

ELINDULA BOLDOGSÁGOS SZÉP SZŰZ MÁRIA

Ráolvasók a régi Csíkszékről

GYŰJTÖTTE ÉS KÖZREADJA
TAKÁCS GYÖRGY

Elindula boldogságos szép Szűz Mária...

Fontes Ethnologiae Hungaricae X.

A Pécsi Tudományegyetem Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék
és a L'Harmattan Kiadó közös sorozata

Sorozatszerkesztő
Pócs Éva

A SOROZATBAN EDDIG MEGJELENT KÖTETEK:

Budai Pál: *A Köznép babonái és Balvélekedései ellen való Prédikátiók*

Protestáns népi látomások a XVIII. századból. I. kötet.

Bételjesítem Isten akaratját. A lézpedi szent leány látomásai

Sajószentpéteri István: *Ördög szára-bordája. „...a Dohányozás meg-töretése az Isten beszédének Pörölye által, hét prédikációkban foglalva.” Tiszalök, 1712–1713.*

Két kárpátaljai parasztproféta szent iratai

Álmok és látomások a XX–XXI. századból I.

A kincskeresés 400 éve Magyarországon

Benedikció és exorcizmus a kora újkori Magyarországon

Elindula boldogságos szép Szűz Mária...

Ráolvasók a régi Csíkszékről

Gyűjtötte és közreadja Takács György

L'Harmattan

PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék
2015

A könyv kiadását támogatta az

78253 számú kutatási pályázata (témavezető: Pócs Éva), továbbá a
„Népi vallás a keleti és nyugati kereszténység határán:
folyamatosság, változások és kölcsönhatások” című, 324214 számú EKT projekt.

© PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék, 2015

© L'Harmattan Kiadó, 2015

© Takács György, 2015

Fényképek: CSUZI ENIKŐ és TAKÁCS GYÖRGY,
SÁRINGER KÁLMÁN

Térkép: ZOMBORY ANDREA és GÜTH ISTVÁN

Dallamlejegyzés és kotta: JUHÁSZ ZOLTÁN

A román fordításokat
VINCZE LÁSZLÓ,
VINCZE ANNAMÁRIA és MARIUS CONSTANTIN ILINA,
IMRE EMIL és LIZI,
valamint saját nyersfordításai alapján
TAKÁCS GYÖRGY
készítette.

ISBN 978 963 xxxx

ISSN 1586-2062

A kiadásért felel Gyenes Ádám

A kiadó kötetei megrendelhetők, illetve kedvezménnyel megvásárolhatók:

L'Harmattan Könyvesbolt

Párbeszéd Könyvesbolt

1053 Budapest, Kossuth L. u. 14-16.

1085 Budapest, Horánszky utca 20.

harmattan@harmattan.hu

www.harmattan.hu

L'Harmattan France

5-7 rue de l'Ecole Polytechnique

75005 Paris

T.: 33.1.40.46.79.20

email: diffusion.harmattan@wanadoo.fr

L'Harmattan Italia SRL

Via Degli Artisti 15

10124 TORINO

Tél: (39) 011 817 13 88 / (39) 348 39 89 198

Email: harmattan.italia@agora.it

A szöveget xxxx gondozta

A borítót Újváry Jenő tervezte

A nyomdai előkészítés Kardos Gábor munkája

A nyomdai munkákat a Robinco Kft. végezte, felelős vezető Kecskeméthy Péter

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezető	7
1. Imák, fohászok, olvasások „nagy idő” ellen {1–83}	49
A. Szent és gonosz találkozása típus {1–11}	63
D. Írott előzményű apokrif szövegek {15–30}	77
F. Apokrif népi szövegek {46–66}	98
G. Hosszú imák, fohászok {67–82}	111
H. Román fohász {83}	126
2. Vízvetés és fejelfúvás {84–263}	152
A. Vízvetés (Nem epikus szövegek) {84–125}	159
B. Vízvetés (Szent és gonosz találkozása típus) {126–161}	207
C. Vízvetés (A kis Jézust megigézik típus) {162–204}	260
D. Fejelfúvás {205–249}	314
E. Vízvetés és fejelfúvás (Román szövegek) {250–263}	342
3. Ón- és viaszöntés (Magyar és román szövegek) {264–276}	363
4. Nagyszánkára, kicsike szánkára és tatáros nagyszánkára {277–280}	409
5. Váltott gyermekre {281–282}	422
6. Ijedtség gyógyítására {283–285}	428
7. Szent Antal tüzére és vaknapra {286–299}	434
8. Kelésre, nagy marinra, pokolvarra (Magyar és román szövegek) {300–305}	486
9. Obrintyálásra (Román szövegek) {306–308}	498
10. Dalákra (Román ráolvasás) {309}	504
11. Szemen nőtt árpa „learatására” {310–341}	509
12. Korsóra (Román szövegek) {342–348}	539
13. Hályogra (Román szövegek) {349–352}	546

14. Kígyó- és menyétmarásra (Magyar és román szövegek) {353–378}	559
15. Torokgyíkra {379}	607
16. Madarak kártétele ellen {380}	614
17. Szépasszonyokra, boszorkányokra {381–382}	617
18. Marhatályogra, kujra, főkömre {383–392}	624
19. Átféjés szentelt gyűrűn, tejelvétel megelőzésére (Magyar és román szövegek) {393–395}	643
20. Boszorkányok ellen {396}	649
21. Boszorkányosok megverésére {397–398}	650
22. Tejelvétel visszacsinálására {399–400}	662
Szójegyzék	677
Helységnévjegyzék	693
Forrás- és irodalomjegyzék	699
A Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárából (EA) származó gyűjtések	699
Kézírtos források	699
Imádságos- és énekeskönyvek (18–19. század)	699
Ponyvák és aprónyomtatványok (18–20. század)	700
Bibliográfia	702
Rövidítéssel hivatkozott irodalom feloldása	741

Bevezető

Kötetünkben a csíki, gyergyói és kászoni székelyek, valamint a gyimesi, hárompataki és Úz menti csángók között, jórészt tehát a hajdani Csíkszék, a későbbi Csík vármegye¹ területén hallott ráolvasók szerepelnek, kereken négyszáz szöveg, amelyeket 1995 februárja és 2008 novembere között gyűjtöttem.² Az elsőként említett dátum egy gyimesbükki „fejelfúvás” rögzítéséhez kötődik, utóbbi egy güdüci „vízvetés” felvételének idejét jelzi. A ráolvasó szövegeket kísérő vallomások között vannak korábbiak is, itt az első időpont 1992. október 15., ekkor egy – a *kígyócsont* képzetéhez kötődő – rövid történetet vettem „kazetofonra”, Kostelek felszegén. A kötetben közölt ráolvasók és memoratok hátterében tehát jó két évtizedes gyűjtő- és kutatómunka áll. Mielőtt azonban a csíkszéki ráolvasók gyűjtésének körülményeivel, a szövegek történeti és néprajzi „háttérországával” megismerkednénk, vegyük röviden szemügyre a ráolvasás népköltészeti műfaját.

A ráolvasás műfaji meghatározásával, pontos körülírásával és a rokon népköltészeti ágaktól való elhatárolásával, kutatásának hazai és nemzetközi történetével, valamint a kiterjedt szövegekincs kapcsán felmerülő egyéb kérdésekkel – így pl. a ráolvasások rendszerezési problémáival, típusaival, a bennük megjelenő „mágikus-vallásos viszony” és sok más egyébbel – több helyütt, részletesen foglalkozott Pócs Éva,³ akinek precíz definíciója szerint „a ráolvasás a mágia szöveges eszköze”.⁴ A következő néhány oldalon az említett írások közül a Magyar ráolvasások (1985–1986) című szöveggyűjtemény előszavának, illetve a Magyar Néprajz V. kötete (1988) Ráolvasás fejezetének gondolatmenetére támaszkodva fogalmazom meg mondandómat.

A mágia szöveges rítusainak alapja, amint azt már Hutton Webster megállapította, ugyanaz, mint a mágikus cselekedeteké, mindkettő, átvitt értelemben és szimbolikusan, az egyik szöveggel, a másik cselekedettel, az áhított végkifejletet jeleníti meg; vagyis a

¹ A történeti Csík mint területi és közigazgatási egység, először Károly Róbert egyik, *Lokkász* („Lokkazun”) adományozásával kapcsolatos oklevelében (1324. június 17.) bukkan fel („*Sijculi de Chijk*” – SzOkl, I. 42.), de számos csíki település (Delne, Mindszent, Rákos, Kozmás, Szentgyörgy, Szentmárton, Szentmihály, Szentmiklós, Szentkirály, Szentlélek, Szentsimon, Szenttamás, Somlyó), valamint Gyergyószentmiklós és Kászón neve szerepel az 1332–1337-es pápai tizedjegyzékben is (Ortvay 1891–1892, II. 662.). Csíkot székként először 1419-ben említik. (Vámszer 2007, 18.) Az 1876. évi XXXIII. tc. Csíkszéket, azonos határokkal, Csík vármegyévé alakította.

² Az említett időszakban felgyűjtött csíkszéki archaikus népi imádságok a közeljövőben megjelenő, Angyalok csenditénék. Archaikus népi imádságok a régi Csíkszékről című kötetben kapnak helyet.

³ Pócs 1968; 1985–1986, I. 10–29; 1986a, 235–273; 1988, 633–691.

⁴ Pócs 1988, 633.

ráolvasás – ilyen szempontból – a vágyott eredményre való szöveges utalás a mágiát alkalmazó részéről.⁵ A ráolvasás tehát, amint Pócs Éva írja, „mágikus célra használt, hagyományos formában élő szöveg”,⁶ alkalmazásának alapja a kimondott szó – mint „ige” – világformáló erejébe vetett hit, funkciója, hogy valamilyen egyéni vagy közösségi cél érdekében annak hatalmával befolyásolja (elősegítse vagy gátolja) a világban zajló folyamatokat.⁷ Miután erre a célra a legkülönbözőbb szövegek használhatóak, a ráolvasások a formai vagy tartalmi ismérvek alapján általában nem, jobbára csak az általuk betöltött funkció révén különíthetők el a rokon folklórműfajoktól, így például az archaikus népi imádságoktól. Bár, ahogy Pócs Éva találóan megjegyzi, ekkor is inkább csak két végpont állapítható meg: „Egy csak áldást kérő – mégoly egyéni, nem hivatalos – esti ima nyilvánvalóan nem minősíthető ráolvasásnak, azonban egy jégfelhő közeledésekor elmondott – akár hivatalos – szöveg igen”.⁸

R. Jakobson kommunikációs modellje szerint a szöveg címzettje felé irányuló „konatív funkció legtisztább kifejeződése a vocativus és az imperativus”,⁹ amelyek – az első személy (én, mi) használatával és a második személlyel (te, ti) való szembeállításával egyetemben – a mágikus szövegek fontos ismérvei¹⁰. Az említett jellemzőket kötetünk ráolvasásaiban is megfigyelhetjük: a szövegek gyakran használják az első személyt,¹¹ a betegség, ördög vagy démon(csoport) megszólítását,¹² valamint az eltávolítására szolgáló – *imperativus*-ban megfogalmazott – parancsot¹³. Amint a *Magyar ráolvasások* című

⁵ Webster 1948, 92.

⁶ Pócs 1981a, 304.

⁷ Pócs 1988, 633.

⁸ Pócs 1968, 256; 1985–1986, I. 25–26; 1988, 633.

⁹ Jakobson 1972, 237.

¹⁰ Pócs 1988, 633–634.

¹¹ Pl. „Én elődbe állok, te gonosz Sátán...” {16}; „Ugy használjon az én vizvetésem, / Ahogy Máriáé használt...” {180}; „Hogyha megtalálalak, / Elvágom a késvel a nyakadot, / Agyonütlek a Jézuska feszülettyivel!” {286}; „Oly méltóságos legyen a mi országunkba bejöni, / S a mi határunkba...” {1}; „Én ráolvasok a tehenekre a szomszédok, a barátok, / az örmény asszony általi megtevéstől, / minden csinálmánytól, minden boszorkányságtól...” („Eu descânt la vaci de aruncătura / De vecini de preteni de armeancă de toate făcăturile / de tâte bosorciturile...” – 400. sz.)

¹² „Kényszerítlek téged, te gonosz Sátán!” {15}; „Hova indultál, te gonosz ijedség!” {266}; „Árpa, én tégedet learatlak...” {315}; „Kujas asszonyok, vagytok heten. / Menjetez mind a pusztára...” {383}; „Fuss el, dalák!” („Fugi, delace!” – 309. sz.)

¹³ „Menjetez el, igizetek, / Ahonné jöttetek!” {87}; „Eredj a kösziklákra, s a hegyekre, / Ott, ahol a harangszó nem hallszik, / Kakasszó nem hallszik, / Semmilyen állatféle bőgés nem hallszik! / Ott üljél és ott lakozál!” {159}; „Távozzon a Sátán! / Menjen oda, / Hol a fekete hollók nem kárognak, / A fekete kutyák nem ugatnak! / Távozz, te gonosz ijedség, / A magos kösziklákon túl!” {266}; „Hogy ennek az Istvánnak mindenféle szívbéli rettegések, / Fájdalmas, ideges, ártalmas nyavalyák / A sziviből kitakarodjanak!” {283}; „Fugi deochi din ochi, / Din creierii capului, / Din măduva ciolanului!” („Fuss ki, igézet, a szemből, / Az agyvelőből, / A csontvelőből!” – 252. sz.)

gyűjtemény bevezetőjében olvashatjuk – de az itt szereplő szövegállományból is kitűnik –, a ráolvasók spektruma az egyszerű kijelentő, óhajtó formáktól a hosszú, epikus jellegű szövegekig terjed.¹⁴ Előbbiek szoros kapcsolatban vannak az átkokkal és a mindennapi élet szokott jókívánságaival, utóbbiak pedig gyakran bibliai történetekre, illetve apokrif legendákra vezethetőek vissza, és szoros kapcsolatot mutatnak a középkori egyházi exorcizmus gyakorlatával,¹⁵ valamint – a régi Csíkszék ráolvasói tekintetében éppúgy, mint népünk körében másutt – a barokk kor imakönyveivel és lelkiségi irodalmával, valamint a 18–20. század vallásos ponyvanyomtatványaiival.

A ráolvasók, amint Pócs Éva megállapítja, általában egymással szorosan összefüggő, egyazon cél érdekében végzett verbális és cselekvő elemekből felépülő mágikus eljárás részei (pl. vízvetés, önöntés, árpa „learatása”), de legalábbis bizonyos mágikus kísérő cselekedetek járulnak hozzájuk. Sok szövegtípus nem is létezhetne önállóan, az említett kísérőcselekedet nélkül.¹⁶ A ráolvasások alapvetően funkcionális voltát tükrözik részben a megnevezésükre használt kifejezések, így a *ráimádkozik*, a *ráolvas*, *kiolvas*, valamint a *bájol* is.¹⁷ A ráolvasók elnevezése a magyar régiségben *imatság*,¹⁸ *ige*, *igézés*,¹⁹ *olvasás*,²⁰ az újabb keletű kutatásban *ráolvasó*,²¹ *ráolvasás*,²² *ráimádkozás*,²³ a csíki, gergyói, kászoni székelylek és a gyimesi, hárompataki, Úz menti csángók szóhasználatában a *leggyakrabban olvasás*: a gyógyító *olvas* {26, 269, 280, 283, 287, 290, 291, 294–296, 299, 301, 304, 308, 310, 322, 350–351, 353–354, 358–359, 361, 366, 371–372, 376, 383–384, 386–387, 398}, aki a segítségét igénybe veszi, *olvasat* {294}.²⁴ Az *olvas* nem egyszer igekötős alakban áll, a jégesőt, vihart *elolvassák* {26}, a pokolvart *leolvassák* {303}, a kígyómarta beteget *megolvassák* {362}, a leggyakoribb azonban a *rea-*, *reja-*, *rijaolvasás*, azaz a *ráolvasás* {270, 295, 322, 332, 348, 360, 363, 371, 383–384}. Olvasni továbbá valami ellen {372–373}, valamitől {351, 383–384}, valamiről {322} szokás. A ráolvasást gyakran *imádságként*,

¹⁴ Pócs 1985–1986, I. 14–23.

¹⁵ Pócs 1981a, 305; 1988, 634.

¹⁶ Pócs 1981a, 305.

¹⁷ Pócs 1988, 634. Az igen archaikus bájol kifejezés (Horváth C. 1921, 436–450; Bolgár 1934, 23–34; Bornemisza 1977, 33–37.) leginkább a magyar nyelvterület keleti végein maradt fenn. (Kallós 1966, 138.)

¹⁸ Ipolyi 1872, 116, 118 (1656); Bolgár 1934, 23 (1578).

¹⁹ Vikár 1899, 175.

²⁰ Komáromy 1910, 167; Pócs 1988, 634.

²¹ Kálmány 1891, 39.

²² Ipolyi 1887, 396, 400–401, 439–442, 445, 456, 458, 522; 1872, 2, 4; Szilády 1873, 304–305; Kiss Á. 1892, 116; Kovács J. 1898, 363; Melich 1898, 394; Vikár 1899, 174; 1901, 394; Kálmány 1918, 105; Pócs 1988, 634.

²³ Kálmány 1881–1891, I. 110; II. 101; Ferenczi J. 1875, 137, 138, 231; Bálint 1929, 189.

²⁴ Így mondják a ráolvasó tudományosok, a közösség más tagjai {288–289, 304, 383–384}, s így szerepel a ráolvasó szövegekben, illetve a hozzájuk fűzött magyarázatban is {286, 298, 349, 350, 372–373}. Néhol egy-egy különös szóalak, mint az *olvasság*, *olvasmány* {353} is előbukkan. A kötet szövegeire – amint láthatjuk – kapcsos zárójelben hivatkozom.

ráimádkozásként említik. {2, 5, 7, 9, 16, 22, 25, 27, 65, 141, 267–268, 272, 280, 283–285, 288–289, 299, 301, 374, 378–379}, a bajt, betegséget *elimádkozzák* {292}, a mérges szökeést *leimádkozzák* {301}. Az imádságnak is nevezett *olvasás* egyes adatok szerint *könyvhöz* kötődik {284}. A gyimesbükki Tarhavaspatakán hallottam, az önöntésnél a betegnek többet ér az ortodox papok miséje, akik a „könnyű”-ből a mise alatt az „evángéliumot olvassák reá” arra, aki jelen van, kivált, ha a közelükbe húzódik {275}. A ráolvasást és a ráolvasó cselekedetét egyes – magyarul esetenként nem, vagy csak alig tudó – gyógyítók a román *descânta* (‘ráolvas, elbűvöl, megbabonáz’) és *descântec* (‘ráolvasás, varázsigé, varázslat’) kifejezésekkel írják le {254, 263, 357}, ahogyan néhol maguk a ráolvasó szövegek is {400}.²⁵

A világon mindenütt elterjedt, Európa paraszti társadalmában a közelmúltig – hagyományörzőbb vidékeken mindmáig – élő ráolvasások 18. században kezdődő nemzetközi kutatásáról és a rájuk vonatkozó hazai tudományos eredményekről Pócs Éva számolt be.²⁶ A ráolvasás műfaji sajátosságait Dömötör Tekla elsősorban a rítusénekekhez, Pócs Éva több rokonműfajhoz (nem szöveges varázsló- és szöveges jóslóeljárások, rítusénekek, jókívánságok, átkok, imádságok, egyházi benedikciók, varázs- és gyermekmondókák), Erdélyi Zsuzsanna az archaikus népi imádságokhoz és kántáló énekekhez való viszonyukon keresztül vizsgálta.²⁷ Az első magyar nyelvű ráolvasás-feljegyzés a 15. századból való, a későbbi időkben (16–18. század) már százas nagyságrendű, részben az egyházi benedikciók és exorcizmusok szövegeivel is kapcsolatban lévő ráolvasó szöveg áll a kutatás rendelkezésére.²⁸ A 19. század végén induló folyóiratok közül a Magyar

²⁵ Megjegyzendő, hogy a ráolvasás és az imádság kapcsolata itt is fellelhető {263, 240}, éppúgy, mint az olvasni kifejezés ráolvasáshoz fűződő viszonya: „trebe citit dat roată fată cu soare” (‘arccal a Napnak fordulva kell elolvasni’) szerepel egy tarhavasi kéziratban {308}.

²⁶ Pócs 1988, 636–637. A nemzetközi kutatásokra vonatkozó adatokat és irodalmat lásd ott! A hazai kutatásokhoz vö. Horvát 1835; Döbrentei 1840; Ipolyi 1872; 1987; Szilády 1873; Thaly 1883; Kálmány 1881–1891; 1891; 1918; Melich 1898; Katona L. 1902; Fabó 1905; Jakubovich 1920; Horváth C. 1921; Bálint 1929; 1943; Bolgár 1934; Gunda 1936; 1947; Szendrey Zs. 1937; 1942; Vajkai 1943; 1947; Hegedűs 1952; Diószegi 1957; 1960a; 1960b; Dömötör 1964; 1983; Barna 1964; Pócs 1964; 1968; 1981a; 1981b; 1985–1986; 1986a; 1988; Kallós 1966; Erdélyi 1970; 1971; 1974; 1976; 1990a; 1999; Bosnyák 1973; 1977a; 1980; 1982; 1984; Ferenczi I. 1973–1974; 1977; Kósa 1979; Polner 1978; 1996; 1997; 1999; 2000; Daczó 1980; 2003; Horváth I. 1980; Jankovics 1981; 1990; Silling 1982; 1992; Salamon 1987; Seres–Szabó 1989; Csoma 1992; 1994; 2000; Harangozó 1992; 1998; 2001a; 2012; Tánczos 1995; 2006; Takács 1995; 2000b; 2000c; 2001; 2003; 2004; 2010; 2012a; 2012b; Gazda–Benedek 1997; Ráduly 1997; Orbán I. 2001, Grynaeus 2002; Antalné Tankó 2003; 2004; Magyar Z. 2003; 2009; Halász 2005; Frenzl 2008.

²⁷ Dömötör 1964, 210; 1983, 88; Pócs 1968, 257–266; 1988, 634–635; Erdélyi 1976, 43, 58.

²⁸ Pócs 1985–1986, I. 10. A korai szövegek (15–18. század) egy része klerikusok által feljegyzett – kis részben latin nyelvű –, kézirat, ebben az időszakban a ráolvasók még általános használatban voltak, csak később váltak az alsóbb néposztályok szinte kizárólagos tulajdonává. Az említett ráolvasókat részben egyházi forrásokból, egyes nemesi levéltárakban lévő hagyatékokból, korabeli kéziratok receptkönyvekből, varázskönyvekből, illetve 16–18. századi boszorkánypereink aktáiból ismerjük. (Komáromy 1910; Schram 1983; Sugár 1987; Klaniczay–Kristóf–Pócs 1989; Bessenyei

Nyelvőr 1873-tól,²⁹ az Ethnographia 1890-től³⁰ jelentős mennyiségű ráolvasást közöl. Ráolvasó szövegeinket először Bolgár Ágnes osztotta csoportokba, céljuk és szerkezetük szerint.³¹ A szövegek átfogó rendszerezésével a hazai ráolvasók típusainak megállapítását célul tűző Szendrey Zsigmond próbálkozott először,³² a magyar ráolvasások teljes körű tipológiai rendszerezését Pócs Éva végezte el,³³ eredményeit kötetünk szerkesztésében magam is hasznosítottam.

A közép- és a kora újkori Európában – jobbára a 7–16. század között – a ráolvasás szerepét részben az egyház benedikció- és exorcizmus-gyakorlata, a klérus által gyakorolt „fehér mágia”³⁴ töltötte be, amellyel a hívek lelki gondozása, üdvösségre vezérlése mellett az egyház azok e világi, anyagi biztonságát és jólétét is garantálni igyekezett oly módon, hogy a konkrét bajok esetén a segítségükre sietett: megáldotta nem csupán a híveket és házaikat, de a szántóföldet, a határt, az állatokat, a használati eszközöket, kivételes erejű és igen hatékony exorcizmusai segítségével elhajtotta a „gonosz felhőket”, „az ég viharait”, melyeket a démonok önmaguktól, vagy ördögi segítőjük parancsára szítottak, elűldözte az élősködőket, gyógyította a betegeket, kiűzte az ördögöt a megszállottakból.³⁵ Az említett egyházi gyakorlattal állandó kölcsönhatásban álló, azt kiegészítő, a 16–17. századig általános társadalmi használatban lévő ráolvasás a parasztság mágikus gyakorlatában még a közelmúlt Európájában is mindenütt jelen volt, a zártabb reliktumterületeken – amilyen a régi Csíkszék vidéke is – napjainkig él. Az eredetileg kettős – egyházi-nemesi és paraszti – gyökerű ráolvasásokból³⁶ mára ezeken a vidékeken is jobbára csak utóbbi, a paraszti szájhagyományhoz kötődő szövegek maradtak meg a gyakorlatban.³⁷ Ez a szövegkorpusz a ráolvasó személyét illetően két, több-kevesebb

1997; 2000; Kiss-Pál-Antal 2002; Tóth G. 2005; a többi forrásra: Pócs 1985–1986.) Jelentősebb történeti ráolvasó- emlékeink a bagonyai ráolvasások (1488), 16. század eleji lóorvosló ráolvasók, Zápolya János imádsága („söly” ellen – 1511–1526 k.), a Szelestei-féle ráolvasás (1516–1518), a Peer és a Thewrewk Codex ráolvasó imádságai (1526, 1531), a gyöngyösi ráolvasások (1529–1541), a Bornemisza-féle Bájoló Imádságok (1578), a Jankovics József-féle gyógyító imádságok (1620). A magyar ráolvasók rövid történeti összefoglalását l. Pócs 1986a, 235–273.

²⁹ Pl. Szilády 1873; Balásy 1882; Kövér 1891; Vikár 1899.

³⁰ Pl. Benkő A. 1891; Kolumbán S. 1895; 1904; Vikár 1901; Balásy 1901; 1905; Fabó 1905; Nyáry 1915; László 1934; Lajtha 1947; Csermák 1949.

³¹ Bolgár 1934, 5–7.

³² Szendrey 1937, 394–404; 1942, 105–112.

³³ Pócs 1968, 257–275; 1985–1986, I. 13–26; 1988, 645–691.

³⁴ Makkai 1983, 107.

³⁵ Locatello 1706, 9–106; Franz 1960, I. 1–42; Bárh D. 2010, 11–42.

³⁶ Pócs 1988, 638.

³⁷ A kötetünkben szereplő ráolvasások előzményeit, ideértve a közép- és kora újkori egyházi benedikciót, az egyéb történeti szövegeket, a megelőző gyűjtésekből származó párhuzamokat, illetve az újkori nyomtatott előképeket (imakönyvek, búcsús ponyvák), lehetőség szerint mindegyik bemutatom. Ezért hivatkozom sokhelyütt 18–19. századi ima- és énekeskönyvekre, amelyekben kötetünk ráolvasóinak legtöbb korai, közvetlen szövegpárhuzama található. Hasonló okokból használtam kiterjedtebben a 19–20. századi, a helybeli vallásos néphitre mind-

sikerrel különválasztható csoportra oszlik, vannak benne általánosabban ismert – szinte közismertnek is mondható – ráolvasások (pl. vízvetés, fejelfúvás, árpa „learatása”), illetve a nagyobb „tudománnyal” rendelkező gyógyítók által használt szövegtípusok (ón- és viaszöntés, szánkára, váltott gyermekre, Szent Antal tűzére, dalákra, boszorkányok ellen stb.). Utóbbiak között több a titkolt, esetenként csak a halálos ágyon átadott, családon belül öröklődő ráolvasás. {162–204/Megj.; 205–249/Megj.} Egyes, elsősorban román, szövegeinkben szerepelnek a rontás visszafordítására, az okozóra való visszaküldésre alkalmasnak tartott szövegrészek,³⁸ kimondottan rontásra szolgáló ráolvasó azonban nem, aminek prózai oka az, hogy ilyeneket nem hallottam.³⁹

A régi Csíkszéken – mint másutt is – a ráolvasások használata az emberi élet minden területére kiterjedt. Napjainkra ugyan legnagyobb számban a betegségek gyógyítására használt szövegek maradtak fenn, de kötetünk anyagából is nyilvánvaló, hogy hajdan aligha lehetett a mindennapi életnek olyan területe az állattartástól a sütés-főzésig, a szántás-vetéstől a szövés-fonásig és a gyermekgondozásig, ahol ne használtak volna egyes ráolvasó szövegeket és a hozzájuk kapcsolódó mágikus cselekedetek sokaságát.

A kötetünkben szereplő, mintegy félezernyi szövegből kiválasztott, négyszáz ráolvasás és a hozzájuk kapcsolódó jegyzetanyag – amint láthattuk – jó másfél évtizednyi gyűjtő tevékenység eredménye. Az 1991 májusa és 2008 novembere közötti időszakban három tucatnyi alkalommal jártam gyűjtőúton a régi Csíkszék vidékén, a legrövidebb egy hétig, a leghosszabb – 1995 őszén – három hónapig tartott. Ezalatt, amint az az egyes szövegekhez kötődő gyűjtési adatokból és a könyv végén található Helységnévjegyzékből is kitűnik, mintegy harmincnégy csíki, tizenhat gyergyói, négy kászoni faluban, harminchárom gyimesi patakon és falurészben, a hárompataki és Úz

máig nyilvánvaló hatást gyakorló, nem egyszer a csíksomlyói ferencesek által nyomtatott, vagy éppen a csíki, gyergyói, gyimesi falvakból előkerült, a helybeliek által *levél*-nek, *level*-nek nevezett kisebb nyomtatványokat, búcsús ponyvákat is. E tekintetben jó hasznát vettem elsősorban az Országos Széchenyi Könyvtár Aprónyomtatványtára, a Csíkszeredai Megyei Könyvtár Dokumentációs Részlege, a Váci Egyházmegyei Könyvtár, valamint az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár állományának. Köszönöm Erdélyi Zsuzsannának, hogy lehetővé tette számomra a gyűjteményében fellelhető vallásos ponyvák áttanulmányozását!

³⁸ Pl. „Ha férfi igizett meg, / Essen a süvegébe! / Ha asszony igézett meg, / Hasadjanak szét a cse-csei! / Ha nagyleány igizett meg, / Essenek le a farkocsai!” („Dacă te-a deocheat bărbat, / Să pice în camanac! / Dacă te-a deocheat femeie, / Să-i crape țite! / Dacă te-a deocheat fată mare, / Să-i pice codițe!” – 252. sz.)

³⁹ Igen sokat vártam két idős asszonnyal, a hárompataki falvakhoz közel eső román Kotombán (Cotumba) élt, sokak által félelemmel vegyes tisztelettel emlegetett Szentesnével, illetve a románcsügési Templom-patakon lakó Veta nénivel való találkozástól, előbbi ugyanis igen sokféle oldó-kötő mesterséget – így szerelmi bűbájt, rontást és rontáslevételt, tejlevételt és visszaadást – gyakorolt (Takács 2004, 272, 307–310, 318–319.), de utóbbi is foglalkozott, sok egyéb, így különböző jóslások mellett, rontások visszacsinálásával, amiért messzebbi vidékekről, esetenként – ahogy hallottam – még Csíkból is járogattak hozzá, azonban mindketten meghaltak, mielőtt eljutottam volna hozzájuk.

menti csángó falvak⁴⁰ mindegyikében, azonkívül Románcsügesen és Bükklokán, valamint a Maroshévíz melletti Székpatakon végeztem néprajzi gyűjtéseket. Már 1994-től szinte mindegyik utamon társam volt feleségem, Csuzi Enikő.

„Bé kell menni [...] hajnalba, olyankor, amíg a madarak meg nem csirranak.”
(Sántateleke, 2005 májusa, Sáringer Kálmán felvétele)

Az említett utak során – archaikus népi imádságokon,⁴¹ hiedelemmondákon,⁴² vallásos népdalokakon kívül – hozzávetőleg hatszáz-hatszázötven ráolvasót rögzítettem. A bő harmadfélszáz szövege között száztizennégy ráolvasást tartalmazó Aranykertbe' aranyfa (2001) című kötet⁴³ megjelenése előtti szűk évtizedben ötven-egynéhány gyimesi, hárompataki, Úz menti ráolvasót közöltem különböző folyóiratok, periodikák hasábjain, de később is közzé tettem ugyanonnan hatvanhatsz gyógyító és gonoszűző szöveget.⁴⁴ A gyimesi, hárompataki, Úz menti csángó ráolvasókon kívül csíki székely

⁴⁰ Hárompatakon Kostelek, Gyepece és Magyarcsüges, Úz mentén Csinód és Egerszék csángó telepeit értem, az adott néprajzi kistájak határán helyezkedik el, így idekapcsolható továbbá Csobányos és Gyürke is.

⁴¹ Takács 1998, 232–256; 2000a, 207–228; 2001, 129–340; 2003, 155–180.

⁴² Takács 2004, 135–598.

⁴³ Takács 2001, 341–528.

⁴⁴ Takács 1994, 281; 1995, 372, 376, 379–382; 1997–1999, I. 53; II. 92–93, 94–96, 99–101; 1999, 60; 2000b 220, 222, 225, 227, 230, 234, 235, 239; 2000c, 88–96; 2002, 116; 2003, 180–192; 2004, 181–182, 186–188, 192–195, 262–263, 273, 563, 567–568. o. 127, 143, 145, 161–163, 171–173,

„olvasásokat” már 2001-től közöltem.⁴⁵ Az említett kiadványok jelen kötetünk közvetlen előzményének tekinthetők, annál is inkább, mert itt most néhány olyan szöveg is szerepel {175, 248, 257–258}, amely az Aranykertbe’ aranyfa kötetből területi és egyéb okok miatt maradt ki. Ez a ráolvasókötet tehát egyrészt annak új – bár, amint láthattuk, esetenként már ott is jelentkező – gyűjtőterületek bevonásával kiegészült folytatása kíván lenni, másrészt, a ráolvasók archaikus hitvilághoz szorosan kötődő „háttérszágának” ismertetésével, a Kantéros, lüderc, rekegő című kötet hárompataki hiedelemmondáinak világához is kapcsolódik.⁴⁶

A gyűjtőutak alkalmával felkeresett helységek csaknem mindegyikéből szerepel legalább egy-két szöveg a kötetben, amelynek összeállításánál az általam rögzített ráolvasókon túl felhasználtam mások gyűjtéseit is, így az időközben elhunyt békési Márton László csíki anyagából – özvegye és a kéziratot őrző Erdélyi Zsuzsanna engedélyével – négy {8, 157, 167, 193}⁴⁷, a budapesti Bakos Márta tájnyelvi felvételeiből, beleegyezését bírva, tízennégy {56–57, 277–280, 283–285, 300–301, 303, 385, 399}⁴⁸, Dsupin Pál népzénész barátom szalagjairól pedig két ráolvasót közlök {243, 246}.⁴⁹ Hosszas mérlegelés után kivettem a kötet kéziratából egy gyimesfelsőlaki, tejelvétel elleni ráolvasó szöveget⁵⁰ és a hozzá kapcsolódó hosszú beszélgetéseket, illetve három kéziratos

369, 398, 1062, 1073–1074. sz.; 2010, 366–370; 2012a, 420, 425–426, 429–431, 435–436, 443, 448–449, 452, 456; 2012b, 47. Az említett közlésekben szereplő ráolvasók között természetesen vannak átfedések, a 2001 előtti folyóiratokban, nehezebben hozzáférhető kiadványokban közzétettek többsége szerepel az Aranykertbe’ aranyfa című kötetben, az utána megjelentek pedig – a Kantéros, lüderc, rekegő című hiedelemmonda-kötetben lévőkön kívül – ebben a könyvben olvashatóak.

⁴⁵ Takács 2001, 347, 351 (Csikbánkfalva), 385, 443, 457 (Csíkszentgyörgy), 444 (Csikbánkfalva), 468, 494 (Újtusnád); 2003, 45, 55 (Csíkszentmiklós); 2012a 435, 443, 452, 456 (Lóvész, Csíkszentgyörgy, Csíkszentmárton, Menaság).

⁴⁶ Az említettekhez szorosan kötődik a reményeim szerint ugyancsak hamarosan megjelenő, Angyalok csenditének című kötet is, amelyben a régi Csíkszék archaikus népi imádságaiból olvashatunk bő válogatást.

⁴⁷ A szövegek közlésében mindenütt tiszteletben tartottam az őket lejegyző Erdélyi Zsuzsanna eredeti ortográfiáját, így meghagytam a nyílt és zárt e-hangok megkülönböztetésére használt fonetikus ’ë’ jelölést is, amely a kötetben másutt nem szerepel. Köszönöm Márton László özvegyének, valamint Erdélyi Zsuzsannának, hogy hozzájárultak a szövegek közléséhez! Márton László Csíkban, az 1990-es évek elején rögzített ima- és ráolvasó-anyaga – több, mint száz szöveg – máig kéziratban hever. Az anyag kiadása indokolt lenne, ez azonban – amint azt éppen Erdélyi Zsuzsannától tudom – a hiányzó, ma már jobbra pótolhatatlan filológiai adatok miatt jelentős nehézségekbe ütközne.

⁴⁸ A felvételek 2001. januárja és 2003. augusztusa között készültek. Ezúton is köszönöm Bakos Mártának, hogy átengedte közlésre ezeket a nem egyszer ritka és gyönyörű szövegeket!

⁴⁹ Köszönöm Dsupin Pálnak is a közlésre átadott ráolvasókat! A másoktól átvett szövegek aránya tehát a kéziratban 5%, húsz ráolvasó a négyszázból. A gyűjtők nevét az átvett szövegek alatt, a szokott módon, mindenütt feltüntettem.

⁵⁰ A ráolvasó szöveget közölte Tánccos Vilmos, aki azt „1989. novemberében Ugra pataka »fejében«

füzet teljes anyagát, összesen tizenkét ráolvasót,⁵¹ előbbit külön dolgozatban, utóbbiakat önálló kötetben szeretném közzétenni⁵². Fontosnak tartom megjegyezni, hogy gyűjtőútjaim során igen sok szöveget nem tudtam rögzíteni, aminek oka elsősorban a „tudomány” átadásának hagyományos formáiban keresendő.⁵³ {162–204/Megi.; 205–249/Megi.} A gyűjtés nehézségeiről külön kötetet lehetne írni.⁵⁴

[...] egy papírlapon” találta, később egy helybeli ismerőse segítségével rögzítette. (Tánczos 1995, 52–55.)

⁵¹ A ráolvasók, használatuk célja szerint, a füzetekben való előfordulásuk sorrendjében: torokgyíktól, kígyómarástól, torokgyíkhöz pénteken, tejelvétele ellen, rontás visszafordítására, ijedtségre („gonosz szélbajtól”), megrontott beteg megmosására, „obrintyálásra”, gonoszok ellen, orbánctól, lóorbánctól, rontás visszafordítására. A szövegek közül kilenc románul, három pedig magyarul került lejegyzésre 1916–1928 között. Az említettek közül három ráolvasót és a hozzájuk kapcsolódó imádságokat már közöltem. (Takács 2001, 485, 495–497, 500–503.)

⁵² Az említett kötet kézírata, „Az én lelkemmel elfújlak...” munkáimmal, az elmúlt években csaknem teljesen elkészült, reményeim szerint hamarosan napvilágot is lát.

⁵³ Ezért nem tudtam rögzíteni – többek között – Csíkbánkfalván legalább két, szemverés elleni vízvetést, egy „nagy idő” elleni szöveget és még néhány egyéb ráolvasást, Csíkszentgyörgyön egy fejfájásra való olvasást, Menaságon, Csatószezen, Csomortánban, Csíkszentimréen egy-egy vízvetést, a gymesközéploki Hidegségen két, Szent Antal tűzére használatos ráolvasót és két önöntést, a felsőloki Sántatelekében több olvasást, közöttük egy igen archaikus önöntő szöveget, a gymesbükki Bálványos-patakan egy vízvetést, ugyanott – Törökök-patakan és Aranyoson – jó néhány egyéb céllal végzett (közötte néhány román nyelvű) ráolvasást, Tarhavas-patakan egy önöntést és egy tejellevő boszorkányok rontásának megtörésére használt régi ráolvasó szöveget, Székpatakan egy vízvetést és egy önöntést. A felsoroltak csak azok az esetek, amelyek itt és most, ahogy évek múltán ülök a számítógép előtt, hirtelen eszembe jutnak. Valójában sokkal több, a tudomány titkos voltából fakadó kudarc kísérte gyűjtő szándékomat, máskor a technika viccelt meg, vagy az elmúlással nem tudtam lépést tartani.

⁵⁴ Egyetlen példát mindegyik gyűjtőúton készített jegyzeteimből: Egy kilétét titkoló, nevét el nem áruló csíkbánkfalvi asszony szerint, ha „üdő elejibe” igen hasznos, nagymamájától tanult „imáját” elmondaná nekem, s én azt később – fogadkozásom dacára – mégis leírnám, nemcsak az én ráolvasásom ereje veszne el, de az ő tudománya is köddé lenne, s többé nem használhatná azt sikerrel szűkebb közössége védelmében, a jégesőben járó gonoszok, sárkányok ellen. Mint a csapdába esett vad, riadtan forgatja a fejét, szaporán pislog, miközben részben magát, részben pedig őt kérésre áthívó szomszédasszonyát korholván, többször elismétli: Jaj, nem es kellett vóna idejőnöm! Értse meg, ha én ezt magának elmondom, s lefogassa, azután leírja, az enyim es semmivé lesz! Hiába nyugtatom, hogy nem rögzítem az általa elmondandó szöveget, izgalma nem csillapul, „vetezkedik”, fészkelődik a székén, miközben többször is elismétli, nem hiszi el nekem, hogy nem rögzítem ráolvasóját, hiába vettem ki látványosan még a kazettát is a szeme láttára kikapcsolt, a „prizából” is kihúzott magnóból, mert, ahogyan véli: Azt másként es levetetheti maga! Talán a tévébeli „kandi kamerára” gondol. Sokszori unszolásomra, forcálásomra végül egyszer, gyorsan hadarva elmondja a vidéken egyébként igen gyakori, az ún. Aranykorona Könyvből eredő szöveget, majd angolosan távozik, a rég elhalt utcabeli asszonytól lejegyzett vízvető szöveget {191} tartalmadó irkáját már unokájával küldi át, s külön kéri, ne írjam fel, be se mondjam a magnóba az ő nevét. Talán háromszáz méterre, ha lehetünk az E578-as európai úttól, 2008 májusában.

A szövegek gyűjtőhelyei között felbukkan egy-két olyan település is, amely nem volt a régi Csíkszék része, így a hajdani Udvarhely vármegye területén fekvő – ma Hargita megyéhez tartozó – Székelyvarság {56–57, 301, 303}, Fenyőkút {285} és Pálpataka {283–284, 300}, a Maroshévíz melletti Székpataka {332–333}, illetve a moldvai Puszтина {280} és Somoska {277–279, 385, 399}. Közlésüket Varság, Pálpataka, Fenyőkút, de kivált Székpataka (Szélepatak) esetében a régi Csíkszék (Csík, Gyergyó) világával való – folklorisztikailag is megfogható – kontaktus, a somoskai és pusztinai szövegeknél pedig a székelyes eredetű moldvai csángóság – 1764 előtti – csíki archaizmusokat is őrző hitvilága indokolja.⁵⁵ Idevehető a Palánka melletti, hagyományosan a moldvai csángómagyar falvak közé sorolt⁵⁶ Románcsüges is, ahonnan kötetünk öt szövege származik {119, 121, 149, 269, 386}, igaz a településen élők kapcsolata a hárompataki csángókéval – kulturálisan, de sok esetben vérségiileg is – viszonylag szorosnak mondható.

A kötetbe szerkesztett ráolvasásokat elsődlegesen a gyógyítandó baj, betegség, ártalom szempontjából csoportosítottam,⁵⁷ az egyes szövegek szerkezeti felépítéséből fakadó rendszerezési lehetőségeket e csoportokon belül alkalmazom.⁵⁸ A ráolvasások többsége – összesen háromszáznegyven szöveg (85%) – magyarul, negyven változat románul (10%), húsz (5%) pedig – szinte kivétel nélkül kígyómarásra való olvasások {354, 360, 362–378}, valamint egy tejelvételtre használt szöveg részlete {399} – egyfajta,

⁵⁵ Igaz, a kötetünkben szereplő somoskai, pusztinai szövegek némelyike, így a tejelvétel visszafordítására szolgáló olvasás {399} első sorai, de akár a szánkabetegség különböző fajtáira használatos somoskai ráimádkozások is {277–279} – számomra legalábbis úgy tűnik – inkább a román-ság „deszkentálásainak” a moldvai csángók ráolvasásaira tett hatásának bizonyítékául szolgálhatna.

⁵⁶ Gegő 1838, 13–14; Domokos 1987, 121, 164, 169.

⁵⁷ Az így kialakított szövegcsoporthoz a következők: nagy időre (vihar, jégeső) {1–83}, igazetre (szemverés) való fejelfúvás és vízvetés {84–263}, önöntés ijedségre {264–276}, szánkára {277–280}, váltott gyermekre {281–282}, ijedtség gyógyítására {283–285}, Szent Antal tüzéire {286–299}, kelésre, marinra {300–305}, obrintyálásra {306–308}, dalákra {309}, árpára {310–341}, korsóra {342–348}, hályogra {349–352}, kígyó- és menyétmarásra {353–378}, torokgyíkra {379}, madarak kártétele ellen {380}, szépasszonyokra, boszorkányokra {381–382}, marhatályogra, kujra, fokömrre {383–392}, tejhaszon elvételének megelőzésére {393–395}, boszorkányok ellen {396}, boszorkányosok megverésére {397–398}, tejelvétel visszacsinálására {399–400}. Bizonyos szempontból idekiváncsoznának a vidéken rögzített újhoid-imák is, amelyeket azonban a fentebb már említett, Angyalok csenditének. Archaikus népi imádságok a régi Csíkszékről című kötetben közölök.

⁵⁸ Ráolvasó szövegeinket már Bolgár Ágnes csoportokba osztotta, céljuk és szerkezetük szerint. (Bolgár 1934, 5–7.) A szövegek átfogó rendszerezésével a magyar ráolvasók típusainak megállapítását célul tűző Szendrey Zsigmond próbálkozott először (Szendrey 1937, 394–404; 1942, 105–112.). A magyar ráolvasások teljes körű tipológiai rendszerezését végül Pócs Éva végezte el. (Pócs 1968, 257–275; 1985–1986, I. 13–26; 1988, 645–691.)

mágikus formulaként vagy mondókaszerűen ható, „fonetikus” román nyelven hangzott el.⁵⁹ Legtöbbjüket Gyimesbükkön, a hajdan nagyobb tömbben betelepült románság archaikus vallásosságát jobban őrző területeken (Bálványospataka, Rakottyás, Budáka-
oldal, Tarhavaspataka) hallottam, de rögzítettem román olvasásokat a gyimesbükki Áldomáson, a Felsőlok melletti Bükklokán, a hárompataki csángók között (Kostelek, Magyarcsüvés), Lóvészen, az Úz menti Egerszéken és Gyergyóhollón is. Egy Csíkjenőfalván hallott vízvetés eredetében a gyimesbükki Bálványospatakára nyúlik vissza. {263} Ezek a ráolvasók a Csíkszék területére jelentősebb számban a 18. századtól beköltözött románság⁶⁰ gyógyító hagyományának emlékét őrzi; a mondókaszerűen, értelem nélküli mágikus formulaként használt szövegekről a kígyó- és menyétmarásra való ráolvasók kapcsán olvashatunk bővebben. {353–378/Megi.} A román ráolvasók eredeti szövegét mindenütt közlöm, a kéziratok esetében az írott – sok esetben pontatlanul, rossz helyesírással, nyelvtanilag következtlenül, néhol fonetikusán rögzített – változatot éppúgy, mint annak feltételezhető eredeti formáját.⁶¹

A kötetben szereplő ráolvasókat a vonatkozó hazai és külföldi szakirodalomra támaszkodó, kiterjedt jegyzetanyaggal láttam el, amely segíti az olvasót a további tájékozódásban, a gyógyító szövegek mögötti, nem egyszer inkulturáció szülte, szinkretikus jellegű hitvilág alaposabb megismerésében. Ugyanezt a célt szolgálják a szövegközi fényképek, amelyeken a ráolvasókat közlő személyeken, környezetükön és az általuk

⁵⁹ A román ráolvasók között találhatunk „nagy idő” eltöltására szolgáló szöveget {83}, igizetre való vízvetéseket, fejfűvásokat {250–263} és önöntéseket {275}, kelésre {304–305}, obrintyalásra {306–308}, dalákra {309}, korsóra {342–348}, hályogra {349–352}, kígyómarásra {353, 357–359}, szépasszonyokra {382}, boszorkányosok általi tejelvétel megelőzésére {395} és visszacsinálásra {400} való deszkentálásokat.

⁶⁰ Megjegyzendő, hogy a 19. század előtti időszakban – voltaképpen legalább Rumánia megszületéséig, azaz Moldva és Oláhország egyesüléséig (Jászvásár, 1859. január 17.) – az oláh helyett a román népnév használata történetietlen. A nevezetes *Supplex Libellus Valachorum*-ban (1791. március 11.) az erdélyi oláhok még önmagukat is így („valach”) nevezik. Az oláh szónak ekkoriban semmiféle mellékíze, dehonesztáló felhangja nem volt. Amikor tehát az ezt megelőző időszakban – így a 18. századi Csíkban – románokról írok, azt, a fentiek tudatában, kizárólag azért teszem, hogy ne sértsem mások érzékenységét. Az oláh – helyenként a vlach – kifejezést ugyanakkor néhol, a szóismétlések elkerülésére, kivétel nélkül mindig idézetben, megtartottam.

⁶¹ A román szövegek fordításánál jó néhányszor igénybe vettem kolozsvári barátom, Vincze László, illetve húga, Vincze Annamária és annak férje, Marius Constantin Ilina, valamint több, a Tatros menti vidék archaikus román nyelvjárását kiválóan ismerő helybeli ismerősöm, barátom, így elsősorban Imre Emil és Lizi segítségét. Segítőtársaim mindegyikének köszönöm önzetlen munkáját, valamint elnéző és szeretettelgi viszonyulását a román nyelvet olykor alapjaiban megreformálni kész fordítói bakugrásaimhoz. A román szövegek le- és átírásában az 1993-ban visszaállított helyesírásnak megfelelően a korábbi időszakban használt *i* helyett, a szóeleji és szóvégi helyzetet kivéve, mindenhol a szabályos *â*-t használom, a másoktól átvett részletekben azonban meghagytam az eredeti ortográfiában szereplő *i*-t.

orvosolásra használt tárgyakon, eszközökön kívül a mágikus gyógyító akciók bizonyos részletei is feltűnnek. A közelmúltig szinte kizárólag orális kultúraként számontartott csángó és székely műveltség alfabetizmusát villantják fel a kötetben szereplő egyes ráolvasókat hordozó kéziratokról közölt másolatok; a szövegek nyomtatott előképeiről tudósítanak a 18–20. század imakönyveiből, ponyváiról mellékelt lapok.

Az itt közölt ráolvasók gyűjtőterülete, amint láthatjuk, szinte a hajdani Csíkszék egészét lefedi, ugyanakkor tény, hogy ezeket a gyűjtéseket alighanem pár évtizeddel korábban kellett volna elvégezni. A feladat talán nem is egy emberre szabott volt, inkább jó néhány főből álló, megfelelő felszereltséggel ellátott, szakavatott kutatócsoportot kívánt volna, magamnak eleinte nem egyszer a magnókazetták beszerzése is gondot okozott. Nyilvánvaló, hogy mindez nyomot hagyott kötetünk anyagán, a benne szereplő szövegek – igaz, részben más okok, így a ráolvasó gyakorlat fokozatos megszűnte miatt – aligha állítják már elénk teljes pompájában a hajdan volt Csíkszék lüktetően eleven néphitének mágikus oldalát, a gonosz betegségeket lélekkel gyógyító ráolvasók archaikus, nem egyszer ijesztően zord, máskor magával ragadó és felcsigázó territóriumát, azt a tremendumot és fascinosumot, amellyel – csaknem száz esztendővel ezelőtt – Rudolf Otto a numinózus szentet jellemezte.⁶²

Erdélyi Zsuzsannától hallottam, addig kell valamit gyűjteni, amíg a műfaj „adja magát”. Gyűjtőútjaim során szerzett tapasztalatom azt mutatja, ez a ráolvasók – és az archaikus szakrális közköltészet többi műfaja – esetében már nem sokáig lesz így, a gyorsuló kulturális változások során az élő szóban hallható „anyag” egyre szűkül, egyes szövegtípusok lassan eltűnnek, s ami még él, az is csorbul, kopik, töredezik a modernizáció présében. A műfaj tehát már nem „adja magát” úgy, mint akár tíz-tizenöt évvel ezelőtt, a polgárosultabb vidékeken – így egyes csíki falvakban vagy Gyergyóban – annyit kell kutagolni egy-egy viszonylagos épségben megmaradt ráolvasó után, s időnként olyan helyzetek adódnak, hogy „gyűjtői” jelenlétemet már évekkel ezelőtt is kissé anakronisztikusnak éreztem.

Egyik első gyimesi utamon, 1991 májusában, a felsőloki Réce-, másképpen Tímárokpatakán két csuda-öregasszonnyal ismerkedtem meg. Egyikük, az akkor kilencvenkettedik évében járó Fikó „Szent” Kata mámi, akivel az egy évvel még nála is „vénebb” Tímár Kata némnél jártunk, elválásunkkor a következő szavakkal bocsátott utamra: „Mikor elmén Magyarországra, bár mondja meg, hogy két vén fehérléppel találkozott!” Mindketten hangosan, élesen kacagtak a vakító májusi napsütésben szinte földöntúli fényt sugárzó, jobbágykékre festett vakolatú boronaház töltésén ülve, hangjuk ma is a fülemben cseng. Évek teltek el, míg rájöttem, mennyire fátumszerű megállapítás volt ez: találkozásunk következménye, többek között, ez a könyv is.

⁶² Otto 1997, 22–28, 48–58.

„...bár mondja meg, hogy két vén fehérléppel találkozott!” (Görbepataka, 1991 májusa)

CSÍK, KÁSZON, GYERGYÓ

A kötetünkben szereplő ráolvasók gyűjtőterülete tehát – amint az az alcímben is szerepel – a régi *Csíkszék*, amelyen ez esetben nem kizárólag az Alcsík és Felcsík alkotta, szűkebb értelemben vett Csíkszék székely falvait kell értenünk, hanem mindazon területeket, amelyek hagyományosan Csíkszékhez, majd később (1876-tól) Csík vármegyéhez tartoztak, vagyis a Csíkszék hajdani fiszékeiként szereplő Gyergyó- és Kászonszéket is, nem kevésbé a jobbára a Csíki-havasok területén létrejött gyimesi, hárompataki és Úz menti csángó telepek vidékét. Ráolvasóink történeti, néprajzi hátterének felvázolásához vegyük röviden szemügyre az említett területet.

Csík a történelmi Magyarország erdélyi részének keleti határvidékén fekvő vármegyéje, amelyet nyugat felől Maros-Torda és Udvarhely, délen Háromszék vármegye, keleten és északon eredetileg Moldva, később – Havasalfölddel való egyesülése után – Románia határol. A Vitos Mózes által igen precízen körülírt Csík vármegye⁶³ területe a 19. század végén 4493,22km² volt, tengerszint feletti magassága 640–1793 méterig terjed. Túlnyomóan hegyes, erdős vidék, keleti részét a Gyergyói- és a Csíki-havasok hálózák be, a legmagasabb csúcsok a Nagy-hagymás (1793m), a Tarhavas (1662m) és a Lóhavas (1611m). A hegycsoportoktól nyugatra három kiterjedt, 640–780m magasán fekvő medence terül el. A Gyergyói-medence a Maros két partján

⁶³ Vitos M. 2002–2003, I. 26–56.

Készítette: Zombory Andrea és Güth István

fekszik, a folyó forrásvidékén emelkedő hegyek választják el Felcsíktól, amelyet pedig a Csíkszereda környéki kiemelkedések különítenek el Alcsíktól. Gyergyót nyugaton a Görgényi havasok, Felcsíkot a Hargita hegység, Alcsíkot az Erdővidéki-havasok szegélyezik, amelyek között kelet felé a Tölgyesi-, Békási-, Gyimesi- és Úzi-szoros, észak felé a Maros, délre az Olt és a Kászon-patak völgye, nyugat felé pedig a Kereszthegy-, a Bucsín-, a Tolvajos- és a Mitács-hágó képeznek természetes átjárót.⁶⁴

A Csíki-medence részlete a Nagy Somlyó-hegy kilátójáról.

A Csíki-medence földrajzilag három nagy részre, Alcsíkra, Felcsíkra és Középcsíkra, történeti-néprajzi értelemben két tájegységre, a zsögödi szorostól délre fekvő Alcsíkra,⁶⁵

⁶⁴ Pallas 1893–1900, IV. 705.

⁶⁵ Alcsíkhöz tartoznak kissé nyugatabbra – a vasút mentén – Csíkszentkirály, Csíkszentimre, Csíkszentsimon, Csátószeg, Verebes, Tusnád, Újtusnád, Tusnádfürdő, keletebbre – az országút mentén – Csíkszentmárton, Csekefalva, Lázárfalva és Kozmás, északkelet felé pedig a Fiság menti Csíkbánkfalva, Csíkszentgyörgy, majd – az ún. Laczok utcája fölött – Menaságújfalú, Menaság és Pottyond, valamint Kotormány, Csíkmindszent, Csíkszentlélek, Fitód és a nemrégiben kihalt Hosszúaszó. Az említett falvak közül Csíkszentimréből öt {14, 135, 179, 196, 229–230}, Csátószegről négy {64, 110, 113–114}, Újtusnádról egy {264}, Csíkszentmártonról tizenkét {11, 15, 145–146, 197–200, 219, 328, 339, 373}, Csekefalváról kilenc {25, 33, 142, 202–203, 265, 291, 372, 380}, Lázárfalváról egy {45}, Csíkkozmásról négy {16, 75, 95, 221}, Bánkfalváról tizenhárom {1, 9, 23, 42, 97, 108, 141, 163, 165, 173, 191, 194, 231}, Csíkszentgyörgyről huszonhét {20, 30, 35, 37, 40–41, 65, 117, 136–138, 164, 167, 173–174, 178, 189, 198, 201, 204, 239, 270, 329, 371,

A pottyondi harangláb.

valamint – a földrajzi Közép- és Felcsíkot magában foglaló – Felcsíkra⁶⁶ tagolódik. Tágabb értelemben a történeti Csíkszékhez tartoznak továbbá a tőle délkeletre fekvő Kászoni- és az északnyugatra elterülő Gyergyói-medence falvai is, a területen ugyan is a 12–14. században három székely szék, Csík, Káson és Gyergyó alakult ki, utóbbi kettő a központi Csík ún. fiúszékévé, viceszékévé, később – 1876 után – Csík vármegye részévé lett. A hármas felosztás nem csupán történeti-néprajzi, vagy politikai értelemben, de földrajzilag is megalapozott, hiszen az említett három szék egymástól elkülönülő folyamvidékekhez tartozik: Csík a gyergyószéli Magas-Bükk tetőn eredő Oltéhoz, Gyergyó a Fekete-rez nyugati, Gerecésnek nevezett részén napvilágra bukkanó Maroséhoz, Káson pedig a Fekete-ügybe ömlő Káson-vize vízgyűjtő területéhez.

Csík területén a Székelyföldet legalább a 11. századtól benépesítő székelység legkésőbb a 12–13. században mindenhol megtelepedett.⁶⁷ Az Alcsíktól keleti irányban, a Nyerges-tető után kitarulkozó Káson csaknem húsz kilométer hosszú, fele olyan széles, üstszerűen zárt hegyi medencéje a Csíki-havasokban, a Fenyő feje (1137m) és a Káposztás-havas (1455m) közötti területen eredő, észak-déli irányban hömpölygő,

376, 378, 379}, Menaságújfaluról négy {37, 39, 171, 201}, Menaságról tizenhét {8, 12, 21–22, 36, 44, 53, 70, 157, 176, 190, 193, 195, 272, 292, 370, 377}, Pottyondról két {34, 168}, Csíkmindszentről öt {51, 81, 103, 164, 172}, Fitódról egy {38} ráolvasó szerepel kötetünkben.

⁶⁶ Felcsík falvai Csíktaploca, majd – Gyergyó irányába haladva – Csíkcicsó, mellette Oltfalu és Csaracsó, aztán Madéfalu, Csíkrákos, Csíkmadaras, Csíkdánfalva, Csíkkarcfalva, Csíkjenőfalva Csíkszenttamás és Csíkszentdomokos. Taplocánál, a Gyimeseken át Moldva felé vezető úton található Csíkszentmiklós és Csíkszépvíz, az úttól nyugatra Csíkborszóva, keletre pedig Pálfalu, mellette Csomortán és a Nagy-Somlyó tövében álló Csobotfalva, továbbá Csíkdélne. A gyergyói és a gyimesi út – közelebből Csíkrákos és Csíkszépvíz – között fekszik Göröcsfalva, Vacsárcsi és Csíkszentmihály, utóbbiból északi-északkeleti irányba Ajnád, majd a szétszórt havasi tanyákból álló Lóvész. Közülük Csíkcicsóról és Oltfaluból egy-egy {85, 111}, Csaracsóból két {130, 296}, Madéfalváról négy {7, 220, 226, 337}, Csíkrákosról egy {183}, Madaraszról hét {13, 31–32, 96, 156, 182, 327}, Dánfalváról egy {80}, Karcfalváról három {78, 92, 99}, Jenőfalváról négy {43, 102, 263, 237}, Szenttamásról három {77, 155, 227}, Szentdomokosról tizenhét {5, 29, 50, 58–59, 71–72, 86, 123, 157, 163, 170, 222–223, 243, 246, 340}, Szentmiklósról hét {112, 127, 134, 153–154, 218, 362}, Szépvízről egy {247}, Borszóváról négy {73, 125, 280, 330}, Pálfalváról egy {188}, Csomortánból négy {131, 177, 192, 205}, Csíkszentmihályról egy {116}, Ajnádról egy {206}, Lóvészről pedig két {259, 357} ráolvasót közölök.

⁶⁷ Maga a feltehetőleg törökös eredetű Csík helynév először – amint már láthattuk – 1324-ben jön elő. (SzOkI, I. 42.) A Csíkban fellelhető templomok alatt az újabb régészeti kutatások egészen korai (12–14. század) alapfalakat tártak föl. Csíkszentkirály „határában a középkori lakottság már a 10–11. századtól igazolható”, Csobotfalván „a 12. században már állt kőtemplom”, a menasági plébániatemplom korai, egyenes záródású szentélyrésze legalább a 13. század második felére, a szentdomokosi templom pedig a 14. század elejére datálható. (Botár 2009, 23, 53, 72, 95.)

Kézdivásárhely alatt a Feketeügybe ömlő Káson-vize völgyében fekszik.⁶⁸ A kászoni őstelepülés a mai altízi templom körül volt, az elsőként kialakult három falut (Altíz, Feltíz, Impér) Nagykásonként szokás emlegetni. Kászont már 1324-ben Lokkászón néven említi egy okirat,⁶⁹ valamivel ez után keletkezhetett Jakabfalva, majd Kásonújfalva⁷⁰. Az eleinte Csíkszék részét képező Káson „a XIV. század vége felé [...] mind erőteljesebben juttatta kifejezésre önállósági törekvéseit”,⁷¹ és a 15. századtól a központi hatalom által is elismert autonómia birtokosa, önálló fiúszék lett. Lakóinak legfontosabb feladata a keleti határok védelme, a Moldvába vezető utak és ösvények őrzése.⁷² A kászoni székelység mára öt községet alkot, amelyek – Alcsík felől érkezvén – sorban a következők: Kásonújfalva, Kásonaltíz, ettől északabbra, a Káson-patak feje irányában, a Répát-tető (1291m) tövében Kásonfeltíz, délebbre, a Füge-tető (1189m) és a Hódos-bérc (927m) alatt pedig Kásonimpér és Kásonjakabfalva.⁷³ Impér része a jobbára románság lakta, Jakabfalva felé eső, elkülönült Doboly utca, amely a 18. századi jobbágytelepítések nyomán, részben „havaselvi oláh” betelepülőkből alakult ki.⁷⁴

⁶⁸ Káson legrégibb elnevezése Kásonföldje volt (Vámszer 2007, 95.), később Sedis Kazon-ként (Kásonszek), Sedis Siculicalis Ka(s)zon-ként említik (SzOkl, IV. 16–18, 150, 173–174, 189–190, 228–229; VIII. 355, 362.). A szék első lakói, legalább részben, török-besenyő eredetű székelyek voltak (Vámszer 2007, 19.), akik legkésőbb a 12–13. században települtek a vidékre (Imreh-Pataki 1992, 10.), talán a Káson helynév maga is török-besenyő névadás eredménye, de lehet szláv eredetű is, a jelentése ekkor: 'savanyú víz' (Vámszer 2007, 19. Szócs János jegyzete). Már 1360-ban Káson patakát (riulus Kazun) említi egy káptalani jelentés (SzOkl, III. 14.), 1584-ben Káson patakát és Káson réjtjét egy másik okirat (SzOkl, IV. 91.).

⁶⁹ SzOkl, I. 42.

⁷⁰ Vámszer 2007, 96. Utóbbi egy 1477-es oklevelében, Mátyás király is megemlíti (hw fallu). (SzOkl, III. 100.) 1601-ben a kásonszeiki Vifalu, Felseofalu, Jacobfalua és Nagikazon községeket sorolja fel Báthory Zsigmond egyik levele. (SzOkl, IV. 150.)

⁷¹ Imreh-Pataki 1992, 11. Luxemburgi Zsigmondtól – kérésükre, hogy Csíktól „szabad népek” lehessenek – kiváltságlevelet kaptak, amelyet azonban a csíkiak erővel elvettek. (SzOkl, I. 297–302.) A kászoniak ezért Mátyás királytól újabb oklevelet kértek és kaptak (1462), amelyben megengedi, hogy Zsigmondtól nyert „régi szabadságaikat élvezzék és azokkal éljenek, maguk közül hadnagyot és bírót választassanak, és saját székkal rendelkezessenek”. (SzOkl, I. 194–196; Kordé 2001, 107–109.) A kászoniak kiváltságait később II. Ulászló, II. János, majd Báthory István is megerősíti. (SzOkl, III. 341–343; IV. 16–18.)

⁷² SzOkl, IV. 173–174, 189–190, 227–229; Imreh-Pataki 1992, 12. Kásonaltíz 1567-ben, mint „Sedis Kazon”, egyházközségi gyűjtőnévként van bejegyezve. Feltíz ugyanakkor „Felseo ffalwa”-ként (42 kapuval), 1685-ben „Káson-felsőfalva” néven említik. Impér az 1567-es adóösszeírásban „Imper ffalwa”-ként (23 kapuval) szerepel, Jakabfalva ugyanott „Jakabh ffalwa” néven (33 kapuval), Újfalu pedig „hw falw” és „Wj ffalw” elnevezéssel (26 kapuval). Utóbbi 1701-ben, amikor is a hívek fatemplomot építettek, szakadt el egyházilag Nagykásontól, 1702-ben mint „Újfalu”, „Felső-Ujfalu” van bejegyezve. (Vámszer 2007, 97–100.)

⁷³ Kötetünkben Kásonaltízről {94, 267} és Feltízről {268} két-két, Jakabfalváról egy {338} szöveg szerepel.

⁷⁴ Kós-Szentimrei-Nagy 1972, 16; Imreh-Pataki 1992, 82–83. A hivatalos iratokban először 1666-ban és 1674-ben említett Dobolyban („Imperi alias Dobolj”), ahol az 1750–1762 közötti években

„Távoztassátok el a nehéz üdőt / Erdőnek ága-bogaira, / Orosz leánynak szála husa hasogatására!”
Keresztvetés a „nehéz üdő” elejibe. (Gyergyóremete, imitáció)

Gyergyó⁷⁵ – amint láthattuk – a Maros folyó felső, magas fekvésű medencéje, amelyet északról a Kelemen-havasok, nyugatról a Görgényi-havasok és a Hargita északi nyúlványai, keletről pedig a Gyergyói-havasok öveznek. A Gyergyói-medencét a délebbre fekvő Felcsíktól az Olt és Maros vízválasztója határolja el, Marosfőnél. A medence falvai a legelőváltó gazdálkodást űző őslakosok téli szálláshelyeinek területén jöttek létre. Minden bizonnyal a Gyergyószentmiklós, Szárhegy és Alfalu alkotó egyházközség (megye) szerepel már a 14. század eleji pápai dézsmajegyzékben.⁷⁶ Gyergyó 1463-ban már Csík fiszéke, négy faluval: Szentmiklós, Szárhegy, Alfalu, Újfalu.⁷⁷ A mezőgazdaság fokozatos előtérbe kerülésével a falvak területe megnövekedett, lakossága megszorodott, a mocsaras részek lecsapolása és az erdőirtás nyomán a régebbiek mellett, nagyjából a 16. század közepéig, új települések alakultak ki.⁷⁸ Gyergyó román falvai jóval később keletkeztek, elsőként Vasláb (17. század első fele, közepe),⁷⁹ az északi községek közül néhány (Várhegy, Salamás, Hódos) már a 17. század legvégén, a 18. század első évtizedeiben, mások (Holló, Tölgyes és Bélbor) az 1700-as évek második felében, nagyjából a határszéliekkel (Békás, Damuk, Ivános, Zsedánpaták) egy időben.⁸⁰ A településszerkezet a későbbi évszázadokban tovább változott, létrejött

görög katolikus parókia létesült és templom épült, „talán már a XVIII. század közepe táján a románság többségbe került”. (Szócs J. 1999, 135.) A többi kászoni székely faluba szintén a 17. század végétől húzódtak nagyobb számban románok. Ugyancsak ekkortájt, a moldvai Dormánfalváról történt számos beköltözés nyomán, Kászomban Dormán(y) nevet viselő utca alakult ki. (Szócs J. 1999, 135; Vámszer 2007, 97.) Talán ennek a dormánfalvi kapcsolatnak köszönhető kötetünk két hosszú önöntő szövege. {267–268}

⁷⁵ Maga Gyergyó talán az ott ma is meglévő György-patak régies Gyergy-jó (~ György-vize) nevéről, vagy a már nem létező, de feltételezhető legelső templom védőszentjéről, Szent Györgyről lehet elnevezve. (Vámszer 2007, 19.) Gyergyó neve a pápai dézsmák regestrumaiban Gyorgio (1332), Georgio (1333), Gorgio (1234), a későbbi oklevelekben Gyrgiv (1463), Gyurgyu (1466), Gyergyó, Gijergio (1511), Gijrgijo (1568), Girgio (1592), a 18. század történetíróinál Gyirgio, Gyrgio, Gyergau, Jergau. (Kölönte 1910, 31–32.)

⁷⁶ Ortvay 1891–1892, II. 662: Gorgio, Gyorgio; Vámszer 2007, 163.

⁷⁷ Kölönte 1910, 35.

⁷⁸ Ditró Szárhegy túlnépesedéséből jött létre, a 15. század közepén; száz évvel később Ditró telepítése Remete, amely 1726-ban vált el tőle. Alfalu telepíti Csomafalvát (15. század közepe), Szentmiklós Tekerőpatakot. Csomafalva 1730-ban függetleníti magát, Szentmiklóson pedig 1568-ban már két megyebíró van, de Tekerőpatak véglegesen csak 1732-ben válik le az egyházközségről. Újfalu és Tekerőpatak telepítése Kilyénfalva, amelyet az 1567-es regestrum még nem említ, az 1616-os lustrában azonban már harminckilenc kapuval szerepel. (Kölönte 1910, 36–37.)

⁷⁹ Szócs J. 1999, 111.

⁸⁰ Kölönte 1910, 146; Szócs J. 1999, 111–121. Gyergyóholló magyarsága lassan elfogy, egy tömbben már csak a falu közepén lévő Holló-patakan élnek katolikus magyarok. Míg összlakossági arányuk 1910-ben 35,8%, 1941-ben 41,1%, addig 1966-ban már csak 17,6%, 1977-ben 16%, 1992-ben pedig 12,9%. A római katolikusok aránya 1910-ben 33,4%, 1941-ben 33,6%, 1992-ben pedig már csak 13,3%. (Varga E. 1998, 180, 260.)

Tekerőpatak határában Heveder,⁸¹ Csomafalván Szászfalu, Remetén Csutakfalva, Ditró mellett Orotva. Gyergyó falvai a Maros forrásvidékén, a Fekete-rez (1538 m) alatt, Csík és Gyergyó határán fekvő Marosfő⁸² után, a folyó két oldalán találhatóak.⁸³ Gyergyói gyűjtéseimet 2006 májusa és 2008 novembere között végeztem.⁸⁴

⁸¹ Az eredetileg Tekerőpatakhoz tartozó, ma a 18. századi román zsellértelepítésből létrejött Vaslábhoz (Garda 1999, 57; Varga E. 1998, 244.) rendelt Heveder 165 lakója közül 1966-ban 163 fő (98,8%) vallotta magát magyarnak, míg románnak csupán 1 személy (0,6%). (Varga E. 1998, 233, 244.)

⁸² Marosfőről kötetünk két szövege származik. {28, 340}

⁸³ A Maros mentén haladva először a jobbra román zsellére leszármazottai által lakott Vasláb esik utunkba, amelynek a Kakas-hegy alatti, Heveder nevű, félreeső részén – amint láhattuk – nagyobb létszámú katolikus székelység is él. Vasláb után Tekerőpatak, tőle nyugatra-délnyugatra Kilyénfalva, Gyergyóújfalu és Csomafalva, majd – a főúton haladva – Gyergyószentmiklós következik. Szentmiklóstól nyugatra Gyergyóalfalu és Borzont található. A főúton északnyugat felé továbbhaladva Szárhegyre, majd Gyergyóditróba jutunk. Szárhegyhez tartozik a Güdüc nevű havasi telep, Ditró után pedig Orotvára vezet egy mellékút. A főút Ditróval átellenes oldalán Gyergyóremete található. A főúton észak felé Gyergyóhodos, illetve Gyergyóvárhegy, majd Salamás esik utunkba, később Galócásra, majd Maroshévízre érünk, ahol az út bal kéz felé – nyugatra – a Maros felső folyása mentén halad tovább, jobbra pedig előbb Borszék, majd Hollósarka, Gyergyóholló és Gyergyótölgyes településekre érünk. Még Borszék előtt, észak felé, mintegy három kilométerre fekszik a jobbra magyarok lakta Székpatak, de a teljesen elrománosodott Hollósarka Szárazvölgy nevű részén is laknak római katolikus székelyek. Székpatak lakossága jobbra mindmáig magyar és római katolikus. (1966: 98,7%, 1977: 90,7%, 1992: 89% – Varga E. 1998, 166, 252.) Hollósarka lakosságából 1966-ban 25,2%, 1977-ben 20,4%, 1992-ben 14,8% mondta magát magyarnak. A római katolikusok aránya 1992-ben 15,5%, vagyis néhány katolikus már románnak vallja magát. (Varga E. 1998, 180, 260.) Gyergyótölgyesen át a főút már egységes tömbben élő románság lakta vidékekre – Vatra Dornei, Târgu Neamț, Piatra Neamț felé – vezet, az egykori határolaktanyák felé kanyarodva azonban rátalálhatunk arra az erdei útra, amely Putnán, Nagyrezen és Recefalván át, Hágótó és a Cengellér-hágó érintésével egy-másfél óra alatt visszavezet Ditróba. A Cengellér tövében fekvő Hágótón máig jelentős számú római katolikus székelység él. Gyergyótölgyes község lakosságának – a hozzá tartozó Nagyréz, Aszódpatak, Ó- és Újpojána, Putna, Túlsovíz, Hágótó, Péntekpataka és Récefalva falukkal egyetemben – 1910-ben 66,3%-a, 1941-ben 70,7%-a, később, 1966-ban 45,2%-a, 1977-ben 40,5%-a, 1992-ben pedig már csak 34,8%-a vallja magát magyar anyanyelvűnek vagy nemzetiségűnek. A római katolikusok aránya 1910-ben 60,8%, 1941-ben 58,8%, 1992-ben pedig már csupán 35%. (Varga E. 1998, 238, 296.) Napjainkra egyedül Hágótó az, ahol a római katolikus székelység túlnyomó többségben van: 1992-ben a magukat magyarnak vallók aránya 84,5%, a római katolikusoké 89,7%. (Varga E. 1998, 239, 296.)

⁸⁴ A gyergyói Vasláb Heveder nevű falurészéből három {106, 187, 260}, Tekerőpatakról egy {66}, Kilyénfalváról egy {273}, Gyergyóalfaluból két {3, 124}, Borzontól két {61, 225}, Gyergyóditróból tizenhat {17, 47, 49, 52, 60, 76, 79, 88–90, 122, 208, 244, 331, 381, 396}, Güdücről három {18–19, 93}, Orotváról két {55, 62}, Remetéről két {48, 82}, a Várhegyhez tartozó Muszkapatakról két {55, 87}, Gyergyótölgyesről öt {26–27, 107, 274, 302}, Székpatakról két {332–333}, Hollósarka Szárazvölgy nevű falurészéből egy {91}, Gyergyóhollóról három {63, 348, 395}, Hágótóról négy {24, 109, 124, 271} ráolvasó szerepel kötetünkben.

GYIMES VÖLGYE, HÁROMPATAK, ÚZ MENTE

A régi Csíkszék területéhez tartoznak a jobbára a Csíki-havasok területén fekvő gyimesi, hárompataki, Úz menti csángó telepek is. A Fügés-telek csúcsa alatt eredő Tatros-folyó a Tarhavas lábánál lévő szorosig mintegy harminc kilométer hosszan elnyúló völgyben fut be, Csíkból Moldva felé. Ezt a völgyet, a Tatros felső folyásának vízgyűjtő területével együtt, nevezik Gyimesnek.⁸⁵ A Gyimesi-szoroson halad át az Erdélyt Moldvával és a távolabbi, tengeri kikötőkkel összekötő fontos utak egyike, ezért a szorosban – 1626 táján – Erdély fejedelme, Bethlen Gábor várat építtetett.⁸⁶ A völgy akkoriban – az erődítményt építő és felvigyázó katonaságon⁸⁷ kívül – jobbára lakatlan volt.⁸⁸ A 17. század végétől, a bucsáki tatárok utolsó betörése (1694) utánól azonban megszaporodnak a Gyimessel kapcsolatos feljegyzések.⁸⁹ A Tatros és a belézúduló havasi patakok völgyeiben nagyjából tehát a 18. század elejétől beszélhetünk állandó telepesekről, akiket a korabeli források *csángóknak* neveznek.⁹⁰ Így említi őket 1772-ben írott levelében Zöld Péter is, aki szerint „mostantól számítva több mint harminc esztendeje annak, hogy a Csíkszentmiklósi Egyházközség Mínyite-havasának nevezett helyét, amelyet Hegyes-havasnak is hívnak, a Lonkán lakó magyaroknak, akiket (még) csángóknak is

⁸⁵ A gyimesi kistáj három, nagy kiterjedésű községre, Gyimesfelsőlokra, Gyimesközéplekora és – a Bükk és Gyimes (Nagygyimes) részekből álló – Gyimesbükre tagolódik.

⁸⁶ Antal I. 1992, 6.

⁸⁷ Az erődítményt német, rác katonaság, hajdúk őrizték. (Benkő K. 1853, II. 65; SzOkl, VII. 21, 37–38, 89, 307.)

⁸⁸ Orbán B. 1991, I. 2. köt. (Csík-szék), 78; SzOkl, IV. 44–46; Antal I. 1992, 9–11. Ez nyilván nem jelenti azt, hogy „a környező csíki falvakból vagy a moldvai részekről pásztorkodással foglalkozók nyájaikkal meg ne látogatták volna ezt az állattartásra ideális vidéket és ott ideiglenes nyári szállásokat ne építettek volna”. (Antal I. 1992, 12–13; vö. EOE, XXI. 316, 366; SzOkl, VII. 72, 73, 75, 112, 113, 116, 117.) Már a 17. századtól nyilvánvaló a környező – sőt, akár a gyergyói – székely falvak lakóinak időszakos gyimesi jelenléte, részvétele a szoros őrzésében, az ott folyó építkezésekben, fuvarozásban, illetve az idegen katonaság ellátásában. Erre vonatkozó adataink vannak már 1677-ből, 1681-ből, 1693-ból is. (EOE, XXI. 366; SzOkl, VII. 21, 37–38, 319, 408, 413; Csíki Állami Levéltár [a továbbiakban: CsÁLt], Felcsík-fiúszék iratai. Széki jegyzőkönyvek (1693–1724). I. 82, 101. Közli: Antal I. 1992, 8; továbbá Antal I. 1992, 6–9; Szócs J. 2004, 106.) Az 1690-es években – s később, a 18. század első felében is – Csíkszék katonái, kiváltságokat élvező, ugyanakkor helyhez kötött (SzOkl, VII. 392.) őrállók (plájások) őrzik a gyimesi várat, az ösvényeket és a csíki közösségeknek a gyimesi vidéken lévő havasait is, az idegen pásztorkodókkal szemben (EOE, XXI. 367; SzOkl, VII. 396, 408; Szádeczky-Kardoss 1927, 286–293; Antal I. 1992, 59.), így részben a katonáskodás révén is telepedhettek meg itt.

⁸⁹ A „Ghymes-szoros”-ra, „Ghimesi-passzus”-ra, „Gyimes-vára”-ra, „Gymes-Loká”-ra vonatkozó adataink vannak 1698-, 1701-, 1703-, 1725-, 1730-, 1736-, 1738-, 1741-, 1749-ből. (SzOkl, VII. 21, 37, 72, 74, 75, 89, 112, 116, 307, 319, 350, 386, 396, 408, 413, 437.) 1722-ben „az rácz militia statio”-ját említi, akik „sok feles privata personáknak szénafüvőket megkaszáltatják... injuriajokra az possessoroknak”. A privata personák, a possessorok, vagyis magánbirtokosok kitétel már állandó jelleggel helyben lakó személyekre utalhat. (Antal I. 1992, 14.)

⁹⁰ Teleki D. 1796, 82–83; Teleki J. 1937, 42.

mondanak, évi 12 magyar forintokért bérbe adta”.⁹¹ 1780-ban, ugyancsak ő írja, hogy fentebb említettek Moldvában „egyéb székelyekkel együtt”⁹² csángómagyaroknak hivatgatnak. Sokan a Felcsik-székhez tartozandó havasokon⁹³ laknak... [...] Mind római katolikusok. A szentségeket azoktól a plébániáktól veszik fel, akiknek szolgálatjukhoz tartozandók az említett havasok.”⁹⁴ A Gyimesekre húzódott „kis létszámú lakosság java részét az 1700-as években a Moldvából bevándorolt csángó-magyarok alkották”, a korabeli forrásokból ugyanis világosan kitűnik, „hogyan az első, közösséget alkotó családok moldvai eredetűek és római katolikusok voltak”.⁹⁵ A 18–19. század folyamán – az 1717–1719-es rendkívüli szárazság, gabonaínség és pestis,⁹⁶ majd a Siculicidium (1764) miatt – egyenesen a Székelyföldről, elsősorban Csíkból, de Udvarhelyszékről, sőt, talán Háromszékről is jöttek a vidékre családok.⁹⁷

⁹¹ Szócs J. 2002, 321, 332.

⁹² A „Gyimes-Lunka”-n élő – esetenként Moldvából visszaköltözött – csángók csíki székely eredetéről tudósítanak egyes 18. század végi útleírások is. (Teleki D. 1796, 82; Teleki J. 1937, 42.)

⁹³ A gyimesi havasok tulajdonosai közül a legjelentősebb a három csíki falu, Szépvíz, Szentmiklós és Borzsova által együttesen alkotott egyházközség – amely a 19. század közepén az egész Gyimesnek mintegy 4/5-ét bírta –, de részesedett a környék havasaiból és lunkás területeiből Csíkszentmihály, valamint a völgy alsó részében lévő Bálványos-havasát birtokoló ún. Szent Péter egyházmegye falvai, azaz Csobotfalva, Csomortán, Taploca és Várdotfalva is. (Benkő K. 1853, II. 63, 97; Antal I. 1992, 13; Bárh J. 2003, 5; 2005, 150.) A faluközségek mellett a 18–19. században a gyimesi területek tulajdonosai között „privátus famíliák”, azaz a különböző székely falvakban lakó nemes családok is voltak. (Bárh J. 2005, 150–151.)

⁹⁴ Ezek a plébániák a csíkszentmiklósi és a csíkszentmihályi. (Szócs J. 2002, 321–322.) Egy, valószínűleg 1747-ben zajlott, egyházi visitatio jegyzőkönyve „Gyimes Lokon lakó moldovai magyarok”-at említ, tizenegy családban (Antal, Dávid, Fábián, Fekete, Rab, Tankó, Turbulu) hatvanhárom lelket. (Bárh J. 2006a, 20–21.)

⁹⁵ A Zöld Péter által említettek között sok moldvai származású – esetenként a Székelyföldről, Csíkból Moldovába költözött, majd a Gyimesbe visszahúzódt – római katolikus, magyar anyanyelvű családot találunk. Ilyenek az Albert, a Baliga, a Bartos, a Bilibók, a Bodor, a Dávid, a Fábián, a Fekete, a Fikó, a Főcze, a Galaczi, a Jánó, a Kozsokár, a Mihók, a Nagy-Balánka, a Szentes, a Sztráti, a Tanászi, a Tankó, vagy – legalább részben – az Antal, a Petrucz, a Petrás, a Simó, az Ambrus, a Pál. (Szócs J. 2002, 321–322.)

⁹⁶ SzOkl, VII. 231–234, 247–248, 269–294.

⁹⁷ Ilyenek a csíkszentmihályi „Rab” Ambrusok, a szentdomokosi Bácsok, a részben szépvízi Bilibókok, a szentegyházsoláhfalusi Bálintok, Gothárdok és Molnárok, a madéfalvi Czirjások, a szentmiklósi Erősök, a borzsovai Farkasok, a kápolnásoláhfalusi Ferenczek, a Szépvíztől beköltözött Fodorok és Pálok, a csíkszentimrei Kolumbánok, a csíkszentmihályi Konczok, a legalább részben delnei eredetű Nagyok, a borzsovai Sárigok, a szenttamási Tamások. (Szócs J. 2002, 321.) Loseiter Leonard Chronológiájában (1777) a Hidegségen és környékén mintegy 12 római katolikus családról tud, de leírja, hogy Gyimeslokon további 30 római katolikus családfő, akik moldvaiak és a vidéken jobbágyként (voltaképpen zsellérként) lakoznak, fiaikkal együtt Mária Magdolna tiszteletére 1773 körül fakápolnát emelt. (Szócs J. 2002, 322.) Innen ered Kápolnapatak neve, a patakot ugyanis korábban Tankó-patakának, Tankók-patakának nevezték.

Bálványospatakának feje, Rakottyás felől.

Gyimeslokon a 18. században és a 19. sz. elején Moldvából és Erdélyből jövő, román eredetű személyek és famíliák is megtelepednek.⁹⁸ Ennek egyik oka, hogy a 18. századtól a csíki közösségek idegeneknek, köztük moldvaiaknak, esetenként „oláhoknak” adják bérbe havasaik „nyári hasznát”.⁹⁹ Ekkoriban kerülnek a Gyimesek vidékére a

(II. Katonai Térkép, 1829–1867. Hadtörténeti Múzeum Térképtára, Budapest: B Ixa 719–11/Ost. IX. 12–13.)

⁹⁸ Ilyenek a Barsanok (Berszán), a Brabenek, a Berceák, a Bucurok (Bokor), a Craciunok (Karácsony), a Colcerok (Kulcsár), a Florák (Virág), a Neaguk (Nyáguj), az Olteanok (Oltyán), a Rusok (Rusz). (Szócs J. 1999, 124–128, 137–140; 2001, 322.) Hasonló eredetűek lehetnek a hárompataki Kostelekre húzódott Bezsánok (Bejan) és Vrencsánok (Vrancean). (Szócs 1999, 127, 133; Takács 2001, 37–39, 46–48.)

⁹⁹ Szócs J. 1999, 124. A Csik-Gyergyó és Kászsorszék Constitutioi néven ismert, a 17. század első felében keletkezett iratgyűjtés szerint „az Esztenákon levő gyűjtők, fejős pásztorok és meddő pásztorok is az juhok mellett gazda nélkül való vándorló oláhokat” tartanak. (Kolosvári-Óvári 1885, 99. XVI. c.) Arra, hogy a gyimesi, később a hárompataki csángó telepek kialakulásában az ún. penduláris (téli-nyári szállásváltó) pásztorkodás gyakorlata is közrejátszott, már 1699-ből, majd 1709-ből, 1733-ból, 1744-ből, 1751-ből, de még a 19. század első feléből is vannak adataink. (CsÁLt. 27/21/1689/VII. 16. [Prot.]. Idézi: Szócs J. 1999, 123; SzOkI, VII. 144; Szócs J. 1999, 124; CsÁLt, Csíkszék iratai, 1748. VII,46, 47; 1751. IX/d.9.; 5697/a. Közli: Antal I. 1992, 33–34.) 1802-ben Gyimeslokan élő zsellérek kaptak engedélyt arra, hogy Moldvában 1200 juhval, 50 ménessel és 25 tehénnel teletessenek (CsÁLt, Csíkszék iratai, 1802. 4212/a. Idézi: Antal I. 1992, 34.), 1844-ben ugyancsak három gyimesi gazda kapott Moldvába szóló passzust, „juhaik legeltetése végett” (Szócs J. 1983, 81.).

jobbára Moldvából érkező, de még a távoli Fogaras, Szeben vidékéről, Felső-Fehér megyéből is jövő, pásztorkodó román családok, hogy azután ott tartósan meg is telepedjenek.¹⁰⁰ A csiki havasokon, így a gyimesi területeken is legeltető, telente Moldvába visszahúzódó, kóbor pásztorokról („vagabundi pastores”), onnan – az adó elől – „feles marhákkal” kijött „feles oláhok”-ról, erőszakkal legelőt foglaló, a „havasokon tanyázó”, a patakok „fejében” megtelepedő – többnyire moldvai román, részben csángó – jövevény családokról 1703-as, 1709-es, 1721-es, 1725-ös, 1728-as, 1729-es, 1733-as adatok is szólnak.¹⁰¹ A Gyimesek vidékére húzódnak a pásztorkodás mellett – mint telepítvényes zsellérek – az erdők irtásával, tisztításával is foglalkoztak.¹⁰² A gyimesi csángó telepeket az ún. telepítvényes falvak, közelebről a székelyföldi, havasi telepítvények között szokás számon tartani.¹⁰³

A Gyimeseken megtelepedett románság – noha gyakran moldvai, tehát ortodox közegből érkezett – a görög katolikus egyház kebelébe tartozik.¹⁰⁴ Az 1750-et megelő-

¹⁰⁰ A Gyimesekre Fogarásból, Szeben vidékéről is jöttek betelepülők. (Antal I. 1992, 33; Magyar Z. 2003, 253.) Bükklokán (Tatárbükk) egy talán a Felső-Fehér vármegyei Pálosról (Paloş, Palás) elszármazott román család is tanyát vert. (CsÁLt. Protocolu matriculare dein parochia Gr. Catolica a Szépvízului. Mortii 1866–1889; Ilyés 1998, 294; CsÁLt. 28/4/1762/154. [Prot.], idézi: Szócs J. 1999, 125.)

¹⁰¹ Szócs J. 1999, 107, 124–125; 2004, 107; SzOkI VII. 144, 318–319, 337–338, 342; CsÁLt. Csíkszék iratai, 1748, VII,46, 47; 1751, IX/d.9; 5697/a. Idézi: Antal 1992, 33–34; Bárh J. 2006a 19. A pásztorok „a plájokon szélitiben járnak ki s bé Moldovába”, a felcsíkiak arról tudósítanak 1751-ben, hogy havasaikra Moldvából jött oláhok telepedtek le, a nemes hatfalu – Szentdomokos, Szenttamás, Jenőfalva, Karcfalva, Dánfalva és Madaras – havasán rakotttási románok legeltetnek, éves taxáért cserébe. (CsÁLt. Csíkszék iratai, 1748, VII,46, 47; 1751, IX/d.9; 5697/a. Közli: Antal I. 1992, 33–34.)

¹⁰² Erre már 1716-os, 1725-ös, 1747-es iratok is utalnak (Csíkszentmiklósi parókia levéltára, 1716/127. [Gyimes] Idézi: Szócs J. 1999, 124; Bárh J. 2006a, 19–20).

¹⁰³ Bárh J. 1981, 595–596; 1982, 237–238. A telepítvényesség lényege, hogy a havasi határrészekkel rendelkező egyházközségek, illetve magánbirtokosok jobbágyságot, zselléreket engedtek, illetve ültettek birtokukra, akikkel szerződést kötöttek azokról bizonyos évente fizetendő járadék (taxa) fejében megvalósítható használatára. Az említett szerződéseknek általában lényegi eleme az erdők telepítvényesek általi irtása, pusztítása, s a megtisztított terület – az ún. pusztaság – tagosítása, azaz rajta kaszálók, kertek kialakítása. Az egyházmegyei „döntéshozó testület [...] a kérelmező rendelkezésére bocsátja a megjelölt erdőt 8–10–12 éves bérlet formájában, azzal a kikötéssel, hogy [...] a megkapott havast irtsa és pusztítsa. Ha nem serénykedik az irtással, 3 év múlva elveszti bérletét. Ha jól halad [...] 12 év múlva újra igényt nyújthat be a területre, illetve [...] elővásárlási jogot élvezhet.” (Bárh J. 2005, 152.)

¹⁰⁴ Az Erdélyben élő ortodox oláhság I. Lipót császár 1691. december 4-én kiadott I. Diploma Leopoldinum-a és egyes későbbi rendelkezések (1693) nyomán Rómával egyesült görög katolikká lett. (Gyárfás 1925, 12, 16.) A Román Görög Katolikus Egyház (Biserica Română Unită cu Roma) 1697-ben jött létre, amikor az erdélyi Ortodox Mitropolia csatlakozott a katolikus egyházhoz, elismerve a pápa fennhatóságát. A Buccow-féle 1760–1762-es katonai összeírásban Csík területén nincs egyetlen ortodox sem, kizárólag egyesült görög katolikusok vannak. Az összeírás Szépvízen és a Gyimesben 19 görög katolikus román családot említ,

Tarhavaspataka

ző években emelt¹⁰⁵ kis fakápolna köré szerveződve éli lelki életét a gyimesloki népesség elég jelentős hányadát kitevő görög katolikus románság, amelyről 1750-es, 1760–1762-es, 1766–1767-es, 1785–1786-os és 1799-es iratok is szólnak¹⁰⁶. Ebben az időszakban tartós, román többségű, görög katolikus kisközösségek jönnek létre a Tatros felső folyása térségében (Tatrosfeje, Tatárbükk), valamint a középloki Barackosban és Jávárdipatakán, a bükki Bálványospatakán, Rakottyásban, a Budáka-oldalban, Tarhavason is.¹⁰⁷ A fából épült kápolnácska helyett – miután az csak mintegy 70 lelket volt képes befogadni – a 19. század első évtizedeiben a „Csík Gyimesloki Graeco-Catholica Ecclesia Tagjai”, vagyis az itt élő görög katolikus románok 1802-ben kért guberniumi engedéllyel új, nagyobb templo-

akiknek papjuk még nincs. Csíkból (tehát Al- és Felcsíkról) 261 egyesült görög katolikus román család szerepel a jegyzékben, két templommal (Csíkszentgyörgyön és Csíkszentdomokoson), s azokban két-két pópával. (Ciobanu 1926, 69–70.) Megemlítendő, hogy éppen ezen a vidéken, ebben az időszakban, a görög katolikus hit és a román származás közé egyenlőségjelet tenni a kérdés leegyszerűsítése, sok Moldvába húzódott római katolikus magyar család lett, a körülmények hatására, skizmatikussá, őket talán túlzás egyszerűen a „románok” közé számítani.

¹⁰⁵ Szőcs J. 2002, 322.

¹⁰⁶ Szőcs J. 1999, 125.

¹⁰⁷ Antal I. 1992, 33–34.; Szőcs J. 1999, 124–125.

mot építenek.¹⁰⁸ A 18. század közepére az egész gyimesi vidék benépesült, a Tatrosfeje, Tatrosvize-melléke, Sántateleke, Bükk, Bálványospataka, Áldomás-töve, Tarhavaspataka egytől-egyig pásztorkodó, a havasokon gazdálkodó – magyar és román – családok által lettek „kézhez véve”.¹⁰⁹

A Gyimesek vidékére érkező családok természetesen magukkal hozták eleik hitvilágát, szokott vallásosságát is. A gyimesi csángók archaikus népi imádságai felépítésükben, jellegadó képeikben, fordulataikban a csíki és a moldvai laikus imák világát idézik, de nincs ez másként – kötetünk szövegei jól bizonyítják – a ráolvasók körében sem. A Csíkszékre beköltözött románság hagyományának legnyilvánvalóbb folklóremlékeit egyes hiedelemalakokon és a hozzájuk kötődő mondákon kívül elsősorban éppen a ráolvasások bizonyos típusaiban lelhetjük fel. Minden bizonnyal az ő hajdani deszkentálásaik¹¹⁰ emlékét őrzi a vidék kígyómarás elleni ráolvasóinak többsége,¹¹¹ hiszen ezek a gyakran mindmáig románul, máskor valamiféle furcsa, mondókaszerűen ható, „fonetikus” románsággal elkántált ráolvasások,¹¹² amelyeket népünk másutt nem ismer, a románság körében szélteben elterjedtek¹¹³. {353–378/Bev., Megj.} A román ráolvasások közül más típusok, így pl. az igizetet (szemverést) a borját nyaló őzsuta alakját felidézvén gyógyító fejelfúvó szövegek {210–215},¹¹⁴ a hegyen végzett loáldozat és a betegség-démonok megvendéglésének képét őrző olvasások {304–305},¹¹⁵ s még jó néhány, hasonló régiségű ráolvasó – így egyes obrintyálásra {306–308}, hályogra {349–352}, korsóra {342–348} használatos szövegek –, ugyancsak elterjedtek a Gyimesek vidékén.

A gyimesi románság már a 18. századtól együtt élt, keveredett a csángómagyarokkal, székelyekkel.¹¹⁶ Az első katonai felmérés 18. század végi térképén Bükklokán, Gyimesbükkön, a Bálványospataka fölötti Rakottyáson, azon kívül a Palánkánál

¹⁰⁸ CsÁLt. Csíkszék iratai, 1787. 43 d/12; 1802. 4172; 4212/a. Idézi: Antal I. 1992, 34. Talán idetartozik a csíkszentmiklósi templom számadásai között 1799-ben felbukkanó bejegyzés is, mely szerint „júliusban a’ Bükkben [...] Biszerika helyet adtunk az ottan lévő lakosoknak”. (Bárth J. 2006a, 23.)

¹⁰⁹ CsÁLt. Csíkszék iratai. 1748–1783. XX. 40, 1–2; VII. 55; 3490. 12–14; XXXVII. 2. Idézi: Antal I. 1992, 21.

¹¹⁰ A deszkentálás a román descânta (tk. ’ráolvas, ígéz, megbűvöl’ – DEX, 283.) magyaros toldalékkal ellátott változata, jelentése: ’ráolvasás’ (Márton 1972, 314–315; Márton-Péntek-Vöő 1977, 115–116, 167).

¹¹¹ Takács 2010, 369–370; 2012a 415–478.

¹¹² Vö. pl. Bosnyák 1982, 122. o. 425. sz.; Salamon 1987, 198; Takács 2001, 471, 487, 490; Daczó 2003, 280; Bakay–Harangozó 2007, 102.

¹¹³ Gorovei 1931, 396–397.

¹¹⁴ Takács 2010, 366–396; vö. Kallós 1966, 149; Harangozó 1998, 192; Csörge 2008, 242; valamint Candrea–Densuşianu–Sperantia 1906–1908, 296–297; Pamfile 1911, 31; ŞEZ. XXIII (1927), 95.; Gorovei 1931, 305, 306.

¹¹⁵ Takács 2002, 116–125; 2012b 46–84.

¹¹⁶ 1766–1767-ben például a gyimesloki „hűtös bíró” a tarhavas Braben Tódor volt. (Szöcs J. 1999, 125.)

a Tatrosba ömlő Csüges-vize fejében, a mai Magyarcsüges területén is „oláh házak”-ként („walachische Häuser”) megnevezett kisebb településcsoportok szerepelnek,¹¹⁷ amelyek a későbbi görög katolikus sematizmusok¹¹⁸ és egyházi anyakönyvek¹¹⁹ alapján akkoriban jobbára valóban román lakosságúnak tűnnek. A 18. század végére, a 19. század közepére tehát viszonylag nagyszámú pásztorkodó, erdőlő népesség – közöttük sok román család – húzódott a Gyimesekre, valamint a későbbi Hárompatak vidékére is.¹²⁰

A helybeliek szóhasználatából vett kifejezéssel megnevezett *hárompataki* csángó telepek¹²¹ történetével az *Aranykertbe’ aranyfa* című kötet bevezetőjében foglalkoztam.¹²² A néprajzi kistájat alkotó *Kostelek*, *Gyepece* és *Magyarcsüges* a 18. század második felétől létesültek a Csíki-havasokban, jórészt a hajdani Negyedfélmegye, illetve Csíkszentmiklós és Csíkszépvíz közbirtokosságában lévő havasok területén, Erdély és a Moldvai Fejedelemség határvidékén.¹²³ A Kosteletket említő első adatok 1771-es és 1785-ös periratokból származnak,¹²⁴ a helynév a 18. század végén készült I. Katonai Térképen már

¹¹⁷ OSZK Térképtár: TA 128

¹¹⁸ Siematismului veneratului cleru catholicu de ritulu orientale alu Archi-diecesei metropolitane a Albei-Julie. Blasiu, 1865. 117.; Siematismulu veneratului Cleru alu Archidiecesei Metropolitane greco-catolice a Alba-Julie și Fagarasului pre anulu 1871. 111. Idézi: Ilyés 1998, 294.

¹¹⁹ Pl. Csíkszeredai Nemzeti Levéltár (CsNL) A csíkszépvízi görög katolikus parókia anyakönyvei (1841–); Felcsík iratai: 28/XIV/938/24. o. (1839, 1841); vö. Takács 2001, 27–107.

¹²⁰ 1762-ben a csíki falvakban összesen több mint 300 görög katolikus román család élt. Az 1614-es Bethlen-féle lustrában szereplő adatokhoz képest ekkorra a csíkszéki románság száma több mint tizennyolcszorosára nőtt. 1850-re ugyanitt a román etnikum a 17. század eleji létszámának több mint hetvenszeresére növekedett. (Szócs J. 1999, 137, 145.)

¹²¹ A néprajzi kistáj Hárompatak elnevezését lásd Takács 1996a, 74–75; 1996b, 295–299; 1997–1999, I. 48; 1998, 219–225; 1999, 55; 2000c, 83; 2001, 27–116; 2003, 141–142; 2004, 5–25; Harangozó 1998, 278; Tánczos 1999, 347; Ilyés 2003a, 7–37; Tomisa 2003, 211–225; Turai 2003, 228; Virt 2003, 251–300; Magyar Z. 2003, 29; 2009, 18; Erdélyi 2006, 66–69.

¹²² Takács 2001, 27–125. A kötet településtörténeti részét Szócs János kiegészítette, illetve korrigálta. (Szócs J. 2003, 125–126.)

¹²³ Negyedfélmegye havasa, „kit közönségesen Hosszu-havasnak hínak, több hozzá tartozandó kaszáló és juhtartó helyekkel, ugymint Keresztes-havas, Borda-havasa, Nyirlenk, Borjus-teleke, Piliske és Nagy-Guzurának egy része erdeivel, mezeivel és akármiféle birodalmival egyetemben” amint azt egy 1620 körül készült havasi rendtartásban olvashatjuk, „Ménaság, Mindszent, Szentlélek, Vardódfalva, Csomortán, Pálfalva és Delne csíkszéki székelyfalvak” birtokában van. (Tagányi 1896, 343–344; Endes 1994, 493–495.) A Csíkszentmiklós Egyházmegyét alkotó három falu tulajdonát képező havasok a Tatros völgyétől délre az Apahavas, Csüges, Fejérbükk, Kerekbükk, Papoj és Vojka területe, továbbá a Tatros völgyében Bothavas, Bükk észka, Komjád, Ugra, Hegyeshavas, Sije, Orodik, Tarhavas, Gerendus és Áldomás. (Szócs J. 2004, 109.) Egy 1840-es tanúkihallgatási jegyzőkönyv szerint „Apahavast, Fejérbükköt, Vojkát, Csügest és Kerekbükköt Borzsova, Szentmiklós és Szépvíz bírja emberemlékezetet meghaladó időtől.” (Szócs J. 2003, 125; vö. Benkő K. 1853, I. 74; U. Kerékgyártó 1992, 7–8, 29, 39, 44.)

¹²⁴ Szócs J. 1999, 126–127.

szerepel¹²⁵. A későbbi falu területén minden bizonnyal a Bezsánoké az első família,¹²⁶ velük közel egy időben – a 19. század közepéig – jó néhány további család is megtelepedett a vidéken¹²⁷. Kostelek az 1850-es évektől a csíkszépvízi járáshoz tartozik,¹²⁸ az ezt követő évtizedekben a megélhetést biztosító erdőkitermelés és faipar is sok újabb telepest vonzott a kialakuló havasi falucskába.¹²⁹ A helybeliek által „Vén” Kászoniként emlegetett gyepecei őstelepes Nagykászonból érkezett, valamikor a 19. század közepe táján.¹³⁰ Benkő Károly 1853-ban megjelent könyve négy gyepecei (Gyepesze) gazdát említ,¹³¹ a helybeliek emlékezete szerint az 1860–1870-es években a telepen három ház állott.¹³² A Csügs helynevet 1725-ben (Csükes), 1734-ben, majd 1796-ban említik okira-

¹²⁵ Takács 2001, 32.

¹²⁶ Vö. rom. bájënar, bejănar, bejenar 'menekülő, bujdosó, szökevény'. (Szócs J. 2003, 125; DEX, 89; Bakos 1991, 66.) Az említett 1785-ös periratban szereplő két Besan nevű férfi Kománfalváról kerülhetett Csíkszentgyörgyre, onnan húzódott Kostelekre. (Szócs J. 1999, 126–127, 133; vö. Takács 2001, 37–39.)

¹²⁷ Ilyenek a gyimesi-lóvérszi Csilipek, a talán gyimesi Oláhok, a vráncsai Práláról származó Vrencsánok, a csíki Gáborok, a csobotfalvi Váták, a talán csíkdelnei Györgyiczék, a csíki-gyimesi Gergelyek és a csíkpálfalvi Vaszik. (Takács 2001, 37, 39–56, 66–69; Szócs J. 2003, 125.)

¹²⁸ Míg Csíkszépvíznek 1850-ben csupán 22, addig 1880-ban már 248 (más felmérés szerint 256) magát románnak valló lakosa van, vagyis a növekedés tizenkétszeres (!), míg ugyanezen idő alatt a magát magyarnak valló lakosság létszáma a természetes szaporodáson túl alig nőtt (1850: 1584; 1880: 1864, illetve 1927 fő). A statisztikai adatok szerint, míg 1850-ben mindössze 22 görög katolikus volt Szépvíz községben, addig 1857-re 181-re (csaknem a kilencszeresére), 1869-re 286, 1880-ra pedig már 319-re (majd a tizenötszörösére) nő a görög katolikusok száma. (Varga E. 1998, 191, 267.) Miután a görög katolikusok hirtelen felduzzadt és a magukat románnak vallók szintén drasztikusan megnövekedett csoportjának létszáma egymással nem egyezik meg, a községben – feltehetőleg éppen Kostelegen – ekkoriban olyanok is éltek, akik görög katolikus létükre magyarnak vallották magukat.

¹²⁹ Ilyenek a csíkkarcfalvi vagy Nyárad-menti eredetű, Moldvát (Pusztina) is megjárt, majd először a gyimesi Áldomáson letelepedett Albertek, a csíkszépvízi-románcsügi Imrék, a lóvérszi Almásiak, a hidegségi Tímárok, a moldvai-gyimesi Tankók, a talán Bereckből jött Bereczkiek, a felsőloki Gercujok, a gyimesbükki-rakottyási Karácsonyok, a gyimesbükki Bersánok, a gyimesi Tekerések, Virágok és a Nyágujok. (Takács 2001, 94–100; Albert 1995b, 7, 23–24, 30, 34–35; Szócs J. 2003, 125.)

¹³⁰ Takács 2001, 86.

¹³¹ Benkő K. 1853, I. 18.

¹³² A „Vén” Kászoni által szolgálonak hozott, valószínűleg dobolyi, Fekete „Kászoni” Györgyön kívül ekkor a csíki és moldvai-gyimesi ősoktól származó Czerán Mihály és a Csíkszentdomokosról elbujdosott Császár György laktak a területen. (Takács 2001, 79, 90–91.) Itt éltek a későbbiekben a falualapító „Vén” Kászoni Lóvérsze férjhez ment leányának – apjuk után a Vaslobán (Voşloban) nevet viselő – gyermekei, s élnek, napjainkig, a kosteleki-felsőloki eredetű Popovicsok, a lóvérszi-kosteleki Almásiak, a kosteleki „Boris” Vrencsánok és a gyimesbükki származású Karácsonyok családjai. (Takács 2001, 91–92.)

tok.¹³³ A falubeliek által máig számon tartott első helybeli telepes Kádár Illés, aki Csík-csicsóból húzódott a környékre, a 18. század utolsó harmadában.¹³⁴ A 19. század közepére-végére falucskákká szerveződő havasi tanyák lakossága származását tekintve vegyes (magyar és román), vallásában sokáig (az 1850-es évektől) többé-kevésbé egységesen görög katolikus volt, az 1940-es évektől római katolikus (1942) és ortodox (1948).¹³⁵ A falvak inkább székelyes jellege a 19–20. század fordulóján a felgyorsult fakitermelés kényszerítette munkalehetőségek által csábított csíki, gyimesi szegénylegények betelepülésével, s a helybeli románság viszonylagos akkulturációjával véglegesült.¹³⁶

¹³³ Bárh J. 2006a, 19; SzOkl, VII. 375. Utóbbiban a csíkszentmiklósi megye templomának kaszálóhelyei között szerepel Csügés, illetve „Csügés nevezetű helyben Korugána kertye”. (Gyulafehérvári Érseki Levéltár: Szentszéki iratok, 1796. Idézi: Bárh J. 2006a, 35.) A „kertet” (kaszálót) – illetve a helyén álló őserdőt – évtizedekkel azelőtt bérelhette ki egy már 1725-ben említett „oláh”, Chirilla Korruha, hogy állatai számára megtisztítsa azt az erdőtől. (Bárh J. 2006a, 19.)

¹³⁴ Takács 2001, 30–92. A falu román neve (Cădărești), valamint a Kádárok-völgye helynév is az alapító, őstelepes nevét őrzi. (Takács 2001, 31.) Kádár Illés neve egy 1805-ben kelt iratban mint Csügés-patakában lakó havasi telepesé kerül említésre. (CsÁL. 27/LXXIX/4692/a 1805; vö. Takács 2001, 31.) A későbbiekben Magyarcsügésre költöztek a feltehetőleg csíkdélnei Györgycizék, a gyimesi Ardelánok, az Ugra-patakáról jött (alighanem Moldvát is megjárt – Szócs J. 2003, 126.) Bodorok, a csíkszentmihályi Csiszárok, a menasági Károlyok, a csíkszentmihályi Csiszárok, a gyimesbükki Kondrák a csíki-gyimesbükki Korbulyok, a csíkszentdomokosi Kristályok, a talán szentegyház-as-oláhfalusi, talán csíki Szócsok. (Takács 2001, 52–56, 84–85, 101–106. A Szócsok eredetéhez továbbá: Antal I. 1992, 38; Vámszer 2007, 96, 99, 166; Szócs J. 2003, 126.)

¹³⁵ Takács 2001, 70–76, 81–83, 88, 93, 107–109.

¹³⁶ A hárompataki csángók hagyományos kultúrájában a felső- és középkori gyimesiekénél erősebb román hatás tapasztalható, amely a falvak népességének eredetén, hajdani görög katolikus voltán, a fő közlekedési útvonalon fekvő közeli helységek (Palánka, Románcsügés, Pipás, Kőkenyes, Bruszturósa, Béres, Kotumba, Ágas, Szulca, Prelucs stb.) mára eredeti magyar elemeiben is szinte teljesen elrománosodott lakosságának (Tánczos 2002, 133, 139.) hatásán túl elsősorban minden bizonnyal egy Kostelegen kiterjedt, vráncsai eredetű román nemzetség (Vrencsán – Ilyés 1998, 294; 2002, 261; Takács 2001, 46–48.) néhány – részben feltehetőleg Felső-Fehérmegyéből származó (Ilyés 1998, 294.) – a kostelekiekkel, magyarcsügiesekkel már igen korán exogámikus kapcsolatba lépő bükkloki román család (pl. Palosán, Bokor – Takács 2001, 37–38.) befolyásának, valamint egyes kosteleki famíliák lóvész (Takács 2001, 41–42.), gyimesbükki (Bálványospataka, Budáka-oldal, Tarhavaspataka – Takács 2001, 27–110.) kapcsolatainak tulajdonítható. Ez a hatás nem érinti az inkább anyágon öröklődő archaikus imák világát (Takács 2001, 117–118; 2003, 149–151.), megmutatkozik azonban úgy a viseletben, mint a hitvilág egyéb részeiben, így a ráolvasó gyakorlatban (Takács 2001, 341–528; 2003, 180–192; 2012a 415–469.) vagy a mondaanyagban (Takács 2004, 135–598.).

Tarhavaspataka

A Magyarcsügéssel mára szinte egybeépült, a Tatrosba igyekvő Csügés-vize alsó folyása és a beleömlő patakok (pl. Templom-, Pálistvánok-, Vojka-, Magdó-, Gusásnépataka)¹³⁷ lunkás helyein álló Románcsügés (Ciugheș) a hárompataki telepektől valamivel régebbi – és tisztábban székelyes¹³⁸ – eredetében elkülönül kissé, s inkább a moldvai csángómagyar falvak közé sorolandó,¹³⁹ ami tárgyi és szellemi néprajzában is tükröződik. Románcsügést ugyanakkor, részint a közös eredet, valamint a földrajzi közelség és az abból fakadó vérségi kapcsolatok miatt is, sokkal szorosabb szálak fűzik a hárompataki csángó telepekhez, mint bármely más moldvai magyar falut. Első lakosai túlnyomórészt csíki falvakból (Somlyó, Delne, Szépvíz, Szentmiklós, Szentmihály), jobbára katonaszökevényekként kerültek a moldvai vámon túli vidékre.¹⁴⁰ Csügés (Ciugheșul) 1898-ban Bruszturózához tartozott,¹⁴¹ Domokos Pál Péter a dormánfalvi

¹³⁷ Románcsügés helyneveihez l. Balogh Ö. 1942, 30; Takács 2001, 86.

¹³⁸ Balogh Ö. 1942, 43–44.

¹³⁹ Domokos 1987, 121, 155, 164, 169.

¹⁴⁰ A római katolikus vallásukhoz Moldvába szakadván is ragaszkodó románcsügésiek 19. századi sorsáról Gegő Elek feljegyzései tudósítanak. (Gegő 1838, 13–14.) Csügést 1868-ban mint Dormánfalva (Dormanești) filiáját említik. (Veszely–Imets–Kovács 1870, 36.) A falu fából készült, bevakolt és fehérre festett első „kőtemploma” 1895-ben épült, a régi, vakolatlan fatemplomocská helyén. (Balogh Ö. 1942, 29–30.)

¹⁴¹ A községhez további három falu (Palánka, Csobányos és Beleghet) is tartozott, az összeírás szerint 4023 román és 378 magyar lakossal. (Domokos 1987, 121.)

egyházközséghez rendelt faluként említi¹⁴². Balogh Ödön egyik dolgozatában Románcsüges lakossága – kb. kétszáz magyar és mintegy húsz román család – patakunként csoportosítva szerepel.¹⁴³ Az itt említettek közül a Bacsoniak, a Czüvekek, az Imrék és a Pálistvánok, valamint a Györgyczék családjában gyűjtött ráolvasók és memoratok kötetünk anyagát is gyarapítják.¹⁴⁴

A Kicsi-Kerebükön, Gyepece fölött. (1993 decembere)

A régi Csíkszékhez tartoznak a leginkább *Úz-völgyi* csángó telepekként emlegetett *Csinód* és *Egerszék*, amelyek „a moldvai határ közelében, a Keleti-Kárpátok hegykoszorújának vonulatában, a Csíki-havasok területén”, ezen a „patak völgyekkel szabdalts, hegyekben, erdőkben bővelkedő [...] alacsony népsűrűségű vidék”-en rejtőznek.¹⁴⁵ A néprajzi kistáj nevét adó *Úzpataka* a Rugát-hegy keleti oldalában ered, majd a belé zúduló csaknem félszáz kisebb-nagyobb patak, időszakos ér vizétől táplálva Moldova felé siet, ahol is a Szeret felé igyekvő Tatrosba torkollik.¹⁴⁶ Bár a Kászoni-medencétől északra

¹⁴² Az egyházközség lakóinak (ide tartozott Mojnést, Komanest, Doftána, Kukujéc, Lárğa és Glodur is, összesen 3200 lélek) 60%-a magyar anyanyelvű, 40%-a magyar nevű és származású, de már román nyelvű. (Domokos 1987, 164.)

¹⁴³ Balogh Ö. 1942, 43–44.

¹⁴⁴ Kötetünkben a hárompataki és románcsüges csángók köréből összesen tizennégy ráolvasó szerepel. Kostelektről négy {175, 248, 257, 282}, Gyepecéről egy {46}, Magyarcsügesről három {258, 383–384}, Románcsügesről hat {119–121, 149, 269, 386} szöveget közlök.

¹⁴⁵ Bárh J. 2004, 5.

¹⁴⁶ Az *Úzpataka* erdélyi vízgyűjtő területének két nagy szakaszát különíthetjük el, a patak forrásától az *Egerszék*-vize *Úzba* ömlésének tájékaig tartó Felső-*Úz-völgyet*, valamint az *Egerszék*-vize

húzódó *Lesőd-patak* völgye *Lesőd*, *Lesőd-havas* néven már 1688-tól szerepel hivatalos iratokban, s 17–19. századi iratokban több Úz-völgyi történeti helynév is előjön,¹⁴⁷ az Úz mente Orbán Balázsnál még „vadregényes havasi táj”, „lakatlan vadon”, „hol hiába keresünk egy emberi lakot”¹⁴⁸. Később Becze Antal emlékezik meg a vidékről, aki – Orbán Balázshoz hasonlóan – jó néhány helyi földrajzi nevet is említ¹⁴⁹. A 20. század első évtizedei azután, amikor a csíkszentgyörgyi és bánkfalvi gazdák nagyobb számban kezdik eladogatni távolabb eső havasi kaszálóikat, hatalmas változásokat hoztak az Úz-völgyi havasok életében. Az olcsó birtokokat ugyanis jobbára a gyimesi csángók vásárolták meg, akik közül néhányan – főként mint havasi pásztorok – már korábban is a vidéken tartózkodtak. Ők azután családonként jövégetve, lassan szállingózva – nagyjából 1907 után, jobbára az 1910-es évektől – benépesítették ezeket a távoli birtokokat, a későbbi Csinód és Egerszék területét.¹⁵⁰ Az Úz mentéről kötetünkben tizennyolc ráolvasót találhatunk, de ugyaninnen származik további öt, másutt rögzített szöveg is.¹⁵¹ Úz menti ráolvasásaink többségükben biztosan vagy nagy valószínűséggel gyimesi eredetűek.¹⁵²

szádájától a moldvai határig húzódó Alsó-Úz-völgyet. (Báth J. 2004, 5.) Kötetünkben az Úz völgye elnevezést időnként az általam kifejezőbbnek tartott Úz menté-vel helyettesítem, e kettő tehát – itt és most – egymás szinonimája.

¹⁴⁷ Lesőd neve 1688-tól 1864-ig összesen tizennégyszer fordul elő. (Báth J. 2004, 50.) A 17–19. századi iratokban előjövő Úz-völgyi történeti helynevek: pl. Csinód pataka (1829); Csinód töve (1782, 1788, 1796); Egerszék búteje (1820); Fenyőfeje, Gyürke (1864); Lenés-patak (18. század eleje); Úz feje, Úz mellyéke (1864); Úz vize 1810, 1829, 1864). (Báth J. 2004, 46–52.)

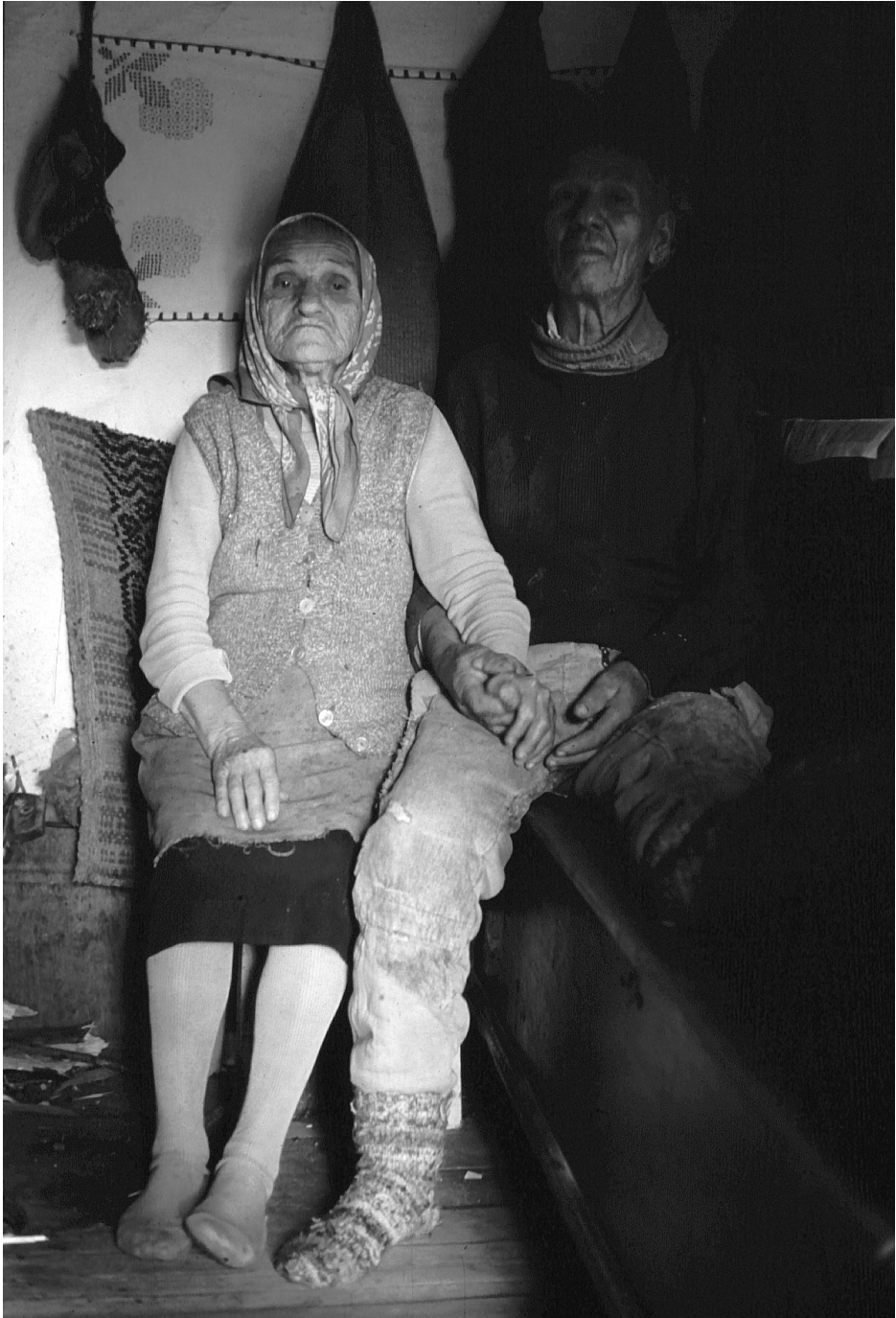
¹⁴⁸ Orbán B. 1991 I. Csík-szék: 55–56.

¹⁴⁹ Idézi Magyar Z. 2009, 20. Említett földrajzi nevek: Rugáttető, Orosz-patak, Uz-patak, Békástöve, Csécsénd, Harukály, Hurrogató, Bolondos, Győrötszege, Katirésze, Orház, Katorga, Szállásd, Váné, Egerszeg, Csinod, Baglyod. A felsorolt elnevezések arra utalnak, hogy bár az Úz völgye erdélyi szakasza egészen az 1910-es évekig szinte teljes egészében lakatlannak mondható, a vidék része az alsíki – elsősorban a csíkszentgyörgyi, bánkfalvi, szentmártoni és csekefalvi –, valamint a kászoni táji tudatnak.

¹⁵⁰ Az Úz-patak felső szakaszának benépesítésében főként a földrajzilag legközelebb eső Gyimesfelsőlók csángó népének fölös szaporulata vett részt, de jó néhányan Középlokról és a Bükkről is jöttek. Báth János négy egerszéki, csinódi, illetve lesődi család részletes történetét írta meg. (Báth J. 2004, 96–110.) Hasonló módon kerültek ide más famíliák is. (Daczó 2003, 131; Báth J. 2004, 110–128; Magyar Z. 2009, 46.)

¹⁵¹ Kötetünkben Csinódról tíz {2, 10, 100, 238, 266, 322, 366, 374–375, 392}, Egerszékről nyolc {84, 133, 295, 305, 365, 367, 390–391} ráolvasó szerepel. Csinódi eredetű továbbá két Csíkbánkfalván {9, 141}, egy-egy Csíkszentmártonon {11} és Újtusnádon {264} rögzített szöveg. Lesődről származhat kötetünk egyik, szemverés elfűvására, elköpdösésére használatos ráolvasója. {238} Szövegeink közül egy {2} szerepel P. Daczó Árpád Lukács OFM gyűjtésében (Daczó 2003, 266–267.), kettő {2, 10} Magyar Zoltánnal is (Magyar Z. 2009, 437–438, 439–440.). Az utóbbi kötetben az 509. és 510. sz. szöveget közlők neve felcserélődött. (Magyar Z. 2009, 439–440, 522.)

¹⁵² Két szövegünk eredetét nem sikerült tisztázni {374–375}, egy ráolvasó csíkszentgyörgyi lehet {2}, egy másik kosteleki {390}. Gyimesfelsőloki eredetű (Sántateleke, Ugra-, Gáborok-p.) négy

A régi csinódi kántor és felesége. (Csinód, 1997 októbere)

RÁOLVASÓGYŰJTÉSEK A RÉGI CSÍKSZÉKEN

Az első nagy erdélyi és székely népköltési gyűjteményekben – egy Kriza János közölte, talán háromszéki eredetű, rövid, nyelvkelés elleni szövegtől eltekintve – egyetlen ráolvasás sem szerepel,¹⁵³ a székelység ráolvasóiról ugyanakkor már 1882-ben ír Kozma Ferenc, aki néhány, helyenként töredékesnek tűnő, szöveget is közöl.¹⁵⁴ Szűk másfél évtizeddel később, 1895-ben, Kristály Balázs a csíki Madéfalváról idéz egy lüderc eltiltására való rövid ráolvasót.¹⁵⁵ Temesváry Rezső 1899-ben két, a szülés körüli népszokásokhoz kapcsolódó – pontosabban nem adatolt – „székely” ráolvasót tesz közzé.¹⁵⁶ Ugyancsak 1899-ben (majd 1901-ben) Vikár Béla egy – „kelésre való”-nak mondott, valójában azonban alighanem Szent Antal tűzére (is) használt – „székely ráolvasás”-t közöl.¹⁵⁷ Téglás Gábornál (1913) egy gyergyócsomafalvi, az állatok tavaszi kihajtásakor mondott szöveg szerepel.¹⁵⁸ Székely László és Kósa József 1938-ban három alcsíki „alkalmi népies imádságot” (ráolvasót) idéz,¹⁵⁹ 1943-ban Székely három csíkszentdomokosi ráolvasást közöl.¹⁶⁰ Erdélyi Zsuzsanna a *Hegyet hágék, lőtőt lépék* első kiadásában (1976) két csíkbánkfalvi, bővített újrakiadásában (1999) egy további csíkszentgyörgyi, egy gyimesfelsőlói és egy középloki ráolvasó szöveget tesz közzé.¹⁶¹ A *Magyar ráolvasások* című kötetben a csíki, kászoni, gyergyói székelység köréből tizenhárom ráolvasás szerepel.¹⁶² Enyedi Emese

szöveg {10, 133, 366, 367}, Gyimesbükkről (Fő út, Bálványos-p.) származik öt szöveg {100, 322, 392, 295, 305}. Egy ráolvasó talán a felsőlói Sántatelekéről {238} ered, egy másik valószínűleg felsőlói {266}, kettő minden bizonnyal gyimesközéploki {84, 365}, egy talán Kápolna-patakáról való {391}. A gyimesi eredetű ráolvasások közül egy gyimesbükki románul hagyományozódott {305}, egy valószínűleg gyimesközéploki {365} és két, azonos eredetű, gáborokpataki {366–367}, valamint két, tisztázatlan eredetű, Csinódon fellelt {374–375} olvasás pedig – mind kígyó-, illetve kígyó- és menyétmarásra {374} valók – értelmetlen, mondókaszerű használatban van, azonban valószínűleg román gyökerű (Takács 2012a), a többi, összesen tizenkét ráolvasás azonban magyarul hangzott el.

¹⁵³ Kriza 1911, II. 56; vö. Arany-Gyulai 1872; Kriza–Orbán–Benedek–Sebesi 1882; Mailand 1905.

¹⁵⁴ Kozma 1882, 35–41: önöntés, vízvetés igézésre, állatférgességre, hideglelésre, napszúrásra (vaknapra), forrolázra, marhák tejének elvétele ellen, megcsinálás céljából.

¹⁵⁵ Kristály 1895, 106, 107.

¹⁵⁶ Temesváry 1899, 24, 42: magzat védelmére, szülés megkönnyítésére.

¹⁵⁷ Vikár 1899, 175; 1901, 394.

¹⁵⁸ Téglás 1913, 295.

¹⁵⁹ Székely–Kósa, 1938, 43–44: „nagy üdő” megállítására, vízvetés „igéző rontásra”.

¹⁶⁰ Székely, 1943, 16–17: „nagy üdő imája”, „vízvető ima”.

¹⁶¹ Erdélyi 1976, 120, 155: „fejre való olvasás”, „erős idő ellen”; 1999, 841–842, 848–849, 1031–1032: „mikor megigizték”, vízvető imádság (Márton László gyűjtése), nagy idő elintése (Újváry Lajos gyűjtése). Az első, bánkfalvi ráolvasó, csaknem teljesen azonos szöveggel, másutt is előjön (Bakó 2003, 164.).

¹⁶² A ráolvasók Csík megyéből (XI.3.4.3), Csíkbánkfalváról (XIII.42), Csíkkozmásról (I.2.33.5; IX.14.25–26), Csíkmenaságról (XII.11), Csíkszentdomokosról (XII.59; XV.2.13.4; XV.2.16.1; XVII.74), Csíkszentgyörgyről (XIII.51; XVI.22.1–2), Gyergyócsomafalváról (II.1.57.1),

egyik dolgozatában hét gyergyói ráolvasót találhatunk,¹⁶³ Mirk László egy „aggott gyermek megfőzésére” való menasági szöveget,¹⁶⁴ Vitos László egy csíkszentmihályi vízvetést,¹⁶⁵ Balázs Lajos néhány csíkszentdomokosi,¹⁶⁶ Harangozó Imre egy csíkszentmihályi,¹⁶⁷ Tánzos Vilmos egy csíkszentgyörgyi és egy csíkszentkirályi¹⁶⁸ „olvasást” idéz. A Pócs Éva vezette felcsíki kutatócsoport gyűjtéséből 2001-ben kilenc ráolvasót publikáltak.¹⁶⁹ Fórika Éva egy hevederi vízvetés,¹⁷⁰ Kolumbán Levente egy kilyénfalvi önöntés

Kászontátról (XII.51.2) valóik. (Pócs 1985–1986, I. 40, 64, 189, 226, 262, 286, 293; II. 363–364, 370–371, 458, 463, 558, 576.) A ráolvasások célja: egészség, szerencse biztosítása, fejfájásra, tűz lecsillapítása, árpa „learatása”, ijedtségre, igézetre, jégeső elhárítása, anyatej elvitelének megelőzésére, kígyó- és menyétmarásra, állatvédelem a havason. A kötetben tucatnyi olyan szöveget is találhatunk, amelynek gyűjtőhelyeül a Székelyföldet adják meg, ezek némelyike ugyancsak származhat a régi Csíkszék területéről. (Pócs 1985–1986, I. 49, 99, 101, 107, 124, 299; II. 398, 401, 420, 563, 576. o. I.2.85; IV.2.13; IV.2.18; V.3.1; VI.4.11.4; XII.75.8; XIV.9; XIV.32; XIV.93; XVII.4.7; XVII.76) A ráolvasók némelyikét fentebb, mások közlései kapcsán, már említettem.

¹⁶³ Enyedi 1992, 116, 119, 121, 122: nagy időre, ördög eltávolítására, gonoszok ellen, boszorkány ellen. A szerző egy előző tanulmányában további – így árpa „learatására”, „nagy időre”, marhatályogra való – ráolvasók részleteit is közli. (Enyedi Kemenes 1987, 25–27.)

¹⁶⁴ Mirk 1993, 66.

¹⁶⁵ Vitos L. 1995, 311.

¹⁶⁶ Balázs L. 1999, 305, 309–313, 318: vízvetés igézetre; 2001b, 331–332: „agos” gyermekre; 2002, 402–404: vízvetés igézetre.

¹⁶⁷ Harangozó 2001, 111: vízvetés igézetre.

¹⁶⁸ Tánzos 2006, 149, 191: kígyómarásra, madarak kártétele ellen. A szerző 1980-tól folytatott csíkmenasági és pottyondi gyűjtéséből, amelynek során – amint írja – összesen harmincöt apokrif imát, harminchét ráolvasást, valamint hetvenkilenc vallásos népéneket és kántáló éneket jegyzett le, mindössze öt menasági és nyolc pottyondi archaikus népi imádságot közöl (Tánzos 1991b, 719–726.), pedig gyűjtéseiben – amint azt személyes közléséből és néhány számomra elküldött szövegből (Takács 2012a, 444, 450, 452, 463. o. 166, 199, 208, 279. jp.) tudom – további alcíki ráolvasók is vannak, ezek azonban, a fentebb említettekkel egyetemben, máig közöletlenek. A kiadatlan csíki, kászoni, gyergyói székely ráolvasók számát nem könnyű megbecsülni. Márton László már említett, 1990–1993 között gyűjtött, kéziratban lévő csíki anyagában tizenkilenc ráolvasó lelhető fel. A szövegek gyűjtési helyei: Csíkmenaság (6 szöveg), Csíkszentgyörgy (6), Csíkszentdomokos (2), Csíkcekefalva (2), Csíkdánfalva (2), Csíkközvás (1). Céljuk szerint: vízvetés igézetre (9 szöveg), „erős üdöre” (7), tályogra (1), kártékony madarak ellen (1), ördög ellen (1). Szerepelhetnek továbbá csíkszéki ráolvasók Balázs Lajos szentdomokosi, Gagy József alcíki gyűjtéseiben, valamint a Pócs Éva vezette kutatócsoport felcsíki (karcfalvi, jenőfalvi) adattárában, de sok szöveg lapulhat egyes gyűjtők „házi archívumaiban”, s a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára is tartogathat még meglepetéseket. További szövegek szerepelhetnek a Pócs Éva és Ilyefalvi Emese szerkesztette, Magyar ráolvasások című gyűjteményben, amely valószínűleg még kötetünk előtt napvilágot lát.

¹⁶⁹ Graf 2001, 29–31, 63, 67–68: vízvetés szemverésre, vízvetés igézetre (kéziratos), igézet elköpdösésére (Pócs Éva gyűjtése.); Vidák 2001, 92, 114–115, 118: váltott gyermekre, vízvetés igézetre, szemverés elköpdösésére.

¹⁷⁰ Fórika 2001, 34.

szövegét hozza.¹⁷¹ Jómagam is közöltem Csíkbánkfalván, Csíkszentgyörgyön, Csíkszentmiklóson, Újtusnádon rögzített ráolvasásokat.¹⁷² A kötetünkben szereplő székelyvarsági {56–57, 301, 303}, pálpataki {283–284, 300}, fenyőközi {285} szövegek kapcsán érdemes megemlíteni ezek párhuzamait is.¹⁷³

A gyimesi csángók köréből az első, jelentős mennyiségű ráolvasót tartalmazó, nyomtatásban megjelent közlés Kallós Zoltán nevéhez fűződik.¹⁷⁴ Már az 1960-as években gyűjtött ráolvasó szövegeket is a Gyimes-völgyében Újváry Lajos. Anyagának java Erdélyi Zsuzsanna és Bosnyák Sándor közléseiben, valamint a Pócs Éva által szerkesztett *Magyar ráolvasások* című kötetben olvasható.¹⁷⁵ Erdélyi Zsuzsanna később egy felsőloki és egy rakottyási szöveget is közölt.¹⁷⁶ Az 1970-es évek elején gyűjtött gyimesi ráolvasó szövegek találhatóak Salamon Anikó posztumusz kötetében.¹⁷⁷ 1981–1982-ben rögzített felvételeiből a *Folklór Archivum*-ban közölt a vidékről ráolvasókat Bosnyák Sándor.¹⁷⁸

¹⁷¹ Kolumbán L. 2004, 95.

¹⁷² Takács 2000d, 255: „nagy üdöre”; 2001, 347, 351, 385, 443–444, 457, 468, 494: „nagy idő” eltávolítására, vízvetés ígézetre, árpa „learatására”, kártékony madarak ellen, kígyómarásra, menyétmarásra (Az utolsó előtti szöveg Úz menti eredetű.); 2003, 182–183, 189: vízvetés és fejfűvás ígézetre (A szövegek magyarcsügi eredetűek.); 2012a, 435–436, 443, 448–449, 452, 456: kígyó- és menyétmarásra.

¹⁷³ Székelyvarságról Mészáros Ágnes mintegy húsz ráolvasó szöveget közöl (Mészáros Á. 1998, 396, 402–403, 424–425, 428, 430, 442, 445–447, 452, 455–457, 459: gonoszok, boszorkányok távoltartására, szemverésre, szemverés elkerülésére, nyelven nőtt „falat”-ra, fejfájásra, árpa „learatására”, csömörre, kelésre, anyatej és gyermekálmom elvitelének megelőzésére, pokolvarra, szemölcsre, vízvetés „szemkap”-ra [igézés], ijedtségre), a rokon népköltési műfajok köréből Bárh János tesz közzé archaikus népi imádságokat (Bárh J. 2006b, 293–305.).

¹⁷⁴ Az 1966-ban kiadott dolgozatban 41 gyimesi ráolvasót tesz közzé, közöttük igen ritka és szép, ma már elérhetetlen szövegeket. (Kallós 1966, 147–156: vízvetés, fejfűvás és egyéb eljárások ígézetre, Szent Antal tüzére, gilkára, hályogra, kelésre, széltályogra, árpára, kígyómarásra, „nagy időre”.) Az itt közölt ráolvasások némelyike szerepel a szerzőnek a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában korábban elhelyezett dolgozataiban is. (Kallós 1959 [EA 5540]; 1962 [EA 5606])

¹⁷⁵ Erdélyi 1970, 80: Szent Antal tüzére (ugyanaz: 1971, 353–354; 1976, 117–118.); 1999, 1031–1032: nagy idő elintésére; Bosnyák 1982, 75, 113–117, 120–125, 127, 130–131. o. 44–45, 379–380, 384, 396, 398, 410, 414, 416, 425, 441, 443, 459, 493, 495. sz.: nagy idő ellen, árpára, vízvetés ígézetre, fejfájásra (hályogra?), kígyómarásra, Szent Antal tüzére, tehén felfűvódására, tejelvételre; Pócs 1985–1986, I. 190, 197.; II. 362, 412–413, 458–459, 464–465, 479, 480, 504, 511–512. o. IX.14.28; IX.16.5; XIII.40.1; XIV.72.2; XV.2.13.5; XV.2.17; XV.3.12.2; XV.3.12.5; XV.7.1.3; XV.7.12.2: árpára, betegség gyógyítására, „nagy idő”-re, szentantaltüzére, vízvetés ígézetre, fejfájásra (hályogra?), megrontott tehén gyógyítására.

¹⁷⁶ Erdélyi 1990a, 41–42 és 1999, 841–842, valamint 1999, 1031–1032: vízvetés ígézetre, nagy idő elintésére.

¹⁷⁷ Salamon 1987, 189–202: vízvetés ígézetre, ónöntés, fejfájástól (Szent Antal tüzétől), Szent Antal tüzétől, árpától, kígyómarástól, széltályogra, nagy idő ellen.

¹⁷⁸ Bosnyák 1982, 75–76, 77, 112–115, 116–118, 120–126, 128, 130–131. o. 42, 44–48, 50–51, 378–384, 396–399, 410–412, 414–419, 425, 427, 441–443, 446, 459, 471, 493–495. sz.: nagy idő ellen, árpára, igizetre, Szent Antal tüzére, kígyómarásra, torokfájásra, tehén felfűvódására,

A *Magyar ráolvasások* című kiadvány (1985–1986) Kallós Zoltán,¹⁷⁹ Erdélyi Zsuzsanna,¹⁸⁰ Salamon Anikó¹⁸¹ és Bosnyák Sándor¹⁸² gyűjtésein kívül bő tucatnyi szöveget hoz a három gyimesi csángó telepről.¹⁸³ Gyimesi ráolvasók szerepelnek a későbbiekben Tánczos Vilmos,¹⁸⁴ Harangozó Imre,¹⁸⁵ Tankó Gyula,¹⁸⁶ Daczó Árpád Lukács,¹⁸⁷ Antalné Tankó Mária¹⁸⁸ könyveiben, de tanulmányokban, kisebb dolgozatokban is.¹⁸⁹ Jómagam is közöltem ezt megelőzően gyimesi ráolvasásokat.¹⁹⁰ Kötetünkben összesen százötvenhat gyimesi csángó ráolvasó szöveg található, amelyek közül jó néhányat másutt – több-

tejelvételre, boszorkányos asszonyokra. A harminckilencből tizenhat szöveg Újváry Lajos gyűjtéseiből (1968, 1971) származik.

¹⁷⁹ Kallós 1966, 148–156. (vö. Pócs 1985–1986, I.2.89.1–2; 93; II.2.18; III.27.1–2; VI.4.16.6; VII.9; 62–63; 66; 68.1; VIII.1.9; IX.14.27; 18; XI.2.7; XII.14.2; 41.2; 46.3; 47.4; 63; XIV.72.1; XV.2.2.1–5.; 2.3.3–4; 2.13.3; 2.13.6; 2.16.2–4; 2.19; 3.13; 7.1.2; 11.3.11).

¹⁸⁰ Erdélyi Zs. 1970, 99. (vö. Pócs 1985–1986, XV.7.12.1).

¹⁸¹ Salamon 1975, 138. (vö. Pócs 1985–1986, XV.3.12.1).

¹⁸² Bosnyák 1982, 72–73, 75–77, 113–117, 120–122, 125–128, 130–131. o. 21, 42, 44, 46–48, 50–51, 379–383, 384, 396–397, 399, 410–412, 414–415, 417–419, 446, 459, 471, 493. sz. (vö. Pócs 1985–1986, I.2.96–97; VII.68.2; IX.14.28–29; 16.1–4; 16.6; XI.3.4.5; XII.14.1; XII.37.1–2; XII.40.4; XII.41.1; XIII.40.2.; 96; 110; XIV.71; 72.1; XV.2.2.5.var; 2.3.2; 2.3.5; 2.3.6; 2.13.5; 2.13.5.var.; 3.3; 3.12.3–4; XV.11.11).

¹⁸³ Pócs 1985–1986, IX.14.28, XV.2.3.1, XV.2.13.5 (Gyimesfelsőlók); III.33, IX.16.5, XV.2.17, XV.3.12.2, XV.3.12.3.var., XV.3.12.5, XV.7.1.3, XV.7.12.2 (Gyimesközéplók); XIII.40.1, XIV.72.2 (Gyimesbük). A szövegek célja: árpára, igézetre, jégesőre, tehát megrontására, szentantaltüzére, fejfájásra, megrontott tehát gyógyítására, betegség gyógyítására, „nagy idő” elküldésére. A ráolvasók közül egy Erdélyi Zsuzsanna felvételeiből (XV.2.3.1), egy a Magyar Néphit Archívumból (III.33), tíz Újváry Lajos gyűjtéseiből való. Egy szöveg eredete ismeretlen. (XV.3.12.3.var.)

¹⁸⁴ Tánczos 1995, 31–55: „erős üdő mikor jön”, „Szent Antal tüzitől”, „vízvetéskor igézetre”, boszorkányok ellen.

¹⁸⁵ Harangozó 1998, 184, 189, 191, 192: vízvetés, elköpdösés igézetre; 2001, 114: vízvetés igézetre.

¹⁸⁶ Tankó 2001, 149: „vihár eltérítő imádság”.

¹⁸⁷ Daczó 2003, 273, 278–279: vízvetés igézetre. (Utóbbit Esztelneken gyűjtötte, de a szöveg gyimesfelsőloki eredetű.)

¹⁸⁸ Antalné Tankó 2003, 21, 22–24, 26–33, 56–58, 62–63, 72–75, 201. o. 11, 16–18, 34–41, 43–46, 48, 155–156, 174, 214–216, 220–221, 724. sz.: árpára, fejfájástól, igézetre, fül-fájástól, fogfájástól, önöntés ijedtségre, főkörmre; 2004, 211, 212–215, 217–218. o. 540, 543–545, 550–551, 558–559. sz.: vízvetés, fejfűfűvés igézetre, Szent Antal tüzére, önöntés ijedtségre és kárra.

¹⁸⁹ Vidák 2001, 118: fejfűfűvés igézettől; Csörge 2008, 241, 242, 245–247: vízvetés, fejfűfűvés igézet ellen.

¹⁹⁰ Takács 2000b, 225, 227, 234: Szent Antal tüzére; 2001, 348, 352, 354, 378, 379, 382, 387–388, 395, 399, 400, 402, 409, 413, 426, 427, 430, 439–443, 446–448, 466–467, 471, 490–491: jégeső (nagy idő) ellen, vízvetés és fejfűfűvés igézetre, Szent Antal tüzétől, marinra, mérges kelésre, árpára, marhatályogra, kígyómarásra; 2010, 366–370: fejfűfűvés igézetre; 2012a, 420, 425–426, 429, 430, 435: kígyómarásra; 2012b, 47: kelésre.

nyire csíki székely falvakban és az Úz mentén – rögzítettem,¹⁹¹ utóbbiak nyilvánvaló településtörténeti jelentőséggel is bírnak.

A hárompataki csángó telepeken folklórszövegeket számottevő mennyiségben először Daczó Árpád (P. Lukács OFM), majd – részben az ő segítségével – Székely László gyűjtött, azonban Daczó Lukács atya mindössze egyetlen ráolvasót közöl erről a vidékről, Székely László pedig talán egyet sem.¹⁹² A ráolvasók – valamint az archaikus népi imádságok, hiedelemmondák – gyűjtése Hárompatakon az 1990-es években folytatódott, néhány ráolvasóval Harangozó Imre könyveiben is találkozhatunk.¹⁹³ A kosteleki származású Karácsony Emil jóvoltából 2001-ben napvilágot látott egy – gyűjtési adatok nélkül közölt, szövegének egyes részeivel sok kétséget keltő – román nyelvű vízvetés is, Kostelekről.¹⁹⁴ Jómagam a Hárompatakról összesen hatvannégy ráolvasót tartalma-

¹⁹¹ Gyimesfelsőlokról harminc {4, 45, 74, 118, 126, 128, 140, 143–144, 150, 166, 180, 211, 213, 215, 224, 228, 233–234, 288–289, 313, 315, 356, 363–364, 368–369, 393–394}; Gyimesközéplokról huszonegy {67, 129, 139, 148, 160, 162, 209–210, 212, 214, 286–287, 316–317, 319, 326, 335, 354–355, 360, 388}; Gyimesbükkéről nyolcvanegy {68–69, 83, 98, 101, 104–105, 120, 147, 151–152, 158–159, 161, 181, 184–185, 207, 212, 217, 232, 235–236, 240–242, 245, 249, 250–255, 261–262, 275, 276, 290, 293–294, 297–298, 299, 304, 306–308, 309, 310–312, 314, 320–321, 323–325, 334, 336, 341, 342–347, 349–352, 353, 358–359, 361, 382, 387, 389, 397–398, 400} ráolvasó szerepel a kötetben. A gyimesi eredetű szövegek egy részét a csíki székely falvakban, Zsögödön {6, 132}, Csíkbánkfalván {108}, Oltfaluban {111}, Csíkszentmiklóson {112, 127, 134, 218, 362}, Csaracsóban {130, 296}, Csomortánban {131, 205}, Csekefalván {142}, Csíkszentmártonon {145}, Csíkjenőfalván {263}, Menaságon {370}, másokat Bükklokán {186, 318}, Egerszéken {305}, Csinódon {322, 366–367, 392} rögzítettem.

¹⁹² Gyűjtéseit Daczó Lukács atya 1974 júniusában kezdte, Székely László 1977 nyarán és kora őszén végezte. (Takács 2003, 142–145.) Már ezt megelőzően gyűjtött Románcsügésen, illetve a hárompataki falvakban – elsősorban népballadákat és népdalokat – Kallós Zoltán (Kallós 1977, 52–53, 60–61, 296, 498–499, 578; Kallós–Martin 1989, 151–152.), itt végzett ráolvasógyűjtéséről azonban nincs tudomásom. Daczó Lukács atya 1980-ban közöl egy kosteleki, nagy idő elleni szöveget. (Daczó 1980, 233.) Gyűjtéséből (1974–1987) tizenhat hárompataki archaikus népi imádságot, valamint öt kántát és legendaballadát tartalmaz Hosszú utak megszorodának című kötete (Daczó 2003, 43–44, 51–52, 57, 95–96, 102–107, 112, 124–128, 163–164, 177, 191–192, 200, 289, 298–299, 305–309.), ráolvasók azonban, pedig tudjuk, hogy gyűjtött ilyeneket is (Takács 2001, 359.), a kézirat összeállításakor nem kerültek elő, aminek oka a gyűjtő klerikus volta lehet (Takács 2003, 144.). Székely László 1978-ban a gyimesi csángók lelki életéről ír (Székely 1978, 166–171.), Csíki áhitat című kötetében tizenkét hárompataki népi ima, valamint nyolc szentes ének és legendaballada mellett (Székely 1997, 16, 19, 21, 23, 25–26, 28–30, 34–35, 37–40, 60, 98, 105, 133, 160–163, 165–169, 174.) mindössze egyetlen – talán gyimesbükki vagy magyarcsügési (vö. Tánczos 1995, 34; Takács 2001, 344–347.) – „nagy idő” elleni, ráolvasó funkcióban használt fohász szerepel (Székely 1997, 39.), aminek feltételezhető okát a ráolvasókat, hiedelmeket „az igaz vallás rovására” még élő „babonának”, „pogánynak” nevező gyűjtő – aki pedig korábban közzétett három csíki ráolvasó szöveget (Székely 1943, 16–17.) – maga fedi fel (Székely 1997, 9.).

¹⁹³ Harangozó 1998, 195. o. 160. sz.: igézet elköpdösésére; 2001a, 112: vízvetés igézetre.

¹⁹⁴ Crăciun-Coșneanu 2001, 103. A kosteleki Bucs-patakára való Karácsony Emil mindent megtesz, hogy szülőfaluja kizárólagos román eredetét és voltát bizonyítsa, helyben soha nem hallott

zó *Aranykertbe' aranyfa* (2001) című kötet¹⁹⁵ megjelenése előtti szűk évtizedben negyvenhárom,¹⁹⁶ az azóta eltelt tizenhárom évben harmincöt¹⁹⁷ ráolvasó szöveget közöltem erről a vidékről, különböző folyóiratok, periodikák hasábjain. Kötetünkben a hárompataki és románcsügi csángók köréből – amint már láhattuk – összesen tizennégy ráolvasó szerepel {46, 119–121, 149, 175, 248, 257–258, 269, 282, 383–384, 386}.

Az Úz menti csángók köréből öt csinódi ráolvasó található P. Daczó Árpád Lukács OFM kötetében.¹⁹⁸ Vitos László egy Csobányospataka mellett élő férfi vízvetéséről ír, figyelemre méltó részletekkel, bár a ráolvasó szövegét – miután azt a tudományos családja elsőszülöttjének adja tovább – csak elnagyoltan közli.¹⁹⁹ Birkás-Frendl Kata egyik tanulmányában három csinódi ráolvasó szerepel.²⁰⁰ Legutóbb Magyar Zoltán gyűjtésé-

– helyi ismerőseim szerint talán Lóvászén lejegyzett, én úgy gondolom, egyszerűen csak lefordított – román leánykérő szövegeket, lakodalmi köszöntőket, énekeket és csujogatosokat is „közöl” (Crăciun-Coșneanu 2001, 70–96.), s később, a kosteleki folklór régi elemeivel foglalkozó részben (Alte elemente de folclor din Coșnea) hozzá az említett vízvető szövegét, amelynek eredetéről édesanyja kérdésemre elmondta, fia az ötle tanul magyar ráolvasót fordította románra, „mert ők ottogyon, Brassóban, inkább románul beszélgetnek”. (79 éves nő, Kostelet, 2002. május 22.)

¹⁹⁵ Takács 2001, 344–346, 353, 360, 366–381, 383–384, 391–394, 398, 401, 403–405, 408–415, 421–423, 426, 433–434, 436–437, 445, 451, 453–456, 458, 462–465, 472–473, 475–481, 485, 488–491, 495–497, 500–502, 520–524: nagy idő ellen, vízvetés, fejléfvás ígézetre, Szent Antal tűzére, vaknapra, torokgyíkra, marhatályogra, elveszett állatok megóvására, váltott gyermekre, ijedtségre, kutyamarástól, kígyó- és menyétmarástól, gonosz szélbajra, kantéros boszorkányok ellen. A szövegek közül tizenkettőt románul, négyet már értelmetlen, de bizonyosan román eredetű (Takács 2012a) mágikus formulaként mondtak el, egyet fonetikus románsággal jegyeztek le.

¹⁹⁶ Takács 1994, 281: jégeső ellen; 1995, 372, 376, 379–382: nagy idő ellen, vízvetés ígézetre, önöntés ijedtségre; 1997–1999, I. 53: „gonosz szélbaj térítésre”; II. 92–93, 94–96, 99–101: tejelvétele; 2000b, 220, 222, 230: Szent Antal tűzére; 2000c, 88–96: vízvetés és fejléfvás ígézetre; 2000d, 250, 255: torokgyíkra, nagy időre (utóbbi Gyürkéről való).

¹⁹⁷ Takács 2003, 180–192. o. 41–59. sz.: vízvetés és fejléfvás ígézetre, szellemek eltűltására, lüdercre; 2004, 181–182, 186–188, 192–195, 262–263, 273, 563, 567–568. o. 127, 143, 145, 161–163, 171–173, 369, 398, 1062, 1073–1074. sz.: váltott gyermekre, ígézetre, szépasszonyok ellen, menyét ellen, tejelvétele ellen, tejelvétele „visszacsinálására”, lüdercre; 2012a 432: kígyómarásra.

¹⁹⁸ Daczó 2003, 275, 276, 280, 281, 282–285: vízvetés ígézetre, kígyómarásra, gonosz kísértése idején, tejelvétele ellen.

¹⁹⁹ Vitos L. 1995, 311: vízvetés ígézet ellen.

²⁰⁰ Frendl 2008, 331, 334–335, 335–338: kurvaköszvényre, marhatályogra, tejelvétele. Birkás-Frendl Kata 2005 és 2006 nyarán csaknem félszáz ráolvasót és újhóld-imát gyűjtött Csinódon és Egerszéken. A lejegyzett anyag – amelyet a gyűjtő szívességéből van szerencsém ismerni –, az ugyanott rögzített népi gyógynövény-ismereti adatokkal együtt, igen jelentős értéket képvisel, remélem, mihamarabb teljes egészében hozzáférhetővé válik az érdeklődők számára. A kiadatlan anyagok között utalnom kell Tanczos Vilmos gyűjtéseire, aki 2003. október 4-én Csíkszentkirályon egy időse, Csinódról származó asszonytól, egyebek mellett, néhány ráolvasót is rögzített (Magyar Z. 2009, 26–27.), közöttük – amint azt 2012. június 12-én kelt leveléből tudom – egy torokgyíkra és egy szemverésre való (vízvető) szöveget.

ben jelent meg tizenöt ráolvasó szöveg az Úz-völgyi csángók hagyományából.²⁰¹ Jómagam is közzé tettem erről a vidékről, valamint a hozzá kapcsolódó kis csángó telepkekről (Csobányos, Gyürke) tizennégy ráolvasást,²⁰² kötetünkben pedig – amint már láthattuk – tizennyolc Úz menti ráolvasó szerepel {2, 10, 84, 100, 133, 238, 266, 295, 305, 322, 365–367, 374–375, 390–392}.

Röviden összefoglalva ez a régi Csíkszéken eddig zajlott fontosabb ráolvasógyűjtések története, vagyis az a keret, amelybe az itt közzétett szövegegyüttes illeszkedik. Egészében elmondható, hogy a fentebb idézett közlésekben és itt szereplő (összesen hét-nyolcszáz) ráolvasó szöveg viszonylag teljes és árnyalt képet ad a régi Csíkszék ráolvasókincséről, igaz, néhány igen archaikus szövegtípus – amelyekről pedig a régi tudományosok kései utódai memoratjaikban nem egyszer megemlékeznek –, így például sárgaságra, holdkörösságra, farkastályogra, eltűnt állat fellelésére, szerelmi rontásra, urszitára használatos, rég letűnt ráolvasások már nem gazdagítják ezt a mégoly gazdag szövegállományt sem. A kötetet az irodalomjegyzéken túl a ráolvasókban előforduló tájszavak mutatójával és helységnévjegyzékkel egészítettem ki.

Könyvem kapcsán köszönettel tartozom Pócs Évának, aki lehetővé tette annak megjelenését, továbbá szakmai tanácsaival és a rendelkezésemre bocsátott, nehezen hozzáférhető szakirodalommal segített a kézirat végső formájának kialakításában. Köszönöm Erdélyi Zsuzsannának sok hasznos meglátását, javaslatát, a Márton László kézíratos gyűjtéseibe való betekintés lehetőségét, valamint azt, hogy – ráolvasóink írott előképeinek kutatása céljából – átnézhettem csodálatos ponyvagyűjteményét! Szeretném megköszönni a hosszú évekkel ezelőtt elhunyt Márton László özvegyének, hogy férje csíki gyűjtéseiből néhány szöveget közölhettem, hasonlóképpen Bakos Mártának és Dsupin Pálnak az átengedett ráolvasókat. Köszönettel tartozom Bosnyák Sándornak, hogy áttanulmányozhattam kéziratban lévő gyűjtéseinek idevonatkozó részét, Tánczos Vilmosnak, aki az általa rögzített ráolvasókból jó néhányat önzetlenül megosztott velem, Bir-kás-Frendl Katának, hogy betekintheztem Úz menti anyagába. Köszönöm Vincze Lászlónak, Vincze Annamáriának és Marius Constantin Ilinának, valamint Imre Emilnek és Lizinek, hogy segítségemre voltak a román szövegek fordításában, Zombory Andreának és Gúth Istvánnak a régi Csíkszék térképét, Sáringer Kálmánnak kötetünk egyik fotóját, Juhász Zoltánnak pedig a szépasszonyok énekének kottáját! Köszönettel tartozom továbbá mindazoknak, akik könyvem anyagának összegyűjtésében voltak segítségemre, így Imre Emilnek és családjának, Balázs Ferencnek és családjának Csíkszeredából, Tekse Sándornak és Máriának Csíkbánkfalváról, Köllő Gézának és Máriának Gyergyóditróból, Csiki Irénnek Gyergyóhollóból, az időközben elhunyt Csilip Tibor

²⁰¹ Magyar Z. 2009, 434–441: igézet ellen, tejlévtel ellen, nagy idő ellen, kígyómarás ellen, Szent Antal tüzetől. A szövegekből hét szerepelt már korábbi közlésekben is. (Takács 2001, 349, 394, 431, 487–488, 493.; Daczó 2003, 266–267, 276, 280, 282–286.)

²⁰² Takács 2001, 349, 377, 389, 393–394, 396, 397, 431–432, 468–470, 487–488, 493–494, 514–516: nagy időre, vízvetés igézetre, Szent Antal tüzére, kígyó- és menyétmarásra, tejlévtel ellen.

nak, Albert Györgynek és Juliannának, valamint családjuknak Kostelegekről, Gábor Emilnek és Ibolyának Magyarcsügesről, Antal K. Elemérné Kulcsár Annának és családjának a gyimesi Áldomásra, Rusz Gergelyné Gábor Borbálának Rakottýásról, Imre Dezsőné Lőrincz Erzsébetnek Csikmadarasról, Bíró Pálnak és Sándornak Csíkszentmiklósról. Minden további kedves ismerősnek köszönöm magam és feleségem nevében is az önzetlen segítséget, a kosztot és kvártélyt, s végül, de nem utolsósorban azt a segítőkész jóindulatot, amelyet oly gyakran érezhattunk a régi Csíkszék vidékén jártunkban – nemzeti hovatartozástól és vallási felekezettől függetlenül.

2014. május 27.

Takács György

1. Imák, fohászok, olvasások „nagy idő” ellen {1–83}

Fejezetünkben a csíki, gyergyói és udvarhelyszéki székelység, illetve a gyimesi, hárompataki és Úz menti csángóság köréből származó, vihar, jégeső ellen használatos szövegek szerepelnek. Legtöbbjüket magam hallottam és rögzítettem, két székelysági változatot {56–57} Bakos Márta engedett át közlésre.

Az általánosan *nagy idő*nek, *nagy üdő*nek, *erős üdő*nek nevezett vihar, jégeső a székelyek és a csángók régi hitvilágában elsősorban nem személytelen meteorológiai jelenség,¹ hanem – legalább egyik aspektusában – a gonoszok hatalmába kerített, infernális erők átjárta idő, vagyis maga a megtestesült szubsztanciális Gonosz, *aki* az ember és világa, az Isten által teremtett és elrendezett kozmosz rontására ezúttal a záporosó, jégeső, fergeteg „képiben” tör, s *akit* az isteni erőket megidéző nagyerejű szövegek és cselekedetek segítségével el lehet űzni. Jól példázza mindezt néhány gyimesi és moldvai ráolvasó szövege, amelyben „szűz leány Szent Margit asszony” az emberi világ pusztítására induló „sátányval, sárkányval”, „sátányokval, sárkányokval, gonosztevő emberekvel” találkozik,² s őket eltiltván – azaz a gonoszokat elűzve – inti el a „nagy üdő”-t; de ugyanerre utal a szövegekben időnként felbukkanó *gonosz sátán* összetétel,³ illetve a „Tér meg sátán, tér meg!” kitétel,⁴ ahol a (*gonosz*) *sátán* kifejezés a „nagy üdő” megszólítására szolgál. Gyimesközplokról ismeretes az eljárás, amikor a Sátán éjféli miséről való távolmaradására utalván űzik el a jégesőt a határból.⁵ Mindezek alapján kijelenthetjük: a „nagy idő”, jégeső eltiltása éppúgy a székelyek és csángók archaikus *gonoszűző gyakorlatának* része, mint a különböző betegségeket (pl. igizet, Szent Antal tüze, marin, árpa) okozó démonok vagy az egyes hiedelemleányok (pl. lüderc, szépasszonyok, boszorkányok) erejének megkötésére használt ráolvasó szövegek és az őket kísérő cselekedetek.⁶

¹ Andrian 1894, 1–7; Herrmann 1895, 198.

² Kallós 1966, 156; Erdélyi 1976, 162; Tánczos 1995, 119; Harangozó 1998, 200.

³ Így pl. „Ne jöjj gonosz sátán a határunkra elpusztítani, / mer Karácson estéjén nem jöttél el velünk a misére!” (Bosnyák 1982, 75. o. 42. sz.).

⁴ Kallós 1966, 156.

⁵ „Karácsony éjjelén [...] a sátánt meg kell hínni misére: »Na te gonosz sátán, ha eljössz velem a Krisztus urunk születésére, akkor jere el határainkra es. Ha el nem jössz, akkor ne jere határainkra se.« Tudott dolog, hogy misére nem mejen el a sátán. Mikor jó a nagy idő akkor a fészivel a kezembe arra fordulsz merről jó s keresztesen elinted. »Na te gonosz sátán, nem jöttél el Krisztus urunk születésére s akkor a határainkra se jere bé.«” (Kallós 1962 [EA 5606], 14–15).

⁶ Takács 2001, 341.

Az idő járásának alakulásában, változásaiban – az archaikus néphit szerint – nem csupán az élők, de a *holtak lelkeinek* is nagy szerepük van.⁷ Egyes „nagy idő” elleni cselekedetekből és szövegekből kiderül, hogy a pusztító vihar, a termést elverő jégeső a halottak *másvilágából* érkezik e világba, az élők eledelének rontására. Mindez a „nagy idő” eltiltására használatos ráolvasók gonoszúzó záradékaiból is nyilvánvaló, ahol az emberi világot fenyegető fergeteg a fekete kősziklák, rengeteg erdők *másvilági* terébe parancsolják vissza.⁸

A „nagy üdö” tehát – ebben a vonatkozásában – a gonoszok és a hatalmukba került holt lelkek manifesztációja. Utóbbira utal néhány gyimesi és moldvai szöveg egy-egy sora is, amelyben a jéges zápor maga mondja, hogy az „*élők kenyere*” rontására tör.⁹ Más változatokban az „*élőknek kovászrontásikra*”, a „*fődi nép*” mezejét elverni, az „*élőknek*” élelmét rontani igyekeznek a gonosz erők.¹⁰ Maga a „zápor jéges eső”, „nagy jégeső”, s a benne járó gonoszok, tehát nem a „*fődi nép*”-hez tartoznak, hiszen azokat – a velük való szembenállásban (mi-ők) –, önmagukhoz képest, „*élők*”-ként határozzák meg, ami arra utal, a „nagy idő”-ben járók a *nem élőkkel*, a *kárhozott holtakkal*, a sötét *túlvilággal*, a *másvilággal* állnak kapcsolatban. Erre mutat az is, hogy a szövegekben az „*élők kenyere*” helyett néhol az *élet kenyere* és *élő kenyér*¹¹ evangéliumi fogalmához köthető „*élő kenyér*” kifejezés szerepel.¹² Az időjárás kedvező befolyásolására irányuló egyházi áldás- és átokgyakorlat a közép- és kora újkori benedikciós és exorcisztikus szertartások igen régi, általánosan ismert és elterjedt rétegéhez tartozik.¹³ Vihar és jégeső ellen használatos egyházi *oratiók* már a 10 – 11. századból ismeretesek,¹⁴ a fent említett szövegrészek közvetlen előképei pedig egyes 17. századi vihar, fergeteg, jégeső ellen használatos ráolvasókban is fellelhetjük,¹⁵ némelyikük gonoszúzó záró része a *búza* és az *oltáriszentség* kapcsolatára is utal.¹⁶ Az *élő kenyér*, az *élet kenyere* – a *mennyei kenyér* szimbóluma – nyilvánvalóan a megkeresztelték gonoszokkal, pogányokkal szemben álló eukharishti-

⁷ Andrian 1894, 1–39; Herrmann 1895, 198.

⁸ Pl. „Hegyekről hegyekre, / rengeteg erdőkre, / hol kükürüt, vakaru peregőt nem sütnék, / Isten nevit nem emlígetnek.” {56}; „Oszlasd el hegyekről hegyekre, / kősziklákról kősziklákra, / ahol Jézus Krisztus, tebenned nem hisznek...” {67}. Az archaikus néphit szerint a teremtett világban a gonoszoknak is megvan a maguk helye. A jó és a gonosz erők küzdelmének kiegyezése jobbra abból fakad, hogy utóbbiak elhagyják a saját téridő-kereteiket és az emberi világ romlására törnek. Előbbiek ekkor visszakényszerítik őket oda, ahonnan jöttek, a sötét másvilágra, a pokolba: „Kicsi udma, nagy udma, / vejsz bé pokolba” (Kallós 1959 [EA 5540], 10).

⁹ Kallós 1966, 156; Bosnyák 1982, 75. o. 45. sz.; Gazda–Benedek 1997, 284; Daczó 2003, 269.

¹⁰ Pócs 1985–1986, II. 457–458. o. XV.2.13.2; Tánczos 1995, 119; Bosnyák 1982, 76. o. 48. sz.

¹¹ NT 1951, 329, 330: Jn 6,35.48 (gör. artosz tész dzóész, lat. panis vitae); Jn 6,51 (gör. artosz ho dzón, lat. panis vivus).

¹² Székely 1943, 16; Bosnyák 1982, 76. o. 46. sz.

¹³ Franz 1961, II. 19–123; Bárh D. 2010. 176–177, 180–190.

¹⁴ Franz 1960, II. 74–104.

¹⁵ Fabó 1905, 313; Jankovics 1981, 330.

¹⁶ Pócs 1985–1986, II. 348. o. XIII.12.

kus közösségét (*communio*) is idézi,¹⁷ vagyis az ördögi „nagy üdö” az isteni parancsolatok szerint élő emberek világának romlására tör.¹⁸

A hárompataki csángók szerint ott, ahol megszenyített halottat visznek, elveri a jég a határt.¹⁹ Az elképzelés a gyimesieknél,²⁰ a románcsügesiek között²¹ éppúgy él, mint a bukovinai székelyeknél,²² vagy a románok körében.²³ A hárompatakiak szerint *jégveréssel* jár az is, ha a gyermekágyat fekvő, „kiavatatlan” – azaz a „tiszták” közösségéből ideiglenesen kirekedt, „idegen”, „halotti” állapotban lévő – asszony elhagyja a számára kijelölt teret.²⁴ Hasonló képzetek jellemzik a gyimesi és moldvai csángók, valamint a csíki és bukovinai székelyek hitvilágát is.²⁵ A *tisztátalanok* felbukkanása a számukra tiltott térrészben tehát *jégesőt* von maga után. A kísértő, rossz idő gyakran követi egyesek elmúlását is. Nagy szél, forgószél jár az öngyilkosok halálakor,²⁶ de a gonosz, „ördögkép” emberek világból való kimúlásával, temetésekor is.²⁷ A közösség törvényeit sértők lelke az ördögök kezébe kerül.²⁸ Egy régi kosteleki történet a házasságtörő férfit már

¹⁷ Vö. pl. Jn 6,31–35.41.48.50–51.58; 1 Kor 10,17; 2 Kor 9,10.

¹⁸ Az „élő kenyér” talán a hagyományos halottkultusz hatására válhatott „élők kenyere”-vé, ebben a birtokos szerkezetben ugyanis a megkeresztelték eukharisztikus közössége már nem csupán az ördögökkel, gonoszokkal, a nem keresztényekkel (pogányok, eretnekek) áll szemben, de a holtakkal is, akik a jégeső által fenyegetett közösség saját halottai is lehetnek, ha lelkük elkárhozott (temetetlenek, egyházi végtisztesség nélkül elhunytak, megbocsáthatatlan bűnt elkövetők stb.), illetve amennyiben utódaik nem teljesítik irántuk kötelességeiket (miséztetés, rituális „megetetés”, „Istennébe” – vagyis Isten nevében – adás).

¹⁹ „Vagy pediglen valaki valahol meghalt, előbb megszenyítették. S úgy indították meg, met akkor es aszondták, ver a jég. Amig hazahozták. [...] Szenteltvizet vittek, egy közönséges ember es ugy megszenyítte. Nem kellett a pap kimenjen? Nem vót muszáj, de legalább szentelt vízzel, hogy szenteljék meg a halottat. [...] Ugy vigyék az uton, ne szenyítlen vigyék, hanem szentelve.” (60 éves nő [sz. Magyarcsüges], Gyepece, 1993. december 10.).

²⁰ Antalné Tankó 2004, 158. o. 371. sz.

²¹ „Itt a halottat nem viszik szenyítlen. Megszenteli a pap, mikor eljő, hogy vigye, akkor megszenyíti a házba, s akkor viszik a templomhoz. A kerítésbe, hogy temetik. De ha szenyítlenül vinnék? Akkor lehet, hogy lenne nagy üdö. Lehet. Lehet.” (83 éves nő, Románcsüges, Pálistvánokpataka, 2008. november 11.).

²² Bosnyák 1984, 145. o. 1364. sz.

²³ Moldován 1897, 1041.

²⁴ Takács 2004, 173–176.

²⁵ Bosnyák 1982, 134–136. o. 524, 532–536. sz.; Antalné Tankó 2004, 157. o. 362–363. sz.; Halász 2005, 300, 302. o. 1309, 1318. sz.; Szócs V. – Szócs A. 2008, 223; Bosnyák 1984, 90. o. 821. sz. Hasonló vallomások a Gyimeseken, Románcsügesen, Csíkszentimréen, Csíkszentgyörgyön, Kászonszékföldön is hallottam.

²⁶ Bosnyák 1980, 220. o. 1833. sz.; Balázs L. 1995, 242–243.

²⁷ Ez a lélekért jövő gonoszok (ördögök, szépasszonyok) kísértő jelenléte révén keletkezett légáramlat. Népünkkel általánosan mondható a hit, hogy ha valaki fölakasztja magát, szélvihar keletkezik (Herrmann 1895, 199), de hasonló hiedelem él a románok körében is (Moldován 1897, 1040).

²⁸ A hárompataki csángók szerint az öngyilkos „az ördögök táncoltassák, kénózzák annak a lelkét”, olyannyira, hogy ha az emberek meglátnák, „a szívük es megszakadna”; úgy tartják továbbá, az

halála előtt nagy széllal kereső gonoszok alakjáról szól.²⁹ A forgósél a kászoniak szerint is a halottak lelke.³⁰

A gonosz emberek (öngyilkosok, házasságtörők, istentagadók, hamis esküt tevők) halálát ítéletidő kíséri, míg az igazak élete temetésükkor a jó idő által is égi hitelesítést nyer. Így tartják ezt a gyimesi csángók és a csíki, kászoni székelyek is. A *jó idő* – *rossz idő*, mint *élet (öröklét)* – *halál (elkárhozás, örök halál)* ellentétpárját nem nehéz felismerni az *eső* – *jégeső* kettőseben sem, ahol a vegetációt gyarapító és növelő *jó eső* az élet, míg a világ romlására igyekvő *jégeső* az elmúlás, a halál jelképe. Az alázuhanó, kővé fagyott víz („kőeső”) tehát a *halottak*, mégpedig a *kárhozottak* sötét világát idézi.³¹ Jellemző, hogy a halottkultuszban is nagy jelentőséggel bír *vakarut*, *vakaru kalácsot* a „nagy üdő” elintésére használt szövegekben is gyakran említik. {1–83/Megi.} Egy csíkpálfalvi vallo-más szerint a faluba téríteni járó – azaz a római katolikus nép „romlására törő” – jehovistákat ugyanúgy harangszóval próbálják eltávolítani a közösség uralta térből, mint a nagy időt, de ugyanígy, szaggatva, harangoznak a holtaknak is.³²

A forgósélben járó *szépasszonyok* démoni csoportja legalább részben elkárhozott lelkéből áll.³³ A *halottak lelkei* és a viharos *szél* kapcsolatához jó párhuzamként szolgálhat egy a boszniai cigányok idővarázslásáról szóló adat, miszerint az általuk használt

ilyen lélek mellett „hét évig hét ördög van... s mikor a hét év kimulik... akkor egy ugyse marad el tőle, hogy az egy örökké vele van” (Takács 2004, 153).

²⁹ Takács 2004, 33.

³⁰ „Bátyámmal az erdőn vótunk, s a levelet vitte így körbe a szél. A bicskát beléütte a levélbe, s akkor is vitte, olyan erős forgósél vót. S akkor így mondták, hogy annak a lelke, aki megholt.” (78 éves nő, Kászonzelt, 2005. május 19.).

³¹ A hárompatakiak szerint a forgósél eljöttével az időjárás három napon belül megváltozik, „akkor jön a csuf üdő, a rossz üdő”, „osztán esső jó”, ezért szénacsináláskor, ha jön a forgósél, igyekezni kell a száraz rendek összegyűjtésével, mert jön az eső és megveri, „elprédálja” őket. A régiek ezért is gyanítottak boszorkányokat, szépasszonyokat a forgósélben, amelyet élőlénynek tartottak, aki haragosan rátör az emberekre, de a vasvillával való döfködés hatására megtér, nem üldözi őket tovább (Takács 2004, 138, 140–141).

³² „Mikor jönnek a jeoisták, akkor meghúzzák a harangokat, azér, hogy kimenjenek a faluból. Akkor szaggassák a harangot, s akkor tudjuk azt, hogy itt vannak a jeoisták. S akkor [...] ők úgy irtóznak tőle, a harangtól, hogy hatalmasan. Akkor pucólnak ki innét a faluból [...] me tudják akkor má, hogy harangozzák ki őket. Tudják, hogy katolikusok vannak itt, s ide nem lehet bémenni... nem szabad bémenni. Egyszer elhúzzák a harangot, akkor tudják, hogy innét menniek kell nekik. Me nincs, amit keressenek itt. [...] S ez azé van, hogy meghúzzák a harangokat. S akkor má tudjuk, hogy itt vannak a jeoisták. Ugyanúgy húzzák olyankor, mintha jégeső jönne? Igen, igen. Két harang szaggat. Szaggassák. Igen. S még mikor szaggatnak így? Halottnak. Halottnak szaggatnak.” (83 éves nő, Csíkpálfalva, 2006. június 6.)

³³ Erre utal a gyakran temetőből előbukkanó, jéghideg testű lüderccel való kapcsolatukon (Takács 2004, 27, 146, 172–173, 551–556) túl az is, hogy a velük „rokonságban” álló frumoaese (‘a szépek’), dänsele (‘ők maguk’) nevű román hiedelemények iele (‘ők’) elnevezése – amely a noi (‘mi’) ellentétéként szerepel – az ördög nevével (el ’ő’) függhet össze (Moldován 1897, 156–157; Pop 1984, 232).

ún. „szélbogokon” – csomókkal telekötött bűvös zsinórokon – annyi „bog” van, ahány elhalt családtagját ismerte az illető bűbájos, s ezekből a csomókból szélvihar esetén annyit oldoz ki, amennyi az idő lecsendesítéséhez szükséges.³⁴ A holtak „megkötése” és „feloldása” tehát szelet támaszt és csillapít. Eső „megkötésére” használt módszerrel halottam Gyepecén,³⁵ de az erős idő „megkötésének” hasonló módjait gyakorolták régen a gyergyóditróiak is.³⁶

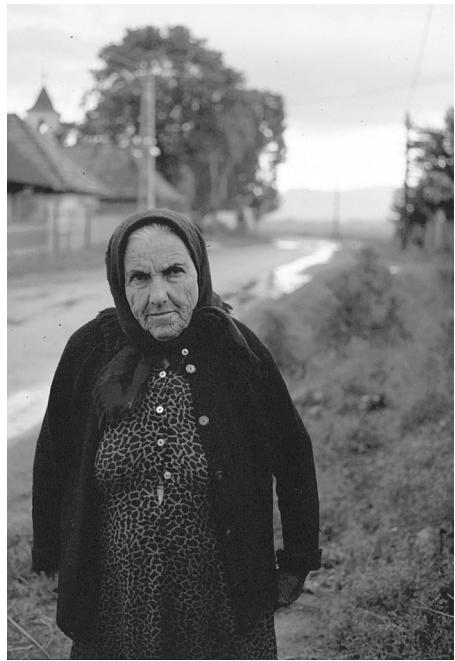
A fejezetünkben található szövegeket övező varázscselekedetekről igen hosszasan kellene írni, minderre az egyes ráolvasókhoz fűzött vallomásokban is bőven találhatunk példákat. A székelyek és csángók körében a jégeső elintésére szokott harangozáson³⁷ túl

³⁴ Herrmann 1895, 199.

³⁵ Takács 2001, 342.

³⁶ „Voltam búcsun kint, mikor Gergely Mihály ott vót, s meghivott ebédre. Jött a nagy idő. Ő kint vót, s jó bé s mondja, hogy: – No, nem vetek belé egy marok sót a vízbe, s a ditraiakat a nagy víz hazaviszi! S én arra kimentem, s ő is kijött. Nezttem arra, a hegy felé, hát ténleg olyan borzasztó felhő jött ott, s le esett! S mondom: – Plebános úr! Én mondok egyet! Én otthon ezt szoktam csinálni, ha az aratóba vagyok, s jó a nagy idő, szembemegyek az idővel! Az imolák ilyen magasak vótak, a fűszálak. Hetet köttem. Mondom, megbogozom az időt! Az imolát összefogtam, úgy kétfelé választottam, bogot köttem. Tovább mentem, megint bogot köttem. Hetet. Tehát a gonoszűzés. S keresztet vettem az idővel szembe. Hát ugy mondom, ahogy van. Aszmondta a plebános úr: – Na, csinálja, ha tudja! Mikor az utolsó bogot megköttem s keresztet vettem, ha lett vóna... ha... ha egy ostorral ugy azt a nagy felhőt elválasszák! Elnyilt! Mikor a bogozás... [...] A jég nem vert mindent el. [...] Arra a hét bogra nem kellett imádkozni? Dehogynem. Végig imádkoztam. [...] Minden bogra a Miatyánkot, Dicsőséget. Megyünk, megyünk, s utójára vetem a keresztet: Édes Jóistenem, / Örözd meg a határunkot, / S örözz meg mindnyájunkot! Miért éppen hét bogot kell kötni? Hát, a régi öregektől így tanoltam. Met ezek a bogok... a hét, az ördögűzés. Tehát a nagy idő ellen, met a Sátán, a Sátán csinálja azt a borzasztó dógot. A gonosz jár a nagy időben? Há persze. Persze.” (78 éves nő, Gyergyóditró, 2006. december 7.) „Nagy üdövel szembe [...] honnan erjedt az üdő akkor azonnal elejibe állott, s balog vette a keresztet. S kérte a Szüzanyát, hogy vigye el az erdőnek ágaira, bogjaira és csapjaira, hogy ne semmisítse meg a termést. Kétszer, még háromszor is elmondták, ha az üdő nem hagyott annyiba, hogy nem lazított, akkor elmondták még négyszer is. A hatása látszott. Hogy oszlottak el a felhők, s a mennydörgések szüntek, szoval kevesebb mennydörgés lett már. [...] Hallottam arról is, hogy a fejkendőt bogozták össze-vissza. De mindég csak balkézt vették a bogokat is. Azt is a nagy idő ellen? Igen, igen. [...] Azt megbogozták, osztán az üdő elhúzódott... Azzal megkötötték, hogy ne tudja elverni a határt, s mikor elvonult, megeresztették? Igen. Igen. Ezeket a régi dógokat a nagyszülőktől hallottam...” (80 éves férfi, Gyergyóditró, 2006. december 7.)

³⁷ Balásy 1895, 55; Bosnyák 1982, 77. o. 53, 55. sz.; Albert 1995a, 59; Erdélyi 1990b, 56; Csoma 2000, 61, 83. Továbbá: „A nagy idő, ha jött, akkor régebb harangoztak. Huztak egy kicsi harangot, meghúzták, ha akkor nem szűnt az idő, akkor meghúzták a Szent Antal harangot, még arra sem, akkor [...] a három harangot. Akkor aszmondták: – Na, a Szentháromság! Mind a hármat eszehúzták. Akkor má ténleg nagy idő jött. S akkor távolodott. Eltávolodott. Jégeső, vagy mi jött. [...] S akkor mű meggyutottuk a szentelt gyertyát s ültünk le, s mondtuk a rózsafüzért.” (76 éves nő, Csíkmadaras, 2006. december 5.) „S akkor van ez a gyönyörű nagy harang. Ez, amikor megszólal, s hogy veri szerte a fellegeket! Hihetetlen! [...] Percek alatt láthassa, hogy a homályok húzódnak el. Akármilyen nagy zord idő jön [...] mihelyt megkondúlnak a

„Elődbe álllok, te gonosz Sátán...”. A nagy idő „elkeresztelése” Csíkbánkfalván.
(Imitáció; vö. Takács 2001, 347.)

szokás a készülődő vihar, jégeső „megkeresztelése”,³⁸ vannak, akik a négy égtáj felé keresztet vetve olvasnak „üdő ellen”,³⁹ mások az Úrjézushoz fohászkodnak.⁴⁰ Ilyenkor általában valamilyen szentelményt is alkalmaznak, amely lehet a Virágvasárnap szentelt „pimpó” (barka), a csíksomlyói búcsúról hozott, gonoszűző erővel bíró „bócsus ág”,⁴¹ vagy akár az állatok részére Szent György gonoszjáró napja előtt (az ortodoxoknál *Kútásó Pénteken* is) szentelt gyertya, liszt, fokhagyma.⁴² A „bócsus ágakval”, „csukrokval” az ajtóba is kiállnak, úgy keresztelik el a „nagy üdőt”. Sokan „szentelt pimpót” tesznek a tűzre, hogy füstje elűzze a határaikat fenyegető veszedelmet,⁴³ miközben a Kicsi Hízekegy, az Irgalmasság Olvasója, s egyéb olvasásokkal és „imádságokkal élnek”.⁴⁴ A szenteltek égre szálló füstjének hatására „abba a helybe má csendesedik az üdő”, mert

harangok, az a nagy idő vonúl el.” (78 éves nő, Gyergyóditró, 2006. december 6.) „Nálunk, mikor erős idő jó [...] a nagy harangot meghuzzák, s a többivel essze, s a jégesőt elfordítsa. A miénk, a nagyharang, arra van felszentelve, mer amikor a templomot kijavították [...] a plebánusunk megkérdezte a népet, hogy akarják-e, hogy a püspök úr felszentelje a harangot az idő, az erős idő ellen. S hát persze, mindenki benne vót [...] szoval úgy szentelte fel a püspök úr, s azóta is rendszeren az erős időt nálunk örökké megtéríti. Sőt Újfalun nagyon haragszik, met onnan jön az üdő, legtöbbször onnan jön, s akkor, mikor kezd harangozni, akkor tér meg az üdő, s mejen vissza. S akkor azok úgy haragusznak, hogy csoda. Hogy visszatéríti az üdőt. Ők is huzzák eleget, de nincs arra felszentelve. Ezt, mondom, a püspök úr szentelte fel, mielőtt rakták fel a harangokat [...] a püspök úr felszentelte a nagyharangot az üdő ellen.” (76 éves nő, Kászónaltíz, 2006. június 2.) „...a harangszó elveri. [...] Az úgy távolítja el, hogy a felleg nem jön a harang felé. A harang elveri a felleget. [...] Valamelyik esztendőbe úgy vót, hogy jött az eső, s itt kezdtek harangozni, itt azt a szomszéd községet mindennap megverte, s ide nem jött, ide. Ugy haragudtak. Aszondták: A kászoni pap az esőt mind reánk hajtsa!” (78 éves nő, Kászónfeltíz, 2005. május 19.)

³⁸ Bosnyák 1982, 75–76. o. 42, 45, 47. sz.; Albert 1995a, 59.

³⁹ Bosnyák 1982, 76. o. 46. sz.

⁴⁰ „Uram, Jézus Krisztusom, ne engedd be az esőt a határodba! S egy Üdvözlégy Máriát elmondnak. Háromszor ezt elmondják, s annyi az egész.” (67 éves nő, Gyimesfelsőlók, Gáborokpataka, 2006. június 12.).

⁴¹ Tánczos 1991a, 154; Takács 2001, 342–344.

⁴² Takács 2001, 342–344, 446–450.

⁴³ Bosnyák 1982, 75. o. 43. sz.; Antalné Tankó 2004, 227. o. 586. sz. „Szentelt pimpót, azt Húsvét szombaton, akkor megszentelik a pimpót, s akkor azután abból, mi hazahozzuk, nekem most is van a házba, s mikor így nagy idő vót, akkor így a tűzbe bevettünk, hogy muljon el minél hamarabb az a nagy idő.” (76 éves nő, Csíkmadaras, 2006. december 5.)

⁴⁴ Takács 2001, 341–354. Továbbá: „Azt úgy csinálják, hogy Virágvasárnapján szoktak szenteltetni pimpót a templomba, érti-e. Mikor lássa az üdőt, hogy jó messziről [...] nem kell megvárja, hogy bėjőjön a határon belől, addig szembeáll, keresztet vet az üdővel, azt a pimpót, négy pimpót reateszen egy tüzes szemetlapátra. S az ott füstöl, s imádkozol [...] s kéred a Máriát, Szent Atyát, hogy távolítsa el az üdőt a határunkból, ne engedje be a határunkon belől, érti-e. S akkor esmé elmondja a Miatyánkot, Üdvözlét, Hízekegyet [...] háromszor. Kéred a Szent Atyát [...] parancsoljon Szent Ilés prófétának, me ő vezeti az üdőt, érti-e. [...] S akkor azután csak imádkozol Szent Ilésnek, hogy őrőjze meg a határainkot a veszedelmes üdőtől, s a veteményeinket, s a hajlékunkot, s a benne valókot, érti-e. Mikor annak van egy félórája, má [...] az az üdő elszóródik

Az „üdő” és a benne járó sárkány eltiltása a szentolvasó segítségével. (Gyepece, imitáció)

a füst „nyomja ki a hegyekre, oda a magas hegyekre”.⁴⁵ Csíkbánkfalván az „erős idő ellen” az „udvaron három szál pimpót összekötöznek, és azzal szenteltvizet kereszt alakban az idő felé” hintenek,⁴⁶ Szentdomokoson „keresztel, szentelt pimpóval fenyegetik meg az »üdőt« s így védekeznek ellene”.⁴⁷

A hegyeken pásztorkodók „nagy idő” esetén keresztet vágtak a fák, „fenyőbojtok” törzsébe, úgy húzódtak alájuk.⁴⁸ Voltak bátrabb tudákosok, akik fejszével, késsel, sar-

sokfelé, úgyhogy nem csinál kárt akkor, érti-e.” (87 éves férfi, Gyimesbükk, Buhapataka, 2005. október 15.)

⁴⁵ Takács 2001, 343–344.

⁴⁶ Erdélyi 1976, 155.

⁴⁷ Székely 1943, 16.

⁴⁸ „A tehenyeket [...] kicsaptuk reggel, s este utánuk mentünk. Ha nagy üdő vót, a fiugyermekek keresztet vágtak a bojtokra, ilyen fenyőfabojtok vótak [...] oda bébuttunk, de keresztet vágtak, s úgy buttunk bé a fák alá. Nem es féltünk.” (70 éves nő [sz. Gyimesbükk, Bálványospataka], Csíkcsekefalva, 2006. június 1.); „Jött a görgeteg, a vilámlás, nagy üdő. Elkaptott az állat mellett, a havason, a hegyen. Akkor [...] így belevágtuk a fába a keresztformát, akkor a fa alá béültünk, s akkor biztosak vótunk, kereszt van a fán, nem üt meg az Isten ítélete. A ménkű. [...] S osztá mikor például még nagyokat harsant, akkor keresztet vettünk, s mondtuk, hogy: Szent, szent a seregek Istene! Isten miköztünk lakozzék! Ilyenyekre tanyítottak nagyanyámék, hogy ezt kell.” (60 éves férfi, Magyarcsügés, 2006. június 7.); „Hát féltek, mikor az a nagy erős üdő jött [...] a

lóval, a „Jézus feszülettel”, szentelt olvasóval, „keresztették el” a sötét felleget, s a fejszét, a kést a közben elmormolt imádság után bele is vágta a földbe, mert a régi hit szerint „akkor úgy megáll az üdő, hogy tovább nem jó”.⁴⁹ A székelység körében hasonló céllal használják a seprűt, a szénvönőt, a sütőlapátot, a sarlót, a vasvillát is.⁵⁰ Gyergyóban sütéskor szokás félretenni az első kenyeret, amelyet a viharba vetnek, vagy a belőle szelt darabot kiteszik az ablakba.⁵¹ Használható a tűzbe vetett kenyér az égő házak eloltásánál is. {1–83/Megj.} A szokást, hogy az első kenyeret megjegyzik, s ha ég a ház, az aszszony anyaszült meztelen azzal kerüli meg, már a 19. század végén feljegyezték a hétfalusi csángók között.⁵² A jégeső, görgeteg ellen földbe vágott fejsze, a szembeharangozás, sőt ágyúlövés a régi Csíksban megszokott volt, a szentelt gyertya és a szentelt pimpó használatával párhuzamosan.⁵³ A régiek a kalapjukkal keresztet vetve, az istállóbeli

fára keresztet vágta. A fenyőfára. Úgy tartották, oda nem süjt be a villám? Igen. Így, így. Ezt hallottam. S ezt tudom es.” (78 éves nő, Csíkszentgyörgy, 2007. május 29.).

⁴⁹ Benkő A. 1891, 358; Balázs M. 1942, 113; Kallós 1962 [EA 5606], 14–15; 1966, 156; Bosnyák 1982, 77. o. 51–52. sz.; Salamon 1987, 201–202; Erdélyi 1990b, 56; 1999, 852–853; Albert 1995a, 59; Tánzos 1995, 31–35, 118; Csoma 2000, 83; Halász 2005, 385. o. 1766–1768. sz.; Szőcs V. – Szőcs A. 2008, 223. Továbbá: „Mikor a jégeső jön. Akkor belé szokták [válni a fejszét] az udvar közepébe.” (92 éves nő [sz. Gyergyóalfalu], Hollósarka, Szárazvölgy, 2007. június 4.); „A fejszével úgy vettük a keresztet, s utoljára úgy belé tettük, s úgy maradt a fejsze. [...] Miatyánkot mondtunk. Imádkoztunk.” (66 éves nő, Borzont, 2007. június 6.); „Az Üdvözlét mondtuk, s szentelt ágakat szoktunk tenni a tűzbe. [...] Elmondtuk a Miatyánkot, Üdvözlét, Hiszekegyet. S akkor [...] örökké úgy gondoltuk, hogy mintha tért meg az idő. [...] A fejszét... keresztet csináltunk ügyesen a fejszével, s oda közepre belevágtuk. S akkor úgy, mintha úgy éreztük, hogy csendült az idő. Nem csattogott úgy. Nem villámlott.” (75 éves nő [sz. Hollósarka, Szárazvölgy], Gyergyóholló); „Azt most es csinálják. Fészivel így keresztet vetnek, s belévágja a földbe a fészit, s ott marad, amíg az üdő eltűnik. Imádkozik rá. Csak így Miatyánk, Üdvözlét, Hiszekegy.” (87 éves férfi, Gyimesbükk, Buhapataka, 2005. október 15.); „Csak szembefordultam úgy az idővel, s akkor a fejszét belévágtam az idővel szembe, s akkor a seprűt tettem a fejszének úgy, mind a keresztet. S tudja meg, hogy jó vót. Az idő elment.” (64 éves nő, Gyimesbükk, Fő út, 1999. október 13.); „Nem olvasni, csak úgy elintette. Kapával elintette. Keresztet vetett s elintette úgy, hogy megtért az üdő. Keresztesen. S utána belévágta a földbe.” (79 éves nő, Gyimesbükk, Áldomás, 2006. június 9.); „Annyit tudok, hogy egy kést belévágtak a földbe, keresztet húztak, s valamit mondtak. [...] S akkor ment kétfelé az a nagy üdő, tudja. Mondjuk, azok tudtak, de az nem mondja meg, amelyik tudja, az ilyet, hiába, nem szabad elmondani. Nem.” (66 éves férfi, Bükkloka, 2004. július 31.) Tánzos Vilmos véleménye szerint a „keresztesen” földbe vágott fejsze komplex jelképiséget hordoz, hiszen egyidejűleg fejezi ki a vihart hordozó démon megkeresztelését, megsemmisítését (lefejezés), szimbolikus földbe (alsó világba) küldését és megkötését (földhöz szegezés) (Tánzos 2006, 59).

⁵⁰ Benkő A. 1891, 358; Kovács B. 1895, 398; Sándor J. 1876, 87; Bosnyák 1977a, 40–41, 76. o. 320, 327–331, 681. sz.; Enyedi 1992, 116–117.

⁵¹ Enyedi 1992, 116–117.

⁵² Kolumbán S. 1895, 400.

⁵³ „Mikor olyan erős üdő jött, a pásztor [...] az üdővel szembeállott, így a fészivel keresztet vetett, s úgy a földbe belévágta. [...] S az üdő csakugyan, mintha... met ezelőtt harangoztak az üdő elejébe es. Most van megszüntetve, me ezelőtt, aszmondták, a régi üdőkbe még ágyuval es löttek

seprővel fenyegetve is eltöltötták a görgeteget,⁵⁴ bár sokan úgy tartják, az ilyen tudomány „nem Isten hírvél való”.⁵⁵ A csángóság körében a búcsús miséken szentelt víz is a nagy idő elleni fegyver. Az ortodox hiten lévők szerint a reggeli, nagyeregű búcsús misén szentelt vizet keresztesen elszórva „egyből kinyilik az üdő”.⁵⁶ Ismeretes a csíkiak, gyergyóiak, gyimesiek között az eső – már említett – megkötése-megeresztése is, amelyhez elsősorban a téglavetéssel foglalkozó cigányok értettek annak idején.⁵⁷ A földbe vá-

igy az üdővel szembe.” (87 éves férfi, Csíkszentimre, 2006. június 6.) „Édesanyám aszondta, hogy mikor jön az erős üdő, a fészti mindég legyen benn a házba. Akkor keresztet vettünk a födre, s olyan idő nem tudott lenni, hogy ki ne menjünk az udvarra, s belévágjuk abba az irányba, honnat jött az idő. Mindég eltávolodott. [...] Fiam, Annus – aszondta –, amikor látod, hogy honnat jön az idő, vedd a fészit, vess keresztet, letérdelsz melléje s imádkozol. S akkor még szentelt gyertyát gyújtunk és szentelt pimpót égetünk. Ezt égetünk akkor, mikor ilyen nagy, erős idő van.” (83 éves nő, Csíkpálfalva, 2006. június 6.) „Azt tudom, hogy a nagy üdő jött, egy fejszét vágtak a földbe, kereszt alakjába. Ezt. Hogy arra milyen imádság szólott, azt még én sem tudom.” (87 éves nő, Csíkmenaság, 2007. május 29.) „Az öregek vágtak szembe fészivel a nagy üdővel, a nagy görgetéssel, vaj hogy mondják. Keresztesen: – Atya és Fiúnak és Szentlélek. Vidd el, Istenem, ezt a nagy görgetést! Hogy a Jóisten gátolja el, hogy ne jöjjön reánk, hogy elveszítsen. [...] Akkor szentelt gyertyát gyújtottunk, szentelt pimpót, s akkor imádkoztunk olvasóval. Rózsafüzérről.” (73 éves nő, Románcsüvés, 2006. június 9.) „Mikor nagy idő van, akkor én is gyutom meg a szentelt gyertyát, s ha éjjel akármikor van, ülök fel s mondom a rózsafüzért. Imádkozok. S ténleg, most éppen a nyáron is volt, hogy nagy idő volt, s elgondoltam magamban, hogy a faluba vajon még vannak-e, akik most imádkoznak.” (76 éves nő, Csíkmadaras, 2006. december 5.).

⁵⁴ Tánczos 1995, 119; Takács 2001, 342.

⁵⁵ „Fejszét es szoktak, seprűt es szoktak még úgy szembe a nagy üdővel. A házbeli seprűt szokták, úgy láttam én régebb-régebb nagyanyámtól. Azzal es úgy keresztet... hogy ő azzal, mit tudom, az má a boszorkányokat térítik, vagy nem tudom, aval má nem a Jóistenvel, hanem másik felől. Nem vette ki, csak úgy kiállt, s keresztformán, s visszatette a seprűt e helyire. Fejszével es elkeresztelte.” (60 éves férfi, Magyarcsüvés, 2006. június 7.); A hárompatakiak szintén seprővel tiltanak el más gonoszokat, így az ördögöt, a lüdercet is (Takács 2004, 411–413, 527, 571–572, 577, 578, 583, 584–585).

⁵⁶ „Nálunk, az ortodox vallás, bucsuknál [...] az ortodox papok, minden bucsu napján hét órákor sfánteale maslin-t csinálnak. Az [...] egy olyan nehez mise, hogy az olajval, amelyiket ott csinálnak [...] így megkened a fejedet, s ha félig meg vagy halva es helyrejösz! Igen. Szentelt olaj. Ulei. Azt a papok csinálják. Te viszed az olajat [...] s ők megszentelik. De olyan erős misét mondnak reja. [...] Szentelt vizet es. Arra imádkoznak [...] könyörögnek erőst-erőst, s a Jóisten megáldja azt a vizet úgy, hogy jöhet akármilyen veszedelmes üdő az égen! Aval a vízzel, így keresztesen elszórod azt a vizet, úgy eltér az üdő, hogy csak látod, hogy egyből kinyilik az üdő...” (65 éves férfi, Gyimesbükk, Tarhavaspataka, 2005. május 16.).

⁵⁷ „Csak a cigányok tudták megkötni, melyikek csinálták a téglát. S azok hogyan csinálták? Hát én nem tudom, hogy hogy. Hallottam én es, hogy mondták, hogy a cigányok megkötötték az esőt. Hogy csinálták a téglát, hogy száradjon. Nem hagyták, hogy essen. Mikor el akarták csapni, akkor elcsapták, hogy essen.” (83 éves nő, Románcsüvés, Pálistvánokpataka, 2008. november 11.); vö. Enyedi 1992, 116–117; Szócs V. – Szócs A. 2008, 211–212; Halász 2005, 386. o. 1679. sz.

gott fejsze – és a többi, archaikus eljárás – használata régen elterjedtebb volt. Mióta az eldugottabb csángó telepeken is van kápolna, templom, lassan kiszorítja az „üdő” harangozással való „elveretése”.⁵⁸ Úgy tartják, annak a harangnak a szava, amelyet öngyilkosnak húztak meg, többé nem hatásos a gonosz idővel szemben,⁵⁹ a harangszó „profán” megfelelője lehet ugyanakkor a kovácsüllő is.⁶⁰ Egyes ráolvasók *Babba Máriát* kéri, térítse el a „nagy üdőt”.⁶¹ Vannak, akik jégdarabot tesznek a keblükbe, vagy szenteltvízbe, hogy mire elolvad, múljon el a jég hullás⁶² {34, 55, 76}. A jégdarabon egyesek szerint „rajta van a sárkánynak a feje”.⁶³

⁵⁸ „Az a berszán. Nagy juhósgazda vót az apja. És tudom, hogy jött egy nagy idő, s vette a fészit, levette a kabátját, s mind csinált valamiket. Ugy megállította, de azt csak ők tudják.” (72 éves nő, Kostealek, 1995. szeptember 28.); „...a fészit vágták belé a földbe. Csináltak, ugy szembe a vilámlással, görgeteggel, csináltak egy keresztet ugy a fészivel, s akkor belevágták ugy a földbe. S aztá eltért, eloszlott az üdő, eltért. S harangozni es osztá harangoztak.” (69 éves nő, Kostealek, 1998. június 3.); „A harang el tudja téríteni. A nyáron es egyszer, há olyan veszedelmes jött... [...] Lesötétedett ugy, hogy mintha éj lett vóna! [...] Kezdte húzni a harangot, s húzni, s megszakasztotta, s megint bele! Addig húzta, addig, amig csak egyszer eltért arra, s el Csügés felé. Ugy elverte vót Kostealeken, hogy még a lapik es mind le vótak húlva, s itt mü megmentődünk. A harang elverte. Ezt tudom, hogy a harang elveri.” (84 éves nő [sz. Gyimesbükk, Tarhavaspatak], Gyepece, 2004. június 1.); „Legtöbbször meghuzzák a szent harangot [...] amig bé nem jó az üdő a határba. A hegyen. Me ha bėjött, s akkor kezdi huzni a harangot, akkor megállitsa az üdőt helybe, s felhőszakadás következik vagy jég, vagy valami ilyenmsi. S akkor harangoznak. Harangoznak. S ugy szaggassák a harangot, hogy az üdő szakadjon. [...] Mü gyermekek vótunk, s én gyermekkoromba láttam, met én bükkloki vagyok, nannýamat, hogy ott a fészit, s miféle [...] ejsze, mostanáig eszembe se jutott.” (74 éves nő, Magyarcsügés, 2006. június 7.).

⁵⁹ „S nálunk van a harangszó. Harangoztak. [...] Valamilyen van egy ilyen es a harangszóba. Oszlassa az erőket, de például valamikor... ilyen akasztott embernek találtak harangozni aval a haranggal, az többet nem vót érvényes. Nem es harangoztak, meg vót az titva, hogy hát ilyen embernek harangozni, met hát aszmondjuk, az ördögvel játszott, s nincsen neki hatása. Elvesztette az értékit a harang.” (82 éves férfi [sz. Menaságújfalú], Csíkszentgyörgy, 2007. október 19.)

⁶⁰ „Vágták, sokan vágták a fészit. Mü nem. Nálunk, mikor nagy üdő van, akkor az uram veri erőst az üllöt, s akkor aszondják, hogy az üdő is mejen a... Olyan, mind a harang. Nagyobb kalapácsval, s nagy üllönk van, s azt üti erőst-eröst-eröst, s akkor az üdő... nem tudom, attol-e, vaj a Joisten akarata.” (59 éves nő, Románcsügés, 2006. június 7.)

⁶¹ Daczó 1980, 233.

⁶² Enyedi 1992, 116–117; „...abbol a jégből egy darabot be kell tenni ide, s amig elolvad, az az idő alatt eláll. [...] Most es mondják, hogy: Na, fel kell kapni egyet, s hamar dugjad bé, hogy álljon el!” (78 éves nő, Kászónfeltíz, 2005. május 19.); „...nagy idő vót, leesett a nagy jég, s akkor [...] behoztuk a házba, s akkor szenteltvízbe beletették, hogy olvadjon minél hamarább el, s ne ártson semminek.” (76 éves nő, Csíkmadaras, 2006. december 5.); „S akkor még csináltuk azt, hogy ha jeget esett, akkor kiszöktünk gyorsan, s három szemet felvettünk, s ide bedugtuk. Az ingünk alá. Akkor es aszmondták, az elmúlik akkor. A jég. Oda bedugtuk, oda az ingünk alá.” (64 éves nő, Gyimesbükk, Fő út, 1999. október 13.).

⁶³ Bosnyák 1977a, 40. o. 323. sz.

A vihar elintése fejszével, Csatószeg. (Imitáció)

„A fészivel es elkereszteljük.” A jégeső eltöltása Románcsügementen. (Imitáció)

Röviden a fejezetünkben szereplő imák, fohászok, olvasások előzményeiről. Magyar nyelven már 1598-ban lejegyezték egy *Gonoz Felheo es Haboru ellen ualo Aldast*,⁶⁴ amelyben Jézus Krisztushoz fohászknak, áldja meg a felhőket, hogy kikerüljenek az ördög hatalmából, de ismerünk hasonló céllal mondott szövegeket a 17. századból is.⁶⁵ Némelyikük gonoszűző zárórésze⁶⁶ a székelyek és csángók által máig használt ráolvasókból is visszaköszön, tehát nem csupán az archaikus eszme (a felhő, az idő megszentelése, kimagadása a Gonosz hatalmából) közös a történeti és a recens szövegekben, hanem a textusok egyes konkrét elemei is megegyeznek. A vidéken a „nagy idő”, „erős idő” elleni imádságos olvasások elterjedését a „*Gonosz felhők ellen*” való imádságot is tartalmazó *Arany Korona* könyv számos kiadása mellett⁶⁷ a különböző búcsús ponyvanyomtatványok is nyilvánvalóan segítettek, ami jelentős szerepet játszott abban, hogy megegyező vagy igen hasonló szövegelemek, egymástól esetenként igen távol eső vidékeken (pl. Pest megye, Csongrád megye, Jász-Nagykun-Szolnok megye) is mindmáig hallhatóak. {1–83/Megj.}

A fejezetünkben olvasható szövegek jó része az említett történeti ráolvasószövegek és egyes autochton népi gonoszűző szövegelemek kontaminációjából keletkezett az elmúlt évszázadokban, és él a mai napig. Közvetlen, írott előzményeiket – ha voltak – mindmáig nem ismerjük. Egyesek az említett *Arany Korona* könyvön keresztül kapcsolódnak a hajdani írott hagyományhoz {67–70}, van, ahol az imakönyvi kötődés inkább csak sejthető {46}, másoknál nyilvánvalóan érezhető az újabb keletű kegyes ponyvairódalom {73}, esetleg egyes pontosan meghatározható 19–20. századi kiadványok – pl. Tárkányi B. József *Szomorúak vigasztalója* című⁶⁸ 1859 után többször kiadott könyvének – hatása {71–72}. Egyes szövegekhez bizonyos szentek (Antióchiai Szent Margit, Szent Donát) alakjai kötődnek {1–2, 71–72}, másokhoz az őket kísérő vallomások révén kapcsolódnak a székelyek és csángók archaikus hitvilágában meghatározó szerepet játszó hiedelemlemlények (pl. sárkány, garabonciás), amelyekről tudjuk, hogy párhuzamaik (balaur, zmeu, şolomonar) a helyben lakó románság hagyományában is fellelhetőek {46, 83}. Egy tarhavas, román nyelvű ráolvasó {83} jó például szolgál a gyimesi csángók hitvilágát jellemző szinkretizmusra.

⁶⁴ Radvánszky 1879–1896, III. 79–80; Bálint S. 1943, 124–125; Pócs 1985–1986, II. 368–369. o. XIII.50.1.

⁶⁵ Fabó 1905, 313; Nyáry 1915, 42–43; Jankovics 1981, 330; Pócs 1985–1986, II. 348. o. XIII.12.

⁶⁶ Pl. „Menyel hideg havassakra, szakassad hidegh havassaknak agat, bogat es tengernek követses fővenyet. Ne mehess te fekete földnek szenyire es embereket megszegenyeteni” (Fabó 1905, 313; 1651, Nagyszeben).

⁶⁷ Pongrácz 1843, 353–358; Erdélyi 1976, 156.

⁶⁸ Tárkányi B. 1859.

A.
Szent és gonosz találkozási típus
{1-11}

1. Hol elindula szüz Szent Margit asszon,
hónya alatt viszen egy arany tekenyőt.
Abba viszi az Úrjézus Krisztusnak három szent csepp véré,
három szüz leánnak három szüz szál haját,
Salamon királynak hét arany gyűrűjít,
hetvenhét vecsernyét,
hetvenhét alemariát.
Mondá a gonosz Sátán:
„Hadd el, hadd el, szüz Szent Margit asszon,
mert majd letetem én azt veled!”
Szüz Szent Margit asszon éléveszi a vasostorát,

ütni kezdi a gonosz Sátánt.
Mondá a gonosz Sátán:
„Hagyj el, hagyj el, szűz Szent Margit asszon!
Elmegyek nagy erdőre
kőszikla rontani,
bükkfa hasogatni,
hol kakasszó nem hallatódik,
hol vakaru kalács nem süttetődik!”
Mondá szűz Szent Margit asszony:
„Oly méltóságos legyen a mi országunkba bejőni,
s a mi határunkba,
amilyen méltóságos az Urjézus szent asztalához leülni,
szent testéből enni,
szent véréből inni.”⁶⁹
Boldogságos Szűz Mária,
vidd el az időt valamerre!
Az Atyának, a Fiunak, a Szentlélek Uristennek.

Az idő megváltozik abba a helybe. Mikor jön a nagy idő, szembefordul, s keresztet vet, s akkor kezdi: „Hol elindula szűz Szent Margit asszon, / hónya alatt viszen egy arany tekenyőt...” Így kezdődik.

Kitől tanulta ezt, Margit néni?

Édesanyámtól. Kánya Rozália vót. S édesapám András Simon.⁷⁰

2. Előbbször keresztet vetünk:

Az Atyának, Fiunak és a Szentlélek Istennek nevében. Amen.
Elindula szűz Szent Margit asszony,
hónya alatt viszen egy arany tekenyőt.
Abba viszi az Úrjézus vérét,
három szűz leánynak három szál haját,

⁶⁹ Az „Oly méltóságos legyen a mi országunkba bejőni, / s a mi határunkba, / amilyen méltóságos az Urjézus szent asztalához leülni, / szent testéből enni, / szent véréből inni” részt az idős asszony 1998-ban – noha az ismétlések hatására egyre bővülő szöveget háromszor is rögzítettem – kifejejtette, s csak 2004-ben, egy újabb beszélgetésünk alkalmával mondta el. A ráolvasó első közlésében (Takács 2001, 351) így nem a teljes szöveg szerepelt, ez az oka annak, hogy ezt az igen ritka és szép nagy idő elleni „olvasást” itt, immáron teljes terjedelmében, újra idézem.

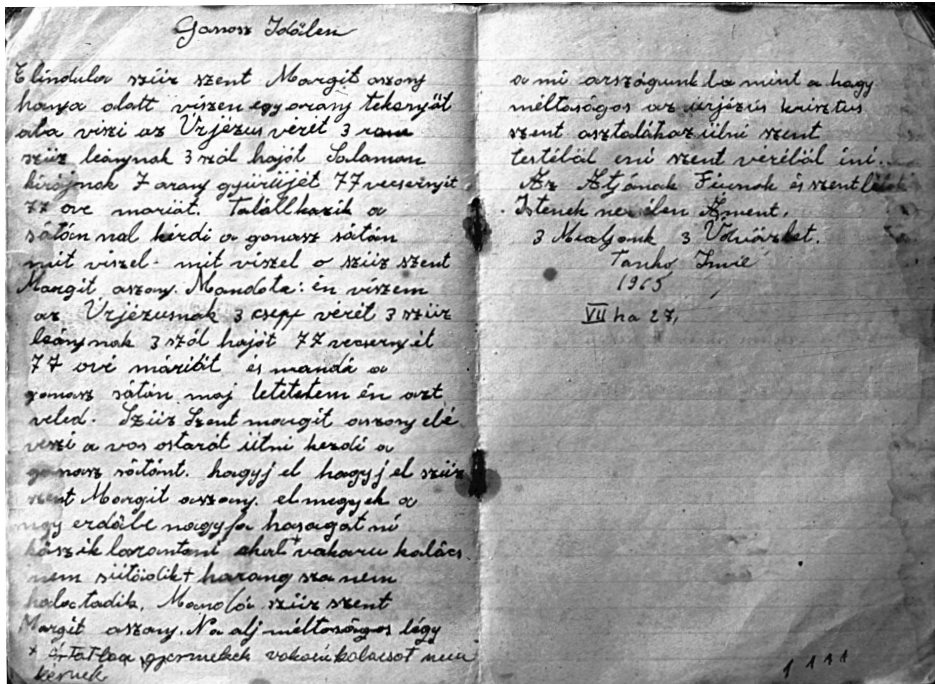
⁷⁰ 81 éves nő [sz. 1917], Csíkbánkfalva, 1998. június 6. és 2004. augusztus 3. Az „adatközlők” neve, a sorozatszerkesztő, Pócs Éva kérésére, személyiségi jogi okokból (Ptk. 2:48§), nem szerepel a kötetben.

Salamon királynak hét arany gyűrűjét,
 hetvenhét vecsernyét,
 hetvenhét Ave Mariát.
 Találkozik a gonosz Sátánnal.
 Kérdi a gonosz Sátán:
 „Mit viszel, mit viszel, szűz Szent Margit asszony?”
 Mondotta: „Én viszem az Úrjézusnak három csepp vérét,
 három szűz leánynak három szál haját,
 hetvenhét vecsernyét,
 hetvenhét Ave Mariát.”
 És mondá a gonosz Sátán:
 „Majd letetetem én azt veled!”
 Szűz Szent Margit asszony eléveszi a vasostorát,
 ütni kezdi a gonosz Sátánt.
 „Hagyj el, hagyj el, szűz Szent Margit asszony!
 Elmenyek a nagy erdőbe,
 nagy fa hasogatni,
 kőszikla rontani,
 ahol vakarúkalácsot nem sütnék,
 harangszó nem hallatik!”
 Mondá szűz Szent Margit asszony:
 „Na, oly méltóságos légy a mű országunkba,
 mint ahogy méltóságos
 az Úrjézus Krisztus szent asztalához ülni,
 szent testéből enni,
 szent véréből inni.”
 Az Atyának, Fiunak és a Szentlélek Istennek nevében. Amen.

Három Miatyánk, három Üdvözlégy.

Dicsőség az Atyának, Fiunak és Szentlélek Istennek nevében. Amen.⁷¹

⁷¹ A kéziratos füzetben lévő ráolvasó, az idős asszony elhunyt férje kézírásával bejegyezve, a következő: „Gonosz Időben / Elindula szűz szent Margit asszony / honya alatt viszen egy arany tekenyőt / aba viszi az Úrjézus vérét 3 ... / szűz leánynak 3 szál haját Salamon / kirájnak 7 arany gyűrűjét 77 vecsernyét / 77 ove mariát. Találkozik a / sátán nal kérdi a gonosz sátán / mit viszel mit viszel o szűz szent / Margit asszony. Mondota: én viszem / az Úrjézusnak 3 csepp vérét 3 szűz / leánynak 3 szál haját 77 vecsernyét / 77 ove máriát és mondá a / gonosz sátán maj letetetem én azt / veled. Szűz Szent margit asszony elé / veszi a vas ostorát ütni kezdi a / gonosz sátánt. hagyj el hagyj el szűz / szent Margit asszony. elmegyek a / n[al]gy erdőbe nagyfa hasogatni / kősziklarontani ahol* vakaru kalács / nem sütödik + harang szo nem / halatodik. Mondá szűz szent / Margit asszony. Na olj méltóságos légy // a mi országunk ba mint a hogy / méltóságos az úrjézus krisztus / szent asztalához ülni szent / testéből eni szent véréből ini. / Az Atjának

Mielőtt a nagy idő... má hallja az ember, hogy dörög az ég, hogy nagy idő készül, vagy nagy vihar készül, erre tanítottak, hogy ezt imádkozzuk. S mű ezt szoktuk. Az Úrangyalát, s ezt az imádságot. Nagy időben az ember mindig be kell húzódn. Arra tanítottak. [...] Mi ezt így tanultuk a szüleinktől. Egyszer elmondja, s akkor még amilyen imádságot, az Úrangyalát, vagy ami... Szűz szülője Istennek... [...] Én nagyon sokat vagyok egyedül télbe es, nyárba es, mindig, de én bizalommal imádkozom ezt. Én bizok a Jóistenbe. Nem csak az kell az embernek, az imádság, kell maga... annak az embernek, hogy higgye azt, hogy őt a Jóisten megvédi. Mert az imádság csak úgy jó, hogyha szívvel s tiszta szivedből imádkozod. Így tanultuk. [...] Ők azt mondták, hogy a gonosz idő. A gonosz elindul, a Jóisten csapást mér az emberre. Jön egy jégeső, mer a Jóisten megveri az embert. De hát a gonosz dolgozik, s akkor, ha az Istenbe bízol, akkor megvéd a Jóisten ettől a csapástól. [...] Mondták,

Fiúnak és szentlélek / Istenek nevében. Áment. / 3 Miatjank 3 Üdvözet. / Tanko Imre / 1965 / VII ho 27." (Az átirásnál a sorköztöket /-el, az oldalközt // -el jeleztem. A kipontozott részen áthúzott, olvashatatlan szökezdett szerepel. A kéziratos füzetlap alján az itt csillaggal – az eredetiben apró, az utána következőtől különböző kereszttel – megjelölt szövegrészhez a következő kiegészítés található: „*Ártatlan gyermekek vakarúkalacsot nem / kérnek.” A szövegközi + a keresztvetés helyét jelezheti, hasonlóan, mint egyes nyomtatott imakönyvek, búcsús ponyvák esetében.)

hogy a gonosz elindul, s az a gonosz egy felhőn keresztül, az Sátán, vagy az sárkán, vagy mit tudom én... [...] Édesapámtól tanultuk. Édesapám Nyíró Péter, csikszentgyörgyi születésű. Ezernyócszázkilencvenhatba született. Csikszentgyörgyön született, ott es halt meg ezerkilencszázhetvennyóc április huszonnegyedikén.⁷²

3. Elindult a szent szűz
hetvenhétféle olvasójával,
Krisztus vérivel,
a Szent Szűz tejjel.⁷³
Találá a gonosz sátányokat.
Kérdé: „Hova mentek!?”
„Menyünk a határba.”
„Térjete meg,
ne menjete!”
Menjete az erdők ága csege-bogába,
Ahol meleg lepént nem esznek,
Meleg viricsot nem isznak!”
Amen.

Eztet mondta, mikor ilyen nagy vihar jött, édesanyám. Me ő es úgy tanulta, de hát édesanyám nyócszázkilencvenbe született, s ugye, hát most, ezerkilencszázkilencvenbe halt meg. Simon Teréz vót.

Hogyan imádkozta ő ezt?

Hát, közbe szedte a pimpot, eztet a barkát, s tette a tűzbe, s a szentelt vízzel ment, s meg... keresztvetve a szobákat, s még a kútba is tett, s akkor az istállót, s az állatokot meghintette, hogy ne ártson az az idő. Akitől tanulta... [...] Vót nekünk egy kántorunk, Vargyas András bácsi, s annak az édesapja [...] Máté, Vargyas Máté bácsi vót, s a felesége, akitől. De hát azok má rég meghaltak. Rég. No, eztet tudom nagy idő elejibe. Egyszer szokta mondani édesanyám, s én es megtanúltam.⁷⁴

4. Elindult a boldogságos szeplőtelen Szűz Mária
az ő áldott szent fiával,
a mi Urunk Jézus Krisztussal.
Elétalála hetvenhétféle jeges essőt.

⁷² 62 éves nő, Csinód, Lenes-patak, 2008. május 20.

⁷³ A szövegben alkalmazott szent szűz és Szent Szűz alakok közül előbbi – attribútumai alapján – Antiochiai Szent Margit lehet, utóbbi bizonyosan Szűz Mária, ez indokolja az eltérő írásmódot.

⁷⁴ 75 éves nő, Gyergyóalfalu, 2008. november 19.

„Hová mész, hová mész,
hetvenhétféle jeges esső?”
„Elmegyek, elmegyek
Felsőlok határa elverésére.”
„Térj meg, térj meg,
hetvenhétféle jeges esső!
Megtérítlek evel a szent igékkel,
az Atya, Fiu és a Szentlélekkel!”
Én is megtérítem azokkal a szent igékkel,
Amellyel a boldogságos Szűz Mária megtérítette.
Ugy el oszoljon, mind a füst s a pára!

Három Miatyánk s három Üdvözet s három Dicsőség.

Hol tanulta ezt?

A kórházba. Csikszeredába. Körülbelül nyócvankilencbe. Igen. Ugrai vót, akitől. Szembe kell fordulni, honnan jön a nagy idő, s így keresztet vetnek, s akkor mondják. Háromszor. S akkor a nagy idő, úgy csak lássa az ember, hogy oszlik, s úgy tér meg, s úgy mejen másfele.

Mondta már ezt így, vele szembe?

Igen. Tapasztaltam, hogy megtér. Rendesen úgy vót, hogy úgy elkerült, hogy innen megindult, s akkor egészen elkerült, elkerült, úgy elhuzódott, hogy osztán elhullott egyebütt. Máshol elhullott.⁷⁵

5. Az Atyának, a Fiunak,
a názáretbeli Úrjézus Krisztusnak
tiszteletire és dicséretire.
Amott megindul egy nagy fekete felhő,
nagy záporessővel.
Kérdezi a boldogságos Szűz Mária:
„Hová mész, te nagy záporesső?”
„Én menyek az élő földre,
élő kenyeret rontani.”
„Én tiltom!
Én pecsételem a Krisztus öt mélységes sebére,
a nagy fekete felhő oszolják hét kőszikla tövére!”
Édes Jóistenem,
fogadd be irgalmasságos Szentháromságba
ezt a szent kegyelmedet!

⁷⁵ 64 éves nő, Gyimesfelsőlok, Gáborokpataka, 2006. június 12.

A drága Jóisten őrözze meg a földünköt,
épületünköt, műnköt is,
villámcsapástól, lebénulástól.
Az Atyának, a Fiunak, a Szentlélek Istennek nevében. Amen.

[Először a Hiszekegyet, másodszor a Miatyánkat, harmadszor pedig az Üdvözlégy Máriát mondja a nagy időre való szöveg folytatásaképpen.]

Így kell mondani. S a keresztet így és így, és így, s akkor a feje fölé, így.

A saját feje fölé is keresztet kell húzni?

Igy. De háromszor kell elmondani. De lássák-e, hogy a görgeteg má szűnik! Éjjel, az éjen es, milyen vót! Tizenkét órákor is ilyen villámlás vót. S olyan csattogás vót. S egyedül vagyok hét éve! S ülök fel, s égetem a gyertyát, s imádkozom ezt el, s nem félek.

Ezt kint is el lehet mondani?

El! Hogyne! Kinn vótam az egyik... szoval mikor most jött, alulról jött a nagy vihar. Olyan zirr-zurral, s olyan széllel, hogy nagyon! Kinn vótam, le vótam ülve, s ott mondtam el. [...]

Kitől tanulta ezt?

Az én édesanyámnak a... szoval a dédnagyanyámtól. Édesanyám Kádár Juliánna. S neki a nagymamája Veres Marcella vót. S a férje Veres Márton vót.

És a leánykori neve?

Böjte. Böjte Marcella vót. Domokosi születésű vót. Én megtanóltam, pontosan, hétéves koromtól tudom eztet. Akkor vót a nagy háboru, a világháboru, fent az erdön. S ugye, ott is vót nyáron nagy idő, ott is kimentem a fák alá, s eleget mondtam édesapám: – Gyere bé, Gizella! Gyere bé! Mondom: – Édesapám, tessék hagyni, met ezt el kell mondjuk, met ez a vihart megtartsa! S meg is állítsa. Most is megállítsa.⁷⁶

6. A bátyámtól tanóltam, me erdész vót oda bé, messze. S azt mondja, jött egy nagy üdő, s ő ugy mondtam az ember, na, elintette. Hogy es van:

Megindult a boldogságos Szűz Mária nagy kalastoromba,
s megtalálkozott a jeges záporral.
„Hova mentek, hova mentek, jeges záporok!”
„Menyünk a fekete földnek rontására.”
A Jézus Krisztus kínszenvedésére kérünk,
térjete meg!

⁷⁶ 76 éves nő, Csíkszentdomokos, 2008. május 22.

MenjeteK hegyekre,
csapokra, kősziklákra,
ahol nem ártotok a fekete földnek,
s az emberi nemzetnek!

S akkor keresztet vetett. S elment, eltért másfelé a nagy üdő. Met én es próbáltam,
s ténleg.

Hányszor kell ezt elmondani?

Háromszor. Igen.

S közben vetni a keresztet?

Igen. Kézzel. Jobb kézzel.

A fejszét nem vágta belé a földbe ilyenkor?

Azt es csinálták sokszor, de vót úgy, hogy belévágta [...] s akkor a villám úgy eljött,
s az a vas huzza a villámot, úgyhogy megütötte. Osztán mű nem szoktuk. [...]

Ami a villámcsapástól gyulladt ki, azt mivel lehetett eloltani?

Azt, édesanyám örökké aszondta, hogy édes tejjel. Ugy. Vót egy kápona ott, nem
messze, s annak kigyúlt a teteje, s akkor vótak a tehenek, s gyorsan fejték, s vitték
a tejet, s lealudt osztá. [...] Aszondták, hogy attól alszik ki.⁷⁷

7. Elindul a boldogságos Szűz Mária
az ő áldott szent fiával, az Úrjézus Krisztussal.
Megtalált egy nagy időt.
Kérdezi: „Hova mész, te nagy idő?”
„Menyek az emberek kenyerinek a megrontására.”
„Térj vissza,
Menj el hegyekről hegyekre,
Kősziklákrol kősziklákra,
Hol a kakasok nem kukorékolnak,
S a kutyák nem ugatnak!”

Na, ez... ez, mikor tényleg jó egy nagy idő, én es örökké vetem a keresztet, fordúlok
a templom felé, s én es örökké elmondom. [...] Ugye, mi a házba, akkor én úgy
meg vagyok ijedve. Én úgy félek a nagy időtől. Vetem a keresztet. Háromszor. [...]
Azt én egy öregembertől tanóltam. Mihály Gergély.

Ő idevaló volt?

Idevaló, igen. Fenn dógoztunk az erdőn, s ők dolgoztak alább, s mi fenn. S lefuttam
hamar, egy gereblyét kérjek. Görgetett, vilámlott! – Jaj – mondom –, Gergely bácsi,

⁷⁷ 76 éves nő [sz. Gyimesbükk, Buhapataka], Zsögöd, 2008. november 10.

mi lesz!? S aszmondja: – Jere, fiam, hamar, imádkozzunk! S osztán őtőle tanóltam. Elmondta vagy kétszer-háromszor, s osztá én es tudtam.⁷⁸

8. Keresztet vet.

Elindula boldogságos Szüz Mária
az ő áldott szent fiával.
Találá a záporessőt.
Kérdé: „Hová mész, te záporesső?”
„Én élő földbe, élő kenyér rontanyi.”
„Térj meg!
Térj meg, te záporesső!
Szakadozzál el hetvenhét felé.
Hetvenhét kősziklába rejtezzél belé,
hol vakarukalácsot nem sűtnek,
s hol a kakasszó se hallatik!”

Elmondja a Dicsőséget, a Miatyánkot és az Üdvözlégyet.⁷⁹

9. Miatyánk, Üdvözet, s akkor mondja, de többször mondja az Üdvözetet, amikor mondja közbe az imát, hogy:

Elindula a boldogságos szép Szüz Mária
az ő áldott szent fiával, Jézussal.
Megtalálja a nagy záporessőt.
„Térj meg, térj meg,
te nagy záporesső!
Menj el a nagy magas hegyekre,
kősziklás erdőkre!
Oszolj hetvenhétfelé,
hetvenhétfelé!”⁸⁰

⁷⁸ 86 éves nő, Madéfalva, 2007. június 7. A felvételnél jelen lévő sógoraszonny a következőket fűzte fentiekhez: „Az én nagymamám, boldoguljon, ő kiállt, s így vette a keresztet, s úgy mondta el ezt az imát... [...] S akkor még valahol benne vót az, hogy: »Őrizze meg jégtől a határunkot...« S ilyesmik vótak benne, de nem tudom. S nincs is leírva. Valamikor vót leírva, de a meneküléskor elveszett.” (86 éves nő, Madéfalva, 2007. június 7.).

⁷⁹ 64 éves nő, Márton László gyűjtése, Csíkmenaság, 1993. Erdélyi Zsuzsanna lejegyzése.

⁸⁰ A ráolvasót – rövidebb, töredékesebb formában – rögzítettem a fenti szöveget elmondó asszony Csinódon élő bátyjától is {10.}, akitől egy idősebb, lesődi származású, Csíkszentmártonon élő asszony is eltanulta azt {11.}.

Ezt háromszorig elmondja, s akkor közbe mondja az Üdvözlétet, s ekkor esmé ezt az imát mondja.

Miatyánkkal és Üdvözléttel kezd?

Miatyánkkal, igen, de osztá csak az Üdvözlétet kell mondani, a Miatyánk marad. S így osztá, még eltér az idő. Szembefordul a nagy üdővel, s akkor ott imádkozik, s úgy veti a keresztet háromszorig, a nagy üdővel szembe. S akkor mondja esmént az Üdvözlétet, vaj egyet, s akkor mondja ezt az imát. S akkor eltér, hogyha bé nem jó a határon, hamarabb észreveszik. Osztá ha bétér egészen, akkor lehet nem tér el. Ez olyan, mind a harangszó, ez használ.

Olyan ereje van, mint a harangsónak?

Igen.

Mit mondtak az öregek, mi jár a nagy időben, hogy ezzel el lehet űzni?

Aszmondták, hogy a Sátán jár. S attol az imától tér el. Igen. Ő hordozza azt a nagy üdőt. Igen. [...]

Kitől tanulta ezt?

Édesapámtol. Fodor Károly. Mikor mü kicsik vótunk, jött a nagy üdő, akkor mindig kiállított a ház mellé, s aszondta, csak mondjuk az Üdvözlétet, s mü mondtuk az Üdvözlétet, s ő ezt az imát. S evel eltért. Csinódon. Itt, Uz mellett.⁸¹

10. Mikor még jó messze van [...] hallja az ember, hogy nagyokat harsan, mennydörög és úgy zug. Nagyon zug, hogy ugye, jön a jég, a jégesső, akkor szembeáll vélle az ember, keresztet vet, s elmondja háromszorig az Üdvözlétet. [...] S amikor a harmadikot elmondta, akkor keresztet vet háromszor. Jobb kézzel. S aszmondja:

Térj meg, térj meg,
te nagy záporesső!
Menj el a nagy magos hegyekre,
kősziklás erdőkre!
Oszolj hetvenhétfelé!
Hetvenhétfelé!
Hetvenhétfelé!

S azután [...] vagy három Üdvözlétet, vagy ötöt, páratlant, vagy kilencet. Így kell mondani. Páratlan Üdvözlétet kell mondani. S akkor megtér. S azt így minden... [...] mindegyiknek a végire így reaveti, előre es három keresztet, s utána es három keresztet. S ezt a szöveget mondja el. [...] S eltérül, ha idejibe van. S ha pediglen nagyon közel van, akkor nem jó foglalkozni vélle, mer akkor az egész jég oda húll le. Ott megáll. S akkor van még, mondjuk, van tavasszal ez a... barkaszentelés. S abbol es a kályhába, tűzbe szoktunk tenni bé, meg szentelt gyertyát tartunk, me

⁸¹ 70 éves nő [sz. Csinód], Csíkbánkfalva, 2007. október 19.

nyáron az nagyon kell, s akkor az meggyújtódik, s ezt végezzük. Ennyit tudok a jég eltérítéséről. Az esső nem tér el, csak a jég. Csak a jég. [...] Attól eltérül, ez százas biztos. [...] Egy alkalomval úgy járt ide belül egy asszonka, hogy ő es kér-dette így, hogy hogy lehet evel foglalkozni. Nénémnek a menyé vót. S akkor el-magaráztam. Igen, de ő nem jól csinálta. Me ő megvárta, hogy közel jött. S akkor gyertyát gyújtott, s ilyen barkákat dobott a kályhába bé, s ott szépen megállt. Ilyen vastag jég vót, ne! Úgy elvert mindenfélét! Má nagy vót pityóka, fű, minden, s sárré tett mindenfélét! A kutyájikot az udvaron úgy megütte a villám, hogy ott megdőglött. Belécsapott az istállónak a sarkába, s úgy eléfutott a fán, s ott föl, s a tetejin elé! [...] Úgyhogy csak a szerencse vót, hogy nem gyulladt fel. Úgyhogy nem lehet azzal se játszodni. De ezt így meg lehet csinálni. [...]

Kitől tanulta ezt?

Édesapámtól. Fodor Károly.

Ő hol született?

Gyimesfelsőlokon. Sántatelekibe. Onnan jöttek el. [...] Ugy a községnek az állat-jait, úgy a bánkfalvi állatokat, szentmártoniokat nyárba örözte. Megfizették. Muszáj vót, me sok gyermek vót, s szükség vót.

Itt őrizték azokat?

Itt csak tavasszal vótak. Hátra mentek, oda Üstösbe, ne, oda Úz... hogy mondjam, Tölgyesnek hívták azt a részit, csak most úgy hívják, hogy Alsó-Úz-völgye. Na, ott, azon a réten, ott künn a hegyekben, az erdőn.

A laktanyákon túl?

Igen. Ott úgy hívták, hogy Üstös, azt a részit. S azon nyároltak. Ez Szenmár-tonhoz tartozott. S a bánkfalviak pediglen itt le, Sáros-patak... na, ott vót a bornyucsordának a legelőjük. S megfizették. Adtak egy véka gabonát, amilyent, olyant. Árpát, búzát, rozsot. Me akkor ilyenek vótak. Május tizedikén fel kellett, össze kellett gyűteni, s október huszonötig kellett vigyázni rea. [...] Akkoriba hallottam édesapámtól, nyugogyék, hogy ezeket a szövegeket ő mondta, s így imádkoztunk. Kiállított sorba, az essővel szembe, a jéggel, s minden letérdeltünk, s mindenikén imádkozott. Ő mondta hangosan az Üdvözetet, s a többiek ma-gunkba. S akkor, így ahogy magaráztam, így vette a keresztet szembe velle há-romszor, s ezt a szöveget elmondta. S eltért a jég. Ennyit tudok, na, belőle.⁸²

11. Elindult a boldogságos szép Szűz Mária
az ő szent fiával, Jézussal.
Megtalálkozik egy nagy záporessővel.
„Térj meg, térj meg,
te nagy záporesső!
Menj nagy magos hegyekre,

⁸² 73 éves férfi, Csinód, Őrházpataka, 2008. május 19.

kösziklás erdőkre!
Oszolj hetvenhétfelé!
Oszolj hetvenhétfelé!
Oszolj hetvenhétfelé!”

Mikor jó... keresztet vetni, és akkor úgy elmondani ezt az imádságot. Egyszer szoktuk, vagy hányszor akarja. Eloszlik. Eloszlik. Ugy még előtte imádkozunk három Üdvözlégy Máriát és egy Miatyánkot. És akkor mondjuk eztet. [...] Én Fodor Istvántól tanoltam. Oda hátra, Csinódba. Elég régen. Ő él még most is. Harmincötbe született, de él most is.⁸³

B.

Apokrif Szent Antal-imák
{12-13}

12. Jézus, áldj meg szükségembe,
Szent Antalhoz kérésemben.
Atya, fiu, csodák,
halál, nyomorúság.
Ördögöknek nagy poklossága.
Ó, Szent Antal érdeméből,
hosszas betegségből megvigasztaltatnak,
tengerről, fogságból rabok szabadúlnak,
éfiak, öregek, nagy megromlottak
ebben a párnába.
bizonyosság, hogy elindula,
ugy mind három tanácsa Atyaistennek,
három Szentlélek Isten,
három szivü Isten három sing haját,
a boldogságos Szüz Mária nagy boldogságát.
„Ó, Szent Antal,
mit kérsz ezért a sok szép ajándékért?”
„Ó, én Uram, Teremtőm,
én egyebet nem kérek,
Istennek asztala,
teli malaszttal,
abbol adassék meg,
ó, mátkája átal,

⁸³ 69 éves nő [sz. Lesőd], Csíkszentmárton, 2008. május 13.

ó, mátkája átal.”
Áment.

Ezt nagy idő ellen mondták?

Mikor jó a nagy üdő, örökké arra az üdőre, ahol villámlik, így keresztet kell vetni, s akkor kell mondani. Háromszor keresztet vetni, s úgy kell mondani. [...] Mikor villámlik, s akkor örökké keresztet... így keresztet kell hányni. [...]

Ezt az édesapjától tanulta?

Igen. Erdély Péter. Menaságon lakott. Pásztorkodott. [...] Örökké aszmonda: – Először háromszor vess keresztet „Atya, Fiu, Szentlélek Istennek nevébe. Ament.” S tudja, hogy elállott. Az erős üdő.⁸⁴

13. Elmondom a Miatyánkot, s mondom, hogy:

Ó, csodatevő Páduai Szent Antal,
Jézus legkedvesebb barátja,
könyörülj helyettünk
az Urjézus előtt,
őrizzen meg tüztől,
veszedelemtől!

No. S én nem tudok egyebet. Annyit tudok, hogy a fészit vagy a lapockát, mit, az udvar közepire, a háztól egy kicsit távol, azt kiteszik. [...] Kiteszik oda az udvarra, a ház elejibe, ejsze, hogy odavonja. Ugy gondolom, azért van az.

A fejszét és még mit?

A fejszét és a lapockát, amit ott tartunk, ne, a hammat kiszedni a kályhábol. Aszmondják, hogy odavonja, ha véletlenül odatalál a csapás.⁸⁵

C.
A Legszentebb Istenszülő álma
{14}

14. Aludván Szüzanyám az Élami hegyén,
mikor a betleheni kastélyban vót,
jött Jézus és kérdezte:
„Alszol, Szüzanyám Mária?”
„Édes fiam, szép Jézusom,

⁸⁴ 88 éves nő, Csíkmenaság, 2007. június 1.

⁸⁵ 78 éves nő [sz. Csíkdánfalva], Csíkmadaras, 2006. december 5.

el vótam aluva.
Nagyon furcsa álmot láttam rólad.”
„Mondd el, Máriám, azt az álmot!”
„Láttam Szent Pétert Rómába,
Szent Pált Rómába,
tégedet a jeruzsálemi várba,
fölfeszítve két lator között.
Hitetlen zsidok kicsúfoltak,
elitéltek,
kinhalálra kényszergettek,
fejedre töviskoronát tettek,
oldaladat lándzsával átszurták,
ahonnan vér és víz folyt ki.
A Nap és a Hód elsötétedett
délután hat órától este kilenc óráig.
Pokolba mentél,
vaszárokat leverted,
rézszárokat felnyitottad,
onnan Éránt és Ádámot kivetted.”
„Szüzanyám, igazi álmot láttál,
mert én ezt mind el fogom túrni az emberekért.
Ha valaki le fogja írni,
s a házába fogja tartani,
oda az ördög nem közeledik.
meg lesz mentve villámlástól,
dörgéstől,
hirtelen haláltól.
Szent Mihály arkangyal vele lesz,
Krisztus igazgassa az utolsó ítéletig.”
Szüz szülője Istennek,
engedd, hogy tied legyek.
tied élet s halálba,
tied jó és balsorsba,
tied küzdve, szenvedve,
tied most és örökre.
Szüz szülője Istennek,
fogadd el töllem ezt a kevés imádságot,
Ament.

Ezt egy gyergyói öreg nénitől tanóltam vót. Gyergyószénmiklóson.
Hogyan kell ezt mondani? Szembeáll a nagy idővel?

Igen. Mielőtt érkezik a nagy üdő, azelőtt szentelt gyertyát gyújtunk, s ezt az imádságot elmondjuk. Az idő örökké elhúzódott.

Nem kell elkeresztetni a nagy időt?

Nem. Nem. A gyertyát meggyújtjuk, s ezt az imádságot végezzük, s örökké az idő elhúzódott.

Volt úgy? Tapasztalta?

Vót, vót, vót, nem egyszer. Ugy es vót, hogy a keresztúton alól esett, s ahol mű takartunk, ott nem esett. Mikor beálltunk a csürbe, akkor kezdett essen. Ezt az imádságot végeztem.

Hasznos volt.

Igen, igen.⁸⁶

D.

Írott előzményű apokrif szövegek

{15–30}

15. Ezt ez mondta, ez az asszon, akitől én tanóltam. Itt, a szomszédba lakott, de má nagyon régen meg van halva. Sass Jánosné.

Régen tanulta?

Hát, nagyon rég. Körübelül negyvennégybe, negyvenötbe. S azután én így többször próbáltam elmondani, s úgy ténleg, mintha éreztük, hogy oszlik az idő. Na. Így szembe kell állni:

Az Atya, a Fiu

és a teljes Szentháromság egy Úristennek erejével
elődbe állok, te gonosz Sátán!

Valameddig a názáretbeli Jézus Krisztus

szájából jött igéket el nem követed,

addig az én falum határába bé ne következé!

Hanem rontson meg téged az Atya!

Rontson meg téged a Fiu!

Rontson meg téged az örök mindenható Uristen!

Vigyen el téged erdő ága-bogara,

hol harangszó nem hallatszik,

vakaru kalács nem vettetik,

Isten neve nem imádtatik!

⁸⁶ 51 éves nő, Csíkszentimre, 2006. június 5.

Az Atyának, a Fiunak,
a teljes Szentháromság egy Uristennek erejével
kényszerítelek téged, te gonosz Sátán!
Az Atyának, a Fiunak,
a teljes Szentháromság egy Uristennek erejével.
Valameddig a názáretbeli Jézus Krisztus
szájából jött igéket el nem követed,
addig az én falum határába bé ne következé!
Oszolhatatlan az Atya,
oszolhatatlan a Fiu,
oszolhatatlan az örök mindenható Uristen.
Ammen.

Hogyan kell ezt mondani?

Amikor jön az idő, s mikor lássuk, hogy hát onnan, például nyugatrol jó erősen csuf felhő, fekete felhő, s ténleg mán érzi az ember, hogy mán itt van a faluba a csuf idő, akkor ugy az idő elejibe kell állni, s így keresztet vetni, megjelölni a kereszt jelével. S így kezdeni. S ezt addig, sokszor még ötször, hatszor es el szoktuk végezni, ugy addig, amig ugy ténleg lássa az ember, hogy oszlik az idő.

Csak addig mondják, amíg az idő a határba nem ért?

Igen, igen. Ténleg, amig a határba bé nem érkezett.⁸⁷

16. Én elődbe állok, te gonosz Sátán
az Atyának, a Fiunak,
a teljes Szentháromságu Istennek erejével!
Hogy valameddig a názáreti Jézus Krisztus
szájából jött igéit el nem követed,
az én falum határába bé ne következé!
Hanem rontson meg téged az Atya,
rontson meg téged a Fiu,
rontson meg téged a mindenható Isten!
Eloszolhatatlan az Atya,
eloszolhatatlan a Fiu,
eloszolhatatlan a mindenható Isten.
Vigyen el erdő ága-bogara,
hol harangszó nem hallatik,
vakaru kalács nem illatik,
Isten neve nem imádtatik!
Amen.

⁸⁷ 68 éves nő, Csíkszentmárton, 2005. október 19.

Szembeáll az idővel s keresztet vet. Szóval aval a fekete felhővel, me jó egy hirtelen fekete felhő, s előtte egy fehér. Fehér. A hordozza a jeget. S akkor mondják, hogy: „Én elődbe állok, te gonosz Sátán...” Vót erre példa. Ezelőtt mondták, hogy vót, de most nem es akarja senki. Nem hisznek semmit. [...] Jaj, édesanyám mondogatta örökké. Féreállott, mikor így vótunk a mezőre es. Féreállott, hogy más ne lássa, ne hallja, hogy hát ő még imádkozik. S ő elmondta. Elmondta egyszer, kétszer, háromszor, s eloszlottak a felhők. Én tölle tanóltam. Erdély Mária vót. A leánneve.⁸⁸

17. Az Atyának, a Fiunak és a Szentlélek Istennek.
 Térítsen meg téged az Atya!
 Térítsen meg téged a Fiu!
 Térítsen meg tégedet a teljes Szentháromság!
 Oszlasson el tégedet az Atya!
 Oszlasson el tégedet a Fiu!
 Oszlasson el tégedet a teljes Szentháromság!
 Az Atyának, a Fiunak és a Szentlélek Istennek nevében. Amment.
 Vigyen el erdőnek ágaira-bogaira,
 hogy ne ártson senkinek és a vetéseinknek!
 Úgy vigyen el a nagy idő,
 hogy soha ide ne jere,
 csak a Jóisten csendes esővel áldjon meg.
 Áment.

Szembe kell állni az idővel?

Igen. S így vetni a keresztet. [...]

Jobb kézzel.

Én jobb kézzel szoktam.

Hányszor kell ezt elmondani?

Sokszor. Sokszor. [...] Ugye, így jött a nagy idő. Görgetett. Vilámlott. S ugye, akkor a szentelt vizet vetem. [...] Szentelt vízzel szembevetek: „Atyának, Fiunak és a Szentlélek Istennek nevében. Amment.” Háromszor keresztet vetek én az idő elejibe, s akkor elmondom ezt az imát, s utána háromszor keresztet vetek. [...] Ketszer-háromszor, amig osztá egyszer kezd oszlani. Amig kezd oszlani el. [...] Attól függ, hogy hogy van idő, s hogy hol vagyok. [...] Ha mezőn vagyok, akkor többször, pláne, ha van sok rend, hogy tudjak haladni, hogy tudjuk összeszedni. Ezt én magamba vetem s mondom. Na.⁸⁹

⁸⁸ 78 éves nő, Csíkkozmás, 2006. december 8.

⁸⁹ 74 éves nő [sz. Güdüc, lakik: Gyergyóditró], Bögz, 2006. december 9.

18. Házas fehérnép bal kézzel veti idő elejibe a keresztet.
S a hajadon leányok?
Akkor jobb kézzel veti:

Teremthetetlen az Atya,
teremthetetlen a Fiu,
teremthetetlen a teljes Szentháromság.
Oszlasson el az Atya!
Oszlasson el a Fiu!
Oszlasson el a teljes Szentháromság
Az erdőnek ágas-bogas hegyeire,
ahol karikó perecet nem sütnék,
sem kakasszót nem hallnak!
A mindenható Atyaisten, Szentlélek nevében.
Ammen.

Ezt így, egyszer mondjuk el. Ha jó a nagy idő, idő elejibe. Kimenyen a ház elé, s amerről jó az idő, így háromszor keresztet vet, s közbe ezt mondja. Mindig szoktuk csinálni. Megtér az idő. Szentelt pimpót is szoktunk a kályhába vetni, hogy a füstöt vigye ki a levegőbe, s akkor a nagy időt az szünteti. Megállítsa.⁹⁰

19. Ha jó a nagy idő, kimegyek a ház elejibe, szembeállok, s bal kézzel vetem a keresztet:

Teremtetlen az Atya,
teremtetlen a Fiu,
teremtetlen a teljes Szentháromság.
Oszlajson el az Atya!
Oszlajson el a Fiu!
Oszlajson el a teljes Szentháromság!
Vigye el erdőnek ága-bogaira!

De ténleg, én ezt kipróbáltam nagy időkbe, s mindig elmúlt. Vetem a keresztet szembe velle, bal kézzel, s mindig elhúzódott az a nagy idő.⁹¹

20. Elmondja előre... Keresztet vet, s megkezdí azon, hogy Szent János evangéliumát. S mikor azt elmondta, akkor... De csak mikor távol van [...] mikor közel menyen, akkor nem szabad má szembeállani! Akkor mondja:

⁹⁰ 78 éves nő, Gődűc, 2007. április 11.

⁹¹ 62 éves nő, Gődűc, 2007. április 11.

Rontson meg téged az Atya!
Rontson meg téged a Fiu!
Rontson meg téged a Szentlélek Isten!
Környékezzon meg téged az Atya!
Környékezzon meg téged a Fiu!
Környékezzon meg téged a Szentlélek Isten!
Oszlasson el az Atya!
Oszlasson el a Fiu!
Oszlasson el a Szentlélek Isten!
Menj el erdő ága bogarába,
hol kakasszó nem hallatszik,
hol vakarukalács nem illatozik,
hol Isten nem imádtatik!

Ezt az imádságot elmondja. S akkor utána egy Miatyánkot, egy Üdvözetet, s mondom, elől a Szent János evangéliomát mondja, hogy: – Kezdetbe vót az Íge, az Isten vót az Íge, ez vót a kezdetbe... [...] Az Íge testé lőn, műköztünk lakozzék... Nem tudom most elmondani úgy, ahogy kell. Megzavarodtam. De tudom. Egyszer kell csak a Szent János evangéliomát.⁹²

21. Az Atya, a Fiu és a Szentlélek nevében. Ammen.
Vigyen el téged az Atya!
Vigyen el téged a Fiu!
Vigyen el téged a Szentháromság!
Erdő gally-bogára,
hol kakasszó nem hallatszik,
Uristen neve nem imádtatik,
oda vigyen téged a teljes Szentháromság Egyisten!

[A szöveg után a Miatyánkot és az Üdvözlégyet mondja el.]

Ezt így kell elmondani. Hányszor?

Egyszer. Az üdő elejibe.

Ezt kitől tanulta?

Ezt az anyósomtól. A leánykori neve Adorján Julianna vót. S a férje után Incze Julianna vót.⁹³

⁹² 77 éves nő, Csíkszentgyörgy, 2007. május 29.

⁹³ 74 éves nő [sz. Pottyond], Csíkmenaság, 2007. május 29.

22. Akkor, hogyha jön az üdő. Villámlik csunyán, görget, amelyik felől jó, oda vetek háromszor keresztet és mondom, hogy:

Törjön meg téged a Fiu!
Oszlasson el téged a Fiu!
Az Atyának, Fiunak, Szentlélek Istennek nevében. Amen.

Ezt háromszor elmondom, akkorra már az üdő el van telve. [...] Csak kéne harangozzanak, mikor én imádkozok. Má meg es mondtam a pap bácsinak, mindig amikor jön a csunya idő, huzzák a harangot, s akkor én imádkozok.⁹⁴

23. Mikor jó az erős idő, görget erősen, akkor mondod. Az idővel szembe mondja. Ahonnét jó az idő, szembeáll s vet keresztet:

Az Atya, Fiu és Szentlélek.
Tiltom, tiltom, tiltom
az Úrjézus erejével,
a Szent Antal pecsétjivel,
hogy ezt a fertelmes időt
oszoltassa széjjel!
Oszoltassa széjjel az Atya!
Oszoltassa széjjel a Fiu!
Oszoltassa széjjel a mindenható Isten!
Amen.

Azt amennyiszer akarja. Háromszor-négyszer. De én es ennek számát vettem, hogy jött az erős idő, s ezt az imát elmondtam, s eloszlott a felhő. [...] Megszolal a harang, s harangoznak, Szenmártonig má fel van jöve az idő, s akkor mintha megtérítették vóna, visszafordul.⁹⁵

24. Dédnagyanyám keresztet vetett a kenyérbévető lapáttal és mondta:

Rontson meg az Atya!
Rontson meg a Fiu!
Rontson meg a teljes Szentháromság,
ártalmas felhő!

⁹⁴ 67 éves nő [sz. Menaságújfalu], Csíkmenaság, 2007. október 19.

⁹⁵ 85 éves nő, Csíkbánkfalva, 2007. október 19.

Vigyen el erdőknek ága-bogaira,
szegeztessék a kősziklák oldalára,
hol kovászossal nem élnek,
gyermeksírást nem hallnak!
Rontson meg az Atya!
Rontson meg a Fiu!
Rontson meg a teljes Szentháromság,
ártalmas felhő!

Eztet tudom.

S közben a bevető lapáttal keresztesen intett az idő felé?

Igen. Oda, hol volt az a nagy felhő, amelyiktől félték, hogy...

Hányszor mondta el?

Egyszer.

S a lapátot utána hová tette?

Hát visszatette a helyire. [...] Osztán szentelt pimpót szoktunk [...] égetni, mikor ilyen nagy idő jó, vagy szentelt vizet szórunk ki. Eztet tudom. Egyebet...

A fejszét nem vágták bele a földbe olyankor?

Azt is valamikor csinálták, de azt babonaságnak tartottuk. Nem foglalkoztunk ilyesmivel.

A dédnagyanyját hogy hívták?

Farkas Teréz. A lejánkori neve. A férje után má eszembe se jut, ejsze. Má negyvenegybe meghalt.⁹⁶

25. Mondjuk, ebbe az irányba jó az erős idő. S lássa az ember, hogy olyan... olyan foszlányos fehér, olyan fehér a jeges esső, hogy nagyon fehér. Azt má tudhassa az ember, hogy ebből nem lesz jó. [...] Ha fehér, szálas fehér felhők nyulánkoznak, az jegeső. Erős idő. S azt el lehet, úgy mondtuk s mondjuk, el lehet keresztezni. De imádsággal. Akkor aval szembeáll az ember. [...] De nem kell megvárni, hogy a határba bójöjjon! Akkor az ember szembeáll, s szintén Dicsőséggel kezdi, s akkor mondja, hogy:

Dicsőség az Atyának, a Fiunak és a Szentlélek Istennek,
miképpen kezdetben, most és mindörökké, ámen.
A teljes Szentháromság pecsétjével tiltlak!
Menj el, menj el az erdőnek ága-bogaira,
ahol kakasszó, kutyaugatás nem hallatszik,
vakaru kalács nem süttetik,
s az Úrjézus igéje nem hirdettetik!

⁹⁶ 79 éves nő, Hágótő, 2007. június 5.

„A teljes Szentháromság pecsétjével tiltlak!” A jégeső „elkeresztzése”. (Csíkcsekefalva, imitáció)

Ennyi az egész. Akkor ismét keresztvetés. Akkor ismét Dicsőség, s ezt elmondjuk háromszor. Elmondjuk háromszor, s a végivel is keresztvetés. [...] S ennyi az egész. Ez nem nagy dolog, s ezt könnyen meg lehet tanulni, aki meg akarja tanulni.

S hasznos.

Hogyne! Mikor harmadikszor elvégezte, má lehet látni, hogy oszlik a felhő. Az el van már oszolva. Elment. [...] Szembeállottam. Nem mondom, hogy az esőből nem jó bé egy kicsi, de a nagy esső, a jégeső, s a nagy vihar elhúzódik evel az imádkozással. S ezt, mondom, háromszor kell elmondani. [...] Mikor jön az a nagy idő, csak akkor. Hányan könyörögtek, s kértek: – Jo-e, ird le! Jo-e, tanyits meg! Hát én annyit megtanyitottam, de senki se tud egy szót se. Azt gondolják, míg a világ, élek. Pedig Metuzsálem es sokáig élt, de míg a világ nem. [...] Ennek sincs egyéb magyarázata. Azt a pár szó imádságot tudni kell. Se így, se úgy, se jobbra, se balra. [...] Én annyi sokat megtanyitottam, de egy se tud semmit! Egy se tud semmit. Micsináljak. Én megtanultam, s ha más nem tanulja meg, nem tehetek róla. [...]

Ezt az olvasóval kell elkeresztelni?

Nem. Ez csak egy pár szó. Nem kell. Se olvasó nem kell, se semmi. Egy pár szó, s kezével keresztet vet arrafelé, s egy pár szó imádság, s ennyi az egész. [...]

Olyankor harangoznak is?

Akkor szoktak harangozni, igen. De most... most azt se csinálják. Itt, nálunk, most még azt se csinálják. Ugyhogy nálunk mindenféle úgy ne, úgy a divatból menyen kifelé. [...]

Ezt is csak a nagymamájától tanulta?

Hogyne. Hogyne. Hát ő, amit tudott, én is mindent tudok.⁹⁷

26. Istenem!
Oszoltasd el, Atyaisten!
Oszoltasd el, Fiuisten!
Erdőnek ágára-bogára,
ahol vakaru peracet nem sütnék,
Istent nem említnek,
kókisszó nem hallik!
Amen.

Evel olvasták el a nagy időt. [...] Háromszor keresztet kell vetni az Urjézus nevében. [...]

Ezt hányszor mondták el? Háromszor?

Hát, ha háromszor, s ha van... egyszer. Sokszor van rá eset, hogy még olyan erősen jó, hogy nem is tudja az ember elmondani háromszor, csak egyszer. [...]

Hát, szeressük a Jóistent. [...] Fent van a magas égen. Aszondtam, az áldott két

⁹⁷ 77 éves nő [sz. 1928], Csíkcsekefalva, 2005. október 19. és 2006. június 5.

kezin tartsa ezt a bűnös világot. Aszondtam sokszor: – Istenem, ha kiszottyantánád, mind tönkre menne az egész mindenség! Áldott a szent keze, mert az eget s a földet teremtetten.⁹⁸

27. Keresztet vetünk mind a világnak négy sarkára. [...] Egyet, kettőt s hármát, négyet. S akkor imádkoztunk, hogy:

A nagy üdőt a Jóisten vigye el
erdőnek ága-bogárára,
hol vakaró peracet nem sütnék,
Istent nem említnek,
kókisszó nem hallszik!
Oszoltassa el az Atya,
s a Fiu, s a Szentlélek Úristen!

S akkor újra keresztet vetünk.

Ezt hányszor mondják el?

Egyszer elég. De úgy szoktuk, hogy mind a világnak négy sarka vóna, így négy sarkára.

Úgy megkereszteli.

Igen. Igen. Eloszlik. S akkor van nekünk ilyen szentelt pimpó. Templomból. S akkor búcsúág, ami meg van szentelve. S akkor hamar, ha nincs tűz, gyutunk egy csepp tüzet, belé vessük, s látszik, hogy oszlik el. [...] Ezt a nagyanyámtól tanoltam. Jaj... Jakab Péterné vót.

Idevaló volt ő is?

Igen. Igen.⁹⁹

28. Oszolhatatlan az Atya,
oszolhatatlan a Szentháromság ereje.
Édes Istenem, őrizz minket a veszélytől,
őrizd meg a hajlékunkot, s minket is,
vidd ezt a nagy időt a hegyekre,
ahol nem tesz kárt senkinek!
Édes Istenem, ne hagyjál el,
légy velünk mindég!

Ezt kell, a nagy idő mikor jó, s akkó vetni így a keresztet. [...] Én ezt édesanyámtól. György Julianna. Kedves Istvánné. Édesapám szentdomokosi vót, és ott el-

⁹⁸ 85 éves nő, Gyergyótölgyes, 2007. június 5.

⁹⁹ 78 éves nő, Gyergyótölgyes, 2007. június 5.

adták a házat, s itt vettek. Én Domokoson születtem. Édesanyám tekerőpataki születésű vót.¹⁰⁰

29. Édesanyám minket megtanított. [...] Ez a legelőször kell: Szélvész és égiháboru idején, úgy szinte utazásodban, valamint pestis idejébe élhetsz e következő imádságokkal. Legelőször mondd a Szent János evangéliumát... Ez kezdetben vala az Ige, és az Ige Istennél vala. És utána, itten csókold meg a könyvet: Ezen Szent Evangéliomnak ereje által őriz meg engem Uristen villámlástól, égiháborutól és mennykő ütéstől, vagy úti veszedelmektől és döghaláltól. S akkor itt pedig így van, hogy, „Imádság a gonosz felhők ellen”:

Uram, Jézus Krisztus,
ki a mennyet és a földet teremtetted,
Jordán vizét megáldottad,
őbenne megkereszteltettél,
a keresztfán függvén minket megváltottál,
és a te szent lelkedet az Atyaistennek ajánlád,
kérlek, áldd meg a szent keresztnek jegyével
és jegyezd meg a felhőköt,
melyeket most szemeimmel látok,
hogy bennök kárt okozó gonoszágaik megfogyatkozzanak,
ki élsz és uralkodol mindörökkön örökké.
Amen.

S akkor csináltuk ezt, hogy ahonnan jön a fekete felhő:

Oszlasson el téged az Atya!
Oszlasson el téged a Fiu!
Oszlasson el téged a Szentlélek Úristen!
Környékezzon meg téged az Atya!
Környékezzon meg téged a Fiu!
Környékezzon meg téged a Szentlélek Úristen!
Rontson meg téged az Atya!
Rontson meg téged a Fiu!
Rontson meg téged a Szentlélek Úristen!
Vigyen el havasokról havasokra,
hol kakasszó nem hallatszik,
Evangélium nem mondatik!
Az Atyának, a Fiunak, a Szentlélek Istennek nevében.

¹⁰⁰ 80 éves nő [sz. Csíkszentdomokos], Marosfő, 2008. november 18.

Miatyánk, Üdvözlégy, s ezzel befejeződik. S édesanyám mindig hozzátette azt, hogy: „Vigyen el havasokról havasokra...” Ezt mindig hozzá szokta tenni. S utána jött az égiháboru ellen utáni, a szélvész idejében a litánia. Szembeállt, ahonnan jött a nagy idő és ezt az imádságot [...] ha például úgy vótunk kinn a mezőn, akkor nem vót se szentelt gyertya, se víz nálunk, szenteltvíz, semmi... Otthon vette a szentelt gyertyát, s azzal csinálta ezt a keresztet a rossz idő ellen. A gonosz felhők iránt. Szembeállva. Viszont én, ha a mezőn vagyok, így csak vetek keresztet, s így amerre van a felhő, így ezt a három imát elmondom, s oszlik el a felhő. [...]

Hányszor kell ezt elmondani?

Háromszor. [...] S mindegyik után el kell mondani egy Dicsőséget, egy Miatyánkot, s a legutolsó után egy Miatyánk s egy Üdvözet. Evel fejeződik be. [...] Olyant mondtak, hogy gonosz felhők. Hogy kártevő felhők. [...] Így tartották, ugye. Így van leírva is, mer ez nem csak mondóka, hanem így le van írva. Mer... én ezt gyerekkoromba megtanultam. Mi ezt mondtuk. De nem tudtam, hogy az imakönyvbe megvan. Hanem én osztán [...] végigolvastam ezt a könyvet és akkor itt rátaláltam, hogy le is van írva, amit édesanyám tanított nekünk. Így tanította, hogy ő... ő is, gondolom, ebből tanulta meg, mer nagymama [...] kilencszázötbe vette meg ezt az imakönyvet. [...]

Ez az Arany Korona könyv?

Az Igaz isteni szeretetnek harmatjából növekedett drágakövekkel kirakott Arany Korona... Budapest, 1905.¹⁰¹

30. Kényszeritlek téged,
te gonosz Sátán
az Atyának, a Fiunak,
a teljes Szentháromság Egyistennek erejével,
hogy valameddig a názáretbeli Jézus Krisztusnak
szájából jött ígét el nem követed,
addig az én falum határára bé ne következzél!
Hanem vigyen el téged az Atya!
Vigyen el téged a Fiu!
Vigyen el téged a teljes Szentháromság Egyisten
erdő ága-bogára,
hol kakasszó nem hallatszik,
Isten neve nem imádtatik,
vakaru kalács nem adatik!

¹⁰¹ 64 éves nő [sz. Marosfő], Csíkszentdomokos, 2007. október 20.

Egy az Atya,
egy a Fiu,
egy a teljes Szentháromság Egyisten.
Eloszolhatatlan az Atya,
eloszolhatatlan a Fiu,
eloszolhatatlan a teljes Szentháromság Egyisten.

Na, ez. S akkor a Szentháromság olvasóját:

Szent, szent, szent a seregeknek Ura, Istene,
teljes az ég és a föld a te dicsőségedre.
Dicsőség az Atyának, Fiunak, Szentlélek Istennek,
miképpen kezdetben vala, most és mindörökké. Amen.

[Az olvasó szövegét kilencszer, három harmadban imádkozza el. Mindegyik harmad végén a fenti gonoszűző szöveget mondja.]

Szembeáll az idővel?

Merről jön az üdő. [...]

Azzal szemben kell vetni a keresztet.

Igen. Így vetni kell a keresztet.

Jobb kézzel.

Igen. Igen. [...] Nagyon szép. Nagyon szép ez. S érdemes, me édesanyám, Isten bódogiccsa... me mind halottaiba vannak, Endrébe vótunk takarni, s leült egy bokor mellé s ezt kezdte imádkozni. Fiság felől fel s lefelé, errefelé eloszlott az üdő, értette-e, s mű tudtuk végezni a dógunkot. Hogy a Jóistennek s az imádságnak nagy a hatalma.

Olyan hatalma van.

Hatalmas.

Mit mondtak a régiek, mi jár abban a nagy időben?

Hát a Sátán. A Sátán. Persze.

Hogy a sárkány jár benne, azt nem mondták?

Persze, persze! Lehetett látni! Lehetett látni a sárkányt, értette-e.

Az hogyan mutatkozott meg?

Hát az úgy mutatkozott meg, értette-e, hogy... látszott. [...] Egy olyan alakba, egy olyan töcsér alakba, s szalag vót rejakötve, s a nagyerdőnél, ott elment. [...] Ez a sárkán vót.

Az hordozza az időt?

Igen, igen, igen.¹⁰²

¹⁰² 71 éves nő, Csíkszentgyörgy, 2007. május 29.

E.
Sanctus és Trisagion-ének
{31–45}

31. Boldoguljon, nagyanyám úgy szokta,¹⁰³ hogy mikor má úgy jött a nagy idő, úgy hátrament a tornáncba, s úgy vette úgy a keresztet, s akkor... na, hogy es mondta:

Ez a rossz idő menjen oda,
hegyekről hegyekre,
völgyekről völgyekre,
hol vakaru kalácsot nem sütnek,
hol Isten fizessét nem mondnak!
Szent, szent, szent a seregek Ura Istene,
teljes az ég és föld az ő dicsőségével.
Dicsőség az Atyának és Fiunak és Szentlélek Istennek,
miképpen kezdetben vala,
most és mindörökké,
Ammen.
Jézus, Mária, Szent József,
Szent Jovákim, Szent Anna,
Isten előtt s világ előtt
öt szentséges szent família.

Ezt mondta. Ugye, csak míg fiatal az ember [...] ugye, nem törődik ugy.

Ezt mondta.

Igen, igen, igen.

S akkor keresztet vetett?

Igen. A jobb kezével. Igen. Így, örökké így vette ő. Ő is olyan nagyon imádkozó asszony vót.¹⁰⁴

32. Szent, szent, szent a seregeknek Ura, Istene,
teljes az ég és a föld
az ő dicsőségével.
Dicsőség az Atyának és Fiunak,
Szentlélek Istennek,
miképpen kezdetben vala,
most és mindörökké, Ammen.

¹⁰³ Az idős asszony húga is nagymamájuktól tanulta el a „Szent, szent, szent...” kezdetű szöveget, de sokkal rövidebb formában, az apokrif, gonoszúzó kezdő rész és a végére toldott ima nélkül használja {32}.

¹⁰⁴ 68 éves nő, Csíkmadaras, 2007. április 14.

Ezt mondta nagyanyám. Antal Anna. Édesapámnak az édesanyja vót. Nagyon vallásos volt ő is. S úgy kiállt mindig az ajtó elejébe, keresztet vetett, s merre görgetett, mindig ezt az imát háromszor-négyszer elmondta, s utána Miatyánkot s Hiszekegyet.¹⁰⁵

33. Letérgyeltünk s imádkoztunk. A szentelt gyertyát meggyújtottuk, s mondtuk. Csak elfelejtettem, me mondta örökké édesanyám, hogy:

Szent, szent, szent a seregek Ura, Istene,
teljes az ég és a föld dicsőségébe.
Dicsőség az Atyának, a Fiunak és Szentlélek Istennek.

Mást nem mondott? Olyat például, hogy vigye el az erdő ága-bogára a nagy időt?
Ez ebbe benne vót, csak én elfelejtettem: „Oda, hol ember nem jár, madár csiripel...” Valamikor tudtam, me édesanyám örökké imádkozta, s ha jött a nagy idő, ketten mondtuk. [...] De osztá én, ugye, hogy munkába es jártam, minden...
ugyhogy ezt elfelejtettem.¹⁰⁶

34. Tátá így csinált, s mámá es, Isten nyugtassa:

Szent, szent a seregek Ura, Istene.
teljes az ég és a föld az ő dicséretére.
Hozsanna a magasságban,
áldott, aki jön az Úr nevében,
hozsanna a magasságban.

S így, ha jegelt, akkor felvettek egy jeget s bétették a kebelükbe. Akkor így fogták, hogy itt a sziviknél olvadjon el. S ezt csinálták örökké. Így vették a keresztet az üdő elejibe. Örökké ezt mondták.¹⁰⁷

35. Amikor jön az erős idő, akkor a négy égtáj felé keresztet vetek, és akkor mindig mondom, hogy:

Szent, szent, szent a seregeknek Ura, Istene,
tele van az ég és föld velünk, bűnös emberekkel.
Uram, irgalmazz!
Uram, kegyelmezz!
Vidd el ezt az erős időt terméketlen tájakra!

¹⁰⁵ 65 éves nő, Csíkmadaras, 2006. december 5.

¹⁰⁶ 62 éves nő, Csíkcekefalva, 2006. december 8.

¹⁰⁷ 78 éves nő, Pottyond, 2007. június 7.

És akkor utána elmondok egy Hiszekegyet és egy Miatyánkot. Ennyi az egész. És ezt a négy égtáj felé. A négy égtáj felé elmondom. [...] Utána mindig, egy-két perc múlva már tapasztaltam, hogy eredménye van. Csendesedik az erős idő, úgy a mennydörgés, villámlás úgy már halkul, s nemsokára az eső is megáll. [...] Édesanyámtól tanoltam.¹⁰⁸

36. Szent, szent a seregek Ura, Istene,
teljes az ég és a föld Fölségednek dicsőséggel.

S akkor vessük a keresztet erre es, arra es.¹⁰⁹

37. Keresztet vettünk, s akkor úgy mondtuk, hogy szentelt gyertyát gyújtottunk, s mellette úgy imádkoztunk:

Szent, szent, szent,
szent a seregeknek Ura, Istene,
teljes az ég és a föld az ő dicsőségével.

S ezt úgy tízszer elmondom, s akkor utána elmondom a Miatyánkot, Dicsőséget. Keresztet vetek, s akkor, na, megint úgy tovább. Szűnik az idő. Ezt es nagyszüleimtől tanoltam. Egyebet nem mondtak semmit se. Csak egy ennyit. Benn a házba, úgy a szentelt gyertya mellett.¹¹⁰

38. Szent, szent, szent a seregek Ura, Istene,
teljes az ég és a föld az ő dicsőségével.
Dicsőség az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek.

Többször kell mondani a Dicsőséget. Ahányszor akarja. De én szentelt gyertyát gyújtottam. Mikor erős idő jön. Nem tudom, attól-e, mitől-e, de az idő mindig változik. Én nem vagyok se jósló, se semmi, de így vettem én... így tapasztaltam meg. Mikor most vótak azok a viharok, mennyi vihar vót, mindenfelé, legyen hála a Jóistennek, itt se árvíz nem vót, se... egyszer talán vót jég, hullott, de nem sok üdöre. Én akkor es: „Szent, szent, szent a seregek Ura, Istene...” Én azt akkor mondtam, amikor nagyon vilámlott, és akkor nagyon dörgött. S mindig halkabb vót. Én nem vagyok jó, de így tapasztaltam saját magamról.

Kitől tanulta ezt?

Hát, ejsze, a szüleimtől.¹¹¹

¹⁰⁸ 59 éves nő, Csíkszentgyörgy, 2008. május 20.

¹⁰⁹ 78 éves nő [sz. Pottyond], Csíkmenaság, 2007. június 1.

¹¹⁰ 70 éves nő [sz. Csíkszentgyörgy], Menaságújfalú, 2007. október 18.

¹¹¹ 93 éves nő [sz. Csíkszentkirály], Fitód, 2008. november 7.

39. Ahonnan jön az üdő, én például így arra fordulok s vetem a keresztet:

Az Atyának, a Fiunak a Szentlélek Istennek nevében. Amen.
Dicsőség az Atyának, a Fiunak és a Szentlélek Istennek,
Miképpen kezdetben, most és mindörökké. Amen.

[Itt a Miatyánkot mondja.]

Szent, szent, szent a seregeknek Ura, Istene,
teljes az ég és a föld az ő dicsőségével.
Dicsőség az Atyának, a Fiunak és a Szentlélek Istennek,
miképpen kezdetben, most és mindörökké. Amen.
Sötétség lett, midőn Jézust a zsidók fölfeszítették
Este kilenc óra tájba,
nagy szóval felkiálta s mondván:
„Én Istenem, én Istenem, mért hagytál el engem!”
Maga Fiának meg nem engedett,
hanem mindnyájunkért keresztre adta őt.
Dicsőség az Atyának, a Fiunak és a Szentlélek Istennek,
miképpen kezdetben, most és mindörökké. Amen.
Uram, hallgasd meg könyörgésünköt,
és a mi imádságunk jusson elődbe!

Ezt én elmondom még tizszer es. Az idő ellen ezt.

S mindig, amikor mondja, hogy: „Szent, szent, szent...” akkor veti vele szembe a keresztet.

Igen. Így. [Jobb kézzel veti a keresztet.] Ahonnan jó az üdő, arra állok, s így keresztet vetek, s így imádkozok. [...] Édesanyámtól. Az édesanyámat úgy hitták születésileg, Csedő Anna. Férje után Pál Dávidné.¹¹²

40. Ha jött az erős üdő, akkor amerről jött az az üdő, arra szembefordultunk az idővel, keresztet vettünk:

Atyának, Fiunak, Szentlélek Istennek nevébenn, Ammen.
Szent, szent, szent a seregek Ura, Istene,
teljes az ég és föld az ő dicsőségével.
Szent, szent, szent a seregek Ura, Istene,
teljes az ég és föld az ő dicsőségével.
Szent, szent, szent a seregek Ura, Istene,
teljes az ég és föld az ő dicsőségével.

¹¹² 84 éves nő [sz. Csíkmenaság], Menaságújfalú, 2007. október 18.

Háromszor.

Szent Isten,
erős Isten,
halhatatlan Isten,
könyörülj rajtunk és az egész világon!
Irgalmazz és kegyelmezz!
Jézusom, a jelen veszedelmekbe
fedj bennünket drága szent véreddel.
Ammen.
Örök Atya,
mutasd meg irgalmasságodat.
A te egyszülött fiad,
Jézus Krisztus vére által kérünk,
esedezve kérünk tégedet,
mutasd meg irgalmasságodat,
Ammen.

Akkor ismét háromszor ezt elmondtuk:

Szent, szent, szent a seregek Ura Istene,
teljes az ég és föld az ő dicsőrségével.
Szent, szent, szent a seregek Ura Istene,
teljes az ég és föld az ő dicsőrségével.
Szent, szent, szent a seregek Ura Istene,
teljes az ég és föld az ő dicsőrségével.

Akkor figyeltük. Ha jól megfigyelte az ember, akkor má tért meg az idő. Tért másfelé.

Ezt csak addig lehetett mondani, míg a határba be nem ért az idő? Hogy el ne verje a határt?

Hát igen, igen. [...] Hogyha már egészen itt van közel, akkor már, ugye...

Ennek olyan hatása van, mint a harangszónak?

Olyan hatása van. Olyan, olyan.

Olyan nagy az ereje?

Nagy. Nagy. S osztán a harangozásnak, annak van legnagyobb ereje, amelyik templomba felakasztott embernek nem harangoztak. Annak van ereje, de amelyikbe harangoztak, annak má nincs.

Az elveszíti akkor az erejét?

El.

Egészen?

Hát lehet, hogy egészen nem, de nem olyan hatásos, mind így a másik. [...] *Ezt is a szüleitől tanulta?*
Onnat, onnat. A szüleimtől.¹¹³

41. Keresztet kell vetni előbb saját magára, s mikor az üdő valahonnát jó, s villámlik, s akkor rittyeg, görget, akkor így az üdő elejibe keresztet kell vetni:

Szent, szent, szent a seregeknek Ura, Istene,
teljes az ég és a föld az ő dicsőrségének fölségével.
Dicsőrség Atyának, Fiunak, Szentlélek Istennek,
miképpen kezdetben való, most és mindörökké. Amen.
Élet, tisztelet, erősség és hálaadás legyen a teljes Szentháromságnak,
mostantól fogva mindörökkön-örökké. Amen.

Igy az ujjamrol, így mondom. Akkor esmént. [...] Ezt el kell mondani tízszer. Így. S akkor, mikor a tízet elmondja, akkor az, hogy:

Erős Isten, szent Isten, halhatatlan Isten,
könyörülj rajtunk és az egész világon!

Akkor újra tízet, újra ezt esmént, mikor a tízet elmondja. S el háromszor, s akkor má az üdő csendesedik.

Szembe kell állni az idővel?

Igen. S így keresztet vetni.

Jobb kézzel.

Háromszor. Igen. Amikor má távolabb van, akkor má mondani kell. Így szembe kell állni vele, s így vetni a keresztet, s úgy végezni. Háromszor. [...] Ahol az üdő indul, onnat, úgy. Például én valamelyik éjen... a tornácba kiálltam s ott imádkoztam. Innet jött, Menaság felől [...] s harangoztak ott a templomokba, s hát egyszer olyan ügyesen oszlott el! De háromszor kell. Három tízedet kell elmondani. [...]

S attól eloszlik.

Eloszlott jól, hál' Istennek. [...] Ugy láttuk, hogy vaj eloszlott, vaj másfelé elment. [...] Édesanyámtól tanoltam vót ezket. Mindent. [...] Aszmondták, hogy ez üdő elejibe nagyon jó. A rózsafüzért es ki szoktuk akasztani idő elejibe, oda valamilyen szegre.¹¹⁴

¹¹³ 77 éves nő, Csíkszentgyörgy, 2007. április 15.

¹¹⁴ 78 éves nő [sz. 1929. Csíkszentgyörgy], 2007. május 29. és 2008. május 20.

42. Egy asszonnyal, ott fenn, a hegyen, Csikszentgyörgyön, szembe a Néptanáccsal. Oda kinn, a hegytetőn. Alig vót felhő, de oly hatalmasan villámlott, dörgött, hogy az valami! S melléje futtam: Rózsa néni, most mi lesz velünk!? – Ne búsulj, fiam, imádkozzuk! Mondtuk. S még ma is, ha jön a nagy idő, mindig mondom:

Szent, szent, szent a seregeknek Ura, Istene,
teljes az ég és föld dicsőségeddel.
Dicsőség az Atyának, Fiunak, Szentlélek Istennek,
miképpen kezdetben,
most és mindörökké. Amen.

S ezt legalább háromszor, de én, mikor most jó a vihar, én meg nem szűnök addig. És érzem és... számon tartottam, hogy valóba az idő csendesül. [...] Mindenkitől azt hallottam és azt tapasztaltam, hogy ennek a kis kápolnának a harangja megállítja, a Szent János kápolna harangjának a szava megállítja az időt. Volt, hogy le addig, jött, alulról is jött, felülről is jött, középen nagy területen megmaradt.¹¹⁵

43. A nagy üdövel szemben háromszor keresztvetést csinált, s akkor aszmondta:

Szent Isten,
szent erős Isten,
halhatatlan Isten,
könyörülj rajtunk,
s az egész emberiségen!
Légy irgalmas, kegyelmes Jézusom
a jelen veszedelmekbe,
fedd be drága véreddel!
Ó, örök Atya,
mutasd meg nekünk irgalmasságodat,
a te egyszülött fiad,
Jézus Krisztus vére által!
Esedezve kérünk téged,
mutasd meg nekünk irgalmasságodat!
Amment. Amment. Amment.

¹¹⁵ 82 éves nő [sz. 1925. Csikszentgyörgy], Csíkbánkfalva, 2007. október 19.

S akkor mondta: – Most segíts meg, Mária, ó irgalmas Szüzanya... S akkor esmént keresztet vetett. S sokszor én es megfigyeltem, s figyelem, hogy amikor a nagy üdő jó, úgy szembe én es ezt megcsinálom. Sokszor elmejen, el... téved a felhő.¹¹⁶

44. Szent Isten, szent erős Isten,
szent és halhatatlan Isten,
irgalmazz nekünk és az egész világnak!
Szent Isten, szent erős Isten,
szent és halhatatlan Isten,
irgalmazz nekünk és az egész világnak!
Szent Isten, szent erős Isten,
szent és halhatatlan Isten,
irgalmazz nekünk és az egész világnak!

Én ezt kitapasztaltam. [...] Van nekem itt szentelt víz, s mejek ki az ajtó elejibe, szentelek. S úgy csendesedik az idő. Itt, ameddig elér a kezem, így szentelem, s akkor ezt mondom, s akkor még a Sebrózsafüzért. Azt is el szoktam mondani. [...] Ezek nagyon hatásosok, ez biztos. Háromszor kell. Háromszor. A Szentháromság. Így vetem a keresztet. Szentelem, s így vetem a keresztet. S egyszer biztos, hogy távozik az idő. Ez százszázalékos. Én tapasztaltam, saját magam. [...] Fődig vót... fődig vót a felhő. Fekete felhő. Olyan idők jöttek. S csendesedett. S a jég es, ha jött, a jég es. Nagyon értékes az imádság. Csak ezeket ténleg a fiataloknak át kéne adni, hogy mű halunk ki, hogy maradjon vissza a fiataloknak. [...] Édesanyámtól tanultam.¹¹⁷

45. Keresztet vetünk magunkra, letérdelünk szembe a feketeséggel, a fekete felhőkkel, ahonnan jó a nagy idő. És keresztet vetünk magunkra és az égre es, szembe a feketeséggel, s mondjuk a szenteknek nevit:

Dicsőség, Szent Péter,
dicsőség, Szent János,
dicsőség, Szent Antal.

S tovább az egész szentnek a nevit. S utána, mikor befejeztük, akkor megint keresztet vetünk magunkra letérdelve, s mondjuk, hogy:

Szent, szent, szent a seregeknek Ura, Istene,
jőjön a mi segítségünkre!

¹¹⁶ 77 éves nő, Csíkjenőfalva, 2006. december 3.

¹¹⁷ 72 éves nő, Csíkmenaság, 2008. november 16.

Ezt háromszor elmondjuk egymás után. S keresztet vetünk, s ennyi az egész. [...] Ezt egy öreg nénitől, akivel pásztorkodtam. Tankó Erzsébetnek hívták. Fenn a Bothavassán. Teheneket őriztük, s jött a nagy idő, s ő ezt így elmondta, s én megtanóltam. S utána én es alkalmaztam ezt, ugyanigy, s hatásos vót, met az idő elment, nem jött el oda, hol vótunk. Én lehettem tizenkét-tizenhárom éves. Ő farkasokpataki vót. Egy patakiak vótunk, s egy helyt öröztük az állatokat.¹¹⁸

F.
Apokrif népi szövegek
{46–66}

46. Dicsőség az Atyának, Fiunak, Szentlélek Istennek.
Édes Jóistenem,
Jézuskám,
ki megcsendesítetted a tengert,
csendesítsd meg ezt a nagy veszedelmet,
távozzon el,
ahol madarak nem csirikólnak,
kakas nem szól,
emberség nem létezik!

S ennyi az egész.

Ezt hányszor mondja el, Mariska néni?

Háromszor. Kelet felé, s addig, amig lássa azt az üdőt, hogy érkezik. Hol lássa, hol érkezik az üdő, tudja, met az üdő attól függ, hogy honnan jó. S vetem vele szembe az olvasóval a keresztet. Igen. S elmondom azt, amit mondtam.

S ettől megtér a nagy üdő. Hogyan?

Hát ugy, hogy nagyon görgetett, nagy szél, minden, s osztán megvilágosodik, s eltérül, tudja. Elhalad.

Mondják, hogy abban a nagy üdőben jár a sárkány?

Igen. Aztat mondják... [...] Mikor jó az az irtó nagy üdő, akkor aszondják, hogy elől jó egy kicsi felhő, s abba van a sárkán, s az hordozza. [...] S aszmondják, hogy azért, me nem tartották meg. Me mű tartsuk még, amit tudunk. Csütörtököt, vagy mi... [...] Me azt a napot es Isten azé adta, s az, ami vissza van hagyva Jézustól, mind máma is, hogy Pünkösöd másodnapja... Na, s ezket még meg kell tartani, me ha nem, hejába káronkodunk. Az öregek mentek... én es, amikor látom, hogy

¹¹⁸ 54 éves nő [sz. Gyimesfelsőlok, Farkasokpataka], Gyimesfelsőlok, Ciherekpataka, 2007. október 26.

A „nagy üdő” megállítása fejszével. (Gyepcece, imitáció)

jó az a nagy üdő, az olvasóval elkeresztetem. S úgy es van, hogy a harangot, ha meghujzák, amikor jó az üdő, elszakadozik.

Miből lesz az a sárkány?

Mit lehet tudni, hogy az mitől maradt.

S hol van, mikor nem jár fenn az égen?

Aszmondják, hogy aki... vannak szentebb emberek. Templomoknál, kalugero-knál, minél, azt onnat eltávolítsák, s akkor leesik. Aszmondják, egyszer valamikor nagy víz vót, s úgy füttyölt, ment a vizen. Az el vót má távolítva. Füttyölt erősen, nagy füttyövel ment el a vizen. Az má le vót, le van véve az a földre. [...]

S hogy a sárkányon ülne valaki? Hajtja valaki a sárkányt?

Hát az, aszmondták, hogy amikor, kezdet kezdetin, ki tudja, mikor vót az, ezer esztendővel, akkor kezdődött, hogy mondják, hogy az jár. Ugy mondják, hogy az hordója. S azért kell keresztet csinálni, met az valami gonoszság, s akkor az osztán eltérül, ha egyszer a keresztet meglássa, s a szentet. Megtér a szent dógoktól. Eltérül arrafelé, ahol osztá látni, hogy jégvel, vagy nagy üdövel... hegyekre, sziklákra. Hát aszmondtuk ezelőtt es, hogy „távozzon el, ahol madarak nem csirikólnak, kakas nem szól, emberség nem létezik”, hogy térjen. [...]

Kitől tanulta ezt?

Hát ez, Isten tudja, könyvekbe vót, tudja, valamikor. S a szüleink tudták, s ott mondták nekünk es. Édesanyámtól. Még otthontol.¹¹⁹

47. Szembeállok a felhővel, s keresztet vetek először, s akkor elmondom azt:

Dicsőség az Atyának és Fiunak és Szentlélek Istennek,
miképpen kezdetben vala, most és mindörökkön örökké. Amen.
Édös Jézusom,
vidd el erdőnek ágai-bogaira,
oroszlányok látogatására,
hol a szegény embereknek
egy falat kenyeret nem adnak!
Jézusom, irgalmaz!
Jézusom, légy velünk!
Jézusom, távolítsd el a veszélyt tőlünk!

S akkor mondom a Miatyánkot. S utána:

Üdvözlégy, Jézusnak isteni szent szive,
tele vagy malaszttal,
egy veled a Fiuisten,

¹¹⁹ 84 éves nő [sz. Gyimesbükk, Tarhavaspataka], Gyepce, 2004. június 1.

áldott vagy te minden szivek között,
és áldott a tebenned égő szeretetnek tüze.
Szentséges Szüz Mária,
az isteni szívnek édesanyja,
könyörögj érettünk,
hogy a szeretetben éljünk,
s a szeretetben haljunk is meg. Amen.

Ezt tizszer mondjuk.
Tízszer?
Igen. Utána Miatyánk.

Dicsőség az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek,
miképpen kezdetben vala, most és mindörökkön örökké. Amen.
Édös Jézusom, irgalmajz!
Édös Jézusom hallgasd meg esengő kérésünköt!
Távolítsd el a veszélyt tollunk!

Akkor újból Miatyánkot, s akkor újból tizszer mondom ezt az imát, amit elmondtam. De három rota, három tízedből áll csak ez az olvasó. S akkor béfejezem avval:

Uram, hallgasd meg könyörgésünköt,
és a mi kiájtásunk jusson elődbe!

S újból keresztet vetek a felhő elejibe, ha nem oszlott el még, s evel végeződik bé ez az ima. [...] Ezt nagyanyámtól tanoltam. Ugyanígy csinálták, s így tanoltam meg. S én es osztán eztet... s ugy valahogy meg es nyugszom. Igaz, hogy szentelt gyertyát es gyújtani szoktam nagy időbe mindég. Én például ugy képelem, hogy amikor szentelt gyertya ég, ugy látom, hogy Krisztus világossága fényesit nekem. [...] Nagyanyám, egyszerű gazdálkodó asszon vót ő es. [...] Molnár Rózának hívták.¹²⁰

48. Keresztet vetünk a nagy üdő elejibe. Aszondja, hogy:

Üdvözlégy, Mária, Jézus, József,
Szent Joakim s Anna.
Üdvözlégy, öt szentséges szent família.
Távostassátok el a nehéz üdőt
erdőnek ága-bogaira,
orosz leánynak szála husa hasogatására!
Üdvözlégy, Mária.

¹²⁰ 78 éves nő, Gyergyóditró, 2007. június 5.

Ezt mondják a nagy időre?

Igen. Ezt mondjuk.

Hányszor kell ezt mondani?

Háromszor. Igen. S a nagy üdő elejibe keresztet vetni. Igen. Ezt szoktuk.¹²¹

49. Jött a nagy idő. Édesanyám kiment az udvarra, kivitte a fészit, belévágta a földbe. [...] Akkor a bévető lapátot s a pemetét vagy vonót, mindegy, így keresztbe tette, kivitte a szenteltvizet, keresztbe tette így a földön, ne. S akkor kérte a Jóistent, hogy:

Én Uram, én Istenem,
vidd el erdők ágaira-bogaira,
kősziklákot repesztgesse!
Menjen a ruszkikhoz a villám,
ahol egy imát nem mondnak,
egy keresztet nem vetnek,
egy jó szót nem szólnak,
oda vidd a villámokat s a jégesőt!

S vette a keresztet és imádkozott. Elmondott Miatyánkot, Üdvözlégyet, s kész! De ez mégis hatásos vót. Ténleg hatásos vót, no. [...] Nem jött oda jégeső. Ha kimentünk a mezőre, s arattunk. No, keresztet vettünk, amikor nekifogtunk aratni. [...] S amikor leültünk, akkor a kötelre tettük a sollót, hogy a Szüzanya nekünk addig arasson. S amikor nagy idő jött a mezőn, akkor bal kézzel háromszor vetett édesanyám keresztet, s kérte az Uristent, hogy vigye a ruszkikhoz a ménkőcsapásokat.

Bal kézzel vetette?

Bal kézzel, bal kézzel. Üdő elejibe mindég bal kézzel.¹²²

50. Édesanyámtól csak ennyit tanoltam, hogy keresztet vetett a felhőkre, mikor nagy idő vót, s mondta, hogy:

Menjetek a kősziklákhoz,
ahol Isten fizessét nem mondnak,
kakasszó nem hallik!

Ezt hányszor mondta?

Nem tudom. Ejsze, még többször es elmondta. Addig, amig az idő csendesedett.

¹²¹ 95 éves nő, Gyergyóremete, 2007. június 6.

¹²² 73 éves nő [sz. Gyergyóremete], Gyergyóditró, 2007. október 21.

Szembe állott az idővel?
Igen, igen.¹²³

51. Ennyit tudok belölle. Fordult a négy... évszakra:

Az Atyának, a Fiunak és a Szentlélek Istennek nevébe. Amment.
Uram, Jézus Krisztusom,
Szentháromságban lakó egy Istenem,
vidd el ezt a nagy időt!
Vidd el az erdők ágaira,
hol gyermeksírás nem hallatszik,
vakaratlan perecet nem süttetnek!
Óvd meg határainkot minden veszedelemtől!
Az Atyának, a Fiunak és a Szentlélek Istennek nevébe. Amment.

Ezt vagy három-négy rendbe es elismételte. Osztán kezdtek a felhők oszlani.
S közben a kezével keresztet vetett?

Égő gyertya vót. [...] Olyan szentelt gyertya. És még pimpót es égettek nagyanyámék. Szentelt pimpót. [...] Hogy a füstje szálljon.

Mi az a vakaratlan perec?

Amit... Bé vessük a kenyereket, s akkor kivakarjuk a tekenyőt, dagasztótekenyőt. S akkor süssük a vakarut. Annak mondják, vakaratlan perecek.

Azt a gyermekeknek adják?

Gyermekeknek. Aszmondta a nagyanyám: – Amikor kenyeret sütöl, és ha nem sütöl perecet, ilyen vakarukat, akkor az angyalok sirnak a mennybe. Igen. Na, akkor ennek mondják: „Vakaratlan perecet nem sütnék.” Mindezeket a mondásokat nagyanyáméktól hallottam.¹²⁴

52. Mikor nagy idő jó, szoktak keresztet vetni elejibe, és mondják:

Istenem, vidd el a nagy időt
erdőknek ága-bogaira,
hol gyermeksírás nem hallszik,
s vetésmező nem érik!

A nagy idővel szembe vetik a keresztet?
Igen, igen.

¹²³ 77 éves nő, Csíkszentdomokos, 2008. május 17.

¹²⁴ 69 éves nő [sz. Gyergyóremete], Csíkmindszent, 2007. június 1.

S ezt hányszor mondják el?

Hát, azt egyszer szoktuk mondani. S a másik az, hogy ha a kezünkön, mondjuk, a rózsafűzért, s avval a kézzel, a jobbkézzel a nagy idő elejibe keresztet vetünk, az el kell huzódjon, elmenyen. Én má próbáltam. Vagy ezelőtt az asszonyok misére kendővel jártak, ugye, fejkendővel. S aval es, a fejkendővel hogyha a nagy idő elejibe keresztet vetünk, akkor az elhuzódik. Így keresztet vetünk reja.

Régen a fejszét is belevágták a földbe?

Igen, igen. Azt es. Igen.¹²⁵

53. Én például [...] vót egy olyan papunk, ugy hitták, Bakó Gábor. Ennek a falunak szülöttje es vót, de negyvenkilenc évet, ejsze, itt paposkodott. [...] S ő aszmondta nekem [...] hogy: – Én, mikor megyek, Anna, akárhova, elmondok egy Fehér csokrot. S mondom: – Mi es az, plebános úr? Aszmondja: – Anna, egy Miatyánk, három Üdvözlég Mária, s minden Üdvözlég Mária után „Bün nélkül fogantatott szentséges Szüzmária, könyörögj érettünk, kik Hozzád menekszünk”. [...] S akkor most immá, mikor jó az erős üdő, akkor én ezt a Fehér csokrot mondom. Egy Miatyánk s három Üdvözlég Mária. „Ó, bün nélkül fogantatott szentséges Szüzmária...”, azzal végzem. S utána mondom, hogy:

Úrjézus, vidd ezt az erős üdőt
erdő ága-bogára,
ahol nem hallatszik ártatlan gyermekek sírása!

S ezt, amit utána mond, kitől tanulta?

Jaj, ezt édesanyámtól, nyugudjék csendesen, s ő többet tudott. Ő hosszabban mondta, csak én ennyit... ennyi eszembe jutott, s én ezt, ezt mondom. S ezt es úgy érzem, hogy mikor jó az erős üdő, s egyedül vagyok, senkinek nincs, amit szóljak, sehol senki, csak félni tudok. Imádkozni kezdem s ezt elmondom, s érzem, hogy a Jóisten segít rajtam. [...] ...ha tovább tart az üdő, nem es egyszer mondom, hát nincs, amit csináljak, tetszik-e tudni.¹²⁶

54. Drága Jézusom,
oszlasd el ezt a nagy időt!
Vidd el ágakra, bokrokra,
ahol a kakasok nem szólnak,
hol kicsi gyermekek nem sírnak,
hol nagy kárt nem teszen!

¹²⁵ 62 éves nő, Gyergyóditró, 2006. december 6.

¹²⁶ 84 éves nő [sz. Pottyond], Csíkmenaság, 2007. június 1.

Ha jön a nagy idő, szembe kell állni vele?

Igen, de a búcsúágat, amit Somolyórol hozunk, azt meg kell gyútsuk. S egyszer el kell mondani a Miatyánkot, s utána mondjuk eztet.

Hányszor kell elmondani?

Hát, háromszor es... vagy ahányszor. Sokáig tart a nagy idő, biza...

S közben vetni kell szembe a keresztet?

Persze, persze. Vagy van szentelt víz is, amit Húsvétkor szoktunk a templomtól elhozni, akkor aval is lehet, ugy kereszt alakba, szentelt vízzel is. Sokszor vót, hogy megtért. De énszerintem vagy egy kisebb... egy ilyen kisebb, ártatlan gyermeknek jó, hogy eztet csinálja, nem egy felnőtt bűnösnek [...] vagy pediglen egy özvegynek, aki egyedül... idősebb és özvegy. Akkor hatásosabb. [...] Ezeket így édesanyámék-tól hallottam én.¹²⁷

55. Vidd el erdők ága-bogaira a jégesőt,
hol lépényszag nem érzik,
kicsi gyermek sírás nem hallatszik!

No, de így hallottam anyósomtól. A kendővel intett keresztet, de én nem tudom, egyebet mit mondott. [...] A lapáttal, hogy vették a keresztet, úgy eztet mondták. A bévető lapáttal. Igen. [...] Az idő elejibe vágta a fejszét is. S a jeget is betették a kebelükbe. Azt szoktam én is csinálni. S amikor a jég elolvad, akkor a jégeső megszűnik. De hogy pimpóval megszűnik, az egyszer biztos.¹²⁸

56. Keresztet vettem az idő elejibe. Úgy hogy:

Az Atyának, Fiunak és a Szentlélek Istennek nevébe.

S akkor vettem az idő elejibe es. Így, ugyanigy keresztet vetők. Jobb kézzel. Hármat vetők, amikor kezdem az imádságot:

Vetöm ezt a keresztet
a megfeszített názáreti Jézus Krisztus nevébe.
Vidd el, Uram, vidd el,
a jeget, a rossz időt
hegyekről hegyekre,
rengeteg erdőkre,
hol kükürüt, vakaru perecöt nem sütenek,

¹²⁷ 67 éves nő, Gyergyóvárhegy, Muszkapataka, 2008. május 23.

¹²⁸ 62 éves nő [sz. Gyergyóditró], Orotva, 2006. május 24.

Isten nevit nem emlögetnek!
Édös Jóistenem.

Akkor esmént újra kezdem. Ezt háromszor elmondom.

Édös Jóistenöm,
őrözze meg a határainkot, hajlékainkot,
mű magunkot, bűnös szolgádót és szolgálídot,
az ártatlan barmokot.
Legyen irgalmas, kegyelmes a Szentségös Szüzanya.
Ammen.
Az Atya, a Fiu és a Szentlélok Istennek nevébe, Ammen.

[Az ima kezdetén keresztet vet magára, majd bal kezét mellére teszi, jobbát felemeli, s az elmondás alatt végig ott is tartja. A keresztet ujjával veti a készülő idő elé.]

Fohászkodok a Jóistenhöz, hogy az erős időtől őrizzen meg, s a határunkot őrözzze meg. [...] De ez hasznos, ez es. Ne, a szentélt cekót es azé tartom, ha nagy üdö jön, gyujtom, teszke a tüzre.

Mit?

Ez, a barka, ne. Szentélt cekó. [...] Ez nagyon hasznos az erős idő elejibe.

S ez az imádság is hasznos?

Hasznos, ez biztos. Hasznos, ez biztos.

Mi az a kükürü perec?

Kükürüt, vakarü perecöt. Amikor a tekenyöt vájjuk ki, abból süssük a kükürüt. Abból a vájadék téstából. S azt ügyeközöm, amikor gyermek jár itt, akkor melegen adom oda azt a kükürüt. Sütök négyöt, tekenyő sorkára négy kükürüt, vetök négy kükürüt. Ha két kenyeret sütök, akkor es négy kükürüt sütök, hogy azt adjam Isten fizessiért a gyermeköknek melegön oda, s essék a hóttaimért, s a lelkünk bocsánatáért. Hogy kapjunk Isten fizzesset, amig vagyunk, me mikó nem leszünk, akkó ki tudja, hogy lesz.¹²⁹

57. Mikor jó az erős idő, keresztet vetök elejibe. Ugye, aval má a gonosz szellemöknek ellenállók:

Vetem a keresztet az Úrjézus nevibe,
a teljes Szentháromság, egy igaz Isten tiszteletire.

¹²⁹ 75 éves nő, Székelyvarság-Sólyomkő, 2003 augusztusa, Bakos Márta gyűjtése.

Vidd el, Uram,
vidd el hegyekről hegyekre,
ahol kükürüt s vakarót nem sütnék,
Isten szót nem említnek!

Azé, hogy Isten szót nem említnek. Nincs valaki, aki aszmondja, hogy: – Istenem, ne hagyjon el! De ha aszmondja, s imádkozik, s kéri az Istent, akarmekkora rengeteg erdőben van, a Jóisten megőrzi.¹³⁰

58. Uram Jézus Krisztus,
vidd el ezt az időt oda,
hova a kakasszó nem hallszik el,
hova vakaru kalács nem jut el!
Vidd oda ezt az időt!

Akkor mondja a Miatyánkot, Hiszekegyet, s a Dicsőséget. De ezt szoktuk mondani.

Szembe állnak az idővel?

Igen. S vetik a keresztet. [...] Vót még több minden, de ugye, megfelejtettem.¹³¹

59. Istenem,
vidd el ezt a nagy üdőt
azokra a hegyekre,
ahol kakasok nem szólnak,
vakarut nem sütnék,
emberbe, állatba kárt nem teszen!

S akkor mondom utána: „Asszonyom Szűzmária, Istennek Szent Anyja, imádkoznál érettünk bűnösökért, most és halálunk óráján. Ament.” No, s ezt a izét szoktam mindig a végivel mondani: „Örök, mindenható Atyauristen...” Ugyhogy, ezt tetszik ismerni, ugye?¹³²

60. Vót a bévető lapát. Így hívtuk, ugye, mivel a kenyereket kellett bévetni. Aztat kivették onnat a helyiről s felállították oda a... mondjuk, ilyen sütőkonyha mellé, s kést vágta belé. A lapátba. Így a lapát, ahogy vót így, ugye, ez így... így a lapátba belévágták, osztán azt az imát mondták. Szembe a nagy üdővel, s vetni a keresztet:

¹³⁰ 87 éves nő, Székelyvarság, 2003. augusztusa, Bakos Márta gyűjtése.

¹³¹ 82 éves nő, Csíkszentdomokos, 2005. október 21.

¹³² 79 éves nő, Csíkszentdomokos, 2008. május 22.

Úristen, vidd el erdőnek ága-bogaira,
hol kókisszó nem hallatik,
vakaru perec nem adatik,
Isten ígését nem hirdetik!

Ez ennyi vót. Oszta imádkozhatott utána, amit akart. Egy Miatyánkot, Üdvözlétet.

Hányszor mondták ezt el?

Hát... ha akarta, mondta többször, s ha nem, egyszer, s... Igen. Én is használtam.

Tapasztalta, hogy hasznos?

Sokszor tapasztaltuk, hogy van. Van. Van foganatja. [...]

Olyat hallott, hogy ahová a villám becsap, azt a tüzet csak tejjel lehet elótani?

Azt hallottam, hogy tejjel lehetett vóna elótani, vagy tejjel lehet elótani. A vilámcsapásra. [...]

Kitől tanulta ezt?

Én nagyanyámtól. Fülöp Anna. A leánkori neve Fülöp Anna.

S a nagytatája?

Az Puskás István vót.¹³³

61. Nagyanyám úgy mondta:

A Jóisten vigye el a nagy időt
az erdőkre, tengerekre,
vadállatokra, s olyanyokra,
akiknek nem árt soha semmi se!

Ezt ő mondta vót, mikor nagy idő vót. S a fejszét szembefordították a nagy idővel, s akkor ott vágta a levegőt a fejszével. Valahol le van írva, de hát...¹³⁴

62. Mikor jött a nagy idő, akkor fejszét vágta a földbe, hogy a nagy idő, az menjen el. *Meglengették vele szemben keresztiesen?*

Igen, igen. Vagy fehér zsebkendővel keresztet vettek elejibe. Az idő elejibe. S még mondták, hogy:

Vidd el, Uram, ezt a nagy időt,
erdők ága-bogaira,
vadállatok szőre szála hasogatására!

¹³³ 81 éves nő, Gyergyóditró, 2006. december 6.

¹³⁴ 77 éves nő [sz. Székelyvarság], Borzont, 2007. április 12.

Igen. Ez vót a hagyomány. Fejszével... s belevágták a földbe az idővel szembe, vagy zsebkendővel, fehér zsebkendővel keresztet vettek.¹³⁵

63. Ó, édes Jézusom,
ezt a nagy időt vigyed
az erdőnek ága-bogára,
ahol semmi kárt nem teszen a vetésbe,
s az embereknek kárt nem okoz!

S akkor keresztet csináltak az udvaron, s a fejszét föltették, így élivel fölfele. Régebb. *Nem belevágták?*

Nem. Ő fordítva tette. Így tette édesanyám. S akkor a szentelt... azt a pimpot, ami van, amit szentelünk, ugye, aztat meggyújtotta, s mindig keresztet csinált az ég felé. S ténleg, ez hatásos! Olyan jól eloszlassa, hogy... Én is má többször próbáltam. Vagy szentelt gyertyával. S ez, ez tényleg jó. Ez hatásos így.¹³⁶

64. Vidd el, Uram, messze az erős időt,
erdőnek mélyébe,
fáknak tövébe,
ahol nem árt az embereknek!

Csak ennyit tudok. [...] Ezt má... valahol a mezőn vótunk, s ott egy nagy vihar jött, s ott az asszonyok mondták. Egyik ilyet mondott, s a másik olyat mondott. S ennyit jegyeztem meg ebből. Szembefordultunk, ahogy görgetett s vilámlott, s erőt jött az idő, s úgy mondtuk. S imádkoztunk. Keresztet vettünk. [...] S időközönként, mikor görgetett, újból vettük a keresztet. Künn, az erdőn vótunk, esztena vót. [...] Vót a pásztoroknak szobájik, s oda bémentünk, s tüzet tettek, s fűtőztünk, de megáztunk vót, amig odakerültünk. S ott imádkoztunk.¹³⁷

65. Én nagy idő ellen, amikor nagy idő van, akkor azt szoktam imádkozni:

Illés próféta,
vidd el az idődöt
erdő ága-bogába,
hol Isten szót nem említnek,
vakaru kenyeret nem sütnek!

¹³⁵ 67 éves nő, Orotva, 2006. május 23.

¹³⁶ 65 éves nő, Gyergyóholló, Hollópataka, 2007. június 4.

¹³⁷ 82 éves nő, Csátószeg, 2008. május 15.

Az idővel szembe keresztet vet az ember, s akkor úgy mondja. Ha az idő olyan súlyosabb, akkor többször.

Ki kell állni a tornácba?

Hát... ki, vagy a házba. A házba is lehet. Mindenütt hallja a Jóisten. [...] Ezt a szüleimtől tanoltam. Édesanyámtól a legtöbbet, s édesapámtól. Ők nagyon valóságosak vótak. S ők imádságosok vótak. [...] S akkor szentelt gyertyát gyújtunk, mikor olyan üdő van. Ha tűz ég, akkor szentelt pimpót dobunk be, annak a füstje es... [...]

Ennek az imának hasonló az ereje, mint a harangszónak?

Hát igen. Igen, igen. Hasonló, de osztá a harangszó, az... az osztá egy külön dolog. Az egy egész nagy helyt hallszik, nem mint ez az imádság. Hát, mondjuk, az imádságot a Jóisten, bárhol vagy, bármilyen helyen, azt meghallgatja.¹³⁸

66. Vették a penetét. Kiálltak az ajtoba. Keresztet vettek penetével a nagy idő felé, s mondták, hogy:

Állj el, esső!
Menj el, esső,
bokor bogjaira,
vadleányokhoz!
Te számodra vakarut nem süttünk.

S akkor elmondtak egy Miatyánkot s egy Üdvözlég Máriaát. [...] Háromszor elmondták, s akkor bėjöttek, s vót szentelt pimpó, s akkor bévették a tűzbe. Három szem szentelt pimpót az égő tűzbe: „Az Atya, Fiu és a Szentlélek nevében”. S akkor es elmondtak egy Miatyánkot s egy Üdvözlég Máriaát a szentelt pimpóra, s béveték. S akkor a nagy idő, aszondták, elmúlt. Na, ezeket hallottam én az öregektől. S amikor most nagy idő van, én es azt csinálom. Vetek bé a szentelt pimpóbol, me örökké tartok én, Husvéttol Husvégig, szentelt pimpót. [...] Szüleim. Met én a nagyszüleimet nem ismertem. Édesanyámtól tanúltam én eztet. Hallottam, hogy mondta. Idevaló vót. Itt születtek, s itt öregedtek, itt haltak meg.¹³⁹

¹³⁸ 68 éves nő, Csíkszentgyörgy, 2007. június 2.

¹³⁹ 80 éves nő, Gyergyótekerőpatak, 2008. november 20.

G.
Hosszú imák, fohászok
{67–82}

67. Ó, nagyhatalmu Uristen,
aki megmutattad mind égen és földön hatalmasságodat,
fellegidből megindítád áldott szózatidat,
nyilaidval s ménköveidvel rettentetted a bűnösöket.
Ó, názáreti Jézus, zsidók királya,
ki a szeleknek s köesőknek parancsoltál,
parancsolj a mostani támadott égi háborunak.
Oszlasd el hegyekről hegyekre,
kősziklákrol kősziklákra,
ahol Jézus Krisztus, tebenned nem hisznek,
Amen.

Ezt es édesanyámtól tanoltam.

Hogyan mondta ő ezt?

Csak úgy keresztet vetett az idő ellen, s így elmondta. S utána es keresztet vetett, ha elmondta az imát.

S ettől eltérült a nagy idő?

Igen. Igen. Mikor még nem ér bé a falu határába, addig kell mondani, me ha béért, akkor má megáll helybe.

Akkor elveri a határt.

Igen. Igen. [...] Ha megállítsa, ott veri el. [...] Az a helyzet, hogy kérjük most, hogy „ahol Jézus Krisztus, tebenned nem hisznek”, de most hol van... hol van az, ahol hisznek? Hol van az, ahol hisznek? Evel van a baj. [...]

Olyat mondanak, hogy a sárkány jár a nagy időben?

Igen. Jár. De az olyan, Isten őrizzen, az olyan viharval jár a sárkán, mikor jár! S hallszik a sikojtása, mind a disznó. Egyik hegyen kivette a fát, s a más hegyen letette, gyökerestől. Az iszonyú dolog. [...]

Az a sárkány volt?

Igen. Ugy mondják. Pusztított. Még egyszer innét fejlől... s mind futtak a patak mentin, hogy a disznót viszi a víz. Sikojtott. S egy ember [...] futott a víz mellett, s aszmonda, hogy [...] hát nem disznó vót, hanem a sárkán sikojtott. Az felhőbe szakad le. Felhőbe megy, s úgy szakad le. [...] Felhőbe jön, de ahol mejen, ott borzasztóan pusztít. Most így mondják, hogy orkán, de akkor aszmondták, a sárkán. [...] Aszmondták, abból a kigyóból lesz, amelyiket hét évig szem nem lát. Van egy ilyen picike madárka, ökörszem, s azt mondják, hogy az azért van mindig a bokrok közt, hogy ő lássa meg a kigyót, hogy ne legyen belölle sárkán.¹⁴⁰

¹⁴⁰ 69 éves nő, Gyimesközéplek, Borospataka, 2005. október 15.

68. Ó, nagyhatalmu Úristen,
ki megmutattad mind égen,
mind földön
hatalmasságodat,
midőn a fellegből áldott szózatidot,
a hegyek fundamentumjait megindítottad,
mennyei kövekkel, nyilakkal rettentet a bűnösöket.
Ó, názáreti Jézus, zsidóknak királya,
ki a szeleknek, kőesőknek parancsoltál,
hogy sem határba,
sem hajlékainkba kárt nem tesz,
parancsoljon a mostani égi háborúnak,
hogy szakadjanak el hegyekről hegyekre,
kősziklákról kősziklákra,
hol Jézus, tebenned nem emlékeznek,
Ammen.

Vót egy öreg néni, de má meghalt.¹⁴¹ Ez rég... rég, hogy meghalt. S az nekem leírta vót, s osztán én átolírtam ebbe a füzetbe, de rég átolírtam, ebbe még sok van.¹⁴²

69. Nagy idő eleni Ima

Oh nagy hatalmu Úr Isten ki meg mutatad
mind égen és földön hatalmaságodat
midőn a felegekből áldot szózatidat
a hegyek fundamentumjait meg
indítottad mennyi köveiddel nyilakkal
rettentet a bűnösöket oh Názáreti
Jézus Zsidóknak Királya ki a szeleknek
kő esőknek parancsoltál hogy sem
határban sem hajlékunkban kárt
nem tesz parancsoljon a mostani
égi háborúnak hogy szakagyanak el
hegyekről hegyekre kősziklákról kő
sziklákra hol Úr Jézus tebened nem
emlékeznek. Áment.¹⁴³

¹⁴¹ A fenti fohász László Anna „Utászné”-től származik. (Tánczos 1995, 34.; Takács 2001, 348–349.)

¹⁴² 82 éves nő, Gyimesbükk, Áldomás, 2005. július 5.

¹⁴³ 60 éves nő [sz. Gyimesbükk, Budáka-oldal], kéziratos papírlapjáról, Gyimesbükk, Áldomásalja, 2005. október 11. Áldomásaljai szövegünk a fentebbeli {68} azonos forrásból ered.

Hagy ists eleni Ima

oh nagy hatalmu 2 Isten kimeg mutatad
mind Egen és földön hatalmas dologokat
midőn a felegetből a földet szorítottad
a hegyek fiendocmantomjait meg
invaltatad meny köveidől nyilatból
vetetted a bűnösöket oh kőingető
Jezus hídloknek királyok ki a szelőknek
kö esőknek parancsoltad hogy sem
hatalom sem hajlékunkban kapt
nem tedd parancsoltad a mostocni
égi hídloknek hogy szorogyanak el
hegyekről hegyekről kősziklákra
szelőknek hol a Jézus tebe ne nem
szelőknek ament

a mikor vért iszunk

Jézusom midőn szorijhozaván lelkiünk
áldozásigere a szit meküink felejtani nem
szorított és nem lehet
a mikor meőre kodunk

Jézusom szent vére mosult sok vétkem
melyek gélta a szelők let elátad lelkem
a drága vér firtaló ithet csak
tisztává honod fehérbe és
meny polgáravó

70. Jött a nagy, erős üdő, bőgött. S osztán, mikor lecsendesedett egy kicsit, akkor mentem a papírral alól, de itt má elimádkoztam az ajtóba:

Ima a Nagy idő elibe

Olj nagy hatalmu Uristen
ki meg mutatad mind égen
és földön hatalmaságodat
s midőn megindítád felegek
ből szozatodat nyilaidal
menyköveiddel retentedet az
bűnös embereket a Názáreti
Jézus az zsidoknak Királya
ki az szeleknek és a köesök
nek parancsoltál hogy sem
hajlékban kárt ne csináljanak
sem határainkban /¹⁴⁴
Parancsold az
mostani zarándok
égi hábo[ru]nak hogj oszoja
nak hegyekről hegyekre
kősziklakrol kősziklára
hol Jézus Krisztus[ban]
nemhisznek

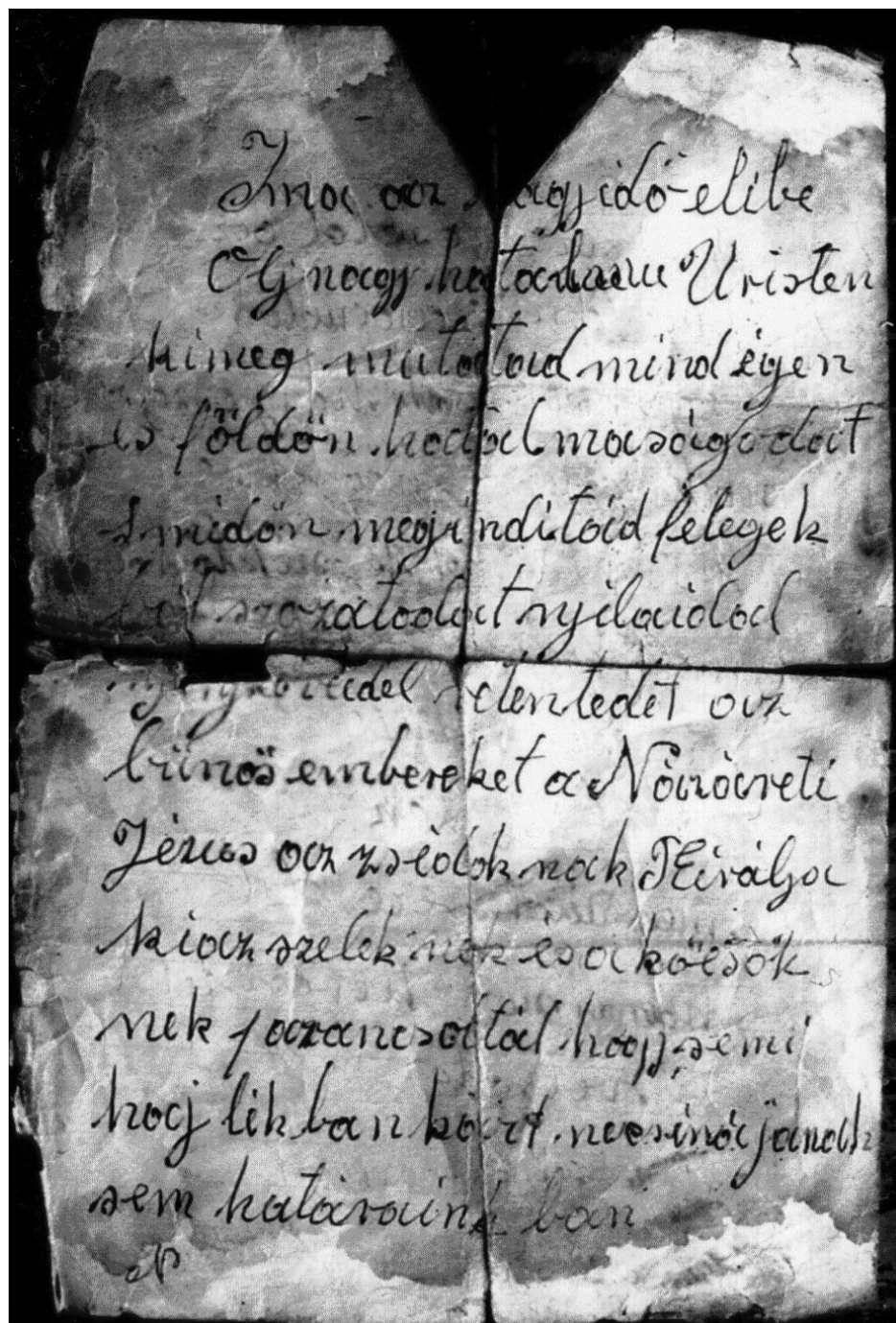
Amen

megáldot keresztel
három szor keresztet
vetnek¹⁴⁵

Má meg vót térve. Aszmondják az emberek: – Hát ezt maga hamarább... nem tudott-e hamarább jöni!? Sárkán hordozza ezket a nagy erős üdőköt. Sárkán, rendesen. Az a nagy felhő, az a nagy fekete felhő, s az... az viszi. S azt úgy mond-

¹⁴⁴ A kéziratos lap oldalközét dőlt osztóvonallal jeleztem.

¹⁴⁵ Arra, hogy a régiek feszülettel „keresztették el” a gonosz időt, Csíkban másutt is hallottam példát: „Vót itt egy öreg, Juhász Illés. S így jöttünk a mezőről haza, úgyhogy jött a nagy vihar. Görgetett s villámlott, minden. S így a kerítés mellett úgy felállott, s úgy a feszülettel úgy keresztet rajzolt, s édesapámék mondták, hogy: – Imádkozik Illyés bácsi. S aszmondták, hogy oszlik el. Oszlottak el a felhők. Imádkozott, s oszlott el. De most... most kimaradt minden. Mindenféliből gúnyt űznek. Mostan okosok vagyunk.” (81 éves nő, Csíkmadaras, 2006. december 4.)

Menasági szövegünk {70} kézirat formájában.

Pozorice dol oz
mestonice mestonice
egyhazukhoz hogy azaz
munka hegyen hegyekre
kecskekkel kecskek
hol János el
menekülnek
ebenen
megdolot keresel
hírom most kereset
vetnek
el ebennen
János P. K. B. B. B. B.

ják, ezelőtt úgy mondták, a sárkán. Sárkán. Fekete felhő. Ő saját magát megmutassa. Nagy, hosszú. [...] Eleget éltük a nehéz üdöket. Örökké az erdön vótunk. Örökké ott kénlódunk. Nekünk es édesanyámék mondták, hogy a sárkán. A hordozza. Édesanyámnak az anyja egy nagy késvel kiment az ajtó elejibe, s akkor keresztet vetett a késvel. Az üdővel szembe, hogy a sárkánnak a farkát vágja le. S akkor aszmondják, hogy levágta, s akkor az üdő megtért. A késvel. Ezelőtt úgy csinálták az asszonyok, mikor a nagy erős üdő jött, álltak ki az ajtó elejibe a nagy késvel, s keresztet vettek, s akkor aszmondták, hogy elvágják a farkát.

Akkor az idő megtért.

Akkor úgy elment osztán. [...] Ahova ő akar. De erő nincs benne, érti-e!? Akkor má többet nem jegez. Nincsen az a nagy görgeteg, nincsen az a nagy erős üdő, me bög... bög erőt az erős üdő. Megtérnek, s elmennek.

Amikor így megsebezik a késvel.

Igen. Elvágod a farkát, s akkor... Mü es így hallottuk az öregasszonyoktól. Igen. Mikor mü es most mind olyan öregek vagyunk. Csak most a fiatalok az ilyeneket nem hiszik.¹⁴⁶

71. Nagy idő elejébe való imádság

Imádkozzál érettünk, Szent Dónát püspök és Márk,
hogy megmeneküljünk az égi háborutól.
Könyörgünk az Úristennek,
kinek kezébe vannak az ellemek
és minden teremtmények,
amellyel tetszésed szerint rendelkezel,
Szent Dónát és szent püspök és Márk
könyörgése által megmeneküljünk
a mennykőtől, az égi háborutól,
a jégessőtől, forgószeletől,
fergeteg minden veszedelmétől,
megszabadulván óhajtott csendességben,
biztoson éljünk,
szent nevedet dicsérjük és magasztaljuk,
most és mindörökké,
Amen.

Akkor a Hiszekegy és a Miatyánk, s Üdvözlégy. S akkor a felhőkkel szemben keresztvetés. Balog:

¹⁴⁶ 88 éves nő, kéziratos lapjáról, Csíkmenaság, 2007. június 1.

Magy idöelcibeváló imádság

Imádkozál éretünk ment Donát és
püspök és Márk, hogy megmeneküljünk
a menykötöl és az egyháborutól. Könjörög
jünk Örök irgalmas Ur Isten Hinek
közében vannak az elemek és minden
teremtmények a melyeket tettséged
szerint rendelkezel, Téged aláatoran
kérünk, hogy a felhők káros erejét el-
osztatván, Isten Donát püspök és
Márk könyörgése által vilámitéstől
jög erőttől forgozástól a fegeteg min-
den veszedelmétől megszabadul-
ván, Ohajtott csendesegben lészo-
san éljünk ment nevedet dicsérjük
és magasztaljuk most és mindörö-
ké Amen, 3 Miatyánk és 3 Üdvölet
és egy hírek egy,

Jártelekkel, Szabó Juliánna
1935. február 4

Tiltlak téged az Atyának és a Fiúnak
és a teljes Szentháromságnak nagy erejével,
hogy vigyenek el téged a hegyekről hegyekre,
ahol kakasszónak szavát nem hallják,
ahol vakaru kalácsot nem sütnék!
Dicsőség az Atyának és a Fiúnak és a Szentlélek Istennek,
Most és mindörökké. Áment.¹⁴⁷

Kitől tanulta ezt?

Bíró Istvánné Szabó Teréziától. De má rég meg van halva. Egy harangozónak a leánnya vót. [...] Tölle ezt leirtam. De nyugodjék csendesen, az édesanyámtól való nagyanyám, ő amikor ilyen nagy idő vót, örökké, nálunk úgy mondják, pemetej... amivel kisöpörjük a kemencéből a szenet, aval állott ki az udvar közepire, s így minden kereszt alakjába, északra, nyugatra, minden... előre legalább nyugatra, északra, s keletre s délre, így ezt a keresztet vette, s örökké imádkozott.

S ő mit mondott arra?

Nem tudom, me én csak gyermekkoromba emlékszem, hogy ő örökké. S örökké balog. Há mé vették balog a keresztet? Ezen csudálkoztam, hogy örökké balog vették a keresztet.¹⁴⁸

72. Már földig fekete vót az egész táj! [...] Raktuk a szekeret, s mondom: – Na, most, édes drága Jóistenem, most végünk van! Most elkap az eső, osztán most má seho-
va menekülni! [...] S ugy tiszta magamba [...] én saját magamba kezdtem két-há-
rom szót belölle mondani: – Szent Dónát püspök, oszlasd el a felhők káros hatá-
sát, s tisztítsd meg az eget! Süss ki, áldott Napocska! Édes Szűzanyám, tekints le,
Napba Öltözött Asszony, reánk! Hát amikor én ezt elmondtam háromszor, a
felhők megszakadoztak, elvonultak. Az idő kitért, a Nap kisütött. Tiszta eső nékül,

¹⁴⁷ Nagy idő eltöltésére használatos szövegünk kéziratos papírlapon szereplő változata a következő:
„Nagy idő elejibe valo imádság / Imátkozzál éretünk szent Dónát / püspök és Márk hogy
meneküljünk az / égi háborútól könyörgünk Úr Isten / kinek kezébe vannak az ellemek / és
minden teremtmények amellyel tet / szésed szerint rendelkezél szent / szent Dónát püspök és
Márk könyör / gése által megmeneküljünk a meny / kötől és az égháborútól jégesőtől / forgó
széltől fergeteg minden / veszedelmétől megszabadulván / ohajtott csendessegbe biztosan /
éljünk szent nevedet dicsérjük / és magasztaljuk most és mindörökké / 1 Hiszekegy. 1 miatyánk,
1 Üdvöz legy Amen / Felhokel szembe A kereszt vetés balog / Tiltlak téged az Atyának a
Fiúnak / és a teljes Szent Háromságnak nagy ere / jével hogy vigyenek el téged hegyekről /
hegyekre ahol kakas szonak szavát / nem halják ahol vakarú kalácsot / nem sütnék Dicsőség
az Atyának / a Fiúnak és a szent Léleknek most / és mindörökké Ámen.” (A sortörést perjellel
jelöltem.)

¹⁴⁸ 71 éves nő, Csíkszentdomokos, 2005. október 21.

sérelem nélkül, megrakodtunk, hazajöttünk. [...] Ez nekem a mindenem. Nem es tudnék élni enékül. Mondhatom-e?

Nagy idő elejibe való imádság

Imádkozzál érettünk Szent Dónát püspök és Márk,
hogy megmeneküljünk a mennykötől és az égiháborutól.
Könyörögjünk,
örök irgalmas Úristen,
kinek kezébe vannak az ellemek és minden teremtmények,
amelyekkel tetszésed szerint rendelkezel,
téged alázatosan kérünk,
hogy a felhők káros erejét elosztatván,
Szent Dónát püspök és Márk könyörgése által,
villám ütéstől, jégessőtől, forgószeletől,
a fergeteg minden veszedelmétől megszabaduljunk,
óhajtott csendességben, biztosan éljünk,
szent nevedet dicsérjük és magasztaljuk,
most és mindörökkön örökké. Amen.¹⁴⁹

Hogyan kell ezt mondani? Szembe áll az idővel?

Igen. Ezt elimádkozza, s utána nyomban mondja a három Miatyánkot, a három Üdvözlégyet, Dicsőséget és a Hiszekegyet. Ez... ez nagyon meghallgatásra talál. [...] Keresztet kell vetni, amikor kezd az imádságot végezni, akkor es, s mikor befejezte, akkor es. [...]

Kitől tanulta ezt?

Az az asszon meg van halva. Szabó Juliánna. Ide való vót, egy özvegy öregasszon. [...] Ezt én má rég, hogy leírtam tölle.¹⁵⁰

73. Őrizd meg veteményeinket jégessőtől,
 őrizd meg szárazságtól,

¹⁴⁹ Fohászsunk kéziratosa olvasható változata a következő: „Nagy idő eleibe valo imadság / Imádkozál éretünk szent Donát / püspök és Márk, hogy megmeneküljünk / a menykötől és az égi háborutól. Könyörög / jünk, Örök irgalmas Uristen Kinek / kezében vannak az elemek és minden / teremtmények a melyekkel tetszésed / szerint rendelkezel, Téged alázatosan / kérünk, hogy a felhők káros ereét el- / osztatván, Szent Donát püspök és / Márk könyörgése által vilám ütéstől / jég esőtől forgószeletől a fergeteg min- / den veszedelmétől megszabadul- / ván, Ohajtott csendességben biszto- / san éljünk szent nevedet dicsérjük / és magasztaljuk most és mindörö- / ké Amen, 3 Miatyánk és 3 Üdvözet / és egy hiszekegy / Tisztelettel, Szabó Juliánna / 1995. Február 4.” (A sortörést dőlt osztóvonallal jelöltem.)

¹⁵⁰ 74 éves nő, Csíkszentdomokos, 2005. október 21.

minden veszedelemtől!
Felhők, oszlojakok!
Édes Jézusom, nézz le a gyermeki seregre,
nézz le az éhező népre,
nézz azokra, kinek semmijük sincsen!
Édes Jézus, drága Jézus,
hozzád így fohászkodunk fel.
S a Jézus azt meghallgatta,
nehéz felhők messze vonultak,
felsütött az arannyos Nap,
megvilágította az egész világot,
s szivárvány jött szép sugárba,
a Jézus szólt a viharba:
„Ne féljetek, ne féljetek,
nem hagylak el!”
Ammen.

Mind a szülőktől hallottam. [...] Belévágta a fészit édesapám, s akkor úgy csattog.
[...] S akkor úgy imádkoztunk. Úgy féltünk a nagy időtől. S akkor imádkoztunk
úgy, kicsi, nagy, minden.¹⁵¹

74. Jézus, ki a háborgó tengeren utaztál,
s a kicsinyhitűek felkötöttek alvásodból,
hogyan parancsoljál az időnek, s parancsoltál,
kérünk, parancsolj most is,
nem vagyunk méltók könyörületedre,
de könyörülj meg szegén állatokon!

Igy mondják ezt a nagy idők. Mikor jó a nagy idő. Igen.

Szembe állnak az idővel?

Nem, csak benn a házba. [...] Keresztet vetnek s mondják az Üdvözlégy Máriát.

Tíz Üdvözlégy Máriát, s akkőzibe mondják bé ezt az imádságot. [...]

S ettől megtérül az idő?

Hát úgy tartották régebb, hogy meg. [Nevet.] Az öregek. Igen, igen. Tettek szentelt pimpót a kályhába, s kukoricadarát. Aszmondták, attól megtér a nagy idő.
[...]

Kitől tanulta ezt az imádságot?

¹⁵¹ 83 éves nő, Csíkborszova, 2002. május 17.

Ferencz Borbálátul. Má megvan halva. [...] Borospataki születés. Nekem rokonság vót. Itt, Szőcsökpatakán lakott, túl.¹⁵²

75. Jézusom,
a te szent sebeid áltol
bocsáss meg nekem,
és könyörülj rajtam, Uram!

Örökké ezt mondtam és ténleg az idő lehangúlt s megtér. [...] Keresztet kell vetni szembe, honnat az idő jó, s örökké ezt mondtam. Ezt elmondtam vagy tízszer-tizenötször, s akkor utána mondtam:

Örök Atya,
mutasd meg irgalmasságodat!
Jézus, isteni megváltónk,
légy irgalmas és kegyelmes
irántunk és az egész világ iránt!

Ezt mondom. Az erős időbe örökké ezt mondom. S a Jóisten meg es hallgassa az embert.¹⁵³

76. Ha jön a nagy idő, akkor szentelt vizet veszünk elé, szentelt gyertyát, ami az asztalomról, a mosogatóasztalról el nem tűnik, mert már ott az idő, hogy már dörgetett itt nálunk. [...] A négy égtájat megszentelem, tehát négy felé fordulok, s megszentelem a vízzel, keresztvetéssel, s akkor kezdem az imát:

Az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében, Ammen.
Jézusom, az íge testté lőtt,
miközöttünk lakozzék,
Isten híre nélkül semmi meg nem történjék!
Jézusom, mindenben legyen meg
a te legfölségesebb és legszentebb akaratod,
most és halálom óráján,
Ammen.

Ebbe minden benne van, igaz-e? Az életünk is, a halálunk is. Ha abba a percbe az Isten elvesz, az is benne van. Rövid és nagyon összefoglalt pár szó, igaz-e? [...] Ezt háromszor is, négyszer vagy tízszer ismétljük meg, és az ajtót nem becsukva

¹⁵² 47 éves nő, Gyimesfelsőlók, Gáborokpataka, 2006. június 12.

¹⁵³ 80 éves nő [sz. Csíkmindszent], Csíkkozmás, 2006. december 8.

tartom akkor. Kimenyek a lépcsőre, ismételtel mondom, nagyon sokszor el. Ha jég hull, azonnal felveszem az udvarról, bedobom ide [a keblébe], régiesen, a nagyanyámtól így tanóltam. Addig tartuk itt azt a jeget, amig elolvad, s azalatt a nagy idő megáll. [...] S ezt nagyon sokszor megismételtam. Van, aki hisz ebbe, s van, aki egészen könnyen veszi. De én nem! Én nem. Én elmondom, de nagyon sokszor hatása van. Letérdelek... úgy is van, letérdelek a lépcsőre, akárhogy zuhog az eső.¹⁵⁴

77. Az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében. Amen.
Őrjzön meg tüztől, víztől,
hirtelen haláltól,
gonosz ember szándékától,
édes Jézusom!
Oszoltassa el a gonosz felhőköt,
védje meg a határunkot,
családunkot, hozzátartozóinkot,
mennykötés, jégeső,
a levegőnek minden ártalmától,
édes Jézusunk!

[Itt a Miatyánkot mondja.]

Én Istenem örjzön minden veszedelemtől!
Szent Anna és Joakim,
legyetek pártfogóink az Urjéussal együtt,
mentsetek meg a bajtól!
Dicsértessék az Urjéus Krisztus.

Mikor jó a nagy idő. S akkor háromszor szoktam így keresztet vetni. Egy öreg-öreg nénitől tanóltam én es. [...] Márton Gergelyné, keresztanyám vót. Ugy a felhővel szembe. S tapasztaltuk, hogy oszlik az a nagy idő. A rossz idő.¹⁵⁵

78. Édes jó Istenem,
hárítsd el a fejünk felől,
vidd el hegyekről hegyekre,
tengerekről tengerekre!
Őrizz meg minket!
Édes Jóistenem,

¹⁵⁴ 67 éves nő, Gyergyóditró, 2007. április 11.

¹⁵⁵ 72 éves nő, Csíkszenttamás, 2006. december 3.

őrizz meg tüztől, víztől,
hirtelen haláltól,
rossz ember szándékától,
villámcsapástól,
égi háborútól!

Ezket szoktam mondani. A nyáronn es ezket egymásra mondtam. S a „Most segits meg Máriá”-t.

S ezt keresztesen inti el? Szembeáll az idővel?

Igen. Igen. S akkor, ugye, gyertyát gyútunk, én a nyáronn es szoktam gyertyát gyútani. Szentelt gyertyát, és amellet imádkozom. És a rózsafüzért. De olyankor, mikor nagyon meg vótam ijedve, ugye, egyedül vagyok [...] akkor a rózsafüzért se tudtam olyan folyamatosan végezni, inkább így, így ezket a fohászokat mondtam. [...] Régebb, én hallottam apósoméktől, igen, az ők gyermekkorukba... hogy belevágták a fejszét a földbe, s nem tudom, hogy miket mondtak.¹⁵⁶

79. Ugy mondtuk, hogy:

Dicsőség az Atyának és Fiunak és Szentlélek Istennek.
Ó, Urjézus Krisztus,
vidd el ezt a nagy időt
az erdőnek ága-bogaira!
Őrizd meg a hajlékunkot
tüztől, víztől,
hirtelen haláltól,
rossz ember szándékától!
Amen.

Hogyan kell ezt mondani? Szembe kell állni az idővel?

Igen. Igen. Amikor jó a nagy idő. Merről jó. Vetni a keresztet.

Hányszor mondták el?

Hát... háromszor is elmondtuk. [...] Igen. De el is ment. Ó, milyen ez az áldott harangszó! Istenem, amikor kezdnek harangozni, hogy viszi el! Viszi el a nagy időt.

Kitől tanulta ezt?

Ezt is édesanyámtól. Igen. Mondogatta, ugye, öregasszon vót. Vette a keresztet, s mondta. Ott osztán akkor mü, ugye, megtanúltuk.¹⁵⁷

¹⁵⁶ 74 éves nő, Csíkkarcfalva, 2006. december 4.

¹⁵⁷ 83 éves nő, Gyergyóditró, 2006. december 6.

80. Édes, drága Jóistenem,
őrizz meg,
adj erőt!
Adj erőt,
adj egészséget,
átvésszeljünk ezt a nehézséget!
Vidd el havasokról havasokra,
kősziklákról kősziklákra,
hol Isten nevébe nem adnak,
s misét nem szógáltatnak!
A Jóisten őrizjön meg
tüztől, víztől,
hirtelen haláltól,
gonosz embernek rossz szándékától,
édes jó Istenem!

S akkor kiálltak a ház elé, vagy bent a házban?

Nem. Ki, örökké. Sőt, amikor vilámlott s csattant, örökké az udvaron, s örökké vigyázkodtak, hogy nem-e esett le, vagy... Olyan borzasztó vót, úgy féltünk.¹⁵⁸

81. Édesanyám, boldoguljon, mikor erős üdő vót, ugye, a szentelt vizet Husvétkor örökké... s mentem én es ki, s imádkoztam, hogy:

A Jóisten vigye el ezt az erős üdőt
a magos kősziklák tetejire!
Őrizzen meg tüztől, víztől, jégtől,
hirtelen haláltul,
gonosz ember szándékátul,
az ördögnek rabságátul,
s a Te haragodtull!

Én az üveget vettem a kezembe, s így megszenteltem az épületeket. Én így mondtam. Így csinálta édesanyám es, hogy a szentelt vizet vitte, s az épületeket megszentelte.¹⁵⁹

¹⁵⁸ 87 éves nő, Csíkdánfalva, 2007. október 16.

¹⁵⁹ 88 éves nő, Csíkmindszent, 2007. október 19.

82. Ha nagy idő jó:

Üdvözlégy, Mária,
malaszttal teljes.
A Jóisten vigye erdőknek ága-bogaira!
ments meg minket a haláltól,
s mindenki hajlékát a tüztől!
A Jóisten segéljen meg mindenkit,
s őrizzen meg a tüztől!

Ugyhogy ilyeneket imádkoztunk, mikor jött éjjel a nagy idő, s leánkák vótunk. S akkor vettük a keresztet, s álltunk térdre, s kellett imádkozni. Szentelt vízzel. Azt mondták, hogy ha szentelt víz van, kell hinteni így az időt, hogy merre menjen, s akkor úgy eloszlik a nagy idő.¹⁶⁰

H.
Román fohász
{83}

83. Mikor jönnek a nagy veszedelmes üdők akkor szembe kell fordulni a veszedelmes üdővel, s akkor keresztet vetni. Mondani:

Sfântu Dumnezeule,
Sfântu-i tare,
Sfântu fără de moarte,
Miluește pre noi!

Magyarul:

Szentséges Úristen,
szent erős,
szent halhatatlan,
irgalmazz nekünk!

Și un... s az egész, az egész ízét, az egész országrészt, ahonnan jó, ott, ott, ott [...] s akkor az az üdő úgy eltér, hogy körülbelül egy fél nap, egy nap nem ér hézád. A Joisten úgy eltéríti azkot az üdőkö. Ilyenyeket tanoltam szüleimtől. Azkot a nagy

¹⁶⁰ 83 éves nő [sz. Gyergyóremete], Gyergyóremete-Eszenyő, 2008. május 23.

üdőköt hordozza a Jóisten. Szent Ili közbettjével történednek azok a nagy üdők. Mikor következik Szent Ili, Szent Péter, akkor történednek ezek a nagy üdők. [...] Jár sárkán, igen. Egyszer Teremián vótam a tesvéremnél, s jött egy nagy veszedelmes üdő. [...] S akkor mondták, hogy a sárkán ment ott, ment el aval a nagy üdővel, s azért vót az a nagy veszedelmes üdő. [...] S itt, nálunk es van. Mikor azok a nagy, nagy, nagy veszedelmes üdők vannak, s azok a nagy vizek, akkor a sárkán menyen. Aszmondják, hogy a sárkán egy olyan kégyó, hogy amelyiket hét esztendeig nem lássa semmilyen féle [...] növendékszem. Gyerekszem, vagy... kégyószem vagy... növendékszem. Indiferent, hogy állat lássa, vagy akármi. Az olyan helyt ül. Annak lesz hét feje. Hét feje. S az a sárkán. Az a hétfejű kégyó a sárkán. Így mondják. Így mondták a szüleim. Az a sárkán. S az akkor osztá, mikor ott, ahol ő állapotozott, hát ő megünja, s a menyen, veszi a tengert, vagy a Tarhavas-vizit, vagy a Tatros-vizit, s menyen. S akkor utána menyen az a veszedelmes nagy üdő. Az a veszedelmes nagy üdő viszi őt, tudja, az viszi őt. Aval menyen ő. Ezt mondták a szüleim. S történt es meg, legtöbb üdőszakba, itt nálunk.¹⁶¹

MEGJEGYZÉSEK {1–83}

A fejezetben szereplő, „nagy idő” eltiltására használatos szövegek közül az első {1–9} egy, német szakterminusával (Begegnungssegen)¹⁶² és magyar elnevezésével (Találkozás a gonosszal) egyaránt a fenti ráolvasókban is végbemenő találkozásra utaló, Európa-szer- te elterjedt ráolvasótípus egyik alcsoportjába tartoznak, amelyet Szent és gonosz talál- kozásának neveznek.¹⁶³ Ebbe a csoportba jobbra az egyes betegségeket okozó gonoszok (pl. igazet, ijedtség, száнка, Szent Antal tüze, hályog) eltávolítására szolgáló ráolvasások sorolódnak, kötetünk említett „olvasásain”, valamint egy-egy történeti szövegen¹⁶⁴ kívül csupán néhány, a közelmúltban kizárólag a székelység és a csángóság körében gyűjtött, vihar, jégeső elűzésére való szöveg tartozik ide, utóbbiakban – fejezetünk ráolvasóihoz hasonlóan – általában a boldogságos Szűz Mária találkozik meg útján a fergegeteggel, jégesővel, igen ritkán maga a gonosz „vándorol”.¹⁶⁵

¹⁶¹ 65 éves férfi, Gyimesbükk, Tarhavaspataka, 2005. március 23.

¹⁶² Mansikka 1909, 44–60; Ohrt 1936, 49–58.

¹⁶³ Pócs 1985–1986, II. 442–470. o. XV.2.

¹⁶⁴ pl. Fabó 1905, 313; Jankovics 1981, 330.

¹⁶⁵ Székely 1943, 16; Kallós 1966, 156. o. 1–3. sz.; Erdélyi 1976, 124; 1990b, 56; 1999, 852–853. Bosnyák 1980, 33. o. 235. sz.; 1982, 75–76. o. 45–46, 48. sz.; Pócs 1985–1986, II. 457–459. o. XV.2.13.2,5; Tánczos 1995, 31–33; Harangozó 1992, 55; 1998, 201; 2001a, 127; Daczó 2003, 269.

Az Antiochiai Szent Margit (†307) vértanú alakjához kötődő, „Elindula szűz Szent Margit asszony”, „Elindula szűz leján Szent Margit asszon” kezdetű szövegek {1–2, talán 3} meglehetősen ritkák, néhány moldvai településen (Frumósza, Lészped, Pusztina) kívül eddig csak az Úz menti Csinódról került elő hasonló, „nagy üdö elejébe” való – néha más céllal is használt – imádság.¹⁶⁶ Csíkbánkfalvi ráolvasónkhoz {1} legközelebb a P. Daczó Árpád Lukács gyűjtötte „Gonosz időben” feliratú csinódi változat áll,¹⁶⁷ a szövegek rokonsága itt olyan fokú, hogy amögött genetikus kapcsolatot feltételezhetünk. Ezért is közlöm itt magam is a csinódi szöveget {2}, amelyről időközben kiderült, hogy csíkszentgyörgyi eredetű.

Szent Margit a Tizennégy Segítőszent, valamint a Négy Fő Szűz (Ágota, Dorottya, Margit, Katalin) egyike.¹⁶⁸ A keleti eredetű Pelagia-legenda krisztianizált változata¹⁶⁹ szerint a nemesi származású szűz a Diocletianus idején kirobbant keresztényüldözés alatt szenvedett vértanúhalált.¹⁷⁰ Margit tisztelete Franciaországból terjedt el egész Európába,¹⁷¹ hazai kultusza már II. András keresztes hadjárata (1217–1218) előtt kialakult.¹⁷² A 13. században már Magyarország egyik védőszentje, korabeli kéziratokból, breviáriumokból több himnusza, szekvenciája ismert, alakja 14–16. századi szentbeszédekben is felbukkan.¹⁷³ A legyőzött sárkány Antiochiai Szent Margit attribútuma,¹⁷⁴ kultuszának és néphitbeli alakjának sajátos vonásai jórészt a sárkány képeben megjelenő Sátán¹⁷⁵ legyőzésében gyökereznek, amelyet legendái is tárgyalnak.¹⁷⁶ Részletes életrajza a hazai barokk hagiografikus irodalomban is fellelhető.¹⁷⁷

A szent ráolvasókbeli alakját jellemző apokrif jegyek: a hóna alatt vitt arany tekenyő, az Úr Jézus Krisztus három szent csepp vére, a három szűzleány három szűz szál haja, Salamon király hét arany gyűrűje, valamint a gonosz elűzésére használt vasostor (szövegeink fentebb említett párhuzamaiban ezeken kívül még további jellemzők)¹⁷⁸ nem

¹⁶⁶ Kallós 1966, 156; Erdélyi 1970, 98; 1971, 357; 1976, 162–163; Salamon 1987, 192; Harangozó 1992, 56; 1998, 179, 199–200; Tánczos 1994, 241–242; 1995, 117–119; 1999, 106, 112; 2006, 207; Gazda-Benedek 1997, 283–284; Daczó 2003, 266–268; Antalné Tankó 2003, 72; 2004, 217–218. A kötetünkben szereplő csíkbánkfalvi szövegnek {1} is közöltem már egy rövidebb, töredékes változatát. (Takács 2001, 351.)

¹⁶⁷ Daczó 2003, 266–267.

¹⁶⁸ Bálint S. 1998, III. 43; Seibert 1986, 214.

¹⁶⁹ Király 1915, 2–14; Orbán I. 2001, 14–15, 63, 67.

¹⁷⁰ Bálint S. 1998, III. 42; Tabor 1908, 131–132.

¹⁷¹ Holl 1971, 373.

¹⁷² Orbán I. 2001, 105–106.

¹⁷³ Holl 1971, 373; 1989, 179; Orbán I. 2001, 94, 96.

¹⁷⁴ Seibert 1986, 277.

¹⁷⁵ 1 Móz 3,15; Iz 14,29; Jel 12,9.

¹⁷⁶ Érdy kódex II. 100; Cornides kódex 325–333; Lázár Zelma kódex 304; Kazinczy kódex 191.

¹⁷⁷ Illyés A. 1771, 874–878.

¹⁷⁸ Így pl. a boldogságos szép Szűz Mária fátyola, fátyolruvája, arany kendője, hét sing olvasója; Szent Benedek szárnya, szárnyékja, hétsinges olvasója; Szent Antal kötele, hét sing olvasója,

szerepelnek a kódexek legendáiban. Holl Béla szerint talán korabeli templomi ábrázolásokról erednek,¹⁷⁹ ez azonban – a fennmaradt 13–16. századi faliképciklusok és egyéb ábrázolások tükrében – nem valószínű.¹⁸⁰ A szent legendájában nem szereplő különös jegyek (pl. az arany tekenyő) párhuzamait fellelhetjük ugyanakkor jó néhány más imádság és ráolvasás szövegében.¹⁸¹

Az arany tekenyőben {1–2} vitt gonoszúzó készségek, az isteni, szent erők biblikus és apokrif fogantatású megidézői, a nagy időt hordozó gonosz Sátán fölötti győzelem zálogai. Az archaikus népi imádságokban, valamint a vallásos népénekekben is felbukkanó krisztusi Szent Vér – mint a megtisztulás és üdvösség záloga – a legszentebb szimbólumok közé tartozik, a legerősebb védettséget biztosítja a gonoszok ellen. A három csepp vér mint az Atyaistennek vitt, becses ajándék fordul elő egy ritka apokrif Szent Antal-ima csinódi változatában is.¹⁸² Hasonló szövegrészeket hordozó archaikus népi imádságok, amint azt egy menasági szövegünk {12} kapcsán láthatjuk, Moldvából, Hárompatakról és az Úz mentéről ismeretesek. A három csepp vér az említett imákban a három szép sing haj, három aranyszál haj társaságában jön elő, ugyanúgy, mint a ráolvasókban, ahol három szűz leán három szűz szál haja szerepel {1–2}; a gonosz erejét megkötő szálak száma tehát háromszor három – azaz kilenc. {84–125/Megi.} A gyűrű – mint pecsétnyomó (gör. szfragisz, szfrégisz 'pecsétgyűrű, pecsét') – a klasszikus ókorban és a biblikus hagyományban az uralom és hatalom, a hitelesség, a közösség jelké-

titka; Szent Ferenc kötele; Szent Mihály szárnya, szárnyékja; Szent Margit arany olvasója (Kallós 1966, 156; Erdélyi 1976, 162; Harangozó 1992, 56; 1998, 179, 199, 200; Tánczos 1994, 241; 1995, 117; 2006, 207; Daczó 2003, 266–267, 268; Gazda–Benedek 1997, 283–284. o. 19–20. sz.; Antalné Tankó 2003, 72; 2004, 217–218).

¹⁷⁹ Holl 1971, 374.

¹⁸⁰ Faliképciklusok: Bögöz, Homoródszentmárton, Sepsikőröspatak, Szék, talán Gelence, Székelydálya; egyéb ábrázolások: Csíkszatóság, Csíkmenaság, Székelysombor; (Orbán B. 1991, I. [Csíkszék], 40; Endes 1994, 74; Balogh J. 1943, 128, 141; Radocsay 1954, 120, 140, 148, 206, 215; 1955, 287; 1967, 159, 212; 1977, 136, 164; Léstyán 1996, I. 165, 184, 231, 245, 276; Bálint S. 1998, III. 45; Horváth Z. 2004, 42–44; Lángi–Mihály, 10, 102).

¹⁸¹ Ilyen a szent hóna alatt vitt arany tekenyő (Daczó 2003, 266), másutt arany medence, arany mendic(s)e, arany melence (Kallós 1966, 151; Bosnyák 1982, 117–118. o. 399. sz.; Harangozó 1992, 56; 1998, 179, 199; Tánczos 1994, 241; 1995, 117; 2006, 207; Gazda–Benedek 1997, 283–284; Daczó 2003, 268; Antalné Tankó 2003, 72; 2004, 215, 218), ami az archaikus imakincsben áriom, árjon, árium, káriom, otum stb. alakokban fordul elő (vö. pl. Fettich 1971, 49–50; Erdélyi 1971, 348; 1976, 234, 253, 341, 410, 418, 439; 1999, 879; Daczó 2003, 158–159), amelyek további párhuzamaiként ugyanott az arany tál, szent olomtányér, arany kehőly, ólom kehőly, aranyos pohár, szent szákramentom, mennyország, Paradicsom, Oltáriszentség, Jeruzsáliom, lilium stb. adódnak (Fettich 1971, 49–50; Erdélyi 1976, 211, 222, 224, 249, 251, 278, 282, 310, 320, 337, 345, 362, 384, 424, 437, 453, 457, 461, 486, 489, 491, 495, 566, 579, 588), így a Szent Grált idézik (Fettich 1971, 49; Erdélyi 1971, 348–349; 1999, 877–878), s egy hajdani magyar Grál-epikum meglétét valószínűsítik (Erdélyi 1999, 879).

¹⁸² Takács 2001, 298; vö. Daczó 2003, 227.

pe.¹⁸³ Az arany gyűrű képével már a Bornemisza Péter féle Bayolo Imatsagoc (1578) egyikében találkozhatunk,¹⁸⁴ de Szent János arany gyűrűje jön elő egy 19. századi szőregi ráolvasóban is, Szűz Margit asszony alakja mellett.¹⁸⁵ Az arany gyűrű ráolvasóinkban is személyhez (Salamon király) kötődik, a birtokviszony a gyógyító, csodatévő erő forrását, biztosítékát jelöli meg.¹⁸⁶ A hét egyik jelentése lehet a 'sok', ami a dolgok nagy számára, mértékére, mennyiségére vonatkozik,¹⁸⁷ a „Salamon királynak hét arany gyűrűt” kitétel tehát a mitikus király tudásának, hatalmának teljességét jelenti, e gyűrűk viselése, hordozása ugyanakkor „lepecsételtséget”, azaz isteni védelmet és mindenható (omnipotens) ördögűző erőt is jelent. A vasostor ugyancsak biblikus előképekből táplálkozhat.¹⁸⁸ Két hidegségi, Szent Antal tüze elleni szövegben az arany medence és az arany vessző képe együtt jelentkezik, mindkettő a Szűzanya fegyvere a betegségdémonnal vívott küzdelemben.¹⁸⁹

Négy menasági, csinódi és csíkszentmártoni szöveg {8–11} közvetlen párhuzamát hozza Csíkszentdomokosról Székely László.¹⁹⁰ Egyik menasági ráolvasónk {12} egy igen

¹⁸³ Pecz 1984, I. 142; Soltész–Szinyei 1875, 646. Erre utalnak egyes ószövetségi igehelyek is. (1 Móz 41,42–43; 1 Kir 21,8; Esz 3,10.12; 8,2.8–10; Én 8,6; Iz 8,16). A varázsgyűrű viselése a veszedelmektől óv. (Pecz 1984, IV. 833). A pecsét és pecsételés fogalmak evangéliumi jelentésének kulcsa Jánosnál lelhető fel (Jn 6,27). A gyűrű, a pecsét itt a Krisztusban hívők közösségének jelképe (Mt 3,17; Lk 15,22; Ef 1,13; 1 Kor 9,2; 2 Kor 1,22; 2 Tim 2,19), az Úr gyűrűjével lepecsételtek a Sátán, a gonoszok számára hozzáférhetetlenek (Jel 7,2–3; 9,4). A képzet a 17. század honi irodalmában – Pázmány Péter (1606), Ferenczffy Lőrinc (1615), Cantus Catholici (1651) – éppúgy jelen van (RMKT 1974, 17, 410; RMNY, II. 81–82, 132–133, 206–208, 400, 517–518, 781; III. 598–599; CC 1935, I. 121), mint egyes archaikus népi imádságokban: „Fehér rózsza, Mária, / Krisztus téged találja / Szent vérével megjegyzett, / Gyűrűjével pecsételt.” (Csíkborszova, a szerző gyűjtése.)

¹⁸⁴ Bolgár 1934, 25; Horváth C. 1921, 442.

¹⁸⁵ Kálmány 1881–1891, III. 154.

¹⁸⁶ Salamon király a Megváltó előképe (1 Kir 3,9–12; 1 Kir 10,1–13; 2 Krón 9,1–12 és Mt 2,1–12; 1 Kir 5,5–8,66; ApCsel 7, 47–48 és Jn 2,21; 1 Kor 3,16–17; 6,19; Prado 1953–1954, I. 398), a személyes erőhatásait hordozó gyűrű is a gyűrű, pecsét ősfarmájaként (tüposz) tételeződik a keresztény misztikában. A jégesőben a székelyek, csángók szerint a sárkány – a Sátán – jár, az őt megkötő gyűrű képzete így ugyancsak biblikus gyökerű (Jel 20,1–3). A román néphit jégesőt hordozó-eltávolító, sárkányon lovagló, ambivalens karakterű hiedelemként neve (solomonar, şolomonar) is Salamon király nevéből származik (DEX, 1001).

¹⁸⁷ Bibó 1989, 16, 21, 78.

¹⁸⁸ 2 Zsolt 8–9; Mt 27,29; Jn 2,15; Zsid 1,8; Jel 2,27; 12,5. A Kisjézus jobbájában fogott aranyvessző a bal kezében tartott aranyalmával együtt jelenik meg a „Paradicsom kőkertjében...” és hasonló kezdetű kántáló énekekben és énekelt imákban. Ugyanaz a keresztény elemektől áthátott logika működik tehát az archaikus imák és a kántáló énekek, mint a ráolvasók esetében: Krisztus szenvedésének eszközei (pálca, ostor) a gonosszal vívott küzdelemének fegyverzetévé válnak (arma Christi), miáltal – az imitatio Christi révén – követői számára is a gonoszt legyűrő-elűző fegyverekké lehetnek.

¹⁸⁹ Kallós 1966, 151; Bosnyák 1982, 117–118. o. 399. sz.

¹⁹⁰ Székely 1943, 16.

ritka, Szent Antal mennyei utazását elbeszélő, apokrif szövegtípushoz tartozik. Az általában a Szent Bonaventurának tulajdonított *Si quaeris miracula...* kezdetű – a csíksomlyói ferences nyomda által is többször kiadott –,¹⁹¹ közismert Szent Antal-officiumhoz kapcsolódó apokrif szövegből az archaikus népi imádságokkal kapcsolatos gyűjtések-kutatások során mindeddig összesen – hat „alapszövegből” származó – tizennégy változat jelent meg nyomtatásban, a moldvai Pusztináról, Szálkáról és Sztás-Újfaluból, az Úz menti Csinódról és Egerszékről, valamint a hárompataki Kosteलेkről, Gyepecéről és Magyarcsüvészről.¹⁹² Menasági szövegünk {12} tehát ritkasága és ráolvasó funkcióban való alkalmazása miatt is igazi unikumnak számít, hasonlóképpen egy csíkcsekefalvi, Szent Antal tüze gyógyítására használatos, „olvasás” {291} bevezető soraihoz. Az említett archaikus Szent Antal-ima további jellemzőiről is a csekefalvi ráolvasó kapcsán olvashatunk kissé részletesebben {286–299/Megj.}. A ráolvasóként használt menasági ima {12} igen kopott, szövegének egészében és egyes elemeiben is jelentősen torzult. A szöveget csak nagy nehézségek árán, hét-nyolcszori ismétléssel sikerült tisztáznom a demencia nyilvánvaló jeleit mutató, a felvétel végére szemmel láthatólag fizikailag is teljesen kimerült idős asszonytól. Egy rövid, csíkmadarasi szöveg ugyancsak a csodatévő Pádúai Szent Antal alakját idézi {13}.

A soron következő szöveg {14} a hagyományosan a Legszentebb Istenszülő álma elnevezésű, a székelység, csángóság körében bizonytal 19. századi ponyvák révén – részben talán ortodox, román hatásra – is terjedő imatípushoz tartozik. A Mária-álom alapmotívumát a jeruzsálemi templomban Krisztus eljövendő szenvedéseiről szóló Si meon jóslata adhatja.¹⁹³ A Legszentebb Istenszülő álma típusú, eredetileg énekelt és prózai formában is élő szövegek – amelyek az oroszország körében a 19–20. században ráolvasó funkcióban is léteztek¹⁹⁴ – feltehetőleg csak a késő középkorban, a nyugat-európai flagellánsok, a vezeklő társulatok és a lauda-társaságok hagyományából, nyugati

¹⁹¹ pl. PSzA; ÁhKa 1886.

¹⁹² Erdélyi 1993, 393–394; 1999, 963–964; Mohay 1993, 64; Tánczos 1994, 234, 240; 1995, 235–236; 1996, 144; 1999, 132, 191–192; Harangozó 1998, 25–26; Daczó 2003, 227–228, 229, 284; Takács 1998, 253–256; 2000a, 227–228; 2001, 298–304. Az említettek közül öt pusztinai közlés egyazon imaszöveg, különböző időpontokban rögzített, változatait tartalmazza, mindegyikük forrása Péterkános Józsiné (sz. 1909. k.) imája (Erdélyi 1993, 393–394; 1999, 963–965), amelyet tőle menye örökölt el (Erdélyi 1999, 965–968; Mohay 1993, 64; Tánczos 1994, 234; 1995, 235–236; 1999, 132; Harangozó 1998, 25–26). Hasonló a helyzet a csinódi Fikó Béla (1913–1998) által mondott imaszöveg esetében (Daczó 2003, 227–228; Takács 2000a, 227; 2001, 298), de egyes egerszéki és kosteleki imák (Takács 2000a, 227–228; 2001, 301–302) – sőt talán egy újabb csinódi szöveg (Daczó 2003, 229) is – egy magyarcsüvészi „alapszöveg” (Takács 1998, 255–256; 2001, 299–300) kéziratos derivátumai, szigorúan véve tehát valójában csak hat – egy-egy pusztinai, sztás-újfalui, szálkai, magyarcsüvészi, gyepecei és csinódi – változat ismeretes. Legutóbb Csíkszentdomokoson és Gyergyóban (Ditró, Orotva) is rögzítettem három variánst.

¹⁹³ Lk 2,25–35; Erdélyi 1976, 648–649.

¹⁹⁴ Kríza I. 1982, 55.

szláv közvetítéssel kerültek pravoszláv-ortodox használatba.¹⁹⁵ Szövegünk legelső ismert nyugat-európai változata 1281-ből, Bolognából való; recitált, énekelt formában már a 18–19. századi Itáliában nagypénteki használatban volt.¹⁹⁶ Szövérfy József német, ír, walesi és francia párhuzamokat idéz, és utal arra, hogy az imatípus általában két szövegrészből (Krisztus szenvedéstörténetének leírásából és egy sztereotip záróformulából) áll, utóbbi az ima elmondója számára „különböző hasznokat ígér”.¹⁹⁷ Ez a felépítés fenti – ráolvasóként használt – imánkat éppúgy jellemzi, mint az általam a vidéken fellelt (ima funkciójú) további magyar és román szövegeket.¹⁹⁸ Erdélyi Zsuzsanna orosz, román, szerb emlékek mellett horvát, olasz, ír változatokat közöl,¹⁹⁹ de rokon – középkori eredetű – népköltészeti alkotások ismertek a dánok körében is.²⁰⁰ A nyugat-európai (német, olasz, portugál, spanyol) variánsok között is fellelhetőek ráolvasó funkcióban való használatra utaló jegyek.²⁰¹ További orosz változatok ugyancsak ismeretesek.²⁰² Egyikük régi (18. század) bírósági archívum anyagából került elő, a ráolvasó ige formáját öltő, ritmikus prózában elmondott történetet embert óvó amulettként használták.²⁰³ Az amulettként való használatra a kötetünkben idézett szövegen {14} túl egyes csíki, gyimesi ima-változatok záróformulájának bizonyos elemei is utalnak.²⁰⁴

A Mária-álmom szövegek rövid szűzsége a következő: Mária elalszik, álmában végigkíséri fia szenvedését, halálát. Fölbredvén mindezt elmondja Krisztusnak, aki közli vele, hogy álma valóság lesz. A szövegek általában a népi igényt kielégítő záróformulában végződnek. Az „alvó Mária” motívum kozmikus és mitikus vonatkozásait – részint a szentivánnapi énekekkel, részint egyes középkori himnuszokkal és „laikus imádságokkal” kapcsolatban – Dömötör Tekla is tárgyalta.²⁰⁵ Az említett típusba tartozó szöveget olvashatunk néhány 19. századi, magyar nyelvű vallásos ponyván.²⁰⁶ Csíkszentimrei

¹⁹⁵ Orosz 1998, 433–434, 438–439, 445.

¹⁹⁶ Erdélyi 1976, 649; 1988, 741.

¹⁹⁷ Szövérfy 1957, 43–46.

¹⁹⁸ A szövegek gyűjtőhelyei: Csíkdánfalva (magyar nyelvű); Rakottyás és Gyimesközéplek, Hidegség (román nyelvű).

¹⁹⁹ Erdélyi 2001, 193, 207–210, 238–241, 245–246, 253, 298–300.

²⁰⁰ Kríza 1982, 111–112.

²⁰¹ Hilmar 1966, 29–30; Kríza 1982, 55.

²⁰² Rab 1967, 132–135; Orosz 1992, 181–185; 1998, 448–449; Kámán 2007, 58–59, 84–85, 86–88.

²⁰³ Kámán 2007, 268.

²⁰⁴ „...valaki / arról az álmorol, gondolkozik vagy / magával hordozza, vagy házánál tartja, / meg szabadul minden gonosztol...” (Csíkdánfalva); „De ha valaki megtudja az álmodat, / És a közelében tartja, / És az otthonában tartja, / Ahhoz a házhoz az ördög nem férközik közel. / Ha útra kel, / Mihály arkangyal egyengeti az útját...” (Gyimesközéplek, Hidegség, mindkettő a szerző gyűjtése.).

²⁰⁵ Dömötör 1983, 166–174.

²⁰⁶ Közülük az általam fellelt legkorábbi – minden bizonnyal 19. század közepi – nyomtatvány A’ boldogságos Szűz Máriának álma címet viseli (BszMÁ é. n.), de megegyező címmel adták ki a többit is, valamivel később (BszMÁ 1885; 1889; 1896; é. n. [Neugebauer]). Említett szövegünk „igen hasznos Imádság [...] a’ ki ezt ájtatosan gyakorolni fogja, ’s tiszta szívű lészen, bizonyos

szövegünk ugyanakkor ezekkel a ponyvaváltozatokkal csak tematikájában és párbeszédes formájában egyezik meg, konkrét szövegbeli azonosságot velük nem mutat. Annál inkább hasonlít két, általam gyűjtött, román nyelvű, rakottyaísi eredetű imához, amelyek igen közeli, teljesebb szövegű változata olvasható a Brassóban, 1897-ben kiadott, Visul Născătorei de Dumneđeu... (Az Istenszülő álma...) kezdetű címfelirattal ellátott ponyván.²⁰⁷ Talán csíkszentimrei szövegünk {14} is hasonló nyomtatott előképre vezethető vissza, annak magyarra fordított és ráolvasó funkcióban használatos származéka. Erre utalnak a szövegek, itt részletesen nem tárgyalható, egyezései is.²⁰⁸

„A' boldogságos Szűz Máriának álma...” 19. századi ponyván. (BSzMÁ é. n.)

lehet, hogy hirtelen meg nem hal, és hogy az Isten minden vagyonságát tűz, és víztől megmenti...” (BSzMÁ é. n. [19. század közepe], 3.) Hasonló záradékok olvashatóak a többi ponyván is. (BSzMÁ 1885, 3; 1889, 2–3; 1896, 3. é. n. [Neugebauer], 3.)

²⁰⁷ VND, 9–16.

²⁰⁸ VND, 9–15.

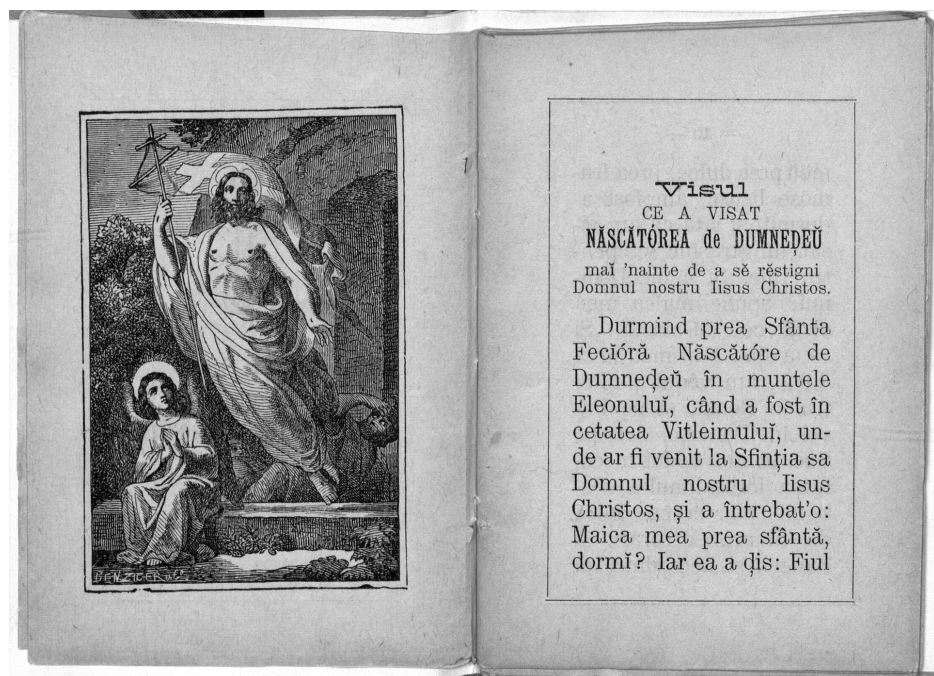

„A' boldogságos Szűz Máriának álma...” 19. századi ponyván. (BSzMÁ é. n.)

Egyes, hasonló témájú, csíki imádságok, így például egy általam rögzített, közöletlen dánfalvi kéziratos változat közeli – egymástól csak kis mértékben különböző – nyomtatott előzményeit a Hét Mennyei Szent Zárak Imádsága, Hét Mennyei Szent Zár Imádsága és hasonló címeken a 19. század első felétől a 20. század elejéig több nyomda által, számos változatban kiadott ponyván szereplő, ugyancsak A boldogságos szűz Anyánk álma, A boldogságos szűz Anyának álma címfeliratú szövegek között találhatjuk meg.²⁰⁹ Az említett ponyvák közül a csíki vidéken házaknál egyet sem leltem fel, pedig dánfal-

²⁰⁹ HZI é. n. 2–3; HZI 1883, 4–5; HZI 1884, 4; HZI é. n. 4–5 (Traub-féle); HZI é. n. 4–5 (Vác). További, az említett szövegeket jellemző sorok, fordulatok A Mennyei szent Zárak Imádsága, valamint A mennyei szent zárak címfeliratú ponyván szereplő A' boldogságos szűz Anyánk álma, illetve A boldogságos szűz Anyánk álma elnevezésű imádságokban szerepelnek (MeZ é. n. 4–5 [mindkettőben]), kissé távolabbi párhuzamokat A hét mennyei szent zárak imádsága címfeliratú, Bartalits Imre által 1900 körül kiadott, valamint A hét mennyei szent zár imádsága című, Bagó Márton és fiánál – ugyancsak 1900 körül – nyomtatott kiadványokban (HZI é. n. [Bartalits], 4–5; HZI é. n. [Bagó], 5–6), illetve a Rózsa Kálmán és neje által A Hét mennyei

vi imánk arra utal, a rengeteg kiadást megért Hét Mennyei Szent Zár Imádságának példányai hajdan ott is terjedhettek.²¹⁰

A csíkszentimrei szöveg közeli párhuzama 19. századi román nyelvű ponyván. (VND, 6–7.)

A szövegben {14} szereplő Éránt az Évát torzult formája lehet.²¹¹ Az Istenanyja álma típusú ima a románság körében máig általánosan használt, Erdélyi Zsuzsanna gyűjtésében létavértesi előfordulásáról is tudunk,²¹² jómagam a Gyimeseken – katolikus csa-

Szent Zár Imádsága címmel kibocsátott ponyva különböző kiadásaiban találhatunk (HZI 1889; 1890, 5–6).

²¹⁰ A Csíkszeredai Megyei Könyvtár Dokumentációs Részlegén ugyanakkor rábukkantam egy kiadói adatok nélküli, [...] Imádság a melyet a mi Urunk Jézus Krisztus keserves kínszenvedésének és öt mélységes sebének emlékezetére... című töredékes, hiányos címfeliratú ponyvára, amely A Hét Mennyei Szent Zár Imádságának valamelyik kiadása lehet, s feltehetőleg a környező vidékről került be a könyvtár állományába. (IMA)

²¹¹ Egy, fenti imánkkal rokon, gyergyóalfalusi eredetű szövegben a megfelelő rész így hangzik: „Leszáltál a pokolban a rézajtókat összetörted / a vas zárokat szetzuztad Ádámot és Évát felhoztad...” Ez talán „egy román verses árcháikus imának a magyar prózai fordítása” (Daczó 2003, 145–146). Hasonló szöveget magam is kaptam egy gyimesközéploki kéziratot füzetben (Takács 2001, 206).

²¹² Erdélyi 2001, 244–246.

A' hét Menyei Sz. Zárók

IMÁDSÁGA,

mellyet is a' mi Urunk

JÉZUS KRISZTUS

keserves kinszenvedésének és őt mélységes
Sebeinek emlékezetére, mind mostan 's mind
reánk következő szerencsétlenségnek eltá-
voztatásáért, és a' Purgatóriumban szenvedő
lelkek kiszabadulásokért lehet mondani.

Nyomatott ebben az Esztendőben.

„A' Boldogságos Szűz Anyának Álma” változata 19. századi ponyván. (HZI é. n. 4-5.)

ládoknál is – jó néhány viszonylag friss, búcsús ponyván szereplő változatát láttam az elmúlt évek során. Krisztus halála utáni pokolraszállása – bár előképe zsoltárban is szerepel²¹³ – nem biblikus téma. Az újszövetségi apokrifek közül a Nikodémus evangélium, az Oracula sibyllina és a Péter apokalipszis mondja el a pokolban szenvedők kiszabadítását,²¹⁴ a téma a 17–18. század hazai énekeskönyveiben is előjön.²¹⁵

²¹³ Zsolt 107,16.

²¹⁴ ApPt 4,2 (Pesthy 2009, 12.); OrSyb 1,377–378 (Adamik 1997, 142.); Nikod. (Vanyó 1980, 277–281; Adamik 1996, 137–139.)

²¹⁵ „Halála által poklot el-rontá, és meg fza badítá, a' kik valának eor deog fogságába...” – olvashatjuk a Cantus Catholici (1651) ádventi énekeinek egyikében, de a Nikodémus evangélium említett krisztusi pokoljárásának emlékét viseli egy a Cationale Catholicumban (1676) szereplő feltámadási ének két sora is („Pokolnak is réz-kapuja, / El-rontatott a' vas-rúdgya...”), s ugyancsak hasonló kép szerepel Bozóky Mihály Énekes Könyvében (1797), a Krifztus' Fel-támadásáról

Az írott előzményű apokrif szövegek (1/D) között elsőként közölt csíkszentmártoni olvasás {15} – hasonlóan a következő szövegekhez {16–30} – egyes részeiben szinte szóról szóra megegyezik a Pongrácz Eszter által szerkesztett *Arany Korona* könyvben olvasható *Gonosz felhők ellen* használatos *Imádsággal*,²¹⁶ amelynek idézett része szoros összefüggésben áll egy *Gonosz Felheo es Haboru ellen ualo Aldas* (1598) megfelelő soraival.²¹⁷ Az egyház által a közép- és kora újkorban gyakorolt vihar elleni ördögűző gyakorlaton²¹⁸ túl feltehetőleg éppen az 1716 és 1902 között tizenhétszer kiadott, Csíksban is meglehetősen elterjedt, *Arany Koronában* való közlés eredményezhette, hogy ráolvasónk {15} említett részeinek párhuzamai gyakran egymástól igen távol eső vidékeken is közel azonos szöveggel fordulnak elő,²¹⁹ a 16. század végi szövegtől félezer évnyi távolságban is. Mindez igaz fejezetünk csíki és gyergyói szövegeire is. {20–30} „Az időjárás megkezesztelése, azaz a gonosz lélek hatalmából való kiragadása különben ma is országszerte ismert gyakorlat” – írja Bálint Sándor.²²⁰ Az említett csíki, gyergyói ráolvasók {20–30} – más céllal (igizetre, Szent Antal tűzére stb.) használt szövegekben is általános – gonoszúzó formulái (pl. „Menj el erdő bogára, / hol kakasszó nem hallatszík, / vakarunak illatja nem illatozik, / Jézus neve nem imádtatik!”) közeli rokonságot mutatnak a „gonoz fellegh”, „fekete felhő, felheteg”, „pokoll Széll, pokol Eseo, pokol Fergetegh”, „pokol fene eső” ellen mondott 17. századi szövegek exorcisztikus szövegrészeivel.²²¹

szóló húsvéti énekek egyikében: „Pokol’ kapui földre hullának, erős zárjai többől mozdúlnak, temletz rendül, ördög rémül, foglyok szabadúlnak. A’ régi Szentek’ nagy fokasága, vígan költöznek Paradítsomba, vízfönt épül, újon fzeépül, fzáma Angyaloknak.” (CC 1935, I. 20; Domokos 1979, 511; Bozóky 1797, 174.)

²¹⁶ „Oszlasson el téged az Atya, oszlasson el téged a’ Fiú, oszlasson el téged a’ sz. Lélek Isten. Környékezzon meg téged az Atya, környékezzon meg téged a’ Fiú, környékezzon meg téged a’ sz. Lélek Isten. Rontson meg téged az Atya, rontson meg téged a’ Fiú, rontson meg téged a’ szent Lélek Isten.” (Pongrácz 1843, 353–354.)

²¹⁷ Radvánszky 1879–1896, III. 79–80; Bálint S. 1943, 124–125; vö. Pócs 1985–1986, II. 368–369. o. XIII.50.1.

²¹⁸ Franz 1960, II. 19–123; Bárh D. 2010, 176–177, 180–190. Egyes egyházi gonoszúzó szövegek – így a pannonthalmi kéziratosszertartáskönyv (1697) – már a 17. század végén éppúgy a lakatlan, emberi kultúra nélküli helyekre küldik a viharban, jégesőben járó gonoszokat, mint napjaink ráolvasói. A csíksomlyói ferencesek nyomdájában is napvilágot látott 1749-ben hasonló szövegrészeket hordozó exorcizmusokat tartalmazó kötet. (Bárh D. 2010, 177, 184.)

²¹⁹ Pócs 1985–1986, II. 353, 363, 368–375, 377, 378. o. XIII. 26, 41, 50.1–3, 52–54.2, 54.4–5, 54.8, 58.1.var., 64.4, 69.

²²⁰ Bálint S. 1943, 125. Az említett áldásszöveg (1598) is így könyörög: „Uram Jesus Christus, kj az eget es az feoldet teremtetet... / Meltotzasat meg aldanj ez feolheket, / kjket latok en eleotem hogj uannak, / hogj ezekben az Eordeoghekeknek semmj hatalmok ne lehesen, es ne arthason.” (Bálint S. 1943, 124–125).

²²¹ Fabó 1905, 313; Nyáry 1915, 42–43; Jankovics 1981, 330; Pócs 1985–1986, II. 348. o. XIII.12.

mindnyájan hinnének ő általa; nem ő vala a világosság, hanem hogy bizonyosságot tenné a világosságról. Igaz világosság vala, melly megvilágosít minden e világra jövő embert. E világon vala, és a világ ő általa lett, és a világ őtet meg nem esmérte. Tulajdoniba jöve, és az övéi bennem fogadák őtet. Valamennyin pedig befogadák őtet, hatalmat ada nekik, hogy Isten Fiaivá lennének, azoknak, kik az ő nevében hisznek, nem a vérből, sem a testnek akaratjából, sem a férjfiúnak akaratjából hanem az Istentől születettek. És az Ige testté lön, és bennünk lakék; és láttuk az ő dicsőségét, mint az Atyának egyetlen egy szülötének dicsőségét, tellyes malszittal, és igazsággal.

Itten csókold meg a Könyvet, és mondd: Ezen szent Evangéliomnak ereje által, őrizz meg engem Ur Isten villámlástól, égi háborútól és mennykő ütéstől, (vagy úti veszedelemtől,) és döghaláltól.

Antiphona.

Meg ne emlékezzél Uram vétkeinkről, sem a mi Atyáink vétkeiről: és bosszút ne állj rajtunk, bűneinkért.

 Arany Korona.

Imádság.

Gonosz felhők ellen.

Teremtetlen Atya †, Teremtetlen Fiú †, Teremtetlen sz. Lélek Isten †, Mérhetetlen Atya †, Mérhetetlen Fiú †, Mérhetetlen szent Lélek Isten †, Örök Atya †, örök Fiú, † örök sz. Lélek Isten †.

Imádság.

Uram Jézus Krisztus, ki Mennyet, Földet teremtetted, Jordán vizét megáldottad, ő benne megkeresztelkedtl, a Keresztfán függvén minket megváltottál, és a te sz. Lelkedet az Atya Istennek ajánlad: kérlek, hogy áld meg, és a te sz. Keresztet † jegyével jegyezd meg a felhőket a mellyeket én most szemeimmel látok, hogy az ördögnek minden gonoszságai ő benne megfogyatkozzanak. Ki élsz, és uralkodol mind örökkön örökké, Amen.

Oszlasson el téged az Atya †, oszlasson el téged a Fiú †, oszlasson el téged a sz. Lélek Isten †.

Környékezzén meg téged az Atya †, környékezzén meg tége a Fiú †, környékezzén meg téged a sz. Lélek Isten †.

Rontson meg téged az Atya †, rontson meg téged a Fiú †, ront-

A „Gonosz felhők ellen” való imádság kezdete az Arany Korona könyvben. (Pongrácz 1843, 353.)

A szentmártoni ráolvasó {15} „Hol harangszó nem hallatszik, / vakarú kalács nem vettetik...” sorai – sok hasonló szövegrésszel {1–3, 8, 15–16, 18, 20, 24–27, 30–31, 47, 51, 55–60, 65, 71} együtt – a halottkultuszra utalnak. Amint már láthattuk {1–83/Bev.}, a

székelység körében még a közelmúltban is, a csángósághoz hasonlóan, földbe vágott fejszével, kapával, s a melléjük tett – az „üdő”-vel szemben keresztesen ugyancsak meglengetett – sütőlapáttal, kocorbával üzték el a „nagy üdőt”.²²² A fejsze, a szűrő-vágó vaseszközök gonoszok – így a jégeső – elűzésére való használata a csángóság körében is elterjedt, a seprűt is alkalmazzák, mind a mai napig {1–83/Bev.}.²²³ Mindez a ráolvasók gonoszűző záróformulaival is kapcsolatban van, ahol a vihart, jégesőt ember nem lakta helyekre („hegyekről hegyekre”, „erdő ága-bogára”) kényszerítik, olyan vidékre, ahol „kakasszó, kutyaugatás nem hallatszik”, „hol harangszó nem hallatszik”, oda, „hol kükürüt, vakaru perecöt nem sütnék”, ahol „vakarunak illatja nem illatozik”, „hol lepényszag nem érzik”, „hova vakaru kalács nem jut el”. A kenyérsütéshez használt eszközök használata (kitétele, felmutatása) ugyanis arra utal, az ördögi „nagy üdő”-nek a ráolvasást végzőtől – hiszen ott sütnék kenyeret, készítenek vakarót – el kell távoznia. Mindez a szöveg és a cselekmény hajdani szoros egységét valószínűsíti.

Ahová a kakas és a harang gonoszűző szava nem hallatszik el, az a tisztátalan ördögök és a hatalmukba kerített, „ördöggkép”, kárhozott lelkek hona, az a másvilág, ahol „Jézus neve nem imádtatik”, „Isten neve nem imádtatik”, „az Úrjézus igéje nem hirdetetik”, s ahol „Kicsi gyermek sírása nem hallatszik!”, ahol megszakad az élet – élők és üdvözült lelkek biztosította – folytonossága. Ebbe a sötét világba a „vakaru kalács nem jut el”, hiszen az hagyományosan a halottkultusz eszköze, az Isten nevében adott vakaró az emberi közösség halottait táplálja a másvilágon.²²⁴ Ez világlik ki egy sólyomkői vallomásból is {56}. A kenyérsütést tiltó alkalmakkor készített – alkalmasint kovásztalan – lepény, lángos, pogácsa, bodag, de akár a szokott, heti kenyérsütéskor készített lángos, cipő felhasználásának módjai „halotti áldozat” voltukra utalnak, ezek a készítmények a holtak világával való kapcsolattartás eszközei,²²⁵ ha nem sütnék vakarukat, „akkor az angyalok sirnak a mennybe” {51}. A halottakért adott lepény fontosságát említették Gyergyóditrón,²²⁶ de az Isten nevében – a holtakért – adott „langlepény” mennybe jutásáról szól egy menasági történet is.²²⁷ A vakaru, vakaru kalács, „karikó

²²² Benkő A. 1891, 358. Bosnyák 1977a, 40–41, 76. o. 320, 327–331, 681. sz.; Enyedi 1992, 116–117.

²²³ Takács 2004, 411–413, 527, 571–572, 577, 578, 583, 584–585.

²²⁴ Hegedűs 1952, 193; Bosnyák 1980, 220, 224–226, 228–229. o. 1832, 1873, 1888, 1896–1897, 1906–1914. sz.; 1982, 108, 151. o. 311–312, 606, 609. sz.; 1984, 146–148. o. 1380, 1386, 1403. sz.; Balázs L. 1995, 108, 121–122, 160–171; Gergely 2000, 77; Tankó 1996, 104, 108–110, 112–113; Virt 2001a, 73–77, 328–333; 2003, 268–269, 279–280, 282, 284–285; Jankus 2001, 142–145, 158–159.

²²⁵ Pócs 1982, 189; 1992, 13–17; 2011, 100.

²²⁶ „De még az vót nagy szokás ezelőtt, az én gyermekkoromba, hogy amikor süttek [...] akkor mindig csináltak egy kicsi lepényt. Aztot mindig valakinek odadták. A halottakétt. Lepénnek mondták. Kicsi lepén. [...] Ez olyan régi, örökölt hagyomány vót. A halottakétt adtuk ezeket a lepényeket.” (78 éves nő, Gyergyóditró, 2006. december 6.)

²²⁷ „Ugy mondtuk, langlepény. Ugyhogy előre bevettük, s amig béhánytuk s kezét mostunk, akkorra megsült. S ugye, nekem es, biza, négy gyerekem vót, kicsikék mind [...] s... ugy

perec” ezek szerint a halottkultuszban betöltött szerepe miatt fordul elő a ráolvasókban {1–3, 8, 15–16, 18, 20, 25–27, 30–31, 51, 55–60, 65, 71}. Jelen és két soron következő fejezetünk (1/D–F) érintett szövegrészeit éppen emiatt gondolom inkább autochton népi alkotásúnak, szemben a falu világába „alászállott”, a barokk pietas és az újabb kori búcsús ponyvák jó néhány stílusjegyét is magukon viselő társaikkal, amelyekben ez a rész nem szerepel.²²⁸

Egy csíkbánkfalvi ráolvasó „Menj el erdő bogára, / hol kakasszó nem hallatszik, / vakarunak illatja nem illatozik, / Jézus neve nem imádtatik!”²²⁹ vagy egy orotvai „olvasás” „Vidd el erdők ága-bogaira a jégesőt, / hol lepényszag nem érzik...” {55} része arra utal, az elhaltak lelkeinek megetetésében fontos szerepe van az ételből kiszálló gőznek, párának is – amint azt moldvai adatok is megerősítik.²³⁰ Így vélekednek a román-csügiesiek,²³¹ de párhuzamként megemlíthető az ukránok hasonló szokása is.²³² A vakaró kalács más célt (pl. szemverés gyógyítását) szolgáló ráolvasóinkban ritkábban fordul elő {158, 197}. Egy csíkszentdomokosi szöveg kapcsán olvashatjuk, hogy az igizet a hármas kereszttúton elhagyott vakaru segítségével is gyógyítható {86}. „Nagy idő” elleni szövegeink a másutt gyakori kovászt, kovászos kenyeret csak igen ritkán említik {24},

eltörteltem. S mindegyik elejibem. [...] S hát odajő egy cigánember... [...] s így felfogta a kezét, hogy: – Istennébe, az Úristen nevébe adjon egy falás kenyeret! [...] S én, mondom, odaadom az én részemet. Én megeszem a levest kenyér nélkül. Odaadtam. [...] Este, álmomban, mit gondolnak, hát mejek az utcán. Itt küjel, a második kapuba vót egy olyan székykapu [...] s hát a tetejin ül egy bácsi. [...] Hát mit gondol, egy bácsi ül a levegőbe [...] széken. A kapu tetejin. [...] Nezem, nezem. Egy szép kék lepedő a vállára téve. Szép fehér haja, bajussza, fehér haja, minden. De olyan szép öreg vót! Mondom, hogy: – Édes Jóistenem, ki lehet!? [...] Jó egy asszon... s mondom: – Nézze meg, jóasszon, ki ez az ember? [...] – Hát – aszmondja – maga nem lássa, a Jóisten! S én akkor neztem meg. Megneztem, s hát az az eltörött lepénke, az a kezibe vót, s így vette a szájába. Így tartotta, ne.” (85 éves nő [sz. Menaságújfalú], Csíkmenaság, 2007. június 1.)

²²⁸ Igaz, hasonló – bár talán népi eredetű – gonoszűző záróformula a korabeli írott anyagban is előfordul. A tartsfalvi Pálffiak levéltárából került elő egy 1804 előtt keletkezett kéziratot lap, amelyben a „nehéz idő” elleni – talán bőzödűjfalui eredetű – ráolvasóban a következő sorok szerepelnek: „...elmennyetek erdő ága-bogára, erdő ága-bogát rontsátok, kemény kősziklákat hasogassatok, pallagon sült pogácsát pasmagoljatok.”. Ugyanitt a ráolvasó használatának leírásában szerepel a földbe vágott fejsze, az „erős idő elejibe” vetett kereszt is. (KL 1907, 399–400.)

²²⁹ Takács 2001, 347.

²³⁰ Bosnyák 1980, 226. o. 1897. sz.; Virt 2001a, 75–76.

²³¹ „A halott részesedik abból, amit tort tesznek. A kiszálló párája. A kiszálló párája. Abbol. S az az Isten fizesse, amit mondnak, mindenki. S az imádság, amit rea mondnak. Az. Az ételt mindenki megeszi, de megköszönik, s akkor az az Isten fizesse, amit imádságokat rea mondnak, akkor aval. Az mejen.” (64 éves nő, Románcsüges, 2006. június 8.)

²³² Zelenin 1927, 331; Pócs 1982, 190. A szóban forgó halotti ételáldozatok, a halottak közvetlenül való táplálása (még ha az párával, ételgőzzel történik is) – bár az inkulturáció során a keresztény hit elemei lefedték a „pogány” hitvilág egyes részeit – a felhozható, igaz, távoli, biblikus párhuzamok (Lk 1,9–11; 2 Kor 2,14–16; Ef 5,2; Fil 4,18, Zsid 9,4) dacára, feltehetőleg kereszténység előtti gyökerekre nyúlnak vissza.

ezért az ahhoz kapcsolódó képzetekkel később, az igazet (szemverés) elleni vízvetések kapcsán foglalkozom röviden {84–125/Megj.}.

A halotti áldozatul adott kenyérfélék párhuzama a gyergyóiak által vihar eltiltására használatos első kenyér,²³³ amelynek illetén alkalmazása – amint arra jó néhány gyergyóditrói, orotvai, csíkmadarasi memorat utal – régen nem csak Gyergyóban, de Csíkban is szokásban volt, s időnként kiegészült a nagy idő és villámcsapás eltiltására, illetve a villámcsapás okozta tűz kioltására szolgáló tej alkalmazásával.²³⁴ Az első kenyérbe – amint többektől hallottam – Menaságon régen lyukat vágtak, s amikor jött az „üdő”, fölszúrták egy magas karó tetejére, hogy távolítsa a vihart, jégesőt, védje az „életet”.²³⁵ Orotván máig úgy tartják, a bevető lapátról leeső kenyér a vendégé (vagyis az idegeneké),²³⁶ az első kenyér segítségével pedig fel lehet lelni a vízbe fúltak tetemét.²³⁷ A ráolvasók eltíltó formulái tehát a gonoszok lakta – az alvilág képzetével is társuló – „feteke kösziklák” ellenpólusaként határozzák meg a „nagy üdő” ellen küzdő közösség emberi világát, hiszen míg ott, a gonoszok (ők) sötét világában, „kovászos kenyérrel nem élnek”, „vakaru kalács nem süttetik”, addig itt, az emberek (mi) eukharisztikus közössége magának kovászos kenyeret, halottai táplálására pedig vakarót süt, ezért az isteni erők védelme alatt áll, parancsára a gonoszok kénytelenek visszahúzódni világuk határai mögé, „hova a kakasszó nem hallszik el, hova vakaru kalács nem jut el” {58}.

Alfejezetünk (1/D) utolsó szövegében {30} a – minden bizonnyal az Arany Korona könyvből származó – ráolvasót egy Izajás könyvében²³⁸ gyökerező, újszövetségi párhuzammal is bíró,²³⁹ szövegrész („Szent, szent, szent...”)²³⁹ követi, így ez a ráolvasó már a következő kis fejezetünkben (1/E) szereplő szövegekkel is kapcsolatba kerül, melyekben

²³³ Enyedi 1992, 116.

²³⁴ Kónya 1914, 128; Enyedi Kemenes 1987, 21, 23.

²³⁵ A karó hegyére tett kenyér valószínűleg a gonoszoknak – illetve a halotti lelkeknek – felajánlott eledel, hasonlóképpen eltávolításuk, jóindulatuk elnyerése, illetve „megkeresztelésük”, emberibbé tételük eszköze lehet, mint az istállóban elhelyezett, de az udvaron karóra is tűzött, a szépasszonyoknak hatásul felajánlott lókoponya {381–382/Megj.}, vagy éppen a karóra, bábura húzott, feladott „csumaing” (Versényi 1883, 140; 1901, 319; Lázár 1896–1898, 565; Pávay 1907, 299; Téglás 1912, 162; Magyar-Kossa 1929–1940, I. 359; Vajkai 1943, 112; Lükő 1961, 130; Bosnyák 1973, 291; Hoppál 1976, 69–70; Ráduly 1997, 107; Magyar Z. 2003, 91).

²³⁶ „Egy kenyeret, ha bevettünk... ha a lapátról véletlen lefordult, ahogy vettük be, aszmondtuk, ebből vendég eszik, met felfordult a kenyér. S osztán számot tartottunk, hogy vendég jön.” (62 éves nő, Orotva, 2006. május 24.)

²³⁷ „...ha vízbe esett valaki, s beléfúlt... szoval nem találták meg, akkor így mondták, hogy ha valaki sütött, azt a kenyeret, amelyiket leghamarább bevett a kemencébe, ha meg tudta jegyezni, hogy az melyik vót... belétették a vízbe, s a vizen ment, s a kenyér ott azon a helyend elkezdett forgolódni, s az illetőt, ha kicsi vót, vagy nagy vót, ott megtalálták.” Az a kenyér megmutatta, hogy hol van? Igen, igen, igen.” (69 éves nő, Orotva, 2006. május 23.)

²³⁸ Iz 6,3.

²³⁹ Jel 4,8.

az izajási Sanctus mellett gyakran az ókeresztény Trisagion himnusz sorai („Szent Isten, erős Isten, halhatatlan Isten...”) zengenek fel a gonosz idő eltiltására.²⁴⁰ Következő alfejezetünk első ráolvasójában {31} a szokott gonoszűző formulát („Ez a rossz idő menjen oda...”) az izajási eredetű Sanctus („Szent, szent, szent...”), majd egy más gyógyítá-soknál, így önöntésnél {276} is használatos, „Jézus, Mária, Szent József...” kezdetű ima-rész követi.

Amint egy gyepecei vallomásból {46} is kiderül, a gyimesi, hárompataki csángók archaikus hite szerint a viharban a sárkány jár, a nagy üdönek „sárkány járása van”, magát az orkánszerű szelet, a „görgeteget”, jégesőt is a sárkány hozza, hordozza, aki el-unva a patakok fejében, kősziklák ölén lévő szállását, nagyobb vizekbe, a tengerbe vá-gyik, vagy éppen a tengerből szippantja fel a szívérvány.²⁴¹ A gyimesi, hárompataki csángók archaikus hite szerint a sárkány olyan kígyóból lesz, amelyet „hét évig (keresz-tény) szem nem lát”, „hét esztendeig nem lássa meg ember”, „hét esztendeig senki se lás-sa”.²⁴² A jégesőt hordozó sárkány alakja kapcsolatban áll a halotti világgal, a holtakkal. A születőben lévő sárkány ugyanis elrejtőzik, a sötét másvilágba merül az átalakulás-hoz.²⁴³ A hét évig rejtőző kígyó hétfejű sárkánnyá válik.²⁴⁴ A sárkány megfelelői a ro-

²⁴⁰ A Seregek Urát dicsőítő izajási sorok egy madarak kártétele ellen használatos ráolvasóban is elhangzanak {380}.

²⁴¹ Így hallottam ezt Magyar- és Románcsügésen, a Gyimeseken (Áldomás, Áldomásalja, Bartosokpataka, Bilibokszer, Hidegség, Jávárdipataka), az Űz menti Egerszéken. Az erre vonatkozó hiedelemmondák közlésére itt nincs lehetőség.

²⁴² Vö. Bosnyák 1982, 99. o. 227. sz.; Magyar Z. 2003, 606–613. o. 1235–1258. sz. Így tartják a moldvai magyarok is (Bosnyák 1980, 107. o. 756–757. sz.). A mitikus hét év a világban történő nagy változások, átalakulások ideje. A hét jelentése elsődlegesen: 'sok' (Bibó 1989, 16, 21, 78.). A hét év 'nagyon hosszú idő'-t („idők teljessége”) jelöl, s a néphit halottkultuszához is kötődik (vö. pl. Takács 2004, 153–154, 370, 402, 410, 457, 463, 528, 573–574. o. 64, 603, 605, 687, 700, 791, 802, 987, 1081. sz.). A román zmeu, smeu ('sárkány') is kapcsolatban áll a holtak világából érkező lüderc, lidérc (rom. zburător) alakjával (LEX. BUD. 651; Moldován 1897, 909–910), de a bukovinai székelyek között is vannak, akik úgy tudják, hogy a sárkány a lüderc (Bosnyák 1977a, 145. o. 1107. sz.).

²⁴³ „...elbuj olyan csuf helyekre, fejekbe, ahol nem bántsa senki se [...] úgy elbujik, hogy aszondták, hét esztendeig senki se lássa. [...] Az oda belé van a földbe. A nagy sziklák alatt. Sziklás helyeken, ahol má oda nem jár senki. Csuf helyeken. Bozontos, ilyen mindenféle zöd ágak nőnek, kicsi bojtok, minden... s úgy, olyan rejtett helyt. S ott tanyázik. [...] S hét esztendő múlva jó el az a nagy vilámlás, nagy üdö, s akkor elébujik, s akkor viszi es a viz.” (71 éves nő, Gyimesközéplek, Hidegség, 2006. június 11.) Így tartották ezt mások gyűjtései szerint is (Bosnyák 1982, 99. o. 225. sz.; Salamon 1987, 137–138; Magyar Z. 2003, 606–608, 611, 613. o. 1235–1240, 1242, 1244, 1252, 1258. sz.; Antalné Tankó 2004, 101. o. 240. sz.), s nem csak a gyimesi, de a moldvai csángók (Halász 2005, 123. o. 486. sz.; Bosnyák 1980, 107. o. 754. sz.) és a bukovinai székelyek is (Bosnyák 1977a, 145. o. 1099, 1105. sz.).

²⁴⁴ „...a kégyobol es lesz hétfejű sárkán. Hét feje lesz. [...] Van egy kégyó, s lesz hét feje üdöre, valamennyi üdöre. Hét-nyóc évre, nem tudom, mennyire.” (87 éves férfi, Gyimesbükk,

mánoknál a balaur (rég. és tájny. bălaur) és a zmeu (rég. smeu), az alakjukhoz fűződő archaikus hit a vidék románságának hatására bizonyosan befolyásolta a gyimesi és hárompataki csángók sárkányképzeteit.²⁴⁵ A rakottyásiak hiteben a bălaur szintén kígyóból lesz.²⁴⁶ A beszélni is tudó, gonosz bălaur, balaur alakjáról bőségesen olvashatunk a vonatkozó irodalomban.²⁴⁷

A gyimesi, hárompataki, Úz menti csángók hite szerint a garabonciás, a tógás diák, tókás diák „a régi százéves időkbe” ún. hetes iskolát járt, ahol azt tanulták, hogyan kell a határt elveretni jéggel.²⁴⁸ Ugyanígy gondolják a románcsügesiek is.²⁴⁹ Hasonló képzetek élnek a jeget hozó vagy eltító esőcsinálók, jégörzökről, illetve a garabonciásokról a moldvai csángók, de a bukovinai székelők körében is.²⁵⁰ A garabonciás megfelelője a román solomonar, șolomonar (‘esőcsináló’, ‘viharhordozó’, ‘varázsló, mágus’),²⁵¹ a varázsló, aki természetfeletti erejével uralni tudja, előidézi vagy megfékezi a felhőket, orkánokat, jégesőket, aki sárkányon (balaur) jár, amelyen felszáll a fellegekbe.²⁵² Ellenfelei a contrasolomonarok (pietrari ‘kövezők’, ghiățari, ghețari ‘fagyalálók’), akik mogyo-

Buhapataka, 2005. október 15.); Ugyanígy olvashatjuk másoknál is (Bosnyák 1982, 99. o. 230. sz.; Magyar Z. 2003, 607–611. o. 1238, 1242, 1247, 1251. sz.).

²⁴⁵ A románság a sárkányt régebben drac-nak (‘ördög’) tartotta és nevezte, a szláv blavor-, blaor-ból eredő bălaur, balaur (órom. bălăoană) használatával a drac megmaradt a keresztényi értelemben vett ördög, gonosz, sátán megnevezésére (Moldován 1897, 908). A zmeu, smeu is szláv eredetű szó. Megfelelője az ószláv zmiü, illetve smokü, amelyek jelentése ‘sárkány, kígyó’ (Cihac 1879, 474; Moldován 1897, 910).

²⁴⁶ „Bălaur. Azt hallottam, hogy kimossa... nem áll meg az üdő, amíg azt nem mossa ki onnat a kövek közt, ahonnan jó a víz. [...] Mondták az öregek, hogy izéből... șarpe... kégyóbol lesz az. Hogy aszmondják, a kégyónak több feje lesz, s akkor az vót a sárkán. Me a sárkánnak, aszmondják, hogy több feje van, nem csak mind a kégyónak. [...] ... hallottam, hogy a nagy víz, amíg azt nem mossa ki onnat a izéből... valahonnan, ahol jó a víz, s esszegyül, addig nem áll meg az üdő.” (96 éves férfi, Gyimesbükk, Rakottyás, 2008. november 13.)

²⁴⁷ Pl. Moldován 1897, 904–905; Pamfile 1916, 244, 314.

²⁴⁸ Salamon 1987, 111–112; Magyar Z. 2003, 546–551. o. 1069–1081. sz.; 2009, 329. o. 272–274. sz.

²⁴⁹ „A fészivel elkereszteljük. Én es, mikor olyan nagy üdő jó, belévágom: – Az Atyának, Fiunak, Szentlélek Istennek! Belé a földbe. Szembe vele. [...] Akkor kell fogjon másfelé. Valamilyen tókás... tókás diák. Ugy mondták, tókás diák. [...] Hogy felemedik a felhővel, s akkor ő mejen, ahol akar, hogy rosszat csináljon. S ha fészit vágnak, vaj harangot húznak a templomnál, akkor el kell térjen ő. Nem szabad, hogy odamenjen. Nem tud odamenni.” (83 éves nő, Románcsüges, Pálistvánokpataka, 2008. november 11.)

²⁵⁰ Pl. Bosnyák 1977a, 101. o. 833–834. sz.; 1980, 69–71. o. 556–559. sz. A garabonciás kifejezés, gremintiș és hasonló formákban – jövővényyszóként, megegyező jelentéssel –, a románban is megtalálható (Tamás 1967, 390–391).

²⁵¹ LEX. BUD. 654; Barcianu-Popovici 1886–1888, 596, 632.

²⁵² Moldován 1897, 898; Șaineanu 1908, 687; DLR Tom. XI. Part. 1. 146; DLRLC IV. 171; DEX, 1001. A solomonar, șolomonar elnevezés, láttuk már, Salamon király román nevéből (Solomon) képződött (DEX, 1001).

róvesszővel másfelé hajthatják a sárkányokat, varázsigéikkel eltávolíthatják a solomonart a határból, de akár meg is ölhetik,²⁵³ amiért a falvak lakosai fizetnek nekik.²⁵⁴

A gyepecei memorathoz {46} kapcsolódóan érdemes megjegyezni, hogy a hárompataki csángók körében – katolikusoknál, ortodoxoknál egyaránt – a hagyomány szerint nagycsütörtöktől kezdődően kilenc csütörtökön a földben nem dolgoznak, nem kapálnak, ásna vagy szántanak, nem is kertelnek, nem szögelnek, nem kalapálnak, még csak nem is sulykolnak, mert aznap fogták el az Úrjézust, illetve ásták ki keresztfájának helyét, s ha úgy tennének, a jég elverné a határt.²⁵⁵

A következő ráolvasókban szereplő oroszleányok {47}, illetve orosz leány {48} alakja másutt oroszleány {118}, oroszleányok {148}, orosz leányok {242}, oroszleányok {277, 279}, gonosz leányok {293}, a zaras leányok {298} formában is felbukkan. Az oroszleányok alakja szerepel egy gyergyóditrói szövegben is.²⁵⁶ Az érezhetően összetartozó alakok hátterében minden bizonnyal az oroszleányok tájnyelvi, oroszleányok {277, 279} alakja áll, amelynek szerepe különösen a Szent Antal tüze elleni olvasásokban jelentős, hiszen Remete Szt. Antal legendájában fontos szerep jut az oroszleányoknak,²⁵⁷ alakjuk ugyanis – többek között – az ördög, az infernális erők szimbóluma.²⁵⁸ Arra, hogy a szóbeli örökítés során torzult alakok az oroszleány(ok) alakra mehetnek vissza, jó példaként szolgálhat néhány olyan ráolvasó, amelyben az eredetieként tétélezhető forma szerepel.²⁵⁹

²⁵³ Ha a határt a jég verni kezdi, a contrasolomonar a szelek járását megfordító, a felhőket pusztá helyek felé terelő titkos szavakat mond, majd kaszát ragad, amellyel keresztül-kasul a felhők felé vág (Moldován 1897, 900–901), máskor kést hajít a gonosz sárkány szívébe, megöli, s az a földre zuhan (Taloş 1976, 42). Innen ered a románságnál a jégeső szűrő, vágó vasszerszámmal való fenyegetése, elkeresztése, majd az eszköz földbe vágása, miáltal a solomonar megfélemlítettik, illetőleg erejét, hatalmát veszítvén sárkányostul a földre hull, s a jégeső megszűnik (Moldován 1897, 900–901). A fejsze használata a „nagy idő” eltérítésére még a közelmúltban is általánosnak volt mondható a rakottyási románoknál is: „Mondták, hogy a fészit bévágta a földbe az ajtó előtt. Szoval a ház előtt. [...] Az öregek, boldoguljanak, aszmondták: – Du-te, tăie'n pământ! [Eredj, vágd bele a földbe!] [...] Mikor görgetett, mikor csuf üdő vót, na, hogy látszott, hogy jönnek, aszmondtá: – Menj, vágd belé a fejszét a földbe! A ház előtt. [...] Tériti meg a nagy üdőt.” (96 éves férfi, Gyimesbükk, Rakottyás, 2008. november 13. Kiemelés tőlem – T. Gy.).

²⁵⁴ Moldován 1897, 898–900; Taloş 1976, 42. Alakjuk így kapcsolatban van a moldvai csángómagyar falvakban alkalmazott jégörzökével is (Seres 1994).

²⁵⁵ Csuzi–Takács 2004, 9–11. Hasonló régi szokásra utaló vallomásokat hallottam Románcsügesen, Gyimesbükkön, Csíkszentimréen, de a szokás élt Románcsügesen, a bukovinai székelység és a románság körében is (Balogh Ö. 1942, 16; Sebestyén Á. 1972, 144; 1989, 266; Gorovei 1937, 68).

²⁵⁶ Enyedi 1992, 116.

²⁵⁷ Érdy kódex I. 464; Erdélyi 1976, 115.

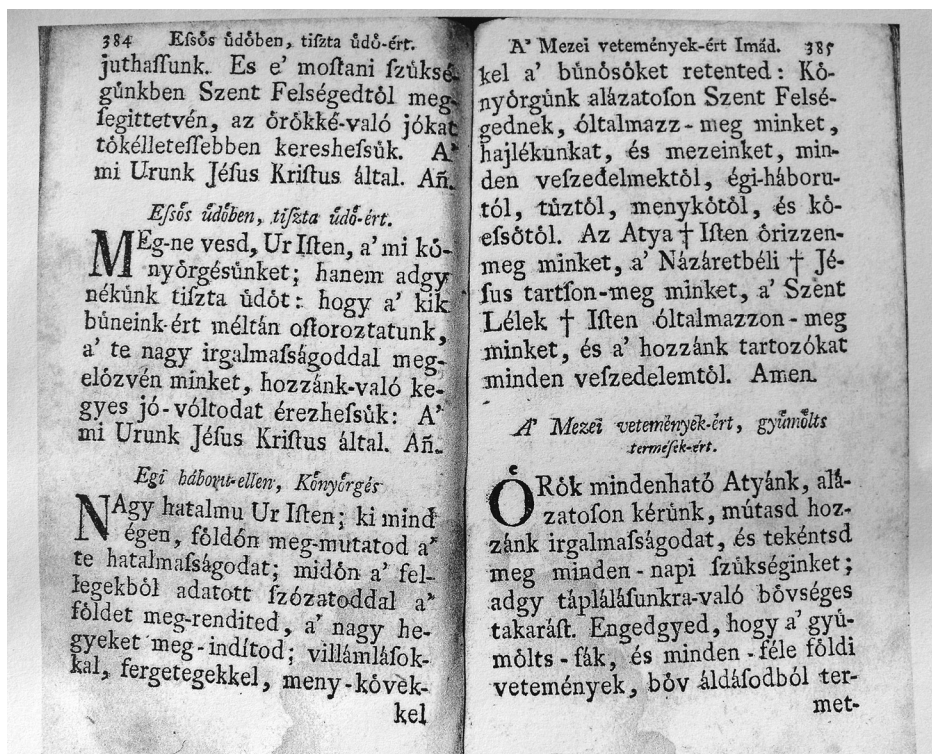
²⁵⁸ 1 Pét 5,8; Piper 1847–1851, Vol. I. Th. 1. 407.

²⁵⁹ Erdélyi 1976, 112; Bosnyák 1984, 54–55. o. 445. sz.; Tánczos 1995, 38; Takács 2001, 427. Úgy tűnik, a tájnyelvi oroszleányok alak egyes ráolvasókban orosz l(e)ányokká hasadt (pl. „Menj el

Az Egi haboru-ellen való Keonyeorgés szövege az Úti-társ csíksomlyói kiadásában.
(ÚTa 1749, 410–411 ; 1778, 384–385.)

az orosz leányokhoz...” – Takács 2001, 429), ennek romlott formája (a zaras leányok) kötetünkben is megjelenik {298}, másutt oroszlán(e)ányokká változott („Szállj bé az oroszlán lányoknak szívibe...” – Pócs 1985–1986, II. 461. o. XV.2.14.4; „Menjetek erős köszikláknak gyomrába, hol az oroszlánleányok laknak” – Tánzos 1995, 36). Mindebben szerepe lehetett a más olvasásokban is felbukkanó vad leányok (Pócs 1985–1986, II. 459–460. o. XV.2.14.1), tündérlányok, fehértündér-leányok, feketetündér-leányok (Csoma 1994, 254, 257), vadleánkák {280}, vadasszonyok {126} infernalis alakjának is. Másutt, egy – talán román hatásra jelentkező – sajátos képzet miatt, mely szerint a betegségdémonok párosával járnak, ezért a teljes gyógyulás érdekében mindegyiküknek mindkét nemű képviselőjét meg kell említeni a ráolvasóban, az orosz l(e)ányok, oroszlán l(e)ányok mellett megjelentek ellenkező nemű társaik, a legények („Menny el kemény kösziklába, ahol orosz lány leányok, legények laknak” – Kallós 1966, 150), az oroszánemberek {148} is, míg végül az oroszányok alakja a betegséget hordozó – általában hetes, kilences, hetvenhetes, kilencvenkilences – rontó szellemény-csoportokhoz kezdett hasonlítani: „Hetvenhét féle szorítás. / Mennyetek el kösziklába, / ott vagyon orosz ember, orosz asszony, / orosz legény, orosz leány.” Idetartozhat egy gyergyóditrói szövegben említett ruszlik alakja is {49}.

Az Egi háboru-ellen való Keonyeorgés szövege az Úti-társ csíksomlyói kiadásában.
(ÚTá 1749, 410–411 ; 1778, 384–385.)

Következő fejezetünk (1/G) első négy fohászának {67–70} írott előzménye szerepel már Pázmány Péter Imádságos Könyvének 1719-es, nagyszombati kiadásában is.²⁶⁰ A szövegek előképeül szolgáló Egi háboru-ellen, Keonyeorgést olvashatunk az először 1639-ben napvilágot látott²⁶¹ – 1769-ig még legalább kilenc kiadást megért – Uti-Társ című imakönyvben,²⁶² de hasonló szövegű Imádságot közöl A' Szent Háromsághoz,

²⁶⁰ „Nagy hatalmu Isten, ki meg-mutatod / hatalmafságodat mind az égen, mind a' / feoldeon: mikor a' felheokbeol adott fzavaddal, / a' feoldet meg-rendited, a' hegyek fondamen- / tomát meg-inditod, meny-keoved nyilaival / rettentet a' beuneoseokeot: és a' te akarotod- / nak engedeo teuzet, fergeteget, meny-keövet, / a' gonofzok ellen bocsátod...” (Pázmány 1719, 305–306; vö. uő 1753, 244).

²⁶¹ Húbert 1985, 58–62.

²⁶² „Nagy hatalmu Ur Isten, ki mind / égen, feoldeon meg-mutatod a' / te hatalmafságodat; midon a' fel- / legekbeol adatott fzózatoddal a' / feoldet meg-rendited, a' nagy he- / gyeket meg-inditod; villámláfok- / kal, fergetegekkal, meny-keovek- / kel a' beuneoseokeot rettentet: Keo- / nyorgeunk alázatoson Szent Fel- / ségednek, óltalmaz-meg minket, / hajlékunkat, és

hathatós égi háború idejekor felirattal az először 1716-ban kibocsátott – 1902-ig tizenhétszer újra kinyomtatott – Arany Korona könyv.²⁶³ Szövegeink további párhuzama található a Mennyei Arany Kúlts című ponyván.²⁶⁴ A fohász változatai kéziratokon is terjedtek.²⁶⁵ A Csíksomlyón nyomtatott *Lelki Fegyver* című kiadványban (1848) Égi háború idején címfelirattal találhatunk hasonló szövegű imádságot.²⁶⁶ A Budán kiadott, Égi háborúkor mondandó Litánia, és imádság (1856) című ponyván is szerepel – „Ó imádandó szent háromság!” kezdettel – párhuzamos szövegelemeket tartalmazó fohász.²⁶⁷ Borospataki {67} és csíkménasági szövegünk {70} az említett nyomtatványok valamelyikéből eredhet, áldomási {68} és áldomásalji {69} fohászaink azonban közvetlenül a gyimesi „Utászné” hajdani imatudományából származnak.²⁶⁸ Említett szövegeink Pócs Éva osztályozása alapján az ún. hosszú ima kategóriába tartoznak,²⁶⁹ s bár mögöttes tudattartalmukban alapvetően mágikus jellegűek, szövegükben csaknem kizárólag keresztény elemeket hordoznak. Ez alól kivételt csak a „Hogy szakadjanak el hegyekről hegyekre, / kösziklálkrol kösziklákra...” rész képez, amely a helybeli ráolvasók közönséges eleme {84–125/Megj.; 126–161/Megj.}. Az említett szövegekben {67–70} szereplő köeső kifejezés jelentése hagyományosan: jégeső.²⁷⁰

mezeinket, min- / den vefzedelmekteol, égi-háboru- / tól, teuzteol, menykeoteol, és keo-ef- / seoteol. Az Atya † Iften eorizzen- / meg minket, a' Názáretbéli † Je- / fus tartfón-meg minket, a' Szent / Lélek † Iften óltalmazzon-meg / minket, és a' hozzánk tartozókat / minden vefzedelemteol. Amen”. (UTá 1749, 410–411; vö. UTá 1764, 329–330).

²⁶³ Pongrácz 1843, 356–357.

²⁶⁴ Vác, 1804; Buda, 1820; MAK, 167–168; MeAK, 199.

²⁶⁵ KeT, 328–329.

²⁶⁶ „Végzetetlen hatalommal úralkodó sz. / Isten! ki meg győzhetetlen erővel igaz- / gatod mind az eget, mind a' földet, es az egek' erősségén levegő felhőkbe, / Mennydörgéssel, villámlással 's Menny- / köveid' hullásával meg rémited a' földnek / lakóseit...” (LeF, 171–172.).

²⁶⁷ ÉHá, 5–6.

²⁶⁸ László Anna „Utászné” (sz. 1901) az az „öreg néni”, aki a hathatós szöveget áldomási „adatközlőnk” számára – mint másoknak is (Tánczos 1995, 34) – leírta. Az „Utászné” által használt szöveg saját kézírásával jutott Daczó Árpád Lukács birtokába (Daczó 2003, 264), s a környező vidékről (Gyimesbükk, Rakottyás, Szalamáspataka, Petkipataka, Gyepece) is jó néhány párhuzama ismeretes (Bosnyák 1982, 75. o. 44. sz.; Salamon 1987, 201; Székely 1997, 39; Erdélyi 1999, 1031–1032; Takács 1995, 372; 2001, 344–349).

²⁶⁹ Pócs 1985–1986, II. 412–413.

²⁷⁰ A köeső kifejezés már a 16. század végétől ilyen tartalommal jön elő az erdélyi nyelvmélekekben (EMSzT, VII. 313), de egyes szótárakban is (Calepinus 1912, 298, 462; Pápai Páriz 1767, II. 193; 1801, II. 201; Wagner 1775, 513; Ballagi 1873, II. 110; Czuczor–Fogarasi 1862–1874, III. 1046), tehát nem székely tájszó, hanem általános használatban lévő, régi magyar műveltségi kifejezés.

Égi háború ellen való Könyör. 199

tiszta időt, hogy a' kik bűneinkért méltán
ostoroztatunk, a' te nagy irgalmasá-
goddal meg-előzvének minket hozzánk
való kegyes jóvóltodat érezhessek: A'
mi Urunk Jézus Krisztus által, Amen.

Égi háború ellen való Könyörgés.

Nagy hatalmú Úr Isten, ki mind az
Égen, mind a' földön meg-muta-
tod a' te hatalmaságodat, midőn a'
felhőkből adott szózatodal a' földet
meg-rendítéd, nagy hegyeket meg-in-
dítod, villámlásokkal, fergetegekkal,
mennykővekkel a' bűnösöket el-retten-
ted. Könyörgünk alázatosan szent Fel-
ségednek, óltalmaz meg minket, haj-
lékunkat, és mezeinket minden vesze-
delemtől: égi-háborútól, tüztől, meny-
kőtől, és kő-effőtől. Az Atya Isten
őrizzen-meg minket, a' Názáretbéli
Jézus tartson-meg minket, a' Szent
Lélek Isten óltalmazzon-meg minket,
és a' hozzánk tartozókat minden vesze-
delemtől, Amen.

K 4

A

Soron következő két szövegünk {71–72} első része fellelhető Tárkányi B. József Szomorúak vigasztalója című könyvében is,²⁷¹ amely a 20. század közepéig jó néhány kiadást ért meg, Egerben. Az ott közölt – a fenténél teljesebb – szöveg első mondata „Imádkozzál érettünk sz. Dónát püspök és martyr”, így valószínű, hogy csíkszentdomososi fohászainkban is egyedül Szent Donát²⁷² szerepelt eredetileg, Márk alakja csupán a mártír szó félrehallásából fakad. Szövegünk második, ráolvasó karakterű része, bevezető mondatában („Tiltlak téged az Atyának a Fiúnak / és a teljes Szent Háromság-nak nagy ere / jével”), talán imakönyvi eredetű, gyökerei legalább a már említett Arany Korona könyvig²⁷³ és a 16. század végéről származó gonosz felhő és háború elleni áldásig²⁷⁴ nyúlnak, további részei a vidék ráolvasóinak ismeretében autochton népi eredetűnek tűnnek, bár kapcsolatban állnak néhány – fentebb már idézett – „gonozz fellegh”, „fekete felhő, felheteg”, „pokoll Széll, pokol Eseő, pokol Fergetegh”, „pokol fene eső” ellen mondott 17. századi szöveg gonoszűző formuláival.²⁷⁵ A fentebbi négy „hosszú ima”-hoz {67–70} hasonlóan, következő szövegünkön {73} is jól érződik a búcsús ponyvák hatása, ezért – noha nyomtatott előképét nem leltem fel – úgy vélem, eredetét minden bizonnyal ebben a körben kell keresni. Néhány későbbi szöveg {77–82} a háláadó imádságokkal²⁷⁶ is szoros kapcsolatban álló, azoktól gyakran nem szövegükben, csak funkciójukban különböző fohászok közé tartozik.

Az utolsó alfejezetünkben (I/H) olvasható, a Trisagion-éneken alapuló, román fohászt {83} követő vallomásban szereplő, pusztában remeteskedő²⁷⁷ Szent Illés próféta alakja az ortodox vallásos művészet kedvelt témája.²⁷⁸ A székelység és a moldvai csán-

²⁷¹ Tárkányi B. 1859, 137; Bálint S. 1998, III. 185, 594.

²⁷² Szent Donát vértanú (augusztus 7.) valószínűleg ókeresztény püspök volt, legnagyobb csodatételét, hogy a mise közben rárontó pogányok által összetört áldozati kelyhet imájával újra eggyé forrasztotta, Szent Gergely örökölte meg. Donát a szőlősgazdák, szőlőskertek, kivált villámcsapás és jégeső ellen oltalmazó szent, első hazai említése 1626-ból ismert. Tisztelete később, főként bortermelő vidékeken elterjedt, 1724-ben Buda őt választotta a város védőszentjévé, villámcsapás ellen (Bálint S. 1998, III. 182–185), s amint azt az Égi háborúkor mondandó Litánia, és imádság (Buda, 1856) című nyomtatvány egyik szövege bizonyítja, a 19. században őhöz esedeztek ínség idején is (ÉHá, 7–8). A Legenda Aurea szerint – Antiochiai Szent Margithoz hasonlóan {1–2} – Donát is megfékezte, a kereszt jelével, a sárkányt (Voragine 1890, 485).

²⁷³ Pongrác 1843, 353–354.

²⁷⁴ Bálint S. 1943, 124–125.

²⁷⁵ Fabó 1905, 313; Nyáry 1915, 42–43; Jankovics 1981, 330; Pócs 1985–1986, II. 348. o. XIII.12.

²⁷⁶ Tánczos 2001, 213.

²⁷⁷ 1 Kir 17,2–9.

²⁷⁸ Az Illés ővező balkáni kultusz bogumil eredetű elemei hazai apokrif kozmogónikus mondáinkban is éreztetik hatásukat, a szegedi néphagyomány szerint a kevély angyalokat ő hajigálta le az égből, s mennyköveivel azóta is célozgatja őket (Bálint S. 1998, III. 74–75). Néphitbeli alakjának legfontosabb vonásai mennybe ragadásához (ascensio) kötődnek. A gyimesi, hárompataki

góság szerint is Illés alakjához kötődik a mennydörgés.²⁷⁹ Névünnepe (július 20.), mint dologtiltó napot, a gyimesi csángók elsősorban a villámcsapástól félve tartják.²⁸⁰ A csángó öregek szerint Illés „hordozza a villámokat”, kivált neve napján „keresi a villámokkal a gonoszokat”, s ha jó „nagy üdő”, a próféta a sárkány ellen hadakozik nyilával, őt akarja elpusztítani, ezért villámlik.²⁸¹ A gyimesi és moldvai csángók is úgy tartják, Illés, ha sejtene, melyik napon van a névünnepe, az egész világot el tudná pusztítani, ezért a többi szenttől örökké érdeklődik, mikorra esik ez a nap, hogy akkor ő lőjön, szerencsére azonban a szentek „eltagadják”, nem árulják el neki a titkot.²⁸² A magyarság – így a székelység és csángóság – hitéhez hasonlóan Szent Illés (Sfântu Ilie) szórja a villámokat a román néphit szerint is.²⁸³ A Gonosz ellen villámló, tüzes nyilával küzdő Szent Illés-tisztelete ihletett egy hárompataki hiedelemmondát is.²⁸⁴

csángók szerint Illést „a Jóisten a mennybe élve vitte fel”, ő és Szűz Mária „testestül-lelkestül” a mennyországban vannak, úgy szálltak fel oda, mint az Úrjézus (Bosnyák 1982, 107. o. 310. sz.; Zólyomi 1986 [EA 23003], 6; Magyar Z. 2003, 684–685. o. 1400. sz.).

²⁷⁹ Enyedi 1992, 118; Halász 2005, 75. o. 197, 201. sz.

²⁸⁰ Bosnyák 1982, 107. o. 309. sz.; Zólyomi 1986 [EA 23003], 6; Magyar Z. 2003, 288–289. o. 427–430. sz.

²⁸¹ „Az a sárkán a hegyekbe s a vizekbe, s inkább a víz, s a nagy üdőkbe szokott az járni. [...] Szent Ili, mikor ő lássa, hol van, s ő odalő, a villámot odacsapja! [...] S a Sátán jár az üdővel. Szent Ili örökké odacsap, ahol ő van, me bujik templomba, házba, emberbe, marhába. Bujik el, me fél, érti-e. S akkor ő bujik, s akkor a villám odacsap, s mit ér, azt elégeti.” (87 éves férfi, Gyimesbükk, Buhapataka, 2005. október 15.) Ugyanígy tartják a moldvaiak is (Bosnyák 1980, 86. o. 660. sz.).

²⁸² Bosnyák 1982, 107. o. 304, 306, 308. sz.; Halász 2005, 74. o. 195. sz. Továbbá: „Hát Szent Illés, ha tudná, hogy a világ milyen rossz, akkor eddig elveszítette vóna. [...] Ha tudná, hogy itt a földön milyen rosszak vagyunk, me tényleg rosszak vagyunk. Ez biztos. E rossz világ. Csak Szent Illés testestül-lélektől van felvéve. Énok s Illés. [...] S ők nem tudják, itt a földön mi történik, csak ő csinálja a villámot. Ezt így tanóltuk.” (70 éves nő [sz. Gyimesbükk, Bálványospataka], Csikcsekefalva, 2006. június 5.) „S Szent Ilinek a napját tartották nagy üdő ellen. Nem vót szabad például szénát rakni, csűrbe rakni. Vót Magdólna, Foka, Illés, ezket tartották. [...] Ezek ilyen... nem tartjuk, katolikusok nem tartják például ezt a Fokát. De Magdólnát igen. Illést se igen tartjuk, de az ortodoxok nagyobbra tartják. Illés, aszmondják, ő jár tüzes szekereken, s ő haragszik, az időt ő kormányozza. Ő kormányozza az időjárást. [...] Illés tudná, hogy mikor van az ő nevenapja, a világot elveszitené, olyan üdőt adna.” (60 éves férfi, Magyarcsücs, 2006. június 7.) „Hogyha tudná, mikor van az ő napja, a világot elveszitené. De neki es parancsolnak, úgyhogy nem eppe úgy menyen.” (87 éves férfi, Gyimesbükk, Buhapataka, 2005. október 15.)

²⁸³ Moldován 1897, 1041.

²⁸⁴ Magyar Z. 2003, 582. o. 1159. sz.; Takács 2004, 595. o. 1118. sz.

2. Vízvetés és fejelfúvás {84–263}

A következő öt fejezetben az igizet, ígizet, azaz a szemverés, a szemmel való rontás gyógyítására használatos vízvető {84–204}, illetve fejelfúvó, a beteg fejét, homlokát elnyaló, a betegséget elköpdöső {205–249} ráolvasók szerepelnek. Az utolsó alfejezetben végegyesen közlök bő tucatnyi, román nyelvű vízvetést és fejelfúvást {250–263}. A szemverésben való hit Róheim Géza szerint a magyar folklór legáltalánosabb vonása.¹ A gyimesi, hárompataki, Úz menti csángóság által igizetnek nevezett, a csíki székelyek ajkán igizetként is élő rontásfajta elnevezése talán az ige, íge szóban gyökerezik, amely a magyar régiségben először 1315 körül fordul elő íge alakban, s a későbbiekben is hasonló formákban (pl. 1708: íge, 1750: ígék; 1759: égédet), 'szó' (1315 k.), 'Isten szava' (1466), 'természetfeletti erejű mondat, szólás, szó' (1774) jelentésekkel adathozható.²

Maga az ígéz, ígézni kifejezés a magyar régiségben először a Budapesti Glosszában (1456 k.), majd a Németújvári Glosszában (1470) jön elő – többek között – 'megbűvöl,

¹ Róheim 1984, 471.

² Benkő L. 1967–1976, II. 191; Müncheneri kódex 413. A magyar ige, íge szó a nyelvtörténetek szerint ótörök eredetű (*üge) (Benkő L. 1967–1976, II. 191). A sumérban az igi szó 'szem'-et jelent (Komoróczy 1979, 100, 239, 421, 658; Pusztay 1977, 50), a szemverést a 'rossz szem' okozza (Dundes 1992, 39). A szemverés legkorábbi említéseire a Kr. e. IV–III. évezred mezopotámiai varázsszövegeiben bukkantak rá (Langdon 1913, 11–12; Ebeling 1949, 203–211; Dundes 1992, 39–40.), a nézéssel való rontás európai, elő-ázsiai, észak-afrikai hitének az ókortól napjainkig szakadatlan folyamatosságban fellelhető hagyománya – elterjedési képe alapján – minden bizonnyal diffúzió, azaz átöröklésnek köszönheti létét (Pócs 2004, 402, 425). A szemveréssel kapcsolatos szerteágazó hit jellemzi a legrégebb káldeus, indiai, perzsa, egyiptomi ráolvasókat, az arab meséket, az óészaki epikus mondákat csakúgy, mint az archaikus és klasszikus görög és római hitvilágot (Seligmann 1909, I. 39, 11–12), vagy éppen a biblikus hagyományt. Az igizet mint rontásfajta szerepel már Mózes könyveiben (pl. 3 Móz 19,26; 5 Móz 18,10; 2 Kir 21,6). A görög nyelven írott Bölcsesség Könyvében (Kr. e. 1. század) a „bűn ígézete” kifejezés jön elő (Bölcs 4,12), a héber nyelvű Jézus, Sirák fiának Könyve (Kr. e. 190 k.) pedig a „másra ferde szemmel tekintő” ember gonoszágáról ír (Sir 14,8). A rossz szem a héberben ajin horá, az arámiban ajin bischa alakban jön elő (Seligmann 1909, I. 12). Az Újszövetségben is felfedezhetők a szemveréssel, igizettel, a rontó, gonosz szemmel kapcsolatos hit nyomai. Máténál „a” te szemed azért é gonosz” kérdésben, Márknál a farizeusokat leckéztető Jézus egyik felsorolásában szerepel a gonosz szem, rossz szem kifejezés (NT, 67, 140; Mt 20,15; Mk 7,22; gör. ofthalmosz ponérosz, lat. oculus malus, oculus nequam), Pál apostol Galatákhöz írt levelében pedig a „kitsoda ígézett meg titeket” kérdés olvasható (NT, 624. Gal 3,1; gör. tisz hümasz ebaszkanen, lat. quis vos fascinavit).

elvarázsol' jelentéssel,³ s a 16. században is folyamatosan adatolható 'varázsigével megbűvöl' tartalommal.⁴ Az igézés alak először Laskai Osvátnál (1498 e.) szerepel „fascinationes (vulgo yghezes)” formában; később a debreceni hitvallástétel (1562) szól a rontás e fajtájáról („az igézés betegség neme”), majd a Kolozsvári Glosszákbán (1577) lelhető fel mint „incantatio: zaubery: ighezez”.⁵ Az igizet tartalma a későbbiekben, így Calepinusnál (1585), Pápai Páriznál (1801) és a Wagner-féle Phraseologia-ban (1750, 1775) is megegyező,⁶ a kifejezés jelentése tehát: 'bizonyos igékkel, pl. dicsérő szavakkal vagy babonás kifejezésekkel megbűvöl, megront valakit', 'erős nézéssel, bámulással vagy akár-mely más szerrel megbabonáz', 'merő nézéssel vagy kuruzsló szavakkal (igékkel) megront, megbűvöl, megbabonáz'.⁷ A Magyar Tájszótár (1838) szerint az igézni, megigézni jelentése: „Éles szemmel valakit ábratni, erős nézés által főfájdalomba hozni. [...] Megbűvölni, bájolni, p. o. szemivel v. valamilyen szerrel.”⁸ Az erdélyi nyelvmélekek között az igizis, égizet viz (18. század eleje), illetve az igézet (1826) kifejezések a szemverés, szemmel verés kapcsán jönnek elő.⁹ A hajdani és a recens tájnyelvben a rontó cselekedetet jelölő igéz, igiz kifejezés többek között igiz, igyíz, ígíz, igez, az annak eredményére vonatkozó igézés, igézet pedig igizés, igizis, ígízés, ijízés, valamint igizet, ígízet, igézet formában fordul elő.¹⁰

A székelyek és csángók hitvilágában az igizet, ígízet a betegséget okozó rontások egyike, amelyet jórészt, bár – amint látni fogjuk – nem kizárólag akaratlan ártás eredményének tartanak. Mindenkit és csaknem mindent meg lehet igézni, de nem mindenki igézős, arra születni kell. Különösen azokról az emberekről tartják, hogy igizősek, akiknek a szemöldöke, a „szeme szőre” összeér, „essze van sirulve” {98–99, 105, 123, 150, 156, 158, 165, 200, 203, 207, 221, 230, 251, 263}, mert annak „erősebb a szeme” {204},

³ Benkő L. 1967–1976, II. 192; RMG, 348–349.

⁴ Így pl. 1577: meg igezný, 1595: egezni, 1598: ígíz (Benkő L. 1967–1976, II. 192; RMG, 349).

⁵ RMG, 349; Szendrey Á. 1986, 194.

⁶ Calepinus 1912, 350, 409: effascino 'Meg igézeom', effascinatio 'Meg igézés', fascinum 'Igézet, meg keotés', fascino 'Meg igezeom', fascinans 'Igezeo', fascinatio 'Igézet, (auagy) igézés'; Pápai Páriz 1767, I. 242; II. 148; 1801, I. 266; II. 155: Falcínans 'Ígéző', Falcínatio, Fascinum 'Ígézet, Meg-kötés', 'Igézés', Falcinationis solutio 'Igézetből meg-gyógyítás', Falcinans 'Ígéző'; Fascinatus 'Ígézt, Igézett', Falcino 'Meg-igézem, Meg-kötöm', 'Ígézem'; Wagner 1775, 432: Falcino 'Meg-igézem'.

⁷ Czuczor–Fogarasi 1862–1874, III. 174–175; Ballagi 1873, I. 609.

⁸ MTSz, 173.

⁹ EMSzT, V. 519.

¹⁰ Szinnyei 2003, 931; ÚMTSz, II. 1068; Penavin 2000, 226. Bosnyák Sándor megfigyelése szerint az igizés (igézés) a szemverés megnevezésére országszerte a legelterjedtebb kifejezés, amely elsősorban a keleti magyarság körében, Bihartól a Kárpátokon túl, de a magyar nyelvterület déli, nyugati és északi részén is él, mégpedig túlnyomó részt (~ 69%) igiz, s csak jóval kisebb arányban (~ 19%, illetve ~ 6–6%) ígéz, illetve igez és igéz formában, s az igiz alak éppen a nyelv archaikusabb elemeit őrző peremvidékeken lelhető fel (Bosnyák 1992, 5).

és akiket csecsemőkorukban kétszer választottak el az anyjuktól {98, 127, 145}.¹¹ Az igizés belső, lelki okának általában az irigységet tartják.¹² Úgy vélik, elsősorban azt lehet megigézni, ami szép, tetszetős, irigylésre méltó {85, 90, 98, 105, 108, 110, 114, 130, 132, 136, 139, 146–147, 149, 152–153, 155, 163–164, 188, 190, 197, 208, 221, 240, 263}.¹³ Úgy tartják, „amit szeretsz, megigizhated” {97}, amit megigiz, azt „szíviből megszereti” {108} az ember. A túlzó szeretetből tehát rontás is fakadhat, hiszen a fennen hangoztatott csudálat nemegyszer sárga, gyilkos irigységet takar. Erre utal egy a vidéken – kivált a csiki székelység körében – elterjedt vízvető szövegtípus, amelyben a gyermek Jézust az égen járó fényes csillaghoz, a napfényhez hasonlítják, ezáltal rontják meg {162–204/Megj.}.

Noha bárkit és szinte bármit – állatot, növényt, valaki munkáját – meg lehet igézni, amiről a székelység, csángóság körében mindmáig csaknem mindenki személyes élménnyel, közvetlen tapasztalattal rendelkezik, mégis elmondható, hogy a szemverésnek leginkább a védtelen, gyenge, ugyanakkor mások által meg-, illetve elirigyelt élőlények vannak kitéve. A kiszolgáltatottság fontos eleme a megigizett átmeneti, liminális, vagy kezdő állapota,¹⁴ legyen szó emberi, állati, növényi, vagy akár „élettelen” létformáról (jegyespárról, gyermekágyas asszonyról, szoptató anyáról, újszülöttről, fiatal állatról, rügyező fáról, kelő kenyértésztről, megfestendő hímestojásról); az igizésben ugyanis az ösztönök, érzelmek, indulatok világa hat elementáris erővel, az igiző pszichikailag aktív, míg a megrontott (legyen bár „tárgy”, „dolog”) – aki, amely éppen különleges állapota miatt időlegesen intravertáltabbá válik – passzív állapotban van.¹⁵ Az egyes ráolvasások szövegében gonosz démonként megjelenő – szárnyakkal rendelkező¹⁶ – igizetre a vallási közösségbe még nem tartozó, szentségi védeltséget nem élvező újszülöttek kivételesen fogékonyak, általános tapasztalat azonban, hogy ez az érzékenységi keresztség elnyerésével valamelyest csökken.¹⁷ Egyes ráolvasók szövegéből arra következtethetünk, hogy a vízvetés kapcsolatban áll a keresztelezés egyházi és paraliturgikus gyakorlatával {162–204/Megj.}. Elmondható ugyanakkor az is, hogy az életkor előrehaladtával az igi-

¹¹ Bosnyák 1992, 1. Noha a többszöri elválasztás népmeséink különleges erejű hőseinek (Fehérlófia, Erős Ambrus) világát idézi (Bosnyák 1992, 1), egyik fenti kitétel sem kizárólagos magyar sajátosság, a sűrű, bozontos, illetve összenőtt szemöldök a gonosz szem jellemzője már a legrégebbi időkől fogva (Seligmann 1909, I. 75), a kétszer elválasztottak igiző erejére vonatkozó hit pedig Svédországban vagy Macedóniában is hasonlóképpen él (Róheim 1984, 472).

¹² Egy régi gyimesfelsőlői vízvetésben is „kércinségből, irigységből” igizte halálra a nagy zsidó lejánnya a Kisjézust (Tánczos 1995, 40–41), ahogyan az egy budáka-oldali szövegben is szerepel (Takács 2000c 92; 2001, 387).

¹³ „Az igizésben a legnemesebb érzés, a szeretet ront.” (Bosnyák 1992, 1).

¹⁴ Pócs 2004, 408.

¹⁵ Bosnyák 1992, 2, 5.

¹⁶ „Megindult a gonosz igizet hetvenhétféle szárnyával. Rászállott ennek a malacnak testjére...” (Kallós 1966, 148).

¹⁷ Vidák 2001, 112.

zetre mint rontásra való érzékenység általában csökken, ha nem is beszélhetünk „immunitás” kialakulásáról.¹⁸

Az igézet kínzó fejfájással {84, 118, 130, 134, 136, 138, 155, 163–164, 182, 218, 221, 226, 238, 240, 256, 261}, hányingerrel jár {99, 134, 145, 150, 207}, a beteg – ember, állat egyaránt – ásítózik {94, 118–120, 122–123, 128, 130, 149–150, 160, 163–164, 198, 203, 242, 263}, szédül {164}, mert a rontás nyomja, „öli a szüvit” {128, 149–150, 214}. Általános hit szerint az igizetbe bele is lehet halni {89, 99, 130, 142, 147, 149, 161, 164, 261}. A szemverés megelőzésére a „pókás bubákat”, a kisgyermeket éppúgy megjegyzték, s egyes házaknál megjegyzi még ma is, mint a fiatal állatokat. Az állatok igézettől való megóvására a legjobbnak tartják a nyakra, fejre, szarvakra kötött piros szalagot, masnit, bojtokat {89}, az istálló küszöbére szegezett piros rongyot {98}, az istállóba tett „piros kötöt” {110}, a gyermekek védelmére a küszöbre rögzített piros textíliát {98}, a fejükre húzott piros kendőt, sapkát, főkötőt, a homlokukra tett piros szalagot {89, 116, 221, 243}, a fejdőjükre tűzött, Jézust és Máriát ábrázoló érmecskét {221}, leginkább azonban a piros gyapjúfestékkel {112, 257}, vagy – ha az nincs kéznél – az üst fenekéről vagy a „füttöről” lekapart „szító”-val {89, 98, 112, 116, 130, 139} megkent homlokot. Előbbi, amint az egy magyarsügi vallomás alapján¹⁹ feltételezhető, talán egy régvolt áldozati szokás emléke, utóbbi pedig elsősorban a szépség–csúfság ellentétpár mentén értelmezhető: ami szép, azt irigylik, megigézik, a csúf, elcsúfított gyermekekre, állatokra azonban nem leselkedik ez a veszély.

Az archaikus hit szerint a fákat, virágokat is meg lehet igézni {97, 105, 110, 130, 142, 146, 150, 158, 163–165, 189, 210, 221, 240, 242, 257, 263}. Az igizős szem „vevődtetésére” ezért – főként a csángók, de helyenként még a székelyek is – máig piros rongyokat, szalagokat, „kötöket”, gyapjú fonaldarabkákat aggatnak a rügyező, virágban lévő fák ágaira {85, 89, 110, 221}, úgy vélik ugyanis, a figyelmet elvonó, az egy pontra szegezett, merev tekintet elterelő piros szín segít a rontás megelőzésében. Igaz, vannak olyanok is, akik szerint a fákat nem lehet megigézni, csak az „élő állatot” {261}, ugyanis „a fának nincs lelke” {204}. Úgy tartják, ugyancsak meg lehet igézni valakinek a munkáját is. Régen, amikor szövőt tettek, „a kapukot zárták bé, s kötték bé, hogy ne menjenek a nézők, me’ igizték meg” a szövőszéket²⁰ {127, 147, 149–150, 164–165, 204, 210, 234, 251, 254, 261}, de ugyanígy megigéződhet a kenyértészta keléskor, illetve a kemencébe vetés után {99, 130, 150, 164–165, 210, 261}, vagy akár tojásíráskor a piros tojás, a festőlé {150}.²¹ A megigézett szövőszéknek, ritkábban a kenyértészta – az élőlényekhez hasonlóan – ráolvasás kíséretében vizet vetnek {99, 127, 130, 147, 149–150, 164–165, 204,

¹⁸ Balázs L. 2002, 400.

¹⁹ „...ha nekem es kicsi bubám vót, s egy tyukot elvágtam, vagy valamit, akkor jelt tettem a gyermekre. A vérit annak es a homlokára feltettem, hogy valami nehogy bántsa.” (Takács 2001, 357).

²⁰ Takács 2001, 358.

²¹ A tojásfestéskori vízvetésről Gyepecén is hallottam (Csuzi–Takács 2004, 75).

210, 242, 251, 261}, volt, hogy a megrontott kenyértésztába keresztet húzván „elfutták” azt is, mint az ember fejét {150}. A Bálványospataka szádájában állott gyapjűfűsülő régi tulajdonosa, Sándor Géza az „esszebolondult” mechanikus szövőgépeket is vízvetéssel orvosolta {147}, de némelyik vadász a puskájának is vizet vet, ha a vadászat „nem ugy mejen, ahogy kell”.²²

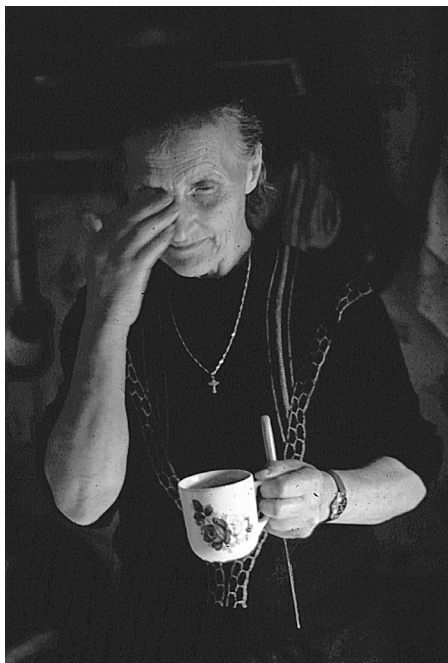
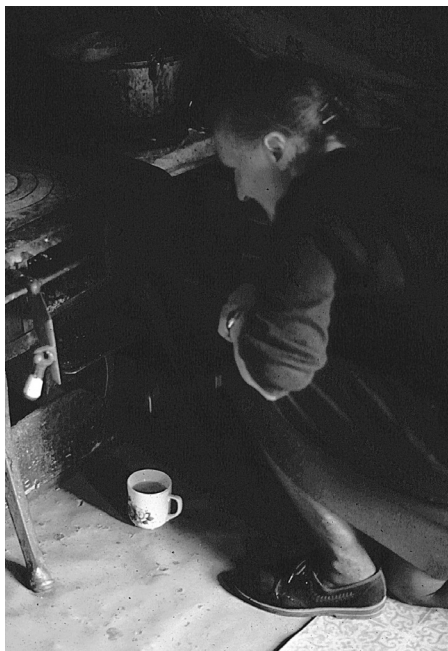
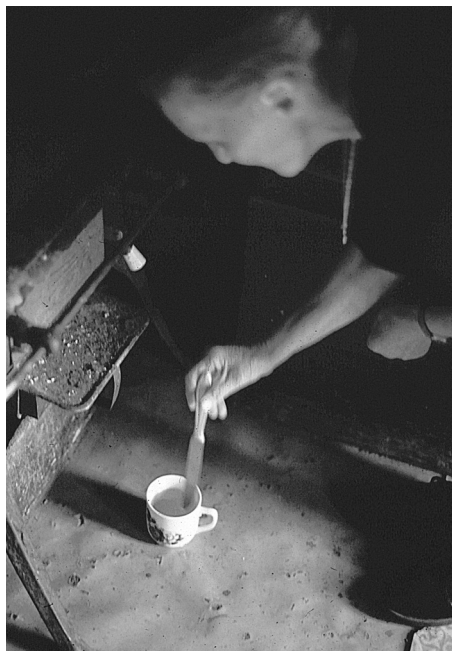
Ha a rontás megelőzését célzó cselekedetek nem jártak eredménnyel, a megigézett gyógyítására két, gyakran együttesen is alkalmazott módszer áll rendelkezésre: a vízvetés {84–204, 251–254, 256–257, 260–263} és a beteg fejének elfűvése {205–250, 255, 258–259}. Makacs, nehezen múló esetekben szokásban volt a fokhagymázás és a névcseres is.²³ A vízvetésnél – amint a ráolvasókat kísérő vallomásokból látni fogjuk – a gyógyító, jó néhány előírás betartásával, vizet merít (hagyományosan folyóvízből, csörgőről, vagy legalább a kútból, hogy tiszta, „kezdetlen” legyen), amibe a tűzhelyből kivett, többnyire páratlan számú (három, öt, hét, kilenc) paraszt vet, melyek mindegyikére „ráimádkozza” a gyógyításnál használatos „olvasást”. Az így elkészített, a szentelt vízzel sokak által azonos értékűnek tekintett szenesvízből ezután a beteg néhány (általában páratlan számú) kortyot iszik, a maradékkal megmossák az arcát, a homlokát, a halántékát, esetenként a tenyereit és a talpait, majd a vizet – amely magával viszi a betegséget –, elöntik, leggyakrabban a sas (kapufélfa) vagy fa tövére, esetleg kutyára vagy macskára. Az eljárásokra vonatkozó – nem egyszer, mondhatni, családunként változó – szabályokat az egyes szövegeket követő vallomásokban láthatjuk részletesebben. Ha megtörtént a baj, megigéztek valakit, s nincs víz a közelben, a székelyek és a csángók a másik gyógyító módszerhez folyamodnak, vagyis elfűjják a beteg fejét {205–249}. A vízvetés és az elfűvés szövegei igen gyakran megegyeznek, vannak azonban olyanok is, akik mindkét gyógyító cselekedetet különböző, egymástól funkcionálisan elkülönített „olvasásokkal” végzik.

A vízvető ráolvasók spektruma az egyszerű gonoszúzó parancsoktól (pl. „Igizet, aki megigizted, / szállj a pusztára!” – 84. sz.) a bonyolultabb felépítésű, összetett, epikus elemeket tartalmazó szövegtípusokig terjed. A tipológiailag különböző szövegek alapvetően két nagy csoportba, a nem epikus, valamint az epikus elemeket tartalmazó ráolvasók közé sorolhatóak,²⁴ ez a két szövegcsoporthoz alkotja igizetre használatos vízvetésünk első három fejezetének (2/A, B, C) anyagát {84–125, 126–161, 162–204}. A két nagy szövegcsoporthoz alcsoportjainak megállapításához elsősorban Pócs Éva munkáit használtam, melyek szerint előbbieket – a nem epikus jellegű szövegek – között fellelhetők a ténymegállapító felsorolást és a betegség elmúlására irányuló óhajt, parancsot, illetve fohászt, áldást és átkot, valamint a betegség lehetséges okozóinak felsorolása utáni viselkedést, fohászt, átkot, áldást tartalmazó szövegek, ezek szerepelnek első (2/A) fejezetünkben.

²² Takács 2001, 403–404.

²³ Bosnyák 1992, 2–3.

²⁴ Pócs 1968; 1985–1986.

„Szállj el, igizet, a kösziklára...” Vízvetés szemverésre, Gyepece.
(Imitáció, vö. Takács 2001, 381.)

A második csoportba tartozó – epikus jellegű, illetve epikus elemeket tartalmazó – ráolvasók szinte kivétel nélkül az ún. „Találkozás a gonosszal” típusba sorolhatóak,²⁵ amelyen belül kötetünkben két nagy szövegcsoporthoz különül el; egyfelől az, amelyben a „szenttel” találkozó gonosz démon saját szavaival mondja el miért jött világunkba, hogyan akarja elpusztítani kiszemelt áldozatát, míg a másikban a Kisjézus megigézésének változatai szerepelnek. Előbbieket a második (2/B), utóbbiakat a harmadik (2/C) fejezetben közlöm. {126–161, 162–204} A külön fejezetekre osztást az alapvető tipológiai megfontolásokon túl a kötet olvashatósága, kezelhetősége is igényelte.

A negyedik nagy fejezetben (2/D) szereplő fejfűvő, eltöpdőső szövegeket {205–249} szintén két nagy csoportba – epikus, illetve nem epikus – soroltam. A vízvetésekkel való szoros kapcsolatuk miatt itt előre vettem az epikus jellegű szövegeket, amelyek a fejezet első nagy csoportját képezik {205–210}. Közvetlenül utánuk egy igen archaikus, máig tisztázatlan eredetű,²⁶ „Őz nyalja fiát a szeplőtől...” kezdetű ráolvasócsoporthoz {210–215}, majd egy rövid tarhavas szöveg {216}, azután egy kiterjedtebb szövegcsoporthoz következik, amelyben az ígézetet okozók felsorolását felsőbb segítséget kérő fohász követi.²⁷ Utóbbi csoportot két részre osztottam. Az elsőben a szöveg nem sorolja föl a rontás feltételezhető okozóit, csupán a szemverés szituációját („Rossz szem megnezte, / rossz szű megszerette...”) idézi fel, míg a másik nagy szövegcsoporthoz ráolvasói több-kevesebb részletességgel végigsorolják a rontás forrásaként feltételezhető személyeket, tehát egyfajta archaikus diagnosztikát alkalmaznak, s csak ezután kérik a felsőbb erők segítségét {205–249/Bev}. A következő kisebb csoportban lévő szövegek az okozók felsorolása utáni foháson kívül visszaküldik a rontást oda, ahonnan az jött {240–242},²⁸ néhány ráolvasó rontó átokformulát tartalmaz {243–245},²⁹ utolsó szövegeink pedig az igizet hagyományos gyógyítását kifaragó trufához kapcsolódnak {246–249}. A vízvető, valamint a fejfűvő, eltöpdőső ráolvasók egyes típusainak variánsairól, azok feltételezhető eredetéről kissé részletesebben az adott fejezetekhez kapcsolódó megjegyzésekben írok.

A fejfűvások, eltöpdősések utáni, ötödik fejezetben (2/E) román nyelvű vízvetések és fejfűvások szerepelnek {250–263}. Rendszerezésükben az Artur Gorovei Descânțele românilor (1931) című monográfiájában szereplő felosztást használtam, amelyben a szerző a román ráolvasók között tizenkét alapvető típust különböztet meg.³⁰ Minderrel bővebben a fejezet bevezetőjében olvashatunk {250–263/Bev}. Az igizet (rom. deochiul) eltávolítására szolgáló román ráolvasók és az őket kísérő cselekedetek sok tekintetben megegyeznek a vidék magyar nyelvű vízvétéseivel, fejfűvéseivel, amelyekkel nem egy-

²⁵ Pócs 1985–1986, II. 442–503. o. XV. 2–6.

²⁶ Takács 2010, 350–396. A románság hasonló típusú ráolvasóit Lükő Gábor samanisztikus eredetűnek tartja. (Lükő 1961, 126.)

²⁷ Pócs 1985–1986, I. 272–289. o. XII.31–53.

²⁸ Pócs 1985–1986, I. 289–297. o. XII.54–73.

²⁹ Pócs 1985–1986, I. 298–301. o. XII.74–88.

³⁰ Gorovei 1931, 121, 122–190.

szer genetikus kapcsolatban is állnak. Az említett kapcsolatokra az egyes fejezetekhez rendelt megjegyzésekben utalok.

A gyógyítók a ráolvasók szövegét általában igen „kicsikén” mondják, halkan „sopotyálják”, nehogy valaki illetéktelenül eltanulja azt, bár éppen Csíkszentimrénnel azzal a hittel is találkoztam, hogy a vízvető tudományt nem lehet másként megszerezni, csak „ellopni”, másutt – így például Csíksomortánban többen is – úgy tartják, vízvető ráolvasójukat nem mondhatják el nekem, mert azt csak „ellopni” szabad, ők is úgy tanulták {205–249/Megj.}. A ráolvasással a tudománnyal rendelkező a saját maga baján nem segíthet, az a közhit szerint „nem hasznos”. A gyógyításért nem szokás előre fizetséget kialkudni, „Isten nevébe” történik, csupán az érte önként felajánlott fizetséget lehet elfogadni, a „régie” közül sokan ezt is kereken elutasították, mert hitük szerint Isten gyógyít, ők csupán közvetítői szent akaratának. A gyógyítást megköszönni nem szabad, mert hatását veszti. A igizet gyógyításával kapcsolatos tudnivalókról az egyes fejezetekhez kötődő megjegyzésekben olvashatunk kissé részletesebben. Az „igézés”-hiedelmkör alkotóelemeiről – Pócs Éva babonás világgépre (babonás tudás és babonás célú cselekmények) és Vajda László a folklórjelenségek három legfontosabb alkotóelemére (ideák, rítusok, mítoszok) vonatkozó korábbi sémái segítségével³¹ – Hoppál Mihály írt.³²

A.

Vízvetés

(Nem epikus szövegek)

{84–125}

Első fejezetünkben a csiki, kászoni és gyergyói székelyek, a gyimesi, Úz menti, valamint a románcsügi csángók között hallott és rögzített, nem epikus szövegű vízvetések sorjázunk. A ráolvasók között fellelhetőek rövidebb, csupán ténymegállapító felsorolást és a betegség elmúlására irányuló óhajt, parancsot, illetve fohászt, áldást és átkot tartalmazó {84–105}, valamint hosszabb, a betegség lehetséges okozóinak felsorolása – mint egyfajta archaikus diagnosztikai, jósló eljárás {84–125/Megj.} – utáni visszaküldést, fohászt, átkot, áldást magukban foglaló szövegek {106–124}.³³

Az első csoporton belül, amennyire az egyéb szempontok engedték, az exorcizmust végzők szempontjából osztályoztam tovább a szövegeket, így először azokat vettem sorra, amelyekben a magyar régiségben és a néphitben legfőbb gyógyító erőként, bájosként és orvosként számon tartott Szűz Mária³⁴ űzi ki a betegből a gonoszt {97–99, 110, 112,

³¹ Pócs 1964, 6; Hoppál 1970, 276–277.

³² Hoppál 1970, 259–286.

³³ Pócs 1985–1986, I. 256–301. o. XII. 1–88.

³⁴ Erre utal néhány régi ráolvasó részlete is: „Ne ijedgyel fzent Anyam Maria, en vagyoc / mindennel nagyobb oruos, te vagy minden / nel nagyobb baios”; „A jó Isten anyja jó orvosnő volt...” (Bolgár 1934, 24; Komáromy 1910, 325).

117, 119–120}, valamint azokat, amelyekben Mária és valamelyik más szent – így az epikus vízvetések egy csoportjánál {168, 195, 197–199} kiemelt szerephez jutó Keresztelő Szent János – távolítja el az igizetet {101}. Ezután következnek a Szentháromság egyes személyei, így az Atyaisten {108, 111}, a hagyományban „mindennel nagyobb oruos”-nak tartott Jézus Krisztus {103–104}, valamint a – talán ráolvasóink „pogány” gyökerei miatt is {84–125/Megj.} – szintén igen gyakran szereplő Szentlélek {102, 105–107, 121, 123, 125} általi gyógyítások. Egy állatgyógyító vízvetésben Szent Vendel alakja {122}, néhány ráolvasóban a később részletesebben is említendő angyalok {113–116, 123} bukkannak fel {84–125/Megj.}.

A második, a betegség lehetséges okozóinak felsorolását is tartalmazó, csoporton belül a már említett archaikus diagnosztikai-jósló eljárást leggyakrabban fohász-, illetve áldásformula követi {106–108, 112–117, 119–124}, csak egy-két esetben az igizet, mint betegségdémon visszaküldése a kősziklák gonoszok lakta világába {118}, illetve a rontás okozóra való visszaküldése, visszafordítása {88–93}, valamint a magyar ráolvasók között nem túlságosan gyakori átokformula {94–96}. Egy gyergyóditrói és egy csíkszentdomokosi szöveg {122–123} a népünk közt széltében elterjedt gyékényágy-kőpárna és a hozzá szorosan kötődő sótalan, főtelen kása motívumát tartalmazza,³⁵ utolsó ráolvasónk {125} pedig már második fejezetünk epikus vízvetéseihez {126–161} köt át. Az igizettel, valamint a gyógyítására szolgáló vízvető szövegekkel és az őket kísérő cselekedetekkel kapcsolatban felmerülő további kérdésekre a fejezetvégi megjegyzésekben utalok.

84. A vízvetést úgy, egy csészébe vizet tőtnék, s veszen egy kést vagy bicskát a kezibe. S akkor keresztet vet a vizre, s akkor mondja a Mútyánkot, vagy akármelyik imádságot mondja. [...] Egy szenet belévet. Például a fenyőfa szén, mert vannak a bükkfa, melyikeknek a szenik, az mind leszáll, a nehéz szén. Osztán ezt, amikor a fenyőfa szenet megégette [...] mind egy jó nagy mogyoró, akkorákat... darabokra török ott a tűzbe, akkor kiveszi s beléveti, s akkor, ahogy az ottan cserszeg, mi, eltöpdösi:

Phüj, phüj,
igizet, aki megigizted,
szállj a pusztára!

S keresztet vet a késsel. Így belévet öt szenet vagy hetet, hogy ne legyen páros, és imádkozik. A Mútyánkot, Üdvözetet, ezeket elimádkozza, s úgy szerre mindig egy szenet belévet, s úgy imádkozik [...] s úgy elköpködi. S aztán [...] hogyha a szén leszáll, akkor megvót igizve. Ha nem száll le a szén, akkor nem vót igizet,

³⁵ Pócs 1985–1986, II. 526–538. o. XV. 11.

tudniillik.³⁶ Met ez így fejfájástól, vagy állatnak es vettek, hogy valaki hirtelen megtekinti... [...] Nem minden ember igizett, azt tartották, hanem egyes emberek erőssen, akik igiztek. Így mondták a régiek. Akkor osztán, amikor elvégezte az imát, megint keresztet vetett így késsel vagy bicsakkal a vízre. S azzal, ha ember vót, ivott belőlle, abból a vízből egy-egy cseppet, s még úgy megspiccolták a vízzel. S osztán, ha állat vót, akkor az állatra reapriccolták azt a vizet. Ez vót a vízvetés régen. [...] Má megfejtettem egy pár szót belőlle. S akkor azt tartották, hogy ha megvót igizve, akkor az az állat, vagy akármi, helyrejött ettől.³⁷

85. Nincs senkim. Egyedül vagyok. Reám nem szorúlnak vízvetésre, én nem kell azt csináljam. Én megmondhatom. [...] Először is, amíg elkészítük a vizet, legyen parázs, a legjobb, szén a kályhába [...] addig elmondjuk a Miatyánkot. Akkor felvilágosítást kérünk az Istentől [...] hogy vajon milyen szem igizte meg, milyen szemverést kapott az a kicsi. Kék, fekete, barna? Arra a kékre belédobunk egy szemet. Akkor vegyük a feketét, arra is beléteszünk egy szemet, de mind keresztet vetünk a csésze fölé. S akkor megint, na, most a barnát vetem:

Világosíts fel, Istenem,
 hogy a három közül melyik a verekedős!

Akkor belévetem azt a barna szemest. Arra is keresztet vetek, s magamra is. De sírnak a szenek, ha megvan igizve! Sírnak! Ha leszállt az aljára, akkor megfigyeljük, melyik szállt le. Az igizte meg. Akkor arra ugyanvalóst, ez nem vót mondva sohasé, arra egy Miatyánkot s egy Üdvözetet el kell mondani, hogy szálljon a... belé a vécebe, s a gyerekekről távozzon. Azt a vizet... aval a vízzel megkenjük a kicsi tenyerit, a két halántékát, a nyaka csigáját, s a kicsi talpát is, hogyha szabadon van. S ha nincs szabadon, majd, mikor tevődik tisztába, akkor is meg lehet mosni. A többi maradékot ajtó sarkára, mikor nyitogatódik, úgy menjen [...] az, aki igizi, hogy többet ne fogja a gyereket. S ami még megmaradt, kivigyázkodunk, valaki lát-e, az úton keresztül loccsantsuk. Vigyék el. [...] Én így tudom, és örökké érvényesültem vele. Jó vót. [...] Állatokra is jó. Arra is nagyon jó. [...] *A fákra is vetik?*

Azt nem hallottam, de én, hogy meg ne igizzék, örökké piros rongyot szoktam rárakni. Rákötni vagy úgy rádobok, de most már nem olyan szépek, nem igizik meg, kiöregedtek.³⁸

³⁶ A vízbe vetett szenek és az igiző szemek kapcsolatára {84–125/Megj.} jó példaként szolgál a soron következő, Csíkcsicsóban rögzített vallomás {85}.

³⁷ 88 éves férfi, Egerszék, 1997. október 20.

³⁸ 72 éves nő [sz. Csíkcsomortán], Csíkcsicsó, 1998. június 9.

86. Vízét vetünk. Elmondjuk a Hiszekegyet, utána a Miatyánkot, de amentot nem mondunk, egyáltalán. S amikor a Miatyánkot elmondjuk, akkor mondjuk, hogy:

Ezt a gyermeket, ki megigizte,
úgy menjen el belőlle az igizet,
hegyekről hegyekre,
kövekről kövekre,
hol senkinek,
semminek ártalmára nem esik,
hol a kókisszó nem hallik!
Dicsőség Atyának, Fiúnak és a Szentléleknek,
miképpen kezdetbe, most és mindörökké.

S erre a szentet vessük belé a vízbe. [...] Háromszor. Újból a Miatyánkot, s aztán így csak. [...] Inkább a gyermekeknek, vaj az állatoknak vettünk vizet. [...]

Honnan kell méríteni a vizet?

[...] ...kilenc meregetőről kilenc csipor vizet kell méríteni. De nem arra, amerre foly a víz, hanem visszafelé. Nem felfelé, hanem lefelé. [...] S azzal meg kell fürösztetni a gyereket. S kilencszer. A tekenőbe, abból a vízből. Abból a vetett vizekből. S azt meg kellett még, kilenc helyt vettetni vizet. S férfiakkal is, nem csak nőkkel. S akkor abból a vízből meg kell fürösztetni, s kilencszer fürösztetni, s venni ki a teknőből. S újra. Kilencszer. S osztán úgy jött helyre. Akkor a másik az [...] hogy süssön egy vakarut, s küdjé el attól a gyermektől, amelyik utca három felé ágazik, a kezibe huzza belé a vakarut, akkora vakarut süssön, me ugye meglyukasztotta, akkora vakarut kellett sütni, hogy a keze térjen belé. S akkor édesanyám elküdte, met olyan helyt laktunk, hogy... pont ki kellett az utcán menni, s három felé ágazott az út: S oda tedd le az utra, ahol három felé ágazik! A gyermek helyrejött. S kilencszer ezt a vizet es, kilencszer kivenni, de kilencszer meg kellett ismételni ezt a fürösztést. Annyira megígizték a gyermeket, hogy az igizetbe majdnem beléhalt. [...] S így, ezzel. Babonáság-e, vagy miféle, de sikerült, na. Meggyógyult. Helyrejött a gyermek.³⁹

87. Öt szál gyufát szoktunk, me valamikor édesanyámék szokták csinálni, hogy... ilyen nyirfaágot, a pünkösdi búcsún, amit visznek, azt a nyirfaágot szokták betenni a szénre, a kályhába, és amikor megégett, akkor [...] az ágakból kicsi széndarab került. S akkor azokat szedték ki, s dobták a vízbe. De a csésze alá egyszer keresztet vettek. A csészét a vízzel rátették, és utána a tetejire elmondták a Hiszekegyet. S akkor, most má nyirfaágot nem keresünk, hanem gyufát. Öt szál gyufát. S az öt szál gyufát, úgy egyiket a másik után gyutsuk, es mondjuk:

³⁹ 86 éves nő, Csíkszentdomokos, 2005. október 21.

Szem megnezte,
szíve megszerette.
Oszoljon vissza,
mind a tengeren a hab
hogy oszlik szét!
Menjete el, igizetek,
ahonné jöttetek!
Távozzatok,
oszoljatok,
mind a tengeren a hab,
ahogy oszlik szét!

Ezt, ahányszor a gyufaszálat dobják a vízbe, annyszor mondják. [...] Egyiket a másiktól gyútsák. S aszmondják, hogyha meg van igazve az a kicsike, akkor a gyufának az a feje, ami letörik, met egyik gyufaszáltól a másiktól bele kell ütni, akkor így hegyesen marad benne a víz aljába. Ha pediglen nem, akkor úgy leereszkedik, vagy fönt marad a víz tetején.

Utána abból a vízből meg kell itatni?

Abból kell... szoktunk így csöppenteni a szájukba, megkentük kereszt alakba a homlokukat, akkor a kicsi tenyerükbe tettünk, a talpukat kentük meg, s így.

És ami megmaradt?

Aztat gyümöcsfára öntötték el. Gyümöcsfa tövére, vagy pediglen keresztül az úton, s mondták aztat is, hogy:

Aki hamarabb elmenyen,
vigye el a betegséget.

Osztá most már az babonáság vót-e, vagy igaz vót, nem tudom. De másképp a gyümöcsfának a tövibe öntötték a vizet le. [...] Ezt es csak édesanyámtól tanóltam.⁴⁰

88. Vízet vettek búcsúágból [...] vagy ilyen pimpóból, amit Husvétkor szenteltetnek. [...] A pimpót bétették a tűzbe. [...] Bétette a tűzbe anyósom, s akkor keresztet vetett a csiporra, a vízbe. S akkor mondta a Miatyánkot s a Hiszekegyet:

Szem megnézett,
szív megszeretett.
Fájjon a feje,
ki tégedet megigézett.

⁴⁰ 67 éves nő, Gyergyóvárhegy, Muszkapataka, 2008. május 23.

Ezt mondta.

Ezt hányszor mondta el?

Háromszor.

Három szemet vetett a vízbe?

Igen. Három szemet. S többet es vethetett belé... [...] Lehetett négyet, ötöt, hatot. De inkább páratlan legyen, úgy vették belé.

Fel kilencig?

Igen. S akkor úgy, ha... ha hamar szálltak le, akkor nem mult el sokszor. Akkor, hogyha felszállt a tetejibe, akkor tettek bele többet, hogy: Lássuk, hogy száll-e le belőle az aljba! S hogyha má, mondjuk, beléütött ötöt, s nem szállt le, akkor tovább nem vették, me akkor nincs megigézve. S akkor megmosták. S nyakát megkenték, s homlokát megkenték, s az állatot meglocsolták.⁴¹

89. Úgy tanultam én, hogy kilenc gyufaszálat kiszámolunk, s akkor aztot letegyük az asztalra. Akkor elévegyük a csészét, s megmeritsük vízzel, és többet nem tegyük rá az asztalra, hanem csak székre. A székre keresztet vetünk, s a csiporra es keresztet vetünk, s akkor magunkra es. S akkor imádkozunk Miatyánkot, Üdvözlét s [...] osztán elégnék a gyufák, és belétördeljük minden gyufaszálnak a fejit vagy félig a gyufaszálat, s azután mondjuk neki, hogy:

Szem megnézte, szív megszerette,
fájjon annak, aki megigízte.

S akkor a vízre keresztet vetünk s akkor megmossuk a kezit, akárkinek így visszafelé, így lábát, fület, s itt a halantékját, szemeit, s akkor... iszunk három kortyot belőle, s akkor kivigyük s az úton keresztülöntsük. [...] S az öreg nénik ezelőtt, amikor én leánka vótam, akkor seprűágot kellett bévinni. Ágseprűt. S akkor az még el kellett égjen a tűzön, s akkor abból lett a szén, s akkor azt a szemet [...] ott úgy belérakocsálták ima közbe a csiporba [...] s akkor azt es úgy követtük el, hogy meglocsoltuk így visszafelé a kezeinket, így a halantékon, szemünket, s akkor úgy osztán kiöntődött az a víz.

Mit lehet megigézni? Embert, állatot?

Mindenfélét. Még a virágot is. Még a virágot is. S osztá az annyira nagy betegség [...] azt is mondták, hogy belé is lehet halni. [...] Ténleg úgy kellett vessük a vizet, me hiába vót piros kendő vagy piros sapka, vagy piros mit tudom én... de állandóan a vizet kellett.

Tettek piros kendőt, sapkát?

⁴¹ 78 éves nő, Gyergyóditró, 2006. december 6.

Igen, igen. Vagy tettünk ide egy kicsi kormot a homlokára, vagy valamit. [...]
A kicsi állatokra is tettem pirosat?

Igen, igen. Pirossat, vagy tettünk egy kicsi maslit a nyakára, vagy ilyen, ami olyan édeske vót, me az állat is, amikor kicsi... olyan, olyan aranyosok.

Fákra, virágokra?

Arra is teszünk ilyen piros szallagokat. Igen. A virágokra is.⁴²

90. Letegyük a poharat a vízzel, s akkor vegyük ki a szenet, vagy a gyufát meggyújtom az arogázon. Met most utoljára nem vót nekem már kicsi gyerelem, de lett egy olyan gyönyörű csitkónk, hogy az ember akárhova ment vele... mindig megigizve, mikor jött haza! Füle, lába, minden lógott, esett össze az udvaron! Nem szopott, se semmi. [...] Na, én vettem a gyufát, leghamarabb az arogázt gyutottam meg, s keresztet vettem a pohár alá egy késsel, amire legelsőbb keresztet vettem. Magamra is. Kezdtem a Hiszekegyet, s ahány gyufát tettem, annyi Üdvözlég Máriaát és közekbe mégis azt mondtam, hogy:

A szem megnézte, a szív megszerette,
s fájjon annak, aki megigizte.

S mondtam az Üdvözlég Máriaát tovább. S öt gyufaszálat elgyutottam, tehát az öt Üdvözlég Mária. S akkor osztán kivettem azkot a szeneket, amit beleeresztettem, visszadobáltam a tűzbe. [...] S már ment s szopott, és meg vót gyógyulva! Hát el tetszik-e képzelni?! Csoda! Ugy rea vót kapva, hogy... akár hányszor elment, mindennap, jött haza, meg vót ígizve. Evvót az orvosság. Így. Így csináltam.⁴³

91. Ezelőtt, ha megigéztek, gyermeket es, nem csak borjut [...] akkor ezt szokták mondani:

Szem megnézte, szív megszerette,
fájjon a feje annak, aki megigézte.

Kilenc szenet dobnak a vízbe. S az, ha leszáll, aszmondják, akkor meg van ígizve. S ha feljönnek, akkor nem. Megmosakodik, s iszik egy kicsit. S az úton keresztülöntik, s ennyi.⁴⁴

92. Kék szem, fekete szem megnézte,
szálljon arra az ígizet!

⁴² 60 éves nő, Gyergyóditró, 2007. április 11.

⁴³ 72 éves nő, Gyergyóditró, 2007. június 5.

⁴⁴ 92 éves nő [sz. Gyergyóalfalu], Hollósarka, Szárazvölgy, 2007. június 4.

S utána elimádkozunk egy Miatyánkot. Én úgy szoktam, megcsókolom a kicsi baba homlokát, s úgy a sarkakba töpdösünk, arrafelé. A szobasarkak felé. Három-négyszer es el szoktuk mondani.⁴⁵

93. Pohárba teszünk vizet. S akkor kilenc gyufaszálat, vagy zabszemet kiválasztunk, egyformákat. S akkor, ugye, imádságot, ahogy mondjuk, úgy egyenként tesszük bele. Ha gyufaszálat teszünk, akkor a gyufaszál, mikor annyira leég, akkor beléésik a vége, s a vége, ha beléésik, akkor meg van igitve, hogyha beléhullnak. S hogyha a tetején maradnak, akkor nincs. [...] S mikor ennek vége van, akkor a nevetlen ujjunkkal a homlokára keresztet vetünk, a szájára, s a tenyeribe. S aztat a vizet nem szabad olyan helyre önteni, ahol járnak, hanem olyan helyre tevődik el, hogy más ne járjon rajt.

Kék szem, zöld szem, fekete szem,
megnezte, megigizte.
Szálljon az igitet arra,
aki tégedet megigizett!

S akkor:

Ptű-ptű-ptű.

[...] S akkor el kell köpni háromszor egymás után. Anyósomtól látta eztet, hogy csinálta. S van olyan es, hogy a homlokát nyalta, s akkor ezt mondta.

S akkor melyik ujjával?

Nevetlen ujjával. Evel.

Az a gyűrűsujja?

Igen, igen.⁴⁶

94. Azt úgy, hogy egy csészébe [...] félig kell vízzel tölteni, s akkor le kell térdelni a fűtő elejibe. A csésze alá a késsel keresztet húzni, s a csészét reatenni. S [...] imádkozni kell, mind csak a Miatyánkot, az Üdvözlégyet, s amikor ezt elmondta, akkor kiveszen egy szenet késsel és beléereszti a vízbe, s akkor mondja, hogy:

Dicsőség az Atyának, a Fiunak, a Szentlélek Istennek nevében.

Mikor a szenet beléeresztette. Akkor újra elmondja a Miatyánkot, Üdvözlégyet. Akkor újra szenet veszen ki. Megint csak így keresztesen kell vetni az izével, a késsel a vízbe. Háromszor ezt meg kell csinálni. S akkor viszik, s az állatot megmossák azzal a vízzel. A szenet vissza kell dobni. S akkor kell mondani, hogy:

⁴⁵ 55 éves nő [sz. Csíkjénőfalva], Csíkkarcfalva, 2006. december 3.

⁴⁶ 57 éves nő, Gődűc, 2008. november 21.

Ptű, ptű...
Szem megnézte, szív megszerette.
Szökjék ki a két szeme,
aki megigizte.

Hosszabbat nem mondnak. Hosszabbat se s rosszabbat se.

Az állatot hogyan mossák meg? Bal kézzel? Jobb kézzel?

Jobb kézzel, csak úgy kell mosni, hogy így a farka tövitől úgy elé a fejéig. Vissza-felé. Fel a szarváig. S akkor így le a, hogy jó a két első lába. S akkor a vizet fé-reönti valahova, valamilyen sarokba.

Három szemet vetnek?

Igen. [...] Annak annyi, akármikor vetheti, csinálhassa, csak három szemet vetnek belé, s a szemet vissza kell dobni a tűzbe, hogy az gyulladjon fel. [...]

Honnan lehet tudni, hogy megigizték az állatot?

Akkor a fülit így leereszti az állat. S olyan szomorú. Nem eszik. [...]

Milyen állatot lehet megigizni?

Tehén, bornyu, disznó, ló. [...]

Ásítózik az állat, ha meg van igizve?

Van, amelyik. S gyerekbe es van, amelyik ásítózik, hogyha... [...]

De az igizettől ásít olyankor?

Igen, igen. Így mondják.

S ha vizet vet, magára is átragad az az ásítás?

Nem. Nem. Reám nem.

Mit lehet még megigizni?

Embert is, állatot is meg lehet igizni. Virágokat is meg. Például ide hátra egy olyan asszony van, postásné, hogy melyik virág neki tetszik [...] kiszárad. Ugy megigizi, hogy kiszárad a virág. [...] Barna fehérnép, s amelyiknek így a szemődöke összeér, barna, az igiz a legjobban. Mind férfi, mind fehérnép. [...] A szőkék ritkábban. A barnák igiznek nagyon. Összeér így a szemődöke. Vastag, dús szemődöke van, s itt összeér.⁴⁷

95. A vidernek a közepiből merit egy csésze vizet, s belédob három égő szemet. S ahogy belédobja a három égő szemet, keresztet vet. Három keresztet:

Atya, Fiu, Szentlélek nevében. Amen.
Száj megnézte,
szem megcsudálta,
kígyófasz a szeme közli!

⁴⁷ 76 éves nő, Kászonaltíz, 2006. június 2.

S akkor, mikor ezt megcsinálja, aki meg van ígizve, annak leszáll a fenekibe a szén, s ha nincs megígizve, feljő a tetejire. S akkor abból kell igyék három vagy négy csepp vizet, s a homlokát megtörülük, s osztá attol valamennyire helyrejő. Ugyhogy meggyógyul. Ilyenformán tudom édesanyámtól ezt.⁴⁸

96. Nagymamánk vesszőseprű ágat megégette [...] s a szénből vágott egy olyan centiméter nagyságot, s egy csésze vízbe beletette. Keresztet vetett rá, és mondta, hogy:

Aki ezt a gyermeket megigizte,
kék szem megnézte,
zöld szem megigizte,
valahányszor megnézte,
mindannyiszor megigizte!

És akkor mondott egy imát. Miatyánkot s Üdvözlégy Máriát. Ujra még vett egyet. Kilencszer csinálta ugyaneztet, s mind a kilencszer ugyanígy elmondta, s... mindig aszmondta, hogy ha a szén leszáll a csésze aljára, akkor meg van ígézve. S a vízzel megmosták a gyerekek az arcát, homlokát, kezeit, talpát, és utána az utcán átöntötték. És mindig aszmondták, hogy ha nő ígézte meg, nő jön, s ha férfi, akkor férfi. S nagymamánk aszmondta mindig, hogy ettől mindig helyrejöttek a gyerekek, mikor betegek vótak.

Mit mondott, ki ígézős?

Ugy mondták, hogy akinek össze van nőve a szeme... [...]

Kit lehet megigézni?

Gyermeket. Aszmondják, állatot is, de inkább gyermeket. Állatnak is szoktak vetni vizet. [...] Akkor még volt olyan, hogy elköpködték a homlokát, hogy a szájához tette, s elköpködté. A szájához tette a homlokát, s ugy akkor mondta. Ugyanezt mondták akkor is:

Ptű, ptű...
Valaki megigézte,
mindahányszor megnézte,
valahányszor megigézte,
kék szem megnézte,
zöld szem megigézte,
kutyaszar a szeme közé,
aki megigézte!

Még mondtak egy olyan csunyt. [...] Akit megigéznek, aszmondták, az ásitozik. Az ásitozik. Aki meg van ígézve, az.
Az annak a jele?

⁴⁸ 76 éves nő, Csíkkozmás, 2006. december 8.

Hogy meg van igézve. Így mondták régen az idősek. [...] Ezt is csak nagymamámtól. Bíró mámatól.⁴⁹

97. Három keresztet vet. S akkor:

Szem megnézte, sziv megszerette,
s a boldogságos Szűz Mária legyen vele,
s gyógyítsa meg!

Hát a tavaly Péter Zolti kiment a mezőre a lovával. Semmi baja nem volt. [...] De találkozott egy valakivel esze. S hát a ló... abba a helybe megigizte. Ugyhogy Isten tudja, hogy tudta visszahajtani, hogy hazahajtsa az istállóba. [...] Aztá hezám jött. S hát én, ahogy tudtam, én úgy vizet vettem, s a ló jobban lett. Osztán mondta, estefelé még odamentem [...] mondom: – Még vetek, ha szükség. S aszmondja: – Keresztmámi, nem szükség, met helyrejött a ló. [...] Ha megtetszik valami, le kell köpdösni. [...] Még egy gyereket es. Megnézte, no, le kell köpdösni: – Phűj, meg nem igizlek! Így szoktuk mondani.

Mit lehet megigézni?

Állatot es, embert es. Gyerekfélit ugyanvalóst meg, a kicsi gyereket.

Fákat?

Meg. S akkor az a virág má... kezd lehervadni. Amit szeretsz, megigizheted. [...] Én, ha a kicsi gyermeket, vagy valamelyiket látom, én abba a helybe leköpdösöm.⁵⁰

98. Elmondja a Műatyánkot, s az Üdvözlégy Máriát, s akkor mondja:

Szem megnézte, sziv megszerette,
halálra megigézte.
Vigasztaló szép Szüzanyánk,
gyógyítsd meg a János fejit!

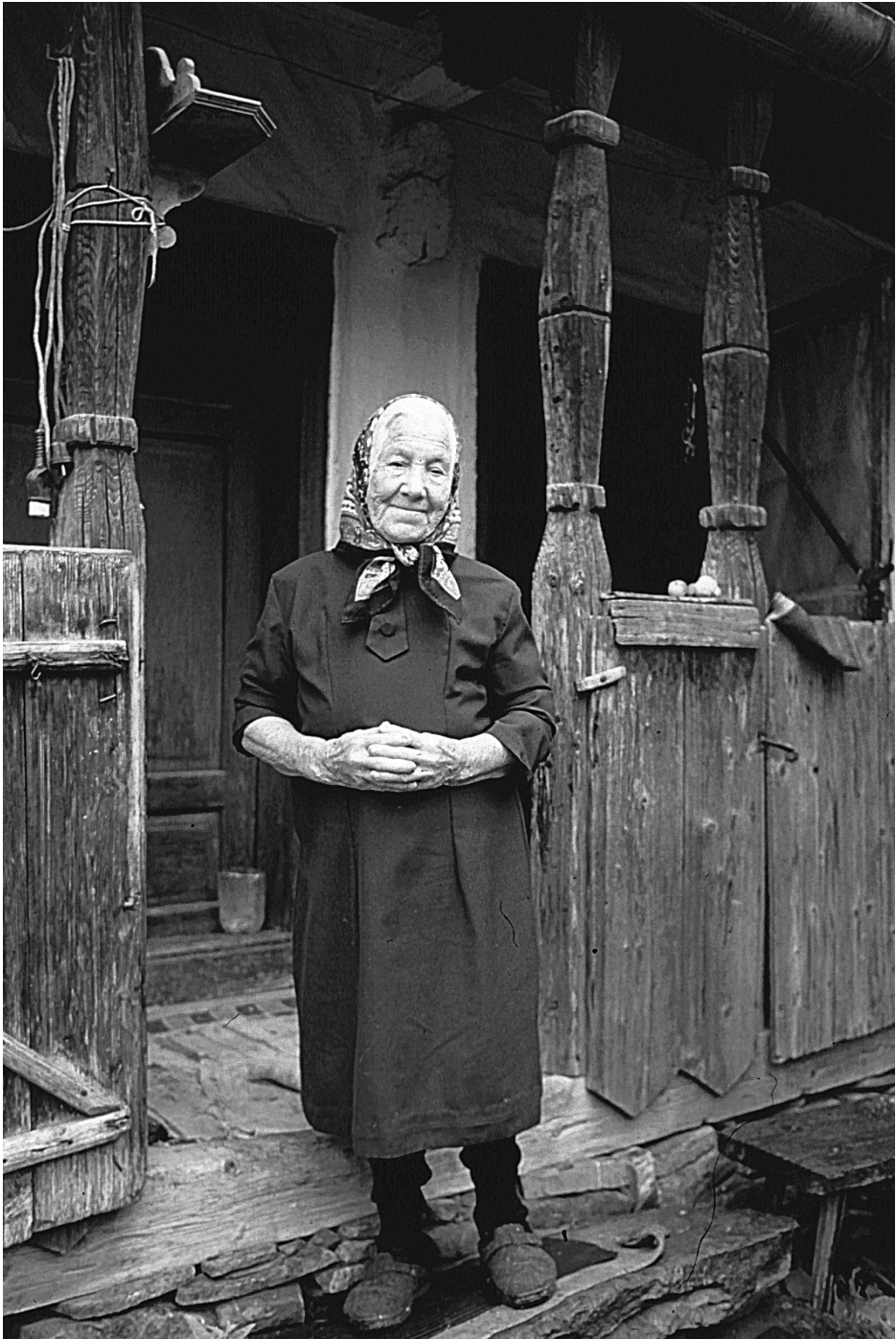
S akkor köpi, elköpi kilencszer.

Phö-phö-phö,

s megint háromszor, s úgy. No, s így fújják, a fejit elfújják. S ha nem, a vizre es, így keresztet vet. Veszik a vizet. Nem szabad abból a vízből inni, amiből vetik a vizet. Kezdetlen víz. Akkor frissen behozzák, a csészét más csészét vesznek elő. Akkor egy késsel keresztet csinálnak, s arra ráteszik a csészét. S akkor a víz tete-

⁴⁹ 65 éves nő, Csikmadaras, 2006. december 5.

⁵⁰ 85 éves nő [sz. Csíkszépvíz], Csíkbánkfalva, 1999. május 27.

„... a boldogságos Szűzmária legyen vele...” (Csíkbánkfalva)

jire es keresztet, s vesznek ki szentet a kályhábol. Három olyan jó szentet, olyan pici szenteket. S akkor ezt mondják háromszor. S így fújod, a keresztet mindig csinálod utána, s ha leszállnak a szentek, akkor megvan igézve, s ha nem szállnak le a szentek, akkor nincs igézve. [...] Akkor aztat ráöntik egy olyan... vagy ahol az út keresztelkedik, vagy ha nem, egy ilyen sasra, amin nincs semmiféle... csupasz legyen, na, olyan csóré sasra. Kéreg ne legyen rajta semmi, s ág se. Zöld se. S akkor mondják:

Akkor igizzenek meg, mikor ezt a fát!

Igy van. Ez van. S aki a keresztet utnál önti, az es mondja, hogy:

Ugy menjen el a fejfájásod,
ahogy ez az utca keresztelkedik!

Régebb kivitték. Ki, ki. Vótak az azelőtti idősebbek, s kivitték. [...]

Mit tartanak, ki igéz?

Az igézős, kinek így a szemöldöke össze van nőve. Azt is mondják, kit kétszer választottak el, de inkább ez, akinek itt összenő a szemöldöke, az igézős. S a kék-szeműek jobban igiznek, mind a más szeműek. [...]

Mit tartanak, mit lehet megigézni?

Embert is, állatot is, még csak a virágokat is. Még csak a virágokat is, aki ráfelel-kezik nagyon, hogy milyen szép... s akkor az is lekókad. [...]

A kenyeret, mikor dagasztják?

Jaj, hát az igen, mikor nagyon szép a tészta, jó a liszt, lemegy a kezedről a tészta, ahogy dagassza az ember. [...]

Hogyan védik meg az igézéstől a gyermekeket, kicsi állatokat?

Hát például, aki nagyon babonás vót, mikor kicsi baba született, oda a küszöbhez tettek egy valamilyen piros rongyocskát. Odaszegeztek. Egy picurka piros valamit oda felszegeztek, s aszmondták, nem fogja az igizet azt a babát. S az istállóba is úgy csinálnak. S amikor a fák sokat virágognak, akkor is helyenként kötnek olyan piros kötőcskét, valami rongyocskát, hogy ne igiződjön meg az a fa. Abba akad bele a szeme, s nem igizi meg a fát.

S a kicsi gyermekeket?

Kenték meg szítóval. Szénnel, így egy kicsit, egy pontikát tettek oda a homlokukra.

S a kicsi állatokat?

Azoknak köttek valami piroskát, valamit, egy kicsi piros. Vagy a farkincájába, vagy oda a hajacskájába, oda a szarvára. [...]

A kicsi csikóknak köttek fakanalat a nyakukba?

Az inkább olyan regáti szokás. [...] Inkábbat ott raknak ilyesmiket.⁵¹

⁵¹ 73 éves nő, Gyimesbükk, Tarhavaspataka, 2004. június 2.

99. Van, amelyik igizésre hétszer vetik, s a másikat pediglen három szénre. Mennyire van megigizve. Vagy van, amikor seprüágból szemet égetnek, s arra vetnek. Például, ha az állatot erőst megigizik, seprüágból szemet égetnek a kályhába, s abból vetik a vizet. S arra, amelyiket seprüágból vetik a vizet, elmennek s a folyóbol lefelé, ahogy folyik a víz, lefelé meritnek hét ízéből, hét csorgórol, hogyha megvan régülve, s hogyha nem, akkor hárombol, így három kapu előtt... [...] Vagy embernek es vetnek így seprüágból es. Amelyiket seprüágból vetik [...] azt késnek a fokával vágják belé a vízbe, hogy legyen hatásosabb. [...] Van három darab seprü, s azok égnek még. Mikor meg van szenesedve, akkor a kályhábol kiveszi, s úgy... vágja késsel. S arra imádkoznak. Minden szemre elmondnak egy Üdvözlég Máriaát, s azelőtt elmondnak, hogyha hét szénre vetik, akkor elmondnak három Múatyánkot, hogyha hét szénre vetődik, s akkor... mind az egészet, Máriaát kérik, hogy ő gyógyítsa meg. S így elmondják a Múatyánkot, s utána elmondják az Üdvözlég Máriaát, a utána elmondják, hogy:

Ó, boldogságos szép Szüz Mária,
gyógyítsd meg ezt az embert!
Szem meglátta, sziv megszerette.
Boldogságos szép Szüz Mária,
vigasztald meg,
s vidd el ezt a fájdalmat tőle!

Ennyit mondanak?

Igen. Ezt az imádságot így mondják.

Azt nem mondják, hogy hová vigye el a betegséget?

Nem. Csak vigye el. Igen. S ha ember van, akkor annak a homlokát a nevetlen ujjával. Ez az. [Gyűrűsujját mutatja.] Keresztet vetnek reja kétfelől, így az arcát... le a nyakát, tenyerire, keze hátára keresztet vetnek, hogyha kicsi baba van, akkor a talpára, lábára, arra es keresztet vetnek... [...] Akkor itatnak kilenc kortyot, hogyha hét szénre vették. Ha három szénre vetődött, akkor csak hét korty vizet kell meginni belőlle. S amikor osztán aztat a vizet megvették, s azt az illetőt megkenték, hogyha ember, teszem fel, akkor az ajtónak a sarkához vetnek három keresztet, s mondják, hogy:

Ezt az embert akkor igizzék meg,
mikor ez a fa kivirágzik!

Na, a száraz fának. Hát a tok, az nem virágzik ki. Akkor megfogják a vizet, s átöntik az úton. Keresztül. S a szemet visszateszik a füttőbe.

Arra mit mondanak?

Hát igen, hogy:

Menjen el a fájdalom,
mind ahogy ennek a szénnak a füstje
kimejen a kéményen.

Ugy mondják rá. S vannak olyanok, hogy úgy meg vannak ígizve, például emberbe is, hogy halálra. Hányingere van, rosszúl van, mindenféle baja van, mintha epekrízisse vóna, úgy fáj a gyomra. Ugy, ugy. Olyan rossz létje jön, rosszúl van. [...]

Mit lehet megigézni?

Embert, állatot, virágot.

A munkáját valakinek?

Például meg lehet igizni a tésztát, mikor kenyeret sütnek. Ugy meg lehet igizni, hogy az nem kel fel. [...] Annak es vizet kell vetni.

S azzal megpriccolják? Vagy belekeverik a tésztába?

Nem, csak realocsólják a tésztára, s akkor... [...]

Ki igézős?

Kinek össze van nőve a szemöldöke egészen. Összeér. Ő nem akarja, akarata ellenére, de az olyan ember.

Hogy milyen színű a szeme?

[...] Nem számít a színe. Csak hogyha a szemöldöke össze van egészen nőve [...] az, amit megnézett, annak vége.

Milyenkor jó vizet vetni? Reggel, este?

Azt lehet vetni reggel es, este es, éjjel es, csak éjjel nem szabad kiönteni, csak reggel.

Napszentület után nem szabad kiönteni?

Csak napszentület előtt. Ugy tartsák. Me napszentület után járnak a gonosz szellemek. [...] S akkor nem lesz hatásos a vízvetés. [...] S mikor visszavitték a csészét, nem szabad az asztalra reaborítani, amelyikbe vizet vetett. Szekrényre, kályhára, bármire, de az asztalra nem. S le kell száddal borítani.

Meddig nem szabad az asztalra tenni?

Mindaddig, amíg következőbe elveszi, s valamit merit vele vagy használja, addig nem szabad. [...] Én édesanyámtól tanoltam.

Ő Borospatakáról hozta ezt magával?

Igen.⁵²

100. Egy része imádságot mond. Elmondja a Miatyánkot a vízre, s a Hiszekegyet. De én édesanyámtól úgy tanultam, hogy csak annyit kell mondani, így a vizet előveszed, keresztet vetsz, ha késsel, ha a kezeddal, s akkor mondod:

⁵² 41 éves nő [sz. Csíkszenttamás], Csíkkarcfalva, 2006. december 4.

Én vizet vetek ennek a csikónak,
ahogy a boldogságos Szűz Mária vetett
az ő áldott Szent Fiának.

S ezt háromszor elmondja, s keresztet vet rea, s én ennél egyebet nem mondok, de azt mondom, hogy hasznos ez az én vízvetésem, met ide ki a szomszédba es tavaly es a csitkó ugy megigízódott, el vót nyúlva! A gyerek befutott, aszmondja: – Jőjön ki, keresztanya, kéne vizet vetni – aszondja – a kicsi csitkó olyan beteg! S megjött. [...] Vagy állatnak, vagy gyermeknek es szoktam vetni. Na. Az enyemeknek is. Még felnőt es mondja, hogy vessek vizet. Na. S én csak ennyit tudok, én ennyit mondok.⁵³

101. Annak egy Üdvözetet [...] azt mondjuk el, s akkor vagy három szál gyufával, vagy héttel, vagy kilencel. Gyufagombot vetünk a vízbe, s akkor mondjuk annak az állatnak a nevét, aminek vessük, vagy pedig ha az embernek, akkor az embernek a nevit mondjuk, s:

Szem megnezte, szü megszerette.
Boldogságos szép Szűz Mária,
Keresztelő Szent János vigasztalja meg
Péternek a szüvit, fejit a fájdalomtól!

S akkor elfújjuk, s elköpjük háromszor:

phü-phü-phü!

S annyi. [...] Háromszor így elmondjuk, s annyi a fejfúvás. Hogy elfújjuk a fejit. S ugyan a vízvetés es csak annyi, csak mondom, annak gyufát, gyufaszálkát dobunk a vízbe. Ugyanezt mondjuk, igen.⁵⁴

102. Neki az anyóssa vót olyan, ugy hitták, Gyenge Krisztina. Őhézza futtak hamar, ha vizet kellett vetni. [...] Egy kicsi vizet meritett a csészébe, letette a kályha elejibe, s akkor a szentet esszetörte a val a vashoroggal, s olyan kicsi égő... parázst, vette ki, s akkor a csésze tetjire így keresztet vetett, s magába ott morrogott. S mondom: – Mit mond magába? – Semmit, fiam, egyebet, csak azt, hogy elmondom a Miatyánkot, az Üdvözlégy Máriát, s akkor mondom, hogy:

⁵³ 74 éves nő [sz. Gyimesbükk, Fő út], Csinód, Őrházpataka, 2008. május 19.

⁵⁴ 69 éves nő, Gyimesbükk, Fő út, 2005. október 10.

Én Istenem,
ezt a gyermeket megigizték.
Vigyed messze, szél!
S ez a víz mennyi üdő alatt lecsepeg,
annyi üdő alatt vigye el az igizetet rolla.

Amennyi üdő alatt kivitte, s osztá felöntötte a csepegőre. S ezt így láttam, hogy csinálta [...] ő csinálta sokszor. S akkor máskor pedig mondta: Hozd ide hamar, no! A fejt köpködjem el! S akkor kérdeztem: – Hát most micsinál? Mikor úgy töpdöste széjjel. S aszmondja: – Hát elköpdösöm a fejit – aszmondja –, hogy... mert a feje fáj erősen, ha valakit megigiznek. S így kell:

Ptű, ptű, ptű...
Vidd el!
Én Istenem,
gyógyítsd meg!
Szem megnezte, szem megszerette.
S Szentélek Uristen,
vigasztald meg ezt a kicsikét!

Ezket tölle tanóltam. Tölle hallottam.⁵⁵

103. Kilenc darab szenet, de seprűág... nyirfaseprűágból kell égetni a szenet. És akkor azt a vízbe, keresztet vet a vízre, s beledobja az égő szenet. Kilenc darabot. S mondja:

Az Atyának, a Fiunak és a Szentlélek Istennek nevébe.
Aki megigizte ezt a gyermeket,
kérjük az Úrjézus Krisztust szemei gyógyulására,
hogy az igizet ne szálljon többet rája.
Az Atyának, a Fiunak és a Szentlélek Istennek nevébe.

S akkor mond három Miatyánkot, három Üdvözetet. [...] Ezt es nagyanyámtól tanóltam.⁵⁶

104. Szem megigizte,
szem megnézte,
szív megszerette.

⁵⁵ 74 éves nő, Csikjenőfalva, 2006. december 2.

⁵⁶ 69 éves nő [sz. Gyergyóremete], Csíkmindszent, 2007. június 1.

Olyan tisztán maradjon az igizettől,
mind a boldogságos Szűz Mária
szüzön szülte szent fiát
a fekete föld színére.

Akkor vettek egy pohár vizet, abba három égő szentet beledobtak a kályhából. S arra imádkoztak három Miatyánkot, vagy három Üdvözlétet. Mikor ezt elvégezték, akkor egy késsel mindig úgy a vízbe beledöfték a késnek a hegyét. Me azzal es vették ki a szentet a kályhából. S akkor mondta, hogy:

Döföm szemibe,
döföm szivibe,
aki ezt a gyermeket megigizte!
Olyan tisztán maradjon az igizettől,
mind boldogságos Szűz Mária
szüzön szülte szent fiát
a fekete föld színére.
Jézus hozza meg erejét,
egészségét ennek a gyermeknek!

S akkor három csepp vizet abból megittattak. S akkor elvitték ki, s egy olyan helyre öntötték azt a vizet el, tiszta helyre, ahol állat, semmi... nem tapodják, me most már így megmondom, hogy sem senki oda nem pisilhetett, semmi. S akkor oda letöltötték a vizet, s a poharat, vagy azt a csészét leborították. S ez vót az ima. *Miért borították le a csészét?*

Azt azé borították le, hogy aszondták, hogy akkor érvényes. [...] Me például olyat es csináltak, hogyha valakinek elveszett egy állata, vagy elveszett... például egy asszonnak elveszett aranygyűrűje [...] imádkoztak Szent Antalhoz és leborították a csészét, s aszondták, megkerül. [...]

Tettek olyankor a csésze alá valamit?

Nem. Nem tettek semmit, csak leborították. [...] S volt, hogy elfújták a fejit. Ugy felölelték azt a gyermeket, vaj azt a felnőttet, kinek fáj a feje nagyon, s imádkozták, de nekünk mindig aszmondda édesanyám, hogy az Üdvözlég Máriaát el kell mondani háromszor, s akkor így el, phü-phü-phü, phü-phü-phü, így elköpdösték így, s ennyi vót. Me megkérdeztem, hogy: – Há mit mond, édesanyám, hogy nem hangoson mondja? – Semmi más egyebet, szívem – aszmondja – akár a három Miatyánkot, s akár a három Üdvözlég Máriaát. [...]

Ezt kitől tanulta?

Édesanyámtól. Édesanyámtól.⁵⁷

⁵⁷ 75 éves nő [sz. Gyimesfelsőlök, Farkasokpataka], Gyimesbükk, Egresalja, 2005. október 11.

105. Friss vizet hoztunk a kutból, tiszta friss vizet. Tiszta csészébe raktuk. S ha tűz vót, aval a parázssal, s ha nem vót tűz, akkor gyufával. Őt szál gyufát, vagy öt kicsi parazsat vágtunk. S imádkoztunk. Miatyánk, Üdvözlégy, Hiszekegy. S akkor a szemet kezdtük beléengedni, vagy a gyufát a vízbe. Keresztet vettünk, s mondtuk, hogy:

Szem megigizte,
szív megszerette.
Vigasztaló Szentlélek,
könyörülj meg rajta!

S ezt mondtuk háromszorig, s akkor úgy hagytuk a vizet. S akkor a beteg ivott három csepp vizet, megkentük a fejit, meg itt hátul a nyakcsigolyát, s a szivénél. S a vizet kiöntöttük a kert tövibe, s aszmondtuk, hogy:

Na, akkor igizzék meg,
amikor a kert tövit megigizik.

S ha a gyufák vagy a szén így fel, lábra álltak: Na, férfi igizte meg ezt a... Így tartották. [...]

Mit mondanak, ki igézős?

Aszmondják, az igizős, akinek a szemöldöke így összeér egészen. [...] Ezt hallottam én [...] hogy a szemöldöke, ha összeér ott az orránál is, az igiz nagyon.

Mit lehet megigézni?

Embert es, állatot es, amelyik szép vót, vagy szép leányokot, ilyeneket. Ugy fáj a fejünk, hogy még!

Fákat, virágokat?

Hát azokat is. Azoknak is vettek, de állatokat igen. Azoknak is vettünk vizet, disznónak, mindennek. S megkentük a kicsi gyermekeket, hogy nehogy megigizzuk, a kicsikéket mindig meg, hogy nehogy megigizzék. Vagy letöpdösték őket, hogy: – Phuj, csunya! [...]

De volt, hogy el is fújták a fejét?

Akkor is ezt mondták. Ugyanezt mondták, csak úgy, hogy nem vót se víz, se semmi, akkor így a fejit simogatták. – Phü-phü-phü! Így köpdöstek, hogy Szentlélek Isten vigye el ezt a betegséget. [...]

Kitől tanulta ezt?

Hát, az idősektől. Öregebb tanithatott, me akkor érvényes vót, s fiatal nem.⁵⁸

⁵⁸ 68 éves nő [sz. Gyimesbükk, Fő út], Gyimesbükk, Áldomás, 2004. június 2.

„Száradjon rea a szeme, / Aki megigizte!” (Heveder)

106. Szem megnézte,
szív megszerette [a megigézett nevét mondja].
Ahány szem megnézte,
annyi angyal áldja.
Vigasztaló Szentlélek Isten jöjjön,
vigasztalja meg.

Egyszer kell elmondani, amíg beléveti azt az öt szenet. Öt szenet kell belévetni, ötször a vízbe. Külön-külön. A vizet [...] mű a patakról vettük, me akkor kutunk nem vót, s patakról vittük.

S abba öt szenet vet belé.

Ötször. S eztet így mondja. [...] De ez, ez jó. Az ígizetre, ez biztos, met édesanyám annyit meggyógyított, hogy sokat... sokat. [...] Osztán még mondta, hogy öntsék a kapusásra, hogy mondják:

Száradjon rea a szeme,
aki megigizte!

No de hát osztán ott... öntöttük ott, ne, ahol nem járnak. Oda künn, a pástra. [...]

S hogyan mondta? Kenyérrel is vetettek vizet?

Kenyérrel es. Ha nincsen tüze. Szén, ez a szén, ha nincs a fűttőbe, akkor hamar kenyerbéllel ötször vet egy kicsit. Csip egy szikrát, s beléveti ötször.

Azt beteszi a tűzbe előtte?

Nem, nem, nem. Csak úgy belédobja. Nem kell tenni suhuva a kenyeret. Sokszor úgy a mezőn, amikor egyik mondta, hogy: Ugy fáj a fejem! Kapáltunk. Hamar édesanyám tőttött a csiporba vizet, s vette belé a kenyeret. S még hallom, mások es csinálják, még most es. A bubáknak es csinálják. A kicsi bubáknak rengeteget vetik. [...] Ebbe nagyot tartnak. Az igizetbe nagyot tartnak.⁵⁹

107. Nálunk, a szomszédba vót. De az egy idős-idős néni vót, s én még lejánka, akkor. Abba az időbe. Mít is mondott az öregasszon? Igen:

Kék szem megnézte,
szív megszerette.
Vigasztaló Szentlélek Isten,
vigasztald meg!
Szürke szem megnézte,
szív megszerette.

⁵⁹ 80 éves nő, Vasláb, Heveder, 2008. november 20.

Vigasztaló Szentlélek Isten,
vigasztald meg!
Fekete szem megnézte,
szív megszerette.
Vigasztaló Szentlélek Isten,
vigasztald meg!

S azt a vizet hazavittem. Egy nővérem vót, akit mindig megigiztek. S abból ivott s megkente magát, homlokát keresztel. S aszmondta, hogy elmúlt. ⁶⁰

108. Idősebbet megtanyitok, többet akkor nekem nem érvényes. S kell érvényes legyen, me minnyá-minnyá itt vannak. Tudják, hogy tudok vetni. [...] Állatnak es. [...] Állat vagy ember beteg, s akkor keresztet vetek a vízre, s akkor elmondok egy Miatyánkot, s egy Üdvözetet. S akkor:

Kék szem igizte,
fekete szem igizte,
rossz szem megnézte,
rossz szív megcsudálta.
Édes Jóistenem,
térítsd meg az igizettől!

Mondja a nevit, s [...] akkor beléteszi a szentet vagy egy gyufát. S ha gyufával veti, akkor amelyik gyufa így lefekszik, nő igizte, melyik így feláll a szára, s feje le, férfi igizte. S ha mind az egész [...] leszáll, akkor halálra van igizve. S meg es hal, hogyha nem járnak utána, nem vetnek vizet. [...] S ha fennmarad, akkor még élet van nála. S háromszor kell vizet vetni, amelyik ilyen sulyos. S ha lehetne, három vessen, ne egy. Három. Én es, a más es, a harmadik es. [...]

A vizet honnan merítik?

[...] Inkább a folyóviztől, s lefelé. S hármat visszacsöppentnek [...] s elhozzák. Amikor osztán megmossa, iszik egy kicsit belőle, megmossa magát, keresztjelvel, minden esetre, s a szivénél es, akkor, amikor megy, hogy előntse, úgy szoktuk, hogy így az ujját bele, s odapriccol az ajtó sorkához:

Akkor igizzenek meg,
amikor azt az ajtó sorkát!

S akkor a Nap után előntik. [...] Napmenetre. Ugy, ahogy a Nap megy, szóval Nap után öntik el.

⁶⁰ 77 éves nő [sz. Gyergyótölgyes-Túlsóvíz], Gyergyótölgyes, 2007. június 5.

Mikor jó vizet vetni? Este, reggel?

Mindegy. Amikor szükség. Amikor szükség. Még éccaka es jöttek. [...] Egy időbe úgy rám vót kapva, de tudja-e miért? Most, öregkorba. [...] Met hogyha valaki rosszul néz ki, akkor is, ugye, rábámúlnak: – Jaj, de rosszul néz ki! Vagy mit tudom én. Oszta sokszor kacagtam magamba: – Ó, hogy nem tudok olyan szép lenni, a szépségért igézzenek meg, ne a csufságé.

Ki igézős?

Azt úgy mondták, hogy akinek össze van a szemszőre nőve. Hogy erőst a szemszőrit ráveti. [...] Olyan sziviből... ha valaki sziviből megszereti, az is megigizi. [...] Valahogy olyan ember nezte meg, megtetszett neki. Én nem tudom, igizek-e, nem-e, nem tudom, nem vettem észre, de én bármit, egy szép lovat, vagy bármit meglátok: – Phíjj, milyen édeske vagy! Örökké letöpöm most es.

A növényeket is meg lehet igézni?

Meg. Komplekt meg. S a fát. Jaj, az mán akkor leereszti a szárnyát egészen. Nekem vót megigizve. Vizet vettem neki is, s hát egyszer a lapik állnak vissza! Amit egyszer szeretsz, mindent megigizhetsz. Amit egyszer szeret az ember.⁶¹

109. Vizet tettek egy csészébe. S akkor három gyufaszálat elégettek s mondták a Miatyánkot. Annyi az egész. A gyufaszálakra mondták, hogy:

Vetem kucsmára,
vetem kendőre,
vetem pártára.

Ezeket csinálták.

S ha lemerült, olyan igézte meg?

Akkor megvót igizve.

De hogyha kucsmára, akkor férfi igézte meg?

Akkor férfi igizte, s ha...

Hogyha kendőre, asszony, s ha pártára, akkor leány?

Igen. Igen.⁶²

110. Először elmondom a Hiszekegyet. Félig elmondtam, bedobom a szenet a vízbe. Utána a Miatyánkot. Azt es, mikor félig elmondtam, akkor a második szenet. Utána az Üdvözetet, akkor a harmadik szenet. S amikor a szeneket elvégeztem, akkor mondom utána:

⁶¹ 70 éves nő [sz. Gyimesbükk, Templomszer], Csíkbánkfalva, 1999. május 27.

⁶² 79 éves nő, Hágótő, 2007. június 5.

Szem megnézte, sziv megszerette.
Boldogságos Szüz Mária,
jöjj a kicsi gyermekemnek a vigasztalására.
Asszon, a kontyába,
férfi, a süvegibe,
vigye az ágak-bogok hegyire
az ő igizetjét.

S akkor a vizet vagy az útra keresztesen kiöntöm, vagy kutyára öntöm. [...]

Kitől tanulta ezt?

Hát ezt, két szomszéd öreg nénitől, s egy cigánné... öreg cigánnétól.

Mindhárman ugyanígy mondták?

Ugyanígy. Igen, igen. Így, így. [...]

A vizet honnan kell meríteni?

Ha van folyóvíz, patak, akkor abból, s ha nem, a csapról, ugy háromszor engedem a csészébe. Igen.

S a gyermekeken kívül mit lehet még megigizni?

Hát... kicsi malacokat, kis állatokat [...] amelyik szép kövér, azkot igen.

Fákat, virágokat?

Hát, ilyesmit es hallottam, hogy a virág es megigiződik, ha nagyon szép.

Régebb tettek a fákra valamit?

Igen. Piros szallagot. Igen, igen, igen. S az istállóba is a férjem, például, ahol lépődik be, oda egy piros kötöt szokott tenni, hogy amikor olyan szép állat van, hogy ne igiződjön meg. Először azt lássák meg, s akkor má nem néznek olyan erős szemmel az állatra. [...]

A munkáját valakinek meg lehet igizni? Hogyha már például kenyeret sütnék.

Igen. Én is, én is házi kenyeret sütök. Mikor a dagasztással végezek, akkor három keresztet vetek hosszann a tekenyőn. [...] ...amikor szépen meg van kelve, akkor rátöp: Ptü! Milyen szépen felkelt!

Meg ne igizze.

Igen, hogy meg ne igizzem. Igen.⁶³

111. Kék szem megnezte, barna megigizte.
Drága Jóistenem, kérlek, hajtsd el tőlle!
Gondolok anyámra, aki engemet szült,
ne tévesszük össze, nem ő igizte meg.

S így elfújtuk, s eltöpdöstük.⁶⁴

⁶³ 67 éves nő, Csátószeg, 2008. május 15.

⁶⁴ 63 éves nő [sz. Gyimesfelsőlok, Sántateleke], Oltfalu, 2007. október 16.

112. Azt ugy csinálták, hogy egy csészébe vizet tettek. S akkor a szemet, ami a fa égett, azt eltörték [...] az égő szemet, vagy ha nem, ilyen seprő ágból meggyújtották, s abból. Kilencet kellett belétenni a vízbe. A csészébe, a vízbe. [...] S arra es mondtam ugyanezt, hogy:

Kék szem igizte,
zöld szem igizte,
fekete szem igizte,
sárga szem igizte,
mindenféle rossz szem megigizte,
(Mondtuk a nevit annak a kicsikének).
De a boldogságos Szűz Mária megvigasztalja.
Sziv megnézte, szem megszerette.
Ahán szem megnézte,
annyi ezer angyal jőjön a menedékire!

S akkor elmondtak három Miatyánkot s három Üdvözlét. Ez vót a vízvetés. Kilencet kellett belévetni. S akkor, ha az lement az aljába, akkor aszmondta édesapám, hogy megvan igizve. Ha pedig nem ment le az aljába [...] nincsen megigizve. Akkor vette a kést, amivel lekopogtatta, s akkor így keresztet vetett háromszor, s elvitte s meglocsolta a kicsi állatkákat.

Mondták, hogy kezdetlen vízre kell ráimádkozni?

Hát az a víz, amire imádkozott, az a víz vót. Merítették onnat, met ugye, ott a patak folyt el, s onnan merítették. Visszafelé merítették. Nem lefelé, hanem visszafelé. Mikor a csészét így fogja, s folyik a víz, egyenest beléfolyik.

S akit megigéztek, az ebből ivott egy kicsit?

Igen. Kellett igyon három cseppet. [...] Akkor ide keresztet vetett. Vette a keresztet úgy rendesen, mind a templomba.

S hogy ne igézzék meg a gyermekeket, kenték meg őket szítóval? Gyapjúfestővel?

Igen. Hát melyik mivel. Vót amelyik bekormozta itt egy kicsit, vagy a másik megfestette, s akkor aszmondta: Na, most má nem igizik meg! Me előre a szeme abba akad meg. [...]

A kicsi állatokat is kenték meg?

Igen. A kicsi malacokat is. Igen.

Az igizetbe bele is lehet pusztulni?

Aszmondták [...] ha nem vetne vizet, akkor azok mind elposztúlnának. Nyúltak el, s akartak elposztúlni.⁶⁵

⁶⁵ 65 éves nő [sz. Gyimesfelsőlok, Sántateleke], Csíkszentmihály, 2004. május 28.

113. Szem meglátta, sziv megszerette.
Valahány szem megígizte,
annyi angyal jöjön
az ő Szent Fiának a vigasztalására. Amment.

S ezzel elköpdösték az igazet.

Igen, igen.

Hányszor kell elmondani?

Ezt egyszer. [...] Így eltöpdösi erre es, arra es, mindenféle a homlokocskáját.⁶⁶

114. Az, aszmondják, hogy ez [...] babonaság, úgy nevezik, de én má meggyőződtem, hogy nem tiszta babonaság, met vót [...] egyszer egy szép bornyu az istállóba, s akkor idejött egy asszon [...] bénézett, hogy: – Milyen szép bornyutok van! S este, mikor estefelé menyek, hogy adjak enni az anyjának [...] hát a bornyu el van nyúlva, négy lába kinyúlva, fejit elengedte, a víz foly le róla. – Jaj! Szent Isten, mi van!? [...] De rögtön eszembe jutott, hogy mondták, hogy az az asszony ígizős, amelyik megnézte a bornyut. Aztán hamar vizet vettünk itt, s arra se lett jobban. S akkor el a másik szomszédhoz, asszonhoz. S az es vetett. Arra se lett jobban. Aztán a harmadik vízvetésre lett jobban. [...] ...me osztán aval bé kell mosni, aval a vízzel, hogy megvetődik a víz. Akkor a fejit felemelte a bornyu, s megrázta magát, s felállott.

Azt visszafelé mossák?

Visszafelé, visszafelé. Az egész izé... a fejit es ugy, szoval ugy visszafelé, s az embert es mondjuk, ha megígizik [...] akkor es így a két kezit, s a fejit, s a lába fejit, s így visszafelé mosni meg.

Mit kell erre mondani?

[...] A szemet, amikor a tüzből, ugye, kivegyük, s egy csészébe beléteszünk késhegyen egy szemet, s akkor [...] az az égő szén sír, ahogy belétegyük. Akkor így befödöm a kezemmel a csészét, s akkor mondom, hogy:

Kék szem megnezte,
fekete szem megígizte,
ezer angyal legyen megtérítője!

S akkor a következőbe, hogy:

Fekete szem megnezte,
kék szem megígizte,
ezer angyal legyen a megtérítője!

⁶⁶ 83 éves nő [sz. Csíkmenaság], Csatószege, 2008. május 15.

Ennyi imádságot mondok. S egy Miatyánkot a végivel. [...] Három szent. S amikor meg van ígizve, akkor az a szén, amikor beléveti az ember a vízbe, akkor [...] egészen úgy sír az a szén. S akkor leszáll a fenekibe, ha meg van ígizve. Ha pedig nincs megígizve, akkor feljön a tetejire a szén. [...]

Kitől tanulta a vízvetést?

Én itt az öregasszonyoktól. Itt az öregasszonyok, ugye, csinálták, s osztán énnekem es elmondták, s én es csinálni kezdtem.⁶⁷

115. Kimentünk, s a patak medribe vizet meritettünk. Aszmondták, lefelé kell meríteni, s akkor vizet vettünk nekik. Mondtuk a Miatyánk Úristent:

Miatyánk Úristen, ki vagy a mennyekben... [...]
legyen meg a Te akaratod,
miképpen mennyben,
azonképpen itt, a földön is...,

s akkor belévettünk egy szentet,

Mindennapi kenyerünket
add meg nekünk ma...,

akkor es beledobtunk egy szentet,

És bocsásd meg a mű vétkeinket... [...]
És ne vígy münköt a kísértésbe,
de szabadíts meg a gonosztól. Ammen.

S akkor újra egyet beledobtunk, s akkor osztán... háromszor keresztet vettünk, s akkor a szent visszadobtuk a kályhába [...] s akkor visszafelé mostuk meg az állatokat vaj a gyermeket. [...]

S a vízzel mit csináltak utána?

A vizet osztán megittuk. Aki akarta, megitta, s osztán elöntöttük. [...] A patakba belöntöttük. S még mondtuk:

Ptű, ptű...
Szem megnézte, szű megszerette,
ezer angyal vigasztalja!

⁶⁷ 79 éves nő [sz. Csíkszenttamás], Csatószege, 2008. május 15.

Így, így. Igen, eltöpdösi, s keresztet vetnek, s mondják:

Ptű, ptű...

Háromszor egymás után elmondják. [...] S ezeket mind az öregektől tanóltuk.⁶⁸

116. Ő tudta a vizvetést. S olyan valahogy... nem vagyok én babonás, de mégis, amit ő vetett, úgy az állatok, úgy megtértek. [...] S mondom az öreg néninek: – Tudja-e, mit, keresztmámi? Tanítson meg engem es vizvetni! Ha meghal maga, én es tudjak valamit. [...] S akkor leírta egy papírra, s én osztá megtanultam. Aszmondta, hogy menjek ki a patakra. Vigyek egy csészét. S a csészébe a vizet úgy meritsem, hogy a viz ahogy folyik lefelé. Megmeritem. Szén mindig a kályhába nincsen, hanem gyufaszál. Kilenc gyufaszálat gyujtsak meg, égjen el, s akkor arra mind egyikre egy Üdvözlég Máriaát mondjam el. S mondjam aztat, mielőtt nekifognék:

Elmentem a Jordán vizére,
meritettem három csepp vizet,
a három csepp vizzel jött három angyal.
Ti angyalok,
gyógyítsatok meg ezt a kicsi állatkát,
mer meg van ígizve!
Ahány szem megígizte,
annyi angyal gyógyítsa meg ezt a kicsi állatkát.

S akkor az a gyufaszálka, ha leszáll, valósággal sír, ha megvan ígizve. [...] S akkor aztán, mikor elmondtam, mondjak el három Üdvözlétet, egy Hiszekegyet, amíg a gyufát égetem s dobom bele a csészébe. S akkor, mikor végeztem, akkor menjek az istállóba, s öntözzem meg az állatkákat. S ha tudok, a fülükbe es egy kicsit, aszmondja, s nézzem meg, hogy úgy rázzák a fejiket, mert akkor meg vannak ígizve. Beteljesült. Ugy le vótak nyulva, el vótak nyulva. Egy olyan tíz-tizenöt perc mulva fel vótak kelve, ügyesen ettek, minden. [...] A malackák rázták... me a fülükbe belétőtöttem, s úgy rázták a kicsi fejiket. S helyrejöttek. [...] S még a babákra is mondták, hogy meg van ígizve, s azért sír. S akkor olyan kicsi piros szalagot tettek, vagy a kicsi homlokukat megkormozták, hogy ne igizzék meg.⁶⁹

117. Na, akkor a vizvetést. [...] A vizet, tiszta, hideg víz. [...] Akkor, ahova leteszi a csiprot, keresztet vet oda. A csiprot reateszi. A csipor tetejire es a késsel keresztet vet, s akkor kezdi az imát. Keresztet vetünk magunkra es, s akkor mondjuk. A

⁶⁸ 86 éves nő [sz. Újtusnád], Lázárfalva, 2008. május 13.

⁶⁹ 69 éves nő, Csíkszentmihály, 2007. április 13.

Hiszekegyet... [...] a Miatyánkot [...] utánna a három Üdvözlégy Máriát, s az Üdvözlégybe belé kell foglalni Jézus szava után, hogy: – Uram, könyörülj a gyermekem vagy az állaton! Mind a három Üdvözlégybe ezt belé kell foglalni. Utána újból csak a Miatyánk, Dicsőséggel, s akkor, mikor ezt elvégezte, akkor három szemet, égő szemet beléteszen... négyet beléteszen a vízbe. A négy égő szemet. Mert négy szem. Beléteszen a vízbe a négy égő szemet, s mondja, hogy:

Kék szem,
zöld szem,
fekete szem,
barna szem,
mindenféle gonosz szem.
Szem megnézi,
szív megszereti,
ezer angyal vigasztalja!
Boldogságos Szűz Mária,
vidd el ezt a rút igizetet,
az erdőknek ágára-bogára,
kősziklák hasadására!
Dicsértessék a Jézus Krisztus.

S akkor újból keresztet vet. S én utánna még el szoktam végezni, hogy „Most segíts meg, Mária...” [...] Keresztet vetünk magunkra, a csiporra, s béfejeztük.

Tehát négy szénre tetszik mondani, mert négy féle szem ígézhetette meg.

Igen. Kék szem, zöld szem, fekete szem, s barna szem, s mindenféle gonosz szem. Hogyha a szén lemenyen a fenekibe. Sír s [...] összehúzódik, akkor nőszemély igizte meg, s hogyha [...] sírnak s széjjelmennek, s a fenekiig lemennek, akkor férfi igizi meg. S utánna, mikor befejezte, egy szemet ki kell venni a csiporból s visszavetni a tűzbe. S háromszor vizet es bé kell lötytyinteni. Csak úgy visszaveti. Imádság közben visszaveti. [...]

Akit megigéztek, azt megmosogatja?

Akkor visszafelé. [...] Mind visszafelé kell mosni. Mindenhol. Bőrit, ahol gondolja, de inkább a fejit kell így a gyermekeknek vagy felnőtteknek. Osztán az állatnak, ugye, a háta tetejét, s annak es ott a füleit, s a fülibe béereszteni a vízből, met az nagyon jó. S megitatni, hogyha megigya. S az ilyen disznóféle a szemet es megeszi. Na. De gyermekeknél meg kell mosni s meg kell itatni belőlle. [...] Három cseppet itatni a gyermekekkel belőlle... de visszafelé kell megmosni, nem... úgy mondják, nem szőrmentre. Legalább háromszor megmossa s megitassa. S hogyha még marad, akkor a virágok tövire reaöntik. [...] Ezt es nagyapámtól tanoltam.⁷⁰

⁷⁰ 69 éves nő, Csíkszentgyörgy, 2007. június 2.

Igizet, igazet,
 százféle igazet,
 menj a kősziklákra,
 oroslán leányához,
 szípd ki a vérét,
 porold el a csontját,
 a Szabolcska fejit hagyd olyan tisztán,
 ahogy az Úrjézus hagyta születése napján!

Szenet a füttőből, s akkor [...] örökké keresztet vetnek, s Dicsőséget... s akkor szenet vetnek belé... [...] Három szenet, vagy pedig hetet. S akkor iszik belőle, s így keresztesen a homlokát megkenik, s úgy a szemeit, s úgy még itt a szívinél, s hamar elmulik a fejfájása.

Mit lehet megigézni? Állatokat is?

Igen. Malacot s tehenet, s bornyut, kicsi bárányt, s bármit. Gyermeket. S még a felnőttet es.

Akit megigéznek, ásítozik?

Igen. A gyermek igen. [...]

S ha olvas az igézettől, maga is ásítozik közben?

Igen, mikor meg van igazve. Az úgy jó valahogyan belőrűnnen, hogy az úgy ásítoztassa, kinek vetem, mikor kenem meg így a homlokát, az es má ásítozik.

S maga is ásítozik olyankor?

Igen. S akkor észre lehet venni. S lemennek a szenek, leszállnak. Ha nem száll le, akkor... akkor nincs megigízve.

Az ástás annak a jele, hogy meg van igazve?

Igen. Annak a jele. Mingyá akkor jobban lesz osztá, nem sokára. [...] S az állat az... olyan es van, hogy egy hamar nem veszik észre, s nem vetnek vizet neki, meg es döglik. [...] Fájtassa a fejit, vagy pedig, hogyha kicsi csecsemő, akkor sír nagyon, s akkor osztá vizet vetnek, vagy pedig úgy szóbelileg elfujják. Többféle van, hogy például a fejire keresztet vetnek, s:

Megigizte kék szem, ződ szem,
 fekete szem, sárga szem.
 Menj el, te gonosz igazet,
 hasogasd a kősziklákot,
 ne hasogasd ennek a gyermeknek
 piros vérit, szálas husát!
 Menj oda, ahol fekete kutyak nem ugatnak,
 fekete macskák nem nyávognak,
 kovászos kenyervel nem járnak!
 Dicsőség az Atya, Fiu, Szentlélek nevében,
 amen.

S akkor így örökké:

Ptű, ptű, ptű...

S akkor:

Olyan hamar elmuljon,
milyen hamar elmondtam.

Ezket a régi nagymamámtól tanoltam. Kilencven éves vót, mikor meghalt. [...] Ő Tankó Katalin vót. Itt, szoval ő Hidegségen született, azt hiszem, csak ide jött vót férhez.⁷¹

119. Kék ég alatt kék szem igitte meg,
vigasztaló szép Szüz Mária, vigasztaljad meg
szolgáló leányodot, Mariát!
Zöld ég alatt zöld szem igitte meg,
vigasztaló szép Szüz Mária, vigasztaljad meg
szolgáló leányodot, Mariát!
Feteke ég alatt feteke szem igitte meg,
vigasztaló szép Szüz Mária, vigasztaljad meg
szolgáló leányodot, Mariát!

Zöld ég alatt zöld szem igitte meg,
vigasztaló szép Szüz Mária, vigasztaljad meg
szolgáló leányodot, Mariát!
Kék ég alatt kék szem igitte meg,
vigasztaló szép Szüz Mária, vigasztaljad meg
szolgáló leányodot, Mariát!
Feteke ég alatt feteke szem igitte meg,
vigasztaló szép Szüz Mária, vigasztaljad meg
szolgáló leányodot, Mariát!

Feteke ég alatt feteke szem igitte meg,
vigasztaló szép Szüz Mária, vigasztaljad meg
szolgáló leányodot, Mariát!
Kék ég alatt kék szem igitte meg,
vigasztaló szép Szüz Mária, vigasztaljad meg
szolgáló leányodot, Mariát!
Zöld ég alatt zöld szem igitte meg,
vigasztaló szép Szüz Mária, vigasztaljad meg

⁷¹ 64 éves nő, Gyimesfelsőlok, Gáborokpataka, 2006. június 12.

szolgáló leányodot, Mariát!
Miatyánk, ki vagy a mennyekbe...⁷²

Csak ennyi. S háromszor mondják ezt. Előbb a „Kék ég alatt”, s osztán „Zöld ég alatt”, s „Feteke ég alatt”. S osztá vissza „Zöld ég alatt”, „Kék ég alatt”, s „Feteke ég alatt”, s mind háromszor... úgy mind az utolsó veszik el. [...] Csak elfujja. Nem töpi el, s csak így fujja el a fejit. Csak fujja el.

Ehhez nem vet vizet?

Nem.

S ha vizet vet?

Arra es csak ezt mondjuk. Ha erőst sulyos, hogy eppend-eppend hal meg, akkor vizet vetni.

A vízvetéshez honnan meríti a vizet?

Akárhonnat. A füttő elé, s a késvel keresztet csinálunk, s akkor imádkozunk, így a kezünkvel a viz tetejire, s vetünk szentet vaj gyufát belé.

Hány szentet?

Hármat. Csak hármat. Leszállnak. Ha leszállnak, s... ha sírnak a szenek, akkor meg van igizve. S akkor meg kell mosni, s egy cseppet igyanak es. Meg kell mosni a szüvit, a fejit, s... A vizet előnti. Tiszta helyré. Így almafa alá... kicsi kertbe.

Aki meg van igizve, az ásítozik?

Az igen, s magad es. Mikor imádkozok, akkor én es. Aszmondják, ha erős, akkor látszik, hogy meg van igizve. Ásítozik, s akkor má telik es el, há. Kezd ásítozni.

Ha ásítozik, az annak a jele, hogy múlik el az igizet?

Igen. Kezd javólni. Igen.

S ha maga ásítozik?

Az es, hogy telik. Az es, hogy múlik el.

Mást nem érez? Nem nyomja a szívét?

Nem, nem, nem. Csak ásítozik. Csak jó. Ugy jó, hogy ásítojz.

Az édesanyja is így ásítozott, mikor olvasta ezt?

Igen. Igen. Az, az.⁷³

120. Kék ég alatt kék szem igizte meg,
vigasztalja szép Szüz Mária Erzsikét!
Üdvözlégy, Mária...⁷⁴

⁷² Ráolvasójának hatását erősítendő befejezésül a Miatyánk szövegét mondja el. Szövegünk egy rövidebb változata, amelyet a fenti ráolvasót közlő idős asszony édesanyjától rögzítettem, az Aranykertbe' aranyfa című kötetben szerepel (Takács 2001, 414–415).

⁷³ 59 éves nő, Románcsüvés, Pálistvánokpataka, 2006. június 8. A románcsüvés asszony leánya szintén nagymamájától tanulta meg a régi szöveget, s kapta a hozzá kapcsolódó tudást {120}.

⁷⁴ Ráolvasója közben, annak hatását erősítendő, a kánoni imádság szövegét mondja háromszor.

Zöld ég alatt zöld szem igitte meg,
vigasztalja szép Szűz Mária ezt a gyermeket!
Üdvözlégy, Mária...
Fekete ég alatt fekete szem igitte meg,
vigasztalja szép Szűz Mária ezt a gyermeket!
Üdvözlégy, Mária...
Az Atya, Fiu, Szentlélek nevében. Ament.

Csak úgy csinálom a homlokán. Igen.

Elfújja? Elköpi?

Igen, igen. El.

De ezzel vizet is lehet vetni?

Igen, igen.

Aki meg van ígérve, ásítozik?

Igen, igen. Akkor ő es, a másik es.

A nagymamája leültette akinek olvasott?

Akár lábon es, akár hogy. [...]

Aki meg volt ígérve, az ásítozott?

Igen, igen.

Az állatok is?

Igen. Ugy egy kicsit úgy nyujtozódznak, s akkor...

S a nagymamája is ásítozott, amikor olvasta ezt?

Igen. Igen. Hogyha „kék szem”, akkor, mikor, s akkor tudod, hogy ki igitte, milyen szem igitte.⁷⁵

121. Kék szem, zöld szem,
sárga szem, feteke szem.
Kék szeme megigizte,
feteke szeme átolnezte.
Vigasztaló Szentlélek Uristen,
vigasztald te szógádat, Marikát,
ahogy vigasztalta a boldogságos szép Szűz Mária,
Az ő áldott szent fiát!⁷⁶

Ennyit tudok. S keresztet vet a homlokára, s elmondjuk a Miatyánkot, Üdvözlétet.

⁷⁵ 38 éves nő [sz. Románcsügés, Pálistvánokpataka], Gyimesbükk, Egresalja, 2006. június 9.

⁷⁶ Lehetséges, hogy mindhárom fenti ráolvasó {119–121} alapjául a rég elhalt románcsügi Lupás Frecina (talán Fruzsina, vö. rom. Frăsâna) hajdani vízvető tudománya szolgált (Takács 2001, 415).

Melyik ujjával vet keresztet?
Én evel, a nevetlen ujjamval. Igen. Igen.
A gyűrűsujjával.
Igen. Igen.⁷⁷
S ezt háromszor mondja el?
Háromszor.⁷⁸

122. Há gondoljuk, ide a pohárba, a vizet. Így, így. S akkor keresztet vetünk: Az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében, Ammen. Háromszor. S akkor mondjuk:

Kék szem megnezte,
zöld szem megnezte,
barna szem megnezte,
fekete szem megnezte.
Úgy ne nyugodjék az ígizete,
mind Jézus Krisztus
a kőpadon és a gyékénágyon,
a sótalan, főtelen kásától!

S akkor hat szál... vagy pimpót, ha nincs közel pimpó, s hamar kell, akkor hat gyufaszálat, tehát két, két szálat így keresztesen teszünk reá, s az ott ég. [...] S amikor az leégett annyira, beejtsük a vízbe, de azalatt végig imádkozunk. [...] A Miatyánkot elmondjuk, s akkor ezt a vizet újra háromszor megszenteljük. S akkor elvigyük az állathoz, beöntünk a szájába, a fülbe, s megkenjük itt kétódalt. Ide keresztet vetünk, a feje tetejére, s keresztet a hátára. S a többi vizet egy sas tövébe, vagy az úton keresztül, ha nem járnak, akkor átöntsük. De ezt az imát mindenképpen, ezeket el kell... s akkor végül, amikor befejeztük az égetést, akkor elmondjuk, hogy:

Szent Vendel, az állatok védőszentje,
könyörögj érte,
gyógyítsd meg őt!

De ha a szenek mind leszállnak a víz alá [...] akkor az állat nem megmenthető. [...] Hogyha a szenek leszállnak, az élő szén, ha nem marad fenn, akkor nyugodtan elvághassák az állatot. Ez má ki van próbálva. [...] Ez nem babonáság.

⁷⁷ A ráolvasást csupán a beteg homlokára „nevetlen ujjal” húzott keresztekkel kísérik, miáltal a ráolvasó inkább a negyedik (2/D) alfejezetünkben szereplő fejfeldívások közé tartozna, csupán az előző két szöveggel való szoros rokonsága miatt idézem itt.

⁷⁸ 73 éves nő, Románcsüges, 2006. június 9.

Az azt jelenti, hogy olyan szemű nézte meg, aki nagyon igizős? Vagy megrégült az igizet? Igen, igen.

S ha olyankor több rendbe vet vizet, azzal sem lehet meggyógyítani?

Nem, mert akkor már azon túl van. Nekünk például egy disznótkot igéztek meg úgy. [...] Így rizgett! Egész éjjel őriztük, s reggel csak, mikor megvirradt, akkor hamar mészárosért! S vágták el, de a vére má nem is ment el... [...] Tehát ez is ki van próbálva, hogy az igizet nagy dolog! Nagy! [...]

Milyen állatokat igéznek meg?

Akár disznót, akár tehenet, bornyut vagy malacot. Még csak a csirkét is megigézik, akinek olyan a szeme.

Kutyát, macskát?

Nem hallottam azt. Azt nem. A kutyát s a macskát, azt nem. Lovat. Ugy megigézik, hogy üti földhöz magát, s döglik meg azonnal a lóféle!

Szokták mondani, hogy a megigézett állat ásítozik?

Hát ásítozik, de inkább remeg. Ugy... a lábai úgy felállnak, úgy felfelé, s hanyatt van, s remeg, s így jár az állat. Így, így. Abból tudjuk, hogy meg van igézve. Csak hamar kell vetni a vizet s imádkozni. S a szájába föltétlen vizet kell tőteni. S megrázódik. S megrángatni a fület az állatnak! [...] S megsurólni jól, kézzel. Legalábbis háromszor vagy négyszer is [...] így jól-jól megdörzsölni, hogy azalatt neki az a hideg víz, s az az ima, azalatt neki... így tartsuk, hogy belémenyen a testibe az. A fülön keresztül s a szájon keresztül. [...] Mert Szent Vendel az állatok... [...] az állatoknak is van védőszentje, amit úgy nevezünk, hogy Szent Vendel. S így ezér imádkozunk, így ima közbe is Szent Vendelnek a segítségire, hogy az imába segítse meg, ugye, hogy gyógyuljon meg az állat.

Aki veti a vizet, az szokott ásítozni közben?

Nem is beszélgetünk! [...] Ha megkérdeznék is, csak hallgatok, én magamba imádkozok. Egyáltalán egy szót azalatt mással nem beszélgetek.

De érzi, hogy kellene ásítoznia?

Hát kellene, csak bétartom. Bétartom. Nem ásítozok, nem... [...]

De érzi, hogy ásítania kellene?

Igen. Igen. De azt... én nem felelek, met ezt én így tanoltam a szomszédasszontól ott, ahol én születtem édösanyáméknál, hogy a vizvetés alatt egyáltalán nem szabad egy szót se mással váltani.⁷⁹

123. El kell mondani egy Miatyánkot s egy Üdvözetet [...] háromszor, s akkor azt mondjuk, hogy:

Szem megnézte, szív megszerette,
vigasztaló Szentlélek vigasztalja meg,
annyi ezer angyal áldja meg!

⁷⁹ 67 éves nő, Gyergyóditró, 2007. április 11.

Ugy ne nyúgudjék az ígizet a testibe,
mind az Urjézus teste nem nyugudt
a kőpadon s a gyékénágyon!
Valahány szem megnézte,
annyi ezer angyal áldja meg,
vigasztalja meg!

S akkor megint kezdem a Miatyánkot s az Üdvözetet, s elmondom háromszor, érti-e? [...] Gyufából. Asztal sarkán... s úgy jó, hogy még napfeljötte előtt. [...] Azután es jó, de míg a Nap feljön, addig kell vizet vetni. [...] Az asztal sarkától... csészébe meritem a vizet, s akkor oda a gyufát meggyutok, s így kopogtatok bele a gyufaszálkát. A három Miatyánkra s három Üdvözetre egy-egy szál gyufát gyutok el, beléverem, s ha nincs megigizve, nem száll le a fenekibe, s ha meg van igizve menyen le a fenekibe. [...] S vót itt es, hogy állatot megigiznek. S úgy reám vótak kapva fiatal koromba, hogy jöttek, még messzübbennett es jöttek, s vizet vettettek. Állatoknak. Ha tehén, ha ló, ha malac, ha mi... ilyenekre jöttek víz-vettetni. Az állatot meg kell súrolni, értette-e, a hátát, s mindenütt, s úgy a kezivel megsúrolja. S akkor még az ételibe tőt, ha olyan, hogy nem igya meg. Met ugye, ha ember, akkor egy kicsit iszik belőlle. S osztán még a végivel, érti-e, felöntöttük a ház tetejire, hogy:

Akkor igizzék meg,
mikor a ház födelit!

Az állatot visszafelé súrolták?

Igen. Fejítől hátra, s hátulról, a farkától elé a derekáig, s a lábait felfelé suroltuk, az állatot es. [...] Az ember es ásítózik. Igen. S fáj a feje. Fáj a feje úgy, hogy boldondúl meg. [...]

S ha vizet vet, maga is ásítózik?

Nem. Nem. Csak az, aki meg van igizve. [...] Olyanok vannak, hogy igizős. Valahogy, én nem tudom, egyik jobban ígiz, mind a másik. Akinek a szemöldöke összeér, hát aszmondják, hogy igizős. [...] Vettük a vizet, szállott le. Még a virágokat es künn, értette-é, úgy megigizik, hogy az es elposztul. Ha vizet vet, akkor jó, s ha nem, akkor... Ez es olyan, hogy aki hisz, hisz, s aki nem, annak annyi.⁸⁰

⁸⁰ 82 éves nő, Csíkszentdomokos, 2008. május 22.

124. Azt édesanyám így csinálta, mikor így valakit megigéztek. Akkor vagy elnyalta a homlokát úgy maga, vagy pedig rögtön vette a poharat és a kályhához letérdelt, a földre keresztet vetett egy késsel. A poharat rátette arra a keresztre, amit csinált, és akkor elkezdte mondani az Üdvözlégy Máriát. És amikor egyet elmondott, akkor mondta, hogy:

Az igézetnek vót hét leánya,
egy, akit elküldött ághegyre fáért,
a második leányát elküldte egy más hegyre vízért,
a harmadik leányát elküldte az őzikéhez gyógyírért,
a negyediket elküldte, hogy hozzon virágot,
az ötödiket elküldte, nézze meg, van-e hóvirág,
a hatodikat elküldte egy másik völgybe,
a hetediket is elküldte,
hozza meg a gyógyulást erre a betegre.

És újra elmondott egy Üdvözlégy Máriát. Azalatt a hét leányt elküldte. És keresztet vetett a pohár tetejére. Felállt. S hogyha a senek, amikor beledobta, sírtak, akkor azt mondja, nagyon meg van igézve. Hogyha fennmaradt a tetején [...] ha kettő maradt, akkor férfi igézte meg, ha egy maradt fenn, nő igézte meg. S akkor azzal a vízzel megittatták, megmosták a nevetlen ujjal. Ez a nevetlen ujj. [Gyűrűsujját mutatja.] Megmosta, a fülbe cseppentett az igézetnek, vagy a tehénnek, vagy akármilyen állatnak, vagy gyereknek, mindegy, és valóban hatott. Jó volt az a vízvetés. Ezt csinálta édesanyám sokszor. [...]

Amikor elnyalta a homlokát, arra is csak ezt mondta?

Arra azt mondta, hogy:

Szem megnézte, szív megszerette.
Szar a szeme közé,
aki megigézte.

A nyelvével kereszt alakban nyalta a homlokát?

Igen, igen. A homlokát.

Hányszor?

Háromszor. Így a szemit erre s arra, s akkor így a homlokát is. Háromszor. Ezt láttam édesanyámtól én. [...] Édesanyám Tamás Szóra Rózália, a lánynevéen [...] az édesapámat Tamás Szóra Jánosnak hívták. Nem vótak testvérek, még csak talán rokonok sem vótak, de én nem ismertem az apámat. [...] Édesanyám harmincévesen maradt özvegyen.⁸¹

⁸¹ 78 éves nő [sz. Hágótó], Gyergyóalfalu, 2007. április 12.

125. Szenet készítettek, seprüág szenet [...] hogy jó erős legyen. Akkor egy csészébe vizet tettek a fűtő elejibe, s keresztet vettek a csipor tetejire. Mondták:

Az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében, Ammen.
Mária elindult Szent Ilonához a Jordán vizihez,
a Jordán vizinél mindenféle szent olajjal megkenetett.
Szem megnezte, szív megszerette,
vigasztaló Szentlélek Uristen vigasztald meg
(mondták azt a nevit, vagy az állatot)!

S akkor egy szenet kivettek, az sírt, ment belé a vízbe, a csészébe. [...] Aszmondták, hogyha a szén leszáll annak a csészének a fenekibe, akkor meg van igizve. [...] Akkor megint eztet így elmondták, mikor az, öt szenet kellett belétenni, ötször mondták ezt el, s amikor eztet elmondták, akkor keresztet vettek, s még imádkoztak.

Még mit imádkoztak?

Hát a Miatyánkot, az Üdvözetet, a Hiszekegyet, s akkor a szeneket kiszedték a csészéből, s visszavették a tűzbe, s azt mondták, hogy:

Olyan hamar gyógyuljon meg,
mind ez a szén ahogy megelevenyedik!

S megigya a vizet. S ha állat vót, akkor annak tőttették belé az ételibe vagy a vizibe. Igen. Egyszerre belétőtötték. [...] S akkor... még vót egy olyan, hogy úgy nézték, s úgy töpdösték, mondták:

Phü-phü.
Kék szem megnezte,
macskaszem megnezte,
fekete szem megnezte.
Vigasztaló Szentlélek Uristen,
vigasztald meg!

Így még erőst töpdösték... Ezt es csinálták. [...] S ezelőtt evel helyrejött. Az állat es, az ember es. Sokszor, ha fájt a feje. S megigya a vizet. S ha állat vót, akkor annak tőttették bele az ételibe, vagy a vizébe. Egyszerre belétőtötték. [...]

Ezt kitől tetszett tanulni?

Ezt a nővelőanyámtól... Nagy Rozáliának hitták [...] s édesapámmal első onokatesvérek vótak, s akkor ő idehozott. Mikor öt éves vótam, ő es meghalt.⁸²

⁸² 63 éves nő [sz. Csíkdélné], Csíkborszova, 2002. május 17.

MEGJEGYZÉSEK {84–125}

Első, egerszéki ráolvasónk {84} az igizetet (szemverés) a kimondott szó (ige) mágikus erejénél fogva a pusztára kényszeríti vissza. A nem csupán igizet {150, 161, 209, 241–242, 256}, de más betegségek – szánska {277}, marhatályog {383} – gyógyítására használatos szövegekben is előjövő pusztá, vagy ahogyan a csángók – talán román hatásra (rom. Dute la pustie! 'Eredj a pusztákra!', 'Eredj a pokolba!')⁸³ – gyakran többes számban mondják, a puszták világa a fekete kősziklákéval {126–161/Megj.} rokon, amennyiben másvilág, a gonoszok lakhelye. A szövegek tehát oda űzik vissza a betegséget hordozó démont, ahonnan az jött. Az epikus jellegű vízvetésekben és más ráolvasókban is általánosan jellemző pusztá képe néhol önmagában állva, egyszerű parancs formájában jelöli ki a helyet, ahová a démonnak vissza kell vonulnia {84, 161, 209, 277}, ami arra utal, mitikus tartalma révén a pusztá, puszták kifejezés önmagában is elegendő a másutt alaposabban is körülírt fekete világ megidézésére. Ebben a vonatkozásában időt is jelöl, egyfajta téridő-kontinuumot jelent tehát, azokat a tér- és időrészeket, amelyek nem csupán elkülönülnek az emberek lakta, fényből szőtt, megszentelt tértől (világ), hanem annak ellenében léteznek {126–161/Megj.}. Nem véletlen, hogy a gonoszok említésekor, kivált az erejüktől áthatott napokon, kedden és pénteken, illetve az est leszálltával, a csángó öregek a „Menjenek a pusztákra!” formulával, gyakran köpdösve, próbálják eltávolítani a nevük hallatán megjelenő sötét erőket.

Amint már fejezetünk legelső szövege kapcsán elhangzik, fontos, hogy a vízbe vetett szenek, illetve a rájuk mondott szövegek száma „ne legyen páros” {84}. A páratlan számok (három, öt, hét, kilenc) alkalmazása minden varázscselekedetnél, ráolvasásnál általános, a páratlanság ugyanis, mint dinamikus elem, a gyógyítás-gyógyulás fontos feltétele. Amint fejezetünk ráolvasásai is bizonyítják, legáltalánosabb a ráolvasó háromszori {85–86, 88, 92, 94–95, 98–101, 104–105, 108–109, 114–115, 118–119, 121–124}, vagy kilencszeri {89, 91, 93, 96, 98, 101, 103, 112, 116} elmondása, a többi páratlan számosság, így az ötösség {84, 87, 90, 106, 125}, a hetesség {84, 99, 101} ritkábban jön elő. Néhol beszélnek páros számú vízvetésről is, négyszeriről {88, 117, 182}, hatszoriról {88} – előbbi a rontó szemek (kék, zöld, fekete, barna) számához kötődik –, de általában mindmáig fontosnak tartják, hogy a vízbe vetett szenek száma „inkább páratlan legyen” {88}. Amint Csíkszentmártonon hallottam: „Három, s ha lemegy, akkor vetek ötöt, ha mind az öt lemegy, vetek hetet, tehát páratlan kell legyen. S fel kilencig.” {145} Így tartják Menaságújfalun, de a gyimesbükki Tarhavaspatakán és Bilibokszeren is: „Pá-

⁸³ A kifejezés és közvetlen párhuzamai a 18–19. század román kéziratos ráolvasóiban is előjönnek, így „te duci în pustie” ('eredj a pusztákra' – 18. század 2. fele), „te du în munții pustii” ('menj a pusztá hegyekre' – 1777; 18. század 2. fele), „te du în codrii pustii” ('távozz a kietlen rengetegebbe' – 1799; 18. század vége–19. század eleje; 1812). (Timotin 2010, 251–255, 345. o. XIII–XVII, XCVIII. sz.)

ratlan kell tenni, minden esetre. Ha többet tesz es, csak páratlan.” {201} „Met így, akit, aszmondják, hogy nagyon megigíznek es, még hétszer es vetnek vizet, úgyhogy ez es csak [...] páratlan legyen mindig.” {232} „Háromszor. S ha erősen meg volt igézve, akkor elmondtuk még ötször es. Pároson nem vót szabad. Páratlan.” {242} A „három” az archaikus gondolkodásban – ahogyan az a ráolvasókból is felfejthető – a cselekvés, az idő, a lefolyás, a történés képzeihez kapcsolódik, szemben a térbeliséget, állandóságot hordozó páros számokkal,⁸⁴ ezért a három, a hármasság a ráolvasásoknál, ahol a kívánt és az „olvasással” elősegített folyamatot (a betegség létesülése–megléte–elmúlása) jelölve ad lehetőséget az egészség visszaszerzésére, kiemelt jelentőséggel bír. Hasonló, szinte kizárólag páratlan számosságok – elsősorban a három és a kilenc (háromszor három)⁸⁵ – jönnek elő a ráolvasás folyamatának más részeinél (vízmerítés, a beteg megmosása, fürdetése, a szenes vízből való kortyolás stb.) is, a más típusú vízvetéseknél éppúgy, mint az egyéb célra használt ráolvasásoknál.

A vízvetéshez szigorú – bár szinte családonként változó – feltételek között kimerített víz a székelyek és csángók archaikus hitvilágában a formákat hordozó virtuális lehetőség, a teremtést, a létesülést megelőző forrás, a kezdet, amelyből minden keletkezik, és amibe minden alászáll. A folyóvíz elsősorban megtisztít és ezáltal elválaszt, szétválaszt, míg az állóvízhez főként a keletkezés és az elmúlás képzei tapadnak {126–161/Megj.}. A székely és a csángó hagyományban minden folyóvíz már teremtett, természeti állapotában „hétszer szentelt”-nek számít és kibékíthetetlen ellentétben áll a „gamat” dolgokkal. Nem közelíthet hozzá a kiavatatlan gyermekágyas asszony, aki olyan tisztátalannak számít, hogy ha „kimegy az útra, hét singet ég a föld alatta”, ha vizet merít, a „víz megnyüvesedik”,⁸⁶ de ugyanezért nem kelhet át rajta a rekegő sem.⁸⁷ Az egyik csíkszentdomokosi szöveget kísérő vallomásban említett lyukas vakaru {86} használata talán a nagy idő elleni ráolvasókban előjövő – áldozati jellegű – kükürű, vakaru perec képzetével {1–83/Megj.} is párhuzamba állítható. Néhány ráolvasó szövege arra utalhat, a vízvetés során a „kezdetlen vízbe”, „szótalán vízbe” {250–263/Megj.} vetett páratlan számú szenek az igéző, égő, tüzes szem(ek) megfelelői.⁸⁸

⁸⁴ Bibó 1989, 23, 27, 45–46; Erdélyi 1988, 724–725, 727. Takács 2011, 27–34.

⁸⁵ A kilences szám a halottkultusszal is nyilvánvaló kapcsolatban van, amiről már Vergiliusnál (Kr. e. 70–19) vagy Proklosznál (410–485) is olvashatunk (Trencsényi-Waldapfel 1983, 253).

⁸⁶ Bosnyák 1982, 135; vö. Takács 2004, 173–176.

⁸⁷ Takács 2004, 120–121.

⁸⁸ A hangalaki megfelelően és a ráolvasókban szereplő igéző szemének esetenkénti veres, égő voltán (pl. veress szemű Ábrahám, veress szemű Ábrám, veresszemű Ábrán, veresszemű Ávrám, kigyúlt szemű Ábrán – Kallós 1966, 149; Bosnyák 1973, 292; 1980, 166–167. o. 1384. sz.; Harangozó 1998, 177, 178, 198) túl erre utal az is, hogy a szemverést okozók felsorolásakor minden színre egy-egy szemet („kék szem, zöld szem, fekete szem”) vetnek, s azok vízbe való alászállásából, felszínén maradásából, „cserszegéséből”, különböző csoportokba rendeződéséből következtetnek az igézet megtörténtére, az igéző szemének színére, az illető kiletére. Az egyes szövegekben is elhangzó „Olyan hamar jöjjön helyre, / Mind amilyen hamar élő szén lesz ebből.” (Csíkszentmárton, a szerző gyűjtése.) sorok arra utalnak {125, 178, 180}, a gyógyítás szorosan összefügg a szenek

Egy csíkkozmási szövegben {95} szereplő átokformulához hasonlóak az egész magyar nyelvterületen elterjedtek,⁸⁹ bár a fenti – a gonoszt az altest és a nemi szervek (mint apotropikus testrészek) felemlegetésével, illetve megmutatásával előző archaikus szokáshoz⁹⁰ is kötődő – formula viszonylag ritka,⁹¹ a székeleyek és a csángók ráolvasóiban leggyakrabban a már 1882-ben Kozma Ferenc által közölt székeley vízvetésben előjövő „Hogy ha férfi ígézet van, hasadjon meg a..., ha asszonyember, akkor hasadjon meg a csicse”⁹² kitétel szerepel,⁹³ amely ugyanúgy – talán még gyakrabban – előfordul a románság ráolvasóiban is {261}.⁹⁴

A tejet, illetve tejszerű nedvet tartalmazó női emlő és férfi genitália kihasadását kívánó átokformulák az igizet és a testnedvek kapcsolatára utalnak, arra a már egyes késő ókori orvosi és etikai teóriákban (pl. Galenus, sztoikusok, Alexandriai Kelemen) is szereplő, Oláh Andor által humorális patológiának nevezett szemléletre,⁹⁵ amely szerint az egészség alapja a testnedvekben (vér, anyatej, semen) van, a megfelelő mennyiségű és minőségű nedvek elromlása, kicserélődése vagy a testből való távozása betegíti meg az embert, utóbbi esetben a – lelket hordozó {126–161/Megi.} – folyadék távozása a vértől, a tápláléktól, az utódnemzéstől, vagyis magától az élettől fosztja meg a testet, amely aszottá, szárazzá, a nedves–száraz / élet–halál archaikus ellentétpárja szerint „halottá” lesz. Az igizetet okozó démon is a testnedvek kiontásával, megivásával fenyegetőzik: „Mejek a kicsi gyermek fejire, / száraz husát hasogatni, / piros vérét ontogatni...” {130}; „Mejek, mejek annak az egyénnek a szépsége látogatására, / csontja hasogatására, / piros vére megivására” {131}; „Szálkás husát hasogassuk, / piros vérit illogassuk...” {132}. A szemverés kiszárítja a megrontottat, mivel az igiző, akaratlanul is, elvesz a megigizett testnedveiből, amelyet – mint Pócs Éva írja –, éppen ráolvasóink említett átokformulái segítségével kísérelnek meg visszaszerezni, helyreállítván a közösségekben működő életnedvek egyensúlyát.⁹⁶ Mindennek alapjául a G. M. Foster „korlátozott javak” (limited good) elméletében említett viszonyok szolgálhatnak, miszerint a zárt paraszttársadalmak közösségi kereteiben bárki tulajdonát csak a mások kárára lehet gyarapítani,⁹⁷ ami – A. Dundes, a rontó szem (evil eye) képzetéhez kötődő, teóriája

kioltásával és újraélesztésével. Úgy tűnik, a gyógyító a vízbe vetéssel kioltja a testnedvek elvételével betegséget (kiszáradást) okozó rontó, tüzes szemet, elveszi annak erejét, megsemmisíti a beteg fölötti hatalmát, majd – amikor a beteg már a gyógyulás útjára lépett – újra feléleszti a szemekezt, azaz visszaadja a szemek eredeti épségét, erejét.

⁸⁹ Pócs 1985–1986, I. 298–301.

⁹⁰ Tolnai 1904; László 1947; Jung 1987.

⁹¹ Pl. Horváth I. 1980, 75; Harangozó 2001a, 119.

⁹² Kozma 1882, 35.

⁹³ Pl. Diószegi 1960b, 82; Pócs 1985–1986, I. 298, 299. o. XII.74, 75.1; XV.75.8; Takács 2001, 406.

⁹⁴ Utóbbiakra l. továbbá Gorovei 1931, 300, 303–304, 306. Magyarul: Moldován 1914, 231.

⁹⁵ Oláh A. 1986, 48.

⁹⁶ Pócs 2004, 413–414, 423.

⁹⁷ Foster 1965, 293–315.

alapján – éppúgy igaz lehet a gyümölcsfák kiszáradására, mint a tehenek tejhasznának, a férfiak nemzőképességének, az emberi test éltető nedveinek, általánosan fogalmazva „az élet vizének” (water of life) elapadására.⁹⁸ Az élet ugyanis, amint R. B. Onians klaszszikus példák alapján kifejti – az éltető folyadék-szubsztanciától (liquid of life) –, „nedves”, a halál ellenben „száraz”.⁹⁹ Ezen a ponton kapcsolódnak a fenti átokformulák a testnedvek (anyatej, tehéntej stb.) elvételeit övező archaikus hit egyéb megnyilvánulása-hoz, így a boszorkányos – „kantérozással” elvett tejektől – meghasadó tehenének a csángóság öregei körében máig közismert történetéhez,¹⁰⁰ de talán a haláluk előtt megszáradó boszorkányosok alakjához is.¹⁰¹

A kötetünk igézet elleni olvasásaiban szereplő átkok gyakran kapcsolatot mutatnak a rontást visszafordító eltiltásokkal is: „Fájjon a feje, / ki tégedet megigézett” {88}; „Kék szem, fekete szem megnézte, / szálljon arra az igézet!” {92}; „Ki megigizte, / szálljon a szü-vire...” {144}. A valódi – esetenként egy hajdanvolt mágikus rontó (döfő) cselekedet {104} emlékét is őrző {104, 126} – átokformulákat {94, 96, 243, 245} nem nehéz tőlük elkülöníteni. Hasonlóakat annak idején a hárompataki és gyimesi csángóktól is hallottam.¹⁰²

Egy tarhavaspataki szöveget {98} kíséző cselekedetek között együtt szerepel a betegség elköpdősése és elfúvása. Mindkettő közismert a székeltek és a csángók körében. A betegség köpéssel való eltávolítása, illetve a köpés használata a betegségdémon kiűzésében, a beteg megtisztításában a fúvás, elfúvás általi gyógyítástól elterjedtebb és gyakoribb, ugyanakkor önálló gyógyító eljárásként ritkábban használatos, szemben a felfúvással {205–249}, amely a vízvetés mellett az igézet legfontosabb gyógymódjának szokott elnevezése is {205–249/Megj.}.

Amint egy (talán a borospataki csángóság régi hitét közvetítő) csíkkarcfalvi valloból láthatjuk, alkonyat után nem jó a megvetett vizet kiönteni, mert „napszentület után járnak a gonosz szellemek” {99}. A szél képében járó, este már a ház körül tartózkodó hazajáró lélek miatt Csíkban másutt sem szabad a vizet este kiönteni az ajtón.¹⁰³

A mindenkori vízvetés, amint az egy csinódi ráolvasóból („Én vizet vetek ennek a csikónak, / ahogy a boldogságos szűz Mária vetett / Az ő áldott szent fiának.” – 100.

⁹⁸ Dundes 1981, 265–298.

⁹⁹ Onians 2011, 209–271.

¹⁰⁰ Pl. Tánzos 1995, 279; Magyar Z. 2003, 461–462; Takács 2004, 241–242.

¹⁰¹ Takács 2004, 330.

¹⁰² Takács 2001, 377, 383, 379, 399, 400.

¹⁰³ Ha ez mégis elkerülhetetlen, előtte ki kell szólni: „Álljon félre, ki elől van!” vagy „Félre, aki elől jár!” Egy csíkszentkirályi történet szerint a „tudós” ember által előhívott halott kérte az unokáját: „Te küsebbik menyem. Este az ajtón a vizet ne öntsd ki, met én sokat járok haza, s vízbe járok!” (Tánzos 2006, 66, 128). A vizet napszentület után a gyimesi, hárompataki csángók sem öntik ki, mert olyankor már a (gonosz) lelkek járnak, akik, ha leöntik őket, „elrekkenik magukat”, olyan „csuful csinálnak”, hogy „ejtik kétségbe” az embert. Ha feltétlenül ki kell önteni a vizet naphaladta után, néhol a csángók is mindmáig megszólítják a ház körül lappangó lelkeket: „Félre minden lélek!” Másként: „Vizet öntök, nem lelket!”

sz.) is kiderül, Szűz Mária vagy egy szent legendabeli – „in illo tempore” végzett¹⁰⁴ – gyógyításának imitációja,¹⁰⁵ erre utal a ráolvasókban a befejezetlen múlt gyakori használata is: „Elindula a boldogságos szép Szűz Mária az ő áldott szent fiával, / találá a gonosz igizetet...” {131}; „A boldogságos Szűz Mária az ő áldott szent fiával / elindula Jordán vízéhez, / találá utjába hetvenhétféle igizeteket...” {137}; „Elindula a boldogságos Szűz Mária, / elől találá egy tályogos asszont ...” {164}. Minderről a későbbiekben még olvashatunk {126–161/Megj.}.

Egresalji ráolvasónk {104} eredetében megegyezik azzal a vízvetéssel, amelyet a szöveget elmondó asszony nővérétől Ugrapatakán hallottam.¹⁰⁶ Ugyanazt, az esetenként fejelfúvásra is használatos szöveget Tánczos Vilmos is rögzítette.¹⁰⁷ A két ráolvasó egyazon forrásból, édesanyjuk ráolvasó-tudományából származik.¹⁰⁸ Az egresalji szöveghez fűződő vallomásban említett, elveszett állatok, tárgyak megóvására, megtalálására szolgáló eljárásról Kostelegen is tudnak.¹⁰⁹ Az elveszett tárgyak fellelésére, Pádúai Szent Antal közbenjárásáért végzett, nem egyszer böjttel erősített, a ráböjtölés (istenítélet, rontás) határán járó imavégzés is máig használatos a vidéken.¹¹⁰

A betegség orvosolója, a beteg megvigasztalója fejezetünk ráolvasóiban és másutt is a Szentlélek Isten {172, 182, 225}, a Szentlélek Úristen {166, 221–222, 224, 226, 236–237, 263}, a vigasztaló Szentlélek {105, 151–152, 160, 212, 229, 232, 238}, a vigasztaló Szentlélek Isten {106–107, 144, 150, 155, 173}, a vigasztaló Szentlélek Úristen {121, 125, 202, 236, 243, 292},¹¹¹ a Szentlélek ereje {223}, valamint a Szentlélek ezer angyala {197}. A sok helyütt előjövő ezer angyal alakja {114–115, 117, 164, 174, 179, 189, 195, 230–231, 242, 265} néhol a rontó szemek számának megfelelő {113, 116}, másutt annak ezerszeresét kitevő {112, 123, 202, 229, 240}, őrző és vigasztaló-gyógyító angyali sereget („annyi ezer angyal”) jelent. Az ezer angyal (angyali sereg) képze az archaikus népi imádságokban szereplő angyali csoportokhoz¹¹² hasonlóan, biblikus és ókeresztény alapokon

¹⁰⁴ Eliade 1987, 61–106.

¹⁰⁵ Imitáción itt, a latin imitatio eredeti jelentésének megfelelően, egy előkép – mint östípus – benső, tartalmi követését értem, tehát azt, amit az imagóval (’kép[más], hasonmás, ősök képe, visszhang, árnyék’) közös töből sarjadó latin imitor (’utánoz, lemásol, utánacsínál’) hagyományos, vallási értelemben jelent – mint pl. az archaikus népi imádságok kapcsán oly gyakran emlegetett imitatio Christi esetében.

¹⁰⁶ Takács 2001, 399.

¹⁰⁷ Tánczos 1995, 46.

¹⁰⁸ Tánczos 1995, 275–278; Takács 2001, 399.

¹⁰⁹ Takács 2001, 451.

¹¹⁰ Takács 2004, 360.

¹¹¹ A gyergyói vízvetések kapcsán mások is megjegyzik, hogy „az imádságot a Vigasztaló Szentlélek tiszteletére mondják”. (Kónya 1914, 127.)

¹¹² Pl. „Ki elmondja este lefektébe, / reggel felkeltébe, / ezer meg ezer angyal / megjelenik halála előtt” (Hollósarka, Szárazvölgy); „Kürölünk ezer angyal, / fejünk fölött szent kenet, / szívünkbe, szájunkba / zámor Jézus szent testje...” (Gyimesbükk, Rakottyás); „Az Úristen előtttem, / szent kereszt fejem felett, / szent ostya szájamba, / három Mária hátamnál, / ezer angyal körüllem...”

nyugszik.¹¹³ Erre a világra utal a Szentlélek ereje {223} és a Szentlélek ezer angyala {197} kifejezés is, amelyek ugyanazokat a meghatározott küldetést – esetünkben a beteg óvását, gyógyítását – teljesítő isteni erő(ke)t jelentik.¹¹⁴ Népi imádságainkhoz hasonlóan tehát a ráolvasók szövege is a középkor kiterjedt és intenzív angyalkultuszáról tanúskodik, amelyben az angyalok szerepe a mainál sokkal jelentősebb volt. Az elküldött angyalok az imák tanúsága szerint védik az embereket és hajlékaikat, tanítják az embereket és felkészítik őket az örök üdvösségre, átvezetik a haldoklók lelkét az örök hazába, fogadják a mennybe érkező lelkeket.¹¹⁵ Ráolvasóink ezer angyala elsősorban vigasztalja, áldja az igizettől kínzottat {113, 115, 117, 123, 164, 189, 195, 197, 202, 221, 229, 231, 240, 242}, de védelmezi is, örködik felette, menedéket nyújt neki a gonosz ellen {112, 179, 230, 265}.

A gonoszúzó gyógyítás során a Szentlélek is leggyakrabban vigasztalja, megvigasztalja a beteget {102, 106–107, 121, 123, 125, 144, 150–152, 182, 202, 221–227, 232, 236–238, 243, 263}, a megvigasztalására jön {221, 229}, egy csikcsekefalvi vízvető szöveg szerint „Vigasztaló Szentlélek Úristen lássa, / s hallja, / s vigasztalja, / hetvenhétféle nyavalyájától...” {202}. Az idézett ráolvasó egyes román szövegekkel is párhuzamba állítható: „Senki a világon meg nem hallotta, / csak egyedül Isten anyja, / Isten anyja a mennyország kapujából...” {349} A vigasztalás, a gyógyítás érdekében a Szentlélek beszáll a megrontott szívébe {212}, illetve elviszi a betegséget {105}. Előbbit, mint a testlelket hordozó, vérben bő nemes szervek (szív, máj, vese) gonoszok általi megszállítását, illetve azok gyógyító erők általi kiűzését hamarosan kissé alaposabban is szemügyre vesszük {126–161/Megj.}, s látni fogjuk, hogy ez a mindmáig élő képzet, noha keresztény köntösben jelentkezik, talán a kereszténységet megelőző, „pogány” idők világképéből táplálkozik. Erre utal az a vallomás is, amely szerint „köpdöstek, hogy Szentlélek Isten vigye el ezt a betegséget” {105}. A Szentlélek másutt „visszahozza a lelket”,¹¹⁶ amely „alvás közben, révületkor, ájuláskor vagy igizéskor [...] elhagyja a testet. [...] A betegség – a lelket kirekesztve –, a lélek hiányaként, a lélek helyén a szívben, a májban, a fejben vagy a vesében telepedik meg.”¹¹⁷ A gyógyítás során „a betegség orvosolója Szentlélek

(Gyimesbükk, Fő út); „...halála óráján nem / küldöm angyalomat, nem küldöm / prókátoromat, én megyek el hét ezer / angyalommal” (Gyergyószárhegy, kézirat, a szerző gyűjtései); „Halála előtt megjelenek / hétezer hétszáz angyalimmal, / még a legküsőbb körmit se hagyom bűnben elveszni” (Takács 2001, 175).

¹¹³ Takács 2011, 11–23.

¹¹⁴ Amint az a „magasságban lakozó Istennek ereje” (Lk 1,35) kifejezésből is látható, a Szentlélek a korai kereszténységben még 'Isten ereje'; egyes apokrifek erőnek (gör. *dünamisz*) nevezik a Szentlelket is, az angyalokat is. Az angyalok szolgáló, segítő szellemi lények (*substantiae intellectuales* – Lercher 1950–1951, II. 441), akiket Isten küldetéssel ruház fel, de a Szentlélek is szellem, akit Isten ugyancsak misszióval láthat el.

¹¹⁵ Tánzos 2001, 103–104; Takács 2011, 25–41.

¹¹⁶ „Szem meglátta, szű megszerette, Szentlélek Úristen hozd vissza a lelket beléje!” (Bosnyák 1992, 3).

¹¹⁷ Bosnyák 1992, 3.

Úristen, aki vigasztalja, lelket önt bele, vagy visszahozza a lelket”, amelynek születéskori elnyerése is őhozá kötődik, hiszen a gyimesiek szerint „a Szentlélek Isten az angyaltól küldi a lelket”, de ugyanígy hiszik ezt a moldvai magyarok is.¹¹⁸

Különösen fejezetünk egyes szövegeiből tűnik ki nyilvánvalóan, hogy a rontás okozói – illetve azok szemeit – megidéző égő szenek vízbe vetése nem pusztán a gyógyítás eszköze, hanem jóslás, egyfajta archaikus-mágikus diagnosztikai eljárás is. Az okozók felsorolása, mint rontásűző, -visszafordító és jósló eljárás más népek körében ugyancsak ismert.¹¹⁹

Egy csíkszentmihályi szövegben {116} szereplő „A három csepp vízzel jött három angyal...” sor – az „ezer angyal”, fentebb említett seregéhez hasonlóan – az angyalok vízvetéskori jelenlétébe vetett hitre utal. Szentmihályi szövegünkben is az angyalok feladata a gyógyítás: „Ti angyalok, / gyógyítsátok meg ezt a kicsi állatkát, / mer meg van ígizve...” A vízvetéskor, a víz cseppeiben tartózkodó, gonoszűző angyali erők hitére utal egy csíkszentmiklósi vallomás, amely szerint a megvetett vízzel a beteg (állat) megmosása után a ház (istálló, pajta) négy sarkát kell meglocsolni {153}. Ez a tevékenység az említett épületeket a gonoszoktól óvó angyali erők archaikus imádságainkban élő képzetével¹²⁰ is szoros kapcsolatban áll. A sarkok meglocsolásának célja az adott térrész újraszentelése, újraalapítása, azaz a gonoszoktól való megtisztítása, kozmosszá szervezése. A vízvetéshez kötődő angyali alakok ugyanakkor a vízvetés és a keresztség – illetve egyes, kivált a csángóságnál még nemrégiben is alkalmazott magánkeresztségi formák („megöntés”) – között fennálló összefüggésre is utalnak {162–204/Megj.}.¹²¹

Amint egy gáborokpataki szöveget kísérő vallomásból {118} is kiderül, az igizet gyógyítását kísérő ásitás – a vízbe vetett szenek általi jósláshoz hasonlóan –, egyfajta *archaikus diagnosztika* része, hiszen ha a beteg és a gyógyító a gonoszűzés során akaratlanul is ásitózik, az annak a jele, hogy a beteg meg van ígizve, sőt a ráolvasó szöveg adott pontján (pl. egy meghatározott színű szemnél) való ásitás az igiző kilétének felfedéséhez is segítségül szolgál {120}, pontosan úgy, mint az ígével megszentelt vízbe „vicsogva” alámerülő, izzó széndarabok. Hasonló jósló eljárásról van tehát szó, mint az ön- vagy viaszöntés esetében is {264–276}, a különbség mindössze annyi, hogy míg ott a megol-

¹¹⁸ Bosnyák 1992, 3.

¹¹⁹ Így pl. a vepszéknel és a mordvinoknál szemverés, oszud-betegség, kígyómarás (Bereczki 1979, 45, 160, 161, 173), a bolgároknál szemverés (Nagy L. 1960, 107), a baskíroknál sérv, puffadás (Torma 1997, 84), a csuvasoknál szemverés ellen (Mészáros Gy. 1909, 342–345).

¹²⁰ Pl. „Az én házam Szent Antal, / négy szegibe négy angyal, / közepibe szent oltár, / szent oltáron aranypad, / aranypadon világ ura, Jézus.” (Madéfalva); „A házamnak négy szögibe négy angyal, / fejemnél szent kereszt, / szájjamba szent kenet, / Krisztusnak három cseppentett vére...” (Kászónjakabfalva; mindkettő a szerző gyűjtése).

¹²¹ A hit, hogy az angyalok jelen vannak a keresztségnél, már az ókeresztény korban – pl. Tertullianusnál (†220 u.), Órigenésznél (184–254), Nazianzoszi Gergelynél (329/30–390), Jeruzsálemi Kírillosznál (†387), Didümosznál (†398) – megjelenik (Vanyó 1986, 174; 1995, 21: Prokatek., 15; Daniélou 1997, 62–63).

vadt és újra formálódó anyag alakja utal a betegség okára, addig itt a megfelelő pillanatban alámerülő szén, illetve az ástítás jelzi az okozót, utóbbi esetben tehát maga a *lehellet*, a *lélek* a diagnosztika „anyaga”, így ez az eljárás tűnik talán a legarchaikusabbnak. A fenti példán {118} kívül a *megigézett beteg* (ember és állat) ástításáról beszél egy-egy káoszaltízi, csekefalvi, madarasi, gyimesbükki vízvetéshez {94, 96, 120, 203}, valamint egy gyimesbükki fejfűváshoz {242} kapcsolódó vallomás. A gyógyító ástításáról egy gyimesfelsőlaki vízvetés {140}, valamint egy-egy gyimesbükki és csíkkozmasi fejfűvás {207, 221} révén értesülünk; arról pedig, hogy a gyógyítás során a beteg és az őt gyógyító tudományos egyaránt ástítózni kényszerül néhány románcsügesi és egy csíkjenőfalvi vallomásból {119–120, 149, 263} szerezhetünk tudomást. Gyimesbükki adat szerint a megigézettnek „fáj a két vakszeme, ástítózik, nyomja a szüvit” {147}, de az igizettől a székeleyek és a csángók tapasztalata szerint nem csak az ember, hanem az állatok, még a nagyobb disznók, a lovak is ástítanak {94, 120, 149}. A megigézett malacok ástításáról hallottam Kostelegen is.¹²²

Az igizet kiváltotta ástítás nem akaratlagos {119, 140, 149, 263}. Több gyógyító is úgy mondja, elsősorban akkor kezd el ástítózni, amikor a betegség ellen imádkozik, olvas, vizet vet {119, 140, 149}. Az ástítózásra, mint a gonoszűzés fontos elemére utal egy csíkkozmasi vallomásban szereplő *elásítózod* kifejezés {221}. Románcsügesen úgy tartják, ha a megigizett „ástítózik, s akkor má telik es el... kezd javólni”, múlik el tőle a rontás {119}, de ugyanígy gondolják a gyimesbükkiek is {242}. Egy románcsügesi gyógyító asszony szerint, ha megveti nekik a vizet, az állatok sem ástítóznak tovább {149}. Az igizet gyógyítása során tapasztalható ástítózásról, mint diagnosztizáló eljárásról, egy csíkkszentdomokosi vízvetés kapcsán Balázs Lajos is ír.¹²³ A rendelkezésre álló adatok alapján feltehető, hogy az ún. *okozók felsorolása*¹²⁴ más ráolvasók – így a szintén akaratlan ástítózás kísérte Szent Antal tüze {286, 289, 293} vagy nagy ijedtség elleni {284} olvasások – esetében sem csupán a betegség teljességének megidézésére szolgál {126–161/Megj.}, hanem ástítózással kombinálva szintén az *archaikus diagnosztika* része. Minderről, kissé bővebben, a Szent Antal tüzére való ráolvasók kapcsán olvashatunk {286–299/Megj.}.

Egy gyergyóditrói ráolvasóban {122} szereplő gyékényág-y-kőpárna motívum másutt prózai elbeszélésekbe ágyazottan is megjelenik, elsősorban a Krisztus és Szent Péter álruhás vándorlását leíró elbeszéléstípusban, amely Berze Nagy János Magyar népmesetípusok című munkájában is szerepel, a 779XXI* típusszám alatt, Krisztus köve elnevezéssel.¹²⁵ A gyékényág-y-kőpárna motívuma, amely – a hozzá szorosan kapcsolódó sótalan, főtelen kása képevel együtt – kötetünk több szövegében előjön {123, 155, 157, 301–302, 379}, már egy 1744–1750 közötti hódmezővásárhelyi és egy 1752-es kiskunhalasi boszorkányper irataiban szereplő, ismeretlen céllal, illetve fájdalom gyógyítására

¹²² Takács 2001, 369.

¹²³ Balázs L. 2002, 405.

¹²⁴ Pócs 1985–1986, I. 256–301.

¹²⁵ Berze Nagy 1957, II. 353.

végzett ráolvasás szövegében felbukkan.¹²⁶ A gonosz betegben való megnyugvását fenti hasonlattal lehetetlenné tevő szövegek népünk körében mindenütt elterjedtek, s a legkülönbözőbb betegségekre – emlődaganat, nyilamlás, fájdalom, „támadás”, kelés, pokolvar, torokfájás stb. – használatosak, erre utalnak már a 19. század végének közlései is.¹²⁷ A 20. századi gyűjtések során rögzített változatok szintén a szövegtípus széles elterjedtségét mutatják. Az 1913-as vármegyebeosztás szerint Sopron vármegyéjétől Pestig, Szolnokig, Csongrádig, Békésig, Csanádig, Torontálig, Hevesig és Nógrádig a legkülönbözőbb betegségek (csöcsfájás, fájdalom, kelés, kelevény, mellfájás, pokolvar, rándulás, seb, szemfájás, szemverés, „támadás”, torokfájás) orvosolására, de még megrontott tehén gyógyítására is használják a fenti vízvetésünk párhuzamaként felhozható szövegeket.¹²⁸ Arra is találunk példát, hogy az említett sorok esti imádság szövegébe szervülten élnek.¹²⁹ Sok, ugyancsak különböző betegségekre – igézet, gilka, torokfájás, fájdalom, csömörlés – használt, szövegváltozat ismeretes a csíki, udvarhelyszéki és bukovinai székelyek, a gyimesi és moldvai csángók hagyományából is.¹³⁰

A haragos, gonosz gazdasszony által vetett gyékényágy-kópárna motívuma talán mondai eredetű,¹³¹ s noha ezt a ráolvasástípust gyakran úgy említik, mint amely csak hazánkban, mégpedig a 18. század – említett boszorkányper-aktáink – óta ismeretes, elmondható, hogy történeti előzménye a Kr. e. 4. század Egyiptomából fennmaradt, Kákosz László által magyarra fordított és közzétett, ún. Metternich-sztélén olvasható,¹³² de hasonló típusú szövegek, amelyekben a „kegyes gazda” és a „kegyetlen gazdasszony” házánál szállást kérő áluhás szent (néha maga Jézus) a vendégszeretet előírásait nem tisztelő asszonyt (*cattiva donna*) úgy bünteti meg, hogy hasfájást bocsát rá, ám udvarias férje (*buon uomo*) kérésére meggyógyítja őt, Olaszországban – főként gyomorbántalmak orvosolására – ugyancsak ismeretesek.¹³³ Arra, hogy a motívum népünk körében a ráolvasó eredetét elbeszélő mondához kötődve is terjedt, jó példaként szolgálhat egy gyergyótölgyesi szöveg {302}. A gyékényágy-kópárna apokrif képzete a Kárpát-medencei ráolvasók többségében szorosan összekapcsolódik a „sótalan kása”, „sótalan, fő-

¹²⁶ Schram 1983, I. 277; Szilády 1873, 309.

¹²⁷ Szilády 1873, 307; Ferenczi J. 1875, 138; Varga J. 1877, 143; Kálmány 1891, 35–37, 69; 1881–1891, III. 150–152; Istvánffy 1896, 368.

¹²⁸ Gunda 1936, 320; Pócs 1964, 180; 1985–1986, II. 528–530, 533, 535–538. o. XV.11.3.4, XV.11.3.9–10, XV.9.1–2, XV.11.10, XV.11.13.6, XV.11.13.11–12, XV.11.15.2, XV.11.11.18; Erdélyi 1976, 112, 114; Polner 1978, 102, 104, 106; 2000, 51, 77, 78, 82, 107.

¹²⁹ Erdélyi 1976, 148.

¹³⁰ Székely 1943, 16; Hegedűs 1952, 44; Diószegi 1960b, 64–65; Kallós 1966, 151; Bosnyák 1973, 289; 1980, 160. o. 1334. sz.; 1982, 125–126. o. 446. sz.; 1984, 57–58. o. 473. sz.; Ráduly 1997, 127; Csoma 2000, 26; Balázs L. 2002, 402; Halász 2005, 255. o. 1088. sz.; Magyar Z. 2009, 435.

¹³¹ Kálmány 1891, 105; Gunda 1936, 320; Diószegi 1960b, 66; Bosnyák 1980, 160. o. 1334. sz.; 1984, 57–58. o. 473. sz.; Erdélyi 1976, 114; Polner 1978, 102; Pócs 1985–1986, II. 527. o. XV.11.3.4.

¹³² Kákosz 1978, 113, 116–117.

¹³³ Dömötör 1983, 113–114.

telen kása”, azaz az Úrjézus sötlan, keletlen, főzetlen, sütetlen ételekből, általában kásából, pogácsából álló vacsorájának képével,¹³⁴ ami alól a székelységen túl nem képeznek kivételt a gyimesi és moldvai csángók ráolvasói sem.¹³⁵

A meghaladott kultúrfokot képviselő sötlan, kelesztetlen kenyérféleségek (lepény, bodag, pogácsa, lángos; a ráolvasókban, amint azt Kisbán Eszter megjegyzi, a sajtan jelentése ’kovásztalan’, ’kelesztetlen’)¹³⁶ és a még archaikusabb kásafélék – a világ különböző pontjain kimutatható bináris oppozíciósor (élet–halál, fent–lent, nappal–éjjel, bal–jobb stb.) alapján¹³⁷ –, ahogyan azt Pócs Évánál, több helyütt is, olvashatjuk, a főtt-nyers / élő–halott ellentétpárban az ételek halotti oldalát képviselik, az ősök idejét, illetve a halottak és a gonoszok által lakott sötét térrészt, a „puszták”, „fekete kősziklák” másvilágát {126–161/Megj.} idézik meg; a felsorolt ételek ezért gyakran áldozati, illetve mediátori szerepet kapnak {1–83/Megj.}.¹³⁸ A gyékényágy-kőpárna képe is a kultúra előttiség, kultúrán kívüliség, a vadság jelölője, amely a „puszták”, a rengeteg erdők, az „erős kősziklák”, a „hasztalan helyek” nem emberi világát (másvilág, túlvilág) idézi. A mindkét elemet tartalmazó komplex kép és annak – pl. nagy idő vagy igizet eltiltására használt –, a kelesztetlen, áldozati kenyérféleségeket, esetenként azok illatát említő („Vidd el erdők ága-bogaira a jégesőt, / hol lepényszag nem érzik...” – 55. sz.), illetve a kovászos / kovásztalan ellentétpárt használó („Menj oda, ahol fekete kutyák nem ugatnak, / fekete macskák nem nyávognak, / kovászos kenyervel nem járnak!” – 118. sz.; „Menj el a vadasszonyoknak a vermeikbe! [...] / Menj el oda, hol kovászval nem élnek, / hol kovászos kenyeret nem sütnék, / hol a fekete kakasok nem kikirílnék!” – 126. sz.) derivátumai éppúgy a sötét, élettelen másvilágot, a holtak és gonoszok lakta téridő-kontinuumot idézik, mint azok a vízvető szövegek, amelyekből a kelesztetlen lepénykenyerek és a sötlan kásafélék képe már kikopott – vagy talán nem is szerepelt bennük soha –, s így a gyékényágy-kőpárna együttes csak önmagában jelenik meg.

¹³⁴ Szilády 1873, 307; Varga J. 1877, 143; Kálmány 1891, 36–37; 1881–1891, II. 112, III. 152; Polner 1978, 104, 106; Pócs 1985–1986, II. 528–529. o. XV.11.3.4, XV.11.3.9, XV.11.13.10–11.

¹³⁵ Hegedűs 1952, 44; Diószegi 1960b, 64–65; Kallós 1966, 151; Bosnyák 1973, 289; 1980, 160. o. 1334. sz.; 1982, 125–126. o. 446. sz.; Ráduly 1997, 127; Halász 2005, 255. o. 1088. sz.

¹³⁶ Kisbán 1968, 73–74.

¹³⁷ Tokarev 1988, I. 40–41, 52–53, 66–68, 73–74, 126–127; Ivanov 1986, 138–153; Eliade 1987; Pócs 1983.

¹³⁸ Pócs 1982, 189; 1992, 13–17; 2002, 41; 2011, 100.

B.
Vízvetés
(Szent és gonosz találkozási típus)
{126–161}

A fejezetünkben olvasható hosszú, epikus jellegű vízvetések szövege viszonylag egységes csoportot képez, amelyben a gyógyító, szent erők képviselője az emberi világ romlására induló gonosszal találkozik, eltiltja őt a rontás véghezvitelétől, és visszaűzi oda, ahonnan jött. A szövegcsoporthoz egy kiterjedtebb ráolvasótípushoz tartozik, amely a gonosszal való találkozás és a vele szemben folytatott gyógyító küzdelem képét tárja elénk, német szakterminusa (Begegnungssegen) és magyar elnevezése (Találkozás a gonosszal) egyaránt erre utal. A Találkozás a gonosszal típusú szövegeket Magyar ráolvasások című monográfiájában Pócs Éva öt alcsoportra osztja, ezek közül a fejezetünkben szereplő ráolvasók az elsőhöz (Találkozás a gonosszal A: Szent és gonosz találkozási típus) sorolhatók.¹³⁹ Jellemzőjük, hogy a bennük elbeszélte történetben a betegségdémon maga mondja el, milyen a hatása az igizetnek, miáltal a szemverés lefolyásának és következményeinek teljes körű leírását adja. Ugyanezen szövegtípus két másik alcsoportjához tartoznak a következő fejezetünkben (2/C) szereplő ráolvasók, amelyek a Kisjézus megigizésének és vízvetés általi megtisztításának történetét mondják el {162–204}.

Maga a gonosszal való találkozást leíró ráolvasótípus igen archaikus, Európa-szerte elterjedt, s noha több ezer éves múltjában eredetileg talán más betegségek gyógyítására szolgált, a középkori-újkorban Európa déli, délkeleti területein a szemverés-gyógyító ráolvasás tipikus vonásait vette fel.¹⁴⁰ A hazai régiségben ilyen típusú – csúzra és hasfájásra használatos – ráolvasó szövegek már a Bornemisza Péter Ördögi kísértetekről című könyvében (1578) lévő Bayolo imatságok között is szerepelnek.¹⁴¹ A típusúhoz tartozó szövegeket – amint azt tapasztaltam – a gyimesi, hárompataki és Úz menti csángók a mai napig használják nem csupán igizet, de más betegségek, így például Szent Antal tüze, torokgyík, marhatályog, tejelvételek ellen is.¹⁴² Kötetünkben is szerepelnek ehhez a típusúhoz tartozó, azonban nem igizet, hanem jégeső {1–9}, ijedtség {264–265}, szánka {277–280}, valamint Szent Antal tüze {286–287, 289–290, 292–298} eltiltására használatos ráolvasók. A fejezetünkben lévő szűkebb ráolvasócsoporthoz (Szent és gonosz találkozási típus) tartozó szövegeket is sokféle betegség, így Szent Antal tüze, orbánc, ijedtség, pokolvar, szűrés, nyilamlás, udma, mádra, törés, „nagy betegség”, „seb”, fülcsengés-fülfájás gyógyítására, de jégeső eltiltására is használják.¹⁴³

¹³⁹ Pócs 1985–1986, II. 442–470. o. XV.2.

¹⁴⁰ Pócs 2004, 413.

¹⁴¹ Horváth C. 1921, 436–437, 447–448; Bolgár 1934, 23, 26; Bornemisza 1977, 33, 36–37.

¹⁴² Takács 2001, 421, 426, 427, 429, 436–437, 445, 500–502, 514–515, 520–521.

¹⁴³ Pócs 1985–1986, II. 443–470.

A fejezetünkben szereplő ráolvasóknak öt alapvető alkotóeleme határozható meg (A: Szent elindul, vándorol, B: Szent találkozik a gonosszal, C: Szent kérdőre vonja a gonoszt, D: Gonosz válasza a megrontandó megjelölésével és a rontás leírásával, E: Szent visszatéríti a gonoszt, megakadályozza a rontást), amelyekhez egyes szövegekben többletelemek, így a fentebb {84–125/Megj.} már említett, az igiző kilétének megjelölására alkalmazott archaikus diagnosztikai eljárásra szolgáló felsorolás, valamint a hozzákapcsolódó fohász és átokformulák {144, 147, 150–152, 156}, illetve a betegség elmúlását hasonlattal biztosító és sürgető záró rész {129, 139, 144, 157–158} járulhatnak. Más szövegek hiányosak, nem tartalmazzák mind az öt fentebb felsorolt alapvető elemet {126, 151–152}, egyes esetekben nem a Szent, hanem a gonosz „vándorol” {158–160},¹⁴⁴ van, ahol a hagyományos gonoszűző záróformula helyett az igizetet hordozó három zsidó leán erejét lehetetlen feltétel szabásával kötik meg {156}, mégis mindegyikük ebbe a ráolvasócsoportba tartozik. Fejezetünk talán legkülönösebb szövege az a tarhavasi – feltételezhetően román eredetű – vízvetés, amelyben a tehenek rontására induló igizet először Sátánnal, Sátánnéval, majd a vaslajtorján (a mennyekből) alászálló Szent Péterrel találkozik. {161}

A fejezetünkben szereplő szövegekben a gonosszal találkozó szent erő leggyakrabban a néphitben legfőbb gyógyítóként számon tartott Szűz Mária. Ő az, aki egymagában {128–129, 132–135, 138–139, 144}, szent fiával, Jézussal {127, 130–131, 136–137, 140–143, 146–148}, illetve az Atyával, a Fiúval, a Szentlélek Istennel {145} együtt vándorolva találkozik az igizettel. Hasonló szövegrészek 19. századi ponyvákban is előjönnek, így egy Szemverés és szegezésről való imádság feliratú ráolvasóban: „Úton mén a szent Asszony, szent gyermek a karján, szent gyermeknek szent kereszt a kezében...”¹⁴⁵ Néhány esetben az Úr Jézus {149–155}, egyetlen szövegben pedig Szent Ilona asszony {156} találkozik az igizetet hordozó gonoszokkal. A tarhavasi vízvetésben {161} lezajló találkozásokról már írtam. Azok a szövegek, amelyekben Mária és Jézus együtt vándorolva találkozik a hetvenhétféle gonosz igizettel, az alapszituáció tekintetében már a következő fejezet (2/C) ráolvasóival is kapcsolatban állnak, hiszen ott éppen ezen, általában a Jordán vizéhez – amint látni fogjuk {162–204/Megj.}, minden bizonnyal a megkeresztelés céljával – tett utazás közben igizik meg a Kisjézust. Sokan ma is úgy tudják, az első vízvetés a megigézett gyermek Jézus gyógyítására szolgált.¹⁴⁶ A mitikus Jordán vize már fejezetünk néhány olvasásában felbukkan {129, 137, 155, 157}.

Fejezetünk első ráolvasója két nagy, egymástól jól elkülönülő szövegrészből áll, melyek közül az első – amelyben az okozók felsorolását átokformula, fohász, majd a betegség köpéssel való eltávolítása és hasonlattal élő párhuzamos kívánság követi – még előző fejezetünk olvasásaihoz kötődik, míg a második már, ha töredékesen is, a soron következő szövegeket vezeti fel.

¹⁴⁴ Pócs 1985–1986, II. 459–469. o. XV. 14–22.

¹⁴⁵ NyBE, 1.

¹⁴⁶ „Ugye az Úrjézust megigizték kiskorába, s annak az emlékre van a vízvetés. S avar kell aztat.” (87 éves nő, Csíkmenaság, 2007. május 29.)

126. A vizvetést tudják-e?

Kék szem, zöld szem,
hetvenhétféle pokoligiző szem,
ki átoljárta, átolnézte az állatoknak a fejét.
Döföm szüvibe, szemibe!
S kérem a boldogságos Szépszüzmáriát,
haggya ugyan tisztán az igizettől,
milyen tisztán szülte
az áldott Szent Fiát a fekete földre!
Phü-phü-phü...
Ugy elmuljék,
mind a gyertyafüst, hogy elmulik!
„Merre indultál, te gonosz igizet!”
„Elindultam a marháknak fejiknek fájdalmára,
csontjiknak hasogatására.”
„Térj meg, térj meg, te gonosz igizet!
Menj el a vadasszonyoknak a vermeikbe!
Menj el, szállj hajlandóságra!
Igyál gyöngyharmatot!
Menj el oda, hol kovászval nem élnek,
hol kovászos kenyeret nem sütnék,
hol a fekete kakasok nem kikirilnek!”
Phü-phü-phü...
Ugy elműjék,
Mind a gyertyafüst hogy elmulik!¹⁴⁷

Na, ez így, az állatokra. Ez, amit előbb elmondtam, az a kégýómarásra.¹⁴⁸

Hány szenet vet?

Hármát, hármát. Minden elmondásra egy szenecskét a vízbe belé kell vetni. [...]

A vizet honnan meríti?

Így a kondérból lehet meríteni, s amire vetik, megmosni a fejét, ha embernek, ha állatnak, akármire, vaj, vaj majorságra, vaj mi, reahinteni.

S ami megmarad?

Ami marad, azt egy kertnek a sassa tövibe belé kell önteni.

¹⁴⁷ Ráolvasónk töredékesebb formáját 1997 októberében, Ugra-patakán hallottam a nyíresaljai asszony, akkor nyolcvanhét esztendőös, nagybeteg édesapjától (Takács 2001, 400). A már beszélni is alig tudó idős ember által elmondott változathoz képest a fenti szöveg jelentős többletet nyújt, ezért döntöttem közlése mellett.

¹⁴⁸ A kégýómarás elleni ráolvasó szöveg kötetünkben a 364. sz. alatt lelhető fel.

Miért oda?

Hogy nem tapodódik. [...] Nem tapodódik fel. Az viszi el, amire vette a vizet.¹⁴⁹

127. Megindul a boldogságos szép Szűz Mária az ő áldott Szent Fiával,
megtalálja a gonosz igizetet.
Kérdi a boldogságos szép Szűz Mária a gonosz igizetet:
„Hova mész, hova mész, gonosz igizet?”
„Megyek ennek és ennek a csont és vér hasogatására.”
„Térj meg, térj meg, gonosz igizet,
menj a kösziklára,
ahol kovászossal nem élnek!”
Phü-phü-phü-phü...
Atya, Fiu, Szentlélek nevében, Ammen.

Ehhez szemet kell vetni.

Szenet a vízbe... Három szemet. Gyufaszálkából vetem belé, s így vetem a keresztet, s... Állatot es igitnek meg, na, mer nekem egyszer egy csomó csürkét úgy megigézett vót egy ember, mind megdöglött a csürke.

A fákat meg lehet igitni?

Hát én nem tudom, a fákat meg-e, de az élőlényt, azt meg.

S utána a vizet hová önti?

Hát, akit megigitnek, megmossák a fejit, kicsi gyermeknek, s akkor elöntik. Ulyan helyré, ahol nem tapodják. Így tanyitották. Nagypókák s édesanyámék. [...]

Ki igitós?

Aszmondják, az igitős, akinek így a szemöldöke esze van növe. Akkor az, ha nem gondol reja, hogy ő igit, akkor megigit.

S akit kétszer választottak el?

Ténleg, mondták, hogy akit kétszer választottak el, az es igit.

Mit lehet még megigitni?

Hát, mindent meg lehet. Állatot, s még a virágokat es megigit. [...] Hát ugye, szem megnezte, s megigitte.

S ha szövőt tettek?

A szövőt, azt osztán, mikor megigitik, az úgy eszebolondúl, hogy nem lehet azt bolondítani ki. Vagy szakad, vagy nem tudod szöni úgy le, hogy belé vagy bolondúlva.

S annak is csak vizet vettek?

Annak es vizet vettek. Megmossák. Így megpriccóják a szövőt. Sokan nem hiszik, de van benne valóság.¹⁵⁰

¹⁴⁹ 64 éves nő [sz. Gyimesfelsőlók, Ugrapataka], Gyimesfelsőlók, Nyíresalja, 2002. május 24.

¹⁵⁰ 70 éves nő [sz. 1932. Gyimesfelsőlók, Komját], Csíkszentmiklós, 2002. május 21. és 2004. május 28.

Dicsőség Atyának, Fiunak,
 Szentlélek Istennek neviben. Amen.
 Kék szem, zöld szem,
 sárga szem, fekete szem
 megnezte, megigizte.
 Mikor a boldogságos Szűz Mária fekete fődön járt,
 Előállta hetvenhétféle pokolbeli igizet.
 Kérdé: „Hová mész, te hetvenhétféle pokolbeli igizet!”
 „Én elmenyek Emre Emrének szőre, csontja hasogatására,
 vére kiszipására.”
 „Ne menj, ne menj,
 térj meg!
 Menj el a kősziklákba,
 hol a fekete kutyák nem ugatnak,
 fekete kakasok nem szólnak,
 fekete lovak nem nyeritnek!”
 A boldogságos Szűz Mária eressze ki
 szent aranyos pókából szent aranyos kezeit,
 bizony-bizony meg fog térni.
 Dicsőség Atyának, Fiunak,
 Szentlélek Istennek neviben. Amen.

Vízet merit. Mindegy ahonnan, s akkor... gyufával es lehet, szénnel es. [...] Na, ezt így, háromszor mondják el. S akkor, ugye, úgy mondják, ha meg van valaki igizve... a szenek lemennek. Há most egy lement, de a többi nem ment le. [...] Az imádságot így háromszor mondja el. S akkor [...] iszik belőle három cseppet, s így a kezit belémártsa, s így a homlokát megmossa háromszor.

S ha állatnak veti?

Azt így tőti a markába, s így keresztesen meglocsolja. Ugy szoktuk, hogy meglocsoltuk az állatot.

S ami víz még megmarad?

Azt elöntsük egy olyan helyre, hol nem jár senki. S aszmondjuk, hogy:

Igizet szálljon a földre!

Miről tetszik ki, ha egy állat meg van igizve?

Szomorú. Ásítózik. Nem eszik rendesen. Ilyesmi.

Az ember is ásítózik, ha meg van igizve?

Fáj a feje, öli a szüvit, ásítózik. [...] Édesapámtól tanóltam. Me édesanyám hamar elholt. Tizenkét éves vótam, mikor elholt, s édesapám nevelt föl münköt. [...] S akkor én, mit tudok, tőlle tanóltam.¹⁵¹

¹⁵¹ 70 éves nő, Gyimesfelsőlók, Komját, 2007. október 24.

Kék szem, zöld szem,
 fekete szem, sárga szem,
 macskás szem
 megnézte, megigizte.
 Mikor a bódogságos szép Szűz Mária
 a fekete földön járt,
 kérdezte: „Hova mész, te hetvenhétféle igizet?”
 „Menyek ki egy kicsi gyermeknek
 a vére kiszipására,
 az elhervasztására.”
 „Ne menj, hetvenhétféle igizet!
 Menj el kösziklákrol-kösziklákra,
 ahol feteke kuttyák nem ugatnak,
 feteke macskák nem nyávognak!”
 Ugy használjon ez a vizvetés,
 mind Krisztus urunknak a Jordán vize.
 Olyan tisztán maradjon,
 mind amilyen tisztának maradtott ő.

Vizet merit. Asztalra [...] ne tegye, hanem valahova egy székre, mert ha asztalon van, nem használ annyira. Keresztet vet a csésze alá, a tetejire. S akkor gyufaszálka, ha nincs szén. Hármát belivet, ezt elmondja. S akkor esmé hármát belivet, még egyszer elmondja. Hármát belé, egy ollóval, így ég a gyufaszálka, s úgy. S háromszor, kilencszer mondja el. [...] S akkor utána ő es keresztet vet. Akkor a vizre es. Akkor a kicsi gyermeknek megmossa örökké így lefelé, ne, hogy menjen az igizet ki belőle, le a talpáig, s úgy lefelé.

S az állatoknak?

Az állatoknak es vetnek. Egyszer egy plebánosnak elbetegedett egy csitko. Aszmondta valaki, hogy vessenek vizet. Aszmondta: – Ó, az nem ér semmit! A csitkó döglött meg, aszmondta egy ember, méges, próbálják meg, vessenek vizet. Na, megengedte. Vettek vizet, s a csitkó talpra állott. Azt mondta a lelkiatya, hogy: – Hiszem most mán a vizvetést! Osztán én hallottam csak, nem láttam.¹⁵²

130. Azt úgy kezdtük, hogy a csiporba tettünk vizet, s a csipor alá keresztet vettünk. S a csipor tetejire is gyufával vagy szénnel. S [...] mikor vettünk egy keresztet, akkor mondtuk, hogy:

Elindult a boldogságos Szűz Mária
 az ő áldott szent fiával.

¹⁵² 78 éves nő, Gyimesközéplek, Borospataka, 2007. október 25.

Megtalálta az igizetet.
S monda neki: „Merre mész, igizet!?”
Az igizet azt felelte:
„Mejek a kicsi gyermek fejire,
száraz husát hasogatni,
piros vérét ontogatni.”
„Ne menj oda, te igizet,
hanem térj meg!

S akkor keresztet vettünk újra, s megtérítettük:

„Menj vissza a magos kősziklába,
ahol a kakasok nem szólnak,
kovászos kenyeret nem sütnék,
s a harangszó nem hallszik!
Ne ontsd piros vérit ennek a kicsi gyermeknek,
ne fájjon a feje!
Térj meg, térj meg, igizet,
ne menj a kicsi gyermek fejire!”

S akkor újra keresztet vettünk, s ezt így háromszor elmondtuk. S abból a vízből a fűtőt megpriccóltuk, s a kicsi gyermeknek a szájába engedtuk, s megmostuk a fejét, s a fürdővizibe töltöttük. De így, ha borju vót beteg vagy valami, észrevettük, hogy valaki megigizte, annak es megcsinálta. S megtért. [...] Csirkéket es, hogyha jött valaki, gyönyörködött benne, hogy milyen szépek, hamar vettem a vizet, me ha nem, döglöttek meg, ha olyan nezte meg.

Még mit lehet megigézni? Fákat, virágokat?

Hát, azkot es meg. [...] Azé szokták megtöpni a virágot es, hogy: – Ptü, ne igizzem meg!

Megköpik a virágokat is?

Igen. Hogy olyan szép, gyönyörködött benne, akkor aszmonda, megtöpdöste: – Ne igizzem meg! – aszondja. Oszta vótak olyanok, akik tudják, hogy ők magik igiznek. S akkor [...] ha eszibe van, hogy ő igiz, akkor nem száll rea az igizet arra a gyermekre vagy virágra, vagy akármire, amit ő megnez. Me nekünk egy tesvérünk ugy halt meg, az igizetbe. [...] Odajött vót egy ilyen ember [...] s az szerette a gyermeket erősen, s monda édesanyámnak, hogy vessen vizet, met ő erősen igiz. Igen, de má csak akkor monda, mikor a gyermek beteg lett! S akkor édesanyám vette a vizet, de az az igizet, aszmondták, akkor tér meg, amikor annyi ideje van [...] hogy megigizték. S meghalt a gyermek az igizetbe.

Hogyan? Akkor tér meg az igizet, hogyha...

Igen, amikor annyi ideje van, ahogy megvették a vizet, mind amennyi ideje van, hogy megigizték. Az az üdő alatt. Csak akkor tér meg. [...] S monda osztá az

ember, csak későn mondta [...] a gyermek nagy beteg vót, má nem tért meg, meghalt. [...] Ugyhogy az igizet minél hamarább, hogy vetődjék, hogy hamarább térjen meg.

Akkor tehát a fákat, ha virágban vannak, meg lehet igézni?

Meg lehet igizni. Azé szoktunk piros rongyot, kötöt kötni reja, amikor ki vannak virágozva. [...]

S azt miért?

Azétt, hogy az igizet szálljon a pirosra, s ne a virágra. Hogy abba akadjon meg a szeme [...] s akkor eszibe jut, hogy töpje meg... [...] S így aszmondták, hogy [...] akkor nem igizte meg. De ha megféleledkezett, akkor igizett inkább. Akkor ráféleledkezett. [...] A kicsikéknek es mindig a homlokukat meg szoktuk szitózni, kormozni, hogy igizzék meg a kormot, ne a kicsike gyermeket. [...]

S valakinek a munkáját. Ha szövőt tettek, kenyeret sütöttek...

A kenyeret es, hogyha... azt es meg lehet igizni. [...] A kenyeret, azt meg, s akkor nem nőtt olyan szépen fel. [...] Ha bevették a kemencébe, úgy megmaradt, nem kelt úgy meg. Annak es, hogyha észrevette az asszony, aki sütte, hogy valaki ottjárt s megigizte, akkor annak es vizet vetett s megpriccólta. [...]

Akit megigéztek, az ásitozott?

Igen. Igen, ásitozott s fáj a feje. Kezdett fájni a feje s ásitozott, s akkor úgy má észrevette, hogy: Ha nem egyeb, meg vagyok igizve, me úgy ásitok! Me ölte a szívit, ugye, az az igizet. Nyomta a szívit, s úgy fájtatta a fejit, s akkor osztá, ha vizet... Magának es az ember tud vizet vetni, aki tudja ezt.

Önmagának is vethet?

Igen. Vet. Az én uram sokat vetett magának, me neki es sokat fáj a feje. Örök-ké aszmonda, hogy valaki megigizte, s akkor vette a vizet.

S aki a vizet veti, az is ásitozik?

Igen, amikor veti a vizet, hogyha meg van igizve. S azt tartották, hogyha a szén lement a csipor fenekibe, akkor látszott, hogy meg van igizve. Ha nem ment le, akkor aszmondták, nincs annyira megigizve, de ha lement, akkor aszmondták erősen meg van igizve. [...] Aszmondták, hogy az jobban meg van igizve, amelyik nem ásitozott, vagy mi, akkor aszmondták, hogy nincsen annyira megigizve.

De ha ásitozott...

Akkor azt jelentette, hogy erősen meg van igizve.¹⁵³

131. Elindula a boldogságos szép Szűz Mária az ő áldott szent fiával.
Találá a gonosz igizetet.
„Merre mész, te gonosz igizet?”

¹⁵³ 60 éves nő [sz. Gyimesközéplak, Jávárdipataka], Csaracsó, 2007. október 16.

„Mejek, mejek annak az egyénnek a szépsége látogatására,
csontja hasogatására,
piros vére megivására.”
„Térj vissza, térj vissza, te gonosz igizet!
Menj el hegyeknek, vögyeknek háta mellé,
esti harangszó után senki meg ne találjon. Amen.”

Erre vizet teszen. Szenet teszen a vízbe. De késsel, késsel kell így hajtani. Akkor keresztet vet, a szenet beléteszi. Három szenet. Háromszorig elmondja, s akkor örökké szenet dob a vízbe. Ha a szénből leszáll egy, úgy mondják, akkor nő igizte meg, s hogyha kettő száll le, akkor férfi. S ha [...] leszáll egy vagy kettő, akkor meg van igizve. S hogyha mind a három leszáll [...] akkor ténleg több rendbe kell csinálni. Igen. Három rendbe legalább, hogy legyen hasznos.

S akinek vette, az iszik belőle?

Igen. Iszik, de mikor elvégezte, akkor a vízből háromszorig a kés hegyivel visszavet [...] a kályhába, a tűzre, s akkor a másik iszik belőle, megmossa a fejét, kezét, és a vizet... inkább az ajtó sarkára szoktuk... Ahol nem tapodják fel. Igen... Én csak ennyit mondok. Én a vízvetést így tanoltam. [...] A vízvetést nagymamámtól tanoltam.¹⁵⁴

132. Megindult a boldogságos Szűz Mária a nagy kalastoromba,
megtalálkozott hetvenhét féle pokol igizetekvel.
„Hova mentek, hova mentek,
hetvenhét féle pokol igizetek!”
„Menyünk ennek s ennek
a testyébe, nyakába, nyaka injaiba.
Szálkás husát hasogassuk,
piros vérit illogassuk.”
„A Jézus Krisztus kinszenvedésire,
térjete meg!
Menjete a kösziklákra,
a csapokra hulljatok,
s a csapokat nézzétek,
s igizzétek,
menjete távol ettől a lélektől!”

S keresztet vettek. [...]

Víz kellett meríteni.

Igen. Hát az úgy vót, hogy a vederből merítettünk, vaj eresztettünk a csapból, s

¹⁵⁴ 64 éves nő [sz. Gyimesközéppok, Fő út], Csíksomortán, 1997. június 3.

akkor a tűzből olyan szeneket vettünk belé. Vaj gyufaszálat elgyújtottunk, s mikor leégett, s ha olyan szemet vettek, amelyik úgy sirt, ugye, mikor belétették a vízbe, akkor mondták: – Na, ténleg igazat vót! Met hát hogy sirnak a szemek... szenek.

Hányat vetettek belé?

Hármat. Hármat vagy kilencet. [...] S úgy több rendbe megcsinálták. Igen. S akkor aszmondták, használt. [...]

Utána azzal megmosták?

Meg. A homlokát, s a szivinél. Igen.

S ami megmaradt, azt...

Kiöntötték, aszondták, hogy öntsék reá egy sasra.

Kapusasra.

Igen. Hogy:

Akkor igizzenek meg,
amikor ezt a sast!

S úgy keresztet... Valami csak vót benne, na! [...]

Kit lehet megigizni? Mit? Embert, állatot?

Akármit. Ha szép. Mondjuk, ha az a gyerek szép, kék szemű, szép mutrása van, szépen... akkor, ha egy olyan néz reja, hogy igizősek a szemei, megigizi. S akkor má abba a helybe fájni kezd a feje, nem érzi jól magát. [...]

Állatokat?

Állatokat es szintén. Azokat es.

Vadállatokat is?

Hát, a vadállatokat nem, me azok nem jönnek be ide. Nem lássuk meg.

Kutyát, macskát?

Azt es. Azt es, me vannak azok közt es szép állatok. [...] A háziállatokat, ugye. Ha bémész valahova, s van egy csoport csirke. S: – Jaj, de szépek ezek a csirkék! Akkor azt csinálja, hogy: – Ptü-ptü, meg nem igizlek te, milyen gyönyörűek vagytok! Így tartották a régi emberek.¹⁵⁵

133. Elindul a boldogságos Szűz Mária,
Talála a hetvenhétféle gonosz igizet.
Merre mész, merre mész,
Te hetvenhétféle gonosz igizet!/?
Mejek a kicsi borjunak piros vére italára,
Szálkás husa hasogatására.
Térj meg, térj meg,
Te hetvenhétféle gonosz igizet!
Menj el a feteke föld szinyire,

¹⁵⁵ 76 éves nő [sz. Gyimesbükk, Buhapataka], Zsögöd, 2008. november 10.

Ahol a feteke kakasok nem szólnak,
A feteke lovak nem nyeritnek!

Három szemet kell belévetni, így egymás után. Ezt így el kell mondani, és akkor aval meg kell locsolni az állatot, s térnek. Én gyerek vótam, s egy cigánné úgy megigizett vót, hogy szinte megomlott a fejem. Oszta vizet vettek, s atto jöttem rendbe. Három csöppet megittam. Vannak ilyen figurák.¹⁵⁶

134. Egy csiporba vizet meritnek, s akkor keresztet vetnek rá, s imádkoznak. Gyufaszálát gyujtnak, s a gyufának a szálát leégetik, s belédobják. [...] Három gyufaszálnak a gombját, azt a elégett részt. S az sistereg, s hogyha lemegy az aljába, akkor az ember megvan igézve. S aki veti, az érzi, hogy megvan igizve. Hányinger meg fejfájás követi. Átszáll rá ez a. Akié hatásos. Me mindenkié nem hatásos. Például ezeket nem jó náladnál idősebbnek megtanítani. [...] Ezt én nagyanyámtól hallottam, hogy nem jó, mert akkor a tiédnek hatása nincsen. [...] Keresztet vetek a víz tetejire, a csiporba. Akkor meggyujtok egy gyufaszálát, s akkor mondom:

Az Atya, a Fiu, Szentlélek nevébe, Ammen.
Elindult a boldogságos Szűz Mária,
meglátta a gonosz igizetet.
„Hová mész, te gonosz igizet?”
„Mejek ennek a személynek csontja, vére hasogatására,
piros vérinek megivására.”
„Állj meg, te gonosz igizet!
Szállj le a pokol mélységes fenekére!”
Vidd el a gonosz igizetet, Szűzanyám, messzire!

Akkor ott ismét beledobja. Ezt elmondja háromszor. S akkor keresztet vet rá, s elköpködi. S az embernek megmossa a fejit, s iszik az ember ebből a vizből. S azt olyan helyré szabad előnteni, vagy virágra, vagy olyan helyré... hogyha a Nap leszentült, nem szabad kiönteni, vagy olyan helyré, hogy ne tapossák az emberek. S akkor a csuprot, keresztet vetnek, s fölborítják. Szádájával lefelé.¹⁵⁷

¹⁵⁶ 76 éves férfi [sz. Gyimesfelsőlók, Ugrapataka], Egerszék, 1997. október 21.

¹⁵⁷ 45 éves nő [sz. Gyimesfelsőlók, Komját], Csíkszentmiklós, 2004. május 28. Felesége vízvetését szintén felsőlóki születésű férje így egészítette ki: „Állatokat. S főleg ilyen, ha ezek a kisszülött dógok, ne, tehát malacka vagy bornyu [...] ha megcsodálja valaki, azt úgy mondják itten, hogy megigézik, akkor az ellen is [...] vizet vet, realocsolja kereszt alakba [...] s akkor lecsendesednek. Met a malackáknak kitűnik azon, ha meg vannak igizve, hogy kezdnek verekedni, még esetleg a gyomruk es elindul. S ha ezzel nem orvosolná, el is pusztulnának? Igen. Beáll a posztulás, főleg az olyan kicsi szülötteknél, a malackáknál főleg... [...] Mondták, hogy a kenyértészát is meg lehet igézni? Mondták arra es, amikor vót úgy, hogy édesanyám, Isten nyugtassa, ha

135. Az Atyának és Fiunak és Szentlélek Istennek nevében. Ament.

Akkor a csipor alá keresztet vetek, a vizet megmerittem, s beléteszem a szenet. Innet a kályhábol a szenet, ne. Három kicsi szenet. S akkor arra keresztet vetek, s akkor mondom, Miatyánk, Üdvözlégy, Hiszekegy. S akkor kezdődik a vers:

Boldogságos Szüz Mária elment az erdőbe,
találkozott a gonosz igizettel.
Azt kérdezte a gonosz igizettől:
„Hová mész, te gonosz igizet?”
„Menyek, hogy ezt a Rózsikát halálra változtassam.”
Aszondta a boldogságos Szüz Mária:
„Ne menj, halálra változtassad,
hanem menj az erdőre,
fákot hasogassad,
kősziklákot sujtogassad!”
Dicsőrség Atyának és Fiunak
És Szentlélek Istennek nevébe. Amen.

A csipor alá keresztet vetek, s akkor három szenet belévetek a csiporba. S mikor az a három szén, ha egy helyré fog, akkor fekete szemü ígizte meg, s ha szétfut, akkor kékszemü ígizte meg azt a kicsi leánkát. [...] Osztán akkor megitassa abból a vízből, s lepiccölja, s a kicsi tenerit megmossa, s ennyi az egész.

A vizet hová önti el?

Azt osztán úgy szokták, hogy kiviszik, az úton a hátiknál előntik, s akkor aszmondják utána, hogy:

Akkor lássalak meg, mikor a hátam középit!

Na, s ennyi az egész. [...] Egy szomszéd asszontól tanóltam. Öreg, öreg, öreg asszontól. Leánka vótam, s ott forgolódtam körötte, s aszmondja: – Magdikám, te tanóld meg ezt a vízvető verset, mert hidd el, hogy jó lesz! Hasznát veszed! S úgy es vót. Megtanóltam, s jó es vót. Ha disznó beteg lett, ha borju beteg lett, akármi, jöttek hezzám, s vettem a vizet, s megmosták, s jó vót. [...]

Mit lehet megigizni?

Élő állatnak.

S valakinek a munkáját?

Nem tudom. Tudja a jó Mária.¹⁵⁸

tésztákat gyurt, vagy sütni készült, hát aszmondta, hogy: – Menj, végezd a dógodot, ne bámuld, megigized! Vótak ilyenek ezelőtt. Nem kelt a tészta, vagy nem vót olyan sikeres, vagy nem tudom, mi.” (46 éves férfi [sz. Gyimesfelsőlok, Komját], Csíkszentmihály, 2004. május 28.)

¹⁵⁸ 84 éves nő, Csíkszentimre, 2006. június 6.

136. Például kicsi baba fájtassa nagyon a fejét. Sír nagyon, na. S akkor aszmondják, a feje fáj legjobban az ígizetbe. Vagy állat, ha szép, valaki megnezi, elbetegszik, rizeg. S akkor vessük a vizet. Egy csészébe teszünk... háromszor meritünk vizet. S keresztet vetünk, ahova letegyük, s a tetejire es. S akkor kezdjük az imát:

A boldogságos szép Szűz Mária elindult
az ő áldott szent fiával.
Találta a gonosz ígizetet tizenharmadmagával.
Kérdezte a boldogságos Szűz Mária:
„Hova mész, te gonosz ígizet?”
Azt mondta a gonosz ígizet:
„Elmenyek, egy piros tarka bornyunak
szívibe szálllok,
elhervasztom,
halálra választom,
piros vérit megiszom.”
Azt mondta erre a boldogságos Szűz Mária:
„Térj meg, te gonosz ígizet!
Menj el az erdőre,
fák hegyit sujtogassad,
a kősziklákot hasogassad,
hagyd békit ennek a szegény oktalan állatnak!”

Mondja a Múatyánkot, az Üdvözetet s a Hiszekegyet. Háromszor. S ezt a beszédet háromszor elmondja. S örökké kivesz egy szentet a kályhábol, vagy gyufaszálat. S azt a vízbe belékoppantsa, s ha meg van ígizve, akkor a szentek egy helyre mennek.

Összegyülekeznek.

Igen. Ebből felfelé, visszafelé... talpát, kezét, mindenit megmosogassa. S má a kicsi babának úgy mondom, hogy az édesanyja az ujjával a nyelvcskőjére teszen, s a homlokára keresztet vet. [...] Sokat vetem. Állatnak es.

A vízzel mit csinálnak azután?

Azt öntsük vagy a kapu sorkához, vagy az úton keresztül. Hogy tapodódjon el. Minél hamarabb térjen meg. [...] S ez nagyon érvényes. [...] Így például telefonon es kérdeznek, ha beteg a gyerek [...] legyen szives, vessek vizet. S aszmondják [...] hogy amikor észrevették, hogy kezdtem imádkozni, má megszűnt a sírása a kicsinek. *Nem is kell, hogy a gyermek ott legyen, amikor vizet vet neki?*

Hát jobb, hogy ott van, de így... osztá jöttek a víz után, de hogy hamar kezdnek vetni vizet. [...] Akkor a fülecskéit s mindent, visszafelé, fejecskejt s a lábát, mindent, teneritől visszafelé megmossák. [...] Sír nagyon. Met a feje fáj. [...] S az állat remeg. Remeg. Üti földhöz magát. S mihent a vizet kezdnek... a lábánál

fogva, mind a négy lábát, s a fülbe, s megrázza a fejit az állat, akkor az es, ha ígizet, nem egyéb betegség, akkor kezd térni. De ezt minél több helyt kell vetni, aki tudja, annál érvényesebb. [...] S ezt a vizvetést se szabad megtanyítani, met akkor az enyim má nem érvényes. Irni így meg szabad, leírni, ezt mondta édesanyám... [...] Leírni le szabad, hogy hátrahagyd.¹⁵⁹

137. Elmond három imádságot. Miatyánk, Üdvölet, s akkor:

A boldogságos Szüz Mária az ő áldott szent fiával
elindula Jordán vizéhez.
Talála utjába hetvenhétfele igizeteket.
Kérdé: „Hová mentek, ti hetvenhétfele igizetek?”
„Mi elmenyünk ennek s ennek
(ha állat, ha ember)
szinit meghervasszuk,
husát megszagassuk.”
„Térjete meg, térjete meg,
ti hetvenhétfele igizetek!
Ha hasznot nem hajtotok,
kárt ne tegyetek.”

S akkor esmén három imádságot, s ennyi az egész. S három szentet vet belé a vízbe. Ennyi az egész.

S akit megigiztek?

Az háromszor iszik belölle, s egy kicsit a fejit es megmossa, s az állatnak pedig visszafelé mossa meg. [...]

Kitől tanulta ezt?

Édesanyámtól. Ő Czikó Lázárné vót. Nyírő Anna. Idevaló vót. Igen.¹⁶⁰

138. Megindult a boldogságos Szüz Mária.
Találá a gonosz igizetet.
„Hova mész, gonosz igizet?”
„Mejek az élőkre,
az élők rontására.”
„Ne menj, térj vissza!
Menj a magas hegyekbe,
hol kovászos kenyérrel nem élnek,
hol fekete kakas nem szól!”

¹⁵⁹ 78 éves nő, Csíkszentgyörgy, 2007. május 29.

¹⁶⁰ 72 éves nő, Csíkszentgyörgy, 1998. június 11.

Egyszer elmondok egy Miatyánkot [...] meritek egy csésze vizet, s akkor [...] mondom, hogy hány éves. Mondjuk, hogy a gyerek négy éves. Mondom: – Egy négy éves, Tamáska nevű fiucsának. Keresztet vetek a vizes csészére [...] s mikor veszem az első szentet, akkor kezdem mondani, hogy: – Megindult a boldogságos Szűzmária ... Mindegyik szénre ezt mondom. S akkor hármat vetek végül a csészére, amelyikbe benne van a szén s a víz, s akkor, mikor vége van, akkor megfogom a szentet, s visszatesszem a kályhába. [...] Azokat a hót szenteket reateszem az élő szentekre. S akkor abból a vízből három cseppet kell inni, s akkor meg kell kenni a homlokot s itt a... kezehátát. S akkor... szoval vannak olyan fejfájások, hogy enélkül nem, egyáltalán nem jó helyre. Gyereknek jó, embernek jó, állatnak jó. *Honnan veszi észre, hogy megigézték?*

Az, hogy fáj itt kétfelől, a vakszemnél... No, s akkor el is lehet tőpni az igizetet. Hogyha így a gyerekeknek... ilyen pólyás gyerekeknek, anyósom úgy tanított, hogy meg kell a nyelvvel nyalántani, s akkor... azt is így kell mondani. [...] Vót itt egy öregasszon. Egy nagy idős asszon, kilencvenéves, ezelőtt harminc évvel. S ő tanított engemet erre.¹⁶¹

139. Elindult a boldogságos Szűz Mária fekete földre.
Megtalálá a hetvenhétféle gonosz igizetet.
Kérdi: „Hova mész,
hetvenhétféle gonosz igizet?!”
„Mejünk a gyermeknek csontja hasigálására,
vére rontására.”
„Ó, térj meg, térj meg,
te hetvenhétféle gonosz igizet!
Ne menj a gyermeknek csontja hasigálására,
vére rontására!
Menj el a feteke földre,
hol feteke kutyák nem ugatnak,
a feteke macskák nem nyávognak!”
Ugy elmúlják,
mind a só a vízbe,
viasz a tűzbe!

Ennyi. [...] Ezt háromszor kell elmondani. [...] Vízet meritnek, s akkor vagy gyufaszálat gyútnak ötöt, vagy hármat. Ha ötöt tesznek, akkor arra mindre kell mondani. [...] S ha erősen meg van igizve, mind leszállnak, s ha nincs megigizve, nem szállnak le. Megmossák ott a vakszemnél, s ott a kicsi szűvinél, s eresztnek bé a szájába, akármelyiknek, má a nagynak es, nem csak a kicsikének vetnek nálunk.

¹⁶¹ 60 éves nő, Csíkszentgyörgy, 1998. június 11.

S ami megmaradt?

Azt elöntik. [...] Vagy a virágra öntik, s úgy az ajtó sarkánál, oda öntik, s mondják, hogy:

Na, akkor igizzenek meg,
mikor ezt az ajtó sorkát.

Igy tanóltuk.

Miből igézik meg?

Valahogy úgy néz reja, s nem jut eszedbe... egy ilyen kicsikére. Szép, s azért. Ugy reanéz, s úgy megigizi. Tudja meg, hogy még az állatot es, met éppen vannak valami kis malackáim, s a gyermek nezte, s mondom: – Vigyázz, édesanyám, nehogy megigizd! Me ha megigizi, abba a helybe, bocsánat legyen, de fosnak, na. Így kell mondjam. Megy a hasuk.

Mit tesznek rájuk, hogy ne igiződjének meg?

Megszitózzák, hogy ne igizzék. [...] Akkor abba akad meg a szeme, s nem igizi meg.

Mást is meg lehet igézni? Ha mondjuk kenyeret sütnék?

[...] A kenyértésztát es megigizik, ez biztos. [...] Vagy mondjuk, süssük a kalácsot úgy a kemencébe, azokat es meg. Ha szépen nőlnék fel, akkor má ha nem jut eszedbe, meg van igizve. [...] Ezt én édesanyáméktól tanóltam. Édesanyáméktól.¹⁶²

140.

Elindult a szép Szűz Mária
az ő áldott szent fiával a Gecemánia kertbe.
Találkozik a gonosz igizetvel.
Kérdé a Mária: „Hová mész, te gonosz igizet?”
„Én mejek Pistának szőre, husa hasogatására,
piros vére kiszipására.”
„Térj meg, térj meg, gonosz igizet!
Menj el oda, hol a kakasok nem szólnak,
kutyák nem ugatnak,
harangok nem szólnak,
kősziklák repednek,
fekete tengeren túl!
Ne menj Pistának szőre, husa hasogatására,
piros vére megivására.”
Amen.

Egyszer elmondta, egy szenet belévet esmént, s úgy háromszorig. S akkor iszik, aki beteg, belölle. S elöntik a vizet.

Ki igiz? Hogy tartják maguk?

¹⁶² 76 éves nő, Gyimesközéppok, Hidegség, 2005. október 15.

Hát [...] azt es mondták, a kékszemű, de erről nem tudok biztosat mondani.

Mit lehet megigizni? Gyermeket?

Még a nagyot es meg. Akit szeret az igizet. Akármit.

Fákat? Növényeket?

Azket nem tudom, de így állatokat es meg lehet igézni, s...

Még az oktalan állatot is meg lehet igézni?

Azt nem tudom. Nem tudom.

S ha például szöveget tettek? A kenyértésztát?

Azt nem. Nem. Így csak az emberi lényt, s az állatot.

Akit megigéznek szokott ástani?

Hát annak fáj a feje. Nagyon fáj a feje.

S maga, amikor olvas?

Akkor igen. Akkor én ástozok. [...] Csak úgy jobban, mikor álmos az ember, s ást. Az egy ilyen érzés.

Csak amikor mondja?

Csak akkor. Igen. Igen. [...] Még kicsi leánka koromba, egy öreg-öreg nénitől tanóltam. Ott a szomszédunkba vót, me az én szüleim ott, ahol van [...] a nagy vasút hidja, oda fel a vőgybe laktak, s oda fel vót egy öreg-öreg néni, s attól tanóltam. Az Borbála vót.¹⁶³

141. A csiporba vizet, s keresztet vet, s elmond egy Miatyánkot s egy Üdvözetet. S akkor szentet vesz. Vagy gyufával vagy szénnel. Hármát kell belétenni. S arra imádkozza ezt:

Elindul a boldogságos szép Szűz Mária

az ő áldott szent fiával, Jézussal.

Megtalálja a gonosz igizetet.

Kérdi: „Hova mész, te gonosz igizet!”

„Ennek csontja hasogálására,
vére megivására.”

„Térj meg, térj meg, te gonosz igizet!

Menj el a fekete tengerbe,
s olvadj el, mind a só a vízbe!

Légy olyan szép tiszta,
mind a boldogságos szép Szűz Mária
milyen szép tiszta!”

S akkor keresztet vet, s elmond egy imát ujból, s ennyi csak.

S utána abból a vízből...

Abbol megöntözi magát, vagy akinek viszi a vetett vizet.

¹⁶³ 71 éves nő, Gyimesfelsőlók, Görbepataka, 2006. június 12.

S ami megmarad?

Azt úgy ki... így hátrafelé kiönti. Künn így előnti. [...]

Hányszor mondja ezt el?

Hát ezt mingyá-mingyá, ha kell, akkor mondja s elveti, de csak egyszer kell elmondani azt az imát. [...] Arra a szénre, ahányszor kiveszi a kályhábol vagy gyufát, mindegyikre ezt az imát elmondja. [...] Ha lesüllyednek, ha sírnak a senek, akkor igizet. Met le szoktak szállni a fenekire. S akkor aval megkeni, ahol... talpát, lábát, homlokát. [...]

Mit lehet megigizni? Embert, állatot...?

Embert, állatot, gyermeket, mindent meg lehet igizni. [...] Ezt es otthon, édesapáméktól tanoltam.¹⁶⁴

142. Elindul Szüz Mária a szerelmes szent fiával.
Megtalálkozott hetvenhétféle igizet urával.
„Igizet ura, ne árts az én szerelmes Szent Fiamnak,
husot ne hasogass,
csontot ne nyilaltass,
szállj a tenger fenekibe!”
Gyavuljon meg ez a gyermek,
akinek ezt az imádságot elmondtam.

Gyufaszálkával, vaj akár szénvel. [...] Ha három szál gyufát gyújt, akkor háromszor mondja el. [...] S ha kilencet, kilencszer, de annyi az egész.

S a beteget megitatja belőle?

Iszik kilencet, kilenc kortyocskát, s megmossa a fejit, s azelőtt az öregek úgy mondták, hogy a bal honya alját, de mű örökké csak a fejünköt. S akkor egy ajtó sarkához vaj egy virágba beléöntik azt a vizet. Nem öntik széjjel. Na.

Miből kapják meg az igizetet?

Há ha valaki olyan nezi meg. [...] Az az igizet nagy dolog. [...] Abba meg lehet halni, abba az igizetbe.

Mit lehet megigizni?

Embert is, állatot is.

S a fákat, virágokat?

Azt es meg. Meg. Jól megnezi, azt es meg.

Az hogyan mutatkozik meg?

Ugy, hogy fonnyad el. Hervad el. Mindent meg lehet igizni. [...] Ezt édesanyámtól tanoltam. Mondjuk, hogy nagymamám es jó tudós vót, még bábaasszony vót. Édesanyám es mindent értett.¹⁶⁵

¹⁶⁴ 70 éves nő [sz. Csinód], Csíkbánkfalva, 2007. október 19.

¹⁶⁵ 72 éves nő [sz. Gyimesbükk, Bálványospataka], Csíkcsekefalva, 2006. június 5.

„Megtalálkozott hetvenhétfele igizet urával...” (Csíkcsekefalva)

143. Engem egy idős nő tanított vót erre:

Elindula a boldogságos szép Szüz Mária
Az ő áldott szent fiával, az Urjézuossal.
Megtalálkozott hetvenhétféle gonosz igizetvel.
Kérdezte tőlük: „Hova mentek,
merre mentek, hetvenhétféle gonosz igizet?”
„Megyünk ennek s ennek feje hasogatására.”
„Ne menjetek, ne menjetek ennek a feje hasogatására,
hanem menjetek a hóköre s a pusztára.”

S akkor szemet vetett a vízbe, s egy Miatyánkot, egy Üdvözlégy Máriát elimádkozott, s hasznos.

Hány szemet vetnek?

[...] Három égő szemet, s úgy mindegyikre aztán egy Miatyánkot is mondhat, Dicsőség, Üdvözlégy, ezket mind.

Mondta, hogy: „Menjete a hóköre s a pusztára”. Mi az a hókö?

Hát az a hókö, az egy ilyen kietlen, elvadult hely. Igen. Me tudom, hogy... csak én azt nem tanultam meg, hogy a vihart eltérítették. S akkor azok es mondták, hogy: „Menjenek oda, hol fekete kakasok nem szólnak, ahol a fejszék nem vág-nak...”, azokra a kietlen helyekre.¹⁶⁶

144.

Elindult a boldogságos Szüz Mária.
Megtalálta a gonosz igizetet tizenharmadmagával.
„Merre mész, te gonosz igizet?”
„Menyek ennek s ennek csontja, vére hasogatására,
elsárgítására,
piros vérinek megivására.”
„Térj meg, térj meg, te gonosz igizet!
Menj el a feteke tenger fenekibe!
Légy olyan lágy, mind a viasz,
olvadj el úgy, mind a so a vízbe!”
Maradjon olyan szép tisztán,
mind a boldogságos szép Szüz Mária milyen szép tiszta.
Szem megnezte, szem megigizte.
Ki megigizte,
szálljon a szüvire!
Jöjj el, vigasztaló Szentlélek Isten,
vigasztald meg!

¹⁶⁶ 79 éves nő [sz. Gyimesfelsőlók, Görbepataka], Gyimesfelsőlók, Sántateleke, 2006. június 13.

S akkor arra a vizre keresztet vet. S ezt háromszor el szoktuk mondani. Azt gyufából is... meggyutsuk, s... három szálat. Igen. Mind a háromra elmondom ezt az imádságot.

S akit megigiztek, az iszik belőle?

Igen. Vagy iszik belőle, vagy ha állatra, akkor megöntözzük vele. S a vizet, azt előntsük. Aszmondjuk, hogy:

Igizódjék meg ez a föld!

Amire rejaöntöttük. Így. S azt az edént felfordítsuk, s valamennyi üdőt ott tart-suk felfordúlva.

Napszentületig?

A' nem. Nem tartsuk számát, hogy meddig, de így tartsuk. [...]

Mit lehet megigizni?

Hát ezt nem tudják. Van olyan, ránéz [...] úgy rejatekint, s akkor az elég, akkor má elégséges. Valahogy olyan a tekintete. [...] Van, amelyik azt mondja, belássa, hogy: – Vigyázzatok, me olyan igizős vagyok! [...] S megtöpi: – Ptü-ptü! Me olyan igizős vagyok. S a másik nem nezi meg egyáltalán. Aszmondja: – Nem nezem meg, me igizős vagyok.¹⁶⁷

145. Hogyha nagyobb tanyitok meg, akkor mán az enyim nem lesz érvényes. Így tanúltam én az öreg nénitől. S ugye, amit tanúltam, arra vigyázok.

Elindul a boldogságos Szüz Mária
az Atyával, a Fiuval,
a Szentlélek Istennel.
Találnak hetvenhétféle gonosz igizetet,
kék szemet, zöld szemet,
sárga szemet, fekete szemet.
Kérdezi a boldogságos Szüz Mária:
„Hova mész,
te hetvenhétféle gonosz igizet?”
„Mejek, megiszom
(mondja a nevét, aki megvan igizve) piros vérét,
hasogatom szálkás husát.”
„Meg nem engedem, megidd
(mondja a nevét újból) piros vérét,
hasogasd szálkás husát!
Hanem menj el oda,

¹⁶⁷ 77 éves férfi, Gyimesfelsőlók, Komját, 2006. június 13.

hol a fekete kutyák nem ugatnak,
fekete lovak nem nyeritnek,
fekete kakasok nem kikirilnek,
kovászos kenyérrel nem élnek,
a tengerek háta mellé, a kőlikakba!”¹⁶⁸

S akkor beléveti azt a szemet. S három... minden szemre eztet így el kell mondaní. [...]

Hány szemet vet a vízbe?

Három, s ha lemegy, akkor vetek ötöt, ha mind az öt lemegy, vetek hetet, tehát páratlan kell legyen. S fel kilencig. Igen. S akkor a szemet viszadobom a tűzbe, s a csuprot leborítottam a küszöb... az ajtó sarkához. S ebből meggyógyul, ha egyszer igazet. Akárhogy legyen. Ha állat es, például. Én állattal es. Csirkém es betegedett el, s vizet vettem, s meggyógyult. S én bízek benne. Tartom. [...] Sokan nem hiszik ma se: – Á, az nem igaz! De igaz. Egy szomszéd leán cimborám, mikor otthon vótam leánka, ha lement a falu közí, tehát megjárta a piacon magát, mikor hazajött, le kellett feküdjön, olyan beteg vót. Sárga vót, bocsánat, hántatta, erőltette, kénoztá. Mikor vizet vettünk, meggyógyult. Akkor csak az a hibája! [...]

Ki igazós?

Aszmondták az öregasszonyok, kétszer van választva az olyan. A csicsról, igen. [...] Az igaz. Az. Az, az, az. Há ezelött vót olyan, de most ejsze nincsen olyan. Me most még nem es szopnak kilenc hónapig se a babák. [...] Az ilyeneket sajnálom, mikor választódnak el, me ugye, hogy a szívük szakad meg a csicsér.¹⁶⁹

146. Elindúlt a boldogságos Szűz Mária
az ő áldott szent fiával.
Találkozott tizenkét eredettel.
Azokat megkérdezi: „Hova mentek?”
„Elmenyek ennek a drága kicsi leánkának
a szívit, a husát szertetépni,
piros vérit kiszípní.”
„Oda ne menjeteK,
a kősziklán es túl menjeteK,
s ott se legyen helyeteK!”

¹⁶⁸ Szórol szóra megegyező, a fentivel talán genetikus kapcsolatban is álló vízvetést rögzítettem két nappal később, ugyancsak Csíkszentmártonon. A szöveget hely hiányában nem közlöm. Mindkét ráolvasónk szoros rokonságot mutat egy csinódi vízvetéssel (Daczó 2003, 276; Takács 2001, 393–394).

¹⁶⁹ 64 éves nő [sz. Gyimesbükk, Bálványospataka], Csíkszentmárton, 2004. július 31.

Hogyan kell ehhez a vizet méríteni?

Háromszor a vederbül. Vagy, ha folyó van, háromszor lefelé. S akkor, aki beteg, az három cseppet háromszor iszik belőle. Iszik, s akkor három rendbe... a szemet [...] s akkor a szemet vissza kell a kályhába vetni, s ami megmaradt víz, a kapu sorkánál vagy az ajtó sorkánál a fején keresztülönti. [...]

Hány szemet kell vetni ebbe?

Hármat vagy hetet. Attól függ, hogy milyen súlyos a beteg. Hetet, vagy kilencig el. Én mostanában sokszor gyufaszálkával es vetek. Állatnak, vagy attól függ, hogy mi van megigizve.

Mit lehet megigizni?

Embert, állatot, mindent meg lehet ígizni.

A fákat, a virágokat is?

Virágokat ugyan meg. [...]

Az állatok közül mindegyiket meg lehet ígizni?

Bármit. Ugye, kinek a szeme... Egyiknek a szépség, másiknak a színe. Kinek, hogy. Csirkét meg lehet, mindent meg lehet.

Kutyát, macskát?

Mindent, mindent.

A vadállatokat is?

Mindent, mindent. S ha valamit megmárt valami, akkor es ezt mondtam.

Már hogy a kígyó, vagy a menyét?

A menyét, igen.

Hogyha megmarta a tehenet?

Igen. [...]

Kitől tanulta ezt a vízvetést?

Édesanyámtól tanóltam. Ő erősen, erősen imádkozó asszon vót. Én a rózsafüzér társulásba is bé vagyok állva. [...]

Az édesanyjának mi volt a leánykori neve?

Szabó Károlina. [...]

S a maga édesapja?

Nagy Ádám.

Az édesanyja idevaló volt?

Szentléleki. Árván maradtak haton. Ő vót a legnagyobb. Tizenegy éves. Apja, anyja meghalt. S akkor lejött, itt ezelőtt járásbíróság vót, szógálni [...] osztán itt maradt. Férhez ment, ebbe a faluba.

Ő ezt a vízvetést még Szentléleken tanulta?

Igen, igen.¹⁷⁰

¹⁷⁰ 83 éves nő, Csíkszentmárton, 2008. november 9.

147. Ugy... hogy meritünk egy csésze vizet és három cseppet visszaöntünk. És aszondjuk, hogy:

Atya, Fiu, Szentlélek Istennek nevében. Amment.
Vizet akarok vetni ennek s ennek a tiszteletire, gyógyulására.
Szem megnezte, szü megszerette,
boldogságos szép Szüz Mária, vigasztald meg!
Elindult a boldogságos szép Szüz Mária
az ő áldott szent fiával.
Megtalálkozott a gonosz igizetvel.
Azt kérdezte: „Hova mész, te gonosz igizet?!”
„Mejek, mejek ennek (akinek veti)
a csontja rágására,
husa hasogatására,
piros vére megítatására.”
„Térj meg, térj meg, te gonosz igizet,
ne menj te tovább ezen a kovászos uton!
Haggy békét az ártatlan lelkinék!
Szállj fel a kősziklák tetejire,
onnét menj le a fekete tenger fenekire,
haggy békét ennek az ártatlannak a vérinek!”
Atya, Fiu, Szentlélek Istennek nevében. Áment.

Vizet vet háromszor, s ezt háromszorig így elmondja. S akinek veti, az iszik egy kicsit s megmosakodik, s előnti, s aszmondja, hogy:

Akkor igizzenek meg,
amikor ezt is megigizik!

S a csészét leboritsa. Ez nagyon hasznos.

Hová önti a vizet?

Ahova éri. Kint a levegőbe.

Ki igézős? Akinek összeér a szemöldöke?

Nem. Nem arról jár. Arról jár, hogy valahogy olyan tekintete van, ő se tud róla...
[...] A másik csak megérzi, hogy fáj a két vakszeme, ásitozik, nyomja a szüvit. Nagyon beteg. [...] Osztán vizet vetnek, vagy pediglen bár így a fejüket elfújja. Az es:

Szem megnezett, szü megszeretett,
boldogságos szép Szüz Mária, vigasztald meg!
Atya, Fiu, Szentléleknek nevében. Áment.

Eltöpi kétszer, háromszor. Amit tud, azt csinál, me vége az életinek. Hiába veszi be a tablettát, az nem használ. Doktori mesterséggel azt nem lehet. [...] És osztág

„Szállj fel a kösziklák tetejire, / Onnét menj le a fekete tenger fenekire...”
Vízvetés gyufával, Bartosokpatakán. (Imitáció)

akkor nagyba vették ezt, hogyha elbetegedett. Me ugye, akkor nem jártak mindenütt az uton, nőttünk az erdőkbe, nőttünk... tavasszal kivittek a hegyre a marhák mellé, ősszel béjöttünk, télbe hideg vót, ott a szomszédok között, ne. Mikor akkorát nőttünk, fontunk, szőttünk, benn dógoztunk, hát nem vótunk a falunak tükrei, hogy feszt ott legyünk. Nem es üsmertük a faluba az embereket, de münket se, senki. S akkor, ugye, ha elmentünk, csudálkoztak, hogy: – Hát, milyen nagyot nőtt! Hát, milyen szép leányod van! Milyen szép fiad van! [...] Vót ugy, hogy elvitt édesanyám Bikklokjába, takarni. Elmentünk fel Felsőlokon, há mindenki megállított: – Te, Ida, milyen szép leánkád van! Hova mentek? Hát olyan beteg vótam, hogy azt hittem, fel se érünk. Mikor felértünk oda a forrásukig, a hegy alá, akkor édesanya vizet vetett, elfutta a fejemet. Mire felértem, helyrejöttem. De ott má ki vótam nyúlva, hogy halok meg. Helyrejöttem. [...] Ez ilyen régi tudomán. [...] Vót itt egy szövőgyár. [...] S az öreg Sándor Géza. S a fonógépeket béállította, s ugye, itt nemigen vót [...] s csudálkoztak, hogy hogy fonja meg? [...] Egyszer-egyszer ugy esze bolondúlt! Akkor kárinkodni kezdett az ember, ment s vette a vizet, s leöntözte, s: – Álljatok meg öt percig! S ment rendesen. Még azt es megigizték. Vizet vetett neki Sándor Géza. [...]

Mit lehetett még megigézni?

Mindenfélét. Még a kenyértésztát es. Még azon es vették észre, hogy ahogy siritette fel, s hogy járt a keze, s bévette, hát a kenyerek nem sikerültek. Megigizték. Mindennek vizet vettek.¹⁷¹

148. A vizet, ahogy kimeritsük, a cseppeket visszaengedjük a vederbe, gyújtunk gyufaszálát, hármát előkészíték, és akkor azt az imádságot elmondom, az égő gyufaszálra keresztet vetek utána, hogy:

Elindult a boldogságos szép Szüz Mária
 az ő áldott szent fiával,
 hogy megtalálja ezt a gonosz igizetet.
 „Merre mész, te gonosz igizet?”
 „Megyek én Timeának csontja hasogatására,
 vére megivására.”
 „Térj meg, térj meg, te gonosz igizet,
 eredj oda, ahol a fekete kutyák nem ugatnak,
 oroszlánemberek nem lakoznak!”

Eztet elmondjuk háromszor. A gyufaszálak elégnek, azoknak a végeiket, ugye, belétörjük a vízbe. Hogyha leszáll a pohár fenekére, meg van igizve, hogyha nem, akkor nem. És utána eltöpködjük háromszor. Megkenjük a kicsi fejét, egy-egy

¹⁷¹ 74 éves nő [sz. Gyimesközéplak, Borospataka], Gyimesbükk, Bartosokpataka, 2005. október 14.

kicsi keresztet, a tenerét, s utána a virágba öntöttem én idáig a vizet. S ahogy eztet befejeztem, még utána, az imádság után, ahogy a gyufaszálak elégnak, még elmondom az Üdvözetet és a Miatyánkot. [...] Ezt, fenn laktam még Barackosba [...] és ott tanoltam egy időse nénitől. Szomszéd nénitől. Berszán Iréntől.¹⁷²

149. Megindult Krisztus Urunk
az ő teremtet feteke földjire.
Megtalálkozott kékszemű,
fetekeszemű gonosz igizetvel.
„Merre mész, te gonosz igizet?”
„Mejek a gyermeknek
szálkás hus hasogatására,
piros vér megivására.”
„Menj el, menj el,
te kékszemű,
fetekeszemű gonosz igizet
a pusztá kősziklákra,
hol a feteke kutya nem ugat,
a feteke kakas nem szól!
Krisztus Jézus vigasztalja!”
Ammen.

Ez a vízvetés imádság. Ezt es édesapámtól tanoltam.

Hogyan veti ezt? Vízet merít?

Vízet. A kútból, a kondérből, vaj akárhonné, csak víz legyen, hogy osztá mossa meg a fejit, me soknak fáj a feje. Beteg, el van ájúlva, s akkor iszik belőlle, s megmosdik, s akkor helyrejjő. S marháknak es vettetnek itt... vetek az asszonyoknak vizet. Megfizetik. Viszem Páduai Szent Antalhoz, Ézushoz, teszem templomba. Met őt kérem, hogy vigasztalja meg a marhát, vaj a gyermeket, vaj akármit. [...] S akkor tegyük belé a szenet, tudja-e.

Hány szenet vet belé?

Minden, hánszor elmondja, háromszor mondja, vaj ötször mondja, akkor egy-egy szenet vet belé, egy szenet.

Legkevesebb háromszor mondja?

Igen. Legkevesebb háromszor.

S a legtöbb?

Kilenc. A tehenyeknek, mikor vettetnek, me meg vannak igizve, há rugnak. S huggynak, mikor... pisilnek, mikor fejik, s akkor: – Vessen vizet! Akkor teszik a tájinja, s adnak abrakot neki, mit, s megmossák, s helyrejönek. Én az enyimnek

¹⁷² 31 éves nő, Gyimesközéplak, Hidegség, 2006. június 13.

„Hol a fekete kutya nem ugat, / A fekete kakas nem szól!” Vízzetés „eleven szénnel”,
Románcsügésen. (Imitáció)

es annyit vettem, me nem aludt meg a teje, csak felragadt a fazak ódalára [...] rossz vót a teje, rossz. Oszta most helyrejött, hál' Istennek, me én imádkoztam Jézusnak, hogy hojza helyre, s most helyrejött a tehen.

Az igizettől olyan nyúlós a teje?

Há biztos.

Mert van, aki azt mondja, hogy valakik megrontották.

Még vannak olyanyok es, hogy megrontsák. Elveszik a zsirját, vaj mi, de az olyanyokat én nem tudom. Vízet, azt vetek, s Jézus vigasztalja, minden marhát, mindent. Ha egy malac, vaj bornyu, vaj bárán, valami, ha meg van igizvel, akkor lássák, hogy nem jó, akkor itt nálunk majd mind tudják az asszonyok. [...]

S hogyha a kicsi gyermeknek?

A kicsi gyermeknek es... megmossák a homlokát, adnak a szájába, megmossák a szüvinél, s helyrejő a gyermek. Met az igizetből meg lehet halni, akár egy nagy es. Lássa-e, hogy mondja, hogy: – Menyek a kicsi gyermeknek szálkás hus hasogatására, piros vér megivására. Hogy ugy elvágja az igizet, hogy meg kell haljon akkor. Na.

S utána hová öntik el azt a vizet?

Azt... hol van virág, vaj tiszta hely, tudja, hogy ne járja így a mocsok.

Mit lehet megigizni? Embert, állatot...

Hát, az állatot es megigizik. A fákot, azkot es megigizik, tudja-e. Csudálkoznak, hogy: Ne, be szép! S ha olyan a szeme, hogy megigizi, megszárad a fa. Megszárad. Meg.

S már például valakinek a munkáját? Ha szövőt tesznek.

Azt es, lássa-e, azt es. Mert jártam ugy, nagynénémnél szőttünk, s eljött egy fehérnép, s ugy csudálkozott, hogy: – Be szép! Be szép! Elment, egy szál leszakadt, nem tudtuk helyre hozni míg vizet nem vetett az asszon, aki szötte. Az megöntözte, s akkor helyre tudtuk tenni. Lássuk-e, milyen az az igizet. Még azt es meg lehet igizni. Nem döglik meg, s nem hal meg az a szövő, de ugy essze bolondúl, hogy nem tudja szőni.

Annak is ugyanúgy vetik, mint az embernek?

Úgy, há. Akárminek lehet, ugy mind az embernek.

S ha nincs víz vagy tűz?

A kezzel es csinál keresztet a homlokára, s azt a szót elmondja, s ugy es... Ugy es jó. Ugyanezt a szót mondja. Elfújja. Úgy ffű-ffű... s [...] akkor esmén mondja. Háromszor, vaj ötször. Ugy jár, hogy mondja. Hogy ne legyen páros, tudja-e. Ne legyen páros. Vaj háromszor, vaj ötször.

S hogy hányszor mondja el, attól függ, mennyire súlyos a baj? Például, hogy mennyire régült meg?

Igen. Igen. Mennyire régül meg. Ugy, ugy há. S hogyha megvan régülvel, akkor egyszer mondja kilencre, s egyszer hétre, s másszor ötre.

Egyre kevesebbre?

Egyre kevesebbet. Mind kevesebbet. Le háromig. Le. Igen. Egy nap es meg lehet csinálni, ugy egy nap es, mind. Megmondja kilencszer, s akkor egy kicsit még tőti az üdőt, s akkor még esmént mondja a hetet, s akkor osztá mondja az ötöt, s akkor mondja a hármot. Egy nap el lehet mondani.

Mindegy melyik napon mondja? Nincs olyan, hogy kedden, vagy pénteken?

Nem, nem. Nincs, nincs, nincs. Minden nap, amikor szükség, akkor. Minden nap meg lehet.

S hogy reggel-e vagy este?

Én nem tartottam azt. Akármikor, csak mikor tüzem van, akkor még vetek, amikor mondják, hogy vessek. S amikor nincs, akkor nem csinálom, nem vetek.

Mit tartanak, ki igiz?

[...] Olyan a szeme, hogy megigizi az embert. Én es sokszor jövök haza a faluból, olyan lágy vagyok, s olyan, ugy jó, hogy alugyak, s akkor, ha tüzem van, vetek három szenet belé, háromszor elmondom, s egy-egy szenet belévetek [...] s megmosdom, s kinyilik a szemem, s nincs semmi baj. [...]

Akit megigiznek, szokott ásítózni?

Igen. Ásítodzik, s mikor veti a vizet, akkor es ásítodzik. Akkor es. Az, aki veti a vizet es ásítodzik, s az a gyermek es. A gyermek, s akár... még a ló es ásítodzik, mikor meg van igizve. [...] Nem tudom, a nagy marhát nem láttam, de ezeknek van lovik, ne, s mikor meg van igizve, ugy ásítodzik, hogy egy-kettő, ásítodzik.

S maga is ásítózik, mikor veti a vizet.

Mikor vetem a vizet, s meg van igizvel, akkor én es ásítodzom, minden.

Akaratlanul?

Akaratlan. Az csak jó, csak jó, hogy ásitojz, nem hogy akar az ember. Ugy akaratlan jó az ásítózás, hogy ásítózik.

Az miért van?

Há ki tudja. Há mitől van, én nem tudom igazán. Hogy hogy lehet.

S a szívét is nyomja?

Nem. Nekem nem, de aki meg van igizve, annak nyomja a szüvit biztoson az igizet. Én, mikor vetem a vizet, nekem nincs semmi baj. [...] Csak ásítózok, de nem, egyeb nincs semmi.

S ha a vizet megveti, az állatok sem ásítóznak tovább?

Nem, nem. Megszünik.¹⁷³

150. Akit megigiznek, állatot vagy embert, akkor ugy mondják, hogy:

Mikor az Urjézus Krisztus a fekete földön járt,
láttam kék szemet, zöld szemet,
fekete szemet, sárga szemet,
hetvenhétféle gonosz igizetet.

¹⁷³ 81 éves nő, Románcsügés, Pálistvánokpataka, 2006. június 7.

„Hova mész, te gonosz igizet?”
 „Mejek Jánosnak piros vére kiszipására,
 szálkás husa meghasigatására.”
 „Térj meg, térj meg, te gonosz igizet!
 Menj oda, hol kovásztalan kenyérrel élnek,
 fekete kutyák nem ugatnak,
 fekete kakasok nem szólnak,
 ott szórd el ezt a hetvenhét féle gonosz igizetet!”
 Ptü-ptü-ptü...
 Menjen a pusztára!

S akkor így elköpdösi. S ezt így háromszor el kell mondani. [...] S akkor:

Kék szem, ződ szem,
 fekete szem, sárga szem,
 tarka szem megigizte,
 szü megszerette.
 Vigasztaló Szentlélek Isten vigasztald meg,
 mint az ő áldott szent fiát megvigasztaltad!

Háromszor. Közben... szoktunk így, hogy a kályhábol tegyük a szenet. S egy csészébe vizet. S akkor, ha megvan igizve, akkor úgy lemejen [...] akkor úgy lesír, úgy a fenekibe. S hasznos, no. Így mondják, hogy babonaság, de nem igaz. Víztetés. [...] Ez az igizettől. Egy Hiszekegyet, egy Miatyánkot, s Dicsőséget. [...]

De akkor ez a fejét elfűjni is jó.

S igizettől elfűvás. Igen. Ugy mondták régebb, hogy elfűjják a fejit. Mind a kettőre. Igen.

Mikor fűjják el a fejét?

Az elfűvás... úgy szóbelileg elmondja, s ha van tűz, vagy gyufával es lehet, akkor mondja, s úgy a csészébe vizet tesznek, s így keresztet a csészére, s akkor úgy meglocsolják, s igyon a vízből, s így a szívihez, surolja meg. S ez jól tesz, na.

Melyik hatásosabb?

Hát, ha vizet vetsz, az hatásosabb, mind így, ha elfuod. Hatásosabb. Me a vízzel meglocsolja, s még iszik, ha ember, s így az állatot meglocsolja, s az hatásosabb.

Mit lehet megigizni?

Embert, állatot. Egy rossz macskát es. Malacot, tehenet, mindent.

Fákat, virágokat?

Azt es meg lehet. [...] Meg lehet.

S ha szövőt tesznek?

Azt es! Vót úgy, mikor szövőt tettünk, ha olyan jött valaki, akkor nem vót képes, hogy elindítsd, vaj amíg lefogyott örökké ott kellett kínlódnia. [...] Én nem tudom, babona-e, nem-e, így tartották régebb. [...]

S ha kenyeret sütöttek?

Azt es meg lehetett, a kenyértésztát, hogy nem kel fel, s akkor nem lesz jó kenyér, ugye. Azt es, ugy vizet vettek, s ha nem, elfutták, s osztá ugy.

A kenyértésztát is elfűjták?

Hogyne.

Keresztet húztak a tésztába?

Igen. Igen.

S csak ugyanezt mondták rá?

Igen. Ezt. Háromszor. Hogyha vizet nem vetett, akkor így elfutták, s ha nem, akkor vizet vetettek. Ez mindennek jót tesz. Így tartották régebb, s mű így tanóltuk, öregeinktől.

Ha a kenyértésztának vizet vetett, mit csinált, megspriccolta vele?

Igen, igen. A tésztát meg azzal a vízzel, met az tiszta víz, nem csinál semmit. [...]

Me ha nem, visszaesik oda, s lesz egy olyan tippadt, nem jó kenyér. [...]

S ha tojást írtak? Azt is meg lehetett igezni?

Azt es. Olyanokat hazudtunk, mikor írtuk a tojást, hogy fogjon a festő. Így tartottuk, hogy fogjon a festő, akkor ki mit feltalált, azt mondott. [...] Na, így mondták, hogy fogatta. [...] Így tanóltuk.

S ha nem fogott jól a festő, azt is mondták, hogy megigizte valaki?

Azt es igen. Azt es futtak el. [...]

Ha egy kicsi malacot megigiznek, az miről tetszik ki?

Hát az arról, hogy ugy beteg lesz. Nem eszik, s ulyan elárnyadozott lesz, s nem eszik... [...]

Ásítóznak is olyankor?

Igen, igen. Így öli a szívit. Az embernek es, ha megigized, ugy tátoztat, ásítóz. S az állat ugy tátoztat. [...]

S aki olvas az igizettől, az is ásítózik?

Igen. Az es igen. Igen. Annak es öli a szívit. Valahogy ugy jö ki. [...] Akkor ugy látszik, mikor ugy lesírnak, azok a senek, akkor erősen meg van igizve. Erősen. Máskor pedig nem mejen annyira le, hogy [...] nincs olyan erősen megigizve. Na. De ez nagyot teszen. [...] Ezt má tapasztaltuk, hogy jót teszen. Ugy állatnak, mind embernek. [...] Még sokszor háromszor es el kell mondani, hogy meghagyja, aki olyan erőst meg van igizve. Oszta hányingere lesz, s ásít, s ugy öli a szívit, na. [...]

Ki igizős?

Hát ugy mondják, hogy akinek itt essze van nőve a szeme szőre itt, hogy nincs ez a köz, hogy az az igizős, osztá tudja a Jóisten, nem tudom. Az mindent megigiz. [...]

Kitől tanulta ezt az olvasást?

Eztet én nagymamámtól, s édesanyámtól hallottam, az ilyesfélétet.¹⁷⁴

¹⁷⁴ 55 éves nő [sz. 1944], Gyimesfelsőlok, Gáborokpataka, 1999. október 13. és 2007. október 25.

151. Egy csészébe teszek egy kicsi vizet, s gyufával. Három szál gyufával. S akkor mondom:

Az Atya, Fiu, Szentlélek nevében. Amment.
Áldott Jézus elindult a szent keresztvel,
szakramentomval.
Találá a gonosz igizetet.
„Térj meg, térj meg, gonosz igizet!
Ne menj Gyurkának színe látására,
csontja hasogalására,
izben szállni, csontba rontani.
Menj a kősziklák hátához,
oda, ahol Istent nem említnek,
kovászos kenyérrel nem élnek,
az oltáron szentelt gyertyát nem égetnek!”
Kék szem megnezte,
zöld szem megigizte.
Vigasztaló Szentlélek,
vigasztald meg!
Ament.
Az Atya, Fiu, Szentlélek nevében. Áment.

Hármat vetek, s amilyen névnek kell vetni, azt a nevet mondom. Csak most Gyurkát mondtam.

A vizet honnan meríti?

Hát a folyóbol [...] kutból, akárhonnan. Egy pohárba. S három szál gyufával, s akkor így, ahogy mondom, így rajta úgy a kezemmel mondom. Abból a vizből megmossuk a homlokát, a szívinél, a tenereit, s akkor előntsük háromszor, s mondjuk:

Phü-phü-phü...
Menjen a kősziklák hátához az igizet!

Igy eltöpdössük. Igen. Így előntsük, s úgy töpdössük. [...] Én édesanyámtól tanoltam. Édesanyám Hidegségen született, Prezsmér Borbárnak hívták.¹⁷⁵

152. Előre elmondjuk a Miatyánkot, s:

Áldott Jézus elindult a szent keresztvel, szakramenttal.
Találá a gonosz igizetet.
„Térj meg, térj meg!
Ne menj a gyermeknek színe látására,

¹⁷⁵ 59 éves nő, Gyimesbükk, Tarhavaspataka, 2005. május 20.

csontja hasogásába,
 csontba rontani,
 vízbe szállni!
 Menj a fekete kősziklák hátához,
 ahol Isten nem él,
 kovászos kenyérrel nem élnek,
 az oltáron szentelt gyertyát nem égetnek!"
 Kék szem megnézte,
 Fekete szem megigizte.
 Vigasztaló Szentlélek vigasztalja meg. Amen.

Ezt háromszor mondják. Utána megkenik a gyermeknek a homlokát, s itt a kicsi arcát, s... a vizet a sásra előntik. S akkor háromszor mondjuk, hogy:

Akkor igizzék meg (mondjuk a gyermeknek a nevit),
 mikor ezt a sast!

A vizet a vederből meritjük, csak úgy szoktuk, hogy hozunk vizet, s amíg nem iszunk bele, addig...

Kezdetlen vízből?

Igen. Addig.

Mit lehet megigézni?

Meg lehet az állatot es, a fákot es, ha szépek.

S a munkáját valakinek?

Igen, azt es. Igen. [...]

Kitől tanulta ezt?

Édesanyámtól, az Isten boldogiccsa. Meg van halva.¹⁷⁶

153. Babonaságokba nem hiszek, de ténleg... vizvetés. [...] Az úgy van, hogy:

Elindult az Úrjézus a szent kereszttel.
 Szembe találta a gonosz igizetet.
 Kérdi tőle: „Hova mész, te gonosz igizet!?”
 „Menyek én Józsikának a megigizisire.”
 „Térj vissza, térj vissza, te gonosz igizet!
 Menj el ama kősziklára,
 ahol kakaskukorékolás nem hallatszik,
 vakaró kalács nem süttetik,
 gyermeksírás nem hallatszik!”

¹⁷⁶ 28 éves nő [sz. Gyimesbükk, Áldomásalja], Gyimesbükk, Petkipataka, 1999. október. 14.

S akkor: – Dicsőség az Atyának, a Fiúnak és Szentlélek... s elmondunk egy Miatyánkot. Így szoktam vizet vetni. A vízbe szemet teszünk. Páratlant. Mondjuk, vagy hármát, vagy ötöt. S akkor úgy sír a vízbe a szén, ahogy alszik ki. S ha le szállnak, meg van igizve [...] s ha nem száll le, akkor nincs megigizve.

Több szemet, hetet, kilencet nem vet bele?

Én ennyit szoktam... vagy hármát. Attól es függ, milyen tűz van, vagy hogy. Páratlant. Így tanoltam. [...]

Ezt mindegyik szénre rámondja?

Nem. Azalatt, amíg vetem [...] ezt én mondom magamba, nem beszélek mással. S mondom, elmondok a Miatyánkot, s ha még többet teszek, vagy mi, akkor még a Hiszekegyet utána. De ennél egyebet nem.

S utána azzal a vízzel meg kell mosni?

Meg a homlokát, vagy mondjuk, ha állat, azt egy kicsit itatni belőlle, s a pajtának vagy a háznak a négy sarkát, vagy a gyermekeket megspriccolni vele.

A ház vagy az istálló négy sarkát kell megspriccolni vele?

Igen. S akkor még vót egy olyan, hogy eltöpdösték a homlokát a gyermeknek. Hogy es van az?

Barna szem megnézte,
szóke megszerette.
Szállj be, Szentlélek Úristen
ennek a gyermeknek a szüvébe!

Ugy nyaltak s úgy keresztesen eltöpdösték a homlokát.

Azt háromszor kellett elnyalni?

Igen. [...] Mondjuk én eztet, mikor sírt nagyon a leánkám, akkor szoktam. Ugy hordoztam, s úgy közbe. [...]

S ez hasznos volt. Jó volt.

Igen. Hát, ugye, ez ima, ez es. Nna.

Mit lehet megigézni? Embert igen. Állatot is?

Hogyne. Hát ha egy szép malac vagy disznó, vagy mi. [...]

Fákat, növényeket, virágokat?

Hát, én nem tudom, me én azkot simmogatom, s beszélgetek velek. Én ezt szoktam a virágokkal, ugyhogy nem tudom, igizni meg lehet-e a virágot. Há lehet.¹⁷⁷

154. Az vót a helyzet, hogy aszondták, leánkocská vótam én, nem szabad elmondjam senkinek hét évig. Ez titok. Úgy mondják, hogy:

Az Úrjézus elindúlt a szent Kálvária felé.
Találkozott a gonosz igizettel.

¹⁷⁷ 80 éves nő, Csíkszentmihály, 2007. október 17.

Kérdi tőlle: „Hova mész, te gonosz igitet!?”
„Menyek a bornyu megigizisire.”
„Térj vissza, te gonosz igitet!
S eredj oda,
hol kovásztalan kenyeret esznek,
s a fekete kakasszó nem hallatszik!”

S akkor el kellett mondani hét Miatyánkot, hét Üdvözlégy Máriát. [...] Keresztet vetsz a vízre. S akkor, mikor készen van, a szének, hogy leszálltak...

Hány szemet vet bele?

Há körülbelől négyet-ötöt.

Nem kell, hogy páratlan legyen?

Nem. S akkor a vizet [...] az ilyen nyírfaseprű ágból szoktuk. Aszmondják, az jó. Jó szene van. S akkor arra reakoppantottál a késsel, az esett belé, ami megégett. S akkor, mikor készen vót, akkor vettél a kés hegyére vizet, s úgy bé priccóltad a tűzbe, s mondtad, hogy:

Szem megnézte, sziv megszerette,
boldogságos Szüzanya, könnyörögj érette!

S ezt háromszor kellett mondani, s készen vót.

Utána mit csináltak azzal a vízzel?

Aztot elviszik osztán, s megpriccólják így az állatot, vagy a gyermeknek megkenik visszafelé a fejit, vagy a csirkéknek tőtnek a vizibe, a disznónak. Itt mindenfélt... eppe a tegnap vettem, vagy tegnapelőtt itt az Alszegbe, egy asszonnak. A rucáját idehozta. Ugy megtépték magikot, hogy véresre a hátikot! S mondom, hogy: – Megigizték a rucákat.¹⁷⁸

155. Hát az úgy van, keresztet kell vetni, s vizet meríteni. Folyóvíz jó annak. S elmondani egy Üdvözlétet, Miatyánkot... s akkor:

Elindul az Úrjézus Jordován vizére.
Megtalálkozott három zsidó leánval.
Belévete három kövecskét a Jordován vizébe.
Ugy meg ne nyugudjék az igitet
testjibe, fejibe, gyomrába ennek a kicsikének,
mind ahogy meg nem nyugudt az Úrjézus
gyékénágyán, kőpárnáján,
sótalan, főtelen kásáján.

¹⁷⁸ 73 éves nő, Csíkszentmihály, 2007. október 17.

Ez az Urjézusnak mondása.
Atyának, Fiunak,
a vigasztaló Szentlélek Istennek nevébe,
Áment.

De szemet kell vetni. Égett szemet. Fenyőfaszemet, met az könnyebb, s az száll le.
[...]

Késsel veti belé a szemet?

Késsel vagy kanállal. Mindegy. [...] „Belévete egy követ Jordován vizébe...” Ekkor kell a szemet vetni. Ez a férfira szánt szén. Az első nagyobb. [...] „Ez az Urjézusnak mondása...” S akkor újra keresztet vetni a homlokára a kicsinek, az ajakára s a mellére. Ezt háromszor el kell mondani. A következő szemet, azt nő, fehérnép igizetre. S a harmadikot gyerek igizetre kell vetni. S ezt mind, az Üdvözlétet, Miatyánkot közbe kell mondani.

S akkor abból, hogy melyik szén szállt le, lehet tudni, ki igizte meg?

Lehet tudni. A férfira nagyobb szén, a nőre egy kicsit kisebb, s a gyerekre ugy es kisebb. [...] S akkor, amikor megvan ez, a kicsinek meg kell kenni a homlokát, ajakát, mellit, s az utcán, ahol a legtöbben járnak, ugy keresztiesen elönteni a vizet, ami megmaradt.

A vizet honnan kell meríteni?

Patakból, s felfelé.

Folyással szemben?

Igen. Folyással szembe.

Hányszor kell meríteni?

Hát az, ha állatrol van szó, s nagyon-nagyon meg van igizve [...] kilenc helyről. Ugye, a csészét kilenc helyről, szembe a folyammal. Vizet vettem. Mikor egy félórāja vót, hát a ló ugy megnyugodt, s hát má nem akar lefekünni mindegyre, s má rugott ugy a hasához. Oszta megöntöztük őt es, keresztbe...

Ha ásítoznak az állatok?

Az azt jelenti. Az, vagy csömör. Igen.

Az embemél is?

Hát a fejfájás. Borzasztóan a szeme fáj, aki meg van igizve, s itt a vakszeme. [...] Ezeket édesanyámtól tanoltam vót.¹⁷⁹

156. Keresztet vetek:

Atyának, Fiunak, Szentlélek Istennek.
Abból a vizből meritek,
amiből a boldogságos Szűz Mária

¹⁷⁹ 71 éves nő, Csíkszenttamás, 2008. május 22.

„...szántsatok kősziklát, / vessetek vasat...” (Csíkmadaras) {156}

Az ő szent fiának meritett.
Szent Ilona asszon elindula.
Talála három zsidó leánt.
„Hova mentek, leányok?”
„Elmegyünk,
ígizetet viszünk ennek s ennek.”
„Jertek vissza,
szántsatok kősziklát,
vessetek vasat,
mikor az megterem,
az igizet es akkor foganjon meg!”

S akkor keresztet vetünk:

Atyának, Fiunak, Szentlélek Istennek.

S elmondunk egy Hiszekegyet, el egy Üdvözlégy Máriát s egy Miatyánkot. S akkor... belévessük a szentet a vízbe [...] keresztet teszünk, s:

Kék szem megnezte, fekete megigizte,
a boldogságos Szüz Mária vigasztalja meg!

S ezt háromszor. Nna! [...] Abbol akkor... ugy a... visszafelé, ha embernek, ha állatnak, de csak visszafelé, nem elé. S akkor abbol megmossuk. S a szén, ha leszáll a fenekibe, akkor megvan igizve, akinek a vizet veti. [...] Kivegyük a szentet, s visszavessük a kályhába, hogy elevenkedjék. Akkor bétegyük, s kivigyük az útra, s ahol járnak a szekerek s a kocsik, s a minden, keresztesen oda beléöntsük, hogy vigyék el az igizetet. [...]

Mit mondanak, ki igizős?

Hát az igizőssét mondják, hogy akinek ez [...] a szemöldöke essze van nőve, itt nincsen üresség [...] annak a szeme igiz. [...] Megszereti, ejsze, vagy nem tudom, mi. Megszereti.

S mit lehet megigézni?

Meg állatot s embert, s gyermeket, s akármit.

Minden állatot meg lehet igézni? Kutyt, macskát is?

Azokval nem törődtünk, hanem a disznyó, ha lebetegedett, hát annak hamar vettük a vizet. A ló [...] a kicsi bornyu, ha lebetegedett, vettük a vizet. Nna. Akkor mán a szőre áll fel, s borzosodik fel, s nem eszik.

Nem ásitóznak?

Lehet, hogy ásitóznak.

Ha kenyeret dagasztanak?

Na, azt es meg, s nem kelt meg! Az es vót olyan, hogy dagasztotta egyik, s a másik úgy megigizte, hogy a tészta nem kelt meg, hiába vót beléteve a kovász s az élesztő. No. Hát annak es, biza, ott még vizet es vettek, s még mondja, aki dagajsza, s aki belénéz, örvendezik neki, hogy:

Phü!
Szar a szemed közil!
Nehogy megigizd a tésztámot!

Ezt, ezt ezelőtt így folytatták.

Kitől tanulta ezt?

Én az én nagymamámtól. [...] A leánkori Ördög Erzsébet vót. S osztán férhez ment Bíró Jánoshoz... [...] Édesanyámnak az anyja vót ez az Ördög Erzsébet.¹⁸⁰

157. Ima igizetre

Igizők elindulának hetvenhét felé:
kékszemű, feketeszemű, sárgaszemű emberek.
Szem megnézte,
szűv megszerette,
szem megigizte.
Én tiltom tüzzel, vassal
és ezen három imádsággal.
Ugy megvigasztaltassanak,
mint Krisztus Urunk vigasztalta
a boldogságos Szűz Máriát,
a Jordán vizénél.
Én es tiltom tüzzel, vassal,
hogy úgy meg ne nyugodjék benne az igizet,
mint Krisztus Urunk nem nyugodott
a gyékényágyon és a kőpárnán.

Elmondja a Miatyánkot, az Üdvözlégyet és a Hiszekegyet. Kés hegyével a kályhából szenet [izzó paraszat] vet egy csiporba, végül visszavet néhány cseppcsekét a tűzbe.¹⁸¹

¹⁸⁰ 76 éves nő, Csíkmadaras, 2006. december 5.

¹⁸¹ 67 éves nő [sz. Csíkszentdomokos], Márton László gyűjtése, Csíkmenaság, 1993; Erdélyi Zsuzsanna lejegyzése. A gyűjtő felvétele alapján lejegyzett kéziratban Erdélyi Zsuzsanna jegyzi meg a vízvető asszonyról: „Hisz a vízvetés gyógyító erejében, nem dicsekszik vele, de nem is tagadja, nem is szégyelli – természetes kötelezettségének, segítségnyújtásnak tartja. Nem fogad el semmit. Hiszi, hogy istenesen cselekszik. Szentdomokosi származású, tudományát onnan hozta magával.”

158. Megindultak a huszár menyecskék heten.
Megtalálták a boldogságos Szűz Máriát.
S azt kérdezte: „Hova mész, hova mész,
te huszár menyecske?”
„Menyek egy nőnek vagy férfinak vére megivására,
csontja hasogatására.”
Boldogságos Szűz Mária aszmondja:
„Térj meg, térj meg,
te huszár menyecske!
Menj el a kősziklákra,
fahegyekre,
hol kakasszó nem hallszik,
vakaru kalács nem adódik!”
Oszolj el, mind a só a vízbe,
viasz a tűzbe!
Kék szem, zöld szem megnézte,
fekete szem megigizte.
Ptűj-ptűj-ptűj...

Vettünk egy kannába vizet, s akkor vettünk három szenet belé. [...]

Többet nem?

Hármat, hármát. Vagy hármát, vagy ötöt. S ha leszáll, akkor aszmondják, meg van igizve, s ha nem száll le, akkor nem igizés. Nna. Így szoktuk. [...]

S utána, akinek vették, ivott belőle?

Ivott belőle, s megmosta egy kicsit az abrázatját, s a szüvinél, s öntöttük el.

Hová?

Inkább így a kertre. [...] Kutyára, vagy a kert ódalára kiöntsük. [...]

Ki igézős?

Akinek essze van nőve a szemöldöke. [...] Aszmondják, aki igiz, mindent igiz. Mindent, mindent. Én, ha mejek, hogy megnézzek egy marhát vagy disznyót, vaj akármit, mindig megtöpöm: – Ptű-ptű, nehogy megigizzelek!

Fákat, virágokat is meg lehet igézni?

A virágokat... nem tartottam olyan erőst számot, de meg lehet igizni. [...]

Kitől tanulta ezt?

Hát ezt egy más leánka tanolta vót meg egy cigánnétol, egy onokatesvérem, s megtanított ingemet es. S én nem felejtettem el sohase.¹⁸²

¹⁸² 67 éves nő [sz. 1938. Gyimesközéplek, Jávárdi száda], Gyimesbükk, Rakottyás, 2005. október 16. és 2008. november 13.

159. Imádkozik reja. [...] Egyebet mit csináljon. De az én agyam úgy ki van kapcsolódva most, hogy én nem es tudom, hogy mit kell mondani. Mondanám, ha még tudnám es. [...] Ha nincs nekem arra eszem. Ki vagyok kapcsolódva.

Megindul a gonosz igizet.
Találkozik a boldogságos Szűz Máriával.
Kérde tőle a boldogságos Szűz Mária:
„Hova, hova, te gonosz igizet!”
„Ennek s ennek a szép színe látogatására,
piros vére megivására.”
„Térj meg, térj meg, te gonosz igizet!
Eredj a kősziklákra, s a hegyekre,
ott, ahol a harangszó nem hallszik,
kakasszó nem hallszik,
semmilyen állatféle bőgés nem hallszik!
Ott ülél és ott lakozál!”
Akinek veti, az maradjon tisztán,
hogy a boldogságos Szűz Mária hagyta!

Hányszor kell ezt elmondani?

Egyszer-kétszer, vagy háromszor. Annál tovább, nincs ahova. [...] Szüleimtől, s ott a szomszédjainktól. Régi asszonyoktól tanultam.¹⁸³

160. Elindult a hetvenhétféle igizet,
feje hányására,
csontja hasogatására.
Térj meg, térj meg,
te hetvenhétféle igizet!
Eredj oda,
hol a fekete kutyák nem ugatnak,
fekete kecskék nem mekegnek!
Vigasztaló Szentlélek, vigasztald meg. Amen.

Vizet meritünk, s vagy szenet, vagy gyufát elgyujtsuk, s azt a gombját belédobjuk.
Háromra. Vagy, ha nem jó helyre, ötre.

S ha akkor sem?

Akkor hét. S kilencig. Igen. De ha leszáll, akkor erősen meg van igizve. [...] S akkor a vizből egy kicsit kell, három csöppet kell igyon.

S abból meg is mosogatják?

¹⁸³ 80 éves nő, Gyimesbükk, Bálványos-, Törökökpataka, 2008. november 14.

Igen. A homlokát, a tenerit, a talpát.

A homlokát hogyan?

Igy, kereszt formába.

S ami víz megmarad?

Vagy a virágokra, vagy a mosakodóvízbe. Amibe ő mosakodott. [...] Így megnyalintottad. S ha sós vót, akkor biztos, hogy meg vót igizve. [...]

S nem mondták, hogy ásitozott is?

De igen. Igen, igen. Ásitozott. Az állatok es.

S a nagymamája, amikor olvasott ettől, nem ásitozott?

Nem. Nagymamám nem. Csak az, aki beteg volt. Az orvos nem vót ásitozó. [...]

Nagymamámtól. Bodor Borbála vót. [...]

Hogyan tanította magát erre?

Hát kíváncsiskodtam, mikor hozták a nagymamámhoz a gyermekeket, akkor örökké ott leselkedtem [...] s egyszer megkérdeztem, hogy legyen szíves, mondja el. Kétszer elmondta, má tudtam. [...] Ilyenyekvel gyógyítottak bennünket. Nem vittek orvoshoz.¹⁸⁴

161. Hallották, a vízvetés... így aszmondják, abba es még belé es tud halni. Még csak nagy es, s állat, akármiféle, ha meg van igizvel, értik-e, s nem vetnek vizet. Hát, mondjuk a vízvetés, az má legkönnyebb, me [...] az én édesanyám [...] így a késvel így vetett kereszt... csinált egy keresztet a fűttőre, s egy kannába meritett vizet, de amiből... [...] mü hozuk a kutról, értik-e, akkor, amig nem iszok belé. Ugy meritett, s akkor tette, s akkor úgy a kannába es vetett. Csinált úgy keresztet a késvel, s miből lehet, szénvel vették régebb, s aszmondták, jobb a szén. [...] Ő úgy mondta:

Eljött az igizet a tehenyekre.

Olyan kövér, mind a szalonna,

olyan piros, mind a rák.

Megtalálkozott Sátánnal, Sátánnéval.

Szent Péter leszállott vaslajtorján.

Kutyák ugattak,

Kakasok szóltak.

Kék szem megnezte,

fekete szem megigizte.

Phü-phü-phűj...

Menjen a pusztára!

¹⁸⁴ 71 éves nő [sz. Gyimesközéplak, Bodor utca], Gyimesközéplak, Sillyealja, 2008. november 12.

Na. Ezt elmondta háromszor, s akkor vetett keresztet, s úgy a füttőbe es spriccólt. Bébutt, ne:

Phö-phö-phö, phö-phö-phö...

Ugy töpdöste el háromszorig, s akkor ivott, vaj, ha az állatnak, akkor azt es megpriccólt, vagy a vizibe tötött, s úgy. Ennyi. Mások vannak úgy, hogy tudnak még másfajtat...¹⁸⁵

MEGJEGYZÉSEK {126–161}

A hetes szám a hagyományban a dolgok nagy számára, méretére vonatkozik.¹⁸⁶ A fejezetünk első ráolvasójában {126} szereplő hetvenhét („hetvenhétféle pokoligiző szem”) a hét végletekig fokozott alakja, s mint ilyen, valaminek a különösen nagy számára, itt a rontó szemek teljességére utal. A kötetünkben olvasható vízvetéseken {133, 137, 139, 143, 145, 150, 202} kívül más – így önöntő {267–268}, száнка {277, 280}, ijedtség {285}, vagy éppen Szent Antal tüze elleni {286–287, 289–296, 298} – olvasásokban is előforduló „hetvenhétféle” jelző tehát a betegség teljességére utaló varázsszám. Segítségével a kínzó kór összes fajtája megidézhető, amire az egészség visszaszerzésére szolgáló lélekgyógyító cselekedetnél feltétlenül szükség is van, hiszen a teljes gyógyulás elképzelhetetlen, ha a ráolvasó nem nyer hatalmat a baj egésze fölött, s nem tudja kényszerítő igeivel, parancsolataival elűzni azt. A hetvenhét(féle) kifejezés használata ezért párhuzamba állítható a betegséget okozók ráolvasókbeli felsorolásával,¹⁸⁷ amely egyfajta archaikus diagnosztikai (jósló) eljáráshoz is kapcsolódik {118–119; 126–161/Bev.}. A vízvetéseknél ma is „mindenféle szemet odamondnak, met nem tudja, milyen szem igitte meg”.¹⁸⁸ A hetuen het fele jelző már a Bornemisza Péter által közzétett Bayolo imatsagoc (1578) szövegében is szerepel,¹⁸⁹ ahol az első ráolvasó (Czuzrol valo bay) szövege az ártó erők minden fajtáját felsorolja („hetven het fele Csuz: Follyo csuz, veres csuz, kec csuz, feier csuz, Űzöderies csuz, köŰz / ueny, fájdalom, keleueny”). Egy Talera valo Imatsagaban (1656) is találkozhatunk a hetvenhet fele kifejezéssel, valamint a betegség fajtáinak felsorolásával,¹⁹⁰ de egy Fefekelyes lora valo igeben (17. század) szintén fellelhetjük a het-

¹⁸⁵ 50 éves nő, Gyimesbükk, Tarhavaspataka, 2005. október. 17.

¹⁸⁶ Bibó 1989, 16.

¹⁸⁷ Pócs 1985–1986, I. 256–301. o. XII.1–88.

¹⁸⁸ Takács 2001, 360–361.

¹⁸⁹ Horváth C. 1921, 436, 447; Bolgár 1934, 23, 26; Bornemisza 1977, 33, 36–37.

¹⁹⁰ Ipolyi 1872, 116–117.

ven het féle-toposzt és a rontó erő válfajainak felsorolását.¹⁹¹ A „hetvenhétféle” kifejezés ráolvasókbeli előfordulásával Berze Nagy János is foglalkozott.¹⁹²

A nyíresaljai ráolvasónkban {126} megidézett térrészlet („hol kovászval nem élnek, / hol kovászos kenyeret nem sütnék, / hol a fekete kakasok nem kikirilnek!”) az Isten gondoskodó kegyelmének fényével átszőtt emberi világ ellenében létező, a rendezett élettéren túli, fenyegető, „pogán” másvilágot jeleníti meg, azt a téridő-kontinuumot, ahonnan a gonoszok (esetünkben az igizet) rontásunkra törnek. Ugyanezt a világot idézi meg a pusztá, puszták említése is {84–125/Megj.}. A pusztá és a kőszikla – mint ember nem lakta hely – a székelység, csángóság hagyományában szoros kapcsolatban áll egymással. Az, hogy a gonosz betegség egy más világból érkezik, s a ráolvasó személy igéi erejével oda is kényszeríti vissza, már egy 1578-ban lejegyzett bájoló imádság szövegéből sejthető („Enis szent iget / rea mondom, bünös szaiambol lehelletemet / rea fuom, hogy helyekre mennyenec.”),¹⁹³ szó szerinti megfogalmazást nyer azonban egy Kallós Zoltán által közölt gyimesfelsőloki olvasásban: „Az igizet honnan jött odameny-nyen.”¹⁹⁴ Így fogalmaz egy jávárdipataki ráolvasó is {210}. Más gonoszokhoz (szánka, Szent Antal tüze, kujos asszonyok, szépasszonyok, rekegő, ördög, sárkány) hasonlóan tehát az igizet lakhelye is a ráolvasók gonoszűző zárórészeiben emlegetett puszták, pusztá helyek, a magas hegyek, a kövek, a járatlan kősziklák világa, a hegyek, vögyek háta melletti (mögötti) térrész, azonkívül a már boszorkánypereinkben is emlegetett hőkő {143}, az erdő ága-boga, a fahegyek világa. A kövek, sziklák szaturnuszi birodalmán és az erdő halotti közegén túl a gonoszok lakóhelye a tenger és annak vidéke is, a fekete tenger, a tenger fenéke, a feteke tenger fenéke, a sötét állóvíz (holt víz) mélye. A két világot együtt említi a „tengerek háta mellé a kőlikakba” kitételt használó vízvetés {145}. Egy csikmindszenti vízvető szöveg, valamint egy kászonalitízi és egy kászonzeltízi önöntő imádság „a tengernek fenékebe, a cethalnak gyomrába”, „a tenger fenékibe, a cethal torkába” küldi a betegséget hordozó gonoszokat {164, 267–268}. A cethal gyomra a pokol legmélyebb bugyrának megidézője lehet {162–204/Megj.}, a gyomor és a bélrendszer ugyanis a székelység-csángóság hitvilágát is jellemző archaikus szimbólumok között az alvilág, a pokol megfelelője {310–341/Megj.}.

Nagy idő eltöltésére használatos szövegeink kapcsán láthattuk, a sziklás, nehezen megközelíthető patakfejek és a tenger szolgálnak a csángóság archaikus hagyományában a sárkány – valamint a román balaur és a zmeu – lakhelyéül is {1–83/Megj.}. Az archaikus népi imákban is előjövő feteke föld színe kifejezés (amely ott az öröklétet őrző Paradicsommal szemben a teremtet, térben és időben determinált, fizikai és oksági viszonyok között létező emberi világra vonatkozik), a ráolvasók szövegében {133, 139} olyan világot jelent, „hol ember nem jár” {33}, ahol „a fekete kuttyák nem ugatnak, /

¹⁹¹ Vikár 1899, 174–175.

¹⁹² Berze Nagy 1940, II. 37–45.

¹⁹³ Horváth C. 1921, 441; Bolgár 1934, 25; Bornemisza 1977, 35.

¹⁹⁴ Kallós 1966, 148.

fekete lovak nem nyerítnek, / fekete kakasok nem kikirilnek” {145}, „feteke kutyák nem ugatnak, / a feteke macskák nem nyávognak” {118}. A fekete kősziklák a magyar néphitben a sötét, rontó erőkkkel terhes alvilág, a pokol megfelelői,¹⁹⁵ nem véletlen, hogy az igizet gyógyítására szolgáló ráolvasók szerint ebben a térségben a „harangok nem szólnak” {140}, „Istent nem említnek” {26, 151}, sőt „Isten nem él” {152}, „az oltáron szentelt gyertyát nem égetnek” {151}. Egyik ráolvasónk zárórésze az idézett fekete világ helyett – azzal tehát kölcsönös megfelelésben – „a pokol mélységes fenekére” űzi az igizetet {134}. Nyíresaljai ráolvasónk {126} szövege szerint „hetvenhétféle pokoligiző szem” rontja meg a beteget, de a rontó szem és a pokol összefüggésére további példával szolgálnak a „pokolszemü ember megtekintette” {197, 202} és a „pokolszem, ki megigizte” {256} szövegrészek. Más betegségek, így például a Szent Antal tüze is „pokoleredet”: „Merre mész, merre mész, / te hetvenhétféle Szent Antal tüze, / hetvenhétféle pokoleredet...” {286}.

Népmeséinkben az „égmagas” havas tetején van egy lappancs, amely az alsó világba vezet.¹⁹⁶ A hegyek a románságnál is a fent és lent képzetegyüttesét hordozzák: a mennyország bejárata a havason van,¹⁹⁷ Jeruzsálem szent városa a legmagasabb csúcson fekszik,¹⁹⁸ a hegyek ugyanakkor az alsó világ, a pokol megfelelői, a kősziklák világa átkozott.¹⁹⁹ Az alvilággal való kapcsolat az ember nem járta erdők és tengerek világát is jellemzi. A székelység és a csángóság hagyományában ugyanis az állóvíz – a folyóvízzel {84–125/Megj.} ellentétben – nem csupán a keletkezést megelőző, hanem az elmúlást követő állapotok jelzésére is szolgál.²⁰⁰ Fénytelen, már a „túlso partot” idéző vizén kelnek át az emberi világ rontására igyekvő gonoszok, s azon túlra parancsolja őket igéi erejével az Úrjézus egy gyimesközéploki vízvetésben.²⁰¹

A sötétség szaturnuszi jellegű birodalmában, ahol a fény világa és a belőle táplálkozó emberi világ nem tud kibontakozni, találhatók a sötétségből árnyalakjukat nyerő, ólomszerű lekötöttségben élő szellemlények.²⁰² Az ördög sötét árnyállataival²⁰³ ráolvasóink szövegében gyakran találkozhatunk. A kősziklák, a „nagy sinka mezők” ember

¹⁹⁵ Ipolyi 1987, 50–51.

¹⁹⁶ Vámos 1943, 47–48.

¹⁹⁷ Moldován 1888, 62.

¹⁹⁸ Herrmann 1893, 48.

¹⁹⁹ Moldován 1888, 40; Herrmann 1893, 51.

²⁰⁰ A sötét állóvíz minden bizonnyal két mitikus képzet, az állóvíz (azaz holt víz, hiszen az élet mozgás) és a fekete másvilág, túlvilág összefonódásából keletkezett.

²⁰¹ Tánzos 1995, 42.

²⁰² Pl. „...hol a feteke kókisok nem szólnak, feteke johók nem bőgnek, feteke lovak nem nyerítnek, s feteke kutyák nem ugatnak...”; „...hol a vadleányok laknak, szentséget nem használnak, kovászos kenyérral nem élnek, feteke kutyák nem ugatnak, feteke lovak nem nyerítnek, feteke disznók nem vicognak...” (Kallós 1966, 147, 149).

²⁰³ „... egy fekete ember, fekete ruhában, fekete lovon, fekete kutyával, ki a mese szerint maga az ördög. [...] ...a fekete állatok tulajdonai, m: fekete farkas, kecskebak, ló, holló, eb ...” (Ipolyi 1987, 48).

nem lakta birodalmát a székelek és a csángók hite szerint ember feletti és ember alatti lények népesítik be.²⁰⁴ A fekete kősziklák világa ugyanakkor a holtak világát is jelentheti. A vakaró, a vakarú percc, a kükürü és társaik, azaz a holtakért (azok táplálására) „Isten nevében” adott – kovásztalan – áldozati kenyérfeleségek típusairól (lepény, lángos, pogácsa, bodag), mint a holtak világának jellemző eledeléről a nagy idő elleni szövegek kapcsán már írtam {1–83/Megj.}. A kovásztalan, áldozati étkefeleségek – mint a halottak világával való kapcsolattartás eszközei – ráolvasóinkban is arra utalnak, a fekete kősziklák, a fekete tenger, az ember nem járta rengetegek mélye képével leírt sötét világ, ahol vízvető szövegeink tanúsága szerint „kovászossal nem élnek” {127}, „kovászos kenyérral nem élnek” {145}, „kovásztalan kenyérral élnek” {150}, a kovászos-kovásztalan, mint az élő-holt oppozícióra alkalmazott hasonlat mentén, feltehetőleg a holtak világaként értelmezhető. Erre utalnak az igazet elűzésére használatos gonoszűző szövegrészekben fellelhető szöveghelyek is {145, 150–152}. Amint nagy idő elleni ráolvasóink kapcsán már láthattuk {1–83/Megj.}, ugyanezt fejezi ki a vakaru kalács, vakaru percc említése, hiszen a vakaru szintén a holtakért adott, áldozati jellegű étkefeleség {158, 197}.

Az igazetre való szövegekhez hasonlóan írják le a sötét másvilágot az egyéb betegségek – így pl. az ijedtség, a szánka, a Szent Antal tüze, a kuj – elűzésére használt ráolvasások gonoszűző részei is {264, 277, 279–280, 285–286, 289–290, 296–297, 383}. Az első sorban a gyimesi, hárompataki, Úz menti csángók, de alkalmasint a csíki, gyergyói székelység és románság ráolvasói között létező kapcsolatok miatt érdemes megemlíteni, hogy – más népekhez hasonlóan²⁰⁵ – a fentiekkel megegyezően fogalmaznak a románság olvasásai azokról a sötét, élettelen, pusztá helyekről, ahová a gyógyító a betegségdémont űzi: „A ráolvasók megfenyegetik és megrémítik a betegséget, hogy eltávozzon a beteg testéből, olyan helyekre űzik parancsaikkal, ahonnan többé nem képes visszatér-

²⁰⁴ Ez a sötét világ nem csupán az emberek lakta tértől, de az emberek élte időtől is eltérő valóságot (múlt, jövő) jelent, a különleges erőktől áthatott térrészletek saját, belső idővel rendelkeznek, bizonyos térszeleteknek meghatározott időszakok, napszakok felelnek meg (a ráolvasók némelyikében felbukkanó esti harangszó {131} utáni idő például a „pusztá helyek”, az „erős kősziklák” másvilágot idéző képzeteivel lehet analóg), de a kapcsolat meg is fordítható, a bizonyos napszakokban végzett ráolvasás már pusztán időbeliségével (így pl. a napfelkeltekor vagy napszentületkor végzett gyógyítások esetében) felidézheti a gonoszok lakta sötét térrészleteket (Takács 2000d, 252–258.).

²⁰⁵ Gorovei 1931, 143–145; Candrea 1999, 348. A román ráolvasásokban – a magyar szövegekhez hasonlóan – ezek olyan „sötét helyek”, amelyek „kilencvenkilenc határon túl”, a „fekete tengerben”, a „kietlen erdőkben”, a „lakatlan völgyekben”, a „deres hegyeken”, a „pusztá helyeken” a „fenyők gyökerein”, a „pokol fenekén” vannak, „ahol senki sem jár”, ahol „tűz nem ég”, ahol „nem kel föl a Nap”, ahol „nincs fejszenyom”, „Istent nem emlegetik”, „a pápa nem prédikál”, „templomot nem építenek”, „nem harangoznak”, ahol „az eladó leány nem fészülködik”, ahol „nem terítnek asztalt”, „a házat nem söpri”, ahol ember tehát nem él, „ember nem kiált”, „emberi nyom nem létezik”, ahol „a marhák nem bögnék”, „a fekete kutya nem ugat”, „a fekete kandúrok nem járnak”, „a madárka nem csirikol”, „kakasszó nincs”, „a kakukk nem szól”, „a füvet nem tapossák le”, „a források vizét nem zavarják” (Gorovei 1931, 142–143).

ni, vagy ahol ember nem él.”²⁰⁶ Kötetünk egyik román nyelvű vízvetése úgy fogalmaz: „Fuss ki igézet a szemből, / mert utólér egy fekete tehén, / hogy szarvaival felökleljen, / hogy a tengeren túlra dobjon, / a pusztá messzeségbe.” {256}. Hasonló szövegrészek 19. századi román kéziratos ráolvasókban,²⁰⁷ és régi román ponyvákban is fellelhetők.²⁰⁸ Ebben a másvilágban, amelyet a napvilággal, a földi világgal (lumea albă) szemben sötét világnak (lumea neagră) neveznek, a magyar ráolvasókhoz hasonlóan túlvilági lények, így például tündérlányok élnek, de itt állnak a sárkányok házai (casele zmeilor) is, jellemezvén azokat a helyeket, ahol „vitéz hangja nem hallszik”, „ember nem érződik”.²⁰⁹ Különösen utóbbi (rom. unde om nu se simte 'ahol ember nem érződik'), az ember szágára (simți 'megérez, megszimatol') is vonatkoztatható kitétel utal nyilvánvalóan arra, hogy ez a fekete világ sem más, mint a holtak világa, a túlvilág (lumea cealaltă, lumea apoi), ahová testben élő, azaz szaggal bíró ember nem juthat be. Mindez a varázsmesék – V. Propp által leírt – túlvilágképének egyes jellegzetességeire emlékeztet.²¹⁰

A puszták, a fekete kősziklák, tengerfenekek, sötét rengetegek másvilágából a fényes emberi világba érkező gonoszok célja annak birtokba vétele, amelyet legkönnyebben az emberek lakta tér szentségét esszenciálisan magukban foglaló szimbólumok fölötti uralom megszerzésével tudnak megvalósítani.²¹¹ A világ rontására törő gonoszok az embereket is hatalmuk alá akarják hajtani, ezért igyekeznek megszállni és elpusztítani a – megkeresztelése révén is – szentnek számító emberi testet, főként azokat a szerveket, amelyek az archaikus világkép szerint a legbensőbb emberi lényeket rejtik, így az élet-erő jelképeként is szolgáló vérbő belső szerveket (szív, máj, vese) és a belső életnedveket (vér, velő).²¹² Amint az a történeti ráolvasóanyagból is kiderül, a démonok az említett

²⁰⁶ Gorovei 1931, 141.

²⁰⁷ Timotin 2010, 248, 368–369. o. X, CXXI–CXXII. sz.

²⁰⁸ Egy Carte de Desfăcut Farmecile (Brassó, 1893) című kiadványban szereplő, Lună luminată (Ragyogó Hold) címfőiratú ráolvasóban a következőket olvashatjuk: „...hogy menjen révről révre, és / menjen a hegyeken és ember nem lakta pusztá rengetegeken keresztül...” („...să-e treci din vad în vad și / să-l duci prin munți și codrii pustiți ne- / lociți de nici o ființă omenescă...”) (CDF, 17).

²⁰⁹ Gorovei 1931, 141–143.

²¹⁰ Propp 2005, 61–62. Arra vonatkozóan, hogy a fekete másvilág, túlvilág képe más népek varázsköltészetében is előjön, talán elegendő néhány vogul, evenki, észt, mordvin és bolgár példa (Kálmán 1980, 112; Bede-Kóhalmi 1974, 173–174; Bereczki 1979, 81; Nagy L. 1960, 94, 98, 99, 106, 107, 112).

²¹¹ Tánzos 2005, 67.

²¹² A vérbő belső szervek (szív, máj, vese), a belső életnedvek (vér, velő) egyes archaikus léleképzetekhez is kötődnek. A lelket, az életerőt a testhez (szívhez, májhoz, vérhez) kötő testlélek-hit a legkezdetlegesebb lélekszemlélet (Pais 1975, 185.), amely ugyanakkor a kereszténység eszmerendszerétől sem idegen eredetileg. A thiatirabeli gyülekezet vezetőjének maga Jézus Krisztus írja levelében, hogy ő a vesék és szívek (azaz a lelkek) vizsgálója. (Jel 2,23) A Szent Tamás apostol cselekedetei (Acta Thomae) című apokrif iratban (3. sz.) a következő imarész olvasható: „Jöjj, szent lélek, tisztítsd meg veséjüket és szívüket és pecsételd meg őket az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében”. (Pataky 1931, 18.)

szervek és nedvek megtámadásával fenyegetőznek,²¹³ s a gyógyító éppen ezt tiltja meg nekik.²¹⁴ Hasonló szövegek a székelység, csángóság körében is mindmáig használatosak.²¹⁵ Az idézett szövegek párhuzamait – az igazeten kívül súly, torokgyík, szárazság, ijedség, pokolvar és más betegségek gyógyítására – a Kárpát-medence egészéből és Moldvából ismerjük.²¹⁶ A gyimesi és moldvai ráolvasók kapcsán érdemes megemlíteni, hogy hasonló elemeket tartalmaznak egyes román szövegek is.²¹⁷ Kötetünk ráolvasóiban, a néhányszor előforduló szíven kívül, elsősorban a vér (mint életnedv), azonkívül a hús és a csont játszik jelentékenyebb szerepet. Együttesen nyolc szövegben {147, 277, 279, 286, 293–296}, párokba rendeződve másfél tucatnyiban szerepelnek. Elgondolkodtató a párhuzam: az 1910-es évek néprajzi gyűjtéseiben az altaji törökök az emberi testet „hús, csontok és vér”-ként nevezik meg.²¹⁸ „Ezek a testszimbólumok az emberi személyiség fiziológiai totalitásának, az ember életterejének jelképei, a démon tehát ezek megrontása, birtokba vétele, elpusztítása által semmisíti meg az emberi testet.”²¹⁹

A népi gyógyászat betegségfogalma összefügg a lélekvesztéssel, a lélekvesztéses betegség képzete pedig az eurázsiai népek körében szinte mindenütt adatolható kettőslélek-, pontosabban kettős lélektöbbség-hittel (dualisztikus pluralizmus) kapcsolatos.²²⁰ Az archaikus felfogásban a test pusztulásának (betegség, halál) oka az lehet, hogy a szabadlélek azt a szokottnál hosszabb időre elhagyta, illetve oda nem tért vissza.²²¹ Úgy

²¹³ „...fzálás hufat fzagatyc, piros / véret meg ifzuc, fzaaz tetemet tördellyuc...”; „Megyünk, hogy rontsuk meg N. egészségét, / vegyük el szívit, máját...” (Bolgár 1934, 23; Szilády 1873, 305).

²¹⁴ „...paranco / loc en té neked hetuen het erőtelen has faias [...] fza / las huffat meg ne fzagafatoc [...] hurat, gyomrat ö / fzu ne haborgaffatoc, piros véret meg ne i / gyatoc...”; „...osllik romolik / termő tetemiben megy ne marathasson / iziben czongaban / termő tetemiben / megy ne marathasson [...] ez a hetvenhet fele faidalom” (Bolgár 1934, 26; Ipolyi 1872, 116–117).

²¹⁵ „Menünk Rózsának kebelibe [...] / Szüvit, máját meghírvasszuk, piros vérit megalíssuk, / Tírjetek meg, tírjetek meg ne menjetek Rózsának kebelibe / Szüvit máját ne hírvasszatok, / Piros vérit ne alíssatok”; „...ajálom boldogságos szép szűz Máriának / a hét fájdalmára s a tiszteletire, / hogy vegye ki ennek a szegény betegnek, / Katyinak az igézetet a szüviből, / májából, / fejiből, / veséjéből, / minden csontjaiból / s minden testiből” (Erdélyi 1976, 104; Diószegi 1960b, 76).

²¹⁶ Pócs 1985–1986, II. 351–512.

²¹⁷ „Buij’ ki igézet a szemek közül, a fej agyvelejéből, az orr czimpájából, az arcz képéből, a nyak inaiból, a veséből, a szívből, a májból, a lépből, minden tagból, minden hajlásból...” (Moldován 1888, 106); „...távozz igézet, / ennek a fejből, / a fejből, / a fejről [...] a szíveből, / a májából...” („...ieși de deochi / din capu Cutăruia, / din cap, / de după cap [...] din inima lui, / din maiu lui...” – Gorovei 1931, 299–300).

²¹⁸ Molnár Á. 2003, 123.

²¹⁹ Tánzos 2005, 67.

²²⁰ Paulson 1958, 206. skk.; Dienes 1983, 215–216; Diószegi 1983, 27–28.

²²¹ Az eltávozott lélek ugyanis messzi tájakon jár, s néha eltéved, vagy gonosz szellemek közé jut, akik el akarják fogni és megkötözni. A bajba jutott lelkek ilyenkor „sírnak és jajveszékelnak”, ám segítségért csak elhunyt rokonaikhoz, vagy a jó szellemekhez fordulhatnak. Utóbbiak között vannak pl. a teleutok szerint a felső istenség leányai, akik oltalmazzák az úton lévő lelket (Dienes 1983, 194–195, 203–204).

vélem, erre a szituáció-sorra találhatunk példát kötetünk néhány magyar és román nyelvű ráolvasójában is, ahol a beteg (azaz, a fentiek fényében, talán annak szabadlelle) kóborlás közben a gonoszokkal találkozik, akik beteggé teszik („megkötik”), mire ő siránkozik, gyötrődik, kesereg, amit „senki a világon meg nem hall”, egyedül Isten anyja, Mária, a mennyország kapujából, aki segít gyógyulásában {278, 349}. Idézett ráolvasóink és a velük rokonságban álló – főként román – szövegek²²² tehát kereszténység előtti emlékeket hordozhatnak {349–350}. Mindezek alapján úgy vélem, a betegség, rosszullét okaként az archaikus, magyar és román, néphit igizet esetén – ha nem is minden esetben – lélekvesztést tételezhetett fel.

A test – illetőleg a testlélek legfontosabb hordozóinak – megszállása tehát a lélek fölötti hatalom átvételét jelenti.²²³ A gonoszok „a testet támadják, betegítik meg, de végső céljuk az ember lelkének elragadása, az üdvösség útjáról való eltérítése”.²²⁴ A fej klasszikus lélekszékhely,²²⁵ úgy gondolhatjuk tehát, aki azt birtokolja, hatalmat szerez a lélek, így a test fölött is. Ezért száll a gonosz igizet is – más démonokhoz hasonlóan –, sok ráolvasó tanúsága szerint, a megtámadott személy fejébe,²²⁶ illetve szólítják fel a betegségeket az onnan való távozásra,²²⁷ néha arra való hivatkozással, hogy azt maga az Úr Jézus Krisztus őrzi (szállta meg), tehát a betegségdémon számára ott már nincs hely.²²⁸ Az Úrjézus által őrzött fej, mint az emberi totalitás jelképe („fejem az Úrjézus”) szerepel a székelyek és csángók által Kicsi Hiszekegy, Hasznos Hiszekegy néven emlegetett imádságokban is,²²⁹ amelyeket a szokott napi imaalkalmakon túl – ráolvasó funkcióban – a gonoszok (pl. nagy idő, ijedtség) eltiltására, távoltartására is használnak {272–273, 283–285}. Hogy elűzzék a betolakodott gonoszt, fújják el a beteg fejét {205–249}, s kéri meg a gyógyító erőket, vigasztalják meg a beteg fejét és szívét: „Vigasztaló

²²² Moldován 1888, 99, 102, 109; Lupașcu 1890, 8; Filimon 1913, 287, 289, 290; Gorovei 1931, 333–335; Berde 1940, 222; Erdélyi 1991, 94.

²²³ A gonosz ilyenkor a személyiség benső, szubsztanciális magjából kiszorítja az isteni erőket, vagyis megszállja azt, az archaikus – de még a középkorban, sőt napjaink néphitében is élő – felfogás szerint ugyanis egyazon térben, egyidejűleg, nem lehetnek jelen az isteni és az ördögi hatalmak, tehát minden egyes személyt, dolgot, tér- vagy időintervallumot vagy a szent, vagy a gonosz erők töltenek be.

²²⁴ Harangozó 2001a, 100.

²²⁵ Onians 2011, 129–135.

²²⁶ „Szem megnezte, szí’ megszerette, / Gonosz igizet belészállott a fejibe.” (Takács 2001, 367).

²²⁷ „Igzet, igizet, / százféle igizet, / menj a kösziklákra / [...] A Szabolcska fejit hagyd olyan tisztán, / ahogy az Úrjézus hagyta születése napján!” {118}; „Azt mondom neked pokolvar, / hogy menj ki a fejéből s a fejevelejéből, / s a karjából, s a lábából s a fogaiból...” (Moldován 1897, 106–107).

²²⁸ „Piros vérit ne igyátok, szálkás husát ne hasogassátok, hanem menjetek el a tenger mélységes fenekire és ott uralkodjatok, mert én ennek a feje vagyok és feje az áldott Ur Jézus Krisztus megfelelő képiben...” (Hoppál-István 1973, 65).

²²⁹ Tánczos 1995, 66–69; 2001, 192, 202; Takács 2000a, 196; 2001, 330.

Szűzmária, / vigasztald meg... / a fejit s a szűvit.” {217}; „Keresztelő Szent János vigasztalja meg / Péternek a szűvit, fejit a fájdalomtól!” {101}

Következő szövegünk {128} „A boldogságos Szűz Mária eressze ki / Szent aranyos pókából szent aranyos kezeit, / bizony-bizony meg fog térni” sorainak párhuzamaival Szent Antal tüze gyógyítására használt ráolvasóink jegyzeteiben foglalkozom {286–299/ Megj.}. A Szent Fiával a Jordán vizéhez induló Mária találkozása az igizetet hordozó, rontó démoncsoporttal {137} már következő fejezetünk szövegeinek mitikus alapszituációját előlegezi meg, amelyben a Kisjézust igézik meg. Az in illo tempore végbemenő megigézés- és gyógyítástörténet színteréül a mitikus Jordán vizét övező terület szolgál, a mindenkori vízvetést is a „Jordán vize maradékából” végzik {194}, a történetekben nemegyszer felbukkan Keresztelő Szent János alakja, de expressis verbis elhangzik a megkereszelem kifejezés is {165}, ami arra utalhat, hogy az első vízvetésnek – s így a későbbi, annak mintájára végzett, abból származtatott gonoszűző cselekedetnek is – köze van a keresztséghez, illetve annak egyes archaikus formáihoz {162–204/ Megj.}. Három gyimesi ráolvasó gonoszűző zárórésze a fejezetünkben szereplő olvasások alaptípusához képest többlet szövegelemeket tartalmaz. Az első egy hasonlattal élő párhuzamos kívánságot („Ugy elműljék, / mind a só a vízbe, / viasz a tűzbe!” – 139. sz.), a második, egy hasonló kitétel („Légy olyan lágy, mind a viasz, / olvadj el úgy, mind a só a vízbe...”) után az igizet feltételezhető okozóinak felsorolását, majd egy átok- és főhász-formulát {144}, a harmadik ráolvasóban {158} pedig szintén egy hasonlat („Oszolj el, mind a só a vízbe, / viasz a tűzbe!”), valamint az okozók felsorolása szerepel.²³⁰ A semmivé foszló gyertyafüst, a vízben elolvadó só gonoszűző képe kötetünkben másutt is előjön {126, 141}. Egy sántateleki szövegben {143} szereplő hőkő kifejezéssel először egy magyarcsügesí vízvető ráolvasóban találkoztam, ahol a jelentése „kőszikla, valami olyasmi” lehetett,²³¹ láthatjuk, itt is „kietlen, elvadult hely”-ként említik. A hőkő, egy kosteleki magyarázat szerint: „Ez egy rossz, égető, hasonlít... a villámcsapáshoz. De ez különleges... egy égető mesterség. ...Hát ez láthatatlan.”²³² A kifejezés, amely hy kew alakban már a Besztercei Szójegyzékben (1395 k.) előjön,²³³ talán a boszorkánypereink irataiban – a váltott gyermek „megfőzés”-sel való visszacserélése kapcsán – is felbukkanó régies hév kő, hé kő, héj kő, hej kő megfelelője, amely a periratok és a recens néphit hasonló akciói alapján leginkább a kemence bevetőnyílása előtti felület lehet.²³⁴

A Krisztus keresztjét csoda segítségével megtaláló Szent Ilona asszon alakja, amely fejezetünk csikmadarasi ráolvasóján {156} kívül három másik szövegben {162, 202, 205} is felbukkan, már egy 16. század eleji ráolvasásban előjön.²³⁵ Említett madarasi szöve-

²³⁰ Az említett szövegelemekről bővebben l. Pócs 1985–1986, I. 53–76, 256–301. o. II. 1–2; XII. 1–88.

²³¹ Takács 2001, 408–409.

²³² Takács 2001, 409.

²³³ Benkő L. 1967–1976, II. 154.

²³⁴ Schram 1983, I. 566–567.

²³⁵ Bolgár 1934, 18.

günk {156} a gonoszt teljesíthetetlen feltétel szabásával megkötő zárórésze („Szántsatok kősziklát, / vessetek vasat, / mikor az megterem, / az igizet es akkor foganjon meg!”) igazi különlegesség, hiszen benne a csaknem félezer évvel korábban, 1516–1518 között feljegyzett, Contra Tharghy Equorum feliratú, lótyalog ellen használatos, Szelestei-féle ráolvasás utolsó két mondatának közvetlen párhuzamát ismerhetjük fel.²³⁶ Hasonló szövegelemek szerepelnek egy, a 18. század első harmadában lejegyzett „Torok gikrol” feliratú ráolvasóban.²³⁷ A magyar régiségben több, hasonló szövegű ráolvasást nem ismerünk. A Magyar Néphit Topográfia kérdőíveire 1964–1970 között érkezett válaszok között szerepel egy hasonló részt tartalmazó, zsébre gyógyítására használt abaujdevcseri szöveg,²³⁸ Tápén (Csongrád m.) pedig Polner Zoltán gyűjtött egy, a fentihez még közelebb álló sorokat hordozó, nyilallás elleni ráolvasást.²³⁹ A csikmadarasi szöveg zárórészének közvetlen – az idézettek között a legközelebbi – párhuzama egy máréfalvi (Udvarhely megye), kelés elleni olvasásban lelhető fel: „Szánts követ, vess vasat. / Valamint a kő a vasma megfogani, / ez az eredet ugy eloszoljon.”²⁴⁰

A fejezetünkben szereplő vízvető szövegek alaptípusával ellentétben néhány ráolvasónk nem a gyógyító, szent erők, hanem a rontást hordozó gonoszok, az igizők {157}, a huszár menyecskek {158}, a gonosz igizet {159}, a hetvenhétfele igizet {160} vándorlásával kezdődik. Az ilyen szövegek a „Találkozás a gonosszal” típus jól elkülöníthető alcsoportját képezik.²⁴¹ A hét huszár menyecske alakja – legjobb tudomásom szerint – a magyar ráolvasókinszben másutt nem szerepel. A gyimesi csángóság ráolvasói között kissé szokatlanul ható tarhavasi szöveg {161} egy hajdan románul mondott, hosszabb vízvetés derivátuma lehet; erre utal a helyenként minden bizonnyal hiányos szöveg néhány fordulata, így az „Olyan kövér, mind a szalonna, / olyan piros, mind a rák” szövegrész, amely szinte tökéletesen megegyező formában szerepel egyes román deszken-

²³⁶ „Zanth wala keweth weth wala keweeth. parancholok en theneked hogy mykeppen a kew nem ghykerezthethyk és nem lewelezththyk azon keppen the lth a lowon ne ghykerezheffel es erekedheffel.” (Bolgár 1934, 13; vö. Horváth C. 1921, 204).

²³⁷ Pócs 1985–1986, II. 541. o. XV.13.2.; Jankovics 1990, 107.

²³⁸ Pócs 1985–1986, II. 542. o. XV.13.4.

²³⁹ Polner 1978, 101; 2000, 71.

²⁴⁰ Erdélyi 1990a, 40; 1999, 843. A ráolvasók „lehetetlenség”-motívumai kapcsán a „nem gyökerező kő” szövegformuláival Pócs Éva két tanulmányában is foglalkozott. (Pócs 2006, 236–240; 2009, 30–31.) A „nem gyökerező kő” előképe, a „nec lapis lanam fert” („amint a kő nem növeszt gyapjat”, költői értelemben: „amint a kő nem hoz gyümölcsöt”) sor – antik példák nyomán (Heim 1892, 493–494.) – már az 5. században, szemén nőtt árpa megkerítésére szolgáló szövegben, előjön (Marcellus 1889, 89: De medicam. Cap. VIII, 191). A későbbiekben orosz változatokkal („A kőnek nincs virágja...”; „A kőből nem nő virág...”; „Amint a kőből egyetlen gyökér sem növekszik...”; „...amilyen lehetetlen az, hogy a kő gyümölcsöt hoz...”) is találkozhatunk. (Mansikka 1909, 89–90, 280.) Hasonló – a „nem gyökerező kő” képét tartalmazó –, lehetetlen feltételt használ egy sérv elleni vepsze ráolvasó (Bereczki 1979, 46), de a „gyökértelen kő” („stone without roots”) képe fellelhető a litvánok ráolvasásaiban is (Vaitkevičienė 2013, 213–214).

²⁴¹ Pócs 1985–1986, II. 459–469. o. XV.14–22.

tálásokban;²⁴² éppúgy a „Sátánnal, Sátánnéval” való találkozás, de a (mennyekből) vaslajtortján leszálló Szent Péter alakja is. A Sátán, Sátánné alakja a román ráolvasók közös, általános – és a magyar ráolvasásoktól eltérő – jellemzőjére utal, amely a gyógyulás érdekében a betegségnek nem csupán különböző eredetű, színű, de mindkét nemű változatát is felsorolja. Tapasztalataim szerint a csángóság ráolvasóiban előjövő hasonló szövegrészek többnyire román hatásra utalnak. Jó példa erre egy somoskai olvasás: „Eszszetalálkozott Szánko Szánkucával, / Morár Moraricával...” {278} A vaslajtortja kép párhuzamai – „arany lajtortiak” – a környező vidék más betegségekre való ráolvasóiban is felbukkannak,²⁴³ de szerepelnek az arany- és ezüstlajtortják a 18–19. század román kézíratos ráolvasóiban is.²⁴⁴ Ezzel a képzetel áll kapcsolatban az erdélyi magyar énekekben, cigány kántákban, magyar és román ráolvasóban fellelhető, eget-földet összekötő viasz- (vigasz-), ezüst-, illetve arany-lajtortja,²⁴⁵ de ezüstlétra, tündöklő, fehér viaszlajtortja, a menny lajtortjája s annak tömjénfüst foka szerepelnek a románság karácsonyi-újévi kolindáiban is.²⁴⁶ Hasonlóan vas-, viasz-, ezüst- és csontlétrát említ a románság archaikus halottas (ún. zorile) énekeinek némelyike.²⁴⁷ A mennyei, szent viaszlétrán, ezüstlétrán az Úr időnként másodmagával száll alá a földre, társa ilyenkor leggyakrabban – a fenti ráolvasókban is szereplő – Szent Péter.²⁴⁸ A létra a halottkultusszal is kapcsolatban áll,²⁴⁹ Gyepecén is volt régebben a húsvéti asztalon a halottak lelkei számára odakészített, létra alakú kalács.²⁵⁰

²⁴² Moldován 1888, 109.

²⁴³ Takács 2001, 496, 500–501; vö. 278. sz.

²⁴⁴ Timotin 2010, 294, 344, 355, 356. o. LIII, XCVII, CVIII–CIX. sz. („scară de aur”); 363. o. CXVI. sz. („scară di argint”).

²⁴⁵ Moldován 1888, 100, 102; Berde 1940, 222; Kallós 1958, 51–53; Erdélyi 1976, 699, 700; 1999, 857–858; Harangozó 2001a, 106, 228.

²⁴⁶ Pamfile 1914, 69, 74; Viciu 1914, 39, 59, 62, 104; Bartók 1968, 240.

²⁴⁷ Kahane – Georgescu-Stănculeanu 1988, 35, 164, 168, 179. sz.; Demény 2001, 417.

²⁴⁸ „Alászáll, alászáll / Isten Szent Péterrel / A menny lajtortjáján...”; „Alászáll, alászáll / Isten erre a földre, / Isten az ő társával, / Társával, Szent Péterrel...”; „Alászáll, alászáll / Isten Szent Péterrel / A nagy viaszlétrán...”; „Alászáll, idetalál / A létrán, szent létrán / Isten Szent Péterrel...”; „Alászáll, alászáll / Isten Szent Péterrel / Leszállnak a lajtortján / A szent viaszlajtortján...” („Pogorit-o, pogorit[u] / Dumnezeu și cu Sântetr’ / Pa pogoru cerului...”; „Pogorit-o, pogorit[u] / Dumnezeu pă ăst pământ[u], / Dumnezeu cu soțul său, / Cu soțul său, cu Sântetru...”; „Pogorit-o, pogorit[ui] / Dumnezeu și cu Sântetr / Pă pogorî mari dă ceară...”; „Coborît-o, nimerit-o / Pă scară, sfântă de scară / Dumnezeu și cu Sfânt Petru...”; „Coborît-a, coborît / Dumnezeu cu Petru Sfânt / Coborît-ău tot pe scară / Scară-i sfântă și de ceară...” – Bartók 1968, 237–239, 241.)

²⁴⁹ Gazda K. 2001, 306–307.

²⁵⁰ „Még emlékszem, kicsike vótam, hogy mind a létra, olyant csináltak, három ága vót neki. S olyant csináltak, hogy azon menjen fel a menyországba. Oszta kimaradt az. Létra vót rendesen, csak három ága vót neki. Három foka volt? Három lépcső, illetve.” (70 éves nő [sz. Magyarcsügés], Gyepece, 2003. szeptember 3.)

C.
Vízvetés
(*A kis Jézust megigézík típus*)
{162–204}

Fejezetünkben, az előzőhöz hasonlóan, epikus jellegű vízvetéseket olvashatunk, amelyek a csíki székelység, a gyimesi és hárompataki csángóság köréből, valamint Bükklokárról és a gyergyói Vaslábról származnak.

Szövegeink javarészt – az előző fejezetben (2/B) szereplő ráolvasókhoz {126–161} hasonlóan – a „Találkozás a gonosszal” elnevezésű szövegtípushoz tartoznak, annak azonban két újabb altípusát (Találkozás a gonosszal B: A kis Jézust megigézík, valamint D: Három zsidó lány) jelenítik meg.²⁵¹ Egyik szövegünk {179} talán újabb alcsoportot (C: Három fehér asszony) idéz,²⁵² ez azonban megkopott és némileg töredékes szövegeből nem derül ki egyértelműen, ezért az elsőként említett ráolvasócsoporthoz soroltam. Az első szövegcsoporthoz (A kis Jézust megigézík) tartozó vízvetésekben a Kisjézust ölében vivő Szűzanya a leányok, zsidó leányok, asszonyok {166–167, 171, 176–177, 179–182, 193, 201}, a zsidó legények és leányok különböző csoportjaival {165, 168, 172, 174–175, 189–192, 203–204}, másutt három fiatal emberrel {188}, illetve Ábrahámmal {163}, a tályogos asszonnyal {164}, Józéfával {178, 200}, Józéfával és leányával {198} vagy Józéfa leányával {194–197, 199} találkozik, akik megigézik Szent Fiát, mégpedig gyakran szinte a Pápai Páriz Dictionariumában szereplő fascinantium more laudare, azaz „igézésképpen dicsérni”²⁵³ szólás illusztrációjául, a túlzó szeretet külső megnyilvánulásaként elhangzó dicsérettel, amelyben a gyermek Jézust az égen járó fényes csillaghoz, napfényhez hasonlítják: „Ó, de szép fiad van, Mária, / akár csak az égen járó csillag!” {197}; „o be szép fiad van / Mária mint egy égen / járó fényes csillag...” {199}; „Ó, de szép fiad van, Mária, / mind az égen járó napfény!” {200} A túlzó szeretet és a gyakran nem csupán meg-, de elkívánást rejtő dicséret is lehet tehát a gonosz igizet forrása. Egy régi, gyimes-felsőloki vízvetésben is „kércinségből, irigységből” igizte halálra a nagy zsidó leánnya a Kisjézust,²⁵⁴ ahogyan az egy budáka-oldali (Gyimesbükk) szövegben is szerepel.²⁵⁵ A dicsérettel való megigézéshez kapcsolódó szövegtípus – úgy tűnik – kizárólag népünk körében ismert,²⁵⁶ a Kárpát-medencében és Moldvában azonban mindenütt elterjedt.²⁵⁷

²⁵¹ Pócs 1985–1986, II. 470–483, 486–499. o. XV.3, XV.5.

²⁵² Pócs 1985–1986, II. 483–486. o. XV.4.

²⁵³ Pápai Páriz 1767, II. 148; 1801, II. 155.

²⁵⁴ „Elindult a Boldogságos Szűzmária / Szent Fiával a Gecemáni kertbe. / Szembetalálták a nagy zsidó leánnyát, / kércinségből, irigységből halálra igizte...” (Tánczos 1995, 40–41).

²⁵⁵ „Elindult a boldogságos Szűzmária / Az ő áldott szentséges Szentfiával, / Gecemáni kertbe, imádkozni. / Megtalálta a nagy zsidó leánnyát. / A nagy zsidó leánya kitakargatta, / irigységből, kércinségből halálra igizte...” (Takács 2000c 92; 2001, 387).

²⁵⁶ Pócs 2004, 411.

²⁵⁷ Pócs 1985–1986, II. 486–499.

Mindez, amint a viszonylag egységesnek mondható szövegállomány is sugallja, feltehetőleg egyes 18–19. századi ponyvanyomtatványok hatásának is köszönhető, ²⁵⁸ ami egyúttal talán magyarázatul szolgálhat arra is, a Csíkban meglehetősen gyakori szövegtípus miért olyan ritka az elzártabb Gyimeseken. Ugyanehhez a ráolvasó-csoporthoz soroltam azt a szöveget, amelyben három zsidó asszony alakja szerepel {179}, bár ez a rontó csoport talán az egyes moldvai ráolvasásokban szereplő három fehér asszonnyal is kapcsolatban áll, ²⁵⁹ ez azonban megkopott és némileg töredékes szövegéből nem derül ki egyértelműen. Ugyanez vonatkozhat a három zsidó leány {177, 180–182, 193, 201}, illetve három árva szép leány {171, 176} figurájára. ²⁶⁰

A fejezetünkben szereplő vízvető szövegek szűzsége röviden a következő: A Szűzanya elindul a gyermek Jézussal (A); találkozik az igézetet hordozó személlyel / személyekkel, akik – alkalmasint irigységből táplálkozó, túlzó szeretetből – megigézik a Kisjézust (B); Mária egyedül, esetenként más gyógyító segítségével, végrehajtja a minden későbbi vízvetés őstípusául szolgáló gyógyítást (C); amelyre – mint „in illo tempore” véghezvitt őscselekedetre – hivatkozáva a jelenben is elvégzik a vízvető ráolvasást (D). Egyes szövegek ehhez az általános sémához képest hiányosak lehetnek, ugyanakkor azonban mind a teljes, mind pedig a töredékes változatok tartalmazhatnak többletelemeket (E).

Az előző nagy ráolvasó-csoportokhoz hasonlóan fejezetünk vízvétéseinek egy részében is megfigyelhető ugyanis, hogy az olvasás gerincét alkotó epikus szövegrészhez többletelemek – néhol felsőbb erők segítségét kérő fohász, másutt az okozók felsorolása és fohász, az okozók felsorolása és visszaküldés, az okozók felsorolása, valamint visszaküldés és fohász – csatlakoznak. Szövegeink között vannak olyanok, amelyekben maga Mária a gyógyító {163, 165, 167, 171, 174–181, 183–185, 189–192, 200} és olyanok is, amelyekben más, külön gyógyító(k), így elsősorban Keresztelő Szent János {168, 195, 197–199; talán 182}, Szent József {188, 196}, Szent Ilona {162, 202}, Szent Anna {201},

²⁵⁸ A Legújabb köszöntő ének a boldogs. szűz Máriához s a hideglelés és szemfájás imája (Szeged, 1849) című nyolclapos ponyván olvasható, igézet elleni szövegben is hasonló részek szerepelnek: „Föülűt Jézus a márványköre, / Arra ment három szűz leány. / Az egyik azt mondta: / Ó édes Jézuskám, szebb vagy te a holdvilágnál, / A másik azt mondta: / Ó édes Jézuskám, szebb vagy te a ragyogó csillagnál, / A haramadik azt mondta: / Ó édes Jézuskám, szebb vagy te a fényes napnál. / Odament a boldogságos szűz Anyánk, / Mária a Jordán vizére és hozott vizet. [...] / Úgy menjen szét az igézet, / Mint a márványkövön lefolyt a Jordán vize.” (Jung 1993, 84.) Ugyanígy a kiadvány későbbi változatában: „Föülűt Jézus a márványköre, arra ment három szűz leány, az egyik azt mondta: ó édes Jézuskám, szebb vagy te a holdvilágnál, a másik azt mondta: ó édes Jézuskám, szebb vagy te a ragyogó csillagnál, a haramadik azt mondta: ó édes Jézuskám, szebb vagy te a fényes napnál, odament a boldogságos szűz Anyánk Mária a Jordán vizére és hozott vizet [...] úgy menjen szét az igézet, mint a márványkövön lefolyt a Jordán vize, az Atyának, Fiúnak és Szentléleknek nevében. Amen.” (LKÉ, 6–7; vö. N. Szabó – Zombori 2010, 181, 451. o. 530. sz.)

²⁵⁹ Pócs 1985–1986, II. 483–486. o. XV.4.

²⁶⁰ Pócs 1985–1986, II. 486–499. o. XV.5.

Szent Cecille {193}, illetve a szent asszonyok, közelebből meg nem határozott csoportja {197, 199–200} is szerepel.

162. Mária, Édesanyám, hallgass meg!
Jézuskát megigizték.
Szent szeme lelapulván,
szent orcája elsárigulván.
Elküdi Mária,
égi édesanyám,
Szent Ilona asszont a Jordán vizihez,
hojzon a Jordán viziből három csepp vizet,
mossuk meg Jézust,
Jézus hátha jobban lenne.
Elment Szent Ilona asszon,
a Jordán viziből vizet hozott.
Vizet vettünk Jézuskának,
Jézuska mingyárt jobban lett.
Ugy használjon ennek a Máriának,
mind Jézuskának ahogy használt.
Mária, Édesanyám, hallgass meg!
Szem megnezte, szív megszerette.
Szép Szüz Mária, gyógyítsd meg a fejit!²⁶¹
163. Az Atyának, a Fiunak és Szentlélek Istennek nevében. Amment.
Akarok használni ezen szent igékkal,
mint Szüzanya Mária használt áldott Szent Fiának.
Szüzanya Mária ölébe vevé áldott Szent Fiát,
elindult a megszentelt utakon Jeruzsálem felé.
Elöl találá Ábrahámot.
Ábrahám megtekinté,
hét szent szive szakad.
Szentséges Szüzanya Mária színe szomorodva,
szent haja leeresztve.
Elindult a Jordován vizéhez,
elvitte az ő szent fiát.

²⁶¹ 78 éves nő [sz. Gyimesbükk, Rakottyás], Gyimesközéplak, Hidegség, Cokányokpataka, 2005. október 18. A vízvető ráolvasót ugyanekkor az idős asszony ötven esztendő, még Rakottyáson született leánya is elmondta. A „Szem megnezte...” kezdetű utolsó szövegrészt nagybeteg, suttogni is alig tudó édesanyja kifelejtette, így, közös megegyezéssel, a leánya által mondott változat szerint egészítettük ki az olvasást.

Megáldá, megmosogató az ő áldott szent fiát,
tisztán maradt, minden fájdalom nélkül.
Maradjon tisztán ez a tehén is,
fájdalom nélkül,
feje, testje s mindene,
minden fájdalom nélkül,
mind az Úrjézus Krisztus tisztán maradt,
minden fájdalom nélkül,
Ammen.

S akkor három szemet teszen belé... forró szemet. Égő szemet. S mikor teszi belé,
akkor keresztet vet, s mondja:

Az Atyának, Fiunak és Szentlélek Istennek.

S akkor osztán, mikor így a szemet teszi belé, akkor örökké mond egy Üdvözetet,
egy Miatyánkot... S akkor evel vége van. [...]

Mit lehet megigézni?

Hát embert s állatot, s mikor lássa az ember, hogy az az állat úgy szomorkodik
vagy mi, akkor vessen vizet, s akkor, ha tehén vagy disznó, vagy ló, vagy mi,
annak a nevét mondja.

S a fákat, a virágokat is meg lehet igézni?

Azt es meg lehet. [...] S akkor... amibe vizet vet, abból három cseppet, akár
disznóznak, s akár... disznóznak jól megsúrolni a hátát. S a lónak es, vagy te-
hénnek. [...] Ha megvette, akkor a fejit s a kezit megsúrolni, s három csepp vizet
az ember igyék. [...]

Az állatoknak hogyan súrolják a hátát? Elölről? Hátról?

Hátról eléfelé. S akkor a disznóznak, a tehénnek lehet vizet tőteni a fülbe abból
a vizből, de a lónak nem, met a ló megdöglik.

Nem szabad a ló fülébe beletölteni?

Nem lehet.

Az állatokon hogyan mutatkozik meg, hogy meg vannak igézve? Ásítóznak?

Ásítóznak vagy szomorkodnak. Igen. [...]

Mikor jó elmondani ezt az olvasást?

Mikor észrevette az ember, hogy na, ő szomorkodik, s... akkor a vizből egy kicsit
meghagyni, s az utcán keresztülönteni.

Miért kell keresztülönteni?

Azér, hogy jár ott mindenféle, s akkor aval veszi...

Hogy tapodják fel?

Igen. [...] Hát az én apósom például ment az erdőre. Szép két fiatal tehenje vót.
[...] Ez az öregember kiállott a kapuba [...] úgy megigizte a teheneket, hogy mikor

„Szüzanya Mária ölébe vevé áldott Szent Fiát, / elindult a megszentelt utakon Jeruzsálem felé...”
(Csíkbánkfalva) {163}

kiment Úz fejibe, Békástőre, akkor a tehen lefeküdt! S akkor jöttek emberek, segítették férehúzni. S akkor hazaient, hogy vettessen anyósom vizet. S vizet vettetett, s a tehen felkőtt s a lábán hazajött. A vizet itt megvették, nem vitték ki, de... ugy es használt. Igen.

Azt tehát oda sem vitték, meg sem mosták vele, mégis meggyógyult tőle?

Igen, a távolba... a távolba is. [...]

Kitől tetszett tanulni ezt a vízvetést?

Anyósomtól. Csedő Borbála. Az uramnak az édesanyja. Szöngyörgyön született, s ide hozták férhez.²⁶²

164. Azon gondolkodok, hogy melyiket mondjam el. Elmondom én azt, hogy:

Elindula a boldogságos Szüz Mária.
Elöl találta egy táltyogos asszont,
hét fiával, hét leánnyával,
hetvenhétféle ígizetekkel tele voltak,
amelyek megigizték az ő áldott szent fiát.

Akkor vet egy szenet:

Induljatok, oszoljatok!
Menjete a tengernek fenekébe,
a cethalnak gyomrába,
s ott uralkodjatok!

Ezt kell háromszor mondani. [...] Ezt, vizet meritünk egy csészébe. [...]

Honnan kell meríteni azt a vizet?

A kutból. Mindegy az. A vederből meritti az ember s... De ha esetlegesen olyan helyt van az ember, a Fiságból, s visszafelé!

Folyóvízből.

Folyóvízből. [...] Visszafelé kell.

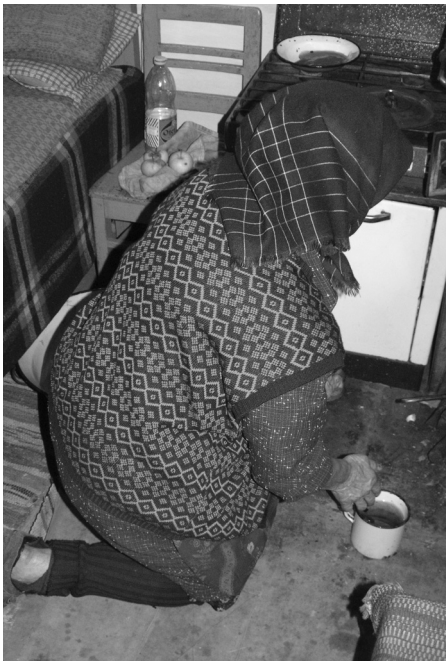
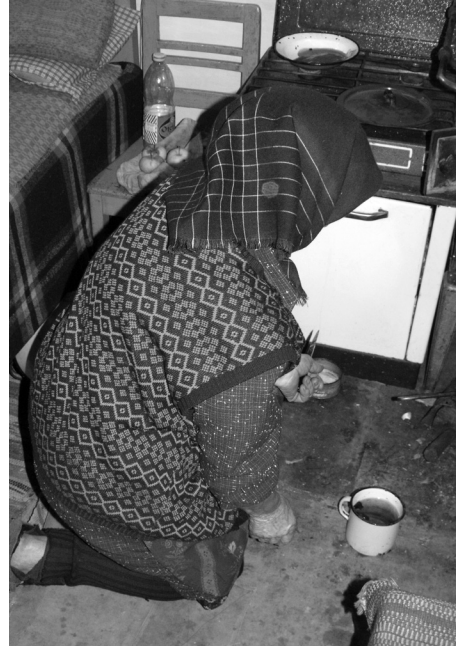
Fölfelé?

Igen. Egyszer merit. [...]

Abba szenet vet.

[...] Három szenet. Igen. S ha a szenek lemennek, akkor biztos, hogy ígizet. S ezt az imát reamondja mindegyikre. [...] S akkor keresztet vetnek reja. Háromszor kell ezt elmondani. [...] S három szenet vet belé, vagy ugye gyufaszálgát, s akkor, hogyha meg van ígizve, azok mind lemennek. Akkor sírnak azok a szenek. Igen. [...] Azok ott elsüllögnek, ott. S pláne olyan szem vetődik, úgy ordit benne, s

²⁶² 85 éves nő, Csíkbánkfalva, 2007. október 19.

„Elöl találá egy tályogos asszont, / Hét fiával, hét leánnyával...” Vízvetés Csíkmindszenten.
(Imitáció.) {164}

meg van ígizve, hogy irtó! [...] S... abból iszik, s akkor aval megmossuk. A fejit. Megmossuk, ugye, jó bővön van nekünk akkor vizünk... még mü es iszunk belöle. [...] Kell három kortyot igyék abból a vizből. S aztán megmossák. S osztá kiöntöttük az utcára. Keresztesen. [...] ...hogy a majorság járja fel. [...] Az útra. Igen. Hogy ha járkálnak, hogy tapodják fel.

Úgy tartják, hogy arra ráragad az az igizet, aki beletapos?

Igen, igen.

Akkor az elviszi? Annak fáj a feje azután?

Igen, igen.

Kit, mit lehet megigizni? Embert, állatot?

Mindent meg lehet. [...] Igen. Pédául, mondjuk azt, magának tetszik az a tehén vagy tetszik az a disznó, megnézte, s abba a helybe elbetegedik az az állat. Szédül [...] úgy megigizik, hogy belé es lehet halni. S állat es belédöglik. [...]

Ha szövőt tettek, kenyeret sütöttek?

Azt es megigizték! [...] Ezt a szövőt megigizték, nem tudta se ide, se oda. S: – Ó, menj el, na, s vessél vizet neki, te komámasszon! Akkor elmentek s vizet vettek. [...] Ezt hallottam, hogy azt es, a munkáját es megigizték, s azért nem tudott úgy dolgozni. Akármivel dógozik... így beszéltek ezelőtt.

A fákat, a virágokat is meg lehet igizni?

[...] Mindenfélit meg lehet igizni. [...] Hogy az olyan szép, s az olyan erősen tetszik, s úgy osztán ő szárad el. De én, má legalább es, ezelőtt es úgy vót, hogy: – Ptü, meg nem ígizlek! Letöptük örökké. [...]

A fákra, mikor virágban voltak, kötöttek valamiket?

Én nem tettem. Nem es vót nekem a fákon sok virág.²⁶³ [...] Met olyanok vannak, hogy úgy megigizik, hogy beléhal. Belé lehet halni. A fejit fájtassa s szédül... [...] S láthassa az embert olyan fehérnép, férfi meg, hogy valahogy tetszik.

Megtetszik neki?

Igen. S megigizi.

Azért igizi meg, mert megtetszett neki?

Igen.

Beléveti a szemét...

Igen. Igen. S megigizi. S nem tehet róla. [...] Me valahogy olyan vót a szeme, hogy ígizett. Állatot, mindent az olyan, az megigizett. Ez valahogy... úgy születik benne. Úgy születik, hogy olyan a szeme?

Igen. Úgyhogy attól lehet. Még belé es lehet halni az igizetbe. Történt. Szengyör-gyön vót. Úgyhogy úgy megigizték, hogy beléhalt. [...] Má annyira utolérte vót. *Az fiatal volt? Szép volt?*

²⁶³ A beszélgetéskor jelen lévő idős szomszédasszony ekkor közbevetette: „Kötünk piros szalagot. Há ténleg, igen. Ha erőst virágba vótak. Én most es, nekem a meggyfám vót itt a kertbe, az ajtó előtt.” (88 éves nő [sz. 1919], Csíkmindszent, 2007. október 19.)

Nem. Mindenkinek valaki szép. Valaki erősen tetszik. S azt ígzi. Megnezi, s: – Jaj, te, be szép két szemed van! Vagy: – Be szép arcod van! [...] Ennyi elég, több nem kell. Ammá valahogy elveszi a... gondját, s olyan lankadt lesz, s olyan beteg lesz. S akkor vetnek vizet. [...]

Mondta, hogy szárad meg, akit megigiztek.

Igen. S akkor vizet vetnek ennek, amelyik olyan beteg.

Miből látszik, hogy szárad meg?

Ugy... ugy fonnyad örökké, ugy fonnyad, s nem bírja magát. [...] Örökké az az első, hogy vetünk vizet [...] s egy miccre jobban lett. S akkor ugye megmosták a fejit, s ivott belőle három cseppet, s ez. [...]

Mije fáj még akkor? Nyomja a szívét? Fáj a gyomra tőle?

Igen. S szédül. Úgy szédül, mind egy részeg ember. [...]

Mondják, hogy ásítózik is?

Igen. Rosszul érzi magát, erőssen rosszul érzi magát. S szédül. Irtó az a szédülés. *S ha olvas az igizettől, maga is szokott ásítózni?*

Nem. Nem. Nem.

Ezt nem tapasztalta?

Nem. [...]

Mondta, hogy másképpen is tudja mondani. Az hogyan van?

Igen. Vizet meritnek a csészébe s akkor mondják:

Szem megnézte, sziv megszerette.
Ezer angyal jöjjön a vigasztalásodra!
Ez az eltöpdösés ugy használjon,
mind Jézusnak a Jordán vizébe a megmosakodás!
Az Atyának, Fiunak, Szentlélek Istennek nevében.

S háromszor, annak, amelyiknek a feje fáj, háromszor így nyaljuk, s ptü-ptü. [Elköpdösi.] S akkor mondjuk. S háromszor elmondjuk ezt. [...] Ezt kell, s hogyha nem, akkor gyufából vetünk. Igen. [...]

Kitől tanulta ezt?

Jaj! Én ezt még mámától. Még nagymamámtól. [...] Igen, igen, igen. Nagymamámtól [...] ha mentünk nagymamámékni, Bánkfalvába, én szengyörgyi születés vagyok, s akkor, ha mentünk le Bánkfalvába, akkor má mámát megint valamivel kínoztuk: Mámá, valamit mondjon! Valamire tanyitson! S olyan jóízű öregasszon vót! A Jóisten nyugtassa! S tölle tanúltunk ilyeneket. [...]

Őt hogy hívták?

Péter Borbála vót.

Ő kitől tanulhatta ezt?

Ó! Csak a szülőktől. [...] Ezt el lehet mondani. S érdemes megtanyítani.²⁶⁴

²⁶⁴ 80 éves nő [sz. 1927. Csíkszentgyörgy], Csíkmindszent, 2007. október 19. és 2008. november 7.

165. Hol elindula a boldogságos Szűz Mária,
 az ő áldott szent fiával.
 Talála egy zsidó leánt, egy zsidó legént.
 Kitakargaták az ő áldott szent fiát,
 Megcsókolgaták, halálra igizék.
 Elmene a boldogságos Szűz Mária Jordán vizihez,
 három szikrát ejtett:
 Megkeresztelem az Atyával, a Fiuval,
 a Szentlélek Uristenvel.²⁶⁵
 Megmosogató az ő áldott szent fiát,
 olyan legyen, mind annak előtte.
 Mondá az ő áldott Szent Fia:
 „Ó, áldott Szent Anyám,
 kik a világon szenes vizet csináltaknak,
 mind megvigasztalódjanak.”
 Én es elmejek a Jordován vizihez,
 három szikrát ejtek,
 megkeresztelem az Atyával, a Fiuval,
 a Szentlélek Uristenvel.
 Jőj el, boldogságos Szűz Mária,
 légy megvigasztalója!

Ennyi az egész.

Hányszor kell mondani?

Ezt kétszer [...] s abba a helybe, úgy egy kicsi idő múlva megtér. [...] A vizet folyóvizből, ha lehet, ki tetszik meríteni egy fél csészével, és abba szénvel vetik vagy gyufával. Megyujtsák a gyufát és akkor elégetik, s háromszor beléejtik. S ha leszáll háromszor, akkor megvan igizve, s ha csak kettő, a' nem, nincsen megigizve.

S akit megigiztek, iszik belőle?

Igen, háromszor megmossa a fejit egy kicsit. S akkor jobban lesz az... Mi kiönt-sük... a ház tetjire felloccsantsuk. Így szokták... hogy legyen jobban a beteg... Ne tapodja fel, igen.

Ki igéz?

²⁶⁵ A bánkfalvi ráolvasó szöveg egyes elemei – amint azt már említettem {126–161/Bev.} – arra utalnak, hogy a néphit az őseredeti gonoszűzést, mint a későbbi vízvetések őstípusát a Kiszűz megkeresztelésével hozza kapcsolatba. Erre utal a következő nyolc, csíki és gyimesi vízvetés is {166–173}. Némelyikük {169–170} szerkezetileg nem is ide, hanem vízvetéseink első (2/A) csoportjába tartozna, csupán a többi szöveggel {166–168, 171–173} való szoros kapcsolatuk miatt idézem őket itt.

Hát, aki valakit megnéz erősen, s megnézi, vannak olyan egyének, akiknek összeír itt a homlokik... a szemöldökik, az igizős.

Mit lehet megigézni?

Akármit, mire reanéz, azt megigizi. Az állatot is meg, s kicsi babát. S mindenféle állatot meg lehet igizni. [...]

Növényeket?

A fákat is lehet. [...] Biztosan igen. Mikor virágoznak... azt is meg lehet.

S valakinek a munkáját? Ha régen szövőt tettek?

Azt is, azt is. Azt is, hogy nem jól jár az osztováta. Igen, igen. Annak es vizet vettek. [...] S a kenyértésztát. Azt es meg lehet igizni. Meg. [...] Csak azt az imádságot mondják el, amit most mondtam.

Kitől tetszett tanulni?

Édesanyámtól. Idevaló vót. Kánya Rózália vót. S most a jeleni urát... Szabó Lajos vót.²⁶⁶

166. Jézus elindult a Jordán folyó vizihez,
megkeresztelkedni.
Megtalálkozott a zsidó leányával,
aki megigizte.
Szálljon a szívére!
Jöjj el, Szentlélek Uristen,
vigasztald meg!

Egy Múatyánkot, egy Üdvözetet, s egy Hiszekegyet, s egy Dicsőséget. Három szentet vesz ki a füttőből, s beléteszi a vízbe, s akkor keresztet huz, s akkor ez a vetés, a vízvetés.

S akit megigiztek?

Megmosogatja a fejét, a homlokát, s a vakszemét. Igen. S úgy helyrejő. S mondjuk, így állatra rejaloccsantsa a vizet, s akkor helyrejő.

A vizet hová önti?

Egy virágcserepbe. S lefedni a kannát, napszentületig. Akármilyenkor, mikor meg vagy igizve.²⁶⁷

167. Elindula boldogságos Szűz Mária
az ő áldott szent fiával, az Úr Jézus Krisztussal
a Jordán folyó vizéhez, hogy megkereszteltessék.
Talála egy zsidó léánt, az megnézi,
megcsókolgató az ő áldott szent Fiát.

²⁶⁶ 81 éves nő [sz.1917], Csíkbánkfalva, 1998. június 6. és 2004. augusztus 3.

²⁶⁷ 50 éves férfi, Gyimesfelsőlok, Komját, 2006. június 12.

Halálra igizi az ő szent fiát.
Tüzet, vizet vetett boldogságos Szűz Mária,
megmosogató az ő áldott szent Fiát.
Én es avar az ígével tüzet, vizet veték
az Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevében, Ámën.²⁶⁸

168. Mondjak el egy Miatyánkot s egy Üdvözetet, s akkor közbe mondjam azt, hogy hát:

Mária ment a szent fiával.
S meglátott egy zsidó leánt s egy zsidó legént,
mondván Máriának: „Be szép fiad van, Mária!”
Mária meggondolta, hogy most megigízték az ő Szent Fiát.
Elment a Jordán szent vizéhez,
Keresztelő Szent Jánoshoz.
Keresztelő vizet vetett Jordán vizéből,
s én es abból vizet vetek ennek s ennek.

Kitől tanulta ezt?

Menasági vót. Má meg van halva. Most nemigen tudnak semmit. Én így vetem a vizet, s hál' Istennek még örökké, mindenkinek jó vót.²⁶⁹

169. Na, ha valakinek az állatja megbetegedett, vagy családból valaki, hát ragaszkodunk a vízvetéshez. Merítettünk vizet s elvittük az illetőhöz. Az illető háromszor elmondta, Miatyánk s Üdvözlégy, Mária, s égő szenet, ha szén nem vót, akkor gyufát gyújtott. Annak felit, mikor égett vóna el, a vízbe dobta. Mondta, hogy:

Szem megnezte, szű megszerette.
Én es titom tűzzel, vízzel!
Úgy vigasztaltassék meg ez az állat,
mint Jézus ahogy megvigasztaltatott a Jordán vizéből.

Utojára, béfejezőnek elmondta a Hiszekegyet. S meggyógyult. Ha férfi vót, ha leján vót, vagy asszon, vagy az állat es, meggyógyultak. [...]

Kitől tanulta a vízvetést?

Édesanyámtol. Boros Emerka a lejánkori neve, s édesapám után Kurkó Andrásné.²⁷⁰

²⁶⁸ 86 éves nő, Márton László gyűjtése, Csíkszentgyörgy, 1993, Erdélyi Zsuzsanna lejegyzése.

²⁶⁹ 80 éves nő, Pottyond, 1996. október 9.

²⁷⁰ 77 éves nő, Csíkszentdomokos, 2008. május 17.

170. S most mondok egy Hiszekegyet, három Miatyánkot, de amentot nem, három Üdvözetet, s azt mondom az Üdvözet végén, hogy:

Olyan hamar vigasztalódj meg,
mind Krisztus Urunkot a Jordán vizében megkeresztelték.

S azt elmondom, kilencszer elvetem a vizet. Mindig, amikor mondom az Üdvözetet, akkor egy szenet belevetek a hideg vízbe, keresztet vetek, belevetem a hideg vízbe. Amikor megigizték, akkor úgy sír a szén, s leszáll! Ha nem igizték meg, akkor nem száll le. Még [...] ahogy most a kutyának vettem vizet, még a hamu es leszállott! [...] S kilenc szenet, s minnyá, kicsi idő múlva má játszott. [...] Vettem vizet. Tátámnak es olyan erős hatása vót az imájának, a vizetésnek, hogy fél falu oda járt vizet vetni. Osztán megtanított édesanyám, hogy tudjam én es. [...] Ugyhogy most használok én es, mikor szükséges.²⁷¹

171. Elindula a boldogságos Szüz Mária.
Talála három árva szép leán.
Harmadik felszegezé és megszeretgeté
az ő áldott szent fiát.
Mene a Jordán folyóhoz,
tüzet, vizet vete.
Én es annak az ígével vetem a tüzet, vizet,
mellyel Szüzanyánk, Mária vetette
az ő áldott szent fiának.

Én így tudtam. [...] Ezt én itt, egy öregasszon vót, Bándi Istánnénak hívták, s én attól tanóltam vót ezt.²⁷²

172. Keresztet vet a csésze alá, így, egy késsel. S akkor elmondja, öszetett kézzel, a Hiszekegyet. A Hiszekegy után elmondja a Miatyánkot s az Üdvözetet. S akkor belédobja a szenet a vízbe, s azt mondja, hogy:

A boldogságos Szüz Mária elindúlt Jordány vizére.
Találkozott három zsidó leánnal,
három zsidó legénnel.
A három zsidó leán

²⁷¹ 78 éves nő, Csíkszentdomokos, 2008. május 17.

²⁷² 95 éves nő [sz. Fitód], Menaságújfalú, 2007. június 2.

s a három zsidó legén Jóskát halálra igítették.²⁷³
A boldogságos Szűz Mária gyógyítsa meg.
Szem megnezte, szív megszerette.
Szentlélek Isten vigasztalja meg!

Eztet háromszor egymás után, a Hiszekegyen kívül. Me a Hiszekegyet előre mondja el, háromszor a Miatyánkot, s háromszor ezt, amit én mondtam. Akkor megkeni a homlokát kereszt alakkal. Fülit. Három cseppet iszik belőle. A senek, úgy tartjuk, hogy ha meg van igizve, leszállnak. S ha nincs, akkor nem. Azt a vizet bépriccolja a tűzbe. [...] Eztet édesanyámnak a nagynénje tanyította meg. S még aztat jegyezték meg, hogy a fiatalabbat az idősebb tanyítsa meg erre. [...] Idősebbet a fiatal ne tanyitson. [...] Csak ezt így mondták, hogy örökké az idősebb tanyítsa. *Az édesanyja nagynénjét hogy hívták?*

Nagy Bernadett. Ó menasági vót. Odament vót férhez. Én fitódi vagyok. Fitódba születtem.²⁷⁴

173. Keresztet szoktunk vetni: „Az Atyának a Fiunak és a Szentlélek nevébe”. S elmondjuk a Miatyánkot, a Hiszekegyet s az Üdvözlégyet. [...] S akkor a tűzből kell venni ki szenet. Hármát vagy ötöt, ahogy mondja az imádságot. Késsel szoktuk kivenni, s egy csészébe vizet teszünk...

Azt honnan merítik?

Hát, akárhonnan. [...] S háromszor megszakajszuk, úgy es szokták meríteni. Vaj ötször szakajszuk meg, s úgy engedünk belé. Egy negyedes [...] vagy egy fél literes csészébe [...] tegyük belé a seneket, azot a parázsokot:

A mi Urunk, Jézus Krisztus,
ki az eget és a földet teremtette,
a Jordán vizében megkeresztelkedett,
megáldva benne.
Megkeresztellek téged
az Atya, Fiu, Szentlélek nevébe, Imre.²⁷⁵
Az Atya, Fiu, Szentlélek nevében
kérek szépen,
a szent kereszt jelével

²⁷³ A csíkmindszenti vízvető szövegben a rontást hordozó mitikus csoport („három zsidó leán”) – az idők kezdetén – a jelenbeni gyógyítás alanyául szolgáló Jóskát (valós név, nem a Jézuska torzulása) rontja meg.

²⁷⁴ 70 éves nő [sz. Fitód], Csíkmindszent, 2007. június 1.

²⁷⁵ A csíkszentgyörgyi vízvetés {173} egyes részleteiben (pl. „Megkeresztellek téged / az Atya, Fiu, Szentlélek nevébe...”) a keresztelés egyházi szertartását idézi.

jelöld meg ezen személynek fájdalmát.
 A gonosz lélek benned megromoljék,
 mindaddig, amig meg fogsz gyógyulni.
 A mi Urunk, Jézus Krisztus által. Amen.
 Gyógyítsa meg őt az Atya, Fiu, Szentlélek Isten.
 Rontsa meg benne ezen betegséget,
 a mi Urunk, Jézus Krisztus által,
 az Atya, Fiu, Szentlélek nevében.
 Isten vigasztaljon meg tégedet,
 az Atya, Fiu, Szentlélek Istenbe.
 Dicsőrség az Atyának, a Fiunak és a Szentléleknek.
 Szem megnézte, sziv megszerette.
 Vigasztaljon meg téged a vigasztaló Szentlélek Isten. Amen.

De itt el kell mondani a Miatyánkot, s az Üdvözetet s a Hiszekegyet. [...] S onnan veszünk szentet ki, a tüzből... s belédobjuk úgy, ahogy az imádságokat mondjuk akkor. Ugy egyenként. S azt szokták mondani, hogy mikor melyik szén sir le... Ha az első szén sir le, akkor férfi igizte meg, s ha az utána való sir le [...] akkor női személy igizte meg. [...] S mikor ezt mondjuk, akkor visszavetünk három vizet, vagy négy vizet a füttőbe. Azzal a vízzel akkor megérintsük annak a bizonyos személynek, vagy állatnak a homlokát. Keresztet vetünk vele. S akkor még egy cseppet lehet inni es belölle.

S ami megmaradt, azt hová öntik el?

Hát, azt kinn, az udvaron. Mindegy, hogy hova. Hogy a földre kerüljön ki. [...] Én ezt anyósomtól irtam vót le, s nagyon nem es tanóltam meg. Mikor, vót amikor vettünk vizet, akkor így innet vettük, itt le vót irva.

Őt hogy hívták?

Ő Farkas Rozália vót. Született Fazakas. [...] Anyósom ezerkilencszázhatba született, s kilencvenkettőbe halt meg.

Hol született?

Itt, itt, ezen a tájon.²⁷⁶

174. Elindul a boldogságos Szűz Mária
 az ő áldott szent fiával.
 Elöl találta három zsidó leánt,
 három zsidó legént.
 Ugy kitakargaták az ő áldott szent fiát,
 hogy halálra igizték.
 Mondá Szent Ilona:

²⁷⁶ 69 éves nő [sz. Csíkbánkfalva], Csíkszentgyörgy, 2008. november 16.

„Menj el, Mária,
menj el a Jordán vizébe,
vess belé három szem szikrát!
Amely szem által megigiztetett,
a' szem által megvigasztalódtassék!”
Én es vizet vetek ennek s ennek.
Amely szem által megigiztetett,
a' szem által megvigasztalódtassék!
Jézus, Mária után legyenek a szavaim.

Ez egy vizvetés.

Ezt hányszor kell elmondani?

Háromszor. Három szem szikrára. A vizet, azt veszem, s akkor keresztet vetek reja a késsel, s akkor menyek a kályhába, s a szikrát vetem belé, s azt háromszor elmondom, és akkor azután... mikor megmosom visszafelé, a szikrát visszateszem, hogy pirosodjon meg, s akkorra jobban lesz. Bármí. Ha állat, ha ember...
S amikor így visszaveti a szeneket, mit mond?

Hát nem egyebet, csak:

Szem megnezte, szív megszerette.
Ezer angyal vigasztalja meg!

Háromszor, ahogy vissza... úgy a vízzel mossuk, s három cseppet béveszen.

Mit lehet megigézni?

Meg lehet ígizni, ha szép, akkor es, ha még csúnya, akkor es. Meg. Olyan a szeme az egyénnek, hogy az megkapja. Megkapja s megigizi. [...] S akkor az ásitozik es, de rosszul érzi magát. Fáj a feje. [...] Nagymámámtól tanóltam, édesanyámnak az édesanyjától.

Őt hogy hívták?

Vaszi Mária. Igen.²⁷⁷

175. Elindult a boldogságos szép Szüz Mária
az aranyos templomba az ő áldott szent fiával.
Megtalála a zsidó legén, zsidó leán.
Megcsudálák az ő áldott szent fiát.
Asszonyom Szüz Mária visszatére Jordán vizibe,
három szikrát belészikrált a nevetlen ujjával,
három csöppet béeresztett az ő áldott szent fiának,
meg fog vigasztalódni az ő áldott Szent Fia.²⁷⁸

²⁷⁷ 77 éves nő, Csíkszentgyörgy, 2007. május 29.

²⁷⁸ A vizvető szöveg már megjelent a Hárompatak című kötetben (Takács 2003, 187–188).

Háromszor kell elmondani. Egy kannába tesznek vizet, s akkor vetnek keresztet a kanna tetejire. S elmondják a Miatyánkot, s akkor három cseppet visszavetnek a füttőbe, s akkor megmossák a kicsikének a lágyaggyát, a feje tetejét, s akkor iszik belőle három cseppet. S osztá helyrejő. A többit kiöntik egy fa tövire. Tiszta helyre. Napjövet felé... hogy jöjön helyre.

[Lészpédi édesanyjától, Fazakas Pálné Báló Ilonától tanulta.]²⁷⁹

176. Elindula a boldogságos Szüz Mária
az ő áldott szent fiával.
Elöl találta három árva szép leányt.
A középső felfedezte az ő fehér fátyolát,
megszerette,
halálra ígizé az ő áldott szent fiát.
Futa a Jordán vizéhez,
tüzet, vizet vetni,
hetvenhét ígizet ellen,
melyen az anyám, Mária vete
az ő áldott szent fiának,
a mi Urunk Jézus Krisztusnak,
amen.²⁸⁰

Minden szemre egy-egy Miatyánk s egy Üdvözlét. Mind a három szemre.

Kitől tanulta ezt?

Ezt Lukács Pista bácsitol irtam le. Az es csikmenasági vót.

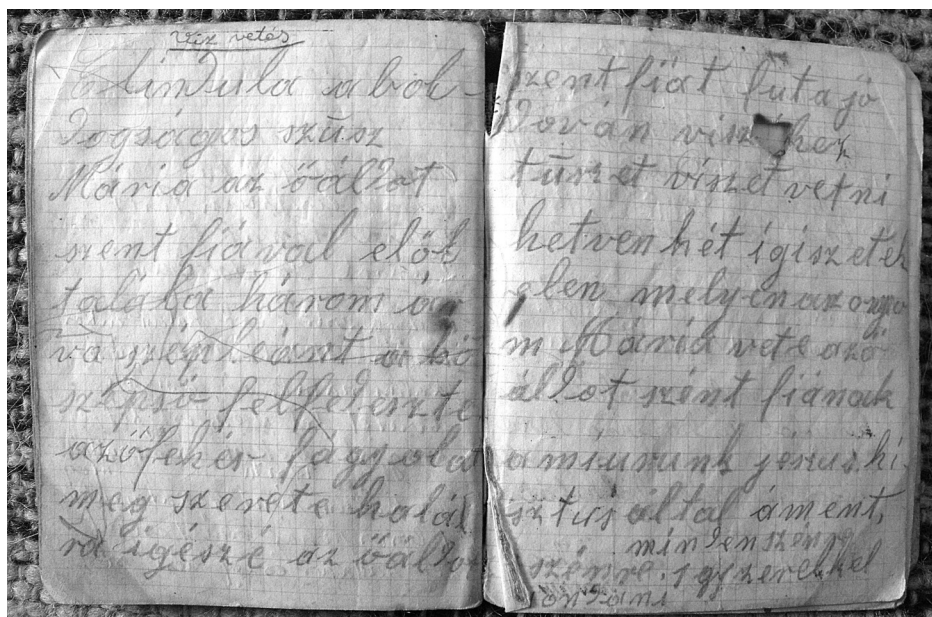
Ő mikor halt meg?

Hát ő [...] ...még a változás előtt meghalt. [...] Lehetett olyan hetven esztendő felé. [...] Ujfalusi vót.²⁸¹

²⁷⁹ 40 éves nő [sz. Lészped], Kostelek, 1995. október 23.

²⁸⁰ A vízvető szöveget a misére készülődő férfi kéziratos lapján találtam, aki – fejből nem tudván – onnan olvasta fel nekem a ritkán használt ráolvasót, amely így helyenként nehezen érthető, nyelvtanilag nem következetes. A kéziratos lapon a következő szöveg szerepel: „Víz vetés. Elindula a bol- / dogságos szüz / Mária az őállot / Szent Fiával elől / találta három ár / va szép leánt a kö / szépső felfedezte / az ő fehér fágyolat / meg szerete halál / ra ígészé az őállot // Szent Fiát fut a jó / rdován viszéhez / tüszet viszet vetni / hetven hét ígizetek / elen melyen az anya / m Mária vete az ő / állot Szent Fiának / a miurunk jészus ki / sztus által áment. Minden szén / szénre 1gyszerel kel / mondani.”

²⁸¹ 75 éves férfi [sz. Menaságújfal], Csikmenaság, 2008. november 16.

„Futa a Jordán vizéhez, / tüzet, vizet vetni, / hetvenhét ígizet ellen...” A menasági vízvető {176} szöveg kéziratoss formája.0

177. Midőn egykor Jézus elindult Máriával,
az úton találtak három zsidó leját.
Egyik mondá: „Olyan szép az édes Jézus,
mind a ragyogó Nap.”
Másik mondá: „Olyan szép az édes Jézus,
mind a ragyogó Hold.”
Harmadik mondá: „Olyan szép az édes Jézus,
mind a ragyogó esti csillagok.”
Megigézék az Urjézust.
Elmene a boldogságos Szűz Mária a Jordán partjára.
Vizet merite az ő áldott csiporkájába,
és megveté azt,
és megmosta belölle Jézust,
s használt neki.
Ugy használjon az én vizvetésem is,
mind a boldogságos Szűz Máriáé
hogy használt az Urjézus Krisztusnak.²⁸²

²⁸² A ráolvasót kéziratoss papírlapon találtam, egy idős asszonynál, aki sokáig vonakodott elmondani, de még felolvasni is a szöveget, mondván, azt már régen használta, nem tudja jól, s nem akarja elvéteni. A kéziratoss szerint a Vizvetéshez három Üdvözlégyet is kell mondani.

Vízvetés

3 Uolwörleg Maria. Midőn egykor
 Ferus Mariarod or ütön találtak
 három szilo legiant egyik monolá
 ofan szép or édes Ferus mind
 a nagyogo ~~est~~ csillagok nap máx
 monolá ofan szép or édes Ferus
 mind a nagyogo hold
 hoz maolá monolá ofan szép a
 édes Feru mind a nagyogo
 esti csillagok, ereh megigerek
 or ur Ferust, ~~de~~ elshene a
 Bolologsagos szür Maria a
 földön partjára vzet merite
 az ő áldott csiporkájába és
 megveté azt és megmosta belőle
 Ferust és használt neki,
 így használon az én vízvetés
 és mint a bolologsagos szür ma
 jáé a hogy használt az
 ur ferus kezies na

„Vizet merite az ő áldott csiporkájába, / és megveté azt...” Csomortáni ráolvasónk {177} kéziratos.

Rendes vizet kell meríteni. S szemet, valami égő szemet kellett. S azt mondta, hogyha a szén leszáll, akkor meg van ígizve.

Hány szemet kell erre vetni?

Hármat. [...] Ő egy kicsit babonás vót. [...]

Hogy hívták azt, akitől ezt leírta?

Ő írta le. Csak most má nem él. Kelemen Gergelyné.

S a leánykori neve?

Tamás Erzsébet.

Ő mikor született, mikor halt meg?

Huszonötbe született, s nem tudom, lehet egy tíz éve, hogy meghalt.

Mikor írta ezt le?

Azelőtt, hogy meghalt, biztos egy tíz évvel. Lehet egy huszonöt éve.²⁸³

178. A tűzbe, ég a tűz, a szén, s levág, mind az ujjom begye, akkora darabokba. S akkor imádkozik Miatyánk, Üdvözlégy Máriát, s akkor osztán [...] a víz felett keresztet vág a késsel, s akkor mondja:

Mária elindula az ő áldott szent fiával.

Utközbe találkozik Józéfával.

Józéfa mondta: „Ó, milyen szép vagy, Mária, mind az égen járó csillag!”

Mária azonnal meggondolá,
hogy megigizék az ő áldott szent fiát.

Elindula a kősziklához,

tüzet, vizet vete.

Én es tüzet, vizet vetek ennek a szőkés férfinak,

ennek a barnásnak,

vagy ennek a tarka tehénnek,

vagy disznyonak, amilyen.

És amikor ezt elvégzi, szemet teszen belé. S újból elmondja a Miatyánkot és az Üdvözlégyet. Háromszorig el. Akkor abból a vízből keresztet vet a tűzbe, megfogja a szemet és visszaveti a tűzbe. Aszondja:

Úgy ébredjen meg ez az ember (vagy ez az állat) az igizetből,
mind ez a szén ahogy újra éled!

²⁸³ 78 éves nő, Csíkcsomortán, 2008. november 8.

És azt a vizet elviszi, emberre, állatra visszafelé mossa [...] s iszik, az ételibe es tőt, és a többit meg seprűre [...] vagy pedig egy szenes csutakra vagy sasra, ahogy a kertnél van, az a sasok, arra önti, s:

Akkor igizzék meg ezt,
amikor ezt a csúnya seprűt (vagy a másikat) megigizik!

Ez a vízvetés... S itt, legyen hála a Jóistennek, Isten fizessével sokan... de sokan megköszönték, hogy az állat megjött. És aztán még melléje az, hogy [...] amikor a vízbe leszáll mind a három szén és sír, akkor halálra van megigizve. Akkor [...] háromszor el, vizet kell vetni. Aszondják, hogy a folyó... ahol három meregető [...] a három meregetőn lefelé, nem a vízzel szembe, víz folyása felé meritnek vizet, mikor... súlyosabb. Vagy, ha egyebet nem tud, akkor a házivederből, edényből ereszt. Onnat es három cseppet merit... [...] S még olyan es szokott lenni, hogy városi helyt gyufával, három gyufaszálat, amíg imádkozol, elégeti s beléveti. S minden gyufaszál után keresztet vet. [...] Ezt az én édesanyámtól. S azt mondta, hogy fiatalabbat lehet tanyítani, de időst nem... akkor mán az enyém nem fog.²⁸⁴

179. D. A. J. K.²⁸⁵
Elindulta a Boldogságos
Szűz Mária
az ő egyetlen fiával Jezus
Krisztusal s találkozot 3 zsidó
aszonyal ők kitakargaták s
halálra meg is igiszték elment a
B. Szűz Mária a Jordán vízéhez
s három szikra szemet ejtet a
vízbe és ojan let az Úr
Jézus mind annak előtte.
D. A. J. K.
pű, pű, pű, Szem megnészte
Szív megszerete ezer angyal
Őrködjön felete.²⁸⁶

²⁸⁴ 65 éves nő, Csíkszentgyörgy, 1998. június 6.

²⁸⁵ A közismert rövidítés feloldása: Dicsértessék a Jézus Krisztus!

²⁸⁶ 24 éves nő, kézirat lapjáról, Csíkszentimre, 2006. június 6. A vízvető szöveget a fiatalasszony férje nagyanyjától írta le, aki maga nem volt hajlandó azt elmondani nekem, helyette egy rövid fejelfúvással „szolgált ki” {229}, ugyanis hite szerint, hogyha a ráolvasó szövegét elmondják, az többé nem érvényes, akkor sem, ha fiatalabbat tanít: a tudományt csak ellopni lehet.

180. Édesapámtó tanóltam a vízvetést. [...] Elment, elvette a vizescsészét, vizet meritett, viderből, kutról, forrásról, ahol vizet talált. Elvitte a kályha elejibe. [...] S akkor keresztet vetett így a késvel a földre, akkor vizet meritett a kannába, s a vízre es a kanna fölött keresztet húzott. Mondta:

Az Atya, a Fiu és a Szentlélek nevébe.

[...] Elővett három égőszenet. A három égőszenet egymás után a vízbe eresztette, arra elmondta, mind a három szemre a három Dicsőséget, azután elmondta az Üdvözlégy Máriát, a Miatyánkot, s a Hiszekegyet. [...] S ezt háromszor elmondta [...] s mind a háromra egy szenet kivett a kályhából s belédobta. Ha sirtak a szenek, akkor meg vót igizve. Az olyan süvöltősen zugott a szén, s akkor meg vót igizve. Akkor elmondott három imát. Üdvözlégy, Miatyánk s Hiszekegy. [...] Három imádságot. S akkor utána mondta... azt az imát mondta, hogy:

Mária elindult szent fiával
az igizet megtérítésére.
Megtalált három zsidó leánt.
Megigizték az ő Szentfiát.
Mária elmene a Jordán vízire,
vizet meritett,
vizet vetett.
Ugy használjon az én vízvetésem,
ahogy Máriáé használt
szent fiának, Jézusnak,
Amen.

S akkor újra háromszor keresztet húzott a kanna fölé, s akkor háromszor viszapriccolt a tűzre, a kályhára. S akkor felkelt, meg kellett igyon három cseppet, megmosták a fejit, a homlokát, megmosták a szivinel... a tenerét, a talpát, s akkor a három hótt szenet kivette a kannából, a tűzbe visszatette, s a vizet egy sasnak a tövire reaöntötte. [...] ...egy kertsasnak a tövére öntötte reja, hogy... az a kertsas vegye átal az igizetet, hogy annak nem fog fájni a feje. [...] S akkor ugy mondta, mikor visszavette a szenet, hogy:

Mikor azok a hótt szenek égő szénné válnak,
akkor muljon el az igizet!

Igy mondta ő. Így hallotta, így örökölte ő es ezket a szavakat...
Elfújni, elköpdösni nem szokta az igizetet?

[...] Ugyanezt mondta, csak víz nem vót, csak a fején a kezit hordozva ugyanezt mondta. [...] S ennyi vót. [...]

Az édesapját hogy hívták?

Tankó János. Már nem él. [...] Hát ez ezelőtt negyven év körül vót, amikor mi eztet hallottuk.²⁸⁷

181. Elindult a boldogságos Szűz Mária
az ő áldott szent fiával.
Megtalálkozott három zsidó leánval,
s megigizték az ő áldott szent fiát.
Vizet vetett a Jordán folyóbol,
s használt.
Adja a Jóisten, ugy használjon
az én onokámnak es ez a vízvetés,
mind ahogy használt az Úrjézusnak
a boldogságos Szűz Mária által.

Háromszor kell elmondani. Szenet vetnek... mind a háromszor egymás után szenet vetnek a vízbe. S keresztet vetnek reja. [...] S akkor előntik, ki. Egy sasra. Egy kapusásra.

Kinek, minek vetik a vizet? Embernek? Állatnak?

Hát, amikor lássák, hogy beteg. A gyermekeknek, mig kicsikék, akkor sírnak, mi, hát akkor aszmondják, megigizték. [...] Az uram nagymamájától tanóltam. Nagy Katalin vót a leánneve.²⁸⁸

182. Azt, amikor a kicsi gyermeket, babát, ha megigizik, fáj a feje s rosszul van, akkor szoktam a vízvetést. Megkérnek, de mondom, hogy aki hiszi, csak annak érvényes. *Honnan meríti a vizet?*

Az mindegy.

Hány szenet vet belé?

Négyet. Parázból. Hát... van, aki gyufaszálból is, de én nem szoktam a gyufaszálból, hanem a parázból. Ha van, mogyoró, de ha nincs, akkor jó, ami van, az is. Szárazat. S akkor:

A boldogságos Szűz Mária
elindula az ő szent fiával.
Megtalála három zsidó leánt.
Szív megszerette,

²⁸⁷ 44 éves nő [sz. 1953], Gyimesfelsőlok, Komját, 1997. október 16. és 2006. június 12.

²⁸⁸ 77 éves nő, Gyimesbükk, Fő út, 2005. október 12.

a szem megigizte.
Szent Jánossal találkozott,
a Jordán vizéből vizet vete.
Én es vizet vetek ennek,²⁸⁹
hogy az ígézet viasszálljon.
Szentlélek Isten vigasztalja meg,
a boldogságos Szűz Mária
jöjjön a segítségire,
mind a négyféle szemről!

S utána, a végén elmondok egy Miatyánkot s egy Hiszekegyet. S mindegyik szénre ezt, ugye, hogy mondtam, a négy szemre, hogy a barna, a fekete, a ződ s a macskaszem.

A macskaszem milyen?

Hát, akinek olyan zöldes, kékes, inkább az a macskaszem. [...] Abbol a vizből a végén megmosom a kicsi kezit, lábát, s a fejit visszafelé. [...] S három cseppet a kicsi szájába, vagy a nagynak es, felnőttnek es. Met vót ugy, hogy az én lányom tizenynyócéves vót, munkába járt, s egy hétig ugy fájtatta a fejit. [...] S vizet vettem, s helyrejött. S az unokám pedig [...] olyan beteg vót, hogy fogtam a karomba. Én nem szoktam megijedni nagyon, de kétségbe vótam esve. S helyrejött. Ugyhogy... Met sír az, akit megigiznek, annak nagyon fáj a feje. A kicsike sír, s a felnőttnek nagyon fáj a feje. Igen. [...] Ezt édesanyámtól tanóltam. [...] A leánkori neve Csáki Regina vót, s édesapám után Fazakas Regina. Édesapám Fazakas Antal vót.²⁹⁰

183. A húsvéti pimpószentelésből örökké teszünk el. S ha állatot megigiznek es, abbol törünk, a tűzbe bedobjuk, s mikor szén leégett, akkor egy csésze vízbe teszünk belőle. S ahogy vessük, de kilenc darabig. S akkor mondjuk:

Vizet vetek én,
amint Szűz Mária vizet vetett
az ő szent fiának.
Kék szem megnézte, fekete szem megigizte.
Váljon egészségére ennek a gyermeknek!

S akkor elmondtunk egy Miatyánkot, s evvót. Nagyanymtól így tanóltam.²⁹¹

²⁸⁹ A Szűzanya által az idők kezdetén véghezvitt gyógyításra való hivatkozás időnként egyes – feltehetőleg a fentihez hasonló ráolvasókban {164–165, 167–169, 171, 174, 177–178, 180–181, 190, 192, 197–199} előjövő, az említett „első vízvetés”-re hivatkozó szövegrészek önállóságából kialakult – rövid szövegekben is előfordul. Jó példaként szolgálhat minderre soron következő három ráolvasónk {183–185}.

²⁹⁰ 66 éves nő, Csíkmadaras, 2006. december 5.

²⁹¹ 77 éves nő [sz. Csíkgöröcsfalva], Csíkrákos, 2006. június 14.

184. Egyszer elmond egy Miatyánkot, s akkor osztán mondja, hogy:

Vetem a vizet,
ahogy vette a boldogságos szép Szűz Mária
az ő szent fiának a Jordán vizibe.
Kék szem megnezte, ződ szem megigizte.
János maradjon tisztába,
ahogy teremtette a boldogságos szép Szűz Mária a világra.

Ezt háromszor el kell mondani, s keresztet vetni, s így eltöpdösni. Ennyi az egész. S a gyufaszálka... hármát, égeti, a vízbe teszi bele a végét. Így letöri, s így a vízbe belészáll, s ha lemén a fenekibe, akkor megvan igizve. S ha nem, a tetejin marad.²⁹²

185. Így tanóltam nagymamától. Na, mondjuk, egy gyereknek. Elmond egy Hiszekegyet. Elmondja, s akkor, me háromszor mondódik:

Vizet vetek, vizet vetek,
annak a gyermeknek,
mind Szűz Mária vetett az ő áldott szent fiának.
Kék szem, ződ szem,
fekete szem, sárig szem,
ki által megigiződött.
Vigasztald meg, szép Szűz Mária!

Akkor Miatyánk, Üdvözlégy, s ez háromszor elmondódik. [...] Ilyen vizvetésekkel foglalkoztunk. Egy malacval, vagy ha fáj a fejünk... akkor még megcsináltuk. Egy gyermeknek még csináltuk, s akkor biztos kimulott.²⁹³

186. Vizet vetek az Atyának és Fiunak és Szentlélek Istennek.
Ennek az Annának vetem a vizet.
Olyan legyen, mind az Ordán vizéből kimerített szent, áldott víz.
Az Atyának és Fiunak és Szentlélek Istennek.
Fehérnép igizte, férfi igizte,
kégyószemvel, békaszemvel,
ződ szemvel, sárig szemvel,
Istennek mindenféle fajta szemivel.
Vizet vetek az Atyának és Fiunak és Szentlélek Istennek.

²⁹² 47 éves nő, Gyimesbükk, Tarhavaspataka, 2004. június 2.

²⁹³ 63 éves nő [sz. Gyimesfelsőlok, Görbepataka], Gyimesbükk, Áldomás, 2005. július 5.

Olyan tiszta legyen a feje, mind az Ordán vizéből kimerített szent, áldott viz.
 Az Atyának és Fiunak Istennek neviben. Amment.
 Fehérnép igizte, férfi igizte,
 kégyószemvel, békaszemvel,²⁹⁴
 ződ szemvel, sárig szemvel,
 Istennek mindenfajta szemivel.
 Üdvözlégý Mária,
 malaszttal teljes,
 Úr vagy teveled,
 Te vagy áldott az asszonyok között,
 és áldott a te méhednek gyümölcse, Jézus.
 Asszonyunk Szüz Mária,
 Istennek szent anyja,
 imádkozál érettünk, a bünösöké
 most és kiváltképp halálunk óráján.
 Az Atyának és Fiunak nevében. Amment.

S a szent beléveti utaján. Igen. S arra es úgy keresztet vet, arra a vízre. Ettől, ha megvan igizve, egy félórán belől van hatása. [...] Mindennek jó. Embernek es jó, tyuknak es jó, disznónak, tehennek, mindennek, ami egyszer létezik, mindennek megvetik ezt a vizet.²⁹⁵

187. Először keresztet vetünk

Az Atyának és Fiunak és Szentlélek Istennek nevében. Amen.

[Elmondja a Miatyánkot és az Üdvözlégýet.] Tehát három Üdvözlégýet kell elmondani. Utána hidegvizes csuprot félig teszünk vízzel, s szerre három égő szent beledobunk a csiporba, miközben elmondjuk a három Üdvözlégý Máriát. S egy-egy, vagy égő szent, vagy... égő gyufaszálat beledobunk abba a hideg vízbe. [...] És utána mondjuk, hogy:

Szem megnézte, szív megigézte.
 Szálljon kutyára, macskára!

²⁹⁴ Más, igizet elleni olvasásokban is megfigyelhető, hogy a rontás forrásaként állatszemeteket is felsorolnak. A rontó állatszemetek elsősorban vad-, illetve ún. oktalan állatokhoz (kutya, macska) kötődnek. Nyilván ugyanezért küldik a betegséget a kutyára, macskára, mint a soron következő szövegben is {187}.

²⁹⁵ 68 éves nő [sz. Gyimesfelsőlok], Bükkloka, 2004. augusztus 2.

Semmit nem mondnak egyebet. De ez hasznos. Nna. S aki meg vót igézve, az kell három cseppet megigýék a vízből. [...] S akkor meg kell kenje a szemit vele, a homlokára, az ajakára, balfelől a szivire keresztet kell vessen. [...]

Azzal a vízzel, ami megmaradt, mit csinálnak?

Hát azt, ha meg tudja, megigýa, s ha nem, eldobja. [...] Először megiszik belölle [...] három kortyot, s utána megkeni vele a homlokát, az ajakát, s a szívit. S utána, ha akarja, megigýa a többit, s ha nem, otthagyja. [...] S ha lehet, inkább szén legyen.²⁹⁶

188. Keresztet vetünk:

Az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek nevébe. Amen.

Dicsértessék a Jézus Krisztus.

Elindult a boldogságos Szűz Mária

az ő áldott szent fiával.

Ment-mendegélt.

Útközben találkozott három fiatal emberrel,

az a három fiatal ember az Úrjézust halálra igizte.

Elmene Szűz Mária Jordán vizéhez,

merített három cseppet.

Szent József tüzet ütött szikrájával

és aszmondta,

aki az ő igéjével vizet vet,

mindenféle teremő lélek megvigasztalódik.

Szem megnézte, szív megszerette.

Édes, drága Szűzanyám, gyógyítsd meg!

S akkor szemet vetek bele. [...] S akkor, hogyha kettő leszáll, akkor férfi igizte meg, ha csak egy száll le, akkor fehérnép igizte meg.

Három szemet vet?

Hármat. Igen. S mondom [...] ha nincs szén, akkor gyufával is vessük, vetem a vizet. [...] Kell igyon egy kicsit, megkenik a homlokát, fejít mindenütt és a kicsi kezeit, mindenütt megkenik. Ez má... még a nagyokra is hat. A kicsikéknek beléöntik a fürdővizibe. A másoknak pedig olyan helyré szabad önteni [...] egy fának a gyökeribe szabad csak beléönteni. Mer aszmondják, ez egy szent dolog. Rámondtam az imádságokat, azt csak, szent dolog, azt nem szabad a patakba belevetni. [...]

Miből kapják meg az igizetet?

²⁹⁶ 70 éves nő, Vasláb, Heveder, 2008. november 20.

Tetszik-e tudni, vannak olyan emberek... aszmondják, kinek a szemeöldöke összeér egészen vastagon itt, az nagyon igizős. [...] Olyan szemet vet rá arra a gyermekre, hogy abba a helybe megigizi. Szeretetből.

Mit lehet megigizni?

Mindenfélét. [...] Állatot. Embereket. Gyermeket főleg. Met, ugye, édeske, szép kicsi gyermek... és olyan szemet vet rá, hogy... ő se tudja. Én [...] amikor megnézem, vagy valaki olyan, bocsánatval legyen mondva, ide nyomok a fenekemre egyet ilyent: – Szálljon az igizet reja, aki megnezett! [Odacsap.]

S akkor nem árt.

Akkor nem. S ez, mondom, a gyermekre. [...] S máskor eltöpdöstük. Akkor, ugye, a falra, nekiáll, s aszondja:

Szem megnézte, szív megszerette.
Édes, drága Szüzanyám, gyógyítsd meg!
Ptü, ptü, ptü...

S így eltöpdöstük. Eltöpdösték így, de neki a falnak. Igen. [...] A vizvetést egy öreg nagynénemtől tanóltam. Aztot Fülöp Terának hívták. [...] S aszmondta, örökké aszmondta: – Annus, nem szabad leírni, ezt meg kell tanólni! Ugyhogy meg kellett tanóljam, nem szabad vót leírjam. [...] Me az az érvényes, nem hogy leírjuk. Elmondta kétszer-háromszor, én má tudtam.²⁹⁷

189. Az én leánkámot is igizték meg, s vizet vettem neki:

Elindul a boldogságos Szüz Mária
az ő áldott szent fiával.
Talála egy zsidó leánt, egy zsidó legént.
Megszeretgeté, megcsókolgatá.
Ezt a gyermeket es megszeretgette, megcsókolgatta.
Elmene Jordán vizéhez,
tüzet vete, vizet vete,
s azt a szent igét reamondá:
„Akik ezen a világon szenes vizet csinálnak,
azok es legyenek mind megvigasztalói.”
Kék szem megnézte, szív megszerette.
Ezer angyal legyen megvigasztalója.

Három szemet vet, s ezt háromszor elmondja. S akkor [...] egy csipor vízbe beléveti a szemet, s az leszáll, s akkor a gyermeknek megkeni arcát s mindenét.

²⁹⁷ 83 éves nő, Csíkpálfalva, 2006. június 6.

Honnan meríti a vizet?

Hát, azt inkább úgy szokták mondani azelőtt, hogy itt van Zatapataka, s abból meríteni. Folyás irányába, s akkor érvényesebb. [...] Egy késvel így alaja keresztet vet. S a szentet beléveti. S akkor a gyermek úgy megjön. Ezt háromszor elmondja, s érvényes. Tudja meg, hogy az imádság hathatós.

S hogyha leszállnak a szenek?

Ígen. Akkor megvan ígizve. S akkor azt a szentet, értette-e, kiveszi belőle s kiviszi, s az úton keresztülveti [...] hogy az ígizetet vigye el. Aki keresztül lépik rajta, azon a szénenn, értette-e, az elviszi az ígizetet.

S aki meg van igézve, az iszik egy kicsit belőle?

Persze. S megkeni homlokát s karját, s kezit s lábocskáját, s mindenit. Próbálja meg... [...] Az kell, hogy használjon.

Ha megrégült vagy erősebb az igézet, veti több rendbe is?

Egész nyugodtan lehet, de azt a szentet ki kell vinni, s az uton keresztülvetni, hogy aki osztán jó le s fel, az vigye el az ígizetet. [...]

Fákat, virágokat is meg lehet igézni?

Igen. Azt es.

Az állatok közül mindegyiket meg lehet igézni?

Meg, meg, meg.

Kutyát, macskát is?

Meg a kutyát es, a macskát es.

Kitől tanulta ezt a vízvetést?

Ezt én Magyar Györiné keresztanyámtól tanóltam vót. [...] Az a vén keresztmámi tanyitott vót erre a vízvetésre.²⁹⁸

190. Előveszek egy pohárba vagy csészébe vizet. S akkor ég a tűz a kályhában, s egy késsel vetek keresztet a csésze alá es. S akkor megkérdem, hogy gyerek vagy állat, vagy mi az, aminek... S akkor keresztet vetek és elmondok egy Üdvözetet, s azalatt kiveszek egy szentet, belévetem és mondom, hogy:

Elindult a boldogságos Szűz Mária
az ő áldott szent fiával.
Találkozott három zsidó legénvel,
három zsidó leánval.
Kitakargaták az ő áldott szent fiát,
megnezték és halálra igizték.
Má nem vót a bódogságos Szűz Máriának egyeb,
elővette az aranynyelű késit,
és a Jordán vízibe belevetett három égő szent.

²⁹⁸ 71 éves nő, Csíkszentgyörgy, 2007. május 29.

Én es belevetek ebbe a vízbe három égő szenet,
hogy meggyógyítsa ezt a gyermeket,
mind a boldogságos Szűz Mária szent fiát meggyógyította,
hogy a boldogságos Szűz Mária legyen megvigasztalója,
s gyógyítsa meg.

S ezt háromszor elmondom és három Üdvözetet. S [...] azalatt a három szenet belévetem. [...] S hogyha sír az a szén, s leszáll a fenekibe... s ha mind a három le talált szállni, akkor halálra igizték. Hogyha megvan igazve, akkor mejen fene-kig. S ha nem, akkor nem. S a végén, akkor a szeneket kivesez, s visszavetem a kályhába, hogy elevenedjen meg. Akkor veszem a kést megin és visszavetem. De hát nagyon sokat... ugy tehenet vagy lovat, vagy disznyót, vagy mi... mindent meg tudtam. [...] Állatot. Lovat, tehennek. [...] Me megnezi valaki, például egy kékszemű, és elcsudálkozik, hogy: – Jaj, de szépek! Az aztá ugy megigizte! Azt nem kell béengedni, na! Tudom én má, hogy ki az, bé nem engedem a kapun, semmilyen állatot megnezz! S ezzel meggyógyult. [...] S akkor azt a vizet... azzal meg kell az állatot mosni, akár gyereket, ha lehet egy cseppet a szájába es bé lehet engedni, s... helyrejönnek! Mostmá mondják, hogy babonaság. Ez imád-ság, ez nem babonaság.²⁹⁹

191. Vízvetési imádság
Boldogságos Szűz Mária elindult
Szent Fiával, Szent Józseffel
A Jordán vize mellett.
Találtak egy zsidó leányt és egy zsidó legényt,
Megigézi áldott Szent Fiát,
Elővette aranynyelű bicskáját,
Ütött három szikrát,
Meritett három cseppet,
De ő azt mondta:
„Aki az én igémmel vizet vet,
Minden teremtet állat megvigasztalódik.” Amen.³⁰⁰

²⁹⁹ 67 éves nő [sz. Menaságújfalú], Csíkménaság, 2007. október 19.

³⁰⁰ Anonyma, kéziratos lapjáról, Csíkbánkfalva, 2008. május 12. Az aranynyelű bicska képét tartalmazó csíkbánkfalvi Vízvetési imádságot csak nagy nehézségek árán sikerült egy kéziratos lapról lejegyeznem, illetve – miután a lap tulajdonosa, egy neve elhallgatását kérő, a szöveget tartalmazó papírt is unokájával elküldő, idős asszony, erre nem volt hajlandó – magnóra mondanom. A vízvetés állítólag az ugyanazon utcában élt Péter Lajosné Kánya Amália (sz. 1925) gyógyító tudományából származik. (vö. Erdélyi 1976, 120)

Az Atyának és Fiunak és Szentlélek istennek nevében. Amen.
 Boldogságos Szűz Mária elindult az ő áldott szent fiával.
 Találtak egy zsidó legént, s egy zsidó leánt,
 azok megszerették, megigizték.
 Boldogságos Szűz Mária elment a Jordán folyóhoz,
 vizet vetett az aranybetű késsel,
 három szikra szentet belévetett,
 megmosta az ő áldott szent fiának szent fejét,
 olyan lett, mint ennek előtte.
 Én es most vizet vetek
 az Atyának és Fiunak és Szentlélek Istennek,
 miképpen kezdetben,
 most és mindörökké.
 Amen.

Három szentet belévetek akkor... s akkor mondok utána Üdvözlétet. Minden egyes szén után Üdvözlétet. Azután:

Szem megnezte,
 szív megszerette, megigizte.
 Boldogságos Szűz Mária jöjjön vigasztalására.

Akkor egy szentet beléteszek. Üdvözlégység Mária..., s ujra:

Szem megnezte,
 szív megszerette, megigizte.
 Boldogságos Szűz Mária jöjjön vigasztalására.
 Az Atyának és Fiunak és Szentlélek Istennek nevében. Amen.

S ezt háromszor kell így csinálni. [...] S akkor úgy van, hogy... hogyha az a három szén egyhelyre húzódik, úgy száll le, akkor férfi igizte meg. S ha szétszóródva szállnak le, akkor nő igizte meg.

Honnan kell ehhez a vizet meríteni?

Ha lehet, folyóvizből. Kézháttal visszafelé. Így háromszor merít a csészébe. [...]

Mikor teszi le, alája keresztet vet, a tetejire es, ő magára es. [...]

Mivel kell kivenni a paraszt?

Késsel. Met az az aranybetű kés.

Hogyan?

Aranybetű kés. Aranybetű késsel. Ő aval veszi ki. Késsel. [...] Késsel kiveszi, s úgy teszi es belé. Nem kézzel.

S aki meg van igazve, iszik belőle?

Igen. Iszik belőlle, s megmossa, s akkor... homlokát, de így visszafelé. Mindég így visszafelé kell megmosni.

Azért visszafelé, hogy maradjon el tőle?

Igen. Igen, igen. Hát én es olyan, amilyen vótam, nem hittem én se semmit. [...] Én pedig nem hittem. Én osztá... Balló Bálintné tanított meg engemet es vízvét-ni. Aszmondta nekem, hogy: – Örökké ne futkossatok! Ne, vessed! Te es meg-tanulhatod. Én úgy tanultam meg, attol az öregasszontól. Balló Bálintnétol. Ammá rég meg van halva, Katalin ném, rég.³⁰¹

193. A boldogságos Szűz Mária
 elindult Jézus Krisztussal.
 Talált három zsidó leányt:
 kékszeműt, sárga szeműt és macska szeműt.
 Megnézték Jézus Krisztust
 mégcsudálták, mégigizték.
 A boldogságos Szüzanya elküldte
 Szent Cecille asszonyt,
 hogy szenes vizet csináljon
 arany betűs kiskésivel.
 Szent Cecille asszony elment
 és szenes vizet csinála, hazavivé.
 A Szüzanya megmosogató, megápolgató
 az ő szent fiát és mondá:
 „Ez kék szem,
 ez sárga szem,
 ez macska szem.
[A különböző színű szemek felsorolásakor egy-egy szentet vet a vízbe.]
 Én áldott Szent Fiam,
 aki ezt az igét elmondja háromszor,
 akár baromnak, akár lelkes állatnak,
 éppen úgy használjon,
 mint az Ur Jézus Krisztusnak.”³⁰²

³⁰¹ 83 éves nő, Csíksomortán, 2008. november 10.

³⁰² 80 éves nő, Márton László gyűjtése, Csíkmenaság, 1993, Erdélyi Zsuzsanna lejegyzése. A gyűjtő megjegyzése, Erdélyi Zsuzsanna átiratában: „Keresztet vet a szenes vízre, késheggyel háromszor visszavet belőle a tűzbe. A szenes vízzel megmosogatják a fájós, beteg testrészt, meg is itatják vele. – Szoktam vizet vetni – győnta meg az adatközlő a papnak. Elvégezte a penitenciát, de tovább gyakorolja, a jószolgálat tudatában.”

194. Elindula a boldogságos Szűz Mária,
 ölében vevé az ő áldott szent fiát,
 elől találá Józefa leányát.
 „Ó, Asszonyom Szűz Mária,
 milyen szép fiad van,
 mind az égen járó napfény!
 Minnyá halálra igizem.”
 Megismervén a boldogságos Szűz Mária,
 megigizték az ő áldott szent fiát.
 Elévevé Szent József rezes nyelvű bicskáját,
 három szikra tüzet üt a kősziklából.
 Szent asszonyok vizet vetének
 a Jordán vize maradékából
 ennek a szép fiunak.³⁰³
 Szem megnézte, szív megszerette.
 Boldogságos szép Szűz Mária,
 jőj el, gyógyítsd meg!

Hányszor kell elmondani?

Háromszor. Egy csészébe vizet teszek [...] s keresztet vetek a csésze tetejire, s akkor ezt elmondom háromszor, s osztán akkor megspriccolom azt az állatot, vagy az ember megmossa a fejét. [...] Anyósomtól. Péter Rozália. [...] Rancz Rozália, a férje után. [...] Aszondta, hogy nem jó, hogyha én leirom, s úgy tanulom meg. Így jó, hogyha ő végzi valami állatét, s én figyelem. S akkor, én fiatal vótam, huszonegy éves, s akkor én azt megtanoltam, s nem felejtettem el soha.³⁰⁴

195. Szűz Mária elment a Jordán vizéhez.
 Találkozott Józefa leányával.
 Mondá Máriának:

³⁰³ A vízvető szöveget a felvételt megelőzően, a szintén Csíkbánkfalván élt nyugdíjas tanítónő, Vitos Andrásné Domonkos Janka (sz. 1925) – a fenti ráolvasót {194} elmondó asszony anyatársa – jóvoltából, egy 2008. április 8-án keltezett levélben is megkaptam. Az ott szereplő szöveg néhány sorral rövidebb az előszóban rögzítetttnél, s két ponton el is tér attól, így a jegyzetponton megelőző szövegrész „Én is tüzet, vizet vetek a Jordán vize / Maradékából ennek a kislánynak*...”, míg a ráolvasót záró fohász „a Boldogságos szép Szűz Mária és a / vigasztaló Szentlélek legyen vigasztalója” formában szerepel benne. Ugyanott a ráolvasó használatára vonatkozóan a következő megjegyzés olvasható: „*gal jelölt helyre lehet állat nevet, kereszt / nevet mondani. Az ima alatt egy csésze / vízbe bedobnak három vagy öt égő paraszat / a kályhából. Amikor elmondták a vízből / ha emberi lény 3 csepp vizet megiszik, ha / állat akkor a fejtől hátrafelé bedörzsölik”.

³⁰⁴ 74 éves nő, Csíkbánkfalva, 2008. május 12.

Vízvetés Jánossal.

Tűz Mária elméne a Jordán vizéhez
Talakozott József leányával mondai
Máriának milyen szép alolott szent
fiac van mint az égen jóra nap fény.
Mária minjárt megmondolai megigérték
az ő alolott szent fiját. Elment keresztel
ő szent Jánoshoz keresztelő szent
János 3 szent ütött a kő szikláiból
Tűzet vizet vetett a Jordán vizéből
Ezzel megmaradósára meg vigasztalásam
kék fekete sárga szem meg neszte,
ezer angyal szent lélek Jsten legyen
megvigasztalója.

a csipor alai vesén keresztelt és belé is
3 szent ütött a csészébe. és 3szor
a kőhegyen vizet vet a tűzbe.
3 miatyánkat mondunk, el és a beteg
homlokára keresztelt vetük a
vizből és meg lehet még isteni is.

„Keresztelő Szent János három szent ütött a kősziklából, / tűzet, vizet vetett a Jordán vizéből...”
A menasági ráolvasás {195} írott változata.

„Milyen szép áldott Szent Fiad van,
mind az égen járó napfény!”
Mária mindjárt meggondolta,
hogymegigizték az ő áldott szent fiát.
Elment Keresztelő Szent Jánoshoz.
Keresztelő Szent János három szentet ütött a kősziklából,
tűzet, vizet vetett a Jordán vizéből
Erzsike megmaradására,
megvigasztalására.
Kék szem, fekete szem megnezte.
Ezer angyal, Szentlélek Isten
legyen a vigasztalása.

A csipor alá vessünk keresztet és bele is. Három szent után a csészébe, és háromszor a kés hegyin vizet vetünk a tűzbe. Három Miatyánkot mondunk el és a beteg homlokára keresztet vetünk a vizből, és meg lehet még itatni is.³⁰⁵

196. Keresztvetés, s akkor... eztet úgy kell, hogy a kályhábol szentet kell kivenni, egy csészébe vizet kell meríteni, s akkor késsel a kályhábol kivenni. De a csészére keresztet kell vetni a késsel, s akkor a szent belédobni, s akkor ezt mondani:

Boldogságos Szűz Mária elindult szent fiával.
Találkozott Józsefa leánnyával,
megnézé szent fiát.
Mondá Szent Józsefnek:
„Meríts vizet a Jordán vizéből,
gyűjts tűzet,
vess vizet!”

De előbb kell a Miatyánkot mondani... utoljára is. S akkor a szénre, a kályhába vissza kell a vizből locsolni egy keveset. Keresztvetéssel kenni, s itt hátul, a nyaka alatt, a hátocskáját. [...] S akkor, amikor ezt naponta kétszer megcsináljuk, akkor a vizet ki kell vinni. Ki kell menni a kapuhoz, s úgy... vissza kell fordítani, s a feje tetején keresztül loccsantani a vizet. Ki az utcára, hogy hordozzák el az emberek azt az igitést.³⁰⁶

³⁰⁵ 74 éves nő [sz. Pottyond], Csíkmenaság, 2007. május 29.

³⁰⁶ 71 éves nő, Csíkszentimre, 2006. június 6.

Az Atyának és Fiunak és Szentlélek Istennek nevébe. Amment.
 Elindult a boldogságos szép Szűz Mária
 a Szent István templomának látogatására.
 Elöl találta Józéfa leányát,
 és az mondá neki:
 „Ó, de szép fiad van, Mária,
 akár csak az égen járó csillag!”
 Ekkor Mária megondolta,
 hogy megigizték az ő áldott szent fiát.
 Futott Keresztelő Szent Jánoshoz,
 hogy tüzet s vizet vessen a kőszikla gyomrából.
 Én es tüzet, vizet vetek
 (akkor egy szenet belé kell tenni)
 a szent asszonyok ivadékából.
 Szem megnezte, sziv megszerette.
 Pokolszemü ember megtekintette.
 Menjen az erdőnek ága-bogára,
 ahol vakaru perecet nem sütnék,
 ahol kakasszót nem hallnak!
 A Szentlélek ezer angyala,
 jöjenek a vigasztalására!

S végül a Miatyánk, Üdvözlégy s a Hiszekegy. Ezt a három imádságot végig kell imádkozni. [...] A vizet [...] ...minden elmondás után egyszer a vizet reavetem a kicsi ujjammal a szénre.

Mennyi szenet kell ehhez használni?

Csak egy kockát. [...] A csészébe vizet teszünk, s abba kell belétenni ezt a kocka szenet. S ugye, keresztet vetni a csésze tetejire, s ennyi az egész. Ezt háromszor kell ismételni.

S utána? Abból a vízből megmossák?

Igen. Abból a vízből meg es mossák egy kicsit a homlokát, például, ha gyermek. Még olyan es vót, hogy disznónak es kellett vetni. S akkor egy kicsit megmostuk, s még hogy igyon es belőlle. S akkor, ami megmaradt, az a leszállott senek, azt ki kellett, a kapun kívülré önteni, hogy az ígizetet vigyék el, a kapun kívül. [...] *Kire mondják, hogy ígizős?*

Ejjsze, nem tudom eztet. Hogy esszenőtt a szemöldöke, az-e ígizős, vagy bárki ígizős lehet, ha erőst nagyon megnéz valakit? [...]

Mit lehet megigézni?

Mindent meg lehet. [...] Például a csirkéjeimet megigizték, úgy verekedtek [...] hogy egymást ölték meg! [...] S vizet vettem, rejik locsoltam így kereszt alakjába, s vizikbe es tötöttem, s másnap semmi baj se vót. [...]

S a virágokat?

Lehet, hogy meg lehet a virágot es, met nagyon szép, s olyan nézi meg, hogy megígízi, ugye. Hát annak es, minden esetre, csak vizet kell vetni, met egyebet mit tud csinálni. [...]

Kitől tanulta ezt?

Az már meghalt, akitől én tanultam. [...] Miklós Anna. Tölle tanultam. Ide való vót.³⁰⁷

198.

Elindult a boldogságos Szüz Mária
Szent István király templomának látogatására.
Útközbe találá Jozefát, leányát,
és mondván neki:
„Sohase láttam szebbet a te áldott Szent Fiadnál!”
S azzal halálra igizé.
Elmene gyorsan Keresztelő Szent Jánoshoz.
Szent János a Jordán viziből vizet meritett,
s hetvenhétfele igizetek ellen vizet vetett.
Én es hetvenhétfele igizetek ellen vizet vetek e szegénynek,
hogy az igizet ne fogja.

Édesanyám adott örökké csészét a kezünkbe, s a patakból három meregetőből így visszafelé vizet... három kicsi vizet merítettett, s akkor ő mondta. Gyufával vagy szénnel.

Hány szemet kellett belevetni?

Hármat. Igen.

S ezt mindegyikre rá kell mondani.

Igen.

S utána?

Ittak egy kicsit... a homlokát vagy moslélkba, vagy mi. Attól függ, minek csinálta. Tötöttek egy kicsit.

Amit megigéztek nem ásítozott?

Hát az igen. Nem evett s ásítozott. S a kicsi gyerek sírt. [...]

Az állatok is ásítoztak?

Jaj... s nem ettek! S ásítoztak, s betegek vótak! Nagyon betegek vótak! [...] Ezt es édesanyámtól tanóltam.³⁰⁸

³⁰⁷ 73 éves nő, Csíkszentmárton, 2005. október 19.

³⁰⁸ 75 éves nő [sz. Csíkszentmárton], Csíkszentgyörgy, 2007. október 19.

Imádság, egy Miatyánk és egy Üdvözlégy Mária.

Elindult a Boldogságos Szűz
 Mária Szent István temploma látogatására,
 Elől találá Józéfa leányát
 mondá neki o be szép fiad van
 Mária mint egy égen
 járó fényes csillag
 Erre meggondolá Mária
 futott Keresztelő Szent Jánoshoz
 tüzet, vizet vesenek a szent
 aszonyok a kösziklák gyomrából
 Én is tüzet vizet vetek enek a
 kicsi keresztény Tamáska
 igizetei ellen Atya fiú és
 szentlélek nevében Ámen
 Szem megnézte szív megszerete
 vegye vissza aki
 megigézte Atya fiú,
 szentlélek nevében

és egy miatyánk

Három szentet kell bedobni egy csésze vízben az imádságok allat. A gyerek fejére és a kezére a vízből keresztet kell huzni.

Azé nem mondom el, met ha elmondom, akkor nem hat. Illetve az má nem érvényes.³⁰⁹ Róza néni mondta. Bocskor Róza néni. Egy idős nénitől tanultam, szomszéd nénitől, ő tanított meg. [...] Három szentet vetek. Ha a szentek lemennek, a gyerek halálosan megvan ígizve, ha meg nem, akkor nincs megigizve, ha a tejín maradnak. Ha meg a szentek megfordulnak [...] megfordul a szén és sír, akkor férfi ígizte meg, ha simán lemegy, akkor nő ígizte meg a gyereket. A vízvetés után, imádság után a vízből a gyerekekkel egy keveset kell itatni, a két kicsi kezére és a fejére keresztet kell vetni. Keze hátára, hogy a fájdalmat vegye el.

A vizet hová öntik utána?

³⁰⁹ A vízvető szöveget a fiatalasszony – miután idősebb voltam tőle – elmondani nem, csak leírni volt hajlandó.

Mi virágokra szoktuk önteni. Virágok tövére öntsük. Vagy az udvarra, hogy tapossák el az átkot. Igen. [...] Külön szokták állatra is vetni. Én így tanultam.
Mit lehet megigizni?
Bármit, még virágot is.³¹⁰

200. Boldogságos Szüz Mária elindult
 a Szent István templom látogatására.
 Elöl találta Józefát,
 mondá Józefa neki:
 „Ó, de szép fiad van, Mária,
 mind az égen járó napfény!”
 Mária, látván, hogy fiát megigizték,
 elmene a szent asszonyokhoz,
 a Jordován vízből vizet merítte,
 a kősziklából három tüzet üte.
 Szem megnezte, sziv megszerette.
 A boldogságos Szüz Mária jőjön a vigasztalására!

Ez ennek a vízvetésnek az imádsága.
Mit mondanak, ki igézős?
[...] Azt nem tudom megmondani. Mondták nekem es, hogy akinek esseér a szemöldöke, az igiz, de én nem tudom.
Mit lehet megigizni?
Mindent meg lehet. S ha állatokat, abba es nagyon hiszen az egyik fiam. [...] Aszmondja, ő ezt az imádságot nem tudja, de egy Miatyánkot elmond, s az eppe annyit jelent, me a szén ugy menyen le, mikor veti belé a vízbe.
Hányszor kell ezt mondani?
Hát azt csak egyszer. Egyszer, s közbe három szenet belédob a vízbe. S az, hogyha meg van igizve, gyorsan száll le, s ha nincs megigizve, a tetejin marad. [...] *Hová öntik el azt a vizet?*
Hát, azt még tartásák egy darabig, amig még... ha kell esetleg, s osztán előntik. [...] Az én fiam es. A bálba vótunk, s ugy elbetegedett vót. S itt egy szomszédaszszon, elvette a sapkáját, s valamit belémondott, vaj beléfútt, s aval helyrejött. Aval es helyrejött.
Ahogy a fejére húzta, helyrejött?
Igen. Igen. [...] *Kitől tanulta ezt?*
Én még az édesanyámtól. Borbáth Anna. Csiszer Benedekné.³¹¹

³¹⁰ 37 éves nő, kéziratos lapjáról, Csíkszentmárton, 2004. augusztus 3.

³¹¹ 87 éves nő, Csíkszentmárton, 2005. október 19.

201. Boldogságos Szüz Mária elindula
az ő áldott szent fiához.
Talála három zsidó leánt.
Megnezi, halálra igizik.
Mária odamene,
Szent Anna Jordán vizéből vizet vete.
Kék szem,
macska szem,
fekete szem,
valamely rossz úton elindult,
térjen vissza!

Én ötöt szoktam vetni. Mindegyik szemre mondom. Há igen, vetek egy szenet, s utána elmondom ezt az imádságot. Megint veszem a másikat, utána megint elmondom. Úgy ötször. Met hát öt szemet szoktam én vetni. [...]

Van, aki csak hármát vet belé.

Hát, van. [...] Páratlan kell tenni, minden esetre. Ha többet tesz es, csak páratlan. Így tanúltuk.

Nem mondták, miért?

Nem. Csak így tartották, hogy páratlant kell. S ha a szeneket kiszedtük, akkor keresztet vettünk a csésze tetejére késsel, s kivettük a szenet, s visszadobtuk. S úgy mondták, mikor az felgyúl megint, az a szén, úgy hogy égőé kerül, akkor az állat meggyógyul, vagy ember, vagy miféle, minek vette.

S azt az állatot meg kellett azzal mosogatni?

Meg. S úgy tanyítottak, hogy visszafelé kell. Igen. Ugy eléfelé, s fel a tagját es alról felfelé, azzal a vízzel.

Inni is ad neki belőle?

Aminek tudsz, annak kell. Főleg gyermeknek, annak örökké, ha egész pici vót es, a szájacskáját megkenték vele, s úgy kellett.

A megmaradt vizet hová öntik el?

Azt... azt mondták, hogy rea kell egy seprüre önteni, s azt kell mondani:

Akkor igizzenek meg,
mikor ezt a seprüt!

A szemet is a seprűből gyújtották?

Mindegy vót, hogy milyen fábol. Ammá mindegy, csak [...] a késsel úgy elpotyoltuk széjjel, na, s olyan kűsebbet tettünk. Olyan jó égő.

Mit mondtak, hogyha lesűllyedtek a szenek?

Hát azt, hogy akkor meg van igizve. Ha fennmaradt, egy ment le, akkor úgy mondogatták: – Na, az élő szén maradt meg! Ha egy maradt fenn.

Mi az, hogy élő szén?

Ugyhogy még az élete... úgy hogy nem hal belé, na, me azt mondták, úgy meg lehet igézni, hogy beléhal. Bármi az.

Hogyha mind az őt lesüllyedt.

Igen. Ha mind az egész lesüllyed, akkor mondták. [...] Mind édesanyámtól, s a nagyszülőktől, azoktól tanólgattam.³¹²

202. Az nagyon hasznos is. Valaki sokféleképpen csinálja, de én például nagyanyámtól úgy tanultam, ahogy a valóság, s én sokat má tanítottam meg is arra. S a legjobb szénnel vetni, nem gyufával, me a gyufa gombja, az pillanat, s ellobban, nincs semmi. Mikor a kályhába szén van, akkor jó vetni a vizet. A csészébe van a víz, én mondom úgy, ahogy van. S akkor egy késsel, egy olyan késsel, amivel szemet tud kivenni az ember, a kés hegyin, így Dicsőséget mondunk a víz fölött, háromszorra osszuk:

Dicsőség az Atyának, a Fiunak és a Szentléleknek,
miképpen kezdetben, most és mindörökké, Ammen.
Elindula Szent Ilona asszony,
a Jordán vizéből hozott három csepp vizet,
három szikra szemet,
és a boldogságos Szűz Máriának két csepp piros vérét.
Én is abból tüzet vízbe vetek egy ilyen s ilyen növénynek,
kiből a boldogságos Szűz Mária,
az ő áldott szent fiának tüzet vízbe vetett.
Szem megnézte, szív megszerette.
Pokolszemü ember megtekintette.
Fekete, kék, sárga keresztülnézte.
Vigasztaló Szentlélek Úristen lássa,
s hallja,
s vigasztalja,
hetvenhétfele nyavalyájától.
Ammen.

Akkor ismét Dicsőség, megháromszorozva. Ezt elmondjuk háromszor. [...] Na, ez a vízvetési imádság. A rendes. Akit megigiztek, vagy amit megigiztek, mindegy, hogy növény, vagy állat, vagy ember, mer ez mindenkire, az igizet, kihát. Meg kell mosni. A vízbe belémártsa az úját, három úját, s ha ember vagy gyermek, akkor így háromszor abból a vetett vízből a homlokát így hátrafelé megmossa, s akkor még a fülbe is cseppent, még esetleg a szájába is, a két tenyerit megmossa belőle. [...] Akkor, mikor mossa meg az illetőt, aszmondja:

³¹² 70 éves nő [sz. Csíkszentgyörgy], Menaságújfalú, 2007. október 18.

Vízvetés.

53 Elindula Szent Ilona asszony, a Jordán
vizéből hozott három csepp vizet, három szikra
szent. És a Boldogságos Szűz Máriának két
csepp piros véré. En is abból tüzet vízbe vetek
kiből a Boldogságos Szűz Mária ^{az ő áldott} Szent Fiának ⁿⁿ
tüzet vízbe vetett. Isem megértte, sün meg-
szerette, Pokolremü ember meglekintette.

Fekete, kék, sárga remü keresztül nézte.

A vigasztaló Szentlélek Úr Isten bús száján
s vigasztalja hetvenhet féle nyavalyától. Diszóság.
Üdvödégy. Ezt háromszor kell mondani.

Boldogságos Szűz Mária az ő
áldott Szent Fiát a Jordán
vizéből megmorogatta, en is
ebből a keres vízéből ^{fégedet S.P.P.} megmor-
gotlak. Valahány gonosz rem
keresztül nézett a mi erer angyal

„Elindula Szent Ilona asszony, / a Jordán vizéből hozott három csepp vizet...”

A csekefalvi vízvetés {202} a kéziratos füzetben.

Boldogságos Szűz Mária
az ő áldott szent fiát a Jordán vizéből megmosogatta,
én is ebből a szenes vizből tégedet megmosogatlak.
Valahány gonosz szem keresztülnézett,
annyi ezer angyal jöjjön vigasztalásodra!

S ennyi az egész. [...] S a növénynek pedig így rendesen, megpriccolódik.
Tehát a növényeket is megigézik?

Hogyne! Hahaha... Sőt! [...] Van, aki nem hiszi, s azt mondja, hogy babonáság.
Én a babonát, igaz, nem hiszem, de ez nem babonáság. Ami egyszer imádság, az
semmi se babonáság.

Kitől tanulta ezt?

Én ezt mind a nagyanyámtól. Ő idős Dánél Andrásné Kömény Borbála vót.
Ide való volt?

Igen. Már a születési évét nem tudom pontosan, de negyvenhárom október
harmadikán halt meg. Az rég vót.³¹³

203. S akkor elment a viderhez, s meritett kilencszer vizet. S úgy akkor visszaloccsan-
totta, s mondta:

Dicsőrség az Atyának, a Fiunak és a Szentléleknek.
Elindult a boldogságos Szűz Mária
az ő áldott szent fiával.
Találkozott három zsidó legénnel,
három zsidó lánnyal.
Megállították,
megnézzék az ő áldott szent fiát,
Kitakarák, megnézik, megigézik.
„Ó, jertek vissza, három zsidó legén,
három zsidó lány,
meritsetek a Jordán vizéből
hármat fel, hármat alá!”
Párta alatt való,
konty alatt való,
szürke szem,
kék szem,
sárga szem,
akit megigizett,
a boldogságos Szűz Mária vigasztalja meg.

³¹³ 77 éves nő, Csíkcsekefalva, 2005. október 19.

Az Üdvözlégyet háromszor. S keresztet vettek, s a kést reatették, hogy aszondták, a Sátán ne szálljon belé a vízbe.

Rátették a kést a vízre?

A vízre. A csésze tetejire. S akkor osztán az ajtó előtt kivitték, ott hármat locsantottak. S amit megigiztek, ott hátravitte, s annak a fülit, s a hátát megkenték a vízzel. S akkor a szentet visszahozta, s a tűzbe bévették, s aszmondták, hogy annyi idő alatt kérték a Jóistent s a Szüzanyát, hogy gyógyítsa meg, amíg a szén a tűzbe megelevenedik.

Ki igézős?

Aszmondták, akinek itt a szeme szőre össze van nőve, az igizős. [...]

Mit lehet megigézni?

Embert es, állatot es. Ezt mondták. [...]

Miről lehetett észrevenni, ha például a kicsi malacokat megigézték?

Hát azok akkor nem esznek. [...]

Nem mondták régebb, hogy ásítóznak?

De, igen. Azt es mondták, hogy ásítóznak.

Az ember is ásítózik olyankor?

Igen. Aszmondják, az es ásítózik, s a feje fáj nagyon.³¹⁴

204. A boldogságos Szüz Mária elindult
 az ő áldott szent fiával a Jordán vizéhez.
 Talála két zsidó leánt, két zsidó legént.
 Kitakargatták, halálra igizték.
 Phüj, phüj!
 Konty alatt,
 párta alatt,
 süveg alatt!
 Szem megnézte, szív megszerette.
 Az őrzőangyala s a boldogságos Szüz Mária legyen megvigasztalója.

Háromszor. Három Miatyánkot először, s Üdvözlégy Máriát, azután ezt.

Három szentet vetnek a vízbe?

Igen.

S a vizet honnan merítik?

Mindegy, akárhonnat meritik, csak aztán akkor olyan helyré kell tenni, hogy nehogy állat használja el.

Kezdetlen víznek kell lennie?

Igen.

Ki igézős?

³¹⁴ 62 éves nő, Csíkcsekefalva, 2006. december 8.

„Phűj, phűj! / Konty alatt, / Párta alatt, / Süveg alatt!” {204} (Csíkszentgyörgy)

Akinek összeér a szemöldöke. Erősebb a szeme.
Mit lehet megigézni?
 Embert, állatot, akármit.
Fákat is?
 Nem. A fáknak nincs lelkik. Nem lehet.
Valakinek a munkáját?
 Azt igen. A szövőt is. Annak is vizet vettek.
S akit megigiztek, iszik abból a vízből? Megmossák?
 Megmossák. Azt a vizet nemigen öntik el. Reamossák, elhasználják.
Kitől tanulta ezt?
 Édesanyámtól. István Juliánna. Régebbecske vót. Ő is csak az édesanyjától tanulhatta.³¹⁵

MEGJEGYZÉSEK

{162–204}

Amint az már az első, rakottyasi eredetű ráolvasóból {162} nyilvánvaló, fejezetünk szövegeinek középpontjában a gyermek Jézust érő szemverés gyógyítása áll. A második, csikbánkfalvi szövegben {163} szereplő, biblikus gyökerű, talán ponyvai eredetű Ábrahám-alak (veress szemű Ábrahám, kigyúlt szemű Ábrán, kigyúszemű Ábrán stb.) ha nem is gyakori, de jellemző szereplője, rontó figurája elsősorban a csángóság vízvető szövegeinek.³¹⁶ Amint már említettem, a kigyúlt szem és a kioltott szenek közötti kapcsolat kézenfekvőnek tűnik {84–125/Megj.}. Következő ráolvasónk {164} egyes elemei, így a rontást hordozó tályogos asszony, valamint a cethal alakja, két – igen archaikus – kászoni önöntő szövegben köszönnek vissza {267–268}. Miután a vízvető és önöntő ráolvasók szövegei a vidéken néha egybeesnek, az ön- és viaszöntéshez időnként a vízvetés során keletkezett szenes vizet használják {268}, s ezzel párhuzamosan, de akár ettől függetlenül is előfordul, hogy egyazon ráolvasót mondják el mindkét cselekedet elvégzésekor {264–265}, arra gondolhatunk, hogy fenti, mindszeni szövegünk – noha ez a felvétel során nem derült ki – eredetileg egy ilyen, kettős hasznú, vízvető és önöntő ráolvasó lehetett. A gonoszúzó zárórészben szereplő, a tenger fenekére lokalizált, cethal gyomra nyilvánvalóan a pokol, az alvilág, a fekete, halotti másvilág szimbóluma, éppúgy, mint az említett két kászoni önöntő szövegben a „halak torka”, illetve a „cethal torka” {267–268}. A gyomor és a bélrendszer a hagyományos szimbolikában az alvilág, a pokol megfelelője {310–341/Megj.}. Az ószöveksi gyökerű cethal-alak gyomrának ördöggel, pokollal, kárhózzattal való összefüggésére jó példaként szolgál Bozóky Mihály

³¹⁵ 94 éves nő, Csíkszentgyörgy, 2005. május 13.

³¹⁶ Hegedűs 1952, 69; Kallós 1966, 149. o. 17. sz.; Bosnyák 1973, 292; 1980, 166–167. o. 1384. sz.; Harangozó 1998, 177, 178, 198.

egyik halottas éneke: „Nem lehet rettegmem a' Czeth-hal gyomrátúl, vagy az Asmodeus ördög haragjátúl...”³¹⁷

A bánkfalvi szövegben {164} a boldogságos Szűz Mária „Elöl talál a tályogos asszont, / hét fiával, hét leánnyával...” Más ráolvasók is a betegségdémonok rokoni, családi kapcsolatainak képét, s ezáltal egy általuk alkotott, ördögi eredetű, az emberi világ romlására törő, sajátos hierarchiában egyesült infernális társadalom vízióját vetítik elénk. Miután annak ellenében létezik, a gonoszok alkotta családokból, nemzetségekből álló alvilági közösség nem lehet más felépítésű, mint az angyali mintára szerveződő emberi társadalom.³¹⁸ Az egyes betegségek – egymással rokonságban álló – fajtáiról, azok családjáról, fiairól, leányairól, unokáiról bőséges adatok állnak rendelkezésre a magyar ráolvasókincsben. Amint az egy somoskai ráolvasás kapcsán elhangzott, a betegségek egymás réze-ruzái (retye-rutyái), vagyis rokonai {279}. A betegségdémonok alkotta családokról vallanak egyes, Szent Antal tüze gyógyítására használatos ráolvasók, amelyekben a „hetvenhétféle Szent Antal tüze” hét fiáról, hét leányáról, hét vagy hetvenhét „onokájáról” esik szó.³¹⁹ Két moldvai szövegben a „nagy sárkány” – azaz a Sátán – hetvenhét fiáról, hetvenhét leányáról, hetvenhét unokájáról olvashatunk,³²⁰ másutt a „fosókabába” indul el két, illetve hét fiával, hetvenhét leányával, hetvenhét „nyepótájával”, azaz – fentiek szellemében – unokájával.³²¹ Két somoskai ráolvasóban a tályognak „van hét lánya, / hét lányának hat lánya...”, illetve a trágennak „van hét fia, / hét fiának hat fia...”,³²² és így tovább, míg csak el nem fogynak a betegséget okozó démon-nemzetség tagjai. Kötetünk egyik somoskai szövege szerint: „E trágennak s e tályognak s ez udmának vót hét leánya, / hét leányának vót hat leánya...” A trágen, a tályog és az udma, amint mondták, „hárman járnak”, ugyanis „ezek tesvérek” {385}. Egy klézsei ráolvasóban az „üszegetes udma, / csontba járó udma, / csontba hasigató udma” tör az emberi világ rontására „hetvenhét fiával, / hetvenhét leányával, / hetvenhét unokájával”.³²³ Egy gyimesközéploki olvasásban a hét tályogos asszony indul meg, hét leányával,³²⁴ Lábnikon a „Csumának vót kilenc lánya, / kilencből maradott nyolc...”, Orosházán a „Mirigynek van hét fija, hét lánya, / Hetvenhét unokája...”³²⁵ További példákat kötetünkben is találhatunk {124, 267–268}. A románság archaikus néphite ugyancsak az egymással genetikus kapcsolatban álló betegségdémonokhoz kö-

³¹⁷ Bozóky 1806, 26.

³¹⁸ Takács 2012b, 52.

³¹⁹ Kallós 1966, 150–151. o. 3–6. sz.; Erdélyi 1976, 112–113; Bosnyák 1982, 117–118. o. 399. sz.; Pócs 1985–1986, II. 459, 461. o. XV.2.14.1, XV.2.14.3; vö. 289. sz.

³²⁰ Bosnyák 1973, 292; Pócs 1985–1986, II. 462. o. XV.2.15.1.

³²¹ Csoma 1994, 256; 2000, 17; Halász 2005, 265. o. 1134. sz.

³²² Csoma 1994, 258. 11–12. sz.

³²³ Pócs 1985–1986, II. 465. o. XV.2.18.1

³²⁴ Kallós 1962 [EA 5606], 26.; 1966, 153. o. 6. sz.

³²⁵ Gunda 1989, 92–93.

tődő hittől szaturált,³²⁶ de hasonló képzetek Európa-szerte fellelhetőek, aminek hátterében olyan korai szövegváltozatok állhatnak, mint a galliai Marcellus Burdigalensis *De medicamentis* (Kr. u. 400 k.) című – a 16. században is többször kiadott – munkájában szereplő, mirigyre használatos ráolvasó, amelynek latin szövegében a „kilenc mirigy nővér” („noue glandulae forores”) alakja bukkan fel,³²⁷ vagy egyes későbbi, hasonló tartalmú – a visszaszámláló ráolvasókkal általában szoros kapcsolatban álló – szövegek.³²⁸

Amint az fejezetünk ráolvasóiból {164–165, 167–171, 173–174, 177–178, 180–186, 189–192, 197–199, 202} is kitűnik, a mindenkori vízvetés nem más, mint az idők kezdetén véghezvitt gyógyítás imitációja, amelyben a gyógyító az őseredeti orvoslást végző személy (Mária, Keresztelő Szent János), a megigizett beteg pedig a gyermek Jézus megfelelője. Előbbire fejezetünkben is sok szövegrész utal: „Akarok használni ezen szent igékkel, / mint Szüzanya Mária használt áldott szent fiának...” {163}; „En es elmejek a Jordován vizihez, / három szikrát ejtek, / megkeresztelem az Atyával, a Fiuval, / a Szentlélek Uristenvel...” {165}.

Egyik szövegünk {165} kapcsán már említettem, hogy a vízvetés a székely és a csángó néphitben – amint arra az ott felsorakoztatott ráolvasók {166–173} is utalnak – egyfajta újrakeresztelésként teteleződik. Ezt a feltevést támasztja alá nem csupán a Jézus megkeresztelése színhelyéül szolgáló mitikus Jordán vizinek³²⁹ gyakori említése a hasonló szövegekben {fejezetünkben: 162–177, 179–182, 184, 186, 188–192, 194–196, 198, 202–204}, de a Jézust alámerítő Keresztelő Szt. János³³⁰ szerepeltetése is {168, 195, 197–199; talán 182}, valamint a keresztség szentsége kiszolgáltatásának már a Didachében (Kr. u. 1. század vége) leírt módjára³³¹ utaló három csepp víz {162, 188, 191, 202}, a megmos(ogat), megmosakodás kifejezés {163–165, 167, 177}, a „megáldá, megmosogatá” összetétel {163}, a Jordán vízből való megmosás {164, 202}, főként azonban egyik szövegünk megkeresztelem szava {165}. Fejezetünk első két szövegének Mária őseredeti gyógyítását leíró részében egyetlen szó sem esik vízvetésről – azaz izzó faszénparázs vízbe vetéséről –, csak Jézus megmos(ogat)ásáról, megáldásáról.³³² Csekefálván régen a vízve-

³²⁶ Lupașcu 1890, 16, 18, 42; Marian 1892, 207; Grigoriu-Rigo 1907, I. 45; Gorovei 1931, 268.

³²⁷ Marcellus 1536, 111: Lib. I. cap. XV; vö. Marcellus 1889, 151: Lib. I. cap. XV, 102. „Novem glandulae sorores, octo glandulae sorores [...], una glandula soror, novem fiunt glandulae, octo fiunt glandulae [...] una fit glandula, nulla fit glandula.”

³²⁸ Gunda 1989, 94–99.

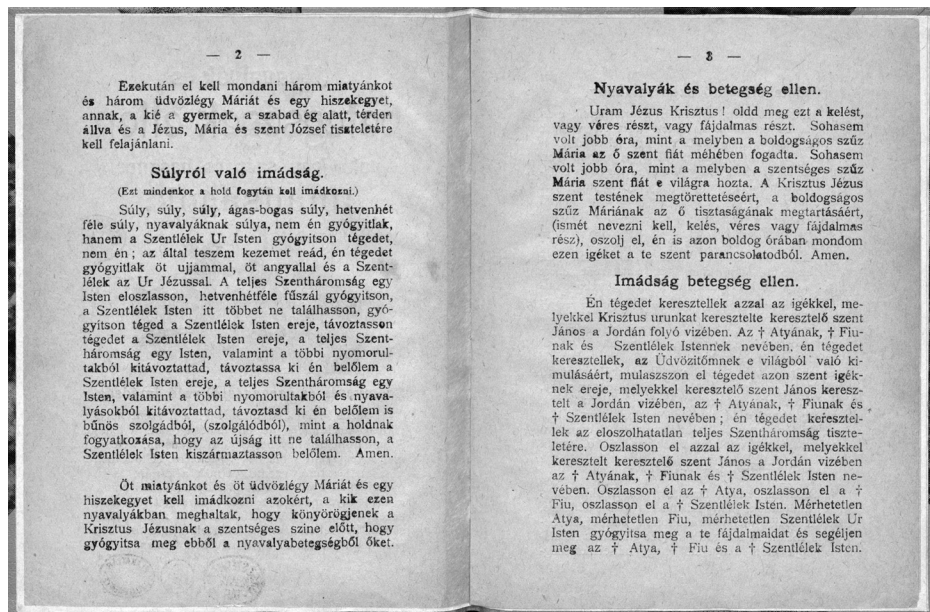
³²⁹ Mt 3,13; Mk 1,9

³³⁰ Mt 3,13; Mk 1,9; Lk 3,21

³³¹ „Ha nem áll rendelkezésre élő víz, keresztelj más vízben; ha lehet hidegben, ha nem, melegben. Ha egyik sem áll rendelkezésre, háromszor önts vizet a fejre, az Atya és Fiú és Szentlélek nevére.” (Vanyó 1988, 96–97; Didakhé VII,2–3).

³³² „Elküdi Mária [...] / Szent Ilona asszont a Jordán vizihez, / hojzon a Jordán viziből három csepp vizet, / mossuk meg Jézust, / Jézus hátha jobban lenne...” {162}; „Elindult a Jordován vízéhez [...] / megáldá, megmosogatá az ő áldott Szent Fiát, / tisztán maradt, minden fájdalom nélkül...” {163}

téskor „a kést reatették” a csésze tetejére, hogy „a Sátán ne szálljon belé a vízbe” {203}, miáltal ez a vízvetés a keresztelekor hagyományosan mondott, invokatív imát (epiklészis) idézi, hiszen már Szt. Ambrus (339–397) arról ír, „a keresztség szertartásának az a rendje, hogy előbb van a keresztvíz-szentelés és csak utána szállhat bele a keresztelendő”,³³³ vagyis csak abba a vízbe, amelyből a Szentlélek lehívásával – miután egy adott térrészt egyszerre csak egyfajta (isteni vagy démonikus) erő tarthat uralma alatt – már eltávolították a gonoszt. A 19–20. századi vallásos ponyvákban is találni példát arra, hogy a vízvetés aktuusa újrakereszteleként tétéleződik.³³⁴

A vízvetés és a keresztség kapcsolatára utaló szöveg egy 19. századi ponyváról. (NyBE, 3.)

³³³ Kúhár 1944, 172: A misztériumokról. I. könyv, V, 18.

³³⁴ Egy korabeli ponyván olvasható, Imádság a betegség ellen feliratú szöveg például így hangzik: „Én tégedet kereszteltek azzal az igékkel, melyekkel Krisztus urunkat keresztelte keresztelő szent János a Jordán folyó vizében. Az + Atyának, + Fiunak és Szentlélek Istennek nevében, én tégedet kereszteltek, az Üdvözítőmnek e világból való kimulásáért, mulasszon el tégedet azon szent igéknek ereje, melyekkel keresztelő szent János keresztelt a Jordán vizében, az + Atyának, + Fiunak és + Szentlélek Isten nevében; én tégedet kereszteltek az eloszolhatatlan teljes Szentháromság tiszteletére. Oszlasson el azzal az igékkel, melyekkel keresztelt keresztelő szent János a Jordán vizében az + Atyának, + Fiunak és + Szentlélek Isten nevében...” (NyBE, 3). Szinte szóról szóra egyező szöveget olvashatunk egy újabb ponyván szereplő Hathatós erejű imádságok közül a másodikban, amely – amint az az utána következő szöveg címéből (Más ima szemverés ellen) kiderül – ígézet orvosolására ajánlott (LKÉ, 5–6).

Bizonyára a ponyvák hatása is, hogy az említettekhez hasonló szövegrészek más vidékeken is előjönnek.³³⁵ Úgy tűnik tehát, hogy a vízvetés, mint a betegségdémon kiűzését és a betegnek a „tiszták” eukharisztikus közösségbe való visszaemelését célzó exorcisztikus-kathartikus eljárás, szoros kapcsolatban lehet a keresztség kiszolgáltatásának archaikus formáival, amelyeket a zártabb közösségekben, így a hárompataki csángók körében még a közelmúltban is gyakoroltak.³³⁶

Egy csíkszentgyörgyi ráolvasóban {174} előjövő sorok („Amely szem által megigiztetett, / a' szem által megvigasztalódtassék.”) arra utalhatnak, amiről fentebb {84–125/ Megi.} már írtam: a vízvetésben használt tüzes szenek a rontó, tüzes szemek megfelelői. Úgy tűnik, a ráolvasás elvégzésekor az igiző szemek rontó erejét a szenek vízbe vetésével veszik el (mondhatni, „megkeresztelik” a gonosz szemeket), majd a gyógyuláskor, a szenek újbóli tűzbe vetésével visszaadják azok eredeti épségét. Így szerepel egy gyimesfelsőlaki szövegben, de erről hallottam Menaságújfalun is: „Mikor azok a hótt szenek égő szénné válnak, / akkor muljon el az igizet!” {180}, „S úgy mondták, mikor az felgyúl megin, az a szén, ugy hogy égőé kerül, akkor az állat meggyógyul, vagy ember, vagy miféle, minek vette” {201}.

Nyolc vízvetésben a Kisjézust megigiző asszony, illetve leány neve Józefa, Józéfa {178, 200}, Józéfa és leánya {198}, Józéfa leánya, Józéfa leánya {194–197, 199}. Az említett ráolvasók kivétel nélkül Alcsíkból, egyes Fiság menti falvakból (Csíkbánkfalva, Csíkszentgyörgy, Csíkmenaság), valamint a közeli Csíkszentmártonról és Csíkszentimrérről származnak. Az egymással jól láthatóan közeli rokonságban álló szövegek, bár forrásukat feltárni nem sikerült, feltehetőleg 18–19. századi ponyvai eredetűek. A nyomtatott terjedést valószínűsíti, hogy a legtöbb hasonló ráolvasót Csíkszentmártonon leltem fel, ami 1850-től járási székhely volt, híres vásárára (1840-től) a környező falvakból is sokan jártak. A szövegtípus feltételezhető „ösváltozatához” legközelebb két csíkszentmártoni {197, 199}, egy csíkbánkfalvi {194} és egy menasági {195} variáns állhat, bár azok is töredékesnek tűnnek. A szövegcsoport kötetünk egyik ráolvasójában {194} egy hamarosan említendő, feltételezhetően ugyancsak ponyvai eredetű – a vízvetésre használt rezes

³³⁵ „Elindula a boldogságos szűz anyánk, Márija, / az áldott Jézust jobb karjára vötte, / előtanát három zsidó leányt [...] / Mögverték, mögigézték, / Jordán vizére vitték, / mögfürösztötték, / mögkörösztölték...” (Szeged, Kálmány 1881–1891, I. 115).

³³⁶ „Gábor János. [...] Tetszik tudni, Emil bácsinak a nagytatája, az olyan ember vót. Az régi ember vót. Met mikor ők ide kerültek [...] még az ők szülei, s mikor ők es éltek, akkor nagyon kevés vót itten. [...] Páran vótak. [...] Ejsze, még pap se vót. Tán az öreg még keresztelni es tudott [...] a gyerek eppe halt meg, ott doktor nem vót. Keresztet jelölt, s iksz ipszilon, a nevit, s – Megkeresztellek az Atya, Fiu, Szentlélek nevében, s meg vót keresztelve. A pap megkérdezte, most nemigen kérdi, de akkor megkérdezte, hogy: – Valaki megöntötte-e vízzel? [...] Ha megvót öntve a gyerek vízzel, akkor nem öntötte meg má többet. Megkeresztelte, de ő má nem öntötte meg. Meg vót egyszer öntve. Tiszta forrásvízzel, ha nem vót szenteltvíz. Hát az az Isten, az egész. A Jóisten adta a vizet. Ugyes az hasznos vót. Mondtad a nevit, s megöntöted, s kész. Az má megvót keresztelve. Minden esetre, aki megvót keresztelve, az tudta csak ezt elkövetni.” (60 éves férfi, Magyarcsügés, 2006. június 7.)

nyelű bicska, aranynyelű kés képét hordozó – ráolvasótípussal {190–194} is összekapcsolódik. A következő, kéziratos szövegben {179} felbukkanó – a Kisjézust kitalargató és halálra igiző – három zsidó asszony alakja talán az egyes moldvai vízvető, önöntő és Szent Antal tüze elleni szövegekben előjövő három fehér asszony alakjával is kapcsolatban áll.³³⁷ Ugyanez vonatkozhat a három zsidó leány {177, 180–182, 193, 201}, illetve a három árva szép leány {171, 176} figurájára is.

Egy búkkloki szövegben {186} szereplő kégyószemen és békaszemen kívül más, igazt elleni olvasásokban is megfigyelhető, hogy a rontás forrásaként nem csupán embert, de állatszemekeket is felsorolnak. Kötetünkben is szerepel az igiző tekintetek között macskaszem, kutyaszem, liba szem, tyuk szem {125, 232–234, 236}. Gyimesi, hárompataki és moldvai csángó szövegekben is előjön a rontó szemek között a macska,³³⁸ a kutya,³³⁹ a tyúk,³⁴⁰ a kecske,³⁴¹ a ló³⁴² szeme, tekintete, míg a vadállatok szemei közül a farkas szem,³⁴³ a kégyószem, gyékszem és a békaszem.³⁴⁴ Csomortánban is úgy hallottam egy ráolvasóját titkoló asszonytól, a vízvető szövegbe „csúfokot, rossz állatot” is bele kell mondani.³⁴⁵ Az állatok (pl. farkas, róka, ló, kutya, macska) ígésző, rontó ereje a világ nagyrészen a legrégebb időkől fogva ismert.³⁴⁶

Az állatszemeke előfordulása – talán a képzet igen archaikus volta miatt, ma már – viszonylag ritka a ráolvasókban. Megfigyelhető azért, hogy a rontó szemek között a háziállatokból, alig néhány kivétellel (tyuk szemű, kecske szem, lószem, liba szem),³⁴⁷ többnyire az ún. oktalan állatok (kutya, macska) szerepelnek, amelyek ugyanakkor a bőséget hordozó, kíváncsú, tehát megigézhető állatok csoportjából jobbra kimarad-

³³⁷ Diószegi 1960b, 81, 86, 98–99; Bosnyák 1980, 157–158, 168, 178. o. 1318, 1391, 178. sz.; Pócs 1985–1986, II. 485. o. XV.4.2.1.

³³⁸ Kallós 1966, 148; Bosnyák 1980, 168. o. 1389. sz.; 1982, 116–117, 128. o. 396, 471. sz.; Pócs 1985–1986, I. 278, 279, 284. o. XII.40.3, 41.3, 49; Harangozó 1998, 191; 2001a, 120; Takács 2001, 369, 377, 391; 2003, 185. Csíkmadarasi adat szerint a macskaszem a macskáéhoz hasonló emberszemet jelöl, azét, „akinek olyan zöldes, kékes” {182}. Ugyanerre vonatkozhat a macskaszemű, illetve a macskás szem kitétel is (Bosnyák 1980, 168; Pócs 1985–1986, I. 284. o. XII.49; ill. Takács 2001, 377).

³³⁹ Diószegi 1960b, 77; Kallós 1966, 148; Bosnyák 1980, 168. o. 1389. sz.; 1982, 116–117, 128. o. 396, 471. sz.; Pócs 1985–1986, I. 278, 279, 284. o. XII.40.3, 41.3, 49; Harangozó 1998, 191; Takács 2001, 369, 377; ill. Diószegi 1960b, 79; Pócs 1985–1986, II. 498: öpszem 'ebszem'.

³⁴⁰ Diószegi 1960b, 77; Harangozó 2001a, 120.

³⁴¹ Bosnyák 1980, 157–158, 168. o. 1318, 1389. sz.; Pócs 1985–1986, I. 281, 284. o. XII.44.1, 49; Harangozó 2001a, 120.

³⁴² Bosnyák 1980, 157–158. o. 1318. sz.

³⁴³ Kallós 1966, 149.

³⁴⁴ Takács 2001, 369, 391.

³⁴⁵ „Rosszat kell mondani. Rosszat. [...] Csúfokot. Rossz állatot, cigányokot, elyesmiket.” (86 éves nő, Csíksomortán, 2008. november 8.)

³⁴⁶ Seligmann 1909, I. 120–123.

³⁴⁷ Az említettek közül a kecske szem talán a pokolszem, pokolszemű megfelelője, de a liba és a ló szeme is kötődhet infernális alakokhoz, például a lüderchez (Takács 2004, 124–125, 519–524).

nak. A rontó szemmel bíró állatok tehát nem szerepelnek a megronthatók között, a megrontható állatok szemét pedig általában nem tartják igizősnek, vagyis az állatokat az igizet szempontjából két csoportra osztják. Igaz, mint mindenütt, itt is van egy-két kivétel, egy helyütt a kutyának vetett vízről, másutt a kutya, macska megigézéséről beszélnek {170, 189}. A kutya, a macska oktan állatok, nem számítanak a háziállatok közé, amelyeket szent állatoknak tartanak.³⁴⁸ A rontó szemű vadállatok (kígyó, gyík, béka) alakja jórészt a hagyományos alsó világhoz, a föld alatti világhoz, a kígyók-békák országához³⁴⁹ kötődik, de hasonló eredetű lehet az igiző farkas szem is. Az alvilági szemek közé tartozik a moldvai olvasások – már említett – Ábrahám-alakjának kígyúszemű Ábrán formája is.³⁵⁰ Egy-egy áldomási és bükkloki szöveghez {185–186} – amelyekben sárig szem szerepel – hasonlóan olyan szemek is előjönnek a ráolvasókban, amilyenek az emberi szemek között, ha vannak is, nem gyakoriak, valószínű tehát, hogy ezek is állatszemből utalnak.³⁵¹

Egy csíkpálvali szöveg {188} „Szent József tüzet ütött szikrájával” szövegrésze egy bánkfalvi ráolvasó „Elévévé Szent József rezes nyelvű bicskáját / Három szikra tüzet üt a kősziklából” {194} soraira rímel. A rezes nyelvű bicska másutt a boldogságos Szűz Mária arany nyelvű bicskajaként, arany nyelvű késeként, aranybetű késeként {190–192}, Szent Cecille asszony arany betűs kiskéseként {193} jön elő, amellyel három szikrát {191}, három szikra tüzet ütnek a kősziklából {194}, a Jordán vizibe három égő szentet vetnek {190}, azaz szentes vizet csinálnak, vizet vetnek {192–193} a gyermek Jézus számára. A szövegek alsíki {190–191, 193–194} és középsíki {192} eredetűek, a szorosan összefüggő, egységes szövegtípus mögött alighanem ponyvai hatást gyaníthatunk. A tüzet ütő Szent József képével először egy magyarsügi ráolvasóban találkoztam,³⁵² de rezes

³⁴⁸ „A kutyát, macskát meg lehet igizni? Azt nem. [...] Kutyát, macskát nem. Azok oktan állatok, azok nem szent állatok. [...] A többi, az szent állat? A marha, a ló, a disznó, borju, a majorság? Igen. Csürke. [...] Elyesmi. Ezek szent állatok? Igen, igen. [...] Azok igen.” (86 éves nő, Csík-csomortán, 2008. november 8.); „Kutyát, macskát meg lehet igizni? Hát az ilyeneket nem. A tehenyeket igen, s a jószágokat, mást, de kutyát, macskát nem. [...] Met amazok házi állatok, s a másikat oktan állatoknak mondták. [...] S a többi háziállat. Igen. Igen. Az mind háziállat vót. Le egészen a majorságig? Igen. Igen. Így nevezték.” (84 éves nő, Csík-csomortán, 2008. november 8.). A kutya és macska alakja szoros infernalis kötődéseket hordoz a boszorkányhitben, valamint a lüderccel és rekegővel kapcsolatosan (Takács 2004, 56, 117, 124–125, 226–227, 421–422, 480–481, 519–524). Az a szokás tehát, hogy a vetett víz maradékát a kutyára, macskára öntik, az igizet fekete világba küldésével lehet kapcsolatban.

³⁴⁹ Diószegi 1983, 15–21.

³⁵⁰ Hegedűs 1952, 69.

³⁵¹ Fentieket a csángó ráolvasókra bizonyosan hatással lévő román néphit felől is megerősíthetjük, ahol a különböző betegségeket (mitikus) állatokhoz való kötődésük, állatoktól való eredetük szerint is osztályozzák (Gorovei 1931, 111, 165). A román ráolvasók kapcsán Lükő Gábor is említi, hogy a betegséget általában állatalakú démonok okozzák, s a javas maga is gyakran állatalakú szellemeket hív segítségül a betegség ellen (Lükő 1961, 124). Mindezeket Lükő egyértelműen samanisztikus eredetű jellemzőknek tartja.

³⁵² Takács 1995, 376; 2000c 91; 2001, 385.

nyelű bicska szerepel egy csíkszentgyörgyi változatban is.³⁵³ Igézet ellen rezes nyelvű kést, illetve villát használtak a Szilágyságban³⁵⁴ és a Maros megyei Havadon,³⁵⁵ de a réznyelvű kést alkalmazzák a románok is, a pocitură nevű, rontásból fakadó, betegség, illetve – Máramarosban – igézet (deochiul) orvosolásánál.³⁵⁶ Az arany nyelvű bicska, arany nyelvű kés szoláris karaktere a gonoszűző eszköz – isteni erők általi tulajdonlásából fakadó – mennyei, szent mivoltával függhet össze. A képzet esetleges kereszténység előtti voltára felhozható egy szemverés elleni csuvas ráolvasó szöveg.³⁵⁷

Egy csíkbánkfalvi és egy csíkpálfalvi szövegben szereplő, a vízvétel gonoszűző hatásának biztosítékát – az archaikus népi imádságok hasznosságát igazoló imazáradékhoz hasonlóan – szent helyről, az Úrjézus, illetve Szent József szájából, származtató szövegrésszel találkozhatunk {165, 188}. Hasonló kitételt annak idején Magyarcsügésen is hallottam: „S a boldogságos Szűzmária a Jordán viziből / három csepp vizet meritett. / s aszmondta: Aki ezen igékkel vizet vet, / minden ember és állat meggyógyul a földön.”³⁵⁸ Ez utóbbinak közeli párhuzamát rögzítettem Csíkbánkfalván {191}.

Amint az kötetünk sok ráolvasása kapcsán látható, s egy csíkszentmártoni vallo-másból is kiderül {199}, a ráolvasó szöveg átadásánál általánosan ismert szabály, hogy azt csak fiatalabbnak szabad átadni, különben elveszíti gyógyító hatását.³⁵⁹ Ez a szabály azonban, úgy tűnik, az archaikus hitvilágról – s benne a boszorkányság mindennapos gyakorlatáról – lassan leváló, ráolvasó gyógyítás szekularizációs folyamatának csupán egy bizonyos, éppen az elmúlt évtizedekben tetten érhető szakaszát jellemzi. Miután az oldó-kötő tudomány hagyományosan együtt jár, a feloldozó gyógyításhoz szükséges – így alkalmasint a megkötő, „nem Isten hírével való mesterség”-et is feltételező – tudás átadása esetenként még a közelmúltban is a halálos ágyon történt.³⁶⁰ Hasonló jelenség-

³⁵³ Erdélyi 1999, 848; Takács 2001, 385.

³⁵⁴ Balázs M. 1891, 203.

³⁵⁵ Nagy O. 2000, 220–221.

³⁵⁶ Moldován 1888, 92–93; Sróth 1891, 364.

³⁵⁷ „Ez az aža patman anyó jött el, / Ő gyógyít, ő kuruzsol, / Arany késével vág, / Arany söprűjével söpör, / Söprő és megtisztít...” (Mészáros Gy. 1909, 342).

³⁵⁸ Takács 2001, 383.

³⁵⁹ Kallós 1966, 146.

³⁶⁰ „S anyósom, ő legtöbbet tudott, csak nem igen törődtem. Ő má tudott [...] hogyha kégyó marta meg, vagy menyet marta meg, ő arra tudott olvasni. Vaj vót a Szent Antal tüze, napszentületkor, mikor áldozott el a Nap, akkor ránezett, akkor azután fájt a feje. Délután feszt fájt a feje. Ő arra tudott olvasni. Nem foglalkoztam. Me aztá én láttam, én elloptam vóna a meszeriáját, csak láttam, osztá mikor halt meg, akkor úgy le kellett számoljon mindenről. Hogy kérte az ollot, s nem adtuk, nem adtuk, me ő ollóval csinálta. Vizet aval vetett, s aval olvasott fejre, s mindenre... [...] Öregségek. Öreg fehérnépek vótak, ők többet tudtak. [...] Vette el a fájdalomt. Hogy mondjam, a betegséget. Igen. Aztán neki azután fájt a feje valamennyicskét, de... megkénnoztta úgy, hogy nagyon ásitozott végig, s hullottak a könnyei es. [...] Én láttam, úgy megszenvedett ezeké. Mindenről leszámolt. Mindenről. Amikor halt meg. [...] Megmondta, hogy ő mit tudott, s micsinált. Át kellett adnia? Át kellett adja, ő le kellett mondja, hogy ő mit tudott, s miket csinált. Akik ott vótunk, mind hallottuk, hogy ő micsinált. Hát, ő tudott (55 éves nő,

gel találkozott Vitos László, akinek egy csobányosi csángó elmondta, hogy „senkit nem taníthat meg erre a tudományra, csak a család elsőszülöttjét”, mert „a tudomány családi örökség”.³⁶¹

A halálos ágyon való átadást, ma már csak a hagyományokhoz legmakacsabban ragaszkodóknál tapasztalhatjuk. Igaz, amíg szüksége van rá, a tudományos nem válik meg szívesen tudásától, gyakran el is titkolja azt, különösen az idegenek, a varázscselekedeteket általában szigorúan tiltó katolikus papság és a régi hiten időnként durván gúnyolódo fiatalok elől. A tudomány titkos voltát, azt, hogy „a tudósok semmit el nem árulnak, hogy miket mondanak, hogyan mondják”, miáltal „nyilvánosságra hozni [...] az ily emberek ténykedéseit titkaikkal együtt teljesen lehetetlen”, már 1896-ban említik.³⁶² Átöröktetésének régi hagyománya szerint a nem e világból való, egész életen át használt tudás átadása nélkül a „tudományos” nem halhat meg, ezért hallani annyi történetet a „tudásukat” hozzátartozóikra erőszakkal tukmáló boszorkányokról, ke-nőasszonyokról, bábákról.³⁶³ Vannak, akik már előbb is átadják a tudományt, de ugyan-úgy csak egyetlen, fiatalabb, s lehetőleg rászoruló személynek, leginkább rokonnak, jószomszédnak. Esetenként előfordul az átadáshoz kötődően más számosság is.³⁶⁴ A következő változat az, amikor a ráolvasás tudományát már akárhány fiatalabb személy-nek át lehet adni. Napjainkban, a csángóság körében, ez a legáltalánosabb gyakorlat,³⁶⁵ de nincs másként a székelyeknél sem.³⁶⁶ Mindezzel párhuzamosan másfajta tudás-átö-

Kosteek, 1998. június 3). „Ő mondta, hogy ő adja át a tudományát valakinek. Mind például Jutkának. Akkor Jutkának kezdett valamit mondani, s egyik szomszédasszon valamit odaszólt, s akkor nem mondott semmit se. Akkor aszmondta, hogy jöjenek le este, s vegyenek ceruzát s papírt, s ő ott mondja, hogy írják le. Mert pontoson kell tudni, me ha nem, aszmondta, a tulvilágon ő fog szenvedni, ha nem pontoson rendezik. Nem pontoson csináják. S azt kérde-tük vót, hogy kitől örökölte ő ezt hátra, s aszmondta, az édesanyjától. [...] S az édesanyja es csak így adta átol. Így a halálos ágyán adta átol. [...] Így mondták. Csak így akarta... ő így akarta, hogy adja átol valakinek, hogy valaki, aki elvállolná s foglalkozna vele.” (58 éves nő, Gyimesfelsőlok, Sántateleke, 2006. június 7.)

³⁶¹ Vitos L. 1995, 311.

³⁶² Kristály 1896, 89.

³⁶³ „Azt muszáj egyik a másnak, amelyik akar meghalni, át kell adja a másiknak. Nem tud addig meghalni, amíg ő azt valakire nem ruházza át, ami az ő tudománnya. Akkor a másik lépik helyibe. [...] Nem tud meghalni mindaddig, amíg valakinek át nem adja. Osztán akkor meghal. [...] Fekszik az ágyba. Szerved. Hogyne, hogyne. Nagy beteg az. Nagy beteg. Azon orvos nem tud segíteni semmit. Oszta ha átadja másnak, akkor meghal.” (88 éves nő, Gyimesbükk, Pet-kipataka, 2005. július 8.)

³⁶⁴ „Egyetlen adat van arról, hogy korlátozott lenne, hány személynek adható át a tudás. »Nem szabad egynek többet megtanítani az olvasásra, hanem csak hármat. Én az öregektől így hallottam vót, anyósom mondta... Én idáig egyet tanyítottam meg, a menyemet. S most magát es megtanyítom. Megtanyíthatom, met éjabb mint én.«” (Kallós 1966, 146).

³⁶⁵ Kallós 1966, 145–147; Takács 1995, 379; 2001, 365.

³⁶⁶ Vidák 2001, 123–124. Csíkszenttamáson egy ízben csaknem az útlevelemet kellett elővennem, hogy bebizonyítsam a vízvetését csak kisebbnek átadni akaró asszonynak, hogy – ha csupán

rökítési rendszerek is léteznek, egy csíkszentimrei idős asszony például úgy tartja, a tudást csak „ellopni” szabad {229}, de így hallottam Csomortánban, Szépvízen, Csatószegen, Menaságon is {205–249/Megj.}, bár a felszíni különbségek mögött ugyanazok az archaikus vallási képzetek működnek mindenhol. Ezért nem mondta el, csak papírra vetve adta át nekem szinte napi renden használt, féltett vízvetését a csíkszentmártoni fiatalasszony {199}, de ugyanígy cselekedett egy gyimesközéploki asszonyka is, akitől kígyómarásra használatos olvasása {360} felől érdeklődtem. Mindketten fiatalabbak nálam, ezért a – kissé félve átadott – ráolvasók szövegét leírták, mert hitük és a régi öregek tapasztalata szerint ha nem élő szóval, hanem papírra rögzített, holt betűkkel adják tovább az olvasást, akkor sem vesz el gyógyító ereje, hatása, ha idősebb veszi át tőlük azt, hiszen az így megtanult ráolvasó talán nem is teljes érvényű. Ilyen esetben – úgy tűnik – nem a ráolvasás képességét adják át, csak magát a puszt szöveget, bár sokak szerint annak ismerete önmagában is alkalmassá tesz a gyógyításra.

Az előző nagy ráolvasó-csoportokhoz hasonlóan fejezetünk vízvetéseinek egy részében is megfigyelhető, hogy az olvasás gerincét alkotó epikus szövegrészhez többletelemelek, néha felsőbb erők segítségét kérő fohász {165–166, 179, 182}, máskor az okozók felsorolása és fohász {162, 172–173, 185, 188–189, 194–195, 200, 202–203}, az okozók felsorolása és visszaküldés {199}, az okozók felsorolása, valamint visszaküldés és fohász {197}, párhuzamos kívánság, hasonlat {162–164, 169, 177–178, 180–181, 193} csatlakoznak.

D. *Fejelfűvés* {205–249}

Fejezetünkben a csíki és gyergyói székelyek, valamint a gyimesi, hárompataki és Úzmenti csángók között rögzített, igizet gyógyítására szolgáló fejelfűvő, eltöpdöső, valamint a beteg homlokának elnyalására szolgáló ráolvasók szerepelnek. A csíki székelység köréből származó szövegek között egyaránt találhatók alcsíki, közép- és felcsíki falvakban, a gyimesiek között pedig felső- és középloki, valamint gyimesbükki ráolvasók. Néhány rövid szövegváltozat Csinódról, Kostekekről, Gyergyóditróból, illetve Borzontól származik.

Elfűjni, eltöpdösni az igizetet, elnyalni e beteg fejét, homlokát elsősorban akkor szokás, ha nincs a közelben a vízvetéshez szükséges víz, illetve tűz. Igaz az is, hogy a vízvetés, már csak a gyakran hosszabb, összetettebb szövegek és az őket kísérő bonyolultabb cselekedetek miatt is kevesebbek által ismert, összetettebb, titkosabb formája a

néhány hónappal is – fiatalabb vagyok tőle, tehát bátran elmondhatja nekem ráolvasóját, ettől az nem veszíti el gonoszűző erejét. Más alkalommal, Csekefalván, egy közel nyolcvan esztendőss asszony érdeklődött a korom után, mielőtt ráolvasóit elmondta volna. {372} A hagyományos tilalmak egy része tehát mind a mai napig él.

gyógyításnak, amelyet a családon belül is inkább az idősebbek végeznek, hathatósabb (hét, kilenc szénre vetett) változatainak letéteményesei pedig az egyes közösségek (patakok, falurészek, tízesek) nagyobb gyógyító erővel rendelkező tudományosai, míg az általában rövidebb, könnyebben elvégezhető fejfűvást, elköpdösést a fiatalabbak is gyakorta alkalmazzák. Annál is inkább, mert – amint itt-ott hallottam – a kisgyermeknek egyéves kor előtt nem mindenhol szokás vizet vetni {218, 241}. A gyógyító cselekedetekben a szemverés megelőzésére is használatos köpés, elköpdösés („Ptü-ptü-ptü, meg ne igizzelek!”) gyakoribb, mint az elfűvás, tapasztalataim szerint mégis inkább utóbbit használják a fűvő-köpő gyógyító eljárás megnevezésére, ezért szerepel fejezetünk alcímében is a fejfűvás kifejezés. A két eljárás talán összefügg a hajdani kettőslélek-hit-tel {126–161/Megj.}, azon belül elsősorban a lehetléllel, valamint a nyálhoz kötődő archaikus képzetekkel. A fejfűvás és a vízvetés szövegei időnként megegyeznek, vannak azonban olyanok is, akik mindkét gyógyító, gonoszűző cselekedetet különböző, egymástól funkcionálisan elkülönített „olvasásokkal” végzik.

A fejfűváskor, az igizet elköpdösésekor használt ráolvasókat két nagy csoportba (epikus, illetve nem epikus) soroltam. A vízvetésekkel való szoros kapcsolatuk miatt előre vettem az epikus jellegű szövegeket {205, 207, 209–210}, amelyek így a fejezet első nagy csoportját képezik. Közvetlenül utánuk egy igen archaikus, máig tisztázatlan eredetű, „Őz nyalja fiát a szeplőtől...” kezdetű ráolvasócsoporthoz tartoznak {210–215},³⁶⁷ amelynek első, hidegségi (Jávárdipataka) példányához egy hosszú, epikus jellegű, vízvetésre is használt szöveg kapcsolódik {210}. Az említett ráolvasók után egy rövid tarhavi szöveg {216}, majd egy kiterjedtebb ráolvasócsoporthoz tartozik, amelyben az igizetet okozók felsorolását felsőbb segítséget kérő fohász követi {217–243}.³⁶⁸ Ezt a csoportot két részre osztottam. Az elsőben a gyógyító nem sorolja föl részletesen a rontás feltételezhető okozóit, azaz nem alkalmazza a fentebb, a vízvetések kapcsán már említett archaikus diagnosztikát {84–263/Bev., 118–119, 126–161/Bev.}, a felfohászkodás előtt csupán a szemverés alaptípusát („Rossz szem megnezte, / rossz szű megszerette...”) idézi fel {217–227, 230–231, 241–243, 245}, míg a másik nagy csoportba tartozó szövegek több-kevesebb részletességgel végig sorolják a rontás forrásaként feltételezhető szemeket, tehát alkalmazzák az archaikus jósló eljárást, s csak ezután kérik a felsőbb erők segítségét {228–229, 232–240}. Egyes szövegek az okozók felsorolása utáni fohászon kívül visszaküldik a rontást oda, ahonnan az jött {240, 242},³⁶⁹ míg az utolsóként közölt ráolvasók rontó átokformulát tartalmaznak {243–245}.³⁷⁰ Legvégül néhány, az igizet hagyományos gyógyítását kifigurázó trufához kapcsolódó, mondókaszerű formulát olvashatunk {246–249}.

³⁶⁷ Takács 2010, 350–396.

³⁶⁸ Pócs 1985–1986, I. 272–289. o. XII.31–53.

³⁶⁹ Pócs 1985–1986, I. 289–297. o. XII.54–73.

³⁷⁰ Pócs 1985–1986, I. 298–301. o. XII.74–88.

205. A fejelfúvás úgy van, hogy:

Kék szem, zöld szem,
tarka szem, sárga szem megnezte,
a sziv megszerette.
Azokkal az igékkel vetek vizet,
mivel Jézusnak vetek vót,
mikor Jézust megigizték vót.
Elküldte Mária édesanyánk Szent Ilona asszont,
menjen el,
a Jordán viziből hozzon három csöpp vizet.
Elment Szent Ilona asszon,
hozott három csöpp vizet.
Jézust megmosták,
Jézus abba a helybe jobban leve.
Ugy használjon annak az egyénnek, akinek mondom,
mind Jézusnak ahogy használt.³⁷¹

206. Phü-phü...
Kék szem, fekete szem
találta megigizni.
Ez az elköpködés úgy használjon,
mind Krisztus Urunk
megkereszteltetett a Jordán vizén.

Ezt hányszor kell mondani?

Háromszor. [...] Így tanyított nagyanyám, ugye. Így az igizetre mondták. Kicsi gyermekekre. [...] Aszmondta nagyanyám, hogy a szem szőre össze van sodródva, úgy orsóhegy módra, akkor meg van igizve. Vagy ha erőst sivit, s a fejit így rángassa, akkor is az igizet áll fenn.³⁷²

207. Elindult a boldogságos szép Szűz Mária
az ő szent fiával.
Megtalálta azt a gonosz igizetet.
Azt kérdezte: „Hova mész, te gonosz igizet?”
(Annak a nevit tessék mondani, aki...)
„Máriának csontját enni, s vérét szipni.”

³⁷¹ 64 éves nő [sz. Gyimesközéplak, Fő út], Csíksomortán, 1997. június 3.

³⁷² 76 éves nő, Csíkajná, 2007. április 13.

„Térj meg, térj meg, te gonosz igizet!
 Eriggy el oda,
 ahol a fekete kakasok nem kukorékolnak,
 a fekete kutyák nem ugatnak,
 a kősziklákba!”³⁷³
 Ammen.

Mikor kezdi mondani, így keresztet vet a homlokára. S mikor egyszer elmondta, akkor elfújja, phü-phü-phü, az, akinek elvette. S háromszor kell elmondani. [...] S hogyha meg van igizve, akkor ásitózik. Jó, hogy ásitozzon. Az es, akinek mondja, s az es, aki mondta. Akkor má biztos. De hogyha nem ásitózik, akkor nem. *Maga is, hogyha olvas ez ellen, ásitózik?*

Igen, igen. Akkor, ha ásitózik, akkor azt jelenti, hogy meg van igizve. S hogyha nem, akkor nincs meg.

Ki igézős?

Kinek ittegyen olyan szőrös, itt [a szemöldökei között], az, aszmondják, igizős. *Mit lehet megigizni?*

Há meg lehet egy állatot es igizni. Malackát, egy borjut, egy lovat. [...] Hogyha reanéz, megtetszik neki, s reafeledkezik, akkor megigizi. Anyukám mondta, hogy mentek messze valamerre, s a házigazdának a lovát megigizte valaki, s úgy elfujta a fejit, így, ahogy én mondtam, abba a helybe megheveredett a csitkó, s helyre vót jőve.

A ló homlokára is keresztet vetnek?

Igen, igen. [...] S hogyha meg van erősen igizve, még a szüvit es... valami hányinger fogja el. [...] Én anyósomtól tanoltam. Karácson Katalin vót. Apósom Antal Fülöp vót. Itt laktak, de má elhaltak, huszonhat éve.³⁷⁴

208.

Ptü-ptü-ptü-ptü...
 Menj el, gonosz igizet!
 Menj oda, hol egy szép imát nem mondnak,
 egy keresztet nem vetnek,
 a szüzleányok hasára,
 s a kősziklák csúcsára!

S akkor megnyalta jobbra es, balra es, s ennyi vót az egész. A szememet nyalta meg, mert aszmondta, hogy a szemem pillája essze van sirülve, s megigéztek.

³⁷³ Egyes esetekben a ráolvasók gonoszúzó záróformulái, önállósulván, új szövegvariánst alkotnak. Példaként szolgálhat erre a következő, szövegében is különleges „olvasás”. {208}

³⁷⁴ 71 éves nő, Gyimesbükk, Bilibokszer, 2005. október 13.

Aszmondták, szép lejánka vótam. Gondolom, ténleg lehettem szép. Rég vót.
Ezelőtt hetven évvel, hetvenkét évvel.³⁷⁵

209. Elindult a boldogságos szép Szüz Mária
az ő áldott szent fiával.
Találkozott az igizetvel.
Azt mondta: „Kék szem, zöd szem,
macskaszem,
aki megigizte,
menjen a pusztára!”
Ptü-ptü-ptü...

Háromszor így eltöpték. Háromszor elfutták a fejét, s ezt elmondták. [...] Így a
feje fölött háromszor így mondták.³⁷⁶

210. Őz nyalja fiát a szeplőtől,
s én, akinek mondod, az igizettől.
Phü-phü...

Így eltöpdösik. Akkor, hogy:

Elindult a boldogságos szép Szüz Mária,
az ő áldott szent fiával.
Megtalálá ezt a gonosz igizetet.
Kérdé: „Hova mész, te gonosz igizet?”
„Mejek Gizellának csontja hasigatására,
vére megivására.”
„Térj meg, térj meg, te gonosz igizet!
Menj el oda a kősziklákra,
hol ugatlan emberek nem laknak,
fekete kutyák nem ugatnak,
fekete kakasok nem szólnak!”
Phü-phüj...
Menjen oda, honné jött, az igizet!

Így mondják. Háromszor. Megnyalja a homlokát, mikor elfújja.³⁷⁷ Na, ennyi a
vívetés. Háromszor el kell mondani, s akkor a szenek leszállnak, s akkor elvigyük,

³⁷⁵ 73 éves nő [sz. Gyergyóremete], Gyergyóditró, 2007. október 21.

³⁷⁶ 49 éves nő, Gyimesközéplek, Fő út, 2008. november 12.

³⁷⁷ Az idős asszony második, epikus jellegű ráolvasóját vívítésre is használja.

s ha emberre mondod, vagy az állatokra mondod, akkor egy kicsi vizet bétőtesz a szájába, s a hátát lemosod, az állatnak. Az ember egy kicsit iszik belőle. Azt a vizet kiöntik, s aszmondják, hogy: – Menj el, igizet! S a kannát leborítsák. Az asztalra teszik, s leborítsák.

Honnan merítik a vizet?

A patakbol, kutból, akárhonné lehet meríteni. Friss víz legyen. S ekkor a szeneket, öt szemet belévetsz. Ha meg van igizve, akkor azok a szenekből leszáll három, ha fehérnép igizi meg, leszáll három, s ha férfi igizi meg, leszáll egy.

Hogyan tartják, ki igizős?

A szemöldöke akinek összeér, az az igizős. [...]

Mit lehet megigizni?

[...] A kicsi borjut, s a kicsi báránt. S az embert es [...] olyanyok vannak, ugy megigiznek, hogy ugy fáj a fejed, amig nem vetnek vizet, addig nem jössz helyre.

A fákat meg lehet igizni?

Azt es meg, amelyik erőst szép.

S a munkáját valakinek?

Meg lehetett azt es. A szövő nem indult el, nem lehetett szőni, ha megigizték. Akkor vizet vettek annak es.

A kenyértésztát meg lehet igizni?

Azt es meg tudták igizni. Akkor az nem kelt. Az a sütet kenyer olyan gyengén ment.

Annak nem vettek vizet?

Nem. Kenyérnek nem.³⁷⁸

211. Akkor a homlokát a nyelvünk hegyivel megérintettük, megnyaltuk, s mondtuk, hogy:

Az őz megnyalja borját a szeplőtől,
én megnyallak téged a gonosz igizettől.
Ptü, ptü, ptü...

Igy eltöpdöstük, s háromszor. S akkor mingyá má helyrejött, ha meg vót igizve. Ha nem olyan helyt vót, hogy vizet lehessen vetni. Hogy kinn kaszálóba, vagy valahol. Akkor így mondták, igen. S ettől helyrejött, ha igizet vót. Osztán még olyat es csináltam, hogy a gyermekek kicsik vótak, akkor a kicsi sapkájikra egy gyöngyszemet rávarrtam, hogy mikor ránéz, akkor inkább azt nézze, hogy ne igézze meg. S akkor nem igézték meg olyan könnyen. Ilyen kicsi babát. Szépeket.³⁷⁹

³⁷⁸ 82 éves nő, Gyimesközéplek, Jávárdipataka, 2005. május 20.

³⁷⁹ 53 éves nő, Gyimesfelsőlok, Farkasokpataka, 2006. június 11.

212. Az őz megnyalja a borját a szeplőtől,
s én megnyallak téged a gonosz igizettől.

S akkor eltöpdösi. Akkor a másik az, hogy:

Kék szem, zöld szem,
fekete szem, sárga szem megigizett.
A boldogságos Szűz Mária úgy megvigasztaljon,
ahogy vót.

A másik az, hogy:

Szem megnézte, szív megszerette.
Vigasztaló Szentlélek szálljon a szivibe,
boldogságos Szűz Mária, könyörögj érette.³⁸⁰

213. Amikor észrevettem, hogy megigézték, hogy fájt a feje, sírt a gyermekem, akkor
elfújtam a fejit. Aszmondtam, hogy:

Őz megnyalta borját a szeplőtől,
én megnyalom a gyermekemet
a gonosz igzettől.
Ptü, ptü...
Menj el, gonosz igizet,
oda, ahol a fekete kutyák nem járnak,
s a fekete kakasok nem szólnak,
s kovásztalan kenyérrel élnek!
Ptü, ptü...

S ennyi vót az egész.³⁸¹

214. Az őz megnyalja a fiát a szeplőtől,
én a kislányomat az igizettől.
Szem megnézte, szív megszerette.
Boldogságos szép Szűz Mária,
könyörülj rajta,
gyógyítsd meg a gyermekemet!

³⁸⁰ 69 éves nő, Gyimesközéplek, Borospataka, 2005. október 15.

³⁸¹ 63 éves nő [sz. Gyimesfelsőlok, Görbepataka], Gyimesfelsőlok, Ciherekpataka, 2007. október 26.

Fáj a feje a gyerekeknek, s akkor öli a szüvit, s rosszul van. S ezt háromszor el szoktuk mondani, s így, ptü, egy ilyent es csináltunk, s ha nem, különben három Üdvözlégy Máriát, Miatyánkot és Dicsőséget. Én ezt es szoktam így mondani.³⁸²

215. Ha a kicsi babát megigizik, hogy nagyon sir, aszondják, na, megigizték. Ugy el-fujják a fejit. Én mondtam, hogy:

Őz nyalja fiát a szeplőtől,
én Katikát az igizettől.
Kék szem nézte,
sárig szem nézte,
rossz szem megnézte.
Jőj el, boldogságos szép Szüz Máriám,
tisztítsd meg őt!

S háromszor eltöptük, s ennyi vót. S jó vót, met akit tanyitottam, annak, aszondta, hogy jó vót. [...] Megtanólta, aszmondta, hogy hasznos, így a leánka, ő azt így a nyelvivel megnyalintsa a homlokát, megérinti, s ezt elmondja, aszmondja, hogy akkor má jobban vót a leánka. Ugyhogy csak valami van igaz benne. Aki hiszi. Aki nem hiszi, az nem hiszi.³⁸³

216. Egyszer keresztet vetünk:

Atya, Fiu, Szentlélek nevében, Ammen.

Homlokára is keresztet vetünk az ujjunkkal:

Testből születél,
testből legyen orvosságod!
Maradj tisztán,
ahogy a boldogságos szép Szüz Mária teremtett!
Phü-phü-phü...

Eltöpdössük. Háromszorig ezt elmondjuk, s a harmadik után elmondjuk az Üdvözlégy Máriát s... magunkra es keresztet, a tulajdonosnak es, akinek vessük. [...] *Kitől tanulta ezt?*

³⁸² 61 éves nő [sz. Gyimesfelsőlok, Fő út], Gyimesközéplak, Jávárdipataka, 2005. május 20.

³⁸³ 71 éves nő, Gyimesfelsőlok, Görbepataka, 2006. június 12.

Édesanyámtól. Ő Bálványoson született. Virág Márikának született, s Tankó Mária vót az asszonneve. Ezerkilencszázhétbe született édesanyám, s most halt meg, négy éve lesz, Jézus Szent Szívekor.³⁸⁴

217. Elfújják a fejit. Met a gyermek es, ha sir erőst a kicsike buba, akkor az anyja:

Rossz szem megnezte,
rossz szü megszerette.
Vigasztaló Szüz Mária,
vigasztald meg Dezsőnek,
vaj Kata, vaj Jována, vaj miféle,
a fejit s a szüvit!

S esmét, s esmén, háromszor. S akkor a gyermek meg van jőve, nem sir többet.³⁸⁵

218. Azt, megnyálazza a homlokát, s akkor mondja, hogy:

Szem megnézte, szív megszerette.
Boldogságos szép Szüz Mária, szabadítsd meg tőlle!

S ezt elmondja háromszor, s akkor elköpködi ezt es. [...] Ha a másiknak fáj a feje nagyon. Például ezt a fejelfújást, ezt kisbabáknál szokták leginkább. Me a kisbabáknak, amíg az évet be nem töti, vizet nem vetnek. [...]

Miért?

Hát, nem tudom. Például tükörbe se engedik a kisbabát nézni. Legtöbb helyen nálunk tartották, met aszmondják, hogy megigizi magát. A kisbaba, míg az évet be nem töti, megigizi. [...] Most má nem tartják ezeket.³⁸⁶

219. Megnyomjuk keresztbe. Felé az ujjamot, s keresztbe:

Szem megnézte, szív megszerette.
Boldogságos Szüz Mária legyen vigasztalója.

S akkor ugy elköpködjük. [...] Háromszor kell ezt es. Ugye, megnyalom az ujjamot. Középső ujjadot, ugy mondták az öregasszonyok. [...] Ez a nevetlen ujj. [...] Elköpködtem a fejit. S megtanítottam gyermekeimet is. Jó, ha tudja az ember.³⁸⁷

³⁸⁴ 62 éves nő, Gyimesbükk, Tarhavaspataka, 2005. május 20.

³⁸⁵ 79 éves nő, Gyimesbükk, Fő út, 1995. február 6.

³⁸⁶ 45 éves nő [sz. Gyimesfelsőlók, Komját], Csíkszentmihály, 2004. május 28.

³⁸⁷ 64 éves nő [sz. Gyimesbükk, Bálványospataka], Csíkszentmárton, 2004. július 31.

220. Szem megnezte, szív megszerette.
Boldogságos Szűz Mária legyen gondviselője.

Ezt kellett elmondani háromszor. S keresztet vetni a homlokára.³⁸⁸

221. Azt úgy, hogy keresztet vet először:

Atyának, Fiunak, Szentlélek Istennek nevében, Ammen.

Akkor a gyerekek egy kicsit így keresztet húz a homlokára, s akkor mondja:

Szem megnézte, szív megszerette.
Szentlélek Uristen jöjjön vigasztalására!
Boldogságos szép Szűz Mária,
ezer angyal vigasztalja meg!

S akkor eltöpdösi:

Ptü-ptü-ptü...
Semmiből lettél,
semmié válj!

Osztá akkor ujra, hogy háromszor így elköpdösödik, s akkor a gyermek jobban van. [...] S ez az ígizet... Sok van, aki ígiz. Akinek itt a szeme szőre esszeér, arra vigyázni kell, met az ígiz. Vót nekem egy komám [...] aszondta, mikor nálunk jött, ugye, az állatokat, jött s megnezte, aszondja: – Komámasszon! Tarts hezza, hogy én megígizem. Én ígizek. [...] Állatokat es meg lehet ígizni, s kicsi gyermeket es meg, s felnőtteket es meg. Ugy megígiztek egy leánt, nem tudták, hogy milyen baja van, s beléhalt a leán. Az ígizetbe. Abba a nagy fejfájásba. [...]

Ásítóznak is olyankor?

Igen. Amikor töpdösöd el, akkor elásitozod. S ha ásítasz, akkor meg van ígizve.
Maga, mikor töpdösi el, ásítózik közben?

Igen. Igen. Mikor eltöpdösöm, akkor akkorát ásítok, hogy az állam akad ki. Azétt, hogy meg van ígizve. Amelyik nincs megígizve, annak nem ásítózik.

Olyankor nyomja a szívét is?

Nem. Csak úgy ásítózom akkor, me akkor meg van [...] ígizve, s akkor azétt. De... met ha nincs megígizve, akkor nem ásítózik.

S ha állatot ígéznek meg? Kicsi malacokat?

³⁸⁸ 86 éves nő, Madéfalva, 2007. június 7.

„Ezer angyal vigasztalja meg!” (Csíkkozmás) {221}

Ha azok meg vannak ígizve, akkor vizet viszen, s keresztet vet a hátára, s ugy bélocsgtassa, s a fejiket megmossa. S akkor az es helyrejő. [...]

Fákat, virágokat is meg lehet ígézni?

Meg a szép virágot. Meg. [...] Itt a lépcsőkön vannak lerakva. Tiszta virágba vannak. De mikor mejek el mellettik, még én es megtöpöm. Hogy olyan szépek, nehogy megígizsem, hogy osztá lehulljanak a virágok rolla.

Régebb a fákra kötöttek piros szalagot?

Vót amikor... amelyikre köttek, hogy legyen a piros kötő. S a virágra es, amelyik olyan szépek-szépek vótak, hogy hát abba... S a kicsi gyermeknek ezelőtt tettek ide [a homloka elé] egy piros szalagocskát, s egy érmecskét. [...] Ne a gyermeket nézzék, hanem azt nezzék meg.

Milyen érme volt az?

Jézus s Mária rajta. Egyik felől Mária, s másfelől Jézus. S akkor azt tették oda a csepszecskéjére.³⁸⁹

222. Szem megnezte, szív megszerette.
Szentlélek Úristen vigasztaljon meg téged!
Az Atyának, a Fiunak és a Szentlélek Istennek nevében,
Ammen.

Így keresztesen köpdöstem el a homlokát. Úgy háromszorig elköpdösi. Énnkem ez örökké használt. [...] Anyósom szokott vetni, de én soha meg nem tanóltam a vizvetést.³⁹⁰

223. Nyaltuk. Így mondták, hogy ha észreveszed, hogy megígizték a gyermeket, nyaljad:

Ptü-ptü-ptü!

S töpjél erre-arra, s mondjad, hogy:

Szem megnézte, szív megígizte.
Szentlélek ereje vigasztalja meg ezt a gyermeket. Amen.

Csak ennyit kellett erre mondani. Az eltöpdösésre.³⁹¹

³⁸⁹ 87 éves nő [sz. Csíkmenaság], Csíkkozmás, 2006. december 8.

³⁹⁰ 71 éves nő, Csíkszentdomokos, 2005. október 21.

³⁹¹ 64 éves nő, Csíkszentdomokos, 2005. október 21.

224. Keresztet vetnek a homlokra:

Atyának, Fiunak, Szentlélek Istennek nevében. Amment.
Szem megnézte, szív megszerette.
A Szentlélek Uristen vigasztalja meg!
Phü-phü-phü ...

S akkor eltöpdösik. [...] S akkor háromszor elmondják, s akkor má meggyógyult a fej.³⁹²

225. Én azt csináltam, hogy így a homlokát, megéreztem, hogy sós, s azt úgy kinyaltam. Arra úgy keresztet, a homlokára. Egyszer úgy felfelé, azután lefelé, s úgy, ahogy vessük a keresztet, úgy.

Ha meg van ígézve, sósna éri?

Sós. Igen. Akkor olyan sós. Akkor, amikor sokat sírt. S akkor mondom, hogy:

Szem megnézte, szív megszerette.
A Szentlélek Isten vigasztalja meg ezt az ártatlan gyermeket!

S ha úgy volt, hogy megígizték, akkor helyrejött.³⁹³

226. A vízvetést nem tudom, hanem annyit tudok, hogy a kicsi homlokára a nyelvünkkel keresztet vettünk:

Phü, phü... Szem megnézte,
Phü, phü... Szív megszerette,
Phü, phü... Szentlélek Uristen, jőj vigasztalására!

Igen, met én vizet vetni nem tudok. De ezt tudtam, hogy ha láttam, hogy a gyermek... úgy fájtassa a fejit, vagy olyan levert, akkor ezt csináltam.

Ezt hányszor kell elmondani?

Hát ezt [...] legalább kétszer-háromszor, de úgy, hogy örökké vetni a keresztet a nyelvvel. [...] Ezt rendszeren úgy, hogy... de bocsánat, köpi. Na. Phü, phü... [...] Ezt es édesanyámtól.³⁹⁴

³⁹² 59 éves nő, Gyimesfelsőlók, Ugrapataka, 1997. október 15.

³⁹³ 66 éves nő, Borzont, 2007. június 6.

³⁹⁴ 77 éves nő, Madéfálva, 2007. június 7.

227. Na, s amikor nem vetünk vizet, csak úgy eltöpdössük. Akkor is keresztet vetni és az Üdvözetet elmondani. Így a homlokát megkenni:

Ptű-ptű-ptű-ptű-ptű-ptű...
Szív megszeretett, szem megigizett.
Szentlélek Úristen, vigasztald meg,
ki a világra teremtett!

Akkor újra keresztet vetni, s akkor újra ezt háromszor. A homlokára, ajakára és a mellére. [...] S ha ez se segít, akkor kell a szeneket vetni a vízbe. Az erősebb.³⁹⁵

228. A gyerekeknek, mikor megigézik, akkor keresztet vetek:

Az Atya, Fiu, Szentlélek nevében. Amen.
Kék szem, zöd szem,
sárga szem, fekete szem.
Ahán szem megnezte, megigizte,
ez a gonosz igizet úgy eloszoljon,
mind só a vízbe, viasz a tűzbe!

Ezt mondja, hogyha elfújja a fejüket?

Igen.

S hogyha vizet vet?

Három Miatyánk, három Üdvözlégy. S égetem a gyufaszálat.

Arra is ugyanezt az imádságot mondja?

Nem. Hanem az imádságot úgy mondom, hogy keresztet vetek s a Miatyánkot háromszor elmondom.

Mást arra nem mond?

Nem. Nem.³⁹⁶

229. Dicsőség az Atyának, Fiunak, Szentlélek Istennek nevébe, Ammen.
Szem megnézte, szív megszerette.
Kék szem, zöd szem,
valahány féle szem megigizte,
annyi ezer angyal vigasztalja!
Pádovai Szent Antal, vigasztaló Szentlélek,
jöjtek a kicsi gyerek vigasztalására!
Az Atyának, Fiunak, Szentlélek Istennek nevébe. Amen.

³⁹⁵ 71 éves nő, Csíkszenttamás, 2008. május 22.

³⁹⁶ 33 éves nő [sz. Gyimesközélpók, Nagy-patak], Gyimesfelsőlok, Ciherekpataka, 2007. október 26.

Ennyi az egész.

Egyebet nem mond? Olyat, hogy „Elindult a boldogságos Szépszüzmária az ő áldott Szent Fiával...”?

Igen. Igen, igen. [...] Én nem vetek szentet... én legtöbbször úgy szoktam csinálni, me nekem sok gyerekem vót, hogy így a homlokára keresztet vetek, s akkor úgy eltöpdösöm, ptü-ptü-ptü... Én csak ennyit értek.³⁹⁷

Mit lehet megigizni?

Embert es meg lehet, s állatot. Mindent meg lehet ígizni. Még csak a virágot es meg lehet ígizni. A virágot. Ha a virágot meg... az elhervad. Ugy elfonnyad, ugy leesik a izéje, a levelei elhúlnak, s ugy ki es hal. Hogyha ezt reja nem hintik, vagy el nem mondják, kihal. [...] Én ezt még, ejsze, dédnagyanyámtól. Őt Incze Rózának hitták. Simoni születés vót, de itt lakott [...] a szomszédba.³⁹⁸

230. Phü-phü... Szem megnezte,
phü-phü... Szív megszerette.
Ezer angyal legyen őrzője,
s Keresztelő Szent János a vigasztalója!

Igy eltöpdöstem, mikor kicsikék vótak. Az igizéstől.

Ki ígizte meg őket?

Általába ugy mondják, az igiz, amelyiknek a... szeme szőre így összeér egészen. [...] Ugy kell megtanúlni, hogy nem lehet így elmondani, de itt egy öreg bácsi tudta, s mondom, hogy: – Mondja el! Mert hát én, hogy tanuljam meg, ha... Akkor elmondta. Mondom: – Most má ügyes meghal. S osztán...³⁹⁹

231. Ugy mondják, eltöpdössük. S akkor a homlokára keresztet vet:

Az Atyának, Fiunak, Szentlélek Istennek nevében.
Szem meglátta, szív megszerette.
Gonosz ember szeme átolnézte,
ezer angyal legyen vigasztalója!

Ezt elmondja háromszor.⁴⁰⁰

³⁹⁷ Pedig az idős asszony tud vizet vetni, unokamenye tőle írta le kötetünk egyik vízvető ráolvasóját.
{179}

³⁹⁸ 84 éves nő, Csíkszentimre, 2006. június 6.

³⁹⁹ 71 éves nő, Csíkszentimre, 2006. június 6.

⁴⁰⁰ 71 éves nő, Csíkbánkfalva, 2007. június 3.

232. Édesanyámtól ezt tanultam, a fejit elfújni, hogy:

Dicsőség az Atyának, Fiunak, Szentlélek Istennek,
miképpen kezdetben, most és mindörökké, Ammen.
Kék szem megnézte,
zöld szem, sárga szem, fekete szem,
macska szem,
mindenféle mocskos szem.
Vigasztaló Szentlélek,
vigasztald meg ezt a gyermeket,
akire mondjuk,
távoztasd el az igizetet!
Maradjon tisztán, mind az Úrjézus,
amikor a boldogságos szép Szűz Mária
a Jordán vizibe megfüröszttötte!

S phü-phü, így eltöpdösték háromszor. Csak így a homlokára, így keresztet vettek a gyermeknek. S akkor mondta. Azt a vizvetést én nem nagyon tudom. [...] Nem tanóltam ezt meg. Nem es akartam, mondjuk. [...] Akinék így elfújják a fejit, háromszor szokták csinálni.

Páratlanul?

Igen. Met így, akit, aszmondják, hogy nagyon megigíznek es, még hétszer es vetnek vizet, úgyhogy ez es csak [...] páratlan legyen mindig. Még a vizvetésre es mondták, hogy szoknak lenni nálunk ilyen rossz seprük, ilyen nyirfaseprük, hogy elszakadva. Annak a csapjából égetnek szenet, hogy abból vessenek. Nem tudnám megmondani, hogy mér épp abból, ezt tartották, hogy avval mindent sepertek, udvart, mindent, s egy olyan elszakadott ágval csinálták.⁴⁰¹

233. Ég szem, kék szem,
liba szem, tyuk szem,
mindenféle szem.
Boldogságos Szűz Mária,
Megigizték,
térítse meg!
Phü, phü, phü...

Igy csinállok. Ez ilyen elfúvás. Igen.⁴⁰²

⁴⁰¹ 73 éves nő, Gyimesbükk, Tarhavaspataka, 2004. június 2.

⁴⁰² 47 éves nő, Gyimesfelsőlok, Gáborokpataka, 2006. június 12.

234. Kék szem, zöld szem,
sárga szem, kutyaszem,
emberszem megigizte.
Vigasztaló szép Szűz Mária, vigasztald meg!
- Ezt így mondták fejelfúvásra. Keresztet huzott a homlokára, elfujta, s attól megjött.
Mit lehet megigizni?
Embert s állatot, s a gyermeket, s akármit.
Fákat?
Tudja a suly. Az ilyeneket én nem tudom. Mondták, hogy a szövőt es megigézik.
Az ilyen hejábavaló beszédek. Az, az. Én az ilyeneket nem folytattam. [...] Az
olyan babonáság.⁴⁰³
235. Kék szem, zöld szem, sárga szem megnezte,
szív megszerette, megigizte.
Boldogságos Szűz Mária, vigasztald meg Anna nénit!
- S akkor eltöpdösi. Ezt háromszor vagy hatszor el kell mondja. Még kilencszer es lehet, amelyik erősen meg van igizve, azt kilencszer kell elmondani. Vizvetésre es ezt mondják. Én így tudom, én így tanoltam, hogy arra es ezt mondják. [...] Három szál gyufát így elgyut, s akkor ha leszállnak a fenekibe, akkor meg van igizve. S azzal a vízzel megmossák a tenyeriket, homlokikat, a szíviket.
Mit lehet megigézni?
Embert is meg lehet igizni, állatot is meg lehet. Csufot es, a szépet es. De akit megigiznek, az beteg. Beteg, beteg. Nagyon beteg. [...] *Kitől tanulta ezt?*
Édesanyámtól. A leánneve Bilibok Éva vót. S édesapám Simon András.⁴⁰⁴
236. Az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek,
miképpen kezdetbe, most és mindörökkön örökké. Amen.
Phü-phü...
Kék szem megnezte,
zöld szem megnezte,
kutyaszem megnezte,
macskaszem megnezte.
Vigasztaló Szentlélek Úristen vigasztalja
János, Péter vagy tudomesén melyik fejét!
- Ez a fejelfúvás. Vízet es csak így vetnek. [...] De mondom, hogy minden öregszülő másképpen tudta. Met, ugye, a szülőktől tanoltuk.⁴⁰⁵

⁴⁰³ 91 éves nő, Gyimesfelsőlók, Fő út, 2005. május 22.

⁴⁰⁴ 57 éves nő, Gyimesbükk, Áldomás, 2005. július 6.

⁴⁰⁵ 73 éves nő [sz. Gyimesközéplók, Hidegség], Gyimesbükk, Bilibokszer, 2005. október 15.

237. Ugy szoktuk, hogy a kicsikét, ha megigizik, akkor eltöpdössük a fejét, s háromszor keresztet vetünk a homlokára. S mondjuk, hogy:

Kék szem megigizte, fekete szem elnézte.
Szentlélek Uristen, vigasztald meg!

Ezt elmondjuk háromszor. Csak így a kezünköt megnyálazzuk, s úgy elhuzogáljuk a homlokát. Keresztesen. Háromszor.

Ki igizős?

A szemöldöke essze van... ejsze, itt a szőrök essze vannak nőve.

Mit lehet megigizni?

Mindenfélét. Mindent megigiz az, aki. Embert, virágot, vagy állatot. Beléveti a szemit oda, s akkor elposztul a virág, vagy...⁴⁰⁶

238. Kék szem, zöd szem, fekete szem megnézte,
férfiu, fehérnép megigizte.
Vigasztaló Szentlélek, vigasztald meg!

S akkor a nyelvvel megfogja, keresztet vet, s akkor:

Ptü-ptü-ptü...

Elmulik.

Ezt háromszor kell?

Háromszor, háromszor.

Miből látszik, hogy meg van igizve?

Hát az olyan beteg, s úgy sir, hogy hát az... [...] A feje fáj inkább, jobban. Erőst nehezen bírja az ember, hogy... ezt a fejfájást.⁴⁰⁷

239. Szoval van egy olyan, amelyik így, csak így szabadba. Keresztet vet a homlokra és a nyelvvel keresztformálag eltöpdösi, megnyalja:

Phö-phö...
Kék szem, fekete szem,
minden szem megnézte.
Jézus vére mossza meg!⁴⁰⁸

⁴⁰⁶ 68 éves nő, Csíkjenőfalva, 2005. május 21.

⁴⁰⁷ 82 éves nő [sz. Lesőd], Csinód, Fenyő-feje, 2008. május 19.

⁴⁰⁸ 65 éves nő, Csíkszentgyörgy, 1998. június 6.

240. Én azt tanoltam vót nagyanyámtól. A homlokára egyszer:

Dicsőség az Atyának és Fiunak és Szentlélek Istennek nevében, Ament.
Szem megnezte, szív megszerette.
Ahán szem megnezte, annyi szív szerette,
annyi ezer angyal jőjön a vigasztalására!
Phü-phü!
Igizet, menj a kősziklára,
ne edd az emberek piros vérit!

Ezt háromszor mondták el. S akkor mondták a Miatyánkot, s a Dicsőséget:

Ptü-ptü!
Igizet, menj a kősziklára,
ne edd a piros vérit az embereknek!

A gyermekeknek, a kicsi gyermekeknek es, ha megigizték, az öregek, öregasszonyok, elfutták a fejüket. Ez az elfúvás. De még vót az, hogy meritettek egy kanna vizet, s a kanna víznek az aljára Atyának, Fiunak, Szentlélek Istennek nevibe keresztet vettek, letették, s a kanna vizet reatették [...] s abba keresztet vettek. Akkor es aszmondták:

Szem megnezte, szív szerette.
Annyi ezer angyal jőjön a vigasztalására!

A vizvetéskor, s ezt csak a gyermekekre. [...] Belévettek a füttőről három kicsi szenet. S ha leszállott a fenekibe, akkor meg vót igizve, s ha feljött, nem vót megigizve. [...] Ha nem vót olyan beteg, hogy nem az igizistől, akkor nem szállott le a fenekibe, s ha az igizisből vót, akkor leszállott a fenekibe. [...]

Mit lehet megigizni?

[...] Mindent, az állatokat es. Ugyhogy megigizik a marhát, s akkor, ha vizet nem vet neki, vagy elposztúl... s az ember es. Leginkább nagy fejfájással jár. [...] S a fákat es meg lehet igizni. Mindenfélét meg lehet. [...] S akkor van, hogy ha látod, hogy néz tégedet erőst [...] akkor csinálsz, egy mutrát vágsz a képedre [...] olyan mutra figurát, hogy elfacsaritod a szájadot, vaj valamit szembe grimáskodsz vele. Grimáaszt vágsz, akkor nem tud megigizni. De ha a szemei rámerednek, s nézi sokáig, akkor megigizi. [...] A kékszemü igizés a legveszélyesebb. [...] Van, aki megigiz, s van, aki nem igiz egyá'talán. De van, aki erőst. [...] Beléfeledkezik. Annyira megszereti, beléfeledkezik.⁴⁰⁹

⁴⁰⁹ 82 éves nő [sz. Magyarcsügés], Gyimesbükk, Áldomásalja, 2005. július 7.

„Talpikon menjen bé, / A fejük tetejin menjen ki!” (Gyimesbükk, Bilibokszer) {242}

241. A kicsi babáknak, amikor kicsikék vótak, akkor úgy elfújtuk a fejüket [...] kicsi babáknak nem vettünk vizet. [...] S a fejelfuvást pedig úgy vettük, hogy keresztet vettünk mindig a homlokára... Háromszor keresztet vettünk:

Atya, Fiu, Szentlélek nevében. Amen.
Szem megigizte, sziv megszerette.
S a Názáreti Jézus jőjön, gyógyítsa meg!
Fffüü, Ppü, Ppü...
Menjen a pusztákra az igizet!

[Elfújja, elköpdösi.] Ezt háromszor rejik vettük, a keresztet. [...] Azt háromszor csináltuk. Evvót az elfuvás. [...] A gyermekeknek, a kisbabáknak úgy futtuk el a fejít. Oszta még gyóntuk meg a papnak es, hogy ezt, vajon vétkezünk-e. Aszmonda, hogy: – Egy kicsit babonáság, de imádkoztatok, s akkor há’ha az imádság fogta meg a gyógyulást.⁴¹⁰

242. Szem megnezte, sziv megigizte.
Ezer-ezer angyal legyen a vigasztalója!
Menjen a pusztá helyekre,
az orosz leányokhoz!
Talpikon menjen bé,
a fejük tetejin menjen ki!
A husikot egye meg,
a csontjikat porolja el,
hogy maradjon olyan szép tisztán,
mind a boldogságos Szüz Mária,
ahogy hagyta!

S akkor keresztet huztunk a fejire így. [A hüvelykujjával.]
Hányszor mondták el?

Háromszor. S ha erősen meg volt igézve, akkor elmondtuk még ötször es. Páron nem vót szabad. Páratlan.

Miért?

Így mondták, s nem kérdeztük.

Ki igézős? Hogyan igézi meg?

Valahogy úgy megnézi, hogy úgy megnézi, hogy igizet fogja. Fáj a feje, húlnak a könnyei. Beteg, na. Beteg erősen.

Ásítózik is?

⁴¹⁰ 63 éves nő [sz. 1935. Gyimesbükk, Fő út], Gyimes, Megálló, 1998. június 2. és 2005. július 7.

Ásítózik. Ha ásítózik, akkor meg van térve, s míg nem ásítózik, addig nem tér meg. Ha kezd ásítózni, akkor megtér.

Mit lehet megigézni?

Mindenfélét meg lehet. Embert, gyereket, állatot, csirkét. [...]

Kutyát, macskát is?

Azket nem tudom. Kutyákat nem tudom, macskákat.

Fákat, virágokat?

Azket es meg lehet. Akkor olyan szomoruk, örökké le a lapija, s ugye, vannak ilyenek.

S mást? Például a kenyértésztát?

A kenyértésztát, azt meg lehet igizni. Akkor nincs, amit csináljunk, keresztet vettünk reja. Akkor megjött.⁴¹¹

243. Jöttünk a vonaton, s a kicsi gyermek sírt az édesanyja ölibe. Hárman-négyen vették egyik ölből a másikba, innet oda, s onnat ide, s vissza, s sírt a gyermek. S mondom egyszer: – Adják ide azt a gyermeket nekem! Ideadták, s elköpdöstem a homlokát:

Ptű-ptű-ptű-ptű-ptű-ptű-ptű...

Szem megnezte, szív megszerette.

Szar a szeme közé, aki megigizte!

Vigasztaló Szentlélek Uristen, jőj el,

vigasztald meg ezt a kicsi gyermeket!

S akkor elmondtam egy Miatyánkot, s egy Üdvözetet, s egy Dicsőséget, s még egyszer eltöpdöstem. Így háromszor egymás után. S a gyermek úgy elaludt, hogy mű leszálltunk itt a vonatról, s még akkor es aludt. [...] Van, aki vet vizet, én nem tudok. Én nem tudok, nem tanóltam meg.

Ezt kitől tanulta?

Ezt a nagyanyámtól. [...] Az ezerféle asszon vót. Ezerféle mestersége vót. Mindenhez értett. [...] Hogy ne igézzék meg, úgy szokták, hogy egy szemet vesznek ki a fűttőből, parázst, s csinálnak ilyen keresztet a homlokára a kicsi gyermeknek. Vagy valami pirosat odatesznek, hogy abba akadjon meg valakinek a szeme, ne a gyermekbe. Oda a sapkájához, s ha leán vót, a főkötőjére. Igézés ellen vagy vizet vetnek, vagy pedig elköpdösik, mind ahogy én csináltam.⁴¹²

244. Vagy pedig kinyaltuk a homlokát. Én például azt tanóltam. S azt úgy csináltuk, hogy kereszt alakba nyaltuk a homlokát a gyermeknek, s akkor mondtuk, hogy:

⁴¹¹ 84 éves nő [sz. Gyimesközéplek, Nagy-patak], Gyimesbükk, Bilibokszer, 2005. október 15.

⁴¹² 79 éves nő, Csíkszentdomokos, 2003. február 5. Dsupin Pál gyűjtése.

Ptű, ptű... Ki megigizte,
vidd el ágai-bogaira,
kergesd el innét!
Ptű, ptű... Szar a szeme közé,
aki megigizte ezt a gyermeket!
Édös Jézusom, hallgasd meg imáimat,
gyógyítsam meg ezt a gyermeket!

Hányszor kell ezt elmondani?

Háromszor. [...]

S hogya nem használ?

Há vót, amikor... vizet es vetünk, ugye, na... azt es szoktunk, vizet vetni. S aval megkenjük a homlokát, megkenjük a két tenyerit, megkenjük a talpát. [...] A vizvetésre általába [...] vesszőseprű ágat teszünk bé, s ég. Pohárba vizet teszünk, s akkor a kést belemártuk a vízbe, s úgy keresztet vetünk a pohárba. S a szent, ahogy vegyük ki, azalatt mondunk Hiszekegyet, Miatyánkot s Üdvözlégy Máriát. S ezalatt a szén mán elég, s oda beléhanyigáljunk, legalább hét darab szentet beléteszünk. S ha leszáll, akkor azt jelenti, hogy meg van a gyermek igizve. Ha olyan picike, akkor a nyelvire, megnyalántassuk az ujjunkkal, s ha pedig nagyobb, akkor itatunk a vízből. [...]

Mást nem mondanak erre?

Nem, csak ennyit mondunk.⁴¹³

245. Szem megnezte, sziv megszerette.
Egye meg a fene, aki megigizte.

Ezt is háromszor el kell mondani, s el kell köpdösni. Ennyi.⁴¹⁴

246. Szentet vesznek. Szentet a fűtőből, kályhábol, s vetik belé. [...] Vót egy kovács nálunk. [...] Mentek oda vízvettetni, asszony s gyermek, lejányocska, s ilyesmi. Egy odament, a kohót, ugye, a fuvót huzta a kezivel az öreg, keresztet vetett. – Mámám ideküdött, vessen vizet a lovainknak! Hármát-négyet belévetett, s mondta az öreg:

Apadjon, dagadjon,
csak a szeme gödre maradjon!

Az egy vén kovács vót. [...] Aszondja: – Ne, fiam, meg van ígizve! Hónapután jere vissza! Merítsétek lefelé a vizet a patakból. Patakvízből, lefelé. [...] Folyás

⁴¹³ 78 éves nő, Gyergyóditró, 2007. június 5.

⁴¹⁴ 65 éves nő, Gyimesbükk, Tarhavaspataka, 2005. október 18.

szerént. Jere vissza esmént, ha nem gyógyul meg. [...] Ettől a kovácstól én es hallottam:

Apadjon, dagadjon,
csak a szeme gödre maradjon!

Itt es elmondtam [...] de úgy kacagták!⁴¹⁵

247. S a komaasszonyát béhívta, hogy vessen vizet neki, met olyan erőst fáj a feje, hogy érzi, bolondúl meg. S közbe a szomszédasszonya haragutt rea. Gondolta magában: – Jó kézbe kerültél, me most én vetek vizet neked! S ő magába mondta, hogy:

Apadjon, dagadjon,
csak a gödre maradjon!

Na, hát belérakta a szeneket. Azt nem hangoson mondta, azt nem hallotta a beteg. Akkor ugye, megittatta belőlle ... [...] S akkor mondta a beteg, hogy: – Jaj, Isten fizesse komámasszon! Jaj, be jó vót! Má jobban érzem magam! S a másikat a méreg ölte meg! Hát ő nem erre vette, hogy jobban legyen!⁴¹⁶

248. Mentek a nagy erdőre, munkába. S akkor bémentek egy öregasszonhoz, s az öregasszonnak erősen fájta a feje. Úgy, hogy vége vót az életinek! S: – Nénike, ugye maga be beteg? Me olyan csufondáros vót. Simogatta, s: – Ugye, be erőst beteg? S mondta a nénike: – Igen. – Vessek-e vizet? – Igen. S akkor mondta csufan:

Apadjon, dagadjon,
csak a két szeme gödre maradjon!

S a többik úgy kacagták, hogy hóttak belé! S vette a vizet, s megkeresztelte, s megszentelte. Kicsi üdő mulva kérdezte: – Nénike, most ugye nem fáj? – Nem, egy kicsit – aszmondja – jobbacskán vagyok.⁴¹⁷

249. Vót egy öreg, anyósomnak egy tesvére. Hát, olyan isteni vót! Mondta: – Ó, te Rózsika! Nem kell ott annyi mindent mondani! Én nem úgy vetem a vizet. Én úgy vetem, belédobok... három szemet belédobok, kész van:

Apadjon, dagadjon,
csak a gödre maradjon!

Kész van. Meg van gyógyulva a másik.⁴¹⁸

⁴¹⁵ 80 éves férfi, Csíkszentdomokos, 2003. február 5. Dsupin Pál gyűjtése.

⁴¹⁶ 74 éves nő, Csíkszépvíz, 2008. november 8.

⁴¹⁷ 63 éves nő, Kosteek, 1996. október 17.

⁴¹⁸ 76 éves nő [sz. Gyimesbükk, Bálványospataka], Gyimesbükk, Áldomás, 2005. július 6.

MEGJEGYZÉSEK

{205–249}

Fejezetünk első ráolvasója {205}, a szövegében megidézett primordiális gyógyító aktus szerint, eredetileg vízvetés lehetett, idővel azonban – feltehetőleg – a vízvetés mellett fejelfúvásra is használni kezdték, míg végül a szöveg a bonyolultabb cselekvés (vízvetés) helyett az egyszerűbbhöz, a gyorsabban elvégezhetőhöz (fejelfúvás) kapcsolódhatott, s így használják máig. Ezért szerepeltetem szövegünket fejezetünk elején, közvetlenül a vízvetések után. Egy bilibokszeri ráolvasó {207} ugyancsak szoros kapcsolatban áll a hosszabb, a betegségdémont megfékező és eredeti, infernális lakhelyére visszaűző Szűz Mária alakját idéző vízvetésekkel, de szövegében nincs utalás magára a vízvető aktusra.

Amint fejezetünk bevezetőjében láthattuk, a köpés használata az igitet megelőzésében is szerepet játszik, a szemveréstől féltett csecsemőt, kisgyermeket éppúgy szokás megköpködni kissé („Ptü-ptü-ptü, meg ne izzizelek!”), mint a fiatal állatot. A nyálnak és a köpésnek a magyar néphitben „különös gyógyító vagy szerencsét hozó tulajdonsága van; de másrészt pusztító, bajt okozó erőt is tulajdonítanak neki”.⁴¹⁹ Az archaikus lélekképzetekhez is kötődő, vérbő belső szerveket, a belső életnedveket {126–161/Megj.} megtámadó démon – Tánczos Vilmos véleménye szerint – „egy tiszta belső nedvvel (nyál) távol tartható”.⁴²⁰ A nyál, mint a test belső fluiduma, nagy szerepet játszik a székelők, a gyimesi, hárompataki, Úz menti, moldvai csángók ráolvasó gyakorlatában, de a románság deskentálásainál is fontos „a pökés, fuvás, nyalás”.⁴²¹ Kötetünkben is láthatjuk, az eltöpdösés, mint gonoszűző eljárás, az igiteten kívül esetenként az önöntést {264} és az ijedtségre való egyéb ráolvasásokat {285}, a Szent Antal tüze {287, 295}, kelés {304}, árpa {310, 314, 334, 336}, kuj és foköm {383}, valamint marhatályog {385} eltiltására-gyógyítására irányuló cselekedeteket is kíséri. Már 1882-ben feljegyezték, hogy a székelyeknél az ígezettől féltett kisgyermeket „rendes szokás, annak kikerülése végett, leköpní (»Ptö, ptö, csúf!«)”.⁴²² Voltaképpen maga a ráolvasó szöveg elmondása sem más, mint a betegség „elfúvása”, azaz „szélterápia”, hiszen a kimondott gonoszűző igék a tudományos lelkét hordozzák, aki a gyógyítás során nem egyszer maga is sóhaj-
tás- vagy füttyölésszerű hangon imádkozik, tehát a szél járását utánozza.⁴²³ Mindez a székelő és csángó gyógyítók tevékenységét is jellemzi, ami néhol a ráolvasó szövegekből is kiviláglik. Egy boszorkányok elleni olvasásban „az én lelkemmel elfújlak” szövegrész szerepel,⁴²⁴ de kötetünk egyik vízvetése („Én Istenem, / ezt a gyermeket megigizték. /

⁴¹⁹ Wlislöck 1896, 460.

⁴²⁰ Tánczos 2006, 229.

⁴²¹ Moldován 1888, 81–82, 84–86, 89, 94, 98; Lükő 1961, 128–129; Takács 2001, 407.

⁴²² Kozma 1882, 35.

⁴²³ Oláh A. 1986, 72.

⁴²⁴ Takács 2001, 502.

Vigyed messze, szél...” – 102. sz.), illetve egy marhatályogra való szöveg („Még e szélllel es elfúttatom! / Ugy jött, mind e köd, / ugy menjen, mind e szél!” – 385. sz.) is erre utal. A gyógyítás a jó és a rossz szél, a gyógyító és az ártó lélek küzdelmeként is felfogható. A mérgegszél-hordozó asszonyok rontó alakja szerepel egy somoskai ráolvasásban {277}, de a lélekküzdelem és szélterápia nyoma lehet az is, hogy a kötetünk obrintyálásra való román ráolvasóiban {306–308} szereplő pásztorkorlánya, illetve fiú is furulyál és füttyöl, ami – a szövegek szerint – összefügg a betegség gyógyulásával.

Fejezetünk hat, szorosan összetartozó ráolvasójának {210–215} ritka kezdőképe („Őz nyalja fiát a szeplőtől...”, „Az őz megnyalja borját a szeplőtől...”) néhány további gyimesi és moldvai változatban is fellelhető.⁴²⁵ Egy „gyimesi specialistától” származó szöveg felcsíki gyűjtésben szerepel.⁴²⁶ Az idézetekhez nagyon közeli változatokat ismerünk további moldvai gyűjtésekből is.⁴²⁷ Szövegeink román nyelvű variánsai – Észak- és Dél-Moldvából, Olténiából, Dél-Erdélyből, a Bánságból, illetve a görögországi arománok köréből – ugyancsak ismeretesek.⁴²⁸ A magyar nyelvű szövegek általános jellemzője, hogy a románoknál jóval rövidebbek, nem epikus jellegűek. A jelenlegi Romániához tartozó, felsorolt öt nagy tájegység közül háromból – így a moldvai részekről és Dél-Erdélyből – biztosan érkeztek a 17–19. század folyamán kóborló, pásztorkodó román népelemek a Gyimesek vidékére.⁴²⁹ Egyik ráolvasónk {213} a felsőloki Ciherekpatakáról (régebben Ránapataka) való, már pedig a „pogány” Ránák nemzetségének kihalása után ezt a patakot jobbra a román többségű, Szeben megyei Felekről (Avrig), pásztorkodva behúzódtott, ezer-ezerötszáz juhát telente a Duna-deltába hajtó Póra-ős leszármazottai népesítették be.⁴³⁰ Szövegeink {210–215} egyik párhuzama az ugyancsak Szeben-vidéki Rășinariból való.⁴³¹ Akár véletlen is lehet, de tény: a fentebb idézett hat, azonos típusú, a fiát nyaló őz képét hordozó ráolvasó felét olyan asszonyoktól hallottam, akik házasságuk révén a Pórák családjához kötődnek {211–213}.

A román szövegek hosszú, epikus volta azok elsődlegességére utalhat. Azon a tényen túl, hogy e ráolvasótípus magyar változatai kizárólag olyan vidéken bukkannak föl, ahol a magyarság a románsággal közvetlenül érintkezik (az említett felcsíki változat is „csángó specialistától” származik),⁴³² talán erre mutat néhány további sajátosság is, amelyet fenti szövegeink kapcsán megfigyelhetünk. Első két olvasásunk {210–211} ugyanis önmagában áll, a harmadik (két, eltérő típusú, rövid fejelfúvó szöveg mellett) még mindig

⁴²⁵ Kallós 1966, 148–149; Bosnyák 1973, 292; 1980, 169. o. 1393. sz.; Seres–Szabó 1989, 505; Harangozó 1998, 192; Oláh I. 2003, 83; Csoma 2000, 28; Oláh I. 2003, 83; Csörge 2008, 242.

⁴²⁶ Vidák 2001, 118.

⁴²⁷ Kallós 1966, 149–150; Bosnyák 1980, 164, 167. o. 1357, 1386. sz.

⁴²⁸ Candrea–Densuşianu–Sperantia 1906–1908, 296–297; Pamfile 1911, 31; Hodoş 1912, 19; ŞEZ. XXIII (1927), 95; Gorovei 1931, 305–306; Lükő 1961, 117; Takács 2010, 382.

⁴²⁹ Takács 2010, 386–392.

⁴³⁰ Magyar Z. 2003, 253.

⁴³¹ Gorovei 1931, 305.

⁴³² Vidák 2001, 118.

elkülönülten bukkan föl {212}, negyedik szövegünk {213} mellé már a hasonló ráolvasókban szokásos gonoszűző záradék társul, míg az ötödik és hatodik ráolvasás más szövegekkel összefonódva jelenik meg {214–215}. Mindez – a fentiek fényében – talán egy kontaminációs folyamat három, egymást követő, állomásaként is felfogható. Amennyiben a rövidebb magyar változatok a hosszabb román szövegek derivátumai lennének, úgy feltételezhető, hogy azok viszont – bár újjörög változatuk, amelyben a fehér tehén nyalja le borjáról a csordabeli állatok rontó szemének hatását, ugyancsak ismert⁴³³ – egyes velünk rokon fajú török népek hagyományából kerültek a korabeli románsághoz.⁴³⁴

Soron következő szövegeink {217–243} jellemzője, hogy az igizet okozóinak felsorolásával kezdődnek, amelyet felsőbb segítséget kérő fohász követ. Ezt a típust Pócs Éva az „Okozók felsorolása + fohász / áldás” néven említett ráolvasó-csoportba sorolja.⁴³⁵ Az igizetet okozók felsorolása tekintetében ez a ráolvasótípus a csíki és gyergyói székelység, valamint a gyimesi és hárompataki csángóság fejfűvő szövegei között két nagy csoportra oszlik, az elsőben a gyógyító nem sorolja föl részletesen a rontás feltételezhető okozóit, azaz nem alkalmazza a fentebb már többször említett archaikus diagnosztikát {84–263/Bev., 118–119, 126–161/Bev.}, a felfohászkodás előtt csupán a szemverés tényét („Rossz szem megnezte, / rossz szü megszerette...”) idézi fel {217–227, 230–231, 241–243, 245}, míg a másik nagy csoportba tartozó szövegek több-kevesebb részletességgel végigsorolják a rontás forrásaként feltételezhető szemeket, azaz alkalmazzák az említett archaikus jósló eljárást, s csak ezután kérik a felsőbb erők segítségét {228–229, 232–240}. A rontást leküzdő, a gonosz igizetet elűző segítő erők előfordulásuk gyakoriságának sorrendjében: Szűz Mária (vigasztaló Szűz Mária, Vigasztaló Szépszüzmária, boldogságos Szűz Mária, boldogságos szép Szűz Mária), a Szentlélek (Szentlélek Uristen, vigasztaló Szentlélek, vigasztaló Szentlélek Uristen, Szentlélek ereje), Jézus Krisztus (názareti Jézus, Jézus vére) és más gyógyító erők (ezer angyal, Pádovai Szent Antal, Keresztelő Szent János).

„Én csak ennyit értek” – mondja fejfűvő szövegéről egy idős, csíkszentimrei asszony {229}. Pedig már jóelőre megérdeklődtem, hogy tud vizet vetni, ezért is mentem hozzá. Unokamenye is tőle írta le kötetünkben közölt vízvető szövegét {179}. A tudás átadását azonban – amint azt az idős asszony fiától megtudtuk – a szentimreiek hagyományában is szigorú tiltások övezik.⁴³⁶ Az átörökítéssel kapcsolatosan ha-

⁴³³ Passalis 2011, 44–45.

⁴³⁴ A fenti, román ráolvasókban Lükő Gábor a „sámánok gyógyító szertartásainak emlékeit” látja. (Lükő 1961, 116.)

⁴³⁵ Pócs 1985–1986, I. 272–289. o. XII. 31–53.

⁴³⁶ „Az öregebbektől úgy hallottam, hogy ez a vízvetés, szénnel, az csak úgy érvényes, úgy van annak hatása, hogyha egy öregebbtől egy fiatal ellopja, met hogyha elmondja [...], hogy mit kell mondani, akkor az övé se érvényes, a vízvetés, s akinek megtanítsa, annak se. Tehát fiatalabbat sem lehet megtanítani? Még fiatalabbat sem. Hogyha elmondja, hogy mit kell... [...] akkor nem érvényes az övé se, s a másé se. [...] Ha valaki mellett ülsz... hát az ellopás az olyan, me hogyha nem akarom, hogy ellopják, akkor halkán mondom, magamba mondom, s akkor úgyse tudja senki ellopni. De hogyha már a korosabbaknál, nem es mondja hangosan se...

sonló megfontolásokra bukkan az ember Alcsíkon másutt is.⁴³⁷ Menaságon is úgy hallottam egy vízvetését titkoló idős asszony urától, hogy a vízvetést átadni nem, csak ellopni szabad,⁴³⁸ de így tartják Csomortánban is.⁴³⁹ Sokan még családtagjaikat

tehát segít abban, hogy más is meg tudja tanulni, s akkor érvényes a másiké is. Akkor úgy van, hogy ellopta a mesterséget.” (38 éves férfi, Csíkszentimre, 2006. június 6.)

⁴³⁷ A csatószezi Gödörálja falurészben lakó vízvető asszony például sokadik, már-már erőszakos próbálkozásomra sem hajlandó elárulni ráolvasója szövegét, „megtartja magának”, mert így tanulta. Próbálkozom, hogy fiatalabb vagyok nála, tehát elmondhatná nekem ráolvasását, de így sem akar kötélnék állni. Ekkor félhangosan belefogok egy, a vidéken hajdan általánosan elterjedt vízvető ima szövegébe: „Elindult a boldogságos szép Szűz Mária a Kisjézussal...” A verbálisan örökített archaikus szövegek kapcsán gyakorta tapasztalható automatizmus működni kezd, az asszony maga elé meredve folytatja a ráolvasót, „...A szent kuthoz vizet vetni...”, majd még tovább: „Én is vizet vetek ennek a gyermeknek, igizet menjen az erdők ága-bogára, kősziklákra...” Kicsikén, „sopotyálva” mondja a titkos szöveget, így, bár közel ülök, nem értem minden szavát. Hirtelen rádöbben, hogy beugrott, s azonnal, sértődötten elhallgat. Arrébb húzódik ágyán, amelynek magas, oltalmazó támlája mögé már beszélgetésünk kezdetén beült, s a továbbiakban hol maga elé mered, hol pedig a szoba egy távoli pontjára szegezi tekintetét, nyíltan, a szemem közé többé már nem néz. Egy-két perccel később, amikor az elhangzott szövegre való hivatkozással próbálom belőle kiszedni a további részleteket, riadtan feleli: „Nem mondtam olyant. Én többet nem mondok. Nem tudok. Nem foglalkozok. Ez elég. S ha nekem szükségem lenne erre? Ha megigiznek valakit? Nem fogom tudni. Dehogynem. Még egyebütt megtanólja. Jobban. Ezt nem szabad elmondani? Nnem. Kitől tanulta, hogy ezt nem szabad elmondani? Mondom, itt a szomszéd öregasszontól. [...] Nna.” (76 éves nő, Csatószez, 2008. május 15.)

⁴³⁸ „Ugy kellene megtanulni. Ugy volna valóságosabb.” (86 éves férfi, Csíkmenaság, 2008. november 16.)

⁴³⁹ „S akkor a vízvetést es megjegyeztem egy öregasszontól, mert nem szabad azt tudni, csak úgy, ha ellopod, met ha nem, nem ér semmit. Nna. [...] Azt nem szabad elmondani, mert akkor nem érvényes nekem többet soha. Magának sem érvényes? Nem csak énnekem? Nem. Akkor má nem érvényes. Nem. S hogyha nem nekem mondja, hanem csak így a kazetofonra? Akkor sem érvényes? Nem. Leírni sem szabad? Nem. Nem szabad leírni. Keresztet kell vetni a földre. Egy csiporba kilencszer eresztetni vizet, féligen fejel. S akkor a csipor tetejire es keresztet vetni, s akkor előbb elmondani a Miatyánkot, s osztán akkor a többi rosszat. Rosszat kell mondani. Rosszat. [...] Csúfokot. Rossz állatokat, cigányokat, elyesmiket. S akkor, ha sír vagy leszáll, meg van igizve. S megjő. Sokszor megjő. Disznyó s minden, malac s minden. Na. [...] Kitől tanulta ezt? Ezt egy öregasszontól. A szomszédba. Úgy lopta akkor? Igen. Úgy. Ő immádkozta, s milyen a gyerek, hallgatkozott, s ott addig hallgatkoztam, hogy annyit a szívembe szedtem, hogy érvényes. [...] Ezt a vízvetést kinek adja át? Nem adom senkinek én átol. Met ugye, mikor halsz meg, akkor nem tudod elmondani, s azelőtt nem szabad elmondani, amit tudsz. Akkor ezeket csak így ellopogatni lehet? Így ellopogásák. S van, aki úgy születik, hogy aszmondja, hogy ő megpróbálja, s megcsinálja. A vízvetésben ez az imádság a legfontosabb? Igen. Igen. Ettől hasznos a vízvetés, hogy tudja az imádságot, ami arra jár? Igen. Igen. Anélkül hiába csinálja, nem ér semmit? Hahááá... Semmit. Inekciózzák, minden... de van olyan, hogy amelyik egy pillanatra úgy lebetegedik, hogy nem jó helyre. Pláne egy disznyó. A disznyó kényes. Még a nagy disznyó es. Akkor es. Akármit meg lehet igizni.” (86 éves nő, Csíkcsomortán, 2008. november 8.)

sem tanítják meg a vízvető imádságra.⁴⁴⁰ Ezt tapasztaltam más csíki falvakban, így Szépvízen is.⁴⁴¹

E.
Vízvetés és fejelfúvás
(Román szövegek)
{250–263}

A fejezetünkben szereplő tizennégy vízvető és fejelfúvó szöveg mindegyikét román nyelven hallottam, jobbára a Gyimesek Moldva felőli végén fekvő Gyimesbükkhöz tartozó patakokon és falurészekben, így a Budáka-oldalban {250–251}, Tarhavas- és Bálványospatakán {261–262}, Rakottyáson {252–253, 255}, a még keletebbre eső Kostelegen és Magyarcsügésen {257–258}, valamint a Tatros forrásvidékén fekvő Bükklokán {256}. Egy ráolvasás a csíki Lóvészről {259}, egy másik a gyergyói Vaslábról való {260}. Utolsó, „Elmene Isten anyja...” („S-a dus Maica Domnului...”) kezdetű szövegünket ugyan Csíkjenőfalván rögzítettem, oda azonban a gyimesbükki Bálványospatakáról hozta magával az idős asszony a már csak töredékesen tudott, régies nyelvezetű olvasást {263}.

Mindegyik szövegünk olyan vidékről való tehát, amelynek etnogenezisében a székelység és a moldvai magyarság mellett a főként Moldva felől, pásztorkodva beszivárgó románság is jócskán kivette részét. A csíki közösségek ugyanis, főként a 18. századtól, gyakran idegeneknek, köztük moldvaiaknak, esetenként románoknak adták bérbe havasaik „nyári hasznát”. Már 1689-ből tudunk egy Csíkdelnén lakó, „Negyedfélmegye havasán” – vagyis a gyimesi részekben⁴⁴² – tevékenykedő, moldvai származású, Péter Oláh

⁴⁴⁰ „De amit imádkoztam, az mind jó vót. Oszta aszmondták, azt nem szabad elmondani, de soknak vettem osztán még vizet. [...] Aszmondták, e nem hogy babonaság, csak az, hogy ezt tartsd magadnak meg. [...] Nem tudom. De... hogy elveszítem-e. [...] Aztot én se tudom, hogy hogy ízélik el, tanúlják el. Édesanyám nem mondta el, de én megnéztem, hogy hogy teszi... előbb keresztet vetett, s hogy meritette ki a vizet a csészébe. Ugy meritette, mindig napkeltyire, s háromszor meritett a csészével. Akkor elévette, s egy kést elé, hogy szénnel veszi ki. Keresztet vetett, s osztá imádkozott. Azt nekünk nem mondta el sohase. Csak megnéztem, amit tett, s tovább én es csináltam.” (84 éves nő, Csíkcsomortán, 2008. november 8.)

⁴⁴¹ „Azt nem mondták hangosan? Nem, aztat csak magába mondja, aki csinálja, s nem mondták hangoson, csak aszondták, imádkozni kell. De hogy mit, nem mondták. Osztán a végén aztat hallottam édesanyámtól, hogy: – Nem muszáj, fiam, csak vess keresztet, s vessed belé a szentet! Ha akarsz, hát magadba mondd Miatyánkot, Üdvözlégyet, s örökké vess egy szentet belé! Nem es az. Az ima, az igen. Hanem a szén a vízbe, mit fejleszt.” (74 éves nő, Csíkshépvíz, 2008. november 8.)

⁴⁴² Az ún. Negyedfélmegye havasa, azaz Nyírlenk, Borjúteleke, Piliske, Nagyguzura (Hosszúhavas) amint azt egy 1620 körül készült havasi rendtartásban olvashatjuk, „Ménaság, Mindszent, Szentlélek, Vardódfalva, Csomortán, Pálfalva és Delne csíkszéki székelyfalvak” birtokában van (Tagányi 1896, 343–344; Endes 1994, 493–495).

nevű bácsról, illetve annak három – talán ugyancsak moldvai – ismerőséről, Bakai András, Oláh János és Petrás András jobbágyokról.⁴⁴³ Kászoni János főkirálybíró 1709. július 28-án kelt, Csík-, Gyergyó- és Kászszekekhöz intézett levelében azt írja: „Moldovából a mint hallom feles oláhok feles marhákkal jöttek ki az adó elől a csíki havasokra”.⁴⁴⁴ 1733-ban felháborodást váltott ki a szenttamásiak szándéka, hogy „Hosszúhavasba törvénytelenül moldvai emberek marháit akarják béhozni”, ami ellen akkor ugyan még tiltakozott Delne, Szentdomokos, Szentmihály és Szentmiklós közössége, de „nemsokára majdnem minden községben gyakorlattá vált a havasok bérbeadása”.⁴⁴⁵ Felcsíki megjelenésükkel nagyjából egyidőben bukkantak fel a pásztorkodó románok Gyimeslokán is, hogy nem sokkal később ott is maradjanak és tartósan megtelepedjenek. Az első, rájuk vonatkozó utalás 1716-ból való, amikor is a csíkszentmiklósi megyebíró és társai „holmi olá és magyar sellérekkel” perlekednek, mert azok „Szent Miklós Megyéjében idegen emberek lévén, edgyik faluban sem lakván, mégis a megye tilalmas erdeit vágják, rontották az juhoknak”.⁴⁴⁶

A Borzsova, Csíkszentmiklós és Szépvíz alkotta egyházközség által birtokolt gyimesloki területet ekkor részben már nem csíkiaknak, hanem idegen, állattartó, penduláris pásztorkodással, elsősorban juhászattal foglalkozó kóbor (vagus) családoknak adták használatba, akik télire feltehetőleg visszahúzódtak Moldvába. Az 1721-es összeírás tizenhat ilyen családról tud, amelyek között moldvai románok és ugyanonnan származó csángó magyarok egyaránt vannak. Az összes „kóbor” családok száma ekkortájt a Gyimesen, Csíkszentmihályon és más községekben kb. negyvenhat. Egy 1725-ben kelt okirat a Csíki-havasok északi részén felbukkanó moldvai pásztorokról tudósít, akik elfoglalják a helyeket – abban az esztendőben éppen Borda-havasát –, és elhajtják a marhákat.⁴⁴⁷ A gyimesloki „oláh” népességről az 1750-es, 1760–62-es, 1766–67-es, 1785–86-os és 1799-es iratok is szólnak.⁴⁴⁸ A pásztorkodó románok a csíki közösségek tulajdonát képező, ám a községektől távoli havasokon, az akkor még lakatlan területeken húzódtak meg. Amint láthattuk, többnyire Moldvából jöttek, de messzebből, így Fogaras,⁴⁴⁹ Szeben vidékéről, Felső-Fehér vármegyéből is érkeztek betelepülők. 1783–1784-ben például Hegyes-havast háromszéki berszányok vették árendába a csíkszentmiklósi megyétől.⁴⁵⁰ Ciherekpatakát (régén Ránapataka) a „pogány” Ránák kihalása után jobbára a román többségű, Szeben megyei Felekről (Avrig), pásztorkodva behúzódtott, ezer-ezeröttszáz juhát telente a Duna-deltába hajtó, Póra nevű őstelepes leszármazottai népesí-

⁴⁴³ Szőcs J. 1999, 123. (CsÁLt. 27/21/1689/VII. 16. Prot.)

⁴⁴⁴ SzOkl, VII. 144.

⁴⁴⁵ Szőcs J. 1999, 124.

⁴⁴⁶ Szőcs J. 1999, 124; Bárh J. 2006a, 19.

⁴⁴⁷ SzOkl, VII. 318–319.

⁴⁴⁸ Szőcs J. 1999, 124–125.

⁴⁴⁹ Antal I. 1992, 33.

⁴⁵⁰ Bárh J. 2011, 73.

tették be.⁴⁵¹ Legkésőbb a 18. század közepén Tatárbükkön (Bükkloka) vert tanyát a feltehetőleg a Felső-Fehér vármegyei Pálosról (Paloș, Palăș) elszármazott, Palosán (Palușan) ragadványnevű család.⁴⁵²

Tartós, román többségű kis közösségek jöttek létre a Tatros felső folyása térségében (Tatrosfeje, Tatárbükk), Barackosban, Jávárdipatakán, Bálványospatakán, Rakottyásban, Tarhavason.⁴⁵³ Egy 1711-ből származó összeírás a gyimesközéploki Barackos és Jávárdi területén 15 olyan házat („domus valachorum”) tüntet fel, amelyekben 109 oláh („valach”) ember él, egy 1760–1762 közötti katonai összeírásban pedig Szépvízen és a Gyimesben 19 román családot említenek, de ennél többen is élhetnek itt, fenn a hegyekben, nehezen megközelíthető helyeken lakva, mert egy 1787-ből származó jelentés szerint ekkor már fából épített kápolnájuk is van, amely helyett a 19. század első évtizedeiben a „Csík Gyimesloki Graeco-Catholica Ecclesia Tagjai”, vagyis az itt élő görög katolikusok – többnyire románok – 1802-ben kért guberniumi engedéllyel új, nagyobb templomot építenek.⁴⁵⁴ Román családok az ekkorra már jócskán benépesült Gyimes-völgyében másutt is laktak, ahol együtt éltek, keveredtek a csángómagyarokkal, székelyekkel. A 18. század végére, 19. század közepére viszonylag nagyszámú pásztorok, erdőlő népesség, közöttük sok román család húzódott a későbbi Hárompatak (Kostelek, Gyepece, Magyarcsügés) vidékére is, a kosteleki betelepülőkről szóló első adatok a század utolsó harmadából (1771, 1785), a magyarcsügiesiekről 1781-, 1795-, 1805-, 1810-, 1811-, 1832-ből valók,⁴⁵⁵ de erre az időszakra utal a helybeliek első lakosokkal kapcsolatos szájhagyománya is.⁴⁵⁶ A gyergyói Vasláb (Voșlăbeni) a 18. században, földesúri betelepítés révén létesült,⁴⁵⁷ többnyire román jobbágyság leszármazottai lakják,⁴⁵⁸ ugyanakkor a Heveder nevű, a faluközponttól északkeletre, jó két kilométerre fekvő, félreeső részen nagyobb létszámú katolikus székelység is él {106, 187}.⁴⁵⁹

Ezekből a román közösségekből származnak fejezetünk igizet (rom. deochi) elleni deszkentáló szövegei is. A ráolvasókat elmondók kivétel nélkül idős (60–74 év közötti), magyar vagy kettős (román–magyar) anyanyelvű, többnyire vélhetően román eredetű – illetőleg már évszázadokkal azelőtt, Moldva területén, elrománosodott – családokból (Szőcs, Bokor, Görbe, Karácsony) származó, vagy azokba (Berszán, Kulcsár, Oltyán,

⁴⁵¹ Magyar Z. 2003, 253.

⁴⁵² Ilyés 1998, 294. A tatárbükki Vasile Palușant már 1762-ben, majd 1772-ben említik, de 1778-ban az ugyanott lakó Flóra Sándor is felbukkan a hivatalos iratokban (Szőcs J. 1999, 125).

⁴⁵³ Antal I. 1992, 34; Szőcs J. 1999, 125.

⁴⁵⁴ Antal I. 1992, 34.

⁴⁵⁵ Szőcs J. 1999, 126–127; Takács 2001, 31, 78–79; Bárh J. 2011, 42, 58, 66, 68, 76.

⁴⁵⁶ Takács 1998, 219–224; 2001, 28–69, 78–92.

⁴⁵⁷ Az 1703-as fiskális conscriptioiban Vasláb területén 28 családfőt jeleznek, ami az összeírt gyergyói családok (1269) mindössze 2,2%-a, s közülük is 20 személy (71,4%) jobbágy, 8 (28,6%) pedig zsellér, tehát a gyéren lakott településen egyetlen nemes, szabad székely lófó vagy gyalogkatona sincs (Garda 1999, 57).

⁴⁵⁸ Varga E. 1998, 244.

⁴⁵⁹ Varga E. 1998, 233, 244.

Vrencsán, Dobricu) férjhez ment asszonyok, akik gyógyító szövegeiket jellemzően a családon belül, édesanyjuktól {252, 260–261, 263}, nagymamájuktól {256–257, 262}, anyósuktól {258} tanulták; kivételt egy helybéli bábaasszonytól átvett szöveg {255} képez. A ráolvasók nyelvezete régies, szövegük helyenként töredékes, a verbális átörökítés során értelmetlenné torzult, legtöbbjük egyáltalán nem, vagy csak súlyos hibákkal tudják magyarra fordítani. Egyesek, mint a jobbára magyar tudatú magyarcsügi Korbuly családból⁴⁶⁰ a román eredetű szulcai (Sulța) Dobricu nemzetségbe házasodott asszony nem is titkolják, hogy a román szöveget – és általában a román nyelvet – nem értik jól {258}, a ráolvasókat mégis használják, mert hitük és tapasztalatuk szerint valódi gyógyító erővel rendelkeznek. Az ortodox hiten lévőket vízvető, gyógyító, ráolvasó tevékenységük nem állítja szembe egyházuk tanaival, hiszen az – a római katolikus egyháztól eltérően – megtartotta gyakorlatában a hagyományos bajelhárító szövegeket. Ilyen esetekben az ortodox hívók tehát papjaikhoz is fordulhatnak, akik – amint arról a bihari falvak hasonló gyakorlata kapcsán Füvessy Anikó írja – a Din molidvelnik című egyházi összeállításból választják ki a megfelelő alkalomra (fogfájás, fejfájás, szülés, ártó szem stb.) szóló, de a ráolvasások tartalmához és szerkezetéhez igen hasonló imádságaikat.⁴⁶¹

A fejezetünkben olvasható szövegek rendszerezéséhez A. Gorovei tizenkét alapvető ráolvasótípust megkülönböztető felosztását használtam,⁴⁶² ennek megfelelően fejezetünk szövegei között sorrendben egy könyörgő formájú {250}, három közvetlen paranccsal {251–253} és két, fenyegetéssel kiegészített közvetlen paranccsal {255–256} élő, öt összehasonlító {254, 257–260} és két felsoroló {261–262}, végül egy elbeszélő formájú {263} olvasható, alkalmanként a ráolvasó gyógyító általi tájnyelvi {250, 258, 261}, másutt irodalmi magyar fordításban. Láthattuk, hogy az igizetre való román ráolvasók és az őket kísérő cselekedetek sok tekintetben megegyeznek a vidék magyar nyelvű vízvetéseivel, fejelfúvásaival, amelyekkel nem egyszer genetikus kapcsolatban is állanak. Kostelegen arra is találtam példát, hogy ugyanazon gyógyító egyszerre, egymás mellett magyar és román szövegeket is használ az igizet eltiltására,⁴⁶³ de itt is megfigyelhetünk hasonló tendenciákat. {256, 263}

A szemverés (igizet) neve fejezetünk szövegeiben egységesen deochi(u) {251–256, 258, 260–261}, amely egy lóvési szövegben deoache formában szerepel {259}.⁴⁶⁴ Két ráolva-

⁴⁶⁰ Takács 2001, 84–85.

⁴⁶¹ Füvessy 1998, 263.

⁴⁶² Gorovei 1931, 121, 122–190. Az említett típusok a következők: A. Könyörgés (Rugămintă); B. Közvetlen parancs (Poruncă directă); C. Közvetlen parancs fenyegetésekkel és ijesztéssel (Poruncă directă cu amenințări și îngrozire); D. Közvetett parancs (Poruncă indirectă); E. Kijelölő, javalló (Indicare); F. Átok (Blăstăm); G. Összehasonlító (Comparatie); H. Felsorolás – alkalmanként visszaszámlálás (Enumeratie); I. Fokozás – alkalmanként lefokozás, kicsinyítés (Gradație); J. Párbeszéd (Dialog); K. Mágikus formula (Formulă magică); L. Elbeszélés (Povestire).

⁴⁶³ Takács 2001, 371–372.

⁴⁶⁴ A szemverés, igizet elnevezése a régi (17–19. századi) román kéziratos ráolvasókban deogheate (1601–1618), dăochiu (1810, 1819, 1829), dăoichi (18. század vége–19. század eleje), dăoachie

sóban a deocheat ('megigéz') kifejezést {262–263}, egy ízben pedig az uitat ('néz, megnéz, rajta felejt') szót használják {250}. Az igéző, rontó szemeket a románság általában rossz szemeknek (ochii rei) nevezi.⁴⁶⁵ Az igizetet előző gyógyító erők közül első helyen a gyakran Legtisztább Szűzként (Maică Precista, tájnyelvi: Maică Preceasta, Maică Preceasta) aposztrofált Szűz Mária szerepel {250–252, 256, 261–262}, akinek különleges, szinte istennői vonásaira utal egyik szövegünk „ahogy Mária teremtette” sora {261}. A Csíkjenőfalván rögzített ráolvasóban az Úr Anyja (Maica Domnului) megy fiával a mennyország kapujához („la poarta raiului”), ahol Jézus Krisztust megigézik, Mária pedig vízvetéssel gyógyítja gyermeke fejfájását {263}. Két ízben Mária és Isten (Maică și Dumnezeu), egy esetben pedig a Jóisten (Dumnezeu) szerepel a szöveg zárórésében {254, 258–259}. Bükkloki vízvetésünk {256} más román ráolvasókhoz hasonlóan igen archaikus szövegelemeket őriz, benne a Szűzanyán kívül egy az igizetet felöklelő és a tengeren túlra dobó fekete tehén (vacă neagră) alakja is felbukkan a gyógyítók-gonoszűzők sorában, amelynek éppen ellentétes, rontó szerepkörben álló párhuzamai, a fekete ökör (bou negru), illetve a fekete bika (buhai negru) hályogra való ráolvasóinkban szerepelnek {349–352}. A helybeliek körében használatos magyar és román nyelvű ráolvasók kapcsolatait néhány fentebbi szöveg kapcsán már érintettem {126–161/Megj.}.

250. Csak az inkább rományul van. Hogy

Aki megigizte, a boldogságos szép Szűz Mária
nézze meg jó szemvel, hogy gyógyuljon meg.

S elfujják, s eltöpi, s úgy mondják aztat es:

Cine să uitat pe Gheorghe sau pe Gavrilă,
(akit megigiznek, mondja a nevit)
Maică Preceastă să uita cu ochii duh să tămăduie.

Magyarul:

[Aki megcsodálta Györgyöt vagy Gábort,
Mária nézze meg jó szemmel, hogy gyógyuljon meg.]⁴⁶⁶

251. Aki igéz, aszmondják, hogy ez a szemöldöke essze van érve. Biza. Meg lehet mindenfélét igizni. Embert es, állatot es, mindent meg lehet igizni. Ez biztos.
Fát is?

(1813), didiochi (1831). (Timotin 2010, 262, 265–272. o. XXIV, XXVII–XXXII. sz.) A lóvész deoache forma (259) tehát igen régies, de hasonlóan archaikus alakot (dedeochiu, vö. didiochi) hallottam annak idején Kostelegen is. (Takács 2001, 372.)

⁴⁶⁵ Moldován 1914, 230.

⁴⁶⁶ 73 éves nő, Gyimesbükk, Budáka-oldal, 1997. október 17.

[...] Ugyanúgy. Aszmondják, hogy ha egy kicsi körtefát látsz, s megigized, kiszárad a földből. Még a szövőt es meg lehet igizni. Igen. Mikor szósz. Ugy eszebolondul, hogy ha vizet vetsz, helyrejő. [...] A szövőnek es ugyanúgy vizet kell vetni. Meglocsolják a szövőt. Mindent meg lehet igizni. [...] Van olyan, aki nem igiz semmi-képpen, de osztá egy része, egyszer biztos, hogy úgy megigiz, beléhalsz. Nekem, az én fejem soha nem fáj, de mikor megigiznek olyan keservesen fáj, ha nem vetek vizet abba a helybe, nem es tudom, mi történik. [...] A vizet én úgy tudom, úgy tanóltam vót édesanyámtól, hogy mondasz három imádságot. Mondjuk a Mi-
atyánkot, az Üdvözetet, s még egyet, amit akarsz. S akkor [...] mikor azt a három imádságot elmondtad, akkor veszel három gyufaszálkát, vagy három szenet. Egy csésze vizet teszel, s akkor abba beléteszed, csak a gombját a gyufáknak. S akkor mondod:

Fugi deochi dintr-un ochi,
să rămâie Eva curată, luminată,
ca de Maica Preceasta lăsată.

Magyarul:

[Fuss ki, igézet, a szemből,
hogy maradjon Éva tiszta, fénylő,
amint a Legtisztább Szűzanya hagyta.]

Én így vetem a vizet. Háromszorig ezt kell mondani, s akkor aval megmosakodik, megmossa egy kicsit a szivinel, meg a fejit. Háromszorig iszik belölle, s olyan helyré kell önteni, hogy ott, ahol nem tapodnak. Egy kertsorok, egy kapusorok. S ha a három gyufaszál le van menve a fenekibe, akkor biztos meg van igizve. S ha fenn marad a tetejin, akkor nincs megigizve. S ha a gyufaszálka így áll, lábon, akkor férfi igizte meg. S ha leván feküve [...] akkor asszon. [...]

Magyarul hogy jön ez ki?

Hogy es jó ki. Menj el! Nem tudom ezt megmondani magyarul, hogy jó ki. Rományul így mondják. [...] Csak ezt mondod a fejelfúvára es. [...] Az igizet es biztoson megvan. Olyan nez meg, úgy megigiz, beléhalsz, ha vizet nem vet! Belé es halsz. Ugy beléhalsz, mind a murok!⁴⁶⁷

252. Fugi deochi din ochi,
ain creierii capului,
ain măduva ciolanului!
Dacă te-a deocheat bărbat,
să pice în camanac!
Dacă te-a deocheat femeie,
să-i crape țite!e!

⁴⁶⁷ 63 éves nő [sz. Gyimesbükk, Bálványospataka], Gyimesbükk, Budáka-oldal, 1995. február 10.

Dacă te-a deocheat fată mare,
 să-i pice codițele!
 Și atunci să rămâi curată, luminată
 Precum Maica precistă te-a lăsat.

Magyarul:

[Fuss ki, igézet, a szemből,
 az agyvelőből,
 a csontvelőből!
 Ha férfi igizett meg,
 essen a süvegébe!
 Ha asszony igézett meg,
 hasadjanak szét a csecsei!
 Ha nagyleány igizett meg,
 essenek le a varkocsai!
 Azután pedig maradj tiszta és fényes,
 ahogy a Szűzanya adott.]

Vizbe, igen. [...] Csak egyszer. S esetleg gyufával, vagy szító... szénnel.

De hányat vetett belé?

Hármat. S ha lementek a gyufák, akkor aszondták, hogy meg van igizve. S ha a tetejire maradott, akkor nincs.

Honnan meritette ehhez a vizet?

Akárhonné. Tiszta vizet. [...] Abbol a vizből kell igyék, akinek csinálják. Akárkinek, de abbol kell igyék három cseppet. S osztán elveti az ember. De olyan helyré, hogy ne es... ne járjon. Ulyan fé're helyt [...] a ház ódalán, vagy a kert mellett. [...] Én édesanyámtól tanóltam. Oltyán Katalin.⁴⁶⁸

253. Treci deochi din ochii (cutare),
 ain creierii capului,
 ain măduva ciolanului!
 ca să nu te apuce deochi de moarte.

Magyarul:

[Tűnj el, igézet, (ennek a) szeméből,
 az agyvelejéből,
 a csontja velejéből!
 hogy ne érjen el a halálos igizet.]

Tot așa de trei ori. Dai cu mâna așa și scuipi peste cap. [Ezt háromszor. Így csinál sz a kezeddal – keresztet vet – és átköpsz a feje fölött.]⁴⁶⁹

⁴⁶⁸ 60 éves nő, Gyimesbükk, Rakottyás, 2008. november 13.

⁴⁶⁹ 85 éves nő [sz. Lóvész], Gyimesbükk, Rakottyás, 2008. november 13.

254. Deochi, deochi,
fugi dintre ochi,
pentru-un fir de mac!
Și cum a-fugit macul
așa să fugă și deochiul,
și să rămîie curat și luminat,
ca de la Maica și la Dumnezeu lăsat.

Magyarul:

[Igézet, igézet,
fuss ki a szemek közül,
egy szem mákért!
S ahogyan elfutott a mák,
úgy fusson el az igézet is,
és maradjon tiszta, fénylő,
amint a Szűzanya és Isten hagyta.]

Numai atîta știu eu. [Csak ennyit tudok én.]

Csak ennyit tud?

Igen. S magyarul a Miatyánk [...] az Üdvözlégy Mária...

Igen. S ezt hogyan vetik? Szenet vesz ki a füttőből?

Igen, igen. Három. S vízbe. Egy kicsi vízbe, s akkor avval a vízzel megmossa. Ha tyúk, ha tehen, ha akármi. [...] Mindenfélét lehet. Az erősen használ. [...]

Mindent meg lehet igézni? A fákat is?

Azt nem tudom. [...] De lehet, hogy...

S ha szövőt tesznek?

Azt igen. Ugy tartották ezelőtt. Nem es, mikor szöttek ezelőtt asszonyok [...] sokszor nem engedtek, hogy megnézzük, me aszmondja, hogy megigizzük, s akkor nehéz. Nehezebb szöni.

Összegabalyodik.

Igen, igen, ott a mindenféle. [...] Csak háromszor kell mondani ezt, s akkor megvan az a víz, az az apă descântata. Ugy mondják.⁴⁷⁰

255. Keresztet vet a homlokára, s:

Fugi, fugi deochi,
ca te ajunge doro di mamă!
Ptü-ptü-ptü...

Magyarul:

[Fuss, fuss igézet,
mert utólér az anyai szeretet!
Ptü, ptü, ptü...]

⁴⁷⁰ 74 éves nő, Gyimesbükk, Rakottyás, 2005. október 16.

Háromszorig eltöpi. Na. Ezt így tanóltam vót. [...] Így tanyított vót, a kicsi bubáknak vót egy öreg mama, amelyik vót az asszonyokkal, mikor szültek. Ezelőtt nem kellett menni szülészetre, vagy doktorhoz. Itt szültek az asszonyok.⁴⁷¹

256. Fugi, deochi, dintr-un ochi,
că te-ajunge o vacă neagră,
cu coarnele să te spargă,
să te zvârle peste mare,
în pustie-n depărtare!
Acolo să pieri,
ca ziua de ieri,
ca roua pe floare,
ca spuma la soare.
Iar cel deocheat
(azt tetszik tudni)
să rămâie curat
de boală scăpat
sa de Maica Precista lăsat,
Amin.

Magyarul:

[Fuss ki, igézet, a szemből,
mert utólér egy fekete tehén,
hogy szarvaival felökleljen,
hogy a tengeren túlra dobjon,
a puszta messzeségbe!
Ott vesszél el,
mint a tegnapi nap,
mint a harmat a réten,
mint a hab a napon.
S a megigézett
(a beteg nevét mondja)
maradjon tiszta,
bajából kilábalva,
mint a legtisztább Szűz hagyta.]

Magyarul nem tudom lefordítani.

Ezt hogyan vetik?

Ezt úgy vették, hogy a vizet tették egy edénybe, s akkor [...] így keresztet vetnek a vízre, s akkor így késsel keresztbe, mondja ezt az imádságot [...] s utána megint keresztet vet:

⁴⁷¹ 67 éves nő [sz. Gyimesközéplek, Jávárdi száda], Gyimesbükk, Rakottyás, 2005. október 16.

Az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek nevibe. Amen.

Vaskéssel. Ezzel szoktuk csinálni. [...] Három szemet a vízbe. Mindegyikre keresztet vetni. A csészére, amibe veti a vizet, és akkor azt szoktuk mondani, hogy:

Szem megnézte, sziv megszerette,
pokolszem, ki megigizte.

S ha a szenek leszállnak?

Igy mondják, hogy akkor megvan igizve. [...] Ennyire szoktuk vetni. Háromra. S ez jó.

Mit lehet megigizni?

Embert is, állatot is. Így mondták. Bármilyen állatot. [...]

Mivel jár az igizet?

Fejfájással jár. Kicsi állatok vótak olyanok, amelyikek ebbe elposztultak. Menni kezdett a gyomruk, például malacoknak [...] s elposztultak a malacok. Azt a vizet akkor tőti az ember a tenyeribe, s így keresztesen ráhinti az állatra. Bármelyikre, amilyennek vette a vizet. Az ételibe es tőtnék háromszor egy-egy kicsit. [...] Háromszor-négyszer is meg lehet ismételni. Nem éppen akkor rögtön, hanem úgy órák elteltével. [...]

A vizet honnan merítik?

A kutból, vagy patakból. Amelyik közelebb van. Friss víz legyen. [...] Az ember es iszik egy kicsit, s megmossa a fejit, homlokát.

S a maradékot elöntik.

Igen. Ha van kutya vagy macska, arra szokták leghamarább. A kutyára vagy a macskára. Aszmondják, hogy:

Vidd el, macska, az igizetet!

Vidd el, kutya, az igizetet!

Ezt mondják. [...]

Kitől tetszett ezt tanulni?

Nagymamától. Bokor Anna.

Csak idevaló volt?

Idevaló, idevaló...

S a leányneve?

Az is Bokor Anna vót. Nagypám is Bokor János vót, s édesapám Bokor Jakab.⁴⁷²

257. La răchită rășărită
este o fată despletită.
Așa să-ntoarcă ochii

⁴⁷² 66 éves nő [sz. 1936], Bükkloka, 2002. május 22. és 2004. augusztus 2.

de la băiatul ăsta,
(aki beteg)
cum se-ntoarce oamenii
de la Iordan Botezătorul.

Magyarul:

[Egy kisarjadt rekettyésben
van egy kibontott hajú leány,
úgy fordítsa el a szemét
erről a fiúról,
(a nevét mondja)
ahogy az emberek elfordulnak
a keresztelő Jordánról.]⁴⁷³

Tudja, ez ugy jó ki, hogy „Ugy vegyék el a szemiket attol a betegtől, ahogy megtérnek az oltártól”. Ez ugy jó ki magyarul. [...] Egy csészébe vizet mernek, s akkor reavetik így a keresztet, s akkor ugy mondják osztá ezt, amit én elmondok. S akkor, mikor elmondtam, megint keresztet vetnek, s három szenet kivesznek a kályhábol, s beleteszik, s akkor osztá arra megint rea vetnek így keresztet, s akkor osztág ugy, tudja-e, ha a szenek lemennek a fenekibe, akkor megvan igizve. Na. Akkor egy kicsit, hogy igyék belölle, s akkor ugy megmossák ugy az arcot, s a fejit, s mindent. S aztá... méges valamit használ. Aszmondják, még van olyan szem, amelyik igéz [...] s ugy osztá attol fáj a feje, mikor ugy reanéz.

Tehát nem mindenki igéz?

Há, nem mindenki. Aszmondják, csak egy része. [...]

Mit lehet megigizni? Embert, állatot?

[...] Az állatot es meg, az embert es.

A fákat, amikor ilyen szép virágban vannak, mint most?

Hát igen, még azkot es mondják, hogy virágba vannak, hogy még megigizhetik.

Szoktak rájuk kötni valamit?

[...] Máskor köttem, na, hogy ne igizzék. Most nem köttem, meg es felejtettem.

Osztá nem tudom, lesz-e termés.

A kicsi gyermekeket?

A kicsi gyermekeket, azokra, azokra inkább. [...] A kicsiket megkenik örökké így valamivel, hogy... hogy méges akkor, aszmondják, nem ragad ugy rá az igizet. Ott, vagy egy kicsi ceruzával, mivel, vagy egy kicsi festővel. Valamivel ott elmázolják. [...]

S ha nem vetnek vizet?

⁴⁷³ A szövegben szereplő Keresztelő Jordán (Iordan Botezătorul) eredetileg Keresztelő Szent János (Ioan Botezătorul) lehetett.

Hát tudja-e, hogy én [...] elmentem vót, át Csügésbe, oda le Palánkára. Még fiatal leán vótam. S akkor [...] hát hazajöttem, s a fejem úgy fájt, s úgy fájt este! [...] S úgy megháltam, egy hétig olyan beteg vótam, hogy még a gyomromba es beleszállott, tudja-e, s olyan beteg lettem, hogy! S nálunk vót korcsma ezelőtt, s akkor akik úgy jöttek oda még fehérnépek, s aki tudott, azokval édesanyám mind vettette a vizet, érti-e, s osztág úgy helyrejttem. De nagy beteg lettem vót. Valahogy úgy van, aszondják, hogy attol el lehet betegedni mégis. [...]

Kitől tanulta ezt?

Nagyanyámtól. Édesanyám tesvéreinek az anyja vót, tudja-e [...] s én ott szógáltam nálla. [...] Kicsi leánka koromba ott vótam, s ott tanóltam vót meg.⁴⁷⁴

258. Acolo este o tufă,
este o fată despletită.
Cu ochi, unu de foc, unu de apă.
Apă stângi focu,
focu stângi apă.
Fugi deochi dintr-un ochiului
(Egy nevet mondunk)
floare să ramâie curat, luminat,
că de Dumnezeu lăsat!

S ennyi.

Az idős asszony saját fordítása:

Egy bokorban,
van egy leány, a haja kibontva.
Egyik szeme tűz, s a másik víz.
A tűz ótsa a vizet,
s a víz a tüzet.
Fuss ki, ígézet, a szem közül,
hogy maradjon a virág tisztán, világosan,
ahogy a Jóisten hagyta!

Há maga még jobban tud románul, mind én. Ne, milyen románokat kap!
[Felnevet.]

Kitől tanulta ezt?

Én anyósomtól. Így örökké vótak bubáim [...] s akkor mondta nekem, hogy hát tanuljam meg tőle, hogy tudjam elfűni. S osztá megtanyitott. Huzok keresztet, s keresztet vetek, s elfűjom, s eltöpdösöm. Háromszor elmondom. [...] Csak

⁴⁷⁴ 73 éves nő, Kostealek, 1997. május 26.

aszmondják, hogy nem érvényes, hogyha náladnál nagyobb tanyitasz, s ha küssebbet, akkor igen. Anyósom örökké aszmondta.⁴⁷⁵

259. Sub o tufă rășădită,
este o Fată despletită.
Cu un ochi de apă,
cu unu de foc.
Apă stinge focul deoache,
să rămâie respectiva (Ibi)
curată, lămurată,
ca de la Dumnezeu lăsată,
și de la Maica Domnului luată.

Magyarul:

[Egy kisarjadt bokor tövén
van egy kibontott hajú leány.
Egyik szeme vízből,
a másik tűzből.
A víz kioltja a tüzes igizetet,
hogy maradjon az illető (Ibi)
tisztá, világos,
amint Isten hagyta
és a Szűzanya világra hozta.]⁴⁷⁶

260. La o răchită înflorită
este fată împodobită.
Cu un ochi de apă,
și cu unu de foc.
Așa să treacă deochiu',
cum se stinge focu' cu apă.
În numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Spirit,
Amin.

Magyarul:

[Egy virágzó rekettyésben
van egy felékesített leány.
Egyik szeme vízből,
a másik pedig tűzből.
Úgy múlt el az igizet,
ahogyan a víz kioltja a tüzet.

⁴⁷⁵ 60 éves nő, Magyarcsügés, 1997. június 2.

⁴⁷⁶ 61 éves nő, Lóvész, 2008. május 15.

Az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében,
Amen.]

S annyi az egész. Háromszor. [...]

La trei ori.

Igen. S osztán, nekem gyógyult. Osztán másnak, nem tudom.

Mást nem kell mondani erre?

Nu. Csak Tatál nostru, s ez gata. Numai Tatál nostru, s atâta. [Csak Miatyánk, s ez készen van. Csak Miatyánk, s annyi.] [...] Édesanyámtól. Igen. Mikor a gyermek kicsike vót, s ő messze vót, me ő ott lakik a faluba, s én ide föl. S amikor talál, hogy beteg, vagy valami, akkor tudjuk, hogy micsináljunk.⁴⁷⁷

261. Apa stânge focu,
 focu stânge deochiu.
 fată despletită
 mâncă pită.
 Deoache cu ochi căprii, ochi gălbii,
 cu ochi de curvar,
 cu tot felul de ochi.
 (Dacă l-a deochiat)
 Dacă bărbat, să-i crepe boarșele,
 dacă femeie, să-i crepe țâțele!
 Gheorghe să rămâie curat și luminat,
 ahogy Mária teremtetten.

Az idős asszony saját fordítása:

A víz kioltja a tüzet,
a tűz az ígézetet.
Kibontott hajú leány
kenyeret eszik.
Igiz ződ szemvel,⁴⁷⁸ sárga szemvel,
kurafi szemvel,
mindenféle szemvel.
Ha megigézte Györgyöt,
[ha megigizte ződ szemvel, sárga szemvel,
kurva szemvel,

⁴⁷⁷ 68 éves nő, Vasláb, Heveder, 2008. november 20.

⁴⁷⁸ Az eredetiben szereplő cu ochi căprii jelentése 'sötétbarna szemekkel'.

mindenféle szemvel]⁴⁷⁹
 ha férfi volt, hasadjon meg a szemérme,⁴⁸⁰
 ha nő, hasadjanak meg a csicsei!
 Gyurka maradjon tiszta és világos
 ahogy Mária teremtette.

Irodalmi magyar nyelven:

[A víz kioltja a tüzet,
 a tűz az igézetet.
 Kibontott hajú leány
 kenyeret eszik.
 Igéz barna szemekkel, sárga szemekkel,
 kurvapecér szemmel,
 mindenféle szemmel.
 (Ha megigézte)
 Ha férfi, hasadjanak meg a heréi,
 ha nő, hasadjanak meg a mellei!
 György maradjon tiszta és megvilágosodott,
 ahogy Mária teremtette.]

Friss vizet hoz a kutrol, s háromszor keresztet vet a késsel felette, s háromszor merit belölle, s afelett a víz felett mondja el az imát. [...] S ha a füttőből veszi a szenet, akkor aval a késsel kiveszi, s három szent belétesz a vízbe. S megmossa, az állat vagy ember, akármi, s akkor eltöpi, s elveti egy sasra, vagy egy kutyára, félre valahova. Ahol nem járnak.

Ki igéz?

Akár mink is. Akárki. [...] Állatnak, s mindenben megtörténik, tudja. [...]

Mit lehet megigézni?

Embert, állatot, mindent. Mindent meg lehet igézni.

Fákat, növényeket is?

A fákat nem. Élő állatot. [...] Malac, disznó, tehén, jóhó, ló, bárán, mindenfélét. Ember, asszony, gyerek, mindenféle. Hát métt van a kicsikéknek, hogy annyiszor sírnak. Megigizik, reakap az igizet. Aszmondja: – A homlokát kormozd meg, hogy ne ragadjon az igizet rea! Hát egyre-másra kell a kicsiknek vetni a vizet. Hogyha vizet vet, elhallgat. [...] Különösen a gyerekséget, az ilyen kicsi babákat még jobban fogja az.

Mijét fájtatja olyankor?

⁴⁷⁹ A zárójelbe tett szövegrész az eredeti román szövegben csupán egyszer szerepel, azt az idős asszony a fordítás során illesztette be, ezen a helyen is, a magyar változatba.

⁴⁸⁰ A jelenlétünkben 'szemérme'-ként fordított, boarșele alakban szereplő szó valójában boarșele ('a herék').

A fejét. [...] A fejét. Igen. Az igizet, az veszélyes. Abba meg lehet halni. Ez nem olyan látható, hinni való dolog, de van. Van.

Valakinek a munkáját meg lehet igizni? Mondjuk, ha szövőt tesznek?

Azt igen. [...] A szövőnek es csak vizet vettek. A kenyértésztának nem es, de a szövőnek igen. [...] Van, lelkem, van ezekbe. Aval megpriccólják, s megy a munka tovább. [...] Az édesanyámtól tanultam, s ő nagymamámtól.⁴⁸¹

262. Elmond magyarul egy imádságot. Miatyánk Uristent, vagy akármit, s akkor:

Cine te-a deocheat de fată,
de femeie, de bărbat,
de țigan, de răstar,
de băiat, de mic, de mare,
să rămâie curat,
ca de Maica preceastă date și arătate.

Magyarul:

[Aki megigézett, ha leány,
ha asszony, ha férfi,
ha cigány, ha rostás,⁴⁸²
ha fiú, ha kicsi, ha nagy,
tisztá maradjon,
ahogy a szűzanya által adatott és kinyilvánított (megmutatott).]

Háromszor. [...] S akkor, mikor ezt elmondta háromszor, akkor gyutson meg három gyufaszálkát, a mikor [...] elég, azt, ami maradott hátul, azt a szentet... az beléiesik a vízbe, s hogyha lemennek a szenek, akkor meg van igézve. Abból iszik egy kicsit, s megmossa, ahol... A vederből kell meríteni, de ha lehet, ha béviszen egy veder vizet a házba... mű úgy szoktuk, hogy mikor bévítettük, legelőbbször, nem használtunk belölle, akkor vettünk vizet reja. Kivettünk egy csészével, s... Több rendbe es. Háromszor egymás után.⁴⁸³

263. S-a dus Maica Domnului
la poarta raiului cu Isus Hristos.
Și pe Isus Hristos l-au deocheat,
și-l durea capu'.
S-a dus și i-au făcut descântată apă...

⁴⁸¹ 69 éves nő, Gyimesbükk, Tarhavaspataka, 2005. május 16.

⁴⁸² A răstar pontos jelentését meghatározni nem sikerült, esetleg rostás – mint foglalkozásnév (vö. căldărăr 'üstfoltozó', rudar 'teknővájó, kanalas', ursar 'medvetáncoltató') – lehetne, erre utalhat a cigány szóvali szomszédsága is, továbbá az, hogy a Rostás, Roștaș igen gyakori cigány vezetéknev.

⁴⁸³ 68 éves nő, Gyimesbükk, Bálványospataka, 2005. március 23.

Magyarul:

[Elment a Szűzanya
Jézus Krisztussal a mennyország kapujára.
S Jézus Krisztust megrontották,
és fájt a feje.
Elment és vizet vetett...]

Spune Tatăl nostru și Bucură-te, Maria. [Mondd a Miatyánkot és az Üdvözlégyet.]
Az Üdvözlégyet. S akkor magyarul úgy mondtam, hogy:

Szem megnézte, szív megszerette.
Szentlélek Uristen, vigasztald meg őt!

S úgy eltöpdöstem. [...] I-o descântat așa cu închinăciune, cu Tatăl nostru și cu Bucură-te, Maria. Și i-a trecut lui Isus. Și deocheatul de acolo a rămas, că l-au deocheat și pe Isus. Și acuma și noi când copii au fost mici, făceam așa descânt cu tăciune, și dacă era deocheată tăciunele s-o dus jos. Ș-o spălam, bea din ea, și i-o trecut. Și la animale când sânt mici, și la purcei și la viței mici făceam descânt-te așa. Și a fost bine, i-o trecut. [Ráolvasták ezt imádsággal, Miatyánkkal és Üdvözléggel. S elmúlt Jézusnak. És onnan maradt meg a szemverés, hogy Jézust is megigizték. S most mi is, amikor a gyermekek kicsik voltak, ilyen ráolvasást végeztünk szenes üszökkel, s ha meg volt igizve, a szenek lemerültek. S megmostam, ivott belőle, és elmúlt neki. És az állatokra, amikor kicsik, a kismalacokra és a borjakra ugyanígy olvastam rá. Jó volt, megjöttek tőle.]

S mit mondtak, ki igizős?

Mondták, hogy kinek essze van sirülve a szeme szőre. [...]

Mit lehet megigizni?

Állatot es, embert es. Kicsit. A kicsiket. Különösön.

Fákat, virágokat?

Hát, mondjuk, azt es meg lehet. Meg kell töpni. Így van. Még az es elhervad, aszmondják.

Kötnek rá valamit?

Kötnek rá. Kötik a pirossat. [...]

A román olvasásra hány szenet vet? Hármat?

Ott is, igen. Ott is három szenet. [...] Keresztet csinálók a kanna alá, s mikor teli van a vider, akkor van hozva, de nem számít az se. S úgy mondom. Ugy csinálom a keresztet a kannába. [...] Végig vetem a keresztet a késsel. [...] Édesanyámtól így tanóltuk, na. [...] Megmosták a fejit, s ittak belőlle, s osztán kimentünk s egy sasra öntöttük. Mondtuk, hogy:

Ugy igizzenek meg, mint a sast!
Akkor légy megigizve, mind a sas!

„S-a dus Maica Domnului / la poarta raiului cu Isus Christos...” (Csíkjenőfalva) {263}

Így.

S ha nincs tűz, sem víz, mit csinálnak?

Elfujják. El, el. [...] S arra es imát. De amikor fújod úgy el, akkor ásitozol. Nem tudom, hogy van. S mikor meg van igizve.

Ásitozol?

Ugy ásitozol. Ugy jó, hogy ásitozzál. S amikor a vizet veted es. Ugy jó, hogy ásitozz. Nem tudom, így van, ténleg.

Mitől ásitozik olyankor?

Nem tudom, akkor mondják, meg van igizve. [...]

S akit megigéztek, az is ásitozik?

Hát, az es. Az es. Van, amikor igen. Igen.

Azért ásit, mert meg van igézve? Az a baja?

Az a baja, hogy meg van igizve. Azé. Meg van igizve. Hát onnat maradt. Megmondta édesanyám, hogy Jézust megigizték vót. Megigizték őt es, Jézust. Jézuskát. Há olyan szép es vót. [...] Azt édesanyám. Gyimesi édesanyám, Tankó Anna, tudta.

S ő kitől tanulta?

Hát a régi öregektől. [...] Édesanyám a régi... nagytátáék annyikot meséltek, annyit tudtak. [...] Sokat meséltek a régi öregek, de má én se tartom számon.⁴⁸⁴

MEGJEGYZÉSEK

{250–263}

A fejezet harmadik szövegében {252} szereplő camanac kifejezés jelentése 'süveg, kalap, sapka' (rom. comanac 'u.az')⁴⁸⁵ A rontást okozók felsorolása, illetve az okozóra való viselkedés a magyar ráolvasók körében ugyancsak ismeretes.⁴⁸⁶

Egy másik, szintén rakottvási, szövegben {254} szereplő kép, a mákszemért (eredetileg talán mákszemre, mákszembe?) küldött rontás párhuzamaként felhozható egy rossz hólyagtól (De beșica cea rea) való, ugyancsak román ráolvasás szövege: „...ne maradjon fájdalom, szűrés, annyi sem, a mennyi elfér egy négyfelé hasított s a feketetengerbe dobott mákszemben”.⁴⁸⁷ A száraz, négyfelé, hétfelé vágott, hasadt, esetenként a (fekete) tengerbe, annak fenekére vetett, fojtott, a tengeren túlra dobott, a szélbe, trágyába hajított mákszem képe a legkülönbözőbb betegségek, rontások (torokgyík, orbánc, hályog, kelések, udma, ekcéma, kigyómarás, tejelvétel, epilepszia, szemverés, ijedtség stb.) ese-

⁴⁸⁴ 68 éves nő [sz. Gyimesbükk, Bálványospataka], Csíkjenőfalva, 2006. december 3.

⁴⁸⁵ LEX.BUD. 134; Klein 1944, 320. o. 128. sz.

⁴⁸⁶ Pócs 1985–1986, I. 256–301. o. XII.1–88.

⁴⁸⁷ Moldován 1888, 101.

tén használt ráolvasókban a románságnál – Erdélytől, a Bánáttól Máramarosig, Bukovináig, Moldváig, Szucsávaig és Dobrudzsáig – széltében ismeretes.⁴⁸⁸ Hasonló szövegrészt találtam egy magyarcsügi kéziratos füzet rontás visszafordítására használatos ráolvasójában, ahol a „ket un férdé mák ön / zeci Deszfiát” szövegrész eredetileg „cât un fir de mac în / zece despica”-ként („mint egy mákszem, tízbe hasítva”) hangozhatott. Az általánosan elterjedt képzet hátterében talán a 19. század kéziratos hagyománya állhat.⁴⁸⁹ Népünk ún. számláló vagy visszazámláló ráolvasóiban {383–392} időnként ugyan szintén felbukkan a mák, illetve a mák magjának képe (pl.: „Új hold, új király, / nekem van egy támadásom, / akkora legyen, mint egy tál, / legyen akkora, mint egy mák.” – Dél-Magyarország; „Te azt mondod, akkora leszel, mint egy ökör, / de ne legyél: oszolj el annyira, / mint egy kis máknak a magja!” – Borsa-völgye),⁴⁹⁰ s a moldvai csángók olvasásaiban is találkozhatunk megegyező, deminutív szövegelemekkel (pl. „Rózsának megindul / a kilencvenkilenc gelkája, / abból maradjon nyolc, / nyolcból maradjon hét... [...] / kettőből maradjon egy, / egyből még egy mákszem se maradjon!”, „Úgy teljék, úgy oszoljon, / hogy egy mákszem se maraggyon!” – mindkettő Lábnik),⁴⁹¹ egészében mégis azt mondhatjuk, a hasonló képzetek a magyar ráolvasókincsben nem túl gyakoriak, a rakottýási szöveg tehát egyes jellemző szövegelemeiben is a románság ráolvasásai közé illeszkedik.

Az ugyanitt, a szöveget követő vallomásban, szereplő apă descântată kifejezés szó szerint megbűvölt, megigézett vizet jelent, amin természetesen a ráolvasott ígék ereje által a gyógyítás érdekében átváltoztatott szenes vizet, vetett vizet kell értenünk.⁴⁹² A kifejezés, magyarra fordítva, környékbeli kéziratosokban is előjön, „olvasot viz” (’olvasott víz’) formában. A kifejezés a románság körében széltében használatos.⁴⁹³ A beteget ugyanitt gyakran kezdetlen vízzel (rom. apă neincepută) mossák meg.⁴⁹⁴ Az apă neincepută régiesen – állítólag – szűz víz (aqua virgo), az arománoknál apă nintipută, másként apă mută, apă nigrită (’szótalan víz’; vö. rom. negraită ’kimondhatatlan’), az a víz, amelyet szótlantul, éjszaka hoznak a forrásról, patakról, csorgóról vagy malomcsatornából, s amelyből a ráolvasás megkezdése előtt senki nem iszik.⁴⁹⁵ A kezdetlen víz kifejezés a

⁴⁸⁸ Pl. Marian 1886, 13, 85, 109–110, 191, 235; Lupaşcu 1890, 23, 25, 26–27, 33, 45; Candrea–Densusianu–Sperantia 1906–1908, II. 140; Păsculescu 1910, 149; Filimon 1913, 290, 291; Papahagi 1925, 140; Gorovei 1931, 211, 223, 259, 260, 261, 267, 274, 325, 326, 330; Candrea 1999, 354–355; Birlea I., 1968, II. 386, 406, 410, 413.

⁴⁸⁹ Timotin 2010, 257–258, 353, 357, 363–366. o. XIX–XX, CVI, CX, CXVI–CXIX. sz.

⁴⁹⁰ Bellosics 1899, 306; Vajkai 1943, 143. (Mindkettőt idézi: Pócs 1985–1986, I. 154. o. VII.90–91. Utóbbi talán román eredetű lehet – vö. Vajkai 1943, 8–10).

⁴⁹¹ Diószegi 1960b, 64; Bosnyák 1973, 290.

⁴⁹² A vízvetést a románság másként úgy nevezi: „szenet oltani” (a stânge cărbuni). (Moldován 1914, 230.)

⁴⁹³ Gorovei 1931, 99–102.

⁴⁹⁴ Moldován 1888, 82, 83–84.

⁴⁹⁵ Pamfile 1911, 29; Gorovei 1931, 96–99; Papahagi 1979, 59. A „kezdetlen víz” használata a 18. század második felének és a 19. század első harmadának román kéziratos ráolvasóit is jellemzi.

gyimesi, hárompataki csángók között általános, esetenként a csíki székelyek körében is használatos, jómagam Csíkszentgyörgyön, Csíkszentmiklóson, Sántatelekében, Tarhavason, Áldomáson, Petkipatakán, Románcsügesen, Kosteleken is hallottam. A kezdetlen vizet itt is visszafelé merítik a patakból, csorgóról, s nem isznak bele, míg vizet nem vetettek belőle. Időnként sóztalan vízként is említik, ugyanott.⁴⁹⁶

A bükkloki szövegünkben {256} szereplő, gonoszúzó szerepkörben álló, fekete tehén (vacă neagră) ráolvasónk egy igen közeli, moldvai változatában is szerepel, egy Szeben megyei variánsban pedig fekete kecske (capră neagră) ökleli fel az igizetet.⁴⁹⁷ A fekete tehén párhuzama lehet az a kilenc fekete ökör, amely két klézsei szövegben az „Ádám Kútjaihoz”, a „nagy fehér kövek közi” indul sőt nyalni. Szűz Mária kérésére azonban visszatérnek, s a kígyó marta embert nyalják tisztára, illetve a hagymáz kínozza beteg „testyiből, lábaiból, kezeiből, fejiből, minden csontjából” szívják és nyalják ki a „minden moldú hejmáz”-t.⁴⁹⁸ A fekete ökör (bou negru), a nagy ökör (bou mare) illetve fekete bika (buhai negru) egyes, hályog gyógyítására használatos, gyimesbükki (Egresalja, Budáka-oldal, Bálványos- és Tarhavaspataka) szövegekben rontó állatalakként bukkan fel {349–352}.

Következő öt ráolvasónk {257–261} közvetlen párhuzamai a környező vidéken (pl. Suceava, Bákó, Neamț megye) kívül a románság körében másutt (így pl. Buzău, Covurlui, Dorohoi, Roman, Tutova, Vlașca megyékben) is elterjedtek voltak.⁴⁹⁹ Utolsó szövegünk {263} minden bizonnyal töredékes, a Szűzanya idők kezdetén végzett ráolvasását leíró és azt követő sorai – így pl. a feltételezhető, gonoszúzó zárórész – hiányoznak.

(Timotin 2010, 278–280, 282–283, 291, 314–316, 319, 361–362, 369. o. XXXVII–XXXIX, XLI–XLII, L, LXXII–LXXIV, LXXVII, CXIV–CXV, CXXII. sz.)

⁴⁹⁶ Az érintetlen víz bűvös ereje Róheim Géza szerint általános európai képzet. (Róheim 1915, 262–269.)

⁴⁹⁷ Gorovei 1931, 301. Az első változatot l. továbbá Lükő 1961, 117. További változat: Lupașcu 1890, 8–9. (Magyar fordítása: Moldován 1914, 231–232.)

⁴⁹⁸ Kallós 1966, 154; Bosnyák 1980, 171–172. o. 1413. sz.

⁴⁹⁹ Gorovei 1931, 302–303; Tocilescu-Țapu 1981, III. 181.

3.

Őn- és viaszöntés

(Magyar és román szövegek)

{264–276}

Fejezetünkben az ijedtségre való őn- és viaszöntéshez használt szövegek közül szerepel tizenkét magyar és egy román nyelvű változat. A magyar variánsokat Alcsíkon {264–265, 270, 272}, Kászonban {267–268}, Gyergyóban {271, 273–274}, Gyimesbükkön {276}, az Úz mentén {266} és Románcsügementen {269} rögzítettem, a román ráolvasó {275} Tarhavaspatakáról való. Bár található közöttük négy archaikus népi imádság is – egy Triszagion-zárórészt is tartalmazó könyörgés-formula {270}, egy archaikus pénteki ima {271} és az ún. Kicsi Hiszekegy két változata {272–273} –, mindegyikük ráolvasóként használatos, kivételt csak az utolsó, Buhapataka szádában rögzített szöveg képez {276}, amely a gyógyító őnöntés kezdetén mondott ima volt. A szövegek ráolvasása közben ólmot, önt {265–266, 269–270, 272, 274–276}, viaszt {267, 271, 273}, ólmot, önt vagy viaszt {264, 268} olvasztanak meg, és öntenek vízbe, szentelt vízbe az ijedtség kínoztá beteg – gyakran kisgyermek – gyógyítására.¹ A viaszt egyesek, az ijesztően „nagyot harsanó” őnnal párhuzamosan, gyermekek részére használják {264}, mások kizárólagosan, azért, mert az őn „nagyon veszélyes” {267}. Gyepécén úgy hallottam, „ha nem vót on [...] akkor viasszal öntötték”.²

Az eljárás neve őnöntés, onöntés {270, 275–276}, esetenként viaszöntés, máskor szívöntés. Ahogyan Románcsügementen és Tarhavaspatakán mondják, öntök ont {269}, öntöttél ont {275}. Egy kászonfelfűzi kéziratos lapon az Onöntő Imádság felirat olvasható {268}, Csekefalfván őnöntő vízről beszéltek. {265} Kászonaltízen az önti a viasszat {267}, Hágótőn a megöntöttem a szívit {271} kifejezést hallottam, Gyergyókilyénfalfván a szívöntő személy fáradozásának lehettünk tanúi {273}. Az ijedtség hagyományosan a szívvel, ezzel a központi, vérbő lélekszékhellyel {126–161/Megj.} van kapcsolatban. A „megöntött” őn vagy viasz nem csupán azt mutatja ki, mitől ijedt meg a beteg, egyesek szerint „azon kijön a szív alól” {270}. Menaságon hallottam, hogy az őnban „tüskésen kijő a szíve es. [...] S azok a fájdalma rajta.” {272} Gyimesbükkön is úgy tartják, „ahogy a vízbe beléöntötte az ont [...] rendesen a szív kijött, kimutatta, hogy a szív üres. Akkor

¹ Az ezüstös szürke színű ólom és az ezüstfehér őn egymáshoz igen hasonló, alacsony olvadáspontú (327 °C illetve 232 °C) puha nehézfémek. Bár az önt könnyebb megolvasztani, az „őnöntés”-nél inkább a könnyebben beszerezhető ólmot használják, az eljárás neve azonban, ettől függetlenül, őnöntés.

² Takács 2001, 455.

megmutatta, hogy mennyi tüskéje van a szivnek.” {276} Az archaikus „diagnosztikán” túl az ön- és viaszöntés gonoszűző eljárás is. Erre utal az – isteni erők áthatotta – emberi lélektől „üres szív” képzetén túl egyes változatok zárórészében a fekete, másvilág képe, de a szokott gonoszűző formulák is {264, 266–268}. Az ijedtséget és a vele kapcsolatos testi betegségeket eredetileg rontásnak tulajdonították, az önöntés tehát a boszorkányok mesterkedései ellen használt tevékenység is volt. Erről olvashatunk már Johannes Nider Formicariusában (1435–1436), amely szerint az olvasztott ólom megöntése során a rontó személy, miután a boszorkány kiöntött ólomképmásán „vágásokat vagy sebet ejtett”, a „tapasztalat szerint [...] pontosan ugyanazokat szenvedte el”, mint képmása.³ Az ijedtség rontásból való származására utalnak egyes hazai boszorkányperek iratai,⁴ de egy csikszentgyörgyi szöveghez kapcsolódó vallomás néhány sora is: „ha van ellensége, akkor es [...] olyan kégyó formába jó ki az, hogy neki van ellensége, s az ártott a szervezetjinek” {270}. A rontó személy az önöntéskor – mint a boszorkány „megverésénél” {397–398} –, egyes 18. századi források szerint, meg is jelenik.⁵

Az ön- és viaszöntés gyakorlatáról 16–18. századi boszorkánypereink is tudósítanak. A perek területi megoszlása arra utal, a szokott boszorkányos tevékenységek közé sorolt eljárás általánosan elterjedt lehetett.⁶ Az források többsége ön-, néhány viaszöntésről⁷ tudósít. Az eljárás indoka és lefolyása félezer évvel ezelőtt teljesen hasonló volt ahhoz, amiről a fejezetünkben szereplő vallomásokból tudomást szerezhethetünk. Kolozsvárott, 1584-ben Zöld Ambrusné „fejér ónat olvaszta [...] és olvadva egy rostán által öntötte egy tálba, mely tál az gyermek fején állott”.⁸ Debrecenben, 1631-ben Szűcs Lászlóné „jövendőlt viasszal, ónat öntött [...] és az beteg gyermek felől azt mondotta, hogy vérben áll ő előtte”.⁹ Nemeskéren, 1748-ban a „tudákos Asszonynak” tartott Horváth Istvánné „a beteghez jöven [...] a fatens feleségének mentejéről az ólom gombokat le szedte, el olvasztotta, és a betegnek mellin ednihányszor vízben öntötte”, más tanú szerint „egy tálacska vízben a beteg feje fölött forró ólmot öntött [...] többször is próbálván azon öntist mutotta ujjonon minémő kinokon, és nyavalyákon kölletik által mennyi a menyecs-

³ Nider 1516, 74Vs. Lib. V. Cap. III; 1692, 548–549; 2013, 45.

⁴ Schram 1983, I. 328 (Csongrád m., 1756); II. 258, 262, 266 (Nemeskér, 1748).

⁵ Schram 1983, II. 262, 266 (Nemeskér, 1748).

⁶ Komáromy 1910, 69, 71 (Kolozsvár, 1584); 101, 134, 151, 191–192 (Debrecen, 1631, 1681, 1693, 1700); 263 (Ugocsa vm. 1715); 521 (Trencsén vm., 1747); Schram 1983, I. 328 (Csongrád vm., 1756); 490 (Sempte, Sopron vm., 1711); II. 258 (Nemeskér, 1748); 709 (Körmend, 1647); Klaniczay-Kristóf-Pócs 1989, 83 (Békés vm., 1716); 220 (Esztergom, 1702); Bessenyei 2000, 509 (Szabolcs vm. 1713); Kiss-Pál-Antal 2002, 665, 669, 671 (Udvarhelyszék, 1737); Tóth G. 2005, 38 (Máramarosziget, 1691); Balogh B. 2003, 290 (Nagybánya, 1753).

⁷ Komáromy 1910, 101; 521 („a viaszöntéssel, mely [...] a vád főpontja volt, – bajt nem okozott”); Schram 1983, I. 490 („az aitolban kést ütött, egy tál vizet alája- megh gyuitotta az viaszt, és az vízben csöpögtette”); II. 709 („lata szeméuel, hogy ez Liakicsne egy fazek uizben uiszat öntet, és Horuatul oluassot rea, auagy bayolt”).

⁸ Komáromy 1910, 69.

⁹ Komáromy 1910, 101.

kének”.¹⁰ 1702-ben, a köbölküti Torma Kata „a nyavalyás gyermekeknek ólmot olvasztott és a fülükbe olvasott”.¹¹ Máramarosszigeten, 1691-ben, Orbán Andrásné és Bartha Simonné egy súlyos beteg asszonyt „mind Isten s ország törvénye ellen bűvölték, bájolták, varázslották: egy lepedőt négy asszonyemberrel tartatván a beteg felett, önt öntvén reá, jósolták”.¹² A homoródkarácsonyfalvi Pap Mihályné egy beteg leánykára „ónat öntött” 1737-ben, de mást is „urusolt” úgy, hogy „ónot öntött neki”, igaz – amint több tanú is állítja – mindezt „szép istenes imádsággal cselekedte”.¹³ Az ón- és viaszöntéskor használt szövegekről a periratok nem tudósítanak, arra vonatkozóan azonban, hogy például Semptén, 1711-ben¹⁴ milyen ráolvasót használhattak erre, valamilyes útba igazítást adnak a Bornemisza Péter által, 1578-ban közölt, ugyanott hallott „Isten nevében mívelt imádságok”.¹⁵ A székelység – a maival, úgy tűnik, megegyező – ónöntő, ráolvasó gyakorlatáról tudósít, már 1882-ben, Kozma Ferenc.¹⁶

Az ijedtségre való ólom-, ón- és viaszöntés gyakorlata a recens néphitben is általánosan elterjedtnek mondható, hiszen a rendelkezésre álló adatok szerint biztosan ismerték és használták ezt a gyógyító eljárást – többek között – Baranya, Bars, Kolozs, Nagyküküllő, Nyitra, Pest, Somogy, Szatmár, Udvarhely, Zala megyékben,¹⁷ de Udvarhelyszéken,¹⁸ Csíkban,¹⁹ a Gyimesben,²⁰ Hárompatakon²¹ és Moldvában²² is. Megesik, hogy a ráolvasó szövege utal ugyan az ónöntésre, ám a megfelelő kísérő cselekedet már elmarad.²³ A fejezetünkben szereplőkhöz hasonló szöveget közöl a gyimesi csángóság köréből Salamon Anikó,²⁴ Moldvából Tánczos Vilmos és Harangozó Imre.²⁵

Fejezetünk több ráolvasója kapcsán felmerül a szemverésre (igizet) való vízvetés és az ónöntés szoros kapcsolata. Három asszony is ugyanazt a szöveget használja vízvetés-

¹⁰ Schram 1983, II. 262, 266.

¹¹ Klaniczay–Kristóf–Pócs 1989, 220.

¹² Tóth G. 2005, 38.

¹³ Kiss–Pál–Antal 2002, 665, 669, 671.

¹⁴ Schram 1983, I. 490.

¹⁵ Bolgár 1934, 23–35.

¹⁶ Kozma 1882, 35.

¹⁷ Vajkai 1943, 105; Diószegi 1960b, 85–86; Erdélyi 1976, 95–96; Pócs 1985–1986, I. 259. o. XII.4.1; II. 360–361. o. XIII.36, 392, XIII.121, XIII.123, 414; XIV.83, 462; XV.2.15.1, 547–548, XV.23, 557; XVI.18.

¹⁸ Hoppál–István 1973, 65.

¹⁹ Szócs V. – Szócs A. 2008, 222.

²⁰ Salamon 1987, 192; Albert 1995a, 68–69.

²¹ Takács 2001, 454–457.

²² Diószegi 1960b, 82–92; Bosnyák 1973, 292–293; 1980, 147, 152, 169. o. 1239, 1263, 1396. sz.; Tánczos 1995, 126–127; Harangozó 1998, 179–181.

²³ „Eridj Keresztelő János a Jordán vizére, / hozz tüzet, hozz vizet, / öntsünk ónyát erre a (Lajos) fiúra / hogy ennek a szivibe, / sem szívfe ijedtség / meg ne találtassék.” (Pócs 1985–1986, II. 481. o. XV.3.14.2.).

²⁴ Salamon 1987, 192.

²⁵ Tánczos 1995, 126–127; Harangozó 1998, 179–181.

re, mint önöntésre {264–266}, a kásonfeltízi gyógyító pedig a szemverésre „vetett” vízbe önti az ónt vagy viaszt {268}. Ijedtség gyógyítására szenes vizet, illetve vízvetésszerű szöveget használnak – ön- vagy viaszöntés nélkül –, néhány adat szerint, Baranya megyében.²⁶ Csikmenaságról arra is van példa, hogy ijedtségre vizet vetnek,²⁷ de Moldvában is használták vízvető szöveget az önöntéshez.²⁸ Gyimesközéploki adat szerint nem csupán az önöntést végezték a vízvető szöveggel, de az önöntést is hasznosnak tartották az „igizésre”.²⁹ Az „igizet” és az önöntés kapcsolata igen régi. Seligmann Der böse Blickejében (1909) a szemveréses rontás egyik legrégebb diagnosztikai eljárásaként ír az ólomöntésről (Bleigießen).³⁰ Nyilvánvalóan ez a szoros és igen régi kapcsolat az oka a vízvető és önöntő ráolvasók szövegbeni egybeeséseinek is. Az ólomöntést megegyező céllal más – közöttük rokon – népeknél is végzik, így az ijedés okának kiderítésére és a betegség gyógyítására a csuvasoknál,³¹ ijedtség és a szívbetegség esetén a „boldogság lélek” (qot) visszacsalogtatására a baskíroknál.³²

264. Egy Miatyánkot s egy üdvözlöt elmond az ember. S akkor:

Elindul boldogságos szép Szűz Mária
 az ő áldott szent fiával.
 Megtalálták a gonosz igizetet.
 Azt kérdezte Szűz Mária:
 „Hova mész, te gonosz igizet!”
 S azt felelte: „Elindúltam annak a kicsikének
 szeme szőre hasogatására.”
 Szűzmária azt felelte: „Térj meg! Ne menj oda!
 Menj el arra a pusztára,
 ahol a fekete kutya nem ugatnak,
 s a fekete hollók nem kurrognak,³³
 s ahol a harangok nem zugnak!”
 Boldogságos szép Szűz Mária úgy meggyaviccsa,
 ahogy vót!

²⁶ Berze Nagy 1940, III. 264; Pócs 1985–1986, I. 291. o. XV.55.1.

²⁷ Pócs 1985–1986, I. 262. o. XV.11.

²⁸ Diószegi 1960b, 88.

²⁹ Tánzos 1995, 43.

³⁰ Seligmann 1909, I. 256.

³¹ Mészáros Gy. 1909, 273, 387–388.

³² Torma 1997, 95, 108, 117.

³³ A megjelölt szövegrésznel elírja magát: „Kell sírjak, me én sokat megtérítettem. Én sokat... megtérítettem.” Gyógyításairól férje is így vélekedik: „Legyen hála a Jóistennek, ezideig még ahova elment, örökké győztes vót. Ő győztes vót!” (74 éves férfi [sz. Csinód], Újtusnád, 1998. június 16.)

„Menj el arra a pusztára, / Ahol a fekete kutyák nem ugatnak...” (Újtasnád) {264}

S akkor keresztet vet, s eltöpdösi. El kell töpdösni:

Phü-phü.

Háromszor. [...]

Azt mondja, ezt használja öntetésre is?

Igen. Arra es csak így mejen. Viasszat veszek elé, s azt felforrósítom. [...] S aztán... tiszta abroszt kell tenni a feje tetejire. Tiszta lenvászon ruhát. S akkor azon keresztül. [...] Tudja-e, hogy az a viasz megmutassa, hogy mitől ijedt meg.

S mit mond arra?

Azt es csak úgy, mind ezt a másik... Imádkozni kell. A fejire keresztet, mikor öntöm reja a viasszat. Ont a kicsikének nem lehet, mer nagyot harsant. Az on nagyot harsant. De ez, a viasz, nem. [...] S akkor a Miatyánkot el kell végezni, s a viasz olvadjon. Megolvadt, s akkor teritem le egy lepedővel a kicsikét. S akkor úgy a vízbe belé, a fejin... a vizet, egy edénbe. S akkor az, mikor kihült, akkor lássuk, hogy mitől ijedett meg [...] vagy mi a veszedelem. [...] Olyan szépen kijön! Ha egy kutyától ijedett meg, ha egy macskától ijedett meg. Mitől ijedett meg, az megmutassa. Kijő. A viasz megmutassa. Csak, ugye, nem merek onval foglalkozni, me kicsikék, s akkor az nagyot zuppan, s nem jó. [...] Pedig még az on... még jobban megmutassa. Igen, de hát, ugye... nagyot pukkan, akkorát szol, hogy... S akkor abból a vízből egy cseppet itatni kell vele. [...] S a kicsi keze hátát megkenni keresztiesen, s a homlokát, s így. De hánszor helyrehoztam én a kicsi bubát. [...] Me úgy jöttek sokszor. Hívnak. [...] Meg es jöttek. Egyszer biztos. Mindenki, amelyik itt vizet vettetett... mindegyik megjött. Ugy dicsírnék. [...]

Kitől tanulta ezt?

Én édesanyámtól. Pedig ő es rég meghalt, má hét éve, hogy meghalt.³⁴

265. Elindul a boldogságos Szent Szüz
az ő áldott szent fiával,
az áldott szenmisére.
Megtalálja a vadleán,
megfogta s megigizte.
„Ne busulj, édes fiam,
menjünk el a Jordán patakára,
meritsünk három csepp vizet,
vessünk vizet az Atyának és a Fiunak
és a Szentlélek Istennek nevibe:
Rossz szem nézte, szív szerette.
Ezer angyal megőrizte.

³⁴ 64 éves nő [sz. Csinód], Újtnsnád, 1998. június 16.

„Megtalálja a vadleán...” (Csíkcsekefalva) {265}

Uram, úgy vigasztald meg az ártatlan embert,
mind a boldogságos Szent Szűznek
az ő áldott szent fiát!

Ezt igizetre. Teszen vizet egy edénbe. S ha nincs egyeb, akkor három szál gyufát egymás után beléhajintsa.

Háromszor mondja el?

Háromszor. Megihassa a vizet. Iható vízbe kell csinálni.

S ami megmarad, azt elöntik?

Nem kell elöntse, azt elhasználja. Nem egyszerre kell meginni. A másikat se... az önöntőt se kell egyszerre meginni.

Hogyan veti az önt? Mit mond arra?

Arra [...] megolvasszák a kályhán a kannába forróra, s akkor öntik vízbe belé azt. S mikor önti, akkor mondja az imádságot, ezt, amit előre mondtam.

Ezt mondja önöntésre is?

Ezt.

S ugyanert mondja a vízvetésre is?

Arra es, igen. Mind a kettőre.

Mitől vetik az önt?

Azt attól, hogy éjjel ne ijedjen fel. Nyugodt álmai legyenek. S nappal es ne ijedjen meg.³⁵ [...] S vizet vetni a lónak es lehet. A lovat es megigizik. [...] Ugyanugy lehet vizet vetni. Tavaly előtt vót egy olyan gyönyörű szép ló, még én es megigiztem vót. S hamar, gyorsan vizet vettem, s helyre jött a ló. Met akié vót, aszmondta, meg es hal, ha a lova kárba menyen.³⁶

266. Hát, el szoktunk mondani egy Miatyánkot, egy Üdvözetet... s egy Hiszekegyet es elmondunk. S akkor az ont, amig melegedik az on a kályhába [...] vagy szénen, ha nincs kályha, ott melegiti az ont. Egy litres kannát elészerel, s abba vizet tőt. *Milyen vizet?*

Ilyen tiszta ivóvizet. Kútvizet. Hogyha van egy kicsi szenteltvize, ha egy kicsit beléteszen, az még... sőt, jó. Igen. [...] S akkor, amig ez az on melegedik, addig

³⁵ Az időközben elhunyt asszony önöntését a szomszédos Szentmártonon lakók is igénybe vették: „Az ilyen önöntésekre, hogyha a gyermekek feketedtek meg s rosszul lettek [...] met az én nagyobbik leányom es, mikor ezt a háznak a födelét földtük újra, akkor ő kicsi baba vót [...] s a szegeket hogy ütték, hát ugy a leánka fel-felsikojtozott, s megfeketedett. S akkor odaküldtek azokhoz, hogy öntessünk önt. S akkor a leánkát letakarta az az asszon [...] s vizet meritett. A patakából, visszafeléleg meritette, a patakon. [...] S az az önöntésbe, mikor azt az ont megolvasztotta, s a leánkát letakarta, s azt a vízbe belétőtötte, azt a forró ont, s kijött, hogy mitől ijedett meg a leánka. Kijött, hogy a szegek, ahogy kalapácsoltak, ő annyiszor felsikótott.” (70 éves nő [sz. Gyimesbükk, Bálványospataka], Csíkszentmárton, 2008. május 16.)

³⁶ 77 éves nő, Csíkcekefalva, 2005. október 19.

elmondja az imákat, s akkor, amikor az az on megmelegedett, egy fehér lepedőt reaterit, aki meg van ijedve, arra. Egy olyan fehér lepedőt, egy ilyen nagyot, mind az ágyon.

Az mindegy milyen, miből van?

Csak fehér legyen, hogy má ne tarkabarka. Mindegy. S akkor a kannát a vízzel megfogja, s aki megvan ijedve, így a feje fölé tartsa, a lepedő fölé, s azt az ont, ami megmelegedett, így megfogja patentfogóval, met az meleg lett, s abba a vízbe belétóti, s az egy nagyot lő. De ezalatt, amig ezt maga tóti, akkor elmondja, hogy:

„Hova indultál, te gonosz ijedség!”
„Elindultam ennek a gyermeknek bántódására,
szeme szőre hasogatására,
piros vére megivására.”
„Ne menj ennek a gyermeknek
szeme szőre hasogatására,
piros vére megivására!”
Távozzon a Sátán!
Menjen oda,
hol a fekete hollók nem kárognak,
a fekete kutyák nem ugatnak!
Távozz, te gonosz ijedség,
a magos kősziklákon túl!

S akkor beléönti, s az egy nagyot lő. S az kimutassa, hogy mitől ijedett meg. Az ima a legfontosabb. [...] Mikor felijed az álmából, akkor szoktunk, hogy ne féljen. Hogy tudjon nyugodtan alunni. Kedden s pénteken. [...]

Hányszor kell ezt elmondani?

Háromszor kell. Ha kedden kezdi, akkor kedd s péntek, s még következő kedd. Háromszor kell.

Egy-egy alkalommal hányszor kell elmondani?

Hát, háromszor, egymás után.

Hogyan? Teszi a fejére, a szívére s a lábaira?

Igen. De ha kicsi baba, akkor az ölibe kell fogja az édesanyja [...] s akkor így az édesanyját es letakarják, s a bubát es, s akkor úgy fogja, s úgy lehet. S ha peniglen felnőtt, akkor úgy lefekszik, s őt úgy takarják, s akkor úgy a homlokára s így a mejjire teszik.

A lábaira is teszik?

Nem szoktuk. Mű úgy egybe, ahogy le van ülve vagy ledőlve, úgy szoktuk. Me itt inkább a kicsi gyermekségnek. Azok, hogyha kutya ugat, megijednek, vagy valami megijeszti, akkor azétt. Legfontosabb az ima. Elmondja, na, hogy távozzon a gonosz. [...] S így meg szoktak térni, met az onokáimnak es szoktam önteni.

[...] S a vizvetés es csak így. Elmondok egy Miatyánkot. S a pohárba víz legyen, arra keresztet vetek a kezemmel. S akkor eléveszek kilenc gyufaszálot. Hogyha nem a kályhábol, szénből. [...] S akkor, amíg a gyufákat elészerelem, addig mondom az imát, az Üdvözlét s a Miatyánkot, s akkor a gyufaszálat hogy meggyújtom, így keresztbe teszem a pohár fölé, s akkor arra es:

„Hova indultál, te gonosz igizet!”
„Elindultam ennek a leánkának
szeme szőre hasogatására.”
„Ne menj ennek a leánkának
szeme szőre hasogatására,
hanem menj oda,
mágos kősziklákon túl,
hol a fekete kuttyák nem ugatnak,
a hollók nem kárognak!
Távozz, te gonosz igizet!”

S akkor eltöpdössük azt háromszor:

Ptű-ptű-ptű...
Ptű-ptű-ptű...

Ugy háromszor. [...] De így a gyufaszálok, ahogy égnek le, a szén belépottyan, az a kicsi fa megmarad, azt oda féreveti. S így, míg a kilenc gyufaszálat oda beléptyogtassa, azalatt elmondja a két imát, s akkor ezt. Így, amíg a szén égnek, így... ezt így mondja, s eltöpdösi. Így az imát es mondja, s ezt es. [...]

Kitől tanulta ezt?

Én Matild néznek az édesanyjától. Tímár Borbála vót. [...] Lenespatakán, ahol most Erős Fülöpné lakik, met az ő édesanyja vót.³⁷

267. Olyan huszéves vótam, amikor egy szomszéd férfi, az járta a Regátot, odabe. És akkor egy ilyen öregasszont láttak, hogy hát önti a viasszat. És akkor, mikor hazajött, akkor elmondta, hogy itt is jó vóna, valaki megtanólja. Mer mennyi kicsi gyermeket meggyógyított az az öregasszon. S ugye, mivel, hogy fiatal vótunk ott mind a környékbe, senki nem akarta. Osztán végül is, há mondom, hogy: – Hozza ki azt az öregasszont, na! Lássam, hogy ki az, mi az! [...] Na, osztán kihozta az öregasszont, s akkor az öregasszon nekem bemutatta, hogy hogy kell csinálni eztet, mit kell imádkozni, le is van írva nekem. Mit kell imádkozni, s imádság közbe osztán hogy kell önteni a viasszat. S ezt háromszor kell, s holdfo-

³⁷ 58 éves nő [sz. Kostelek], Csinód, Őrházpataka, 2008. május 19.

A ráolvasáshoz használt méhviasszal. (Kászontíz) {267}

gytára kell megönteni háromszor. [...] Ugy, hogy ne menjen belé az ujságba. Mikor ujság van. Ugy a Hold megszakad, s ugy. S osztán akkor megtanultam. [...] Odatenni a viasszat, s a viasz amig olvad, addig elmondja először a Miatyánkot, s akkor a Miatyánk után jó az Üdvözlég. Az Üdvözlég között akkor mindig befoglalom a gyermeknek a nevit. S akkor az Üdvözlégnek a végén jó ez az imádság. [...] Na, azt elmondom:

Atya, kereszt, csodálkozás,
ördögi nagy rabság.
Hosszas betegségből betegek gyógyulnak,
tenger sokasága mellől rabok szabadúlnak.
Elindula tályogos asszon
hetvenhétféle tályogokkal, szívtörésekkel.
Kérdé a boldogságos Szüz Mária:
„Hova mész, te tályogos asszon?”
„Én elmenyek az Évike
apró csontját ropogtatni,
szálkás husát hasogatni.”
„Kérlek téged, Jézus Krisztus, kinszenvedésedre,
abban a testben ne adj helyet a betegségnek!
Hanem menjen a halak torkába,
hol a kalászos nem sütődik,
ahol a kakasszó nem hallszik,
ahol semmiféle oktan állatnak nem árthat!”
Hiszek Istenben,
bizom Istenben,
hogy az igaz Isten lakozzék lelkembe.
Jőj el, Jézus,
gyógyítsd meg ezt a gyermeket!

S akkor utána jó megint az Üdvözlég. [...] Akkor utána jön a Hiszekegy. És akkor öntöm a viasszat. Egy tálba vizet tőtök. [...] A viasszat felolvasztom. És akkor a gyermeknek tesszük a hátára a tálat így, s a viasszat öntöm belé a vízbe. S úgy öntöm, keresztesen: – Atya... kereszt, így. S akkor osztán azt meg kell hagyni, kicsit fagyjon meg, s akkor a viasznak az alján kijő az, amiért megijedett. [...] Ilyen kicsi gyermekeknek kakas, kutya, vagy ugye, vannak családok, ahol összevesznek, összeverekednek, összekiabálnak, mit tudom én, akkor ilyen szavak jönnek ki, hogy ilyen szótkol. Vagy például most is ugy van, hogy hoznak majd egy gyermeket [...] hogy van egy nagyobbik leánka, s a második most született, ugy hogy most keresztelték meg vasárnap, és az mindig sikojtozik, és akkor az persze, hogy megijedett, az a kicsike attól a sikojtozástól. Most úgy van, hogy

osztá, ha a Hód megszakad, akkor annak is meg kell öntsem. Nagyon-nagyon sok gyermeket meggyógyítottam, le egészen Brassoig, Szeredáig [...] Kézdi, Szentgyörgy, nagyon sokfelé. Felnőtteket nem fogadok azé, me a felnőttek hazudnak. Hamarabb azoknak is öntöttem, s nagyon soknak jó vót, de osztán ami kijött nekem a viaszba, például vót egy család olyan, hogy összeverekedtek [...] az jött ki nekem, hogy a kapunál a férfinak egy bicska, kés, valami ilyesmi vót a kezibe. S akkor a nő nekem ezt letagadta [...] azután meghallottam a szomszédoktól, hogy [...] igaz vót. Igaz jött ki, s osztán így, hogy hazudnak, így osztán a felnőtteknek nem. A gyermekek, azok ugye nem hazudnak [...] s azoknak igen, azoknak megöntöm még mindig.

Akkor ezt háromszor kell.

Háromszor. Kell kedden, pénteken, s akkor következő kedden. Vagy ha megkezdődik péntek, kedd... hogy esik belé abba a hold... három nap. [...] Például engemet egyszer reavettek egy ilyen esetben, hogy újságkor hozták ide a gyermeket, hogy öntsem meg. S hát megmondtam, hogy: – De értsék meg, hogy én így tanoltam, hogy nem jól [...] S hát annyira szekiroztak, hogy meg kellett öntsem. De bizony nem ért semmit. [...] Osztán hódfogytára megöntöttük, s aszmondták, jó vót. [...]

Miért éppen ezeken a napokon?

Így tanultam, hogy akkor. Újságra nem jó, mert felújul ez. A szivibe az a jedség. Hódfogytára pediglen, hogy akkor kijő az, amitől meg van ijedve, s akkor hódfogytára kimarad. Igen. [...]

Ha súlyosabb a baj, többször kell önteni?

Akkor többször kell. Igen. Csak az első hármát öntöm hódfogytára. [...]

Mindig csak páratlanul önti?

Igen, igen, igen, igen.

Kilencnél többször?

Kilencnél többször nem lehet. Nem. Nem, nem. Így tanultam én. Legtöbbször háromszor, s kilencszer, ugy, osztán az az utolsó, többször osztán nem.

S mindig csak kedden és pénteken.

Igen. Igen. De a három legelső, mondom, ez hódfogytára kell legyen. Igen, igen.

Reggel önti? Este önti?

Nem számít. Nem, nem. Szoval én nappal öntöm mindig. Legtöbben, ugye, délután jönnek, gyerek, mikor alszik, felkel, akkor hozzák. [...]

Milyen vízbe önti a viaszt?

Rendes ivóvízbe. Kutból kell... tiszta vizet, s akkor osztán még az, hogy amikor megöntöttem, akkor a gyereknek három csepp vizet bé kell a szájába cseppenteni. [...] S akkor azt hazaviszi, azt a vizet [...] s mikor legelőször fürösztí, akkor azt a vizet beléönti a fürdővizibe. S a fürdővizet... a kert mellé öntik. Így tanultam, hogy ne tapodódjék tovább az a jedség.

Aki belelép, megfogja az ijedség?

Igen, igen, igen. Így tanultam attól az öregasszontól. [...]

Ő dormányi volt. Magyarajkú volt?

Igen, igen. Hát, mondjuk, úgy rágta a magyar szót, úgyhogy nem tiszta magyar vót, de... s ezt férfi írta le nekem ezt az imádságot, mindent, mer ugye, ő magyarul nem tudott írni. [...]

Ez gyertyaszentelői viaszt?

Nem, nem. Az nem jó. A méhek, amibe bele rakják a mézet. Az a keretbe, ahogy belerakják azt... s akkor kipréselik a mézet, és abból osztán így kinyomassák. A gyertyaviasz nem jó. [...] S az a viasz felmelegedik, felolvasztódik többször.

Többször is felolvasztja ugyanazt a viaszt?

Igen. [...] Azt a viasszat osztá... ahogy én, megnézem a figurát, hogy mi van, s akkor egy ilyen kenderrongyba összenyomkodom jól, hogy jöjjön ki a víz belőle, me ha nem, úgy priccol. Egyszer úgy jártam, hogy a plafon is megtelt viasszal. [...] S ha ugyanannak többször megönti, ugyanaz a figura jön ki?

Nem. Osztá jönnek ilyen-olyan figurák, például, hogy mondjam, az anya... az anyába is jedhetett meg, kaphatott valami ijedséget. [...] S mondom, jönnek olyanok is, hogy nem is tudom, most már nem tudom felfedezni, mert nem látok jól. [...] S hogy honnan veszi azt a viaszt, kitől, mikor, az mindegy? Van arra valamiféle előírás? Nincs. Csak az, hogy így ki kell nyomtatni, hogy ne legyen benne méz. Nem szabad méz legyen közte. [...] Csak mondom, ne legyen gyertyaviasz... [...]

Megfizetik magának a viaszöntést?

Igen. Igen. Mennyit gondol. Ki hogy [...] met én keveset kérek ezéért. [...] Van, hogy kérdezik, nohát mégis... mégis mondjam. De többet adnak. [...]

Mindig viasszal öntötte? Nem ónnal?

Nem. Onnal nem szeretem, azér, mer az, mikor a vízbe beléér, akkor az nagyon priccol, és könnyen lehet csinálni bajt vele.

De lehetne azzal is önteni.

Igen. Az veszélyes. [...] Nem foglalkozom azzal. Az nagyon veszélyes.

S akitől tanulta?

Ő is viasszal öntötte. Csak viasszal foglalkozott. Direkt mondta, hogy hát aszmondja, az on nagyon veszélyes. [...] Mer az, amikor vizet ér, akkor úgy cserszeg s úgy pattog. [...]

Itt van még, aki foglalkozik önöntéssel, viaszöntéssel?

Vót még egy öregasszony, az is innen tanulta vót, ahonnan én, de hát az má ilyen öregkorba tanulta, s nagyon ritkán foglalkozott vele. Az Impéren lakott, az az asszony. Valamilyen Mári néni vót, de nem tudom én. Meg van halva má rég.

Kinek lehet megtanítani ezt?

Ezt csak olyan csinálhassa, aki templombajáró, aki hisz Istenbe, aki vallásos, nem káromkodó. [...] Ha vallásos, nem kárinkodó, nem rágalmaz meg mást. Csak olyan tudja folytatni, más nem. Me itt vót egy asszony, amelyik foglalkozni

kezdett vót vele, s nem. Jöttek mind hozzám, hogy nem ér semmit. Káromkodik, mit tudom én, milyen vót a családi köre...

S az azért nem jó, mert valójában nem is ő maga gyógyít, hanem a jó Isten?

Igen, igen. Így tartzuk. S nem segít. Igen.

Nem jut el hozzá az az imádság.

Nem. [...] Bárkinek meg lehet tanítani, mondom, aki olyan... legyen vallásos. Ilyen asszonyok megtanúlhassák. Nyugodtan. Mer én már ott vagyok éppen, sokszor elmondom így, amikor jönnek a viaszöntők, hogy: – Na, s ha én most kihalok, akkor mi lesz? Ki önti a viaszat? Aszmondják, hát tanyítsak meg valakit. Hát kit tanyítsak meg. A fiatalok az ilyesmivel, mind én se akartam foglalkozni, nem foglalkoznak.

Nincs senki arra való?

Nincs. Itt a környékbe nincs olyan. Mindegyiknek olyan a családi köre, hogy... Ebbe nyugaltság kell. Odaadás kell. Másképpen nem lehet. Nincsen hatása.³⁸

268. Meg kell vetni a vizet. A vetett vízbe önteni az olvasztott ont. A szív felett, a fej felett, a térd felett. Így. A vizvetés imádsága pedig úgy jön, hogy egy tálba teszünk vizet. Egy olyan másfél liter forma vizet. [...]

Azt a vizet honnan kell meríteni?

A kútból. Hát honnan?

Hogyan kell meríteni? Jobb kézzel, bal kézzel?

Az nem számít. [...] Nyitott kályha előtt keresztet vetünk úgy magunkra, mind a kályhaajtóra. Három keresztet vetünk. Veszünk egy kanalat. Arra a kanálra vesszünk egy bog szenet. Mondjuk a Hiszek egy Istenbent. [...] Amig mondjuk a Hiszekegyet, annak a leforgása alatt dobunk a vízbe három szenet. Akkor jön a Miatyánk Uristen, arra dobunk két szenet. Utána jön az Üdvözlégy Mária, arra megint dobunk két szenet. Hogy a hét darab szén ennek a módszere. [...] Hogyha... ha meg van ígézve, lemennek a senek. Ha nincs megigézve valaki, akkor nem mennek le a senek. Megmaradnak a víz felén. Ha mennek le a senek, ha nem mennek le, ezt sas tövére kell dobni, a szenet a vízből. Arra én annyit szoktam mondani:

Szem megnézte, szív megigizte,
boldogságos Szűz Mária, jöjj segítségünkre!

Ez egy gyógyító szó. S az állatnál es ugyanúgy. Ezt háromszor elmondja, amit én mondtam. [...] Amikor elmondjuk ezt a' imádságokat, akkor keresztet vetünk ugyan a vízre, mind a kályhába. Három csepp vizet visszadobunk a kályhába. [...] Az, aki meg van ígézve, annak a homlokát megérintsük. Hogyha állat, akkor keresztesen megmossuk vele, vagy megpriccóljuk. [...] Ha pedig [...] emberi lény-

³⁸ 76 éves nő, Kászonaltíz, 2006. június 2.

ről van szó, akkor iszik abból három cseppet. S arra is mindig három keresztet vetünk. [...] Ha kisdednek, ha felnőttnek, ha... bárkinek, a fürdővizibe öntsük bele. [...] ...amikor megigéznek valakit [...] fáj nagyon a feje. S nem tudja az az illető, hogy mitől fáj. Például megigézik a disznókat. Azt, mikor látom, hogy nem eszik, s nyomja az orrát belé oda a gazba, oda a fekvőhelyire, akkor tudom, hogy meg van igizve. Amikor úgy nyomja le a fejit, s nem tudja emelni, s nem tud kelni. Fáj nagyon a feje. Akkor megvetem, s hogyha lemennek a szenek, akkor tudom, hogy meg vót igizve. S háromszor vetek! Amikor a szenek mind lemennek, aszmondják, hogy: – Az élő szene is lement! Ha fennmarad egy szén, aszmondjuk, hogy: – Fennmaradt az élő szene! [...] Amikor akarunk végezni vele, a szenet kidobjuk a sas tövire. [...] Biztos oda megy az igizet. Viszi magával. S hogyha halálra vagy dögre van igizve, akkor még egyszer meg kell ismételni. S ha úgy sem lesz jobban, mert ennek van egy magyarázata, az, hogyha... úgy mondták ezelőtt nálunk, hogy elhálta. [...] Hogy másik nap vesszük észre. Akkor kétszer kell vizet vetni. S hogyha kétszer hálta el... így mondták, elhálta, na. Így hallottam. Akkor háromszor kell vetni vizet. Mert három az Isten igaza. [...] Ez egy babonaság, de van igazság benne. [...] Mindenbe van igazság. Babonaság is van, s igazság is. [...] Máskülönben én az ilyen dolgokkal nem foglalkoztam, de ez a vízvetés... [...] S ebbe a vízbe kell önteni a viasszat. Ez, amire szól ez az imádság. Ebbe a vízbe kell önteni. A vetett vízbe:

Atya, kereszt, csodálkozás,
halál, nyomorúság,
ördögi nagy váltság.
Hosszas betegségekből emberek gyógyulnak,
tenger sokasága mellől rabok szabadúlnak.
Elindula tályogos asszony,
hetvenhétféle tályoggal,
szívtörésekkel.
Kérdi a boldogságos Szüz Mária:
„Hová mész, te tályogos asszony?”
„Elmegyek én József
apró csontjait ropogtatni,
szálkás husát hasogatni.”
„Kérlek téged a Jézus Krisztus kinszenvedéséért,
abba a testbe helyet ne adassék!
Menj el e tenger fenekibe,
a cethal torkába,
hol kakasszó nem hallatszik,
perec nem sütődik,
oktalan állatnak nem árthat!”

Vízvetés az önöntés előtt. (Kásonfeltíz, imitáció) {268}

Hiszek az Istenbe,
bizok az Istenbe,
hogy az igaz Isten
lakozzék lelkembe.
Jőj el, én Istenem,
gyontass meg engemet,
hogya én meghalok,
legyek egy üdvözített lélek.
Ó, kegyes Teremtőm,
váltóm, koronám,
és boldogságom,
lelkünk vendége,
drága kincsem vőlegénye.
Kérlek, ne távozz el tőlem,
maradjál mindenkor velem!
Gyarló testem, hogy nyugodjék,
de lelkem el ne aludjék,
csak Tebenned gyönyörködjék.
Szent neved legyen pajzsom,
szent kereszted fegyverem.
Ments meg hirtelen haláltól,
testnek vérétől,
testétől ments meg,
mindörökké,
Amen.
Dicsértessék a Jézus Krisztus.³⁹

³⁹ Az ön-, illetve viaszöntéshez használatos imádság szövegét az idős asszony eleinte nem tudta – bár valójában talán nem is akarta – fejből elmondani: „S akkor van egy viaszöntés. Csak a viaszöntésnek az imádságát most nem tudom hirtelen elévinni. Az es egy olyan... valami. Elvitte a szomszédasszony, s a gyermekekkel elrongyóltatta, elszaggattatta. Nem tudom fejből egészen tisztán. [...] Nem tudom. Áááá...! Meg kell keressem én! Mikor tetszik még erre jöni?” (2008. május 18.) A konyhaasztal fiókjából később nagy nehezen mégis előkotort, valóban tépett, rongyolt, vizet is jócskán kapott kézíratos lapon szereplő Onöntő Imádság helyenként alig látható szövegét infralámpa alatt is hiába nézegettük, így többszöri nekifutásra, súroló fényben, majd a beszkennezt változatot kontrasztosabbá téve, felnagyítva betűzgettem ki, nagy nehézségek árán, ám teljesen elolvasnom, noha egy idő után sejtettem, milyen szövegrészeknek kell következniük – így sem sikerült. A lapon szereplő szöveg a következő: „Onöntő Imádság / Atya kereszt csodálkozás halál nyomorúság / ördögi nagy válság hoszas betegségekből emberek / gyógyulnak tenger sokasága melől rabok szabadulnak / elindul a tájogos Asszony 77 felé tájogokál / szívtörésekell kérdi a Boldogságos Szűz Mária / hová mész te asszony elmegyek én (mongya Nevet) / apro csontjait ropogtatni szalkás husát hasogatni / kérlek téged a Jézus Krisztus kinszenvedéseier aba a / testbe helyet ne adasék meny el a tenger fenekébe a / czet

Mindegy, hogy melyik nap olvas rá erre?

Nem mindegy. Kedd s péntek. [...] Ugy kell megkezdeni, egy újhód pénteken. [...] Első péntek, utána egy kedd, s még egy péntek. Háromszor kell, met három az isteni igaz. Háromszor kell megönteni. [...] Mindegy, hogy milyen órába, reggel vagy este. Sorozatosan, háromszor kell megönteni. [...] Egyszer dobja a szivre, a fejére, a térdeire, s ennyi.

Ezt hány rendben lehet megönteni?

Azt hiszem, hogy öt renddel öntöttük. Hogy a lábfejre is. A lábfejre is. [...] A fejire, a szivre, a térdeire, a lába fejire, s ide.

A kézfejeire?

Igy a keze fejire. Ha háromszor önti, az is annyi. Az is elég. [...] Egyszer kell a fejire, a szivre, s a térdeire, s gata. Háromszor elimádkozni ezt az imádságot. [...] S akkor, ahogy mondám az előbb, újhód pénteken első. Következő, kedd. S a következő péntek a harmadik. [...]

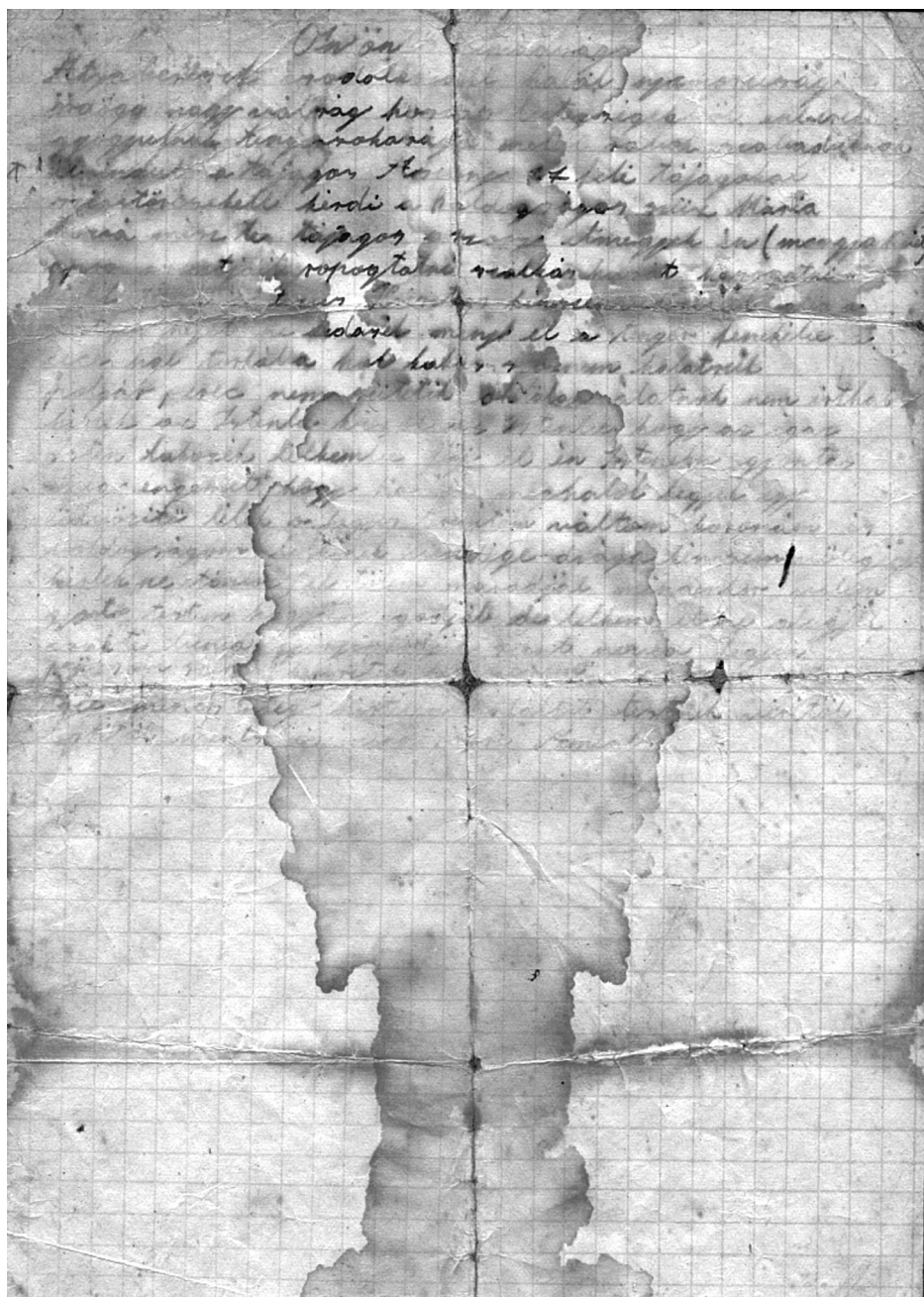
Mikor először jön, le kell feküdnie?

Le kell feküdnie, mert legelőre a szivre kell önteni. A szive felett. [...] A tálba ez a vetett víz van, amit az előbb magyaráztam. [...] Egyszer megolvassza azt a viaszszat vagy azt az ónt, a füttön, a kályhán megolvassza [...] azalatt, amíg olvad, mondja a Miatyánkot vagy azt az imádságot. S amire elmondta azt az imádságot, ami oda jár, akkorra megolvad, s akkor önti a vízbe. Odatartsa a szive fölé. Egy takaró kell alaja [...] hogy ne hogy kicseppenjen, mer az a forró [...] s akkor elégeti azt a testet. Nna. Azé kell letakarni egy ruhával vagy egy kendővel. [...] Na, s... mikor másodikszor olvastotta meg, akkor a fejire kell. A feje felé. [...] Egyszer a szivre. Újraolvassza, s akkor a fejire. S harmadikszor a lábára. [...] A viaszszat mikor megolvastotta. Addig mondja, ezt az imádságot elmondja, amíg a viasz olvad. Vagy ön. Met ónt szoktunk ezelőtt. Csak mikor kicsi gyerekről van szó, kisgyerekről, akkor osztá nem ónt alkalmazunk, hanem viaszszat, met az nem csattan nagyot. Me a csattanástól megijed a gyermek. Még a felnőtt is megijed, s az állat is megijed. Ugyhogy nem alkalmas az ön, inkább a viasz.

S hogyan megöntötte, azt a fürdővizébe kell tenni?

Mondám. Ha kisgyerekről van szó, akkor a fürdővizibe teszik. De meg kell nyalantasa az a gyerek, s három cseppet, háromszor megnyalantasa. Fürdővizibe teszik. [...] Abba megfürösztetni. [...] Az a szivet gyógyítsa. Szerintem ez kimutassa, amikor az ont beléöntötte, vagy a viaszszat a vízbe [...] amikor megalszik, akkor lefordítsa, s

hal torkába hol kakas szó nem halatszik / [...] percc nem sütetik oktan álatnak nem árthat / hiszek az Istenbe bizok az Istenbe hogy az igaz / Isten lakozék lelkembe jő el én Istenem gyontas / meg engemet hogy ha én meghalok legyek egy / üdvözítő lélek o kegyes teremtmő váltom koronám és / boldogságom lelkünk vendége drága kincsem vőlegénye / kérek ne távoz el tőlem maradjál mindenkor velem / gyarló testem hogy nyugodjék de lelkem el ne aludjék / csak te bened gyönyörködjék szent neved legyen / pajzsom szent kereszted fe[gy]verem [...] / [...] ments meg hirtelen haláltól testnek véréből / testétől ments meg mindörökre Ament"

A kászonfeltízi ónöntés kéziratosa. {268}

„Menj el e tenger fenekibe, / A cethal torkába...” (Kászonfeltíz) {268}

azt az alakot, amitől megijedt, kimutassa. Azt az alakokat kimutassa az a viasz. Emberalakot s fejszét, s mifélt. [...] Akkor lehet megtudni, hogy mitől ijedett meg az a gyermek, vagy az a felnőtt, vagy az a... [...] Az a méhviasz, az kimutassa az alakot az es úgy, mind az ön, de az nem rittyen, csak úgy cserszen a vízbe, s elszéled. [...] Olyan tisztán kimutassa, hogy nem is hinné, ha nem látta. [...] Me egy széles tálba kell tenni azt a vizet, széles tálba. S úgy a közepibe önti. [...] Mikor el van jól olvadva, jól meg van melegedve egy láboscába vagy tálacskába. Akkor osztá cserszen ott az. S így a vizet rejadobja, s úgy megingassa, hogy aludjon meg. Akkor lefordítsa, s azt az alakot ő kimutassa, amitől ő meg van ijedve. Én, ha nem vónék tapasztalva, hogy tapasztalódva ebbe, nem es hinném. Én nem es hinném, hogy ez van. [...]

Az önt önteni mikor jó? Napközben is, vagy inkább napfeljöttkor, napszentületkor?

Azt nem észleltem soha, hogy mikor jobb. Mikor az ember odaér. Egy este, vagy egy délután, vagy amikor kéri, hogy meg kell csináln.

S hogy újhold péntekén öntse meg, az miért fontos?

Az azé fontos, hogy a hódjárással összefügghet. Mit tudom én... Hát ez egy, ezt én nem érdeklődtem, hogy ez... mi ennek a jelentősége. Hogy ez miért van. [...] Ezt én egy öreg nénitől. Rég meg van halva. Balázs Mária vót.

Mondta, hogy a Csáburdében lakott.

Igen. Ott lakott utoljára. De impéri vót a néni. Impérbe született, ott élt a néni. Osztán felhozták ide, Altizbe, aki őt osztá elgondozta, s ott élt tovább.

Ő hogyan tanította ezt meg magának?

Az úgy tanított, hogy le vót neki írva, s ideadta. Aszmondja: – Franciska, én öreg vagyok, s nem tudom képviselni. S ha tudom képviselni es, jó hogy tudjad! Anyósommal unokatesvér vót, első unokatesvér az a néni. [...] Nyóchnapos terhességgel vótam a fiammal, s megijedt nálam a magzat. Jött a szomszéd haza, belévigott a táblába egy fejszével. [...] Belévigott hármát az ablaktáblába, s én akkor úgy megijedtem aval a terhességgel, hogy amikor megszületem a gyermeket, egy percet se tudtam vele alunni éjszaka. Se éjjel, se nappal. Mindig sikojtott. Orditott. [...] Csak így ránkodott meg s sikojtott fel. Mit vót mit csinálnak, hát ezt az öreg nénit odahívtam. [...] S az megöntötte a viasszat. – Fiacskám – aszmondja –, meg van ijedve a gyermek! [...] Egy cseppet se aludtunk, se éjjel, se nappal! Meg vótunk bolondúlva. Na. Én erről tudom, s ekkor megszentessült az agyamon, hogy ez nagyon-nagyon hasznos. S innen, erről tudom, hogy én ezt tapasztaltam, s ebbe éltem valamikor. [...] Ez mindig jó. Ez az őshagyomány, ez mindig jó, hogyha megvan, valahogy. Ez mindig jó. Ez rosszat nem tesz.⁴⁰

⁴⁰ 70 éves nő [sz. 1938. Kászonimpér], Kászonfeltíz, Párországa, 2008. május 18. és november 17.

269. Jött az édesanyja, aszmondta, hogy nem aluszik, s szökik fel az álmából, s vacsog. Na, há akkor én megtettem a tüzet, s önt öntöttem belé a vízbe. Elmondok egy Miatyánkot, el egy Üdvözetet, s akkor tőtöm belé a vízbe, s helyrejö a gyermek.

A boldogságos szép Szüz Mária vigasztalja!
Vegye ki az agyából,
a fejből,
a nyaka inaiból,
a csontjaiból,
a kezeiből,
lábaiból,
minden injából,
minden ereiből a jedséget!
S vigasztalja meg a Jézus!⁴¹

Meggyontam a papnak es, hogy mit. [...] Met egyképpen hagyják véteknék, hogy aszmondja, hogy az ember diszkintál. De én nem rosszat csinállok, én jót akarok csinálni. [...] Eztet én megmondtam vót a papbácsinak es, hogy ne, én tudok vetni vizet, öntök ont. S aszondta, hogy: – Hát, ha öntessz ont, helyrejö-e a gyermek, ami meg van jedve? Mondom: – Helyrejö. Aszondják, az annyik, hogy helyrejönek. Aszondja: – Akkor nem vétek.⁴² Oszta tudja a Jóisten. Met itt aszondják, superstiție rományul, hogy...

Babonaság.

Gabonaság.

⁴¹ Az idős asszony jó két esztendővel később is közel azonos formában mondta el önöntő olvasását: „Szépszüzmária vegye ki a jedséget / a fejből, / az agyából, / a nyaka inaiból, / a testyiből, / minden csontjából, / vegye ki a boldogságos szép Szüz Mária a jedséget, / s maradjon tisztán, / hogy a Jóisten hagyta!” (2008. november 11.)

⁴² Az önöntés meggyónásáról számolt be egy másik románcsügesi asszony is: „A gyermekem úgy meg vót ijedve, éjjel szökött föl az álmából: Ne! Ne, mi van! [...] Hát vittem az ajtóhoz. Kinyit-tam az ajtót: Há, ne, nincs semmi künn. [...] Hát én elvittem a paphoz es. Rejaimádkozott, minden. Ugy sem használt semmit, amíg el nem vittem vót egy öregasszonhoz. Amíg meg nem öntötte az ont. Ahogy megöntötte az ont, a gyermek helyrejött. [...] Oszta a pap kérdezte, hogy micsináltam. Megmondtam a papnak: – Ne, elvittem egy asszonhoz – mondom –, önt öntött. S: – Há mit mondott reja!? – Imádságot, hogy a bódogságos szép Szüz Mária vigasztalja a jed-ségből, ahol van. Az ereiből vegye ki a... [...] Ha megvan jedve, olyanyokot harsan. Ahol van a fájás. Ugy biza. Hát a jó. Hát mondom, hogy én es öntöttem ont gyermekeknek. Muszáj vót. [...] S maga mit mondott arra? Há mind csak az imádságot, ahogy ő mondja, met én es tölle tanóltam még, amennyit. Igen. De mit mondott? Miatyánkot, Hiszekegyet... A Miatyánkot, Üdvözetet, mindent, aki meg van... amitől megijedett, a boldogságos szép Szüz Mária vigasz-talja. S vegyen ki minden fájdalmat... [...] Más aszondta, hogy vétek. S a papnak meggyontam.” (74 éves nő, Románcsügis, Pálistvánokpataka, 2006. június 7.)

Ezt hányszor kell megcsinálni?

Há ezt es, ha erőst meg van jedve, egyszer önt kilencszer abba a vízbe, olvajsa s önti belé, s örökké csak a Miatyánkot s egy Üdvözetet elmond. [...] Mikor elolvad az on, tőti a vízbe, s akkor esmé visszateszi. Kilencszerig. S osztá hétszerig. Hogy menjen ki a jedség a testyiből. Me a jedség es csuf. Én es vótam jedségbe. S akkor egyszer hétre, akkor ötre, s akkor háromszor csinálja meg.

S ahhoz a vizet honnan meríti?

Csak a kuti viz. Ahonné iszik az ember vizet, na. Az es jó, ha kezdetlenül teszen es. [...]

Nem kell szenteltvíznek lennie?

Csak ilyen kuti viz.

Ónt önt?

Ónt. De ugyanugy megolvad, mind a zsír. [...]

S ebből kijő, hogy mitől ijedt meg?

Igen. Kijő az es, az onba belé. Mondom, hogy most a hétend es vettem.

Hogyan önti az ónt?

Leülteti. Egy fogja az ölibe, me a gyermek rugószik ide-oda. Fogja a tálot, s akkor oda belétőti, hogy nehogy reatőtse a gyermekre, a tálba tőtse belé, tudja-e.

Hol fogja a tálat? A gyermek feje fölött?

A feje fölött, s akkor a jobb vállára, osztá a balra, osztá a hátára, a mejjire, a derekára, a hasára... kilencszerig le, itten a hargasinára, s akkor a lábafejin kimejen. Kilencszer. [...] Kilencszer. Egyszer teszi a tálat a fejire, s egyszer a vállára... a másikra, tova. [...] Ketszer a két vállára. Négy, a háta. Öt, a mejje. Akkor hat, a dereka. Hét, itt a hasa. Nyóc, a hargasina. Kilenc, a lába feje.

S ezt mindegyikre egyszer rá kell mondani.

Mindegy... egy Miatyánkot, máccor mondja az Üdvözetet, ha tudja mondanyi. Én ugy mondom. Egyszer mondom a Miatyánkot előbb, s osztán mondom az Üdvözetet. S akkor ugy, mikor öntök, egyszer ide, egyszer oda, s ugy mondom. Azt kérem, a boldogságos Szüz Máriát, a Jézust, hogy vegye ki a jedséget a testjibül, nyaka inaiból, minden inacsakájából, testyiből, hogy vegye ki a jedséget. [...] S hogyha nincs üdeje, hogy megcsinálja kilencszer, csak hétszer csinálja meg akkor. Gyérebben, tudja-e.

De ha nagyon meg van ijedve?

Ha nagyon meg van jedvel, akkor ugy kell csinálja, hogy kilencszer. [...]

S ezt meg lehet ismételni többször?

Meg. Hogyne. Péntekend es jó. De akármilyen nap. Me én nem tartottam ebből semmit. Mikor jöttek az asszonyok, akkor. Ha kedden jöttek, kedden öntöttem meg, s ha pénteken jöttek, pénteken öntöttem meg. [...]

S hogy holdfogytára lenne jó önteni?

Nem, nem. Nincs. Az sincsen. [...]

S a vízzel utána mit csinálnak?

A ráolvasáshoz {269} használt ólommal. (Románcsüvés)

Aval es megmosogatja, s adja, hogy igyék egy kicsit, tudja-e. Ha van gac, valami, megszűri egy ronggyal, valami tiszta, valamilyen, vaj a szűrőszitán, vaj hol megszűri, s akkor ad, hogy abból igyék. S a kicsike, a gyermek, ha kicsike, akkor ha feresztik, a feredéjébe beléteszik, s akkor megferesztik a күssebb gyermeket. Akkor helyrejő a jedtségtől. Hogyne. [...] Mert jöttek az asszonyok a gyermekekkel úgy, hogy nem tudtak alunni, nem... szökött fel, minden, s helyrejött. Nna.

Kitől tanulta ezt?

Én édesapámtól.

A vízvetést és az ónöntést is?

Igen. Mindenfélt. Ő es kinos ember vót, s kicsikén maradtunk el, édesanyámat én nem es ismertem. Most vagyok... nyócvanhárom esztendőbe járok...

Isten éltesse!

Köszönöm szépen! S akkor megijedtünk még kutyától, még marhától, met milyen egy kicsi gyermek? Egy marha nekisirül, akkor megijed. Ő megtanolta, s osztán: – Na, fiam, tanuljátok meg, mikor kell, tudjátok! Nektek es lesz gyermek! Nekem nem lett, de van a tesvéremnek, s vót a másik tesvéremnek, gyermekei, az öcsémnek ide bé, s... mikor kellett, akkor csináltuk. Micsináljunk. Nem futtunk örököké doktorhoz, vagy máshoz, ha tudtuk mű megcsinálni.⁴³

270. Egy gyermek, itt a szomszédba, olyan rosszul lett, hogy a szemé felakadt. S akkor futtak, hogy nem tudnak-e édesanyámék valami imádságot. [...] S osztá azt az imádságot végeztem akkor a gyermeknek... Azt es vízzel kell. De ónt es kell önteni. Igen:

Kérem az eloszthatatlan teljes Szentháromságot,
Atya, Fiu, Szentlélek Istent,
kinek irgalma és kegyelme véghetetlen,
a te szolgáltnak (itt mondja a nevit) én es vizet szeretnék önteni.
Életének első perctől mostani perceg adtat,
kérem szent kegyelmedet,
hogy szivemet megvilágositanád,
hogy szent akaratodot véghezvihssem ezenn a földön.
Amig lenn, a Te szent angyalaiddal,
főangyalokkal és az egész mennyei seregekkel
együtt dicséret himnuszát szentül mondván
és énekelvén:
Szent, szent szent a seregeknek Ura, Istene,
telve van a föld az ő dicsőségével.
Dicsőség az Atyának,
dicsőség a Fiunak,

⁴³ 81 éves nő [sz. 1925], Románcsüvés, Pálistvánokpataka, 2006. június 7. és 2008. november 11.

dicsőség a Szentlélek Istennek nevében,
Ammen.

A vizet kutból s a vederből. [...] A vizet három részbe, egy pohárba. Nem csiporba öntik, hanem pohárba. [...] S ekkor az ont béteszi egy kalánba, s megolvad, s akkor beléönti. S azon kijön a szív alól. S a szivitől felfelé, ahol szurás van. Hátába vagy szivin, vagy mellébe valami, az kijő rajta. Az mutatkozik. Vagy ha van ellensége, akkor es olyan... olyan kégyó formába jó ki az, hogy neki van ellensége, s az ártott a szervezetjének. Ez egy ilyen onöntés.

Milyen napokon jó ezt önteni?

Ezt napfeljötire. Minden nap annyi, csak napfeljötire. Ugye, itt keleten jó, s a val szembe ülteti le, maga elejibe és úgy önti belé az ont a pohárba. [...] S mondom, akkor akár, ha fenn jár, leütetik a Nappal szembe, s ha pedig beteg, akkor csak a Nappal szembe. Napmúltára nem szabad, met... szoval úgy mondták nagyanyáim, hogy viisszaszáll, aki megönti, arra, a betegség. Igen, akkor úgy valahogy magára veszi. [...] A nap mindegy, csak eppe napfeljötire. Délelött legyen ez. Met így mondták, ha nem, viisszaszáll, aki...

Ha délután csinálja, viisszaszáll magára a betegség?

Igen. Igen.

Az hogyan mutatkozik meg?

Hát akkor én a betegségit mindegyiknek fölszedjem? Hehe... Nem lehet. [...] Fogtam a poharat a kezembe [...] akkor mentem s vettem ki, s akkor a poharat a feje fölé tartottam, s akkor má úgy öntöttem belé. [...] Ha nagyon bűnös, akkor nagyot rittyen. [...] Ha mondjuk véletlen halálos vóna, akkor olyan két részbe szakad ez az on, hogy az mutatná a betegségit, a halálát. S ha egybe van, akkor a hátát, vagy a mellit, vagy ahol... hol van neki a bántódása. [...] Ha kicsike, a fürdőkádjába öntik a vizet s még megkóstoltassák, s ha nem, más, akkor elhasználja, megigya. [...] A gyermek úgy vót, ahogy futtak bé, s a gyermeknek fel vót akadva a szeme. Hogy éjjel álmába történt-e az az ijedtség neki, vaj úgy jött, ezt má nem tudom megállapítani, hogy hogy jött neki, de rosszul vót. Rosszul vót, nagyon rosszul vót. S amire elvégeztem, ezt az ont megöntöttem, s a feje felett, akkorra má a szemit kinyitotta s helyre alakút. Tovább nem érezte a fájdalmát. [...] Helyrealakul a szivbeteg es. Met ez tulajdonképpen a szivre van. A szivre vót. Hogy vagy gyenge szivvel születik, vagy azután kapja. De ezelőtt tartották, s hasznos vót. [...] Egyszer kellett megönteni. De vót olyan es, hogy amelyik nagy betegségbe vót, úgy háromszor es, hogyha véletlen nem tudták hozni, hogy hát idejőjön, hogy megöntsem a feje felett, hozták a csepszit a kicsikének, vagy a fejkendejit, vagy ha férfi, akkor az ingit. Hogy valahogy térjen. Ez használt, tudja, az olyan részeges, rossz férfiakra es, amelyik a családjával rosszul bánik. Ez szógál arra es, hogy megtérjen, hogy legyen békébe a családjával, hogy becsülje meg, hogy ne legyen ő szivileg olyan ideges vagy beteg, vagy ilyen formállag.

Arra is jó ez.

Igen.

Annak az ingét hozták el?

Igen. Az ingét osztán reja kellett adni, hogy viselje ő azt az inget, amelyikre ráöntődött.

Tehát ráöntötte az ingre ezt a vizet?

Igen. Pohárba öntődött, de amelyikre reja vót olvasva. S ugyan a sapkákra es, a kicsikéknek, azoknak es így ment. Csakhogy most eztet má nem hiszik. Most má túl van ezen a nép. [...] Vótam férnél. [...] S akkor azután édösanyámval gorombán bánt, s édösanyám visszahozott, mert én es kesergettem, mett hát nem es üsmertem azt a férfiat még látásból se, mett nem egy falusiak vótunk. [...] S... annak az apja ilyen imádságos ember vót. Oda fel. Mihály Lajinak hitták. Szoval azt tartották, hogy fehér harisnyás emberbe olyan nem vót. Hogy az ilyen gyógyítókkal dógózott. S tölle figyeltem, amit figyeltem. [...] Ezt az öntést tölle tanóltam. Mihály Lajos. Egy ilyen ember vót, hogy imádkozott. [...] Jártak hezza. Vótak olyan legények es, hogy valakibe belébolondúltak s nem akartak attól a lejántól megszabadulni, s nem tudom, miféle. S elloptak a hajából, s ellopták a zokniját, s olyasmire imádságot végeztek... [...]

Hogy nevezték ezt?

Csinálás. Megmisézteti. [...] Ezt hallottam, hogy megcsináltatta. Megcsináltatta. [...] De ez... amelyik odafel vót tata, ez [...] valami misére valót vitt el oda, ne... Gyimes бүккин, valahol a hegyekbe, vótak valami papok, de osztá kivégezték vót a papokot. Egy maradt vót. S oda járt el ő. Vitt misérevalót, hogy az ő imája legyen érvényes.⁴⁴

271. A vizet belétőtöm egy levesestálba. És keresztet vetek reja. S utána a viasszat megolvasztom. S mikor beletőtöm a viasszat, akkor van az az ima, hogy:

Jézus, Mária, Jováki,
jertek ennek a gyermeknek,
beteges testének gyógyítására!
Ma péntek,
annak is a napja.
Krisztus mene kinjára,
kinján esék esetre,
öt mélységes szent sebe,
miből kifolyt drága szentséges szent vére.
Felelé Jézus a magas keresztfáról:
„Bizon, bizon mondom nektek,

⁴⁴ 77 éves nő, Csíkszentgyörgy, 2007. május 29.

ki ezt az imát tudja,
s minden pénteken háromszor elmondja,
ugy üdvözülni Atyám országába,
mind én a magos keresztfán.”
Jöjj el, jöjj el, világ Megváltója!
Kész a lélek, beteg a test,
vigan várja a mennyei szenteket
utolsó óráján.
Nem csak angyalimot küldöm,
nem csak prófétámot küldöm,
hanem én magam menyek
kilencvenkilenc angyalimmal,
legkisebb ujját sem hagyom
vétekbe meghalni,
Amen.

Osztán keresztet vetek s a viasszat kiveszem. Kicsavarom, a vizet kiitatom. S teszem újra oda. Kilencszer kell megolvasztani a viasszat. Háromszor a fejre, háromszor a hátra, s háromszor a mejjire. Lefekszik, s hogyha lássuk, hogy szokik a viasz, akkor letakarjuk. S ha nem, másképp nem szoktuk letakarni.

Ez gyermekekre jó?

Főlnőttekre is. Aki meg van ijedve, mindenkinek jó.

Ijedségre jó?

Igen. Arra jó mindenkinek. Én felnőttek is csináltam, s jó vót, s gyermeknek is, minden. Még nagy férfiaknak is. Egy például... ide lent egy férfi megijedt a medvétől. Bement az udvarra a medve. S jó vót neki is. Helyrejött. Nem tudott alunni egyáltalán, annyira félt. S helyrejött.

Egyvégtében kell kilencszer megönteni?

Igen. Egyvégtébe kilencszer. S osztán, ha nem javul, akkor másik... következő pénteken megint.

Hányszor lehet megismételni?

Hát, legalábbis háromszor szoktuk megismételni, ha szükség. S ha helyrejő az eggyel, akkor többet nem kell.

Háromnál többször nem szokás?

Nem. Nem szoktuk... osztán. Addigra helyre szokott jőni.

Ezt csak pénteken jó önteni?

Hát az ima péntekre szól. Pénteken. Nem szoktam más napokon önteni.

Pénteken mikor jó önteni? Reggel? Este?

Hát, mindegy az, hogy milyenkor. Nagymamám, dédnagymamától tanultam eztet. Ő úgy szokta, hogy mikor a hold fogy. Fogyó holdkor jó önteni, aszmondja, hogy amikor elfogy a hold, addigra meggyógyul a beteg.

Úgy jó tehát önteni, hogy mire a harmadikat bevégyi, fogyjon el a hold.

Igen. Legtöbbször csak egyszer szoktam. Ritka, amikor kétszer, háromszor. Erősen meg kell legyen ijedve, hogyha többször kell. Az egyszeri szokott használni.

Mindegy, milyen napszakban önti?

Mindegy az. A napnak akármelyik részén, csak péntek legyen. [...]

Még ma is járnak ide öntetni?

Még nemrég is vót egy, akinek megöntöttem a szívit.

Ezt így mondja, hogy megönti a szívét?

Igen.

Mert a szívébe költözik bele a fájdalom?

Az ijedség. Igen. S a viasszat ahogy beleönti abba a vízbe, hideg vízbe, az meg szokta mutatni, mitől ijedt meg. Vízbe, vagy mondjuk uton, vagy állattól, az állatnak a fejét, vagy ilyesmit, meg szokta mutatni. Ugyhogy arról meg lehet tudni, hogy mitől ijedt meg. Meg szokott látszodni. Máskor osztá erősen burkolt, akkor nem lehet látni.

Ezt más is látja, vagy csak maga?

Há persze. Mindenki lássa.

Nem csak maga látja?

Nem. Azt má mindenki láthassa, aki ott van. [...] Dédnagymamámtól tanultam.

Farkas Teréztől. Igen.⁴⁵

272. Ebbe [a kanálba] beléteszem az ónot, s béteszem így a füttőre, s akkor imádkozok reja. Ezeket, amit a vízzel vetni, aztat. Egyebet nem es kell:

Mentsd meg, Uram, minden bajtól!
Menj el, gonosz Sátán,
ne késérts engemet,
met az a Jóisten megfelel képembe,
én es megmaradok,
ebbe az igaz hitbe.
Hiszek egy Istenbe,
bírom egy Istenbe,
hogy az a jó Isten
lakjék én lelkembe.
Szállj, Uram, szívembe,
szentelj meg lelkembe!
Menj el, gonosz Sátán,
ne késérts engemet,
mert az a Jóisten

⁴⁵ 79 éves nő, Hágótő, 2007. június 5.

„Menj el gonosz Sátán, / Ne kísérts engemet...” Ónöntés Menaságon. (Imitáció) {272}

megfelel képembe,
én es megmaradok,
ebbe az igaz hitbe.
Mennyei jó Atyám,
segítsd meg!
Menj el gonosz Sátán,
ne késérts engemet,
met az a Jóisten megfelel képembe,
én es megmaradok,
ebbe az igaz hitbe,
Ament.
A Jóisten mindenkivel legyen,
s mindenkinek adjon irgalmat a drága jó Atya!⁴⁶

S akkor, mikor ez megolvadt, szentelt vízbe csinálom. Amikor van vizkereszt napja, akkor meríttem a szentelt vizet. Üvegekbe vannak nekem lerakva, s akkor kinek szükség, megöntöm. [...] Megolvad az ón, s akkor [...] egy valamivel letakarom, met az nagyot csetten, ugye. S akkor úgy a fejire teszem a vizet, s belétőtöm, de nem mind. Akkor esmén így a gyomrára, ott es belétőtöm, s a lábára es. Lefekszik, met úgy jobban tudom ide is tenni.

A térdére teszi, s utána a lábfejére is?

Igen. Igen.

A két térdére külön-külön teszi rá?

Nem. Így essze van téve, s így... Egyszer a fejire, egyszer így a szive felé, egyszer a térdére, s egyszer a lába fejére.

Miért teszi ezekre a helyekre?

Azért, met osztá az az on úgy kimutassa, tetszik-e tudni, hogy mikor... ahol van a fájdalom, akkorát rittyen! S akkor osztán tüskésen kijő a szive es. Olyan tüskésen, igen. S azok a fájdalmak rajta. Csak tudni kell, ugye, imádkozni. S ő es kell imádkozzon.

Ő is csak ezt kell imádkozza?

Igen. Igen.

Ez ijedtségtől jó?

Ijedtségtől es jó, s ha beteg, sokat fáj a feje, minden... [...] Az az imádság, s ez az on nagyot segít! Ezt es úgy tanóltam én egy öregasszontól. [...]

Hányszor kell megönteni ezt?

Eztet úgy es szokták, úgy szokta ő, megmagyarázta [...] leterit egy asztalra, s teszen kilenc csészét. [...] S akkor, mikor megolvadt az ón, akkor veszi el azt az első,

⁴⁶ Ugyanezzel az imával vet vizet is.

met azt úgy teszem, hogy a fejire van. S akkor abba teszem oda, s akkor veszem a másikat esmént, s akkor osztá így szivire, s hasára, s mindenüve jut.

Egy van tehát a fején.

Igen.

Egy a szívéen.

Igen.

A másik?

Akkor így errefelé es teszi. S akkor így a gyomrára, lábára.

Tehát egyet tesz a májához, egyet úgy a lépéhez vagy veséjéhez.

Igen. S a térgyre, s a lába fejire. S a hátára es jut belőle. Az utolsó a hátára. Igen.

Olyan sok ónot teszek örökké. Csak, ugye, én hagyok ott es, mondom: – Imádkozzon reja! Akinek csinálom én. [...]

Ezt nem kell megszenteltetni?

Nem. Nem kell megszenteltetni. [...]

Ha nem jön meg a beteg azonnal, hányszor lehet megönteni?

Ezt lehet többször. Többször lehet. Met ha egyszer megönti, s érzi. De amúgy es, még ha megcsinálja, nem belé gyarapodik, hanem kijő.

Kifelé jön.

Kifelé. Igen. [...] Me pénteken s kedden lehet csak. Egy héten kétszer. Ezeken a napokon. Ugye, ezek valahogy kiválasztott. Valahogy kiválasztott napok ezek.

[...] S első hónap péntekin, akkor es erőt jó!

Hónap első péntekén?

Hónap első péntekin. Igen. [...] ...rendesen kijő a szive es. Hogy mitől ijedett meg.

[...] Úgy kimutassa.

Kedden és pénteken jó csak?

Kedden és pénteken. Ha szentelt víz van, akkor csinálhassa este es, csinálhassa reggel es. De ha szentelt víz nincsen, akkor délelőtt. Úgy kell meríteni. Akkor úgy tetszik meríteni, hogy amerre a víz... amerre így folyik, s maga így meritti. Szembe. S kéri a vizet!

Fölfelé kell meríteni.

Igen. Felfelé. S kéri a vizet a szentektől.

Hogyan kell kérni a vizet?

Odamenyen... imádkozik. Keresztet vet, imádkozik, s akkor, hogy:

Minden szenteket megkérem,
hogy adjanak egy kicsi gyógyvizet!

S akkor osztág úgy... Így háromszor belégübbent, így. S megmeríti. Azt délelőtt kell.

Nem napfelkelte előtt kell meríteni?

Napfelkelte előtt, amíg a Nap nem jó fel, akkor kell meríteni. Például mikor a szenteltvizet merítettetem [...] akkor amíg a Nap feljön, örökké hozatok egy vid-
errel. De szent, vizkereszt napos napján. Akkor meríttem, met akkor, olvasta
édesapám a Bibliába, hogy minden bűnös ember szent vizet iszik aznap. [...] Más
napokon is lehet, csak napkelte előtt. S akkor, ha van szentelt vize, ezt amit
mondom, hogy Vizkereszt napján meríti ki [...] akkor ebből lehet este... lehet,
mikor hozza ja szükség, akkor lehet ebből önteni. S ha nincsen szentelt víz, akkor
kimeríti napfeljötté előtt, s akkor délelőtt megönti, s naphaladkor a maradék
vizet... abba belé ízél, hogy iszik es belölle három cseppet. Megmossa homlokát,
meg a mejjit, a két kezit, s akkor amíg a Nap lehalad, akkor így, ahol sokan
járnak, elönti. S aszmondja:

Akkor fogja minden rossz,
amikor én ezt a vizet innét felveszem!

Akkor aval el van rendezve. Most este akarom én es ezt elönteni.

S ha valaki azon átmegy, arra nem ragad rá az a betegség?

Nem, nem. Csak oda belétaposódik. Nem ragad reja egyáltalán. Betegség senki-
re se ragad abból. [...] Anyósomtól tanóltam. [...] Mert örökké kértem, hogy
engemet tanítson meg, hogy mit imádkozik [...] me nekem sokat vetett, me én
beteges vótam a szívemmel. S akkor mondom: – Hát úgy mondja, hogy halljam,
értsem meg! S akkor leültettem, s elmondattam véle. S akkor úgy megtanóltam.

Őt hogy hívták?

Ő szentdomokosi vót. [...] Hát az ura után Sztojka Borbála vót...⁴⁷

273. Hiszek egy Istenben,
bizom egy Istenbe,
hogy az a jó Isten,
lakozzék őbenne.
Menj el, gonosz Sátán,
ne kísérts engemet,
mert van nékem fejem,
fejem az Úristen,
menj el elejébe,
s megfelel képembe.
Égi Szüzanyánk,
Szent Anna asszony,
Szent Erzsébet asszony,

⁴⁷ 81 éves nő [sz. Nagybacon], Csíkmenaság, 2007. október 18.

Szent Ágoston püspök,
 esedeztetek az ő vigasztalásáért!
 Nyerje meg az Isten előtt az ő vigasztalását,
 hogy ezáltal a kicsi viasz által
 mindenféle a szívéből kihúzzattatódjék
 és megvigasztalódjék,
 amiképpen az Úrjézus is megvigasztalódott
 a Jordán vizébe.
 Dicsőség az Atyának, a Fiunak
 és a Szentlélek Istennek,
 miképpen kezdetben vala,
 most és mindenkor
 és mindörökkön örökké,
 Amen.

[Itt a Miatyánkot és az Üdvözlégyet mondja, utóbbiba az „Áldott a te méhednek gyümölcse, Jézus...” sor után a következőket iktatja:]

Irgalmas Jézus,
 az égi Szüzanyánk érdemeiért,
 gyógyítsd meg Borbála testvérünket!
 Az Atya, a Fiu és a Szentlélek nevében,
 Amen.

Ez most az első művelet. Ezt az imát kell mondani, a név változik, hogy József vagy Sándor. [...] Hogyha nincs a gyereknek... olyan neve van, akkor kell adni egy védőszentnevet. Mondjuk hogyha olyan különös név, amilyeneket most keresztelnek, akkor válasszanak. Szent István vagy Szent Erzsébet [...] vagy Szent Anna asszonyt, me a Szüzanyának az édesanyja. [...] De függ attól is, hogy... amikortól elhatározza, hogy ezt meg akarja próbálni, a vasárnapi szentmisét soha el nem mulasztani. Káromkodni nem, és mindent, amit az Úrjézus követel, a szenvedéseket zugolódás nélkül vállalni. [...] Vállalni a szenvedést és mindent felajánlani az Úrnak, de a vasárnapi szentmise, s vasárnap semmit nem dőgozni. Az az Isten napja, akkor templomba megyünk. [...] Na, most hozom a viasszat. A fejére, a szívére és a lábára. Kilencszer kell ezt. Kilenc művelet jelent egy gyógyulást. Háromszor három. Egyszer megkezdjük, a fejire tesszük, azután a szívére, azután a lábára, s amikor háromszor megismételtük, az egy gyógyulás. [...] Péntek a gyógyuláshoz. Az Urjézus akkor szenvedett. Habár más napon is, mélységes hittel. Szerdán szoktam én, pénteken önteni a szívet, azért, hogy ne kelljen ismételnem. Hogy a kilencedikkel gyógyuljon a gyerek. [...]

Honnan kell a vizet meríteni?

Az... csapvíz is jó. Bármilyen víz. S mikor egy... [...] aki ezt megcsinálta, az ujját, ezt a mutatóujját belemártsa a vízbe, és a meggyógyulandó fiu, kislány vagy felnőttnek keresztet rajzol abból a vízből a homlokára. S veszi a tálat... hogy körülbelül egy jó bő két liter víz legyen benne, hogy... a szívöntő ne fáradjon. [...] S addig a balkezemmel tartom a tálat. Beléöntöm a viasszat... Kiformálja a viasz, hogy mitől ijedt meg. Nem kell senki mondjon semmit. [...] Azt mondták, akiknek gyógyulást hozott, hogy ezt hiába mondja valaki, ezt látni kell, ezt a nagy csodát. [...] S utána kivinni az országútra, s kereszt alakba így a vizet kiönteni. Csak az utcára. Hát ott... minden úttesten járnak. Hol szekér, hol jármű. S kereszt alakba kiönteni és annyi. [...] Édesanyámtól.

S ő is az ő édesanyjától?

Nem. Vót egy idős néni, mer az én bátyám [...] mindig ijedt meg a kutyától. S az a néni, aki megöntötte a szivit... mindig kellett vigyen egy fél liter pálinkát. S mindig, minden hónapba megijedt, s a pálinkát sajnálta. S vitt egy liter szeszt a mamának, hogy tanítsa meg őt, hogy ő mindig ne jöjön a gyerekekkel [...] s osztán az az öreg néni egy liter szeszér megtanította. [...]

Az a néni kilyénfalvi volt?

Kilyénfalvi vót, persze, kilyénfalvi vót. Ezelőtt hatvan évvel. [...] Édesanyámnak a lánykori neve György Anna. S édesapám Kolozsi Péter.⁴⁸

274. Azt elmondjuk, megolvasztjuk azt az ont. Tiszta vizet veszünk. Tiszta vizet, miből nem használt senki.

Azt honnan meríti?

Hát a kutból. [...] Ne legyen használva, hogy legyen az friss. S akkor aztot, arra elmondjuk az imát rendesen, a szokás szerint. S akkor, mikor azt az ont megmelegítsük, akkor azt a tiszta vízbe belétőtsük, s akkor aszmondjuk:

Oszoltasson el az Atya,
oszoltasson el a Fiu,
mert ez s ez meg van keresztelkedvel
az Atyával s a Fiuval,
s a Szentháromságos Istennel!

Akkor kiveszi az ont, megnezi, körülbelől mitől. S meg lehet ismerni. Mitől ijedett meg.

Aki megijedt, azt ide hozzák?

Vagy elhínak, vagy elhozzák. Víz meritek egy lábaskába. S azt teszem a mejjire, fejire, hátára, kezibe.

A lábára is teszi? A bokájára?

⁴⁸ 71 éves nő, Gyergyókilyénfalva, 2007. október 21.

Igen, igen. Kilencszer.

Kilenc helyre?

Igen, igen. Mindegyiket külön-külön végig kell mondani. Teszi a fejire, a mejjire, a hátára. Van, aki hetet csinál. Van, aki háromszor csinálja. Van, aki... egyszerre megcsinálja a kilencet.

Tehát teszi a feje tetejére, a mellére, a hátára...

A hátára, a kezibe, így az ölibe, akkor a lábára, s így tovább.

S mit kell még erre mondani?

Hát erre semmit. Ezt elmondta...

S mindig, amikor valahová teszi a tálat, beleönti az ónt?

Igen. Igen. Igen. S akkor újra, azt a szót újra elmondja. Utána imádkozik, s osztán tovább a Jóisten. Ha szükséges, még visszahozzák, ha nem szükséges, akkor... Még Bukarestből, Bukaresten tulról is jöttek hozzám.

Más imádságot nem mond rá?

Nem, nem, nem. Mindent a Jóistennek a szent nevibe. Egyebet hiába mondunk fűt-fát, met ez a legfontosabb.

S ha egyszer megcsinálja, s nem múlik, hányszor lehet megismételni?

Hát még egyszer. [...]

Olyat nem tart, hogy kedden vagy pénteken jobb végezni?

Ó, nem! Mindegy az a nap. [...] Mind a Jóisten napja.

S olyat, hogy reggel jó, este jó?

Mindegy az. Éjjel nem csinálja, hanem csak nappal csinálja. [...] Ki mikor tud eljönni. Lehet, hogy valaki keddet, vagy eztet, vagy aztat, de én nem. Nem. Nekem, az én édesanyám es tudta, s én tölle tanóltam.

Olyat sem tart, hogy holdfogytán jobb végezni?

Nem, nem. Nem, nem, nem. Ilyet nem tudok. [...]

Ezt az édesanyjától tanulta.

Én igen. Igen.

Őt hogy hívták?

Jakab Péterné, de a leánneve Borbála vót, Vizoli Borbála. Innet egy kilométerre lakott, mikor leján vót.⁴⁹

275. Úgy írtam, me én es egy nénihez jártam, egy öreg nénihez. Când am fost prima dată a vărsat de trei ori: pe cap, pe inimă și pe picioare. [Mikor először voltam, háromszor öntötte: a fejre, a szívre és a lábakra.] Pe cap [a fejre], ugy a feje tetejire teszik, vagy ha, mondjuk, kicsi buba, mi, ugy akkor es oda kerülhet, ha ugy lefektetve van, vagy teszi ugy a homlokára, vagy mi... Pe inimă și pe picioare [a szívre s a lábakra], s ugy a lábaira. Când am fost a doua oară a vărsat de cinci ori : pe cap, pe gât, pe amândouă umeri și pe genunchi. [Amikor másodszor

⁴⁹ 80 éves nő, Gyergyótölgyes, 2007. június 5.

jártam, ötször öntött: a fejre, a nyakra, mindkét vállra és a térdekre.] Pe cap, az úgy jó, tudják-e, hogy itt a nyaka után, ide teszi a tálat [a tarkójára], pe amândouă umeri, úgy a vállaira es, szerre, și pe genunchi, s a térgyeire akkor így, hogy így, ahogy bé van pókálval az a kicsike vagy ha nagyobb es, úgy esszefogja, úgy a térgyeire. Akkor... când am fost a treia oară atunci a vărsat de șapte ori: pe cap, esmént, pe gât, pe amândouă umeri, pe inimă, pe genunchi și pe capul picioarelor. [...mikor harmadszor voltam hétszer öntötte meg: a fejre, esmént, a nyakra, mindkét vállra, a szívre, a térdekre és a lábfejekre.] Ugy a lába fejeire, ide a térgyeire, s oda a lába fejeire es. Când am fost a patra oară a vărsat de nouă ori: pe vârful capului [mikor negyedszerre voltam, kilencszer öntött: a feje búbjára], úgy mind csak, hogy a fejre, pe gât, itt a nyaka után, pe amândouă umeri, így egyszer egyik vállára, egyszer a másikra, pe inimă, pe amândouă genunchi, pe amândouă picioare [a szívre, mindkét térdre, mindkét lábfejre]. Szóval, hogy mondjam én, szerre, érti-e. Egyik térgyre, akkor a másikra, s akkor ... pe capul picioarelor, a lába fejeire es. S azt kell mondani, ne, lássa-e, ide van írva:

Să iasă tăt râul,
tătă spaima,
și tătă răutatea,
și tăte-nțepaturile,
să rămiie frumos,
curat și luminat,
cum Maica Domnului pe lume l-a dat.

Na. Ha így rományul írja, én azt es megengedem, ha magyarra fordítsuk le, én azt se bánom. [...]

Kitől tanulta ezt? Kitől írta le?

Hát én, tudja meg, most es van odale egy asszon... még úgy lehet, két asszon es van, itt Tarhavasón es. Én Máté Gyurkánétól tanóltam. [...]

Az ont is szokták szenteltetni?

Szoktuk. Nagyszeredán szoktunk vinni ont a templomba, értik-e. Me Nagyszeredán sok mindent visznek. Ott képet, olvasót, imakönyvet, akármit vihet. S mondom, így lisztet a marhák részire, s minden. S akkor szoktunk vinni így mi, mondjuk, erre a részre, ont. [...] Az onöntést es, az es szinte hódfottyára jobb vóna, értik-e. Me úgy, ahogy fogy a hód, aszmondják, fogy ki belölle a jedség. Hódfottyára, hogy vejszen, na. [...] Azt a papbácsi csinálja, tudják-e, hogy jó, így nálunk divat, hogy jó házt szentelni. Na, akkor szentelt vizet hagy. Akkor így több rendbe csinálnak így a templomnál es, így Nagyszeredán es igen, akkor Szengyörgy napján es igen [...] s szföntu mászlut [szent misét] csinálnak, s minden, értik. [...] S akkor ide, ebbe az onöntésbe es, érti-e, úgy akkor melegíti az ont, s

Vărsat de on
Când am fost prima dată a
vărsat de 3 ori pe cap, pe inimă
și pe picioare.

Când am fost a doua oară a
vărsat de 5 ori pe cap pe gît pe
amîndouă umeri și pe ge nunchi.

Când am fost a treia oară atunci
a vărsat de 7 ori pe cap, pe gît, pe
amîndouă umeri pe inimă pe
ge nunchi și pe capul picioarelor.

Când am fost a patra oară a
vărsat de 9 ori pe vîrfurile capului
pe gît pe amîndouă umeri pe
inimă pe amîndouă ge nunchi pe
amîndouă picioare adică pe
capul picioarelor.

Pe iasă tot răul totă spaima și totă rău
tatea și totă întepăturile să rămîie frumoș
curat și luminat cum maica domnului
pe lume la dat.

ugy teszi a fejire, akinek szükséges, ugy a tálval a vizet, s amikor meg van olvad-
val az on, ugy töti belé. De hát, románul ugy mondják:

Să iasă tăt răul,
tătă spaima,
tătă răutatea,
toate-nțepaturile,
să rămie frumos, curat,
cum Maică Domnului a dat.

Magyarul:

[Távozzon az összes rossz,
minden rémület,
az összes gonoszság,
minden szűrés,
és maradjon szép, tiszta,
amint a Szűzanya adta.]

Me az ulyan, aszmondják, hogyha meg van jedvel, az akkor ugy szűrja, s hogy
mondjam, olyan szűrésokat érez a testjibe. S ugy szökik fel. Ha aluszik es. Így a
kicsi buba es el van aluva, ugy szökik fel, ugy szöki meg magát, ugy ebrededzik.
S akkor az kell háromszor előre, a fejire, a szüvire, s a lábaira. [...] Egyszer mond-
juk kedden. Akkor péntekenn. Péntekenn, akkor má ötször kell, értik-e? Amikor
kezdi legelőre, hogy önti meg, akkor három rendbe kell az ont megmelegíteni. S
ugy töteni belé, s mind csak azt mondani. Értette-e maga, hogy hogy jó magya-
rul? Ha nem, megmondom magyarul es, hogy:

Jöjön ki belőle minden jedség,
minden rossz, minden,
ne maradjon szűrés benne.

Akkor osztáng, mikor második rendbe [...] akkor esmént ötször kell akkor mán
az ont megmelegíteni. S azután hétszer, s azután kilencszer. S akkor fejeződik bé.
S azt a vizet kell mosdóvízbe, vaj ha kicsi baba, akkor a fürdővízbe tenni.
Igyanak, minden, az arra hasznos, értik-e. [...] Ha így a szent könyvek után me-
nyünk, akkor vétek önöntés es, vizvetés es, mindenféle. [...] Én, amikor meg-
mondtam a papbácsinak, me az az öreg néni, melyik ingemet tanyitott az önön-
tésre, aszmondta, hogy: – Te az ont es, ne mondd meg, hogy viszed szentelni!
Ott bécsomagolod, s ott az áldást reamondják! A papok, hogy miséznek, reamén
az áldás, minden. [...] S te ne mondd meg, amikor gyonsz es, hogy te öntöttél
ont. S osztán a férjem, hogy ugy le vót betegedve [...] még vett egy-egy könyvet,
ugy lefeküve olvasta. S akkor olvasta abbol a könnyüből, hogy vétek, na, önön-

tetni, s még csak vizet es vétek vetni, s akkor [...] osztá osztózódott velem: – Te nem öntesz többet ont! S elmész, mikor mész gyonni, akkor megmondod a papnak! S akkor megmondtam, s aszmondda a papbácsi: – Mire való? Há fogjatok neki, s vigyétek a templomba, s így az evangélium alá es... az ortodoxoknál úgy a pap kiáll úgy az ajtóba, s ott olvassa az evangéliumot úgy a könnyüvel, s úgy odahuzódnak a népek... vinni, hogy az evangéliumot olvassák rea. Akkor van úgy, hogy mikor jó ki – aszmondja – a szentséggel jó ki így a templomba hosszan, s vissza, hogy úgy a szent kenyér es, az es le van takarva, bé van takarva [...] s a másik kezibe van az a nagy szentséges pohár [...] hogy ő azt hojza, s úgy mindenkinek úgy a fejihez érteti azt a poharat... [...] aszmondda, hogy vinni olyankor, s ne foglalkozunk az onöntéssel, mert többet ér a mise. Osztán tudja a drága Joisten. Én nem tudom.⁵⁰

276. Dicsértessék Jézus, Mária, Szent József,
Szent Joákim, Szent Anna,
Isten előtt,
világ előtt
öt szentséges família.
Méltóztatnál bérönni
házunkba szállásul,
lelkembe lakásul.
Gyógyítsd meg lelkemet,
tisztítsd meg szívemet.
Asszonyunk Szüzmaria,
Istennek szent anyja,
imádkozzál érettem, bünösökért,
most és halálunk óráján.
Ammment.

Nagymamámtól tanóltam. Ó Bilibok Anna vót, Borica Demeterné. [...] Olyan tizenkét éves koromba [...] ekkor vótam itten nálla, met mü messzire laktunk tölle. [...] Még tanóltam sokat, de má elfelejtettem azóta. [...] Mikor például a gyermek megjíed, hogy éjszaka szökik fel az ágyába, akkor olyan viccsanásokat csinál, akkor szokták ezt az imát mondani. Így mondda vót nagymamám. Ezen kezdte az önöntést. S akkor, amikor a vizet elészerezte, az ont bétette a kályhába, keresztet vetett, a Miatyánkot mondda el a vízre es, az onra es. Ahánszor öntötte, ha a fejire öntötte az ont, akkor es a Miatyánkot elmondda, ha a lábára... mindenüve. Fejire, két karjára, két lábára, s a mejjire. Ezen mindenbe egy Miatyánkot mondott. S eközt az időszak közt úgy öntötte az ont a vízbe. S eztet [...]

⁵⁰ 50 éves nő, Gyimesbükk, Tarhavaspataka, 2005. október. 17.

kedden s pénteken csinálták, kilencszer meg. S abba az onba, ugye, ahogy a vízbe beléöntötte [...] rendesen a szív kijött, kimutatta, hogy a szív üres. Akkor megmutatta, hogy mennyi tüskéje van a szívnak. Ugy mindenfelé. S onnét tanoltam ezt én, nagymamámtól.⁵¹

MEGJEGYZÉSEK {264–276}

A fejezetünk első ráolvasójának {264} zárórészében szereplő sorok („Menj el arra a pusztára, / ahol a feteke kutyák nem ugatnak, / s a fekete hollók nem kurrognak, / s ahol a harangok nem zugnak!”) a gonoszúzó szövegekben gyakorta emlegetett fekete, más-világ képét hordozzák {126–161/Megj.}. Hasonló szövegrész fejezetünk további három ráolvasásában található {266–268}. Ugyanerre a nem emberi lények lakta, idegen, veszedelmes világra utal a csekefalvi ráolvasóban szereplő vadleán alakja {265}, amelynek közvetlen „rokonai” a más szövegekben szereplő vad leányok,⁵² tündérlányok, fehértündérlányok, feketetündérlányok,⁵³ vadleánkák {280}, vadasszonyok {126}, oroszleányok {265},⁵⁴ oroszleán(e)ányok,⁵⁵ orosz leány {48}, orosz leányok {242}, gonosz leányok {293}, a zaras leányok {298} infernális alakjai is {1–83/Megj.}.

Élső, csinódi – távolabbról talán gyimesközéploki⁵⁶ – eredetű ráolvasónkat háromszor mondja el az idős asszony {264}. A háromszori {265–268, 270–271, 273}, vagy a kilencszeri {267, 276} elmondás jellemzi fejezetünk legtöbb szövegének használatát. Ritkábban egyszer {270, 274}, egyszer, esetleg kétszer {274}, négyszer {275} öntik meg az önt és a viaszt. A gyergyókilyénfalvi asszony összesen kilencszer végzi a szívöntést {273}, a kásonaltízi gyógyító szerint nem lehet kilencnél többször viaszt önteni {267}. Az egy-egy alkalommal végzett öntések száma is különböző, de mindig páratlan (három, öt, hét, kilenc), amely a beteg „megöntött” testrészeinek (a különböző változatokban: fej, nyak, vállak, szív, hát, derék, has, máj, vese, horgasín, térd, lábfej) számával is összefügg {266, 269, 271–276}. Egyes esetekben az alkalmanként végzett öntések száma növekvő (három–öt–hét–kilenc) {275}, vagy fogyó tendenciát (kilenc–hét–öt) {269} mutat. Már 1882-ből van adatunk arra, hogy ijedtségre ötször, kilencszer öntik az önt.⁵⁷ Az önöntő cselekedet végzése összefügg a hold mozgásával. A kásonfeltízi gyógyító asszony „újhold pénteken” kezdi meg az öntést {268}, mások „holdfogytára”, „ha a Hód megszakad”, „ugy, hogy ne menjen belé az ujságba” {267}, „fogyó holdkor” {271}, „hód-

⁵¹ 58 éves férfi [sz. Gyimesbükk, Áldomás száda], Gyimesbükk, Buha száda, 2005. október 14.

⁵² Pócs 1985–1986, II. 459–460. o. XV.2.14.1.

⁵³ Csoma 1994, 254, 257.

⁵⁴ Enyedi 1992, 116.

⁵⁵ Pócs 1985–1986, II. 461. o. XV.2.14.4; Tánczos 1995, 36.

⁵⁶ Báth J. 2004, 299.

⁵⁷ Kozma 1882, 35.

fottyára” {275} végzik, „hogya vejszen”, „me ugy, ahogy fogy a hód [...] fogy ki belőle a jedség” {275}, mert így „amikorra elfogy a hold, addigra meggyógyul a beteg” {271}, „hódfogytára kimarad” az ijedség {267}. Újholdra azért nem jó önteni, mert „felújul” a betegség {267}. Az öntést a legtöbben „egy héten kétszer” {272}, kedden és pénteken végzik {266–268, 272, 275–276}, mert azok „valahogy kiválasztott napok” {272}. Románcsügesen úgy mondják, bármely nap lehet, de a válaszban ott munkál a kedd és a péntek hagyománya („...akármilyen nap. [...] Ha kedden jöttek, kedden öntöttem meg, s ha pénteken jöttek, pénteken öntöttem meg” – 269). A hágótói gyógyító asszony – azért, mert ráolvasóként pénteki imát használ – kizárólag pénteken végzi az önöntést {271}, mások szerint „hónap első péntekin [...] es erőst jó” ezzel foglalkozni {272}. Gyer-gyókilyénfalván szerdán és pénteken „öntik meg a szívet”.⁵⁸ {273} Menaságon napkelte előtt merítik a vizet az önöntéshez {272}, Csíkszentgyörgyön „napfeljőtre” végzik a „megöntést” {270}. Egyesek úgy vélik, bármely napszakban lehet ezt végezni, csak pénteken legyen {271}. Csíkszentgyörgyön hallottam, hogy az önöntést azért kell „napfel-jőtre” végezni – a beteget a kelő Nappal szembe ültetve –, mert ha „napmúltára” végeznék a gyógyítást, „visszaszáll, aki megönti, arra, a betegség”, akkor a tudományos „fölszedi”, „ugy valahogy magára veszi” a bajt {270}. A betegséget „átvevő” gyógyítókról később olvashatunk {286–299/Megj.}. A csíkszentgyörgyi vallomásból kiderül, hogy a beteg távollétében elvégzett önöntés is hatásos lehet, ilyenkor egy jellemző ruhadarabot (csepesz, kendő, ing) „öntenek meg”, amelyet a gyógyítandónak viselnie kell, hogy „ne legyen ő szívilleg olyan ideges vagy beteg” {270}. Fejezetünk bevezetőjében láthattuk, a megöntött ön nem csupán azt mutatja meg, mitől ijedt meg a beteg, de megmutatja a szívet {270, 272, 276}, valamint a megrontott ember „ellenségét” is {270}. Az önöntés ugyanakkor nem csupán a megdermedt anyag alakja révén jósló eljárás, a vízbe öntött forró ólom is megmutatja a testben a fájdalom helyét, központját. Ha beteg, „megvan jedve, olyanokat harsan”, ott, „ahol van a fájás” {269}, „az on kimutassa [...] ahol van a fájdalom, akkorát rittyen” {272}.

Két, egymással nyilvánvaló rokonságban álló – egyazon, dormánfalvi, forrásból is eredő – kászoni szövegünk {267–268} a „Si quaeris miracula...” kezdetű Pádúai Szent Antal-imádság bevezető sorai magyar fordításának foklorizálódott változatával („Atya kereszt csodálkozás...”) kezdődik {12, 291}, ezt egy, megfelelő írott előkép hiányában, autochton népi alkotásnak mondható, a szent és gonosz találkozását leíró ráolvasószöveg („Elindul a tályogos asszony...”), majd a vidéken Kicsi Hiszekegy, Hasznos Hiszekegy néven emlegetett ima két, szokott szövegrésze közül⁵⁹ az első („Hiszek Istenben, / bizom Istenben...”) követi. A kászonalitízi {267} ráolvasó ezzel a szövegrésszel be is fejeződik, míg a feltízi változatban {268} a szöveg lezárásaként – némiképp az adott szí-

⁵⁸ Kilyénfalvi önöntésről („megöntöm a szívűt”) már 1952-ben ír Diószegi Vilmos. (Komáromi T. 2001, 119.) A fejezetünkben szereplő kilyénfalvi „szívöntő” szöveg és rítus leírása szerepel Kolumbán Levente gyűjtésében is. (Kolumbán L. 2004, 94–101.)

⁵⁹ Tánczos 2001, 192, 202.

tuációra (gonoszűző gyógyítás) – alkalmazva, az Énekek Énekében olvasható „Én elaludtam vala, jóllehet lelkemben vigyázok vala...”⁶⁰ igehelyre is utaló, a Winkler kódexben (1506) fellelhető, Krisztusról való imádság⁶¹ egyes részleteit visszhangzó Nunc dimittis antifona néhány sorának folklorizálódott változata szerepel.⁶² Utóbbi szövegrész előjön a csíki kéziratok közül a Petri András-énekeskönyv 1663-ban másolt részében és a Mihál Farkas-kódexben (1677–1687), kissé módosított – egy versszakkal megtoldott – szöveggel pedig a Cationale Catholicum első két kiadásában (1674, 1719). Ez utóbbiak a ráolvasónkbeli imarész talán legközelebbi előképei.⁶³ Az említett sorok a Lelki Fegyver-Ház című imakönyv Nyugodalom előtt való Foháfkodások címfeliratú része egyik esti imájához kapcsolódva is felbukkannak;⁶⁴ a 19. században párhuzamként említhető a Lelki Zöld Koszorú című imádságos- és énekeskönyvben olvasható, Az édes Jézushoz Imádság feliratú szöveg.⁶⁵ A 16. századi kódexirodalmunkban gyökerező ima-szöveg népi változatai a régi Csík vidékén az archaikus népi imádságok körében is gyakorta előjönnek.⁶⁶

A kászoni ráolvasókhoz {267–268} hasonlóan „...a tengernek fenekébe, / A cethalnak gyomrába...” űzi a betegségdémont egy – minden bizonnyal bánkfalvi eredetű – csikmindszenti vízvétel {164}, amelyben a Szűzanya ugyancsak a „tályogos asszon”-nal (és annak „hét fiával, hét leánnyával”) találkozik, így feltételezhető, hogy eredetileg az a szöveg is egyaránt szolgálhatott önöntésre és vízvételre. A románcsügségi ráolvasóval {269} közeli rokonságot mutató szöveget hallottam Gyepecén,⁶⁷ de hasonló önöntést közül már 1882-ben Kozma Ferenc is.⁶⁸

A csikmenasági ráolvasót {272} magnóra mondó gyógyító „napfelkelte előtt, amíg a Nap nem jó fel” meríti a patakvizet önöntéséhez. Egy idős, gyimesfelsőloki asszony kedden és pénteken, kizárólag akkor, „mikor jö fel a Nap [...] vaj amikor a Nap nyug-

⁶⁰ BSV 1922, 639. Cant. V,2: „Ego dormio, et cor meum vigilat...” („Én alszom, szívem azonban őrködik...”).

⁶¹ Winkler kódex 171.

⁶² Erdélyi 1976, 272; Tánczos 2001, 193.

⁶³ Domokos 1979, 580, 1286; RMKT 1974, 31–32, 444–445.

⁶⁴ LFH 1716, 17; 1750, 17.

⁶⁵ LZK, 14.

⁶⁶ „Hét kereszt alatt lefekszem, / hét kereszt alatt fölkelek, / őrzőangyal, örözzél éféleig, / boldogságos Szűz Mária virradtig, / Krisztus Jézus mindétig, / hogy gyarló testem nyugudjék, / szívem el ne aludjék...” (Gyergyóremete); „Én lefekszem én ágyamba, / minden esti koporsomba, / négy szegibe négy szép angyal. / Örözz, angyal, éjjelig, / boldogságos szép Szűz Mária virradtig, / Jézus Krisztus mindétig, / hogy gyarló testem nyugodjék, / szívem el ne aludjék, / hogy Tégedet mindig lásson, / minden gonosz távoztassék, / sátányok megköttessenek, / testünk ne fertőztessenek...” (Csíkbánkfalva); „Ó, én égi Jézusom, / kedves, kegyes Királyom, / gyarló testem nyugodjék, / szívem el ne aludjék. / Sátányok megköttessenek, / hogy testünkhöz ne férközhessenek...” (Gyergyóditró, a szerző gyűjtései).

⁶⁷ Takács 2001, 454.

⁶⁸ Kozma 1882, 35.

szik le”, öntötte az önt.⁶⁹ A napfelkelte előtti és a napszentület körüli időszak a széke-
lyek és csángók archaikus gyógyászatában kitüntetett szereppel bír.⁷⁰ Mindez kötetünk-
ben is megfigyelhető. Csíkszentdomokoson úgy tartják, „míg a Nap feljönne, addig kell
vizet vetni” {123}, „kedden s péntekenn, napfeljövelekor” olvasnak a Szent Antal tüze
ellen Egerszéken {295}, „napfeljövetelkor” olvasnak rá a napszúrás, vaknap okozta fej-
fájásra a gyimesbükki Bartosokpatakán {299}, s napfelkelte előtt „verték meg” a hajda-
ni tudományosok a tejelvevő kantéros boszorkányokat a gyimesi Petkipatakán is {397}.
Kedden és pénteken, napszentületkor olvastak a Szent Antal tüze kínozza beteg gyó-
gyítására a gyimesbükki Bálványospatakán {296}. „Este, reggel”, „napfelkelte előtt, nap-
szentületkor” gyógyítják ráolvasván a kígyómarást a középloki Borospatakán {355} és
a gyimesi Áldomáson {358}, „napfeljötté előtt, vagy naplemente után” imádkoztak haj-
dan, a vetést visszafelé kerülve madarak kártétele ellen Csíkcsekefalván {380}, de „reg-
gel, mikor jön fel a Nap” és „napszentületkor” olvasnak a tehén tályogos tőgyére Csi-
nódon is {392}. Hasonló tapasztalatokat szereztem az Aranykertbe’ aranyfa című kötet
„anyagának” gyűjtése és szerkesztése közben.⁷¹

A magyar régiségből már a 16. századból ismerünk olyan ráolvasót, amelyet nap-
felkelte előtt („ante ortum solis”) kell elmondani,⁷² de hasonló megfigyeléséről számol
be a székelység ráolvasásai kapcsán, 1882-ben Kozma Ferenc is: „A varázs-műtét ren-
desen kelet felé tekintő arczczal és a nap feljötté előtt hajtatik végre. Mintha ebben a
napnak különös jelentősége lenne kereshető.”⁷³ Párhuzamok a 19. század népi vallásos-
ságát tükröző – s egyúttal újra meghatározó – korabeli ponyvairodalomban is fellelhe-
tők. Egy feltehetőleg igen elterjedt nyomtatványon szereplő, hideglelés elleni, „hathatós
erejű”, „hasznos imá”-t „a ki [...] elmondja háromszor a nap felkölte előtt” megszabadul-
hat hideglelésétől.⁷⁴ Krisztus trónja napkeleten van, onnan várható a világ megújításá-
ra, újrateremtésére szolgáló második eljövele.⁷⁵ Kelet a keletkezés iránya,⁷⁶ a pityamal-
lat a világ létesülésének ideje.⁷⁷ Csíkszentgyörgyön is „napfeljötire” önti az önt egy idős
asszony, hiszen úgy tanulta, „napmúltára nem szabad, met [...] visszazáll, aki megönti,
arra, a betegség”, a gyógyító „akkor úgy valahogy magára veszi” azt. Ugyanő „a Nap-

⁶⁹ Takács 2001, 455.

⁷⁰ Takács 2001, 428–429.

⁷¹ Takács 2001, 427–429.

⁷² Bolgár 1934, 18.

⁷³ Kozma 1882, 38.

⁷⁴ LKÉ, 5, 7.

⁷⁵ Mt 24,27

⁷⁶ Tánczos 2001, 84.

⁷⁷ A világ, a ráolvasó gyakorlat alapján úgy tűnik, ebben a napszakban még alakítható, befolyásolható. Minden bizonnyal ezért avatkozik közbe éppen ekkor a gyógyító, hogy a beteget megtisztítva vezethesse át az új nap világába, amely napszentületig már megőrizi fényből formált rendjét, ahol mindennek és mindenkinek – a rontó erőknek és az általuk okozott betegségeknek is – megvan a pontos helye és szerepe (Takács 2001, 428–429).

pal szembe” ülteti a megöntendő beteget {270}. Az orvoslás közbeni keletnek fordulás is jelen van a magyar régiségben. Egy 16. századi, súly elleni (*Contra zwo*) ráolvasót a Nap felé fordulva kell háromszor elmondani („*ter dicas ad zol*”), egy feltehetőleg a 17. században lejegyzett Fefekelyes lora valo ige szerint pedig a beteg állatot „nap kelet felől kell fordítani”.⁷⁸

Noha felhozott példáinkból láthattuk, az archaikus és a népi gyógyászatban alapvetően a napfelkelte-napnyugta kettős szerepe meghatározó, mégis elmondható, hogy a hajnali gyógyítás gyakoribb, mint a napszentületkor végzett, talán azért, mert a fény és sötétség mindennapos küzdelmének drámai fordulópontjai közül a napfelkelte kapcsolódik az új teremtés eszméjéhez is.⁷⁹ A pitymallatot megelőző időszak fontosságára utal az a vallomás is, amelyet egy néhány éve elhunyt gyimesfelsőlaki tudósasszonytól rögzítettem, haláláig titkolt önöntő ráolvasója kapcsán.⁸⁰ Hasonlóan emlékezett édesanyja kígyómarás elleni olvasásaira egy ugrapataki asszony.⁸¹

⁷⁸ Sz. K. 1913; Vikár 1899, 174–175.

⁷⁹ Takács 2001, 428–429; vö. Eliade 2002, 248–249.

⁸⁰ „Bé kell menni, vaj éjfélekor, vaj hajnalba olyankor, amig a madarak meg nem csirranak. Hát az körülbelül három óra lehet. Hogy a madarak ne csirranjanak meg. Meritsen vizet a bal kezivel. Nem a vizvel szembe kell meríteni, hanem viz után. Lefelé. S akkor háromszor meritsen vizet, s örökké locsantsa, s mondja, hogy: Múljon a viz evel a betegséggel!” (92 éves nő, Gyimesfelsőlók, Sántateleke, 2005. május 22.)

⁸¹ Takács 2001, 472.

4.

Nagyszánkára, kicsike szánkára
és tatáros nagyszánkára
 {277–280}

A fejezetünkben szereplő négy moldvai ráolvasó szánka gyógyítására szolgál. A moldvai magyarság által szánkanak, szánkonak mondott betegség elnevezése a román néphit *samca*, *samcă* nevű hiedelemlényének nevéből származik.¹ Az Avestitanak is nevezett román *Samca* – amint azt „Lilith és kísérete” című tanulmányában”, többek között M. Gaster, V. J. Mansikka és T. Pamfile nyomán, Pócs Éva megállapította² – a hírhedt Lilith (héb. *lilith*)³ alakjával is kapcsolatban áll,⁴ amely mögött, ahogyan arról

¹ Tánczos 1995, 128. A szláv eredetű (Dragomir 1973, 211; DLRLC, IV. 9; DLR, Tom. X. Part. 1. 61; DEX, 945) *samcat*, *samcăt* egyes vidékeken *sancanak*, *sancănak* ejtik (Grigoriu-Rigo 1907, 161; Gorovei 1931, 383). Az elnevezés elsősorban Bukovinában és Moldvában terjedt el a románság körében (Marian 1892, 26; Grigoriu-Rigo 1907, 161, de ismerik Teleorman, Romanați, Covurlui, Botoșani megyékben is (Grigoriu-Rigo 1907, 162). Hasonló szellemlény a bolgárság néphitében a *senka*, aki „különösen a viselős asszonyokat üldözi, akik emiatt betegesek és idő előtt szülnek” (Strausz 1897, 171).

² Pócs 2002, 219–220; vö. Gaster 1900, 138, 149–162; Mansikka 1909, 49–57; Pamfile 1916, 237–243.

³ Lilith a nevét – a vele identikus babiloni démon *lilitu*-val (masc. *lilû*) egyetemben – minden bizonnyal három sumér *incubus* széldémon (*Lila*, *Lilitu*, *Ardat-Lilî*), vagy egy *lil* ('lehellet, lélek, szél') elnevezésű démon után kapta. (Jeremias 1916, II. 570; Langdon 1964, 316–362; Tokarev 1988, II. 252; Pócs 2002, 222.) Lilith a zsidó hagyomány szerint az Éva genezist (1 Móz 1,27; 2,21–22) megelőző első teremtésben Ádám felesége (az „Első Éva”), aki – elhagyván férjét – az ördöggel adta össze magát, akivel gonosz szellemeket (*šedim*) nemzett, s azóta az asszonyok és kisgyermekmek megrontásán munkálkodik. Démoncsapat élén járja a világot, ő okozza a meddőséget, kínozza a gyermekágyast, megrontja, megöli a csecsemőket, megissza a vérüket, kiszívja csontjaikból a velőt, vagy ellopja és kicseréli őket, de a férfiakat is megtámadja, ha egyedül alszanak, és a magáévá teszi őket, hogy gyermekeket szüljön tőlük. (Gaster 1900, 148–157; Tokarev 1988, II. 252.) Lilith, ahogyan azt Pócs Éva említi, a Bibliában egyetlen helyen (Iz 34,14), mint „[é]j boszorkány” szerepel (Pócs 2002, 215). A Vulgátában (BH, 655; BSZ, 844.) lamiaként ('[gyermekévő] boszorkány') említik (BSV, 1740, 510; 1922, 728.), de Károlinál is „boszorkány” (SzB, 789.). Alakját jobbra az apokrif zsidó hagyományból, a rabbinikus irodalomból ismerjük, ahol legalább már a 9. századtól felbukkan éjszakai kísértetként (vö. héb. *lil* 'éjszaka') számontartott, démoni alakja (Jeremias 1916, II. 570; Gaster 1883, 396; Pócs 2002, 215–216). A hozzákapcsolódó mítoszok, főként a reneszánsztól, széles körben elterjedtek Európában is. (Tokarev 1988, II. 252–253.)

⁴ De az erdélyi románok *Baba Cojaja* is „egy és ugyanazon mitológiai személy, amelyet Bukovinában *Samcanak* és *Spurcatanak*, a Havasalföldön pedig *Samcanak* és *Avestitanak* neveznek” (Marian 1892, 32–33).

már A. Jeremias és S. H. Langdon, majd Pócs Éva is ír, a sumér Lamme és a belőle származott babiloni démon, a csecsemőrabló, gyermekölő, nőket és újszülötteket bántó Lamaštu (rég. Labartu) egyes vonásai is ott rejlenek.⁵

Pócs Éva említett tanulmányában olvashatunk arról is, hogy a gyermekágyas démonok elleni ráolvasások balkáni ortodox változatainak főhőse Szent Sziszüniosz és Szent Mihály arkangyal,⁶ akik egy Gello (Geló, Güló, Güllu) nevű,⁷ amint írja, a görögöknél már legalább Szapphó idejétől (Kr. e. 6. sz. eleje) ismert,⁸ démonnal küzdenek meg, aki – különböző alakokban (pl. kutya, macska, légy, pók, holló, gonosz leány) – a női termékenység tönkretételén túl a háztartást, a családot és a közösséget bomlasztja.⁹ Gellónak, amint F. Pradel nyomán Pócs Éva megjegyzi, „tizenkét és fél” neve van – közülük az utolsó a ’boszorkány’ (sztrig[ilja])¹⁰ –, megfelelője egyes román ráolvasókban Vestița, Avestița,¹¹ annak ellenfele pedig az apokrif hagyományban Szent Illés próféta.¹² Egyes ráolvasókban az Avestița-nak megfelelő Avezuhanak („Sátán szárnya, Avezuha”) van tizenkilenc neve, melyek közül az utolsó a Samca.¹³ Az Avestița (vö. délszl. veštica ’boszorkány’)¹⁴ elnevezés alatt a románság a samcát érti,¹⁵ amit Bukovinában Tisztátalannak (Spurcata), Észak-Moldvában pedig Avestița, Sátán szárnyának (Avestița, aripa

⁵ Jeremias 1916, II. 412; Langdon 1964, 316–366, 416; Pócs 2002, 221–222. Ugyancsak Lilithtel hozza kapcsolatba a szegedi nagytáj szépasszony-alakját, már 1893-ban, Kálmány Lajos (Kálmány 1893, 229–230).

⁶ Pócs 2002, 217–218. Sziszüniosz alakja a román hagyományban főképp csodatételének („Minunile Sfântului Sisoie”) – feltehetőleg bogumil eredetű – története révén ismeretes (Gaster 1883, 393, 397–400).

⁷ Pócs 2002, 218–219; vö. Pradel 1907, 342–343; Mansikka 1909, 48–49; Greenfield 1988, 186–187; Hartnup 2004, 85–89.

⁸ Pócs 2002, 218; vö. Greenfield 1988, 186; Lobel-Page 1955, 101 (frg. 178). A Gelló, Gil[il]ó, Gellousz, Gülousz démonnevet Damaszkuszi Szt. János (650 k. – 750; Migne 1857–1866, PG–XCIV. 1063A–1064A, De Strygibus), a Szuda (Suidas) Lexikon (10. század; SL 1705, I. 471.), Mikhael Pszellosz (1017–1078; Greenfield 1988, 186.) és Nikephorosz Kallisztosz Xanthopoulosz (1256 k. – 1335 k.; Migne 1857–1866, PG–CXLVII. 347A–348A, Hist. Eccl. Lib. XVIII. Cap. IX.) is említi. A gonosz démon alakja Lilith-tel is nyilvánvaló kapcsolatban áll. (Migne 1857–1866, PG–XCIV. 1063–1064. o. 1–2. jp.; Greenfield 1988, 187; Hartnup 2004, 85.)

⁹ Gaster 1900, 133; Pócs 2002, 217. A posztbizánci és az újabb görög néphitben általánosnak mondható a – sztrigák-kal is kapcsolatban lévő – női démonokban (gelloudesz) való hit, akikről úgy gondolták, kiszívják a kisgyermek vérét. (Greenfield 1988, 187.)

¹⁰ Pradel 1907, 342; Pócs 2002, 217–218. Gelló rontása ellen egy, ráolvasóként élő, Szent Sziszüniosz imádságot használnak, ennek görög és román változatai egyaránt ismertek, utóbbiak gyakran Szent Mihály arkangyal imája (Rugăciunea sf. Arhangelu Mihailu) elnevezéssel. (Marian 1892, 27; Gaster 1900, 139–140; Pócs 2002, 217.) Fejezetünk ráolvasóinak ugyanakkor ezekkel az imákkal semmiféle genetikus vagy szövegbeli kapcsolata nincs.

¹¹ Gaster 1883, 394–400; Pócs 2002, 219.

¹² Gaster 1883, 396.

¹³ Gaster 1900, 133.

¹⁴ Mansikka 1909, 49; Pócs 2002, 220.

¹⁵ Marian 1892, 26–36, 376–382; Pamfile 1916, 239, 241; Dragomir 1973, 210; Székely 1980, 146.

Satanei) is neveznek.¹⁶ Az ukrán szamka (самка) eredeti jelentése 'nőstény',¹⁷ de a román samcă is nőnemű, néhol az emlőiről olvashatunk,¹⁸ másutt hímnemű párjával együtt szerepel {278}.¹⁹ A samca ugyanakkor nem egyértelműen női alak, egyes ráolvasók négy lábú, vérszomjas lényként mutatják be.²⁰ A bukovinai románok úgy tartják, különböző alakokat ölthet magára, egyedül juh, borjú és galamb képében nem mutatkozhat, mivel ők az ártatlanság és tisztaság képviselői.²¹ Hasonló képzetek a különböző gonoszokról a gyimesi, hárompataki csángóság archaikus hitében is élnek.²²

Egyes szótárak szerint a samcă nem más, mint „képzeltbeli gonosz lény, amely megöli vagy betegé teszi az embereket”, valamint a róla elnevezett csecsemőbetegség.²³ A samca leginkább az 1–4 éves gyermekeket támadja meg, akik erősen reszketnek, éjelente felszöknek álmukban, sóhajtoznak és szemmel láthatóan egyre jobban elgyengülnek,²⁴ de az asszonyokat, az anyákat is kínozza, akik rémületből vagy hitetlenségből betegszenek meg, s általában csak halvaszületett vagy tökéletlen gyermeket tudnak a világra hozni. Amikor egy asszonnak nincs része gyermekáldásban, azt mondják, a Sancától – Bukovinában a Spurcatától, Észak-Moldvában Avestițától – szenved. A szánkabetegségben lévő anyától születő gyermek visít, jajgat, tarkóján pokolvar keletkezik, majd meghal.²⁵ A bukovinai románok szerint a gyermekek ezt a – gyomorgörcsből és szájhabsz okozta fulladásból álló – betegséget a Samca vagy Avestița nevű gonosz szellemtől kapják.²⁶ A samcara, samcăra való román ráolvasók között találhatunk

¹⁶ Marian 1892, 26; Grigoriu-Rigo 1907, 161.

¹⁷ Katona L. 1963, 323.

¹⁸ Lupașcu 1890, 16; Gorovei 1931, 268.

¹⁹ Marian 1886, 207; Lupașcu 1890, 18, 42.

²⁰ „Megindult N. úton, ösvényen / Az út közepére érven, / Megtalálkozott a négy lábú Számkával, / Földig érő medvebőrbe takarttal [...] / Az a testét megtörte, / A mellkasát feltépte, / Semeit elhomályosította, / Vérért megitta, / Húsát megette, / Minden erejét elvette...” („A purces pe cale, pe cărare N. / Când la jumătate de cale, / L-a întâlnit o Samcă cu patru picioare, / Cu păr de urs îmbrăcată până în pământ [...] / Trupul i-a schimonosit, / Pieptul i-a stricat, / Ochii i-a painjenit, / Sângele i-a băut, / Carnea i-a mâncat, / Toate puterile i-a luat...” – Pamfile 1916, 241; vö. Marian 1892, 34; Lupașcu 1890, 8).

²¹ Marian 1892, 27; Dragomir 1973, 209–210. A Samca lehet agár vagy macska, árnyék és sáska, pók és légy, bármilyen látható vagy láthatatlan rémalak.

²² Pl. Daczó 1981, 199; Takács 2004, 27, 55–57, 64, 96, 104–105, 117–118, 124–125.

²³ Șaîneanu 1908, 641; DLR, Tom. X. Part. 1. 61; DLRLC, IV. 9; DEX, 945.

²⁴ Marian 1886, 211; Moldován 1888, 93.

²⁵ Grigoriu-Rigo 1907, 161. A samca által a gyermekeknek okozott betegséget a románok samcănak, răunak ('betegség'), spasmanak ('görcs'), bôlănak ('betegség'), reulă-copiilorunak vagy răutatea copiilorunak ('gyermekbetegség') nevezik. (Marian 1892, 376; Pamfile 1916, 237.)

²⁶ Marian 1892, 376. A samca rontása ellen a románok – amint láthattuk – Szent Mihály arkangyalhoz szóló imákat, különböző ráolvasókat, amuletteket, szentképeket használnak. Ezek az ábrázolásokon is Szent Mihály győzi le a nőstényördög külsejű Avestițat (Samca), amelynek haját tépi, nyelvét döfi át. (Marian 1892, 27.) Esetenként a védőamulett is a szamka (sâmcă) elnevezést viseli. (Gaster 1883, 406–407.)

de samcă (szánkára),²⁷ illetve de boala copiilor, de răul copiilor, de răul copiilor (gyermekbetegségre) elnevezésű változatokat.²⁸ Ezekben gyakran a csángóság által használtakkal szinte szóról szóra megegyező eltoltó záróformulát használnak: „Isten mondja, hogy menj el a pusztá hegyekre, ahol ember nem él és a kakas nem szól, a száraz kősziklákra, hogy ott legyen a lakásod mindörökre.”²⁹

A szánko, szánka alakja egy pusztinai vallomás szerint a gyermeket „megváltó”, „megigizó”, „megszoptató” szépasszonyokéval is kapcsolatban van, akik a gyermeknek „mejjszurulás”-t, „hiricelés”-t, hasmenést okoznak. Gyógyítására vizet vetnek, zsírral és fokhagymával „aludtszenet” kevernek össze, s azzal kenik meg fürdetés után háromszor, keresztesen a beteg gyermek testét.³⁰ Talán a pusztinai szépasszonyok megfelelői az első ráolvasónkban sorjázó „Szánka hordozó asszonyok, / mérekszél hordozó asszonyok, / nagy nyilu hordozó asszonyok, / nagy nyavalya hordozó asszonyok...” is {277}. S. F. Marian a Samca tizenkilenc nevét sorolja fel,³¹ de mások is tizenkilenc, huszonnégy, esetenként még több nevéről írnak.³² E veszedelmes démonnak tehát hasonlóan sok – névtabuból eredő – „álneve” van, mint a románság által a frumoasele ('a szépek'), iele ('ők'), dânsele ('ők maguk') formulákon kívül még több tucatnyi névvel illetett szépasszonyoknak.³³

A moldvai magyarság körében – amint Diószegi Vilmostól tudjuk – úgy tartják, akinek számka van „a hasában, mindig beteges, még gyereke se tud lenni”, bár véleményük szerint ezt a betegséget „hülésből” is meg lehet kapni. Amint Gajcsánán mondták, maga a „számkabetegség az egy gyereken történik, egészen elfittyen, elkékül az ujjá meg a körme, a lábán is. Erről lehet észrevenni, hogy számkás”.³⁴ Pusztinán úgy emlékeztek, hogy annakidején „voltak olyan olá asszonyok, azok imádkoztak rá”, vagyis úgy tűnik, a románság körében ismert védőamulettekről, „számka könyv”-ekről a moldvai magyarság is tud.³⁵ A fejezetünk első ráolvasócsoportjában szereplő háromféle szánka inkább gyermekbetegségnek számít, bár egyes fajtáit „az öreg es el bírja pacilni, gyermek es”, igaz a „gyerek hamarébb” {279}.

²⁷ Marian 1886, 207; 1892. 34; Pamfile 1916, 241–242.

²⁸ Marian 1886, 194; Gorovei 1931, 237–240, 383.

²⁹ „Dumnețu ȋnce să te duci în munții pustii, unde omul nu locuiește și cocoșul nu cântă, în pietre seacă, acolo să-ți locuința ta în veci”. Az idézett szövegrészlet egy Nagyszebenben, 1862-ben kiadott nyomtatványból való. (Marian 1892, 30.)

³⁰ Tánczos 1995, 128–130.

³¹ Marian 1892, 28, 30.

³² Pamfile 1916, 238, 241; Dragomir 1973, 200; Székely 1980, 146.

³³ Șaieanu 1886, 22; Moldován 1897, 126; Birlea O. 1981–1983, I. 106; Pop 1984, 232–234.

³⁴ Diószegi 1960b, 107.

³⁵ „Vót egy könyv (román nyelvű), szarvas ördögök vótak rajta. Ilyen számka könyvet kellett venni, azt összesodorták, a könyvön háromszor átalöntötték, egyik pohárból a másikba, azt megittatták. A könyvet a szájához tartották és azon öntötték át. Ha kicsike volt, cseppentettek a szájába.” (Diószegi 1960b, 107–108.)

Fejezetünkben először a száнка három különböző típusára, nagy szánkára {277}, kicsike szánkára {278} és tatáros nagyszámkára {279} használatos ráolvasásokkal találkozhatunk. Az első ráolvasót követő vallomásból nyilvánvaló, hogy a betegség, a rontás három típusát a gyógyító egymástól világosan elkülöníti, s ennek megfelelően orvoslásukra különböző szövegű (bár tipológiailag közel azonos felépítésű) olvasásokat alkalmaz, amelyek egymással szoros kapcsolatban állnak, egyes elemeik – így például első és harmadik ráolvasásunk {277, 279} jellegzetes és igen ritka gonoszűző záróformulája – meg is egyeznek. A szövegek közötti kapcsolatot tovább erősíti a ráolvasás módja, hiszen az idős gyógyító asszony a három ráolvasót egymás után, egyetlen gonoszűző cselekménysor keretében mondja el. Az elsőként idézett, nagy száнка elleni olvasás {277} kezdetén szentelt gyertyát gyújt, amellyel balfelé körözni kezd a beteg feje körül, majd a „sirités” („Térjetek meg...”) után ellenkező irányban folytatja a „kerítést”. A ráolvasókat – egymástól a keresztvetési formula, illetve a Dicsőség által elválasztva – folyamatosan mondja. Az első szövegénél a beteg előtt állva köröz gyertyájával, a második, kicsike számkára használatosnál {278} mögé állva folytatja az olvasást, a harmadik, tatáros nagyszámkára való ráolvasót {279} ismét a beteg előtt végzi – tehát nem csak a gyertya, de maga a gyógyító is „megkerüli” a beteget. Utolsó, pusztinai szövegünk „hetvenhét féle száнка” gyógyítására alkalmas {280}.

277. Ez nagy ijedtség s nagyszánka. [...] Ezt a száнкának mondják. Az ulyan, mikor a gyermekek, rossz betegség van, s azt eszehuzza, vaj hogy es mondjam én, hogy találjam ki jobban... van ulyan betegség, száнка. Megfetekedik. A hosszucska. Aszondja:

Dicsőség az Atyának és Fiunak és Szentlélek Istennek nevében. Amment.
Elindul a boldogságos szép Szüz Mária fehér fátyolával,
három szál gyortyájával,
Szentháromság templomába misehallgatni.
Elöl találkoztak száнка hordozó asszonyok,
méregszél hordozó asszonyok,
nagy nyilu hordozó asszonyok,
nagy nyavalya hordozó asszonyok,
hetven hét nyilu hordozó asszonyok,
hetven hét nyavalya hordozó asszonyok.
Menjenek pusztákra!
Azt kérdé a boldogságos szép Szüz Mária:
„Merre mentek, ti száнка hordozó asszonyok,
méregszél hordozó asszonyok,
nagy nyilu hordozó asszonyok,
nagy nyavalya hordozó asszonyok,

hetven hét nyilu hordozó asszonyok,
 hetven hét nyavalya hordozó asszonyok?”
 „Menünk ennek a Cselinának testjibe,
 csontjait tépjük,
 piros vérit szípjuk,
 szálos husát hasigoljuk.”
 „Menjetek pusztákra!
 Térjete meg!
 Ne menjetek Cselinának testjibe,
 csontjait tépjétek,
 piros vérit szípjátok,
 szálas husát hasigoljátok!
 Menjetek el nagy erdőkbe, rengetegbe,
 hol kakasok nem szólnak,
 kucsák nem ugatnak,
 vasgereblyékvel gereblyélnek,
 vaslapátokval hánnak!
 Menjetek el a feteke tengerbe!
 Az oroslányoknak fejiken menjetek bé,
 talpikon menjetek ki!
 Ott van nektek terített asztalotok,
 kész ebédetek, kész vacsorátok!”
 Hagyjátok el ezt a Cselinát tisztán,
 mind boldogságos szép Szűz Mária
 az ő Szent Fiát ez világra hozta!
 Dicsőség az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek neviben. Amment.³⁶

278. Ez a kicsike szánka. [...] Keresztet vetek, me úgy jár a kezem rivája:

Dicsőség az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek neviben. Amment.
 Sötét szürkült, virjadt.
 Elindula ez a Cselina,
 vert uton, veretlen ösvenyen.
 Esszetalálkozott Szánko Szánkucával,
 Morár Moraricával.³⁷

³⁶ Ezt és a két következő, szorosan összetartozó, ráolvasást {278–279} ugyanaz az idős somoskai asszony mondta el. A gyűjtés adatai a harmadik szöveg {279} után szerepelnek.

³⁷ A ráolvasóban elhangzó nevekre vonatkozó kérdésre adott válasz: „Szánka szánkucával, morar moraricával. Morar... hol terik a buzát essze. Hol csánják... Malom? Malom, há. Morar, a malomnak a hajtója. Morarica, annak a felesége. Hát a Szánka szánkucá? A betegség a feleségével? Igen. Igen. Ugy van.”

Testbe nyomák,
 nagy betegségbe hagyák.
 Sirva, keseregve Cselina
 esszetalálkozott boldogságos Szűz Máriával.
 Azt kérde boldogságos Szűzmária:
 „Minek sírsz, Cselina,
 minek keseregsz?”
 Hogyne sirjak, hogyne keseregjek,
 teljes bódogságos Szűz Mária,
 esszetalálkoztam Szánko Szánkucával,
 Morár Moraricával.
 testbe nyomának,
 nagy betegségbe hagyának.”
 Mondá a bódogságos szép Szűz Mária:
 „Ne sirj, Cselina,
 ne keseregi!
 Itt ez aranylajtorja.
 Menj fel mennybe,
 az arankürtbe fujj belé!
 Minden szentek elégyülnek,
 akik érted esekednek.”
 Dicsőség az Atyának és Fiunak és Szentlélek Istennek nevében. Amment.

279. Dicsőség az Atyának és Fiunak és Szentlélek Istennek nevében. Amment.
 Elindula tatárka
 kilenc fiával,
 kilenc lijányával,
 kilenc onokájával,
 kilenc nyepótájával,
 kilenc réze-ruzájával³⁸
 Cselinának testjibe,
 csontjait tépjék,
 piros vérit szípják,
 szálas husát hasigolják.
 Térjete meg,
 ne menjete Cselinának testjibe,
 csontjait tépjéte piros vérit szípjátok,

³⁸ „Nyepóta, az rokony. [...] Mennek a testjibe betegségvel. Rokonyok azok a betegségek. Több módu betegség. Több rokony oda tartozik. Tartnak oda, hogy: Én es oda való vagyok, te es, másik es. Réze-ruzák azok.”

szálas husát hasigoljátok!
 Menjetek el nagy erdőkre,
 rengetegbe,
 hol kakasok nem szólnak,
 kucsák nem ugatnak,
 vasgereblyékvel gereblyélnek,
 vaslapátokkal hánnak!
 Menjetek el a feteke tengerbe!
 Az orosz lányoknak fejiken menjetek bé,
 talpikon menjetek ki!
 Ott van nektek terített asztalotok,
 kész ebédetek, kész vacsarátok.
 Hagyjátok el Cselinát tisztán,
 mind bódogságos szép Szűz Mária
 az ő szent fiát ez világra hozta!
 Dicsőség az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében. Amment.

Ez immá kifogyott. [...] Szépen kifogy, de há úgy es belémondják e rosszokat es. [...] Meg kell gyojtani akkor a gyortyát. Há. S kell hordozni. Kell hordozni, s amikor mondja, hogy „Térj meg!”, akkor siríti meg e kezivel. Vissza. Há.

Merrefelé kezdi siríteni?

Elülről kezdi. Hátánál kezdődik a vers, osztá itt még e három vers. Aztat mondják, úgy. [...] Dicsőség az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek nevébe. Amment. Mikor kezdi el, akkor kezdje előrül, itt... előrül, osztá veszi e hátáról. Ketszerigyszer. Osztá a harmadikszor még előrül veszi. Mikor a harmadik verset mondja. Azt veszi előrül hemerébb, mikor kettődik verset kezdi, veszi e hátáról, osztá még előrül végez. Osztá veszi hátáról, s mind csak e hátáról végez. S ezket mind a hármát el lehet mondja, met ezek mind... mind egy es nem jó. Mind olyan rosszak.

Háromszor mondja el?

Há. [A gyertyát balfelé kezdi körözni, majd a „sirités” után jobbfelé mozgatja. Az első és harmadik olvasást a beteg előtt, a másodikat mögötte végzi. A keresztvetésnél a gyertyával keresztet vet.] [...]

Itt született, Somoskán?

Nem. Klézsén.

Mikor került ide?

Há, immá ötvenöt esztendeje bétótt.

Ide jött férjhez?

Ide. Itt vagyok, ebbe az ográdába. [...] Itt, a faluba most senki sem. Se Klézsén nem. Me járnak itt nálam. [...] Ezt elmondja háromszor egy gyereknek vagy, ha tyár vén es... öreg es lehet legyen, met az öreg es el birja pacilni, gyermek es.

Gyerek hamarébb, met ha kicsikét fogja minden, találja hamarébb minden. Ez gyerekrül es jó, ez vénnek es jó.³⁹

280. Én mejjszurulástol es tudtam olvasni a kicsikéknek, mikor így felmejen a mellik, s ez a likacska bételik, s hiricelnek, nem tudnak szuszogni. [...] Olvastam három fokocska fokhagymára s egy kicsi zsírra. [...] Három fok fokhajma, s én szurkolom a tővel meg, mikor olvasok a mejjszurulástol. Ebbe es szurok, abba es, abba es. Egyet-egyet, de rendre az egészet.

Egy tūvel?

Egy, egy.

Milyen tūvel?

Há kikvel varunk, mikvel varunk. Igen. [...] Tővel szurkoltam a fokhajmát, s akkor mondtam:

„Hova indultál, hova indultál,
te kicsi szánka, te nagy szánka,
hetvenhét féle szánka!”
„Én elindultam,
ennek a Marikának belészájak a testjibe,
piros vérit megigyam,
szálkás husát elszárajszam,
testjit harsogtassam,
szüvit nyilaltassam.”
„Te innét térj vissza,
me a fokhajmával elejedbe álllok,
tővel megszurkállak,
az eleven szénvel elégetlek!
Te innét térj vissza!
Menj el, ki a hideg havasokra,
szállj belé a vadleánkáknek⁴⁰ a testyikbe,
azoknak idd meg piros vériket,
szárazd el szálkás husikat,
harsogtasd a testyiket,
nyilaltasd a sziviket,
hol a csitkók nem nyeritnek,
a kakasok nem szólnak,
s a harangok nem zudúlnak,
keresztet nem vetnek,

³⁹ 78 éves nő [sz. Klézse], Somoska, 2001. január 6, Bakos Márta gyűjtése.

⁴⁰ Máskor ugyanitt vadgyermekeket mond.

templomba nem mennek,
s meg nem keresztelkednek!”
Ez a leánka meg van keresztelvel,
z-anyja meg van hitelődvel.
Keresztet vetnek,
imádkoznak.
Én es imádkozom,
a boldogságos szép Szüz Máriának
szent tiszteletjire, dicsire,
hogy ettől az olvasástól
ennek a Marikának legyen megvigasztalása.

S akkor ezt elmondom, s olvasak. S akkor én azt odaadom nekik, de a kicsike ne lejen ottogyon, csak az édesanyja, mikor olvasak. S akkor aszmondtam, azt a három fok fokhajmát végighuza, s vegyenek ki háram eleven szent, s aval a zsírval törjék meg a küszöbbe, ott, ne! A sulyoknak a fokával esszetörjék, jó apróba. [...]

Milyen zsírt használ ehhez?

Disznózsirt.

Mennyit?

Egy annyicskát, mind egy dió. A zsirt mind csak oda a küszöbbe, s a három fok fokhajmát, s a három eleven szent es. Megtörik azt a hármat egyhelyre.

Ezt mind a küszöbre teszik?

Oda, a küszöbre. Oda. Mindenfélét. Igen, igen. [...] Töröd essze a szent imediat [azonnal]. Ütöd a sulyokkal meg. Amivel sulykóljuk az ingeket... [...] Annak a fokával töred essze. [...] A zsirt csak oda leteszed, vaj csak a szent s a fokhajmát, s zsírval esszevigyited azután. [...] S azt gyütsék essze, s tegyék bele egy papiroskába, s amikor a kicsikét megferesztik, akkor kenjék le elébb így ne, keresztesen. Így jól-jól. [...] Csak így keresztesen, egy darabig. Így. [A nyakát keni keresztesen, majd egyre nagyobb keresztalakokban, a bal vállától a jobb combjáig, a jobb vállától pedig a bal combjáig.] S osztá esszeértetik, mind csak így keresztesen. [A jobb könyökét a bal térdével, a bal könyökét a jobb térdével érinti össze.] Úgy, úgy, úgy. Háromcorig. [...] Akkor ettől a vállától végig erre a térgyre a keziket, erről a vállakra erről, s azt értesék essze keresztesen, ezt a könyököt evel a térdével, ezt a könyököt evel. Háromcorig.

A jobbat a ballal, a balt a jobbal.

Há. [...] Kiveszik a feredőből, s leteszed egy ribancba az ágyon, s úgy... ott csinálod meg. Nem muszáj ott kend, a feredőbe. Először megfereszt, s osztán megkeni, s akkor az még esszekeni, met az az aludt szén dolog esszekeni, de akkor adnak oan ruhát, hogy osztá megmossák azután. Abba bépókálják, belétakarják. Olyanba, gyengébb gunyákba. S osztán lemossák. Há. [...] S osztán fogják meg így a

nyakától, s vigyék ki a feredőbe. A nyakától, így ne, a kicsikét. [...] S osztá így megfogják a fülitől, s kiviszik a feredőbe. S nem szakad le. [...] A tesvéremnek es úgy vettem, olyan bocolán gyermeke vót, hogy: – Juj, ne, Kata ném, leszakad a nyaka! Nem szakad le. Mindenkinek a nyaka a testjit megtartsa. [...] S akkor visszamejen. Az orvoshoz elviszed, addig rakják az inzsekiót, s addig kénojják, s mind csak úgy marad. De evel elmulik. [...] Én tudtam olvasni mejjszorulástol, önönteni es tudok, vizvetni tudok.⁴¹

MEGJEGYZÉSEK

{277–280}

Első, igen ritka ráolvasónk {277} közvetlen, lészpedi párhuzamát Erdélyi Zsuzsanna közölte.⁴² A két szöveg földrajzilag is szoros kapcsolatán túl az őket kísérő gonoszűző cselekvés (gyertyával való kerítés) megegyező volta a lészpedi és a – talán klézsei eredetű – somoskai ráolvasó genetikus kapcsolatának kérdését is felveti. Második szövegünk {278} közvetlen párhuzamát ugyancsak Somoskáról ismerjük.⁴³

A két szövegben {277, 279} is szereplő „Ott van nektek terített asztaletok, / kész ebédetek, kész vacsorátok!” sorok gonoszűző párhuzamai mind a magyar, mind pedig a román ráolvasók körében ismertek. A betegségdémonokat lakomára hívó szövegek néhány, sajátos jegyeik által pontosan körülírható ráolvasótípusba sorolhatóak.⁴⁴ A második, „kicsike szánkára” való szöveg {278} zárórészében szereplő, mennybe vivő aranylajtorja és a segítő szenteket elhívó aranykürt a románság archaikus szakrális köz-költészetének jellemző képei. Mindkettő ugyanígy szerepel egy másik – Lapulaștul iic-tul sanco (Lapulástól, ijedtségtől, szánkára) feliratú – somoskai ráolvasóban,⁴⁵ de az „arany lajtoriák” képzete előjön két magyarc sügési, kéziratos szövegben is.⁴⁶ A világokat összekötő létrák, lajtorják képzetéről fentebb már olvashattunk {126–161/Megj.}. A kürt, aranykürt, a kürtölés, kürtszó a magyar ráolvasókban, néhány – éppen ezért román eredetűnek vélhető – szövegen⁴⁷ kívül, legjobb tudomásom szerint, ismeretlen. A román ráolvasókban a gondoskodó, gyógyító Isten, illetve a gonoszoktól óvó, azokat elűző Istenanyja (Maica Domnului), a Szent Szűzanya Mária (Maica Sfinta Mărie) alakjához kötődő kürt (bucium), az aranykürt, aranyos kürt (bucium de aur, bucium intr'aurit), az ezüstkürt (bucium de argint), a trombita (trîmbița), az aranytilinkó (telincă de

⁴¹ 71 éves nő, Pusztina, 2002 augusztusa, Bakos Márta gyűjtése.

⁴² Erdélyi 1976, 104–105.

⁴³ Csoma 1994, 257–258.

⁴⁴ Takács 2012b.

⁴⁵ Csoma 1994, 257–258.

⁴⁶ Takács 2001, 496, 501.

⁴⁷ Csoma 1994, 257–258; Takács 2001, 501.

aur) a világok közötti kapcsolatteremtés, az isteni erők segítségével való gonoszűzés, s ennél fogva a megtisztulás és megigazulás, az üdvözülés eszköze és jelképe.⁴⁸ Néhol a Szűzanya maga ragad kürtöt, s harsantja meg a világ mind a négy sarkába („în tuspatur cornuri de lume”), hogy az összes gonosz boszorkányt összehívja szavának hatalmával,⁴⁹ gyakrabban azonban – a Paradicsom kapujából („din poarta Raiului”) aláereszkedve – a megrontott beteg kezébe, szájába adja a harsonát,⁵⁰ amelynek hangja ekkor is a világ négy sarkában („în patru cornuri de lume”),⁵¹ a világ mind a négy sarkában⁵² visszhangzik, hallatára „az egész világ a kerítésre hág”, és csakis a kürtöt fúvóra figyel,⁵³ „a világ és a népek” a Szűzanya által arany koronával megkoronázott, arany kürtöt és ezüst tilinkót fúvók köré gyülekeznek.⁵⁴ Mindez a rontásból, betegségből való kigyógyulás, a megtisztulás és megigazulás képe. Erre utalnak a kürtöt fúvók egyes jellemzői, az arany korona, máshol uralkodói korona (coroană de 'mpărat), az arany koszorú (cunună de aor), a gyémántos ruhák (strae de diamant), az aranyoszlop (cure de aor), valamint a kezükben tartott, a visszanyert egészséget, életet jelképező piros rózsa (ruž roșii).⁵⁵ Az Istenanyjától kapott (arany)kürt a román ráolvasókban – éppúgy, mint a somoskai szövegben {278} – a világ fölötti uralom és az abból fakadó, cselekvő hatalom jelképe.

A „fejiken menjetek bé, talpikon menjetek ki” fordulat {277, 279}, amely kötetünk más ráolvasóiban is előjön {293–294}, a betegség testből való távozásának útvonalt jelöli ki.⁵⁶ Mindez emlékeztet az ijedség esetén, önnel vagy viasszal, „megöntött” testrészek szokott együttesére is {264–276}. A „terített asztal” képe {277, 279} a szövegek román kapcsolataira utalhat.⁵⁷

A harmadik szövegünk által gyógyítható szánkabetegség „tatáros” jelzőjére és hozzá kapcsolódó „Elindula tatárka...” kezdetére megoldást kínál a Magyar Tájszótár (1838), valamint D. Lupașcu Medicina babeloră (1890) című kötete. Előbbiben a „székely szó”-ként meghatározott tatar kifejezésről az olvasható: „rossz semmirekellő [...] Rongyos, hitvány, alávaló... [...] Tatar ember, a' kinek sem esze sem formája, sem öltözte nincs.”⁵⁸ A szó szerepel Krizánál („Tatar ember: akinek kezén minden elromlik, v. aki ferde bá-

⁴⁸ Pamfile 1910, 45; Păsculescu 1910, 126, 133; Papahagi 1925, 133; Birlea I. 1968, II. 410; Birlea O. 1981–1983, II. 54.

⁴⁹ Birlea I. 1968, II. 410.

⁵⁰ Pamfile 1910, 45; Păsculescu 1910, 126, 133; Filimon 1913, 168.

⁵¹ Pamfile 1910, 45.

⁵² Birlea I. 1968, II. 410.

⁵³ Păsculescu 1910, 126, 133.

⁵⁴ Moldován 1888, 102–103.

⁵⁵ Moldován 1888, 102–103; Pamfile 1910, 45; Păsculescu 1910, 126, 133; Filimon 1913, 168.

⁵⁶ Érdekes párhuzama található mindennek a horezmi özbégek betegséget átköltöztető szertartásában, amelyet a test különböző részeire tett gyertyákkal végeznek el: „A horezmiek hiedelmei szerint a gonosz szellem [...] fokozatosan halad végig a beteg testében a homlokától a lábáig, és végül a lábujjakon keresztül hagyja el a testet.” (Molnár 2003, 47–48).

⁵⁷ Takács 2012b.

⁵⁸ MTSz, 359.

nású, rossz erkölcsű”)⁵⁹ és Szinnyeinél („tatar: rossz, silány, toldott-foldott, ütött-kopott, hasznavehetetlen”),⁶⁰ utóbbiban is főként a székelység köréből. Alcsíkon hallottam, egy asszonytól: „Tatarságomba szinte levertem vót a csiprot!” A tatárka tehát a betegségdémon hitvány, alávaló, megvetést érdemlő, tisztátalan és kíméletlen mivoltára utalhat. A gonoszok tisztátalan, „gamat” lények képében jelennek meg: „hetvenhétféle szökdöső futkosó rusnya fekete Szent Antal tüzit, kidőlt bédőlt ódalával fagyott szakállával fekete hermáncával”; „béütött ódalával fene farkassával”; „fene farkasával, fekete hernáncával”.⁶¹ A torz alak a gonosz belső kivetülése, de a világunk és a másvilág közötti különbség jelképe is. A csonka-bonkaság jellemzi a csángóság mondáiban, a templomban megfigyelt boszorkányokat is, akik a szertartás során elváltozott és gyakran „félszeg”, nyomorodott alakban jelennek meg, nagy szarvuk, számárfülük van, vagy éppen orruk, fülük hiányzik.⁶² Talán nem tévedünk nagyot, ha mindezt „belehalljuk” a tatárka, tatáros kifejezésekbe. Lupaşcu említett kötetéből kiderül, hogy a románságnál ismeretes egy tatarcának, tātarcának nevezett betegség is, amelyre külön ráolvasót (Descântecă de tatarcă) használnak.⁶³ A tātarcă az említett ráolvasók szerint nagy nyilallásokkal, esetleg gutaütésszerű (rom. săgetătură), bénulásos (rom. pocitură) tünetekkel járó betegség, erre utal megnevezése is. A tātăr ('tatár') szó közeli rokona, a tătărăsc ugyanis 'ádáz, vad' jelentéssel is bír, mint a székely tatar kifejezés is. Talán ez, a betegség kíméletlen voltát megidéző jelentésárnyalat indokolja, hogy a tātarcă betegségnévvé, a tatáros pedig a nagyszánka egyik fajtájának jelzőjévé vált.

A harmadik somoskai szövegben {279} szereplő tatárka fiaival-lányaival, unokáival, „kilenc nyepótájával, kilenc réze-ruzájával” indul a beteg megrontására. A betegségek családi, rokoni kapcsolatairól, s az általuk alkotott infernális árnyéktársadalomról fentebb röviden már olvashattunk {162–204/Megj.}. A „réze-ruza” kifejezés talán a szintén rokonságra vonatkozó retyerutya megfelelője. A somoskai asszony más gyógyító ráolvasói kapcsán is megjegyezte, hogy a betegségek – a trágen, az udma és a tályog – „tesvérek” {385}. Nyilván hasonló kapcsolatban állnak egymással a szánkabetegség különböző fajtái (kicsi, nagy és tatáros nagyszánka) is.

Utolsó ráolvasónk {280} közeli – önöntéshez használt – párhuzamát hallotta Pusztinán, 1991-ben, Tánczos Vilmos.⁶⁴ Ugyanő szövegünk ugyancsak szánkabetegségre alkalmazott változatát fenti „adatközlőnk” hűgától rögzítette,⁶⁵ akitől utóbb Harangozó Imre is magnóra vette mind az önöntő, mind pedig a szánka gyógyítására használatos variánst.⁶⁶

⁵⁹ Kriza 1863, 459.

⁶⁰ Szinnyei 2003, 2240–2241.

⁶¹ Kallós 1966, 150–151; Bosnyák 1982, 117–118. o. 399. sz.

⁶² Magyar Z. 2003, 530. o. 1025. sz.; Takács 2004, 228–232.

⁶³ Lupaşcu 1890, 19–20; Gorovei 1931, 407.

⁶⁴ Tánczos 1995, 126–128.

⁶⁵ Tánczos 1995, 128–129.

⁶⁶ Harangozó 1998, 180–181; 2012, 87–88, 95.

5.

Váltott gyermekre {281–282}

Fejezetünk két ráolvasóját az agos, aggos, „abos”, azaz – amint azt a régi Csíkban leginkább gondolták – a szépasszonyok által elcserélt, váltott gyermekek¹ „megfőzéssel” való visszacserélésére használták. Agos gyermeknek – változatokban abagos, ebagos, aggott, aszalványos, aszoványos, ebugujás stb. – leginkább az angolkóros, sovány, szőrös, öreges (aggos) külsejű újszülötteket, csecsemőket nevezik.² Az ilyen kisgyermeket Csíkban aggosnak,³ a Gyimeseken aggosnak vagy (meg)váltottnak,⁴ Hárompatakon (meg)váltottnak, megcseréltnak,⁵ Moldvában abagosnak,⁶ a bukovinai székelyek között aggosnak mondják.⁷ Az agosság,⁸ mint alapvetően tünettani eredetű népi kórforma, nem azonosítható kizárólagosan egyetlen gyermekkórtani szindrómával sem,⁹ a

¹ Így tartják a bukovinai székelyek, a moldvai csángók is: „Az aggos és a váltott gyermek egy.”; „Akit kicserélnek a szépasszonyok, az az abagos gyermek.” (Bosnyák 1984, 8. o. 21. sz.; 1973, 286).

² Grynæus-Pócs 1977, 37.

³ Szócs V. – Szócs A. 2008, 220.

⁴ Bosnyák 1982, 112. o. 373–374. sz.; Magyar Z. 2003, 513. o. 976. sz.; 2006, 110; 2009, 322–323. o. 254. sz.

⁵ Takács 2001, 453; 2004, 39; 177–181. o. 117, 120, 123, 126–127. sz.

⁶ Diószegi 1960b, 39; Bosnyák 1973, 286; 1980, 151. o. 1255–1259. sz.

⁷ Bosnyák 1984, 8–10. o. 16–29. sz.

⁸ „Vagyon oly nyavalyájok is a gyermekeknek, melyben eleget szopnak, esznek, de mégis semmi láttatja rajtok nincsen, hanem elszáradnak, erőtlenednek, fogynak naponként. Ezt a magyarok néha ebagjának híják. E nyavalya pedig esik a bőr alatt termő szőrféregtől, mely mint a szőrszál olyan vékony...” (Pápai Páriz 1984, 414); „Eb agja, kis gyermekek’ nyavalyájok” (Pápai Páriz 1767, II. 45; 1801, II. 46); „Eb’ agja: kis gyermekek’ nyavalyájok” (Baróti Szabó 1792, 36); „Agos, szőrös p. o. gyermek. Az olyan csecsemőt, a’ kinek ábrázatja, sőt egyéb teste is szőrös, agos gyermeknek nevezik. Székely szó. [...] Kis gyermek’ szőr nyavalyája, midőn e’ miatt sínlődik, ’s nem akar nőni. Székely szó. [...] Agosság, agos: kis csecsemő gyermekek’ nyavalyája, ha bőrük alatt valami szőrféreg teremnek melyek a’ tápláló nedvességet elszívják ’s a’ gyermek elszárad, nem nő.” (MTSz, 17–18); „AGOS, (agos) [...] Így nevezik a székelyek azon gyermeket, csecsemőt, kinek arca, sőt egyéb teste is szőrös, szőrféreges. [...] ...valószínű, hogy e szó gyöke azon ag mely vénet jelent, t. i. az agos gyermek teste mintegy idő-előtti vénségre mutat.” (Czuczor–Fogarasi 1862–1874, I. 48); „Agos [...] 1. idő előtt, gyermek korában szőrös; 2. atka-féreg (gyermek)” (Ballagi 1873, I. 8); „AGOS: szőrösen született, szőrnnyavalyában sínlődő (csecsemő) (Székelyföld)”; „eb-ag: soványító, sorvasztó gyermekbetegség; ebagos: szőrösen született v. nagy- és szőrösfülű (gyermek; ú. n. ’elvártott gyermek)’” (Szinyei 2003, 13, 449).

⁹ Az „agosság” népi tünettani csoportjába tartozik pl. a koraszülöttség, atrophia, angolkór, hirsutismus, hypertrichosis congenita, lanugo (Berde 1940, 177).

betegség okának helyenként azt tartják, hogy az állapotos anya szőrös vagy tollas állattal került kapcsolatba, vagy a bőr felszíne alatt szőrféreg él.¹⁰ Utóbbira utal néhány történeti és lexikális adat is.¹¹ Csíkban gyakran az angolkórossággal hozzák kapcsolatba,¹² de a Gyimeseken sincs ez másként.¹³ Az agos gyermeket itt régen jobbra „megfőzéssel” gyógyították, fejezetünk első ráolvasása kapcsán is arról beszélnek, hogy az agos gyermeket „megfőzték vót” {281}, de második, kosteleki szövegünk mellett is azt olvashatjuk, a „füttőre” feltett üst felett forgatja a gyógyító asszony az „abos” csecsemőt {282}. Megegyező eljárásról már 1794-ből, Somogy megyéből, tudunk,¹⁴ a recens néphitre vonatkozó adatokat a szövegek utáni megjegyzésekben közlöm.

281. Nem tudom, hogy most hogy nevezik, hát ezelőtt azt mondták, hogy agos gyermek... Agos. Megfőzték vót. Tartották a tűz felé. Így hallottam. S akkor mondták... Egy kerüte a házat, de végig imádkozott. S akkor nyitották az ajtót, s:

Mit főzöl, asszony?

S aszondta:

Aggot főzők, ifjat várok.

Ennyit hallottam belőle. S háromszor megkerülték a házat égő gyertyával, s így beszéltek. De ez... Gizit es megfőzték vót, me az es hibás vót. Kettő vót olyan. Egyik megélt vót, a másik meghalt. Így, ennyit hallottam, hogy imádkozott az az asszon, s a házat megkerülte háromszor.¹⁵

282. Mikor az első gyermekem kisbaba vót, nagyon beteges vót. Mindig ment a gyomra, nagyon síró vót. S aszmondta egy néni, hogy lent a falu végén van egy öregasszon, aki tud valamit segíteni az ilyen betegségeken. S elmentem oda a gyermekvel, s kihívták az öregasszont. Gergely Anna néni. S: – Na, mi a baj? Mondom, hogy mi a baj a gyermekvel. S tüzet tett, s feltesz egy üstöt a füttőre, s nekem mondja, hogy én menjek ki a házból s kerüljem a házat. Háromszor meg kellett kerüljem. Mikor érek az ablakhoz, akkor szóljak be. Kérdejem, hogy:

¹⁰ Berde 1940, 177–178; Grynaeus-Pócs 1977, 37–38.

¹¹ Pápai Páriz 1984, 414; MTSz, 17–18; Czuczor-Fogarasi 1862–1874, I. 48.

¹² „Vót ilyen, így mondták, angolkoros gyermek. Amelyik nem valóságosan születik. Azt ezelőtt tej felett megfőzték. De csak tartották, s csak úgy, a tejgőzbe. [...] Egy lábosba tejet tettek, s főzték a kályhán, s akkor feléje tartották a kicsit. Ugy hanyotán, úgy hogy nem a szájába, hanyotán. Aszmondták, megfőzték. Osztán, hogy érvényes vót-e, én erről nem tudok.” (77 éves nő, Csíkszentgyörgy, 2007. május 29.)

¹³ Albert 1995a, 44.

¹⁴ Berde 1940, 177.

¹⁵ 63 éves nő [sz. Csíkdélne], Csíkborszova, 2002. május 17.

Mit főz?

S ő a gyereket ott az üst felett forgatta. S hogy felelt:

Abot.

Kérdeztem újra, hogy:

S mit kíván?

S ő felelte, hogy:

Éfíjat.

S én háromszor ezt be kellett mondjam az ablakon. [...] Aszmondták, hogy a gyermek ki van cserélve. Ki cserélte ki? A szépasszonyok. Ez ötvenhatba vót. [...] Ó idős vót, de nem nagyon. Nem vót nagyon idős. Ott a Kutyalábaknál vót. Ott kint a dombon, ahol van Márika. Márikának az anyóssa.¹⁶

MEGJEGYZÉSEK {281-282}

A gyermekágyat fekvő asszony és „bubája” a közösségből való átmeneti kirekesztettség, „pogánsága” folytán fokozottan védtelennek számít a gonoszokkal szemben. A gyermekágyhoz kötődően „más-idő”-be kerül, amelyhez szorosabban kapcsolódik a rontó erők által uralt „más-világ”, az anyát és gyermekét ezért könnyen éri „rossz szél”, tejét, álmát, egészségét akaratlanul is elvehetik, megigézhetik. A legnagyobb veszély a széke-lyek és csángók régi hite szerint ilyenkor talán a gyermek szépasszonyok általi kicserélése {282}, „megváltása”, miáltal – amint arra a bevezetőben említett történeti adatok is utalnak¹⁷ – az elcserélt kisbaba nem fejlődik, csak a feje nő, szőrösödik, csúf, nyúlik a bőre, „elbénul”, megszárad, esetenként meg is hal.¹⁸ A gyermeket ezért egy-két héten belül megkeresztelik, amelyre a gonoszok járta péntek kivételével bármelyik nap meg-

¹⁶ 70 éves nő [sz. Kostelek], Csíkszereda, 2007. október 26.

¹⁷ Pápai Páriz 1984, 414; 1767, II. 45; 1801, II. 46; Baróti Szabó 1792, 36; MTSz, 17–18; Czuczor–Fogarasi 1862–1874, I. 48; Ballagi 1873, I. 8; Szinnyi 2003, 13, 449; Grynæus–Pócs 1977, 37–38.

¹⁸ Diószegi 1960b, 39; Bosnyák 1973, 286; 1980, 151. o. 1256, 1259. sz.; 1982, 112. o. 373–374. sz.; 1984, 8–10. o. 16–20, 27. sz.; Takács 2001, 453; 2004, 39; 176–182. o. 116–128. sz.; Magyar Z.

felel.¹⁹ A gyermeket „megváltó” szép asszonyokról („pulcræ mulieres”) már egy 1565-ös kolozsvári boszorkányper latin nyelvű irataiban olvashatunk.²⁰

A magára hagyott csecsemő, kisgyermek mellé hagyományosan feszületet, rózsafüzért, imakönyvet, szentelt gyűrűt, fejével lefelé fordított seprőt, piros gyapjával betekert, hegyére állított guzsalyat, mellére két evőkanálból kialakított keresztet tesznek, hogy a gonoszok meg ne váltsák.²¹ A kisbabát a szépasszonyok, boszorkányok a fűtőszipkán át ragadják el a házból, a régiek úgy tartották, hogy a „képibe mást tettek, s ezt, a gyerekeknek a képit, elvitték”, mégpedig azért, hogy megfőzzék, s a „zsírjából kivégyenek”, mert „ők abból tudtak magiknak csinálni valami olyan keveréket, amivel ők tudtak... ők tudták a mesterségiket folytatni azzal.”²² Régi boszorkányperreink aktáiban is olvashatunk hasonló esetekről.²³ A „pókás buba” zsírjának felhasználásával készített keverék feltehetőleg megegyezik azzal a kenőccsel, amellyel más, a boszorkányok, szépasszonyok gyűléseiről szóló mondákban is találkozhatunk.²⁴ Az egyes mondákban fermekának is nevezett,²⁵ fekete fazékban, eldugott helyen tartott boszorkányzsír²⁶ segítségével tudnak a szépasszonyok, boszorkányok lélekben szempillantás alatt hatalmas távolságokra repülni.²⁷ A boszorkányzsír, -kenőcs régi boszorkányperreink irataiban is megjelenik: „Egy másik Gyermekeket vittem az vendégségben [...] a kinek a Csontyát ki szedtük, és a gyermek meg holt, aztat valami Zsírral meg főztük azon Zsirt annakutánna a Feő generális osztogatta.”; „Tompaine léven feő Generalisunk az adott mindennemű Zsirokat, tudományokat, amelyekkel akár embert, ha rontani akartunk ronthatunk, ha Kutyák akartunk lenni lettünk, akárminémű nevezendő állatok.”²⁸ A románság hitében a iele, a hétfalusi csángóknál a kemencesepreűn járó boszorkány, az erdővidéki Vargyason a

2003, 510–514. o. 368–378. sz.; 2006, 110; 2009, 322–323. o. 254. sz.; Antalné Tankó 2004, 231. o. 598. sz.; Halász 2005, 305. o. 1343, 1345. sz.; Szócs V. – Szócs A. 2008, 220.

¹⁹ Balogh Ö. 1932, 345; Takács 2004, 39.

²⁰ Komáromy 1910, 4.

²¹ Bosnyák 1984, 96, 142. o. 898, 1333. sz.; Albert 1995a, 43–45; Magyar Z. 2003, 510–511. o. 968–971. sz.; 2006, 110; Antalné Tankó 2004, 231. o. 598. sz.; Takács 2004, 176–181. o. 116–117, 119–121, 125–126. sz.; Halász 2005, 305. o. 1342–1345. sz.

²² Takács 2004, 181. A megölt, sírokból kilopott és megfőzött csecsemőkből a boszorkányok által készített varázskénőcsről már Johannes Nider Formicariusában (1435–1436) olvashatunk (Nider 1692, 546. [Lib. V. Cap. III.]), de a Malleus maleficarum (1487) is ír a keresztleetlen gyermekek tagjaiból készített kénőcsről (Kramer–Sprenger 1580, 240. [Pars. II. Quest. I. Cap. III.]). vö. Ipolyi 1854, 431.

²³ Schram 1983, I. 342.

²⁴ Bosnyák 1982, 86. o. 146. sz.; Salamon 1987, 84–87. o. 68–69. sz.; Magyar Z. 2003, 499–502. o. 945–948. sz.; Takács 2004, 204–209. o. 192–193, 195–200. sz.

²⁵ Takács 2004, 344. o. 552. sz.

²⁶ Rapaics 1922; Szendrey Á. 1986, 145–154; Győrei 1998.

²⁷ Porta 1561, 85 R,Vs: Lib. II. Cap. XXVI. „Lamiarum unguenta”; Magyar L. 2005, 77–79.

²⁸ Schram 1983, I. 342; Csongrád m., 1758.

rossz, míg Barcaújfaluban – szász hatásra – az ófok vagy nagykalapos cserélik ki a gyermeket.²⁹

A régi Csíkszék vidékén a váltott gyermek visszanyerésére a legfontosabb, legfőbb eljárás a csecsemő – kilenc orsóból tett – tűzön való „megfőzése”. Ennek alapjául az a gondolat szolgál, hogy a megcserélt gyermeket – feltehetőleg zsírjának kinyerésére – „odaát” a gonoszok (szépasszonyok, boszorkányok) is főzik,³⁰ ezért hasonló cselekedet elvégzésével, illetve imitációjával a csere „visszacsinálására” kényszeríthetőek. Erre utal gyakran az ilyenkor mondott ráolvasó szövege is.³¹ Külön említést érdemel az a gyepei eljárás, amikor – ahogyan mondták – „ott mind sütték a pereceket, s mind butatták keresztül rajta” a megváltott gyermeket,³² amelynek gyimesi párhuzamáról Kallós Zoltán,³³ újhholdkor végzett csíkszentdomokosi változatáról Balázs Lajos,³⁴ csíkszentmihályi megfelelőjéről Szócs Vince és Szócs András tudósít.³⁵ Az eljárás feltehetőleg analógiába vonható a boszorkányok által megrontott állatok tejének szentelt gyűrűn, illetve lyukas kövön való átféjésével {393–395}.

A zsírja elvételért „megváltott” gyermek „megfőzése”, a rontás „visszacsinálása” még a közelmúltban is élő gyakorlat volt a csíki, udvarhelyszéki, bukovinai székelyek, a gyimesi, hárompataki, Úz menti csángók között éppúgy, mint a moldvai csángó magyaroknál, mára azonban szinte senki sem maradt, aki ismerné az erre szolgáló régi olvasásokat. Láthatjuk, fenti két ráolvasónk {281–282} is csupán memoratban maradt fenn. Az agos, váltott gyermekek „megfőzésére” a fejezetünkben olvashatókhoz hasonló praktikákkal éltek másutt is a csíki székelyek,³⁶ éppúgy a gyimesi csángók,³⁷ a hárompatakiak,³⁸ a moldvai csángó magyarok,³⁹ vagy éppen a bukovinai székelyek.⁴⁰ A székelyszáldobosiak megegyező szokásáról László Gyula írt.⁴¹ A „megfőzésen” kívül helyenként szokásban van a szépasszonyok által megcserélt gyermek „kemencébe vetése” is.⁴² Ismeretesek más eljárások is, így Moldvában az abagos gyermek kiskutyával együtt való meg-

²⁹ Seres 1981, 191.

³⁰ Takács 2004, 178. o. 121. sz.

³¹ Albert 1995a, 45; Takács 2001, 453; 2004, 182. o. 127. sz.; Magyar Z. 2003, 512–513. o. 975, 977. sz.

³² Takács 2004, 181. o. 126. sz.

³³ Kallós 1962 [EA 5606], 21–22.

³⁴ Balázs L. 2001b, 332–336.

³⁵ Szócs V. – Szócs A. 2008, 220.

³⁶ Szócs V. – Szócs A. 2008, 220–221; Balázs L. 2001b, 332–336.

³⁷ Balogh Ö. 1932, 345; Kallós 1962 [EA 5606], 21–22; Bosnyák 1982, 112. o. 373–374. sz.; Albert 1995a, 45; Magyar Z. 2003, 512–513. o. 975. sz.

³⁸ Takács 2001, 453–454; 2004, 178–182. o. 121–128. sz.; Magyar Z. 2003, 513. o. 976–977. sz.

³⁹ Hegedűs 1952, 129; Diószegi 1960b, 52–53.; Bosnyák 1980, 151. o. 1255. sz.

⁴⁰ Diószegi 1960a, 88–92; Bosnyák 1984, 8–10. o. 20, 22–26, 28. sz.

⁴¹ László 1934, 186–187.

⁴² Diószegi 1960b, 42.; Bosnyák 1984, 23. o. 159. sz.; Takács 2004, 182. o. 128. sz.

fürdetése,⁴³ állathoz érintése,⁴⁴ kilenc káposztatorzsa levével való mosdatása,⁴⁵ hamus, zabszemes vízben való füröszttése, szentképhez érintése,⁴⁶ Moldvában és a Gyimeseken a szépasszonyok ágyba, kéménybe tett babával való távoltartása.⁴⁷ Ez utóbbit a Gyimeseken is gyakorolják, megelőző eljárásként is.⁴⁸ Bukovinában továbbá gyógyfüvek levével mosdatják, esetenként át is keresztelik az agos gyermeket.⁴⁹ Csíkból, Bukovinából és az Úz mentéről ismeretes a váltott gyermek „kicsi csipor, nagy kalán” varázsmondóka alkalmazásával való visszacserélése is.⁵⁰

⁴³ Diószegi 1960b, 40; Bosnyák 1973, 286; 1980. 151. o. 1256–1259. sz.

⁴⁴ Diószegi 1960b, 40–41.

⁴⁵ Bosnyák 1973, 286.

⁴⁶ Diószegi 1960b, 41–42.

⁴⁷ Bosnyák 1973, 286; 1982, 86–87. o. 153–154. sz.; Magyar Z. 2003, 510. o. 967. sz.

⁴⁸ Antalné Tankó 2004, 231. o. 598. sz.

⁴⁹ Bosnyák 1984, 10. o. 27, 29. sz.

⁵⁰ Szócs V. – Szócs A. 2008, 223; Bosnyák 1984, 23. o. 159. sz.; Magyar Z. 2003, 513–514. o. 978. sz.; 2009, 322–323. o. 254. sz.

6.

Ijedtség gyógyítására

{283–285}

A fejezetünkben szereplő három ráolvasó Pálpatakáról és Fenyőkútról, Bakos Márta gyűjtéséből való. Fenyőkút Korondtól mintegy hat, Pálpataka pedig – amely eredetileg Korond tizenegyedik tízeze volt – hét kilométerre terül el. Mindkét település Udvarhely vármegye parajdi járásához tartozott Trianon előtt, tehát a fejezetünkben szereplő szövegek nem a régi Csíkszékről, hanem annak közvetlen közeléből származnak.

A ráolvasókat ijedtségre {283, 285}, nagy ijedtségre {284} használják. Első két szövegünk ugyanattól a pálpataki asszonytól származik, aki az általa „nagy ijedtség”-nek nevezett állapotra, „amikor má lássa, hogy [a beteg] erőssen ásitozik, legelső mondáskor, az álla kaptája esik le” {284}, mindkettőt elmondja kilenc – egymástól három napnyi távolságra lévő – alkalommal, kilencszer, „hogya a sziviből kitakarodjon” az ijedség {283}, mert ezek az imák olyanok, mintha „adna egy nyugtatót valakinek be” {284}. A tudományos és a beteg gyógyításkori ásítózásáról a vízvetések kapcsán olvashattunk {84–125/Megj.}, a kérdéskörrel alaposabban Szent Antal tüze elleni ráolvasóink kapcsán {286–299/Megj.} foglalkozom. Második szövegünk {284} bizonyosan valamely 18–19. századi nyomtatott imádságoskönyvből való, de talán ugyanez igaz első ráolvasónkra is {283}.

Harmadik, fenyőkúti szövegünket {285} ugyancsak kilencszer – három egymást követő napon – mondják rá az ijedt betegre. Ez a ráolvasó nyilvánvaló kapcsolatot mutat az archaikus népi imádságok, így egyes esti imák („S Isten adott melléje három őrző szent angyalt. / Az egyik alussa, / a másik nyugossa, / a más a mennyekbe sértengeti...”), illetve az ún. Kicsi Hiszekegy („Menj el, gonosz Sátán, ne kísértsd, / menny erővel jó hozza, / felelj meg képembe...”)¹ defenzív képi egységeivel. Utóbbi imatípus általában két nagy – szorosan összekapcsolódó – szövegrészből áll,² ezek közül az első kiváltképpen a jó halálért mondott, valamint egyes pénteki imák szövegeihez,³ míg a második, kísértő gonoszokat távol tartó, exorcisztikus jellegű szövegrész – amint arra Tánzos Vilmos is felhívja a figyelmet⁴ – elsősorban az esti imádságok defenzív, gonoszűző jegyeihez szokott kötődni.⁵ Nyilvánvalóan ezért, kimondott gonoszűző jellege

¹ Tánzos 1995, 66–69; 2001, 192; Takács 2000a, 196; 2001, 330.

² Tánzos 2001, 192, 202.

³ Erdélyi 1999, 869, 870; Kósa 1979, 389.

⁴ Tánzos 2001, 202.

⁵ Így pl. Polner 2000, 133, 135, 213, 224, 234–235; Besenczi 1998, 49–50, 54–60, 65–66; Harangozó 2001a, 136, 194.

miatt, szerepel fenyőközi ráolvasónkban {285} éppúgy, mint két pálpataki szövegünkben {283–284}, melyek közül előbbiben, rendhagyó módon, a Kicsi Hiszekegy mindkét nagy képi egységből szerepel egy-egy részlet („Menj el, gonosz Sátán, / ne kísértsd! [...] / Bizik az Istenbe, / bizik az Urjézus Krisztusnak megfelelő képibe.”), míg utóbbiban – ugyancsak szokatlanul – az ima első szintaktikai egységét jellemző kép, az Istenben bízó ember alakja bukkan föl, a fentivel teljesen megegyező sorokban.

283. Előbb keresztet vetünk a homlokára, s a szivire, mind a kettőre, mondunk egy Műatyánkot, egy Üdvözlégy Máriát. Mikor elmondtuk, utána mondjuk eztet, hogy:

Az Atya, Fiu, Szentlélek Istennek nevében, Ámmen.
Se nem az én bűnös szám,
(Keresztet vetek a számra.)
se nem az én bűnös ajkim,
hanem az Urjézus Krisztusnak szájából származott
szent ígének szent hatalmával parancsolok,
hogy ennek az Istvánnak mindenféle szívbéli rettegések,
fájdalmas, ideges, ártalmas nyavalyák
a sziviből kitakarodjanak!
Menj el, gonosz Sátán,
ne kísértsd!
Piros vérit ne szíjátok,
szálkás husát ne hasogassátok!
Testyi tetemét földbe ne szállítsátok!
Bizik az Istenbe,
bizik az Urjézus Krisztusnak megfelelő képibe.
Az Atya, a Fiu, a Szentlélek Istennek nevében. Amen.

Keresztet vetünk a homlokára s a szivére. Mind a két helyré, ahányszor elmondjuk, ezt el kell mondani kilencszer. Egymás után. [...] Kilenc, kilenc nap. Minden három nap múlva egyszer elmondja, s akkor kilenc nap. Ezelőtt aszmondták, így jó, hogy... kilencszer elmondja eztet, amit én elmondtam. [...] Egyszerre mondja el kilencszer, ezt, amit én most elmondtam. [...] Minden három nap múlva, s megint három nap, amíg a kilenc. Hogy a sziviből kitakarodjon. Ezelőtt úgy tartották, hogy az a sziviből az az ijedség, az a... lenyugtassa, az az imádság. [...] S azután a félelem benne nem vót. Egy olyan hónapon keresztül megvót az. De minden három nap múlva végeztük rendesen. [...] Ha immá köz marad, az nem baj, csak el kell végezni. Az, hogy valaki megfogadja, hogy ezt kilencszer elmondom, s nem végzi el, az bűn. Azt tartották régebb. [...] Aki rászorul erre, azon muszáj segíteni. Vagy medvétől, vagy tüztől megijed, hát akkor azt nem hagyassuk... Bármitől megijed, ez jó. Bármitől jó. [...] Egy hónapba úgy es el vót

végezve. Ha nem, a ruhára es imádkozhattunk. Ha nem éppen azt akarta, hogy. [...] Az imádságot. S utána mondja a Most segíts meg Máriát. Azt kérjük, ugye, hogy jöjön segítségünkre. Akármikor monhassa, mindegy. Ha reggel, ha este mondja, mindegy. Aki megijedett, arra, mondom, keresztet vet, s akkor mondja a nevit közre, hogy ennek olvasok.

Ki végezhetette el ezt az imádságot?

Aki nem káromkodik. Me [...] aszmondta az Urjézus, úgy lehet, az én nevemmel gyavittani, aki nem káromkodik. Me kérni es, s szidni es nem lehet. Csak kérni úgy lehet, ha nem szidjuk. [...]

Az mondhatta el aki tiszta életű?

Igen, igen, igen. Az mondhatta el. [...]

Ezt csak nő mondhatja?

Akárki. Igen. De... ez sokaknak segített. Itt sokan jártak, ide ezért... ez nem babonaság, met vót, aki ugye felelősségre vonta, hogy hát, ne hát olvasnak, s odaküdték a plebános úrhoz, hogy mondjon, mit mond? S aszmondta, hogy hát ha imádság... akkor nem fog meg. Me énnkem hitem van máskülönben. [...] S osztá hagyomány, ugye, hagyományról maradt, így oszt én es örököltém ezket így. [...] Ezeket tanóltuk ugy a nagymamámtól.

Mikor tanította ezt magának a nagymamája?

Hát én nem vótam, ejsze, több tízévesnél, mikor kezdett, ő végezte sokszor.⁶

284. Az is ugyanerre. Csakhogy, azt mondom, hogy nem tisztult ki, amikor má lássa, hogy erőssen ásitozik, legelső mondáskor, az álla kaptája esik le, ugy ásitozik a legelsőnél, aki megvan erőst ijedve. [...] Még olyan es van, akit ugy kellett megfogjunk, hogy le tudjuk fogni, annyira indulatos vót, nem tudtuk mondani, semmi imát, semmit. S osztán akkor arra ugyan elmondjuk aztat, hogy hát:

Amikor kimene Uram,
áldott Jézus Krisztus a Gecemányi kertbe,
hetvenhét fiával,
hetvenhét tanítványával.
Amit meghagyott tanítványinak,
meghagyott dolog legyen,
amit megszerzett,
megszerzett dolog legyen.
Parancsolok az Úrjézus Krisztusnak szájából
származó szent igével, szent hatalmával,
hogy ennek az Istvánnak

⁶ 55 éves nő [sz. Fenyőkút], Pálpataka, 2003. július 30. Bakos Márta gyűjtése.

mindenféle szívbeli rettegések,
fájdalmas, ideges, ártalmas nyavalyák
a szivéből,
s minden testéből kitakarodjanak!
Ittmaradási ne legyenek!
Bizik az Istenbe,
bizik az Urjézus Krisztusnak megfelelő képibe.
Az Urjézus Krisztus legyen mindenkor megvigasztalója,
az Atya, Fiu, Szentlélek Istennek nevében,
Ammen.

Ezt tehát nagy ijedtségre mondja?

Igen. De akkor mind ezt, mind a kettőt el kell mondani. Akkor mind a kettőt. Egyszerre végezheti mind a kettőt.⁷ [...] Ha annyira, hogy le kell fogni, akkor mind a kettőt kell végezni. Mer má neki az idegekre rá van hatva, s akkor azé kell, hogy ez egy olyan, mind egy... adna egy nyugtatót valakinek be.

S akkor ezután van a záróima.

Igen. Az a „Most segíts meg, Mária...” Kezdi aval, s legkésőbbén végzi aval. A lezáró imával. Egyéb nem. Semmi egyéb. [...]

A plébános úr tudja ezt az imát?

Nem tudom. Őt es tanítsam meg erre? Hát régi vót... régi vót. Régi imádság vót. S könyvbe vót. Abból tanóltuk vót annak idején. Abból tanólt a nagymamám.

Le volt írva?

Imádságos könyvbe. Igen.

Kézzel volt leírva?

Nem, nem, nem. Ez rendesen, olyan régi-régi, de ejsze vót az száz évesnél több, az a könyvek. Abból imádkozták legelsőbbén. Abból kezdték. S osztán ugy irta mindenki le. [...]

Mindkét ráolvasót a nagymamájától tanulta?

Igen. Igen, igen. A nagymamámtól, igen. Az édesanyámnak az édesanyjától. Tízéves koromba megtanóltam vót. Me mondta, sokon segített... sokan azé jöttek... osztá nagy imádkoztató asszon vót az is, ugyhogy örökké a templomba ő vót a Mária Társulatja feje. S máskülönben, ugye, akárki ilyennel jött, akárkin segített. [...] De ő könyvből imádkozta eztet. [...] De én leírtam vót csak belőle, me ő nem adta ide nekem.⁸

⁷ Nagy ijedtségre mindkét ráolvasóját {283–284} elmondja a pálpataki asszony.

⁸ 55 éves nő [sz. Fenyőkút], Pálpataka, 2003. július 30. Bakos Márta gyűjtése.

Az Atyának, Fiunak, Szentlélek Istennek nevében. Amment.
 Phö-phö-phö!
 Szállj el ijedség!
 Parancsolok az áldott Úrjézus Krisztusnak
 szent igével, szent hatalmával,
 a bűnös Sátán fiának,
 hogy hetvenhétféle nyavalyát
 sziviből, tagjából kitakarítsatok!
 Menjetek kemény kősziklákra,
 azt törjétek, rontsátok, hasogassátok!
 Menjetek a tengernek mélységes örvényébe,
 hogy ennek az Ilonának
 piros vérit ne igyátok,
 szálas husát ne hasogassátok,
 testit, tetemét földbe ne szállítsátok!
 Piros vérének elájulását
 adjad meg az ő előbbi jobb egészségét!
 Istenbe bízok, Istenben,
 s Isten adott melléje három őrző szent angyalt.
 Az egyik alussa,
 a másik nyugossa,
 a más a mennyekbe sértengeti.
 Menj el, gonosz Sátán, ne kísértsd!
 Menny erővel jó hozza.
 Felelj meg képembe,
 fogdosám jó reménységgel,
 benne való bizodalommal.
 Világ Ura, Úr Jézus Krisztus,
 Szent Máténál születék,
 Krisztus Urunk, amikor megszületék,
 jászójba helyezteték.
 Az Atyának, Fiunak, Szentlélek Istennek nevében. Amment.
 Válgék egészségedre!

Keresztet kell vetni.

Ezt mire mondják?

Ezt mikó megijed, ijedtségtől. S akkó elmondom eztet, így. És háromszor mondom
 eztet így, a mellire. Keresztet vetek, s a kezem reateszem. És akkor háromszor [...]

a hátára, s akkor a fejire. Így a kezem reateszem, és így végzem. De ez soknak sokat

ért. Má soknak imádkoztam eztet el. [...] A mellin kell elköpködni. Így, hogy:

Phö-phö-phö!
Menj el ijedség!

Háromfelé, így. [...]

Hányszor kell elmondani?

Eztet három nap egymás után. Ugy hogy kilencet. S akkor három nap egymás után ezt az ijedség ellen valót. [...] Máma es, s hónap, s hónap után. Vót, aki a medvétől megijedett. Lovas szekérrel kihozatta magát, hogy imádkozzam el neki. S helyrejött. Még izéről es jöttek, Farkaslakáról fel. Hogy imádkozzam.

Mikor mondja? Reggel, este?

Nem számít, csak mindennap, hogy el kell végezni. Ő ül, vagy fekszik, nem baj. Ha kicsi gyermek, akkor veszem az ölömbe... s ha nagy, akkor odaülök melléje, s úgy. Csak buzgón, ájtatosan kell végezni. [...] De én eztet nagymamámtól tanoltam. Édesanyámnak az édesanyja soknak szokott imádkozni, s tőle. Leírtam, mert én megijedtem, s akkor leírtam, s úgy megtanoltam.⁹

⁹ 63 éves nő, Fenyőkút, 2003. augusztus 1. Bakos Márta gyűjtése.

7.

Szent Antal tüze és vaknapra {286–299}

Fejezetünkben az ún. Szent Antal tüze való ráolvasók szerepelnek, szám szerint tizennégy, hat gyimesbükki {290, 293–294, 297–299}, két gyimesközeploki {286–287}, két gyimesfelsőloki {288–289}, egy Úz menti {295}, két alcsíki {291–292} és egy középcsi {296} szöveg. Utóbbi rakotttyási eredetű. Bartosokpataki ráolvasónk {299} – amint látni fogjuk – minden bizonnyal az ún. vaknap gyógyítására szolgál. A Szent Antal tüzéről egyszerű könyvet írt Grynaeus Tamás, amelyben Remete Szt. Antal (250 k. – 355) alakjának, legendájának tárgyalása után igen aprólékosan mutatja be a róla elnevezett betegségcsoportot, valamint annak népi gyógyítását.¹ Fejezetünkben sok helyütt hivatkozom az említett kötetre, amelynek tudományos eredményeit a magam gyűjtéseivel és kutatásaival egészítettem ki.

A Szent Antal tüze magyar nyelvterületen az egyetlen olyan betegségnév, amelyet bizonyosan szent nevéből képeznek, illetve valamely szent alakjával hoznak közvetlen kapcsolatba.² Az elnevezés Remete Szent Antal (250 k. – 355) alakjához kötődik.³ A Szent Antal tüze kifejezés, amelyet az ókori és kora középkori forrásokban szereplő görög flogószisz, valamint latin ignis sacer, ignis sacer Firmini és szinonimái (ignis gehennae, ignis invincibilis, ignis persicus, morbus beatae Mariae) megfelelőjeként Európában már a 12. századtól használnak, a rozson – főként nedves időben – megtelepedő kórokozó gomba, az anyarozs (*Claviceps purpurea*) toxikus ergot alkaloidái által okozott mérgezésre (ergotizmus),⁴ a 16. századi és későbbi magyar forrásokban többnyire

¹ Grynaeus 2002

² Ismeretes ugyan a kifejezés ritka szinonimájaként használt Szent János tüze elnevezésen kívül egy bizonytalan Szent András pofa betegségnév (Berde 1940, 284), s talán az orbánc is Szent Orbán (†230) pápa nevének szláv változatából származhat (Melich 1908, 85–86; Katona L. 1908, 417), előbbi azonban bizonytalan adat, utóbbi pedig csupán feltételezés (Grynaeus 2002, 86).

³ Erdélyi 1976, 115; Grynaeus 2002, 28; Takács 2000b, 224; 2001, 427–428. Remete Szt. Antal 270–275 között az egyiptomi sivatagban (Pispir) remetéskedett, majd a Kolzim-hegy lábánál telepedett le, ahol egész remetetelep alakult ki körülötte. Szent Antal a szerzetesség atyja. Életét a Szt. Athanasziosz (†373) által írt Vita Antoniiból, tanításait az Apophthegmata Patrumból (Az atyák mondásai) ismerhetjük meg (Vanyó 1991, 138). 355-ben, százöt éves korában halt meg (Debreczeni kódex 71). A szent legendájában szereplő egyes elemek, így a farkas(ok), az oroszánok és a tűz (Érdy kódex I. 452–464) a magyar néphitre is hatottak, csakúgy, mint már a 14–16. században kiterjedten jelentkező képzőművészeti ábrázolásai (Grynaeus 2002, 19–24).

⁴ A korabeli elnevézek: ignis sancti Anthonii (12. század), le mal Saint Antoine (14. század eleje), le feu Saint Anthoine (1363), Antoniusfeuer, sanct Antonien feür (1517), sant Anthoni plag; ignis Persicus, ignis Sylvestris, die Rose, das Rothlauf, das heilige Feuer (1703). Maga a Szent

két másik betegségnévvel, az orbáncsal és a folyosóval együtt, gyakran szinonimaként fordul elő. Mindhárom elnevezés közvetlen környezetében – azzal identikusan vagy csak rokonítva – gyakori a fene kifejezés is, amely, bár önálló betegségnévként szintén csak a 16. századtól fordul elő, talán a fentiektől is régebbi elnevezése az említett tünetegyüttesnek, azonkívül (igaz, kizárólag recens adatokban és kis földrajzi területen) előfordul szinonimájukként a hupulyka szó kiterjedt bokra is.⁵

Miután az archaikus népi gyógyászatban a tünetet (általában főtünetként, a fájdalmat) jobbára azonosítják a rontó erők okozta betegséggel, azaz nincs külön tünet és betegség, a Szent Antal tüze a székeleyek és csángók szóhasználatában is több – hasonló tünetekkel jelentkező, ezért azonos természetfölkötti forrásból származtatott, a népi tudatban azonos – betegség gyűjtőneve. Az orbáncon kívül idetartozik minden olyan, leginkább a fejen, de a testen másutt (karon, lábon, nyakon) is jelentkező pírral, tüzes daganattal, gyulladással és lázzal járó megbetegedés (alkalmasint a szemdaganat, a fogínygyulladás, a fülfájás, a mumpsz is), ami erős fejfájást is okoz.⁶ Általában elmondható, hogy a csíki és bukovinai székelység, valamint a gyimesi, hárompataki, Úz menti és moldvai csángóság körében e betegség leggyakoribb tünete az erős, hasogató, szűnni nem akaró fejfájás {287–291, 293–297}.⁷ A csíki és gyergyói székeleyek szerint a fej- és szívfájáson kívül a „kicsattogás”, a vörös, tüzes, apró pattanások, alkalmasint nagyobb hólyagok, sebek jelentkezése a testen, fejen, kézfejen is jellemzi a Szent Antal tüzeit.⁸

Antal tüze összetétel az írott források közül először Murmellius Lexiconában (1533) jön elő „Sent Antal teuze” (‘Sacer Ignis’) alakban, a későbbiekben (16–19. század) folyamatosan adathozható „Zenth antal twzze” (16. század első fele), „szent Antal tüze” (1577), „zent Antal teuze” (1588), „Szent Antal tüze” (1590), „gonofz teuz”, „Sz. Antal’ tüze” (1788), „fzent Antal teuze” (1778–1780) és hasonló alakokban, de „Szent Antal sebe”-ként is, többféle betegségre (pl. ignis sacer, ignis Sancti Antonii, ignis persicus, rosa bullata, cancer, herpeta, pusula) alkalmazva (Murmellius 1533, 77; Szamota 1896, 15; Calepinus 1912, 878. sz.; Máriafi 1788, 154; Rác 1778–1780, I. 243; Hoffmann 1989, 19, 36, 117, 142, 194, 406, 422, 424, 431, 461 [A133, 452; C632, 1261; D203; K1008, 1264, 1299, 1405; N28, valamint C399–401]; Grynaeus 2002, 86–87). A betegségnév a 19–20. századi néprajzi gyűjtésekben is többnyire Szent Antal tüze alakban fordul elő, alig néhány ettől eltérő változatot (így Szent Antal tűz[folyás]; Antal tűző; Antó tüze; tüzeség) találunk (Grynaeus 2002, 86–87).

⁵ Doläus 1703, 523; Grynaeus 2002, 11–12, 86, 90–101; Melich 1908, 85.

⁶ Diószegi 1960b, 55–56; Kallós 1966, 140; Bosnyák 1973, 296; 1982, 117–118, 124. o. 399, 441. sz.; 1984, 27–28, 53. o. 201, 439. sz.; Erdélyi 1976, 112–113; Seres–Szabó 1989, 506; Tánczos 1995, 35–40; Takács 2001, 419–435; Grynaeus 2002, 145–147.

⁷ Erdélyi 1976, 113; Bosnyák 1982, 124. o. 441–442. sz.; Salamon 1987, 194; Tánczos 1995, 36–38; Takács 2001, 422, 423, 427, 430, 431; Antalné Tankó 2003, 27–28.

⁸ „Hogy Szent Antal tüze. [...] Ejsze, kiütések vótak a fejin, vagy a testyin.” (76 éves nő, Csíkmadaras, 2006. december 5.); „A Szent Antal tüze az, ha nagyon fáj a feje. Vagy nagyon fáj a szíve. [...] Kipirosodott az arca? Az arca. Igen, igen. Az úgy kivörösödött. Kitüzesedett. [...] Az a testén másutt is kiütött? Nem ütött ki máshol. Csak a kezén és az arcán. A keze is kipirosodott? Ki, igen. Kipirosodott. A kézfeje? Igen. Apró pattanások. Hólyagos pattanások? Nem is mondhatom, hólyagos, de olyan piros vót. Olyan apró piros vót. Az viszketett? Fáj is? Viszketett. Nem fáj,

Maga a bizonyos napszakokban jelentkező, nem emberi rontás (pl. igézet, urszita) következtében beálló, tehát földöntúli hatalmak okozta erős, önmagától elmúlni képtelen fejfájás, valamint a feldagadt és kipirosodott arc a székelyek és csángók számára a legbiztosabb jele annak, hogy valakinek a Szent Antal tüze „van a fejibe”, mert akit az elfog, annak „kipirosodik az arcája, s nagyon-nagyon fáj a feje”.⁹ Vannak, akik a bor-

csak viszketett. S az arcán is csak ugyanúgy? Igen. Ugyanúgy.” (85 éves nő [Csíkszentmárton], Csíkbánkfalva, 2007. június 3.); „A Szent Antal tüze, ugye, kigyullad az arca s a testye, s viszket. S arra szoktak imádkozni. Imádkozott máma.” (78 éves nő [sz. Pottyond], Csíkmenaság, 2007. június 1.); „...így kipattogott a teste valakinek, s aszmondták, hogy Szent Antal tüze. [...] Ugy kipattogott a test, olyan lett, mind a vörössapró. Valami úgy megtámadta a szervezetet. A bőrt.” (68 éves nő, Csíkszentgyörgy, 2007. június 2.); „Aszondták valami olyan, valami... mit tudom, hogy es fejezem ki, na, valami pattanás, valami olyan pirosas. A Szent Antal tüze. Így mondták. Az hol jött ki? A kezein? Az arcán? Há mindegy. A testinn. [...] De beszéltek róla régebben. Beszéltek.” (78 éves nő, Gyergyótölgyes, 2007. június 5.); „A Szent Antal tüze, az olyan betegség, hogy aszmondták, hogy semmiféle nem látszott a bőrön, csak égett, égett, égett.” (69 éves nő, Csíkszentgyörgy, 2007. június 2.); „Így mondták, hogy Szent Antal tüze. Valami seb keletkezik az embernek a testire, s azt nevezték Szent Antal tüzinek, de különösen én se láttam, vagy nem... nem ismerem, hogy milyen seb az, csak tudom, hogy valami seb lesz az embernek a testyre, s annak mondják, hogy a Szent Antal tüze.” (79 éves nő [sz. Csíkszenttamás], Csatószege, 2008. május 15.); „Valami pattanás lett, s úgy el vót tüzesedve, s azt mondták Szent Antal tüzinek.” (72 éves nő, Marosfő, 2008. november 18.); „Isten örözz, hogy valaki abba kerüljön! Az egy olyan nehéz betegség, hogy az nagyon-nagyon ritka, aki át tudja vészelní. Megtelik olyan pattanással. S az nagyon viszket, a pattanás, s nagyon nehéz... nehéz kigyógyítani. [...] Szent Antal tüze. Igen. Ugy féltettek, mikor gyermekek vótunk es. Nem es nagyon engedtek, hogyha valamelyik gyermek. – Oda nem szabad menni! [...] S nem akarták mondani, hogy miért.” (83 éves nő [sz. Gyergyókilyénfalva], Marosfő, 2008. november 18.).

⁹ Takács 2001, 419–420. Ugyanerről szólnak a következő csíki, gyimesi, kászoni vallomások: „A feje fáj, aszondták, hogy a Nap szurta-e meg, vaj Szent Antal tüze járja. [...] A fejet fájatták akkor, amikor mondták, hogy a Szent Antal tüze járja. [...] Ugy valahogy olyan fejfájás vót, hogy az úgy jött, hogy szakadt el a feje, no. Olyan gyors fájás vót.” (84 éves nő [sz. Pottyond], Csíkmenaság, 2007. június 1.); „Ugy ellepte és egész az arcát úgy egészen piros borította el. Szent Antal tüze. Ellepte.” (83 éves nő, Csíkpálfalva, 2006. június 6.); „Szent Antal tüze kiverte az arcát. S akkor úgy le vót pirosodva, s valamit mondtak rea, de nem tudom, hogy mit.” (86 éves nő, Madéfalva, 2007. június 7.); „Egy olyan testbül jövő betegség, az a Szent Antal tüze. Így mondták annak. Egybe csak elpirosodik az orcája. S akkor osztá fáj a feje.” (87 éves nő, Csíkmenaság, 2007. május 29.); „Tudtak a fejfájástól es. Vót nekem egy leántesvérem, az es. Így a fejire, így, hogyha fáj erőst nagyon a feje, mondott, de se nem írtam le, se semmi. Az es mondták, hogy a feje azért fáj olyan erőst, hogy Szent Antal tüze van benne. Voltak itt öregasszonyok, akik azt tudták. Tudtak olvasni tőle? Igen. Igen.” (78 éves nő, Gyimesközélpók, Borospataka, 2007. október 25.); „Általában, ha olyan piros volt az orra, vagy valami ilyesmi, ki vót pirulva, azt tartották Szent Antal tüzének. Az csak a fején volt, vagy másutt is? Általában csak az arcon. Azt hogyan mondták? Hogy ellepte a Szent Antal tüze? Hányja a Szent Antal tüze a fejit? Hát inkább úgy, hogy: Ne, látszik rajta a Szent Antal tüze! S azzal mit lehetett csinálni? Imádkoztak. Volt, aki tudott arra olvasást is? Hát, a régi öregeknél vót. Vót.” (74 éves nő [sz. Csíkszentgyörgy], Csíkszentlélek, 2008. november 8.); „Szent Antal tüze. Igen. Hát az

ivástól kipirult arcot, vértolulásos, zúgó fejet is a Szent Antal tüze hatásának gondolják.¹⁰ Sokan úgy tartják, a Szent Antal tüze járta ember feje, teste nem állandóan, inkább hajnalban {287, 295} és napszentület előtt {293} fáj „erőst”.¹¹ A pitymallat és napszentület körüli időszaknak – csakúgy mint más ráolvasásoknál – itt is éppúgy fontos szerepe van, mint bizonyos napoknak. Az olvasást páratlanul {295}, háromszor {286–289, 291, 294, 296}, háromszor vagy ötször {295}, kilencszer {290, 293, 298} mondják el, esetenként több, egymást követő napon megismétlik {286–289, 298}. Egyes vallo-másokból úgy tűnik, régebben általános lehetett a napfelkeltekor, napfelkelte előtt {286, 295, 298}, illetve a napszentületkor, napszentület után {296, 298}, valamint a kedden és pénteken {295–296} végzett gyógyítás. Manapság erre már nem fektetnek nagy hangsúlyt, sokan úgy tartják, ez „nem fontos”, „nem számít”, mindegy, mikor olvasnak rá {287–289, 291, 293}, nem egyszer a beteg állapotához alkalmazkodnak, „amikor fáj a feje”, akkor gyógyítják {294} – igaz, a szükség a hagyomány szerint elsősorban az említett időszakokban lehet a legnagyobb.

A régiektől hátrahagyott, Szent Antal tüze elleni ráolvasókat már kevesen ismerik, pedig – főként az elzárt, messzi patakszomszégekben – nagy szükség lenne rájuk ma is, hiszen akit ez a betegség „jár”, az „szépen vesz meg” a fájdalomtól, mert „az egy olyan fejfájás, vaj egy olyan testi fájdalom, hogy valakit úgy elfog... a könnye hull, ez egy olyan be-

olyan vót, hogy az arca kipirosodott nagyon. És lázzal járt. [...] Az vót a Szent Antal tüze. Akkor imádkoztak. Csak nem tudom az imát. Mer az nagyapám idejéből vót. Rég vót. Nem tudom az imát. Hogyan imádkoztak arra? Odahaza a családba. [...] Me olyan nagyon piros vót az arca, valóságos tűz vót. S nagy lázzal. S abba az időbe, mikor az a betegség járt, itt minálunk nem vót orvos. Ugy, háznál kezeltek mindent. [...] De ilyen beteget én láttam. Kicsi gyermek vótam. Szomszédba bementem, s láttam, a bácsi fekszik, de olyan piros vót, mintha vérbe fűrésztörték vóna. Nagy lázzal. De osztán tudták, hogy mivel gondolják. Mégis jobban lett. [...] Ez vót a Szent Antal tüze. Magos lázzal járt.” (87 éves nő, Kásonjakabfalva, 2008. november 17.).

¹⁰ „Igyék meg jó sok veresbort, s mingyá a Szent Antal tüze van a fejibe.” (80 éves férfi, Gyepece, 1995. szeptember 23.); „A Szent Antal tüze avvót, hogy megrészegeedett valaki. S: – Na – aszmondja –, ezt es a Szent Antal tüze megjárta. Csak [...] így mondták, hogy: – A Szent Antal tüze megjárta.” (82 éves nő, Csátószeg, 2008. május 15.); „Ha ivutt, akkor aszmondták: – A Szent Antal tüze körüljárta. Ezt mind én az öregektől, a régi öregektől tanoltam.” (77 éves nő, Csíkszentgyörgy, 2007. április 15.); „Valamikor ezt es mondták, hogy a Szent Antal tüze megjárta, me megrészegeedett. [...] Én ezt hallottam a z-öregektől, mondta ángyom, hogy... kérdeztem, hol van György bácsi, s aszmondja: »A Szent Antal tüze megjárta. Le van feküve.« Akkor má tudtuk, hogy ittas. [...] A Szent Antal tüze megjárta, me ittas.” (56 éves nő, Orotva, 2006. május 23.).

¹¹ Takács 2001, 420. „Ugy fáj a fejem, hogy nem tudtam... Éjjel nem fáj, s nappal, mikor a Nap kelt fel, akkor kezdett fájni, s míg a Nap lehaladt. S aztán vót egy asszon, aki... letakarta a fejem s imádkozott. De egy hétig fáj, s aszondta, Szent Antal tüze. [...] S akkor úgy fáj a fejem, hogy nem tudtam a szememet kinyitani nappal. Mikor a Nap felkelt, még leszentült, addig fáj. S éjjel nem fáj.” (70 éves nő [sz. Csinód], Csíkbánkfalva, 2007. október 19.). Hasonló képzetekre utal egy menasági vallomás: „Mikor elkapta, akkor egy olyan huszonnégy órát tart.” (87 éves nő, Csíkmenaság, 2007. május 29.).

tegség”.¹² Ráolvasóink virágkorában orvosi ellátás a csíki falvakban sem igen volt, a gyimesiek, hárompatakiak, Úz mentiek pedig hírért is alig hallották a „doktorok”-nak. A hagyományos tudás őrzői egyébként is úgy tartják, a Szent Antal tüze kínozza beteget hiába viszik orvoshoz, az nem tud segíteni rajta, csak a ráolvasás {291, 297}.

A Szent Antal tüze gyógyításakor szentolvasóval, égő szentelt gyertyával, szentelt pimpóval (barka) „kerítik” a beteg fejét, utóbbiakkal, vagy a ráolvasással átváltoztatott liszttel meg is füstölik, ennek hatását fokozandó fejét kendővel takarják le.¹³ A Szent Antal tüzeit előző szertartásokban gyakori a kés használata. Egyesek késsel vagy késre tett olvasóval vetnek keresztet a beteg fejére {294, 286},¹⁴ mások késsel és szentelt gyertyával {298}, késsel és törülközővel mondják az olvasást¹⁵. Aligha véletlen, hogy az említett eljárások egytől egyig Gyimesbükkön (Bálványospataka, Budáka-oldal, Rakottyás, Tarhavaspataka) fordulnak elő, ahol a görög katolikusok számaránya nagyobb volt. A Gyimeseken ismeretes volt még a szentelt gyertyával keresztbe tett kulcs,¹⁶ Pokolpatakon (Moldva) pedig a „fénkö” használata.¹⁷ Csíkban is szentelt gyertyát gyújtva, kezüket a beteg fejére téve, esetenként – úgy tűnik – bizonyos gyógynövényeket, egyesek szerint régi könyvekben fellelhető szövegeket is használva olvastak régen Szent Antal tüze ellen a tudományos gyógyítók.¹⁸ A távolabbi vidékek gyógymódjain kívül itt nem

¹² Takács 2001, 431–432. Így tartják másutt is: „Az megtámadja a testet erősen. S ha nem segít a Szent Antal, akkor belé kell haljon. [...] Abba beléhal. Ha Szent Antal nem segít. Nem tud annyit imádkozni, s nem segít, akkor beléhal.” (86 éves nő, Csíkcsomortán, 2008. november 8.); „Tudom, hogy az valami... gyuladás, vagy miféle, az a Szent Antal tüze. [...] Arra imádkoztak. Szent Antal tüzeire, arra imádkoztak. [...] De hogyan, s hogy csinálták, nem tudom. [...] Arra imádkoztak, s az a Tamás Laji bám tudott. [...] Annak utódja nincsen.” (83 éves nő, Csíkcsomortán, 2008. november 10.)

¹³ Diószegi 1960b, 108–109; Kallós 1966, 150–151; Bosnyák 1973, 296; 1984, 27–28, 54. o. 201, 444. sz.; Erdélyi 1976, 113; Zólyomi 1986 [EA 23003], 8; Seres-Szabó 1989, 506; Tánczos 1995, 36, 38; Takács 2001, 423, 426, 427, 430, 431.

¹⁴ Takács 2001, 430.

¹⁵ Tánczos 1995, 40.

¹⁶ „Nagymámám [...] keresztbe tette a kulcsot s a szentelt gyertyát, s vitte így a fejénél kerekén, ne: »Elindult Szent Antal tüzes orbáncával... Máriának menyek agyaraiba, foga husait hasogalom, piros vérét megiszom, szálkás husát hasogalom...« Valami ilyesmi. S akkor, hogy: »Térj meg, térj meg, Szent Antal...« csak vitte... »Térj meg, térj meg, Szent Antal, tüzes, tüzes orbáncodval...« Úgy olvasta, akinek nagyon fájt. Aszmondták, hogy ha elalszik olyankor, mikor a Nap éppen szentül le, akkor szokták... aszmondták, találja meg a fejit erőst-eröst nagy fejfájással hasogalja a fejit, mindenfélét [...] hogy hát reaszontult a Nap, s az nem jó, s akkor arra így...” (70 éves nő, Gyimesbükk, Bilibokszer, 2005. október 14.)

¹⁷ Bosnyák 1973, 296.

¹⁸ „Édesanyám tudta. [...] Viaszgyertyát fogtak esze s pimpót. Szentelt pimpónak a kóróját, az ágát. Aval füstölték. Beborították. [...] Nagybeteg vót az asszon, ilyen fejfájásba, s idáig hozták, s úgy imádkozott. Kendő alá húzták, annak a füstjével párolta, s azáltal helyre jött. [...] Vót olyan es, hogy ezt a titkos mondást nem ajánlották, hogy elmondani másnak, hogy megtanúlja. [...] Ugyhogy ne tudja más, met akkor má érvényét veszttette. [...] Aszmonda az illető, hogy ha megtanitalak tégedet, akkor nekem nem érvényes a tudás. [...] Égő gyertya, szentelt pimpó, s

foglalkozom a betegség gyógyítására használt növényekkel (pl. Szent Antal mák, butikó, lapi, füve, Szent Iván/János füve, orbáncfű, csengőfű), valamint állati eredetű és kémiai anyagokkal sem.¹⁹

Az orbánc²⁰ gyakran szinonimaként áll a Szent Antal tüze és a folyosó kifejezések mellett.²¹ Az orbánc betegségnév a 19–20. századi gyűjtésekben a Kárpát-medence egé-

annak a izeje. Szent Antal tűzinek nevezték azt a betegséget. [...] Elfelejtettem. Hogy mit imádkozott, én nem tudom, de imádság vót. [...] Körbe kerítette így a bépólyált fejit. Fogfájás ellen is, arra is. Ilyen gyulladások vótak. Arra es szógált. Inkább ezek vótak a gyógyító eszközök. Alcsiknak egy orvossa vót.” (82 éves férfi [sz. Menaságújfalu], Csíkszentgyörgy, 2007. október 19.); „S arra es vót egy valamilyen imádság, de azt má elfelejtettem. [...] Azt az imádságot elmondta, s örökké aszmondták, hogy az segített rajta. Aki beteg vót, annak a fejire tették a kezit, aki mondta... aki imádkozott, s akkor úgy mondta. Keresztet vetett, s úgy mondta. Nem füstölte meg? Nem gyertyával mondta? Nem. Csak úgy a fejire tette a kezit, s úgy mondta.” (68 éves nő, Csíkszentgyörgy, 2007. június 2.); „A Szent Antal tüze az, ha nagyon fáj a feje. Vagy nagyon fáj a szive. Úgy arra imádkozták ezt. [...] Hogyan olvastak arra? Mit csináltak? Rátette a kezit a fejire. [...] Így egy öreg néni vót, meghalt rég, az olyan szépen tudott imádkozni. [...] Fiait vótam még, s az imádkozta így, a tűz fölött. De az es könyvből imádkozta. Könyvből imádkozta? Könyvből, igen. Szent Antal tűzére is a könyvből? Könyvből, igen. Vót egy olyan régi-régi imádságos könyve, s abból olvasta.” (85 éves nő [sz. Csíkszentmárton] Csíkbánkfalva, 2007. június 3.); „A feje fáj, aszondták, hogy a Nap szurta-e meg, vaj Szent Antal tüze járja. S akkor egy asszon, Endes Jánosné, Máris néni vót, odamentek, s vót virágja. De ő szedett, ezt a virágot ő tartotta. Olyan szép kékecskék. Ilyen alacsonyan ízelt, de kéket nyílik. S elévete a virágot [...] s imádkozott annak a fejire, s azzal a virággal, hogy micsináltak, ittak-e róla, vagy valamit, ezt én se tudom, de [...] ez es hatásos vót, jó vót. Milyenkor nyílt az a virág? [...] Mikor a rókagombát szedik, akkor lehet kapni azt es. S olyan, mind például nálunk mejen az a patak [...] ott, abba a kövecses helyeken lehet látni, lehet kapni.” (84 éves nő [sz. Pottyond], Csíkmenaság, 2007. június 1.); „Szent Antal tüze anyósomnak a fiának, egyik fiának vót a karján. [...] Ki vót útve a fél karján. S azt [...] anyósom üsmerte fel, hogy el vót tüzesedve, s fáj neki ott, s viszkedett. S ki vót pirosodva úgy, mind egy fótot tenne oda. Ki vót pirosodva, s fáj este. [...] De osztá helyre jött. Me valamit tett reja. [...] Van az a Szent Antal virág. [...] Ilyen nagy levele van, így ne. S ritkán, s nagy így ni, mind a nyelv, olyan. [...] Szent Antal virág. Olyan nagy lapija van, ne. De virágja, az csak úgy lehet, éjjel virágzott. Ugyhogy annak virágját nem lehetett. Indulatját látta, de virágját nem lehetett látni. Azt tett rá, igen.” (81 éves nő [sz. Nagybacon], Csíkmenaság, 2007. október 18.)

¹⁹ Bosnyák 1973, 296; 1980, 177. o. 1454. sz.; Seres-Szabó 1989, 506; Grynaeus 2002, 127–132; Antalné Tankó 2003, 155.

²⁰ Rác 1778–1780, I. 232; Grynaeus 2002, 90–94. Az orbánc (erysipelas) oka egy baktérium (*streptococcus haemolyticus*) által keltett gyulladás a bőr irharétégének nyirokereiben. A régi és a népi orvoslás nem különbözteti meg tőle a sertésorbáncot (erysipeloid) sem, de jó néhány egyéb betegséget is idetartozónak vél (Berde 1934, 95–97, 106–107; Grynaeus 2002, 108).

²¹ Az orbánc betegségnévet egy 16. század eleji latin nyelvű recepten már említik („Ad Orbantz”), s a kifejezés a magyar orvosi irodalomból a későbbiek során folyamatosan adatolható orybancy (1568), orbantz (1570), orbancz (1614–1635 között), orbáncs (17. század), orbáncz (1761), orbantz (1778–1780) és hasonló formákban (Grynaeus 2002, 86–87, 90–91, 94–95). Az orbánc név eredetére vonatkozóan: Steuer 1889, 227; Melich 1908, 85–86; Katona L. 1908, 417–418; Horger 1925, 179; Benkő L. 1967–1976, II. 1087; Grynaeus 2002, 34–37.

szében előfordul, Csíktól, Háromszéktől Sopron, Pozsony, Torontál, Alsó-Fehér megyéig, de ismeretes Moldvában és Bukovinában is.²² Az orbánc mint betegségdémonnév a Szent Antal tüze elleni ráolvasókban is gyakorta előjön {286–287, 290, 293–294, 297–298},²³ ugyanakkor vannak olyan, kimondottan orbáncra való „olvasások”, amelyekben a Szent Antal tüze elnevezés nem szerepel.²⁴ Az orbáncra a régi irodalomban és a recens ráolvasókban használt sokféle jelző arra is utal, a kifejezés egyfajta tüneti gyűjtőfogalmat jelent.²⁵

A Szent Antal tüze és az orbánc betegségnevek mellett először a Gyöngyösi szójegyzékben (1560 k.), majd az *Ars Medica* című orvosoló könyvben (1570 k.) bukkan fel folyosó kifejezés,²⁶ amely a 16–18. században a velük azonos vagy „rokon” betegségeket (orbánc, csúz, rák) jelöl.²⁷ A folyosó eleinte egyes betegségek tulajdonságára utaló jelző volt.²⁸ A 19–20. századi gyűjtésekben – a korábban erdélyi orvosságos könyvekben is szereplő²⁹ – folyosó betegségnév csak két összefüggő területről, az egykori Ung, Abaúj, Gömör, Borsod megyékből és a Nyírségből, valamint a Délnyugat-Dunántúlról ismer-

²² Grynaeus 2002, 91–92. Az orbánc különböző elnevezései, jelzői gazdagabbak, elevenebbek, színesebbek, mint a Szent Antal tüzéhez kapcsolódó epithetonok; a régi irodalomban fellelhetők közülük a taryagos ('tályogos', 1570 k.), tüzes (1578, 1683, 1767), szederies (1636), leues (17. század), folyo (1607–1758), sebes, dagadó (18. század 2. fele), a népi szövegekben és ráolvasókban pedig a feneketlen, pattanásos, viszketős (1570), dagadozott (1683), sebes (18. század 2. fele), száraz, futó, sömör, pirosgumós, piroskékes, hideg és meleg, hólyagos, haragos, kásás, kása, csonthányó, vérszipó, színrontó, vizes, koros, igézett, pokóvár, illetve a betegség összes fajtáját megidéző minden moldú, kilenc moldú, 77-féle, kék, zöld, fekete, veres és piros jelzők. (Grynaeus 2002, 90–94).

²³ Erdélyi 1970, 80; 1976, 112–113; Bosnyák 1982, 124–125. o. 443. sz.; 1984, 54–55. o. 445. sz.; Pócs 1985–1986, II. 459–460, 461. o. XV.2.14.1, XV.2.14.4; Salamon 1987, 193–194. o. 180–181. sz.; Tánczos 1995, 37–38. o. 8–10. sz.; Takács 2001, 425–427, 429–430. o. 174–178. sz.; Antalné Tankó 2003, 27–28.

²⁴ Pócs 1985–1986, II. 466–467. o. XV.2.18.3–4; Csoma 1994, 254; 2000, 27; talán Kallós 1966, 154–155. o. 2. sz. Románul: Halász 2005, 245. o. 1042. sz.

²⁵ Berde 1940, 221; Melich 1908, 85; Magyary-Kossa 1929–1940, II. 289.

²⁶ A folyosó betegségnév a régi magyarban 'fut' jelentéssel is álló foly(ik) ige -s gyakorító képzős, 'gyorsan terjed' jelentésű folyos származékának (Mészöly 1911, 249, Horger 1942, 197) folyamatos melléknévi igenevéből vált önálló főnévvé, betegségnévvé.

²⁷ Magyary-Kossa 1929–1940, II. 293–294. Az Orvosi Tanítás (1778–1780) című munka is az orbántz egyik fajtájának mondja a folyosót (Rácz 1778–1780, I. 232). A kifejezés korabeli előfordulásaira: „folyoso” (1585), „folyosó fene” (1616), „foljoso” (1665), „folyosso”, „folloso” (1741), „folyosó” (1778–1780) (Calepinus 1912, 33, 35. o. 156, 164. sz.; Rácz 1778–1780, I. 232; Szarvas-Simonyi 1890–1893, I. 915; Benkő L. 1967–1976, I. 945; Grynaeus 2002, 94–95).

²⁸ Erre mutatnak a régi magyar betegségnevek között a folyo csuz (rheumatismus, articulorum acutus), a folyosó-hideglelés (rheumatismus, csúz), a folyosó mirigy (lymphodentitis?), a futosó mirigy (scrophula) is (Magyary-Kossa 1929–1940, II. 293–295).

²⁹ Így pl. *Medicinae Variae*. Melius Péter Herbariumához kötött receptek. 1603 k. (folioso); Újhelyi István: Orvosságos könyv. 1677 (folyosó); Hoffmann 1989, 30, 34, 35, 299 [A350, 417, 434, 447, I 49]; Grynaeus 2002, 96.

retes, szemben az országban mindenütt használt Szent Antal tüze és orbánc elnevezésekkel.³⁰ A folyosó kifejezés a Szent Antal tüzére használatos székely és csángó ráolvasókban nem használatos, ismeretes azonban a Szent Antal tüze „futkosó, szökdöső” jelzője, valamint Szent Antal „hetvenhétfele futó orbánc”-ának képzete {294},³¹ ami arra utal, a folyosó régies jelentéséhez (‘fut’, ‘fut[k]os’) kötődő, évszázados elképzelések máig élnek a gyimesi csángóság körében.³²

Még a folyosónál is kisebb és jobban elhatárolódó területen, az ország délnyugati, északkeleti csücskében, azonkívül Csíkban és Gyergyóban fordul elő a Szent Antal tüze és az orbánc részleges szinonimájaként a hupulyka betegségnév.³³ Jómagam legutóbb Felcsíkban hallottam a hopolyagos kifejezést.³⁴ A hupulyka a hólyagos orbánc (erysipelas bullosum), illetve egy attól a népi gyógyászati etiológiában el nem különített bőrbetegség megnevezésére szolgálhat.³⁵ A hupolyag kifejezés összetett szóként való magyarázata az Etimológiai Szótár szerint téves,³⁶ ugyanakkor tény, hogy egy, szövege szerint Szent Antal tüze ellen használatos, székelyföldi ráolvasóban ott szerepel a „hobbal, hobhólyaggal” sor,³⁷ amely a – vidék ráolvasásaiban gyakori – hob (‘hab’) képzetével

³⁰ Grynaeus 2002, 96.

³¹ Kallós 1966, 150. o. 1–2. sz. (Gyimesközéplak); Takács 2001, 430 (Gyimesbükk).

³² A futos kifejezést e vidéken a marhafélék párzására is használják („futos a tehen”, „elvitték a tehent futostatni”), tehát az összefügg a szaporodással is. Magyarcsőgésen hallottam, hogy „a kelést nem szabad békőtni, me’ aszongya, hogy: »Szókjél, hetvenhétfele barátom, me’ megköttek!« S akkor több lesz.” (Takács 2001, 469.)

³³ Grynaeus 2002, 97. A szó eredetére, rokonságára vonatkozóan lásd: Szinnyi 2003, 908; 1890, 150; Szarvas–Simonyi 1890–1893, I. 1484; Benkő L. 1967–1976, II. 169; ÚMTSz, II. 1029.

³⁴ „Kenderrel dógoztunk kinn. S egyszer mondja egy szomszédasszon, hogy: – Jaj, Rozál! Mi van veled!? Ne, milyen vagy! Én befuttam a szobába, s a tükörbe má elig láttam. S ilyen nagy hólyagok fityegtek így az arcomon, s szememen, mindenütt. S akkor, ugye, a szomszédok begyűltek, az asszonyok, s egyik ilyent mondott, a másik olyant. S aszmondja egy idősebb asszon: Ez a Szent Antal tüze! Erre imádkozni kell. Akkor vót ott a faluba egy öregasszon, s az imádkozott. Így a gyertyát meggyutotta, így tette, s akkor imádkozott Szent Antalhoz. [...] Úgy mondta, hogy hopolyagos Szent Antal tüze? Hopolyagos Szent Antal.” (78 éves nő [sz. Csíkjénőfalva], Csíkkarcfalva, 2006. december 4.); „Hopolyagos, az azt jelenti, hogy úgy az arcára kijöttek olyan nagy hólyagok, s olyan, mind amikor valakinek elég valahol, s úgy vízzel feltelik, de ebbe es víz vót, csak olyan vörös vót, s úgy lógott, úgy ha ment akármerre, úgy az arcán lógott ide-oda, nem tudott úgy mozogni attól, s úgy az egész teste úgy megtelt aval. Én, ott nálunk, a faluba, ahol én születtem, ott a szomszédba egy gyermek vót így, s még élt Fatimáné, úgy hívták, vót egy öregasszon nálunk, ott fönn. S ő egy olyan asszon vót, hogy ha valaki megijedett libától, kutától, önt öntött, s ő értette ezket az ilyen olvasásokat, hogyha valaki... vagy hódokoros vót. Még azokra es tudott, hogy éjjel kelt fel, s ment el, még azokra es tudott valami imádságot mondani, hogy azok es elmaradtak. De hát most má nem él.” (39 éves nő [sz. Csíkszenttamás], Csíkkarcfalva, 2006. december 4.)

³⁵ Grynaeus 2002, 97.

³⁶ Benkő L. 1967–1976, II. 169.

³⁷ „...fene szent Antal, / hobbal, hobhólyaggal, / hetvenhét eredetekkel...” (Vikár 1901, 394).

társítja a hupolyagnak megfelelő hobhólyagot.³⁸ A „hólyagos” – mint a Szent Antal tüze és az orbánc jelzője – a székely és csángó ráolvasások szövegeiben, ha nem is túl gyakran, de előjön: pl. „hólyagos szent Antal tűzivel”, „hólyagos szentantaltűzivel”, „hólyagos Szent Antal tüze”, „hólyagos orbánc”, „hólyagos orbánc”.³⁹ Egy régi, csikjenőfalvi ráolvasót felidéző memoratban a „hopolyagos Szent Antal” összetétel szerepel.⁴⁰

A fene kifejezés a 15–17. század folyamán folyamatosan adatolható.⁴¹ Betegségnévként először a Nádor kódexben (1508) szerepel,⁴² s a 16–18. században később is felbukkan „fene betegsegh vagy szent Antal twze” (1577), „fene füst czuz” (1578), „fene seb” (1578), „fene ötse seb” (1594) és hasonló alakokban, általában fekélyes vagy rákos megbetegedést jelölve.⁴³ A fene, mint a fen („feni a fogát vmire”) igéből származó participium, eleinte jelzős szerkezetekben („féné habwrwsagh”) jön elő, később hasonló, de már betegséget jelölő szerkezetekből („fene betegsegh”, „fene seb”) kiválva lesz az említett ba-

³⁸ „Hob”-nak (‘hab’) nevezik a sebnek „azt a részét, a mely már hólyagosodni kezd s így hab színű és hab alakú” (Vikár 1901, 394). Egy Szent Antal tűzére való moldvai szöveg a következő fordulattal él: „Ó én titlak tüktöket, / hogy úgy eloszolják, / ahogy a hob eloszlik” (Diószegi 1960b, 109).

³⁹ Diószegi 1960b, 108; Pócs 1985–1986, II. 485. o. XV.4.2.1.; Seres–Szabó 1989, 506; Salamon 1987, 194; Takács 2001, 429.

⁴⁰ „Akkor vót ott a faluba egy öregasszon, s az imádkozott. Így a gyertyát meggyutotta, így tette, s akkor imádkozott Szent Antalhoz. [...] Idetette, így az ajakam alá, így a gyertyát, s így imádkozott. Oszta helyrejtöttem. S hogy mit imádkozott? Emlékszem, hogy »Szent Antal tüze, hopolyagos Szent Antal...« Hopolyagos Szent Antal tüze? Igen, s ilyeneket. De én má, mondom, egy olyan hatodikos lehettem, no, de... úgy kétségbe vótam esve, hogy most mi lesz velem. S elmúlt. Egy hétre elmúlt. Ugyhogy nem maradt semmi. Semmi se maradt. Ő több rendben imádkozott erre? Háromszor. [...] Három különböző napon? Igen. Pénteken. Három pénteken. Reggeli után. Elvégezte a reggeli bajt, s osztán... Ő idevaló volt? Jenőfalvi vót. Kozma Ágostonné vót. [...] ... hatodikos vótam, s akkor ő vót körülbelől olyan hetvennyóc-nyócvan körül.” (78 éves nő [sz. Csikjenőfalva], Csíkkarcfalva, 2006. december 4.).

⁴¹ Így az Ehrenfeld (15. század második negyede), Münchener (1466), Winkler (1506), Nádor (1508), Virginia (16. század első negyede), Sándor (16. század első negyede), Jordánszky (1516), Érdy (1524–1527), Teleki (1525–1531), Peer kódexben (1526), valamint Heltainál, Balassinál, Zrínyinél, Comeniusnál (Grynaeus 2002, 98–99). A fene (‘vad, bestye, kegyetlen, iszonyú, kíméletlen, féktelen, zabolátlan’) kifejezést (Calepinus 1912, 128–129, 328, 350, 352, 507. sz.; Pápai Páriz 1767, II. 92.) emberre („fene ember”), állatra („fene vadak”, „fene farkas”, „fene orozlanok”), mitikus-természetfölötti lényekre („nagy fene sarkany”, „fene és kegyetlen ördög”) és elvont fogalmakra („fene gyewlhewtsegetwl”) egyaránt használják. (Szarvas–Simonyi 1890–1893, I. 815; Gombocz–Melich 1914–1944, 202; Benkő L. 1967–1976, I. 883; EMSzT, IV. 9).

⁴² „Leg ennekom azzoñom / io fegedfegom, / es io vruofoom / Mert en teftom nañon kenzatik / fene farkafnac febeuel, / fephefültetic es göttretic.” (Miserorum pia adiutrix. Nádor kódex 292. o. 703; Sarvas–Simonyi 1890–1893, I. 815; Grynaeus 2002, 99). A „fene farkafnac sebeuel” sor a latin „morbo lupi venenosi” magyarítása (Horváth C. 1921, 153–154).

⁴³ Calepinus 1912, 156, 164, 447. sz.; Pápai Páriz 1767, II. 92; Wagner 1775, 186; Sarvas–Simonyi 1890–1893, I. 815; Benkő L. 1967–1976, I. 883–884. Az említett betegségek pl. cancer, carcinus, carcinoma, carcinodes, gangraena, herpes, phagedaena (Grynaeus 2002, 98–99). Ismeretesek a folyó-fene (cancer, carcinoma), a holt-fene (gangraena, pustula), farkas fene, terjedő fene (herpes) elnevezések is (Pápai Páriz 1767, II. 92; Sarvas–Simonyi 1890–1893, I. 815).

jokat önállóan is megjelenítő főnévvé.⁴⁴ A fenéhez, különös tekintettel szokott jelzőire,⁴⁵ vérszomjas állatok képe társul.⁴⁶ A kifejezés ősidők óta jelzős kapcsolatban állhat a veszélyes vadakkal, s – úgy tűnik – általában vonatkozik a vadállatra,⁴⁷ átvitt értelemben a fenyegető veszedelmet, halált jelöli.⁴⁸ Minderre expresszív képeket használó, ismétlődő részek hívják fel figyelmünket a Szent Antal tüze elleni szövegekben is, ahol gyakran állati jellemzőkkel körülírt gonoszok jelennek meg {286–290, 292–296, 298}.⁴⁹ A démonok hagyományosan rút, csonka, meztelen, részben vagy egészen állati jegyeket viselő alakja a túlvilággal, másvilággal való kapcsolatuk jelölésére szolgál, arra utal, hogy a holtak országának képviselőiként járnak világunk rontására.⁵⁰

A Szent Antal tüze betegség név feltehetőleg csak a 12. század után – az orbánc talán még később (16. század)⁵¹ – vált a magyarság fogalomkincsének részévé, felmerül tehát a kérdés, azelőtt hogyan nevezhették ezeket a betegségeket? A „Szent Antal tüze, az orbánc és a folyosó közvetlen környezetében – azzal azonosítva vagy csak rokonítva – leggyakrabban a 'fene' betegség névvel találkozunk.”⁵² A fenyegető veszedelemre utaló fene, valamint a farkas és a tüzes kifejezések éppen a Szent Antal tüzére, orbáncra, folyosóra használt szövegekben bukkannak fel a leggyakrabban, maga a farkas pedig – néhány kivétellel⁵³ – kizárólag a Szent Antal tüze elleni olvasásokban szerepel.⁵⁴ A Szent Antal tüze a székel és csángó ráolvasókban hét fiával, lányával, hetvenhét féle unokájával, valamint a remete szent legendájából jól ismert vad oroszlánjaival és hetvenhét

⁴⁴ Melich 1920, 121–124; Pais 1949, 277–278; Benkő L. 1955, 277–278; 1967–1976, I. 883–884.

⁴⁵ Így pl. fészkes fene, fias fene, egye meg a fene, fene vinné el, a sörén fene egyen meg. (Budenz 1867, 456; Pais 1949, 277–278; Benkő L. 1955, 486).

⁴⁶ Farkas: Budenz 1867, 456; 1873–1881, 512–513; kutya: Beke 1911, 351–352; vaddisznó: Pais 1949, 277–278.

⁴⁷ Benkő L. 1955, 486; 1967–1976, I. 883–884.

⁴⁸ Az állat szó a régiségben 'állapot'-ot is jelent, s a csángóság rontó hiedelemnéyeinek átváltozásai bizonyítják, hogy az állat az infernális erők testet öltésének állapota is lehet, az a „kép”, amelyben az emberi világ számára megmutatkozik (vö. pl.: Takács 2004, 27, 56, 63, 94, 113, 116–118, 124–125).

⁴⁹ „Mű elmenyünk Erzsébetnek csontja hányására, / vére szipására, / szalos húsa hasogatására!”, „Megyek ennek a ... / húsa-csontja hasogatására, / ízbe-csontba szaggatom, / piros vérit megiszom!” (Tánczos 1995, 36, 38); „Én megyek Péternek testjibe, tetemibe, száraz húsa hasogatni, piross vére szároztatni.” (Kallós 1966, 151); „Menyek, s megyek, / N-nek bészállok a szüvibe, / gyenge testit észaggatom, / piros vérit mind megiszom.” (Pócs 1985–1986, II. 461. o. XV.2.14.4).

⁵⁰ Vö. pl. Daczó 1981, 199; Takács 2004, 27, 55–57, 64, 96, 104–105, 117–118, 124–125.

⁵¹ Szinnyei 1879, 169; Grynaeus 2002, 90–91.

⁵² Grynaeus 2002, 98.

⁵³ Pl. Pócs 1985–1986, II. 347–348. o. XIII.11. (farkasok ellen); XV.15. (marha óvása vadállattól).

⁵⁴ Grynaeus 2002, 100. Gyergyóditrón hallottam a sokatmondó „Hogy a fene kutyát egyék!” szitkot. A farkas alakja a moldvai csángók álmefejtésében alkalmasint halált jelent (Halász 2005, 346. o. 1582. sz.).

farkasával, fene farkasaival, hetvenhét féle farkasával indul meg a beteg rontására. A fene kifejezés a nyomtatásban hozzáférhető székely és csángó szövegekben – egyetlen kivétellel („fene szent Antal”)⁵⁵ –, kizárólag a farkas jelzőjeként („fene farkas”) bukkan fel.⁵⁶ Egy szimpatetikus mágiára utaló adat szerint a gyimesi Áldomáson „a farkashúst fejfájásra, orbáncra használják, alkalmanként egy-egy darabkát kell elrágni vagy megfőzni”.⁵⁷

A fejezetünkben szereplő olvasásokhoz hasonlót közöl a székelység-csángóság köréből Vikár Béla,⁵⁸ később Diószegi Vilmos, Kallós Zoltán, Erdélyi Zsuzsanna, Bosnyák Sándor, Salamon Anikó, Seres András, Csoma Gergely, Tánczos Vilmos, Antalné Tankó Mária.⁵⁹ Pócs Éva további hét olyan szöveget hoz, amelyek másutt nem szerepelnek.⁶⁰ Jómagam kilenc Szent Antal tüze elleni ráolvasót tettem közzé.⁶¹ Megegyező cíllal mondott román szöveget rögzített a moldvai Magyarfaluban Halász Péter.⁶²

⁵⁵ Vikár 1901, 394.

⁵⁶ Kallós 1966, 151; Erdélyi 1976, 112–113; Bosnyák 1982, 117–118. o. 399. sz.; 1984, 54–55. o. 445. sz.; Pócs 1985–1986, II. 459–460, 461. o. XV.2.14.1, XV.2.14.4; Antalné Tankó 2004, 215. A Szent Antal tüzének nevezett betegségeket jellemző tulajdonságkör eszerint a gonosz, túlvilági erőket megjelenítő vadak közül leginkább a farkas alakjához kötődik. Az áldozatát gyakran egyetlen csapással letaglózó medvével álmodni a csángóság álomfejtésében – általában hirtelen bekövetkező, baleset általi vagy erőszakos – halált jelent (Bosnyák 1980, 141. o. 1130–1131. sz.; 2000, 39). Úgy tűnik, a fene, fene farkas alakja a lassabb, hosszú szenvedéssel járó, marcangoló betegség és az utána bekövetkező halál képe lehet a székelyek és csángók hajdani hitvilágában.

⁵⁷ Zólyomi 1986 [EA 23003], 8.

⁵⁸ „Hova mész te fene szent Antal / Hobbal, hobbólyaggal, / Hetvenhét eredetekkel? ...” (Vikár 1899, 175; 1901, 394). A ráolvasó „kelésről való”, szövege azonban arra utal, Szent Antal tüze (is) használhatták.

⁵⁹ Diószegi 1960b, 108–109; Kallós 1966, 150–151, 154–155; Erdélyi 1970, 80; 1976, 112–113; Bosnyák 1980, 177–178. o. 1455–1457. sz.; 1982, 117–118, 124–125. o. 399, 441–443. sz.; 1984, 27–28, 54–55. o. 201, 444–445. sz.; Salamon 1987, 193–194; Seres–Szabó 1989, 506; Csoma 1994, 254; 2000, 27, 85; Tánczos 1995, 36–40. o.; Antalné Tankó 2003, 27–28; 2004, 215. o. 551. sz.

⁶⁰ Pócs 1985–1986, II. 459–461, 464–467, 485. o. XV.2.14.1 (Erdélyi Zsuzsanna gyűjtése), 3–4 (utóbbi Grynaeus Tamás gyűjtése); XV.2.17 (Újváry Lajos gyűjtése); XV.2.18.3–4 (Lükő Gábor gyűjtése); XV.4.2.1 (Diószegi Vilmos gyűjtése).

⁶¹ Takács 2001, 421–433.

⁶² Halász 2005, 245. o. 1042. sz. A Szent Antal tüze kifejezés ugyanakkor a románság körében ismeretlen, bár hasonló kifejezések (focul viu ’élő tűz’, flăcără sfintului ’szent láng’) használatosak, s Nagy Szent Antalnak (Antonie cel Mare) szerepe van egyes betegségek gyógyításában. A magyar orbáncnak megfelelő – s abból is származó (Cihac 1879, 519; Alexics 1888, 15; Melich 1908, 85) – orbant, orbalť (vált. olbalť), urbalt, orbont, arbalť – LEX. BUD. 469; Cihac 1879, 519; Şaineanu 1908, 509; Barcianu-Popovici 1886–1888, 445; Moldován 1888, 84; Gorovei 1931, 244–252, 366–369; Vajkai 1943, 147; DLR, Tom. VIIA. Part. 2A. 273; DEX, 725) az erysipelason (DLR, Tom. VIIA. Part. 2A. 273) kívül ’hagymászeplő’, ’veres bibirtsó’, ’fekete hályog’, ’sertésorbánc’, ’fejfájás’, ’fülfájás’, ’csúz’, ’reumás fájdalom’, ’zöld hályog’, ’trachoma’

A Szent Antal tüze, orbánc ellen használatos ráolvasók népünk körében más vidékeken ugyancsak ismertek, bár jó néhány tájegységből nem rendelkezünk idevonatkozó adatokkal, dacára annak, hogy a Szent Antal tüze betegségnév és a hozzá kapcsolódó betegségfogalom – felekezeti hovatartozástól függetlenül (ami nyilvánvalóan a 16. század előtti időkre utal) – országos elterjedtségű.⁶³ A Szent Antal tüze, orbánc gyógyítására használatos, eddig publikált magyar ráolvasók száma ugyanakkor az itt szereplő szövegekkel együtt sem éri el a százat,⁶⁴ ebből a székelység-csángóság köréből származik a teljes szövegállomány több mint fele, kb. 55–60%-a.

A fejezetünkben szereplő ráolvasások és a hozzájuk kötődő gonoszűző cselekedetek egyes elemeinek, szimbólumainak feltárásában szinte kizárólag a csíki, bukovinai székelység, valamint a gyimesi, hárompataki, Úz menti, moldvai csángóság körében fellelt, szorosan összefüggő szövegállományt és a hozzá kapcsolódó eljárások leírásait használok; más vidékekről származó szövegekre csak egy-két különleges esetben hivatkozom, annál is inkább, mert fejezetünk ráolvasói {286–299} – egyetlen, talán vaknapra való, olvasás kivételével {299} – abba a hosszú, epikus jellegű szövegtípusba⁶⁵ tartoznak, amely csak Csíkból, a Gyimesekről, Hárompatakról, az Úz mentéről, Moldvából és Bukovinából került elő.

jelentéssel is áll (LEX. BUD. 469; Cihac 1879, 519; Şaineanu 1908, 509; Barcianu-Popovici 1886–1888, 445; DLR, Tom. VIIA. Part. 2A. 273). A moldvai orbalț megfelelője Munténiában a brâncă (dor de mâsele; fâlcariță 'orbánc, sertésorbánc'), Olténiában a vivor ('uaz') (Grigoriu-Rigo 1907, 18, 183, 217–218). A brâncă a nyakon és fejen lévő daganatokra (Şaineanu 1908, 86; DEX, 725), rákos megbetegedésekre is utal, néhol 'fene' jelentéssel magyarázzák (LEX. BUD. 65). Idetartozik a fogszíu (azaz foc(ul) viu '[az] élő tűz' – Vajkai 1943, 146–147), amelyet az orbaltra használnak (foc viu orbantiu 'Erysipelas', 'Testnek veress hév kelése, orbántz' – Bobb 1822–1823, I. 426), egyes ráolvasók megnevezésében is (De Orbalț, Foc Viu – Birlea I. 1968, II. 389), a roșăță ('[bör]pír') és az obrinteală, oprinteală, obrintitură, aprindere ('[seb]gyulladás') (Gorovei 1931, 244–252, 366–369). Szind községből (Torda-Aranyos vm.) ismeretes a betegség flăcără sfintului ('szent láng') megnevezése is (Grynaeus 2002, 134).

⁶³ A Pócs Éva Magyar ráolvasások című gyűjteményében és másutt szereplő szövegek a hajdani Bács-Bodrog, Békés, Bihar, Borsod, Csík, Csongrád, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Komárom, Nyitra, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Szabolcs, Tolna, Torontál, Ung, Vas, Veszprém vármegyékből, valamint Bukovinából, Moldvából és a Zoborvidékről, vagyis a Kárpát-medence egymástól igen távol eső részeiről származnak, teljesen hiányoznak ugyanakkor a megegyező céllal használt ráolvasó szövegek a Tiszántúlról, a Temesközéből, Erdélyből, a Hernád-Sajó-Rima völgyéből, a Csallóközből és – két rövid fohász, valamint a Tolnába, Baranyába a 20. század közepén érkezett bukovinai és moldvai telepesektől származó szövegek kivételével – az egész Dunántúlról (Grynaeus 2002, 119–120).

⁶⁴ Grynaeus 2002, 119.

⁶⁵ Pócs 1985–1986, II. 443–447, 459–462, 464–465, 485–486, 512. o. XV.2.1–6, 2.14.1–6, 2.17, XV.4.2.1–2, XV.7.12.3.

Elindula boldogságos szép Szüz Mária
 az ő áldott szent fiával.
 Bemene szent templomába,
 beüle arany karszékibe.
 Mondá az Úrjézus:
 „Ereszd ki, ereszd ki,
 boldogságos Szent Anyám,
 szent pókából szent kezemet!
 Nyuljak fel szent oltáromra,
 vegyek le három szál gyertyát,
 hogy olvassak ennek a Máriának
 a fejire,
 a szemeire,
 az egész testyire,
 az egész ínja, csontjaira
 hetvenhétféle Szent Antal tüzitől,
 hetvenhétféle pokoleredettől,
 hetvenhétféle tüzes orbáncoktól,
 hetvenhétféle obrintolástól,
 hetvenhétféle betegségtől!
 Mert eszi nagy fájdalom szálkás husát,
 s issza az ő piros vérét.”
 „Merre mész, merre mész,
 te hetvenhétféle Szent Antal tüze,
 hetvenhétféle pokoleredet,
 hetvenhétféle tüzes orbáncok,
 hetvenhétféle obrintolás!?”
 „Menyek, menyek ennek a Máriának
 szépsége látogatására,
 csontja hasogatására,
 az ő piros vére megivására.”
 „Térj vissza, térj vissza, Mária hét fájdalmaért,
 a Jézuska öt mélységes sebeért!
 Kérlek, térj vissza,
 és menj el hegyeknek, vögyeknek,
 kőszikláknak háta mellé,
 hol fekete kutyák nem ugatnak,
 fekete kakasszó nem hallszik,
 kovászos kenyérrel nem élnek!
 Esti, éféle, reggeli
 és nappali harangszókor meg ne találtassalak

„Térj vissza, térj vissza, Mária hét fájdalmáért!” (Cokányokpataka) {286}

ezekbe az izekbe, csontokba,
melybe te olyan rég benne feneklődtél!
Hogyha megtaláltalak,
elvágom a késvel a nyakadot,
agyonütlek a Jézuska feszülettyivél!”
Atyának és a Fiunak és Szentlélek Istennek nevében. Áment.⁶⁶

Ezt hányszor kell ráolvasni?

Háromszor, drága, háromszor. [...] Mikor a Nap felkel, akkor mondják. Három nap, egymás után. Igen, igen.

Milyen napokon?

Mindegy, milyen napokon.

Milyen betegség az a Szent Antal tüze?

Mindene fáj. Mindenféléje fáj.

Hogyan kell ezt mondani? Az olvasóval?

Az olvasóval kell, drága. Az olvasóval.

Siringeti a feje felett?

Igen, drága, igen. [...] Így az olvasó a kezibe van, így. Ráteszi egy késre, s csak a fejire keresztet vet. Csak így. Ennyi. Leülteti. A késvel csak keresztet vet. Annál egyéb semmi se. Háromszor elmondja. [...]

S akkor ettől megjön a beteg?

Igen, igen. Osztán má nyomba igen. Akkor má van hatása.

S hogyha ezzel gyógyított, maga beteg volt?

Igen, drága, igen. Az egy olyan sziv... Távozott el a fájdalom. Távozott el. Igen.

S akkor magának nyomta a szívét?

Igen, igen. Biztoson.

⁶⁶ A ráolvasást ugyanekkor az idős asszony leánya is elmondta. Érdemes az eredetivel összevetni a felére apadt, bár még így is impozáns szöveget és az azt kísérő vallomást is, a lassan elmúló hagyomány mementójaként: „Elindul a boldogságos szép Szűz Mária / az ő áldott Szent Fiával. / Beül az arany karszékibe. / Mondá az Urjézus: / »Ereszd ki, ereszd ki, boldogságos szép Szűz Mária / szent pókából szent kezemet! / Vegyek le három szál gyertyát, / olvassak a fejére, a testyre, / az egész inja-csontjaira, / hetvenhétféle tüzes orbáncot, / hetvenhétféle pokoleredettől, / hetvenhétféle óbrintolástól!» / Menyek, menyek, / ahol fekete kakasszó nem hallszik, / kovászos kenyérvél nem élnek, / esti, reggeli, déli harangszó / meg ne találja ezekben a csontokba, / ezekben az izekben, / met elvágom a késvel a nyakadot, / agyonütöm a Jézus feszülettyével. Így, ennyi. Így az olvasó a kezibe van, így ráteszi egy késre, s így... csak így a fejire keresztet vet, s csak így ennyi. Leülteti? Igen, leülteti, mind például... mind maga. A késvel csak keresztet vet, annál egyéb semmi se. Háromszor elmondja, s ennyi. Napfelkeltekor, vagy ha így erősen fáj a fejed, vagy így nap közbe es, amikor úgy érzi magát, vagy valami, akkor. [...] S akkor ettől helyrejön. Igen. Oszta má nyomba igen. Má van hatása. [...] Szóval például ez egy olyan formába megy, mind egy igizet. Mind egy igizet. Ez inkább arról szól.” (50 éves nő [sz. Rakottyás], Gyimesközélpók, Hidegség, Cokányokpataka, 2005. október 18).

S ásítózott is olyankor?

Igen. Mikor mondja. Aki mondja. Ugy tartják, hogy az jó. Az ugy meggyógyul.

Kitől tanulta ezt?

Gyermekkoromba. Idős vagyok, drága, me a nyócvant elhagytam én es.

Isten éltesse!

Köszönöm, igen szépen köszönöm!

Kitől tanulta? Az édesanyjától?

Igen, drága, igen. Karácson Ágnes vót. Rakottyási vót, drága, még ittegyen keresztül mejen az ember egy nagy hegyen s... csak rég el vannak halva.⁶⁷

287. A Szent Antal tűz. Akinek a feje fáj. Igen:

Elindul a boldogságos Szűz Mária

az ő áldott szent fiával, Jézusval.

Előtalálja a hetvenhétféle pokoleredeteket,

s a hetvenhétféle Szent Antal tüzit,

tüzes orbáncokkal együtt.

Kérdi: „Hová mész!?”

„Megyek, ennek (mondja a nevét)

husa, csontja hasogatására.

Izbe, csontba szaggatom,

piros vérit megiszom.”

„Ne menj!”

Azokkal az áldott szent igékkel akarlak megtéríteni,

melyek az áldott Jézusnak megtérítették!

Első harangszó ezt a fájást ne érje!

Második ne találja!

Harmadikra ugy elmúljal,

mind a gyertyának a füstje!

Kérjük, hogy a Jóisten

gyógyítsa meg ezt a beteget,

távozzék a feje fájása!

Ptü-ptü-ptü...

Háromszor eltöpdössük, s ennyi. [...] De sokan mondták... köszönték.

Jártak ide, magához, olvastatni.

Igen. Jöttek ide, s leültek a székre. S én a fejére, s a rózsafüzérrel.

Rózsafüzérrel kellett keríteni?

Igen, igen. Sokan mondták, hogy használt. Ne, ilyen hitvánságokat tudunk.

⁶⁷ 78 éves nő [sz. Rakottyás], Gyimesközéplak, Hidegség, Cokányokpataka, 2005. október 18.

Ez nem hitványság.

Hát, nem.

Ez egy komoly betegség. Milyen betegség az a Szent Antal tüze?

Szent Antal tüze. Amikor a Nap jó fel reggel, aszmondják, akkor fáj ugy a feje, hogy öli meg, annyira fáj. Napközbe hagyja.

S napszentületkor?

Akkor nem es, hanem mikor jó fel a Nap. Akkor erőst.

Hogyan fáj a feje?

Igy lükögőleg. Ugy lükög, aszmondja, hogy szakad ki a feje, ugy lükög a feje.

S ki is pirosodik az arca?

Nem. Csak a feje fáj. Erősen. [...]

Hányszor kell ezt ráolvasni?

Hát, azt egyszer olvassuk. Kétszer-háromszor es. Több napon keresztül.

Milyen napokon?

Há, nem es válogattuk. Aki, hogy jött.

Két-három nap, míg meg nem szűnt, olvastak.

Igen. Mondták, hogy: Na, meg kezdett szünni! Na, immá most még egyszer, mer má jobban vótam! Így.

S melyik napszakban? Reggel, este?

Akármikor. [...] Azt lehet akármikor.

S akkor a beteget leültette egy székre?

Le egy székre, s akkor, ahogy a fején, ahogy olvastunk, akkor így a széket egy kicsit tettük tovább-tovább.

Az olvasót siringette a feje fölött?

Az olvasót. A feje fölött. Igen.

Gyertyával nem kerítette a fejét?

Nem. Csak olvasóval. Amikor má nem vót... olyan helyt vót, hogy rózsafüzér nem vót, a késsel. Ha nem vót rózsafüzér. Egy hegyen, vagy utközbe. Igen. Jó vót.

Merrefelé kerítette a fejét? Amerre a templomot kerülik?

Igen. Így errefelé. Igen.

S mikor mondta, hogy térjen meg, akkor fordítva?

Igen. S akkor a széket es egy kicsit továbbtettük.

Miért tették arrébb a széket?

Aszmondták, hogy a fájás müljék, menjen. Még a szék es, amin ült, még azonn es menjen keresztül. [...] Édesanyámtól tanóltam. Molnár Anna vót. Középloki ő es. Antalokpatakára ment osztá férhez.⁶⁸

⁶⁸ 86 éves nő, Gyimesközéplok, Fő út, 2008. november 11.

288–289. Annak es fejfájása vót. [...] Itt, a szomszédunkba, vót egy férfi. S ugy el vót dagadva. Egészen le vót dagadva így az orcája. S aszmondta, hogy olyan erősen lüktet az a fájás. S szégyellte jönni [...] s az édesanyja biztatta, hogy: – Eredj, olvasson reád! S akkor bėjött, s aszmondta: – Ugy fáj! Olvasson! S én reaimádkoztam, s aszmondta, hogy mikor annak tizenöt perce vót, kifokadott, s ugy a genny kifolyt belőlle, s attol helyrejött. [...] De hát e má több évvel ezelőtt, az ember es má rég meg van halva. Csak osztá én nem foglal... most má nem es igen hiszik [...] s nem foglalkoztam, s én es megfelejtettem. Megfelejtettem az imádságot. Ugy mondták, hogy Szent Antal tüze. [...] S mikor kezdtem mondani, hogy valaki megtudta, hogy na, én ezt tudom, s jöttek a betegek, akkor a férjem es haragutt, hogy ne foglalkozam ezekvel:

Jő este, következik ennek a betegnek
sulyos nyavalyája,
szálas husa hasogatása,
piros vére megivása.
Ide menjetek,
oda menjetek!
Ide oszoljatok,
oda oszoljatok!
Kezemnek a járása,
szájamnak a szólása.
Sulyos nyavalya,
szálas husa hasogatása.
Ide menjetek,
oda menjetek!
Ide oszoljatok,
oda oszoljatok!
Kezemnek a járása,
szájamnak a szólása.
A mai napon a szentség felvétele,
a boldogságos Szűz Mária tiszteletire,
Amen.

Hát ugy mondtam, hogy a beteg leült így a székre, mind én, ahogy leültem, s a fejire egy késvel így kondorgattam, s rejaimádkoztam a fejire. Háromszorig.

Szentelt gyertyával nem kerítette a fejét?

Ha akarta, késvel csinálta, s ha akarta, gyertyát gyujtott. Ezt má mind a kettővel lehetett csinálni. [...] Csak ugy, ahogy a Nap jár. Csak ugy. Igen.

S ha elmondta, kifújta a gyertyát?

Kifújtam. Igen.

„Kezemnek a járása, / szájamnak a szólása...” (Görbepataka) {288}

A beteg fejét letakarták valamivel?

Nem, nem.

Ezt milyenkor lehet mondani?

Azt bármikor.

Milyen napokon?

Azt bármikor.

Napfelkeltekor, napszentületkor?

Az mindegy vót annak. Én nem tartottam, hogy napszentület, vagy napfölkelte.

[...] Az a betegség mindenkor vót.

S ezt hány rendben lehetett olvasni?

Hát, ugy háromszorig. Igen. Más, más napokon. [...] Még lejánka koromba, ősszel a marhákval vótunk a hegyen. Ugy mondták [...] hogy Gál Lukács. Hegyen túl. Ott vótam egy... vót egy öreg néni [...] s annak egy unokája. [...] Ő es lejánka vót. Leültünk a nyári szállás, kicsi kunyhónak a küszöbjire, s az öreg néni mondta a Szent Antal tüze imádságát. [...] S én megtanóltam, s az unokája nem. S hogy szidta az unokáját az édesanyja, hogy: – Te nagyanyádtol nem tanóltad! Irén meg tudta tanólni, s te nagyanyádtol nem tanóltad meg!

[Az idős asszony említette, hogy egy Szent Antal tüze ellen használatos szöveg valahol le is van írva neki, ottlétünk alatt azonban sehol sem lelte a régi irkát. Egyik szomszédasszonyánál azonban még utólért bennünket, diadalmasan lobogtatva a kéziratos papírlapot, amelyen a másik ráolvasó szövege található:]

Ez a Szent Antal tüze ellen való imádság. [...] Há nem es emlékszem, hogy kitől irtam le. Tudtam, hogy valahol nekem le van írva. S ha magik eljöttek, hát mondom, én utolérem itt magikat. [...] Én, fiatal koromba [...] jártak hézám, hogy imádkozzam nekik a fejikre. Miska Berta [...] meg van halva, hozzám jött. S azt kérdeztem: – Milyen formába fáj? S aszmondja, hogy: – Ugy hányja, mind tűz langja! Az a fájdalom a fejit. – Olvass reám, kicsi Irén, me ugy hányja a fejemet, mind a tűz langja! Én rejaimádkoztam ezt a Szent Antal tűzét, s [...] aszmondta, hogy neki csendesítette a fájdalmát. [...]

S amikor erre olvasott, fogta el az ásitás?

Hát, vót eset, hogy igen. S aszmondták, hogy akkor hatásosabb az imádság. Hatásosabb az imádság. Vót eset ténleg, hogy ugy ásitoztam, amikor végeztem azt az imádságot.

A beteg is ásitozott olyankor?

Ő nem. Csak én. Osztán elmúlt. Nem érzettem osztán akkor immá tovább.

Elindult a boldogságos Szűz Mária
a Gecemáni kertbe imádkozni.
Megtalálta a hetvenhétféle Szent Antal tűzét,
hét leánnyával,
hét ferdináncával.

Szent Antal tűzére

1910

XV. é. m.

3). Elindult a Boldogságos Szűz
Mária a Gecemán-kerítbe
imádkozni. Elgatalálta hetven-
hezfele Szent Antal tűzét, hét
leányával, hét fermócsóval. Szerd
hova' miss te hetvenhétfele
Szent Antal tűze, hét leányodall,
hét fermócsóddal. Én megyek
Amerik't) husa hasogata'sára,
piros vere italdra. Ser meg ter
meg te te hetvenhétfele Szent
Antal tűze. Ne meny barba'lnak
husa hasogata'sára, piros vere
italdla. Meny a fekete közkölök
oldalaiba, ha fekete kőbe
szalnak agyattlan kutyák
ugatnak! Egy oda legy mint
a füst a pára.
Háromszor kel
elmondani.

Kérdé: „Hová mész,
 te hetvenhétféle Szent Antal tüze,
 hét leányoddal,
 hét ferdináncoddal?”
 „Én megyek Borbálának a husa hasogatására,
 piros vére ivására.”
 „Térj meg, térj meg,
 te hetvenhétféle Szent Antal tüze,
 ne menj Borbálának husa hasogatására,
 piros vére ivására!
 Menj a fekete kősziklák ódalába,
 hol fekete kakasok szólnak,
 agyatlan kutyák ugatnak,
 s úgy oda légy,
 mind a füst s a pára!”
 Amen.

Ezt háromszor kell elmondani.⁶⁹

290. Elindula hetvenhétféle tüzes, mérges orbánc.
 Előtalála a boldogságos szép Szüz Mária,
 szent Szüzanyánk.
 Szóval kérdé: „Hova indultál,
 te hetvenhétféle tüzes, mérges orbánc!”
 „Elindultam Erzsikez,
 igyam meg vérit,
 hányjam el husát,
 porojzam el csontját.”
 „Kérlek, kérlek,
 térj meg, térj meg!
 Eredj a fekete tengernek a mélységes fenekibe,
 az oroslányoknak idd meg a vériket,
 hánd el a husikat,
 porold el a csontjikat!
 Hagyd el ezt az Erzsiket,
 tisztán, ahogy az édesanyja szülte,
 a szép Szüz Mária hagyta!
 Kés által muljon ki fejéből,
 husából,

⁶⁹ 71 éves nő, Gyimesfelsőlok, Görbepataka, 2006. június 12.

csontjából,
fogából,
foga injából,
szeméből,
szeme hijából,
minden ize, csontjából!”

Igy egy késvel így a feje fölött jár, úgy keresztesen. S miután elvégezte, akkor... azonn a széken, akin ül az illető, me le kell üljön, igen, me nem éri fel... s akkor felrugja a széket, s kést elveti. S töpik. S ennyi.

Ezt hányszor olvassa rá?

Kilencszer. [...] Akkor még mondja, hogy... fogja a kést, teszi így a fejire, s mondja, hogy:

Kés által muljon ki fejéből, husából, csontjából...

Elmondja kilencszer, s utána mondja ezt?

Igen. S akkor rugja fel a széket.

Mi az a Szent Antal tüze?

Hát, én legalábbis úgy hallottam édesanyáméktól, hogy nagy fejfájás, kipirosodik a szeme. Édesanyámnak es olvastak, s akkor tanóltam én. Eccer nagyon-nagyon fájt a feje. S vót ott egy öreg néni, s ingem elküdütt, hogy hijam el. S én elhittam, s ahogy mondta ott édesanyámnak, én abba a helybe megtanóltam, s ennyi. [...] Így estefelé jött az öreg néni. Akkor vót ideje, s akkor olvasott.

Hogy hívták őt?

Nem tudom má. Még kicsike vótam akkor. Tarhavasi vót. [...] Ugy, ahogy ő mondta, én rögtön megtanóltam tőle.⁷⁰

291.

Elindula Szent Antal három tanácsával,
az Atyaistennel, a Fiuval és a Szentlélekkel.
Mondá Szent Antal Jézusnak,
hogy a Szent Antalnak hetvenhétféle tüzei,
hetvenhétféle eredetei,
mivel lehetne azt eloszlatni?
Mondá Jézus:
„Leveszem az oltárnak jobb szegéről három égő gyertyámot,
azzal megkeritem,
azzal eloszlatom.

⁷⁰ 68 éves nő [sz. Gyimesbükk, Tarhavaspataka], Gyimesbükk, Bálványospataka, 2008. november 14.

1.) Lent Antal tűzistől való olvasás.

Elindula Lent Antal három tanácsával. Az Atya Istennel, Fiúval és Szentlélekkel. Mondá Lent Antal Jézusnak, Hogy a Lent Antalnak hetvenhét fele tűzei, hetvenhét fele eredetei mivel lehetne azt eloszlítani?

Mondá Jézus leveszem az oltárnak jobb szegéről három égő gyertyámot. Arral megkeríttem, arral eloszlatom, mint a tűz a vízben elalvzik. Ugy elalugyanak feneketlen tőre változának. Dicsőség. stb.

Ezt háromszor kell mondani.

Mind a tűz a vízben elaluszik,
ugy elaludjanak,
feneketlen tóé változzanak!"

Itt es Dicsőség, háromszor, s ezt es el kell mondani háromszor. S ez ugy történik, hogy a beteg fekszik hanyatán az ágyba, s egy fehér lepedő vagy abrosz kell, s három szentelt gyertya. [...] Me ide fehér terítő kell.

Milyen anyagból?

Az nem számít, csak fehér anyag legyen. Tiszta fehér. Kell három darab szentelt gyertya. [...] A beteg, ahogy le van feküve, azt a fehér terítőt reaterittik.

A fejére? A testére?

Igy mindenestől. De átalába a fejit érje. Szoval a teste nem fontos, hogy éppen, na, csak a feje fontos, hogy azt a fehér terítettő lepje el. [...] Minden esetre azt kell valaki segítsen [...] egy személy legalább legyen, aki ezt a terítőt felemeli, hogy a betegnek a feje szabadon legyen, s aval a szentelt három gyertyával így háromszor, az égő gyertyákkal így köritem, s azalatt mondom az imádságot. A három égő gyertya így a kezibe van.

Azokat hogyan tartja?

Hát azt össze kell kötni, hogy ne hüljön szét. S így megkeríti. Így, ahogy elmondtam vót. Ez rendesen megy, nem visszafelé.

Úgy keríti, amerre a Nap jár.

Igen. Na, s ezt elmondja, ezt es, háromszor. [...] Mikor az imádságot elvégeztem, akkor a gyertyákat ott kifúvom, s az illető gyorsan letakarja annak a betegnek a fejit. S addig marad az a terítő rajta, amíg az a gőz, az a gyertya gőz, melegség kihűl onnat, a beteg fejről. [...] S addig marad úgy az a beteg, amíg alatta az a gőz teljesen kihűl, s akkor leveszi a terítőt. [...] De ezt meg kell ismételni háromszor. Ma, hónap és hónapután. S aval szépen, mikor ezt háromszor megcsinálták, jelzem, egy nap egyszer. [...] Harmadik napra má kész, meg van gyógyulva.

Mikor olvassák ezt?

Ezt mindegy milyen időszakba csinálja, este vagy reggel, vagy napközbe, vagy mikor, hogy.

S melyik napokon jó megkezdeni az olvasást? Kedden? Pénteken?

Nem fontos. Ilyen kiválasztott napok nincsenek. [...] Mikor a beteg beteg, akkor kell. [...]

A gyertyákat hová teszi?

[...] A gyertyákat féreteszi, s mikor következik a másik nap, akkor megint veszi elé, s megint. Az a három szentelt gyertya sokáig elég. Fő az, hogy szentelt gyertya legyen. Így tanultuk az őseinktől. S én sokat gyógyítottam meg. S ez az én tapasztalatom is, hogy tényleg nagyon hatásos. A Szent Antal tüze egy olyan betegség, Szent Kereszt legyen velünk, hogy azt mondjam, eldagad a feje az illetőnek, nekivörösödik, s fáj a feje. Szörnyű fejfájása van. [...] Semmi, semmi a

tüzet le nem vette! S evel az imádsággal szépen helyrejött. De én, mondom, én az én időmbe, fiatal koromba, nagyon sokat gyógyítottam meg.

Milyen betegség a Szent Antal tüze? Hogyan mutatkozik meg?

Szent kereszt legyen velünk [...] eldagad a fej, szörnyen, s nekitüzesedik, nekiláz-asodik, nyelve kidagad, s szeme világa, s minden... eltörténik. S olyan, nem es lehet azt mondani, hogy nagy a fájdalma, hanem az a égő tűz kénozza, hogy nincs nyugta a betegnek tőlle. S evel gyógyúl meg. Ezt orvoshoz hiába viszik, ezt az ilyen beteget. [...] Ezt valamikor én, fiatal koromba, nagyon sokat csináltam. [...] Hadd el! Most annak vége. Ez most nem igaz. [...] Most már babonaságnak veszik. Azt mondják, babonaság. [...] Most mindennel orvoshoz kell menni. No, csak menj az orvoshoz! Met én nem, biztosan. Az orvos ezen nem tud segíteni.⁷¹ [...] Ezeket az imádságokat, ami a füzetbe van, ezt rajtunk, nagyanyámon s rajtamon kívül nem sokan tudják. Vagy ha még tudták is, most senki se es tudja. Egyáltalán. [...]

Hogyan kapják el a Szent Antal tüzét? Hogyan száll beléjük ez a betegség?

Azt nem tudnám megmondani. [...] Ugy jó magától, hogy bélázasodik, s kezd a feje fájni, s eldagad az egész feje, s... [...] Ezt nem tudom megmagyarázni. Csak ennyit...

A levegőből kapják meg?

Hát, csak onnat kell kapják, há egyebűnben nincs honnan, me ez nem ragályos. [...] Ez nem olyan, hogy valakitől a másikra ragad. Ez egyáltalán nem ragályos. [...] Csak a beteg szenved vele. Az nagyon szenved. Me annak olyan fejfájása van, hogy azt, aki nincs benne, el se tudja képzelni. Amikor úgy neki van gyúlva, s úgy ki van dagadva mindene, lehet képzelni, hogy az nem jó. [...] Ezt körülbelől a levegőből kell, hogy kapja. Az illetőnek kezd fájni a feje, s kezd arca s füle s homloka, minden kivörösödni, s eldagad. S ez a Szent Antal tüze betegsége. Ezt így hívják, hogy Szent Antal tüze. [...] Azt se tudom, hogy mé rolla nevezték. Csak ennyit tudok, hogy ez a betegség, úgy mondják, Szent Antal tüze. [...] Én így tanoltam meg nagyanyámtól, hogy ez a Szent Antal tüze, ez a betegség, s osztán, hogy másféleképpen hogy nevezik... orvosilag, én arra nem tudok szólni. S jelzem, az ilyeneket nem es akarnám, s nem es szeretném, az orvosok tudják. Miért?

⁷¹ Az idős, csekefalvi asszony egy hajdani gyógyítására emlékezik egy memorat: „Van egy unokám, kicsi korától itt neveltük. S akkor ez a fele egészen eldagadt, s úgy bépirosodott, s mondtam Tündikének, hogy: – Tündike, el kéne vidd Anna nénihez – mondom –, olvasson a Szent Antal tüzitől. S aszondja az anyatársam, hogy: – Hát elviszem én, anyatárs. De nem vitte. Elvitték a doktorhoz. Nem ismert fel semmit a doktor Csíkszeredába. Akkor helyrejött valamennyire a leánka, de megint utána csak úgy eldagadt. S én szépen elmentem, s Anna nénihez levittem, s olvasott reja a Szent Antal tüzitől. [...] S a leánka helyrejött. Soha többet semmi baja nem lett.” (72 éves nő [sz. Gyimesbükk, Bálványospataka], Csíkcekefalva, 2006. június 5.)

Azért, mert jobb, ha nem tudják. Mer esetleg ők, ki tudja, mit nem gondolnának. Sem a kígyómarást,⁷² sem ezt, ezt az orvosok nem szabad tudják, hogy én vagy valaki más foglalkozik vele. [...]

S hogyha maga olvasott ettől, érezte, hogy részesül a betegségből? Fájt a szíve?

Ő má, a beteg, érzi a javulást, már az első olvasásra már érzi. [...] Ő egyebet nem érez, csak hogy könnyebbül a betegségből. Aki gyógyít, az semmit se érez abból. Jaj, nem. Nem, nem, nem.

S akkor hová lesz a betegség?

Az a füst, az a szentelt gyertya füst eloszlassa. Azért kell a terítőt rajta hagyni a fején, amíg teljesen kiszárad az a gőz, az a gyertyagőz. Kihűl teljesen. [...]

Azt a kendőt hová teszi? Ki kell mosni?

Nem kell. Semmit se kell vele csinálni. Teheti a helyire úgy tovább, ahogy vót. [...]

Ezért nem is szabad pénzt kérni?

Nem. Ezért nem szabad fizetést venni.

S ha jó szívvel adnak valamit?

Hát, attól függ, hogy... az egyéntől is függ. Hogy ki adja jó szívvél, vagy adná s mégse adná, vagy nem tudom, mi, mer jobb, ha nem szól semmit. Ez az Isten fizesse is egy olyan szó. [...] Azé mondom, ha valaki valakinek valamit jószántából ad, ne azt mondja, hogy – Köszönöm szépen, hanem – Isten fizesse. Evel meg van fizetve minden. [...]

Ezt is csak a nagymamájától tanulta?

Igen. Hogyne. [...] Édesapámnak édesanyja vót. A leányneve Kömén Borbála vót. S nagytátám Dánél András. [...] Nagymamám aszondta: – Végy egy füzetet a kezedbe, s egy ceruzát [...] s én diktálom, s te leírod! Amíg leírtam, én úgy megtanultam, soha a füzetbe belé nem néztem. De most bizon elfelejtettem azt, éppen mind nem tudnám eszembe tartani, me jaj, most az ilyen betegség itt nálunk... nem es szabad említeni, met az mind babonaság.⁷³

292. A Szent Antal tüze, az olyan, hogy úgy megpirosodott... [...] Se hegye nem vót, nem látszott olyan megkelésnek, csak piros vót, s megdagadt. S akkor azt úgy mondták akkor, hogy ez a Szent Antal tüze. S pimpót megégettünk. A szára alatt megfüstölődött. S azzal osztán két nap, három nap alatt helyrejött.

Mária elment az ő áldott szent fiához,
a Jordán vizéhez.
Találkozott hetvenhétféle tüzes, gonosz szeretettel.

⁷² Az idős asszony említett, kígyómarás elleni ráolvasója is szerepel kötetünk anyagában {372}.

⁷³ 77 éves nő [sz. 1928], Csíkcsekefalva, 2005. okt. 19. és 2006. június 5.

Szentantol Tüze Imája!
Abárcia elméne az ő alólt szentfiával
A jordan vizéhez. Találkozott hetven-
hét féle Tüzes gonosz szeretettel.
Kérde Tőlük Jézus Abárcia hová mentek
Ti hetvenhét féle Tüzes gonosz szeretettek
Elmegyunk Annának szára hűs
szagát ni piros vére megindula.
Szidlak titeket Krisztus Jézus szent
szájával szentelt ígékel szentelt jóalmu
ágakod annak füstjével lángjával
menjetelek el a Tenger fenekébe ott
se fogonjatok mint füven a vízben
Abárcia gyertyát ki fűjük
a pirossal együtt.

Atya Isten orlóron fíj Isten meg
alóron vigasztaló szent lélek,
Ur Isten meg vigasztaljon amen.

1 miatyánk üdvörleg

Kérdé tölle Szüz Mária: „Hová mentek,
ti hetvenhétféle tüzes, gonosz szeretetek?”
„Elmenyünk Annának szára, husa szaggatni,
piros vére megindula.”
„Szidlak titeket Krisztus Jézus szent szájával,
szentelt igékkal,
szentelt pálmaágakkal,
Annak füstjével, lángjával.
Menjetek el a tenger fenekébe,
ott se foganjatok meg,
mint fűben a vízben!”

Most a gyertyát kifűjjuk a pimpóval együtt. A gyertyát meggyutsák s a pimpot égetik azzal, ott füstölje azt a részt:

Atyaisten oszlasson!
Fiuisten megalázzon!
Vigasztaló Szentlélek Úristen megvigasztaljon!
Ament.

Ide es elmondok, ha kell, három Miatyánkot, három Üdvözlégyet. Osztán az, ha minél többet mondnak sem árt.

Milyen betegség ez a Szent Antal tüze?

Há lábán vagy testén, akárhol van úgy, hogy úgy bégyullad valamitől. Me például egyszer az egyik asszonnak a szára vót eltüzesedve, s nem tudták, hogy mi van azzal, mi van. Se nem kelés, se meg nem ütte, se semmi. S akkor annyit nem mentek a kórházba. Mindennel nem szaladtak. S akkor az megfűstölődött jól, s elimádkozódott. [...] Vót egyszer az egyik asszonnak, s akkor elhittak, s azután aszmondta, meggyógyult. [...] A mostaniak, most úgy veszik, hogy: – Jaj, hát az babonaság!

Annak az asszonynak hogyan mondta el?

Így olvasva.⁷⁴ A lábát feltettük egy székre, s alaja tettük a pimpót a gyertyával, az egyik fogta, s azt ott távolabbrol, hogy ne süsse, de a füstje összejárja jól.⁷⁵

293. Az Atya, Fiu, Szentlélek Istennek nevében,
miképpen kezdetben, most és mindörökké. Amment.
Elindult Szent Antal a nagy kalastorombol,

⁷⁴ A ráolvasó szövegét régi füzetéből olvasta fel az idős asszony, hasonlóképpen jégeső elleni {21} és vízvető {195} szövegéhez.

⁷⁵ 74 éves nő [sz. Pottyond], Csíkmenaság, 2007. május 29.

a hetvenhétféle fájdalmas, tüzes,
 mérges, orbáncos sebjeivel,
 (a nevit mondja, akihez).
 hogy a fejin menjen bé,
 s a lábán menjen ki,
 s egye meg a husát,
 igya meg a vérit,
 porolja el a csontját.
 Találá a boldogságos Szüz Máriát,
 s mondá:
 „Térj meg, térj meg, Szent Antal
 a hetvenhétféle fájdalmas, tüzes,
 mérges, orbáncos sebjeidvel!
 Menj a kősziklákba, a gonosz leányokhoz!
 Fejiken menj bé,
 lábikon menj ki,
 edd meg a husikot,
 s idd meg a vériket,
 porold el a csontjikot,
 hogy maradjon (az, aki) tisztán,
 ahogy a boldogságos szép Szüz Mária teremtette!”⁷⁶

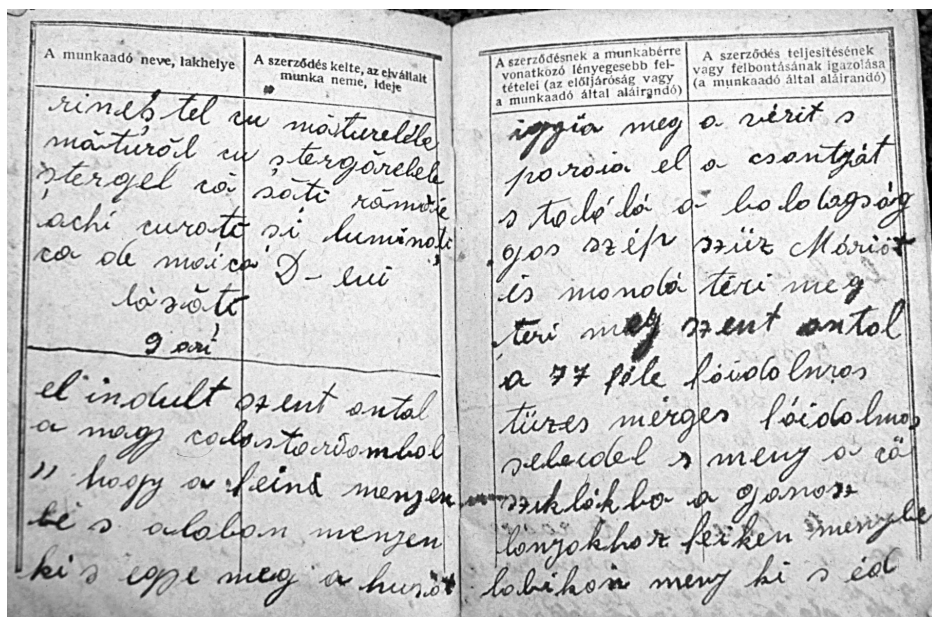
Ezt, drága, kinek kell, ha fáj a szeme, vaj... akkor ezt kilencszer kell elmondani egymás után. Ezt kilencszer, kilencszer. [...]

Miért éppen kilencszer?

Nem tudom, drága, így örököltém, s így tudom. [...] Ha jött valaki, hogy fáj a feje, tiszta szívesen.

Hogyan mondja ezt? Az olvasóval?

⁷⁶ A ráolvasó a kéziratos füzetben szereplő, régies írással lejegyzett változata a következő: „el indult szent antal / a nagy calastordombol / hogy a feind menjen / bé s alaban menjen / ki s egye meg a husat // igya meg a vérit s / poroia el a csontját / s találá a boldogság / gos szép Szüz Máriát / és mondá téri meg / teri meg szent antal / a 77 féle fáidalmas / sebeidel s menj a cö / sziklákba a gonosz / lányokhoz feiken menybe / labikon menj ki éd // meg a husikat id meg / a vériket s porold el a / csontyikot hogy ” marad / jon tisztán ahogy a / boldogságos szép / szüz maria hagyta. / 9 szer”. A kéziratos sorközeit egy, oldalközeit két dőlt vonallal jelzem. A régies, rossz helyesírású szöveg olvasásakor a gyimesi csángó tájnyelv székelyes jellemzőin túl érdemes figyelniünk a román mássalhangzók használatára is, így például a magyar k-t felváltó c-re a „calastordombol”, illetve a „cösziklákba” kifejezésekben.

Egresaljai szövegünk {293} kéziratos változata. A bal oldali füzetlap tetején hályogra való ráolvasás {349} utolsó sorai olvashatóak.

Az olvasóval, drága, az olvasóval. Kilencszer az olvasóval. Azt így siringeti a feje felett. Amig mondja előre, s mikor mondja „Térj meg, térj meg”, akkor visszafelé, s ugy.

Gyertyát nem kell gyújtani ehhez?

Nem, nem.⁷⁷

Mikor kell olvasni?

Akármelyik nap.

Nem mondják, hogy kedden és pénteken jobb olvasni?

Nem, nem. Nem mondta anyósom, s akkor én es, ahogy örököltém, ugy mondom.

Mikor olvasnak rá? Este, reggel?

Nem számít, este, reggel, éjjel, nappal, amikor kell.

Milyen betegség az a Szent Antal tüze?

A feje fáj, a szeme fáj, a füle fáj. Kipirosodik az orcája. Kipirosodik, de fáj. Fáj, fáj. Az ugy, hogy ugy fáj a feje [...] hogy csak eppen nem vadul meg.

⁷⁷ Az idős asszony jelen lévő unokája azon nyomban tovább pontosította az olvasást övező cselekedetek leírását: „Igy a rózsafüzért mondja, s így mondja magába így, s akkor, kilencszer kell elmondani, mikor hatszor elmondta a rózsafüzérrel, akkor meggyújt egy szál gyertyát, s akkor háromszor aval es mondja. A rózsafüzért ugy a kezibe háromszor, s a gyertyával es... S akkor ugy töpi el. Ptü, ptü. Így szokta bunika.” (31 éves nő, Gyimesbükk, Egresalja, 2005. október 10.)

Mikor fáj a feje? Reggel, este?

Inkább délután, inkább délután. Délután fáj jobban, mind délelőtt. Napszentülés előtt, ahogy a Nap halad el. [...] S még megtörténhetik az, hogy kicsattog a homloka, az arca. [...] Akkor es csak ezt. Igen, igen.

Amikor olvas ettől szokott ásitozni?

Igen. Ásítózik vaj egyszer. S akkor az azt jelenti, hogy ténleg, hogy az a baja van. Ha ásítózik, akkor az a baja van. Vaj egyszer, mikor ahogy történik.

Sokan jártak magához olvastatni erről?

Igen, igen. Tudták többen akkor. Most nem tudja senki. Most nem folytassa senki. Akkor jöttek, akinek olyan baja vót, az jött. [...]

Kitől tanulta ezt?

Én anyósomtól, boldoguljon. [...] Ő mondta, s én hallottam. [...] S annyi eszem vót, hogy leirtam. Ő nem kicsikén mondta. Nem titokba.

Nem tartották úgy, hogy csak egynek szabad átadni ezt?

Haháá... nem. Kisebbnek szabad. Kisebbnek igen. [...] Ő Mária Demeterné vót, de rég meghalt, s [...] az én uram es Demeter vót.⁷⁸

294. Megindul a Szent Antal a nagy kolastoromval,
tüzes orbáncával, kása orbáncával,
hetvenhétféle futó orbáncával.
Előtálálja Annát.
Fejin bemenjen, lábán kijőjön,
husát megegye,
vérit megigya,
csontját esszaporolja.
Hogy maradjon a feje tisztán,
hogy a boldogságos szép Szüz Mária hagyta vót.
„Térj meg, térj meg, Szent Antal,
eriggy a kősziklákba,
hol a fekete kakasok nem szólnak,
s a kutyák nem ugatnak!
Fejiken menj bé, lábikon jőj ki,
husikot edd meg, csontjikot porold el,
hogy maradjon tisztán,
hogy a boldogságos szép Szüz Mária hagyta!”⁷⁹

⁷⁸ 85 éves nő [sz. 1920. Gyimesbükk, Bálványospataka], Gyimesbükk, Egresalja, 2005. május 21. és 2005. október 10.

⁷⁹ A szöveg egy korábban rögzített, töredékes változata az Aranykertbe' aranyfa című kötetben már szerepelt (Takács 2001, 430). Az újbóli közlés mellett a nyugodtabb felvételi körülmények hatására csaknem kétszeres hosszúságban elmondott ráolvasó hallatán döntöttem.

„Térj meg, térj meg, Szent Antal / a hetvenhétféle fájdalmas, tüzes, / mérges, orbáncos sebjeidvel!”
A beteg fejének „megkerítése” szentelt gyertyával. (Gyimesbükk, Egresalja, imitáció) {293}

Háromszor kell elmondani. [...] Nagymámá örökké, boldoguljon, ha a fejire olvasott valakinek, a kést vette, s úgy csinált keresztet a fejire. [...]

Mikor kell ezt olvasni?

Mikor fáj a feje. Nagymámám... me mondom, hogy ezelőtt nem mentek a doktorhoz. Ha fáj valakinek a feje, én emlékszem, kicsi leánka vótam, s jöttek nagymamához, s olvastattak. Még három-négy asszon es járt egy nap. [...] Mentek. Nagymámá tudott. [...] Osztán még jöttek vissza, aszmondták, hogy nem fáj olyan erőst, ahogy fáj. [...]

A nagymámája kitől tanulta ezeket?

Biztoson ő es a maradványoktól, én mit tudom. Lehet, az anyjától, a nagymámájától, nem tudom. Ő es Anna vót, mind én. Az ura György vót, Gyuri. A családnevük Karácson. S a nagymámám leánneve Oltyán Anna. Ötvenötbe halt meg, s akkor nyócvan évnél nagyobb vót.⁸⁰

295. Ugy az illetővel szembefordul, s úgy mondja:

Elindula a Szent Antal hetvenhétféle fájdalommal.
Belészállott (ennek) a fejibe,
husát, csontját hasogassa,
piros vérit szipogassa.
„Térj meg, térj meg, Szent Antal!
Menj el a zsidó lányokhoz,
törd meg a csontjikat,
hasogasd meg a husikot,
szípd ki a piros vériket!
Váljál úgy, mind só a vízbe,
viasz a tűzbe!”⁸¹

S akkor eltöpdösi. S ezt es ugyan páratlanul kell elmondani. Igen... Lehet ezt is, mondjuk, vízre es olvasni, ha nincs jelen az illető, s más olvastassa. Mondja a nevét, s akkor reaolvassa a vízre, s a vízbe megmosakszik... [...] Ezt es... vízre olvassák, s abba meg kell mosakodni, így inkább kedden s péntekenn, napfelfövetelekor. Azt direkt csak kedd, vagy pénteken... Kedden... keddnap lehet mondani, napfelfövetelkor... Akkor...

Napfelfövetel előtt vagy napfelfövetelkor?

Elötte. Ugy napföjövetelekor. S úgy eltöpdösik. Háromszor mondják el ezt es, vagy ötször. Ez es páratlanul menyen, ennek a mondása. Vízre, s abba megmosakodnak.

⁸⁰ 68 éves nő, Gyimesbükk, Bálványospataka, 2005. március 23.

⁸¹ Ráolvasónk genetikus kapcsolatban van egy ugyancsak Egerszéken rögzített szöveggel (Takács 2001, 431–432).

S ami víz megmarad?

Azt felönti valami szennygödörbe, vagy ganyéra.

Ahol nem tapossák?

Igen.

Miért éppen oda?

Én nem tudom. Így szokták. [...]

Milyen betegség az a Szent Antal tüze?

Fejfájás. Annak es így hajnalba fáj a feje.

S ettől megtér?

Igen. [...] Egy öregasszontól tanoltam vót. [...] Ezt, itt vót a szomszédba egy nagyon öreg asszon, a Gyimesről jött ide, a leányánál lakott, Tatár Ilonának hitták... Tölle tanoltam. Leirtam, s osztá így többször... így mondtam el másoknak, s így megtanoltam. [...] Kata néni. Tatár Kata néni. Igen.⁸²

296. Szent Antal elindult hetvenhétfele betegségivel.

Megtalálkozott Annával.

Belészállott a testibe,

szétszaggassa a csontját,

megigya a vérit,

megeszi a husát.

„Térjél meg, Szent Antal,

menj el a kősziklára,

szállj be az oroszlányokba,

szaggasd szét a csontjikat,

idd meg a vériket,

edd meg a husikot,

s ne engedd,

hogy tovább szálljon Annára,

Annának a véribe!”

Bocsáss meg,

Uram Jézusom, nekik!

Ezt ő [a férje] tudta fejből. [...] S osztá leirta, hogy nekem legyen meg. Én es tanóljam meg. [...]

Az ura ezt még otthon tanulta?

Otthon. Ő Rakottyásba, az édesanyjától. Tatár Erzsébet. A leányi neve Török Erzsébet. [...] Anyósom, ő oda fel, a Törököknél laktak, Balahányos felső felibe. Apósom Rakottyásba, s osztá oda ment férhez, s akkor az én uram es ott született,

⁸² 48 éves nő [sz. 1949. Csinód], Egerszék, Csinódpataka, 1997. október 21. és 2008. május 20.

Szent Antal el
indul hetven
hét félé betegs-
égivel meg totál-
kodik. Amával
belé szál a testib
sét ragasa csontját
meg igya a vérit
meg eszi a húsát
tér tér meg szent
Antal megy el a
kősziklákra szálj
belé a orosz Lönyökbe
ragost seet a csontik-
ot id meg a vériket
ed meg a húsikat

A csaracsói olvasás {296} rövid, kéziratoss formája.

Rakottyásba. Ott tanolta az édesanyjától. Igen. [...] Ezzel így, ahogy mondta, s mikor tért meg, egy késsel a feje fölött olvastak, s amikor aszmonda, hogy „Térj meg...”, akkor a kést megtérítette. Addig a Nap után ment, s amikor mondta, hogy „Térj meg...”, akkor szembefordította. Visszafelé kezdte keríteni.

Ezt így is mondták, hogy a Nap után ment?

Igen. S „Térj meg...”, akkor megtérítette.

Ezt hányszor mondta?

Háromszor.

Háromszor egymás után?

Igen. Háromszor. Meg lehetett többször ismételni. S akkor ő csinált ulyant es, hogy úgy önt öntött. Megolvasztotta a kalánba az ont, s beléöntötte egy csiporba, s akkor es mondta ezt az imádságot.

Ugyanezt mondta az önöntésre is.

Igen. S akkor osztá annak a leviből, aki beteg vót, akinek öntötte, annak... abból a vízből itattak belőle.

S ha többször mondta? Ha egyszer nem jött meg a beteg, akkor azt háromszor mondta?

Igen. Ujra háromszor. De úgy kellett egy kicsi üdöt várni, hogy megtérjen a beteg. Egy-két órát vártak.

Egy nap többször is el lehetett mondani?

Igen. El lehetett egy nap többször is mondani.

Azt mondták, hogy milyen napokon jó ezt elmondani?

Inkább kedden. Kedden s pénteken. Akkor. Napszentületkor. Vagy mindegy vót, hogy milyenkor. Ugye, mikor má látták, hogy beteg, akkor má nem es nézték sokszor, hogy milyen nap, hanem minél hamarább...

De tartották azért, hogy kedden és pénteken?

Tartották. Igen.

S azt, hogy napszentület után, azt is tartották?

Igen. Igen, igen, igen. Hát napszentület után sokmindent tartottunk... [...]

A vizet ki lehetett önteni akkor?

Este nem vót szabad kiönteni. Hogyha kiöntöttük es, akkor es kellett mondjuk azt, hogy: – Fé're lélek, me vizet öntök! Így tartották. Me aszmondták, hogyha nem szól, akkor valaki megszóllan. Így örökké aszmondták: – Fé're minden lélek, me vizet öntök! [...]

Milyen betegség az a Szent Antal tüze?

Nagy fejfájás hasogassa a fejit. Ugy nyilallást. Kipirosodik az arca, fáj a feje, nyilladozik, s akkor aszmondták, hogy a Szent Antal tüze. [...] Erőssen nyilallt, s akkor a Szent Antal tüze szállotta meg, s azért nyilladozik.⁸³

⁸³ 60 éves nő [sz. Gyimesközéplak, Jávárdipataka], Csaracsó, 2007. október 16.

297. Megindula Szent Antal a nagy kalastoromval,
tüzes orbáncával,
kása orbáncával,
mindenfajta orbáncával.
Odamegyen Szent Antal, megkéri:
„Térj meg, térj meg, Szent Antal!
Eriggy kősziklákba,
ahol az emberek nem lakoznak,
kutyák nem ugatnak,
kakasok nem szólnak!
Ennek az embernek nagy fejfájása van,
térítsd meg, s a kősziklákon ereszd le ezt,
amit én mondtam!”

S aszmondja akkor:

Nem tudom megtéríteni,
me nem istenfélő ember.
Majd, amikor istenfélő ember lesz,
akkor a Szent Antal pártfogása lesz.

S evel es megjavult a feje.

Mi az a Szent Antal tüze?

Igy mondták, hogy lázas vót, s fájt a feje. S elmondták kétszer-háromszor, s megtért. De most még a doktorok se tudják megtéríteni.

Ezt hogyan olvasták rá? Mit csinált közben?

Há semmit, csak így a fejire... keresztet vettem a homlokára. [...]

Kitől tanulta ezt az olvasást?

Édesanyám mondta, leánka koromba. [...]

Hogy hívták az édesanyját?

Szőcs Erzsébet.

S az édesapját?

Kondra György.⁸⁴

298. Elindult szent antal
hetven hét féle tüzes
orbáncával meg találá
Ilonát belé mene a testjibe

⁸⁴ 70 éves nő, Gyimesbükk, Tarhavaspataka, 2004. június 1.

Elindult sent antol
hetven hét fél tüxer
arbanáncul meg találó
~~1000~~ Glonót belé mene a tertyibe
Píras verit ríjagotó
croutjót huat harogotó
tér meg tér meg sent antol
meny a naras leányok hon
pold el a huikot harogotól
el croutjót ug el obrog
mind a verjén a tüxer ei a sa
a verjén ei de Glonó marog
tírtón obog a vjten tereintet
exertelt gperjót obarót /
sent antol tüxetül

3 regel míg a nap fel begit
ug le nyugvón utón egy más utón
9 szar fel el obami ecere
kérvel ei gperjót kel monoton

Piros verit sipogató⁸⁵
 csontját husát hasogató
 térj meg térj meg szent antal
 menj a zaras leányok hoz
 pald el a husikot hasogazsd
 el csontjikut úgy el olvagy
 mind a vijasz a tűzbe es a so
 a vízbe és te Ilona maragy
 tisztán ahogy a zisten teremtet

szentelt gyertyával olvasál
 szent antal tűzétül
 3 regel míg a nap fel bujik
 vagy le nyuguvás után egy más után
 9 szer kel el olvasni ecere
 késvel és gyertyával kel mondani

Kést s gyertyát végy a kezedbe, s úgy.⁸⁶

299. A Szent Antal tűzire. [...] Annak es szépen elimádkozzák ezt a vízvetést, és akkor kimenyen a patakra a folyóvízzel szembe, megmosakodik és kilenc követ átvét a feje tetején, s örökké elmondja ezt az igizettől valót. Napfelfövetelkor háromszorig keresztet vet... [...] S akkor megmosakodik, s kilenc követ keresztülvet a feje tetején a víz után, s lemossa magát, s elmondja ezt az igizettől valót.

Úgy mondják, hogy a Szent Antal tüze van a fejében? Vagy a vaknap van a fejében?
 Szent Antal tüze. Szoval úgy van, hogy sokat fáj a feje, s osztán akkor aszmondják, a Szent Antal tüze.

Mikor fáj a feje?

Inkább napfelfövetelkor s napszentületkor. [...] S azt olvasni es akkor jó, mikor feljön a Nap. Elolvassa szépen, kilenc követ keresztülvet a feje tetején, s megmosakodik, s:

Úgy elmenjen a fájdalom,
 mind ez a kilenc kő a vizen,
 s mind ez a víz a feteke tengerbe!

S úgy örökké vizet vet keresztül.⁸⁷

⁸⁵ A ráolvasóban szereplő, nehezebben érthető szavak, szövegrészek: sipogató ~ szipogató, szívogató; a zaras leányok hoz ~ az orosz leányokhoz, az oroszlán(y)okhoz; pald el ~ verd el.

⁸⁶ 69 éves nő, kéziratolapjáról, Gyimesbükk, Tarhavaspataka, 2005. május 16.

⁸⁷ 74 éves nő [sz. Gyimesközéplek, Borospataka], Gyimesbükk, Bartosokpataka, 2005. október 14.

MEGJEGYZÉSEK {286–299}

Első ráolvasónk {286} szinte tökéletes, vele alighanem genetikus kapcsolatban is álló párhuzamát gyűjtötte Rakottyáson Újváry Lajos.⁸⁸ A szöveget később Salamon Anikó is rögzítette.⁸⁹ Szoros kapcsolatban áll velük egy áldomási olvasás is.⁹⁰ Ráolvasónk rövidebb, vele jellegadó elemeiben azonban megegyező, változatát ismerjük Jávárdipatakról,⁹¹ de az idézett szövegek néhány központi eleme más variánsokban is felbukkan.⁹² Ráolvasónk {286} és rakottyási párhuzama között az egyetlen jelentősebb eltérés a szövegünkben szereplő „hetvenhétféle obrintolás”, amely a másik változatban nem lelhető fel. Az obrintolás kifejezés a román obrintealából (‘[seb]gyulladás, gennyesedés, daganaton vagy seben keletkező lob’) származik {306–308}.

A szentolvasó – máskor a szentelt gyertya, a kés – beteg feje fölötti „siringetése”, forgatása, a fájó testrészt „elkerítése”, „megkolindálása” {286–288, 291, 293, 296; talán 298} a székelek és csángók körében általánosan elterjedt régi gyakorlat.⁹³ Felsőlokon is olvasóval kerítették a Szent Antal tüze kínozza beteg fejét.⁹⁴ A „megkerítés” a birtokba vétel általi védelem szimbolikus képe.⁹⁵ A beteg feje fölött „siringetett” szentolvasó, rózsafüzér a magyar régiségben és az archaikus néphitben az egyik legfőbb gyógyító hatalomként számon tartott Szűz Máriát, illetve Jézus Krisztust idézi meg.⁹⁶

Az első szövegünket {286} elmondó asszony szerint a betegség nyomja a ráolvasó szívét, aki gyógyítás közben ásitózik. Hasonló jelenségeket tapasztaltam az igizetre használatos vízvetések és fejelfúvások kapcsán {118}, de ugyanerről beszéltek Jávárdipatakán is.⁹⁷ A ráolvasás közbeni ásitózásról, szív fájdalomról, könnyezésről másutt is olvasha-

⁸⁸ Erdélyi 1970, 80; 1971, 353–354; 1976, 117–118; Bosnyák 1982, 124–125. o. 443. sz.

⁸⁹ Salamon 1987, 193.

⁹⁰ Antalné Tankó 2003, 27–28.

⁹¹ Tánczos 1995, 37.

⁹² Bosnyák 1980, 178. o. 1456. sz.; Takács 2001, 422–423, 425–426.

⁹³ Erdélyi 1976, 113; Tánczos 1995, 36, 38; Takács 2001, 427–428.

⁹⁴ „Édesapámnak es fájt a feje, s vót egy öregasszon, jött, s a rózsafüzérrel mind imádkozott, került a fejit. [...] Arra imádkozott. Rózsafüzérrel kerítette. Úgy, ahogy a Nap jár? Igen. Lejánka vótam. Olyan rég vót.” (84 éves nő, Gyimesfelsőlok, Görbepataka, 2006. június 12.)

⁹⁵ Hasonló, a beteg fejét és testét – állattal (tyúk, macska, kutyakölyök, südisznó), ostorral, égő szalmával, égő gyertyával – „elkerítő” eljárások ismeretesek a samanizmus gyakorlatából a török népek (horezmi özbegek, szártok, kirgizek) között is (Molnár 2003, 38, 93, 96).

⁹⁶ Pl. „A jó isten anyja jó orvosnő volt...” (Komáromy 1910, 325); „Ne ijedgyel szent anyám Maria, / én vagyoc mindennel / nagyob oruos, / te vagy mindennel / nagyob báios.” (Horváth C. 1921, 442–443).

⁹⁷ „Aszmondja: – Hogyha fáj a fejed, állj meg, olvassak Szent Antal tüzitől! S mikor olvasott, aszondta, szivtól... szivtól ásitassa. Akinek fáj a feje, annak a szivtól úgy ásitatta. S aszondta, hogy: – Állj meg, olvassak Szent Antal tüzitől! Onnat tudta.” (56 éves nő, Gyimesközéplek, Jávárdipataka, 2005. október 12.)

tunk.⁹⁸ Mindez arra utal, hogy a betegséget gonosz lélek általi megszállottság idézi elő, amely beszáll az ember fejébe, szívébe, azaz hatalmába keríti lelkét és a testét. Erre fejezetünk ráolvasóiban is találhatunk példákat {293–295}, másutt mindez még kifejezőbben szerepel.⁹⁹ A szív lélekszékhely, az ember legbensőbb valójának szimbóluma {126–161/Megj.}, az ásitás pedig a lélek befogadásának és kibocsátásának aktusa lehet. A gyógyítás során talán ezért ásitozik mind a gyógyítót, mind pedig a beteg. A beteget kínozó gonosz démon gyötri az őt „bolygató” gyógyítót, ugyanúgy a „szivire száll”, mint a betegnek, kínozza, hogy a könnyei is kiszöknek a fájdalomtól. „A nép az ásitó, rálehelő, ráolvasó stb. »tátogást« tartja a tudós leglényegesebb, legjellemzőbb tevékenységének” – írja, elsősorban Békés megyei adatai alapján, Oláh Andor.¹⁰⁰ A gyógyító asszony ásitozásáról beszél egy 1742-es, Krasznán lefolytatott boszorkányper tanúja is.¹⁰¹ Egyes adatok szerint a gyógyítót azt is megérzi előre, ha a beteg elindult hozzá.¹⁰²

Az ásitás ugyanakkor – amint azt a vízvetések kapcsán említettem – egyfajta archaikus diagnosztikai (jósló) eljárás része is {84–125/Megj.}. Egresalján hallottam, hogy ha a gyógyító önkéntelenül ásit, „akkor az azt jelenti, hogy ténleg, hogy az a baja van” {293}. Ugyanígy mondták Tarhavasón is.¹⁰³ Hasonló példákkal a vízvetések, fejelfúvások {118} és egy nagy ijedtségre való ráolvasó {284} kapcsán is találkozhattunk.¹⁰⁴ Az

⁹⁸ Kallós 1966, 144; Penavin 1971, 132.

⁹⁹ „Menyek, s menyek, / N-nek beszállok a szüvibe, / gyenge testit észgagatom, / piros vérit mind megiszom.” (Pócs 1985–1986, II. 461. o. XV.2.14.4); „Ez a gonosz igizet ne szálljon a szüvünkbe, / Hanem repüljön a hegyeknek a hegyes hegyibe!” (Takács 2001, 382).

¹⁰⁰ Oláh A. 1986, 69.

¹⁰¹ „Edgy éjckán Németh Jánosnét a nehéz nyavalya szerfelett kezdette törni [...] csak azt tudtuk, hogy mindgyárt ki kél a lélek belőle. Bába Ilonát mondjuk osztán Német Jánosnak, hogy hivassa oda. Odahíván reá olvasott, ásitott, a késit edgy néhány ízben az ágya deszkájában ütötte. [...] Kenegette, ráolvasott és ásitozott ő.” (Kiss-Pál-Antal 2002, 209).

¹⁰² Kallós 1966, 143; Juhász 1978, 369–370. Hasonló jövőbelátás a gyógyító sámán alakját is jellemzi (Molnár 2003, 67).

¹⁰³ „Szent Antal tűzétől, s mindenféle hogyhivjaktól, ő hozza mentek s olvastattak. Borbál né vót. [...] Egyszer nekem es mumszom lett. Így asszony koromba. S a férjem elment, s elhozta a vénasszont, me meg vótam dagadva. [...] Ugyhogy mind dagadtam, s úgy kipirosodott. Elment, elhitta az öregasszont, hogy olvasson. S én úgy kacagtam. Megszidott a vénasszon: – Ha nem hiszel, akkor métt hittatok ide?! Mondom: – Mondja, Borbál né, mondja! [...] »Térj meg, térj meg, Szent Antal!« [...] S közbe ásitozott. De a rózsafüzér a kezibe vót. Azzal olvasott. A fejem fölött tartotta, s mondott s vette a keresztet, rakott egy csomó keresztet a fejemre. [...] Ő igen ásitozott. Ő igen: – Júj, lelkem leánkám, hogy meg vagy te csinálva! Júj... jaj, hogy meg vagy te! S ásitozott jó nagyokat. [...] Az azé vót, hogy hát ő arról tudta, hogy én... nem jó a helyzet, hogy ásitozott. Nagyon ásitozott. Ő tudta nagyon, hogy: – Meg vagy lelkem leánkám, jaj, hogy meg vagy te! Ez a Szent Antal tüze tégedet megszállott. [...] Osztán mitől, mitől nem, meggyógyultam.” (73 éves nő, Gyimesbükk, Tarhavaspataka, 2004. június 2.)

¹⁰⁴ Az eljárás a samanizmus gyakorlatában sem ismeretlen, ahol a sámán olykor már a gyógyítás kezdetén, „a zavar okozójának azonosítása céljából testébe fogadja ismerős szellemét” (Eliade 2001, 225).

ásítás tehát a betegségdémon általi megszállottság jele, a gyógyítás elengedhetetlen eszköze,¹⁰⁵ de a gyógyulásra is utal.¹⁰⁶ Mindez a „lelkes állatoknál” is így van.¹⁰⁷ „Amikor a ráolvasó felszabadítja a beteget a fájdalomtól, betegségtől, több adatközlő szerint bajából maga is részesül valamiképpen, a szíve megfájdul, könnyezni, ásitozni kényszerül” – írja moldvai és gyimesi tapasztalatai alapján Kallós Zoltán.¹⁰⁸ Ugyanígy tartják más vidékeinken is.¹⁰⁹ „Az ásitás némely etnikai csoportjaink körében szinte elmaradhatatlan, mondhatnók: rituális játéka az ima elmondásának.”¹¹⁰

Gyógyításkor a betegség a gyógyítóra száll: „S aki veti, az érzi, hogy megvan igazve. Hányinger meg fejfájás követi. Átszáll rá ez a” {134}. A gonoszűzés közbeni ásitozás a betegre való ráfúvással, a betegség elfúvásával, így a fejelfúvással {205–249} is kapcsolatban áll. A gyógyító a beteggel együtt, illetve helyette szenved, átveszi a fájdalmat, a betegséget.¹¹¹ A gonoszűző gyógyítás ezért nem egyszer gyöttrő fájdalommal jár.¹¹² „A gyógyítás, bajelhárítás igen terhes, testet-lelket megviselő feladat. A tudós küszködik: – én is magamon kívül voltam... szinte olyan elmebeteg vagyok olyankor... csak úgy szakad rólam a víz. [...] ...hitük szerint a gyógyítás alkalmával – pontosabban: a gyógyítás alatti ásitozás révén a beteg meggyógyul, a gyógyító pedig »átvöszí a betegséget, énrám ragad az a betegség«, s ő szenved tovább a beteg helyett.”¹¹³ Ez a jelenség meg egyezik a – C. G. Jung által megújított klasszikus terminussal (der verwundete Heiler) – „megsebzett gyógyítók”-nak (wounded Healers) is nevezett eurázsiai sámánok betegségtűző tevékenysége során észleltekkkel, ahol a sámán esetenként „saját testébe fogadja” a beteget gyöttrő gonosz szellemeket, „s ha ez megtörtént, harcol velük, és jobban szenved, mint maga a beteg”.¹¹⁴ A gyógyító ugyanis „magára kell vállalja a betegséget és a

¹⁰⁵ Takács 2001, 423–424.

¹⁰⁶ Berde 1940, 228; Oláh A. 1986, 69.

¹⁰⁷ Oláh A. 1986, 69, 284.

¹⁰⁸ Kallós 1966, 144.

¹⁰⁹ Erdélyi 1976, 113; Gazda J. 1980, 217, 220; Keszeg 1999, 71; Balázs L. 2002, 405.

¹¹⁰ Diószegi 1958, 339–340. Mindez a románság gyógyító gyakorlatában sincs másképp (Moldován 1888, 98), az ásitás ott is a tisztátalan lelkek jelenlétéhez kötődik, amint az egy ásitástól (De căscat) használatos ráolvasóból kiviláglik: „Pusztulj tisztátalan! Ne ragadj hozzám, hanem eredj a pusztába s onnan többé vissza se térj!” (Moldován 1897, 105).

¹¹¹ Kallós 1966, 144; Takács 2000b, 222; 2001, 423.

¹¹² Takács 2001, 476. Egy csobányosi vízvetés kapcsán Vitos László megjegyzi, hogy „a szertartás elvégzése után igen fáradtnak látszott a vizet vető ember, sőt a homlokán verejték gyöngyözött”, s őt ezért „hosszabb ideig nem engedték hozzá szólni” (Vitos L. 1995, 311). Hasonló tapasztalatról számoltak be egy „imádkozással” gyógyító kiszombori (Torontál vm.) tudóssasszony kapcsán is (Diószegi 1958, 339–340).

¹¹³ Grynæus 1971, 763.

¹¹⁴ Harva 1938, 545; Eliade 2001, 219, 213, 225. Az ásitás ugyanitt a sámánkodás kezdetével (Karjalainen 1921–1927, II. 130; III. 318; Diószegi 1958, 339; Vértes 1990, 208, 272), a sámán álomba merülésével, vagyis a földi világ elhagyásával, a segítő szellemek elhívásával függ össze (Diószegi 1958, 339; Eliade 2001, 214, 229). „A tátozó-ásító táltos magába szívja a betegség »rossz szelét«, kiköpi, majd ráfújja a betegre a gyógyító lélekszel. [...] A révült álmat, a gyógyító,

fájdalmakat, mert ez lehet a gyógyítás egyik hagyományos emberi modellje”.¹¹⁵ A „megsebzett gyógyító” alakja – a néphit szerint – egyházi, liturgikus keretek között is megjelenik, amint azt egy Péterkékpatakián rögzített történet is bizonyítja.¹¹⁶

Két szöveg kapcsán is láthatjuk, helyenként szokásban van a beteg elmozdítása a ráolvasás helyéről {287}, illetve a ráolvasásnál használt szék felrúgása {290}. A beteg „csújszon tovább a helyről, ahol olvastam, azér, hogy a betegség es menyen el róla, arról a helyről”, mondták Hidegségen,¹¹⁷ „utána, aminek mondd, azt tovább kell tenni a helyről, hogy ne maraggyon ott meg [...] ...az a betegség maraggyon, s ő mennyen el a helyről”, tanítottak Magyarcsügesen.¹¹⁸ Középkoron is azért teszik „tovébb” a széket, hogy „a fájás müljék, menjen”, hogy „még a szék es, amin ült, még azonn es menjen keresztül” {287}, de ugyanerre a hitre utal a szék felrúgása is, az olvasás elmondása után {290}.

Két, görbepataki ráolvasónk közül az első, igen ritka szöveggel {288} közeli rokonságban álló olvasást ismerünk Setétpatakáról.¹¹⁹ A második ráolvasóban {289} előjövő (hét) ferdinánc kifejezés jelentését a felvétel során nem sikerült megtudnom. Párhuzamai ([hét] fernánc, [feteke] hermánc / hernánc) azonos céllal használt, gyimesközéplóki ráolvasókból ismeretesekek.¹²⁰ A fer(di)nánc, hernánc, hermánc kifejezések, véleményem szerint,¹²¹ egymástól a szóbeli átörökítés során különültek el. A hernánc, hermánc egy – úgy tűnik, kivált palástok készítésére használatos – kelmefajtát (hernáckelme) jelöl. A kifejezés harnacz, hernac[z], harnach alakokban a 16. századtól adatolható az

a sámán révületét is ásítás vezeti be. Ilyenkor ez nyilván a jó lélekszél (szellem) behatolásának jele.” (Oláh A. 1986, 69.)

¹¹⁵ Hoppál 1989, 67; 1992, 151.

¹¹⁶ „Mikor van annak a miséje. Itt például Szengyörgy nap, de például Csikszeredába, a kicsi templomnál [...] román kicsi templom, na, ottogyon minden pénteken este hat órakor kezdődik. [...] Szentelnek lisztet, ruházatot, akik betegek, visznek. Vagy beteg oda tud menni, akkor oda es. Valaki fizet misére valót, akkor annak a részire. A pap má tudja, hogy milyen ereje van annak az egyénnek, amelyik őt ostromolja. Met ő ásitozik, miféle, s akkor a harangozóné má tudja. Mejen, s ha éféle van, akkor es a harangot meghúzza. Hogy a harang... Ő akkor ásitozik? Igen, igen. Tudja. Akkor egy olyan fáradtság kapja el. Tehát úgy akarom mondani, egy oan rossz lét. Egy oan rossz érzélem. Egy oan rossz... A papot, őt magát, me elkapja a betegtől. Az a rossz megszállja... S akkor én vótam a templomba olyankor, hogy intette a papbácsi a harangozónénak [...] egyet intett, s harangozóné csak kiment, s a harangot meghuzta. Minnyá, minnyá a pap nem ásitozott. Minnyá má olyan vidám vót, s olyan... egy olyan rosszlet találta, olyan lefáradás, egy olyan rossz. Megtámadja az a látatlan valamiféle. S ez attól volt, hogy valaki hozzá indult egy ilyen bajjal? Rontással. Igen, igen, igen. Hát olyanyok mennek oda ilyenkor, pénteken. S az ilyet ő máskor is érzi? Nem, csak akkor, ott, a templomba. Csak ott, a templomba. Mikor misézik.” (67 éves nő [sz. Gyimesfelsőlók, Ugrapataka], Gyimesbükk, Bálványos, Péterkékpataka, 2006. június 10.)

¹¹⁷ Salamon 1987, 130.

¹¹⁸ Takács 2001, 408.

¹¹⁹ Bosnyák 1982, 124. o. 441. sz.

¹²⁰ Kallós 1966, 150–151; Bosnyák 1982, 117–118. o. 399. sz.

¹²¹ Vö. Pócs 1985–1986, II. 443–445. o. XV.2.2.1–2.

erdélyi írásos emlékekben.¹²² A ráolvasókban szereplő hernánc, hermánc alakok hátterében ez a szó állhat; félrehallásából fakadhat a fernánc, annak „értelmezési kísérletéből” pedig a ferdinánc.¹²³

Csekefalvi ráolvasónkban {291} Pádúai Szent Antal (1195–1231) alakja szerepel. A szöveg bevezető sorai („Elindula Szent Antal három tanácsával, / az Atyaistennel, a Fiuval és a Szentlélekkel...”) hasonló formában jönnek elő néhány apokrif imádságban is.¹²⁴ Az említett imák két, elkülönülő szövegrészből állnak. Az első a Si quaeris miracula... kezdetű, Szent Bonaventurának (1221–1274) tulajdonított, közismert Szent Antal-officiumra megy vissza, amely 17–18. századi magyar imádságoskönyvekben is fellelhető.¹²⁵ Az officium latin szövege és magyar átköltése megtalálható a Canticale Catholicum első két kiadásában,¹²⁶ a Zirci-énekeskönyvben (1751–1766),¹²⁷ de fellelhető a Pádúai Szent Antal zsolozsmája című ferences imakönyvecskében, amelynek a 17–18. században további hét kiadása volt (Nagyszombat, 1662),¹²⁸ valamint az először 1716-ban, Nagyszombaton kiadott, 1902-ig tizenhét edíciót megért Arany Korona könyvben is.¹²⁹ Az imádság használatos a Szent Antal-kilencedek egyházi liturgiájában, de fellelhető a csíki népének között is.¹³⁰ A népi változatok nyomtatott előzményére utal egy kézdiszentléleki imádság kezdete.¹³¹ A székelyföldi ferencesek Szent Antal-kultusza – ima- és énekeskönyveik anyagán kívül –, egyes ponyvanyomtatványok deákai (licentiátusok, parasztkántorok) általi értelmezése révén, Moldvában is hatott.¹³² A szöveg töredékes változatát Menaságon „nagy üdő” elleni ráolvasóként is használták {12}. Cse-

¹²² EMSzT, V. 57–58.

¹²³ Nem kizárható persze az sem, hogy a fernánc, ferdinánc alakok létrejöttében szerepe lehetett egy fr- kezdetű, esetleg többes számban használt, a betegség valamely megszemélyesített tulajdonságát jelölő román főnévnek (pl. fierbințeală 'hőség, forróság, láz, tűz'; freamăt 'borzongás', vö. frământa 'emészt, kínozt, gyötört') is (Bakos 1991, 264, 275). A román népi gyógyászatban a fierbințeală a lázzal, hidegrázással, a beteget ellepő forrósággal áll kapcsolatban, egy gyermekbetegség elnevezése pedig frământat de copii. Mindkét betegségcsoportra külön ráolvasók használatosak (Gorovei 1931, 322–323). A flierbințeală képzete jól illene a „tüzes orbánc” képzetkörébe {286–287, 290, 293–294, 297–298}, de kapcsolatot mutat egy rakottgyási eredetű szövegben {286} felbukkanó, bizonyosan román eredetű obrintolással ('sebláz, sebgyulladás') is, a magyar és román ráolvasók közötti „áthallás” így – talán – nem is olyan elképzelhetetlen.

¹²⁴ Erdélyi 1993, 393–394; 1999, 963; Mohay 1993, 64; Tánczos 1994, 234; 1995, 235–236; 1999, 132, 192; Harangozó 1998, 25; Daczó 2003, 227, 229; Takács 1998, 253; 2000a, 227–228; 2001, 298–299, 301–303.

¹²⁵ Bálint S. 1998, II. 456–457; Tánczos 1996, 143.

¹²⁶ Domokos 1979, 815–816; RMKT 1992, 433.

¹²⁷ RMKT 1992, 434; Stoll 2002, 139.

¹²⁸ RMKT 1992, 40–42.

¹²⁹ Pongrácz 1843, 323; Tánczos 1996, 143.

¹³⁰ Székely 1943, 29–30.

¹³¹ Daczó 2003, 248, 370.

¹³² Tánczos 1996, 146–147.

kefalvi szövegünk {291} bevezető sorai az officiumi eredetű imához kapcsolódó, ám attól archaikusabb szövegében elkülönülő második, apokrif imarészben¹³³ jönnek elő. Ez az imarész Pádúai Szent Antal mennyországi útját írja le, amikor az Atyától elnyeri az ún. tizenhárom kiváltságot. Az említett találkozás a boldogító istenlátás (visio beatifica) tipikus példája,¹³⁴ Szent Antal égi útja tehát post mortem történik, a csekefalvi ráolvasóval {291} kapcsolatban álló imarész az üdvözült Szent Antal ascensioját jeleníti meg.¹³⁵ Az apokrif imarész Grynaeus Tamás szerint eredetileg Remete Szt. Antal égi útját idézi fel.¹³⁶ Tény, hogy a két szent eredendő szinkretizmusából (Pádúai Szent Antal védőszentje nem más, mint Remete Szent Antal), a mindkét alakot már a középkori felfogásban jellemző ambivalencia (segítő-gyógyító és büntető-betegséghordozó) archaikus népi hitvilágban keltett rezonanciájából, valamint az alakjuk és kultuszuk egybeolvasztására törekvő egyházi igyekezet miatt is, az ún. „téli” (jan. 17.) és „nyári” (jún. 13.) Szent Antal alakja a néphitben a kora újkorra szinkretikus fedésbe került,¹³⁷ amire jó példaként szolgálhat egy-egy ráolvasó szövegén (pl. „hová mész te nagy gyilkos pádúai Szentantaltüze?”)¹³⁸ túl jó néhány gyógyító cselekedethez kapcsolódó elképzelés is.¹³⁹

A csekefalvi szöveg {291} bevezető soraival kezdődő apokrif imákból összesen tizennégy szövegközlést, azon belül pedig hat (esetleg hét) változatot ismerünk {1–83/Megi.}. Legtöbbjük – bár némelyikük tejlévitel „visszacsinálására” szolgáló ráolvasókhoz kötődik¹⁴⁰ – imaként használatos, egy szítás-újfalu szöveget azonban ráolvasó funkcióban, mint „tűztől”, „fejfájástól” való olvasást használt egy idős asszony, aki a „Szent Antal imádságja”-nak nevezett olvasást kilencszer mondta rá a betegre, ha annak „hányja a tűz a fejt”, miközben szentelt gyertyával háromszor keresztet vetett a fejére, majd kilencszer, visszafelé „elkerítette” azt.¹⁴¹ Mindebből nyilvánvaló, hogy az említett „tűz” nem más, mint a Szent Antal tüze, tehát ez az „imádság” csekefalvi szövegünk egyetlen olyan párhuzama, amely annak mind szövegében, mind felhasználásának módjában (ráolvasó), mind pedig céljában (Szent Antal tüze gyógyítása) megfelel.

¹³³ Tánzos 1994, 222.

¹³⁴ Schütz 1937, I. 295–297; Előd 1983, 124, 331–338.

¹³⁵ Takács 2001, 297.

¹³⁶ Grynaeus 2002, 120–121. Ez az imarész ugyanis ráolvasókkal megegyező kezdetén (az imákban: „Elindult Szent Antal három tanácsával / a boldogságos Szűz Máriának látogatására...” – Orotva, saját gy.; „Elindula Szent Antal három tanácsával, / az Atyaistennel, a Fiuval és a Szentlélekkel...” – 291. sz.) túl a fejezetünkben is szereplő, Szent Antal tüzeire való ráolvasó szövegekkel megegyező területen (Csík, Gyimesbükk, Moldova) ismeretes, ami arra utalhat, a ráolvasóknak megfelelően ebben az imarészben is „eredetileg a remete szent szerepelhetett” (Grynaeus 2002, 121).

¹³⁷ Grynaeus 2002, 17–18, 30–31.

¹³⁸ Pócs 1985–1986, II. 464–465. o. XV.2.17.

¹³⁹ Grynaeus 2002, 108–133.

¹⁴⁰ Takács 1997–1999, I. 48; 1998, 252–256; 2000a, 207; 2001, 297, 299–302; 2004, 272–275.

¹⁴¹ Tánzos 1994, 240–241; 1996, 144–145.

A Szent Antal tüzétől való ráolvasók elmondásakor esetenként szentelt gyertyával {291}, késsel {290, 296}, késsel vagy gyertyával {288–289, 298}, van, hogy gyertyával és pimpóval (barka) {292}, máskor olvasóval {286–287}, olvasóval és gyertyával {293} „kerítik” a beteg fejét. A szentelt gyertya használatát, a Szent Antal tüze gyógyítása kapcsán, már egy 1584-es kolozsvári boszorkányper irataiban említik.¹⁴² A gyertya a csíki, gyergyói, bukovinai székelység, a gyimesi, hárompataki, Úz menti csángóság, a moldvai magyarság archaikus hitében az isteni erővel teljes, tiszta lélek jelképe.¹⁴³ A „megkerítés” a birtokba vétel és a védelem szimbolikus képe. A szentelt gyertya lángjával írott fénykör a betegségdémonoktól oltalmazza a beteget, kiragadja a hatalmukból és az isteni lét fényében körülhatárolja, újra birtokba veszi, hogy a kór ne árthasson többé neki. A gyertyát – másutt a rózsafüzért, a kést – ilyenkor általában a Nap járásával megegyező irányban „hordozzák” a beteg feje fölött, hiszen a ráolvasás során ekkor valószínűleg meg a segítő, gyógyító erők lélek fölötti uralmát és hatalmát {291, 293, 296}. A ráolvasásnak ebben a szakaszában találkozunk a gyógyító erő – másutt a beteg {126–161/Megj.} – a bajt okozó gonosszal, amint az a beteg fejének „megkerítésével” párhuzamosan elmondott ráolvasó szövegekből is kiderül. Az in illo tempore végzett, őseredeti gyógyító cselekedetben a jó erők elűzik a gonoszt, ez szolgál minden későbbi gyógyítás alapjául és mintájul. A beteg lelkét-testét megtisztító, gyógyító gonoszűzés a szövegekben általában a „Térj meg, térj meg...”, „Térj vissza...” formulákkal kezdődik, ezek elhangzásával párhuzamban a szentelt gyertyával – másutt az olvasóval, késsel – való körözés iránya megfordul, a Nap mozgásával ellentétes irányba folyik tovább {293, 296}. A fordított irányú kerítéssel vezetnek ki a betegségdémont a világból a gonoszok lakta sötét másvilágba {126–161/Megj.}, oda, ahonnan az jött.

A ráolvasáskor esetenként a beteg fejének megfüstölése következik {291–292}. A füstölés, mint az ártó hatalmakat távoltartó védekező, bajmegelőző cselekedet, népünk körében igen elterjedt. Eredendően katartikus jellege a tűzzel való kapcsolatából is fakad.¹⁴⁴ A füst ugyanakkor, mint páraszerű, légnemű anyag, a székelység, csángóság hitvilágában – a gyertyához hasonlóan – szintén a lélekkel identikus, erre utalnak azok a hiedelemmondák is, amelyekben a (gonosz) lélek füstöcske, kicsi füst képében mutat-

¹⁴² Komáromy 1910, 36.

¹⁴³ Gyertyát tesznek a haldokló kezébe a románcsüségiek, a gyimesi és hárompataki csángók, a csíki és bukovinai székelyek, a moldvai magyarok is, hogy a „hit világával” muljék ki az örök életre, s a lelket is égő gyertyával a házat megkerülve kísérik ki (Balogh Ö. 1942, 35; Tankó 1996, 97; Székely 1997, 58; Balázs L. 1995, 2001a; Bosnyák 1980, 219, 222. o. 1809–1810, 1849, 1852. sz.; 1982, 151. o. 602. sz.; 1984, 70, 139. o. 602, 1290–1291. sz.; Virt 2001b, 313; 2003, 261–262; Takács 2004, 108, 433). Csíkszentdomokoson a halálán lévő szentelt gyertyával „kerítik meg”, de hasonlóképpen járnak el Csíksban másutt – valamint Kászonban és Gyergyóban – is, ahol a „szent órát” váró arcát, testét gyertyaszentelői viaszgyertyával „írják körül” (Székely 1997, 57–58; Balázs L. 1995, 76–81; 2001a, 261–267; Takács 2011, 36–39). A gyertya a románságnál is a lélek jele (Gazda K. 2001, 303–304).

¹⁴⁴ Szendrey Á. 1935, 42–48.

kozik meg.¹⁴⁵ A füst, mint a betegséget okozó gonosz lélek jelzője, már 16. századi ráolvasóinkban felbukkan.¹⁴⁶ Mindez a napjainkig élő ősi pneumatán nyoma lehet.¹⁴⁷ A hagyományos gyógyászatban használt, gyógyító füst a betegséget okozó gonosz lélek helyét veszi át. Amint ez a tiszta szubsztancia átjárja a beteget (elsősorban annak fejét), úgy szorul ki belőle az őt addig megszállva tartó démon.

A Szent Antal tüze füstöléssel való gyógyítása főként a keleti, északi és nyugati peremvidékeken élő magyarságnál ismeretes,¹⁴⁸ a székelység és csángóság körében általános gyakorlat.¹⁴⁹ Szentelt „pimpóval” (barka) füstölik a Szent Antal tüze kínozza beteget Csíkszentdomokoson,¹⁵⁰ de szentelt gyertyával olvastak rá régen Jenőfalván is.¹⁵¹ A moldvai magyarok meggyújtott húsvéti szentelt gyertyával, szentelt fűvel, pimpóval, eszberutoréval, lómintával kerítik, füstölik azt, akinek a „Szent Antal tüze bélepte a fejét”. A beteg fejét ilyenkor ruhával letakarják és a füstölő burjánokkal jobbról-balra kerítik, miközben háromszor elmondják az oda szolgáló ráolvasót.¹⁵² Vannak, akik az ún. Szent Antal mákja füstjével gyógyítják a betegséget.¹⁵³ Hasonlóan jártak el régente Románcsügésen is.¹⁵⁴ A gyimesiek szintén szentelt gyertyával – vagy más szentelttel – kerítik a ráolvasás alatt a beteg fejét,¹⁵⁵ de korpára vagy szénre is olvasnak ilyenkor, amellyel a beteg megfüstöli magát.¹⁵⁶ A gyertyával való „megkerítés”, Szent Antal tüzé-

¹⁴⁵ Takács 2004, 494–495.

¹⁴⁶ „Az en áldot fzent feimet / meg effé fenye fűt czuz, fenye fűt keleueny / hetvenhet faydalom be fokta fáz teteme / met.” (Bolgár 1934, 23; vö. Horváth C. 1921, 437–438).

¹⁴⁷ Oláh A. 1986, 52–88.

¹⁴⁸ Grynaeus 2002, 115.

¹⁴⁹ Erdélyi 1976, 113–114; Bosnyák 1984, 27–28, 54. o. 201, 444. sz.; Grynaeus 2002, 114.

¹⁵⁰ Grynaeus 2002, 114, 140.

¹⁵¹ „Akkor vót ott a faluba egy öregasszon, s az imádkozott. Így a gyertyát meggyutotta, így tette, s akkor imádkozott Szent Antalhoz. [...] Idetette, így az ajakam alá, így a gyertyát, s így imádkozott. Így, így. Oszta helyrejöttem. S hogy mit imádkozott? Emlékszem, hogy »Szent Antal tüze, hopolyagos Szent Antal...« [...] S elmúlt. Egy hétre elmúlt. Ugyhogy nem maradt semmi. [...] Ő idevaló volt? Jenőfalvi vót. Kozma Ágostonné vót.” (78 éves nő, [sz. Csíkjénőfalva], Csíkkarcfalva, 2006. december 4.)

¹⁵² Diószegi 1960b, 108–109; Kallós 1966, 150–151; Bosnyák 1973, 296; Seres–Szabó 1989, 506.

¹⁵³ Bosnyák 1973, 296.

¹⁵⁴ „Azt én hallottam anyósomat. Hogy amikor fájtatta a fejét, azt láttam vót, egy-egy gyermek, azt láttam. Nem tudom, hogy mondta, hogy »Szent Antal tüze, kerüld el!« [...] Olvasott a fejére? Igen. De a Szent Antalt emlegette. S én nem tudom, milyen ággal. [...] Szentelt ág. Ilyen búcsuról való ágacska. Azzal kerítette a fejét? Igen. Mikor úgy... szembe, mikor imádkozott, akkor mondta: – Szent Antal tüze. [...] Azzal az ággal kerítette a fejét? Nem gyertyával vagy ollóval? Gyertyával. De még a gyertyát keresztesen tette. Keresztesen tette, s meggyújtotta, s akkor a val imádkozott. Hordozta az arcképinél. Mit mondtak, milyen betegség az a Szent Antal tüze? Aszondták, hogy fejfájás. Fejfájás.” (81 éves nő [sz. Bruszturósz], Románcsügés, Pálistvánokpataka, 2006. június 7.)

¹⁵⁵ Bosnyák 1973, 296.

¹⁵⁶ Kallós 1966, 150.

re, régen közismert lehetett a gyimesiek körében.¹⁵⁷ Erre utal egy gyimesbükki adat is.¹⁵⁸ Hasonlóképpen járnak el a Szent Antal tüze gyógyításakor a kostelekiek és az egerszékiek,¹⁵⁹ de a beteg fejének „elkerítése” az erdélyi románok körében is használatos.¹⁶⁰

A megtisztító fényű gyertya – néhány szöveg szerint – a templom oltárán található, onnan veszi le Jézus, hogy megkerítvén velük a beteg fejét, eloszlassa a betegséget {286, 291}. Másutt a gyertya ugyan nem szerepel, de a megolvadó viasz képe igen {295, 298}, akkor is, ha a szentelt gyertyának a ráolvasást kísérő cselekedetekben nincs szerepe {295}. A gyertya képe a Szent Antal tüze való székely és csángó ráolvasók közül továbbbi nyolcban szerepel.¹⁶¹ Az említett szövegek középpontjában a Szűzanya ölében lévő gyermek Jézus által az oltárról levett három szentelt gyertyával végzett őseredeti gonoszűzés, a beteg fejének és testének „megkerítése” áll. Ez a kép egy Póra Györgyné Prezmer Vilma „Jáji”-tól rögzített rakottýási szövegben,¹⁶² egy áldomási változatban¹⁶³ és fejezetünk egyik ráolvasójában {286} szerepel a legteljesebben, de viszonylag ép formában lelhető fel egy jávárdipataki és egy kosteleki variánsban is.¹⁶⁴ A többi szövegben a teljes képnek csak egy-két jellemző töredéke (Jézus „szentséges szent póka”-ja, a „szentótár”, a „szentháromság gyortýája”, a gyógyító „megkerítés”) villan fel {291}.¹⁶⁵ Isme-

¹⁵⁷ „Szentelt gyertya kellett, viaszgyertya, s azt annak az egyénnek a feje fölött vitte, s imádkozott valamit. [...] S azt vitte így a feje körül mindig, s ott mondott. Nekem es olvasott pedig nagyanyám, de hogy mit mondott magába, azt nem tudnám sohasé. A Szent Antal tüze ellen olvasták. Aszondták, a Szent Antal tüze. Fájt a fejük azoknak nagyon sokat, s azt olvasták.” (70 éves nő, Gyimesbük, Fő út, 2005. július 7.)

¹⁵⁸ Zólyomi 1986 [EA 23003], 8.

¹⁵⁹ Takács 2001, 423, 431.

¹⁶⁰ Berde 1940, 222.

¹⁶¹ Erdélyi 1976, 117–118; Bosnyák 1980, 178. o. 1456. sz.; 1982, 124–125. o. 443. sz.; Salamon 1987, 193; Tánczos 1995, 36, 37; Takács 2001, 422–423; Antalné Tankó 2003, 27–28. A fejezetünkben lévő két olvasással {286, 291} együtt az összes, a gyertya képét hordozó változatok száma tehát tíz lenne, ám három variáns egyazon rakottýási asszonytól, Póra Györgyné Prezmer Vilma „Jáji”-tól (sz. 1891) származik (Erdélyi 1976, 117–118; Bosnyák 1982, 124–125. o. 443. sz.; Salamon 1987, 139), de a továbbiak közül is szinte bizonyosan genetikus kapcsolatban áll az említettekkel kötetünk egyik olvasása {286} és egy áldomási változat (Antalné Tankó 2003, 27–28.), valamint egy rövidebb, ám a rakottýási szövegekhez unikális záróformulája („hónap harangszókor meg ne találtassalak, / me a késvel vágom el a nyakadot!”) által is kötődő jávárdipataki variáns (Tánczos 1995, 37). Ebbe a szövegcsoporthoz tehát legalább hat ráolvasó tartozik, így a fennmaradó (tőlük független forrásból eredőnek mondható) változatok száma mindössze négy lenne, bár azokat illetően is erős a gyanúm, hogy a távolabbi múltban egyazon – talán imakönyvi (ponyvai), majd kéziratoss – ősforrásból erednek, s a szorosabb kapcsolat csupán a szövegek megkopott, helyenként töredékes volta miatt nem állapítható meg egyértelműen (Bosnyák 1980, 178. o. 1456. sz.; Tánczos 1995, 36; Takács 2001, 422–423; kötetünkben: 291. sz.).

¹⁶² Erdélyi 1976, 117–118; Bosnyák 1982, 124–125. o. 443. sz.; Salamon 1987, 139.

¹⁶³ Antalné Tankó 2003, 27–28.

¹⁶⁴ Tánczos 1995, 37; Takács 2001, 422–423.

¹⁶⁵ Bosnyák 1980, 178. o. 1456. sz.; Tánczos 1995, 36.

rünk olyan gyimesközéploki változatot, amely szintén ide tartozna, ha nem kopott volna ki belőle éppen a gyertya képe, amelyet azonban a ráolvasáshoz használnak.¹⁶⁶ A gyertya képét nem, de a tűzben megolvadó viaszét tartalmazza néhány további szöveg,¹⁶⁷ a gyertyafüsthöz hasonlóan elmúló betegség szimbólumát pedig egy középloki ráolvasó.¹⁶⁸ Fejezetünk olvasásai közül is szerepel néhányban a tűzben megolvadó viasz {295, 298}, illetve az elmúló gyertyafüst {287}, az eloszló füst és pára {289} képzete.

Láthattuk, van olyan szövegváltozat, amelyből már kikopott a gyertya képe, a szentelt gyertyával végzett megkerítés azonban szerepel az elmondása során végzett cselekedetek között. „Több példa idézhető arra, hogy szöveg és cselekmény egységéből idő múltával a szöveg kikopik, a cselekmény magában marad” – írja Kallós Zoltán.¹⁶⁹ Gyakran a gyertya képét nem tartalmazó szövegeket is a beteg testének, fejének szentelt gyertyával való megkerítése, -füstölése közben mondják a gyimesiek,¹⁷⁰ a moldvai magyarok,¹⁷¹ a bukovinai székelyek.¹⁷² Feltételezhető hát, hogy a szentelt gyertya használata a ráolvasók és az őket övező cselekedetek közös – sokszázados régiségű¹⁷³ – eleme lehetett.¹⁷⁴ Szöveg és cselekmény hajdani egységére példa egy kosteleki ráolvasó.¹⁷⁵ A szentelt gyertyát más gonoszúzó cselekedetekben is használták,¹⁷⁶ ami szövegbeli áthallásokra is módot adhatott, így lehetséges, hogy fenti ráolvasóink egy töredékes változatát szem sérülés gyógyítására alkalmazták.¹⁷⁷ Szerepel a szentelt gyertya egy régi, görbepataki vízvető szövegben is.¹⁷⁸

¹⁶⁶ Takács 2001, 425–426.

¹⁶⁷ Salamon 1987, 194; Tánczos 1995, 38–39; Takács 2001, 431.

¹⁶⁸ Tánczos 1995, 38.

¹⁶⁹ Kallós 1966, 140.

¹⁷⁰ Kallós 1966, 150; Takács 2001, 425–426, 430.

¹⁷¹ Seres-Szabó 1989, 506.

¹⁷² Erdélyi 1976, 112–113; Bosnyák 1984, 27–28, 54. o. 201, 444. sz.

¹⁷³ Komáromy 1910, 36.

¹⁷⁴ A beteg fejének égő gyertyával, növénnel, fáklyával, meggyújtott szalmával, égetett rongydarabbal való körülkerítése, valamint megfüstölése a török népek samanisztikus gyógyító gyakorlatában is használatos eljárás. (Molnár 2003, 31, 80, 96, 224.)

¹⁷⁵ Takács 2001, 422–423.

¹⁷⁶ A gyimesi és hárompataki csángók esetenként égő szentelt gyertyát használtak továbbá a „nagy üdő” elintésére, kígyómarás és kutyaharapás gyógyításakor, néha az ijedségre való öntésnél ön helyett, de a tejelvevő boszorkányok rontásának „visszacsinálásakor” is (Takács 2001, 423, 425, 426, 430, 431, 455, 458, 461–462, 511, 521). A tályogos asszonyok elleni ráolvasáskor ugyan nem égő gyertyát, hanem gyertyaszentelői viaszt használnak, ám a szövegekben itt is a tűzben elvesző viasz képe szerepel, s időnként valóban el is égetik a beteg állat tőgyének visszafelé való megkerítésénél használt anyagot (Takács 2001, 445–446, 449). A megolvadó viasz képzete jön elő egyes torokgyík, gonosz szélbaj elleni ráolvasók szövegében is, utóbbiban az eloszló gyertyafüst képzetével társítva (Takács 2001, 436–437, 448).

¹⁷⁷ Kallós 1966, 155.

¹⁷⁸ Erdélyi 1990a, 41.

A népi gyógyászat időnként a megszokottól eltérő kórformákat is Szent Antal tűzének nevez. Az eredetileg az anyarozs által okozott mérgezésre (ergotizmus) használt elnevezés idővel az orbáncra (erysipelas) ment át, korunkban azonban „az orbáncsetek száma csökkent, a halálos végű megbetegedések ritkák: vagyis a rettegett betegség híre végetért”,¹⁷⁹ azaz a Szent Antal tüze kifejezés oka fogyottá válna és eltűnne, ha nem létezne egy olyan folyamat is, amely a kiüresedő tünettani kategóriát feltölti a megfelelő betegségekkel, azaz a Szent Antal tüze név alá gyűjti – illetve, ha (akár marginálisan is) eredetileg oda tartoztak, ebbéli kapcsolatukban megerősíti – mindazokat a bajokat, betegségeket, amelyek tüzes jellegűek, ugyanakkor más hagyományos tünettani együttesekbe nem sorolhatóak egyértelműen, s így a Szent Antal tüze betegségnév lassan az arcon keletkező pírok, a különböző fej- és fülfájások gyűjtőfogalmává válik. Talán ennek eredménye az, hogy a fejfájást is Szent Antal tűzének mondják egy bartosokpataki ráolvasó {299} kapcsán, noha a ráolvasás szövegéből és módjából nyilvánvaló, hogy ez esetben az ún. vaknapról van szó. Így nevezik ugyanis a székelység, a gyimesi és moldvai csángóság körében, de Erdélyben másutt is a makacs, múlni nem akaró fejfájást.

A Szent Antal tüze kifejezés jelentésbokra a napszúrásból eredő fejfájásra vonatkozó tartalommal a régi Csíkszéken, kivált a Gyimes-völgyén – úgy tűnik, részben legalábbis – a román *soare sec* ('száraz Nap, üres Nap') betegségnévvel kapcsolatban telítődhetett.¹⁸⁰ A román ráolvasó gyakorlatban a fejfájás és a vaknap elleni szövegek általában a napszúrástól, émelygéstől, csömörtől, gyomorbetegségtől, nyugtalanságtól, nyilallástól, gutaütéstől való olvasások társaságában kapnak helyet,¹⁸¹ amelyek esetenként a székelyek és csángók fejfájás, vaknap, napszúrás ellen használatos ráolvasóihoz hasonló szövegelemeket tartalmaznak.¹⁸² A vaknap gyógyítására szolgáló ráolvasók – amelyek szövegükben és az azt kísérő gyógyító cselekedetekben is eltérnek a Szent Antal tűzére való olvasásoktól – népünk körében jobbra ott lelhetők fel, ahol huzamosabb ideje a románság szomszédságában él, így Bukovinában,¹⁸³ Moldvában,¹⁸⁴ Hárompata-

¹⁷⁹ Grynaeus 2002, 146.

¹⁸⁰ A románság által *soare sec*nek – valamint *bătaie de soare la cap*nak, *în-de-soarenek* (Candrea 1999, 333.) – nevezett betegség, mint a főfájás (*Durere de cap*) egyik fajtája, a román népi gyógyászatban az orbáncsal is kapcsolatban állhat (Moldován 1888, 83; 1897, 931), erre utal egy bihari adat is (Szendrey Zs. 1914, 321).

¹⁸¹ Gorovei 1931, 216–218, 346–351, 384–387.

¹⁸² Egy 1882-ben közölt, vaknapra használatos székely ráimádkozásban szereplő felsoroláshoz („Fejér nap, vörös nap, zöld nap, kék nap, sárga nap, fekete nap! Menj ki vaknap a fejből, mert a nagy nap úton ér!” – Kozma 1882, 36) hasonló olvasható néhány, ugyancsak vaknapra (de *soare sec*), valamint főfájástól (*din de sóre*) való román szövegben (Gorovei 1931, 385; ŐSZ. VI. 99; Birlea O. 1981–1983, II. 23; Moldován 1888, 106; 1897, 931), de „a nagy nap” („*soarele ăl mare*”) képzete is fellelhető ugyanott (Gorovei 1931, 384).

¹⁸³ Bosnyák 1984, 25. o. 176–177. sz.

¹⁸⁴ Hegedűs 1952, 150; Diószegi 1960b, 54–56; Pócs 1985–1986, I. 36, 83. o. I.2.7; III.12.1; Csoma 2000, 71.

kon¹⁸⁵ és a Székelyföld más részein,¹⁸⁶ valamint Erdély egyéb területein.¹⁸⁷ A más vidékekről való adatok száma elenyésző.¹⁸⁸ Mindez, különös tekintettel néhány olyan esetre, amikor a betegséget magyar nyelvi közegben is román szövegű olvasással gyógyítják,¹⁸⁹ magát a betegséget románul (pl. gyógyészoare 'napszúrás, fejfájás')¹⁹⁰ nevezik meg, illetve a ráolvasót követő vallomásból nyilvánvaló a szöveg román eredete,¹⁹¹ arra utal, a vaknap gyógyításának gyakorlatában jelentős román hatással kell számolnunk. A Szent Antal tüzeinek is nevezett vaknap, napszúrás, naprekedés eltávolítására a fenti ráolvasóhoz kapcsolódó analógiás elvű gyógyító eljáráshoz hasonló cselekedetek járják a magyarság és a románság körében is, a Szent Antal tüze kifejezés ugyanakkor a románság körében ismeretlen.¹⁹²

¹⁸⁵ Takács 2001, 433–434.

¹⁸⁶ Kozma 1882, 36; Mészáros Á. 1998, 425.

¹⁸⁷ Vajkai 1943, 126–128; Gazda J. 1980, 221; Vasas 1985, 71, 155–156, 190.

¹⁸⁸ Pócs 1985–1986, I. 84, 101. o. III.14; IV.2.19.1; Harangozó 2001a, 106.

¹⁸⁹ Horváth I. 1980, 75; Takács 2001, 434.

¹⁹⁰ Vasas 1985, 71, 190.

¹⁹¹ Takács 2001, 434.

¹⁹² Hegedűs 1952, 150; Diószegi 1960b, 54–56; Bosnyák 1984, 25. o. 176–177. sz.; Mészáros Á. 1998, 425; Csoma 2000, 71; Takács 2001, 433–434, valamint Moldován 1888, 83; 1897, 931.

8.

Kelésre, nagy marinra, pokolvarra
(Magyar és román szövegek)
{300–305}

A fejezetünkben szereplő ráolvasások kelés, nagy marin, pokolvar, csomó gyógyítására használatosak. Az első négy magyarul, az utolsó kettő románul hangzott el. A nagy marint Székelyvarságon feneketlen pokolvarnak, nagy marin asszonnak, nagy dádilló asszonnak is nevezik {301}. A kelevény női mivolta veszélyességére utal, a bukovinai székelyek úgy tartják, „ha nyőstén az a pokolszökés, akkor belehal, ha meg fiú az a pokolszökés, akkor kibírja” a beteg.¹ Maga a marin román jövevényszó (rom. mărîn 'kelés, kelevény') a székely és csángó tájnyelvben.² A gyimesi Bálványospatakán is kelésnek, nagy bubának (rom. bubă 'kelés, kelevény') nevezik {304}.

Kelevény gyógyítására használt, archaikus imamotívumokra épülő ráolvasó (Keleuenről) már a 17. század első harmadából ismeretes.³ A kelés és a hasonló betegségek (pl. csomó, fekély, gancsó, gilva, vérkelés, pokolkelet, -szökés, -var, sömör, szemölcs, támadás) gyógyítására a magyarság által a Kárpát-medence egészében, az északkeleti Abauj-Torna, Borsod, Heves, Nógrád megye területétől, Pest, Baranya, Somogy, Tolna, Vas és Zala megyén át Alsófehér, Bács-Bodrog, Csanád, Csongrád, Temes, Torontál megyéig használt ráolvasók csaknem másfél tucatnyi szövegtípushoz tartoznak.⁴ A

¹ Bosnyák 1984, 48. o. 384. sz.

² Márton-Péntek-Vöő 1977, 251.

³ Pócs 1985–1986, II. 550–551. o. XV.29.

⁴ Elküldő, fenyegető: Kálmány 1881–1891, II. 114; Tóth 1906, 230–231; Pócs 1985–1986, I. 37, 39, 47, 51. o. I.2.11.1–3, I.2.12, I.2.26, I.2.76–77, I.2.92; párhuzamos kívánságot alkalmazó: Bellosics 1899, 306; Polner 1978, 94, 96; Pócs 1985–1986, I. 77, 80, 88–90. o. III.1.2–7, III.2.13–20, III.4.1, 42.1, 47–51; lehetetlen feltételt szabó: Lázár 1896–1898, 107; Polner 1978, 96; Pócs 1985–1986, I. 92. o. IV.1.1–2, 4–6; a betegséget letagadó, szidalmazó: Pócs 1985–1986, I. 115. o. VI.1.14; visszaszámláló: Istvánffy 1895, 112; Lázár 1896–1898, 106; Diószegi 1957, 169–170; Kovács E. 1981, 202; Pócs 1985–1986, I. 132, 134, 140, 152. o. VII.11.1, 12.3, 38.2, 86; a gyógyító cselekményre utaló kijelentést megfogalmazó: Vajkai 1943, 137–138; az újhaldhoz fohászkodó: Sebestyén Gy. 1906, 414–415; Berze Nagy 1940, III. 329–330; Ferenczi I. 1973–1974, 299; Pócs 1985–1986, I. 232–249. o. XI.3.23.5–10, 12–14, 18, 20, 23–32, 36; 24.1; 25–27.2, 27.4, 27.7–28.4, 28.8, 10–11, 13–14, 16, 18–23, 26, 29–30, 33–35; 29.1–2; 32–33; 33.3, 5–6, 10, 12–13, 16–17, 19; 35; 38.2 3; 39; exorcisztikus formulával élő: Cserép 1885, 426; Kálmány 1881–1891, III. 152–153; 1891, 69; Lázár 1896–1898, 106–107; hármás áldás vagy átokformula: Ferenczi J. 1875, 231; Kálmány 1881–1891, III. 113, 153–156; 1891, 37, 70; Bene 1964, 112; Gulyás 1976, 119; Polner 1978, 94–95, 107; Pócs 1985–1986, II. 367–368, 373–385. o. XIII. 47, 48.3–5, 7, 49.1, 54.7, 56, 57, 58.1–2, 5, 62, 63, 64.1–2, 65.1–2, 69, 71.1, 75, 76, 77.3, 80.1–2, 86, 87, 88, 90; rövid

székelység és csángóság körében a kelést, vérkelést, csomót, pokolszökést gyógyító ráolvasók között a fenti típusok némelyikéhez tartozó szövegeken⁵ kívül vannak ún. aszalterítés a hegyen típusú⁶ ráolvasások is, amelyek magyar és román nyelven egyaránt élnek a vidéken, a gyimesi, moldvai csángóság körében, de még Kibédén is.⁷ Ebből a szövegcsoporthoz egy-egy bálványospataki és – eredetében ugyancsak Gyimesbükkiig nyúló – egerszéki román nyelvű változat kötetünkben is szerepel {304–305}.⁸

300. Hát, kelésre, arra es aztat, hogy:

Mindenféle pokolvarok,
kiütések, kelésekre imádkozok.

Miatyánkot, s az Üdvözlég Máriaát elmondta. [...] Imádkozik, s amikor elmondja az Üdvözlég Máriaát, csak ezt mondja. [...] Keresztet vet a kelésre, s aszmondja, hogy: – Ezétt imádkozok. S egyebet nem kell. Kérem a Jóisten segítségét.⁹

301. Keresztet vet magára es, keresztet vet arra az egyénre es, ha állat, ha embör. Ha embörnek mondja az imádságot, akkor, mikor elvégezte az imát, akkor kell ugye hét fokhagymacikk, kenyérbéllel, hét darabocska sót, összegyurja, erre olvassa, keresztet vet rea. Azt a földet visszaborítsa oda, honnét fővette. Keresztvetéssel kezdi, keresztvetéssel végezi. Hiszekeggyel végezi. Akkor hét Miatyánk, hét Üdvöz Mária, a Szüz Mária kilenc keserűségére ajánlja:

áldás: Gönczi 1937, 213, 221; Polner 1978, 107; Kovács E. 1981, 202, 207, 210, 260; Pócs 1985–1986, II. 389–391. o. XIII.102–104, 109, 117; egyszerű vagy hármass fohász formula: Polner 1978, 85; Kálmány 1891, 37; vallásos szövegek amulettyszerű használata: Pócs 1985–1986, II. 426. 108.3; ún. II. Merseburgi ráolvasó típusú: Polner 1978, 97; szent és gyógyító találkozását elbeszélő: Horváth I. 1980, 85; Polner 1978, 117–118; Kovács E. 1981, 206; gyékényágy-kőpárna motívumot tartalmazó: Kálmány 1881–1891, III. 151–152; 1891, 35–37; Gunda 1936, 320; Polner 1978, 102, 106; Pócs 1985–1986, II. 528–537. o. XV.11.3.2, 4,6,9, 11.6–8.2, 10, 13.1–2, 4, 6–8, 10–12, 14.

⁵ Elküldő, fenyegető: Pócs 1985–1986, I. 38. o. I.2.21, (Bertyila); Antalné Tankó 2003, 201, (Gyimesbükki); lehetetlen feltételt szabó: Benkő A. 1891, 362, (Háromszék); visszaszámláló: Kallós 1966, 153, (Gyimesközéplek); Pócs 1985–1986, I. 137. o. VII.26.2, (Gajcsána); Mészáros Á. 1998, 442, 446, (Székelyvarság); Antalné Tankó 2003, 197, (Gyimesbükki, Tarhavaspataka); hármass áldás vagy átokformát alkalmazó: Balásy 1901, 33, (Udvarhely m.); szent és gyógyító találkozását elbeszélő: Kallós 1966, 152–153, (Klézse, Lészped).

⁶ Pócs 1985–1986, II. 538–540. o. XV.12.1–3.

⁷ Diószegi 1960b, 51–52, 100; Kallós 1966, 153; Bosnyák 1973b, 294; 1980, 170, 174. o. 1405, 1427–1428. sz.; Gazda–Benedek 1997, 272, 284; Ráduly 1997, 123–126; Erdélyi 1999, 850 és Harangozó 2001a, 122; Csoma 2000, 15; Takács 2001, 440; 2012b, 47; Halász 2005, 252; 2007, 129, 266.

⁸ Az említett két ráolvasó {304–305} egyik dolgozatomban már megjelent. (Takács 2012b, 47.)

⁹ 55 éves nő [sz. Fenyőkút], Pálpataka, 2003. július 30. Bakos Márta gyűjtése.

Sohase láttalak,
sohase lássalak,
a szentáldozat itt ne érjen!
Gyékény ágya,
kőpárnája,
ez a Krisztus mondása.

Akkor veti a keresztet, s akkor a csiporból azt a mézet s kinyérbelet, azt mártsa.
S a sebre es rakja rea. Mikor elvégezte, akkor borítsa vissza oda, hogy szálljon
vissza a földbe:

Porból lettél, s porá válunk!

Oda borítsa vissza.

Abból a kelésre is szoktak tenni?

Hát a kelésre, s a pokolvar, s minden. Elossza kétfelé, s akkor a felit teszi a sebre.
Az ugye, amelyik olyan, hogy nincsen hólyagba kijőve. Feneketlen pokolvar.
Nagy marin asszon. Hét Miatyánk kell. Nagy marin, nagy kelés, nagy dádivilló
asszon. [...] Olyankor kell imádkozni, reaolvasnyi, mielőtt nem mondják a misét,
a reggeli misét. [...] Még ideki a leánka es leirta, ne. Mondom, meghalok, itt az
üdő, akkor tudja más es. Me én nem rosszat... én ugye, amit imádkozom, az
imádsággal, aval a Jóisten elejibe nem... [...] Na, ezér vagyok én rossztévő. Hát,
hogy én métt imádkozom. [...] Ej, sok az ellenségem, hajam szála nincs annyi
öregségemre már, mind...

De hallom, hogy nagyon sok emberen segített. Meggyógyította őket.

Igen. Hogyha, tudja, tüzes pokol van, ugye, mérges szökés. Ha olyan van, azt es
leimádkozni.¹⁰

302. Mikor az Úrjézus Szent Péterrel a földön járt. Akkor sokat üldözték. [...] Akkor
beszállt egy szegény házhoz. Annak az asszonynak, vót neki öt gyereke, és akkor
szállást kért. S aszondta az asszon, hogy: – Adok szállást. Ez az egy lakásunk van,
csak egy kicsi helyré tudok lakást... nincsen egyebem semmim, csak egy méter
gyócsom. Azt tudom maguk alá teríteni. [...] S aszondta az Úrjézus: – Az is elég.
S reggel, mikor felkeltek, akkor megköszönték a szállást, elmentek. Az Úrjézus
Szent Péterrel. S tessék elképzelni, a néninek azon a nap akkora rakás gyócs
került a szobájába, hogy egész nap türte szegén asszon! Mikor elmentek, ugy
megáldotta a Jóisten a gyócsot, hogy egész nap türte az asszon a gyócsot! [...] Akkor
a szomszéd asszon egy gazdag asszon vót, s bement hozzá. Mikor meglát-
ta, aszmondja: – Maga mit csinál, hogy tűri ezt? Aszondja: – Két kódus járt ide,
s egy méter gyócsom vót, alájuk terítettem, annyi van, hogy egész nap mind

¹⁰ 87 éves nő, Székelyvarság, 2003. augusztusa, Bakos Márta gyűjtése.

tűröm, úgy megáldott a Jóisten. Mer nem tudták, az Úrjézus, csak aszmondták a koldusok. [...] Hamar szaladt az az asszonka, akinek mondta a néni. Aszmondta: – Menyek én is, hívom hozzám az északára! Elég az hozzá, meg is kapta őket. Odahivta hozzá. Bementek. A szegény asszonnak nem vót egyebe csak hamuba sült pogácsája, s azt adott vacsorára, s ez [...] a gazdagabb asszon adott sótalan kását, s sütetlen pogácsát. [...] S alájuk tett gyékényt, s nem párnát tett, hanem követ. Azon aludtak, Szent Péter az Urjézussal. Na, eltelt az éjszaka. Másnap reggel felkeltek, megköszönték a szállást, elmentek. Elég az hozzá, ahogy elmentek, még nem mentek, aszondták, száz métert se, s az asszonyinak, annak az asszonyinak vót egy kislánya. Akkora csomó lett a nyakára, hogy nem tudott a lejánka a nagy csomótól menni majdnem. S akkor szaladt az asszony, hogy hol kapná meg a koldusokat. Szaladt az úton, s utól is érte. S akkor mondta nekik, hogy ne, ahogy kijöttek az udvarról, abba a pillanatba a kislánynak, ne, milyen csunya csomó lett a nyakára. S akkor aszmondta az Urjézus, szembeállott vele: – Menjen haza! A jobb kezinek a nevetlen ujj – met a középső ujj a nevetlen ujj –, a nevetlen ujjával huzzon keresztet rá, s mondja:

Gyékénágy, kőpárna,
sótalan kása,
Jézus Krisztus mondása.

De huzza a keresztet! Aztán hazament az asszon, s meg is cselekedte, s elmúlt a kislánynak a nyakáról a csomó.

Innen maradt az, hogy így kell a csomókra ráolvasni?

Igen. Igen.¹¹

303. S vót ezelőtt, amit úgy hivtak, hogy pokolvar. A talpra lett a romlástól. A mezitláb járástól. Az olyan fekete bőrt húzott, s alatta megtelt gennyel.

Tehát ezt nem mondta el Bárh Jánosnak.

Ezt nem. Ezt nem mondtam el.¹² A kelés... a pokolvar leolvasása, az így történik, hogy a kenyérbelet s a sót vízzel így a tenyerembe csomóra gyúrom, és egy akkórát csinállok belőle, mind egy dió. [...] Amikó kezdem azt a körítést, akkor aval

¹¹ 85 éves nő, Gyergyótölgyes, 2007. június 4–5.

¹² Ráolvasónk valóban nem szerepel Bárh János Jézus dicsértessék című kötetében, ahol a szerző – hetvenegy vallásos népének, archaikus népi imádság és köszöntő szöveg mellett – két ráolvasót közöl (Bárh J. 2006b, 247–308, 39), egyebekben Mészáros Ágnes Népi gyógyítás Székelyvarságon című dolgozatára hivatkozik, amelyben két, szövegünkkel szinte tökéletesen megegyező – azonos célú – ráolvasó is szerepel (Mészáros Á. 1998, 442, 446). Az egyező szövegeket kísérő cselekedetek és a gyógyításhoz használt anyagok egy része ugyancsak megfelel a fentieknek, adatközlői nevét azonban Mészáros Ágnes nem adja meg, így csak feltételezni lehet, hogy egyikük a fenti szövegünket is magnóra mondó asszony lehetett.

a kenyérbéllel így keresztet vetek arra a kelésre. [...] S azt a kelést úgy visszafelé forgatom... a kelésön és e szavakat mondom, hogy:

Nagy marinu asszonnak vót hét fia s hét leánya,
hétrő hatra szállott,
hatról ötre szállott,
ötrő négyre szállott,
négyről háromra szállott,
háromról kettőre szállott,
kettőről egyre szállott.
Az az egy úgy elvigye,
hogy a szentáldozás itt ne érje!

S el kell mondani minden körítés után egy Miatyánkot, egy Üdvözlégy Máriát.
S akkor ezt a kenyeret vagy kutyának, vagy a tűzbe kell dobni.

S nem köll rátenni a sebre?

Nem. [...] S ezt így hétszer el kell mondani, s így, körítve, visszafelé.

Tehát jobbról balra körítjük.

Igen. [...] Amikor végig elmondtuk, hogy egyre szállott, akkor kell elmondani a Miatyánkot és az Üdvözlégy Máriát... [...] S azt hétszer. Ezt mind hétszer kell elkísérőlni, azt a visszafelé kerítést, azt a „Nagy marinu asszonnak vót...” ezt hétszer el kell mondani, s hét Miatyánk s hét Üdvözlégy Mária. [...]

S mikor befejezte az Üdvözlégyet?

Akkó megint keresztet vetek. [...] Evel a kelés elmúlik.

Tehát nem kell másnap elmondani?

Nem, nem...¹³

304. Na, akkor kelésről es, ha lesz egy nagy bubája, marin, vagy... kelés.

S-o suit Sfânta Maria într-un deal mare,
și-o făcut o masă mare,
și-o vinit un cal mare.
A strigat toate bubele,
toate buboaiele,
numai buba cea rea noastră n-a luat-o.
Buba cea rea tare s-a văitat,
vîrfu să i se scoată,
tulpina i s-o părăsit.
Să rămâie curat
ca de Maica preceata date și arătate.

¹³ 70 éves nő, Székelyvarság, Központ, 2003. augusztusa, Bakos Márta gyűjtése.

Magyarul:

[Felhágott a Szűzanya egy nagy hegyre,
s nagy lakomát rendezett,¹⁴
s ott termett egy nagy ló.
Odakiáltotta az összes kelevényt,
minden kelést,
csak a mi pokolvarunkat nem hívta meg.
A pokolvar erősen jajgatott,
hogy vegyék ki a hegyét,¹⁵
gyökerestül kiveszett.
Maradjon tiszta,
amint a szeplőtelen Szűzanya hagyta és mutatta.]

Na, mindenből osztág, ha kell, szükség, elmondnak háromszor. S akkor eltöpdösik. Mikor egyet elmondnak, akkor eltöpdösik, s esmént, s elmondják háromszor. Ez a kelésre. Tudják keresztetni es, hogyha akarják. [...] Vót egy asszon. Ide ki lakott. Valamelyik esztendőbe, régecske, még én oda ki laktam. S akkor lett, kőhöz legyen mérve, me most az asszon meghótt, ide a csicsire lett egy nagy kelés. Olyan nagy kelés vót, hogy ugy fájtatta, aszondta, hogy az Isten öröjz! S aszondta, akármit rakott rea, nem fakadott ki. S akkor eljött hézám, s aszmondta: – Olvassál, a Jóisten megfizeti, me ugy fáj! Nagymámád nekem sokszor olvasott, s használt. S tudta, hogy én tudok. S akkor olvastam neki. S azután visszajött két napra, aszondta, hogy mind a két éjen tudott aludni. S osztá még egyszer olvastam, s még egyszer, háromszor. S helyrejtött. [...] Kifokadott, aszmondta. Én ennél egyebet nem tudok. [...] Nagymámá ezket tudta. Kelésről, s ha a szemire hályog lett, s Szent Antal tüzitől, s obrintyalástol. [...] Én ezket hallottam tőle.¹⁶

¹⁴ A szövegben szereplő „o făcut o masă mare” szó szerinti jelentése ’egy nagy asztalt terített’ lenne. Annak, hogy a fordításban a „nagy lakomát rendezett” fordulatot használtam, elsődleges oka a különböző kelevények meghívása a hegytetőn terített asztal mellé, azaz a betegségdémonok számára rendezett tor (Takács 2012b). Szövegünk egy, szintén gyimesbükki, változatában ezen a helyen az „am făcut un praznic mare”, azaz „csináltam egy nagy tort” sor szerepel (Takács 2001, 440–441).

¹⁵ A szövegben szereplő, valószínűleg félrehallásból eredő, „Hogy vegyék ki a hegyét, / gyökerestül kiveszett” sorok helyén egyes variánsokban a kelés, pokolvar teljes elmúlására utaló „akkor a hegye elszáradt, / a töve elapadt” („atunci virful s’o uscat / rădacina îi o săcat”), „a hegye kiszáradt, a töve elapadt” („virful s’a uscat / și rădacina a săcat”) szövegrész olvasható (Diószegi 1960b, 102–103). Egy fogtályogra használt magyarfalusi szövegben az „Elindult a csúcsról, a gyökerénél elszáradt” („De la vârfa a plecat, rădăcină s-a uscat”) sorváltozat szerepel (Halász 2005, 252. o. 1074. sz.).

¹⁶ 68 éves nő, Gyimesbükk, Bálványospataka, 2005. március 23. Az idős asszony nagymamájától tanult összes ráolvasója szerepel kötetünkben {262, 294, 306, 311, 343, 351}.

305. Sfânta Maria mare
a făcut o masă mare.
A chemat bubele,
toate bubele,
și nu a chemat bube dulci,
și bube dulci a supărat,
a supărat s-au văicărat...¹⁷

Ennyit tudok. Vót még valamennyi, csak nem tudom, hogy mennyi vót. [...] Annak ilyen lóganét szedtek. Azt es ilyen páratlan csomócskákat, s avval ugy megnyomogatták. Ugy megnyomogatni, ugy a keléseken kívül, hogy ugy vissza-felé azt es. Így mondta az öregasszony, osztá nem tudom, me mű sohase csináltuk.

Az egerszéki asszony saját fordítása:

Nagy Szent Mária
egy nagy asztalt terített.
S meghívta a keléseket,
minden kelést,
csak az édes kelést nem hívta meg,
s az megsértődött...
S-au văicărat... ezt má nem tudom, mi lehet.

Helyes fordításban:

[Nagy Szent Mária
egy nagy asztalt terített.
Meghívta a keléseket,
az összes kelést,
de nem hívta meg az ótvart,
s az ótvar megharagudott
és jajveszékelt...]

Mi az a bube dulci?

¹⁷ A ráolvasó szövegének vége hiányos, a gonoszt elűző formula, amely – a rendelkezésre álló változatok alapján – feltehetőleg fentebbi, bálványospataki olvasás {304} megfelelő részének („Az erősen jajgatott... / Maradjon tiszta, / amint a Szeplőtelen Szűzanya hagyta és mutatta.”) szövegpárhuzama lehetett, hiányzik belőle.

Hát, én nem tudom. Csak így van a mondás. [...] Azt az öreg Kata néni tanította vót nekem. Tatár Kata ném. Ezt csak ő leírta s megmagyarázta nekem, de sohasem csináltam én ezt. Csak ő mondta, hogy ott, a Gyimesen csinálták.

Ő hová való volt a Gyimesen?

Bükki, ha nem egyeb. Bükkiek vótak.¹⁸

MEGJEGYZÉSEK

{300–305}

Fejezetünk első szövege a gyógyító cselekedet végzésére utaló kijelentéssel űzi el a betegséget {300}. A következő két ráolvasásban {301–302} előjövő gyékényág-kópárna és a hozzá szorosan kapcsolódó sótalan, főtelen kása motívuma kötetünk több szövegében felbukkan {122–123, 155, 157, 379}. Egyéb előfordulásairól, történeti előzményeiről korábban már olvashattunk {84–125/Jegyz}. Negyedik ráolvasónk {303} visszaszámláló jellegű. Erről a szövegtípusról később bővebben is írok {383–392/Megj.}.

Következő két szövegünk {304–305} az Erdélyi Múzeum hasábjain már megjelent.¹⁹ Népünk körében feljegyzett, hasonló típusú – a betegségdémonok megvendéglése, gyakran az azzal összefüggő lóáldozat képét hordozó – ráolvasókkal jó néhány gyűjtésben találkozhatunk.²⁰ Jómagam is közzétettem egy gyimesbükki variánst.²¹ A szövegtípushoz sorolható ráolvasókat Asztalterítés a hegyen összefoglaló névvel említi Pócs Éva.²² Az idetartozó változatok, összesen huszonegy ráolvasó – a Ráduly János-féle három kibédi szövegen kívül –, egytől egyig Moldva területéről, azon belül is öt faluból (Gajcsána, Lábnik, Lészpéd, Magyarfalu, Pusztina) származnak. Többségüket magyar, négy variánst²³ román nyelven rögzítettek. Ezek egészülnek ki most két újabb – gyimesbükki eredetű –, románul elmondott változattal {304–305}, a székelység, a gyimesi, Úz

¹⁸ 59 éves nő, Egerszék, Csinódpataka, 2008. május 20. A Tatárok valóban gyimesbükki, bálványospataki eredetűek, maga Tatár (sz. Szávay) Katalin (1891–1975) is Gyimesbükön látta meg a napvilágot (Bárth J. 2004, 279, 291, 313, 334, 335, 338).

¹⁹ Takács 2012b, 47.

²⁰ Diószegi 1960b, 49–52, 100–103: Gajcsána, Lábnik, Pusztina; Kallós 1966, 153. o. 4–5. sz.: Lészpéd; Bosnyák 1973, 294: Pusztina; 1980, 170, 174. o. 1405, 1427, 1428. sz.: Lábnik; Gazda-Benedek 1997, 284: Pusztina; Ráduly 1997, 123–126: Kibéd; Erdélyi 1999, 850 és Harangozó 2001a, 122: Pusztina; Csoma 2000, 15: Pusztina; Halász 2005, 252. o. 1074. sz.: Magyarfalu; 2007, 129: Pusztina. Az említettek közül egy pusztinai szövegváltozatot – úgy tűnik – három helyen is fellelhetünk (Gazda-Benedek 1997, 284; Erdélyi 1999, 850; Harangozó 2001a, 122), egy másikat – ha igaz – ketten is közöltek, egymástól függetlenül (Bosnyák 1973, 294; Csoma 2000, 15).

²¹ Takács 2001, 440–441.

²² Pócs 1985–1986, II. 538–541. o. XV.12.1–3.

²³ Diószegi 1960b, 49–52, 101–103; Halász 2005, 252. o. 1074. sz.

menti és moldvai csángóság körében összesen tehát huszonnégy, a tárgyalt szövegcsoporthoz tartozó ráolvasóról beszélhetünk, amelyek közül tizenhét magyarul, hét pedig románul hangzott el.

Az említett változatok közül tizenegyben szerepel kimondottan,²⁴ háromban – az egyik szöveg kötetünkben található {304} – feltételezhetően²⁵ állatáldozat. A ráolvasókban említett vagy bennük eredetileg feltételezhető áldozati állatok közül nyolcszor fehér lóról,²⁶ négyszer – egyszer kötetünkben is {304} – nagy lóról,²⁷ egy ízben egy lóról,²⁸ egy moldvai, román nyelvű szövegben pedig „kövér ünőborjú”-ról („juncă grasă”) esik szó.²⁹ Az áldozati állat ezekben a szövegekben tehát szinte kizárólag a ló, leggyakrabban a fehér ló.

A szövegváltozatok java pokolszökés, pokolvar (azaz furunculus, carbunculus, ekthyma, erysipelas, phlegmone, anthrax, malleus stb.),³⁰ kelés, kelevény valamint dalák {309} gyógyítására szolgál, egy-egy esetben használják a szöveget a pokolvaron kívül köldökcsemer ellen, téhen csomójának gyógyítására, illetve fogtályogra,³¹ igaz, ez utóbbi maga is a kelések egyik fajtája. A kötetünkben szereplő variánsok {304–305} ugyancsak kelés (buba, marin) gyógyítására használatosak, noha az első szövegében kifejezetten buba cea rea ('pokolvar'), a másodikban pedig bube dulci ('ötvar, csecsemőötvar, ekcéma')³² szerepel.

Ráolvasóink román nyelvű párhuzamai közül öt szöveget, valamint egy velük szoros kapcsolatban álló olvasást közöl Artur Gorovei, aki további román változatokra is hivatkozik.³³ Az említett szövegvariánsok fekély (bubă), nagy fekély (bubă mare), sebgyulladás, lob (obrinteală), vagy pokolvar (bubă rea) gyógyítására szolgálnak, s Moldván és a Havasalföldön kívül Beszarábiában, de Erdély területén is előjönnek.³⁴ Közülük három szöveg magyar fordítását közölte Lükő Gábor.³⁵ A román folklór irodalmában bőséggel bukkanhatunk a betegségdémonok megvendégelését leíró további szövegpárhuzamok-

²⁴ Diószegi 1960b, 100, 101–102; Kallós 1966, 153. o. 4–5. sz.; Bosnyák 1973, 294; 1980, 174. o. 1427. sz.; Gazda–Benedek 1997, 284; Erdélyi 1999, 850 és Harangozó 2001a, 122; Csoma 2000, 15; Halász 2005, 252. o. 1074. sz.; 2007, 129.

²⁵ Diószegi 1960b, 102–103; Takács 2001, 440–441.

²⁶ Diószegi 1960b, 100, 100–101; Bosnyák 1973, 294; 1980, 174. o. 1427. sz.; Gazda–Benedek 1997, 284; Erdélyi 1999, 850 és Harangozó 2001a, 122; Csoma 2000, 15; Halász 2007, 129.

²⁷ Diószegi 1960b, 102–103; Kallós 1966, 153. o. 5. sz.; Takács 2001, 440–441.

²⁸ Kallós 1966, 153. o. 4. sz.

²⁹ Halász 2005, 252. o. 1074. sz.

³⁰ Berde 1934, 88–90, 95–98, 100–104; 1940, 227–228, 280.

³¹ Ráduly 1997, 125–126; Halász 2007, 128–129; 2005, 252. o. 1074. sz.

³² Vö. Vajkai 1943, 97; Bakos 1991, 85; DEX, 115; Candrea 1999, 239.

³³ Gorovei 1931, 182, 263, 268–269, 367 és 267, valamint 263, 268, 367.

³⁴ Gorovei 1931, 263, 268–269.

³⁵ Lükő 1961, 121–122.

ra,³⁶ ilyenek a 18–19. század kéziratos anyagában is fellelhetőek.³⁷ Az említett ráolvasókat a népünk körében ismertekkel hasonló betegségekre használják.³⁸ A románság közt szelvében elterjedt szövegek³⁹ alkalmazása tehát a moldvai és gyimesi csángó, valamint a kibédi székely változatokkal többnyire megegyező céllal történik.

A román variánsok közül egyesekben ugyancsak szerepel az állatáldozat képe, másokban a szövegkörnyezetből következtethetünk ugyanerre. Lóáldozat képe ugyanakkor mindössze két szövegben fordul elő.⁴⁰ Mindkét változat moldvai, egyikük a Tecuci melletti Țapu községből, a másik a Neamț megyei Tâzloról (Tazlău) származik.⁴¹ A táz-lói változat kezdete („S-a suit Maica Precista / Într-un vîrf de deal / Și-a juchit un cal...” ~ „Felhágott a Legtisztább Szűz / Egy hegycsúcsra / S leölt egy lovat...”)⁴² szoros rokonságot mutat bálványospataki szövegünkkel {304}, ami, a 17–18. század csíki, gyimesi, moldvai népmozgásait tekintve, aligha véletlen.⁴³ A román változatokban ugyanakkor másfajta áldozati állatokkal (pl. juncă grasă 'kövér ünőborjú'; vacă mare, grasă 'nagy, kövér marha'; vacă grasă, tăiată 'kövér, levágott marha'; nouă vaci grase 'kilenc

³⁶ Így pl. Teodorescu 1885, 358–359, 365–366; Marian 1886, 278, 305–307; Lupașcu 1890, 26–27; Candrea–Densușianu–Sperantia 1906–1908, I. 504; Grigoriu-Rigo 1907, I. 32–33, 35, 36, 61–62, 110; Pamfile 1911, 18, 20, 41; Hodoș 1912, 16–17, 57; Georgescu-Tistu 1928, 69, 77; Mușlea 1932, 205; Ștefănuță 1937, 203–204; Șerb 1967–1970, III. 555–556; Birlea I. 1968, II. 377–378; Tocilescu-Țapu 1981, III. 115–116, 150–151; ȘEZ, II. 166; X. 24; XI. 29, 46, 47, 63–64; XII. 184, 193; XIII. 2; XIX. 151; XXII. 35; XXIII. 3, 25.

³⁷ Timotin 2010, 357–358. o. CX–CXI. sz. Más szövegek a betegséget küldik „vendégségbe”. (Timotin 2010, 295, 360, 368. o. LIII, CXIII, CXXI. sz.)

³⁸ Így kelésre, tályogra, fekélyre (bubă – Marian 1886, 305–307; Grigoriu-Rigo 1907, I. 32–33, 36, 61–62), pokolvarra, lépfénére (bubă rea, buba cea rea, bubă neagră, beșica cea rea, beșica șei ră, beșica cea neagră, beșica șei niagri – Teodorescu 1885, 358–359; Lupașcu 1890, 26–27; ȘEZ, XI. 46, 47; XIII. 2; XIX. 151; XXII. 35; XXIII. 25; Pamfile 1911, 20; Ștefănuță 1937, 203–204; Tocilescu-Țapu 1981, III. 115–116, 150), ekcémára, (csecsemő)ótvarra (bube dulci – Teodorescu 1885, 365–366; Marian 1886, 278; ȘEZ, XII. 193; XXIII. 3; Grigoriu-Rigo 1907, I. 35; Pamfile 1911, 18; Georgescu-Tistu 1928, 69, 77; Șerb 1967–1970, III. 555–556; Tocilescu-Țapu 1981, III. 151), mirigydaganatra (uimă – Birlea I. 1968, II. 377–378), sebggyulladásra (obrinteală – ȘEZ, XI. 29), orbáncra (orbalt, roșată – Hodoș 1912, 57; ȘEZ, II. 166), azon kívül szemverésre (deochiu – ȘEZ, X. 24; XII. 184; Hodoș 1912, 16–17; Șerb 1967–1970, III. 556), torokfájásra (bolfe, anghină – ȘEZ, IV. 18–19), nyilallásra (junghiu, ghiunghiuri – Pamfile 1911, 41; Mușlea 1932, 205). Megemlítenéd, hogy a román néphit szerint mind a pokolvar, mind pedig a nyilallás származhat szemverésből is (Pamfile 1911, 20, 40).

³⁹ Takács 2012b, 50.

⁴⁰ Pamfile 1911, 18; Gorovei 1931, 182; Lükő 1961, 121.

⁴¹ Lahovari 1898–1902, V. 674, 550.

⁴² Tocilescu-Țapu 1981, 150.

⁴³ Vö. pl. Szócs J. 1999, 132–133, 137; 2002, 322; Takács 2001, 28–110; Bárh J. 2007, 135.

kövér marha'; bou roș 'vörös ökör'; un berbece mare 'egy nagy berbéc'; nouă berbeci grași 'kilenc kövér berbéc'; boi bornaciū 'barnás vadtulok') is találkozhatunk.⁴⁴

Úgy gondolom, a magyar és román ráolvasókban szereplő állatáldozat képe egy hajdani, a betegségdémonok megvendéglésére, kiengesztelésére – és ezáltal a betegről való eltávolítására – tartott áldozati szertartás epikus emléke lehet. A magyar változatok talán a románság archaikus szakrális közköltészetéből kerültek át a moldvai és gyimesi csángók folklórába, a románság ugyanakkor azonban éppen a magyarságtól – vagy egyes, vele rokonságban álló, török népektől – vehette át, évszázadokkal korábban, azokat.⁴⁵ Amint Diószegi Vilmos, a moldvai csángók ráolvasói kapcsán, írja: „Külön problémát jelentenek pl. a magyar és a román nyelvű ráolvasások. Kezdve attól, vajjon miként hatott a románok közismerten elevenen élő ráolvasógyakorlata a magyarság ráolvasás használatára, s folytatva azzal, vajon az egyes magyar és román ráolvasás szövegeknek milyenek a kapcsolataik. Számos esetben román nyelvű a szöveg, sőt gyakran az adatközlő is hangsúlyozta, hogy románból fordította. De az sem zárható ki, hogy a románok is lefordítottak magyar szövegeket, sőt nem lehetetlen talán még az sem, hogy egy-egy magyar ráolvasás átkerült a románokhoz, ahol tovább élt, miközben a magyarságnál elpusztult, s román nyelven újra visszakerült. Ilyen példa lehet esetleg a pokol-szökés elleni ráolvasás, amelyben fehér ló áldozatra találunk utalást.”⁴⁶ Az említett magyar és román ráolvasók kapcsolatrendszerével, a székely és csángó változatok eredetkérdésével, esetleges vallástörténeti hátterével egy hosszabb dolgozatban foglalkoztam.⁴⁷

Utolsó, egerszéki szövegünk {305} kapcsán érdemes megemlíteni, hogy az ótvarra, csecsemőótvarra, ekcémára (rom. bube dulci) a románság körében – másutt – is állat (ló, marha) ürülékével, hasonló szövegek kíséretében, olvasnak rá. „Sórele după delu, / bube dulci in baligă de calu...” („A Nap a hegyen túl van, / az ótvar a lóganéban...”) kezdődik egy – más vidékeken is számos változatban élő – moldvai román deszkentálás, amelyet három darabocska lóganéjjal („trei băliguțe de calu...”) a kézben kell elmondani, ugyanerre a betegségcsoportra.⁴⁸ A hegy mögötti Nap szövegbeni képe a ráolvasás időszakait jelöli, hiszen máshonnan tudjuk, hogy a hasonló céllal mondott változatot („Soarele după deal, / bubele cele dulci / in balegă de cal.” ~ 'A Nap a hegy mögött van, / az ótvar / a lóganéban...’) reggel, napkelte előtt („dimineața până a nu răsări soarele”; „dimineața, înainte de răsăritul soarelui”) kell mondani, a tűzhelynél állva (kilenc darabocska) lóganéjjal a kézben, amelyet a hamuba, koromba kell mártani, majd vele

⁴⁴ Sorrendben: Halász 2005, 252. o. 1074. sz.; Georgescu-Tistu 1928, 69. o. CXCIV. sz.; ȘEZ. XII. 192; Tocilescu-Țapu 1981, III. 150; Grigoriu-Rigo 1907, I. 35; ȘEZ. XXIII. 25; XXII. 35; IV. 18–19.

⁴⁵ Takács 2012b, 78–84.

⁴⁶ Diószegi 1960b, 38.

⁴⁷ Takács 2012b.

⁴⁸ Lupașcu 1890, 45; Gorovei 1931, 267.

az ótvart megkengetni.⁴⁹ Buzău megyében úgy tartják, reggel, éhomra, a tűzhely előtt, ugyancsak lóganéval kell háromszor olvasni ettől a betegségtől, majd megkenni vele az ótvart, s azután a tűzhely szájába tapasztani a ganét.⁵⁰ Másutt is a fentiekhez hasonlóan járnak el.⁵¹

A kelések eltávolítására a székelyek és csángók ugyanakkor természetes gyógymódokat is alkalmaznak:

„Csináltak kovászt. Tejjel össze. S azt kicsit hagyták savanyodni, s rátették a marinra, s akkor béköttek, s az reggelre kihuzta a gennyet. S akkor még farkasalmafa lapit, azt es a gennyes sebekre szoktuk tenni. Az itt van a kert mellett. [...] Akkor vót az a bábaasszonlapi. Ugy hitták. Az es jó vót, azt es tették rea a sebekre. [...] Ilyen gyógyszereink vótak ezelőtt. Nem futtunk mindennel az orvoshoz. Mindent édesanyám csinált. Nyóc gyermekkel kellett.”⁵²

„Mondják, hogy az embert járja a kelés. Azt tetszik-e ismerni, hogy a kelés, olyan szökések? Akkor... arra olvasni nem lehet, hanem ugy mondják, hogy a saját székletiből egy kicsit tegyen géz közi, s tegye rea a legfrisebbre, s akkor, aszmondják, megpogányítja. S tovább nem jár.”⁵³

⁴⁹ Pamfile 1911, 18.

⁵⁰ Georgescu-Tistu 1928, 69, 77.

⁵¹ Grigoriu-Rigo 1907, I. 34–35; Candrea 1999, 399.

⁵² 68 éves nő, Csíkszentmárton, 2004. augusztus 2.

⁵³ 61 éves nő, Gyimesfelsőlok, Ugrapataka, 1997. június 4.

9.

Obrintyálásra

(Román szövegek) {306–308}

A fejezetünkben szereplő ráolvasók „obrintyálásra” használatosak. Mindhárom olyan, egymással közvetlenül szomszédos gyimesi területekről (Bálványospataka, Budáka-oldal, Tarhavaspataka) való, ahol a fentebb, román nyelvű vízvetéseink {250–263} kapcsán, már említett okok miatt a csíki faluközösségek birtokolta területeken a 18. század első évtizedeitől kezdve penduláris pásztorkodással és erdőirtással foglalkozó, kóbor (vagus), görög katolikus – többnyire moldvai román – családok jelentek meg, akik, viszonylag zárt kis közösségeket alkotva, ezeken a patakokon, oldalakban telepedtek le véglegesen.¹

A könyvünkben több helyütt előjövő, vízvető, ónöntő, keléstől, daláktól, korsótól, hályogtól, egyebektől használatos román nyelvű ráolvasásokhoz hasonlóan az említett kis közösségek archaikus gyógyászatának részét képezik fejezetünk szövegei is. Maga az obrintyálás (obrintyálás, obrintealas – 306, 308. sz.) kifejezés a román obrinteală, oprinteală szóból (‘gyulladás’, ‘gennyedés’, ‘daganaton, seben keletkező lob’)² származik, erre vonatkozik egyes leírásokban szereplő megnevezése, a „sebek gyulladása vagy lobja” (rom. „obrinteală sau obrintirea bubelor”)³ is. A kelés, vágás vagy seb, amelyet nem óvnak a hidegtől, gyulladásba jön. Az a seb pedig, amelyet nem ápolnak gondosan, nem tisztítanak rendszeren, elüszkösödik, megdagad, és a széle feketébe hajló sötétkék, szederjes színűvé válik. A beteg állapotában ekkor változás következik be, nagy fájdalmak vannak. A betegségnek erre a fázisára mondják a gyógyítók, hogy a seb begyulladt (rom. a obrintit).⁴ Első szövegünk után láthatjuk, az obrintyálást Bálványospatakán is úgy írták le, hogy a beteg „sebbe megtüzesedik, megpirosodik” {306}. Amint a fejezetünkben szereplő három ráolvasó pusztá létéből is nyilvánvaló, az obrintyálás (obrinteálás, obrintolás, obrintyik) a csángóság hagyományában ugyan nem önálló betegség, azonban az említett bajok állapotának olyan különálló, súlyos fokozatát képviseli, amelyet mint igen veszélyeset tartottak számon, s amire éppen ezért külön ráolvasás volt

¹ Antal I. 1992, 34; Szöcs J. 1999, 125. Az említett területeket is magában foglaló Gyimesbükkön a 19. század végén még többségben voltak a – jobbára román – görög katolikusok, arányuk 1865-ben a legmagasabb, ekkor 69,3%, ez a későbbiek folyamán csökken, 1910-ben például már csak 36%, később újra emelkedő tendenciát mutat, 1930-ban 48,2%-ra nő (Ilyés 2003b, 109–110). LEX. BUD. 456; Șaineanu 1908, 498; Barcianu-Popovici 1886–1888, 436; Gorovei 1931, 366–368;

Bakos 1991, 494.

³ Pamfile 1911, 51.

⁴ Grigoriu-Rigo 1907, 131; Tocilescu-Țapu 1981, III. 258.

használatos, amellyel a beteget stabil állapotba próbálták hozni, ahonnan az adott baj másfajta szövegek, gyógyító cselekedetek alkalmazásával már tovább orvosolható. A románságnál a brâncănak ('orbánc, sertésorbánc')⁵ is nevezett orbalțra, orbanțra a típusos de brâncă, de orbanț ráolvasókon kívül az obrintealăra (obrintire, obrintirură, obrâncit, aprindere) való ún. de obrintit olvasást is alkalmazzák.⁶

306. Ez obrintyalástol. Ha nagy kelése lesz, s megtüzesedik. Ha történik, hogy van egy sebje, megtüzesedik, megpirosodik, akkor... nanyó így mondta, hogy... vaj, ha fáj a fejed es. Ha fáj a feje, nagymámám így, obrintyalástol:

Dincolo de mare zbiară o oaie laie,
dincoace de mare o ciobancă cu fluier.
Zice: Când o-ncetat oaia de zbierat,
și ciobanul de fluierat,
așa să-ncete durerea,
obrinteala capul de om,
cum a-ncetat oaia de zbierat,
și ciobanul de fluierat.
Să rămâie curat,
ca de Maica Precesta dată și aretată.

Nem tudom megmondani magyarul, hogy hogy jó [...] met ez románul van. Há magik kalkulálják ki! Met ez mind román.

Magyarul:

[A tengeren túl bög egy sötét bárány,
a tengeren innen furulyál egy pásztorocsk.
Mondjad: Amikor a bárány felhagyott a bögéssel,
s a pásztor a furulyálással,
úgy maradjon el ez a fájás,
ez a gyulladás az ember fejében,
amint a bárány abbahagyta a bögést,
s a pásztor a furulyázást.
S maradjon olyan tiszta,
mint a szeplőtelen Szűzanya hagyta és mutatta.]⁷

⁵ Gorovei 1931, 244; Bakos 1991, 83.

⁶ Gorovei 1931, 244–252, 366, 369.

⁷ 60 éves nő [sz. 1937], Gyimesbükk, Budáka-oldal, 1997. október 17. és Gyimesbükk, Bálványospataka, 2005. március 23.

Dincolo de mare zgheară o oaie laie,
 dincoace de mare ficior şuierează,
 să înceteze obrinteala,
 să rămâie curat, luminat
 ca de Maica Precesta lăsat.

Marina
 Mam pornit pieun oleul mare am cumpărat
 un cal mare am făcut am prăsnit mare
 toate bubele leam chemat pe marina şi
 pe buba se roi nam chemat so mormat
 şi o căiprot rătăcina i so uscat şi
 rătăcine curat luminat ca de Maica
 precesta lăsat

Obrinteala
 Dincolo de mare zgheară o oaie laie
 dincoace de mare ficior şuierează să
 înceteze obrinteala să rămâie curat
 luminat ca de Maica precesta lăsat
 bou negru brondă o aruncat fărâno.
 în apă năo aruncat so umplut de
 albeata de rosator de negreata je 9
 lopătele 9 mătorele 9 stergărele cu
 lopătelele răneste cu mătorele mătura
 cu stergărele stergere so rămâie curat
 luminat ca de Maica precesta lăsat

Obrintyálásra {307} és hályogra {352} való szövegeink kéziratos. A lapon legfőlül egy marinra való
 ráolvasó is szerepel. (Vö. Takács 2001, 440.)

Akkor ez úgy jó ki magyarul, hogy:

A tengeren túl bög egy szurkán johó,
s a tengeren innét egy fiú furulyál.
S aval a furulyaszóval csendesedjen meg az a fertőzés,
hogy maradjon tisztán a testje,
ahogy a Szűzanya hagyta.

Irodalmi magyar nyelven:

[A tengeren túl béget egy sötét juh.
A tengeren innen egy fiú fűtyörész,
hogy elmúljon a gyulladás,
hogy tiszta és fénylő maradjon,
ahogy a Szűzanya hagyta.]

Ezt es háromszorig el kell mondani. [...] Azt egymás után lehet. Egy jó tizenöt-husz perc távolsággal, s akkor újra lehet mondani.⁸

308. Dincolo de marea zgyeară o oii laie
dincolo de marea ficior şuierează
săse înceteze obrinteala să
rămiie curat luminat
cum maica precesta la lăsat.

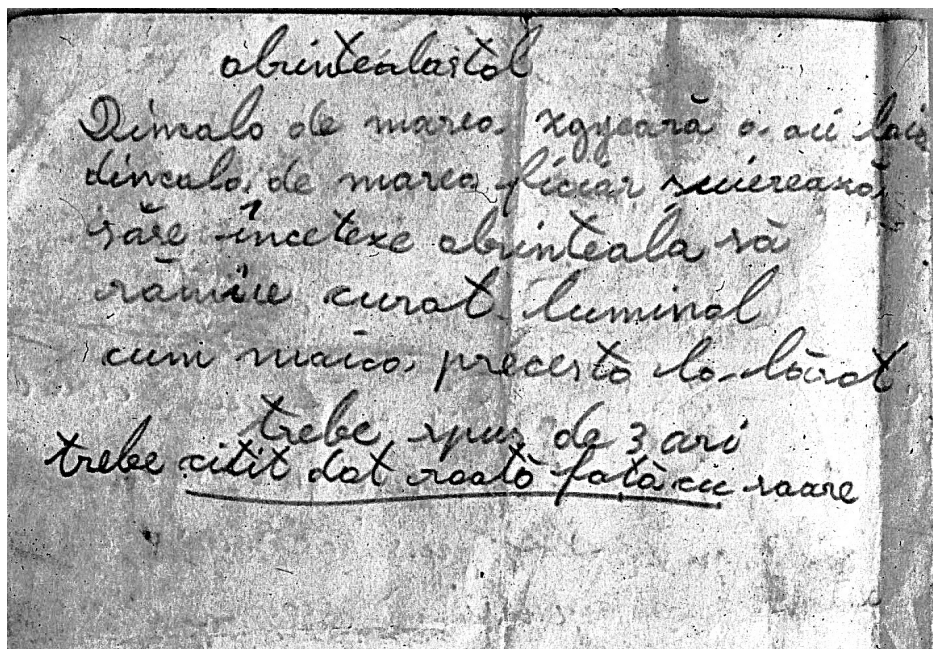
trebe spus de 3 ori
trebe citit dat roată fată cu soare

Magyarul:

[A tengeren túl béget egy sötét bárány,
a tengeren túl egy fiú fűtyörész.
Múljon el a gyulladás,
hogy tiszta és fénylő maradjon,
ahogy a Szűzanya hagyta.]

3-szor kell elmondani
arccal a Napnak fordulva kell elolvasni.]

⁸ 63 éves nő, Gyimesbükk, Budáka-oldal, 1995. február 10.

A tarhavasí ráolvasó {308} kéziratós változata.

Igy a kezivel kell hordozni, mikor olvas. Például egy sebre. Lesz egy kelés vagy valami, s arra olvas, s így hordozza a kezit akkor. Édesanyám vett egy kicsi gyapjuszálát, a kezibe fogta, s aval... így hordozta, mikor olvasott. [Kezével „keríti” a sebet.]⁹

MEGJEGYZÉSEK {306–308}

„Obrintyálásra” használatos ráolvasóink {306–308} párhuzamai a románság között szél-tében ismertek. Változataik, A. Gorovei szerint, Erdélyben, Bukovinában, Dobruzsában, Neamț, Prahova, Suceava, Tecuci, Vâlcea megyékben egyaránt elterjedtek, a szerző egy variánsát a Gyimesbükkhöz közel fekvő Bruszturószáról is említi.¹⁰ Hasonló ráolvasó Drăgănești-ből (Teleorman) szintén ismeretes.¹¹ Szövegeink párhuzamaiban ugyancsak a furulyáló, kürtölő pásztor és a bégető, bögő juh alakja szerepel.¹²

⁹ 69 éves nő, kéziratós lapjáról, Gyimesbük, Tarhavaspataka, 2005. május 16.

¹⁰ Gorovei 1931, 245, 367–368.

¹¹ Tocilescu–Țapu 1900, I. 642.

¹² Marian 1886, 153; Păsculescu 1910, 148; Pamfile 1911, 51.

Az obrintyálás jellegzetesen sötét, feketébe hajló színére utal a gyógyítására használt (de obrinteală) ráolvasókban a fekete jelző gyakori használata is. Ezekben a szövegekben gyakran minden fekete, fekete mező (cîmp negru), fekete ökrök (boi negri), egy nagy, fekete eke (un plug mare negru), nagy, fekete fejsze (topor mare negru), két fekete ember (doi oameni negri) stb. szerepelnek bennük.¹³ A juh, bárány színét fejezetünk ráolvasói és a párhuzamukul felhozott szövegek is az általában 'fekete', ritkábban 'fekete-szürke', 'fekete-fehér' jelentéssel bíró laie kifejezéssel írják le.¹⁴ Második ráolvasónkban {307} az oaie laiet (fekete juh, fekete-szürke szőrű juh) szurkán johóként, azaz sötét, szürke juhként fordította a ráolvasót elmondó asszony (vö. rom. sur, sură tk. 'szürke'), de egy – orbánc ellen használt – szucsávi szövegben lévő bucălaie kifejezés („oaie laie, bucălaie” ~ 'fekete pofájú, tarka juh')¹⁵ is olyan juhokra vonatkozik, amelyek gyapja ugyan fehér, ám pofájuk és lábszáruk vége fekete vagy gesztenyebarna.¹⁶ A szövegekben szokott természeti környezeténél (hegyoldal, völgy) is gyakrabban a (fekete) tengeren túli vidékre, azaz a sötét másvilágba {84–125/Megj.; 126–161/Megj.} lokalizált állat fontos jellemzője tehát a feketeség, még ha az testén csupán kisebb zárványként fordul is elő. Az állatot kell, hogy jellemezze a fekete szín, különben nem lehetne a sötét erők – kivált a szederjes, sötétkék, fekete színű obrintyálás – képviselője, a helybeliek archaikus hite szerint a gonosz, „ördöggép” lények, így például a lüderc, nem tudnak bárány képeben járni, „azért, hogy a bárán a Krisztus Urunk, s abba' a képbe' nem tudott”, ha nagy ritkán mégis megteszik, úgy az a bárány sem tiszta, fehér, hanem fekete.¹⁷ A fekete világhoz (rom. lumea neagră) tartozó sötét, fekete juh alakja a betegséggel is nyilvánvaló kapcsolatban van, szövegeink alapján úgy tűnik: bőgése okozza a bajt, amelyet a pásztor furulyázásával gyógyít („Úgy müljon el ez a kiütés, / amint a bárány felhagy a bőgéssel, / s a pásztorocska a furulyázással...” – 306. sz.; „A tengeren innen egy fiú fütörész, / hogy elmüljon a gyulladás...” – 307. sz.). A furulyázás, füttyölés képe – a bégető fekete állat alakján túl – feltehetőleg a betegség elfúvásával, a gyógyító ásitózásával is kapcsolatba hozható, mindez talán a lelket idéző szél, ráolvasóinkban is megjelenő (pl. „Vigyed messze, szél...” – 102. sz.; „Még e széllel es elfúttatom...” – 385. sz.) képzetéhez kötődik. Egy huszvárosi (Huși) olvasásban szereplő juh „fekete-fehér” („laie, bălaie”)¹⁸ volta a „tarkaság”-ban, a „kétszínűség”-ben megnyilvánuló ördögi tisztátalanság, valamint a betegség „hetvenhétfele”, „mindenfélé” voltával állhat kapcsolatban, erre utalhatnak egyes román szófordulatok is (pl. că e laie, că-i bălaie 'ha akarom vemhes, ha akarom nem').¹⁹

¹³ Tocilescu-Țapu 1981, III. 258.

¹⁴ DEX, 557.

¹⁵ Gorovei 1931, 245.

¹⁶ DEX, 115.

¹⁷ Takács 2004, 124, 519–520, 553–554.

¹⁸ Păsculescu 1910, 148.

¹⁹ Bakos 1991, 393.

10.
Dalákra
(*Román ráolvasás*)
{309}

Fejezetünkben egyetlen, igen ritka, dalák gyógyítására használatos, román nyelvű ráolvasó szerepel. A dalák kifejezés a magyarba a románból (rom. dalac, dălac, delac) jöhetett, ahol az orvosi kifejezések körében a dalac 'lépfené'-t, kissé általánosabban pedig 'kelés'-t, 'kelevény'-t, tehát valamilyen rosszindulatú duzzanatot, tályogot, fekélyt, daganatot¹ (talán pokolvart, azaz pustula maligna)² jelent, a románban azonban török eredetű jövevényszó (tör. dalak[ği] 'lép', dalak agrisz 'lépfájdalom').³ A török dalak megfelelője a magyar tályog, amely 1516-tól adathozható nyelvünkben, s tályák (1742), tályék (1807), tájok (1763), thalo (1551), tálló (1832) alakjaiban hangtanilag is igen közel áll türk párhuzamához. A román dalac, delac parallelje a székely és a moldvai csángó tájnyelvben gyilak, gyilok néven, mint a lábon jelentkező daganatos marhabetegség jelölője szerepel.⁴ A dalac a hagyományos román ráolvasó gyakorlatban is mint a kelések, tályogok, csomók egyike bukkan fel, igen gyakran a legkülönbözőbb daganatokat, fekélyeket jelentő bubă társaságában.⁵ Bizonyos szövegekben „ördögadta”-ként, a „pestis nővére”-ként aposztrofálják,⁶ egyes folkloristák és szótárak szerint nem más, mint a pokolvar egyik gonosz és veszélyes fajtája.⁷ A dalacra való olvasások a románság körében is ritkák, azokat csak a legkiválóbb javasasszonyok tudják.⁸ Úgy tűnik ilyen, a hagyományos gyógyászatot mesteri fokon űző tudományos volt az egresalji szöveget elmondó asszony anyósa is, akitől menye magyar és román nyelvű olvasásokat egyaránt örökölt {293, 344, 349}.

¹ Şaieanu 1908, 216; Márton 1972, 257; Márton–Péntek–Vöő 1977, 113; Bakos 1991, 182; DEX, 258; Barcianu-Popovici 1886–1888, 159.

² Berde 1934, 101.

³ Pastinszky 1922, 794; Csáki 1997, 241; 2001, 106.

⁴ Kriza 1863, 434; 1873, 329; 1875, 189; Szinnyi 2003, 754; Hegedűs 1952, 184, 311; Márton 1972, 257.

⁵ Pamfile 1911, 17; Gorovei 1931, 257.

⁶ Grigoriu-Rigo 1907, 45.

⁷ Grigoriu-Rigo 1907, 44; Gorovei 1931, 282; Márton 1972, 257; Márton–Péntek–Vöő 1977, 113.

⁸ Grigoriu-Rigo 1907, 44.

A munkaadó neve, lakhelye	A szerződés kelte, az elvállalt munka neve, ideje
meg a husvort id meg a vöröket s porolót el a csontjukat hogy, morod jon tisztom s hogy a hol a győztes s ép szűz moris hogy to. 9 az er	
de de de lugi de lore nu te loce ra te mian la iormoroc nu te loce nu te raace ra te mian la iormoroc si te vānol si te pīrōnīe de de lac te' iohānolōc.	

Dalakra való ráolvasónk {309} kéziratosa.
A lap felső részén Szent Antal tüze elleni szöveg {293} utolsó sorai.

309. Fugi, delace!
 Nu te face!
 Nu te face,
 nu te coace!
 Că te mân la iarmaroace,
 și te vând,
 și te părăsesc,
 de delac te izbăvesc.⁹

Fordítása:

[Fuss el, dalák!
 Ne szüless meg!
 Ne keletkezz!
 Ne érijél meg!
 Mert a vásárba hajtalak,
 s ott eladlak
 és elhagylak,
 s a daláktól megmentelek.]

Milyen betegség az a delák?

Az... valamilyen betegség vót az es, biztoson. Ezt má nem tudom megmondani. Le van írva, de nem tudom megmondani. Nem folytattam, s nem tudom. Me, mondom, én ezket anyósomtól örököltam. S leírtam, s le vannak írva.¹⁰

MEGJEGYZÉSEK {309}

Amint a ráolvasót {309} kísérő vallomásból láthatjuk, arra vonatkozóan, mi lehet a delac, az egresalji gyógyító asszony sem tudott válaszolni, hiszen – noha a ráolvasáshoz szükséges szöveget birtokolja – maga már nem folytatja a régi gyakorlatot. A Gyimesekről hasonló céllal mondott ráolvasást tudomásom szerint eddig – sem román, sem pedig magyar nyelven – nem publikáltak. Egy lábniki (Moldva) ráolvasó kapcsán Diószegi Vilmos megjegyzi, hogy ezek a szövegek már akkoriban (1960) is igen ritkának

⁹ A ráolvasó régies kézírással lejegyzett – kissé eltérő – változata a következő: fugi delac nu te face / nu te face nu te coace / că te mân la iarma roace / și te vînd și te părăsăsc / de delac te izbăndasc. (vö. rég. ifbëndefc, ifbëndefcu 'megóvlak, megvédelek, megoltalmazlak [lat. vindico]' – Klein 1944, 367. o. [307]; LEX.BUD. 327.) A szöveg végének jelentése itt tehát: „... a daláktól megvédelek.”

¹⁰ 85 éves nő [sz. Gyimesbükk, Bálványospataka], Gyimesbükk, Egresalja, 2005. október 10.

számítottak.¹¹ A dalákat (a lábniki román szövegben: dălac) Diószegi 'tályog'-ként fordítja, s a ráolvasó asszony segítségével „nagy-nagy dagadás”-ként határozza meg, amely „olyan, mint a halálmirigy”.¹² Szintén dalák (dálák) gyógyítására szolgál egy szabófalvi (Moldva) olvasás.¹³

A dalák, dálák szó a fenti, szabófalvi példán kívül a magyar nyelvű ráolvasó gyakorlatban ismeretlen, a magyarba a románból (dalac) kerülhetett át, erre utal, hogy rá vonatkozó adatok csak a székelység és a moldvai csángóság köréből ismeretesek,¹⁴ ahol a szokott dalákon kívül gyilak, gyilok alakban is előfordul,¹⁵ ez utóbbi talán a ráolvasónkban is szereplő tájnyelvi delac forma erdélyi román kiejtésének (~ gyelak) magyarosan értelmezett megfelelője lehet. A dalák, dálák a románban török eredetű jövevényszó,¹⁶ s a kifejezés az arománban szintén ismeretes dalácă (tsz.: dalăte var.: duolăge) formában.¹⁷ A török dalak főbb hangtani jellemzőiben egyező megfelelője a magyarban a tályog, amely nyelvünkben a 16. század elejétől folyamatosan adatolható 'daganat, kiütés, gennyfelhalmozódás a test szövetében' jelentésekkel.¹⁸ A Szelestei-féle ráolvasásban (1516–1518 k.) említett „Tharghy Equorum” is hasonló betegséget jelöl.¹⁹ Pápai Páriznál, többek között, a tálgyú (struma 'daganat'), tálgyús (strumofus 'dagadt, dagاناتos'), valamint a tarjag (puftula 'hólyag'), tarjagos (puftulofus 'hólyagos'), tarjagosság (papula, pufutula 'pattanás, hólyag') alakok jönnek elő.²⁰ A Magyar Tájszótárban (1838) a táragy „kelevény, vértolulása” jelentéssel áll, a tálló pedig „betegség, melyben a' testnek minden részeit a' vér által futja, és a' marha elvesz”. Ugyanott a tálés 'folyós nyakú', a tálgyu pedig 'tályogos kelevény' jelentéssel lelhető fel.²¹ Az idézett kifejezések közül különösen a tályák, tályék, tájok, valamint – egy esetleges végső rotációval – a thalo, tálló áll közel az északi csángó dálákhoz és a török dalakhoz. A tálé alakváltozat először egy „Talera valo Imatsag”-ból (1656) ismeretes, amely a betegség „összes” fajtáját felsorolja, s a megkülönböztetésükre használt jelzőkből (pl. sederges 'szederjes', czus 'csúz', folo 'folyó') kiderül, hogy – amint Ipolyi Arnold írja – „a Tálé kifejezés [...] nyilván azon fekélyt, daganatot vagy kelevényt jelentheti, melyet máig is tályognak nevezünk”.²² A dalák (gyilak, gyilok) szó jelentése a székely és moldvai csángó tájnyelvben

¹¹ Diószegi 1960b, 51.

¹² Diószegi 1960b, 48.

¹³ Kallós 1966, 152.

¹⁴ Kriza 1863, 434; Szinnyei 2003, 754; Hegedűs 1952, 184, 311; Márton 1972, 257; Márton-Pétek-Vő 1977, 113.

¹⁵ Kriza 1863, 434; 1873, 329; 1875, 189; Szinnyei 2003, 754.

¹⁶ Pastinszky 1922, 794; Csáki 1997, 241; 2001, 106.

¹⁷ Papahagi 1974, 457.

¹⁸ Benkő L. 1967–1976, III. 832–833.

¹⁹ Horváth C. 1921, 204; Bolgár 1934, 13.

²⁰ Pápai Páriz 1767, II. 342, 344.

²¹ MTSz, 356, 358.

²² Ipolyi 1872, 116–117.

'daganatos nyavalya szarvasmarhák lábán',²³ 'szarvasmarha lábszárán v. bokáján a bőr alatt támadt apró diónagyságú, kemény, mirigyszerű sok csomósodás, a mely, ha elhanyagolják, gyuladni kezd, s akkor gyógyíthatatlan',²⁴ 'tályogos állatbetegség', illetve 'dögveszes kelevény, pörsenés; (orv.) pustula, lépfene'.²⁵ Az egresaljai szöveg emberek gyógyítására is szolgálhatott, hiszen a kéziratot lapon egy-egy Szent Antal tüze és hályog elleni ráolvasó {293, 349} mellett szerepel.

A románban a dalac 'lépfene'-t jelent,²⁶ kissé általánosabban 'kelés'-t, 'kelevény'-t, valamilyen rosszindulatú duzzanatot, tályogot, fekélyt, daganatot.²⁷ A dalac a román ráolvasókban is mint a kelések, tályogok, csomók egyike bukkan fel, igen gyakran a legkülönbözőbb daganatokat, fekélyeket (így pl. buba, bubă 'fekély', bubă neagră, bube negre, buba cea re 'pokolvar', bube dulci 'csecsemőjótvar, ekcéma', buboi 'kelevény, tályog, furunkulus') jelentő bubă társaságában (így pl. „bubă cu dalac” – 'dalákos kelés', „bubă de dălac” – 'dalák kelése').²⁸ A legtöbb kuruzslónő úgy is olvas rá, mint a bubă-ra.²⁹ A dalac a moldvai románban orbáncot, sertésorbáncot is jelent.³⁰ Az emberen keletkező dalac állatokon előforduló, gyilkos betegségnek tartott, megfelelőjét a románság ugyanakkor talannak vagy sänge mohorítanak is nevezi, általában azonban cãrbunelenek ('lépfene') hívja, de a fertőző buba oiit (juhtályog) is dalacnak mondják.³¹ Dalákra használatos – esetenként hasonló jellegű – ráolvasók a románság között a legkülönbözőbb tájegységeken (pl. Vâlcea, Putna, Argeș, Romanați, Gorj m.) ugyancsak ismeretesek.³² A betegség kiterjedését, előrehaladását gátoló szövegkezdetek más bajok (pl. bélgörcs, kelés, ekcéma, gyomorhaj stb.) elleni szövegekben is használatosak.³³ A betegség elmúlásával (fenti ráolvasónkban eladásával, elhagyásával) kapcsolatba hozott vásár képzete a román ráolvasókban nem ritka,³⁴ de felbukkan egy gyimesfelsőlaki, kelés gyógyítására használatos szövegben is.³⁵

²³ Kriza 1863, 434; vö. Kriza 1873, 329; 1875, 189.

²⁴ Szinnyei 2003, 754.

²⁵ Hegedűs 1952, 184, 311; Márton 1972, 257.

²⁶ Șaieanu 1908, 216; Márton 1972, 257; Márton–Péntek–Vöő 1977, 113; Bakos 1991, 182; DEX, 258.

²⁷ Barcianu-Popovici 1886–1888, 159.

²⁸ Gorovei 1931, 257; Pamfile 1911, 17.

²⁹ Grigoriu-Rigo 1907, 44; Gorovei 1931, 282.

³⁰ Márton 1972, 257; Márton–Péntek–Vöő 1977, 113.

³¹ Grigoriu-Rigo 1907, 44, 193; Șaieanu 1908, 90.

³² Gorovei 1931, 282.

³³ Hodoș 1912, 26–28, 49, 54, 56; Papahagi 1925, 128.

³⁴ ȘEZ. X. 24; Grigoriu-Rigo 1907, I. 36, 61–62, 110–111; Hodoș 1912, 16–17, 157.

³⁵ Takács 2001, 439; 2012b, 60.

11.

Szemen nőtt árpa „learatására” {310–341}

A fejezetünkben szereplő ráolvasók a szemen nőtt árpa (*hordeolum*) „learatására” használatosak. Többségük a három gyimesi csángó telepről, valamint Bükklokáról és Rakottyásról származik, ugyanakkor vannak köztük Úz menti, csíki, kászoni és gyergyói, marosfői, de a Maroshévíz melletti Székpatakaról származó szövegek is.

Az árpa „lekasználása”, „learatása” népünk körében a Kárpát-medence egészében, de Moldvában és Bukovinában is általános használatban volt, és sok helyütt van is, mind a mai napig.¹ Esetenként az árpa aratásra utaló kijelentéssel távolítják el a betegséget, ez talán a hajdani, hosszabb szövegek kíséerte valódi „learatás” végletekig redukálódott verbális formája, amelyet a Kárpát-medence területén éppúgy használnak, mint a Gyimeseken vagy Moldvában,² de ugyancsak országszerte – Bukovinában és Moldvában is – szokott az árpa egyszerű kívánsággal, elküldéssel, fenyegetéssel, ellentéttel, lehetetlen feltétel szabásával, letagadással, szidással, számlálással való orvosolása.³ Kivált a dunántúli területeken ismert a betegség lepiszkítással, leköpéssel való fenyegetése.⁴

Az árpabetegség gyógyítására használatos ráolvasók egyik – fejezetünkben kizárólagosan szereplő – típusa a gabona learatására mint mágikus cselekedetre utaló kijelentéssel indul, amelyet a betegség elküldése, fenyegetése követ, utóbbi esetenként bizonyos feltételt, határidőt (pl. „ha még egyszer itt érlek”, „ha reggelre ott érlek”) is szab a gonosznak a ráolvasásban emlegetett kényszerítő cselekedetek elkerülésére. A ráolvasások többsége rövid, a hosszabb, epikus szövegek inkább a keleti részeken, a csíki, bukovinai székelység, de kivált a gyimesi, hárompataki, Úz menti, moldvai csángóság hagyományából ismeretesek. Erről a vidékről árpa „learatására” szolgáló ráolvasókat közöl – többek között – Kallós Zoltán, Bosnyák Sándor, Dömötör Tekla, Pócs Éva, Salamon Anikó, Albert Ernő, Mészáros Ágnes, Csoma Gergely, Antalné Tankó Mária és Halász Pé-

¹ Pócs 1985–1986, I. 180–201. o. IX.1.1–19.3; X.1.1–5. A szokás bizonyosan élt a hajdani Abaúj, Baranya, Fejér, Pest, Somogy, Sopron, Tolna, Veszprém, Zala, azon kívül Bereg, Békés, Bihar, Borsod, Csongrád, Hajdu, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Nógrád, Szabolcs, Ugocsa, valamint az erdélyi Alsó-Fehér, Brassó, Csík, Háromszék, Kisküküllő, Kolozs, Máramaros, Udvarhely vármegyékben.

² Kallós 1966, 154; Pócs 1985–1986, I. 155–161. o. VIII.1.1–24.

³ Pócs 1985–1986, I. 32–36, 38, 47–48, 65, 68, 78–80, 82, 88–89, 91, 94–95, 99–101, 106, 111–116, 124, 129, 132, 136, 140, 149.

⁴ Pócs 1985–1986, I. 201–204. o. X.2.1–5, X.3.1–5, 7–8, X.4.1–X.10, X.3.6.

ter,⁵ de jómagam is közzétettem néhány gyimesi és csíki változatot.⁶ E szövegek – kevés kivétellel – az említett hosszabb, epikus, az árpa sorsát elbeszélő típushoz tartoznak, mint fejezetünk olvasásai is. Ezek a hosszabb ráolvasások bevezető részükben egyfelől az árpa elvetését, növekedését, learatását mutatják be, azaz a szemén nőtt árpával analógiás kapcsolatba vont gabonaszem emberi gondoskodásból való születését idézik fel, miáltal a szembetegséget okozó gonoszt az emberi közösség (amelynek tagja a beteg, de a gyógyító is) uralma és hatalma alá vonják, majd a leratott árpának az eukharisztikus képzeteket idéző, éltető kenyérig, a családok mindennapi táplálékáig tartó útját mondják el, amelyben – mondhatni, az árpa megszentelődésében, amire a gabonával kapcsolatos egyes cselekedetek elnevezései (pl. a „béáldás”) is nyilvánvalóan utalnak – ugyancsak az emberi nem civilizatórikus, agrokulturális tevékenységének van döntő szerepe. A betegséget okozó árpa igével történő megszentelését az eltiltás, illetve a megsemmisítés követi, ahol a gabonából készült étel elfogyasztása és megemésztése (sőt „kiemésztése”, ami egyes szövegekben a kutya és a disznó által is végbemegy), miután a gyomor és a bélrendszer a test mikrokozmoszában az alvilág, a pokol megfelelője, a betegség „elemésztését”, azaz megsemmisülését, az emberi világból való kiűzését jelenti {310–317, 320–333}. Hasonló a hatása a madarak általi elvitelnek {318–320}. Ráolvasóink végén jobbra egyszerű óhajtó és parancsoló formulák (pl. „Maradjon tisztán a szeme az embernek, hogy lásson!” – 310. sz. vö. 311, 319), illetve hasonlattal élő párhuzamos kívánságok (pl. „Ugy elműljék az árpa a szemedről, / mind ahogy ez az árpaszem elműlott a mezőről!” – 314. sz., vö. 312, 314–315, 320, 322, 324–325, 332. sz.) állnak.⁷ Madéfalván akadtam nyomára annak a hagyománynak, mely szerint az árpára való olvasást visszafelé, azaz az árpakenyér megevésétől, elkészítésén át, az árpa learatásáig, elvetéséig és a föld felszántásáig kell elmondani, a gyógyulás érdekében {337}. Az árpa „learatására” való ráolvasók párhuzama egy nyílalás gyógyítására használt moldvai szöveg, amelynek elmondása közben a virágos kenderből sodort madzagra kilenc bogot kötnek.⁸

Az árpára való „olvasáskor” általános a sarló, ritkábban a kés használata. Utóbbit egyesek csak sarló hiányában használják. Fejezetünk szövegeiben is sarlót, sarlót vagy kést – tehát minden esetben vasat – használnak a ráolvasáshoz, amelyet ritkán csak egyetlen egyszer {331–332, 335} vagy egyszer-kétszer {335}, általában inkább többször

⁵ Kallós 1966, 154; Bosnyák 1973, 287; 1980, 152–154. o. 1267, 1271–1277. sz.; 1982, 112–115. o. 377–384. sz.; 1984, 14–16. o. 74, 77–80, 82–84, 86, 88–89. sz.; Dömötör 1981, 182–183; Pócs 1985–1986, I. 189–198. o. IX.14.25–26, 28, 30–35, 16.5, 7; Salamon 1987, 194–196; Albert 1995a, 72; Mészáros Á. 1998, 427–428; Csoma 2000, 40–45; Antalné Tankó 2003, 22–24; Halász 2005, 247–250. o. 1056–1059, 1061, 1063–1065. sz.

⁶ Takács 2001, 441–444.

⁷ Pócs 1985–1986, I. 30–35, 53–76.

⁸ „Elmentem virágos kendert vetni, / a virágos kendert elvettem, / virágos kender kinőtt, megért. / Akkó kiszedtük a virágos kendert, / eláztattuk bele a tóba, a vízbe [...] / megfontuk, / megszőttük, / a vásznat megvarrtuk, / mind egy szálíg elszaggattuk.” (Diószegi 1960b, 98).

{328}, leggyakrabban, a hagyományhoz kötődve, háromszor {310, 313–315, 320, 323–324, 329, 334, 336}, esetleg kétszer-háromszor {312, 326, 330}, vagy éppen kilencszer {333} mondanak el. Idős áldomási ismerősöm háromszor, három egymást követő napon olvas rá az árpára {310}. Csakúgy, mint más betegségek esetében, az árpa eltiltásánál is a ráolvasás fontos eleme az elköpdösés {310, 314–315, 319–320, 323, 326, 330, 333–334, 336}. Az árpa orvosolására használt egyéb mágikus eljárásokról (pl. árpaszemmel, deszkán való átnézéssel, kútba nézéssel, cérnaszállal, kutyahúggal)⁹ és gyógynövényekről¹⁰ itt most nem ejtek szót. Esetenként a gyógyító ráolvasó és a kísérő cselekedetek eredeti egységéből a szöveg lassan kikopik, s a cselekedet – túlélő zárványként (survival) – megmarad.¹¹ Fejezetünkben is megfigyelhető, mennyivel rövidebbek a csíki, gyergyói ráolvasók, mint a hagyományt jobban őrző Gyimesek vidékéről való párhuzamaik. Nem egyszer találkoztam olyanokkal is, akik a ráolvasó szövegét már nem tudták – vagy csak töredékesen tudták volna, s úgy nem akarták – felidézni, tartalmát vagy az elmondását kísérő cselekedeteket azonban még igen.¹²

Az árpához hasonló szembetegsége (jégárpa) utal a román népi gyógyászat ulcior, urcior ('korsó') képzete, amely korsó elnevezéssel régebben a csángóság körében is jól ismert volt {342–348}. A helybeliek ezeket a szembetegségeket egymástól olykor mindmáig világosan elkülönítik {312–313, 322}. A két betegség szoros kapcsolatára egy ploszkucéni (Moldva) ráolvasó is felhívja a figyelmet,¹³ amelynek párhuzamát a gyimesi Rakottyáson leltem fel {342}. A románság ulciorra, urciorra használatos deszkentálásai¹⁴

⁹ Bosnyák 1984, 14–16. o. 73, 78, 81, 85–91. sz.; Halász 2005, 247–248. o. 1056, 1060. sz. (vö. Kallós 1962 [EA 5606], 20).

¹⁰ Antalné Tankó 2003, 21–22.

¹¹ Kallós 1966, 140.

¹² „Elsorolja, hogy elvetik, s megnő, s learassák, s kicsépelik, s úgy azt mindent így mondani kell. [...] Nekem es aratta le anyósom. S meggyógyult. Ugy visszafelé a késsel, s úgy elmondta háromszor az árpát, a vetésitől elkezdve addig, amig megőrölik, megdaradják. S úgy elmondta háromszor, s a késsel learatta, s kezdett leszáradni, s helyrejött.” (64 éves nő [sz. Gyimesbükk, Bálványospatakai], Csíkszentmárton, 2004. július 31.); „Nem tudom a szavakat. Édesanyám örökké aszondta, hogy kulcsval, vaj ollóval. Hogy az a vas, az meg... valamit csinál, megaprik-lalódik, vaj hogy mondják, hogy aval a vasval megtapogassa »Apadjon, dagadjon, csak a helye maradjon!«; s »Olyan tisztán maradjon, mind az Urjézus, ahogy adta, az Isten ahogy teremtet-tel.« S így. Ezeket úgy mondták az árpára. Ugy meglazult má, s osztán úgy... úgy helyrejött, na. Ugy monda édesanyám, hogy megabrikálja... szoval, hogy úgy má megtér a betegség. Azt úgy lehet érteni. Hogy má nem fejlődik tovább.” (76 éves nő [sz. Gyimesbükk, Buhapatakai], Zsögöd, 2008. november 10.); „Elvetem az árpát, / megnő, / megcsépelem... Mikor a szem lesz. Osztán én nem tudom, hogy. Ejsze, megsurólták velle. A kalászával. Megsurólták árpa kalászával, s osztán elmúlt. [...] Ez vót sokszor. Sokat vót az árpa a szemeken, de most má nem sűrölgassák. Most hamar, egy kicsi baj van, mennek az orvoshoz, s az orvos intézi.” (80 éves nő, Vasláb, Heveder, 2008. november 20.).

¹³ „Nem aratok búzát, árpát a mezőről, / De aratok korszóckát a szemedről.” (Halász 2005, 1062. sz.).

¹⁴ Gorovei 1931, 411–412.

általában nem hasonlítanak az árpa elleni magyar olvasásokhoz, ugyanakkor a gyimesiek némely árpával kapcsolatos hiedelme összefügghet a románság korsóhoz fűződő képzeletével {314–315}, s hasonló elemek felfedezhetők a moldvai csángóknál is.¹⁵

310. Árpa, árpa, elvetem a földet,
 árpa, árpa, felszántom a földet,
 árpa, árpa, kinősz,
 árpa, árpa, megnősz,
 árpa, árpa, learatnak,
 árpa, árpa, kévébe kötnek,
 árpa, árpa, kalangyába raknak,
 árpa, árpa, hazavisznek,
 árpa, árpa, csűrbe tesznek,
 árpa, árpa, megcsépelnek,
 árpa, árpa, kiszórnak,
 árpa, árpa, kirestálnak,
 árpa, árpa, zsákba tesznek,
 árpa, árpa, malomba visznek,
 árpa, árpa, megőrölnék,
 árpa, árpa, hazavisznek,

¹⁵ Bosnyák 1973, 287.

„Árpa, árpa, túlvilágra mész!” Szemen nőtt árpa „learatása” késsel. (Gyimesbükk, Áldomás)

árpa, árpa, kenyeret sütnék belőle,
árpa, árpa, megsűlsz,
árpa, árpa, kiszednek a kemencéből,
árpa, árpa, megesznek,
árpa, árpa, túlvilágra mész!
Maradjon tisztán a szeme az embernek, hogy lásson!
Ptü, ptü, ptü...

Na, annyi az egész. Igen. [...]
Kitől tanulta ezt, Anna néni?
Ezt édesanyámtól. Ő Simon Katalin vót. [...] S a férje után Nagy Katalin vót,
met a férje Nagy György vót.
Ő hová való volt?
Ide, a káponán tul az ódalba. Ott született vót, s én es ott.
Ő kitől tanulhatta?
Há biztoson ő es az édesanyjától.
Ezt hányszor kell elmondani?
Háromszor, de csak egyet kell mondani. Csak ezt kell mondani, csak háromszor.
Három rendben?
Igen. Igen. S közben a sarlóval kell a szemit megtapogassa, s keresztet vessen, s
ugy töpdösse el.
Azzal keríti?
Igen.
S hogyha sarló nincsen?
Akkor jó a kés es.
Azzal is hasznos?
Ulyan, ulyan. Gyógyul. Igen.
S ha nem jön meg, újra kell olvasni?
Újból. Akkor újból kell. Kell olvasni. [...] Egy nap egyszer elégséges.
Reggel, este?
Mindegy. A' nem számít.¹⁶

311. Mikor árpa lesz a szemre:

Árpa, árpa, én neked ökröt fogok,
elszántlak,
elvetlek,
elboronállak,
kinősz,

¹⁶ 79 éves nő, Gyimesbükk, Áldomás, 2006. június 9.

megérsz,
learatlak,
kévébe raklak,
kalangyába raklak,
szekerre teszek,
hazaviszek,
leüritlek,
megcsépellek,
kikalászollak,
megrestállak,
zsákba teszek,
malomba viszek,
hazaviszek,
megsütlek,
megeszlek,
kiszarlak,
a kutyák megesznek,
a kutyák kiszarnak.
Váljék semmié,
hogy maradjon a szeme tisztán,
hogy a boldogságos szép Szűz Mária hagyta!

Hogyha lesz [...] a szeme pillájára lesz egy olyan kicsi, mérges pattanás. S úgy mondják, hogy árpa lesz a szemire, le kell aratni. [...] Ugy, amennyi dógod van az árpával. Elveted, s learatod, s mindenféle. Lássá-e, mennyi sok dolog van vele?¹⁷

312. Árpára mondjuk. Árpára. Igen. De arra olyanyokat mondnak! [...] Hogy úgy mondta édesanyám, hogy:

Na, te árpa!
Én elmenyek fődet szántani,
elvetem az árpát,
learatom,
kicsépelem,
megrostállak,
elviszlek a malomba,
megőröllek,
kenyeret sütök belőlled,
megeszem,

¹⁷ 68 éves nő, Gyimesbükk, Bálványospataka, 2005. március 23.

kiszarlak,
a kutyák megesznek,
azok is kiszarnak.
Olyan semmivé váljon ez az árpa a szemedén,
mint ahogy az az árpa semmivé vált!

S közben kerítették valamivel az árpát?

Hát igen. Egy olyan sallóval, ami vót, így a szemet úgy kerítették csak, hogy ne érjen hézza. Vagy egy kés is jó... csak vas legyen. Ugy kerítették, mind ahogy a sallóval, ahogy vágnak.

Hányszor olvasták ezt rá?

Kétszer-háromszor. S hát még mit... de ezt nem tudom megmondani. Szok lenni egy olyan korsó es a szemre, egy olyan... egy olyan külön az, na. Meg tudták a régiek különböztetni. [...] Na, annak es tudom, hogy ott az ablakon ugattak bé, de nem tudom, hogy hogy... Korsó, igen. Az es csak egy olyan pattanás a szemén, tudja, csak így az öregek ezt meg tudták különböztetni, hogy ez korsó, vagy ez árpa, de mű most mit tudunk. Nem tudom, aztat hogy... úgy az ablakon kiugattak, bé, nem tudom, úgy, mind a kutya.

Aki olvasott, az ugattott ki az ablakon?

Az, az, az.¹⁸

313. Késsel vagy sarlóval keresztet vettünk, s akkor aszmondtuk, hogy:

Árpa, én neked szántok,
elvetlek,
elboronállak,
kinősz,
megérsz,
lekaszállak,
kévébe raklak,
szekerre raklak,
béviszlek a csűrökbe,
ott kicsépelnek,
zsákba teszek,
megőretlek,
hazaviszlek,
megszitállak,
kovászt keverek pityókával,
megdagasztlak,

¹⁸ 73 éves nő, Gyimesbükk, Tarhavaspataka, 2004. június 2.

megkelsz,
bévetlek a kemencébe,
megsűlsz,
kiveszlek,
megeszlek,
kiemésztlek,
s az ebek megesznek.

De ez hasznos vót.

Hányszor kell elmondani?

Háromszorig. Állandoan a sarloval így vágtuk, s használt. [...]

S van még a szemre a korsó. Arról hallott?

Igen.

Az ugyanaz, mint az árpa?

Nem. [...] Nem. Az más. Az árpa, az úgy jön, mind egy pattanás szinte, gennypont van a tetején, de az a másik, az olyan puha. Nagyra megnő, s olyan puhának marad. Nekem es vót olyan.

Arra is tudtak olvasni?

Igen, igen. Vót, aki azt es tudta.¹⁹

314. A sallót üsmeri? S máskor, ha nincs salló, van kés. Akkor a szemnél, vet egy keresztet:

Atya, Fiu, Szentlélek Istennek nevében. Áment.

Akkor elkezdi mondani:

Felkeltem kora reggel,
felőtöztem,
megmosakodtam,
és kimentem a mezőre.
Szántottam,
boronáltam,
árpát vettem,
beérett,
kimentem,
learattam a sallóval,
esszeszedtem,
kicsépeltem,
elvittem a malomba,

¹⁹ 79 éves nő [sz. Gyimesfelsőlok, Görbepataka], Gyimesfelsőlok, Sántateleke, 2006. június 13.

megőrölték,
hazavitem,
kovászt kevertem,
kenyeret sütöttem,
a kenyeret kivettem,
megettük,
a kutyáknak es adtam belőle.
Ugy elmúljék az árpa a szemedről,
mind ahogy ez az árpaszem elmúlt a mezőről!

Háromszorig, s keresztet vet. Az árpa eltűnik a szemről. El. Amelyiket kénozza. Ha salló nincs, akkor egy késvel. Keresztet vet, s ezt elmondja, s eltöpi. [...] *Kitől tanulta ezt?*

Ezt es a nagymamámtól. Aszmonda, ne nejjünk be az ablakon, mer árpa lesz a szemünkre. [...] De vót ugy, hogy lett egy nagy pattanás, s kitüzesedet: – Gyere, arassam le! S aratta le, s mü meg kellett tanóljuk. Mü kicsikék vótunk s megtanóltuk.

Használt?

Használt, hogy ne használt vóna? Igen. Hozzám olyan sokan jönek! [...] Az öregasszonoknak sok tudománnyaik vótak. Mondom: – Vegyétek át, me semmit se tudtok, ha meghalunk! [...] Na, de hát ők aval nem törődnek! Futunk a doktorhoz! [Nevet.]²⁰

315. Akkor mondja, hogy... csak így visszafelé kell fogni és a bal kézbe:

Árpa, én tégedet learatlak,
kévébe kötlek,
hazaviszlek,
kicsépellek,
elviszlek a malomba,
megőrletlek,
hazaviszlek,
kenyeret sütök,
megeszem,
kiszarom,
a disznó megeszi,
kiszarja.
Ugy semmisedjen meg az árpa,
ahogy megsemmisedett az árpamag!

²⁰ 74 éves nő [sz. Gyimesközéplek, Borospataka], Gyimesbükk, Bartosokpataka, 2005. október 14.

Ezt így háromszor elmondani. Utána elköpdösni, s ennyi az egész. Ezt, mikor árpa lesz a szemire. [...] S az úgy szurja, s fáj s könnyezik. S akkor kell úgy learatni. S akkor két-három nap múlva eltűnik az az árpa a szemiről. Bármikor azt el lehet végezni. S háromszor egymás után elvégzi. [...] Most tavalyiba es lett. S én es, így magamnak, eszembe jutott, learattam, s így elmúlt. [...] Édesanyámtól. Gyermekkorunkba, mikor így árpa lett, örökké mondták, ne nézzünk bé az ablakon, me árpa lesz a szemünkre. [...] Hogy mitől lett, s mitől nem, nem tudjuk, de lett.²¹

316. Az árpa kinő,
 béérik,
 learassák,
 csűrbe rakják,
 kicsépelik,
 malomba viszik,
 megőrölik,
 hazahozzák,
 kenyeret sütnék belőle,
 a disznóknak odaadják,
 kilenc disznó odagyúl,
 megeszi,
 úgy elműljék,
 mind ahogy az elmúlt!

Ennyit tudok. Ez fejfájásra. Ez igen. Így szokták.²²

317. Ó, árpa, én téged learatlak,
 kévébe raklak,
 bekötözlek,
 kalangyába raklak,
 a csűrbe behordlak,
 a hiuba felhánlak,
 lehánlak,
 béáldlak,²³
 kicsépellek,
 kiszórlak,
 megrestállak,

²¹ 54 éves nő [sz. Gyimesfelsőlok, Farkasokpataka], Gyimesfelsőlok, Ciherekpataka, 2007. október 26.

²² 56 éves nő, Gyimesközélpók, Jávárdipataka, 2005. október 12.

²³ A learatott gabona béáldása időnként más, árpa elleni ráolvasók szövegében is előjön. A régi szokásra való utalással Gyimesfelsőlokon is találkoztam (Takács 2001, 441–442).

a malomba vislek,
megőrölnék,
hazahozlak,
megszitállak,
megsütlek,
megeszlek,
s a disznyóknak a moslékot odaadom.

S ennyi. Ettől egyebet én erről nem tudok. Ott háromszor, vagy négyszer es megnyomogassák, késsel. A kés élével. Ugy, ugy, ugy.²⁴

318. Árpa nőtt a szemire.
Ezt az árpát learassuk,
kalangyába rakjuk,
szekérre rakjuk,
elvigyük, kicsépeltesük,
megőröltessük,
megszitáljuk,
kidógozzuk,
kenyeret sütünk belölle,
végül elviszik a madarak.
Phü-phü-phü...
Ezt az árpát learattam.

Sallóval aratták le ezelőtt. Akkor erre es mind keresztet vettek. Ezt én egy régi öregasszontól tanoltam. [...] De má rég. Az Bajusz Teréz vót. Itt laktak, itt a szomszédba, de eredetileg sötétpataki vót.²⁵

319. Egy késsel. Édesanyámat láttam. Aszmondták, hogy ahogy az árpát elvették, s a csürbe kicsépeljük, s azt ott osztá kiszorjuk, s a madarak elhordják, s ilyeneket beszéltek. S úgy múljon el. Eltöpdösték: – Ptö-ptö-ptö... Elkezdtek, hogy:

Az árpát elvessük,
s learassuk,
s kicsépeljük,
s akkor kiszorjuk,
s kenyeret sütünk.
a madarak elhordják.
Múljék el a szemedről!²⁶

²⁴ 76 éves nő, Gyimesközéplek, Hidegség, 2005. október 15.

²⁵ 68 éves nő [sz. Gyimesfelsőlok], Bükkloka, 2004. augusztus 2.

²⁶ 86 éves nő, Gyimesközéplek, Fő út, 2008. november 11.

320. Amikor az árpa lesz a szemére, akkor elmejük az ablakon kívül és megállunk.
Akkor aztat elmondjuk, hogy:

Elmejek, befogom az ökrököt,
elmejek szántani,
felszántom a földet,
elboronálom,
elvetem az árpát,
ujra boronálom,
béérik,
aratok,
az ökreimvel hazahozom,
csépelek,
kiszeelelem,
elviszem a malomba,
megőröltetem,
hazahozom,
elkovászolom,
kenyeret sütünk belőle,
a családot megalakítsuk,
megegyük,
elmenyünk s kiemésszük,
azt a madarak elhordják.

Hogy nincs abból semmi má maradva, akko a sollóval ugy körbe arassuk a szeméről le. Eltöpdössük háromszor es, hogy:

Ugy elmuljon, mind a kenyér,
az az árpa, ahogy elment.
Csak akkor nőjön vissza,
amikor az visszajön!

S akkor ujra eltöpjük. S annyi. [...] Édesanyámtól. Odahaza, mikor vótunk többen. Több tesvér. S akkor, ha lett valamelyiknek árpa a szemére, édesanyám ment ki az ablakhoz, s: – Na, gyertek! S akkor ő a sollót vette el ténleg, s ugy a sollóval aratta, s mondta, hogy: – Learassuk a buzát... Olyan jó lassan elmondta. Édesanyám Mónár Kata. [...] Édesapám Gábor György „Bukhel”.²⁷

²⁷ 64 éves nő [sz. Gyimesközéppok, Barackospataka], Gyimesbükk, Rakottyás, 2008. november 13.

Eljött a tavasz.
Elészerezjük a vetőmagot,
zsákba tőtsük,
a zsákot békössük,
elmenyünk az istállóba,
az állatokat kivezessük,
a szekeret kihuzzuk,
béfogjuk,
a vetőmagot, boronát, ekét feltegyük,
elmenyünk a mezőre,
levesszük a boronát, az ekét,
kifogjuk a lovakot,
a szántóékét beállítsuk a föld végire,
béfogjuk oda a lovakot,
leszántsuk a földet,
elboronáljuk,
a vetőmagot levegyük a szekérről,
magvetőbe tesszük,
elvessük,
elboronáljuk,
visszarakodunk a szekérre,
hazajövünk.
Elhozta az Isten a meleget, az esőt,
kinőtt a termés,
megnőtt, megért.
Eljött az ősz.
Újra fogjuk az állatokat a szekérbe,
elmenyünk, learassuk,
kévébe rakjuk,
kalangyába rakjuk,
hazahozzuk,
itthon cséppel kicsépeljük,
kiszórjuk,
kirestáljuk,
zsákba tegyük,
elvigyük a malomba,
megőrlessük,
hazahozzuk,
megszítáljuk,
kovászt áztatunk,
kovászt keverünk,

„Eljött a tavasz. / Elészereljük a vetőmagot...” Az árpa „learatása” sarlóval.
(Gyimesbükk, Bilibokszer, imitáció)

megdagajszuk,
megkel,
a kemencébe tüzet teszünk,
a tűz leszakad,
a tészta megkel,
a tüzet kihujzuk,
a kemencét kiseperjük,
a kenyeret kiszaggassuk,
lapítóra felsírtjük,
lapátra tegyük,
megsüssük.
Megsül a kenyér,
kiszedjük,
megverjük,
leseperjük,
teknőbe rakjuk,
letakarjuk,
felvágjuk,
elhasználjuk,
kimenyünk a budára.

Ez az árpa learatása. A szemiről az árpát ezzel arassák le. [...] Van sarló nekem, még kettő es van, most es. S akkor örökké így, ahogy mondom, úgy örökké így keritem. S el es vesz. Ténleg, el.²⁸

322. Árpa!
Én a földet megszántom,
megbornálom,
elvetlek,
elboronállak.
kinősz,
megnősz,
megfejezsz.
lekaszállak,
kévébe raklak,
kalongyába teszlek,
szekerre raklak,
hazaviszlek,

²⁸ 73 éves nő [sz. Gyimesközéplak, Hidegség], Gyimesbükk, Bilibokszer, 2005. október 15.

kicsépellek,
kiszellelek,
zsákba teszek,
malomba viszek.
megőrölnék,
hazaviszek,
megszitállak,
kovászt keverek,
kenyeret sütök,
meggyúrlak,
bé a kemencébe,
megsűsz,
kiszedlek,
megeszünk.
S úgy elmúljon az árpa a szemedről,
mind ahogy ez elmúlt!

Ez es hasznos, me idele egy fiatal fehérnép idehozott a múlt tavasszal egy gyermeket. Ténleg olyan csuf vót a szeme, s kétszer olvastam rea, s helyrejött. [...] Késsel. Így szembeáll, mikor a Nap jó fel, vagy este, amikor szentül le. S így keresztet vet, s akkor így... így mondja, kés a kezibe, s akkor így mondja, ne.

Ezt merre keríti? Előre? Visszafelé?

Visszafelé. Igen.

Nem úgy, ahogyan a Nap jár.

Nem. Visszafelé. Múljon el.

Azért kell visszafelé?

Igen, azért kell visszafelé.

S ez miből keletkezik? Benéz az ablakon?

Az esmént más. Az... aszondják, hogy korsó. De én arról nem tudok. [...] A korsórol, erről nem tudok. Édesanyám se mondta, hogy erről lehet olvasni, vagy mi. [...] Ezt édesanyámtól tanóltam, ezeket.²⁹

323. Veszünk a kezünkbe egy kést. Egyszer keresztet vetünk:

Atya, Fiu, Szentlélek nevében, Ammen.

A késsel úgy, mind ahogy aratunk. S ahogy elkezdik a földnek a munkálkodását:

²⁹ 74 éves nő [sz. Gyimesbükk, Fő út], Csinód, Őrházpataka, 2008. május 19.

Kivigyük a ganét a szekerral a földre,
elszórjuk,
megszántsuk,
megboronáljuk,
elvessük.
Kibujik az árpa,
megérik.
Learassuk,
kévébe tegyük,
szekérre rakjuk,
hazavigyük,
felhányjuk a csür hijába,
onné lehányjuk,
kicsépeljük,
kiszórjuk,
kirestáljuk,
elvigyük a malomba,
megörlessük,
hazavigyük,
kenyeret sütünk belőlle,
és megegyük.
Phü-phü-phü...

Ennyi. Háromszor.

Mikor kell mondani? Milyen napokon?

Akármikor. [...] Nekünk aszmondta vót egy öreg papbácsi, Gergely Viktor vót, az Isten nyugtassa, hogy a napokat nem szabad kiválasztani. A Jóisten adott hat napot, dógozd meg, s a hetediket ünnepeld meg. Mind a Jóisten napjai. Én nem választottam [...] s például ónt es öntök gyermekeknek, így kicsikéknek, me megijednek, ónt öntök. Én nem választom a napokat. Én, amelyik nap jó, én azon megcsinálom, s kész. Én nem vettem még, hál' Istennek észre semmit, hogy valami baj történt vóna.

Az önöntésre mit mond?

Imádkozok. Imádságot. Üdvözetet s Miatyánkot.

Egyéb imája nincs annak?

Nincs. S szentelt vizet, s szentelt ont. Az ont es megszentelem, s úgy megolvasztom, s azt úgy csinálom.³⁰

³⁰ 62 éves nő, Gyimesbükk, Tarhavaspataka, 2005. május 20.

324. Késvel. Késvel vágják:

Árpa, én elvettelek.
Kinőttél,
szárba indultál,
megnőttél,
fejet hajtottál.
Learattalak,
kicsépeltelek,
csürbe vittelek,
malomba vittelek,
megőröltettelek,
lisztet csináltak belőled,
megettük.
Semmi lett belőled,
ulyan semmi legyen az árpából is!

Késsel csinálják. S úgy megnyomogassák a szemit. Háromszor szokják.

Mikor olvassák ezt? Reggel, este?

Az mindegy. Mikor jól fáj, akármikor nyomhatod. Többször meg lehet, s akkor elmúlik.³¹

325.

Az ökrököt befogtam,
elmentem szántani,
elvettem az árpát,
akkor learattam,
elmentem, kicsépeltem,
elvittem a malomba,
megőröltem,
kenyeret süttem,
megettük.
Ugy elvejszen az árpa a szemedről,
mind ahogy a kenyeret megettük.

Akkor örökké a sollóval így kellett, né. Learassuk az árpát. Elmúlik, aszmondják.³²

³¹ 73 éves nő [sz. Gyimesközélpok, Hidegség], Gyimesbükk, Buha-mezeje, 2005. október 14.

³² 81 éves nő [sz. Gyimesközélpok, Bükkhavaspataka], Gyimesbükk, Rakottyás, 2008. november 13.

326. Kimenyek az istállóba,
 kirakom a ganyét,
 felrakom a szekérre,
 kiviszem a szántófődre,
 elteritem.
 Másnap kimejek az ekével,
 fölszántom...
 Ptü-ptü-ptü...
 Fölszántom,
 elvetem az árpát,
 megboronálom,
 kinő,
 learatom...
 Ptü-ptü-ptü...
 Kaszajba rakom,
 hazaviszem,
 kicsépelem,
 malomba viszem,
 megőröltetem,
 hazaviszem,
 kenyeret sütök,
 s megesszük...
 Ptüj-ptü-ptü...

Ennyi. [...] Sarlóval, vagy egy késsel es. Keriti. Osztán, mikor köpi el, akkor egy kicsit megnyomogassa az árpát. Keresztesen.

Hány rendben kell elmondani?

Kétszer bár el kell. Kétszer-háromszor azt es. Azt naponkint is lehet. De az osztá helyrejön gyorsan.

Ettől kifakad vagy eltűnik?

Van, amelyik má olyan, az kifakad. De amelyik még nincs annyira kijöve, az eltűnik. Visszahuzódik.³³

327. Az árpa learatása:

Én téged, árpa, elvetlek.
 Megnősz,
 learatlak,
 kévébe kötlek,

³³ 71 éves nő [sz. Gyimesközéplak, Bodor utca], Gyimesközéplak, Sillyealja, 2008. november 12.

kicsépellek,
malomba viszlek,
leőrllek,
megdagasztlak,
kemencébe teszlek,
megsütlek,
megeszlek,
s én ezzel, árpa, téged learatlak.

Igy. [...] Egy idős néni vót itt, s én tölle hallottam. Fazakas Borbála vót a férje után, s a leánkori neve Péter Borbála. [...] Rég má, hogy meghalt. Idősök vótak. [...] Sarlóval ugy a szemet keritette.

Ezt hányszor kell elmondani?

Nem tudom. Nem mondta. Akkor mondta, amikor már meg volt érve valameny-nyire a szeme. Fehér lett.³⁴

328. Szemről az árpa learatása. Késsel vagy sarlóval a kezünköt a szem körül jártatjuk, s közben azt mondjuk:

Te árpa,
én téged learatlak,
kévébe kötlek,
kalangyába raklak,
hazaviszlek,
kicsépellek,
malomba viszlek,
megőrltetlek,
otthon kemencébe megsütlek,
megeszlek.

Ezután keresztet rajzolunk a szem előtt. Még megismételjük.³⁵

329. Azt ugy, hogy keresztet vetett. Ugy, ahova nőtt az árpa. Nem mutatom, met aszmondják, nem jó mutatni. Ahova nőtt, a sarlót a kezibe vette, s a val keresztet csinált rea, s mondta:

Árpa, én téged learatlak,
megszáritlak,

³⁴ 66 éves nő, Csikmadaras, 2006. december 5.

³⁵ 68 éves nő, Csíkszentmárton, 2004. augusztus 2.

kévébe kötlek,
kicsépellek,
megőrletlek,
kenyeret sütök belölled,
s megeszlek.

Ez így vót. Na. Ez ennyi.
Hányszor kell ezt mondani?
Háromszor.

S ha nem múlt el, meg lehetett többször is ismételni?

Hát azt meg lehet ismételni, de örökké nekem és ő aratta le, nyugudjék, s én és annyinak arattam, sokszor. Hasznos vót.

Mikor jó learatni? Reggel, este?

Nincsen az... hogy milyen, csak, hogy meg kell érjen. Csak amikor kipattant, hogy észre lehet venni, hogy van valami, akkor még nem kell hezzanyulni, hanem osztán...

Hagyni kell, hogy fejlődjön.

Igen.³⁶

330. Vették a sarlót, s akkor úgy megnyomkodták azt a daganatot, vót egy oán tüzes a szemén, egy oán tüzes. S akkor mondták:

Én, árpa, learatlak,
kévébe teszek,
géppel kicséplelek,
malomba teszek,
megetetek.
Phü-phü...
Semmi se váljon belőle!

Igy mondták, az árpára ezt mondták. S aztat megcsinálták többször, s elmúlt.
Hányszor csinálták?

Kétszer-háromszor megnyomkodták. Sallóval megnyomkodták. Mikor má elmúlt, akkor má nem csinálták.³⁷

331. No, te árpa,
én tégedet elvetlek,
learatlak,

³⁶ 77 éves nő, Csíkszentgyörgy, 2007. április 15.

³⁷ 63 éves nő [sz. Csíkdélné], Csíkborszóva, 2002. május 17.

kicsépellek,
malomba viszlek,
megőröltetlek,
liszt lesz belőled,
kenyeret sütök belőled,
s ezt teszem az asztalra a családnak!

S akkor veszi a sollót, s a szemínél, ugye, mind amikor aratnak, úgy learassa.
Ezt hányszor kell elmondani?

Ezt csak egyszer. [...] A sollóval mintha aratná le az árpát. S így, aszmondták
ezelőtt, ezzel mult el az árpa. Ha valakinek árpa vót a szemén.³⁸

332. Árpa, árpa, én elültetlek,
 megkapállak,
 learatlak,
 malomba viszlek,
 a malomból hazaviszlek,
 megsütlek kenyérnek,
 a kenyeret a családnak adom.
 Úgy múljon el az árpa a szememről,
 ahogy ez a kenyér kifogy a kezemből!

Keresztet vet a sarlóval, így a szemnél, s akkor így arassa az árpát: – Learatlak,
hazaviszlek, megsütlek... így szépen elmondja. De ezt végig mondja így, s a sar-
lóval így arat, amíg elmondja a mondókát. Csak akkor, egyszer elmondta, s kész.
Ezt úgy mondják, a reáolvasás. Reáolvasnak a szemre, hogy elmúljon az árpa.
Ráolvasás. [...] Ahogy aratunk a mezőn, úgy aratja az árpát a szemén is.
Az árpa mitől keletkezik a szemén?

Hát... én nem tudom. Ejsze, huzattol. [...] Most má van gyógyszer. De akkoriba,
régébb, nem foglalkoztak. [...] Vót a szomszédba egy öregasszony. Otthon, Ra-
tosnyán. [...] Csézár Katalin. S az az öregasszony, mindenkihez hívták, aratott.
S milyen a kicsi gyermek. Odahúztunk, s hallgatóztunk.³⁹

³⁸ 96 éves nő, Gyergyóditró, 2006. december 6. A Gyergyóvárhegyhez tartozó Muszka-patakán
régén ugyanúgy olvastak árpa ellen, mint Ditróban, vagy Gyergyóban másutt: „A sollót vették,
és akinek árpa lett a szemire, szembe álltak, s minden esetre egyszer arra es csak egy imát kellett
mondani, és utána mondták, hogy... a földműves hogy ment el a mezőre, hogy elment szántani,
s hogy elvette az ételséget, s a búza megnőtt, és akkor le kellett aratni... És akkor a sarlóval így
mind kondorgattak a szem előtt, a sullóval. No, de sokszor úgy es vót, hogy nem vót salló, akkor
egy késsel is. S csak úgy mondták. Azt merre kerítették? Ahogy a templomot kerülik? Ahogy a
templomot kerülik, úgy. Így. Így, így. Ahogyan a Nap jár? Úgy, úgy, úgy.” (67 éves nő, Gyer-
gyóvárhegy, Muszkapataka, 2008. május 23.)

³⁹ 73 éves nő [sz. Ratosnya], Székpataka, 2007. október 23.

333. Veszen egy kést, s úgy van árpa a szemén. S úgy a kést, úgy forgassa a szeménél,
s akkor mondja, hogy:

Árpa, árpa, learatlak,
kévébe raklak,
kicsépellek,
kenyeret sütök belölled,
megeszlek.
Ptü-ptü-ptü...

S akkor elköpi háromszor, s keresztet csinál, s annyi.

Ezt hányszor kell rámondani?

Kilencszer. S kilencszer el kell köpködni, s annyi az egész.

Egyvégtében kilencszer?

Igen. Akkor eztet kilencszer meg tetszik csinálni, s akkor el is múlik. [...] Eztet
édesanyámtól. Szőcs Katalin. Marosvécsi vót.⁴⁰

334. Árpa, árpa,
elvetlek,
elboronállak,
learatlak,
kévébe kötök,
kicsépelünk,
elviszlek a malomba,
megőrlöttem,
a lisztből kenyeret sütünk.
Ptü-ptü-ptüj...

S akkor így vége lesz. El kell tőpni. Sollóval. Így a szemihez kell értetni. Így oda-
érteti s háromszor eltöpi:

Ptü-ptü-ptü...

Hányszor mondják el?

Ezt el lehet mondani háromszor, s háromszor értetni a sollót a szemhez, ha árpa
nő. Ezt tudtam én kicsi koromtól. [...] Akármikor lehet mondani. Akármikor.⁴¹

⁴⁰ 68 éves nő [sz. Maroshévíz], Székpataka, 2007. október 22.

⁴¹ 67 éves nő [sz. Gyimesközéplak, Jávárdi száda], Gyimesbükk, Rakottyás, 2005. október 16.

335. Árpa, én téged elvetlek,
 megboronállak,
 kikelsz,
 learatlak,
 kévébe kötlek,
 kalangyába raklak,
 kicsépellek,
 malomba viszlek,
 megszitállak,
 megdagasztlak,
 kenyeret sütök belölled.

S ettől elmulik. Sallóval keritik a szemit.

Hányszor mondják el?

Egyszer-kétszer, az elégséges. Igen. Az egyszer es elég.⁴²

336. A földemet felszántom,
 elvetem az árpámat,
 learatom,
 kicsépelem,
 megőrölöm,
 kenyernek megsütöm.
 Ptü-ptü...

Háromszorig kell elmondani, s el kell köpdösni.⁴³

337. Sallót veszik, s a sallóval, ahogy elvetik a gabonát, s ahogy elvetik, visszafelé mondják:

 Meggzántottuk a földet,
 elvettük az árpát,
 learattuk,
 malomba vittük,
 megdarálták,
 kemencébe tettük,
 megsüttük.

Ez nem es jó, me visszafelé mondják. Visszafelé kell. [...] Sallóval így keriti.

Előre vagy visszafelé?

⁴² 69 éves nő, Gyimesközéppok, Borospataka, 2005. október 15.

⁴³ 65 éves nő, Gyimesbükk, Tarhavaspataka, 2005. október 18.

Visszafelé azt es. [...] Végig visszafelé. S akkor a végivel elmond egy Miatyánkot, Üdvözlötet.

Ez az árpa learatása.

Igen.⁴⁴

338. Odamentek a gyermekhez egy sarlóval:

Én téged, árpa, learatlak,
kévébe kötlek,
buglyába teszlek,
csűrbe viszlek,
kicsépellek,
s elégetlek.

Így van, Rózsika, ugye? Igen, igen. Ezt az öreg mamák végezték a gyermekeknek. [...] Ugyhogy, mondom, fogták a sarlót, me vót ugy a szemhéjen egy olyan... árpa. S akkor ugy, hogy így mutatták, a sarlo a kézbe, hogy: – Én árpa, téged learatlak, kévébe kötlek... S ezzel. Régen nem jártak az orvosokhoz. Nem es vót orvos sem.⁴⁵

339. Ha árpa nőt a szemire, fogtuk a sollót, s mentünk a szemivel szembe, s:

Gyere, árpa,
mert nem ide való vagy,
menj a kévébe!

S lejött. Arra lejött. [...] Amikor észrevette, vagy má kinőtt. Nem számított, hogy milyenkor mondják. [...] Mindegy az. Hogy a Jóisten ad napot, szerencsét ad. Akármilyenkor mehetsz, a Jóistenbe bízzál.⁴⁶

340. Az es. Az árpát, hát így. Aszondja, hogy:

Leratlak téged,
ezen árpát,
akit nem vetett senki.
Mért jöttél ide,

⁴⁴ 77 éves nő, Madéfalva, 2007. október 20.

⁴⁵ 76 éves nő, Kászonjakabfalva, 2008. november 17.

⁴⁶ 83 éves nő, Csíkszentmárton, 2008. november 9.

mért lettél ide,
én nem vártalak,
nekem te nagy ellenségemre vagy!

S addig mondja rea, s így csinál. Addig mondja az imát, amíg osztán lekopik.⁴⁷

341. Az nagyon hosszú. A gyermeknek én ott mind mondtam Miatyánkot, s Üdvözlégy... s akkor:

Learatom, learatom,
ugy eltünjön,
mind a buzába eltüntették
Jézuskát Máriával!

Ez így megy. Me az úgy vót, az az eset, hogy mikor üldözték az Úrjézust a zsidók, há ment el egy buza mellett. Vette a gazda a buzát. S akkor aszmondja: – Nem látott egy gyermeket, egy asszonnal, itt elmenni? S aszmondta: – Én igen, akkor, mikor ezt a buzát learattam. – S az mikor vót – aszmondja – most veti, s akkor még learatta, az a tavaly vót. Na, ennyi, s ezt oda hézza kell mondani.⁴⁸

MEGJEGYZÉSEK {310–341}

Az első szövegünkben {310} olvasható „Árpa, árpa, megesznek, / arpa, árpa, túlvilágra mész!” szövegrész arra utal, a gyomor a test mikrokozmoszában a túlvilág, a pokol megfelelője, a megevés-megemésztés aktusa az elpusztítás, elemésztés, a másvilágra juttatás képzeivel áll szoros kapcsolatban. Erre vonatkoznak „ég a pokol”, „elpusztította az ételt” kifejezéseink, de egy – „nagy idő” elleni szövegeinknél – már idézett vallomás is, mely szerint a tej azért oltja a villámcsapás okozta tüzet, „me azt a tejet megjárja a purgátorium tüze. [...] Az a tehen [...] megeszi azt a füvet vagy szénát, kettőt csavar a nyelvivel, s lenyeli. Nem rágja. Azután visszakérőzi, s megkérőzi. [...] Ez azért ótsa, ez a tej ezt a tüzet, ezt a villámtüzet.”⁴⁹ Az árpa az emésztés által semmivé lesz, eltűnik világunkból, amint azt egy áldomási szöveg ki is mondja.⁵⁰ Az árpából sült kenyér,

⁴⁷ 80 éves nő [sz. Csíkszentdomokos], Marosfő, 2008. november 18.

⁴⁸ 63 éves nő [sz. Gyimesfelsőlok, Görbepataka], Gyimesbükk, Áldomás, 2005. július 5.

⁴⁹ 87 éves férfi, Gyimesbükk, Buhapataka, 2005. október 15.

⁵⁰ „Kenyer lesz, / Megesznek, / Kiemésztnek, / Föd lesz, / Semmi lesz, / Tűnj, tűnjél el, / Múl el árpa, árpa...” (Albert 1995a, 72).

szimpatetikus mágia⁵¹ alapuló, ráolvasóinkban említett megevése tehát „túlvilágra menés”, e világból való elmúlás, ebből következik a beteg szemének gyógyulása.

Következő szövegeinkben az árpakenyér eleméztése, illetve defecatiója {311–313, 315, 320–321} nem csupán az emberek, de egyes – részben bizonyára biblikus alapon⁵² – tisztátalannak tartott állatok, jobbra a kutya és a disznó által is végbemegy {311–313, 315}. A magyar néphitben ugyanis a kutya és a disznó tisztátalannak számít. A székely és csángó hiedelemmondákban a gonoszok gyakran kutya alakjában járnak,⁵³ de a káromkodásokban (Kutya teremtette!; A kutya fáját!), a fogadkozásokban (Kutya legyen!), a népi álmefjtésben (kutya = rossz ember, verés, halál) előjövő kutya-alak⁵⁴ is egyértelmű infernalis vonásokat őriz. A disznó a tudatlan falánkság, az érzékiség, az alantas indulatok megjelenítője.⁵⁵ Megvetett, ördögi voltára utal, hogy a boszorkány disznóvá is változik, az ördög disznó képében áll a megkísértett elé, hogy disznóval álmodni betegséget, halált jelent.⁵⁶ A hárompataki csángók szerint a kísértet és a lüderc is jár disznó képében, a lüderc egyik lába lehet disznóláb is.⁵⁷ Káromkodásokban egyaránt előjön a Disznó teremtette!, illetve a Kutya, disznó teremtette! fordulat.⁵⁸ Erre vonatkozó történeti emlékek már a 18. századi Háromszékről ismertek.⁵⁹

A tisztátalan állatok ráolvasóinkban az ember által meg- és „kiemésztett” (egy „poklon” már túljutott) árpakenyér-sarat eszik és emésztik újra {311–313, 315}, ettől csak néhány – eufemisztikus fogalmazásúnak tűnő – változat tér el {314, 316–317}. Egy rakotytípusi ráolvasásban szereplő szövegrész („... az úgy oda legyen, az az árpa, mind ahogy a kiemésztettet megeszik az állatok”)⁶⁰ alapján úgy tűnik, mindennek lényege az, hogy az emberi gyomor poklát megjáró árpa a ráolvasás erejével újabb alvilági régiókba legyen száműzhető. Az emberi gyomor és az állati bendők talán az alvilág egyre mélyebb bugyrait képviselik szövegeinkben, azokat a sötét, másvilági területeket, ahol a gonoszok eredendően lakoznak, s ahová őket a ráolvasás erejével vissza lehet űzni {84–125/

⁵¹ Frazer 1994, 21–47.

⁵² Iz 56, 10–12; 3 Móz 11, 7–8; Mt 7, 6; 8, 28–32; Mk 5, 1–19; Lk 8, 26–39.

⁵³ Pl.: Bosnyák 1980, 62, 88, 97. o. 521, 672, 703. sz.; 1982, 92–93. o. 183, 192. sz.; 1984, 41. o. 320, 327. sz.; Takács 2004, 101–104, 111–112, 124, 421–422, 443–445, 451–452, 519–520, 522.

⁵⁴ Bosnyák 1980, 140. o. 1110–1114. sz.; 1984, 65–66. o. 549, 557. sz.; Halász 2005, 351. o. 1627. sz.

⁵⁵ Hoppál–Jankovics–Nagy–Szemadám 1990, 54. Az Újszövetségben a disznó a tisztátalanság, a bűnök, a hústest (gör. szarksz) szimbóluma. A kiűzött ördögöket Jézus disznókba küldi (Mt 8, 28–32; Mk 5, 1–19; Lk 8, 26–39), másutt a disznót mint pusztító erőt említi (Mt 7, 6), de a tékozló fiú története is az állat megvetését tükrözi (Lk 15, 15–16). Egyes ígehelyek együtt említik a disznó alakját a kutyákéval (Mt 7, 6; 2 Pét 2, 22). A keresztény ikonográfiában a disznó általában a bűnt, a fajtalanságot és a mértéktelenséget jelképezi (Dávid 2002, 54; Pál–Újvári 2005, 110–111.), alakját a néphit az ördögi erőkkel hozza kapcsolatba (Dömötör 1981, 76.).

⁵⁶ Bosnyák 1980, 62, 102, 137. o. 521, 737, 1036–1039, 1041. sz.

⁵⁷ Takács 2004, 111, 124–125, 445, 519, 527.

⁵⁸ Bosnyák 1980, 154. o. 1283. sz.; 1984, 65. o. 549. sz.

⁵⁹ Albert 2007, 45, 50, 54.

⁶⁰ Bosnyák 1982, 113. o. 379. sz.

Megj.; 126–161/Megj.}. Tisztátalan lények, „bogarak” eszik meg az excrementumot egy gyimesi ráolvasóban.⁶¹ A bogarak, vagy ahogyan a csángók gyakran mondják, a csuf angériák, gengácsok (rom. anghirie '[apró] bogár, légy'; gândac [tsz. gândaci] 'bogár')⁶² a boszorkányok szolgálatában is állnak, a pókokkal, szárnyas hangyákkal együtt szokott megjelenési formáik közé tartoznak.⁶³ Maga az angéria, a gengács kifejezés gyakran nem is bogarakra, hanem közelebbről megfoghatatlan alvilági, tisztátalan, gonosz, „ördöggép” lényekre vonatkozik.⁶⁴

Három újabb szövegben {318–320}, valamint két gyimesi párhuzamukban⁶⁵ az excrementumot felszedő és elhordó, illetve megevő madarak alakja szerepel.⁶⁶ A madarak által felszedett, kutyák, disznók, bogarak által elemésztett árpakenyér képe a betegség megsemmisülését hozza magával. A madarak alakját említő ráolvasóink párhuzamál felhozható szövegekben búbos tyúk, tyúk(ok), hollók szerepelnek.⁶⁷

Már a legelső ráolvasásunkat {310} kísérő vallomás kapcsán láthatjuk, hogy az árpa „learatása”-kor általános a mágikus erejű vasból⁶⁸ készült eszközök, elsősorban a sarló {310, 312–314, 318, 320–321, 325–332, 334–335, 337–339},⁶⁹ ritkábban a kés {310, 312–314, 316–317, 319, 322–324, 326, 328, 333},⁷⁰ egyetlen általam ismert esetben a tűzvas⁷¹ alkalmazása. A sarló a halál (aratás) és az újjászületés jelképe,⁷² jól érthető hát a sarló hangsúlyos szerepe a tisztát a rossztól elválasztó, gyógyító eljárásban. Az archaikusabb és a szövegekhez is jobban illeszkedő sarló és a – más ráolvasásoknál (pl. igazetre, Szent Antal

⁶¹ Antalné Tankó 2003, 22–23.

⁶² Márton 1972, 184; Márton–Péntek–Vöő 1977, 44; Bakos 1991, 292.

⁶³ Takács 1997–1999, I. 49; 2001, 519.

⁶⁴ Takács 2004, 233–234, 285–287, 302–303. o. 276, 419, 465. sz.

⁶⁵ Salamon 1987, 196; Antalné Tankó 2003, 24.

⁶⁶ Noha idézett példáinkban az ember által „kiemésztett” árpakenyeret vagy a négylábú állatok (kutya, disznó), vagy a madarak (bogarak) emésztik újra, talán feltételezhető, hogy az árpa elleni olvasások valamely ősfarmájában a „poklok” mitikus hármassága (emberi gyomor – állati bendő – madárbegy) szerepelhetett. Az árpakenyér pokoljárása így válna teljessé, a megsemmisült gabonaszemek analógiájára a szemén lévő árpa is elmúlik.

⁶⁷ Pócs 1985–1986, I. 183, 185. o. IX.14.1, 11; Bosnyák 1982, 113–114. o. 380, 382. sz.

⁶⁸ Solymossy 1933; Diószegi 1982, 495.

⁶⁹ Kallós 1966, 154. o. 1, 3. sz.; Bosnyák 1973, 287; 1980, 153–154. o. 1272, 1275–1277. sz.; 1982, 112–114. o. 377–380, 383–384. sz.; 1984, 14–16. o. 78, 80, 82–84, 91. sz.; Salamon 1987, 194–195; Albert 1995a, 72; Csoma 2000, 40; Takács 2001, 441–444; Antalné Tankó 2003, 22–23; Halász 2005, 248–250. o. 1057–1059, 1061–1065.

⁷⁰ Bosnyák 1980, 153–154. o. 1273, 1277. sz.; 1982, 112–114. o. 378, 380, 383. sz.; 1984, 14–15. o. 79. sz.; Takács 2001, 442–443; Halász 2005, 249. o. 1064. sz.

⁷¹ Bosnyák 1982, 114–115. o. 384. sz.

⁷² A démiurgosz számos mitológiában sarlóval választja el az tisztaság képzeteivel jellemzett eget a tisztátalan, homályos földtől, így a teremő tett egyúttal megtisztító (kasztációs) aktus is. A fogyó, illetve növekvő holdra emlékeztető sarló az elválasztó, elmúlást hordozó idő hatalmát jelképezi (Hoppál–Jankovics–Nagy–Szemadám 1990, 187). Az Újszövetségben is sarlóval (lat. falx, gör. drepanon) hajtja végre az ítéletet a magvető, aki az Emberfia. (Mk 4,29; Jel 14,14–19.)

tüze, hályogra, kígyómarásra, kujra, főkömrre, széltályogra, tejelvétel ellen) is alkalmazott – kés használata esetenként vagylagos {310–311, 326, 328}, bár a kést egyesek csak sarló hiányában veszik elő {310}.⁷³

Bartosokpataki ráolvasónk {314} bevezető sorai („Felkeltem kora reggel, / felötöztem, / megmosakodtam, / és kimentem a mezőre...”) a látomásos kezdőformulájú archaikus népi imádságokban szereplő, a hajnali imavágzést kísérő rituális cselekedeteket (kikelés az ágyból, tisztálkodás, kilépés a házból, keletre tekintés), s ezáltal a hajnalt idézik, amely a ráolvasások és egyéb varázscselekedetek elvégzése szempontjából is a nap kitüntetett időszakai közé tartozik {264–276/Megj.}. Az árpabetegség okának az ablakon való benézést mondják itt {314} és a következő szövegünket kísérő vallomásban {315}, de így tartják a Gyimeseken másutt is: „Nekünk aszmondták, hogy nem szabad este bénézni az ablakon, gyermekek vótunk, mert attól árpa lesz a szemedre.”⁷⁴ „Este az ablakon ne nézz ki, mert árpa nő a szemedre.”⁷⁵ Hasonló hit él a moldvai csángók között is.⁷⁶ Csinódon, valamint Bálványospatakán hallottam, hogy az ún. korsó (urcior, ulcior) is ugyanezért keletkezik az ember szemén {322, 342–343}. A román néphit szerint is abból keletkezik a korsó, ha az ember benéz az ablakon, a kulcslyukon át leskelődik, vagy megnéz egy másik embert, amikor az széket ürit.⁷⁷

Következő néhány ráolvasónk {321–326}, bár a fenti, mitikus zárórész nincs meg bennük, a teljesebb epikus szövegek közé tartozik. Hasonlóan hosszú változatok derivátumai lehetnek az utánuk jövő „olvasások” {327–338}, míg az utolsó néhány más típushoz, az elküldő, fenyegető szövegek {339–340}, illetve a hasonlattal élő párhuzamos kívánságok {341} közé sorolható.⁷⁸ A hajdan teljesebb textus – csakúgy, mint más ráolvasásoknál – az árpára használt szövegeknél is gyakran addig kopik, míg szinte teljesen értelmetlenné válik, elveszíti egykori metafizikus-vallásos többletjelentését, végül teljesen eltűnik, csak az őt kísérő pusztá cselekedetsor rítusa marad meg⁷⁹ egy, legfeljebb két-három generáció használatában, majd emlékezetében. Jelenleg sok területen, így Csíkbán, Gyergyóban is éppen ebben a fázisban tart a kultúravesztés folyamata, erre utalnak az önmagukban, olvasás nélkül végzett megkerítések, megtapogatások, keresztetések sarlóval,⁸⁰ illetve késsel,⁸¹ igaz, nem zárható ki az sem, hogy a ráolvasásokkal párhuzamosan mindig is élt egy ilyesfajta, szöveghasználat nélküli, pusztán a „megkerítés” aktusának varázserején alapuló gyógyító gyakorlat is.

⁷³ Bosnyák 1980, 154. o. 1277. sz.; 1982, 112–114. o. 378, 380, 383. sz.; Takács 2001, 442–443; Halász 2005, 249. o. 1064. sz.

⁷⁴ 64 éves nő [sz. Gyimesbükk, Bálványospataka], Csíkszentmárton, 2004. július 31.

⁷⁵ Tankó 1996, 93.

⁷⁶ Bosnyák 1973, 287; Halász 2005, 248–249. o. 1061. sz.

⁷⁷ Grigoriu-Rigo 1907, 180.

⁷⁸ Pócs 1985–1986, I. 35–40, 53–76.

⁷⁹ Kallós 1966, 140.

⁸⁰ Bosnyák 1980, 152. o. 1268, 1270. sz.; 1984, 14. o. 76. sz.; Halász 2005, 185. o. 792–794. sz.

⁸¹ Bosnyák 1980, 152. o. 1269. sz.; 1984, 14. o. 73, 75 sz.

12.
Korsóra
(Román szövegek)
{342–348}

Fejezetünkben az ún. korsó, azaz ulcior, urcior gyógyítására használatos ráolvasók szerepelnek, összesen hét szöveg, amelyek közül hármat Rakottyáson {342, 345–346}, hármat a gyimesbükki Bálványospatakon, Egresalján és Tarhavaspatakon {343–344, 347}, míg az utolsót Gyergyóhollón rögzítettem {348}. A 'kancsó(cska), korsó(cska)' jelentésű latin urceusból, urceolusból származó román ulcior, urcior (rég. urceor) a románban korsót és árpát egyaránt jelent.¹ Utóbbit a románság körében is „szemhéjakon keletkező kelevény”-ként, „a szemhéjak szélén lévő, rizsszem alakú tüzes daganat”-ként szóhasználat meghatározni,² szemben a korsóval, amely valamelyik szemhéjon, de soha nem a szem sarkában keletkező, búzaszem nagyságú daganatként jelentkezik, majd nőni kezd, begyullad és sérti a szemet.³ A korsót, amely nem más, mint a jégárpa (chalasion),⁴ a románság más neveken (pl. miligoi, miligoci, miguloși, negociu) is említi, az orvoslására használatos ráolvasók Erdélyben és a Regátban, de még Macedóniában is elterjedtek.⁵ Az általuk másképpen „kutya töké”-nek nevezett korsót a régi gyimesi öregek is megkülönböztették az árpától, úgy tartották, hogy az „nagyobb mind az árpa s befelé nő a szemedre”.⁶ A két betegség között a gyimesiek, Úz mentiek gyakran különbséget tesznek {312–313, 322, 343}, egyesek úgy tartják, az árpával szemben, amely „ugy jön, mind egy pattanás szinte, gennypont van a tetején”, a korsó „nagyra megnő, s olyan puhának marad” {313}. Mindennél nyilvánvalóbban utal az árpa és a korsó különbözőségére már önmagában az is, hogy rájuk egymástól elkülönített ráolvasásokat használnak.⁷ Román néphit szerint a korsó abból keletkezik, ha az ember benéz az ablakon, a kulcslyukon át leskelődik, vagy megnéz egy másik embert, amint az széket

¹ Bobb 1822–1823, II. 504; LEX. BUD. 736; Șaieanu 1908, 776; Barcianu-Popovici 1886–1888, 670; Bakos 1991, 792.

² Șaieanu 1908, 776; Pamfile 1911, 65.

³ Grigoriu-Rigo 1907, 180.

⁴ Candrea 1999, 241.

⁵ Gorovei 1931, 411–412.

⁶ Kallós 1962 [EA 5606], 20.

⁷ „[Korsó.] Az es van. [...] Az es, megdagad a szemed, s oda bé nő, hogy nem lát. De a kettő nem ugyanaz? Az árpa és a korsó? Hát, különbség van köztük. Vót külön imája. A korsónak? Igen.” (76 éves nő [sz. Gyimesbükk, Buhapataka], Zsögöd, 2008. november 10.)

ürít.⁸ Szövegeink kapcsán láthatjuk, Rakottyáson, Bálványospatakán és Gyergyóhollón egyaránt az ablakon át való leskelődést vélik a betegség okozójának. {342–343, 348} Ugyanígy hallottam Rakottyáson másoktól is.⁹ Vannak olyanok is, akik az árpa okaként tartják számon ugyanezt. {314–315}

342. Părinții noștri ne obișnuiem ca să nu ne uităm pe geam înăuntru, fiindcă zice că se face ceva la ochi. O fi fost adevărat? N-o fi fost? Nu știu. [A szüleink úgy szoktattak, hogy ne nézzünk be az ablakon, mert valami történik a szemünkkel. Igaz volt, vagy sem? Nem tudom.]

De hogyan nevezték azt, ami a szemére nő akkor?

Ulcior. Se face ulcior. [Korsó. Korsós lesz.] [...] Azt én édesanyámtól hallottam, me mondta, hogy aszondja:

Aradok rozsot,
árpát, búzát,
mindenféle aradnivalót,
s aradlok tégedet es.

Ami aradni való. S akkor egy késvel a szeméhez, így, ahogy aratta vóna. Aratta vóna az ulciort es. [...] Na. Rományul ugy mondta, hogy:

Secer grâu,
secer secară,
secer orz,
secer ovăz,
secer tot felul de seceriși,
și secer și pe tine pe ulcior.

Magyarul:

[Aratok búzát,
aratok rozsot,
aratok árpát,
aratok zabot,
aratok mindenféle aratnivalót,
s téged is learatlok a korsótól.]

⁸ Grigoriu-Rigo 1907, 180.

⁹ „Hát mit mondjak magának. Még ilyent es mondtak, hogyha este valakinél bénézel az ablakon, s akkor lesz egy olyan csuf, mérges pattanás, így a szemem. Hézámm ne legyen mérve! Igen. S akkor azt ott olvassák, s az megkél s kifokad. Korsónak mondják. Korsó. Hogy aszondta: Lett egy korsó a szememre! Me az aztán nő, s ugy piros, mérgezik. S osztán még kinyomják, s még szenteltvízzel. S én egyebet nem tudok. Akik tudtak, tudtak.” (80 éves nő [sz. Gyimesbükk, Rakottyás], Gyimesbükk, Bálványospataka, 2008. november 14.)

Și scuipa [S elköpdöste]:

Ptü-ptü-ptü... Ptü-ptü-ptü.¹⁰

343. Ez korsóra:

Ham, ham ulcior de câine.
Cum nu este un câine,
așa să nu te faci în lume.

Magyarul:

[Vau, vau, kutya korsó.
Amint kutya nincs,
úgy te se jöjj erre a világra!]

Ez, ha lesz korsó a szemire. Hogy úgy a szeme pillája... s megdagad a szeme. Ez nem árpa, ez más. Az fáj, megdagad. Akkor lesz korsó a szemedre, mikor benezel az ablakon. Abbol, abbol.

Hogyan mondják románul ezt a korsót?

Ulcior. Da. [Korsó. Igen.]

S az árpát?

Azt árpa. Igen.¹¹

344. Ham, ham, ulcior de câine.
Cum eu nu sînt un câine,
așa să nu fii tu până mâine.

Ezt es kilencszer kell.

Magyarul:

[Vau, vau, kutya korsó.
Amint én nem vagyok kutya,
úgy te se létezz holnapra.]¹²

345. Ham, ham, ham, ulcior de câine.
Cum nu-s eu un câine,
așa să nu fi tu până mâine.
Ham, ham, ham, ulcior de câine.

¹⁰ 60 éves nő, Gyimesbükk, Rakottyás, 2008. november 13.

¹¹ 68 éves nő, Gyimesbükk, Bálványospataka, 2005. március 23.

¹² 85 éves nő [sz. Gyimesbükk, Bálványospataka], Gyimesbükk, Egresalja, 2005. október 10.

Magyarul:

[Vau, vau, vau, kutya korsó.
Amint én nem vagyok kutya,
úgy te se létezz holnapra.
Vau, vau, vau, kutya korsó.]

Pe geamă. [Az ablaknál.]

Az ablaknál kell mondani?

Az ablakba, s este. Szürkületbe.

Napszentületkor?

Da.

Kimegy és kívülről néz be a házba?

Küjülről, itt az ablakon bé, s mondja: – Ham, ham, ham, ulcior de câine... Și
dispar ulcior... [S eltűnik a korsó...]

Ettől elmúlik az ulcior.

Elmúlik.

Hogy mondják azt magyarul? Korsó?

Ulcior. Eu nu știu, cum spune... [Ulcior. Én nem tudom, hogy mondják...] Ha
te nem tudod, én nem tudom. [...] Korsó. Korsó kell legyen. Da, da. Nu știu că...
[Igen, igen. Nem tudom, hogyan...] Árpa, nő valami szőr a izibe, azt ki kell venni.
Annak nem használ ez. Ulcior, valami szokás itt... kezd pirosodni, s fáj. Na. [...] R
ég nem vót, de nekem es vót ezelőtt.

Ezt hányszor kell elmondani?

Háromszor ott, s osztá jó bé a házba, s ha nem mulik, más este esmé, s elmulik.
[...] Csak édesanyámtól. Édesapám Karácson János vót, s édesanyám Ilona [...] B
ucur Ileana. Tată Karácson János. Anyám született Lóvészén.¹³

346. Ham, ham, câine de ulcior.
Cum nu esc eu câine,
așa să nu fi tu până mâine.

Magyarul:

Vau, vau, kutya korsó.
Amint én nem vagyok kutya,
úgy te se létezz holnapra.

S háromszor azt megmondja, s gata [kész]! S akkor így csinál:

Ptű-ptűjj!

¹³ 85 éves nő [sz. Lóvész], Gyimesbükk, Rakottyás, 2008. november 13.

Miből kapja ezt a korsót?

Az, aszondják, hogy... miből es... valami huzat. Néz este ki az ablakon, s így valahogy.

Abból kapja.

Abbol.

Hogyan kell ezt mondani? Kimegy a házból este, s benéz az ablakon?

Nem. Az ablakon belől... ki. Na.

Belülről kell kinézni az ablakon.

Igen, igen, igen.

Úgy kell ezt mondani háromszor.

Igen, igen, igen. Nna. Ez, ennyit tudok én. [...] Ezt édesanyámtól. Karácson Virág vót. Idevaló vót.

Csak Rakottysba?

Igen. Csak rakottyasi. [...] Na. Ott laktak ezelőtt az öregek. Oda künn laktak. [...]

Kinn a hegyeken.

Igen. S aztán kezdtek ide bójóni. S aszondták örökké, hogy itt egy tolvaj jött, mikor ez a Rakottys...

Úgy keletkezett?

Igen. [...] Sokszor mondták... hallottam, hogy beszélük: – Jaj, ide kellett, hogy jöjjön! Itt erőst erdő vót. Most elvágták az erdőt, de itt végig erdő vót. [...] Mind erdő vót.

Egy ember jött be ide?

Aszondták, hogy egy jött vót. De rég, na, mikor... bunici, străbunici [nagyapák, dédapák], s... na. Străbunici, ott laktak, ahol mondom [...] ott vót a házik. Vót Karácson fajta, Belkán fajta, Oltyán fajta, Póra. Ezek, ilyen nációk. S abból ke-rekedtek ezek a Karácsonyok, az Oltyányok, a Belkányok.¹⁴

347. A korsót románul mondják. Ugy mondják neki, hogy:

Hum, hum, ulcior de câine,
până mâine să nu fi la mine!

Háromszorig, s ennyi az egész. Magyarul ez úgy jó ki, hogy:

Kinőtt a korsó a szememre,
Kérlek, vejszél el!

Na, ennyi.

¹⁴ 77 éves nő, Gyimesbükk, Rakottys, 2008. november 13.

Helyes fordításban:

[Vau, vau, kutya korsó,
holnapig már ne légy nálam!]¹⁵

348. A korso, árpa... szoval, hogy mondjam, ulcior. Ulcior. Ugy. Az jön ki a sok huzattol a szemnek, és az lehet csinálni így... ráolvasás a kertnél, ott van a léckert, a bognál, melyik el van esve. Ott kell reggel mondani [...] hogy most van este, ne fogja reggel. S ha este, ugy kell mondani, hogy most reggel, ne fogja este. Háromszor. S kell köpködni rá háromszor. – Phü-phüj... Háromszor. Menjen el. S ez az ulcior, lehet csinálni a kulcslyuknál, az ajtonál is. Csak ugy kell mondani. Ugy... lehet ugy mondani is, nézted este az ablakon, s azétt jön ki. [...] El van ő csinálva, az ulcior, nézte sokat az ablakon este, s azér. [...] S ez a ráolvasó csak ugy kell, annak kell mondani, akkor lehet csinálni... én nem tudok mondani valakinek, mikor van ulcior, melyik még nagy mind én, annak csak tudok mondani, melyik még kicsike... kisebb, mind én.

Tehát idősebbet nem lehet megtanítani erre.

Igen. Csak kisebb. Csak most nincsen senkinek, s ezé mondtuk, de ha van, mondjuk keresztmamának van, nem lehet mondani neki. Kell valaki, melyik még őrá mondja. Neki. Csak háromszor s kész:

Seară, să nu te prindă dimineată,
cum nu este acuma dimineată,
să nu te prindă seară.

A fiatal leány saját fordítása:

Van most este,
ne fogja reggel.
Van most reggel,
ne fogja este.

Helyes magyar fordításban:

[Este, ne érd meg a reggelt,
mint ahogyan most nincs reggel,
ne érd meg az estét.]

Ezt kitől tanulta?

¹⁵ 82 éves nő [sz. Gyimesbükk, Budáka-oldal], Gyimesbükk, Tarhavaspataka, 2005. október 17.

Egy öregasszon, melyik el van halva.

Nagyrezben?

Nem, itten, Hollópatakán. Igen. Sztojka Anuca. Meg van halva.¹⁶

MEGJEGYZÉSEK

{342–348}

A szemem nővő, egymástól elkülönített, árpa és korsó nevű daganatok kapcsolatára utal fejezetünk első szövege {342}, amelyet korsó gyógyítására használtak, noha típusában – amint az előző fejezetünkéből {310–341} nyilvánvaló – az árpa elleni „olvasások” közé tartozik.

A második ráolvasó {343} és még további négy szöveg {344–347} elején szereplő „ham, ham”, „hum, hum”, amint az egy már idézett, szintén gyimesbükki, vallomásból {312} kiderül, a kutyaugatás utánzására szolgál. Korsó gyógyítására így jártak el régen a középkori Hidegségen is.¹⁷ A fejezetünk szövegeihez kötődő vallomások szerint az „olvasást” kilencszer {344}, vagy háromszor {345–348} kell elmondani. A ráolvasó szövegek páratlan számú elmondásához kötődő archaikus képzetekről fentebb már esett szó {84–125/Megj.}. Kutyaugatást utánzó ráolvasóink {343–347} párhuzamai a románság azonos célú deszkentálásai között lelhetőek fel.¹⁸ Hasonló olvasást a Mezőségen is használnak.¹⁹ Utolsó szövegünket {348} idéző ráolvasót (De urcior) közöl az először 1900-ban kiadott, Materialuri folcloristice című szöveggyűjtemény.²⁰

¹⁶ 21 éves nő, Gyergyóholló, Hollópataka, 2007. október 22.

¹⁷ „Meg kell kerülni a házat háromcor. Nem a nap után hanem vijsza felé. Úgy hogy a bal kezed legyen mindig a ház felől. Mikor egy-egy ablak iránt ér mindenhol háromcor azt kell mondani az ablaknak hám-hám-hám.” (Kallós 1962 [EA 5606], 20).

¹⁸ Pl. Gorovei 1931, 411–412; Tocilescu-Țapu 1981, 294; Grigoriu-Rigo 1907, 180; Hodoș 1912, 60; Costin 1925, 55.

¹⁹ Keszeg 1981, 97.

²⁰ „Este olvass rá, s mondd azt: / Jó reggelt, korsó, / Ahogyan most nincs reggel, / Úgy te se érd meg a reggelt.” („Să descîntă sara și se zice / Bună dimineața, urcior, / Cum nu-i acum dimineața, / Așa să n-agiungi tu pină dimineață.” – Tocilescu-Țapu 1981, III. 293: Bicz, Neamț m.).

13.
Hályogra
(*Román szövegek*)
{349–352}

Fejezetünk gyimesi ráolvasói hályog (rom. albeață) gyógyítására szolgálnak. Mindegyikük román nyelvű, hármat {349, 351–352} előszóban is hallottam, a negyediket {350} már csak kéziratos papírlapon leltem fel. Szövegeink a Gyimes-völgye keleti végéről, jobbára olyan településrészekről valók, ahol a 18–19. század folyamán viszonylag zárt közösségekben telepedtek meg a pásztorkodó románok, akik igen archaikus deszkentáló szövegeiket is magukkal hozták a régi Csík vidékére. Minderről szemverés elleni román nyelvű ráolvasóink {250–263} kapcsán már írtam. Láthattuk, hogy a penduláris pásztorkodást űző, elsősorban Moldva felől érkező románság a 18. század második-harmadik évtizedétől kezdve telepedett meg a Gyimes-völgyében, a székely faluközösségektől nyári legelőhasználatra bérelt, a községektől távolabb eső, mindaddig lakatlan területeken.¹ Az 1721-es összeírás 16 ilyen „kóbor” családról tud, igaz, közöttük moldvai csángó magyarok is vannak.² A pásztorkodó famíliák megtelepedésével tartós, román többségű görög katolikus közösségek jöttek létre, többek között éppen azokon a gyimesi részekben (Bálványospataka, Budáka-oldal, Tarhavaspataka), ahonnan fejezetünk ráolvasói is valók. Az itt élő románságnak már 1787-ben volt egy kis, fából épített kápolnája, amely helyett – 1802-ben kért guberniumi engedély alapján – a 19. század első évtizedeiben nagybacska templomot emeltek.³

Szövegeink párhuzamait a románság de albeață (hályogtól való) deszkentálásain kívül a moldvai és gyimesi csángók ráolvasói között lelhetjük fel.⁴ A Descântecele românilor című kötetben a fejezetünkben lévő ráolvasások közeli paralleljei szerepelnek Moldvából, Bukovinából, Neamț, Suceava, Gorj, Romanați megyéből, valamint a Gyimes-völgye keleti részeihez igen közel eső Kománfalváról (Comanești) és Erdély-

¹ Antal I. 1992, 32–36; Szőcs J. 1999, 124–125.

² Szőcs J. 1999, 125.

³ Antal I. 1992, 34.

⁴ Megegyező ráolvasások a magyarság köréből máshonnan nem ismeretesek, a hályog – esetenként szembaj, szembetegség, szemfájás – gyógyítására szolgáló, Bács-Bodrog, Baranya, Csongrád, Moson, Pest, Torontál, Zala megyei szövegek visszaszámláló típusúak, a betegséget a holdhoz küldik, exorcizmus-formulával élnék, a beteg panaszát mondják el, esetenként a szembetegséget gyógyító három virágról szólnak (Pócs 1985–1986, I. 132, 237. o., II. 365, 515–517, 521, 523–525. o. VII.11.2; XI.3.26; XIII.45; XV.8.4.1–XV.8.5, XV.10.2.1, XV.10.2.6–10.3), mindössze néhány olyan lelhető fel közöttük, amely – meglehetősen távoli – párhuzamba állítható fejezetünk szövegeivel.

ből is,⁵ de hasonló, fülfájás ellen használatos putnai deszkentálás olvasható a Graiul nostru című szöveggyűjteményben, ez utóbbit Lükő Gábor is idézi.⁶

Az említett szövegek többsége a Gorovei által Elbeszélésnek, Elbeszélő ráolvasónak (Povestire) nevezett típushoz tartozik,⁷ ahová fejezetünk olvasásai is. A ráolvasóinkban felbukkanó, betegséget okozó fekete ökör (bou negru), nagy ökör (bou mare), fekete bika (buhai negru) alakja ezekben a román deszkentálásokban nem szerepel, amint a ráolvasóink moldvai és gyimesi csángó párhuzamaiként említhető néhány olvasásban sem.⁸ A jellegzetes gonoszűző cselekedet, a kilenc lapátocskával (nou lopătele) való kitakarítás, a kilenc seprűcskével (nou măturele) való kisöprés és a kilenc törőcskével (nou ștergărele / stergerele / ștergătoare) végzett letörlés, kitörlés azonban – amely egyik szövegünkben kiegészül a kilenc késsel, kilenc gyertyával végrehajtott kaparással, füstöléssel is {350} – hasonló formában jön elő bennük. A fejezetünk szövegei és a párhuzamukul felhozható ráolvasók közötti két fontos különbség tehát az, hogy míg ezekben a bajt okozó gonosszal való találkozás után a betegséget maga a hályogtól kínzott személy, illetve a ráolvasó tudományos gyógyítja, addig a többi gyimesi és moldvai (részben ugyancsak román nyelven elmondott) szövegben a rontó erővel való találkozást nem említik, a gyógyítást (a kitakarítást, söprést, törést stb.) pedig egy kilenc főből – általában szűzleányokból – álló mitikus csoport végzi el.

A ráolvasóink gyimesi párhuzamaként idézhető – egymással igen szoros, talán genetikus kapcsolatban is álló – hidegségi, tarhavasi és rakottyási szövegekben kilenc leány indul meg „feltűrött ingajval, feltűrött ingujval”, kezükben „kilenc seprűvel, kilenc lapátval”, „hogya az utat a portól seprék meg. / Az út széjét a gyomtól szedik meg”, ám a ráolvasó kérésére végül a beteg szemét tisztítják meg a kínzó hályogtól.⁹ Mindegyik ráolvasót magyarul mondták el, néhány elemük azonban arra utal, eredetileg talán románul hangozhattak. Szövegeink tíz moldvai párhuzama közül négyet románul, hatot magyarul rögzítettek.¹⁰ Leggyakrabban ezekben a szövegekben is a kilenc

⁵ Gorovei 1931, 209–213.

⁶ Candrea–Densușianu–Sperantia 1906–1908, I. 281; Lükő 1961, 121.

⁷ Gorovei 1931, 121, 175–190.

⁸ Diószegi 1960b, 69–74, 96–97; Kallós 1966, 152; Bosnyák 1973, 290; 1980, 177. o. 1452. sz.; 1982, 117. o. 398. sz.; Antalné Tankó 2003, 56–57. o. 155. sz.; 2004, 214–215; Halász 2005, 147. o. 633. sz. Kivételt képez két, egyéb betegség (hagymáz és kígyómarás) gyógyítására használatos, szövegében is eltérő klézsei ráolvasás (Kallós 1966, 154; Bosnyák 1980, 171–172. o. 1413. sz.).

⁹ „Gyertek vijsza leányok! Takarítsátok ki a kútból a sárt, ennek a leálynak a hájogot, a verességet, a homájját, a nyilalásokat a szeméből, legyen ujan szép tiszta hogy a Szűz Mária hagyta.”; „Gyertek vissza leányok! / takarítsátok ki a kútból a sárt! / Nekem a hályogot, a verességet, / a homályt, azt a nagy nyilalást, / hasogatást, / s legyen minden olyan szép tiszta, / ahoga a Szűz Mária hagyta.” (Kallós 1966, 152; Bosnyák 1982, 117. o. 398. sz.; vö. Antalné Tankó 2003, 56–57. o. 155. sz.; 2004, 214–215.)

¹⁰ Diószegi 1960b, 69–74, 96–97; Lábnik, Gajcsána (román); Kallós 1966, 152–153; Lészped, Gerlén, Klézse; Bosnyák 1973b, 290; Lábnik; 1980, 177. o. 1452. sz.: Magyarfalu; Halász 2005, 147. o. 633. sz.: Magyarfalu (román). Egy gajcsánai szöveget mellszorulásra (Diószegi 1960b, 96–97),

szűz, kilenc lány, kilenc szűzleány alakja szerepel,¹¹ csak egy-egy ráolvasóban jön elő kilenc fiú, a kilenc testvér,¹² egy ízben kilenc legény (9 ficeari) figurája, de utóbbiak helyén is a kilenc szűzleány (9 fecioară) alakja szerepelhetett eredetileg¹³ – s talán előbbieknél is hasonló, fordítási hibából származnak a férfialakok –, a gonoszúzést szövegeink „őstípusában” tehát a szűzek kilenctagú csoportja végezhetette. Fejezetünk ráolvasóiban a gyógyítást maga a beteg, illetve a ráolvasót mondó személy hajtja végre, esetenként – amint arra két vallomás {350–351} utal – nem is csupán verbálisan, de a szöveget kísérelő cselekedetekben tevőlegesen is. A gyimesi és moldvai szövegpárhuzamokat, miután egyikükben a gyógyítást elvégző hiedelemalakok a boldogságos szűz Máriával találkoznak, aki felkéri őket a beteg szemének megtisztítására, Pócs Éva a Találkozás a gonoszszal típusú ráolvasók Szent és gyógyító találkozása altípusához sorolja.¹⁴

A szent és a gyógyító – a Szűzanya és Szent Margit – találkozását írja le egy hályog ellen használt Baranya megyei szöveg, amely azonban egyetlen más vonásában sem emlékeztet a gyimesi és moldvai olvasásokra, fejezetünk szövegeire pedig még annyira sem.¹⁵ Kissé közelebb áll hozzájuk az a néhány Bács-Bodrog, Csongrád és Pest megyei ráolvasó, amelyben a Bornemisza Péter-féle hetedik bájoló imádság három fűz szent afzonyára¹⁶ is emlékeztető három szűz lány alakja – esetenként a hályog, szembetegség orvosolására alkalmas három paradicsomi szép virággal együtt – jelenik meg, illetve egy Disznók Torka Dagadásáról való kézirat szöveg (17. század). Előbbiekben a három szűz lány közül „egyik a vért mossa, / a másik a hályogot hasítja, / a harmadik maga gyógyítja”, míg a kéziratban a marháit gyógyítására a „Rigyás uton füvet és gyökeret ásní” indult Szent Tamás apostol az Úr Jézus Krisztus tanácsára, a Szentháromság nevében, árpát ad az állatoknak, amelyek így meggyógyulnak.¹⁷ A három szűz lány tehát a gyimesi és moldvai ráolvasókban szereplő kilenc szűz leányéval megegyező szerepkörben áll, Szent Tamás pedig hozzájuk hasonlóan ásní, lapátolni indul, a párhuzamot azonban ettől tovább erőltetni alighanem fölösleges. Fejezetünk szövegei a magyar ráolvasó-tipológiába nem nagyon illenek bele, egyszerűbb, ha esetükben a fentebb említett, Gorovei-féle beosztást használjuk.

A megtisztító, gonoszűző seprés, törlés nemzetközi párhuzamai között érdemes megemlítenünk néhány igen régies szövegű bolgár és mordvin ráolvasást.¹⁸ A ráolvasóinkban szereplő fekete ökör, fekete bika párhuzama lehet egy román nyelvű, szemverés el-

egy klézsei kelésre, kiütésre (Kallós 1966, 153), egy magyarfaluit pedig – a hályognál általánosabban – szemfájásra használtak (Bosnyák 1980, 177. o. 1452. sz.).

¹¹ Diószegi 1960b, 71–74, 96–97; Kallós 1966, 152–153; Bosnyák 1973b, 290.

¹² Bosnyák 1980, 177. o. 1452. sz.; Halász 2005, 147. o. 633. sz.

¹³ Diószegi 1960b, 69–71.

¹⁴ Pócs 1985–1986, II. 503–512. o. XV.7.

¹⁵ Pócs 1985–1986, II. 510. o. XV.7.11.2.

¹⁶ Horváth C. 1921, 448; Bolgár 1934, 26.

¹⁷ Pócs 1985–1986, II. 518–520, 506. o. XV.9.2, 10.1.1–3, XV.7.5.

¹⁸ Nagy L. 1960, 95 (ijedtségtől támadt fejfájásra, bolgár); Bereczki 1979, 160, 173 (oszdud-betegség és szemverés ellen, mordvin).

leni szövegben felbukkanó fekete tehén (vacă neagră) alakja, bár az – szemben olvasásaink betegséget hordozó állatalakjával – gonoszúzó, gyógyító szerepkörben áll {256}, hasonlóan ahhoz a kilenc fekete ökörhöz, amelyek két klézsei szövegben az „Ádám Kútjaihoz”, a „nagy fehér kövek közi” indulnak sőt nyalni, Szűz Mária kérésére azonban visszatérnek, s a kígyó marta embert nyalják tisztára, illetve a hagymáz kínozza beteg „testyiből, lábaiból, kezeiből, fejiből, minden csontjából” szívják és nyalják ki a „minden moldú hejmáz”-t.¹⁹ A már színében, megjelenésében is infernalis kötődésére utaló szarvas fekete állat párhuzamául egy bukovinai ráolvasóban az úton, ösvényen elinduló embert földhöz verő, testét göröngyökkel beszóró, szemére hályogot borító Forgószelek és Szépasszonyok (Vântoasele și Frumoasele) alakja kínálkozik.²⁰

349. S-a pornit pe o cale, pe cărare.
 Când o ajuns în mijlocul cărării,
 s-antâlnit cu un bou negru,
 cu coarnele negre, cu picioarele negre,
 cu coarnele brazdă o răsturnat,
 cu picioarele în ochi țărână i-o aruncat,
 de i s-o umplut ochiul de roșeață, de albeață.
 (Mondja a nevit, akinek olvassa.)
 Căinându-să, zbuciumându-să,
 nimeni în lume nu l-o auziră,
 numai Maica Domnului singură,
 Maica Domnului din poarta cerului,
 și zise: Nu te căina,
 a nevit,
 nu te zbuciuma,
 cată nouă lopățele,
 nouă măturele,
 nouă ștergărele.
 Cu lopățelele rânește,
 cu măturelele mătură,
 cu ștergărelele șterge,
 să-ți rămâie ochiul curat și luminat,
 ca de Maica Domnului lăsat!²¹

¹⁹ Kallós 1966, 154; Bosnyák 1980, 171–172. o. 1413. sz.

²⁰ Gorovei 1931, 211–212; vö. Moldován 1888, 99–100.

²¹ A ráolvasó kéziratot füzetben szereplő szövege a következő: „Sa parnit pe a cale pe / cărare în mijlacu cărări / sa întâlnit cu un bou negru / cu coarnele negre cu picioarele negre / sa întălnit cu un bou negru / cu coarnele negre cu picioarele negre / în ochi țărână ia aruncat / de isa umplut ochi de roșeață / de albeață ” că înundusă / zbuciumândusă nimeni / nul anziră numai Maica / D-lui sângură Maica / D-lui din porta cerului / Și zisa nu te căina / Nu te zbuciuma ” făr / Cată 9 lopățele 9

La prarmit se a cole pe
 cărore în mijlăcu cărore
 se întolnit cu un hau negru
 cu coarnele negre cu piri-
 aorele negre cu coarnele bea-
 re răs turnot cu piriore
 în ochi tōrōnă ia oruncat
 de io umplut ochi de roatō
 de olleotō rōm uolōsō
 eluciunōnolusō mimeri
 nul aurō nūmai Mōico
 D-lui sōngurō Mōico
 " " olin portō cerinlū
 și rīsō m te cōino
 m te eluciunō hōr
 catō 9 lopătele 9 mătūrele
 9 ștergōrele cu lopătelele

Egresaljai ráolvasónk {349} kéziratásának részlete.

mătūrele / 9 ștergărele cu lapațele / rineste cu mătūrele / mătūrăe cu ștergarele / ștergel că
 săți rămīe / ochi curat și luminat / ca de maică D-lui / lăsăti / 9 ori".

9 ori

Ennyi.

Magyarul:

[Elindult egy úton, egy ösvényen,
az ösvény közepére érvén
megtalálkozott egy fekete ökörrel,
fekete szarvakkal, fekete lábakkal,
szarvaival barázdát szántott,
lábaival a szemébe földet szórt,
hogyan megtelt a szeme vörösséggel, hályoggal.
(Mondja a nevet, akinek olvassa.)
Siránkozván, gyötrődve,
senki a világon meg nem hallotta,
csak egyedül Isten Anyja,
Isten Anyja a mennyország kapujából,
és azt mondta:
„Ne keseregj,
(a nevet,
ne gyötrődj,
keress kilenc lapockát,²²
kilenc seprűcskét,
kilenc törlőcskét.
A lapockákkal tisztítsd ki,
a seprűcskével söpörd ki,
a törlőcskével töröld le,
hogyan maradjon a szemed tiszta és fényes,
amint az Úr Anyja hagyta!]

Kilencszer.²³

350. Mă pornim pe un cale pe
a cărare mă sui pe un deal
mare mă întălnim cu un bou
mare cu coarnele înpuncea
cu capul arunca cu coada vîntura

²² Az apró lapátot, de savó kavaráására használatos nagyobb kanálféleséget is jelentő lapocka tájszó szövegeinkben a román lopăt ('lapátocska') megfelelője.

²³ 85 éves nő [sz. Gyimesbükk, Bálványospataka], Gyimesbükk, Egresalja, 2005. október 10.

kegja marăstol
kegja yelucă fucel monogăk
tună în cer ră oaruna în pământ
și în carne și în prepelită și
în ciolon și aio ră ră întarici
unflătura a cearta cum în tar
ieu este 3 fire de iarbă
vivre cleasok

Glăsoțol

Mă prănim pe un cale pe
a carore mă sui pe un deal
mare mă în tölün cu un leu
mare cu ~~carne~~ carnea împungeo,
cu capul aruncă, cu coada, vintura,
dareu cu 9 mătulele măturon
cu 9 loptăcele rineom cu 9 stergățele
stergem și cu fructe roneom
cu 9 lumânări fumion
scutit gzerășul e tărășkășul

A tarhavi szöveg {350} kéziratoss változata.
A papírlapon szerepel egyik kígyómarás elleni ráolvasónk is. {361}

dar eu cu 9 măturele măturam
cu 9 lopăcele rîneam cu 9 stergerele
stergeam și cu 9 cuțite rădeam
cu 9 lumănări fumám

szentelt gyertyával és törölközővel

Magyarul:

[Elindultam egy úton egy
ösvényen felhágтам egy nagy
dombra találkoztam egy nagy
ökörrel szarvaival öklelt,
fejével hajított farkával csapkodott
de én 9 seprűcskével separtem
9 lapockával takarítottam 9 törlőcskével
töröltem és 9 késsel kapartam
9 gyertyával füstöltem

szentelt gyertyával és törölközővel]

Szentelt gyertyával és törölközővel kell olvasni, s így kereken hordozni. Így, ahogy... emlékszek, nevelőanyám, úgy ahogy olvasta, hogy vette a gyertyát, s így, ahogy olvasta, így kereken hordozta a kezit.²⁴

351. Amelyik a szemire jár:

Și a pornit un buhai negru
pe cale, pe cărare,
cu picioarele negre cu negre.
T-o umplut ochii de roșeață, de albeață.
Nu te supăra.
Ie nou lopățele,
nou măturele, nou ștergătoare.
Cu lopățelele rânește-le,
cu măturelele mătură-le,
cu ștergătoarele șterge-le,
să-ți rămâie tie ochii curat
ca de Maica precesta date și arătate!

²⁴ 69 éves nő, kéziratot lapjáról, Gyimesbükk, Tarhavaspataka, 2005. május 16.

Magyarul:

[Elindult egy fekete bika
az úton, az ösvényen,
fekete lábakkal, feketén.
Teleszórta szemeidet gyulladással és hályoggal.
De ne búsulj.
vegyél kilenc lapockát,
kilenc seprűcskét, kilenc kendőzöt.
A lapockákkal takarítsd ki,
a seprűcskével seperjed,
a kendőkkel töröld le,
hogy a szemeid tiszták maradjanak,
amint a Szűzanya megadta és kinyilvánította!]

Ez a hályogtól. Hogyha lesz a szemire valami, vagy fáj, lesz egy kicsi fehér, mer most nem es hallom, de régebb vót. [...] Mikor olvassák a hályogtól, akkor a jobb kezit tekerje bé egy törülközővel, s törölje a szemit. S ugy. Ugy, ugy.²⁵

352. Bou negru brazdă o aruncat,
 țarină în ochi mi-a aruncat,
 s-a umplut de albeață,
 de roșeață, de negreață.
 Le nou lopătele,
 nou măturele, nou ștergărele.
 Cu lopătelele rânește,
 cu măturelele mătură,
 cu ștergărelele șterge,
 să rămâie ochiul curat, luminat,
 ca de Maica precesta lăsat!

Ezt es háromszor.

Magyarul ugy jó ki, hogy:

Egy fekete ökör felrugta a földet,
s a szemibe szökött az a föld,
meg es veresedett a szeme,
meg es feketedett,
s a fehér hályog ellepte.
Vegyél kilenc lapockát,

²⁵ 68 éves nő, Gyimesbükk, Bálványospataka, 2005. március 23.

kilenc seprüt, s kilenc törölt.
A kilenc lapockával vakard meg,
a kilenc seprével seperje ki,
s a kilenc törölővel törölje ki a szemit,
hogymaradjon tisztára,
ahogymaradjon a világra!

Irodalmi magyar nyelven:

[Egy fekete ökör göröngyöt túrt,
a szemembe földet szórt,
az megtelt fehérséggel,
vörösséggel és feketeséggel.
végy kilenc lapátkát,
kilenc seprűcskét, kilenc törölőkendőcskét.
A lapátkákkal takarítsd ki,
a seprűcskével seperj,
a kendőcskével törölj,
hogymaradjon és fényes maradjon,
ahogyan a Szűzanya adta!]²⁶

MEGJEGYZÉSEK {349–352}

Ráolvasóinkban {349–352} a hályogot okozó ökör (bou), illetve a bika (buhai) alakjának jelzője általában a sötét másvilághoz tartozását jelképező fekete (negru), egy ízben a mare, azaz 'nagy, különleges' {350}. Egresaljai ráolvasónk {349} ökrét „fekete szarvakkal, fekete lábakkal” jellemzik – azaz tetőtől talpig fekete –, de bálványospataki szövegünk bikája is „fekete lábakkal, feketén” jelenik meg {351}. A mare ('nagy, különleges') epitheton {350} egy kelésre való bálványospataki szövegben szereplő nagy ló (cal mare) alakjánál is előjön {304}. A „nagy”-ság, amely ott az áldozatra való alkalmasság, a tisztaság szimbóluma, itt alighanem a rontó állatalak földöntúli, ellenállhatatlan erejét hivatott jelképezni. A román néphitben az ördög bivaly alakjában bolyong a hegyeken,²⁷ csángó mondákban bivalybőrrel jelenik meg a templomban,²⁸ az archaikus népi imád-

²⁶ 63 éves nő, Gyimesbükk, Budáka-oldal, 1995. február 10.

²⁷ Herrmann 1893, 51–52.

²⁸ Takács 2004, 385.

ságok egy kis csoportjában az Úrjézus sziklasírája bivalyokkal húztatják a követ.²⁹ Ezek az adalékok árnyalhatják tovább a fejezetünk ráolvasóiban szereplő szarvas, fekete, ördögi állat képét.

A gyulladás (roșeață) és a hályog (albeață) kettőse {349, 351–352} – mint veresség és hályog – szerepel két, magyar nyelven elmondott hidegségi és egy rakottýási ráolvasóban is.³⁰ Az említett olvasásokban – többek között – éppen ez a kettősség utal arra, hogy ezeket a szövegeket is románul mondhatták eredetileg, ugyanis a veresség és a hályog együttes említése sokkal indokoltabb a románban, ahol a roșeață ('vörösség, pír, gyulladás') és az albeață ('fehérség, hályog') éppen kettős jelentésénél fogva állhat egymás mellett, s egészülhet ki az említett szövegek és egy tarhavasi változat³¹ „homály”-ának megfelelő feketeség (negreață) képzetével {352}, miáltal az olvasás a betegség fajtáinak felsorolásával élő ráolvasók világát idézi. A románság archaikus hite szerint „van fehér, fekete, veres, kilenczvenkilenczféle hályog”, azonban a nép „mind a kilenczvenkilenczfélét gyógyíthatónak tartja”.³² A párhuzamul említett gyimesi szövegekben szereplő (nagy) nyilalás³³ említése inkább a románság ráolvasóira jellemző,³⁴ de az egyikükben szereplő – a gyimesiek által manapság nem igen használt – kifejezés, a helléc³⁵ is román eredetű (hârleț 'ásó'), s egy hasonló moldvai szövegben is előjön.³⁶

Fejezetünk bevezetőjében láthattuk, a hályog gyógyításának ráolvasóinkban elbeszélte módja a kilenc lapockával, seprűcskével és kendőzővel való megtisztítás. A gyimesi magyar szövegpárhuzamokban az eszközök közül a kilenc ásó vagy lapát és a kilenc seprű szerepel,³⁷ ugyanez a két eszköztípus jön elő egy lézpedi olvasásban, kilenc ásó pedig két gerléni szövegben, amelyek a gyimesiekkel egyebekben is szorosabb rokonságot mutatnak.³⁸ A többi moldvai ráolvasó mindegyikében – románokban, magyarokban egyaránt – megjelenik a kilenc lapát (egy ízben kanál), kilenc söprű, kilenc törő együttese, amely kiegészül még a kízó hályog kiásására, kivágására alkalmas kilenc ásó, fejsze, balta, csákány, kapa, furu,³⁹ valamint a kilenc pohár, vödör⁴⁰ képével. Ez utóbbiak a természeti formájában is „hétszer szentelt”-nek számító víz⁴¹ általi megtisz-

²⁹ Tánzos 1995, 96; Takács 2001, 170; Daczó 2003, 95–96.

³⁰ Kallós 1966, 152; Bosnyák 1982, 117. o. 398. sz.; Antalné Tankó 2003, 56–57. o. 155. sz.

³¹ Antalné Tankó 2004, 214–215.

³² Moldován 1888, 81.

³³ Kallós 1966, 152; Bosnyák 1982, 117. o. 398. sz.

³⁴ Gorovei 1931, 298, 346, 382.

³⁵ Kallós 1966, 152.

³⁶ Halász 2005, 147. o. 633. sz.

³⁷ Kallós 1966, 152; Bosnyák 1982, 117. o. 398. sz.; Antalné Tankó 2004, 214–215.

³⁸ Kallós 1966, 152.

³⁹ Diószegi 1960b, 69–74; Bosnyák 1973, 290; 1980, 177. o. 1452. sz.; Halász 2005, 147. o. 633. sz.

⁴⁰ Diószegi 1960b, 69–74; Halász 2005, 147. o. 633. sz.

⁴¹ Takács 2001, 362.

ulásra, újaszentelődésre utalnak. A kilenc pohárral, kilenc vödörben, hideg vízzel való megmosás, kimosás és a törlővel, törülközővel való megtörlés, kitörlés kapcsolata – amely fejezetünk olvasásaiban nem jön elő – három moldvai ráolvasóból is nyilvánvaló.⁴²

A ráolvasásban szereplő gyógyító cselekvéssor („... 9 seprűcskével separtem / 9 lapátkával takarítottam 9 törölőcskével / töröltem és 9 késsel kapartam / 9 gyertyával füstöltem...”; „A lapockákkal takarítsd ki, / A seprűcskével seperjed, / A kendőkkel töröld le, / Hogy a szemeid tiszták maradjanak...”) és az elmondását kísérő gonoszűző cselekedetek (szentelt gyertya és törülköző használata, illetve törülközővel való törlés) két szövegünk esetében legalább részben megegyezik {350–351}. Olvasásaink ideális „őstípusánál” a szöveg és a cselekedet minden bizonnyal összhangban állt egymással, tehát a kíséprés, a törlés és a többi – fentebb felsorolt – gyógyító eljárás valós vagy mímtelt elvégzése övezhette a ráolvasást. A szövegeink párhuzamú felhozott gyimesi és moldvai ráolvasók használatakor végzett cselekedetek között vannak olyanok, amelyek erre utalnak. A kíséprésre, a vízzel való kimosásra utal, hogy nyírfasöprű ággal kell olvasni hályogra egy hidegségi, buszjok (rom. busuioc ’bазsalikom’) vagy – esetenként három, veres cérnával összekötött – seprűágot kell a szemem, illetve a szem előtt húzogatni két gajcsánai ráolvasó szerint; hogy egy magyarfalui gyógyító biszjuk szállal szentelt vizet hint a beteg állat szemébe, egy lézpedi asszony pedig kezdetlen vízből seprűágacskával dörgöli meg a beteg szemet.⁴³ A базsalikom (buszjok, biszjuk) a pusztinaiak szerint „a Jézus vériből van kinőve”,⁴⁴ a seprű használata a rontások elhárításában a vidéken általános. A tarhavasai ráolvasónkban {350} említett törlésen és füstölésen túl tehát a söprésre és a kimosásra is találtunk példákat szövegeink párhuzamaiban, a lapátka, lapocka igei használatának aktusbeli megfelelője pedig talán a – tarhavasai szövegünkben {350} ugyancsak említett – kés, illetve bicska, valamint az olló alkalmazása lehet. Előbbire egy hidegségi csángó,⁴⁵ utóbbira pedig egy a románság köréből feljegyzett ráolvasás kapcsán találhatunk példát. Utóbbit („...Pusztítsátok el a fehér hályogot, / a fekete hályogot, / a veres hályogot, / a kilenczvenkilenczféle hályogot [...] / Gereblyével gereblyéljétek, / ollóéllal mesgessétek, / seprűvel kiséperjétek, / körömmel kitépdessétek, / ingujjal kitöröljétek...”) a gyógyító kilenc napon át, még napfelkelte előtt, kilencszer mondja el, miközben jobb kezének két ujjával ingujját fogja, hárommal pedig seprűvesszőt és ollót tart, amelyeket a szemek körül forgat, közben-közben ingujjával megtörli a beteg szemet, vagy megnyalván azt a földre köp és lábával rátapos.⁴⁶ Ugyancsak kilencszer, ritkábban háromszor, gyakran napfeljötté előtt mondják el hályogra

⁴² Diószegi 1960b, 69–74; Bosnyák 1980, 177. o. 1452. sz.

⁴³ Diószegi 1960b, 69, 71; Kallós 1966, 152; Halász 2005, 147. o. 633. sz.

⁴⁴ Halász 2005, 97. o. 331. sz.

⁴⁵ Kallós 1966, 152.

⁴⁶ Moldován 1888, 81, 100.

való olvasásukat a gyimesi és moldvai csángók.⁴⁷ Lábnyi adat szerint az olvasást még napfeljötté előtt, ugyanaznap este, majd a következő hajnalban háromszor-háromszor kell elmondani, Gajcsánán hétfőn, szerdán és pénteken, napfeljötté előtt olvasnak rá a hályogra, embernek, állatnak egyaránt.⁴⁸

A fenti szövegeink közül kettőben {349–350} is szereplő történés-láncolat (valaki elindul otthonról, találkozik a gonoszokkal, akik megrontják, ő pedig siránkozik és kesereg, mire a felsőbb erők a segítségére sietnek) jellemzi – amint már láthattuk – a lélekvesztésből, pontosabban a testből eltávozó szabadlélek, árnyéklélek fogságba eséséből és huzamos idejű távolmaradásából származó betegségre vonatkozó archaikus felfogást is, ami arra utalhat, a fentihez hasonló szüzséjű magyar és román ráolvasókban⁴⁹ talán nem is maga az ember, hanem szabadlelke találkozik meg kóborlása során a betegség-démonnal. {126–161/Megj.}

A fejezetünk ráolvasóinak mindegyikében {349–352} szereplő ráni, -esc ('kitakarít, eltakarít') régies tájszó további, a mindennapos falusi gyakorlathoz is kötődő jelentése 'az istállót kitakarítani',⁵⁰ vagyis a kifejezés a fekete ökör, bika által a szembe szórt, hályogot okozó – tehát tisztátalan – földet, rögöt az ördögi állat ürülékével is kapcsolatba hozza. Az ürülék (excrementum), amely az alvilági jellegű gyomorral, hassal {310–341/Megj.} is nyilvánvaló kapcsolatban áll, emésztődés, szublimálódás révén jön létre, ezért az őt magából kibocsátó lény legbensőbb voltának hordozójává lesz: a „kitakarítás” tehát ebben az értelemben is gonoszűzés (exorcizmus), a betegséget okozó démon eltávolítása a test megszállott részéből. A gonosz szubsztanciális jelenlétének megszüntetése itt is a megszentelődés záloga.

⁴⁷ Diószegi 1960b, 69–74; Kallós 1966, 152.

⁴⁸ Diószegi 1960b, 69–74.

⁴⁹ Utóbbiakra lásd pl. Moldován 1888, 99, 102, 109; Lupașcu 1890, 8; Filimon 1913, 287, 289, 290; Gorovei 1931, 333–335.

⁵⁰ LEX.BUD. 574.

14.

Kígyó- és menyétmarásra (Magyar és román szövegek) {353–378}

Az embert vagy állatot ért kígyómarás gyógyítására szolgáló ráolvasók a magyar folklórban meglehetősen ritkák. Kígyó megállítására használatos népi szöveget ugyan már 1874-ből ismerünk,¹ egy az emberben fészkelő kígyó és béka kiűzésére szolgáló 17. századi ráolvasást pedig 1915-ben tettek közzé,² kimondottan kígyómarás gyógyítására való ráolvasót azonban először 1931-ben, majd 1936-ban közölnek.³ Csaknem fél évszázaddal később, a fentiekben és féltucatnyi gyimesi és moldvai csángó ráolvasón kívül, csupán egyetlen, rövid és töredékes, kígyómarásra használt szöveg szerepel a Magyar ráolvasások című összefoglaló munkában is.⁴ A menyétmarás ráolvasással történő gyógyítására ugyanott egyetlen példát sem találni, a menyét alakjával kapcsolatban felsorolt nagyszámú ráolvasó mind az állatokat járó kisragadozó fonással, illetve az újholdhoz küldésével való eltítésére vonatkozik.⁵

A másutt oly ritka, kígyó- és menyétmarásra való ráolvasók ugyanakkor igen nagy számban jelentkeznek a csíki székelyek,⁶ a gyimesi,⁷ hárompataki⁸ és Úz menti,⁹ valamint a moldvai csángók¹⁰ hagyományában. A publikáltakon kívül tudomásom van kéziratban lévő gyűjtésekről is.¹¹ A különös szövegbőség – amint arról egy nemrégiben megje-

¹ Ferenczi J. 1874, 368 (Szeged vidéke).

² Nyáry 1915, 43.

³ Illyés E. 1931, 143 (Tiszabecs); Luby 1983, 41 (Fehérgyarmat).

⁴ Pócs 1985–1986, II. 558. o. XVI.21 (Százaberek, Szabó Gyula gyűjtése).

⁵ Pócs 1985–1986, I. 108–110, 234. o. V.10–15; XI.3.23.22. Az említett szövegek balatonmellékiek, göcsejiek, moldvaiak, valamint Jász-Nagykun-Szolnok, Pest, Somogy és Vas megye területéről valók. Hasonló ráolvasások és menyétűző cselekedetek a moldvain kívül a gyimesi, hárompataki és Úz menti csángóság körében is elterjedtek (Bosnyák 1982, 81. o. 101. sz.; Takács 2001, 374–375; 2004, 42–45, 186–187, 194–196; Magyar Z. 2003, 642. o. 1332. sz.; 2009, 441. o. 513–514. sz.).

⁶ Salamon 1943, 10; Tánzos 2006, 149.

⁷ Kallós 1959 [EA 5540], 35–39; 1962 [EA 5606], 35; 1966, 155; Bosnyák 1982, 122, 123. o. 425, 427. sz.; Salamon 1987, 197–198; Takács 2001, 465–468, 470–471, 490–491; Bakay–Harangozó 2007, 102–103.

⁸ Takács 2001, 462–465, 472–480, 485, 488–490.

⁹ Takács 2001, 468–470, 487, 493–494; Daczó 2003, 280; Magyar Z. 2009, 440–441.

¹⁰ Diószegi 1960b, 92–93; Bosnyák 1980, 171–172. o. 1410, 1413. sz.; Halász 2005, 274–275. o. 1167–1168. sz.

¹¹ Így Tánzos Vilmos 1980-tól folytatott csíkmenasági és pottyondi gyűjtéséről, aminek során harminchét ráolvasást rögzített (Tánzos 1991b, 719), amelyek között lehet néhány kígyó- és

lent dolgozatban is írtam –, minden bizonnyal a régi Csíkszék területére a 17–18. századtól, jobbra zsellérként, behúzódott románság szövegfolklorjának hatására alakulhatott ki ezen a területen, amire a vidéken rögzített, román eredetűnek mondható, ma már értelem nélküli, mondókaszerű mágikus formulaként használt szövegváltozatok utalnak.¹² Ahogyan az említett dolgozatban is olvashatjuk, a régi Csíkszéken felgyűjtött és elérhető, kígyó- és menyétmarásra használt szövegek – az itt közöltekkel {353–378} együtt mintegy kilencvenegy változat – csaknem kétharmada tartozik az említett, mondókaszerű variánsok közé.¹³ A ráolvasóknak tehát mintegy kétharmadáról állítható nagy valószínűséggel a román eredet, amelyet az őket elmondó helybeliek időnként az értelem nélküli mágikus formulaként – valamiféle „fonetikus románsággal” – használt szövegek esetében is megerősítenek,¹⁴ bár magából az olvasás torzult szövegéből legtöbbször, jellemző módon, már nem következtetnek annak román gyökereire, így, noha tudják, hogy „egy szó sincs benne magyar” {372}, úgy vélik, „olyan latin, latin szavak vannak benne, a románéhoz es hasonlít” {365}, mégis úgy tartják: „Ez nem román. [...] Nem. Ez mindegyféle nyelv...” {362}. Hasonló érvelést hallottam annak idején Kostelegen is.¹⁵

A fentieket támasztja alá a fejezetünkben szereplő huszonhat ráolvasó is, amelyeket a gyimesi (Áldomás, Borospataka, Budáka-oldal, Görbepataka, Jávárdipataka, Komját, Nyíresalja, Tarhavaspataka) és Úz menti (Csinód, Egerszék) csángók, valamint a csíki székelyek (Csíkcsekefalva, Csíkszentgyörgy, Csíkszentmárton, Menaság) és románok (Lóvész) körében rögzítettem. Egy-egy Csíkszentmiklóson, illetve Menaságon hallott ráolvasás gyökerei Gyimesfelsőlókra nyúlnak vissza {362, 370}. Első ráolvasónkat {353} az emberi testbe került kígyócsont¹⁶ és kígyómarás ellen használják. A további szöve-

menyétmarásra használatos is. Egy korábban publikált dolgozatomhoz (Takács 2012a) megkaptam vizsgálatra a Birkás-Frendl Kata által 2005–2006-ban – Csinódon és Egerszéken – rögzített tizenöt, hasonló céllal használt, szöveget. Szerepelhetnek ilyen ráolvasók Balázs Lajos csíkszentdomokosi, Gagyí József alsíki gyűjtéseiben, valamint a Pócs Éva vezette kutatócsoport felcsíki (karcfalvi, jenőfalvi) és gyimesi adattárában.

¹² Takács 2012a, 415–477. Az említett román eredet ugyanakkor, a vidék 15–18. századi történetét, a moldvai határszél magyarányú népmozgásait, az „elcsángálván” skizmatikussá – és így a korabeli megítélés szerint „oláhhá” – lett székelység tömegeit figyelembe véve, talán csak az említett ráolvasók közvetlen forrására utal, a további kérdésekre nem ad megnyugtató választ (Takács 2012a, 436–441, 469).

¹³ Takács 2012a, 422. A hivatkozott dolgozat kéziratának lezárása után került a kezembe Borsodi László 1972-ben megjelent írása, amelyben további két gyimesközépleki, egy csíksomortáni és egy csíkmenasági, kígyómarásra használt ráolvasó szerepel. Kettő magyar nyelvű, kettő pedig az itt is többször említett mondókaszerű állományba tartozik (Borsodi 1972, 48).

¹⁴ Salamon 1987, 197.

¹⁵ „Csak ez hány nyelven mejen!? [...] Ebbe’ nem csak román szó van. »Megmarta a sárpe, Ineture szipuminte, Azericö...«, ez nem román szó. Kérem szépen, ezt ha lefogatta maga, bárhol a világon, ha megmarta a ... kégyó a testet... [...] Ezt elmondta, kéremszépen, holnap reggel meg van lazulva minden.” (Takács 2001, 488).

¹⁶ Az alsó-baranyai, siklósi, karcsai hiedelmekben is előjövő kígyócsontot a székelyek, a gyimesi, hárompataki csángók éppúgy ismerik, mint a moldvai csángómagyarok, vagy a románok (Erdész

gek többségét kígyómarásra, néhányat {371–374} – egyetlen szó cseréjével – kígyó- és menyétmarásra egyaránt alkalmaznak. A ráolvasók közül négyet (15,4%) románul {353, 357–359}, kettőt (7,7%) magyarul {355–356} rögzítettem, egyet (3,8%) románul jegyeztek le {361}, a többit – összesen tehát tizenkilencet (73,1%) – pedig a már említett, mondókaszerű „madárnyelven” mondták el, vagy olvasták fel nekem gazdáik. Néhányukat, kérésre, azon nyomban – általában szinte hibátlanul – magyarra fordították {353, 358–359}. Ez utóbbi arra is jó például szolgál, hogyan lehetséges, hogy gyakran szinte szóról szóra megegyező szövegeket egyesek magyarul, mások románul használnak. Az értelmetlenné vált, mondókaszerű szövegállomány kialakulásához a nem anyanyelvi átörökítés vezethetett.¹⁷

A kígyó a csíki székelek, a gyimesi, hárompataki és Úz menti csángók hitében a „feteke kősziklák”, „hideg erdők, hideg havasok” alvilágából az emberi kozmosz rontására törő gonoszok közé tartozik, ezért nevezik egyes olvasásokban „pokolból jött”, „tarabarka, gonosz férgeske”-nek.¹⁸ A kígyómarás így, többé-kevésbé ismert, konkrét biológiai összefüggései dacára, a gonoszok által okozott rontások körébe tartozik, vagyis orvosolása a hagyományos gonoszűző lélekgyógyászat része, amelynek – ez esetben is – biblikus, illetve apokrif gyökerei vannak.¹⁹ A ráolvasóval megszentelt víz akkor is gyógyító erővel bír, ha az „olvasást” elmondó személy és a beteg testileg egyáltalán nem érintkezik egymással {360, 372, 377},²⁰ vagyis a tudományos ez esetben is lélekkel gyógyít, ami nyilván azt is jelenti, hogy magát a kígyót sem zoológiai lényként, hanem a rontó hatalmú Gonosz fizikális erőhatásokat is hordozó testet öltéseként értelmezik. A kígyó fogalmát a helybeliek gyakran differenciálatlanul alkalmazzák a végtag nélküli hüllőkre, így a törékenygyíkra is, s nem csupán a keresztes vipera (*Vipera berus*), de a hozzá hasonló rézsikló (*Coronella austriaca*) marását is veszedelmesnek tartják. Az a tény, hogy az ún. cseréhejú kégyót egyesek a viperával, mások a rézsiklóval – esetenként a vízisiklóval (*Natrix natrix*) is – azonosítják, bizonyára fontos adalék a sikeres ráolvasások, így a kígyómarás elleni ráolvasó gyakorlat mindmáig való fennmaradásá-

1984, 46–47; Szőcs V. – Szőcs A. 2008, 219; Takács 2001, 475–477; Hegedűs 1952, 325; Diószegi 1960b, 92; Halász 2005, 272–274. o. 1159–1166. sz.; Pamfile 1911, 52; Candrea 1999, 251).

¹⁷ Takács 2012a, 461–469.

¹⁸ Takács 2001, 475–478.

¹⁹ Az Apostolok cselekedetei szerint a hajótörést szenvedett Szt. Pált a barbárok között, rőzsegűjítés közben vipera marja meg, a kígyó mérge azonban nem árt az apostolnak, akit ezért a helybeliek istennek tartanak (ApCsel 28,1–6). Még közvetlenebb előképe a kígyómarás gyógyításának egy, a 2. század végén keletkezett Tamás evangéliumban (*Evangelium Thomae*), olvasható történet: „József egyszer kiküldte Jakab fiát, hogy szedjen fát és hozza haza. A gyermek Jézus is vele ment. Mikor Jakab a rőzsét gyűjtötte, egy vipera harapta meg a kezét. A mikor dagadni kezdett és halódott, hozzá ment Jézus és ráfújt a harapásra s azonnal megszűnt a fájdalom; az állat pedig szétpattant és attól fogva Jakab egészséges maradt.” (Tischendorf 1876, XXVI–XLVIII, 154–155; Raffay 1905, 83; Adamik 1996, 23, 145).

²⁰ Takács 2001, 460–461.

nak háttéréhez.²¹ A kígyómarásra való ráolvasóval átalakított víz – éppúgy, mint más ráolvasásoknál – a néphit szerint egyetlen apró cseppjéből újrászaporítható, mint a szenteltvíz {371},²² ugyanígy a kukoricadara is {353}.

A kígyómarás gyógyítására szolgáló, megtisztító vizet általában csalánnal {354–355, 362–363, 366–370, 374}, máskor három vagy kilenc szál fűvel {358–359, 371–372}, három szál, bizonyos fajta fűvel {353}, három szál „névtelen fű”-vel {376}, három szál „zablevelű fű”-vel {373, 378}, illetve három szál „kégyo nyelvű fűvel” {361} kavargatják, vagy keresztelik. Van, aki nagyanyjától örökölt, kizárólag erre használt, háromágú villájával olvas rá, csak annak hiányában használja a három szál fűvet {372}; más a vizesvödörre kereszt alakban tesz kilenc darab nyírfahajtást {357}, egyesek késsel vetnek keresztet a vízre {360}. A ráolvasást páratlanul, van, hogy csak egyszer {354}, de általában háromszor {353, 360, 363–364, 366, 368–369, 371, 373, 376}, kilencszer {358, 377}, három egymást követő nap, kilencszer {372}, embernek egyszer, állatnak többször {357} mondják el, esetenként este és reggel {355}, napfelkeltekor és napszentületkor {358}, napfelkelte előtt és este {360}, napfelkeltekor, délben, és napnyugtakor {368}. Általánosnak mondható a három szál {370}, két-három, három-négy szál {366, 374}, maréknyi, egy bokor {363, 367} csalánnal, illetve a csalánnal kevergetett vízzel való meglocsolás, megmosás, megkenés, megcsapkodás {354–355, 363, 366–370}, keresztesen való megsúrolás {362}, máskor a fűvel kerített vízzel való megmosás {358}. Egyesek megkenik és meg is itatják a megmartat {377}, mások csak megitatják {376, 378}, akadnak, akik a megmart tehén gazdáját vagy annak valamely családtagját itatják meg, az állat gyógyulása érdekében {372}. Ez utóbbi a kígyómarásra való csíkszéki ráolvasások talán legarchaikusabb vonása, amely – véleményem szerint – legalább a középkor hitvilágában gyökerezik {353–378/Megj.}. Gyimesfelsőlokon hallottam, hogy a háromszori ráolvasás alatt a vizeskannát mindannyiszor tovább kell tenni, s keresztet vetni alá, a földre {364}. Egy csíkszentmártoni kézirat szerint a ráolvasó mindhárom elmondása után háromszor „napmentire hármat kiprícólsz” a vízből {373}. A kimerített, friss vizen kívül egyesek szenteltvizet is használnak {374}, a kígyócsontra pedig puliszkalisztet {353}. Vannak, akik – más betegségekhez hasonlóan – elfűjják a kígyómarást is {366}. Általánosnak mondható a kígyó- és menyétbőr használata, az adott állat marásának gyógyítására {353, 358, 371, 374}. Egyesek szerint „a kégyóbőrrel nem muszáj olvasni” {353}. Minderről, az ugyancsak kígyómarás gyógyítására használt csurufaláról {355}, valamint a kígyó- és menyétmarással kapcsolatos hiedelemkör egyéb elemeiről, kissé alaposabban, a fejezetvégi megjegyzésekben olvashatunk. A régi Csíkszék kígyó- és menyétmarásra használt ráolvasóinak eredetkérdéseivel egy nemrégiben megjelent, fentebb többször említett, dolgozatban foglalkoztam.²³

²¹ Borsodi 1972, 47–48.

²² „S azt a vizet fel lehet szaporítani. ... Olyan, mint a szenteltvíz? Az má’ olyan, met ugye, hogy ezt imádsággal szentelik meg.” (Takács 2001, 461.)

²³ Takács 2012a, 415–477.

353. Az olvasásokat édesapámtól tanóltam. Egyszer kaszáltunk, ide fel, Tizásba [...] s egy kégyó elébutt. S akkor édesapám mondta, hogy az ő édesanyja tudta az olvasást. [...] Hát azt mű rományul tudjuk, de magyarul én át tudom fordítani, met tudom jól. A Müatyánkot, s az Üdvözetet előre el kell mondani. S akkor keresztesen tesznek három füzálat. [...] Keresztesen tesznek három füzálat, s akkor mondják:

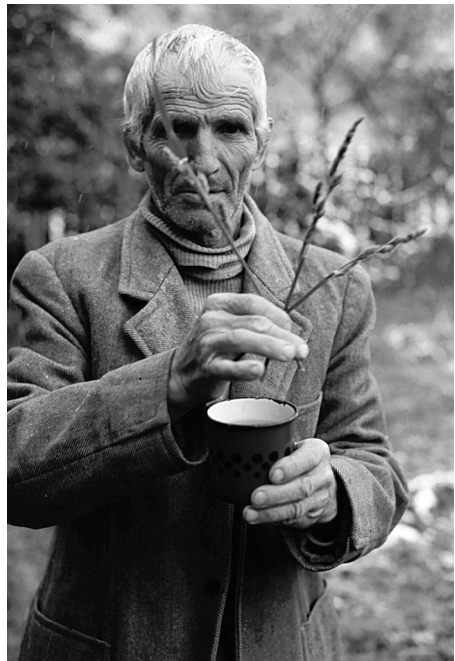
Görget az égbe,
villámlik a földön.
Kibujik egy kégyo a füből,
belébujik a szörbe,
a szörből belébujik az inba,
az inból a husba,
a husból a verőbe.
S a verő maradjon tisztán,
ugy, ahogy az édesanyja szülte.²⁴

S akkor újból még egyszer el kell mondani a Müatyánkot, s az Üdvözetet. De ezt háromszorig kell elmondani. Ha kégyócsont menyen belé az ujjába, vagy kezibe, vagy akár hova, kégyó marja meg, vagy kégyócsont menyen belé, evel meg lehet gyavittani. Állatot, embert, akárkit. Nem kell doktorság, evel meg lehet gyavittani. [...] De rományul es a Müatyánkot, s az Üdvözetet ugy es el kell mondanyi:

Tună în cer,
fulgeră-n pământ.
o ieșit un pistureț²⁵ în iarbă,
din iarbă în păr,
din păr în piele,
din piele în vână,
din vână în carne,
din carne în os,
iar osia să rămână curată,
cum l-a lăsată Maica Domnului.

²⁴ A román szöveg pontos magyar fordítása a következő: Dörög az égben, / villámlik a földön. / Kijött egy kigyó a fűbe, / a fűből a szörbe, / a szörből a bőrbe, / a bőrből a verőérbe, / a verőérből a húsba, / a húsból a csontba. / A csont pedig tiszta maradjon, / ahogy az Úr Anyja hagyta (Takács 2012a, 430).

²⁵ A pistureț (pisteriț, pistreț) kifejezés, amely a székelységnél is él (pesztric, pisztric 'tarka, pettyes' – Márton 1972, 466; Márton–Péntek–Vöő 1977, 304), a román pestrițból ('tarka, pettyes, foltos', átv. 'hamis, álnok') származik (DEX, 745; Bakos 1991, 540). A szót – tarhavasí ismerősműhöz hasonlóan – 'kigyó' jelentéssel fordítottam. A „kétszínű”-ség és a gonoszság képze a hárompatakiak ráolvasóiban is összekapcsolódik (Takács 2001, 477, 480).

„Görget az égbe, / villámlik a földön...” Olvasás kígyómarástól, Tarhavaspatakán. {353}

Rományul így mondják. Ennyit tudok. Az a kégyócsont úgy megy belé az ujjába, drága, hogy a kégyó megdöglik, vagy megüti valaki, eldobja, s akkor belévigyül, például a gazdálkodó embereken történedik ez legfontosabban meg, belévigyül a szénába, s mégy, szeded ki a marhák elől, ami még megmarad resztánca étel, s akkor megfogod, s belémenyen a csontba. Azt, ha belémenyen a csontba, semmilyen doktorság nem tudja kivenni az ujjadbol, a kégyócsontot. Semmilyen doktor. [...] Menyen az inon, átmenyen az egész szervezeteden. Semmilyen doktorság nem tudja kivenni, csupán ez az olvasás. Ez visszatéríti, s kiveszi. De az olyan fájdalmas! [...] Lehull a hús a testedről, lehull aztá üdöre, me elfertőzi az inakat, a véreket. Az borzasztó fájdalmas dolog. [...] Az állat belé es döglik. S az ember es meghal, hogyne, ha egyszer má nincs, ki megmentse, meghal. Ezt az olvasást kell csinálni puliszkalisztre, úgy ahogy én mutatom a füvet... a fűnek kell legyen... oan, mind a terekbuzának, virágja, miha virágja lenne a fűszálnak. Vannak olyan magos fűszálak. Akkor pont azt az imát elmondja, amit mondok, s akkor leteszi a kannát. Keresztet vet a kanna alá, leteszi azt a csészét a földre, vízzel. S akkor, ahogy leteszi azt a csészét a földre vízzel, akkor a tetejin [...] amig mondja azt a dógot, így örökké keresztezi azokval a fűszálakval. S akkor utajára, ha vizre olvas... vízzel es meg lehet mosni. S az a kégyócsont lehet akárhol a testedbe, akárhol, az oda visszajő, ahol elindult, ha rejaköti maga azt a vizet, vagy azt a puliszkalisztet, az oda visszajő, s az magától kijő. [...] S megcsendesedik a fájdalom. Lecsendesedik a fájdalom, semmi sincs. [...] Jobbkézvel azt a fűszálát mindig így hordozza. Így keresztesen. [...] Vizbe, puliszkalisztre, minden. S azt rejakötik, ahonnan elindult, s amikor elindult, ha nappal rejatette, akárhol van a testjibe, akárhol, vállába, s akárhol történedik, az egy huszonnégy órán belől meg van gyógyulva. De nem szabad öregebbet tanyítani, mind maga, csak fiatalabbat, mind maga, me ha öregebbet fog tanyítani, akkor többet nem fog magának használni. [...] Akkor tiszta hejába mondja. Így mondta édesapám.

A vizet honnan meríti?

Akárhonnan. [...] Csak viz legyen. Friss legyen s viz legyen.

Kezdetlen legyen?

Az indifferent. Csak tiszta viz legyen, hogy azt a vizet lehessen meginni, akármi. [...] Evőasztalra nem szabad letenni. Székre le szabad tenni, vagy földre, evőasztalra nem szabad letenni. Aszmondta édesapám, nem szabad, nem használós, ha evőasztalra teszed. [...] Ha kégyócsont belément, vagy kégyó marta, indifferent, nem kell azt vinnyi semmilyen doktorhoz. Marta kégyó, oda rögtön rea kell tenni, s az magától rögtön visszatér [...] s meg van gyógyulva. A menyetre nekünk bőrünk van. Arra nem tudok olvasságot. Azt meg kell ütni, s megnyuzni. A menyetet akármikor lehet. A kégyóbőrt csak Szengyörgy nap előtt. Nekünk van kégyóbőrünk. [...] A színbe fel van szurva, oda, egy kégyóbőr. A kégyót megütöd Szengyörgy nap előtt, s akkor megakasztod két oan kapocsva így, s megnyuzod. S azt felhuzod egy fára. S aval meg kell mosd ott, ahol megmarta. [...] Indifferent,

hogy állatot vagy embert. S a menyetbőr es olyan. A menyetet es meg kell ütni, s csak a bőrrivel orvosolni.

Azzal hányszor kell megmosni?

Azt háromszorig, mindig. [...] Ha van kégyóbőr, akkor nem kell ez az olvasmány. Akkor anélkül megtér, a kégyóbőrvel. Ha nincsen kégyóbőr, akkor evel az olvasmányval lehet téríteni. [...] Azt a pácacskát belészurják... belé kell szurni langyos vízbe, s akkor [...] ugy a bőrrvel es megsurolod ott, ahol megmarta, s vízzel es megmosod. [...] Megtér magától. S hogyha az nincsen, bőr nincsen, akkor evel az olvasmányval lehet megtéríteni. Marást, mondom, kégyócsontot, mindenfélit evel lehet megtéríteni.

S járnak magához mások is olvastatni?

Még jártak régen, de inkábbbat a csontval. A marást, azt még lehet doktorokon keresztül es, tudja-e. [...] De a csont, ha belément, nem áll meg. Az, ahogy a vér, a szüv ver, ugy menyen. [...] Az én gyermekkoromba vót egy kövér fehérnép itt, Tarhavason. Belément a csont a kezibe. Esszejárták az egész országot, senki ki nem tudta venni. Az asszon hót meg. Édesapám megmentette. [...] A kégyóbőrvel nem muszáj olvasni. [...]

Mindegy, hogy milyen kígyónak a bőre?

Mérges kégyóé. Borzos kégyó. Mérges kégyó kell legyen. A sikkégyó, az nem. Mű meg sem üssük a sikkégyót, met azt nem szabad megütni. [...] A menyétet, ha nem tudod megütni, hogy megdögöljön, megöl mindent. [...] Az ulyan, hogyha így hézzaüttél, s nem tudtad megütni, hogy megdögöljön [...] ő osztá nekifog, s ő akkor elmenyen, visszajő, s az állatokat mind esszerágja. Mind megmarja őket. Mérgibe. [...] S aztán az elfertőzik, hogyha nincs ilyen bőr, az állat megdöglik. Hát az ulyan. Azt csak ugy kell, hogy amikor megütted, akkor légy biztos, hogy végeztél vele. [...]

A kukoricadara, amire ráolvasott, olyan, mint a szenteltvíz?

Az olyan, mind a szenteltvíz. Igen. Meg lehet szaporítani ezt es.²⁶

354. Tunencse, fundzseráte, pemente,
isze, pisze, pélice,
isze, pisze, dzsojáne,
izmurgárde gerendáte
domne hirisztójszon,
hirisztójszon federjáne.

Így kell mondani?

Igy.

Hányszor kell mondani?

²⁶ 65 éves férfi, Gyimesbükk, Tarhavaspataka, 2005. március 23.

Egyszer es jó.
Valamivel meg kell mosogatni? Csihánnal?
 Igen. Csihánnal. S erre a vizre kell olvasni. [...]
Honnan kell azt meríteni?
 Hát, akárhonnan. Akárhonnan.
S arra kell ezt olvasni.
 Igen.
S csihánt kell szakítani.
 S aval mosni.
Azzal kavargatni a vizet?
 Igen. S mosni, amit megmar. [...]
Kitől tanulta ezt?
 Édesapámtól. Antal Miklós.
Ő hová való volt?
 Ide. Közeploki. Osztán aszondják, Jánó-rész. Jánó-szer. Ez es ahhoz tartott.²⁷

355. Kígyó kibujik a fődből,
 fődből a fűbe,
 fűből a szőrbe,
 szőrből a bőrbe,
 bőrből a húsba,
 husból a csontba,
 csontból a csontrepedésbe,
 csontrepedésből a piros vére kifolyásába,
 a boldogságos Szűz Mária úgy megvigasztalja,
 ahogy vót.

Csihánval megverik. Hideg vizvel s csihánval, ahol a kígyó megmarja. Ezt egy huszonnégy órába szokták minden este, reggel mondani. [...]

Napfelkeltekor és napszentületkor?

Az mindegy. Este, reggel. A kigyómarás ettől megjő.

Ha itt ráolvas, s elviszik valahová, úgy is hatásos?

Igen. S még van egy, de az csuf... [...] Mikor a tehenet megmarja a kígyó, akár a tőgyét, vagy száját, akármit, ha megmar, akkor csurufálát csinálnak, s bétótik neki. Az azonnal hat. S akit kígyó mar meg, annak es. Bors, csipős bors nagyságu széklet kell, s attól megtér. Ugyhogy csak úgy kell adni azt, hogy ne tudja, me ha tudja, hát végtelen betegségbe esik tőlle, csemer, vagy akármi. Megpogányítja. Azonnal tér tőlle. Annyi gyógyszer nincs, hogy azt tudja helyettesíteni.²⁸

²⁷ 86 éves nő, Gyimesközéplak, Fő út, 2008. november 11.

²⁸ 69 éves nő, Gyimesközéplak, Borospataka, 2005. október 15.

356. Kibutt a kégyó a földből a fűbe,
a fűből a szőrbe,
szőrből a bőrbe,
bőrből a husba,
husból a csontba,
a csontból úgy elműljék,
mind a füst s a pára.

Nem tudom pontosan elmondani. De tudom, hogy ez így kezdődött.²⁹

357. Și atunci de șarpe [S akkor a kígyótól]:

Ediță, pestriță,
din pământ ieșită,
din iarbă în piele,
din piele în carne,
din carne în oase,
să rămână vaca, oaia respectivă
să rămâie curată, lămurată,
ca de la Maica Domnului dată,
și de la Isus Christos luată.

Magyarul:

[Tarkabarka, gonosz,³⁰
kibújt a földből,
a fűből a bőrbe,
bőrből a húsba,
húsból a csontokba.
Maradjon meg az a tehén, az a juh,
legyen tiszta, világos,
amint az Úr anyja adta,
és Jézus Krisztus hagyta.]

Ezt hányszor kell elmondani?

²⁹ 67 éves nő, Gyimesfelsőlok, Görbepataka, 2006. június 12.

³⁰ Szövegünk fordítása kapcsán meg kell jegyezmem, hogy annak első sora tarka gidácskát (rom. iediță pestriță) jelentene, azonban két kosteleki ráolvasó révén feltáruultak mind a iediță ('kecskegidácska'), mind a pistriță ('tarka, foltos') jelentéskörének mitikus többletei, e szerint a román ied, iediță ('nőstény kecske, kecskegida', 'gidácska') kifejezések a 'pokol' jelentésű iad szóval is kapcsolatban állnak (a iadă, iede is 'gida, gödölye' jelentésű), a pistriță pedig 'gonosz'-t, 'álnok'-ot ('kétszínű') is jelenthet (Takács 2001, 475–478).

Egyszer, mikor pentru om, dar pentru animal trebe mai de multe ori. Ca să-i treacă, că aia se umflă când o mușcă un șarpe sau o viperă, ceva, aia se umflă. Și se rupe mlădiță de mesteacăn nouă bucăți, se face în formă de cruce, se bagă într-o gălețică cu apă. Și acolo se descântă, se spune de câteva ori, se spală animalul respectiv, iarăși tot așa până îi trece. Asta am învățat-o de la bunica mea în urmă cu vreo cincizeci și ceva de ani. Că eu am acum așizeci și un de ani. Atâta am știut, atâta v-am spus. [Egyszer az embernek, de az állatnak többször kell, hogy elműljék. Mert az felpuffad, ha egy kígyó vagy vipera megmarja, az megdagad. Kilenc darab nyírfahajtást törnek, kereszt alakot formáznak belőle és vizesvödörbe teszik. S akkor ott ráolvasnak, elmondják néhányszor, megmossák azt az állatot, újra meg újra ugyanúgy, míg csak el nem múlik. Ezt én a nagyanyámtól tanultam, valami ötven évvel ezelőtt. Merthogy most hatvanegy éves vagyok. Ennyit tudtam, ennyit mondtam el.]³¹

358. A ieșit nespăstărazit³² în iarbă,
 din iarbă în păr,
 din păr în piele,
 din piele în carne,
 din carne în os,
 din os să ramăie curată
 ca Maica prețe a lăsat.

Ez magyarul hogy jó ki?

Kijött őrizetlen a fűbe,
 bement a fűből a szőrbe,
 a szőrből a bőrbe,
 a bőrből a húsba,
 a húsból a csontba,
 a csontból maradjon tisztán,
 ahogy a Szüzanya hagyta.

Ennyi az egész. [...] Ezt egy nagynénémtől. Idevaló vót. Görbe Rózália. Igen, igen.
Ezt hogy olvasta ő?

³¹ 61 éves nő, Lóvész, 2008. május 15.

³² A megjelölt román nespăstărazit kifejezés szó szerint talán 'őrizetlen'-t jelenthetne, feltehetőleg azonban egyszerű torzulásról, a fentebb már említett, általában a kígyóra vonatkoztatott pesteriț (pisteriț, pistreț, pistureț) félrehallásáról lehet szó {353}. A ráolvasó utolsó sora („Ca Maica prețe a lăsat”) eredetileg a hasonló szövegekben általános „Amint a (Legtisztább) Szüzanya hagyja” („Ca Maica Precista lăsat”) lehetett.

„...a szőrből a bőrbe, / a bőrből a húsba...” Kígyómarás elleni ráolvasás, Áldomáson. {358}

Fűszállal. [...] Fűszálakat raknak friss vízbe. Kilencet. Akármilyent. [...] Én úgy tanítottam, hogy mindegy. Azt beleteszik abba a vízbe, s aval a vízzel megmossa. Aval megmossa, ahol megmarta. [...] Azt a vizet a kutból meríti, frissen, vagy csorgóból. Igen.

Kezdetlen víz kell legyen?

Igen. Igen. Csak úgy csorgórol. [...] S ezt elolvassa kilencszer. S akkor minden egyes olvasás után egy fűszálal leszakaszt, s beleteszi. S ha megmarta a kégyó, megmossa ott azt a sebet, s meggyógyul. [...]

Mikor kell ezt olvasni? Napfelkeltekor, napszentületkor?

Olyansmikor. Napfelkelte előtt, napszentületkor. Igen. Jobb akkor. [...]

Régebb voltak, akik magyarul is olvastak kígyómarásra?

Inkább románul olvastak. Románul. Igen. [...]

Anna nénihez szoktak jönni olvastatni kígyómarás ellen?

Régebben igen, de most má nem. Régebben vót, hogy jöttek. Innet a patakrol. Igen.

Tudott más is olvasni kígyómarástól?

Itt nem tudok, hogy tudott vóna. Nem. [...]

Másképpen nem gyógyították a kígyómarást?

Kégyót üttünk Szengyörgy nap előtt, s a bőrit lenyuzták, s azt áztattuk vízbe, s akkor egy pálcára felhuzták.

S azzal mosták meg?

Igen, igen. Látom, tudja. [...] Akkor annak nagyon jó a bőre.

Orvosságos?

Igen. [...]

S ha a menyét marja meg az állatot?

Annak es a bőrivel. A bőrét megáztassák vízbe, s úgy a vízzel mossa, s úgy megtér, meggyógyul.

Mikor kell azt a menyétet megütni?

Mindegy. Annak mindegy. Igen. [...] Csak egyfajta menyét van. Aszmondják, nagyon busszuálló. Ha megbántsák, akkor ott irt, posztit. Akkor marja meg a marhákot es, s ami elejibe akad. Az embert es megmarja. A' meg, ha olyan helyré kapja. Meg.³³

359. Tună în cer,
se răsună în pământ.
din pământ în piele,
din piele în pielită,

³³ 76 éves nő [sz. 1927], Gyimesbükk, Áldomás, 2003. szeptember 2. és 2005. július 6.

din pieleță în carne,
din carne în oase.
Așa să se întoarcă umflătura
cum întorc este trei fire de iarbă.
Să rămâie curat, luminat
ca de Maica precesta lăsat.³⁴

A ráolvasó asszony fordítása:

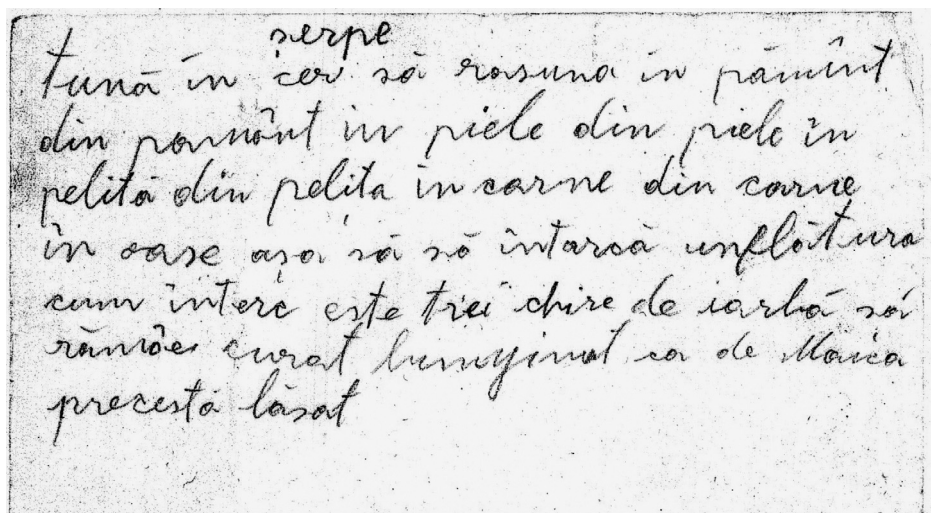
Görget az égbe,
zúg a földbe,
a födből a zugás belémenyen a bőrbe,
bőrből a hártyikába,
hártyikából a husba,
husból a csontokba.
Ugy megtérjen onnat,
ahogy siriti visszafelé az ember a fűszálkákat,
hogy maradjon tisztára,
ahogy az anyja szülte a világra.

Irodalmi magyar nyelven:

[Dörög az ég,
visszhangzik a földön,
a földről a bőrbe,
a bőrből a hártyába,
a hártyából a húsba,
a húsból a csontba.
Úgy húzódjon vissza a duzzanat,
ahogy én ezt a három szál fűvet visszaforgatom.
Maradjon tiszta és fényes,
ahogy a Szűzanya adta.]

Kell venni a kezedbe három szál fűvet, s visszafelé kell siríteni azt a három szál fűvet. [...] Lakok egy szép ódalba, aki kíváncsi reám, jőjön, kerejsen meg, mikor jó nagy sár van! [Nevet.] [...]

³⁴ Ráolvasónk kéziratos szövegét már közöltem (Takács 2001, 465–466). Az előszóban elmondott változat – a kéziratos rossz helyesírásától eltekintve –, amint a lap mellékelt másolatán is látható, attól szinte semmiben nem tér el.

Budáka-oldali ráolvasónk {359} kéziratosa.

Kitől tanulta ezeket az olvasásokat?

Az az öregasszon, azt... Szőcs Andrásné, úgy tudom én, Virág néni vót az ő neve, Virág néni. De hát az, van huszonöt esztendeje, meghalt, aki nekem ezket leírta. Idevaló vót, még könnyebb lakott a hegybe. [...] Ez Budáka, ez a mű ódalunk. Budákának hiják. Oda ki lakott a vénasszon, épp a hegy tetejin. [...]

Ő idevaló volt?

Nem tudom, Gyurika, met amikor én ide férhez jöttem, ő má akkor es idő asszon vót, öregasszon vót, s ugye messzecke fenn laktak, oda fönn, a hegy tetejin. Maga tudja... Éngemet úgy tanyított meg, hogy én jártam többször náluk, s akkor egyszer mentem, me fájt a fejem, s mondták, hogy tud olvasni a vénasszon. S kimentem, s akkor nekem szépen elmagyarázta mindet, hogy ő miket tud olvasni, mi ellen. S akkor aszondja nekem, hogy: – Tanuld meg te es! De – aszondja – én nem szabad tanyitsalak, met ha én valakit megtanítok, akkor az enyém többet nem... nem érvényes az én olvasásom. Hanem ő magyarázta, s én leírtam. S akkor osztá megtanúltam a papirokról. [...] Mindenfélét. Több mindenre megtanyított az a rossz vénasszon. Olyan ügyes öregasszon vót.³⁵

³⁵ 63 éves nő, Gyimesbükk, Budáka-oldal, 1995. február 10. A ráolvasót követő vallomásban említett Szőcs Virágtól a fentín kívül még több román és magyar nyelvű ráolvasót is lejegyzett az időközben elhunyt budáka-oldali asszony. Közülük egy magyar nyelvű olvasás már megjelent (Takács 2001, 449–450), négy román nyelvű deszkentálás, így egy vízvető, fejelfúvó {251}, egy obrintyálástól {307}, egy hályogtól {352} és egy tejelnevő boszorkányok elleni {400} ráolvasó pedig kötetünk anyagát gyarapítja.

360. Tinerice szesze szurá, pópá,³⁶
mentá. Ezerice pisztirice
járbá ícá sztemper din carne
din osz din oszuszerát
muját legát ka szfintá
mátka cseledák.

Pál Ibolya
Jávárdi tanúltam
Tamás Györgytől.

Egy viderbe vizet kell meríteni, s egy késvel keresztet csinálni rea, s háromszor reaolvasni. Akkor a tehen csicsít, ahol megmarta, ott megkenni, s ezt három-négy-szer így elismételni egymás után.

Csihán nem kell hozzá?

Nem kell ehhez csihán.

Távolba is rá tud olvasni ezzel?

Igen, lehet. Csak a víz kell. Nem muszáj, hogy odamenjek, csak legyen reaolvasva a vizre.

Lehet több rendben is olvasni?

Há igen. Többször.

Mikor olvassák ezt? Reggel, este?

Reggel, este, mikor, ugye, nyáron künn vannak, mikor megmarja. Inkább napkelte előtt kell, de hát hatásos.³⁷

361. kégyo marástol
kegyo nyelvü fűvel mongyák

tună în cer să răsună în pămînt
și în carne și în prepeliță și
în ciolan și așa să să întoarcă
umflatură a ceasta cum în torc
ieu este 3 fire de iarbă

³⁶ Az előző ráolvasóhoz {359} hasonló sorokkal kezdődhetett a fenti szöveg is, amelyet egy fiatalasszony – miután idősebb voltam nála –, olvasása hatékonyságát féltve, nem mondott el nekem, csak leírta. A ráolvasást a helybeli Tamás Györgytől tanulta. A szöveg szinte szóról szóra megegyezik egy ugyancsak hidegségi ráolvasóval, amelyet valamikor az 1910-es években, békási román gyermekektől tanult Tamás János (Salamon 1987, 197).

³⁷ 33 éves nő, kéziratos lapjáról, Gyimesközeplok, Jávárdipataka, 2005. május 20.

vízre olvasák

Helyes románsággal:

[Tună în cer, se răsună în pământ
și în carne și în prepeliță
și în ciolan, și așa să întorcă
umflătura aceasta, cum întorc
eu este [aceste] trei fire de iarbă.]

Magyarul:

[Dörög az égben, hogy visszhangzik a földön,
és a húspan és a bőrben,³⁸
és a csontban, és úgy forduljon meg
ez a daganat, ahogy elfordítom
én ezt a három fűszálat.]

Akkor vízre olvassák. Mind a vízvetést, úgy. S aval a vízzel megmossák azt, akinek meg van dagadva.³⁹

362. A kégyómarástól valót. Na, azt es elmondom. Meg kell gondókozzak, me felejttem el:

Tune incse furdzse pepement
di ázsitór de csolán
Zsuzsice pepelice domni hirisztó
májke prácsi szécsi nósi di azzitór.

Ennyi. Vizvel, s csihánt szakasztanak. Rámondja a vízre, keresztet vet. Háromszor elmondja, csihánnyal keresztesen megsurolja ott, ahol az a...

Hány szál csihánt szakít?

Hát, az a csihán mindegy, egy marékkal, amit.

S hányszor kell ezt olvasni?

Hát azt osztá míg eltűnik rolla, met olyan csomó lesz, a kigyó ahogy megharapja, megszívja, s akkor...

Párosan, páratlanul?

Mindegy ez, hogy. Keresztesen surolja, s locsolja rá azt a vizet.

³⁸ A kéziratason a prepeliță ('fűrj') szó olvasható, ami talán félrehallás vagy elírás eredménye, hiszen a hasonló szövegekben ezen a helyen általában a piele ('bőr') vagy a pielită ('bőr[felület], hártya') kifejezés szerepel, bár egyes román változatokban ugyancsak előjön a prepeliță pestriță ('tarka fűrj') (Tocilescu-Țapu 1900, I. 594; Gorovei 1931, 397).

³⁹ 69 éves nő, kézirat lapjáról, Gyimesbükk, Tarhavaspataka, 2005. május 16.

Kitől tanulta ezt?

Há ezt én a nagyanyámtól. Karácson Erzsébet. [...] Gyimesi születésű vót... a leánneve Fodor, Fodor Erzsébet. A nagytatám Karácsony Simon vót. [...] Ők Gyimesfelsőlokon, Komjáton laktak. Nagyanyám uz-völgyi vót. Egerszéki, Csinód környéke, onnan vót. [...]

Ezt így mondják. Ez milyen nyelven van? Románul?

Hát én nem tudom. Ez nem román. Nem román. Nem. Ez mindenféle nyelv, aszmondta, ő így. Ő, leánka korába tanolta vót ő es, az édesanyjától, s ott megszívott vót a kígyó egy legényt, mán haldoklott, s ő ezzel, a vizet vitte, s csihány-nyal mosta, s helyrehozta a legént. Igen. [...]

Olyan olvasást nem tud kígyómarásra, ami magyarul van?

Hát nem. Nem, nem. Nem tudok.

A régi öregek között voltak, akik tudtak erre magyarul olvasni?

Hát nem. Én nem is hallottam senkitől. Ezt ottan, gyimesiek vótunk, én nem es hallottam senkitől. Vót úgy, hogy a pásztornak a tehent megszívta a kégyó a nyakán. Vót egy nagy bog. S édesapám, szegén, mondta, hogy: – A leánkám tud valamit. A pásztort ő bevezette, s aszmondja édesapám: – Fogj neki, s csináld meg, hogy lám!? S nem kellett vót vezessék orvoshoz. Vagy három este megcsináltam, ott megolvastam, s ráöntöztem keresztesen, megsuróltam, s helyrejött.

Hány szál csihánval?

Hát az mindegy [...] hogy hány szál csihán, csak legyen, hogy csipje meg. A vizet es mindegy, hogy honnan meríti. Arra keresztet vet előre, úgy mind a vizvetéssel, mikor valakinek fáj a feje.⁴⁰

363. Tun incse furmele pepementu
 dé azsitór de csolán
 Zsuzsice pepelice
 májke prácse szécsi nősze di azsitór.⁴¹

Ezt háromszor elmondjuk arra a vizre, s akkor megöntözzük annak az állatnak a tőgyit, vagy ami... amit megmart. [...] Higgyék meg, hogy megjő. Ha meg nem hált. Ha este hírt kapnak, hogy megmarta ma a kégyó, jőnek hozzám, s olvasok reja... ha meg nem hált. Ha meghált, nehéz megtéríteni, de ha meg nem hált, evel a csihánval aztá... hogy megtér, ez valóság.

Hány szál csihánt szakít?

⁴⁰ 53 éves nő [sz. 1959. Gyimesfelsőlók, Komját], Csíkszentmiklós, 2002. május 21. és 2004. május 28.

⁴¹ Komjáti „olvasásunk” is az előzővel {362} azonos forrásból, Karácsony Simonné Fodor Erzsébet hajdani ráolvasó-tudományából származik.

Hát, mondjuk, egy bokrot. Egy négyet-ötöt. Mikor milyen van. Aval a vizet keritem. A vizet kiveszem, a tőgyit megmosom, vagy ahol megmarta. Legtöbbet így az állatoknál a tőgyit marja meg nyárba a kígyó.

A vizet jobbfelé keríti? Ahogyan a templomot kerülik?

Igen, igen. Csak úgy jobbfelől keríti. Há minden, minden imádsággal arra kanarodunk.⁴²

364. Mászkászpecsi dorolán pocsolya,
 jégendáge, jégendáge,
 furdzseli pemetuja,
 pemetuja lázsitor.

Ez a kégyómarástól való.

S ezt hogyan mondja arra?

Igy, amit elmondtam, vizre. Kannába vizet tesznek, s keresztet vetnek a kanna alá, s a vizet rejateszik, s háromszor elmondják a vízre. Minden mondásra külön továbbteszik a kannát. Továbbteszik.

S mindig keresztet is vetnek a kanna alá?

Igen, igen, igen.⁴³

365. Kégyómarástól tudtam [...] de elfelejtettem Az igazat megmondva. Egyszerű az es. Olyan latin, latin szavak vannak, a románéhoz es hasonlít, minden, valami olyasmi van. Azt es úgy a kégyómarásra úgy olvasnak, és azzal... Ennyit tudok még belőle:

Tune indzse furdzsele
pepement dé aszitó
szécsi nősze...

Többet nem tudok. Nem hosszú az egész, de tovább má nem.⁴⁴

366. Tunincsi
 májká szprecs
 zsuvi prepelics

⁴² 77 éves férfi, Gyimesfelsőlok, Komját, 2006. június 13.

⁴³ 64 éves nő [sz. Gyimesfelsőlok, Ugrapataka], Gyimesfelsőlok, Nyíresalja, 2002. május 24. Az év nagy részét Ugrapataka fejében kalibázva töltő idős asszony a szöveget édesapjától tanulta, akitől még magam is hallottam az itt szereplőtől alig valamivel hosszabb változatot (Takács 2001, 490–491).

⁴⁴ 88 éves férfi, Egerszék, 1997. október 20.

doroló precselát
furcse a lipament
jégendáge jogondáge
de me ducs la azsitor.

S vizet merit egy csiporba, s vesz két-három szál csihánt, négyet, s megmártsa, s aval... hol megmarta, meg van dagadva, ott bekeni ügyesen ketszer-háromszor, s így elmondja, s így elfújja utána, s ennyi az egész csak.

Mindegy, hogy a vizet honnan meríti, hogyan meríti?

Mindegy, hogy hogyan meríti. [...] Merit egy csiporral.

S hogy hány szál csihánt használ?

Mindegy az mán. [...] Csak a bokros felit mártsa meg a vízbe, s azzal. S ezt elmondja. S azzal a vízzel, nem muszáj, elöntse, azt leteszi, s még utána, azután es megmoshassa. Há édesanyám, én tölle tanóltam, s ő, ugy es vót, hogy hát az ember odajött, hogy, ne, a fiát megmarta a kégyó, s édesanyám csak a vízre olvasott, s az ember elvitte, s aval bémosta, s helyrejött. Ugy es érvényes vót.

Nem is kellett, hogy az ott legyen.

Nem. Így elmondja. Így egy kicsit elfújja. S ezt háromszor legalább elmondja, s így bémossa vele. Mondom, azzal a vízzel bémoshassa még többször es esetleg, de ez... ugy érvényesebb inkábbbat, hogy ne régüljön meg.

Ne háljon meg vele?

Ugy. Igen, igen. [...] Van nekem egy ecsém, mikor gyermek vót, pásztorkodott, s lefeküdt nappal, s biztoson odament, s így megmarta a szája széjit, ne. S akkor, mikor bátyám meglátta, az má ugy meg vót dagadva, má a nyelve kivót dagadva... Hamar vezette haza, s édesanyám es, mikor meglátta, jaj, szökött gyorsan! Sem doktorhoz, semmihez nem kellett vinni. Ugyhogy meggyógyult attól.

Az édesanyját hogy hívták?

Leánneve Gábor Ilona vót. Póra István vót édesapám. Ők Gyimesfelsőlokon születtek [...] édesanyám Gáborokpatakán. Gondolom, hogy ott tanólt. Édesapám es tudott kégyómarástol, de az övé nem vót olyan... s hosszabb es vót, én azt nem es tanóltam meg, de ő es tudott olvasni, csak váltig édesanyámé vót az érvényesebb.⁴⁵

Ez milyen nyelven van?

Nem tudom én se megmondani. Nem tudom.

Nem is magyar, nem is román?

Nem. Nem, nem, nem.⁴⁶

⁴⁵ A szöveget szintén édesanyjuktól tanulta el tíz esztendővel fiatalabb öccse is {367}.

⁴⁶ 70 éves férfi [sz. Gyürke], Csinód, 2008. május 19.

367.

Tunincsi
majkász prec
zsuzsi prepelics
doroló precselát
furcse alipament
jégendázse jogundázse
demeducs la azsitor

Hát én nem tudom, milyen nyelven vót ez. [...] Ugy szoktuk, hogy friss vizet, s csihánval. [...] Egy marékkel, s aval megmossa. Kétszer-háromszor elmondja az imát. Háromszor, hétszer. Többször es elmondhassa. S ott megmossa, ott azt, ahol megmarta, megdagadt. [...] Vót egy kutyánk es, egy jó kutya. Me pásztorkodtam. S az es olyan vót, a kígyót es megölte, de többször meg es harapta. Má a kutya ugy tudta, mikor megharapta a kígyó, akkor ment, kereste édesanyámat, s ott szünnögött neki, hogy hát baj van, s akkor édesanyám... ő elmondta ezt az imáját egy párszor, s megmosta, s a kutya jött helyre.

Ez milyen nyelven van?

Én nem tudom, milyen.

Olyan, mintha román lenne.

Nem román. Valamilyen, én nem tudom. Nem tudom, hogy milyen nyelven. [...] Én édesanyámtól tanoltam. Gábor Ilona vót, s édesapám Póra Istán. Gyimesfelsőlokiak.⁴⁷

368.

Megmarta a muszka,
szeperine szepe vá,
ezerincin périnciri,
kárnea uszru uszru gurá,
tá lumnea tá,
máká csinedá.

S akkor így csihánt veszel, s akkor így locsolod. S akkor így helyre van jöve. Csihánt, s vízbe mártani, s akkor akármít megmar, aval meglocsolod, aval helyre van jöve. Kégyómarás.

S ezt hányszor kell mondani?

Háromszor. Reggel, s délkor, s este.

Napkelte előtt, délben és napszentület után?

Igen. Igen.⁴⁸

⁴⁷ 60 éves férfi [sz. Gyürke], Egerszék, 2008. május 20.

⁴⁸ 50 éves férfi, Gyimesfelsőlok, Komját, 2006. június 12.

369. Azerice peszterice,
 kárne ószu,
 ószu cseriperincsere,
 funká májká csinodát.

Egy öreg néni, ideki. Az es meg van halva rég. De valami hiányzik belőlle, me nem foglalkoztam én evvel. Csalánt vízbe... Vízét meritettek, s csalánt szakasztottak, s aval a csalánval kerítették a vizet, s így háromszorig elmondták.

Egy szál csalánnal? Hárommal?

Három szálval, úgy gondolom. Igen.

Merre kerítették?

Amerre a templomot kerüli.

Ahogy a Nap jár?

Igen. Arra.⁴⁹

370. Ha a kígyó megmarja, például, akár embert, akár állatot, megdagad. S beteg az állat. S akkor arra es mondnak például egy ilyen... ugyanigy mejen. Arra es vizet meritnek, oda szemet nem vetnek, csak keresztet vetnek, kannába vizet, s szakítanak csihányt. Ismerik, ugye? Három szál csihánt. Aval a csihánval mondják:

Megmarta a muszke,
szepe minte,
szepe váke,
ezerice,
périncere,
gurá tá,
lumnyeá tá,
májká csine dá.

Akkor ujból elmondja az Üdvözlétet, s keresztet vet. S aval a csihánval locsolgassa azt a sebet. [...] Ezt es csak ugyan a szüleimtől.⁵⁰

371. A kigyómarásra s a menyetmarásra. Az egyforma. Aztá arra szokták mondani. Ugye, el kell mondani a Miatyánkat s egy Üdvözlégyet, s akkor osztán... me eccer, akinek megmarta az állatát, hát az, hogy egy edénbe vizet. S leginkább a folyóvizből szokták azt meríteni, úgy hogy mentibe meritik, nem szembe a vízzel. S akkor három szál füvet, ilyen fűszálat hoz. S akkor osztán ugye kereszt'vétéssel

⁴⁹ 71 éves nő, Gyimesfelsőlok, Görbepataka, 2006. június 12.

⁵⁰ 79 éves nő [sz. Gyimesfelsőlok, Ugrapataka], Csíkmenaság, 2007. október 18.

menyen, az Atya, Fiu, Szentlélek nevében, s akkor el kell mondani egy Miatyánkat, egy Üdvözlégyet, s akkor osztán az a mondás, hogy:

Ice, ice, etice,
muszkature nivásztujka sárpékum,
unflá zepfé leákum,
katoleákum.

S ezt háromszor kell elmondani... Akkor osztán kilenc cseppet itatnak abból a vízből az illetővel, akinek... kinek az állata beteg. S a három szál füvel minden Miatyánk s Üdvözlégy után keresztvetéssel belémártja az ember azt a három szál füvet, s el es viszik, s avval beöntözik az állatot, s azt fel szabad szaporítsák úgy, hogy tehén vagy akármilyen állatot megmart az az állat, hát abból öntenek bé a szájába. Szaporítható. [...] Ezt én apámtól tanoltam vót. S osztá, hogy megesküdtem az asszonval, hát pontosan az anyósom es... ő es így olvasott. Me hát ezt... öregebbet nem lehet megtanítani, csak fiatalabbat. Osztán úgy én, apámtól, ahogy én azt, elmondta, mer hát vót eset, hogy hát az erdön vótunk, s a tehen tőgyit megmarta a kígyó. Osztán, ugye, gyermek vótam, hát ott az erdön vannak ezek a források. S aszmondta nekem apám, hogy hát, ződ kalapocskám vót, meritsek a kútból vizet, úgy ellenkezőleg, ahol kifolyt, ne szembe. S három szál füvet szakítsak, s odaadtam neki, s osztán ő úgy oda egy bokor mellé leült, s osztán olvasott rea, ezt az imádságot elmondta. S osztán mikorra hazaérkeztünk a szekér szénával, hát a tehénnek a tőgye meg vót szállva. S osztán azután anyósomhoz es jártak ilyen kígyó- és menyetmarásosok, s osztán kérdeztem tőlle, hogy hát mondja el nekem, na, hogy... S pontosan azt a szöveget mondta, amit én apámtól tanoltam. Sokaknak én el kellett mondjam. Mert jöttek s...

Másképpen nem gyógyították? Kígyóbőrrel, menyetbőrrel?

Hát ezt mondták, hogy menyetbőrrel es mossák, de ugye ezt én, én arról nem tudtam... Nem vót szükség. Én evvel sokon segítettam. Me aszmondták, akiknek csináltam ezt, hogy használt.⁵¹

372. Kígyó s menyed ellen való olvasás. Egy szó sincs benne magyar. S én, ha nálamnál egy idősebb egyén, valaki előtt elmondom, amit én azután olvasok, többet nem érvényes. Én nálamnál fiatalabbat megtaníthatok, de én idősebbnek ne mondjam el, vagy idősebb előtt. Ez a titka. [...] Me ez nem magyarul van. Most má bocsásson meg, de mennyi idősnak tetszik maga lenni?

Negyvenéves vagyok.

Jó. Akkor jó.

⁵¹ 72 éves férfi, Csíkszentgyörgy, 1998. június 10.

Ince ince muskadóre dézs kárpe
ku unforo sefire leákum, katoleákum.

Na, ez a kígyó ellen való. Ezt el kell mondani kilencszer. Régen vót három ágú, ilyen eszcájg villa. [...] Vagy az a három águ villa kell, ha télen nincsen fűszál, nyáron pedig, ha van fűszál, akkor, ha nincs az a villa, s olyan helyt van, akkor három fűszál kell. S egy csészébe vagy egy pohárba víz. Nem sok, me azt osztán meg kell inni. S akkor abba a pohárba vagy abba a csészébe beléteszi a vízbe azt a villát, vagy azt a fűvet, s aval keriti. S minden mondat végén megáll. Megint kerit egyet, megint megáll. Amíg ezt kilencszer elmondja. S ennyi az egész. A kígyóé. Ugyanennyi a menyedé is, csak annyi a különbség, hogy a kígyónál muskadóre, s a menyednél nevasztujka. Ennyi a különbség. De a szavak csak egyformák. A többi szavak.

Ezt mikor olvassák?

Ezt, amikor jó valaki, hogy ne, észrevette, hogy... általában a marhaféliket izéli, bántsa a kígyó. [...] S a teheneknek a tőgyit marja meg. Az illető észrevette, hogy a tehenének a tőgye megdagadt, akkor jönnek utána ugye, hogy olvasni kell. A menyedé pedig:

Ice ice nevasztójka dézs kárpe
ku unforo sefire leákum katoleákum.

Ez is kilencszer. Ez a menyed ellen.

Erre is ugyanúgy olvas?

Igen. Úgy, mind a kígyónál. Csak a két név változik. S azt a vizet meg kell inni. *Az állatnak is betöltik a szájába?*

Nem. Azt az illető megissza. Az állatnak a gazdája. Osztán ez mindegy, hogy a családból pontosan a gazda-e, vagy a gazdasszon, vagy gyermek, vagy mi, csak a családhoz tartozzon. Az érvényes.

Nem is kell, hogy a víz az állathoz érjen, csak kerüljön be a családba?

Igen. S ez érvényes.

S így az állat meggyógyul.

Igen. Hányat én meggyógyítottam! [...]

Mikor kell ezt olvasni?

Bármikor. Bármikor. Mondom, amikor az illető észrevette, hogy... na, mondjuk, hogy este vette észre, mikor má olyankor van, hogy most má nem mehetek senkinél, akkor menyen másnap. Osztán, hogy délelőtt, reggel, vagy estefelé, az mindegy. Ezeket viszont itt a környéken egy se tudja. S nem es nagyon mondtam, s mondom, met ma, mondom, nem lehet az ilyeneket mondani. [...] Kigyómárásra is tudnék sok esetet mondani. Abba bele is lehet halni. Akárminek.

Melyik kígyó marásába?

Hégyó is megyed ellen való' olvasás.
 Ince, ince ^{hégyó} muskedőre: des, kárpe, kü
 umforos, sefier, reákom, katalaá'kom. ^{g-mar} hell ^{chro}
^{menyed.} ^{doni.}
 He, ie ne vesztük: des, kárpe, kü,
 umforos, sefier reákom katalaá'kom.

jöjén rigarr kaláradsa. +

A csekefalvi ráolvasó {372} kéziratos formája.

Az nincs... feltüntetve, hogy melyik. Ha egyszer kígyó. A' mérges kígyó mindegyik. Hogy mondjam. Az egy síkkígyó [...] a síkkígyó nem mar, de a más kígyók, ami egyszer másfajta kígyó, az mindegyik mar. Mindegyik veszélyes.

Hogyan marja meg a marhát? A tőgyét?

A tőgyét. A marháknak a tőgyit marja meg. Nem tudom, mi miatt, de a tőgyit marja meg. S ha az illető nem veszi észre, hogy a tehénnek a tőgye meg van dagadva, nem törődik vele, azokba a csicsekbe el is fogy a tej. Teljesen elapad a tej. S azt kezelheti állatorvos, kezelheti akármilyen orvos, mert az meg nem gyógyítsa. [...] A kígyómarást, én itt olvasok, s az illető meg kell itt igya.

Valaki a családból?

A családból, akinél a baj történik. Mindegy, hogy kicsi gyermek, vagy idős, vagy nagyobb, vagy nem tudom, mi, csak a családhoz tartozzon. Egy edénbe, egy csészébe vagy pohárba tötünk egy, mondjuk egy ennyi vizet. [...] S én abba olvasok. Van nekem az a háromágú villám, amivel szoktam. [...] S azt a vizet az illető meg kell igya.

Ezzel a háromágú villával csinálja?

Igen.

S ezt másra nem is használja?

Jaj, ez csak erre használódik. Ez a nagyanyámé vót. Ő is csak erre használta. S mondom, ha erdön vagy mezőn van [...] akkor lehet három fűszálat. Lapos fűszálat, met ugye, vannak gombolyag fűszálak is, lapos fűszálat szakítani, s aval. Így beléállítsa a pohárba vagy a csészébe, van egy kicsi víz benne... így előre, így mondja azt az imádságot, s minden szótagnál megáll, akkor megint menyen, megáll. Akkor elmondja kilencszer. Akkor jön a menyed. Az es ártalmas állat. Az csak az életeken van. Az nincs az erdön, s mezőn. [...] Akkor a menyednél is ugyanúgy. Csak mondom a nevit. Így, s így, s így magamba, az ujjaimon számolom, hogy kilencszer mind a kettő. Csak kilenc. Ennyi az egész. Kilenc legyen. [...] Ez es három nap kell. [...]

Milyenkor?

Mindegy. Hogy milyen órába, vagy milyen időszakba, az nem számít. Csak háromszor. Három nap egymás után. [...] Ez a lényege. Nagyanyám ő orvosnál es orvosabb vót. Én sok mindent tőlle megtanultam, s én mindent [...] mindent tudok még idáig, ha el nem akadok benne, s ha elakadok, megnézem a füzetet. De nem kell megnézzem, mer most az ilyeneket nem hiszik. Aszmondják, babonáság. – A' babonáság! A' hülyeség! A' kókság! Na, jó, legyen az. Nagyanyám aszmondta, tanulj meg mindent! Sohase vedd hasznát, de tudjad! Ha netalán valahol valakinek szüksége van, tudjad, segiteni a baján. S ez így is van. Micsináljunk.

S ha embert mar meg a kígyó, ez arra is hasznos?

Há akár állat, s akár ember, az egyforma. [...] Csak ez az olvasás. Az orvosok előtt pedig csak az inekció van. Ők ezt az ilyesmit... Jaj, Istenem, örözz, nehogy

„Ez a nagyanyámé vót. Ő is csak erre használta.” A kígyómarás gyógyításához használt háromágú villával. (Csíkcsekefalva) {372}

meg es tudják, me vége! [...] Ez a gyakorlat szerint így van. Hogy ez az orvossága a kígyómarásnak. Vannak olyanok, akik... és én es azt, ugye, sokszor hallottam, s mondták is, hogy ha embert... megmar a kígyó az erdőn, ha az illető szalad hamar, hogy vizet igyék a kútnál vagy pataknál, s hogy a kígyót megelőzze, csak a kígyót nehezen lehet megelőzni, akkor a kígyó nem bírja ki. Megdőglük, s az ember jobban lesz. De ez ritka dolog, met én azt mondom, a kígyót soha utol nem éri senki. [...] Az, ha megmarta, az ügyekezük a vízre. S amire az ember észrevette vóna, hogy őt megmarta, akkorra mán a kígyó, ki tudja, hol jár.

De ha az ember előbb tud vizet inni, a kígyó elpusztul.

Elpusztul. Csak ez ritka eset. [...] Van olyan eset, me én es sokat üttem meg síkkígyót... s a felső része elpusztul, de a farka [...] amíg a Nap elhalad, ha reggel korán megütte a kígyót, akkor is, míg a Nap elhalad, addig a farka állandóan mozgásban van. [...] Így tanultam a nagymamától. Ő pedig, mondom, hogy ő is olyan valaki vót, hogy tőle sokan sokmindent tanultak. Többek között, mondom, én. Én a legtöbbet. S amit ő tudott, azt én is tudom. Tudtam, s még tudom. Még. Míg a Jóisten engedi. Tovább nem tudom, hogy lesz.⁵²

373. Kígyó marás ellen olvasás és menyed marás ellen

a mihejt meg tudód hogy olvasni kel a hejdről nem mozdúlsz el
és három szál zablevelű füvet hózac óljant hogy a hegye ép legyen
akár amit vizet hoznak aban bele teszed és elmóndód a olvasást
a míg egyszer el mondód adig a háromszál szablevelű fűvel –
hármát kerited az edényben és napmentire hármát kiprícólsz –
eszt elmóndód 3 rómszór és csak ugy kel csinálni a háromszóri el olvasásra kilenc pricólas lesz nap mentire. Ez lesz az olvasás alúl.

ice ice Músketúré béskarpekó infóró se fier veákuj
kataveakúj.

ez lesz menyed marás ellen ugyan ugy csak egy zsó vallóztatja.

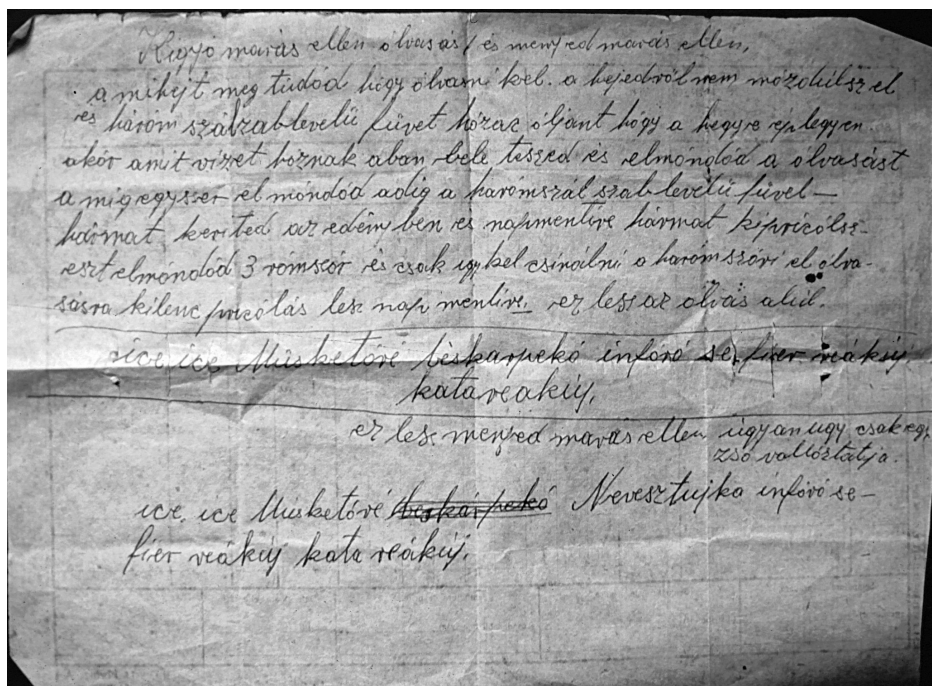
ice ice Musketóré Nevesztujka infóró se – fier veákúj kata veákúj.

A lap hátoldalán:

ha te nagjóbat tanítasz mind te a tied nem lesz érvényes.⁵³

⁵² 77 éves nő [sz. 1928], Csíkcsekefalva, 2005. október 19. és 2006. június 5.

⁵³ 69 éves nő, kéziratos lapjáról, Csíkszentmárton, 2005. október 19.

Csikszentmártoni szövegünk (373) kéziratosa.

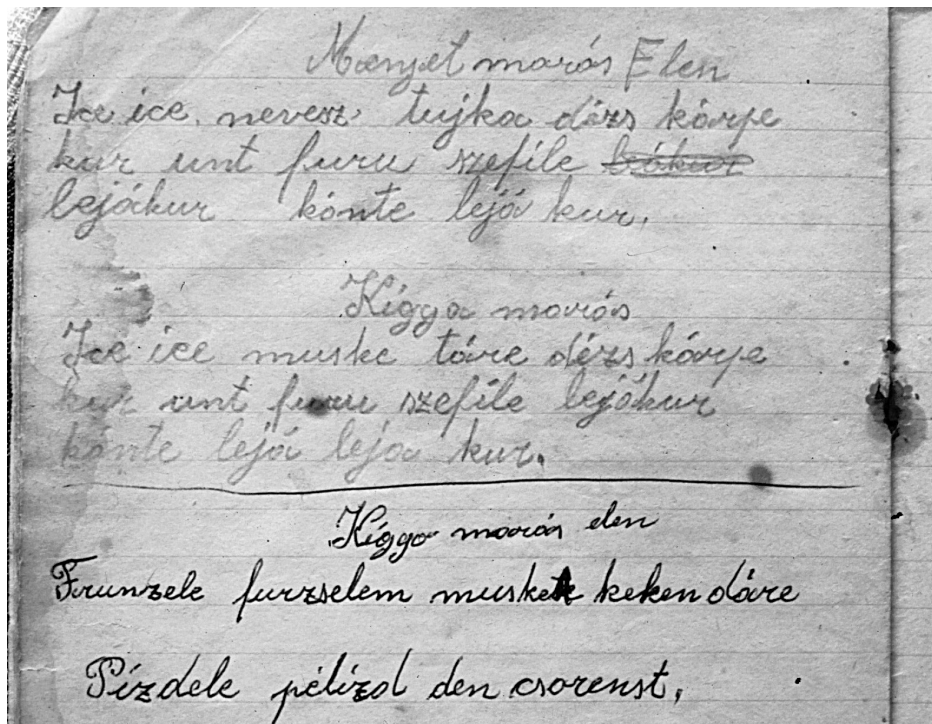
374. Kígyó marás

Ice ice muske tára dézs kárpe
kur unt furu szefile lejárur
kánte lejár lejár.

Menyet marás Elen
Ice ice nevesz tujka dézs kárpe
kur unt furu szefile
lejárur kánte lejár kur.

Csihánt vettek a kezükbe, s akkor, akit... Isten őriz, megmarta a kígyó, vagy amit, akkor vettek csihánt, vizet tötöttek, ha vót egy kicsi szenteltviz. S akkor a csihánnal úgy a szentelt vízbe, a pohárba elimádkozta ezt a... ezt az imádságot. [...] Megfogott egy három-négy szál csihánt. Azt a vízbe... S azzal aztán, ahol megmarta az állatot az a menyet, vagy az a kígyó, ott megsurolta vagy meglocsolta, háromszor-négyszer. Vót, amikor menyetbört, kígyóbört és használtak. Anyósomnak vót kígyó es megnyuzva, s úgy a pácára felhuzva. Ehhez az olvasáshoz is használták a kígyóbört?

Hát, akinek vót, me van, akinek van, az azzal csinálta. Még a csihán mellé azzal csinálta. [...] De én, mondom, hogy ezzel, nem es vót, amiért, hál' Istennek, nem foglalkoztam, de ezt es akkor, ha kéne csináljam, át kéne írjam, hogy az én kezem írása legyen. Ezt a férjem, nem tudom, kitől írta le.⁵⁴

Csinódi ráolvasások {374–375} egy kéziratós füzetben.

375. Kígyó marás elen

Frunzele furzselem muske keken däre
pízdele pélizd den csorenst.⁵⁵

⁵⁴ 62 éves nő [sz. Csíkszentgyörgy], kéziratós füzetéből, Csinód, Lenes-patak, 2008. május 20. A füzetben a fentiek {374} alatt egy újabb Kígyó marás elen felíratú ráolvasó is szerepel {375}.

⁵⁵ 62 éves nő [sz. Csíkszentgyörgy], kéziratós füzetéből, Csinód, Lenes-patak, 2008. május 20. A szöveg a verbális átörökítés során olyan mértékben torzult, hogy értelmének kibogozása lehetetlennek tűnik, egyes szavaiból (pl. frunzele 'a levelek, lombok' [rom. frunză, -e 'uaz'], furzsele 'villámlik' [rom. fulgeră 'uaz'], muske 'harap, mar' [rom. mușca 'uaz']) csak annyi bizonyos, hogy az eredetije román nyelven hangzott el.

376. Hát az ugy, hogy mielőtt a kégyó a vízre menne, azelőtt ezt meg kell csinálni, mikor őt megmarta. [...] S akkor azonnal menni kell, hogy a kégyó, ő má fut a vízre, de meg kell előzni, hogy azelőtt má három ilyen névtelen fü, ez a fűszál, olyan, amelyiknek egy-egy srafja van. Három névtelen fü, s vizet meríteni, s arra elmondja a kigyó neveit. Például tizenkét kégyó van. Így van megállapítva, hogy tizenkét kégyó van a világon. S az, mind az év, hogy van tizenkét hónap, annak megvannak a nevei. Ez a neve:

Ice, ice,
traice,
muskutere,
sáspio,
kujon,
sika,
kaszerikő,
reáku,
sine,
floreszne,
vászka,
kurkő.⁵⁶

Na. Ennyi... ennyi izé van, kégyó. S ezt el kell mondani háromszor. S a vízből inni, akit megmarta. Me ha nem, eldagad. S ha hamarább, megelőzte, akkor nem dagad el. [...] Ezt próbáltam én es.

A három fűvet felveszi, keresztesen megfogja.

Igen. S keresztesen a szálakot belé abba a vízbe, s akkor abból a vízből iszik, s ezt el kell mondani háromszor, ezt a kégyóneveket.

Azzal a három fűszállal keresztezi közben a vizet?

Igen, igen. S akkor mondja: „Ice, ice, traice, muskutere...” Ez mind a kégyó nevei. Ugyhogy minden kégyónak benne van a neve. De legtöbbször ez a izé... az a tarka kégyó marja olyan erőst, melyiknek a háta... Hogy es híjják?

Cserehéjú kigyó?

Az, az. Azok marnak. Met a sékkégyó, az nem veszélyesen mar. Azok es vannak, de azok nem veszélyesek. Ezek veszélyesek, ezek a... Vipera. Vipera. [...] Akkor ez má nem hatós, amit ő bényomott, ha tudnak olvasni.⁵⁷

⁵⁶ Ugyancsak a kigyók neveinek felsorolásával gyógyította a megmarta embert vagy állatot egy menaságújfalui asszony és csíkszentgyörgyi fivérének rég elhunyt édesanyja, akitől gyermekei – bevallásuk szerint – már csak a hajdani szöveg töredékeit örökölték el {377–378}.

⁵⁷ 77 éves nő, Csíkszentgyörgy, 2007. május 29.

377. Kégyómarás ellen mondom. Azt kell mondani kilencszer. De akárki, s én es megcsináltam, s jó vót. S akkor megérintem vagy megítatom. De azt a vizet, akinek veti, azt kell... megítatni vagy megkenni vele, érti-e. S akkor mertünk egy pohárba ilyen jó vizet, ivóvizet. S három fűszállal bele, háromszor, s kell kilencszer mondani:

Ice,
sárpice,
sárkitrice...

Szoval kilenc nyelven, na. Csak én má hármát-négyet tudtam.

Ezek a kígyónak a nevei?

Igen. S az az illető, hogyha idehozzák hozzám, akkor meg kellene igya, vagy én megiszom. Me például nekem a gyereket marta meg a kégyó [...] ide belészurt az ujjába, s ő elsikójtotta magát. S én nem tudtam, hogy mi az. [...] ... s nezem, hát egy kicsike kégyó. [...] De tudja-e, hogy percek alatt a gyereknek ment itt fel! Akkor itt megkötöttem, s küdtem [...] hogy hamar hiják a mentőt. S amire jött a mentő, akkorra már ide feldagadt. [...] Bevittem a kórházba. Semmit nem tudtak vele csinálni. S odale, az az asszonnak az édesanyja, aztán megtanulta a fia, s azután másnap jutott nekem eszembe, hogy hamar szaladjak le. Lemejek s mondom neki, hogy: – Jaj, Márka néni! Megmarta a gyermeket a kégyó, tennap bévitem a kórházba, s olyan rosszul van! Aszmondja: – Na, állj meg hamar! [...] Megcsinálta, s aszmondja: – A gyerek halálos! Jaj, akkor úgy megijedtem. – De ne ijedj meg – aszondja – hanem most menj haza és telefonálj be, s nezd meg! Betelefonáltam a kórházba, s abba a helybe aszmondja az orvos, hogy: – Nem tudom, mi lett vele? Mostanig se nem beszélt, se nem mozdult, most egyből felkelt és kezdett beszélgetni! Olyan érdemes az az imádság, hogy addig hejába adták az inekciót, hejába mindenfélit. S az én anyám es olyan vót, hogy, mondom, az erdön odafel megmarta, s szaladtak: – Jaj, megmarta a kégyó az embert! S akkor az olyan, hogy eszméletlen lesz és túrja a nyálát, mindenféle. [...] S ő elvégezte hamar az imádságot, s amihent elvégezte, má felült a szekerbe, s nem kellett vinni tovább. S állatot, mindenfélit így, hogyha megmar a kégyó, hamarosan ha meg lehet csinálni, akkor meg lehet téríteni.⁵⁸

378. Kígyómarásnak pedig:

Ice, ice,
tréice,
sárpekule,
muskotáre...

⁵⁸ 67 éves nő [sz. Menaságújfalú], Csíkmenaság, 2007. október 19.

Má tovább nem tudom. Kígyómarás ellen. Ott es három fűszálat kellett szakasztania. [...] Ugy az ujjai közé fogta. Ugy belémártotta a vízbe, s úgy kipriccólta, s onnat osztán úgy mondta. [...] Hegyes szálu fűvel. Ami fiatal fű, olyan hegyesen kinőve, me akármilyen kóróval nem lehetett, ugye. [...] Inkább mondjuk azt, úgy nevezik nálunk, zablevelű fű.

Zablevelű fű.

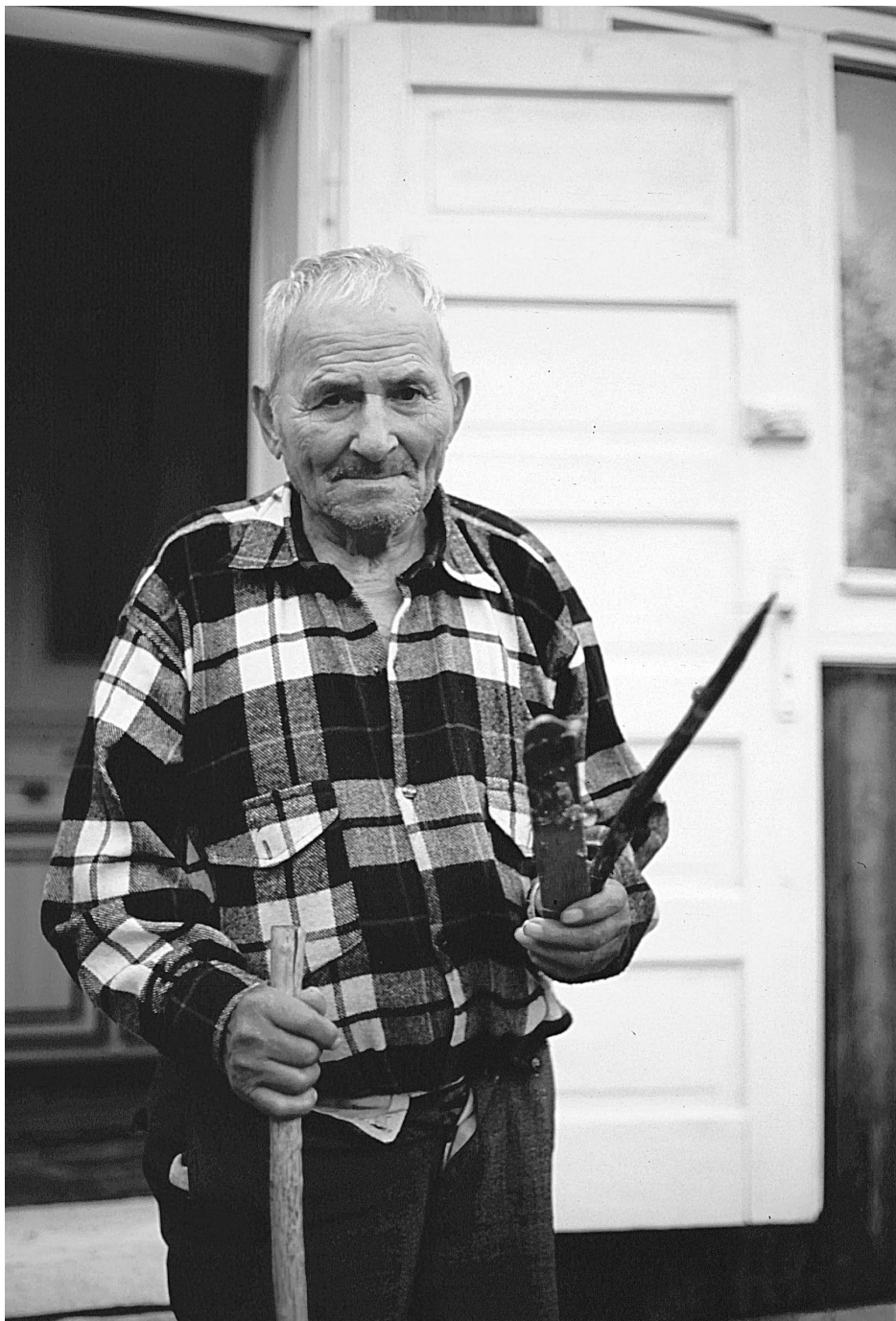
Igen. Hegyesen kinő a földből. [...] Hozták a beteget az erdőről. Futtak édesanyámhoz, s kellett víz. De az illető annyi vizet kellett vigyen, mit meg tudott inni. S abba a vízbe belémádkozott. S olyan vót, hogy tudom, gyermek vótam, hogy az illető annyira be vót dagadva, me a torkának a nyelve dagad vissza, a nyelve, s fojtsa meg, a kígyómarás, hogy hát má halt meg. S amire mentek egy olyan ötszáz metret, a beteg jobban lett! Osztán utána nem kellett orvos, nem kellett semmi, ott helyre vót jöve aval az imával.⁵⁹

MEGJEGYZÉSEK {353–378}

Legelső, tarhavasí ráolvasónk {353}, valamint néhány további gyimesi eredetű szöveg {354, 359–363, 365–367} kezdősorai szoros kapcsolatot mutatnak egy a Gyimeseken és az Úz mentén számos változatban élő, kígyómarás elleni ráolvasótípussal.⁶⁰ Az említett olvasások a kígyómarás gyógyítására használatos szövegek egy jól körülhatárolható

⁵⁹ 82 éves férfi [sz. Menaságújfalu], Csíkszentgyörgy, 2007. október 19. A menasági és a csíkszentgyörgyi szövegekhez hasonló felfogáson alapuló ráolvasóra utal a rég elhunyt csíkszentmártoni Gergely Mihály menyétől rögzített vallomás is: „Hát én apósomtól csak annyit [...] hogy mondta, hogy tanuljam meg a kégyómarást, mert a kégyómarás nagyon hatásos. Így erdőn, mikor valaki erdőn van [...] ahol megharapott a kégyó, s akkor olvasol reja. Elmondod aztat, hogy: »Sárika, Juliska, Katika...«. S mind így a kégyókat megnevezte, hogy melyik kégyót minek... S hogy melyik milyen. Tigriskégyó, s nem es jutnak most má eszembe [...] hogy ha cserehéju kégyó mart meg, hogy akkor »Ciciri...«. S mind a menyetre, hogy menyét megmart, vagy »Ciciri s Sárika...«. S ott olyan neveket mondott, hogy én kellett kacagjam. Nem tudtam felfogni, met fiatal vótam. S azután sokszor bántam, me vót találkám a kégyókkal. [...] Ő má fejből úgy tudta, hogy! [...] Fűszállal. Mondta, hogy keresztesen tegyem így a kégyómarásra, s akkor mondjam így a neveket, s abba igyekeztek, hogy minél hamarább én igyak vizet, mind a kégyó, ha iszik vizet, akkor, ha én nem olvasok az ő nyelvire, akkor én meghalok. S ha én iszok hamarább, akkor a kégyó hal meg. Mondta, hogy ezt hányszor kell ráolvasni? Kilencszer. Kilencszer.” (70 éves nő [sz. Gyimesbükk, Bálványospataka], Csíkszentmárton, 2008. május 16.)

⁶⁰ Kallós 1959 [EA 5540], 38–39; Bosnyák 1982, 122–123. o. 425, 427. sz.; Salamon 1987, 197–198; Takács 2001, 471, 487–488, 490–491; Daczó 2003, 280; Bakay–Harangozó 2007, 102; Magyar Z. 2009, 440. o. 511–512. sz.

Gyógyításra használt kígyó- és menyétbőr. (Buhapataka)

csoportját alkotják.⁶¹ A halandzsá- vagy mondókaszerűen ható csángó változatok {354, 360, 362–363, 365–367} háttérben is minden bizonnyal egy, a románságnál igen elterjedt, megegyező céllal használt szövegváltozat áll, a hasonló kezdetű (pl. „Sus tună, jos fulgeră...”, azaz „Fenn dörög, lenn villámlik...”) szövegek a románoknál széltében ismertek, sőt, a fenti talán a legelterjedtebb kígyómarás elleni ráolvasókezdet, amely Moldvában, a Havasalföldön és Bukovinában egyaránt előjön.⁶² Láthatjuk majd, fejezetünk többi ráolvasója – és általában a régi Csíkszéken használt, néhány meghatározott csoportot alkotó, kígyó- és menyétmarás elleni szövegek többsége – jobbára hasonló eredetű lehet.⁶³

Az első szövegünk {353} kapcsán említett kégyócsontról – szintén kígyómarásra való ráolvasóval⁶⁴ kapcsolatban – Kostelegen is hallottam.⁶⁵ A „megütött” kígyó testét Csíkszentmihályon „karó hegyére teszik, hogy csontja se ember, se állat lábát meg ne szúrja, mert az olyan veszélyes éppen, mint a marása”.⁶⁶ A kégyócsont a moldvai csángók szerint a hajszálnál is vékonyabb csontocska, amely a végtagokon keresztül jut a testbe,⁶⁷ ha valaki belelép, megfájdul a lába.⁶⁸ Eltávolítására kézmeleg tejben áztatják, sajtot, füstöletlen szalonnát, juhtúrót, uborkát, mézet tesznek rá, mert az kihúzza, különben mindig befelé halad, elmérgesedik vagy eléri a szívet és halált okoz.⁶⁹ Hasonló elképzelések élnek népünknel másutt (Alsó-Baranya, Siklós, Karcsa),⁷⁰ de a románság körében is.⁷¹

A szövegeinkben a legkülönbözőbb, mégis jól láthatóan összetartozó formákban – így pl. isze, pisze, pélice {354}, ezerice pisztrice {360}, ezerincin, périnciri {368}, ezerice, périncere {370}, ediță pestriță {357} – felbukkanó fordulatok, amelyek a kígyómarásra

⁶¹ Takács 2012a, 422–430.

⁶² Gorovei 1931, 396–397.

⁶³ Takács 2012a, 415–477.

⁶⁴ Takács 2001, 475–477.

⁶⁵ „Tudja, hogy csak csont ment vót az én nagytatámnak egy ujjába. A marhái elől, a jászójból szedte ki, amit a marhák meghagytak [...] s megdöfte valami az ujját. S aszmondtuk, hogy kégyócsont, me eldagadott az ujjá, s [...] várta, hogy meggyógyul. Kifokad, meggyógyul. Nem gyógyult meg. Mikor elment a doktorhoz, a doktor megmonda: – Fiam, kégyócsont van a kezedbe! De má úgy megette vót a méreg az ujjá begyit, hogy így lógott, ne, s az az in tartotta össze. El vót távozva má a hus, egyik a másiktól... [...] Ugyhogy az a kégyócsont, ha nem mar meg a kégyó es, de az a kégyócsont, az olyan, hogy az, ha megkel, az nem kifelé ügyekszik, hogy a méregvel kijön! Az örökké befelé menyen, s felfelé huzódik.” (70 éves nő, Kosteleg, 1992. október 15.)

⁶⁶ Szócs V. – Szócs A. 2008, 219.

⁶⁷ Hegedűs 1952, 325.

⁶⁸ Erdész 1984, 46–47.

⁶⁹ Diószegi 1960b, 92; Halász 2005, 272–274. o. 1159–1166. sz.

⁷⁰ Erdész 1984, 47.

⁷¹ Pamfile 1911, 52; Candrea 1999, 251.

való ráolvasókban másutt is előjönnek,⁷² feltehetőleg román eredetűek.⁷³ Az összetétel első eleme a román ráolvasókban is szereplő, gyakran romlott szóalakok (pl. uitiță, istiță, estriță, esdriță, ediță, i[u]diță, dediță, [i]lederiță, veveriță, puichiță, ciuchiță, selives-
tiță, șulimendriță) közé tartozik, amelyek közül csak egy-kettő bír értelemmel.⁷⁴ Az említett szóalakok részben egyházi, görög és szláv tradícióra nyúlhatnak vissza, amely írásban is terjedt.⁷⁵ Az istiță talán a görög sztéthiból ('megállj') lett,⁷⁶ a iediță pedig a görög endü(n)óból ('betakar, felöltöztet') eredhet, s a kígyó pikkelyes bőrére utal.⁷⁷ Utóbbit erősíti meg az összetétel második tagja, a pistriță – másutt pistureț {353}, pisztrice {360}, périnciri {368} –, amely a románban 'tarka, pettyes, foltos', átvitt értelemben 'hamis, álnok',⁷⁸ a székely tájnyelvben 'tarka, pettyes, iromba' jelentéssel áll.⁷⁹ Az azeriță pestriță tehát 'tarka kígyó'-t, átvitt értelemben 'álnok kígyó'-t jelenthet, egy hidegségi szövegben „tarka kégyó” is szerepel.⁸⁰ Egy kosteleki ráolvasó ghiță pistriță fordulatát „tarka gyica”-ként fordították magyarra,⁸¹ ami – Szent György gonoszjáró napja kapcsán, amikor a kígyók is előbújnak a földből – arra is utal, a fenti változatok feltehetőleg tabunévként szolgálnak.⁸² Hasonló tabunevek (gānganie 'féreg', curea 'nadrágszj', Vasile 'László') a románság köréből éppúgy ismeretesek,⁸³ mint a moldvai csángóknál (kötélvég).⁸⁴

Amint a ráolvasókat kísérő egyes vallomásokból {353, 358, 371, 374} kiderül, a kígyó, illetve menyét által megmártak – elsősorban, egyesek szerint pedig kizárólag az állatok – gyógyítására a csángók, de a székelyek között is elterjedt a kígyóbőr, illetve menyétbőr használata. A kígyómarásra, a szimpatetikus mágia ősrégi alapelve, a similia similibus curantur ('hasonlók hasonlókkal gyógyíttatnak') – magyarul „kutyaharapást sző-

⁷² Kallós 1959 [EA 5540], 3; Diószegi 1960b, 93; Bosnyák 1982, 123. o. 427. sz.; Salamon 1987, 197–198; Takács 2001, 464–465, 471–473, 475–478, 480–481, 485, 488–490; Halász 2005, 274. o. 1167. sz.

⁷³ Takács 2012a, 421–422, 459.

⁷⁴ Teodorescu 1885, 394–395; Marian 1886, 226, 227, 228; 1898–1901, II. 199; Lupașcu 1890, 33. [No. 34, 35]; ȘEZ. I. 118, 200; II. 89, 164; III. 118; VII. 19; XIII. 12; XIV. 119; XVI. 59; XIX. 152; XXIV. 73; Tocilescu-Țapu 1900, I. 594; 1981, III. 300–303; Voronca 1903, 843–855; Candrea–Densusianu–Sperantia 1906–1908, I. 503; Grigoriu-Rigo 1907, II. 14; Păsculescu 1910, 148; Hodoș 1912, 71; Birlea I. 1968, II. 366, 367, 397, 398; Candrea 1999, 339–340.

⁷⁵ Timotin 2010, 281, 283–288. o. XL, XLII–XLII. sz. A hivatkozott kéziratok 1784–1785 és a 19. század közepe között keletkeztek.

⁷⁶ Candrea 1999, 339–340.

⁷⁷ Teodorescu 1885, 395.

⁷⁸ DEX, 785; Bakos 1991, 540.

⁷⁹ Márton 1972, 466; Márton–Péntek–Vő 1977, 304.

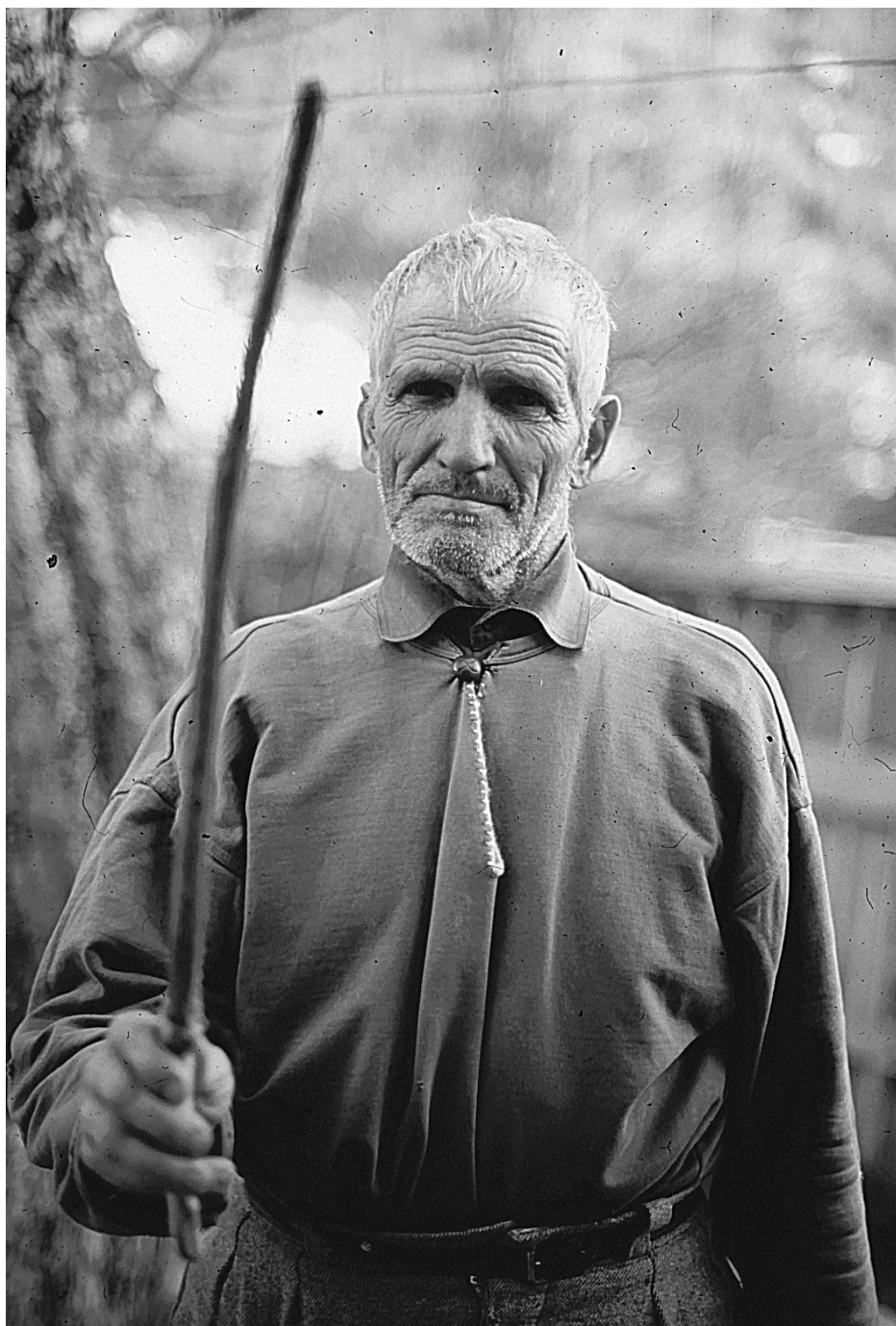
⁸⁰ Kallós 1966, 155.

⁸¹ Takács 2001, 475–478. A román Ghiță a Gheorghe (György) becézett formája (Gyuri, Gyurka), a „Ghiță pistriță” jelentése talán „tarka Gyurka” lenne.

⁸² Takács 2012a, 421.

⁸³ Marian 1898–1901, II. 199; Candrea 1999, 277–278.

⁸⁴ Kallós 1966, 142.

A kígyómarás gyógyítására használt, „pálcára” húzott kígyóbőr. (Tarhavaspataka)

rével” – alapján kígyóbőrt, a menyétmarásra menyétbőrt használnak.⁸⁵ A kígyó- és menyétbőr használatának legfontosabb elemei megegyeznek. Mindkettőt a „megütött” állatról lenyúzva, „csapra”, „kicsi pációra” húzzák fel, van, ahol a menyétbőrt szalmával töltik ki, úgy tartják, elsősorban az istállóban, a gerenda mellé felszúrva. A bőrt, amint láhattuk, inkább az állatok gyógyítására használták eredetileg, az olvasás ugyanakkor – egyesek véleménye szerint – csak embernek hasznos. A kiszáradt bőrt langyos vízben áztatják, van, hogy forró vízbe teszik, esetleg főzik is egy keveset, egyesek olyan vízbe mártják, amelybe „csihánt” is raknak, lehetőleg olyat, amelyiknek a tetején három „lapi” van. A marást az így elkészített vízzel több rendben megmosogatják, meglocsolják, a bőrrel meg is súrolják. Menyétmarásnál a bőrt esetenként édes tejbe mártják, áztatják, úgy mossák meg vele az állatot, néha a szájába is töltenek belőle, van, hogy a szalmával kitömött menyétbőr fölött töltik be a tejet az állatnak, miközben ráolvasót mondanak.⁸⁶ A két eljárás között két jelentősebb eltérés mutatkozik. Az egyik a menyétmarás esetén használt tej, aminek alapjául talán az állat szépasszonyokkal való összekapcsolása szolgál.⁸⁷ A másik, hogy a menyétmarásra bármely, bár mikor elpusztított menyét bőre alkalmas, a kígyómarásra azonban csak a Szent György (egyesek szerint Szent János) napja előtt megölt mérges, marós kígyó bőre „orvosságos”. Mindkét feltétel a már említett „kutyaharapást szőrével”-elv alapján magyarázható, ami a megütött kígyó mérges, „marós” voltára nézve könnyen érthető, a naptári időponthoz kötött kitétel esetében azonban kissé alaposabb magyarázatra szorul.

A székelyek, csángók, de a románok is úgy hiszik, hogy a kígyók, békák – az alsó világhoz kötődő állatok – a föld gyomrában telelnek. A bukovinai székelyek szerint Pál fordulásakor (jan. 25.) vagy Gyertyaszentelőkor (febr. 2.), a moldvai románok úgy tartják, Sfântii patrusprezece napján (Aprószentek, dec. 28.) „fordulnak meg” a földben.⁸⁸ Ezek a napok egy évköri szakasz felezőpontjaként foghatóak fel, a kígyók, békák ugyanis – amint tartják – Szent György napján (ápr. 24.) bújnak elő a földből, a kígyók ekkor

⁸⁵ Diószegi 1960b, 92; Bosnyák 1977a, 62. o. 551. sz.; Albert 1995a, 38, 67; Takács 2001, 464, 472–473, 481–483; Dacó 2003, 280; Magyar Z. 2003, 627, 641–642. o. 1290–1291, 1331–1333. sz.; Halász 2005, 126. o. 501–502. sz.; Frendl 2008, 328. Az általam rögzített, idevonatkozó, al- és felcsíki (Csíkszentgyörgy, Csíkjenőfalva), gyimesközéplaki (Jávárdipataka), gyimesbükki (Bálványos-, Tarhavaspataka, Rakottyás), hárompataki (Kostelek, Románcsügés), Úz menti (Egerszék) és gyergyói (Vasláb) adatokat, hely hiányában, nem közlöm. Mindkét eljárás ismert a románság körében is (SÉZ. I. 120; Pamfile 1911, 48; Candrea 1999, 304, 320).

⁸⁶ Hasonló eljárásról tudósít az Úz menti csángóság köréből Birkás-Frendl Kata: „Egy kirívó csinódi adat szerint lenyúzzák és megszártják a menyét bőrét, majd annak a tehénnek a tejét, melyet a menyét megmart, a szárított menyétbőrből készült tölcserén keresztül egy üvegbe fejik, majd a menyétbőr tölcserén keresztül a téhen szájába visszatöltik.” (Frendl 2008, 328.) A románság is úgy tartja, akit megmart a menyét, mossa a sebet folyóvízben egy villás faágra a húsos felével kifelé felhúzott és megszártított menyétbőrrel (Pamfile 1911, 48).

⁸⁷ Gunda 1947, 282; Takács 2004, 42–44.

⁸⁸ Bosnyák 1977a, 166. o. 1289, 1299. sz.; Halász 2005, 121. o. 467. sz.

kezdenek marni,⁸⁹ és Szentkereszt napjáig (régen szept. 28.) járnak a föld színén,⁹⁰ vagyis ekkortól az említett – téli napforduló közeli – ünnepekig befelé haladnak a földbe, az alsó világba, majd ekkortól Szent Györgyig, megfordulván, kifelé jönnek onnan, a felső világra. A Szent György napja előtt (és Szentkereszt után) a földön járó mérges kígyó – amelynek bőrét a kígyómarás gyógyítására alkalmasnak tartják – azonban nem tart a többiekkel. Azt a kígyót ugyanis, amelyik megmarta egy embert a föld többé nem fogadja be.⁹¹ A moldvai csángók szerint, ha ilyenkor kígyót látsz, az bűnös, megmarta valakit, valamit, ezért meg van átkozva, Isten nem fogadja be a földbe, az ilyet – mondják – agyon kell ütni.⁹² Az embert marta, föld által be nem fogadott kígyóról már Apáczai Csere János ír, aki szerint, a kígyó, „ha egyfő marafával embert eol, főha teobbe a feold bé nem fogadja, ugy hogy tfak egy likba is nem buhatik, hanem feunteleuul feellyel bujdosfik”.⁹³ A Szent György nap előtti kígyó különleges gyógyító erejébe vetett hit egyes régi medikusi és orvosságos könyvekben is felbukkan.⁹⁴ A kígyók előbújásakor hajdan kígyóünnepeket tartottak a székelyek, de a románok is.⁹⁵ A románok ekkor – többek között – azért áldoztak Szt. Eleknek, hogy marháikat, juhaikat ne marják meg a kígyók és menyétek, ne szagassák szét a vadak. Ha valaki ilyenkor vétett a kultikus előírások ellen (pl. kimondta a kígyó nevét), az állat marásának elkerülésére a fejezetünkben szereplőkhöz hasonló ráolvasást használhatott.⁹⁶ A „kígyó” helyett ebben az időszakban a fentebb említett tabuneveket (azeriță pestriță stb.) használták.

A gonosz kígyó egyes ráolvasóinkban {353, 355–360} megtett útjának „állomásai” (pokol – föld – fű – szőr – bőr – hús – verőér – csont – csont repedése – velő – vér) világosan kifejezik, hogy az ördögi, rontó erő előretörésének végső célja az emberi test legbensőbb, szubsztanciális lényegéhez – a vérben és a vérbő szervekben székelő lélekhöz {126–161/Megj.} – való eljutás, annak romlást és kárhozatos halált hozó birtokba vétele.⁹⁷ Ezt az utat írják le a hárompataki csángók kígyómarás elleni olvasásai,⁹⁸ de ugyanez a sajátos „útvonala” figyelhető meg a gonoszok testből való eltávolítását célzó magyar és román ráolvasók némelyikében is.⁹⁹ Egyes román szövegek a visszafelé veze-

⁸⁹ Takács 2001, 472, 481; Halász 2005, 122–123. o. 469, 473, 479. sz.

⁹⁰ Halász 2005, 123. o. 479, 484. sz.

⁹¹ „Itt egy komaasszonyom es mondta, egy felsőloki, hogy ha megmarja az embert a kégyó, akkor a föld többet nem fogadja el. Kiveti.” (71 éves nő, Magyarcsügés, 1992. október 19.); „Beszéltek, s most es fenntartsák, hogy ha a kégyó megmarja az embert... a kégyót a föld nem fogadja be.” (80 éves férfi, Gyepece, 1995. szeptember 26.)

⁹² Halász 2005, 122–123. o. 468, 470, 474–475, 479, 481–483. sz.

⁹³ Apáczai 1653, 212.

⁹⁴ Hoffmann 1989, 468 [N159]; Barla 1907, 225.

⁹⁵ Téglás 1913, 295–296; Bálint J. 1953, 58–59; Halász 2005, 121. o. 467. sz.

⁹⁶ Marian 1898–1901, II. 194, 199; Takács 2012a, 435.

⁹⁷ Tánczos 2005, 67–68; Takács 2001, 469; 2002, 122; 2012a, 431–433.

⁹⁸ Takács 2001, 463, 475.

⁹⁹ Kallós 1966, 151; Diószegi 1960b, 76; Lükő 1961, 122; vö. Gorovei 1931, 263.

tő ösvényt,¹⁰⁰ mások mindkét „útvonalat” tartalmazzák.¹⁰¹ A test belseje felé haladó kígyó(marás) útja a 18–19. század román kéziratok ráolvasóiban is szerepel.¹⁰² A gonoszok test belseje felé haladó mozgása a rontást, a betegség világunkba jutását, létesülését, az onnan kifelé tartó, ellenkező irányú út pedig elmúlását, megsemmisülését, a nemlét sötét másvilágába, eredeti lakhelyére való visszahúzóódását jelképezi.¹⁰³ Hasonló utat jár be három, román nyelvű szövegben a mennydörgésből eredő, földi zúgás {359, 361}, a sárkány képzetéhez is kötődő marós kígyó alakja tehát – mint a románság hasonló deszkentálásaiban – a villámlással, ézengéssel áll kapcsolatban.¹⁰⁴ A budáka-oldali ráolvasóban szereplő *pieliță* (*peliță*) jelentése kettős, a fordításban szereplő (bőr)hártyán, „hártyiká”-n túl a kifejezés, a régiségben, állhatott ’személy(iség)’ (’persona’) jelentéssel is, azaz a bőrön túli *pieliță*-ba jutó gonosz kígyó a személyiség – szubsztanciális – belseje felé halad.¹⁰⁵

Amint az egyik szövegünket {355} kísérő vallomásból is kiderül, a kígyó által megmart ember (ritkábban állat) gyógyítására a gyimesi és hárompataki csángóság körében szokás a csurufála, csurufja (rom. *ciorofală*, *ciurufală* ’híg sár, latyak’),¹⁰⁶ azaz a vízzel, vizelettel felhígított széklet megitatása, betöltése, amelyet nem egyszer a megmart láb földbe ásásával kombinálnak.¹⁰⁷ A gyimesi csángók Szent György napja előtt csurufá-

¹⁰⁰ Marienescu 1971, 738.

¹⁰¹ Alecsandri 1864, 271; Teodorescu 1885, 394; Lupașcu 1890, 34 [No. 36]; Gaster 1891, II. 339; Candrea–Densusianu–Sperantia 1906–1908, I. 503–504.

¹⁰² Timotin 2010, 281–283, 285, 287–288. o. XL–XLII, XLIV, XLVI–XLVII. sz.

¹⁰³ Takács 2012a, 431–433.

¹⁰⁴ Alecsandri 1864, 271; Teodorescu 1885, 394; Lupașcu 1890, 34; Gaster 1891, II. 339; Takács 2012a, 433.

¹⁰⁵ DVL, 108. o. 3165. sz.

¹⁰⁶ Márton 1972, 256; Márton–Péntek–Vöő 1977, 112. Az említett csurufála két nagyerejű, mági-kus szer egyesítése, van rá példa ugyanis, hogy az ürüléket (felhígítva, pálinkába téve), illetve a vizeletet (az állat megmart lábát levizelve) önmagában használják a kígyómarás orvosolására (Bosnyák 1982, 123. o. 427. sz.; Takács 2001, 467–469). Az emberi ürülék (*excrementum*) emésztődés, tisztulás révén jön létre (mint pl. az arany is), kapcsolatban áll az ember bensőjével, ugyanakkor – a földhöz hasonlóan – egyes teremtmények anyaga is (Tánczos 2006, 227–228). A vizelet (urina) szintén emésztődés révén keletkezik, de a bűnöket, rontást lemosó, megtisztító folyóvízzel analóg jelentést is hordoz. Egy 1761-es kolozsvári orvosságos könyv javaslata szerint kígyómarás esetén: „Vedd akkor mindjárt a magad vizeletét s melegen idd meg, semmi bajod nem léssen.” (Barla 1907, 225).

¹⁰⁷ Balogh Ö. 1932, 351; 1959, 106; Takács 2001, 467–469. Földbe ásták a megmart tagot a gyimesközéplokiak, de a menaságiak, jenőfalviak is: „Én úgy hallottam, beléássák a földbe, s a föld kihúzza azt.” (80 éves nő [sz. Gyimesközéplok, Antal utca], Csíkmenaság, 2007. október 18.); „S osztán a második tudomány, annyit tudok a kígyómarásra, hol az árvíz elment, az agyagba gödröt ástak, s az asszont belé tették. Nálunk, a szomszédunkba, Menaságon, hol születtem, s... beléásták oda, s huszonnégy órára kihúzza azt a mérges dögöt. Meggyógyult a lába orvos nélkül.” (87 éves nő, Csíkmenaság, 2007. május 29.); „Avvót a legelső a régi öregeknek, hogyha megmarta valami, azonnal a földbe ástak gödröt, s vaj karját, vaj lábát, vaj mit, tették hamar, gyorsan belé, hogy a föld kihúzza azt a izét.” (77 éves nő, Csíkjenőfalva, 2006. december 3.)

lával kenték meg kereszt alakban a tehenek hátsó combját.¹⁰⁸ A csurufála alkalmazásáról szól egy hidegségi vallomás is.¹⁰⁹ Borospatakon úgy hallottam, a kígyómarásra este, reggel kell ráolvasni {355}, Áldomáson „napfelkelte előtt, napszentületkor” {358}, Jávárdipatakon reggel, este, de „inkább napkelte előtt” {360}, a felsőlóki Komjátan napkelte előtt, délben és napnyugtakor {368} olvasnak ugyanez ellen. Egy csíkszentmártoni memorat szerint is napmente előtt kell olvastatni a kígyómarástól.¹¹⁰ Hogy a tarhvasi kéziratokban {361} említett kégyo nyelvű fű pontosan mi lehet, nem tudták megmondani.¹¹¹

¹⁰⁸ Balogh Ö. 1932, 351.

¹⁰⁹ „Ha megmarja a kégyó az állatot, vagy varasbéka, teszem fel, a fejős állatot megszopja, a tejét, akkor nagyapám azt mondotta, hogy egy seresüvegbe [...] emberszékletet kell tenni, s ha van pisire lehetőség, pisivel felvegyíteni, s ha nem, akkor vízzel. Az a szaros csurufála. S azt össze-rázni, s akkor hideg vízbe sőt tenni, s ha nyároló van, virágos csihánt kell szedni. Ahol megmarta az a gamat állat, vagy megszopta, ott azt a testrészt, abba a sós vízbe a csihánt mártani kell, s azt a testrészt, s még nagyobb helyen es meg kell aval dörzsölni. S a szaros csurufálát három reggel éhgyomorra bétóteni. Ulyan féllitret. [...] ... nagy szép ökreink vótak, s egyiket megmarta a kégyó. Én reggel a havasból lejttem, s akkor nem vót baj. S este, mikor mejek, az egyik ökörnek akkora feje vót dagadva, hogy mind egy kicsi cseber. [...] ... s úgy rázta a fejét, s úgy kusszogott, s itt a buzája úgy ki vótak fordulva s dagadva, s kezdem nezni [...] s hát az orra cikmáját marta meg. [...] S akkor én eztet megcsináltam ... [...] S legyen hála az Istennek, ezt nem éhgyomorra, ezt este csináltam, me [...] megijedtem, hogy ki tudja, reggelig mi lesz, s reggel es tőtöttem. S akkor még az ökörnek még az orráról a bőr se esett le. S egy onokatestvéremét megint megmarta... s ő ezt nem csinálta meg... s a bőre az ökörnek mind elrepedezett, miha főrő zsírval leöntötték vóna, s úgy lemejedett, s a farka es leszakadt. S a meénknek semmi baja ennél több nem vót. [...] S csak attól kellett megtérjen [...] mondta nagyapám, hogy megpogányítsa. Megpogányítsa, hogy nem megy tovább a mérgezés a testbe.” (79 éves nő, Gyimesközélpok, Hidegség, 2005. október 12.)

¹¹⁰ „Az erdőn megmarta a nénikét a kígyó. S akkor napmente előtt kellett tudtára adni annak a személynek, aki tudott arra olvasni. Napmente előtt. Szakasztott az udvarról három szál füvet, s a hármat három ágba fogta, s osztán mit mondott, nem tudom én se. Sietni kellett haza? Igen. Napmente előtt érjek haza. Napmente előtt tudjam tudtára adni annak a személynek, aki tud erre olvasni. S ha napszentület után ért volna haza? Az má akkor nem érvényes. [...] Azé kellett siessek nagyon gyorsan. Otthagytam mindent. Vótam olyan nyolc-kilenc, tíz kilométerre. Helyrejött-e? Helyre, hogyne. [...] Met a kígyómarásba bele lehet halni. Ha gyógyszer nem adnak. Veszélyes. Milyen füvet szedett, aki olvasott ez ellen? Az udvaron, milyent kapott. [...] Három szálal leszakított, s a hármat fogta a kezibe, így három ágba. Keresztesen. Így keresztesen fogta. S azzal vízre olvasott? Csak úgy. De jó sokáig olvasott. De hogy mit mondott, nem tudom.” (76 éves férfi, Csíkszentmárton, 2008. május 16.)

¹¹¹ A kígyó nyelvű-fű (lat. *Ophioglossum vulgatum*, ném. Ratterzünglein) szerepel Pápai Páriznál (Pápai Páriz 1767, II. 178; 1801, II. 186), kígyónyelvfű vagy kígyónyelvűfű (*Ophioglossum*, *Plantago lusitanica*) a Czuczor–Fogarasi szótárban (Czuczor–Fogarasi 1862–1874, III. 745), kígyónyelv-fű (*Plantago lanceolata*) és kígyó-nyelvű fű (*Plantago lusitanica*) Szinnyeinél (Szinnyei 2003, 1129), kígyónyelvűfű (*Plantago lanceolata*, *Taraxacum officinale*) az Új Magyar Tájsszótárban (ÚMTSz, III. 309), kígyónyelvű fű (*Plantago lanceolata*) székelyvársági gyűjtésben (Mészáros Á. 1998, 419). Egy 1744 és 1750 között lezajlott Csongrád megyei boszorkányper

A kígyómarás orvosolására – amint arra két ráolvasónk {359–361} szövege is utal –, az igen gyakran alkalmazott csihánon (csalán) kívül {354–355, 362–363, 366–370, 374} leggyakrabban három {353, 359, 361, 371–372}, ritkábban kilenc (háromszor három) szál {358} – nem egyszer pontosan meghatározott fajtájú – füvet, így névtelen füvet {376}, zablevelű füvet {373, 378} használnak. A lóvész ortodox kántor felesége kilenc nyírfahajtásból formáz keresztet a gyógyításhoz előkészített vizet rejtő vödörre¹¹² {257}. A ráolvasást háromszor {353, 360, 363–364, 366, 368–369, 371, 373, 376}, kilencszer {358, 377}, három egymást követő nap, kilencszer {372}, embernek egyszer, állatnak többször {357} mondják el, esetenként este és reggel {355}, napfelkeltekor és napszen-tületkor {358}, napfelkelte előtt és este {360}, napfelkeltekor, délben, és napnyugtakor {368}. A ráolvasó háromszori, kilencszeri elmondása, más, páratlan számosságokkal (öt, hét) együtt, az archaikus népi gyógyászat jellemzője {84–125/Megj.}, a kígyómarás elleni olvasásoknál használt három, kilenc fűszál alakjában tehát – hasonlóan a vízve-téskor használt izzó széndarabkákhoz – anyagi formát is nyer.¹¹³ A kígyómarásra alkalmazott csihányból is gyakran három szálat használnak a gyimesi és hárompataki csángók.¹¹⁴ Hasonló eljárás a csíki székelyeknél is él.¹¹⁵ Az Úz mentiek is használnak ilyenkor csalánt, gyakran ők is három szálat szakasztanak a gyógyításhoz, s mindegyik „tetejibe három lapi kell legyen”,¹¹⁶ a ráolvasáshoz használt „burjányok” számossága így a ráolvasó háromszori, kilencszeri elmondásával is kapcsolatban áll.

jegyzőkönyve szerint a vádlott „Disznó álla zsirját, és kígyó harapta füvet” kötözött egy legény késsel megsebzett lábára, hogy meggyógyítsa azt (Schram 1983, I. 278), a kígyóharapta fű, másképpen kígyófű, szentlászlófüve, azaz a kígyótárnics (*Gentiana cruciata*) azonban nem azonos a fent említett kégyo nyelvű fűvel (Erdész 1984, 43; Jávorka–Csapody 1958, 73), bár utóbbit is hasonló módon ajánlja gyógyításra Becskereki Váradi Szabó György Medicusi és borbélyi mesterség című munkája (1698–1703): „Kígyónyelvű fű igen jó, ha ötet disznóhájjal öszve töröd és öszve olvasztod, igen jó dagadást, rothadást, sebet véle kötni [...] nagy hamar gyógyítja, forrasztja az sebet.” (Hoffmann 1989, 417 [K1181]).

¹¹² A 18–19. század román kéziratosaiban is találunk példát arra, hogy „három szál fűvel” („cu 3 fire de iarbă”), máskor „három mogyorófával” („cu 3 lemne de alun”), „három mogyorópálcácskával” („trei bi[ți]șoare de alun”; „3 bețișoare de alun”) olvasnak kígyómarás ellen. (Timotin 2010, 286. o. XLV. sz., illetve 282, 285, 288. o. XLI, XLIV, XLVII. sz.)

¹¹³ A talán a Szentháromságra is utaló három, keresztesen tett fűszál {353} és az annak megfelelő háromágú villa {372} a csángóság körében – ahogy azt Hárompatakon is hallottam – igének nevezett, szövéskor, fonáskor összezsavart három cérna- vagy gyapjúsál analógiájára kapcsolatban állhat az Istentől eredő, nagyerejű, az ember által az ördögi, betegséget hordozó erők eltiltására használatos igével. Fentebb láthattuk, Csíkszentmártonon is „három ágba” összefonta a három szál füvet a gyógyító: „Három szálat leszakított, s a hármat fogta a kezibe, így három ágba. Keresztesen. Így keresztesen fogta. S azzal vízre olvasott? Csak úgy. De jó sokáig olvasott. De hogy mit mondott, nem tudom.” (76 éves férfi, Csíkszentmárton, 2008. május 16.)

¹¹⁴ Takács 2001, 467, 471, 479, 489.

¹¹⁵ „Keresztbe tesznek három csihánt. Arra hogy milyen imádságot mondnak, azt nem tudom én.” (59 éves férfi, Csíkszentgyörgy, 1998. június 11.)

¹¹⁶ 43 éves nő [sz. Gyimesfelsőlók, Rajkókpataka], Egerszék, 1997. október 21.

A következő öt szöveg, illetve szövegtöredék {362–363, 365–367} a kígyómarás elleni, fentebb említett „mennydörgéses” – „Tună în cer...” és hasonló kezdetű – szövegcsoporthoz {353–354, 359–363, 365–367} egy újabb altípusához tartozik.¹¹⁷ Ezekben a ráolvasókban a mennydörgéses kezdősor a földet érő – a kígyómarással analógiába vont – villámcsapás képét tartalmazó szövegrész nem közvetlenül követi, középük néhány jellegzetes, azonosnak tűnő, bizonyosan román eredetű, ám nehezen megfejthető sor ékelődik.¹¹⁸ Közvetlen szövegpárhuzamukat Egerszéken hallottam.¹¹⁹ Az említett szövegekből az eredeti ráolvasás mondókaszerűen átöröklődött változata nagyjából rekonstruálható lenne, lefordítani azonban így sem igen lehet, csupán egyes részeinek feltételezhető eredeti formája és jelentése tárható fel, így a már megfejtett természeti kezdőképpen („Tună în cer, / Fulgeră-n pământ...”)¹²⁰ kívül például a pepelice, pepelică feltehetőleg nem más mint pe pielită (‘bőrbe, hártýába, bőrön, hártýában’), a zsuzsice pepelice, zsuvi prepelics, zsuzsi prepelics összetétel ezért a bőrbe hatoló szúrásra (rom. rujiță ‘vadrózsa’), esetleg a bőrön ezáltal keletkező pírra, lobra, gyulladásra (rom. ruja ‘[arc]pír’) utalhat. A csángók előszeretettel élnek a kígyómarás kicsinyítésének eszközével (deminutio), s hasonlítják azt valamilyen kevésbé ártalmas lény, például madár, légy vagy méh csípéséhez,¹²⁰ amint azt következő két szövegünkben {368, 370} is láthatjuk. Így járnak el esetenként a románok is.¹²¹ A domni hirisztó, dumne hirisztó kifejezés jelentése Krisztus Úr(unk), a Májke prácse szécsi, májká szprecs, majkász precs kifejezések a Szűzanyára (rom. Maica Precista) vonatkoznak, az azsitor a román ajutor (‘segítség’) lehetett eredetileg, a „domni hirisztó / Májke prácsi szécsi nési di azsitor” rész tehát az Úrjézus és a Szűzanya által a betegség meggyógyításához nyújtott segítségre utal.¹²²

Az újabb szövegcsoporthoz tartozó¹²³ két ráolvasó {368, 370} kezdősorában is szereplő muszka, muszke kifejezés a román muscă (‘légy, méh’) megfelelője. A szövegekben inkább a légyről lehet szó, a méh ugyanis az isteni erők képviselője.¹²⁴ Így hallottam Magyarcsügésen is.¹²⁵ Említett ráolvasóinkkal {368, 370} megegyezően kezdődik egy magyarcsügési olvasás szövege is, az abban szereplő mustyi a muscă többes számának (rom. muște) torzult formája lehet.¹²⁶ Mindez arra utal, a ráolvasó szavai erejével a kígyó

¹¹⁷ Takács 2012a, 426–428.

¹¹⁸ Takács 2012a, 426.

¹¹⁹ Takács 2001, 487.

¹²⁰ Kallós 1966, 155; Takács 2001, 489, 492.

¹²¹ Gorovei 1931, 396.

¹²² Takács 2012a, 427.

¹²³ Takács 2012a, 456–457.

¹²⁴ Bosnyák 1980, 45. o. 371. sz.; Halász 2005, 159. o. 722–723. sz.

¹²⁵ „S aszondták, hogy a méhek a Szűzanya könnyecseppjeiből lettek. S a méheknek nem es ugy mondják, hogy megdöglött, hanem hogy meghalt. Aszmondták, hogy nem szabad aszmondani, hogy megdöglött, csak azt, hogy meghalt, me a Szűzanya könnyecseppjeiből lettek. [...] A darázs, az má nem. A darázs az ördög.” (84 éves nő, Magyarcsügés, 2005. március 24.)

¹²⁶ Takács 2001, 489, 491.

marását egy szintén „harapós”, ám kevésbé veszélyes lény csípéséhez hasonlítja, azaz kicsinyíti azt, ezáltal is könnyítvén a gyógyulást. Egy román ráolvasóban az anyajuhot szúnyog csípi meg,¹²⁷ egy gyimesközéploki szöveg a kígyómarást egy madár csípésével hozza kapcsolatba.¹²⁸ A baj, illetve a baj okának igei csökkentése a bajok elhárítására alkalmazott visszaszámláló ráolvasókkal¹²⁹ is kapcsolatban van.

Komjáti olvasásunk {368} egyes soraihoz hasonló, töredékes részek a hárompataki-ak ráolvasóiban is szerepelnek.¹³⁰ A szövegek egésze nem érthető, egyes elemeik eredeti változatai azonban feltárhatóak, néhol jelentésük is megragadható. Az ezerincin périnciri szövegrész másutt is előjön („ezeriszte pisztirice”; „azeriță, pistriță”, „azerica peszterica”, „azariszta, pisztiriszta”),¹³¹ a hasonló összetételekről fentebb már olvashattunk.¹³² A „gurá, / Tá lumnea tá”, „Gurá tá, Lumnyeá tá...” rész, amelyhez hasonló szerepel egy csinódi olvasásban is („tátá lumnya”),¹³³ minden bizonnyal a román ráolvasókban gyakori „curat(ă), luminat(ă)” (‘tisza, fénylő’) fordulat (pl. „Să rămăie curat, luminat, ca Sfânta Maica cine-a dat” ~ ‘Hogy maradjon fénylő, tisza, amint a Legtisztább Szűz adta’) romlott változata.¹³⁴ Változatai a kígyómarásra való csángó ráolvasók monodokaszerű rétegében gyakoriak.¹³⁵

Következő néhány szövegünk {371–374} kígyó- és menyétmarás gyógyítására szolgál. A ráolvasók voltaképpen egyazon, két változatban – kígyó- és menyétmarás ellen – használt hajdani ráolvasó emlékei,¹³⁶ effelől szorosan összefüggő szövegük nem sok kétséget hagy. Mindegyik ráolvasó szöveg Alcsíkról származik, értelem nélkül, mondókaszerűen elmondott szövegük eredetije feltehetőleg román nyelven hangzott el, azt a 17–19. században az említett falvakba zsellérként vagy jobbágyként költözött románoktól tanulhatták el a helybeliek.¹³⁷ Egy csekefalvi asszony maga is úgy gondolja olvasásáról, hogy „egy szó sincs benne magyar” {372}. Csíkszentgyörgyi ráolvasónk {371}, amely a következő két olvasás {372–373} egyesített és ezáltal lerövidült változata, a már említett, 1943-ban közölt, ugyancsak csíkszentgyörgyi,¹³⁸ valamint egy kotormányi eredetű, Újtusnádon rögzített, csinódi¹³⁹ és egy másik csinódi¹⁴⁰ szöveg közvetlen párhu-

¹²⁷ Gorovei 1931, 396.

¹²⁸ Kallós 1966, 155.

¹²⁹ Pócs 1985–1986, I. 153–154. o. VII.88.1–VII.92.

¹³⁰ Takács 2001, 472–473, 488, 489.

¹³¹ Salamon 1987, 197; Takács 2001, 472–473, 488, 491.

¹³² Takács 2012a, 457–460.

¹³³ Takács 2001, 488, 491.

¹³⁴ Takács 2012a, 460.

¹³⁵ Bosnyák 1982, 123. o. 427. sz.; Salamon 1987, 197; Takács 2001, 488, 489, 472.

¹³⁶ Salamon 1943, 10.

¹³⁷ SZOT, IV. 494–496; Szócs J. 1998, 94–95; 1999, 132–133; Báth J. 2007, 135; Takács 2012a, 443–451.

¹³⁸ Salamon 1943, 10.

¹³⁹ Takács 2001, 493–494.

¹⁴⁰ Magyar Z. 2009, 441.

zama, mindkét állat marására utal („Muszkature nivásztujka sárpékum...” – vö. rom. mușcătură ’marás, harapás’, nevăstuică ’menyét’, șarpe ’kígyó’). Következő ráolvasásaink {372–373} esetében a kígyó-, illetve menyétmarásra használatos szöveg külön-külön került lejegyzésre, átöröktetésre („Ince ince muskadóre dézs kárpe...”, illetve „Ice ice nevasztójka dézs kárpe...”, valamint „ice ice Músketuré béskarpekó...”, illetve „ice ice Musketóre Nevesztujka...”), bár – amint a szentmártoni kéziratason olvasható – a különböző marásokra való ráolvasások szövegét csak egyetlen szó „vallóztatja”, azaz változtatja, különbözteti meg {373}. Hasonló ráolvasókat használnak a kígyómaráson (mușcătură de șarpe) kívül a menyétmarásra (mușcătură de nevăstuică), s ugyanígy a gyík (șopârlă, șopârlită) – vagyis az általuk, összefoglaló néven, dihánieként (’fenevadak’) emlegetett mérges, csípős, marós állatok – által megmart emberek, de kivált állatok gyógyítására is a románok.¹⁴¹

Az „Ice, ice...”, „Ince, ince...”, „Ite, ite...”, „Ice, ice, etice...” {371–374, 376–378} és hasonló kezdetű szövegcsoporthoz¹⁴² feltételezhető eredetéről és a mondókaszerű szövegek értelmezésére lehetőséget adó román párhuzamokról másutt már részletesen írtam.¹⁴³ Az említett ráolvasókhoz hasonló szövegrészt tartalmazó, felirata szerint kígyó-, avagy menyétmarásra való (De mușcătură de șerpe, sau de neviscă) román deszkentálást közöl Máramarosból Ion Birlea.¹⁴⁴ Feltehetőleg ennek a szövegcsoporthoz az emléket őriz egy csíkszentmártoni memoratban felbukkanó Ciciri (Ice, ice) és Sárika (Șarpe) kígyónév is {378}. A ráolvasócsoporthoz román párhuzamában – a kőszirtnél ülő „ördögi leány” („fată împelițată”) alakjával kapcsolatban – előjövő „Ite în trei ite”,¹⁴⁵ amelyet, kissé nehézkesen, talán ’háromnyüstös nyüstök’-ként fordíthatnánk, a másvilágra utal, hiszen három nyüsttel, e világban, nem lehet szőni. Nyilvánvalónak tűnik, hogy fenti ráolvasóink {371–374, 376–378} magyar anyanyelvi közegben való hagyományozódása során a szöveg torzulását annak értelmetlen szóhalmazként való továbbörökítése okozta.¹⁴⁶

A ráolvasással átváltoztatott, paraliturgikus házi szentelménnyé tett víz helyben való elfogyasztása {372, 376, 378} a marása után a vízhez siető és ott a száját kimosó kígyó megelőzésére szolgálhat, hiszen – amint látni fogjuk – a székelyek és csángók, de a románság archaikus gyógyászatában is ez a kígyómarás orvosolásának, esetenként a marós kígyó elpusztításának egyik alapfeltétele.¹⁴⁷ Az említett cselekmény ugyanakkor a kígyómarás elleni ráolvasások néhány egyéb, szintén igen archaikusnak tűnő vonására is felhívja a figyelmet, nevezetesen arra, hogy a ráolvasással átlényegített vízzel a távolba hatva is lehet gyógyítani. Erre fejezetünkben két gyimesi példát olvashatunk

¹⁴¹ Gorovei 1931, 395–401; Birlea I. 1968, II. 397.

¹⁴² Salamon 1943, 10; Takács 2001, 493–494; Tánczos 2006, 149; Magyar Z. 2009, 441. o. 513–514. sz.

¹⁴³ Takács 2012a, 443–454.

¹⁴⁴ Birlea I. 1968, II. 397; vö. Gorovei 1931, 398; Takács 2012a, 443–447.

¹⁴⁵ Birlea I. 1968, II. 397; vö. Gorovei 1931, 398.

¹⁴⁶ Takács 2012a, 443–454.

¹⁴⁷ Takács 2012a, 455–456.

{355, 360}, de tudjuk, hogy ugyanígy gondolkodnak erről a hárompataki csángók is.¹⁴⁸ Ilyenkor a ráolvasás után az átlényegített vizet elviszik a beteghez, s annak megmárt tagját megmossák, megkenetik vele, vagyis a beteg a gyógyítóval ugyan nem kerül közvetlen kapcsolatba, az általa átváltoztatott vízzel azonban igen.¹⁴⁹ Egyesek megkenik és meg is itatják a megmártat {377}, mások csak megitatják {376, 378}, akadnak ugyanakkor, akik a megmárt tehén gazdáját vagy annak valamely családtagját itatják meg, az állat gyógyulása érdekében {372}. Utóbbi esetben a megmárt állat semmiféle fizikai kapcsolatba nem kerül sem a ráolvasó tudományossal, sem pedig az általa elkészített, gyógyító hatású vízzel, hiszen utóbbit a családhoz tartozó személy issza meg a gyógyulás érdekében. Ilyenkor a szükséges vizet otthonról, a sérelmet szenvedett család udvaráról („élet”-éből) kell vinnie egy közvetlen rokonnak, családtagnak, akinek ezt a vizet a ráolvasás után azon nyomban meg kell innia, nem hagyhat belőle egyetlen cseppet sem, bármennyi legyen is, de nem is viheti magával. A ráolvasással átváltoztatott, a szenteltvízhez hasonlóan szaporítható víz {353, 371} tehát egy családtag általi elfogyasztása révén lesz a távolba hatóan is gyógyító erejűvé, ami a család igen archaikus felfogására, a családfő nevének hatalma és védelme alatt élők szoros vér- és lélekközösségére utal.¹⁵⁰ Az idős, csekefalvi asszony vallomásában foglaltakkal {372} egybehangzóan emlékeznek gyógyító ráolvasására a falubeliek.¹⁵¹ Hasonlóan jártak el menyétmarás

¹⁴⁸ Takács 2001, 460, 465.

¹⁴⁹ Az „olvasott vizet” nem jó átvinni a formákat, kötöttségeket feloldó folyóvízen, mert elveszítheti varázserejét: „Ángyom diszköntált. Ment a vizen túl, ha túl voltak a marhák, hogy ne kelljen a vizen keresztülhozni, amire olvasott, azt a vizet. Nem vót jó, hogy menjen keresztül a vizen. A folyóvízen. S a marháink túl voltak, s keresztülment az öregasszon a patakon, s ottogyon olvasott. Mondom, hogy elfelejtettem. Ingemet megtanyított vót, de elfelejtettem, hogy hogy vót, hogy mondta. Tudok annyit, hogy: »Chisiță, chisiță, ai ieșit din iară, ai ciolan cărare... A fűből az ösvenbe kijött...« de tovább nem tudom, elfelejtettem. Nem tudom megmondani, hogy hogy mondta az öregasszon, hogy hogy tanyított vót. Nem tartottam az eszembe.” (67 éves nő, Gyimesbükk, Rakottyás, 2005. október 16.)

¹⁵⁰ A hagyományos nagycsalád a fenti példák alapján egységes élő szervezetként írható le, amelynek bármely tagján esett sérelme – a vérből, lélekből, névből eredő egység miatt – más tagjain át is orvosolható, s amely egységbe az „élet”-en (udvar) tartott „szent állatok” {162–204/Megj.} is beletartoznak, ezért gyógyítható a megmárt tehén is a távolban elfogyasztott víz által. A tulajdonosukkal létegségben álló vagyontárgyak (pecunia) képzetének gyökerei nyilvánvalóan legalább a középkorig nyúlnak vissza (Gurevics 1974, 40).

¹⁵¹ „Egyszer úgy jártunk, hogy a tehenünknek, ahogy fejjük... látom, hogy olyan piros színe jön a csicsból, az egyik csicsból a tehénnek. [...] Mondom, vagy kigyó marta meg, vagy menyét, vagy nem tudom. S vót nekem itt egy komaasszonyom, s aszmondja: – Komaasszon, menj le Anna nénihez! Menj le, s olvastassál a tehénnek a tőgyire. El es mentem, le. A vizre olvasott, én ott helybe megittam. Másodikszor, mikor lementem, olvasott, helybe megittam azt a kicsi vizet, hazajövek, hát a tehenyemnek a tőgye helyrejött, a csicse! Semmi baja nem lett. Itt, a másik komaasszonyomnak a leánnya, növelt leánnya nem ment, szépen a tehenet le kellett üssék. Met ezek a mostani fiatalok ebbe nem hisznek. [...] Aszmondják, ez csak olyan hülye

esetén Csíkszentgyörgyön is.¹⁵² A hit, hogy a marás után a kígyó azonnal a vízhez siet inni, a megmártak pedig a gyógyulás érdekében meg kell előznie őt {372, 376}, a csángók és székeltek, de a románság körében is általánosan ismert volt hajdan.¹⁵³ Erre utalnak a magyar és román nyelvű csángó ráolvasók,¹⁵⁴ de a románság deszkentálásai is.¹⁵⁵ Ugyanerről hallottam Csíkpálfalván és Csíkszentgyörgyön is.¹⁵⁶

A végső soron talán az apokrif Tamás evangélium (2. század) egyik görög változatának (Evangelium Thomae Graece A) XVI. részében olvasható – fejezetünk bevezetőjében idézett – történet (ahol a gyermek Jézus ráolvasásától a kígyó széthasad, a megmárt Jakab pedig egészséges lesz) „kai to thérion erragē” (‘s az állat meghasadt’, ‘a vadállat pedig szétszakadt’) kijelentésében¹⁵⁷ gyökerező felfogás, miszerint a kígyó a

beszéd. De nem igaz. Ezelőtt az öregjeink mindent tudtak.” (72 éves nő [sz. Gyimesbükk, Bálványospataka], Csíkcsekefalva, 2006. június 5.)

¹⁵² „Elbetegedett nagyon. Menyet marta meg. Jöttünk az erdőről. S vót egy néni, aki tudott imádkozni. S vizet kellett vinni. S ő imádkozott. S amennyi vizet vittél... én például mentem, s én nem tudtam, hogy egy liter víz vagy egy fél elég. Három litres fazékkal merítettem. S azt én meg kellett igyam. Mind. Nem szabadott előnteni. S jól elbetegedtem. Mit tudtam, hogy... Aszmondták, kell vinni a vizet. Nem szabad onnat, a háztól vinni, hanem hazulról kell vinni. S nem tudtam. Azt én mind meg kellett igyam. Ő arra a vízre imádkozott rá? Igen, igen. Imádkozott. De nem tudom, met ugye, ő se tanyított.” (78 éves nő, Csíkszentgyörgy, 2007. május 29.)

¹⁵³ Diószegi 1960b, 92–93; Kallós 1962 [EA 5606], 27; 1966, 155; Erdész 1984, 42; Zólyomi 1986 [EA 23003], 8; Takács 2001, 486; Halász 2005, 275. o. 1168. sz.; ŐEZ. VI. 58; Candrea 1999, 108.

¹⁵⁴ Diószegi 1960b, 93; Kallós 1966, 155; Takács 2001, 485; Halász 2005, 275. o. 1168. sz.

¹⁵⁵ Teodorescu 1885, 394–395; Marian 1886, 224, 226–228; ŐEZ. I. 118; II. 89, 164; XIII. 12; XIX. 152; Tocilescu-Țapu 1900, I. 594; 1981, III. 302; Candrea-Densusianu-Sperantia 1906–1908, I. 417; Gorovei 1931, 397–398.

¹⁵⁶ „Kell, rögtön oda kell menni, hogy vizet igyék. Ha megmarta a kígyó. Hogy nehogy a kígyó kapjon hamarabb vizet, hanem az, akit megmárt. Aszmondják [...] a kígyó arra igyekszik, hogy kapjon vizet. [...] S hogy ne ő kapjon hamarabb vizet, hanem az, akit megmárt. Akkor má meggyógyul az illető, úgyhogy akkor nem lesz semmi következménye neki. [...] Aszmondták, ha még a téhen lábának a nyomából, abból vesznek vizet, az is jó. Csak víz legyen. Nem kell, hogy folyóvíz legyen? Nem. Akármilyen állóvíz. [...] Csak legyen víz. Me a kígyó abba igyekszik, hogy valahogy vizet kapjon előre. Mondom, ezt mind édesanyáméktól, az öregektől tudom.” (83 éves nő, Csíkpálfalva, 2006. június 6.); „De arra mondnak valamilyen imádságot. Keresztbe tesznek három csihánt. Arra hogy milyen imádságot mondnak, azt nem tudom én. Annyi vizet meritnek, hogy aki menyen, hogy olvastasson [...] azt a vizet meg kell igya. Ugyhogy vizet túl sokat ne, met olyanyok vannak, hogy három liter vizet es odaviszen, de azt nem bírja meginni. Egy csipor víz lefolyva elég. Ez arról jár, hogy a kígyó mikor marta, a vízhez ér, ő vízbe a száját kiöblíti. Azért kell ezt a vizet meginni az imádság után, hogy az övé, amit má ivott ő, vizet kapott, hogy a daganatja tudjon megszűnni. Me, ha nem, nem tud a daganatja megszűnni. Ennyit tudok erről es.” (59 éves férfi, Csíkszentgyörgy, 1998. június 11.) Az elképzelés Csíkszentmihályon ugyancsak ismert (Szócs V. – Szócs A. 2008, 219).

¹⁵⁷ Tischendorf 1853, 147; 1876, XXVI–XLVIII, 154–155; vö. Raffay 1905, 83; Adamik 1996, 23, 145.

ráolvasás következtében széthasad, tükröződik jó néhány magyar és román nyelvű szövegben is.¹⁵⁸ Az elképzelés a románság ráolvasóiban ugyancsak megjelenik,¹⁵⁹ a szövegekben hagyományozódó tudás itt is – mint a székely és csángó olvasások egy csoportjánál – összhangban áll a ráolvasást kísérő (vízívó) cselekedetekkel.¹⁶⁰

A már említett, „Ice, ice, etice...” és hasonló kezdetű szövegcsoporthoz {371–374, 376–378} tartozó egyes ráolvasók {376–377} talán a romlott szövegek értelmezési kísérleteként is felfoghatóak.¹⁶¹ A mitikus tizenkét kígyó {376} alakjánál a mondókaszerű szöveg újraértelmezési kereteit a székelység – asztrális vonatkozásokban bővelkedő – archaikus hagyománya biztosítja. Megegyező felfogásra (s talán közös eredetre) utal egy, a fentivel nyilvánvaló kapcsolatban álló – az eredeti, érthetetlenné torzult szöveg-szalagot szinte csak más tördelésben használó – csíkszentgyörgyi ráolvasó.¹⁶² A kilenc főkígyó alakjához kapcsolta, alcsiíki {371–373, 375–378} és – talán alcsiíki eredetű – csinódi {374} szövegeinkkel ugyancsak nyilvánvalóan összefüggő, ráolvasóját egy idős, csíkmenasági asszony is.¹⁶³ A tizenkét kígyó, illetve a kilenc főkígyó nevének felsorolása – valamint a kígyók neveinek „kilenc nyelven” való elmondása {377} – ugyanakkor arra a szokott eljárásra is utal, amikor a ráolvasóban a betegséget okozó gonoszok mind egyikét megemlítik, hogy a bajt a gonoszúzás során egészében legyűrhessék, eltilthassák, azaz a számára kijelölt térrészbe (másvilág) űzzék. A kilenc főkígyó ráolvasókbeli alakja a kígyók közösségéhez, mint ördögi rontást hordozó csoporthoz kötődik. A kígyókövet fúvó hullók vezetője, a kígyókövel, gyémánttal bíró, sárkánnyá változó kígyókirály (főkígyó) alakja révén ez a képzet nagy idő elleni szövegeink világához is kapcsolódik {1–83/Megj.}.

¹⁵⁸ Kallós 1962 [EA 5606], 27; 1966, 155. Takács 2001, 485, valamint Diószegi 1960b, 93; Halász 2005, 275. o. 1168. sz.

¹⁵⁹ Teodorescu 1885, 394–395; Marian 1886, 224, 226, 227, 228; ŐEZ. I. 118; II. 89, 164; XIII. 12; XIX. 152; 1981, III. 302; 1900. I. 594; Candrea–Densusianu–Sperantia 1906–1908, I. 417; Gorovei 1931, 397–398.

¹⁶⁰ Takács 2012a, 455–456.

¹⁶¹ Takács 2012a, 451–453.

¹⁶² Tánczos 2006, 149.

¹⁶³ „Iceice, dréice, / muskotálá sárpáki, / unflor szcífle, / reáku kacareáku / nyivásztulko. A Jóisten vigasztalja meg! [...] Ez a kilenc főkígyó neve, nem tudom, milyen nyelven van. [...] Nekem örökké használt, akárkinek mondtam.” (85 éves nő, Csíkmenaság, 1980. július 28. A gyűjtő, Tánczos Vilmos szíves levélbeni közlése alapján.)

15. Torokgyíkra {379}

A fejezetünkben szereplő csíkszentgyörgyi olvasás torokgyék gyógyítására való.¹ Ezt a betegséget, a székely-csángó nyelvhasználatban továbbá törökgyéket, gelkát, gilkrét, gerkát, gilcít (rom. gilcă 'golyva, torokdaganat'), az archaikus hit szerint, az tudja gyógyítani, aki saját kezével gyíkot, „szent györgyi gyéket”, „étőgyéket” (Salamandra salamandra), esetleg „kecskekígyót” vagy „vakhoncsokot” (vakond) ölt.² A moldvai csángók, bukovinai székelyek szerint a „tisza fejr, havasi gyék” testének, hátának, a tavasszal először megjelenő gyík „gusájának” (torkának) megsimogatása által is gyógyítóvá lehet az ember.³ Az étőgyék alvilági teremtmény, porrá égetett testének borbán való beadásával ölni is lehet, mert az az emberi szervezetben meglevenedik, megsokasodik.⁴ A betegséget okozó gyík-alak miatt lehet a torokgyík hatásos orvossága a gyíktojás.⁵ A gilkrét, a torog'gyéket egy lézpedi ráolvasó – a fentiekén kívül – brénkának (rom. brăncă 'torokdaganat'), szokának (golyva), csumának (rom. ciumă 'pestis'), hollérának, dagadásnak és ángyinának (rom. angină 'torokgyulladás') is nevezi.⁶ A betegségeknek ez a csoportja az archaikus népi gyógyászatban szorosan összefügg egymással. Erre utal a torokgyík csumagilka megnevezése is.⁷

Ráolvasónk a jellegzetes gyékényág-kőpárna motívumra épül {84–125/Megj.}. A torokgyíkot, torokfájást népünk körében más típusú ráolvasókkal is gyógyítják, ugyanakkor a szövegünkkel rokon olvasásokat is alkalmasnak tartják más betegségek orvosolására. A torokfájást, torokgyíkot, gilkrét a magyarság a Kárpát-medencében szinte mindenütt⁸ igen sokféle, közöttük a fejezetünkben szereplőhöz hasonló, a gyé-

¹ Torokgyíknak hagyományosan a diftériát nevezik, itt azonban – amint látni fogjuk – jó néhány, hasonló külsőségek közepette megjelenő, ezért a népi gyógyászatban összetartozónak, illetve azonosnak gondolt betegség gyógyításáról van szó.

² Diószegi 1960b, 42, 63–65; Kallós 1966, 146–147; Bosnyák 1973, 289; 1980, 179. o. 1463. sz.; Csoma 2000, 30; Halász 2005, 254–255. o. 1082, 1084–1086, 1088. sz.; Frenzl 2008, 325.

³ Hegedűs 1952, 160; Bosnyák 1973b, 289; 1980, 42, 179. o. 338, 1464. sz.; 1984, 28. o. 205. sz.; Halász 2005, 254. o. 1083. sz.

⁴ Bosnyák 1973b, 294; 1980, 42. o. 337. sz.; Takács 2001, 437–438.

⁵ Takács 2001, 438; Frenzl 2008, 325.

⁶ Hegedűs 1952, 44.

⁷ Pócs 1985–1986, I. 133. o. VII.11.10, (Lükő Gábor gyűjtése).

⁸ Így pl. Bács-Bodrog, Csanád, Csongrád, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Nógrád, Pest, Somogy, Szabolcs, Torontál, Udvarhely megyében, de a Gyimesben, Moldvában, Bukovinában is.

kényagy-kőpárna képehez kötődő ráolvasó szövegekkel gyógyítja.⁹ Az említett szöveg-típusok közül a földanyához fohászzkodó ráolvasók történeti előképeként a Bornemisza Péter-féle Bájoló Imádságok (1578) egyikét (Az kinec az Torkaba erezkedet) jelölhetjük meg.¹⁰ Egy a 17. század első harmadából való, keleuenről, torok gikrol használatos ráolvasó jellegzetes alapotívumát,¹¹ annak 16. század eleji előzményét és későbbi párhuzamait kötetünk egyik csíkmadarasi vízvetése {156} kapcsán már említettem {126–161/Megj.}. A ráolvasók területi megoszlására jellemző, hogy míg másutt az egyéb típusú, addig a magyarság keleti végein, a Gyimesben, Moldvában, Bukovinában – a visszaszámláló olvasásokon kívül – a gyékényagy-kőpárna motívumára épülő szövegek vannak többségben. A hárompataki és moldvai csángóság hagyományából előkerültek a gyógyító erő (Szent Ilona, Szép Szűz Mária) gonosszal (hetvenhétféle gelka; „ízben, csontba’ járó” torokgyék) való találkozását elbeszélő szövegek is.¹²

A fejezetünkben szereplő gyékényagy-kőpárna motívumú, népünknel mindenütt elterjedt ráolvasókat ugyanakkor más betegségek, így emlődaganat, fájdalom, kelés, kelevény, mellfájás, nyilamlás, pokolvar, rándulás, seb, szemfájás, szemverés, „támadás” gyógyítására is használják. Számos szövegváltozat ismeretes az udvarhelyszéki, csíki és bukovinai székelyek, a gyimesi és moldvai csángók hagyományából.¹³ Kötetünkben is felbukkannak igazet {122–123, 155–157}, nagy marin {301}, csomók {302} orvosolására használatos variánsok. A ráolvasótípus történeti előzményeiről már olvashattunk {84–125/Megj.}.

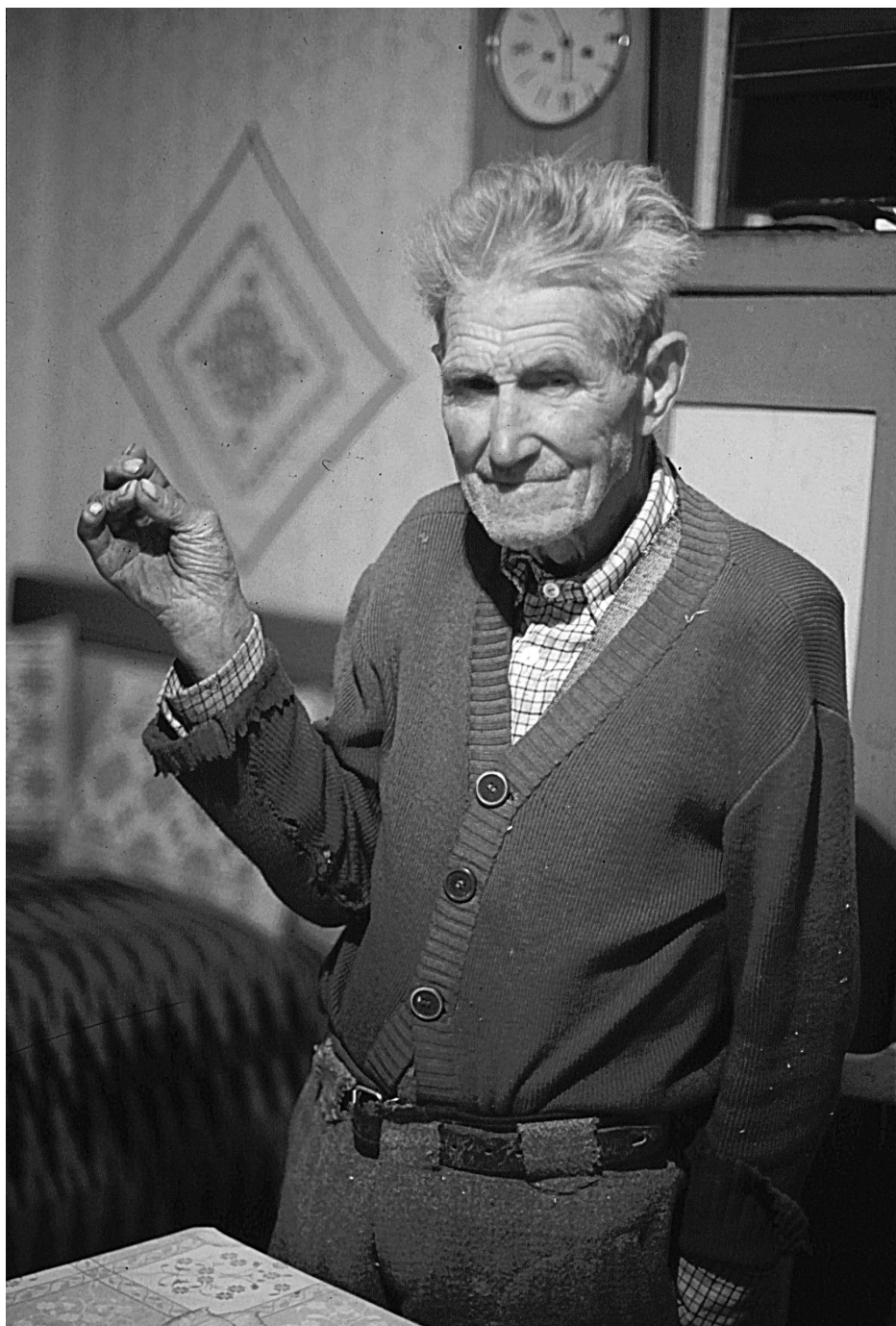
⁹ Elküldő, fenyegető: Pócs 1985–1986, I. 37. o. I.2.14; lehetetlen feltételt szabó: Polner 1978, 96; Pócs 1985–1986, I. 102. o. IV.2.23.1–2; visszaszámláló, kicsinyítő: Jankó 1893, 255; Hegedűs 1952, 44, 159–160; Diószegi 1957, 162–163, 170; 1960b, 62–64; Kallós 1966, 151; Bosnyák 1973b, 289; 1980, 156. o. 1308. sz.; Pócs 1985–1986, I. 133, 146, 153. o. VII.11.10, VII.64.1, VII.88.1; Halász 2005, 254. o. 1084, 1086–1087. sz.; Földanyához fohászzkodó: Ipolyi 1987, 212; Kálmány 1891, 36; Fekete 1907, 125; Ferenczi I. 1973–1974, 293; 1977, 338; Polner 1978, 62; Pócs 1985–1986, I. 222–223. o. XI.2.2.1–XI.2.14; exorcizmus-formula: Kallós 1966, 151; hármás áldás-, átokformula: Kálmány 1881–1891, III. 155; Polner 1978, 63. Pócs 1985–1986, II. 380. o. XIII.74.2; egyszerű fohász: Pócs 1985–1986, II. 397. o. XIV.1; vallásos szöveg, amulettszerűen: Kálmány 1881–1891, II. 13; gyékényagy-kőpárna típus: Istvánffy 1896, 368; Herkely 1937, 184; Hegedűs 1952, 44; Diószegi 1960b, 64–65; Kallós 1966, 151; Bosnyák 1973b, 289; 1980, 160–161. o. 1334–1335. sz.; 1982, 125–126. o. 446. sz.; 1984, 57–58. o. 473. sz.; Erdélyi 1976, 101; Pócs 1985–1986, II. 537–538. o. XV.11.18; Csoma 2000, 30.

¹⁰ Horváth C. 1921, 439; Bolgár 1934, 24.

¹¹ „hol szant uala szent szeries, / szant uala keöueth, / veth uala keöueth, / ekeje vala gjik, / barma vala beka, / ostorossa vala kigjo...” (Pócs 1985–1986, II. 541. o. XV.13.2).

¹² Tánczos 1995, 130–131; Takács 2001, 436–437.

¹³ Hegedűs 1952, 44; Diószegi 1960b, 64–65; Kallós 1966, 151; Bosnyák 1973, 289; 1980, 160–161. o. 1334–1335. sz.; 1982, 125–126. o. 446. sz.; 1984, 57–58. o. 473. sz.; Ráduly 1997, 127; Csoma 2000, 26; Balázs L. 2002, 402; Halász 2005, 255. o. 1088. sz.

A „torokgyék” gyógyítására használt két „nevetlen ujj”. (Csíkszentgyörgy)

379. Például... ilyen torokgyék fájás, s vót ez az étőgyík, amit meg kellett ölni a két nevetlen ujjal. Evel a két nevetlen ujjal. A nagyujj, s a második a negyedik ujj [gyűrűsujj]. S azt a gyíkot, olyan tarka, fekete s sárga, étőgyíknak nevezzük itt, hát én es öltem. S meg es tanóltam egyik öregasszontól az imádságot, amit kell elmondani, és azt a torokfájást kellett huzogolni. Volt úgy, nálunk megtörtént az, hogy a jó südő disznyócska úgy egybe elbetegedett, s hircelni kezdett. Mondom, ennek torokgyékja van! Abba a helybe nekiálltam, megcsináltam, s félóra múlva menyünk, nézzük meg, hogy van, s hát a malaccal nincs semmi. Arra azt mondja, veti a keresztet:

Gyékenn ágya, kőpárnája,
sótalan kása,
Jézus Krisztus mondása.

Az Üdvözlégy Máriát kellett elmondani, s aval aztán azt közbe mondta, s akkor esmént az Üdvözlégy Máriát. [...] Megcsinálja háromszor, s ennyi vót az egész. De meg kellett, ezt a gyíkot meg kellett ölni. Egész nap hordtam! Az se döglött meg, csak, amikor este a Nap lement. Addig nem döglött meg. Egész nap így hordtam, ne. Egy öregasszon tanított vót arra, hogy mit kell imádkozni. Osztán vót úgy, hogy reakptak arra, hogy sok helyre kellett vóna menni, de osztán azt nem szerettem én, hogy menjek valakihez oda. Nem foglalkoztam azzal, hogy menjek s csináljam.

Mindegy volt, mikor olvas rá? Reggel, este?

Mindegy vót. Minél hamarább, ugye, a beteg állatot, ha észrevette, akkor minél hamarább. Nem az számított, milyen órába vót, hanem milyen időszakba kapta el az ember.

Sem a nap, sem az óra nem számított.

Nem. Nem.¹⁴

MEGJEGYZÉSEK {379}

Fenti ráolvasónk {379} kapcsán az idős férfi két nevetlen ujjáról (nagyujj, gyűrűsujj) beszél. Az emberi kéz ujjai közül a legtöbb hiedelem az ún. nevetlen ujjhoz (nevezetlen, nevetlen ujj stb.)¹⁵ fűződik, amely általában – bár nem kizárólagosan – a gyűrűsujj. A nevetlen ujj kifejezés már a Kolozsvári Glosszában (1577) felbukkan, ahol az ujjak

¹⁴ 82 éves férfi [sz. Menaságújfalu], Csíkszentgyörgy, 2007. október 19.

¹⁵ Pócs 1964, 177.

nevei: húelk, asag uj, keozepseo, nevetlen, kyczin.¹⁶ Szenczi Molnár Albertnél (1604) a nevetlen uy, nevetlenuy – ugyanott a középső Nevendekenuy („Medius”) is – a latin annularis digitus (’gyűrűs ujj’) megfelelője.¹⁷ Pápai Páriz a nevetlen-újat az annularis digitusszal (és a német der Gold-Fingerrel), míg azt a magyar gyűrűs ujjal határozza meg.¹⁸ Szerepel a nevendék, nevetlen ujj a Magyar Tájszótárban (MTSz 1838.), de Ballagi Mórnál is (nevetlen-ujj, nevendék ujj).¹⁹ A Czuczor–Fogarasi szótárban a nevetlen ujj másként nevendékujj, gyűrűs ujj.²⁰

A magyar néphit sok, idevonatkozó példáját közli Bosnyák Sándor, aki megállapítja, „a nevetlen ujj varázserővel bír, legjellemzőbb vonása, hogy gyógyít”.²¹ Szeged környékén – így Tápén, Szőregen, Deszken is – a beteg testrésze a nevetlen ujjal keresztet vetve, húzva, ráolvasással gyógyították az árpát, a támadást, a gilvát, a sühöt, a pokolvarat, a szemfájást, a kelést.²² Lábfájásra való mindszeinti ráolvasónál „a szíven a job gyűrűs ujat teszük amig az imácság tart”.²³ Hódmezővásárhelyen a nevetlen ujjról csöppentettek vizet a szemmel vert gyermek szájába,²⁴ a zagyvarékasiak a pokolvarat, az árpát, a csipát, az orbáncot gyógyítják a nevetlen ujj segítségével,²⁵ Hajdúsámsonon a tályogfélét kerítik vele.²⁶ Bátyon a hidegleléses szája szélét kenik, illetve a vízvetésnél a parázsló gyufaszálakat lökik a vízbe a gyűrűs ujjal.²⁷ A göcsejiek a fájós szemet kenegetik a nevetlen ujjal.²⁸ A Szilágyságban a szemen nőtt árpát ugyancsak ezzel az ujjal „kaszálták le”.²⁹ A gyógyításon túl a nevetlen ujj – Göcsejben, Szatmárban, Pest környékén, Bukovinában – szerepet kap a szerelmi kötésekből,³⁰ Göcsejben a szálló lidérc (luczfir) megállításában,³¹ Eger környékén a rontás elhárításában.³²

Háromszéken a szemmel vert gyermek homlokára húztak vele keresztet.³³ A bukovinai Istensegítsen a nevetlen ujjra az ablakról vett párával háromszor visszafelé kenték

¹⁶ RMG, 522.

¹⁷ Szenczi Molnár 1604, o. n.

¹⁸ Pápai Páriz 1767, I. 45; II. 262.

¹⁹ MTSz, 267; Ballagi 1873, II. 331.

²⁰ Czuczor–Fogarasi 1862–1874, III. 834.

²¹ Bosnyák 1977b, 115–117.

²² Kálmány 1881–1891, I. 113–114. o. 33, 35. sz., II. 218.; 1891, 35–37, 69, 70; Grynaeus 1971, 768; Polner 1997, 65.

²³ Erdélyi 1976, 123.

²⁴ Kiss L. 1919, 89.

²⁵ Pócs 1964, 177, 200, 203.

²⁶ Bosnyák 1977b, 115.

²⁷ Fehér 1975, 134, 148.

²⁸ Gönczi 1914, 226.

²⁹ Balázs M. 1891, 201.

³⁰ Gönczi 1914, 212; Luby 1928, 201; Bosnyák 1977b, 116; 1984, 101. o. 955. sz.

³¹ Gönczi 1914, 170.

³² Benkóczy 1907, 102.

³³ Benkő A. 1891, 360.

az ebsemerget, ugyanott „a nevetlen ujjikval kerekítették” a kelést az „olvasó asszonyok”, a nagymarint „visszafelé megkerekítették a nevetlen ujjal háromszor, s imádkoztak rea”.³⁴ Andrásfalván „igízésre” a szenes vízből „a nevetlen ujjával megmossa az arcát, a szájába ad három cseppet” a gyógyító a betegnek; Hadikfalván az álmatlan gyermek testrészeit a szenes vízből nevetlen ujjukkal keresztezik, a szájába is azzal cseppentenek három csepp vizet, ugyanott torokfájásra nevetlen ujjal sarat vesznek azzal „húzzák ke-
reken”, úgy olvasnak rá.³⁵ Gyimesközépleken a hasfájós gyermeknek a gyógyító „ne-
vetlen ujjával keríti visszafelé a hasát”,³⁶ a tályogos marháknak a tudományos „a bal
keze nevetlen ujjával megsimogassa a csicsiket”, úgy olvas rájuk.³⁷ Gyimesbükkön az
ebsemerget – mint Bukovinában –, „reggelente az ablak izzadságából” az ujjukkal be-
dörzsölték.³⁸ A moldvai Lábnikon a gyógyító „a nevetlen ujjával simogassa a nyak egyik
oldalát”.³⁹ A megigézett kisgyermeknek – úgy Lészpeden, mint Klézsén – a nevetlen
ujjal cseppentenek a szájába három, vagy kilenc cseppet; Gerlénben a beteg torkát a
nevetlen ujjal „fenve”, „súrolva” olvasnak, háromszor, torokgyík ellen.⁴⁰ Lészpeden „a
nevetlen ujjukval visszafelé kerítve a porba” mondták a ráolvasást „esmeregre”, de ugyan-
ezzel az ujjukkal, visszafelé kerítik a pattanást is.⁴¹ Somoskán „a nevetlen ujjával keni
meg a homlokát-tenyerét a gyermekecskének” vízvetéskor a ráolvasó személy.⁴²

A nevetlen ujj és a hozzá kötődő hit kötetünkben is sokféle előfordul. Csíkkarcfal-
ván, Románcsügésen, Gyergyóalfaluban és Gődöcön a gyűrűsujjat {93, 99, 121, 124},
Csíkszentmártonban és Gyergyótölgyesen pedig a középső ujjat {219, 302} mondták
kérdésemre nevetlennek, nevetlennek. Egy lészpedi eredetű, Kosteleken rögzített víz-
vetésben nevetlen ujj szerepel {175}. A megigézett homlokát a „növetlen ujj”-jal kene-
getik meg Csíkszentmihályon.⁴³ A fenti ráolvasóhoz {379} kötődő vallomásban az idős
férfi két nevetlen ujjról (gyűrűsujj, hüvelykujj) beszél. Gajcsánán és Pusztinán ugyanígy
a gyógyító két nevetlen ujját (gyűrűs és hüvelykujj) említették, a gelka (torokgyík) kap-
csán. A tudományos Gajcsánán „a nevetlen ujjával, mind a kettővel lentől fölfelé si-
mogatja a mandulákat s addig mondja” a ráolvasót, míg Pusztinán „először a két ne-
vetlen ujját megtöpdösi s ezel az ujjával meghuzogassa, kenegeti” a beteg nyakát.⁴⁴ Jobb
keze gyűrűs és hüvelykujjával „húzza el” a beteg gelkáját („torokgyék”) egy szitási asz-

³⁴ Bosnyák 1977b, 115; 1984, 22, 40, 46. o. 149, 305, 361. sz.

³⁵ Bosnyák 1984, 12, 33, 57. o. 51, 256, 473. sz.

³⁶ Kallós 1966, 153.

³⁷ Salamon 1987, 199.

³⁸ Antalné Tankó 2003, 194. o. 693. sz.

³⁹ Diószegi 1960b, 63.

⁴⁰ Kallós 1966, 141, 149, 151.

⁴¹ Bosnyák 1973, 288; 1977b, 115.

⁴² Csoma 2000, 16.

⁴³ Szőcs V. – Szőcs A. 2008, 221.

⁴⁴ Diószegi 1960b, 62, 65.

szony.⁴⁵ Lábnikon a gelkát gyógyító „megtöpi a két mutató és nevetlen ujját és a beteg mögé áll és a torkát simítsa fölülről le...”⁴⁶ A hüvelykujj használata az „étőgyík” és egyéb khthonikus állatok – gyógyító képesség elnyeréséhez szükséges – megölésében nélkülözhetetlennek tűnik.⁴⁷ Lészpeden „éjjeli nyálával reápöknék így a hüvelykujjukra, megszorongassák jól” a nyakukat, torokgyík ellen.⁴⁸ Jugánban igizet ellen a gyógyító hüvelykujjával háromszor dörzsölte a beteg homlokát.⁴⁹ A nevetlen ujj használatára utal egyes ráolvasók szövege is: „Bódogságos Szűz Mária, elmene Jordán vizihez. Három szikrát beleszikrála, nevetlen ujjával három cseppet béereszte az ő áldott szent fiának szájába, az ő áldott Szent Fia megvigasztalódék.”⁵⁰ Párhuzamaik más népek, így a vogulok ráolvasóiban is előjönnek.⁵¹

Bár a varázserejű ujj szerepel a Kalevalában és a Kalevipoegben is,⁵² a nevetlen ujj elnevezést az európai népek – általában – nem ismerik,⁵³ a negyedik ujj neve itt jobbra a latinnak megfelelő gyűrűsujj (ang. ring finger; ném. Ringfinger; fr. annulaire; ol. anulare stb.). Az altaji népek között („nevetlen”, „nincs neve” alakban), a kínaiaknál („nincs-név-ujj” formában),⁵⁴ a tibetieknél és a hinduknál azonban fellelhető a kifejezés, amiért is Hunfalvy Pál az elnevezést „áltaji örökség”-nek mondja.⁵⁵ A kereszténység a gyűrűs ujjra – mint a negyedik ujjra, amelyből „valaminő ér egészen a szívig fut” („vena quedam usque ad cor pertingat”) – vonatkozó hagyományát, Sevillai Szt. Izidor (556–636) híres Etymologiarumán át,⁵⁶ az antik tradícióból, közvetlenül talán Gellius (125 k. – 180. u.) Attikai éjszakáijából,⁵⁷ valamint Macrobius (5. század) Saturnaliájából⁵⁸ örökölte. A gyűrűs ujj tradíciója azonban a nevetlen ujjhoz kötődő képzeteket aligha befolyásolhatta a 19. század vége előtt, addig ugyanis a gyűrűt „valamelyik kezük középső vagy kisujján hordták”, a jegygyűrű pedig szélesebb körben csak a 20. században terjedt el, legtöbbször akkor is csak az egyházi szertartásra vették fel – az esetenként kölcsön kapott – ezüst-, majd aranygyűrűt.⁵⁹

⁴⁵ Tánczos 1995, 131.

⁴⁶ Diószegi 1960b, 63.

⁴⁷ Diószegi 1960b, 63–65; Halász 2005, 254. o. 1082, 1084–1085, 1088. sz.

⁴⁸ Csoma 2000, 30.

⁴⁹ Harangozó 2001b, 194, Lükő Gábor gy. 1932.

⁵⁰ Kallós 1966, 149; vö. kötetünkben 175. sz.

⁵¹ „Névtelen ujjá hegyén / betegségtelen ragyogó vizecskét / csepegtess ott! / Betegségtelen fényes vizecskét / a névtelen ujj [námtal tulékánt] hegyén / csepegtess ott!” (Munkácsi 1892–1921, II. köt. 1. füz. 344).

⁵² Kalevala 1972, 14; Kalevipoeg 1985, 254, 511.

⁵³ Bosnyák 1977b, 117.

⁵⁴ Bosnyák 1977b, 117.

⁵⁵ Kálmány 1881–1891, II. 219.

⁵⁶ Migne 1857–1866, PL–LXXXII. 701B, Etym. Lib. XIX. Cap. 32.

⁵⁷ Gellius 1824, III. 1312, Noct. Att. Lib. X. Cap. 10.

⁵⁸ Macrobius 1556, 550, Sat. Lib. VII. Cap. 13.

⁵⁹ Horváth T. 1979, 385–386.

16.
Madarak kártétele ellen
{380}

A fejezetünkben olvasható, madarak kártétele ellen használt csíkcsekefalvi szöveg eleje eredetében az Izajás könyvének első részében („Izajás-émlékirata”) említett angyali kiáltásra¹ megy vissza, melynek újabb keletű ószövevségi párhuzama a Zsoltárok Könyvében is fellelhető.² A háromszor szent Isten dicsőítése mindmáig visszhangzik a katolikus egyház liturgiájában énekelt Sanctusban.³ A dicsőítő sorok a nagy idő elteltására szolgáló szövegekben {31–42, 45} éppúgy szerepelnek, mint egyes archaikus népi imádságokban.

380. Ezt a madarak ellen. S vót olyan szomszéd, hogy egymás mellett vót a buzánk, s jött oda a szomszédasszony, hogy: Én nem tudom, miféle dolog, a tük gabonátok olyan szép, s olyan teli szeme van, s a meénket ugy meglepték a verebek, mingyá nincsen szem benne! Soha nem mondtam senkinek, hogy én micsinálok vele, mondom, jobb, ha hallgatok, me kikacagnak vele. Me most hamar kikacagnak! *Hogyan kell ezt mondani?*

Napfeljötté előtt, vagy napelmente után kell azt csinálni, azt az imádságot végezni. S ahogy, ugye, ezelőtt kézzel vettek, s ahogy így vetünk, hát nem így menyünk körbe, hanem visszafelé. Onnat kezdjük, s így kerüljük meg azt a táblát, amíg azt az imádságot elvégezzük. Csak ellenkező irányba. [...]

Hányszor kell körbejárni?

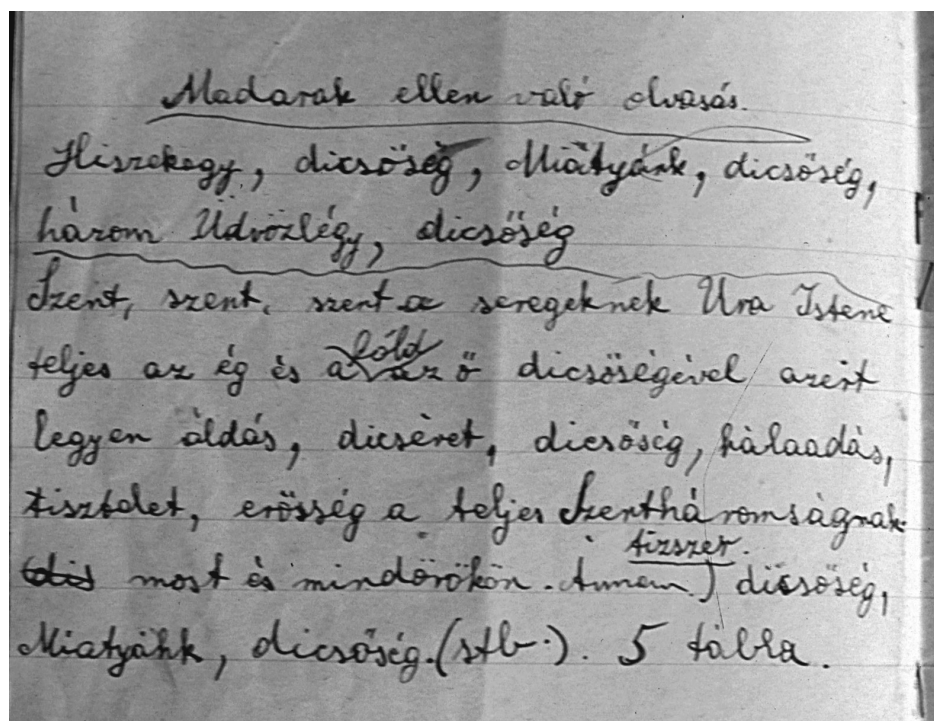
Míg azt az imádságot elvégzi, ami van. Egy Hiszekegy, Dicsőség, Miatyánk, Dicsőség, három Üdvözlég, s még egy Dicsőség. S akkor mondja. Ugye, menyen körbe, s ezt má megkezdi, mikor indul el, s ezt elmondja:

Szent, szent, szent a seregeknek Ura, Istene,
teljes az ég és a föld az ő dicsőségével.
Azért legyen áldás, dicséret, dicsőség, hálaadás,
tisztelet, erősség a teljes Szentháromságnak,
most és mindörökkön örökké,
Amen.

¹ Iz 6,3: „Szent, szent, szent a’ seregeknek Ura, teljes mind a’ széles föld az ő dicsőségével!”

² Zsolt 8,1.10

³ Geréd 1998, 478, 685, 489–490, 487. sz.

A csekefalvi ráolvasó {380} kézirat változata.

Itt es Dicsőség, Miatyánk, Dicsőség, s ugy, mind elől. Ezt elmondjuk ötször. Amíg az a tábla megkerülődik, ezt ötször el kell végezni. Mikor ötször elvégezte, ha véletlenül nem ért a végire, a táblának a végire, akkor is annyiba hagyassa. Ennyi az egész.⁴

MEGJEGYZÉSEK {380}

Csekefalvi szövegünk {380} párhuzamául kínálkozik egy csíkszentgyörgyi imakönyvben fellelt „ima”.⁵ Csátószegen is hasonlóképpen óvták meg hajdan a madarak kárte-

⁴ 77 éves nő, Csíkcsekefalva, 2005. október 19.

⁵ Takács 2001, 457–458.

vésétől a gabonát.⁶ A gabonafélék mágikus védelme Kászonban is szokásban volt.⁷ A szemet elverő madarak kártevő erejét a csekefalvi adat {380} szerint a földet visszafelé kerülve kötik, semmisítik meg, egy 1885-ből fennmaradt, megegyező céllal végzett cselekedethez visszaszámláló ráolvasót használtak.⁸ A csekefalvi szövegünk párhuzamként felhozott csíkszentgyörgyi ráolvasó használatában („ezt / a föld négy szegén kel / mondani és urangy[alát] / elimádkozunk”)⁹ az archaikus népi imádságokban is lépten-nyomon felbukkanó, négy sarka és középpontja által definiált szakrális tér (ház, kápolna, templom), az isteni erőktől telített, rendezett világ (kozmosz) képzele ismerhető fel. Csíkszentgyörgyön régen aratás előtt, pirkadatkor, némán megkerülték a gabonát, a sarkain pedig szemet dobta a madaraknak és megátkozták őket.¹⁰ Hasonló szövegrészt tartalmaz a már említett csíkszentgyörgyi „ima” is.¹¹ Az elvetett magot a kártevő madaraktól mágikus úton megóvó, a hajnali szent kezdet idején, teljes csendben, idős édesapjával együtt végzett búzavetésről legutóbb Tánczos Vilmos vallott Hajnali varázslat című, ihletett írásában.¹² Kászonban úgy tartják, a „két hold közén” vetett búzát nem verik el a madarak.¹³

⁶ „Hogy a madarak ne verjék el a gabonát. [...] Aszmondták, megkerülik a gabonát s imádkoznak. Hát akkor már, amikor a gabona meg volt érve annyira, hogy a szemet ki tudták a madarak verni belőle. Akkor kimentek a gabonaföldre... Igen, igen. S úgy körbe-körbe... imádkozva körbejárták. Csak egyedül mentek ki? Igen. A saját földjére. [...] S akkor mindjárt jött a kollektív, úgyhogy osztán ezek mind úgy szépen kimaradtak.” (67 éves nő, Csatószeg, 2008. május 15.)

⁷ „Vót egy üdős nő, amelyik imádkozott, ha a verebek verték el a búzát. Egy hajnalba, a miénket es verték el, a férjem kivitte, háromszor megkerülte, míg a Nap feljött vóna, s akkor többet a miénkre nem mentek egyáltalán. Az ő imáját végigmondta amíg körbejárt háromszor. Csakhogy azt nem lehet tudni, hogy ő mit mondott.” (79 éves nő, Kászonfeltíz, 2005. május 19.)

⁸ „Valaki levetkezik csóréra, napfelkelte előtt kimenyen a főgyire, háromszor megkerüli s aszt mongya folyvást: – éggy nem éggy, kettő nem kettő... kilenc nem kilenc...” (Versényi 1885, 187).

⁹ Takács 2001, 457.

¹⁰ „Azok a kártékony madarak mind megsántuljanak, mind megvakuljanak, akik ezt az áldott búzát verik!” (Tánczos 2006, 191).

¹¹ Takács 2001, 457.

¹² Tánczos 2008.

¹³ „Ennek pedig, a madár, hogy elveri a búzát, annak az az oka, hogy olyankor kell vetni. Van újhold, s újhold előtt való nap, két hód köze, met akkor má Hód nincsen, akkor kell a búzát vetni. [...] Aszmondja itt ez a néni, hogy nekik úgy verte a búzát, s ott vót egy öregasszony. Adtak egy kenyeret neki. Az elment, s hogy micsinált, mit imádkozott!? De tovább nem verte. Verte a szomszédét.” (78 éves nő, Kászonfeltíz, 2005. május 19.)

17.
Szépasszonyokra, boszorkányokra
{381–382}

A soron következő gyergyóditrói és gyimesbükki ráolvasók a forgószélben járó boszorkányok, illetve szépasszonyok ellen használatosak. A ditrói szöveg {381} közvetlen párhuzamai egyes gyimesbükki, hárompataki, székelyvarsági – forgószél, boszorkányok elleni – olvasások.¹ Gyimesbükki szövegünk {382} a benne holburá frumoasáként ('szépséges forgószél') megszólított, a gyimesi hagyomány romános rétegében a ielenek² megfelelő szépasszonyok közeledtekor használatos. A szépasszonyok, másként a szépek³ legjellemzőbb megjelenési formája a forgószél, amely nem is létezne nélkülük, a forgószél ugyanis – hasonlóan a nagy üdőhöz, a jégesőhöz {1–83/Bev., Megj.} – nem személytelen természeti erő, hanem a megtestesült gonosz. Arra, hogy a bálványospataki ráolvasóban használt eufemisztikus fordulatok nem egyedülállóak a vidéken, utal egy kosteleki vallomás.⁴

381. Istenem, vidd el ezt a boszorkányt
erdőknek ága-bogaira,
hogy patkószöget szarjék,
szart okádjék,
hogy kárt ne tegyen nekünk!

Ezt mikor mondták?

Hát, amikor jött a forgószél. Igen. Jött az a veszedelmes. Ugy vitte el, mikor tartunk, a mereklýeket vitte el, s buglyát, s amit kapott, mindenfélét vitt el. No, s ekkor mondták. S el es húzódott gyorsan. Elment. Igen.

Úgy tartották, hogy a forgószélben a boszorkányok járnak?

Igen, igen. Itt, nálunk úgy nevezték, hogy boszorkány. Igen. [...]

Kitől tanulta ezt?

Én nagyanyámtól. Ő Fülöp Juliánna vót. Márton Sándorné.⁵

¹ Albert 1995a, 19; Takács 2003, 190–192; 2004, 567–568. o. 1072–1073. sz.; Bárh J. 2006b, 39.

² Pop 1984, 232–234.

³ Takács 2004, 198. o. 178. sz.

⁴ „S egy része mondja, hogy... csufolkodik vele, mondják, hogy: – Patkószeg a seggedbe! De mü nem csufolkodunk, met akkor a rendet szedik fel s vizik el. Kiájtom, hogy: – Milyen szépen táncoltok! Milyen szépen táncoltok! Ne, milyen szépek vagytok! Milyen szépen táncoltok! S lecsendülnek, ugyhogy nem szedik fel a rendet. Meg kell dicsírni, nem kell megharagítani ökö. Isten öröjzön!” (Takács 2004, 139. o. 22. sz.)

⁵ 62 éves nő, Gyergyóditró, 2006. december 6.

382. Látatlanba vannak. Takartunk, s akkor az erdő alatt, tudja, az erdő mellett egy olyan zsuhogás: Zsúúúúú! Elment. Akkor még, mikor takartunk, felkapták a szénát. Megsiritették. Így táncoltak vele. Elvették. Ugyhogy vannak szépasszonyok, de azt nem lehet látni. Ezek látatlanba vannak. Valakik. Valamik. Ugyhogy a Jóisten segítse őket es! Na, édesanyám románul mondta:

Treci holbură frumoasă, sănătoasă.
Să-ți sporească jocu',
și mie norocu și făina!

Na, ezt románul tőle tanoltam. Édesanyám román leány vót. Édesapám római katolikus vót, s édesanyám görög katolikus. Ez a két vallás vót itt akkor. [...] *Ez hogy jön ki magyarul?*

Menj, szépasszony, egészségvel.
Nekem szaporodjék a szerencse s a liszt!

Pontosabb fordításban:

[Menj, szépasszony, egészséggel.
Szaporodjék a táncod,
s nekem a szerencsém és a lisztem.]

Az a holbură, az a szépasszon. A holbură. Szépasszon az. A szépasszonyok.⁶

MEGJEGYZÉSEK {381–382}

A gyergyóiak archaikus hite szerint „a szél a boszorkányok fújják”, a forgószélben is a boszorkány jár, amiért is régen a forgószelet meglátván „a földre köpdöstek, villát hajítottak a vélt boszorkányba, és mondták: – Ott járj, hol egy zabszem, s ott is szorosan.”⁷ A régi hit máig élő emléke első ráolvasónk {381}. A (hegyes) patkószeget képzeletű lidérc leszállítására, eltávolítására használatos szövegeinkben is előjön.⁸ Egy forgószél elleni, székelyvassági olvasásban: „Kő legyen a fülbe / Veres vas a seggibe / Tegnap haja meg, ne ma.”⁹

⁶ 91 éves nő, Gyimesbükk, Bálványospataka, 2005. október 18.

⁷ Enyedi 1992, 117, 122.

⁸ Takács 2003, 190–192; 2004, 567–568. o. 1072–1073. sz.

⁹ Bárh J. 2006b, 39.

Hasonlóan egy gyimesbükki, boszorkányok elleni szövegben: „Kő a füledbe s patkószeget a seggedbe, s távozz a kősziklák tetejire!”¹⁰

Amint a következő szövegünkhöz {382} kapcsolódó vallomásból láthatjuk, a román volbură, bolbură ('erős, örvénylő szél, forgószél') szokott variációjaként előjövő holbură kifejezés¹¹ eufemisztikus jelzővel megtoldott változata (holbură frumoașă 'szépséges forgószél') a szépasszonyokat jelöli. A szépasszonyok – ahogyan Kostelegen hallottam, a szépek – a csángóság hitében a gonosz megtestesítői, alakjuk a lüdercével is szorosan összefügg, sokak szerint egymás ellenkező nemű párjai.¹² Így tartják Csinódon is.¹³ Maga a szépasszony – és a holbură frumoașă – elnevezés névtabut tükröz, hasonlóan a román iele ('ők'), dinsele ('ők maguk') nevű hiedelemalakok frumoașele ('a szépek') megnevezéséhez. A iele és a dinsele a noi ('mi') ellentétként szerepel, miáltal „elhatárolja az emberit az emberfelettitől, a valóban létezőt a képzeletbelitől”.¹⁴ Hasonló elnevezései vannak a balkáni népek tündéréinek is.¹⁵ A iele tabunevei között a repülésre, (forgó)szélre utaló kifejezések is szerepelnek.¹⁶

Hasonló vonások jellemzőek a gyimesi, hárompataki és Úz menti csángók hitében élő szépasszonyok alakjaira is, akik ugyancsak forgószélben, muzsika- és énekszóval járnak, elragadják az útjukba kerülőt, elcserélik, „megváltják” a keresztleletlen csecsemőt, megrontanak embert, állatot.¹⁷ A szépasszonyok legjellemzőbb megjelenési formája a

¹⁰ Albert 1995a, 19.

¹¹ DEX, 105, 1169.

¹² Takács 2004, 27. o.; 146, 172–173; 551–556. o. 41, 101–106, 1023–1038. sz.

¹³ „Még ezelőtt aszmondták, a szépasszonyok úgy szálltak, ne. S olyan tűz ment utánuk. Én es láttam. Itt keresztül es ment itt. Az nem a lüderc? Lüderc, lüderc. Ugy es mondták, szépasszony, s ugy es mondták, lüderc. Az ugyanaz? Igen. Mind csak ugyanaz.” (82 éves nő [sz. Lesőd], Csinód, Fenyő-feje, 2008. május 19.)

¹⁴ Pop 1984, 232–234.

¹⁵ Strausz 1897, 126; Pócs 1986b, 186.

¹⁶ Így pl. vintoase ('forgószélek'), șoimane ('sólymok'), stăpânele vintului ('a szél úrnői'), silfidele virtajului ('a forgószél szilfidái'), nevestele văzduhului ('a levegő menyecskéi') (Moldován 1897, 126). A ielehez hasonlóan a szerb, horvát, szlovén tündérek neve, a vila (t.sz. vile) is egy (forgó) szél jelentésű kifejezésből eredhet, s a tündérek fontos vonására, viharos szélben, forgószélben való megjelenésükre utal. A tündérek vonulását szélörvények kísérik, táncuk maga a forgószél. Erre utal a román iele vintoașele („a forgószélek”) kifejezés éppúgy, mint a szerb-horvát „vilák tánca” (forgószél) terminus (Pócs 1986b, 185–186, 188). Az erdei tündérek (frumoașele) „táncszerűleg megerdülő szellő alakjában jelentkeznek” a kalotaszegi románság hitében is (Téglás 1912, 161). A románság hitvilágában Szent Péntek asszony (Sfânta Vinere) havasokban rejtőző birodalmában, ahol a forgószélek anyja öröklik az élet és halál vize fölött, „a forgószél leányai táncolnak” (Herrmann 1893, 57). „Az oláh néphit Rusáliei is voltaképpen forgószélek... [...] A Vintoase (Forgó-szél), mely betegségeket hoz az emberekre... [...] Ez alatt a román nép 99 szellemet ért, melyek mindenütt jelen vannak, a hova csak bejut a levegő” (Herrmann 1893, 57–58; vö. Moldován 1897, 157).

¹⁷ Bosnyák 1982, 87, 100–101, 116. o. 154, 241–249, 392. sz.; Salamon 1987, 102–105; Albert 1995a, 20–25; Magyar Z. 2003, 481–516; Antalné Tankó 2004, 104–105, 118–120; Takács 2004, 25–50, 135–201.

forgósél, ami nem is létezne nélkülük. A régiek a személytelen forgósél kifejezés helyett gyakran a szépasszony(ok) fordulattal éltek. A forgósél hagyományosan nem személytelen természeti erő, hanem a megtestesült gonosz. Mindennél kifejezőbben utal erre egy gyepecei történet.¹⁸ A forgósél képében járó boszorkányok alakjaival régi periratokban is találkozhatunk,¹⁹ de forgósélben járnak a szépasszonyok és a boszorkányok a székely és csángó néphitben is,²⁰ aki abba beleköp, megnémul, aki beleáll, azt elviszik.²¹ Ha valaki egy követ beledob, a boszorkányokat meghajtja,²² a forgósélbe lódított, vágott bicska, fejsze megsebzí a szépasszonyokat, boszorkányokat, akik sérelmükért boszút állnak.²³ Nyilvánvaló, hogy a gyimesi csángók szépasszonyokkal kapcsolatos hite mind a székelység, mind a románság archaikus néphite felől jelentős impulzusokat kapott annak idején. Utóbbira jó példa fejezetünk román nyelvű ráolvasója is. {382}

Az elragadott embert a szépasszonyok megtáncoltatják, amihez a zenét nem egyszer szintén elragadott, „eszükön küjel lévő” muzsikások szolgáltatják. A környező vidéken ismeretes a szépasszonyok énekéhez kapcsolódó hit is. Úgy tartják, aki azt eldalolja, hangszeren eljátssza, „megkerrenti”, kapcsolatba kerül a szépasszonyokkal, akik ott teremnek, körülveszik és magukkal ragadják:

Egy szem bú- za két szem rozs

Fel ön- töt- tük, jár- ja most.

Ha le- jár- ja es- té- re,

Pán- kót sü- tünk a Li- bi- dá- ré dom- bon

Be- lö- le.

A szépasszonyok énekének kottája. (Lejegyezte: Juhász Zoltán.)

¹⁸ Takács 2004, 140–141.

¹⁹ Komáromy 1910, 329, 587.

²⁰ Kolumbán S. 1895, 300, 401; Gunda 1947, 281–282; Balázs M. 1942, 116–117, 119.

²¹ Kolumbán S. 1904, 37.

²² Balásy 1905, 41.

²³ Magyar Z. 2003, 506–509; 2006, 109; 2009, 317–318; Antalné Tankó 2004, 118–119; Takács 2004, 140–145.

Egy szem búza, két szem rozs,
Felöntöttem, s járja most,
Ha lejárja estére,
Pánkót sütök a libidári dombon belőlle.

Ez a szépasszonyok éneke. Ugy mesélték az öregek, hogy a szépasszonyok éneke. A libidári dombon táncolnak belőlle. [...] A rossz kicsi öregek annyi mindent meséltek.²⁴

Énekünk egyetlen – megegyező – dallammal együtt közölt változata az áldomásaljai asszony húgától származik.²⁵ A szöveg párhuzamát Rakotttyáson rögzítették,²⁶ a „libidári dombon való éneklést” is említi egy helybéli memorat,²⁷ a szépasszonyok énekéről szóló hiedelemmondák a Gyimes-völgyén kívül az Úz mentéről, Hárompatakról és Moldvából ugyancsak ismeretesek.²⁸

A csángók hite szerint a szépasszonyok az állatok közül kivált a lovat és a marhát járkák, elsősorban éjjelente, de akár nappal is „megkerülik őket”. Az istállóba a „kócslikonn es bémennék”, a lovakat tajtékosra hajszojják, sörényüket három ágba fonják, vagy úgy „esszesiritik”, „essze dupucsilják”, hogy tiszta bog, kifésülni gyakran nem is lehet, csak levágni. A marhákat járó szépasszonyok alakja a tejeltevő boszorkányok (kantéros, fermekás) alakjával fonódott össze.²⁹ Az állatokat járó szépasszonyok ellen a csángók egyházi szentelményeket (szentelt víz, liszt, fokhagyma, olaj, gyertya, szentkép, kereszt), gonoszűző erővel bíró házi szentelményeket (istállóajtóra festett keresztet, lovak farkába, sörényébe tűzött fokhagyma, „menyétguzsaly”, tükör), ráolvasásokat, valamint az istállóban – általában a jászol fölé – kiakasztott lókoponyát, ritkábban marhakoponyát alkalmaznak, amelynek homlok részére, esetenként szemgödreibe tükröt helyeznek.³⁰ A gonoszűző lókoponya, amelytől a tündérek különösen félnek, ismert a román-ság és a délszláv népek körében is.³¹ A csángó hagyomány székely eredetűre utalnak a gyergyóiak, a háromszékiek, az udvarhelyszékiek, a moldvai diószéniek és a bukovina-

²⁴ A szépasszonyok énekének elrecitált dallamát nem volt könnyű lejegyezni. Amint hozzá fűzött rövid levelében Juhász Zoltán írja, „a mellékelt kotta csupán egy a sok lehetséges feltételezés között”, az ágyban fekvő, idős, nagybeteg asszony „dallamvezetési szándékait illetően”. A dallam egyetlen – gyepecsei – változatát l. Takács 2004, 163–164.

²⁵ Takács 2004, 163–164.

²⁶ Salamon 1987, 102.

²⁷ Bosnyák 1982, 101. o. 249. sz. Újváry Lajos gy.

²⁸ Bosnyák 1980, 111–112. o. 782, 785; Magyar Z. 2003, 497–498. o. 942–944. sz.; 2009, 318. o. 246–247. sz.; Takács 2004, 164–165.

²⁹ Takács 2004, 41, 183, 201–210.

³⁰ Daczó 1991, 25; Takács 2004, 41–45, 184–201.

³¹ Pócs 1986b, 195.

iak megegyező cselekedetei.³² A ló- és juhkoponya kitűzése régente Erdély más területein is szokásban volt.³³ A magyarság hitvilágáról szóló néprajzi feljegyzések számos egyéb területről is tudósítanak a lókoponya gonoszűző erejébe vetett hajdani hitről,³⁴ amely egy népünknel széles körben élő, minden bizonnyal legalább az Árpád-korig nyomon követhető hagyomány meglétét bizonyítja,³⁵ s talán olyan ősi áldozati szertartás emléke, amely fellelhető a rokon népek körében,³⁶ de nyoma felbukkan még egy 1743-as Sopron megyei boszorkányper jegyzőkönyvében is.³⁷ Egy 1699-es, Bihar megyei boszorkányperben a rontástól óvó, míg egy 1730-as, hódmezővásárhelyi jegyzőkönyvben a rontásra használt lókoponya szerepel.³⁸ A hegyen végzett loáldozat képe a csángóság ráolvasóiban is előjön {304–305}.

Szépasszonyok távoltartására használt lókoponyát legutóbb Csinódon, Fenyő fejében láttam.³⁹ Az erős szélben, forgószélben utazó szépasszonyok tehát a lovak helyett a koponyával is beérik, azon is tudnak lovagolni.⁴⁰ A gyimesi, moldvai csángók álomfejtésében a ló szelet jelent.⁴¹ Az álmok birodalma fordítottja az élok világának: ami itt lókoponya, az ott csudálatos paripa, ami ott ló, az itt szél.

³² Enyedi Kemenes 1987, 24; Enyedi 1992, 120, 122; Seres 1981, 192; Benkő A. 1891, 360; Balásy 1905, 40; Csermák 1949, 242; Bosnyák 1977a, 28. o. 148–150; 1980, 110. o. 773. sz.

³³ Herrmann 1893, 24.

³⁴ Balásy 1905, 40; Méri 1964, 114; Kovách 1903, 140–141.

³⁵ Gombos 1937, I. 238, 622; Méri 1964, 114.

³⁶ Munkácsi 1896; Krohn 1908, 205–206, 214, 232; Mészáros Gy. 1909, 336; Szendrey Á. 1928–1929; Bökönyi 1978; Kereszi 1982; Gunda 1989, 46; Benkő M. 2007, 28–29; Kun 2003.

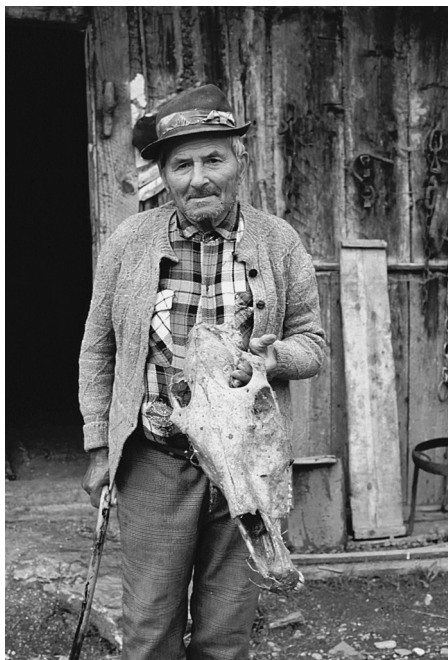
³⁷ Schram 1983, II. 190.

³⁸ Schram 1983, I. 46, 229.

³⁹ „Nálunk es vót, hogy befönták [a lovak sörényét], hogy azt ki nem lehetett bontani. Ugy essze-csavarták, ne! S osztán szentelt vizet, s keresztet tettünk, s fokhagymával bédörzsöltük, s osztán egyszer megszűntek. Nem tudtak oda közeledni. Tükröt tettek a ló elejébe? Igen. Igen. S lókoponyát? Vót nálunk es [...] még most es megvan, ejsze, ha el nem veszett valahová. Van egy feltéve, egy... Igen. Van, van. [...] Így mondták, a szépasszonyok. Hogy ne járják a lovat? Igen. De olyan, Istenem, reggel, miha meg vóna fürösztve a ló, olyan. Annyit hajtásák egész éjjel. Ők mennek. [...] Ugy mondták, hogy kivezetik s mennek vele, s újra visszakötik. S akkor má reggel osztá olyan az a ló, hogy a haja így megsírtve, ilyen tincsekbe, de ugy, hogy azt nem lehet széttépni! [...] Ugy mondták, a szépasszonyok befönták a lovaknak a haját. [...] Ezek a szépasszonyok élő asszonyok? Csak nők, vagy férfiak is? Lehet férfi es van, ejsze, s nő es, én nem tudom. [...] Szentelt vízzel... s csak aval tudunk védekezni. [...] Legjobban a fokhagymától félnek.” (82 éves nő [sz. Lesőd], Csinód, Fenyő-feje, 2008. május 19.)

⁴⁰ Csermák 1949, 242; Takács 2004, 200; 2012b, 72.

⁴¹ Bosnyák 1980, 140–141. o. 1117–1122. sz.; 1982, 111. o. 357. sz. A Bosnyák Sándor kéziratos gyűjtésében szereplő adatok szerint: „Ha lovat álmodol, az szél.” (Gyimesközéplek, Hidegség); „Ha lovat álmodol, akkor szél lesz.” (Gyimesfelsőlel, Komját); „Ha lovat álmodsz, akkor szél.” (Gerlén).

(1) Szépasszonyok ellen használt lókoponya az istállóban. (Buhapataka)

Marhatályogra, kujra, főkömrre {383–392}

A következő oldalakon tíz, kujra, főkömrre, illetve marhatályogra használatos szöveget olvashatunk, amelyek Gyimesközéplokról (Hidegség), Gyimesbükkről (Bartosokpataka, Budáka-oldal), Magyar- és Románcsügréről, Csinódról és Egerszékről, valamint a moldvai Somoskáról származnak. Az egyszerűen talán 'tályog', 'kemény daganat' (vö. kujak 'ököl') jelentésű kuj az előhasú tinó ('először borjazó tehén') begyulladt tőgyén keletkezett, fájdalmas daganat (masztitisz), amelytől az állat ingerültté, nehezen fejhetővé válik, lényegében tehát a másutt tályognak, széltályognak¹ nevezett, természetfölötti forrásból származtatott – a boszorkányok tejelvevő rontásával is kapcsolatba hozott – betegséggel azonos.² Ahogyan Gyergyóban is mondják: „Tályogos. Ugy mondjuk, tályoggal bornyuzott a tehén.”³ A főköm (másként főkön(y), főköny), amint Magyarcsügrésen is hallottam, „szümölcs”, azaz szemölcs. Ugyanígy a szótárak, illetve a vonatkozó irodalom szerint is.⁴

A szövegek kivétel nélkül visszaszámláló típusúak, azaz a betegséget okozó, a ráolvasók némelyikében kujas asszonyoknak {383}, tályogasszon(ok)nak {386, 391–392}, tályogos asszon(y)oknak {388–390}, tályogos leján(ok)nak {387} nevezett – általában hét- {383, 388, 390–392}, vagy kilenctagú {386–387, 389} – gonosz démoncsoport számát a gyógyító ige segítségével addig csökkentik, „amig nem marad egy se” {391}. A gonoszok elvesznek, „mind a só a vízbe, mind a viasz a tűzbe” {384}, azaz visszatérnek szokott lakhelyükre, a puszták, kősziklák kárhozatos, fekete másvilágába {84–125/Megj.; 126–161/Megj.}, a beteg fejősállat pedig, tőlük megszabadulván, meggyógyul. Ugyanezt a célt szolgálja az emberen, állaton támadt főköm gyógyítására megbogozott cérna kő alá rejtésével való analógiás mágia is {384}. A szövegekkel kapcsolatban felmerülő további kérdésekről a fejezetvégi megjegyzésekben olvashatunk.

¹ Kallós 1966, 153–154.

² Gyimesközéploki adatok szerint „lekujodzik a tehén csicse, ha fejés közben fingik az ember”, ha nem mosnak kezét fejéskor, vagy ha a tej forralás közben kifut a kályhára. Utóbbi esetben, a baj megelőzésére, sőt szórnak a tűzhelyre. Ugyancsak Középlokon az állat kujos tőgyét pendelyével, azaz menstruációs vérrrel szennyezett vízzel mossák le. (Frendl 2008, 338. Varga János gyűjtése)

³ 83 éves nő (sz. Gyergyóremete), Gyergyóremete-Eszenyő, 2008. május 23.

⁴ MTSz, 128; Szinnyi 2003, 560; Czuczor–Fogarasi 1862–1874, II. 927; Berde 1940, 197–202; ÚMTSz, II. 325–326; Antalné Tankó 2003, 249.

383–384. Az előhasú tinónak a csicsinél, fenn a csicse tövibe [...] lesz egy ulyan, mind egy karika. Egy olyan daganat. [...] S akkor attol rug. Veszélyesen rug, na. [...] A csicsibe kerül egy olyan bog, s azt úgy nevezik, hogy kuj. S arra szabadon es lehet mondani, de teszem fel, vízbe. [...] Lehet olvasni vízre. Kuti vízre. Tiszta kuti vízre. [...] Engemet es úgy tanított egy öregasszon:

Kujas asszonyok, vagytok heten.
Menjetekek mind a pusztára,
hol a fekete kutyák ugatoznak,
a fekete lovak nyeriteznek,
a fekete kősziklák csattognak!
Menjetekek mind a heten a pusztára!
A hétből egy elment, maradt hat,
a hatból egy elment, maradt öt,
az ötből egy elment, maradt négy,
a négyből egy elment, maradt három,
a háromból egy elment, maradt kettő,
a kettőből elment egy, maradt egy,
az az egy es elment a pusztákra.
Ugy elvejszen ez a kuj,
mind azok ahogy elmentek a pusztákra!
Menjetekek mind a pusztákra,
hol a fekete kutyák ugatoznak,
a fekete lovak nyeriteznek,
a fekete kősziklák csattognak,
menjenek mind, mind a pusztára!

S akkor el kell töpdösni:

Ptű, ptű, ptű...
A boldogságos szép Szűz Mária vigasztalja!

S amig meg nem borjudzott es, mentem, oda a tőgyire, s mikor tűz vót, akkor ezt az imádságot elmondtam a vízre, egy kannába, s három szent beléőtöttem. S elmentem, s megmostam a tinónak a tőgyit, s ami megmaradt, a vízbe beléöntöttem, s eltöpdöstem. S mulik el. Elmulik.

Azt a vizet honnan kell meríteni?

Azt tisztán a kútból, nem a patakból. [...] Tiszta víz. De aval, teszem fel, elmenyen az ember, hogy merítsen, de nem vigyázkodik egyfelé se. [...] Kimeríti, jó. Ide a kályha elejibe leteszem. Elveszem a kést, letértyelek, s akkor mondom. Három szent a kályhábol kivenni, s abba az olvasott vízbe belétenni. Akkor elmenni,

s a tehennek a tőgyit megmosni, s ott azt a csicsit még jobban. S akkor a folyó patakba belé önteni, s eltöpdösni. S hasznos. Én próbáltam immá annyi tinóval, hogy...

Akkor ebből nem kell itatni vele?

Nem, nem. Csak meg kell mosni, többször. [...] Elmenyen, ezt ott rija olvassa, micsinál, úgy direkt menyen a tehenhez, de nem kell vigyázkodni sehova. Szóval addig, amíg előnti a patakon, hogy a patak vigye el.

Három szenet vet belé?

Három. Ezt a vizre rijaolvasom, s akkor a kályhábol kiveszek három szenet. Égő szenet.

S ezt csak egyszer olvassa rá?

Igen. S osztán még másnap esmént egy másik vizre. Még ezt előntöm, s még osztá másnap esmént, osztá közbe kezd lohadni, múlni el, met azt kujnak nevezik. [...] *Milyenkor olvassa ezt rá? Milyen napokon? Reggel, este?*

Mindegy. Énszerintem... én, amikor tűz vót, vagy eszembe jutott, vagy muszáj vót, vagy mit tudom... [...] Nekem ez vót a tapasztalatom. Me nekem es úgy mondta az az öregasszon.

Ó ki volt?

Kicsi Miklósné. De rég vót. [...] Há azok má meghaltak. Fent laktak, ahogy egy utca menyen ki. Pusztá a lakás. Így nyáron vót, s egy tinóval ott mind kénlód-tunk... [...] S így elmondtam: – Jaj, Kata ném, úgy kénlódunk aval a tinóval! S aszmondja: – Kuj vette-e? [...] Mondom: – Én nem tudom. S: – Hát ott a csicse tövibe érzed-e, egy olyan bogot, miféle? S: – Há igen, há még két csicsinek es! [...] S akkor aszmondja: – Há hadd el, kicsi Ilonka, me olvass a kujtol! – De hogy, Kata ném? Hát kicsi dolog vót. Hát azt nekem egyszer elmondta. Én amig onnét eljöttem hazáig, addig ötször-hatszor elmondtam magamba, hogy ne felejtsem el. Hazaértem s alkalmaztam. Többször alkalmaztam. [...] S ezt még jó szenteltvízzel mosni. Tehát a templomból szentelt vizet szokunk hozni vizkeresztkor... itt, nálunk, úgy a katolikusoknál, mind az ortodoxoknál, vizkeresztkor szentelt vizet csinálnak. [...]

Kik azok a kujos asszonyok? Szépasszonyok? Boszorkányok?

Hát, tudja az Isten. Kujos asszony. Így vót. Nekem így elmondta az az öregasszon. [...] S osztán még van a másik probléma, hogy lesznek a tehennek a csicsire főkömök. [...] Egy cérnát vesz az ember, de inkább gépcérna legyen. Gyengébb cérna. [...] Akkor elmenyek, s megolvasom a tehennek a csicssein hán főköm van. Sokszor van mind a négyen, máskor csak egyen, na... S akkor megolvasom, hán van, előre.

Milyen az a főköm. Pattanás? Szemölcs?

Szümölcs. Tudják, mind teszem fel, nekem es van. De osztá a marhának az, egy részinek olyan szurós. Ugy, hogy az ember szinte fél, hogy megfogja a csicsit. Akkor azkot én mind megolvasom, s hán van előre, akkor arra a cérnára annyi

Olvasás kujos asszonyok ellen, Magyarcsügésen. (Imitáció.) {383}

bogot vet az ember, ahán főköm ott van. Akkor aval a cérnával a csicseit ugy szárazon, ugy, ahogy van, ott alább-fennebb, ott surólni, s ugyanugy olvasni visszafelé. Tehát ha van hét, nyóc főköm, akkor vegyük visszafelé:

Itt van nyóc,
hét,
hat...

S ugy visszafelé. S mikor annak vége van:

A boldogságos szép Szüz Mária vigasztalja!

Abbol a kapuba, mind teszem fel, ott nálunk es van az a kő, vagy az uton... mü úgy szoktuk, me történt, hogy vette Demeter a szeghuzót, s az utba amelyik kő legjobban állott, felszedíteni, s azt a cérnát oda a kő alá bétenni. S a követ pontoson helyretenni. S minden utonjáró... mindig azt mondani:

Vigye el a lábával ezket a főkömököt!

Mikor az a cérna elrothadt, akkor a főköm elveszett. No, hát most a tavaszon es direkt a csicse hegyire lett vót egy tehennek egy főköm. Ma hagyom, hónap hagyom, hát nő. Me még az ember sokszor hagyatékos... vagy dóga került, vagy mit tudom... Na, osztán egy napon végy cérnát, s osztá elsuróltam. Akkor egy vót, de az osztá fiadzik, kölykedzik, ahogy mondják. Na:

Itt van ez a hét főköm.
Ezek a főkömök ugy elvejszenek,
mind só a vízbe,
mind viasz a tűzbe!
Hét, egy elvesz,
hat, elvesz a más es,
öt, elvesz az es...
(Amig az egyig leér.)
Ez az egy es vejszen el!
Ugy elvejszen ez a főköm,
mind a só a vízbe,
mind viasz a tűzbe!
S a boldogságos szép Szüz Mária vigasztalja!

S akkor... de annyi bog legyen azon a cérnán, amennyi főköm van. Azt egyszer előre meg kell olvasni, hogy hányan vannak... [...] Ezt tapasztaltam. Egyszer

nekem es lettek vót a kezemre es olyan főkömök. De tudja az Isten, én is gyermek vótam. Egy csángo leánka szógált ott Bikklokjába, egy jó gazda helyen, s én attol, ő ki tudja, honnét tanolta... ott mindenvel játszottunk, s az mondta, hogy: – Tudod-e, kicsi Ilonka, hogy a főköm hogy vesz el? – Há hogy? Me én es kellett, hogy tudjam. S így elmondta, s én attol gyermekkoromba tanoltam vót. [...] Itt, Románcsügsbe lent, vettek vót egy tinót, innét tölünk, vaj egy borjut. S egy nap jó egyszer az ember. [...] S hogy olyan főkömösök, nem tudom, románul hogy mondta, hogy olyanyok a csicsei, hogy ne, ha megborjudzik, há mit tudnak csinálni. Akkor nem tudtam neki fordítani le románba, valamilyent én mondtam, s írta. Írta. S akkor osztá egyszer mentünk lefelé a piacra, s béhivott, s megcsináltam. S hát egyszer jó: – Bine... s-a perdut! [Jól van... elveszett!] Elvesztek. Elvesztek a főkömök. Jött azétt, hogy tölünk vette, s mit tudjon csinálni, hogy főkömösök a csicsei. S én ott megberbeteltem, mind a vénasszonyok mondják.⁵

385. Marástól nem tudom, de a dagadás... úgy megdagad, mikor borjuzik meg. Csinálja a kicsike borjut, akkor megdagad a tőgye. Arról tudok. Met há az es rossz. Most nem tudok, de én sok helyt jártam, erőst hittak. Há annak es csak, mind csak beszédje van. Aszondják:

E trágennak s e táljognak s ez udmának vót hét leánya,
 hét leányának vót hat leánya,
 hat leányának vót öt leánya,
 öt leányának vót négy leánya,
 négy leányának vót három leánya,
 három leányának vót két leánya,
 két leányának vót egy leánya,
 egynek egy se legyen!
 Még e széllal es elfúttatom!
 Ugy jött, mind e köd,
 úgy menjen, mind e szél!
 Menjen tovafele!
 E trágennak s e táljognak s ez udmának vót hat leánya,
 hat leányának vót öt leánya,
 öt leányának vót négy leánya,
 négy leányának vót három leánya,
 három leányának vót két leánya,
 két leányának vót egy leánya,
 egynek egy se legyen!
 Még e széllal es elfúttatom!

⁵ 74 éves nő [sz. Bükkloka], Magyarcsügs, 2006. június 7.

Ugy jött, mind e köd,
ugy menjen, mind e szél!
Phü-phü-phü...

El kell töpni. Eligézni. Messzire menjen:

E trágennak s e táljognak s ez udmának vót öt leánya,
öt leányának vót négy leánya,
négy leányának vót három leánya,
három leányának vót két leánya,
két leányának vót egy leánya,
egynek egy se legyen!
Még e széllal es elfúttatom!
Ugy jött, mind e köd,
ugy menjen, mind e szél!
Phü-phü-phü...
E trágennak s e táljognak s ez udmának vót négy leánya,
négy leányának vót három leánya,
három leányának vót két leánya,
két leányának vót egy leánya,
egynek egy se legyen!
Még e széllal es elfúttatom!
Ugy jött, mind e köd,
ugy menjen, mind e szél!
Phü-phü-phü...
Trágennak s e táljognak s ez udmának vót három leánya,
három leányának vót két leánya,
két leányának vót egy leánya,
egynek egy se legyen!
Még e széllal es elfúttatom!
Ugy jött, mind e köd,
ugy menjen, mind e szél!
Phü-phü-phü...
Trágennak s e táljognak s ez udmának vót két leánya,
két leányának vót egy leánya,
egynek egy se legyen!
Még e széllal es elfúttatom!
Ugy jött, mind e köd,
ugy menjen, mind e szél!
Trágennak s e táljognak s ez udmának vót egy leánya,
egynek egy se legyen!

Ugy jött, mind e köd,
ugy menjen, mind e szél!
Még e széllal es elfúttatom!
Phü-phü-phü...

Akkor eltöpi ketszer vaj háromszor, hogy menjen, haladjon.

Közben kell még csinálni valamit?

Nem. Ez, csak ez az. Vet keresztet e tehennek e tőgye iránt, a késvel. Késvel. Késnek így teszen a kaszafenőkövet. Aval így teszen egy késnek. Feni. Megfeni egy kicsit.

S közben mondja?

Igen. Ezt mikor kivégezi, akkor még feni el. Met ezt háromszor elmondja. Három versbe kell elmondani. Hietrül míg egyre marad. Aztán hatrol, aztá ötről, míg leér egyig. Nem feni közben, csak mikor kezdi el, akkor. S mikor kezdi e másik rendet. Másik hetet. Nem minden szóra. S mikor kivégezi, met ezt el kell mondja háromszor.

Mikor kell ezt mondani?

Ezt nappal, ilyenkor es meg lehet mondja, milyenkor birja. Akarmikor el lehet. [...]

Hogy volt ez a három név?

Trágennek. Táljog. S ez udma. Ezek hárman járnak. Ezek tesvérek. Betegség.

Az udma, az milyen betegség?

Nagy csomó.⁶

386. Azt úgy mondják, hogy kilenc tályogasszon. Kilencszerig elmondják. Így mondta édesapám, hogy mondjuk:

Kilenc tályogasszon,
kilenc tályogasszon,
kilenc tályogasszon,
kilenc tályogasszon,
kilenc tályogasszon,
kilenc tályogasszon,
kilenc tályogasszon,
kilenc tályogasszon,
kilenc tályogasszon.
kilencből maradjon nyóc,
nyócból hét,
hétből hat,

⁶ 78 éves nő [sz. Klézse], Somoska, 2001. január 6. Bakos Márta gyűjtése.

hatbul öt,
ötbül négy,
négybül három,
hárombul kettő,
kettőbül egy.
S az az egy es ugy elmenjen,
hogya semmi se maradjon!⁷
Phü, phü, phü...

Igy mondják. Visszafelé, tudja-e. Háromszorig elmondja ezt es. Háromszorig. [...] Ötszörig es elmondhassa, ha van üdeje, tudja. [...] S akkor vízbe es tudja. Egy késvel:

Kilenc tályogasszon,
kilenc tályogasszon,
kilenc tályogasszon...

Olvassa. Igy keresztezi. Mikor odaér a kilenchez, akkor mondja visszafelé:

A kilencbül maradjon nyóc,
nyócból hét,
hétbül hat,
hatbul öt,
ötbül négy,
négybül három,
hárombul kettő,
kettőbül egy.
S az az egy es ugy elmenjen,
semmi se maradjon!
Phü, phü, phü...

Igy mondják. S akkor aval a vízvel megmosogassa a tőgyit. [...] S olvashat többször es. Egyszer olvas egy kicsi vízre, s aval megmossa. S akkor másszor másba, s aval es megmossa.

Mifélek azok a tályogasszonyok?

Igy mondják. Tályogasszon. Kilenc tályogasszon. Igy tanyitott. Még mondta, akkor karincába jártunk, mind a csángóné, s akkor a karinca vátájával, szegőji-

⁷ A ráolvasást jó két esztendővel később, 2008. november 11-én újra rögzítettem. A megjelölt szöveghelyen ekkor a következő fordulat szerepelt: „S az az egy es ugy elvejszen, / mind hogy megaluszik ez a szén a vízbe!”

vel tapogattuk a tinónkot meg. De most nincsen, csak a vízbe csináltam én es, amikor bornyuzott a tinó. Vén tehen immá.

Hogyan lehet érezni a tőgyén, ha tályogos? Kemény?

Kemén, kemén, s úgy meg van dagadva. S beléereszkedik a csicseibe az a dagadás, tudja. Akkor attól elapad. [...]

Nem attól, hogy elveszik a tejét, hanem a tályogtól?

Igen, a tályogtól, há. [...] Még vót... vannak likas kő. [...] S az es... ha valahol kap, az es jó, hogy keresztű'fejje. Vagy szentelt gyűrűnd. Szentelt gyűrűnd úgy, mikor kezibe van, a kezibe, meg van szentelve, az es jó. Az es jó. Keresztűlfeji a tejet, s megtapogassa aval a gyűrűvel a tőgyit, s... Met nálunk es vót olyan, hogy úgy megdagadott, hogy nem lehetett közeledni hézá. [...]

Arra kell mondani valamit?

Akkor es mondhasa ezt, amit... a kilenc tályogasszont, monhasa akkor es. Akkor es monhasa, hogy megtapogassa, s keresztűlfeji, s akkor...

S ehhez vízbe szenet kell vetni?

Szenet, há. [...] Igen. Mikor a vízbe akar olvasni, akkor szenet vessen. S mikor csak a gyűrűvel, akkor nem kell szenet. Akkor csak mondja a szókot.

A tályogos tőgyre is vizet kell vetni?

Igen. Akkor, há.

Hány szenet kell abba belévetni?

Mennyiszer akarja elmondani. Háromszor, vaj ötször. Hogy ne legyen páros, tudja-e. [...] Vaj háromszor, vaj ötször elmondani.

Értem. S miért nem szabad párosnak lennie?

Hát így mondják, hogy nem jó pároson. Osztán tudja a Mária. A vízvetésend es úgy vessük a vizet es, hogy vaj öt szénre, vaj hétre, vaj kilencre. Ugy. Amikor sietek, akkor csak ötre vetek. S mikor nem sietek, akkor többre vetek. Akkor hétre. Na.⁸

387. Annak tályogos a csicse. Előhasu. Megdagad a tőgye. Mer, ugye, mostanig nem vót... nekem es vót olyan. Guzsba tettük a lábát. Felhuzztuk az egyik lábát s guzst tettünk ide, s úgy fejtük meg. Mer annyira fájtatta. Osztá hideg vízzel locsóltuk, s akkor... szentelt vízzel s hideg vízzel, s akkor likas kővel keresztesen keresztűlfejnek, kinek van. S úgy osztá három-négy napra a tályog elmulik, de olyan jó tejes tehenyek. Az nincs megrontva. Arra es van olvasás. Egy vénasszon tanyított vót:

Kilenc tályogos leján elindúlt,
megrontották a tehenet,
megdagadt a tőgyik.
Kilenc elment, s nyóc maradott,

⁸ 81 éves nő [sz. 1925], Románcsügés, Pálistvánokpataka, 2006. június 7. és 2008. november 11.

s nyóc elment, hét maradott,
s hét elment, hat maradott,
s hat elment, öt maradott,
öt elment, négy maradott,
s négy elment, három maradott,
tályogos leányok,
három elment, kettő maradt,
s kettő elment, egy maradott,
egy elment, egy se maradt.
Ugy elmúljék a tályog a tinónak a csicsiről,
mind ahogy elmentek a tályogos leányok!

S akkor ott keresztet vetnek. Na, de hát az es elég a tehennek, me eldagad ugy a tőgye, hogy...!⁹

388. Tályogos asszonyok heten vannak.
Hétből hat,
hatból öt,
ötből négy,
négyből három,
háromból kettő,
kettőből egy,
egyből semmi.

S akkor ugy nyomogassák a tőgyit, s ennyi. Valamilyen sós rongyval. Ugy a tőgyinél. Az ilyen előhasu tinóknak ugy megdagad a csicsik, s akkor ezt csinálják.
Kik azok a tályogos asszonyok?

Hát, én nem tudom.

Azok a boszorkányok?

A' nem, drága! Valami egyebek. A boszorkányosok, azok olyan, ami a tejet elveszi, szoval a zsirt a tehéntől. Ez másabb. Ezt nem tudom, ezt a tályogos asszonyokat.¹⁰

389. Van egy darabocska gyertya, így. S akkor ellenkezőleg megfogja a négy csicsit a tehennek, s akkor négy olyan darabocska só, bogos só. S akkor mikor odateszi, megfogja, a sóval s a gyertyával ellenkezőleg, nem ugy, ahogy rendesen szoktuk fejni, akkor megfogja a csicseit, s megmondja, hogy:

⁹ 74 éves nő [sz. Gyimesközéplek, Borospataka], Gyimesbükk, Bartosokpataka, 2005. október 14.

¹⁰ 76 éves nő, Gyimesközéplek, Hidegség, 2005. október 15.

Tályogos asszonok,
kilencen vagytok.
Ugy elmenjeteK,
ahogy ez a só elolvad a vízbe,
s a gyertya elég a tűzbe.

Háromszorig. [...] S akkor teszen egy kicsi gyertyát a kályhába, s a sót a vízbe, s osztá úgy azt háromszor meg kell csinálni, s akkor elmulik. Én es csak ezt úgy tanúltam, de mű nem csináltuk soha, me nem vót szükség. [...] Ez ennyi. Megfognák a csicseit, s ezt mondják neki. Kilenc tályogos asszon van. S akkor úgy megsemmisül, úgy meggyógyul, ahogy azok elvesznek. Ezt es egy öreg embertől tanúltam, me a régi öregek nagyon sokat tudtak.¹¹

390. Így mondja:

Tályogos asszonyok,
heten vattok.
Hétbül maradjon hat,
hatbul maradjon öt,
ötbül maradjon négy,
négybül maradjon három,
hárombol kettő,
kettőből egy,
egyből semmi.

Ezt háromszor. S má bocsánat, hogy így fejezem ki, akkor háromszor úgy elköpödi. S akkor újból kezdi. Csak így kezdi, tudja. S osztán, vaj az az ezüst gyűrű, ha van az ujján, s aval megnyomogassa annak a tehennek a tőgyit. [...] Mikor megborjudzik. Megborjudzik, s osztán akkor eltüzesedik ő, el... s fájtassa, s a borját se szenved. Akkor. Met vannak olyanok, hogy aval borjuzik. S kivált az előhasuak. Tudja maga, milyen az. Az, amikor az első borját borjuzza. [...] De az fájdalmas neki. S ezt kell mondani.

Mikor kell ezt mondani? Milyen napon? Reggel, este?

Mindegy. Mikor ő... [...] fájtassa nagyon, met az el van tüzesedve, tudja, s el van lázasodva annak a tehennek a tőgye. S akkor mondják ezt. S ha van ezüst gyűrű, akkor... de az es szentelt kell legyen! Igen. S akkor aval megnyomogassa. S úgy, bocsánatval legyen mondva, köpködi el, tudja. Ugyhogy én ennél többet semmit...

Mifélék azok a tályogos asszonyok?

Én nem tudom, hogy mifélék azok.

Azok szépasszonyok? Boszorkányok?

¹¹ 73 éves nő, Gyimesbükk, Budáka-oldal, 1997. október 17.

Biztosan csak ez... e kell legyen. Me aszondják, mikor így jó nyárba es, úgy jó az a forgósél, ugye, forgósél, s akkor osztán elköpködik. Viszi a rendet, s akkor má tudják, hogy az üdő megbomlik. Esső lesz. [...]

Kitől tanulta ezt?

Én-e? Édesapámnak a nénjitől. Virág Katalin. Kostelekbe. De az a fehérnép férhez vót menve Alsócsügsbe.

Románcsügsbe?

Igen. Románcsügsbe. S ott, ott, ő tanyitott vót meg engemet.¹²

391. Szoktuk azt es mondani, hogy:

Tályogasszonyok,
heten vagytok.
Hétből hat maradjon,
hatból öt maradjon,
ötből négy maradjon,
négyből három maradjon,
háromból kettő maradjon,
kettőből egy maradjon,
egyből váljék semmi.
Menjen a pusztákra!

Amíg nem marad egy se. S akkor eltöpdösni háromszor vagy ötször. S visszafelé nyomogassuk a tögyit. Ugy megdörzsöljük. [...] A szennyesdombra, oda, valahova eltöpdössük. [...]

Miközben mondták, kerítették valamivel a tögyét?

Ugy kézzel, s aval a szennyes ruhával úgy...

Azt visszafelé?

Igen.

Tehát nem úgy, ahogy a templomot kerülük?

Nem, nem, nem. Visszafelé. Igen.

Ezt hányszor kell mondani?

Ezt es páratlanul. Háromszor vagy ötször, így. Igen.

S ha nem jött meg, hányszor lehet megismételni?

Hát ezt, hányszor akarta.

Míg meg nem jött?

Igen.

De csak páratlanul?

¹² 78 éves nő [sz. Kostelek], Egerszék, 2008. május 20.

Páratlanul. Igen. Azt reggel es el lehetett mondani, este es, mikor mentünk fejni, akkor. Inkább akkor mondtuk. [...] Ezt es anyósomtól tanóltam. [...] Leánkori neve Tankó Regina vót. S az ura után Koncsag. Az ura Koncsag Ferenc vót. Anyósom, ő tizennégybe született s kilencvenkettőbe halt meg. Ők es... ha nem egyeb, káponapatakiak vótak ők es. Nem tudom tisztán. Gyimesről jöttek ide, de nem tudom, hogy melyik felibe laktak.¹³

392. Megindult hét tályogasszon.
 Hétrül maradt hat,
 hatrul öt,
 ötrül négy,
 négyrül három,
 háromrol kettő,
 kettőrül egy,
 s az az egy ugy elvigye,
 ahogy elhozta.

Ezt így, fiatalabbnak, megmondhatom, me édesanyám es így mondta. De má például, aszondta, idősebbnek, akkor má nem érvényes az én izém... na. [...] Hát ezt például, ha van előhasu tehenünk. Itt, nálunk ugy mondják, tinó. S megborjudzik, s olyan nagy, dagadt a tőgye. Ugy megdagadnak ugy a csicsei, ugy... olyan rövidék lesznek. [...] Akkor ugy hideg vízzel mosogassa, s ezt kétszer-háromszor elmondja. S aszondta édesanyám, hogy megtér akkor má hamarább.

Csak vízzel mosogatja?

Vízvel, vízvel.

Nem kell se szentelt só, se szentelt tömény, se olvasó?

Nem. Nem, nem, nem. Tiszta hideg vízvel. [...] Jobb kézzel. Igen.

Körben mosogatja? Keríti?

Igen, igen. Így körbe.

Visszafelé?

Igen, igen. Visszafelé.

Nem úgy, ahogyan az óra jár?

Nem, nem, nem, hanem visszafelé. Igen. Igen. Háromszor elmondja, s akkor az megtér.

Mikor jó ezt elmondani? Reggel, este...

Reggel, mikor jön fel a Nap. Mielőtt eppe jönne fel. Akkor van hatása. Az akkor hasznos. Aszondta édesanyám. Reggel, s este es megcsinálhassa.

Napszentületkor?

¹³ 59 éves nő, Egerszék, Csinódpataka, 2008. május 20.

Igen. Napszentületkor. Igen. S akkor megjavúl. Hamarább, na, mert akkor rüg, fáj neki az a tőgye, ugye, az a dagadt tőgy, ha a borju szopja, ha például feji az ember.

S ha egyszerre nem javul meg, hány rendben lehet ezt megcsinálni?

Há többször meg lehet csinálni. Kétszer, háromszor, vagy négyszer.

Párosan? Páratlanul?

Páratlanul. Igen, igen, igen.

Miért?

Me például, ugye, „Hét tályogasszon...”

Az is páratlan.

Páratlan, s akkor így mondták édesanyámék.

Mifélék azok a tályogasszonyok?

Az hozzák el az állatnak azt a daganatot. Azok hordozzák. S azok, ahogy elhozzák, úgy vigyék is el.

De mifélék ezek? Szépasszonyok? Boszorkányok?

Há boszorkányok kellett legyenek. Nem es magyarázták. Ezelőtt a szülők nem magyarázták.¹⁴

MEGJEGYZÉSEK

{383–392}

Az antik (Marcellus Burdigalensis De medicamentis... Kr. u. 400 k., Gallia) és középkori (pl. Szt. Galleni Kódex, 9. század; óangol ráolvasó, 900 k.) előzményekkel bíró, Európa-szerte ismert visszaszámláló ráolvasások, amelyekben a tudományos egyre kisebb számok felsorolásával addig csökkenti a betegséget okozó gonosz démoncsoport erejét (vagy éppen a jól látható, megszámlálható kiütések, szeplők, pattanások számát), míg végül megtöri, felszámolja azt, a magyar ráolvasások között is szétében ismeretese.¹⁵ Az emberek és állatok gyógyítására – pl. igézés, hideglelés, csuklás, hasfájás, szemfájás, hályog, golyva, gelka, szemölcs, kelés, tályog, fekély, Szent Antal tüze, állat férge esetén – egyaránt használatos visszafelé számláló ráolvasások kérdéskörével Gunda Béla, Diószegi Vilmos, Pócs Éva és Silling István is foglalkozott.¹⁶ Visszaszámláló ráolvasót közöl a székelység köréből már 1882-ben Kozma Ferenc,¹⁷ de ismert ez a típus a

¹⁴ 74 éves nő [sz. Gyimesbükk, Fő út], Csinód, Őrházpataka, 2008. május 19.

¹⁵ Marcellus 1536, 111: Lib. I. cap. XV; 1889, 151: Lib. I. Cap. XV, 102; Heim 1892, 490–491; Pócs 1968, 271; 1981b, 549; 1985–1986, I. 127–154; 1988, 654–657; Gunda 1983, 137–166; 1989, 85–99.

¹⁶ Diószegi 1957, 162–173; Pócs 1981b, 549; 1988, 654–657; Silling 1982, 249–258; Gunda 1983, 137–166; 1989, 85–99.

¹⁷ Kozma 1882, 36.

gyimesi¹⁸ és moldvai csángóság,¹⁹ valamint a csíki székelység²⁰ körében is. A ráolvasótípus európai párhuzamairól ugyancsak tudunk,²¹ de használják ezt a fajta olvasást a rokon népek is, így pl. lídercnyomásra a cseremiszek, szúrásra, kelevényre, árpára a csuvasok.²² Fejezetünk ráolvasóinál, mint másutt is {84–125/Megj.}, lényeges a páratlan számú (három, öt, hét, kilenc) elmondás {383, 385–386, 389–392}, de – egy csinódi vallomás szerint – régen itt is fontos lehetett, hogy a gyógyítást napfelkelte előtt vagy napszentületkor végezzék {392} {264–276/Megj.}.

A hét tályogos asszony alakja a tejellevő boszorkányos asszonyokkal is kapcsolatban állhat, amint Csinódon mondták, azok „boszorkányok kellett legyenek” {392}. Erre utal egy boszorkányok elleni olvasás fejezetünk ráolvasóival közeli rokonságot mutató szövege („Hetvenhétféle boszorkányos asszonyok, heten vótatok, hétből maradjon hat, hatból maradjon öt...”),²³ de egy másik, közel azonos kezdetű ráolvasó is, amely hasonló elven – igaz, nem visszaszámlálással, hanem ún. párhuzamos kívánságok²⁴ sorával – semmisíti meg a gonoszok erejét.²⁵ Az említett kapcsolat kézenfekvő magyarázatát adja egy gyimesbükki memorat.²⁶

Ugyanerre utal a boszorkányok általi tejelvétel megelőzésére is használt – egy andrásfalvi (Bukovina) adat szerint „hétszer szentelt”²⁷ –, lyukas kő {386–387}, illetve az annak megfelelő szentelt gyűrű {386}, szentelt ezüst gyűrű {390} használata a marhatályog, tőgydagadás orvosolására. Ugyanígy használják a lyukas követ a bukovinai szé-

¹⁸ Kallós 1962 [EA 5606], 26; 1966, 147, 148, 153–154; Bosnyák 1982, 127. o. 459. sz.; Salamon 1987, 199–200; Takács 2001, 446, 449.

¹⁹ Kallós 1966, 151; Bosnyák 1973, 289; 1980, 183. o. 1492. sz.; Dömötör 1981, 181–182; Csoma 1994, 258; Halász 2005, 254. o. 1086, 1087. sz.

²⁰ Szőcs V. – Szőcs A. 2008, 212–213.

²¹ Mansikka 1929, 66, 67. o. 4, 11. sz.; Gunda 1989, 94–99; Bereczki 1979, 75.

²² Bereczki 1979, 75, 351; Mészáros Gy. 1909, 369, 389–390.

²³ Salamon 1987, 199–200.

²⁴ Pócs 1985–1986, I. 53–76.

²⁵ Bosnyák 1982, 130–131. o. 493. sz.

²⁶ „Az én nagymamám, mikor tályogos vót a tőgye a marhának, az megbornudzott, akkor nagyon tályogos vót, rugott a tehen, s fájt az neki. Dagadt vót a tőgy. S ő pedig [...] csinált egy edénbe híg, sós agyagat, és aval bétapasztotta azt a tályogos tőgyet, hogy az a sós agyag huzza meg, hogy az a nagy daganat szálljon le. S imádkozott, amikor fejte. Három Miatyánk, három Üdvözet, három Dicsőség, s kérte a Jóistent, hogy gyógyítsa meg ettől a nagy tályogtól. Vótak, akik még olvastak es. Tályogos asszonyokra. Vótak. De nagymamám csak ennyit csinált. Ő aszmondta örökké, hogy: – Ne csinálj semmit, fiam, csak csinálj egy kicsi olyan híg agyagas habarcsot, sósan jól, ami megáll azon a tőgyön. S reatapasztotta. Én emlékszem, hogy reatapasztotta nagymamám. Kányáné. [...] Me azok olyan erőst rugtak, hogy azkot nem lehetett megközelíteni. S evel tévedtek a népek, hogy vótak olyanok, hogy [...] akkor képzeltek el, hogy valaki valamit csinált. S mentek oda a csinálóasszonyokhoz.” (70 éves nő, Gyimesbük, Fő út, 2005. július 7.)

²⁷ Bosnyák 1984, 81. o. 713. sz.

kelyek, a moldvai és az Úz menti csángók is.²⁸ A „tályogos asszonyok” rontó hatalmának visszaszámlálással való csökkentése közeli kapcsolatban áll a tejelvétél elleni ráolvasásoknál szokásos gyakorlattal, amikor a tudományos a „visszavétel”-ben használt ujjai számának növelésével vesz erőt a boszorkányokon.²⁹

A második szövegünk {384} kapcsán említett főkömöt megegyező eljárással gyógyítják az Úz menti és a moldvai csángók is,³⁰ keresetlen vízzel, annak habjával, keresetlen talált régi csonttal, háttal a kemencébe vetett hét szem konkolyborsóval orvoslják a székelyek és csángók.³¹ A reves csonttal, keresetlen kapott vízzel való gyógyító eljárás – előbbi visszaszámláló ráolvasás kíséretében – használatban volt Csíksban is.³² A gyimesiek körében ismeretes az ún. vérburján vagy főkönburján (fecskéfü, *Chelidonium majus* L.), amelynek „leve elveszi a főkönt”.³³ A harmadik, somoskai szövegben {385} előjövő trágen (tragán) román kifejezés, amely daganatot, csomót, göböt, dudort, a marháknál fellépő tőgydaganatot, illetve a lovaknál jelentkező gyulladt, görcsös állapotot is jelöli. A románok körében külön trágen elleni (de tragán) ráolvasók is használatosak.³⁴ Az udma (rom. *udmă*) szintén daganat, „nagy csomó”, fájdalmas, kemény kelevény, tályog, furunkulus, egyes román nyelvjárásokban mirigydaganat.³⁵ A románok a tragánhoz hasonlóan az udmára (*udmă*, *udnă*, *uimă*) is külön ráolvasókat (de

²⁸ Bosnyák 1980, 183–184. o. 1493, 1498. sz.; 1984, 81. o. 707, 709–713. sz.; Frendl 2008, 333–334.

²⁹ Tánczos 1995, 49–50; Takács 2001, 520–521, 522; 2004, 273; Daczó 2003, 283; Frendl 2008, 336; Magyar Z. 2009, 437.

³⁰ Frendl 2008, 330; Halász 2005, 246. o. 1049. sz.

³¹ „Akinek főkömök lesznek a kezére, aszmondták, hogy mikor mész az erdőbe, s egy olyan tuskót kapsz, hogy lyukas, s keresetlen találsz benne vizet, akkor a keresetlen vízzel kell megmosni a főkömöt, s attól helyrejön.” (71 éves nő [sz. Gyimesközéplek, Bodor utca], Gyimesközéplek, Sillyealja, 2008. november 12.); „Mejek valahol, s ilyen régi csutakba víz van, akkor mossuk meg, s akkor, ha nem, há olyan régi ződ csont elveszvel ott valahol, akkor abba a felibe felveszi, s visszafelé megkeni azt a főkömöt háromszor-négyszer, s visszatöpdösi, s visszatesszi úgy, ahogy elvette. S aszondják, eltelik, s nekem eltött egy. Vót egy nagy főköm.” (73 éves nő, Románicsü-gés, 2006. június 9.); „Van az a keresetlen hab, így a patakba, vagy úgy a sárlébe es. Az a hab, azzal kell megkenni, s attól elvesz. [...] Ez igaz es, me nekem es vót, így a kezemet bélepte. S ott mentünk fel, Setétpatakán, me oda ki a hegyen tanyáztunk, s ilyen hab, hogy nem keresed, s kented meg, s úgy odalett!” (63 éves nő, Gyimesfelsőlok, Gáborokpataka, 2007. október 25.); „Ezelőtt sok vót a főköm. Tele vót a kezem főkömmel. Szedtem, az a búza között van, a fekete konkoly borsó, abból kellett hét szemet. Páratlan szemet. S mikor égett a kemence tüze, bédobni. De visszafelé! Hátat kellett fordítani a kemencének, s úgy visszafele bédobni az égő tűzbe. Nekem ténleg úgy eltűnt, pedig vót legalább husz a kezem hátán. Ugy eltűnt, mind a kámfor.” (78 éves nő, Gyergyóditró, 2006. december 7.)

³² Szőcs V. – Szőcs A. 2008, 224.

³³ Rab – Tankó P. – Tankó M. 1981, 29.

³⁴ Gorovei 1931, 408.

³⁵ Grigoriu-Rigo 1907, 23; Hegedűs 1952, 344; Márton 1972, 573; Márton-Péntek-Vő 1977, 394.

udmă) használ,³⁶ itt azonban erre nincs szükség, hiszen a trágen, a tályog és az udma testvérek, akik hárman együtt járnak, így egyetlen szöveg alkalmazásával együtt is tiltathatók ki az előhasú tinó testéből. Érdekes, hogy a réze-ruzaként (vö. retyerutya), azaz szintén rokonokként (nyepóta) felfogott háromféle szánkabetegsége ugyanakkor mégis három, különálló, bár együtt elvégzett ráolvasó jár {277–279}.

A tőgydagadás, széltályog elleni ráolvasáskor – mint más esetekben (így pl. nagy idő, igizet, árpa ellen, tejelvétel visszafordítására) is – megszokott a kés használata. Románcsügesen késsel olvasnak a vízre, amellyel aztán megmosogatják a tályogos tőgyet {386}; Somoskán a ráolvasás megkezdése előtt kaszakővel fenegetik a kést, amellyel később keresztet vetnek a tehén tőgyére {385}. A fenőkő használata – amelyre lentebb rakottyaísi példát is láthatunk – jellemzi kötetünk egyik, boszorkányok elleni olvasását is {396}. A tehén „megkövesedett” tőgyét a székelyek, csángók a férfiak gatyájának fenékrészével tapogatták, kucsmájukkal, valamint – amint a románcsügesi ráolvasó {386} kapcsán is láthatjuk – a nők katrincájának szegőjével („vátájával”) tapogatták, fogdosták, esetenként fenőkővel kerítették, korhadt fűzfával vagy a rajta növvő gombával füstölték hajdan, a gyógyulás reményében.³⁷ A gyimesi csángóság köréből a széltályog gyógyítására hasonló, visszaszámláló ráolvasókat közöl Kallós Zoltán is. Egyikükhöz az itt említett kucsmával való megnyomkodáshoz hasonló cselekedet, a kifordított kucs-

³⁶ Gorovei 1931, 411.

³⁷ „Nem tudom, hogy mit tartottak. Akkor aszmondták, a férfinak az alsó nadrágja fenekivel meg kellett lapogatni. [...] Arra nem olvastak, hanem avval megtapogatták s meghajdászták, hogy verődjön el a tőgye. Nem hallottam imádságot. Azt vízbe mártották, s azt borogatták, a tőgyit.” (78 éves nő, Csíkszentgyörgy, 2007. május 29.); „Aszmondták, hogy gagyafenekkel kell meg... tapogatni azt a daganatot, s attol elmúlik. Mikor a tinónak megkövesedik a tőgye. Megnyomja az a tehén es, ugye, mikor megtelik előre.” (77 éves nő, Csíkszentgyörgy, 2007. május 29.); „Tályogval borjuzik az előhasú tinó. Ugy eldagad, elé a kődökihez, s ugy a tőgye s minden. Ugy mondják, tályogval borjuzik, az jó tejes lesz. Akkor kell mosni le egy rossz kucsmával. Így lefelé a tőgyit, s ilyen állott vizvel, ami bent hál víz. S így lefelé mosni, akkor megszáll, s az egy jó tejes tehén lesz. Akkor arra nem kell mondani semmit? Nem, nem. Hanem eztet. Azt háromszor-négyszer, amig leszáll. Me osztán leszáll az a daganat [...] de az jó tejes osztán. Amelyik nem dagad el, ne féljen, az nem ad sok tejet. [...] Reggel kell megmosni. Mikor mejen fejni az ember, akkor kell. Minden reggel, bár egy hétig legalább. S akkor ő megszáll. Meggyógyul.” (63 éves nő, Gyimesfelsőlók, Gáborokpataka, 2007. október 25.); „A kucsmával a juhokot verik. Ha megpuffadnak.” (85 éves nő [sz. Lóvész], Gyimesbükk, Rakottya, 2008. november 13.); „Hogyha tályogos lesz az állat, az a tehén, akkor a fénkövel elmennek, s megfenik a csicsit. A tőgyét, s a csicseiket. S még hideg vízzel megmossák, egy Miatyánkot elmondnak rolla. Vagy pedig fűcfából keresnek ezt a putregáj... van gomba rajta, vagy azt a putregáját. Azt meggyútsák, s aval füstölik, az erőt jó. Így tartásák. Három napig. Megfüstölik. Kétszer vagy háromszor es egy nap. Az erőt jó. [...] S a johók, hogyha megpuffadnak, aztat körbe, kucsmával. Körül megdörgölik. Megdörgölik a kucsmával? Igen. S ugy rajta egészen, még alája es béteszik. Egészen körbeveszik a kucsmával. Ugy. A Jóisten megszabadítja.” (64 éves nő [sz. Gyimesközéplók, Barackospataka], Gyimesbükk, Rakottya, 2008. november 13.)

mával történő megveregetés, és a férfi fejfedő beteg állat hasa alatti átadása is társul.³⁸ Egerszéken kézzel vagy szennyes ruhával, visszafelé kerítik a tályogos tőgyet, Csinódon van, hogy csak tiszta vízzel mossák, visszafelé, miközben ráolvasnak {391–392}. A hidegvizes lemosást esetenként rózsafüzérrel való megkerítéssel, megsúrolással is kombinálják ugyanott.³⁹ A középloki Hidegségen sós ronggyal nyomogatják az állat tőgyét, a gyimesbükki Budáka-oldalban pedig darabocská gyertyával, négy kis bog sóval kerítik visszafelé a „csicseket” háromszor, majd – a szöveggel szoros kapcsolatban – a sót vízbe, a gyertyaviaszt pedig a tűzbe teszik {389}. Utóbbit, ugyanott, mástól is így lát-tam, igaz, a két szöveg és a hozzájuk kapcsolódó cselekedet egymással genetikus kapcsolatban áll.⁴⁰

³⁸ Kallós 1966, 153–154.

³⁹ „Megtályogosodik. Még idősebb [tehénnek] is közbe megtályogosodik, amelyik olyan. Hideg vízzel mossuk, s osztá elműlik. Rózsafüzérrel is meg lehet keríteni? Igen. Szoktuk. Megfogja a rózsafüzért a kezibe s megsúrolja vele.” (82 éves nő [sz. Lesőd], Csinód, Fenyő-feje, 2008. május 19.)

⁴⁰ Takács 2001, 448–449.

Átfejtés szentelt gyűrűn, tejelvétele megelőzésére
(Magyar és román szövegek)
{393–395}

Fejezetünkben két gyimesfelsőlóki és egy gyergyóhollói ráolvasó szerepel, amelyeket az előhasú tinó (először borjazó tehén) tejének mágikus védelmére használnak, a boszorkányok ellen, akiket az első, Farkasokpatakán rögzített szöveg szépasszonyoknak nevez. A gyűrű, aranygyűrű, hét arany gyűrű képéhez kötődő mágikus képzetekről két, „nagy üdő” elleni szöveg {1–2} kapcsán olvashattunk {1–83/Megj.}. A gyűrű antik és biblikus fogantatású képe hazai ráolvasóink között már 1578-ban felbukkan,¹ s a későbbiekben is előjön.² A szentelt gyűrű, jegygyűrű, arany gyűrű a csángóság hétköznapi varázspraktikáiban is helyet kap, elsősorban a „kicsi bubák” szépasszonyoktól, rossz lelkektől való megóvásában,³ de a kántérnak, kántérnak, gurucsának, guruzsmának nevezett szerelmi bűbáj eszköze is lehet. Miután a jegygyűrű általánossá csak a 20. század elején vált, s legtöbbször az egyházi szertartásra akkor is csupán kölcsönkérték az ezüst-, majd aranygyűrűt,⁴ annak népi használata sem lehet régebbi az említett időszaknál.

A gonoszoktól óvó cselekedet eredetije a lyukas kövön való átfejtés volt, amelyet – ezzel párhuzamosan – mindmáig gyakorolnak. A természetes és átfúrt lyukas kövek mágikus használata az ősidőig nyúlik vissza, jellegzetes példája a cornwalli, megalitikus Mên-an-Tol, amelyen áthúзва – a 20. század eleji néphit szerint – a gonosz tündérek (fairies, pixies) által „váltott gyermekek” visszacserélhetőek.⁵ A lyukas kő tehát – bármekkora is – egyfajta átjárót biztosít a fizikai és a spirituális lét, világunk és a más-világ között, ezt az elképzelést egészíti ki a lenti eljárásokban az egyházi szertartás során megszentelt (megáldott) aranygyűrűhöz kötődő apotropikus képzetek sora.

393. Mikor az előhasú tinó borjuzott, akkor lehúztuk az ujjunkról a szentelt gyűrűt, mivel megesküdtünk, így megfogtuk a kezünkbe, s keresztesen, úgy hogy az egyik első csicsiből es fejtünk, s az egyik hátulsóbol. S akkor úgy cserélve. Keresztesen.

¹ Horváth C. 1921, 442; Bolgár 1934, 25.

² Kálmány 1881–1891, III. 154.

³ Bosnyák 1982, 136. o. 538. sz.; Takács 2004, 178–179.

⁴ Horváth T. 1979, 385–386.

⁵ Evans-Wentz 1911, 179. A szokás párhuzama a csíkszentdomokosi székelyeknél és a hárompataki csángóknál is fellelhető: előbbiek a holdfogytára született „agos” gyermeket, utóbbiak a szépasszonyok által „megváltott bubát” lyukas középi perecen, „vakarun” bűjtatták át (Balázs L. 2001b, 332–336; Takács 2004, 40–41, 181).

Három cseppet. Azkot a cseppeket a tenerünkbe. S felmossuk a tehennek a hátára, kereszt alakba. A tehennek a hátára keresztesen reaktentük azt a tejet, s mondtuk, hogy:

Akkor tudják elvenni a tejit a szépasszonyok,
mikor azt a tejet onné leveszik!

S így akkor nem tudták elvenni, me azt a tejet nem tudták levenni. [...]

Ezt a későbbi borjuzásoknál nem kell megismételni?

Nem kell. Nem. Csak az első borjuzásnál. Mikor még nincs ő elrontva. S ugy mondják, hogy a gonosz kezek nem jártak vele. [...] Met, ugye, az még tinó vót, nem kellett a teje senkinek. Met régebb így mondták, hogy a szépasszonyok s a boszorkányok megfejik, vagy elveszik. [...] Azokrol szokták mondani, akik így elveszik a tejet.

Azokat hogy mondják? Gurucsás, guruzsmás, kantéros?

Igen, igen. Ezek így. Ez mind ugyanaz. Azt mondják, felszedik a tehennek a nyomából a földet vagy füvet, vagy bármit, s azáltal ő, hogy mit tud, mit nem tud, aszmondják... békája van. Varasbékája. S aval ő szövetkezik. Az az ördög képibe dőgozik ott neki, s aval, az által tudja elvenni ő másnak a tejit. [...] Vagy még édesanyám olyat is mondott, hogy a fekete csürke mikor megtojósodott, azt a tojást eltették, s akkor így az előhasúnak a moslékba megetették vele, s akkor soha nem tudta senki elvenni a tejit. Az első tojását. Mikor a csürke, ugye, még első tojik, véreset. S akkor azt eltették, hogy akkor megetették aval a tinóval, mikor borjuzott.⁶

394. Pláne előhasúnak, ha átol... hogy:

Akkor vegyék el neked a tejedet, a zsirodot,
amikor ezenn a gyűrűnn át bujnak!

S nagyon jó vót az es. Akkor nem tudják elvenni a tejét. [...] Itt vót, a szomszédunkba, egy. Tőlem egy évvel vót kisebb. S hát! Nem fejtek annyi tehenet, mind mi, s egy ötven literes fazék teje vót! S én fejtem két-három tehenet, s nekünk még fele se vót. Azután jöttünk reja, hogy hát ez tud. Tudja. Csinálja. A gonosz lélek segítségével, én azt mondom. Isten segítségével ezt nem tudja megcsinálni. Azoknak, itt nálunk... úgy mondják, hogy a fermekások. Boszorkányosok. Gurucsás. Kantéros. (79 éves nő [sz. Gyimesfelsőlok, Görbepataka], Gyimesfelsőlok, Sántateleke, 2006. június 13.)

395. Az öregek úgy mondják, mikor az első születi a tehen, akkor kell a gyuruba... aranygyuru, amelyik vót, húzni a tejet belé. Azt mondják:

⁶ 53 éves nő, Gyimesfelsőlok, Farkasokpataka, 2006. június 11.

Când inelul ăsta se topește,
atuncea se poate lua laptele de la vacă asta.

Magyarul:

[Amikor ez a gyűrű elolvad,
akkor tudja elvenni ettől a tehéntől a tejet.]

Și trebe mulș din țâțele vacii în formă de cruce. De trei ori. [S a tehén tőgyéből kereszt alakban kell fejni. Háromszor.] Háromszor kell, keresztbe kell fejni.

Keresztesen fejni.

S azt a tejet kell a vécébe tenni. Ugy mondta mámám.⁷

MEGJEGYZÉSEK {393–395}

Amint kötetünkben is több helyütt láthatjuk, a csíki, gyergyói, kászoni székelység, valamint a gyimesi, hárompataki, Úz menti csángóság, a szokott boszorkán(y), boszorkányos asszon(y), boszorkán fehérség kifejezések mellett a különböző rontásokkal, bűvöléssel-bájolással, oldással-kötéssel, tejelvétellel és hasonló ördögi „paratikákval” foglalkozó személyekre négy alapvető kifejezést használ, őket kantéros/kántéros {393–394}, gurucsás/guruzsmás (gurucsolós) {393–394, 396}, fermekás {394}, valamint a kötetünkben nem szereplő buszkurja neven emlegeti. Az említett kifejezések közül kettő (kantér, gurucsá) magyar, kettő pedig (fermeka, buszkurja) román eredetű.⁸

A kantér, kántér célja a fejős haszonállatok tejének, szaporulatának elvétele, valamint a szerelmi bűbáj; kantéros, kántéros tehát az, aki ezzel foglalkozik. A boszorkányos minden állattól, de az emberektől is elveszi tejét, teste zsírosságát, éltető nedveit, a kantérozás a világunkban fellelhető éltető erők birtoklására szolgál. Esetenként egyéb rontásokat (csinálmány, urszita) is értenek alatta. A kantér, kántér kifejezés alapjául szolgáló, talán összetett („kanta-ír”)⁹ kantaír először a Verbőczy-féle Magyar decretumban (1565) és Calepinus szótárában (1585) bukkan föl, majd előjön – többek között – Szenczi Molnár Albertnél, Apáczai Csere Jánosnál, Comeniusnál, Pápai Páriznál, Baróti Szabó Dávidnál, Cserei Farkasnál, Ipolyi Arnoldnál, Hunfalvy Pálnál, Czuczor Gergely és Fogarasi Jánosnál, Ballagi Mórnál, Vámbéry Árminnál, Kandra Kabosnál, de még Ioan Bobb román–latin–magyar szótárában is.¹⁰ A kantaíros, kantéros kifejezés

⁷ 21 éves nő, Gyergyóholló, Hollópataka, 2007. október 22.

⁸ A boszorkányos tevékenységekre a helybeliek által használt elnevezésekkel a Kantéros, gurucsás, buszkurja, fermekás. A boszorkányság hatóköréit leíró kifejezések a Tatros menti csángóknál című, megjelenés előtt álló dolgozatban foglalkozom kissé bővebben, itt annak rövid összefoglalását adom.

⁹ Benkő L. 1967–1976, II. 350.

¹⁰ Calepinus 1912, 240. o. 798; 249. o. 835; 325. o. 1107 [1108]; Szarvas–Simonyi 1890–1893, I. 1606; Pápai Páriz 1767, II. 159; I. 579; Baróti Szabó 1792, 104; Cserei 1800, 228; Ipolyi 1987,

– a fenti jelentésekkel – már a 17. század végétől nyomon követhető boszorkánypereink irataiban.¹¹ A kuru(z)slással ('megbabonázás, bűvölés-bájolás, varázslás') szoros hangtani és nyelvtörténeti kapcsolatban álló gurucsa, guruzsma, illetve az azt végzőkre használt gurucsás, guruzsmás szavak szintén a magyar nyelv, azon belül az archaikus székely tájnyelv boszorkányságra és boszorkányokra használt kifejezései.¹² A kuruzsol kifejezés először – „meg krúslot falat” összetételben – 1599-ben jön elő, később, a teljesség igénye nélkül, felbukkan Apáczai Csere Jánosnál, Váradi Mátyásnál, Baróti Szabó Dávidnál, Sándor Istvánnál is.¹³ A 17–18. századi erdélyi szótörténetben a kuruzslás és közvetlen rokonai 'vajakolás, bűbájoskodás, varázslás, igézés' értelemben lelhetőek fel.¹⁴ A kifejezés a rontást és annak – egyazon a tudáson alapuló – gyógyítását egyaránt megjeleníti.¹⁵ A gurucsa, guruzsma főbb fajtái, a gyimesi és hárompataki csángók hitvilágában, két nagy csoportba sorolhatóak. Elsőbe a különböző betegségeket, ha kell, halált okozó rontások tartoznak, a másodikba pedig a szerelmi bűbáj egyes eljárásai. Előbbiek a megcsinálásnak, megcsináltatásnak (rom. făcătura), megtevésnek (rom. aruncătura), öntésnek (rom. fapt) és az ursitának (rom. ursită) nevezett rontástípusokkal állnak szoros kapcsolatban, utóbbiak elsősorban a kantérozás mint szerelmi bűbáj egyes formáival függenek össze. A székelyek és csángók képzetvilágában a gurucsa ugyanakkor összefügg a tejelvétellel, s még más rontásokkal is.¹⁶

A fermekás kifejezés alapjául szolgáló fermeka főnév a román fermeca, farmec, fermecatból (rég. farmăcă, farmecă, foarmec 'megbűvöl, elbájol, megigéz, elvarázsol') ered, amelynek közvetlen rokonságába tartozik a fermecător ('elbűvölő, varázslatos, bűvös, varázserejű, varázsló'), a fermecătorie ('varázslás, varázslat').¹⁷ Megegyező jelentésekkel áll a farmec és szóbokra a régi román szótárakban is.¹⁸ A fármăc ('megmérgez, elmérge-sít, megkeserít') az arománban is használatos,¹⁹ ami arra utal, hogy a kifejezés vlachság körében igen korán – talán már a 11–12. század előtt²⁰ – ismert. A Voroneci kódexben (Codicele Voroneţean, 1559–1560 e.) olvasható Apostolok cselekedeteiben, far(t)măce

399, 412, 441; Hunfalvy 1864, 163; Czuczor–Fogarasi 1862–1874, III. 367; Ballagi 1873, I. 662; Vámbéry 1882, 384; Kandra 1897, 308–309, 352; Bobb 1822–1823, I. 411.

¹¹ Calepinus 1912, 240, 249, 325. o. 798, 835, 1107 [1108] sz.; Komáromy 1910, 187; Klaniczay–Kristóf–Pócs 1989, 28, 298; Bessenyei 1997, 192–196, 200–208; Kiss–Pál–Antal 2002, 261.

¹² Benkő L. 1967–1976, II. 682–683; Czuczor–Fogarasi 1862–1874, III. 1210–1211; Ballagi 1873, II. 141; Szinnyi 2003, 1255–1256; ÚMTSz, II. 711; III. 649–650.

¹³ Szarvas–Simonyi 1890–1893, II. 473–474; Benkő L. 1967–1976, II. 682; Baróti Szabó 1792, 126.

¹⁴ EMSzT, VII. 662–663; Klaniczay–Kristóf–Pócs 1989, 312.

¹⁵ Czuczor–Fogarasi 1862–1874, III. 1210–1211; Ballagi 1873, II. 141.

¹⁶ Balázs M. 1942, 118; Hegedűs 1952, 319; Sebestyén Á. 1972, 265; 1989, 376; Bosnyák 1973, 294, 298; 1984, 77. o. 673. sz.; Salamon 1987, 260; Tankó 2001, 303; Magyar Z. 2003, 815.

¹⁷ DEX, 367, 375; Bakos 1991, 262; Márton 1972, 282–283, 285; Márton–Péntek–Vőő 1977, 135.

¹⁸ Bobb 1822–1823, I. 410–411; LEX. BUD. 212; Cihac 1870, 88; Barcianu–Popovici 1886–1888, 223; Puşcariu 1905, 50; Şaineanu 1908, 279–280.

¹⁹ Papahagi 1974, 540.

²⁰ Du-Nay 2004, 37–52.

alakban – a görög *perierga* (itt 'bűbajosok') megfelelőjeként²¹ – szerepel,²² de ugyanúgy egy 1648-as Bibliában,²³ valamint a legkorábbi román szótárban (17. század második fele) is, utóbbiban *fărmăcător* ('magus') formában.²⁴ A 14. századi vulgáris latinból ismeretes a *farmaca* szóalak.²⁵ Az említett kifejezések a görög *pharmakon*ból ('kenőcs, gyógyír', valamint 'varázsszer, mérég'), illetve a latin *pharmacumból* ('uaz') erednek.²⁶ Előbbi rokonságába tartoznak a *pharmakia* ('gyógyszer, mérégkeverés'), *pharmakeutész* (tk. 'varázsló, mérégkeverő'), *pharmakeiós* (átv. 'megbűvöl, elbájol'), *pharmakisz* ('kuruzslónő') kifejezések,²⁷ utóbbi Calepinus szótárában (1585) '*cantair*' (vö. *kantér, kántér*) jelentéssel szerepel.²⁸ A *fermeke* jelentése a székely, csángó tájnyelvben 'boszorkányság, varázslat, rontás, tejelvétel'.²⁹ A *buszkurja, boszkorogya* kifejezés eredetétől feltehetőleg a – végső soron ógörög eredetű (*baszkainós* 'megigéz, megirigyl'; *baszkania* 'igézés, irigység')³⁰ – román *boscoană* (régies *boscónă* 'igézet, varázslat, kuruzslás, megbabonázás, boszorkányság') kifejezés és annak szóbokra (pl. *boscorodesc* 'megigéz, ráolvas'; *bosconesc* 'ráolvas, megbabonáz, elvarázsol') szolgál, amelyben a rontás alapjául szolgáló irigység, a varázslat és a bűbajos igéket övező mormogás, motyogás, szapora, halk, titkos beszéd képzetei keverednek.³¹ A kifejezés változatai (pl. *boszkonya, boszkoanya, boszkoja* 'ráolvasás, varázslat'; *boszkonyál, baszkanyál, bozgonyál, buszkurál* 'varázsol, megront') az erdélyi magyar tájnyelvekben is honosak, egyes változatok br-es szókezdetének kialakulásában a román *broască* ('béka') szó is szerepet játszhatott.³² Erre utal már a legelső román szótár (17. század második fele) is, ahol a *broască* (lat. *rana* 'béka') mellett álló *broscóni* jelentése 'bufo' ('varangyosbéka').³³ A *broască* augmentatívuma, a *broscói* 'nagy béka', 'hím béka'.³⁴ A Jelenések könyvében a Sátán szájából három, a békákhoz hasonlatos, tisztátalan lélek jön elő.³⁵ Ideillik egy kosteleki vallomás részlete: „Boszorkányok.

²¹ NT, 470. Prax. Ap. 19,19

²² COD.VOR. 1885, 6: Cod. Vor. 3V [10]; 1981, 234: Cod. Vor. VI [10].

²³ COD.VOR. 1885, 7.

²⁴ DVL, 85. o. 1258. sz.

²⁵ Cange 1937–1938, III. 416: *Farmaca, farmacier*; vö. X. p. LXXXVII.

²⁶ Osthoff 1899, 144–158; Artelt 1937, 38–101; Frisk 1960–1972, II. 992; Laurianu–Massimu 1873–1876, I. 1224; Moldován 1897, 201.

²⁷ Soltész–Szinyei 1875, 697.

²⁸ Calepinus 1912, 240. o. 798. sz.

²⁹ Márton 1956, 94; Balogh Ö. 1959, 108; ÚMTSz, II. 428; Salamon 1987, 259; Tankó 1996, 52, 94; 2001, 29, 31; Takács 2001, 531; Magyar Z. 2003, 815; Antalné Tankó 2004, 303.

³⁰ Soltész–Szinyei 1875, 115.

³¹ Bobb 1822–1823, I. 189; LEX. BUD. 59, 63; Cihac 1879, 24; Barcianu–Popovici 1886–1888, 63; Moldován 1897, 201–202; Şaineanu 1908, 84.

³² Gombocz–Melich 1914–1944, I. 499; Márton–Péntek–Vöő 1977, 74–75; ÚMTSz, I. 567.

³³ DVL, 76. o. 496. sz. Aki broszkonyál, ezek szerint, az a „varasbékával foglalkozik”, „varasbékáskodik”.

³⁴ LEX.BUD, 67; Bakos 1991, 84; DEX, 114; vö. Klein 1944, 209.

³⁵ „És láték ama' sárkány' szájából, és ama' fenevadnak szájából, és ama' hamis prófétának szájából, három tisztátalan lelkeket, a' békákhoz hasonlatosakat, kijöni.” (Jel 16, 13; SZB, [Újszöv.] 336.)

Ördögösök. Hát azoknak sokféle nevük van. Ugy es mondták, hogy varasbékák. Igen, met azok küdik a békát, s akkor a béka es el tudja vinni.”³⁶ A csángóság körében maig használatos buszkurja fehérszínű összetételnek tökéletesen megfelelő bosconitoare femee fordítása „babonás aszszony”.³⁷

Ráolvasóink kapcsán érdemes továbbá megjegyezni, hogy a szentelt gyűrűn való átféjés a Gyimeseken mindenütt ismert.³⁸ A szentelt gyűrű, aranygyűrű formailag – amint láthattuk – a tejelvétele ellen általános használatban lévő lyukas kő megfelelője.³⁹ A keresetlen kapott lyukas kő használata a tejelvétele ellen a gyimesi, hárompataki csángók körében általános gyakorlat.⁴⁰

vö. „pneumata tria akatharta hós batrakhoi”; „spiritus tres immundos in modum ranarum” (NT, 832–833.).

³⁶ 75 éves nő, Magyarcsügés, 1995. október 12.; vö. Takács 2004, 257. o. 352. sz.: „Az a marháktól vette el, de az, aszmondták, hogy az a boszorkán, az a béka. Békának, a varasbékának mondták, hogy az a boszorkán...”

³⁷ Bobb 1822–1823, I. 189.

³⁸ „Azt azon a gyűrűn feji átol. S azt azért, hogy a boszorkányok, melyikek veszik el a tejet, vagy micsinálnak, azok ne tudjanak közeledni. Akkor nem tudnak attól közeledni.” (68 éves férfi, Gyimesbükk, Bálványos, Péterkékpataka, 2006. június 10.)

³⁹ „Likas követ fejni keresztül, az akkor van, mikor a tehenet feji, s priccol a tej. S a gyűrű es jó. [...] Az esküvő gyűrűn átol kell fejni, s akkor az többet nem priccol, az rögtön visszatér.” (24 éves férfi, Gyimesbükk, Tarhavasataka, 2005. március 23.)

⁴⁰ „Olyant is mondtak, hogy lyukas kőn kell átféjni... [...] Keresetlen kapod azt a lyukas követ és azon át kell fejni.” (76 éves nő [sz. Gyimesbükk, Bálványospataka], Gyimesbükk, Áldomás, 2005. július 6.); „Én úgy hallottam, hogy így a víz mentin nálunk ilyen sok kavicsot hoz a víz. S akkó lehet kapni olyan követ, hogy lyukas a kő. Hogy azon át kell fejni, azon a lyukon mind a négy csicsiből át kell fejni a tejet, s akkor aszmondják, hogy akkor tudja elvenni a tejet, vagy a zsirját annak a tehennek, amikor azt a tejet ott visszafeji. [...] S sok helyt látok felrakva, így az istállóba, így a pócokra, ilyen lyukas követek, lerakva.” (57 éves férfi, Gyimesközélpók, Hídegység, 1993. december 5.); „Édesapám, nyugdíjék békébe, szokott lenni a porondon oán likas kő, hogy oán keres lik van benne egészen. Azt ő felvette, s felakasztotta az istálló oldalára, s aszmondta, hogy: – Ezt használjátok! Met én dédnagyapámtól hallottam – aszmondta –, hogy ez hasznos. Ezt nehogy elvesztétek, ezt a likas követ, amit úgy kaptam! Met mikor a tehen legelőbbször borjuzik, a tinó, előhasú, akkor keresztül kell fejni rajta – aszmondta –, s akkor nem tudja elrontani senki, met úgy, ahogy a tej lemejen közte, úgy visszafelé nem tud menni egyáltalán. Ugy vissza nem tudják venni.” (59 éves nő, Magyarcsügés, 1995. október 12.); „S akkor, ha átféji [...] a likas kőn, ugye, azon nem tud, hogy a tejnek utána menjen, me a kőn nem tud átmenni. Azé fejk át a likas kőn, mikor megbornyuzik a tehen, s az első fejt a likas kőn kell át. S ő, hogy a tejhez jusson közel, aszondják, akkor a likas kőn nem tud átmenni, s akkor nem tud odajutni. Nem tud közel jutni a tejhez. Kerestek ilyen követ. Ha jól emlékszek, otthon nekünk vót es, ott édesapámnál, vót likas kő. Rendesen egy szegre fel vót akasztva, s... azon átféjték.” (53 éves férfi, Gyimesbükk, Áldomás, 2005. július 7.); „Én is fejtem átol ezelőtt lyukas kőn. [...] Vót nekem es. S osztá átféjtem, mikor megbornyuzott legelőbbször az állat, átolfejtem, keresztülibe. Aszmondták, nem fogják elvenni, nem tudják elvenni a tejet.” (67 éves férfi, Gyimesbükk, Áldomás, 2005. július 8.)

20.
Boszorkányok ellen
{396}

396. Keresztet vet. Fénkövel. Fénkövel. Aval is így keresztet vet:

Az Atyának, Fiunak és a Szentlélek Istennek nevében. Amment.
Ugy menj el innét,
hogy ne menjél soha ágaira-bogaira az erdőnek,
ne ártsál se tehennek, semminek,
ne vidd el a tejet!

S aval a fénkövel még nyomogassa körbe [a tehén tőgyét].¹ [...]

Ezt boszorkányosok ellen mondják?

Hát... igen. Hogyne... úgy tartsák. Osz tán nem tudom, én ebbe se hiszek. Én nem láttam boszorkánt. [Zavartan nevet.] Csak mondják. [...] Ezelőtt mondták, mikor én leánka vótam. De most nem mondják. [...] Ez, ami van... olyan babonás vagy olyan gurucsolós, ezek szokták. Azt gurucsolják, s sokszor úgy a tehennek a tejit, hogy elviszik s minden. [...] Ezelőtt vótak olyan gurucsoló asszonyok, hogy elvitték a tehennek a tejet. [...] A tehennek a tejit es vót, hogy elvitték. A tehen tejet nem adott, csak bőgött. S aszondják, elcsapták a tehent, s egészen a kapuig bőgött. Aki elvitte a tejet. [...] Azt valahogy vissza ízélték, de már nem tudom, hogy hogy. [...] Hogy az sírt, amit megverték. [...] A zekét vagy mit, s az sírt, akit megverték.²

¹ A fénkövet ugyanígy a tályogos tehenek gyógyítására is használták Gyergyóban. (Enyedi Kemenes 1987, 24.)

² 74 éves nő [sz. 1932. Gődü, lakik: Gyergyóditró], Bögöz, 2006. december 9. A tejelvevő „megverésére” használt ráolvasók közül kettőt {397–398} következő fejezetünkben találhatunk.

21. Boszorkányosok megverésére {397–398}

A fejezetünkben szereplő két gyimesbükki ráolvasó a fejősállatok tejét elvevő boszorkányosok megverésére használatos. A fejős haszonállatok tejének „mannáját” {399–400/ Megj.}, az állatok szaporulatát elvevő boszorkányok elleni küzdelem – elsősorban a zártabb közösségekben és az idősebbek körében – még a közelmúltban is áthatotta a székelyek, még inkább a csángók hétköznapijait. A csángóság a veszélyeztetett állatok védelmére a rontást megelőző cselekedetek egész sorát használja, közöttük egyházi és házi szentelményeket.¹ Idetartozik, más vidékeken is, a lyukas kövön, aranygyűrűn, jegygyűrűn való átféjs {393–395}, illetve az előző fejezetünkben szereplő, fenőkövel való megkeresztelés, megnyomogatás {396}.

Ha a megelőző praktikák ellenére mégis elveszik a tejet, annak visszaszerzésére két-három, a tudományosok által ismert módszer áll rendelkezésre: a boszorkányos megverése és megégetése, illetve a tejelvétel visszafordítása, visszacsinálása. Utóbbival következő fejezetünkben foglalkozunk részletesebben {399–400}. Az elvett tej visszaszerzésének elsőként említett módszere a boszorkány mágikus úton, a távolból való megverése, amire már 17–18. századi boszorkánypereinkben is találhatunk példát, s nem csak a tejelvétel kapcsán. Az erre vonatkozó – általam ismert – történeti adatok az 1693 és 1761 közötti időszakból, a Kárpát-medence legkülönbözőbb pontjairól származnak, Vas megyétől, a Felvidéken, Biharon és Kolozs megyén át, Udvarhelyszékig.² A székelység körében gyakorolt „támadó kuruzslás”-ok, népies nevükön a „megcsinálás”-ok közé, amelyek „indító oka valamely valódi vagy képzelt sérelem és gonosz szándék”, sorolja, már 1882-ben, Kozma Ferenc a tejhaszon „veréssel” és „megégetéssel” való visszaszerzését.³ Kövér Sándor 1891-ben említi, hogyan járnak el a háromszékieknél a

¹ Ilyenek pl. a Szent György napja előtt megszentelt kósti; az ugyanekkor az istállóajtóra festett, affőlé szegezett kereszt és a fokhagymával keresztezett istállóajtó; a fokhagymával és szentelt vízzel megkent állatok; a Szent János előtt az istálló küszöbére szegezett apró fakereszt; az istállóba, a jászol fölé, a marha testére helyezett guzsaly, tükör, fokhagyma, olvasó, szentkép, ló- és marhakoponya (Albert 1995a, 48–49, 52, Magyar Z. 2003, 472–474. o. 868–873. sz.; 2006, 107; 2009, 331. o. 284. sz.; Antalné Tankó 2004, 224; Takács 2004, 64–65).

² Komáromy 1910, 165, 470, 694; Schram 1983, I. 72–73, 456; II. 187, 397, 731; Bessenyei 1997, 54; Kiss-Pál-Antal 2002, 509–511, 525, 553, 555, 640–646, 677–678; Tóth G. 2005, 477; Balogh B. 2003, 178–179, 319–320.

³ Kozma 1882, 38.

„vaj visszahozása”-ra.⁴ Kristály Balázs 1896-ban saját – udvarhely-, csík-, gyergyó- és háromszéki – tapasztalatai alapján ír a boszorkányos tejelvétel kérdésköréről.⁵ A szerző szerint az a hiedelem, „hogyan az emberek között vannak olyanok, akik valami »mesterséggel«, »csinálmánnyal«, »gurucsával« el tudják venni a tehénnek a tejet: oly mélyen gyökeret vert a nép lelkében, hogy óvó- és ellenszerekről is gondoskodott”.⁶ Utóbbiak között említi a szerző a nép által tudósokként emlegetett, „a rossz szellemek, boszorkányok varázserejét [...] megtörni, s a természetes rendet, egészséget, jólétet ismét helyreállítani” képes emberek és asszonyok által gyakorolt, a boszorkány megverésére, megégetésére szolgáló praktikát az udvarhelyszéki Küsmödről és a csíki Madéfalváról.⁷ Az 1910-es évek gyergyói,⁸ valamint az 1940-es évek kászoni és alcsíki gyűjtéseiben ugyanígy szerepel a tejeltevő megverése.⁹

Csíkban, Gyergyóban és Kászonban ez tehát éppúgy szokásban volt,¹⁰ mint Udvarhelyszéken,¹¹ a Sóvidéken,¹² az Erdővidéken,¹³ a bukovinai székelyeknél és a belőlük származott dévai csángók között,¹⁴ a gyimesi, hárompataki és Úz menti csángóságnál,¹⁵

⁴ Kövér 1891, 140.

⁵ Kristály 1896, 84–89.

⁶ Kristály 1896, 85.

⁷ Kristály 1896, 86–88.

⁸ Kónya 1914, 128.

⁹ Szultán 1942, 21–22; Salamon 1943, 10.

¹⁰ Csík: Kozma 1882, 38; Kristály 1896, 87–88; Salamon 1943, 10; Szócs A. – Szócs V. 2008, 211; Gyergyó: Kónya 1914, 128; Enyedi Kemenes 1987, 22, 24; Főrika 2001, 34; Kászon: Szultán 1942, 21–22.

¹¹ Balásy 1895, 54; Kristály 1896, 86–87; Mészáros Á. 1998, 409.

¹² István 1994, 149–152.

¹³ Zakariás 1992, 41–43.

¹⁴ Kolumbán S. 1904, 36–37; Sebestyén Á. 1989, 312; Halász 1996, 153–155, 163.

¹⁵ Kallós 1959 [EA 5540], 78; Bosnyák 1982, 155, 160–161; Salamon 1987, 100, 122; Albert 1995a, 46–48, 53–54; Takács 1997–1999, I. 59–62; 2001, 508; 2004, 67–72, 275–282; Daczó 2003, 380; Magyar Z. 2003, 474–476; 2009, 328; Bakay–Harangozó 2007, 103–104. Idekívánkozik egy felsőlóki memorat: „Itt, a szomszédba való ember hozott a Regátból ilyen román szógákat. [...] S azok értették, hogy hogy kell megverni. S akkor az a szóga bėjött, s kivitte az ekevasat a kalibához, s megfúrta a küszöböt, s fejt a tehenektől tejet. S a küszöböt bédugta, s az ekevasat megmelegítette. S abba a lepedőbe, amibe a borjut felfogják, abba a vasat kivitte. De hát az a forró vas nem égette el a lepedőt! Valamilyen tudománya vót annak es! S a vasat oda reatette, ahol bé vót dugva a küszöb, s kezdte verni. De olyan magyarófa pácával, amit Szent János éjjelin vágnak [...] me aszmondják, akkor virágzik a magyaró. S azt es úgy kell vágni [...] hogy háttal kell menni a bokornak neki, s úgy kell levágni. S olyan helyt kell vinni, hogy a vizen nem kell keresztülvinni. Met, ejsze, akkor nem hatásos. Elveszíti az erejét. S olyan fával kezdte verni, olyan vesszővel, s akkor az öregasszon kiment oda a dombra, s ott sikojtzott! [...] S úgy meg vót verve, hogy nem tudott felkelni az öregasszon! Pedig csak azt a vasat ütötte ott a szóga. S utána, három nap után, mikor kidugta azt a küszöböt, akkor tudott csak székletelni. Így hallottam.” (53 éves nő, Gyimesfelsőlók, Farkasokpataka, 2006. június 11.).

moldvai magyar véreinknél,¹⁶ a hétfalusi csángók körében,¹⁷ de a románságnál¹⁸ is. A megverésnél a távol lévő, gyakran csak sejtett kilétű boszorkányost a megrontott tehen által először ellett kisborjú kifogásánál használt pokróc, lepedő, „pónya”, zeke, kabát, zsák, posztódarab, esetenként kifordított marhabőr – általában mogyorófa pálcával való – verésével náspángolják el, esetleg felizzított vas (pl. ekevas, fejsze foka), elégetett tejföl segítségével meg is égetik. Van eset, hogy a kályhában vöröstre hevített vasat tesz a kisborjú kifogásánál használt ponyvába, ruhadarabba, máskor szénával töm ki a lepedőt, úgy ütik a mogyoró vesszővel.¹⁹ Gyakorlatilag ugyanúgy járnak el, ahogyan az az évszázadokkal azelőtt lefolytatott – fentebb említett – boszorkányperек aktáiban is szerepel. A boszorkányos megveretésének előkészületeiről, lefolyásáról, hatásáról az idézett irodalmon kívül bőséges képet kaphatunk a fejezetünk két ráolvasóját {397–398} kísérő vallomásokból. Arra, hogy a boszorkányos megveretése a székelység körében még a 20. században is milyen széles körben elterjedt, élő gyakorlat volt, utal néhány csíki, gyergyói és kászoni vallomás.²⁰

¹⁶ Csoma 2000, 67; Halász 1996, 154–155; 2005, 616, 620, 625; 2007, 258–259.

¹⁷ Kolumbán S. 1895, 400.

¹⁸ Téglás 1912, 164.

¹⁹ A gyimesi, hárompataki, Úz menti csángók hasonló varázscselekedeteiről: Bosnyák 1982, 87–89. o. 155, 160–161. sz.; Salamon 1987, 100, 122; Albert 1995a, 46–48, 53–54; Takács 1997–1999, I. 59–62; 2001, 508; 2004, 69–71, 275–282; Magyar Z. 2003, 474–476. o. 875–878. sz.; 2006, 108; 2009, 328. o. 270. sz.; Bakay–Harangozó 2007, 103–104.

²⁰ „Menaságon vót ez a néni. Oda felment sógorom. S aszmondja, imádkozott es, s őt ki es küdte, s ugy es valamit csinált. Aszondta, menjen haza, s tegyen le egy hasábfát az udvarra, s vegyen egy pácát, s azt üsse. Magyarópácát. Egy jo erős pácát, s azt a hasábfát üsse, ahogy magának jólesik. De a kaput zárja bé. S akkor eléjelenik, eléjő az, aki elvette a tejet. Azt nem mondotta, hogy ő valamit, ő mondott vóna, sógorom, hanem ő azt ütte, aszmondja, a kaput bészárta, s hát egyszer a [...] sógora, a kapun fejel, felállt a kapura, s aszmondja, hogy: – Guszti, gyere, légy szíves, a kaput nyisd ki! S megtudta, hogy ő vót az.” (64 éves nő [sz. Gyimesbükk, Bálványospataka], Csíkszentmárton, 2004. július 31.); „S akkor azt ugy csinálták, a visszaserzést, hogy reatettek egy kabátot, vagy egy rossz lájbit, vagy valamit az istálló küszöbjire, s azt pácával ütték. S akkor az, aki elvette, az képes vót a kapun bészökni, a kapu tetejinn es, met a kaput bezárták, met az fájt neki. Met ugy érezte, hogy őt ütik. S akkor aszmondták, hogy visszaadta a tejet. [...] Nagyobb pácával verték, vastag pácával, mivel vitték be a csebet [...] két ruddal, na, s avval. [...] S akkor az bészökött a kapu tetején es, csak éppen ne üssék. S akkor megtudták, ki vót. S akkor visszacsínálta ő. [...] Visszavette. Mert aszmondták, felveszen az udvarrol egy fadarabot, s az es elég, ő amilyen. Vagy a marhák nyomából felvette azt a sárt, s azzal es [...] amelyik tetszett neki, azt megcsonkította így, hogy osztán nem bírtak vele, ugy megvadúlt. [...] S a juhók közt is, egy olyan elment, aztán nem bírtak vele. Megsebzett a tőgye, s ugy kinlódtak vele, hogy nem bírták fejni. [...] De három nap egyátalán nem adtak ki semmit. Ha bément, ugy vigyáztak, hogy ne nyuljon semmihez! [...] Itt kettő vót ilyen a faluba, kettőt tudtak. Mínd a kettő meghalt, igen. Meg lehet mondani, hogy kik voltak azok? Neem. Nem szabad. Nem, met a családjik még megvan, élnek.” (68 éves nő, Csíkszentmárton, 2004. augusztus 2.); „Az én apám [...] elment ő Udvarhelyré, vett egy tehenet. Hazahajtotta. [...] Gyuláné átoljött [...] hogy bėjött a tehen,

397. Nekem aszmondta a nagynéném, hogy amelyik ronggyal a bornyut kifogják, azt a rongyot, menjek ki az erdőbe, s vágjak magyarófát, hármát. Hármát... négyet. Hármát kisebbet, s egyet nagyobbbat, amivel verjem. [...] Visszafelé kell levágni azt. Visszafelé. Ugy, hogy előre meglátod, hogy hol van, megjegyzed, s akkor hátval kell fordúlni, s úgy kivágni. Három lépésre a bokortól nézzem meg, hogy melyik ágat tudom kivágni, s visszafelé, s azt vágjam ki. S abból csinálni olyan szegeket, amivel azt a pokrócot, azt háromfelé tűrni, leszegezni. Ugy.

Mikor jó azt kivágni?

Akármikor. [...] Háromba tűrni azt a rongyot, azt a négyszegű rongyot háromba tűrni, akkor oda letenni, s akkor le kell... leszegezni. [...] Olyan faszeget kell csinálni, s aval a faszegvel leszegezni a három sarkát. Abból a magyarófából. [...] A három kicsit vágni a szegeknek, s a negyedik a nagy. Azt felszúrni a fejinél. Fel úgy a harmadik tűrésre, me ugye akkor leszegezi a két kezit, a lábait, s a fejit es. Ugy kell őt leszegezni. [...] S akkor vasvillával kell szurkálni körbe. Körbe, körbe, körbe, körbe. Jó sokáig. Akkor előre. Előre. Megcsinálja, s akkor elő. Minden reggel. Úgy megjárja jól háromszor-négyszerig. [...] S akkor aszmondod, hogy:

Leszegezem a két kezedet,
a két lábadot,
s a fejedet,
hogy se járni ne tudj,
se fogni ne tudj,
se gondolkodni ne tudj!

megnezte. Aszmondja: – Ej, milyen szép piros, milyen fájni szép tehent vett! Leült s fölkel, s... Akkor osztá, képzelje el, a tehen úgy bőgött! Ugy ordított, hogy vége vót az életinek! Este vót teje elég, nem vót teje reggel semmi. Ugy rugott, hogy mind a fekete főd! [...] S ekkor osztán hát... elmentek valamerre ki, én azt se tudom, oda, valamerről hoztak bé fát. [...] Az ekére valami kabátot tettek rea. S akkor azt megverték, értette-e. [...] S akkor osztán hát, képzelje el, megjött a tehennek a teje! De ez egyszer, ez teljes igazság vót. [...] Ezt osztá el merem mondani, hogy igazság. Ez az egy igazság.” (76 éves nő, Pottyond, 2005. május 13.); „Egy annyit tudok, hogy anyósomnak tehenje vót, nyugudjék. S egy ember idejött Gyergyóbol, s elmentek hátra, s a tehent megnézték. Reggel mán a tehen nem adott tejet, osztán anyósom egy nagy posztóujjassat a küszöbre tett, s azt verte, ütte... osztán az ember eljött másnap, idehajza. Beszélgettek, micsináltak. Ennyire emlékszek. [...] A posztóujjast ütte a pácával a küszöbön. [...] Gurucsás emberek es vannak.” (98 éves nő, Gyergyóditró, 2007. április 12.); „A tehennek a tejit elviszik. Itt, a negyedik kapuba vót egy öregember, s azt beszéltek, amikor én idejöttem [...] hogy elvitte a tejet. Tehennek egy csepp teje se vót. S akkor elmentek oda, gondolták, hogy a járt ott akkor nap, s kértek, hogy adjon egy kabátot, hogy menjen a mezőre, vagy mit tudom én, valamilyen ürüggyel. S akkor azt a kabátot letették s jól megverték! S akkor az az ember bément, s aszmondja: – Olyan beteg vagyok, adjatok valami orvosságot! S a tej visszajött. Cséppel verték. [...] Nem mogyoróvesszővel, cséppel verték meg.” (73 éves nő, Kászonfeltíz, 2005. május 19.).

S akkor osztán ütted:

Add vissza a tejemet, a vajamot!

Add vissza a tejemet, a vajamot!

Add vissza a tejemet, a vajamot!

Ez így vót, ezt tudom mondani. Addig vered, amig jól megfáradsz. S így osztán visszanyertük a meénket. Azt kellett minden... egy hétig, minden nap reggel. Minden nap reggel.

Napfelkelte előtt?

Igen, igen. Akkor. Reggelre. Minden nap. Akkor azt kell mondja:

A tejemet s a vajamot add vissza!

Egyebet semmit se kérek. Amit elvett. [...] A nagynéném tanított vót. S ezt én megcsináltam, s nekünk vissza es jött. Tejünk, vajunk, mindenünk.

A nagynénje tarhavasi volt? Hogy hívták?

Igen. Czüvek Demeterné. De má meghaltak rég. A leánneve Nagy Galaczi Anna. [...] S akkor vótak marháink, s akkor... valamit mű es megtanóltunk, hogy valami legyen nekünk es. [...]

Azt úgy tartották, hogy aki vissza tudja szerezni, az el is tudja venni?

Igen. De én nem tudtam. Azt nem tanúltam. Az nekem nem kellett. Csak a meénket adják vissza. S vót itt, aki elvette. Vót. [...] S ha a Jóisten ezt megadta vót, hát megcsináltam én es, me Anna ném mondta, nagynéném, nyugudjék békébe, hogy: – Csináld meg! S én csináltam, s helyrejöttek. [...] Aki kért, hogy csináljam meg, másnak es megcsináltam, ő megfizette nekem, s én neki es megcsináltam, hogy jöjön helyre az ő tehenjinek es, ami vót.

S mi lett azzal, akit így megvert?

Azt ütte s szúrta a villával. Úgy pontoson, mind ott, amit, azt a rongyot, ahogy szúrta, úgy szúrta őt. Érezte az. Érezte.

Oda is jött a kapura, s kérte, hogy hagyják abba?

Nem jött. Az nem járt ehhez. Csak ahhoz járt el, aki a küszöböt tudta verni. Én azt nem tanóltam, nem hallottam. Küszöbre leteritette azt a zekét, tudja, ezelőtt az a zeke, mind a kabát, olyan vót, egy zekét, s kezdte ütni, s akkor a másik úgy meg volt verve, úgy odament, hogy: – Isten megfizeti, többet ne üss, me végem van! Az tudott. Az más. Igen, igen. Az nehezebb vót.

S ehhez nem veresítettek meg fejszét a fűtőben?

Az es odatartott, de az mind megint más. Más, más. [...] Addig verte, amig könnyörgött, hogy: – Tovább ne üss, me nem bírom! Én szurkáltam a villával. Erre nem jött oda, de az érezte. Igen. Meg vót szurkálva. Ezt tudom.

Aki a küszöbön tudta megverni, ahhoz oda is ment?

„A nagynéném tanított vót.” (Petkipataka) {397}

Az még egy más tudás vót. Igen. S akkor az, hogy veresítették a vasat, miféle, az még egy más. Megint más. Azokat nem tudom. Nem es láttam. Én evel az egyvel meg vótam elégedve, amit nagynéném tanított vót. Hát, ugye, nekünk es, no, ha egy kicsi tejünk vót, mi, nem vót se ez, se az, semmi belölle, hát akkor valamit... az Isten es látta, hogy nem csináltál senkinek rosszat, csak a teédet követelted vissza. [...] Mindenféle rossz vót. Ugye, egyik ilyen tudott, s olyan vagyonos vót, s a másíknak semmije se vót. S akkor valamit az es meg kellett, hogy tanóljon, hogy valahogy védekejzen. Na. Én ennyit tudok. Ezt csináltam. Leán koromba vót ez. Akkor es tudtam eztet csinálni. [...] Anna néni aszmondta, hogy fiatalabbat szabad megtanítani, mind ő, de idősebbet nem. Nem szabad.²¹

398. A tehen rug, vagy nem ad tejet. [...] Akkor egy olyan, vizen ne vigye keresztül, egy olyan magyarófahajlával. Egy jó metres. A küszöbre teszi azt a rongyot, amivel a borjut befogja.

Azt az ágat balkézt vágja le?

Balkézt. S akkor a küszöbre kell tenni, az istálló küszöbjire, me más helyt nem jó, s akkor balkézt üsse:

Se nem a tehenet ütöm,
se nem a borjut,
hanem ki a tejt s a zsirját elvitte,
azt ütöm!

S azt üti egy magyarófahajlával. Ennyi az egész.

Mikor kell ezt mondani? Éjfélékor?

Hát, akármikor. Mikor szükség van. Az nem számít... akármikor. Csak vizen ne vigye keresztül azt a vesszőt.

Kerten lehet?

Kerten lehet, igen. De vizen ne vigye keresztül, me akkor nem hasznos. [...] De csuful nez ki az a fehérnép. Csuful nez ki osztán. Meg lesz potyólva. [...]

Kitől tanulta ezt?

Meghalt az az ember. Péternek hitták, de meg van halva. Má rég... van vagy tiz éve, olyan hét, nyóc éve. Ugy mondták, hogy Fice Péter. [...] Az tudta jobban. Az olvasni es tudott, s az mindent tudott. A tehenyekre tudott ő ugy olvasni. [...] Az értette, az olvasott, az hasznos vót. Kire gondolta, hogy... az megérkezett. Megérkezett.

Maga csinálta? Tapasztalta ezt?

Há igen. Hehehe... Csuful nezett ki a fehérnép. Egy asszon. Az, hogy valamit el kellene vigyen, vagy a háztol... s akkor nem leli semmi őt. [...]

²¹ 88 éves nő, Gyimesbükk, Petkipataka, 2005. október 10.

„Meg kell verni azt a rongyot [...] amibe a borjut beléfogtad!” (Bálványospataka) {398}

Azt a vesszőt elteszik?

Azt elvetik, amikor nem kell. Félreteheti... Az egy jó méter. S aval üti... s annyi az egész. Egyszer eljött vót. A kaput zárja bé, ne jöjön bé! Me ha valamit megfog, akkor meg van szabadúlva. Igen. [...] Vótak valami johok, érti-e. S nem viselkedett úgy, s tej nem vót. Olyan kék vót a teje. Fele se vót. Nagymámá mondta, hogy: – Meg kell verni azt a rongyot – aszmondja –, amibe a borjut beléfogtad! [...] S akkor az a fehérnép rendesen, arcája, keze, lába! Hát az Isten öröjzön, be csuf vót! Tiszta fót vót. – Mi lelte – mondom –, Merija néni, magát? Aszmondja, beesett a marton. Hát akkor csak fejit ütте vóna meg, vaj a lábát! [...] Attól-e, egyebtől-e? Aszondta, beesett a marton. De csuful nezett ki, kacagták. Itt a szomszédok tudták. Kacagták. [...] Ulyan csuf vót, mind a suly. Meg vót kékülve. [...] Ő mászott bé a kapuhoz. Mentem a johókhoz, s akkor olyan csuful nezett ki, s menjek, tiszteljen meg. Megtiszelt. Adott pálinkát nekem. Egyet, kettőt.²² [...] Annak a turója nem vót jó. Ulyan zsiros vót, hogy nem lehetett megenni. [...] Tudománnya vót valami. Az vót. Aszondták, hogy ha nem tiszta az a tej, vaj az a turó, vágjon egy vékon szeletet, csak így a Napra tegye. Hánféle színe van, annyiféle tejből áll, aszmondják. [...] Ugyhogy ő magát, hogyha el tud vinni valamit a háztól, akkor megszabadul, nem leli semmi. Aszmondják. Osztán tudja a ráksuly, én se tudom.²³

MEGJEGYZÉSEK {397–398}

Amint az első ráolvasót {397} követő vallomásból kiderül, a távol lévő boszorkányos megverésének, elkínzásának eltérő, egymástól elkülönített változatai éltek a vidéken.

²² Az elvett tejhaszon megtiszteléssel való visszaadására másutt is hallottam példát: „Egyszer egy katolikus Husét másodnapján, az ifétnél kellett járjunk munkába, me úgy vót [...] kommunista üdőszak vót, kellett menjünk munkába. S vót egy Kutas nevezetű ide ki, Bilibokba, s jövünk egy este ott ki, s mind a kettő tudta a huncutságot, az es, amelyik nekem elmesélte ezt a dögöt, s az a Kutas nevezetű es, az öreg. S csak leülünk oda, egy tellának a küszöbire, a tornácára, s aszondja az öreg ennek a Káruy Andrásnak: – Andrika! A’ kié, az a fekete tarka tehen, ott Kurta-sorkon, milyen nagy tögye van?! S aszmondja ez az Andrika, hogy: – Az enyim, de valami megett egy fok tejet tölle, de elintézem én! – Álljatok meg egy kicsit! – mondja az az András bácsi. Kutas András. [...] Elment bé a kamarába gyorsan [...] s adott egy-egy szelet kalácsot, s egy-egy pohár pálinkát. Elvettük, megköszöntük, megettük a kalácsot, s a pohár pálinkát megittuk, s elindultunk. Mikor egy kicsit kűjebb mejünk, aszmondja ez a Károly András bácsi [...] hogy: – Na, láttad-e?! Ő vette el a tejemet – aszmondja. – Eppe most visszaadta a tejemet – aszmondja –, eppe most visszaadta. Ő vette el. Láttá-e?! Ugyhogy ők tudták, egyik a másnak az üzemiket, tudja-e.” (65 éves férfi, Gyimesbükk, Tarhavaspataka, 2005. március 23.)

²³ 74 éves férfi, Gyimesbükk, Bálványospataka, 2005. október 18.

Az idős, petkipataki asszony által alkalmazott eljáráskor a megvert, vasvillával megdöfködött tejelvevő nem jelenik meg, ellenben annak a tudományosnak az eljárásával, „amelyik a küszöböt tudta verni”. Utóbbit az idős asszony úgy definiálja, „az még egy más tudás vót”, s kérdésemre válaszolva azt mondja, „az, hogy veresítették a vasat, miféle, az még egy más”, vagyis egy harmadik, az előző kettőtől elkülönülő eljárás a tejhaszon visszaszerzésére.

A „megverést” a tudományosok ugyanis nem egyszer a boszorkányos „elégetésével” együtt gyakorolják, a két eljárás azonban nem kapcsolódik szükségszerűen össze, van, aki csak egyiket, van, aki a másikat, s akad, aki mindkettőt gyakorolja, mint egy idős gyimesfelsőlaki férfi is.²⁴

Az eljárás párhuzamaira 17–18. századi – nagybányai (1697), Komárom, Vas és Sopron vármegyei (1627, 1653, 1657, 1703, 1745) – boszorkánypereink aktáiban is rábukkanhatunk.²⁵ A székelységnél már 1882-ben a „kuruzslások alsóbbrendű fajtái” között szerepel „a tehén tejének védelmezése a gonosz asszonyok, boszorkányok ellen... állandóan a parázsában tartott lópatkóval...”²⁶ A defenzív eljárásokon túl – a boszorkányos megveretéséhez hasonlóan –, az ún. „támadó kuruzslás”, vagyis a „megcsinálás” fogalma alatt említik azt az eljárást, amellyel „meg lehet csinálni, hogy a tehén tejét elvett

²⁴ „Ha ez [a megverés] nem vót érdemes, akko elégessük. Az annyi, minha eppe őt égetnének a füttőbe. Azt hogyan csinálják? Egy fejszét, vagy kést, vágószert... Vas legyen? Vas legyen, de vágószert legyen. Füttőbe, kályhába jó tüzet teszünk. Azt betegyük. De azt es csak balog végezzük. Három napon keresztül, hogy a tűz ugy égien, hogy azt mondanók, az a vas elolvad! De ő es eppe ugy ég, olyan forróságba van. Akkor a tehénektől, melyikkel baj van, tejet fejünk egy edénbe, az istállójátóba letegyük. Ezt a vasnemüt fogóval megfogjuk, de ha fogó nincs biztos, akkor jobban ajáljuk azt, hogy egy nagy késsel odavigyük, s a tejbe belétegyük. Az ott esmént ugy rikojt, miha az ember volna. [...] De még a késsel döfjük, me annyi, miha őt döfnénk. Ott a tejbe. Ott döfjük, s rikójt. Ezt es csak ugy éfélekor. [...] Akkor kezdi el égetni is, s akkor veszi ki? Igen. De három nap égetem. Ugyhogy legyen elege. De az es, mikor végzettem, három napon belől bocsánatot kell kérjen. S vissza kell hozza a zsirt, amit elvitt, me ő a zsirját viszi el a kőtségnék, a tejnek... hogy csak a savó maradjon a borjunak, hogy eppe ne posztúljon el. [...] A tehén azonnal három nap mulva helyre van térve. Szép, jó, elhasználni való teje, helyrejöve. Nyújtózkodik, jól eszik, jól iszik, csendes. [...] Helyre van téve, kéremszépen, de az mikor jó bocsánatkérésre hézám, az ulyan, hogy emberkép nincs rejtá, a feje ekkorát, ne, s hólyagba, s csufba van merően, s ugy sir, s ugy kéri a bocsánatot, szinte nagybátyám vót itt, amelyik megcselekedte, s ide kellett jöjjön. [...] ... tönkretettem őt ugy, hogy három nap az ágyba forgatták. Elégettem. [...] Egy fejszét három nap a füttőbe veressen égettem, de csak balkézt raktam a tüzet, forgattam s hegyes késsel döfődtem. S akkor kivittem, abba az órába, s ott abba a tejbe beletettem. S akkor neki, akárhogy, kellett jőni, s kérje a bocsánatot. Me ha nem, ugy égett, mind az a fejsze a tűzbe. [...] Béjött, a kapuk lezárva vótak, s a kaputetőn bémászott, s kérte a bocsánatot.” (65 éves férfi, Gyimesfelsőlók, Ugrapataka, 1998. október 17.)

²⁵ Balogh B. 2003, 118; Rómer 1861–1863, I. 228–229; Klaniczay–Kristóf–Pócs 1989, 406–407; Schram 1983, II. 245, 720; III. 189.

²⁶ Kozma 1882, 37.

asszony megjelenjék, s a tejet visszaadja, úgy, ha egy tejjel áztatott rongyot, egy lópatkót vagy lánczot a parázsában meghevítve, az ajtó küszöbén fejszefokkal verünk, vagy izzasztott ekevasat hideg vízbe ütögetünk”.²⁷ Hasonló adatunk van 1891-ből Háromszékről, 1896-ból Udvarhelyszékről.²⁸ Tűzbe tett lópatkót használtak vadkár ellen Udvarhely vármegyében,²⁹ fűttőbe vetett vasat a Sóvidéken, ugyanott tejelvétel ellen forró vaslapátra fejték tejet.³⁰ 1942-es háromszéki adat szerint tejelvétel ellen megveresített fejszére kell ráfejni a tehenet, ugyanott vadkár ellen tűzben tartott patkóval védekeztek.³¹ Háromszéken régente patkót égettek a tűzben, majd a hidláson megverték, miközben a boszorkányos „ugy járt le s fel az uton mind a négynyüst”, hiszen ő is „ugy ég mind az a vas”, a két karja könyökig megég ilyenkor.³² A szilágysági Krasznán „tehenrontás” gyógyítására a tejet láng fölött kis csuporba szűrik, miközben azt mondják: „Úgy süsse ki a láng a szemit, / ahogy ez a láng égeti a tejet.”³³ A tehen tejének elvétele ellen a bukovinai székelyek „napfeljötté előtt egy ekevasat megtüzesítve az istálló küszöbére” helyeztek, mellé kicsit az állat trágyájából is, egy zsákba téve, majd „két mogyorófa bottal úgy a vasat, mint a trágyát ütötték-verték”, mert hitük szerint a boszorkány olyankor oda kellett menjen, hiszen „fájt neki az ütlegelés”.³⁴ Ugyanott a tüzes patkót lepisilik, a napfelkelte előtt pirosra izzított sarlót „vízbeverik”, „hogy a tejet »el-vevő« személynek [...] fájdalmat, szenvedést okozzanak s ezzel kényszerítsék arra, hogy a rontását feloldja”. Úgy tartják, amikor a sarlót égetik, „akkor aki elvette volt a tejet, az oda kell jöjjön, mert úgy ég [...] a szíve mint az a salló”.³⁵ Erdőfűlén, „hogy a téj viszszaöjjön”, az udvar közepére tett „disznóválú” közepére visszafelé szegezett lópatkót kell ütni pitymallatkor és napszentületkor, fejszével vagy vasdarabbal; mások szerint új cseberbe kell megveresített lópatkót fordítva beletenni, s arra vizet merni, a tejelvétel ellen.³⁶ A gyimesi Áldomáson a megtüzesített, majd a kisborjú kifogásakor használt pokrócba csavart, keresztesen kifejt, kilenc csepp tejjel bespriccolt ekevasat verték meg ilyenkor visszafelé levágott, vízen keresztül nem vitt mogyoró vesszővel.³⁷ Az ekevasat kell megverni a boszorkányos hatalmának megtörésére egy kápolnapataki, a tűzbe tett

²⁷ Kozma 1882, 38.

²⁸ Kövér 1891, 140; Kristály 1896, 86–87.

²⁹ Balásy 1905, 40.

³⁰ István 1994, 151–152.

³¹ Balázs M. 1942, 111.

³² Kakas 1991, 629–630.

³³ Pócs 1985–1986, I. 70. o. II.1.98.1.

³⁴ Sebestyén Á. 1989, 312.

³⁵ Halász 1996, 153–155.

³⁶ Zakariás 1992, 188–189.

³⁷ Albert 1995a, 46–48, 53–54.

lópátkóval kell a tejellevőt megégetni egy régi, gyimesfelsőlóki történet szerint.³⁸ „Az a személy, akinek ellopták a tehén tejét, kell találjon egy fél lópátkót és azt beteszi a kályhába az égő parázsra. Kimegy az erdőbe és a fehér mogyoróbokorról háttal levág egy ágat. Hazamegy és háttal bemegy a házba, majd kiveszi az égő patkót, a küszöbre teszi és rátesz egy csipetnyi sót. Addig üti amíg kihűl, és ez idő alatt oda kell érkezzen az a személy, aki elvitte a tejet” – tartják a felsőlókiak.³⁹ A hárompataki csángóság archaikus hitének hasonló vonásairól ugyancsak tudunk,⁴⁰ de megegyező eljárás ismeretes a románság köréből is.⁴¹

³⁸ Magyar Z. 2003, 475–476.

³⁹ Dobos 1994 [EA 26211], 2.

⁴⁰ Takács 2004, 278–282. o. 409, 413. sz.

⁴¹ Birlea I. 1968, II. 409, 411–412.

Tejelvétél visszacsinálására {399–400}

A tejelvevő rontás visszafordításának – a megverés {397–398} és megégetés {397–398/Megj.} melletti – másik módja az ún. visszacsinálás, visszavétel. A régi Csíkszék területén szerzett tapasztalataim azt sejtetik, a két eljárás eredetében is különbözik egymástól: a visszacsinálás, visszavétel, legalább részben, az ortodox papság exorcizmusának nyomait őrzi, míg a tejelvevő megverése (és megégetése) jobbára autochton népi eljárásnak tűnik, amely ezen a vidéken a pásztorság köréből származhat, bár boszorkánypereink aktái szerint hajdan városias környezetben – és más célra – is használták. A két eljárást néha együtt is alkalmazzák, bár nem mindegyik tudományos ismeri mindkettőt, van olyan, aki a visszacsinálást tudta és gyakorolta is, a megverést – és a megégetést – azonban nem. Igaz, olyan is akad, aki mindhármat használja.

A székelység-csángóság által használt visszacsinálás és megfordítás, visszafordítás kifejezések román megfelelői a *desfacere*, *desfăcut*, illetve az *întorcerea*, *întors*.¹ Első pillantásra úgy vélhetnénk, a magyar kifejezések a román terminusok tükörfordításai, ám korántsem biztos, hogy ez valóban így van. Maga a visszacsinál, visszafordít kifejezés ugyanis előfordul már 18. századi boszorkánypereink aktáiban is.² A rontás feloldását másutt „megfordítás”-nak, „elfordítás”-nak nevezik.³ Nyilvánvaló, hogy ezek a kifejezések is az *ars magica*, a bűbájló tudomány természetéből, belső – duális – logikájából fakadnak.

A kora újkori periratokban említett visszacsinálásnál, visszavételnél – ha tehén meg-rontásáról van szó –, a tejelvevő kötést feloldó, rontást visszafordító tudományos a rá-olvasás megkezdése előtt általában szentelt gyertyát gyújt, egy tálba sós lisztet, fokhagy-

¹ Marian 1886, 119; 1893, 139–140, 215; Moldován 1888, 89, 92; Păsculescu 1910, 125–126, 128; Filimon 1913, 288, 355, 356; Hodoş 1912, 31, 32, 62; Costin 1925, 46–47; Papahagi 1925, 127–128; Vajkai 1943, 138; Birlea I. 1968, II. 351, 354; Birlea O. 1981–1983, II. 33.

² Egy per tanúja így vall: „Tálas Gáspárnétül hallottam, hogy az tehenének tejét az maga zsellére, Ivana elvette. És megfenyegette, azután visszacsinálta az tejét tehenének.” (Tóth G. 2005, 97, Máramarosziget, 1732–1733) Egy újabb aktában (Kraszna vm., 1739) a tanúk sokasága használja – mintegy a megcsinál(ás) ellentétét jelölő népi „terminus technicus”-ként – a szerelmi bűbáj feloldására a visszacsinál(ás) kifejezést. Ha a „jó tudományos asszony” bűbajos mesterségével „öszvecsinálta” Tálas Istvánt Gál Andrásnéval, akkor „csinálta vissza”, „fordícsa vissza” azt, oldozza föl őt a rontás alól, kéri-követelik a közösség tagjai. (Kiss-Pál-Antal 2002, 198–202). A perekben szereplő tanúk többsége magyar nevet visel, így nyilván magyarajkú is, hiszen vallomásukat is magyarul rögzítették. Aligha használnák vallomásukban a megcsinál és visszacsinál kifejezéseket, ha a hétköznapiakban ezeket a rontásokat másként neveznék.

³ Sugár 1987, 112, 135, (Eger, 1727–1728; Külső-Szolnok vm., 1730).

mát, esetleg vizet tesz. Hasonlóan cselekednek mindmáig a csángó tudományosok.⁴ Így járnak el fejezetünk somoskai szövegének ráolvasásakor {399}, de látni fogjuk, így lehetett a budáka-oldali román deszkentálás {400} használata közben is. Az ilyenkor alkalmazott ráolvasót – a rontás erősségétől függően – háromszor vagy kilencszer mondják el, leginkább kedden és pénteken, napfelkelte előtt.⁵ A korpa, a fokhagyma és a só használata az állatok megrontásában már egy boszorkányper irataiban is szerepel, ahol – többek között – ezek a „téteményes eszköz”-ök lettek volna okai a „Csordabéli Marhák veszedelmének, és romlásának”, a só ugyanis egy tanú szerint arra való, hogy „sebessen járjon az marha”, a korpa pedig, „hogya tisztátolan légyen”.⁶ A rontásra használt só tehát idegessé, nyugtalanná teszi az állatot, a korpa pedig az ördög kezébe adja. Nyilvánvaló, hogy a visszacsínálásnál használatukkal – éppen ellenkezőleg – a marhákat megnyugtatták és visszavezetik a tiszták Isten óvta közösségébe, amelynek az ún. „szent állatok” is tagjai {162–204/Megj.; 353–378/Megj.}. A korpa – más, ugyancsak szaporaságot, bőséget hozó dolgokkal keverve – a tejhaszon biztosítására szolgál néhány más esetben is.⁷ Egy Udvarhelyszéken, 1726-ban folytatott peres eljárás során az egyik tanú úgy vall, hallotta „Koncz Györgynének az szájából, hogy az tehenének oda lött volna az teje, és elküldé egy poltura tejért Nagy Andrásnéhoz. Korpában csinála az, úgy ada az tehenének, annyera megjöve az teje, hogy az földre csepege.” Egy másik tanú szerint „Eneas mester” – tehát az iskolamester (ludimagister), a kántortanító – „egy könyvben olvasta az tehen teje felől, mint kel meghozni. Maga az mester egy polturala tejet hozata Nagy Andrásnétól, össze elegyítette korpával, att az tehennek és megjöve az teje velle.”⁸

A tejelvétele ellen sós korpára, puliszkalisztre való imádkozás a gyimesi, hárompataki, Úz menti csángók között még a közelmúltban is szokásban volt.⁹ Hasonló eljárások ismeretesek Moldvában is.¹⁰ A só és a korpa tejelvétele és annak visszacsínálására egyaránt alkalmas a gyimesi csángók, de a Beszterce vidéki románság hite szerint is.¹¹ A sóra, korpára, fokhagymára, vízre való olvasás során a tudományos a visszacsínálásban használt ujjai számának fokozatos – a ráolvasó szövegében {400} és az annak elmondását kísérő gonoszűző cselekedetekben egyaránt szereplő – növelésével töri meg a boszorkányos hatalmát. A visszavételt általános hit szerint csak kilenc ujjig szabad folytatni, tízig nem, mert akkor a rengeteg tejtől, zsírtól a tehén meghasadna.¹²

⁴ Bosnyák 1982, 131. o. 495. sz.

⁵ Takács 2001, 511, 518, 521; 2004, 67, 274.

⁶ Schram 1983, II. 534–535, 538, (Vas vm., 1767).

⁷ Schram 1983, I. 83–84, (Nagyszalonta, 1717); II. 244. (Sopron vm., 1745).

⁸ Kiss-Pál-Antal 2002, 589, 590.

⁹ Bosnyák 1982, 89. o. 163. sz.; Salamon 1987, 121–122; Takács 2001, 500–528; 2004, 271–275. o. 394–396, 398. sz.; Magyar Z. 2003, 1038. sz.

¹⁰ Halász 2005, 148, 373. o. 637–639, 1732–1733. sz.; vö. Halász 2007, 261–263.

¹¹ Magyar Z. 2003, 457. o. 825. sz.; Filimon 1913, 228–229.

¹² Takács 2001, 511–512, 521; 2004, 67.

A tejelvétel visszacsinálására használatos népi eljárás sokban hasonlít az ortodox papok által hasonló céllal végzett rítusokra, deszkentálásokra. A gyimesi, hárompataki, Úz menti csángók Szent György gonoszjáró napja előtt hagyományosan sőt, korpát, fokhagymát szenteltetnek az állatokért. Régebben ezt a görög katolikus, majd az ortodox papság végezte, újabban – hogy híveik lelki igényét e tekintetben is kielégítsék – a római katolikus klérus tagjai is szentelnek erre a célra.¹³ A román papoknak, amikor az állatokért – időnként a megrontott emberekért is – a lisztre, sóra, vízre imádkoznak, „van ilyen nagy könyvik”, ahogyan mondják, „s abból olvassák az evangéliumot”, a pap „rendesen misét mond” az állatokra, amiért is sokan úgy tartják, „százszorta jobb föle van annak a tejnek, ha az a román pap rámondja azt az áldást, mint ha a miénk”.¹⁴ Ilyenkor, amint mondják, a tehenek Szent Györgyekor (Sângiorgiul vacilor, Sân-Giurgiul vacilor), járnak a románság hite szerint is a boszorkányok.¹⁵

A Szent György napjához kapcsolódó rontásmegelőző rítus és a már megrontott állatból a gonoszt kiűző exorcisztikus eljárás ugyanúgy jellemzi a paraliturgikus, népi gyógyító tevékenységet, mint az ortodox papság által megegyező céllal végzett liturgikus szentelést. Igen valószínű, hogy a két eljárás – az egyházi szentelés, illetve a tudományosok által végzett rontásmegelőzés és bájoló visszacsinálás – között szoros kapcsolat áll fenn. Erre utal egy kosteleki vallomás is.¹⁶ Egy buhapataki ráolvasóval kapcsolatban Tánzos Vilmos megjegyzi: „Lehetséges, hogy ez a változat nélküli ráolvasásunk román kölcsönhatásra került be a gyimesi csángó folklórba.”¹⁷ A román folklórban fellelhető – a jegyzetekben hozott – párhuzamokon túl a budáka-oldali deszkentálás {400} is arra utal, az említett buhapataki szöveg és annak magyarc sügési, kosteleki, egerszéki variánsai¹⁸ valóban szoros kapcsolatban állnak a románság tejelvétel elleni ráolvasóival.

399. Mikor elveszik a tejit, arról birok tenni, hogy visszajő.

Ki veszi el a tejet?

Hát egy ulyan, mind én, mind maga. Hogy nem ad a tehen semmit.

S az ellen mit tud csinálni?

Hát, mondok rivája. Tesznek egy tál tájint, hogy mondják maguknál, buzakorpa, vaj kukuricakorpa, s abba megmondikálják. A szavakat... én megmondom:

¹³ Magyar Z. 2003, 473. o. 870–871. sz.; Takács 2004, 245, 260, 266–268.

¹⁴ Magyar Z. 2003, 559–560. o. 1105–1108. sz.

¹⁵ Marian 1898–1901, III. 202, 211.

¹⁶ „Ez román paptól van leírva. Román papok ezt mind tudják. Olvasnak. Nagy ereje van a román papok olvasásának [...] a régebbi kaluger papok olvasnak. Nagy hasznos. Vannak a kaluger papok az ortodoxokba. Nem nőülnek meg egyáltalán a kaluger papok, s remetéül élnek ott a hegyekben, ne. Feleség nélkül. [...] Paptól eredett ez. Mert ez miseszógalat. Viliáldozat. Ettől megjavult, csak vigyázni kellett.” (Takács 2004, 273–274).

¹⁷ Tánzos 1997, 228.

¹⁸ Takács 2001, 500–502, 514–515, 520–523; 2004, 273; Daczó 2003, 282–285; Frenzl 2008, 336; Magyar Z. 2009, 435–437.

Iszka fiszka,
kaszet párna.
Ez tehenyemnek e teje
jöjjön vissza.

Az első sorokat helyes románsággal átírva:

[Iscă, frișcă,
ca săt' pârnaie (pârnăi)!
Ez tehenyemnek e teje
jöjjön vissza.]

Magyarul:

Indulj tejfő! teljen(ek) a bődön(ök)!
Ez tehenyemnek e teje
jöjjön vissza.]¹⁹

Kilencszer el kell mondani, hogy osztá helyrejö. [...] Ezt elmondod kilencszer, az egy vers.

És addig mit csinál azzal a korpával?

Add csak ide azt a csombort onnat! [...] Ez csombor. Há. Evel csinálják. S ezt béteszik abba, mibe ezt a szavakat reamondja, abba a liszt, miféle, korpa, mit teszen oda. S ezt otthagya, s ezt a tehen megeszi. A korpával együtt. S fölteszik, hol a tehen van. Az istálló, vaj miben... hol lakik e tehen. Azt felteszik, azt egy ilyen tálba béteszik, s felteszik, hogy a harmat ugy szálljon belé.

Ezt a csomborcsmót?

Mindenestől.

Miután ezt elmondta kilencszer, ezt fölteszik oda...

Fel, arra a fedélre. Há. Hogy a harmatvizecske szálljon belé. S azt megeszik, s mikor ezt elmondta egy ketszer-háromszor, egy nap, kettő eltelik, akkor jó meg e teje. Akkor visszajő e teje.

Tehát először el kell mondani ezt kilencszer. Mind a kilencszer kell vetni a keresztet?

Mikor kivégzik, kilencet, akkor vág keresztet abba a... Azután, no. [...]

S utána teszik fel a pajta tetejére, s másnap reggel... meglepi a harmat...

Most az éjjel beszáll a harmatvíz, s azt a réggel eszi meg e teheny. Mikor háromszor elmondta, elhál, csak napja, ennek nincsen napja, melyik, ez lehet akármilyen

¹⁹ Az első két, mondókaszerűen ható sor eredetileg románul hangozhatott, a következő formában. A nyelvtanilag nem egészen helyes, rövid szövegrész kapcsán megemlítendő, hogy a román *frișcă* kifejezés egyaránt jelent 'tejszín'-t, 'tejföl'-t, azaz a forralatlan tej színére – a fejes után néhány órával – feljövő friss, zsíros tejszín rétegét, illetve 'vessző'-t, 'pálca'-t, 'husáng'-ot (Bakos, 276; DEX, 400). Úgy tűnik, a tejhaszon visszavételének fenti módjában, az ún. visszacsinálásban tehát – a verbalitás szintjén – a tejelvetők elleni másik eljárás, az ún. megverés {397–398} is felbukkan.

nap. [...] Most, az eltőtt héten járt bé egy, Csikbol, itt... Ezt könnyű, met ez csak két szó, három, csak többször el kell mondani.

Ez a csombor bokor. Lehet kisebb is?

Lehet legyen күsebb es, lehet legyen. Há a tehen megeszi. Megeszi aval... kor-pával, mit ad nekije.

Kukoricakorpa kell, vagy búzakorpa?

Akarmilyen jó... csak korpa legyen, vagy liszt. Liszt es lehet, met tehen megeszi az egyiket es, megeszi a másikat es. Mük abbol adunk... tájint nekije.²⁰

400. O Cine lea luat odihna si unsoarea la vacile mele
cu doua mánile mele si unsoarea si odihna eu ál eau
inapoi Cine lea luat cu 10 dește il iau inapoi cu
zece dește Cine lea luat cu 9 dește il iau inapoi
cu 9 dește Cine lea luat cu 8 deste il iau inapoi cu
8 deste până la 2 dește cine lea luat cu 2 deste
il iau inapoi cu amândouă mánile mele si vacile
mele să rămâie curate cum Dumnezeu lea lăsat
cu mana lor și cu unsoarea lor.
Mă inchin Doamne și mă rog sfintei Cruci
sfintei Maici preceste[i] (zic cutare) să aduci toată
mana și unsoarea care a dat Dumnezeu O dăno
doamne inapoi din mâna dușmanilor din mâna
bosorcilor adăl Doamne inapoi deunde a luat
și bagăl Doamne in tot trupul lor la vacile
mele și in tot osul lor și in tot coșul lor
și in toată pulpa lor și in toate țățele lor
și acolo să locuiască la ele
Vacile mele să ramie curate și lumnyinate
Cu mana și unsoarea lor care lea dato
Dumnezeu. A altuia numi trebe el nea dat Dum zeu il ia inapoi
cu puterea lui Du zeu amin.
Eu descânt la vaci de aruncătura
De vecini de preteni de armeană de toate făcăturile
de tâte bosorciturile scoatele doamne din vitele mele
toate aruncăturile dule in capul cui lea dat și
lea făcut.
Descântecul dela mine leacul dela Dumnezeu

de 3 ori

²⁰ 78 éves nő (sz. Klézse), Somoska, 2001. január 6, Bakos Márta gyűjtése.

6. Cine lea luat odihna si unsoarea la rucile mele
cu doua mânăle mele si unsoarea si odihna eu îl dau
inapoi. Cine lea luat cu 10 dexte il iau inapoi cu
pece dexte. Cine lea luat cu 9 dexte il iau inapoi
cu 9 dexte. Cine lea luat cu 8 dexte il iau inapoi cu
8 dexte până la 2 dexte. Cine lea luat cu 2 dexte
il iau inapoi cu amândoua mânăle mele si rucile
mele să rămână curate cum Dumnezeu lea lăsat
cu mana lor si cu unsoarea lor.

Mă închin Doamne și mă rog sfintei Cruci
sfintei Maicii Precistei (sau utere) să aduci toate
mana si unsoarea care a dat Dumnezeu. O dăno
doamne inapoi din mânăle durerilor din mână
horocilor de la Doamne inapoi de unde a luat
si boala. Doamne în tot trupul lor la rucile
mele si în tot osul lor si în tot corul lor
si în toată pulpa lor si în toate tătele lor
si acolo să locuiască la ele.

Rucile mele să rămână curate si luminate
cu mana si unsoarea lor care lea dat
a altuia în urmă. Trebuie el nea dat Dumnezeu il iau inapoi
Dumnezeu cu ^{puterea lui Dumnezeu} ~~cu puterea lui Dumnezeu~~ ^{amini} ~~la noi~~ de aruncătura
de neini de preturi de armeană de toate lăcăturile
de toate horociturile scoatele doamne din rucile mele
toate aruncăturile dule în capul cui lea dat si
lea făcut.

Descăntekul dela mine laorul dela Dumnezeu
de 3 ori.

Irodalmi román nyelven:

[O, Cine le-a luat odihna și unsoarea la vacile mele,
cu două mâinile mele și unsoarea eu îl iau
înapoi. Cine le-a luat cu 10 dește [degete], îl iau înapoi cu
zece dește. Cine le-a luat cu 9 dește, îl iau înapoi
cu 9 dește. Cine le-a luat cu 8 dește, îl iau înapoi cu
8 dește, până la 2 dește. Cine le-a luat cu 2 dește,
il iau înapoi cu amândouă mâinile mele, și vacile
mele să rămâie curate, cum Dumnezeu le-a lăsat
cu mana lor și cu unsoarea lor.

Mă închin Doamne și mă rog sfânței Cruci,
sfânței Maici preceste (zic cutare), să aduci toată
mana și unsoarea care a dat Dumnezeu. O, dăne-o
doamne înapoi din mâna dușmanilor, din mâna
bosorcilor, adă-l Doamne înapoi de unde a luat
și bagă-l Doamne în tot trupul lor la vacile
mele și în tot osul lor și în tot cașul lor
și în toată pulpa lor și în toate țățele lor
și acolo să locuiască la ele.

Vacile mele să rămâie curate și luminate
cu mana și unsoarea lor care le-a dat
Dumnezeu. A altuia nu-mi trebe [trebuie], el ne-a dat, Dumnezeu îl ia înapoi
cu puterea lui Dumnezeu, amin.

Eu descânt la vaci de aruncătură
de vecini, de prieteni, de armeancă, de toate făcăturile,
de toate bosorciturile. Scoate-le, Doamne, din vitele mele
toate aruncăturile, du-le în capul cui le-a dat și
le-a făcut.

Descântecul de la mine, leacul de la Dumnezeu.

De 3 ori]

Magyarul:

[Ó, aki elvette teheneim nyugalmát és zsírját,
a két kezemmel veszem vissza zsírjukat és nyugalmukat.
Ha 10 ujjal vették el, tíz ujjal veszem vissza,
ha 9 ujjal vették el, 9 ujjal veszem vissza,
ha 8 ujjal vették el, 8 ujjal veszem vissza,
egészen 2 ujjig.

Attól, aki 2 ujjal vitte el,
visszaveszem mindkét kezemmel, hogy teheneim
tiszták maradjanak, ahogy Isten hagyta őket
mannájukkal és zsírjukkal.
Leborulok, Uram, és imádkozom a szent kereszthez
a szent Szűzanyához (marha neve)²¹ hogy hozza vissza az egész
mannát és zsírt, amit Isten adott. Ó, add
vissza, Uram, az ellenség kezéből, a boszorkányok
kezéből, add, Uram, vissza, ahonnan elvették
és tedd vissza, Uram, a teheneim egész
testébe és egész csontjába és egész mellkasába²²
és egész combjába és minden csicsébe
hogy ott lakozzanak őbennük.
Maradjanak a teheneim tiszták és fényesek,
mannájukkal és zsírjukkal, amelyet Isten adott
nekik. A másé nem kell, ő adta nekünk, Isten
visszaveszi, minden erejével Isten. Amen.
Én ráolvasok a tehenekre a szomszédok, a barátok,
az örmény asszony általi megtevéstől,
minden csinálmánytól, minden boszorkányságtól.
Szabadítsd meg, Uram, a marháimat minden megtevéstől,
fordítsd azt annak fejére, akik megrontotta és megcsinálta őket.
A ráolvasás tőlem, a gyógyír az Úrtól van.

3-szor]²³

MEGJEGYZÉSEK {399–400}

Fejezetünk első, somoskai szövegében {399} a ráolvasást korpára vagy lisztre végzik, amelyet másnap reggel az állattal kóstként megetetnek. A korpát az olvasás közben csomborral kavargatják, majd éjszakára felteszik az istálló tetejére, „hogy a harmat ugy

²¹ Az eredeti szövegben, ugyancsak zárójelben, szereplő *zic cutare* jelentése: 'mondom az illetőt', azaz 'mondom az illető (tehen) nevét', ezért írtam a fordításba ugyanide a más kéziratokon is hasonlóképpen szereplő *marha neve* kitétel.

²² A kéziratot lapon szereplő *coşul* kifejezést – miután a felsorolásban az állat testrészei (test, csont, comb) között szerepel – mellkas (rom. *coşul pieptului*) jelentéssel fordítottam. A vidéken – amint azt Magyarcsügésen hallottam – az állat kassa nem más, mint fej és végtagok nélküli teste, törzse.

²³ 63 éves nő, kéziratot lapjáról, Gyimesbükk, Budáka-oldal, 1995. február 10.

szálljon belé”.²⁴ Ugyanígy cselekedett egy régen elhalt kosteleki asszony, aki azt mondta, „ő ad valami lisztet, s kiteszi a borjupajta tetejire. S ha kiteszi a borjupajta tetejire, hát minden ángéria odamenyen éjjel, s abból a lisztből eszik, s... arra a lisztre tejet cseppent oda. S azt adja oda a marháinak, a fejőstehenjeinek, s annyi lesz a teje s a vaja, amennyi kell.”²⁵ A varázscselekedet régi párhuzamaként felhozható egy 1756-os borosjenői (Arad vm.) boszorkányper, ahol a vádlott így vallott: „Szomszédim teheneit Szent György-nap éjszakáján megfejtem, az ördögök jelenlétében; azt a magam tehenének beadtam innya: így az enyém lett az haszna nagyobb részén azoknak is. Rocskából is azért öntöttem a ház fedelét, hogy sok tejfele legyen a tejnek, ilyen szókkal: olyan fele legyen a tejemnek, mint ez a házfedel.”²⁶

Amint fejezetünk bevezetőjében láthattuk, ugyancsak korpát használtak tejelvétele és annak visszacsínálására már a 18. században, de így járnak el a gyimesi, hárompataki, Úz menti csángók is. Hasonlóan olvasnak marhabetegség (Boala vitelor) esetén és a tej visszatérítésére (Intórcerea laptelui) a román tudományosok, de hasonlóan, a megfelelő ráolvasóval (De întipinătură) kiegészítve gyógyítják a gonosz szellemek által a legelőn megtámadott teheneket, elvett tejhasznuk visszatérítésére is.²⁷ Ugyancsak búza- vagy kukoricadarára olvasnak rá a románok másutt is a boszorkányok ellen, ha a tehénnek elveszett a teje. Úgy tartják, az állatok teje így néhány nap múlva visszajön. Más eljárásokban szerdán vagy pénteken este, jó holdvilágnál, fogják az összekevert darát és sót, s az istálló küszöbére ülvén egy késsel keresztet vetnek rá, s úgy mondják a ráolvasást, majd a vörösre tüzesített ekecsoroszlyára a tehén minden csecseből ráfejenek keresztesen három cseppet, úgy nyerik vissza az elveszett tejet.²⁸ A borsavölgyiek – magyarok és románok egyaránt – „a tejet leggyakrabban úgy hozzák vissza, hogy nézőhöz mennek és azzal nézetnek”. Ha rúg a tehén, a néző (tudományos) korán reggel „lábasba korpát önt és azt ujjával, villával vagy késsel keveri és úgy néz. [...] ... ha korpára csinálta, utána beadja a tehénnek”. Egy helybeli asszony „korpába sót tesz és villával, késsel abban boszkorogyal, miközben román nyelvű szöveget mond. [...] Utána a korpát kiteszi, hogy a harmat szálljon belé, mert a harmatcseppekben jön vissza a tej. A korpát azután odaadja a tehénnek. Kilencszer néz egymás után, keddtől fogva minden este.” Ugyanott egy román asszony „kolozskovácsi származású nagyanyjától tanulta... a következő nézést: kedd, péntek reggel néz kilencszer, éhgyomorra. Otthon is nézhet, csak a tehén nevét kell tudni. A szöveg mondása közben korpát, sót keresz-

²⁴ A gyöngyharmat különleges, varázslatos voltára utal egy gyimesfelsőlóki ráolvasó is („Térj meg, térj meg, te gonosz igizet! / Menj el, szállj el a hajlandóságra! / Menj el, igyál gyöngyharmatot! / Menj el vadasszonyoknak vermeibe, / Ahol kovászval nem élnek, / Kovászos kenyeret nem sütnék, / A feteke kakasok nem kikirílnék!” – Takács 2001, 400).

²⁵ Takács 2004, 234. o. 276. sz.

²⁶ Komáromy 1910, 592.

²⁷ Moldován 1888, 89, 92.

²⁸ Birlea I. 1968, II. 409, 411–412.

tez késsel, utána a sós korpát a tehénnek beadja.”²⁹ A Beszterce vidéki románság – többek között – a csorda járásába, híd alá, éjfélkor kitett korpá és só segítségével veszi el a tehének tejhasznát.³⁰ A rontás visszacsínálására a tudós „korpába sót teszen és egy sárganyelű késsel kavarja”, miközben ráolvasót mond, egyvégtében kilencszer, majd „a sót és a korpát éjjelre kiteszi, hogy reá eső vagy harmat essen. Ha se eső, se harmat nem esik, akkor reggel 9-szer dob a hálóból vizet a korpára. A korpából és sóból 3 napon egyszer, 9 napig adnak.” Ugyancsak „korpára sót teszen és késsel keveri” a tudományos e deszkentálás más változatainál – amelyek egyikének szövegében szintén sárga kés (cuțit galbin)³¹ szerepel –, miközben ráolvasót mond, háromszor vagy kilencszer, majd a sót és a korpát „úgy adja oda a tehénnek, mint az előzőknél”.³²

Az Istentől és Szűz Máriától eredő gyógyító erőt közvetítő korpá és a só használata hatalmat ad a tudományosnak nem csupán az elvett tejhaszon, de a rontó gonoszok tehenei, sőt a világon létező minden emlősállat tápláló teje fölött is, amint arra egy Beszterce vidéki román ráolvasó szövege is utal.³³ Nem véletlen hát, hogy egy deszkentálásban mindkettőt szentnek nevezik.³⁴ A régi hárompataki, Úz menti tudományosok is hasonló módon, késsel, bicskával, vagy éppen az ujjukkal keresztet vágva osztják négy részre a lisztet, korpát – nyilván hasonló megfontolásból.³⁵

A románság gyógyítói a tejelvétel orvosolására használt sós korpát általában késsel – ritkábban fejszével, villával – kavarják, vagdalják. A hárompataki, gyimesi, Úz menti tudományosok is hasonlóképpen olvasnak rá a kukoricadarára, sóra, fokhagymára.³⁶ A fentebb említett, Beszterce vidéki ráolvasók csaknem mindegyikében elhangzanak

²⁹ Vajkai 1943, 161–163.

³⁰ Filimon 1913, 228–229.

³¹ A sárga kés (cuțit galbin) képzete talán a vízvető ráolvasók kapcsán már említett rezes nyelvű bicska, arany nyelvű bicska, arany nyelvű kés, aranybetű kés {190–194} képével is összefügghet {162–204/Megj.}.

³² Filimon 1913, 229–234, 284–287.

³³ „Repedjenek meg a rontók és minden megevők teheneinek a csecse, repedjen meg szíve, repedjen meg gyomruk négy részre, mint a kukoricadara. [...] Repedjen meg a juhászok juhainak tőgye; repedjen meg a juhászok kecskéinek tőgye. Repedjen meg a csecsük, repedjen meg a tőgyük, szívük, gyomruk, négy részre, mint a kukoricadara. [...] Repedjen meg a kecskék tőgye, repedjen meg a szarvasok tőgye, repedjen meg az őzek tőgye. Repedjen meg a csecsük, repedjen meg a tőgyük, a gyomruk négy részre, mint a kukoricadara. [...] Repedjen meg a nyulak tőgye. Repedjen meg a nőtényenyulak tőgye, repedjen meg a csecsük, szívük, gyomruk négy részre, mint a kukoricadara. Jöjjön N. N.-nek a teje, vaja, tejelőképpessége. Jöjjön a tejfele vastagon és tejfelesen, a mint azt Jézus adta.” (Filimon 1913, 232).

³⁴ „A száján menjen be, a tőgyibe helyezkedjen el, a csecsibe jöjjön le, a fazekakon emelkedjen. Ha akolban pihen, ha sikátorban jön, ha folyón jön keresztül, ha havason van, ha fenyvesen van, ha erdőben van, ha fűvön van, jöjjön ebbe a szent korpába és szent sóba. [...] A hogyan jönnek a felhők az esővel... [...] A hogyan a források átjönnek a homokos talajon, úgy jöjjön az ő teje és tejelő képpessége vastagon és tejfelesen, a hogyan azt Jézus adta.” (Filimon 1913, 230).

³⁵ Takács 2001, 517, 521; 2004, 273.

³⁶ Takács 2001, 502, 507, 511–512, 517, 521; 2004, 67, 273.

a „Késsel olvasok rá a korpára, késsel pusztuljanak a boszorkányok” sorok is.³⁷ A kést a románság igen sokféle ráolvasásnál használja, s a gyógyításban alkalmazott kések jó néhány fajtáját ismeri.³⁸ Egy tejelvétel elleni szövegben maga a Szűzanya ragad kést, hogy lefejezze a boszorkányt.³⁹

„Visszaveszem mindkét kezemmel, hogy teheneim / tiszták maradjanak, ahogy Isten hagyta őket / mánnájukkal és zsírjukkal...” – olvashatjuk a budáka-oldali szövegben {400}. Az antik (Marcellus Burdigalensis *De medicamentis*..., Kr. u. 400 k., Gallia) és középkori (pl. Szt. Galleni Kódex, IX. sz.; óangol ráolvasó, 900 k.) előzményekkel bíró, Európa-szerte ismert visszaszámláló ráolvasások az archaikus magyar gyógyító hagyományban is elterjedtek {383–392/Megj.}. Olyan ráolvasók ugyanakkor, amelyekben – a fentihez hasonlóan – a gyógyító a visszavételben használt ujjai számának ténylegesen véghezvitt és az olvasásban verbálisan is megfogalmazott növelésével hárítja el, fordítja vissza, teszi semmissé a rontást, a magyar népi gyógyászatban – néhány, hamarosan idézendő szöveg kivételével – nem használatosak. Vajkai Aurél közöl egy Borsa-völgyi, rontás, öntés (rom. fapt) elleni, hasonló sorokat tartalmazó ráolvasót („Te öntesz egyet, én öntök kettőt, te öntesz kilencet, én öntök egész vederrel...”), ám azt a kidei asszony egy román nőtől tanulta.⁴⁰

Az ujjak számának fentihez {400} hasonló növelése megegyező módon szerepel a románság ráolvasóiban, jellemző módon a rontások – így pl. az öntéssel, a lábnyom felszedésével való „megcsinálás”, rontás, szerencsétlenség, a „nyavalya”, a „fájás”, fejfájás, a gyűlölet, a tejelvétel – visszafordítására, visszacsinálására (rom. întors, desfăcut) alkalmazott szövegekben,⁴¹ de ugyanúgy egyes, éppen ezért román eredetűnek vélhető,

³⁷ Filimon 1913, 234, 285, 287. Másutt különleges, „kilencz kovács által készített kést” (cuțit dila 9 faorți) ragadván vágja négyfelé a rozsdával megalvasztott tejet a piros János (îon roșu poroșu), hogy a vendégül látott rontó asszonyok, a varázslók és a boszorkányozó asszonyok attól széjjelhasadjanak, bűvös erejük elvesszen, s a tehén elvett teje visszajöjjen (Filimon 1913, 284).

³⁸ Így ismerik például a keresetlen lelt kést (cuțit de găsit), a lopott kést (cuțit furat), a tisztátalan kést (cuțit spurcat), a rezes nyelvű kést (cuțit alămat), az ún. megkoronázott kést (cuțit cununat), amely az ortodox (vagy görög katolikus) esküvői szertartás alatti megkoronázáskor a vőlegény övében, vagy a menyasszony keblében van. Egy nyílallástól, szagatástól (de pus cuțitul) mondott ráolvasó bevezető része így szól: „Rezezett kés, / kilenc cigány rezezte, / kilenc pópa koronázta, / kilenc ember koptatta, / Carigrádból vásárolva...” (Gorovei 1931, 104: „Cuțit alămit, / de nouă țigani alămat, / de nouă popi cununat, / de nouă oameni tăiat, / cumpărat din Țarigrad...”). Egy megegyező céllal mondott, Argeș vidéki olvasásban is hasonló sorok szerepelnek: „Ezüstözött kés, / kilencvenkilenc cigánytól alkotott, / kilencvenkilenc pópától koronázott, / kilencvenkilenc embertől koptatott, / Cărigrádban vásárolt...” (Gorovei 1931, 346: „Cuțit argintat, / de 99 de țigani lucrat, / de 99 de popi cununat, / de 99 de oameni tăiat, / cumpărat din Țarigrad...”).

³⁹ „Szent Szűzanya Mária / megfogott egy nagy kést, / hogy lefejezze, / hogy levágja a fejét.” (Birlea I. 1968, II. 410: „Maica Sfinta Mărie / O luat un cuțit mare, / Să-i zboare capu, / Să-i taie capu.”)

⁴⁰ Vajkai 1943, 138.

⁴¹ Marian 1886, 119; 1893, 139–140, 215; Păsculescu 1910, 125–126, 128; Filimon 1913, 288, 355, 356; Hodoș 1912, 31, 32, 62; Costin 1925, 46–47; Papahagi 1925, 127–128; Vajkai 1943, 138; Birlea I. 1968, II. 351, 354; Birlea O. 1981–1983, II. 33.

magyar nyelvű olvasásokban is.⁴² Ilyen esetekben elhangozhatnak a fenti ráolvasónkat {400} és az említett magyar szövegeket egyaránt jellemző, „visszacsinállak mindkét kezemmel”,⁴³ valamint az „eggyel több kézzel”,⁴⁴ a „visszaveszem kilencvenkilenc kézzel”,⁴⁵ illetve a „Szűzanya kezeivel”⁴⁶ sorok is. A Beszterce-vidéki románok ráolvasásaiból Filimon Aurél közöl hasonló sorokat tartalmazó szövegeket.⁴⁷ A románság ráolvasói között máshol is találhatunk példát a hasonló számlálásra, a kötést feloldó tudományos ujjai, kezei számának – talán samanisztikus gyökerű – növelésére.⁴⁸ Hasonló szövegrészek szerepelnek rontás visszafordítására,⁴⁹ gyűlölettől⁵⁰ való román ráolvasókban, de egy tejelvétel ellen való magyarsügségi kéziratok szövegében is.⁵¹ A gyógyító tudományos mindig eggyel több ujját, kezét használja, mint rontó-kötő ellenfele.⁵²

⁴² Tánzos 1995, 49–50; Takács 1997–1999, II. 92, 95, 96, 101; 2001, 501–502, 515, 520, 522; 2004, 273; Daczó 2003, 283; Frenzl 2008, 336; Magyar Z. 2009, 437.

⁴³ „Eu te desfac cū-amele cū amēndoue”; „Io desfac cu mănile amândouă...” (Marian 1886, 119; Păsculescu 1910, 144; Hodoş 1912, 32; Filimon 1913, 355, 356; Papahagi 1925, 127–128).

⁴⁴ „Cu unu mai mult” (Hodoş 1912, 31).

⁴⁵ „Întorc cu 99”; „Eu îl iau cu nouăzecișinouă” (Hodoş 1912, 32; Costin 1925, 47).

⁴⁶ „Cu minele Maicii Domnului” (Birlea O. 1981–1983, II. 33).

⁴⁷ Filimon 1913, 288, 355, 356.

⁴⁸ „Aki egy kézzel uralta el, / én visszatéritek őt kettővel... [...] / Aki nyolccal kerítette hatalmába, / én visszatéritek őt kilenccel. / Amen!” („Cine-l va fi pălit cu unu, / Ieu îl întorc cu doi... [...] / Cine-l va fi pălit cu opt, / Ieu îl întorc cu nouă. / Amin!” – Hodoş 1912, 62, de năjit, nyavalya ellen).

⁴⁹ Hodoş 1912, 32, (de aruncătură); Costin 1925, 46–47, (de întors).

⁵⁰ Papahagi 1925, 127–128, (de ură).

⁵¹ Takács 2001, 501–502: „a ki csinálta feje / nép kezel én visza / csinálom férjfiu kézel / a ki csinálta egy / ujal én visza csiná- / lom kétővel ha ők / csinálták kétővel én / visza csinálom / harommal ők ha / csinálták harommal // Én visza csinálom / négyel ha ők csinálták / 4el én visza csinálom / ötél ők ha csinálták / ötél én visza csinálom / hattal ha ők es 6tal / en vi. cs. 7tel ha ők / 7tel én v. 8al ha / ők 8czal en vi 9el / és az én két kezemmel...” (vö. Tánzos 1995, 48–51; Takács 1997–1999, 92–101; 2001, 500–528; 2004, 273; Daczó 2003, 282–286).

⁵² „Ha eggyel [kézzel] rontotta meg, / én kettővel téritek meg; / ha kettővel bájolta meg, / én hárommal téritek meg... [...] / Ha kilenccel bővölte meg, / magam tízzel téritek meg, – / mindig eggyel többel...” („V’o fi mănă cu unu, / Io vă ’ntorc cu doi; / V’o fi mănă cu doi, / Io vă ’ntorc cu trei... [...] / V’o fi mănă cu nouă, / Io vă ’ntorc cu zece, – / Cu unu mai mult...” – Hodoş 1912, 31, de mănătură, de întors, de desfacere; rontás visszafordítására); „Nem egy kézzel fordítom vissza, / hanem kettővel téritek meg; / nem kettővel téritek vissza, / hanem hárommal fordítom meg... [...] / Nem nyolccal adom vissza, / hanem kilenccel fordítom meg, / kilencvenkilenccel téritek vissza...” („Nu întorc c’o mână, / Ci întorc cu două; / Nu întorc cu două, / Ci întorc cu trei... [...] / Nu întorc cu opt, / Ci întorc cu nouă, / Întorc cu 99...” – Hodoş 1912, 32, de întors, visszafordításra); „Segíts, Uram, / Jézus Krisztus! / Legyen ez az ige hasznos. / Ennek a tehénnek elveszett a teje / s [ha] valaki elvette egy kézzel, / én visszaveszem őt kettővel, / aki elvette kettővel, / én visszaveszem hárommal... [...] / Aki elvette kilenccel, / én visszaveszem kilencvenkilenccel. / S jöjjön onnét vissza, / mert az Úrjézus Krisztus / a mi hasznunkra adta” („Doamne ajută, / Isus Christos! / Să fie descântecul ăsta de folos. / Astă vacă a pierdut laptele ei / Și cine l-a luat cu o mână, / Eu îl iau cu două / Cine l-a luat cu două,

A marhák tejének visszatérítésére (rom. intoarcerea laptelui la vaci) használatos ráolvasókban – mint második szövegünkben is {400} – gyakran előjövő manna (rom. mană; rég. manof 'bő') a helybeliek szóhasználatában a tej fölét, kövérségét, bőségét, gazdagságát jelenti.⁵³ A mana kifejezést néhány tejelvétel visszacsinalására használatos román ráolvasóban tejelésként, tejelő-, illetve tejelési képességgént fordította Filimon Aurél.⁵⁴ A szó ugyanígy szerepel egyes gyimesi, hárompataki, Úz menti ráolvasókban is.⁵⁵ Így hallottam Magyarcsügesen,⁵⁶ de Tarhavason is, ahol a tehén szájában a „regló”-ról hazavitt fűszalat – az állat megfejeése után – a csöbörben lévő tejbe tették, mondván, az a mană laptelui, a tej mannája.⁵⁷ Ezt a fűszalat az állattól elvéve, amint Kostelegen hallottam, a tejhaszon is elvihető.⁵⁸ Minderre egyes tejelvétel elleni olvasások is nyilvánvalóan utalnak, amikor arról beszélnek, hogyan viszik el a taposatlan fűvön, érintetlen harmaton legelő tehéntől annak tejét a fermekások.⁵⁹ A néphit szerint a boszorkányok nem a tej egészét, csak annak tápláló fölét, zsírosságát – manáját – veszik el a tejelő állatoktól. Egyes tejelvétel elleni román ráolvasókban magát a legelőt is „mannás mező”-nek, „mannával teli mező”-nek (cîmpu cu mană) nevezik.⁶⁰ Mannája, bősége a románság szerint nem csak a fejősállatoknak van, a hasznót a boszorkányosok „minden növénytől, minden dologtól, minden állattól” el tudják venni.⁶¹ Ugyanígy vélekednek a moldvai csángók is, akik szerint ugyancsak egyaránt

/ Eu îl iau cu trei... [...] / Cine l-a luat cu nouă, // Eu îl iau cu nouăzeceșinouă. / Și el să vină de acolo înapoi, / Că Domnu Christos / Il dete 'ntru folos.” (Costin 1925, 46–47, de luare laptelui, tejelvételről való.)

⁵³ Bobb 1822–1823, II. 10; Șaieanu 1908, 708; Hegedűs 1952, 330; Márton 1972, 405; Bakos 1991, 421.

⁵⁴ Filimon 1913, 229–230, 231–232, 286.

⁵⁵ Tanczos 1995, 49; Takács 2001, 500, 514, 520; Daczó 2003, 282.

⁵⁶ Takács 2004, 261.

⁵⁷ „Hojza a hasznót, igen. Kivették a szájából azt a füvecskét, s belétették a tejbe, a kupába. Megfejték, akkor kivették a füvecskét a szájából, s beleeresztették a tejbe, s aszmondták: – Mană laptelui. Rományul többet beszéltek. – Mană laptelui, aszmondták. A tejnek a mannája. A fűszálra mondták, hogy a tehen elhozta a mană laptelui. Nagytátá monda, az Isten boldogiccsa: – Uita-ma, vaca mea a 'dus mana laptelui. – Ne, Jánoska – aszmonda –, a tehenyem elhozta a tejnek a mannáját. A tejnek a kövérségit, a jóságát. Így mondták.” (65 éves férfi, Gyimesbükk, Tarhavaspataka, 2005. március 23.)

⁵⁸ Takács 2004, 236.

⁵⁹ „Elvették a zápfogát a fogak közül, fogait a zápfogak közül, a fűvet a nyelvéről, a tejet a fűről, a tejfelt a tejről...” (Filimon 1913, 231).

⁶⁰ „Elment a tehenecske az udvarról, / el az ő gazdája házatól: / mannával teli mezőre, / tápláló mezőre. / S megtalálkozott / boszorkányokkal, / boszorkákkal, / rossztevőkkel, / banyákkal, / tejelvevőkkel, / fermekás asszonyokkal: / Mannáját elvették, / tejét tönkretették...” („S-o luat văcuță de la oculu său, / De la casa domnu-său: / În cîmpu cu mană, / În cîmpu cu hrană. / Și s-o-ntilnit / Cu moroi, / Cu moroie, / Cu strigoi, / Cu strigoie, / Cu formăcători, / Cu formăcătoare: / Mana i-o luat, / Laptele i-o strîcat...” – Birlea I. 1968, II. 408).

⁶¹ Benga 2004, 500.

el lehet venni a tehenek „zigaz máná”-ját és „a fáknak a mánájikat” is.⁶² Egy 1720. decemberében zajlott kövendi (Aranyosszék) perben elhangzik, hogy a boszorkánysággal vádoltak „bűvös-bajos boszorkányi és ördögi mesterségekkel és praktikáikkal [...] mezőknek zsírjait elvették és megmérgeztették”.⁶³ A hasznót a román néphit szerint is el lehet venni „minden növénytől, minden dologtól, minden állattól [...] mindentől”, hiszen végső soron a tej mannája és más éltető javak boszorkányok általi megszerzése az életerő, a „termékenység erejének átvitele e világ és túlvilág között, amelyből csak annyit látunk, amennyi földi világunkban megnyilvánul”.⁶⁴

Budáka-oldali ráolvasónk {400} a rontások néhány fajtáját, a különböző személyek által végzett aruncătură, făcătură és bosorcitură sorolja föl. Maga az aruncătură kifejezés a hétköznapi nyelvben elsősorban ’dobás, vetés, hajítás’,⁶⁵ azonkívül ’köpet, hányadék, ürülék’⁶⁶ jelentésekkel használatos. Átvitt értelemben összekapcsolódik a sorshoz fűződő képzetekkel, az arunc de foarte, arunc sorți kifejezések jelentése egyaránt ’sorsvetés’, aruncatorin de forti a román régiségben ’sorsvető’-t (’jósnő’), az arunc ochii szó szerint ’szemvetés’-t, azaz szemmel való rontást, ígézetet jelent.⁶⁷ Az aruncătură, mint rontásfajta (’megtevés’) elsősorban a faptnak nevezett, talán a fapturi dimonești (’ördögi rontások, ördögi cselekedetek’)⁶⁸ kifejezésből származó, jobbára ’varázslat, bűbáj’, ’megigézés, ráolvasás’ (magia, incantatio),⁶⁹ ’tétemény’ (faptă),⁷⁰ illetve ’varázslat, rontás, bűbáj, csinálmány’ (farmec, fermecătură, vrajă, făcătură)⁷¹ rontások csoportjába tartozik, ahová a făcătură (’megrontás, megcsinálás, megcsináltatás, csinálmány’) is, amely más erdélyi tájnyelvekben is hasonló alakokban (fakatura, fakatura, faktura) és jelentésekkel (’csinálmány, megigézés, varázslat’) ismeretes.⁷² A bosorciturile (’boszorkányságok’) kifejezés a török rokonságot mutató magyar boszorkány szóra megy vissza, amely évszázadok óta jelen van a román nyelvben is, ahol a többek között bosorcaie, bosorcăn, bosărcăile, bosorcă, borsocaie, borsocaie, borsocoi, bortsokană, bursucăii alakokban élő kifejezés, a magyarhoz hasonlóan, az „ördögi hatalommal bíró varázsló”-k („vrăjitor cu puterea diavolului”) megnevezésére használatos.⁷³ A kifejezés

⁶² Hegedűs 1952, 173–175; Bosnyák 1980, 1902–1903. sz.; Halász 2005, 1737. sz.

⁶³ Kiss-Pál-Antal 2002, 395.

⁶⁴ Benga 2004, 500, 505.

⁶⁵ Bobb 1822–1823, I. 66; LEX.BUD. 32–33; Barcianu-Popovici 1886–1888, 38; Petriceanu-Hasdeu 1972–1976, II. 436–442; DLR. Tom. I. Part. 1. 279; Bakos 1991, 43–44.

⁶⁶ Barcianu-Popovici 1886–1888, 38.

⁶⁷ Bobb 1822–1823, I. 67; Petriceanu-Hasdeu 1972–1976, II. 436, 438; DEX, 62.

⁶⁸ Klein 1944, 218.

⁶⁹ Klein 1944, 218.

⁷⁰ LEX.BUD, 211.

⁷¹ DLR Tom. II. Part 1. 49.

⁷² Márton-Péntek-Vöő 1977, 134.

⁷³ Tamás 1967, 144.

más, megegyező céllal használt román ráolvasókban is előjön.⁷⁴ Így nevezi a tejelvevő boszorkányokat ráolvasónk is, amely a boszorkányok kezéből („din mâna bosorcilor”) akarja visszaszerezni a tehenek elvett „manná”-ját.

A budáka-oldali ráolvasó {400} használatára a kéziratos lapon csupán a háromszori elmondásra utaló kitétel („de 3 ori”) ad, igen csekély, fogódzót. A fejezetünk bevezetőjében, illetve itt, a jegyzetekben közölt párhuzamok – elsősorban a hasonló szövegelemeket tartalmazó, fentebb idézett, gyimesi, hárompataki, Úz menti csángó olvasások – használatakor végzett varázscselekedetek azonban, meggyőződésem szerint, elég jól megmutatják, hogyan is mondhatták ezt a régi, a Gyimesbükkön a 18. századtól megtelepedett románság archaikus gonoszúzó hagyományát őrző, ritka ráolvasót.

⁷⁴ Marian 1904, 335: „S’a și întălnit / Cu Strigoii / Cu Strigoaele, / Cu fermecătorii / Și fermecătoarele, / Cu boșorcăii / Și cu boșorcaele...” („S megtalálkoza / a strigákkal / a strigaasszonyokkal, / a fermekásokkal / és a fermekás asszonyokkal, / a boszorkányokkal / és a boszorkányos asszonyokkal...”).

Szójegyzék

A szójegyzékben az esetenként román eredetű tájszavak mellett a köznyelvi alaktól eltérően használt szavak, az általánosan ismerttől eltérő jelentésű köznyelvi szavak, valamint a kiejtés és a rossz helyesírás miatt nehezen érthető táj- és köznyelvi szavak szerepelnek.

A, Á

abba a helybe ~ abban a pillanatban, azon nyomban
alemaria ~ Ave Maria
amihent ~ amint
angéria, ángéria ~ alvilági, tisztátalan lény (vö. rom. anghirie 'légy, bogár')
apă descântata ~ „olvasott víz”, ráolvasással megbűvölt víz (rom.)
aranyos ~ aranyos
arogáz ~ (itt) gáztűzhely
aval ~ azzal
avvót ~ az volt
állá kaptája ~ állkapcája, állkapcsa

B

balkézt, balog ~ bal kézzel
bába ~ vénasszony, anyóka, banya (vö. rom. babă 'uaz')
bács ~ számadó juhász, bacsó (vö. rom. baci 'uaz')
belégübbent ~ belemer(ít)
belétér ~ belefér (pl. térjen belé 'férjen bele')
belévet ~ beledob, belehajít
beléveti a szemit ~ erősen, szúrósan megnézi
belévigyül ~ belevegyül, belekeveredik
belőrünnen ~ belülről, bentről
berbetél ~ halkán (el)mormol, elsuttog (ráolvasót, varázsigét)
berbécs ~ kos (vö. rom. berbec, berbec 'uaz')
berszán ~ juhásztor, idegen („barcasági származású”) juhosgazda
bétőt ~ betölt, beönt
bévető lapát ~ kenyérsütő lapát
bocolán ~ gömbölyded, kövérke, jó bőrben lévő (gyermek)
bodag ~ lepénykenyér, vakaró

bog ~ darab, kisebb darab
 bojt (fenyőbojt) ~ kisebb fenyőfa
 bócsu ~ búcsú
 bócsus ág, búcsúág ~ búcsú alkalmával szakított, megszentelt (szentképhez, templomi szoborhoz érintett, dörgölt) faág, növény, virág
 buba ~ baba, csecsemő
 budáka ~ nagyméretű tejoltó faedény (vö. rom. budacă 'uaz')
 buglya ~ boglya, szénaboglya
 bunika ~ nagymama (vö. rom. bunică 'uaz')
 burján ~ fű, apróbb növény, gyógynövény
 buszkurja ~ varázsló, rossztevő, bűvös-bájos, tudományos, boszorkányos (vö. rom. boscoană, rég. boscónă 'igézet, varázslat, kuruzslás, megbabonázás, boszorkányság')
 buttunk ~ bújtunk
 buza ~ ajak (vö. rom. buză 'uaz')

C, CS

cekó, szentelt cekó ~ barka, Virágvasárnap megszentelt barka
 cikma ~ cimpa (orra cikmája 'orrcimpája')
 csap ~ faág
 csán ~ csinál
 csepegő ~ eresz, eszterhéj
 csep(e)s ~ főkötő
 cserehéju kégyó ~ keresztes vipera (*Vipera berus*), rézsikló (*Coronella austriaca*)
 cserszen ~ sercen
 csetten ~ csattan
 csics ~ emlő, csöcs
 csihán ~ csalán
 csinálás ~ rontás, megrontás
 csinálmány ~ különféle módokon készített, a megrontandó személy házába, udvarára, útjába, járásába letett vagy leöntött rontás
 csinálóasszony ~ bűbájjal (kötés-oldással) foglalkozó tudományos asszony (fermekás, gurucsás, kantéros)
 csipor ~ csupor
 csirikol ~ csiripel, csicsereg (a madár)
 csirran ~ (ébredtében) hirtelen megszólal, aprót csiripel (a madár) (pl. „hajnalba, olyankor, amíg a madarak meg nem csirrannak”)
 csitkó ~ csikó
 csombor ~ borsikafű

csontjikat ~ csontjukat
 csóré ~ csupasz, meztelen
 csukor ~ csokor
 csurufála ~ összevegyített emberi széklet és vizelet, amelyet kígyómarás gyógyítására használnak (vö. rom. ciorofală, ciurufală 'híg sár, latyak')
 csutak ~ tuskó, farönk
 csürke ~ csirke

D

dicsőrség ~ dicsőség
 deszkentál, diszkintál, diszköntál ~ ráolvas, ráolvasással gyógyít (vö. rom. descânta 'ráolvas, igéz, megbűvöl')

E, É

egyebütt ~ másutt, máshol
 ejsze, ejszen ~ tán, talán
 elárnyadozott ~ elernyedtt, ellankadt, elalélt, félholtta lett
 elcsap ~ elereszt, szabadjára enged, kihajt legelni
 elébutt ~ előbújt
 elészerel ~ elővesz, előkészít
 elkeresztez ~ a kereszt jelével elűz
 előhasú tinó ~ először vemhes üsző, először borjazó tehén
 elposztúl ~ elpusztul, meghal
 elpotyol ~ szétver
 elprédál ~ elpazarol, tönkretesz, elpusztít
 elsárigul ~ elsárgul, megsárgul
 eltöp ~ elköp; rontást, betegséget, gonoszt köpéssel eltávolít
 elvejszen(ek) ~ elvesszen(ek), eltűnjön, eltűnjenek
 emberkép ~ emberi ábrázat (pl. emberkép nincs rejta 'nincs emberi ábrázata / kinézete')
 erőst, erősen ~ nagyon (pl. erőst szép 'nagyon szép', erősen görget 'nagyon dörög az ég')
 esmé, esmén, esmént ~ ismét, újra
 esszebolondul (a szövé) ~ a szövőszéken összegabalyodnak a szálak
 esszesirül ~ összecsavarodik, -tekeredik, -fonódik (pl. esszesirül a szeme pillája 'összefonódik a szempillája')
 esszevigyit ~ összekever

esztena ~ a havasra kihajtott állatok és a pásztor szállása (vö. rom. stână 'uaz')
ezket ~ ezeket
éféle, éfélekor ~ éjfél, éjféلكor
éfiyak ~ ifjak
élet ~ a lakóház az udvarral és a belsőséggel
étőgyík ~ foltos szalamandra (Salamandra salamandra)

F

fazak ~ fazék
feik(en) ~ fejük(ön)
fele (a tejnek) ~ tejszín
felszedíteni ~ felszedni, felfeszíteni
fermekás ~ rontó, oldó-kötő boszorkányos (vö. rom. fermeca, rég. farmăcă, farmecă, foarmec 'megbűvöl, elbájol, megigéz, elvarázsol')
festő ~ fonalak, hímestojások megfestésére használt, régen festőnövényekből, ma már inkább bolti gyapjúfestékből készített oldat
feszt ~ állandóan, folyamatosan
feteke ~ fekete
félszeg ~ teljesen vagy részlegesen béna, sánta, nyomorék
fénkő ~ kaszafenőkő
fészi ~ fejsze
foka ~ éle (pl. késnek, fejszének, sulyoknak)
forcál ~ erőltet, (ki)erőszakol, (rá-, ki)kényszerít (vö. rom. forța 'uaz')
főköm ~ szemölcs
fücfa ~ fűzfa
füttö ~ tűzhely (ált. fémből készült ún. csikótűzhely)

G, GY

gabonaság ~ babonaság
gac ~ szemét, szenny
gagya ~ gatyá, háziszóttas vászonból készült férfinadrág
gamat ~ piszok, mocsok, ronda, tisztátalan
gata ~ kész, elég (vö. rom. gata 'uaz')
gombolyag fűszál ~ kerek (nem lapos) fűszál
görget ~ dörög (az ég)
görgeteg ~ mennydörgés

görgetés ~ dörgés, égzengés
 grimász, grimáskodik ~ grimasz, grimaszkodik
 gurucsás ~ betegséget, halált okozó rontással, szerelmi bűbájjal foglalkozó boszorkányos
 (vö. gurucsolós)
 gurucsol ~ rontással, kötéssel-oldással, szerelmi bűbájjal foglalkozik
 gurucsolós ~ rontást, szerelmi bűbájt folytató tudományos (vö. gurucsás)
 gyavit(t), meggyavit(t) ~ gyógyít, meggyógyít
 gyavul ~ javul, gyógyul
 gyék ~ gyík
 gyortya ~ gyertya
 gyócs ~ gyolcs; finom, fehér vászon
 gyufagomb ~ gyufafej

H

hagyatékos ~ feledékeny, figyelmetlen
 hammat ~ hamut
 hanyatán ~ hanyatt
 haragutt ~ haragudott
 hargasin ~ horgasin; a térdhajlatban lévő, vastag ín
 harsan ~ átható, erős, kellemetlen hangot hallat; nagyot szól, dörren
 hasigol ~ hasogat
 hán(szor) ~ hány(szor), mennyi(szer)
 hán(tat) ~ hány(tat)
 háram ~ három
 háziállat ~ házi haszonállat (vö. szent állat)
 hejába ~ hiába
 hejábavaló ~ hiábavaló
 hemerébb ~ hamarább
 hézám ~ hozzám
 hiricel ~ hörögve, sípolva lélegzik
 hitelődvel ~ házassággal
 hojza, hojzon, hojzuk ~ hozza, hozzon, hozzuk
 hopolyagos ~ hólyagos
 hód ~ hold
 hódfottyára ~ holdfogytára, holdfogytakor
 hót(t) szén ~ kialudt parázs
 Husét ~ Húsvét

I, Í

ifét ~ Erdőkitermelési és Szállítási Vállalat (az Întreprinderea Forestieră de Exploatare și

Transport a Lemnului rövidítéséből: I. F. E. T.)

igizet ~ ígézet, szemverés

indiferent, indifferent ~ mindegy, közömbös, érdektelen (vö. rom. indiferent 'uaz')

inekció, inzsekcio ~ injekció (utóbbit vö. rom. injecție 'uaz')

ingem(et) ~ engem(et)

inkábbat ~ inkább

ittegyen ~ itt, a közelben

ivutt ~ ivott

izen ~ üzen

J

jedett ~ ijed(et)t

jedség ~ ijed(t)ség

jere ~ gyere

johó ~ juh, birka

K

kalastorom ~ kolostor, klastrom

kalán ~ kanál

kalibázik ~ az állatokkal (jobbára nyáron) a havason van

kaluger ~ ortodox szerzetespap (rom. călugăr 'uaz', vö. gör. ho kalosz gerosz 'a szép [jóságos] öreg')

kandarodik ~ fordul, kerül

kapusas ~ kapuoszlop

karikó perec ~ kerek, a halotti szertartásokban is használt perecféleség

karinca, katrinca ~ háziszőttes lepelszoknya (vö. rom. catrință 'uaz')

kaszaj ~ kazal, rakás (széna, fa)

kazetofon ~ magnó

kantér(olás), kántér(ozás) ~ tejlévtételre, szerelmi és egyéb rontásokra irányuló boszorkányos cselekedet

kantéros, kántéros ~ tejlévtellel, valamint szerelmi és egyéb bűbájjal foglalkozó boszorkányos

kápona ~ kápolna

kárinkodik, kárinkodó ~ káromkodik, káromkodó(s)
 kerekedtek ~ keletkeztek
 kereken hordoz (vmit) ~ körbe kerít (vmivel) (pl. kereken hordozta a kezit 'körbe kerítette a kezével')
 kert ~ kerítés
 kertsas, kert sassa ~ kerítésoszlop
 kezdetlen víz ~ kimerített, friss víz, amelyből még nem használtak, nem ittak
 kégyó ~ kígyó
 kénlódik ~ kínlódik
 kénoz (kénojza, kénojzák) ~ kínoz, gyötör (kínozza, gyötri; kínozzák, gyötrik)
 kép ~ képe, alakja, megjelenési formája, álcája vminek, vkinek (pl. az ördög képibe dógozik 'az ördöggel [szövetségben] cselekszik')
 kércinség ~ irigység, elkívánás, kacérság
 késért ~ kísért, megkísért
 kiavatódik ~ a hatheti gyermekágy utáni templomi keresztelő során megtisztul, „kikerüli az oltárt”
 kicsattog ~ kipattogzik; pattanással, hólyaggal megtelik; felsebzik (pl. „kicsattog az arca”)
 kicsikén mond ~ halkán mond, elszuttog
 kifokad ~ kifakad
 kikiril ~ kukorékol
 kimenyen ~ kimegy
 kinyérbél ~ kenyérbél
 kiszipás ~ kiszívás
 kocsorba ~ szénvonó, piszkavas (vö. rom. cociorbă, cociorvă 'uaz')
 kollektív ~ kollektív gazdaság, mezőgazdasági termelőszövetkezet
 kondorgat ~ kerítget (pl. késsel kondorgat 'késsel körül kerít')
 kókisszó ~ kakasszó, -kukorékolás
 kókság ~ butaság, hülyeség, botorság, balgaság
 kóst ~ állati takarmány, abrak
 könnyü ~ könyv
 körít(és) ~ kerít(és), megkerít(és), a beteg testrész megkerítése (pl. „az égő gyertyákkal igykörítem”)
 közbettjivel ~ közeledtével (?)
 kőeső ~ jégeső
 kőtség ~ (itt) a tej és a belőle készült (a puliszka és a kenyér mellé fogyasztható) eledelek (zsendice, orda, sajt, túró)
 kucsa ~ kutya
 kuj ~ marhatályog, széltályog
 kujak ~ ököl

kurrog ~ károg; bántó, rikoltásszerű rekedt hangon szól
 kusszog ~ (a fájdalomtól, betegségtől) halkán, mély hangon szuszog, szörcsög, fulladozik
 Kútásó péntek ~ A Húsvétot követő hét szerdája az ortodox egyházban (Izvorul Tămăduirii).
 küjel; küjülről ~ kívül; kívülről
 kükürü ~ kenyérsütéskor a teknőben maradt tésztából süttöt pereg, amelyet a gyermekeknek szokás adni, Isten nevében, a holtak „etetésére” (vö. vakaratlan pereg, vakaru kalács, vakaru pereg)
 künn, künnebb ~ kint, kijebbb
 küssebb ~ kisebb

L

lakojzál ~ lakozzál
 lang ~ láng
 langlepény ~ kenyérsütéskor a kenyér előtt a kemencébe vetett lepényféleség
 lapi ~ levél
 lapocka ~ kisebb lapát; lapát alakú, nyéllel ellátott eszköz, amelyet az üstben a savó kavaráására használnak
 lábon ~ állva
 lágyagy ~ agya lágya, kutacs (fonticulus anterior)
 látatlanba van ~ láthatatlan(ul jár), „látatlan színbe” van
 lefogatta ~ magnóra vette
 lemén ~ lemegy, alászáll
 lepén ~ lepény
 leszentül (a Nap) ~ lenyugszik, lemegy (a Nap)
 lijány ~ leány, hajadon
 lüderc ~ lidérc; visszajáró, embereket kísértő, az égen tüzes formában szálló gonosz lélek
 lükög ~ erősen lüktet

M

macskás szem ~ zöldes, kékes, tarka szem
 magik ~ maguk, önök
 magos ~ magas
 magyaró(fa) ~ mogyoró(fa)

magyarófavajla ~ mogoróvessző
majorság ~ baromfi
man(n)a ~ a tej föle, kövérsége, zsírtartalma (vö. rom. mană 'manna, a java vminek, tejbőség', rég.
manof 'bő')
marin ~ nagy csomó, kelés, tályog (vö. rom. mărin 'kelés, kelevény')
mart ~ emelkedő, hágó, kapaszkodó, meredély
máccor ~ másszor, máskor
mámá ~ nagymama (vö. rom. mamă mare 'nagymama')
meénk ~ miénk
megabrikál; megaprikálódik ~ megver, elpáhol, megfegyvelmez; megverődik, rendre utasítatik (vö. abrikol 'fegyvelmez, megver, ütlegel, elpáhol'; megabrukál 'megver')
megberbetel ~ ráolvasással gyógyít
megbogoz ~ varázslattal megront, elvarázsol, „megköt” (pl. megbogozom az időt 'megkötöm a jégesőt')
megbomlik (az idő) ~ megváltozik, elromlik (az idő)
megcsinál(tat) ~ megront(at)
megél ~ életben marad
megfen ~ megsúrol, megdörzsöl
meghadjász ~ (itt) megcsapdos, megvereget
meghujza ~ meghúzza (pl. a harangot)
megigiz ~ megigéz, szemmel ver
megmiséztet ~ (itt) megrontat
megolvas ~ megszámlál
megönt ~ (itt) megkeresztel
megpogányit ~ megtéríti, visszatéríti a betegséget, pl. a kígyómarást (pl. „Mikor a tehenet megmarja a kígyó [...] akkor csurufálát csinálnak, s bétőtik neki. Az azonnal hat. [...] Megpogányítja. Azonnal tér tőle.”; „Megpogányítsa, hogy nem megy tovább a mérgezés a testbe.”)
megszakaszt ~ megszakít, félbehagy
megszitóz ~ korommal beken, elcsúfít
megtér; megtérít ~ (itt) meggyógyul, javul az állapota; meggyógyít
megtöp ~ leköp(dös, -köd)
megüt ~ agyonüt, megöl
megvette ~ megvetette (pl. aztat a [szenes] vizet megvették 'vizet vetettek')
mejen ~ megy
mejgire ~ mellére
mejjszurulás ~ mellszorulás, fulladás
menyed ~ menyét

menyen ~ megy
 mereklye ~ a szénakazal egyben tartására, a széna hordására szolgáló rúd; petrencés-
 rúd, karó
 meszeria ~ mesterség (vö. rom. meserie 'uaz')
 messzecke ~ igen messze
 metres ~ egy méter hosszú
 metret ~ métert
 micc ~ hirtelen, hamar, kis idő, pillanat (pl. egy miccre 'szempillantás alatt')
 miha ~ mintha
 mihent ~ mihelyt, amint
 mind ~ egyre, egyre csak (pl. mind keresztet vetünk a csésze fölé 'folyamatosan ke-
 resztet vetünk a csésze fölé')
 minnyá ~ mindjárt
 murok ~ répa (pl. Ugy beléhalsz, mind a murok 'Azon nyomban szörnyethalsz')
 mutra ~ kép, pofa (rom. mutră 'u.az', a face mutră 'fintorog, pofákat vág')
 mü; münk(et/öt) ~ mi; minket, bennünket

N, NY

nagy üdő ~ vihar, jégeső
 nannám ~ nagymamám
 nannó ~ nagymama
 napelmente ~ napnyugta
 napfeljöte, napfeljötire ~ napkelte, napkeltekor
 naphaladat ~ napnyugta, alkonyat
 napjövet ~ napkelet (pl. napjövet felé 'keletre')
 napkeltyire ~ napkeltekor, hajnalban, virradatkor
 napmente ~ napnyugta, alkonyat
 napmúlta ~ alkonyat, napnyugta
 napszentület, napszentülés ~ napnyugta
 nekisirül ~ nekifordul, szembeáll vele, felé dőf (marha)
 nevetlen ujj ~ középső ujj, gyűrűsujj
 nyalant, nyalántani ~ nyal, nyalni, nyalogatni, nyalintani
 nyároló (van) ~ az állatokkal a havason töltik a nyarat
 nyepóta ~ rokon, leszármazott (vö. rom. nepot 'unoka, unokaöccs', nepotism 'sógor-
 ság, komaság')
 nyilu ~ nyíl, nyilallás
 nyugudjék ~ nyugodjék
 nyugudt ~ nyugodt, békés

O, Ó

oan ~ olyan

ogradă ~ udvar, „élet” (vö. rom. ogradă 'uaz')

oktalan állat ~ semmirekellő, haszontalan állat; nem haszonállat, nem „szent állat”
(pl. kutya, macska)

olvas ~ ráolvas, ráolvasással gyógyít

olvasmány ~ ráolvasás

olvasott víz ~ ráolvasással megbűvölt, átváltoztatott víz

olvasság ~ ráolvasás, ráolvasással való gyógyítás

orda ~ a sajtkészítéskor megmaradt savóból nyert zsendicéből készített tejtermék

orosz leány ~ oroszlán

osztá, osztág, osztán, osztáng ~ aztán

osztováta ~ szövőszék

ottogyon ~ ott, távolabb

Ö, Ő

öli a szüvit ~ nyomja a szívét; szív környéki fájdalmat, szédülést, nehézlégzést, hányingert okoz

ördöggép ~ ördögi, gonosz, tisztátalan

őröjz, őröjze, őröjzön ~ őrizz, őrizze, őrizzen

P

pacil ~ (bajt, betegséget, sorsot) elszenved, kiáll (vö. rom. păți 'bajba kerül, pórul jár, megtapasztal, elszenved, kiáll')

pajta ~ (állat)pajta, ól

paratika ~ ördögi, boszorkányos praktika, tevékenység; ördögszolga

patak ~ patak, patak völgy

patakfej ~ patak forrásvidéke, felső folyása

pácacska ~ kis vessző, vékony botocska

pálca ~ vékonyabb ág, bot

pást ~ pázsit, fű, füves rész

pemete(j), penete ~ kemenceseprű

peniglen ~ pedig

pesztric, pisztric ~ tarka, pettyes, álnok (vö. rom. pestriț, pistriț 'uaz')

pimpó, szentelt pimpó ~ barka, Virágvasárnap megszentelt barka

pityóka ~ krumpli
 porond ~ kövecses vízpart
 posztit ~ pusztít
 potyol(va), potyól(va) ~ üt(ve), ver(ve)
 póka ~ pólya (pl. „bé van pókálva” ~ ’be van pólyálva’)
 pónya ~ szénahordásra használt nagy lepedő
 priza ~ dugaszolóaljzat, konnektor (vö. rom. priză ’uaz’)
 putregáj ~ korhadt, redves fa(rész) (vö. rom. putregai ’uaz’)

R

ráksuly ~ rákos megbetegedés
 ránkodott ~ rázkódott, rángatózott
 rea, reja ~ rá, reá
 reakap ~ rákap, rászokik
 reáolvasás ~ ráolvasás, ráolvasóval való gyógyítás vagy rontás
 Regát ~ Órománia, a trianoni diktátum előtti Román Királyság
 reggeli baj ~ a ház körül, a kora reggeli órákban, általában az első étkezés előtt elvégzendő feladatok (etetés, fejés stb.)
 reglő ~ legelő
 reja ~ reá, rá
 rekegő ~ ijesztő kiáltásaival lélekre vadászó hiedelemlény, kirekesztett lélek
 rend ~ lekaszált széna
 resztánca ~ megmaradó, felmaradt (vö. rom. restantă ’uaz’, restanță ’elmaradt, hátralékos’)
 régecske ~ (nagyon) régen
 régvel ~ reggel
 ribanc ~ rongy, rongydarab
 rija, rivája ~ reája, rá
 rijaolvasom ~ ráolvasom (a gyógyító vagy rontó szöveget)
 rikojt ~ rikolt, kiált
 rizeg ~ rezeg, reszket
 rittyen ~ durran, nagyot csattan, éleset harsan
 ruca ~ kacska

S, SZ

salló ~ sarló
 sas ~ oszlop (vö. kapusás, kertsas)

sárig ~ sárga
 sékkégyó, sikkégyó ~ erdei sikló
 sfánte maslin ~ sfântul maslu (rom.) A betegekért, lelki betegekért (Jak 5,14–15 alapján) tartott ortodox egyházi szertartás, amelyet – főként Nagyszerdán, a templomban, de máskor és másutt (így például a beteg lakásán, akár többször) is – hét (de legalább két-három) pap végez, s amelynek során a beteg vagy hozzártatózói által vitt olajat, lisztet, gyertyát megszentelnek, az előbbiekből készített kenyérből ehet is a beteg. (vö. szföntu mászlu)
 sikojt ~ sikolt
 sing ~ könyök, rőf (A felnőtt átlagember könyökétől kinyújtott karjának középső ujjáig terjedő hosszúsággal meghatározott, hagyományos mértékegység. Egy ún. magyar sing 62,2 cm.)
 siringet ~ forgat, körben mozgat (siringeti a feje felett 'körben forgatja a feje felett')
 sirit ~ fordít, csavar, teker
 sirül ~ fordul, csavarodik, tekeredik
 solló ~ sarló
 sopotyál ~ suttog, halkan („kicsikén”) elmond' (vö. rom. șoptiesc 'suttog, sugdolózik')
 sorok, sorka ~ sarok (pl. kertsorok 'kertsarok', kapusorok 'kapufélfa'), sarka vminek sorozatosan ~ folytatólagosan
 sráf ~ stráf, csík
 suhuva ~ sehova
 superstiție ~ babona (rom.)
 süllög ~ sistereg, sistergő hangot ad
 szakrament, szakramentum ~ szentség
 szád, száda ~ vminek (pl. patak völgyének, csupornak) a szája, nyílása, bemenete
 szára ~ lába szára, lábszára
 szeme szőre, szemszőre ~ szemöldöke
 szent állat ~ háztáji haszonállat, háziállat
 szerre ~ sorban, egymás után
 szföntu mászlu ~ betegekért végzett ortodox egyházi szertartás (vö. sfánte maslin)
 szikra ~ kicsi, pici, apró
 szikra (más) ~ parázsdarab
 színyire ~ színére
 szip, kiszip ~ szív, kiszív
 szító ~ korom
 szökik ~ ugrik, szökken
 szünnyög ~ nyüszög, halkan vinnyog
 szüve, szüvibe, szüvik ~ szíve, szívébe, szívük

T, TY

tag (állaté) ~ végtag, állat lába
takar ~ szénát készít a kaszálón
tarts hezza ~ tudj róla, vedd figyelembe
tájin ~ abrak (vö. rom. tain 'takarmányadag, porció')
tátá ~ nagyapa (vö. rom. tată-mare 'uaz')
teéd ~ tiéd, tied
tehen csicsi ~ tehen tőgye, tőgybimbója
tekenő, tekenyő ~ teknő
tella ~ egyszerű pásztorszállítás, delelő (vö. rom. târlă 'uaz')
tener ~ tenyér
terekbuza ~ kukorica, törökbúza
testje, testjibül, testjit, testjikbe ~ teste, testéből, testét, testükbe
térit ~ (itt) gyógyít
tippadt ~ tapadós, csirizes, sületlen (pl. tippadt kenyér 'sületlen kenyér')
titva ~ tiltva
torokgyék ~ diftéria (illetve néhány más, hasonló tünetekkel járó betegség)
tókás diák ~ tógás diák, garabonciás
tornánc ~ tornác
több rendbe ~ többször (is)
töp, töpdös ~ köp, köpdös, köpköd
történyedik ~ történik
tőt ~ tölt
trägen ~ (tőgy)daganat, csomó (vö. rom. tragân 'uaz')
tudomány ~ nem e világi eredetű, oldó-kötő, rontó-gyógyító tudás
túrja a nyálát ~ fájdalmából, betegségéből kifolyólag erősen nyáladzik; habzik a szája
tük; tüktöket ~ ti (tiétek, pl. a tük gabonátok 'a ti gabonátok'); titeket, benneteket
tűr(te) ~ hajtogat(ta)
tyár ~ éppenséggel, még (ha) (vö. rom. chiar 'uaz')

U, Ú

udma ~ daganat, csomó, kelevény, tályog, furunkulus (vö. rom. udmă 'uaz')
ujság, újság ~ újhold
ulyan ~ olyan
urszita ~ különleges körülmények között, gyakran három vagy hét személy (általában nők) résztvételével készített, esetenként a távolba is ható, máskor a megrontandó személy udvarára, útjába letett, leöntött rontás, amelynek „kilencvenki-

lenc” változata ismert, közöttük a feltétlenül halálos eredményű ún. „fekete
urszita”
utaján ~ végén

Ü, Ű

üdő ~ idő
üdős ~ idős, koros
ügyekezik, ügyekszik ~ igyekszik
üsmer ~ ismer
ütte ~ ütötte, verte

V

vacsog ~ kiabál, kiált, hangoskodik
vaj ~ vagy
vakaratlan perec, vakaru, vakaru kalács, vakaru perec ~ kenyérsütéskor, a dagasztó-
teknőben maradt tésztából sült perec, kis kalács, amelyet a gyermekeknek,
rászorulóknak szokás adni, Isten nevében, a holtak „etetésére” (vö. kükürü)
vakszem ~ halánték
varasbéka ~ varangyosbéka (a boszorkány segítő állatszellem, nem egyszer maga a
boszorkányos)
vattok ~ vagytok
vátá ~ szegő, szél (pl. a kátrínca vátája 'a kátrínca szegője')
verő ~ verőér, ütőér, artéria
vetett víz ~ vízvétéssel elkészített, gyógyító hatású víz
vette, vettünk ~ vetette, vetettünk (pl. búzát, keresztet)
vevődtetés ~ a figyelem (ártó szem) elterelése
vélle ~ vele
viccsanás ~ sivítés, éles hangú jajveszékelés
vicsog ~ (ijedségében, fájdalmában) éles hangon jajveszékel, sivít, visong
vider ~ vödör
vigyázkodik ~ figyel, (fürkészve) körülnéz, körbekémlel
vinnyi ~ vinni
virics ~ iható nyírfanedv, nyírlé, nyírvíz
visszacsínál ~ rontást felold
visszaszerzés ~ elvett tejhaszon visszavétele
víz után (merít) ~ vízfolyás irányába (merít)
vonó ~ szénvonó

Z, ZS

zeke ~ vastag, sötétbatna vagy fekete posztódarabokból varrott, esetenként körmönfont kecskeszőr zsinórzattal díszített, hosszú, téli felsőruha

zuppan ~ pukkan, durran

zsendice ~ a sajt elkészítése után maradt, felforralt savóból készített tejtermék

zsuhogás ~ suhogás

Helységnévjegyzék

A Helységnévjegyzékben a kötetben szereplő szövegek gyűjtőhelyei, illetve az egyes ráolvasókhoz fűzött vallomásokban említett helységek nevei szerepelnek; a könyv jegyzeteiben lévő, a szövegállományhoz csak másodlagosan kötődő helységneveket a lista nem tartalmazza. Az egyes helységek vastagon szedett, magyar neveit az adott település megyéjének magyar neve, majd – zárójelben – román elnevezése, illetve a megye román neve, végül, amennyiben ez lehetséges, a helység 1913-as beosztás szerinti vármegyéjének megnevezése követi. A bekezdés és gondolatjel után következő nevek (pl. Fenyő-feje, Pápországa, Székpataka) az egyes településeken belüli falurészeket, patakokat jelölik. A kiterjedt gyimesközéploki Hidegség és a gyimesbükki Bálványospataka, illetve a Gyimes („Nagygyimes”) esetében a nagyobb patak völgyön belüli kisebb patakokat (pl. Barackospataka, Péterkékpataka), falurészeket (Gyimes-Megálló) újabb bekezdéssel elkülönítve közlöm. Az egyes patakokat, falurészeket a jegyzékben külön is megemlítem, ilyen esetben nyíllal és vastag szedéssel jelölöm, mely nagyobb közigazgatási egységhez tartoznak (pl. Antalokpataka => Gyimesközéplok), esetenként a kisebb falurész után a nagyobb területi egységet, majd a községet is megnevezem (pl. Barackospataka => Hidegség => Gyimesközéplok).

Antalokpataka => **Gyimesközéplok**

Áldomás => **Gyimesbükk**

Áldomásalja => Gyimesbükk

Barackospataka => Hidegség => Gyimesközéplok

Bartosokpataka => **Gyimesbükk**

Bálványospataka => Gyimesbükk

Bilibokszer => Gyimesbükk

Bodor utca => Gyimesközéplok

Borospataka => Gyimesközéplok

Borzont, Hargita m. (Borzont, jud. Harghita), v. Csík vm.

Bothavas => Gyimesfelsőlok

Bögöz, Hargita m. (Mugeni, jud. Harghita), v. Udvarhely vm.

Brassó, Brassó m.(Braşov, jud. Braşov), v. Brassó vm.

Budáka-oldal => Gyimesbükk

Buha mezeje => Gyimesbükk

Buhapataka => Gyimesbükk

Bukarest (Bucureşti, r. Bucureşti–Ilfov)

Bükkhavaspataka => Hidegség => Gyimesközéplok

Bükkloka, Hargita m. (Făgetel, jud. Harghita), v. Csík vm.

Ciherekpataka => Gyimesfelsőlok

Cokányokpataka => Hidegség => Gyimesközéplak

Csaracsó, Hargita m. (Ciaracio, jud. Harghita), v. Csík vm.

Csatószeg, Hargita m. (Cetățuia, jud. Harghita), v. Csík vm.

Csáburdó => Kásonaltíz

Csíkajná, Hargita m. (Nădejdea, jud. Harghita), v. Csík vm.

Csíkbankfalva, Hargita m. (Bancu, jud. Harghita), v. Csík vm.

Csíkborzsova, Hargita m. (Bârzava, jud. Harghita), v. Csík vm.

Csíkcskefalva, Hargita m. (Ciucani, jud. Harghita), v. Csík vm.

Csíkcsicsó, Hargita m. (Ciceu, jud. Harghita), v. Csík vm.

Csíkcsomortán, Hargita m. (Șoimeni, jud. Harghita), v. Csík vm.

Csíkdanfalva, Hargita m. (Dănești, jud. Harghita), v. Csík vm.

Csíkdelne, Hargita m. (Delnița, jud. Harghita), v. Csík vm.

Csíkgyőröcsfalva, Hargita m. (Satu Nou, jud. Harghita), v. Csík vm.

Csíkjenőfalva, Hargita m. (Ineu, jud. Harghita), v. Csík vm.

Csíkkarcfalva, Hargita m. (Cîrța, jud. Harghita), v. Csík vm.

Csíkkozmas, Hargita m. (Cozmeni, jud. Harghita), v. Csík vm.

Csíkmadaras, Hargita m. (Mădăraș, jud. Harghita), v. Csík vm.

Csíkmenaság, Hargita m. (Armășeni, jud. Harghita), v. Csík vm.

Csíkmenaságújfalu, Hargita m. (Armășenii Noi, jud. Harghita), v. Csík vm.

Csíkminszent, Hargita m. (Misentea, jud. Harghita), v. Csík vm.

Csíkpálfalva, Hargita m. (Păuleni-Ciuc, jud. Harghita), v. Csík vm.

Csíkrákos, Hargita m. (Racu, jud. Harghita), v. Csík vm.

Csíksszentdomokos, Hargita m. (Sândominic, jud. Harghita), v. Csík vm.

Csíksszentgyörgy, Hargita m. (Ciucsângeorgiu, jud. Harghita), v. Csík vm.

Csíksszentimre, Hargita m. (Sântimbru, jud. Harghita), v. Csík vm.

Csíksszentkirály, Hargita m. (Sâncrăieni, jud. Harghita), v. Csík vm.

Csíksszentlélek, Hargita m. (Lelicieni, jud. Harghita), v. Csík vm.

Csíksszentmárton, Hargita m. (Sânmartin, jud. Harghita), v. Csík vm.

Csíksszentmihály, Hargita m. (Mihăileni, jud. Harghita), v. Csík vm.

Csíksszentmiklós, Hargita m. (Nicolăști, jud. Harghita), v. Csík vm.

Csíksszenttamás, Hargita m. (Tomești, jud. Harghita), v. Csík vm.

Csíksszereda, Hargita m. (Miercurea Ciuc, jud. Harghita), v. Csík vm.

Csíksszépvíz, Hargita m. (Frumoasa, jud. Harghita), v. Csík vm.

Csinód, Hargita m. (Cinod, jud. Harghita), v. Csík vm.

– Fenyő-feje

– Lenespataka

– Órházpataka

Csinódpataka => Egerszék

Dormán(y)falva, Bákó m. (Dărmănești, jud. Bacău)

Egerszék, Hargita m. (Eghersec, jud. Harghita), v. Csík vm.

– Csinódpataka

Egresalja => Gyimesbükk

Eszenyő => **Gyergyóremete**

Farkaslaka, Hargita m. (*Luþeni*, jud. Harghita), v. Udvarhely vm.

Farkasokpataka (Rajkokpataka) => Gyimesfelsőlok

Fenyő-feje => **Csinód**

Fenyőkút, Hargita m. (Fântâna Brazilor, jud. Harghita), v. Udvarhely vm.

Fitód, Hargita m. (Fitod, jud. Harghita), v. Csík vm.

Gáborokpataka => Gyimesfelsőlok

Görbepataka => Gyimesfelsőlok

Güdüc, Hargita m. (Ghiduț, jud. Harghita), v. Csík vm.

Gyepece, Bákó m. (Pajiștea, jud. Bacău), v. Csík vm.

Gyergyóalfalu, Hargita m. (Joseni, jud. Harghita), v. Csík vm.

Gyergyóditró, Hargita m. (Ditrău, jud. Harghita), v. Csík vm.

Gyergyóholló, Hargita m. (Corbu, jud. Harghita), v. Csík vm.

– Hollópataka (Valea Corbului)

Gyergyókilyénfalva, Hargita m. (Chileni, jud. Harghita), v. Csík vm.

Gyergyóremete, Hargita m. (Remetea, jud. Harghita), v. Csík vm.

– Eszenyő

Gyergyószárhegy, Hargita m. (Lăzarea, jud. Harghita), v. Csík vm.

Gyergyószentmiklós, Hargita m. (Gheorgheni, jud. Harghita), v. Csík vm.

Gyergyótekerőpatak, Hargita m. (Valea Strâmbă, jud. Harghita), v. Csík vm.

Gyergyótölgyes, Hargita m. (Tulgheș, jud. Harghita), v. Csík vm.

– Túlsóvíz (Szépvölgy) (Sângeroasa – Valea Frumoasă)

Gyergyóvárhegy, Hargita m. (Subcetate Mureș, jud. Harghita), v. Csík vm.

– Muszkapataka

Gyimes („Nagygyimes”) => **Gyimesbükk**

Gyimesbükk, Bákó m. (Ghimeș-Făget, jud. Bacău), v. Csík vm.

– Áldomás

– Áldomásalja

– Bartosokpataka

– Bálványospataka

– Péterkékpataka

– Törökőkpataka

– Bilibok-szer

– Budáka-oldal

– Buha mezeje

– Buhapataka

– Egresalja

– Fő út

– Gyimes („Nagygyimes”)

– Megálló

- Petkipataka
- Rakottyás
- Tarhavaspataka
- Templomszer

Gyimesfelsőlok, Hargita m. (Lunca de Sus, jud. Harghita), v. Csík vm.

- Bothavas
- Ciherekpataka (Ránapataka)
- Farkasokpataka (Rajkokpataka)
- Fő út
- Gáborokpataka
- Görbepataka
- Komját
- Nyíresalja
- Sántateleke
- Szőcsökpataka
- Ugrapataka

Gyimesközéplök, Hargita m. (Lunca de Jos, jud. Harghita), v. Csík vm.

- Antalokpataka (Naskalatpataka)
- Bodor utca
- Borospataka
- Hidegség
- Barackospataka
- Bükkhavaspataka
- Cokányokpataka
- Jávárdipataka
- Jánó-szer
- Kápolnapataka
- Nagy-patak
- Sillyealja

Hágótő, Hargita m. (Hagota, jud. Harghita), v. Csík vm.

Heveder = > **Vasláb**

Hollópataka = > Gyergyóholló

Hollósarka, Hargita m. (Capu Corbului, jud. Harghita), v. Csík vm.

- Szárazvölgy (Valea Seacă)

Jávárdipataka = > Hidegség = > Gyimesközéplök

Kászontáltz, Hargita m. (Ploieșii de Jos, jud. Harghita), v. Csík vm.

- Csáburd

Kászontfeltz, Hargita m. (Ploieșii de Sus, jud. Harghita), v. Csík vm.

- Páperszága

Kászontimér, Hargita m. (Imper, jud. Harghita), v. Csík vm.

Kászonjakabfalva, Hargita m. (Iacobeni, jud. Harghita), v. Csík vm.
 Kézdivásárhely, Kovászna m. (Târgu Secuiesc, jud. Covasna), v. Háromszék vm.
 Klézse, Bákó m. (Cleja, jud. Bacău)
 Komját = > Gyimesfelsőlok
 Kostelek, Bákó m. (Coșnea, jud. Bacău), v. Csík vm.
 Lázárfalva, Hargita m. (Lăzărești, jud. Harghita), v. Csík vm.
 Lenespataka = > Csinód
 Lesőd, Hargita m. (jud. Harghita), v. Csík vm.
 Lészped, Bákó m. (Lespezi, jud. Bacău)
 Lóvész, Hargita m. (Livezi, jud. Harghita), v. Csík vm.
 Madéfalva, Hargita m. (Siculeni, jud. Harghita), v. Csík vm.
 Magyarcsügés, Bákó m. (Cădărești, jud. Bacău), v. Csík vm.
 Marosfő, Hargita m. (Izvoru Mureșului, jud. Harghita), v. Csík vm.
 Maroshévíz, Hargita m. (Toplița, jud. Harghita), v. Maros–Torda vm.
 – Székpataka (Szélepatak)
 Marosvécs, Maros m. (Brâncovenesti, jud. Mureș), v. Maros – Torda vm.
 Muszkapataka = > **Gyergyóvárhegy**
Nagybacon, Kovászna m. (*Bățanii Mari*, jud. Covasna), v. Háromszék vm.
 Nagy-patak = > Gyimesközéppok
 Nyíresalja = > Gyimesfelsőlok
 Oltfalu, Hargita m. (Satul Olt, jud. Harghita), v. Csík vm.
 Orotva, Hargita m. (Jolotca, jud. Harghita), v. Csík vm.
 Őrházpataka = > Csinód
 Palánka, Bákó m. (Palanca, jud. Bacău)
 Pálistvánokpataka = > Románcsügés
 Pálpataka, Hargita m. (Valea lui Pavel, jud. Harghita), v. Udvarhely vm.
 Páperszága = > Kászonfeltíz
 Petkipataka = > **Gyimesbükk**
 Péterkékpataka = > Bálványospataka = > Gyimesbükk
 Pottyond, Hargita m. (Potiond, jud. Harghita), v. Csík vm.
 Rakottyás = > **Gyimesbükk**
 Ratosnya, Maros m. (Răstolița, jud. Mureș), v. Maros–Torda vm.
 Románcsügés, Bákó m. (Ciugheș, jud. Bacău)
 – Pálistvánokpataka
 Sántateleke = > Gyimesfelsőlok
 Sepsiszentgyörgy, Kovászna m. (Sfântu Gheorghe, jud. Covasna), v. Háromszék vm.
 Sillyealja = > Gyimesközéppok
 Somoska, Bákó m. (Somușca, jud. Bacău)
 Súlyomkő = > Székelyvarság
 Szárazvölgy = > Hollósarka

Székelyvarság, Hargita m. (Vărșag, jud. Harghita), v. Udvarhely vm.

– Központ

– Súlyomkő

Székpataka (Szélepatak) = > Maroshévíz

Szócsökpataka = > Gyimesfelsőlók

Szulca, Bákó m. (Sulța, jud. Bacău)

Tarhavaspataka = > Gyimesbükk

Templomszer = > Gyimesbükk

Teremia Mare (Nagyteremia, Máriafölde), Temes m. (Teremia Mare, jud. Timiș), v.

Torontál vm.

Törökőkpataka = > Bálványospataka = > Gyimesbükk

Túlsóvíz (Szépvölgy) = > Gyergyótölgyes

Ugrapataka = > Gyimesfelsőlók

Újtusnád, Hargita m. (Tușnadu Nou, jud. Harghita), v. Csík vm.

Vasláb, Hargita m. (Voșlăbeni, jud. Harghita), v. Csík vm.

– Heveder

Zsögöd, Hargita m. (Jigodin, jud. Harghita), v. Csík vm.

Forrás- és irodalomjegyzék

A Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárából (EA) származó gyűjtések

Dobos Márta Kinga (1994): *Hiedelmek Magyarhermányból és Gyimesfelsőlokról*. EA 26211.

Kallós Zoltán (1959): *Csángó bájoló imádságok*. EA 5540.

Kallós Zoltán (1962): *Ráolvasások, hiedelmek Gyimesből, Moldvából és a Mezőségről*. EA 5606.

Zólyomi Ágnes (1986): *A gyimesi csángók hiedelemvilágából*. EA 23003.

Kézírtos források

KeT

1846 *Keresztény Katholika Tanuságos Ájtatofsága*. Ki adta Vadász Mihály Sár sz. Miklósi Plebános. Utána írásban foglaltatott T. I. által Peresztegen. Az 1846. Evben (8°, 372+[7] oldalas, kéziratos imakönyv), Váci Egyházmegyei Könyvtár, 240.970 sz.

Imádságos- és énekeskönyvek (18–19. század)

ÁhKa

1886 *Áhitatossági kalauz*. A Szerafikus Sz. Ferencz Atya III. Rendje mindkét nembeli tagjainak számára összeállította I. F. J. harmadrendi tag. Csíksomlyó, a ferencrendi zárda betűivel.

Illyés András

1771 *Keresztényi Életnek Példája Avagy Teukeore, Az-Az A' Szentek Élete, Mellyet Régen tudós, és Nevezetes Olafz Autorok Keonyveibeol [...] teob' Kerefztény Nemzeteknek-is lelki vigafztalására, 's épeuletére Deák nyelvel meg-ajándékozott Illyés András Erdélyi Püspök. Moft pedig meg-jobbitáffal Negyedfzer-is magyarul ki-nyomtatott, és meg-teobbittetett Nepomuki Szent János életével. Nagy-Szombatban, A' J. Tárfasága Akadem. Kollégium. Beoteuivel nyomtatt[atott].*

LeF

1848 *Az Úr Isten' dicsőségére, és a' dicsőült szentek' tiszteletére készítettett Lelki Fegyver, melyben mind a' magános, mind a közönséges áitatosságokra szükséges imádságokfoglaltatnak. Az elől járók engedelméből ujra nyomatott Csik Somlyón.*

LFH

1716 *Lelki-Fegyver-Ház Melyben Minden-féle Lelki, es Tefti ellenség meg-gyeozésére ereos Fegyver kéfzítettett, és moftan újjobban ki-nyomtatott.* Nagy-Szombatban, Az Academiának beoteuivel, Gall Friderik által, MDCCXVI. Eftztendeoben.

1750 *Lelki Fegyver-Ház, melyben minden-féle lelki, és tefti ellenség meg-gyözésére erös fegyver kéfzítettett, moftan újjobban ki-nyomtatott, szép képekkel, és lajstrommal, meg-szaporított.* Budán, Nyomtatott Veronica Nottenfteiné Özvegnél. M.DCC.L. Eftztendöben.

LZK

- é. n. *Lelki Zöld Koszorú, mely sok sz. Atyáktól plántáltatott jeles Isteni Ditséretekkkel mint Istent engesztelő jó illatú Virágokkal teljes zöldellő kertekből, az az: sok Imádságos Könyvekből összevazetett, és most szép Énekekkel és Képekkel megbővítve kiadatott M. Óvárott, Czéh Sándor Könyvnyomtatónál.*

MAK

- 1804 *Mennyei Arany Kúlts, mellyben Mindenféle Lelki, és Testi ellenség meg-győzésére. Reggel, estve, és egyéb időkben gyakorlandó Imádságok, Hálaadások, Ditséretetek, és Énekek találtnak. Vázt-onn, Nyomtatott.[atott] Maramarossy Gottlieb Antalnál.*

MeAK

- 1820 *Mennyei Arany Kúlts, Mellyben Mindenféle Lelki és Testi ellenség' meg-győzésére, Reggel, Estve, és egyéb időkben gyakorlandó Imádságok, Hála-adások, Ditséretetek, és Lelki óhajítások találtnak. Budán, Nyomtatott Landerer Anna' betűivel.*

UTa

- 1749 *Uti-Tars, Az-az: Reggel s' Estve, és egyéb eudeokban gyakorlando Imádságok, Hala-adások, Dicsiretek, és Lelki Ohajtások, Meljek, Mint-egy Jo Uti Tarsaság, Embert e' feoldi szarándokságában vigasztallyák, és végre Mennyei hazájába juttattják. A' Hivek Kedvekert, Most újjonnan ki-nyomtatattott. Superiorok engedelmebeol. A' Csiki Kalastromban. 1749. Eftzendeoben.*
- 1764 *Uti-Társ az az reggel, 's-estve, és egyéb időkben gyakorlandó Imádságok, Hála adások, Ditséretetek, és Lelki ohajtások, mellyek mint egy jó Uti-Tarsaság Az Embert e' Földi szarándokságában vigasztallyák, vesszedelemtől óltalmazák, és végre Mennyei hazájába jutattják! Nagy-Szombatban, Jesus Tárfasága Akad.[émiája] Colleg.[iumának] Bötüivel.*

Ponyvák és aprónyomatványok (18–20. század)

BSzMÁ

- 1885 *A Boldogságos Szűz Máriának álma.* Budapest, Nyomatja és kiadja Rózsa Kálmán és neje. (4 oldalas ponyva, Erdélyi Zsuzsanna ponyvagyűjteménye, Budapest)
- 1889 *A boldogságos szűz Máriának álma.* Budapest, Nyomatja és kiadja Rózsa K. és neje. (OSZK, Plakát- és Kisnyomatványtár, PNY 1899)
- 1896 *A boldogságos Szűz Máriának álma.* Budapest, 1896. Nyomatja és kiadja Rózsa Kálmán és neje. (4 oldalas ponyva, Erdélyi Zsuzsanna ponyvagyűjteménye, Budapest)
- é. n. *A' bôldogságos Szűz Máriának álma.* Nyomattatott ebben az Esztenhóban. h. n., é. n., k. n. (19. század közepe, 4 oldalas ponyva, Erdélyi Zsuzsanna ponyvagyűjteménye, Budapest)
- é. n. *Boldogságos szűz Máriának álma melyet Betlehemben álmodott.* Nyitrán, nyom.[atott] Neugebauer Nándornál. (4 oldalas ponyva, Erdélyi Zsuzsanna ponyvagyűjteménye, Budapest)

CDF

- 1893 *Carte de Desfăcut Farmecile.* [A rontásokat feloldó könyv.] Braşov, Editura Librăriei Ciurcu. (OSZK, PNY 5083)

ÉHa

1856 *Égi háborukor mondandó Litánia, és imádság.* Budán, a' cs. kir. pesti egyetemi könyvnyomdában. (OSZK, PNY 958)

HZI

1883 *A hét mennyei szent zárak imádsága, melyet a mi Urunk Jézus Krisztus keserves kinszenvedésének és öt mélységes sebeinek emlékeztetére, és a purgatoriumban szenvedő lelkek kiszabadulásukért lehet mondani.* Keszthelyen, nyomatta Sógor György. (8 oldalas ponyva, Erdélyi Zsuzsanna ponyvagyűjteménye, Budapest)

1884 *A hét mennyei szent zárak imádsága, melyet a mi Urunk Jézus Krisztus keserves kinszenvedésének és öt mélységes sebeinek emlékeztetére, mind a mostani s mind a reánk következő szerencsétlenségek eltávoztatásáért s a Purgatoriumban szenvedő lelkek kiszabadulásáért lehet mondani.* Szeged. (hiányos, 8 oldalas ponyva, Erdélyi Zsuzsanna ponyvagyűjteménye, Budapest)

1889 *A Hét Mennyei Szent Zár Imádsága, melyet a mi Urunk Jézus Krisztus keserves kinszenvedésének és öt szent sebének emlékeztetére, valamint a tisztítótűzben szenvedő lelkekért szoktak elmondani.* Budapest, Rózsa K. és neje könyvnyomdája, (OSZK, PNY 1868).

1890 *A Hét Mennyei Szent Zár Imádsága, melyet a mi Urunk Jézus Krisztus keserves kinszenvedésének és öt szent sebének emlékeztetére, valamint a tisztítótűzben szenvedő lelkekért szoktak elmondani.* Budapest, Nyomatja és kiadja Rózsa Kálmán és neje. (8 oldalas ponyva, Váci Egyházmegyei Könyvtár, E55 koll.)

é. n. *A' hét Mennyei Sz[ent] Zárak Imádsága, melyet is a' mi urunk Jézus Krisztus keserves kinszenvedésének és öt mélységes Sebeinek emlékeztetére, mind mostan 's mind reánk következő szerencsétlenségnek eltávoztatásáért, és a' Purgatóriumban szenvedő lelkek kiszabadulásokért lehet mondani.* Nyomatott ebben az Esztendőben. h. n., k. n. (19. század eleje, 6 oldalas ponyva, Erdélyi Zsuzsanna ponyvagyűjteménye, Budapest)

é. n. *A hét mennyei szent zár imádsága, melyet a mi urunk Jézus Krisztus keserves kinszenvedésének és öt szent sebének emlékeztetére, valamint a purgatoriumban szenvedő lelkekért lehet elmondani.* h. n., k. n. (8 oldalas ponyva, Erdélyi ponyvagyűjteménye, Budapest)

é. n. *A hét menyei szent zár imádsága, melyet a mi Urunk Jézus Krisztus keserves kinszenvedésének és öt szent sebének emlékeztetére, valamint a tisztítótűzben szenvedő lelkekért szoktak mondani.* Budapesten. Nyomatott Bagó Márton és fiánál. (8 oldalas ponyva, Erdélyi Zsuzsanna ponyvagyűjteménye, Budapest)

é. n. *A hét mennyei szent zárak imádsága, melyet a mi Urunk Jézus Krisztus keserves kinszenvedésének, öt mélységes sebének emlékeztetére, és a purgatoriumban szenvedő lelkek kiszabadulásokért lehet mondani.* Nyomatot és kapható Bartalits Imrénél, h. n., é. n. (1900 k.; OSZK, PNY 5350)

é. n. *A hét mennyei szent zár imádsága, melyet a mi Urunk Jézus Krisztus keserves kinszenvedésének és öt szent sebének emlékeztetére, valamint a purgatoriumban szenvedő lelkekért lehet elmondani.* Budapest, Nyomatott Bagó Márton és fiánál, é. n. (1900 k.; OSZK, PNY 5351)

é. n. *A hét mennyei szent zárak Imádsága, melyet a mi Urunk Jézus Krisztus keserves kinszenvedésének, öt mélységes sebének emlékeztetére, és a purgatoriumban szenvedő lelkek kiszabadulásukért lehet mondani.* Szeged, Nyomatott Traub B. és társánál, é. n. (OSZK, PNY 5349)

é. n. *A hét mennyei szent zár Imádsága, melyet a mi urunk Jézus Krisztus keserves kínszenvedésének és öt mélységes sebének emlékeztetére, és a purgatoriumban szenvedő lelkek kiszabadulásukért lehet mondani.* h. n., é. n. (8 oldalas ponyva, Váci Egyházmegyei Könyvtár, E55 koll.)

IMa

é. n. [...] *Imádsága, melyet a mi Urunk Jézus Krisztus keserves kínszenvedésének és öt mélységes sebének emlékeztetére, és a purgatoriumban szenvedő lelkek kiszabadulásukért lehet mondani.* h. n., k. n. (kiadói adatok nélküli ponyva, Csíkszeredai Megyei Könyvtár Dokumentációs Részlege, 138.835)

LKÉ

é. n. *Legujabb köszöntő ének a boldogs.[ágos] szűz Máriához s a hideglelés és szemfájás imája.* Összeszedte: Pető Mihály. Szeged, Traub B. és társa, é. n. (OSZK, PNY 2682 és PNY 4860)

MeZ

é. n. *A Mennyei szent Zárak Imádsága, melyet is a' mi Urunk Jézus Krisztus keserves kínszenvedésének és öt mélységes sebének emlékeztetére, és a Purgatoriumban szenvedő lelkek' kiszabadulásukért lehet mondani.* h. n., k. n. (8 oldalas ponyva, Erdélyi Zsuzsanna ponyvagyűjteménye, Budapest)

é. n. *A mennyei szent zárak melyet is a mi urunk Jézus Krisztus keserves kínszenvedésének és öt mélységes sebének emlékeztetére, és a purgatoriumban szenvedő lelkek kiszabadulásukért lehet mondani.* h. n., é. n., ny. n. (OSZK, PNY 5304)

NyBE

é. n. *Nyavalyák és betegségek ellen való igen szép és hasznos imádságok.* Budapest, Nyomatott és kapható Bartalits Imrénél, é. n. (OSZK, PNY 4928)

PSzA

é. n. *Pádvai Szent Antal pártfogása alatt vitézkedő Lelki Társaság.* Csik-Somlyón, k. n.

VND

1897 *Visul Născătorei de Dumneđu ce l'a vėđut maĩ nainte de řestignire, ĩmpreună cu Rugăciunea cătră Prea Sfânta Născătore de Dumneđu.* [Az Istenszülő álma, amelyet még a keresztfeszítés előtt látott, párosítván a Legszentebb Istenszülőhöz szóló imádsággal.] Braşov, Editura Librăriei N. I. Ciurcu. (OSZK, PNY 4492)

Bibliográfia

Adamik Tamás (szerk.)

1996 *Apokrif iratok. Csodás evangéliumok.* Budapest, Telosz Kiadó.

1997 *Apokrif iratok. Apokalipszisek.* Budapest, Telosz Kiadó.

Albert Ernő

1995a *Boszorkányos dógok. Gyimesi csángó hiedelemmondák, hiedelmek.* Sepsiszentgyörgy, Bon Ami Kiadó.

1995b *Rigó és madár. A föld népe. Egy gyimesi csángó család élete.* Sepsiszentgyörgy, Bon Ami Kiadó.

- 2007 Káromkodás. Csíki és háromszéki adatok. In S. Lackovits Emőke – Szőcsné Gazda Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében 7.* (Konferencia Sepsiszentgyörgyön 2005 szeptember) I–II. Sepsiszentgyörgy–Veszprém, II. 43–60.
- Alecsandri, Vasile
- 1864 *Poesii populare ale românilor adunate și întocmite de Vasile Alecsandri.* [A románok népköltészete Vasile Alecsandri gyűjtésében és szerkesztésében.] București, Tipografia Lucrărilor Asociați.
- Alexics György
- 1888 Magyar elemek az oláh nyelvben. *Magyar Nyelvőr*, XVII: 12–21.
- Andrian, Ferdinand von
- 1894 Über Wetterzauberei. *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* XXIV. 1–39.
- Antal Imre
- 1992 *Gyimesi krónika.* Budapest–Bukarest, Európa Kiadó – Kriterion Kiadó.
- Antalné Tankó Mária
- 2003 *Gyimes-völgyi népi gyógyászat.* Budapest, Európai Folklor Intézet – L'Harmattan Kiadó.
- 2004 *A gyimesvölgyi csángó magyarok hiedelmei.* Budapest, General Press Kiadó.
- Apáczai Csere János
- 1653 *Magyar Encyclopaedia. Az az, minden igaz es hasznos Böltseségnek szép rendbe foglalása és Magyar nyelven világra bocsátása.* Ultrajecti, Ex Officinâ Joannis à Waesberge.
- Arany László – Gyulai Pál
- 1872 *Elegyes gyűjtések Magyarország és Erdély különböző részeiről.* /Magyar Népköltési Gyűjtemény I./ Pest, Athenaeum.
- Artelt, Walter
- 1937 Studien zur geschichte der Begriffe „Heilmittel“ und „Gift“. Urzeit–Homer–Corpus Hippocraticum. *Studien zur Geschichte der Medizin.* Heft 23. Leipzig, Verlag von Johann Ambrosius Barth.
- Bakay Péter – Harangozó Imre
- 2007 *Vajon miért beszélt nekem annyi sok mindent nagyapó? Tankó Mónus Berta csángó pásztor emlékezései.* Újkígyós, Ipolyi Arnold Népfőiskola kiadása.
- Bakó Mária Hajnalka
- 2003 *Imakönyv kamillánusok és betegek számára.* Csíkszereda, Státus Kiadó
- Bakos Ferenc
- 1991 *Román–magyar kéziszótár.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Balásy Dénes
- 1882 Varázs ige. *Magyar Nyelvőr*, XI: 38.
- 1895 Udvarhely-megyei babonák. *Ethnographia*, VI: 53–55.
- 1901 Udvarhely-megyei kuruzslószeretek és gyógyítási babonák. *Ethnographia*, XII: 33–36.
- 1905 Udvarhely vármegyei babonák. *Ethnographia*, XVI: 40–42.

- Balázs Lajos
- 1995 *Menj ki én lelkem a testből... Elmúlás és temetkezés Csíkszentdomokoson.* Csíkszereda, Pallas-Akadémia Kiadó.
- 2001a A haldokló megkerítése. A lélekmentés pogány és keresztény rítusa Csíkszentdomokoson. In Pócs Éva (szerk.): *Lélek, halál, túlvilág. /Tanulmányok a transzcendensről II./* Budapest, Balassi Kiadó, 261–267.
- 2001b A holdfogyatkozásra született gyermek mágikus gyógyítása Csíkszentdomokoson. In Pócs Éva (szerk.): *Sors, áldozat, divináció.* Budapest, Janus Kiadó – Osiris Kiadó, 330–341.
- 2002 Látható és rejtett szinkronizáció és diakrónia az igézés gyógyításában. In Pócs Éva (szerk.): *Mikrokozmosz – makrokozmosz. /Tanulmányok a transzcendensről III./* Budapest, Balassi Kiadó, 400–411.
- Balázs Márton
- 1891 Szilágysági néprajzi adalékok. *Ethnographia*, II: 200–209.
- 1942 *Adatok Háromszék vármegye néprajzához.* Sepsiszentgyörgy, Jókai Nyomda Rt.
- Ballagi Mór
- 1873 *A magyar nyelv teljes szótára.* Budapest, Franklin-Társulat.
- Balogh Béla (szerk.)
- 2003 *Nagybányai boszorkányperek. /A magyarországi boszorkányság forrásai. Várostarténeti források 1./* Budapest, Balassi Kiadó.
- Balogh Jolán
- 1943 *Az erdélyi renaissance I. (1460–1541),* Kolozsvár, Erdélyi Tudományos Intézet.
- Balogh Ödön
- 1932 Néprajzi jegyzetek a gyimesfelsőloki és gyimesközéplöki csángókról. *Erdélyi Múzeum*, XXXVII: 332–353.
- 1942 *Néprajzi jegyzetek a csügségi magyarokról.* Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület kiadása.
- 1959 Gyimesi csángó tájszavak I. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*, III: 103–117. (Kolozsvár)
- Barcianu-Popovici, Sava
- 1886–1888 *Dicționar român–germán și germán–român.* [Román–német és német–román szótár.] (2. ed.) Sibiu, Inst. Tipogr.
- Barla Sz. Jenő
- 1907 Régi babonás gyógy módok. *Ethnographia*, XVIII: 221–227.
- Barna Gábor
- 1964 Állatgyógyítás visszafelé számláló ráolvasással. In *Jász Múzeum Jubileumi Évkönyve.* 189–210.
- Baróti Szabó Dávid
- 1792 *Kisded Szó-Tár.* Második kiadás, meg-bővítve. Kassán, Ellinger János' betűivel.
- Bartók Béla
- 1968 *Melodien der Rumänischen Colinde (Weihnachtslieder).* (Faksimile-Nachdrucke, Hgg. D. Dille.) Budapest, Editio Musica.

- Bálint József
1953 *A lármafák népe. (Csíkmenaság – székely falu élete.)* Párizs, „Ahogy Lehet” kiadása.
- Bálint Sándor
1929 Szegedi népies imádságok és ráimádkozások. *Népünk és nyelvünk*, I. 4–6. sz. 189–190.
1943 *Sacra Hungaria: tanulmányok a magyar vallásos népelet köréből.* Budapest–Kassa, Veritas – Wiko Nyomda.
1998 *Ünnepi kalendárium.* I–III. Budapest, Mandala Kiadó.
- Bárdi Nándor
1999 *A többség kisebbsége. /Tanulmányok a székelyföldi románság történetéről./* Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó.
- Bárth Dániel (szerk.)
2010 *Benedikció és exorcizmus a kora újkori Magyarországon. /Fontes Ethnologiae Hungaricae IX./* Budapest–Pécs, L'Harmattan – PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék.
- Bárth János
1981 Székelyföldi telepítvény. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon.* IV. Budapest, Akadémiai Kiadó, 595–596.
1982 Telepítvényes falu. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* V. Budapest, Akadémiai Kiadó, 237–238.
2003 *Gyimesfelsőlaki emléklapok: a templom építésének 100. évfordulójára.* Kecskemét–Szeged, Bárth Társadalomtudományi BT – Agapé Kiadó.
2004 *Úz-völgyi magyarok.* Településnéprajzi és népesedéstörténeti tanulmány. Kecskemét, Bárth Társadalomtudományi Bt.
2005 Irtás és település. Gyimesi erdőirtó egyezségek és a Tatros-völgyi településterület növekedése. In Bárkányi Ildikó – Fodor Ferenc (szerk.): *Határjáró. Tanulmányok Juhász Antal köszöntésére.* Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 149–159.
2006a A csíkszentmihályi havashasználat és a Tatros-völgy korai népessége. In Murányi János (főszerk.): *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve 2005. I. Társadalom- és humántudományok.* Csíkszereda, Csíki Székely Múzeum, 17–36.
2006b *Jézus dicsértessék! A székelyvassági hegyi tanyák népének vallási hagyományai.* Kecskemét, Bárth Bt. – Cumania Alapítvány – Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete.
2007 *Az eleven székely tized. A csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi tizedek működése a XVII–XX. században.* Kecskemét, Bárth Bt.
2011 *Templom jobbágya, megye zsellére, eklézsia árendása. Fejezetek a katolikus székelység egyháztörténetéhez.* Kecskemét, Bárth Bt. – Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete.
- Bárth János (szerk.)
1998 *Havasolja havasa. Tanulmányok a székelyvassági hegyi tanyák népéről.* Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Székelyvassági kutatócsoportja – Cumania Alapítvány.
- Bede Anna – Kóhalmi Katalin
1974 *Sámándobok, szőljatok. Szibéria őslakosságának népköltészete.* Budapest, Európa Kiadó.

- Beke Ödön
1911 Szófejtések. *Magyar Nyelvőr*, XL: 351–355.
- Bellosics Bálint
1899 Délvidéki magyar babonák. *Ethnographia*, X: 304–313.
- Bene Zsuzsanna
1964 Adatok a népi embergyógyításhoz a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Felsőzsolca, Sajó-pálfalva és Arnót községekből. *Néprajzi Közlemények*, IX: 97–113.
- Benga, Ileana
2004 Az ellopott tej és visszaszerzése. Mágikus praktikák és narratívák a mai Zaránd-vidéken. In Pócs Éva (szerk.): *Áldás és átok, csoda és boszorkányság. /Tanulmányok a transzcendensről IV./* Budapest, Balassi Kiadó, 500–507.
- Benkóczy Emil
1907 Egervidéki babonák. *Ethnographia*, XVIII: 99–102, 150–153.
- Benkő András
1891 Háromszéki babonák. *Ethnographia*, II: 357–363.
- Benkő Károly, Kis Batzoni
1853 Csik Gyergyó és Kászton multja, jelene általános és részletes osztályokban I–II. Kolozsvártt, Ev. ref. tanoda ny.
- Benkő Lóránd
1955 Fenyeket. *Magyar Nyelv*, LI: 485–487.
- Benkő Lóránd (szerk.)
1967–1976 *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. I–III. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Benkő Mihály
2007 Temetkezési szokások a mongóliai kazakoknál. *Selyemút*, II/1: 28–29.
- Berde Károly dr.
1934 *A bőr- és nemibetegségek. Orvosok és orvostanhallgatók számára*. Budapest, „Studium” kiadása.
1940 *A magyar nép dermatológiája*. Budapest, Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat.
- Bereczki Gábor
1979 *Hozott isten, holdacska! Finnugor varázsigék, imádságok, siratók*. Budapest, Európa Kiadó.
- Berze Nagy János
1940 *Baranyai magyar néphagyományok*. I–III. Pécs, Kultúra Ny.
1957 *Magyar népmesetípusok*. I–II. Pécs, Baranya Megye Tanácsa.
- Besenczi Sándor
1998 *Népi imádságok Kalocsa vidékéről*. /Folklór és Etnográfia 41./ Debrecen, KLTE Néprajzi Tanszék.
- Bessenyei József (szerk.)
1997 *A magyarországi boszorkányság forrásai*. I. Budapest, Balassi Kiadó.
2000 *A magyarországi boszorkányság forrásai*. II. Budapest, Balassi Kiadó.
- Bibó István
1989 *A számok jelentése és a gondolkodás alapformáinak története*. Budapest, Metrum Kiadó.

- Birlea, Ion
1968 *Literatură populară din Maramureș. I-II.* [Máramarosi népköltészet I-II.] București, Editura pentru Literatură.
- Birlea, Ovidiu
1981–1983 *Folclorul românesc. I-II.* [A román folklór I-II.] București, Editura Minerva. Blécourt, Willem de – Tuczay, Christa Agnes (Hrsg.)
2011 *Tierverwandlungen. Codierung und Diskurse.* Tübingen, Francke Verlag.
- Bobb, Ioan
1822–1823 *Dictionariu rumanesc, lateinesc si unguresc. I-II.* [Román, latin és magyar szótár I-II.] Clus, Cu typariul Typografiei Collegiumului Reformatilor prin Stephan Török.
- Bolgár Ágnes
1934 *Magyar bájoló imádságok a XV–XVI. századból.* Budapest, Mérnökök Nyomdája.
- Bornemisza Péter
1977 *Ördögi kísértetekről, avagy rettenetes utálatosságról ez megfertéztetett világnak.* Budapest, Magyar Helikon. [Sempte, 1578].
- Borsodi László
1972 Csíki kígyóhiedelmek. *Művelődés*, XXV/5: 47–48.
- Bosnyák Sándor
1973 Adalékok a moldvai csángók népi orvoslásához. *Orvostörténeti Közlemények*, 69–70: 279–298.
1977a *A bukovinai magyarok hitvilága. I.* /Folklór Archívum 6./ Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport .
1977b *A nevetlen ujj.* *Orvostörténeti Közlemények*, 82: 115–121.
1980 *A moldvai magyarok hitvilága.* /Folklór Archívum 12./ Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport.
1982 *A gyimesvölgyi magyarok hitvilága.* /Folklór Archívum 14./ Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport, 68–157.
1984 *A bukovinai magyarok hitvilága II.* /Folklór Archívum 16./ MTA Néprajzi Kutatócsoport.
1992 Szem megnézte, szű megszerette. Az igités a moldvai, gyimesvölgyi s bukovinai magyaroknál. *Örökség. A szájhagyomány folyóirata*, 2: 1–5.
2000 *Mit láték álomban. Népi álmefejtés és hiedelemtörténetek.* Budapest, Európai Folklór Intézet – L'Harmattan.
- Botár István
2009 *Kövek, falak, templomok. Régészeti kutatások Csík középkori templomaiban 2002–2007 között.* Csíkszereda, Pallas-Akadémia Könyvkiadó.
- Bozóky Mihály
1797 *Katolikus Kar-Béli Kótás Énekes Könyv.* Vátzon, Nyomtatott Maramarosi Gottlieb Antal' betűivel, és költségivel.
1806 *A' Jól Meg-Halásra Serkentő Magyar Egyházi Énekes Könyv.* Vátzon, és N-Váradon.

- Bökönyi Sándor
1978 Árpád-kori magyar szokás analógiája: kiaggatott lókoponyák közel-keleti falvakban. *Archeológiai Értesítő*, 105: 91–94.
- Budenz József
1867 Magyar és finn-ugor nyelvekbeli szóegyezések. *Nyelvtudományi Közlemények*, VI: 374–478. 1873–1881 *Magyar-ugor összehasonlító szótár*. Budapest, MTA
- Calepinus
1912 *Calepinus latin-magyar szótára 1585-ből*. Melich János (s.a.r.) Budapest, MTA.
- Candrea, Ion-Aurel
1999 *Foklorul medical român comparat. Privire generală. Medicina magică*. [Összehasonlító román népi gyógyászat. Általános áttekintés. Mágikus gyógyítás.] Iași, Ed. Polirom.
- Candrea, Ion-Aurel – Densusianu, Ovid – Sperantia, Th. D. (Ed.)
1906–1908 *Graiul nostru I–II. Texte din toate părțile locuite de Români*. [A mi nyelvünk I–II. Szövegek a románok lakta minden vidékről.] București, Ateliere Grafice & Co. – Societate Anonimă.
- Cange, Charles du Fresne du (ed.)
1937–1938 *Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis*. I–X. [Szótár a középf- és újlatin írókhoz I–X.] Paris, Librairie des Sciences et des Arts.
- Cihac, Alexandre de
1870 *Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Éléments latins*. Francfort s/M., Ludolphe St-Goar.
1879 *Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais*. Francfort s/M., Ludolphe, St-Goar.
- Ciobanu, Virgil
1926 *Statistica românilor din Ardeal: făcută de administrația Austriacă la anul 1760–1762*. [Az erdélyi románok statisztikája: készítette az osztrák közigazgatás, 1760–1762 között]. Cluj, Ardealul.
- Cornides kódex (1514)
1881 *Nyelvemléktár*. VII. Régi magyar codexek és nyomtatványok. (Közéteszi: Volf György), Budapest, MTA.
- Costin, Lucian
1925 *Mărgăritarele banatului*. [Bánáti gyöngyvirágok.] (*Mare colecție de folklor*.) [Nagy népköltészeti gyűjtemény.] Timișoara, Tipografia Cartea Românească.
- Crăciun-Coșneanu, Emil
2001 *Perle care se resorb în scoici!? Coșnea* [Kagylóba vesző igazgyöngy!? Kostelek]. Brașov, Editura Triumf.
- Czuczor Gergely – Fogarasi János
1862–1874 *A magyar nyelv szótára*. I–VI. Budapest, Emich Gusztáv Magyar Akadémiai Nyomdásznál.
- Csáki Éva
1997 *Magyar–török szótár*. Budapest, Balassi Kiadó.

- 2001 *Török–magyar szótár*. Budapest, Balassi Kiadó.
- Cserei Farkas, Nagy-Aitai
- 1800 *A' magyar, és székely aszszonyok törvénye*. Kolosvárat, Hochmeister Márton betüivel.
- Cserép József
- 1885 Ráolvasások. *Magyar Nyelvőr*, XIV: 426.
- Csermák Géza
- 1949 Az istensegítsiek állatorvoslása. *Ethnographia*, LX: 236–266.
- Csoma Gergely
- 1992 A moldvai magyarok varázslásairól. *Néprajzi Látóhatár*, I/1–2, 139–142.
- 1994 A somoskai ráolvasófüzet. *Néprajzi Látóhatár*, III/1–2, 253–259.
- 2000 *Varázslások és gyógyítások a moldvai csángómagyaroknál*. Pomáz, Kráter Műhely Egyesület.
- Csörge Barnabás
- 2008 Az igézet hiedelemrendszere Gyimesközépkokon. In Pócs Éva (szerk.): *Vannak még csodák, csak észre kell Venni. /Helyi vallás, néphit és vallásos folklór Gyimesben 1./* Budapest, L'Harmattan – PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék, 223–253.
- Csuzi Enikő – Takács György
- 2004 „Ejsze tojást festetek?” *Adalékok a hárompataki csángók hagyományos tojásréséséhez*. Tahi, Képiró Bt.
- Daczó Árpád
- 1980 A gyimesi Babba Mária. */Népismereti Dolgozatok./* Kriterion, Bukarest, 231–239.
- 1981 A gyimesi rekegő. */Népismereti Dolgozatok./* Kriterion, Bukarest, 197–201.
- 1991 Népünk hitvilága, vallásos élete. In S. Lackovits Emőke (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében*. I. (A kötet tanulmányai az 1990. december 8–9-én sepsiszentgyörgyön megtartott konferencia előadásai). Veszprém, VEAB Néprajzi Munkabizottsága – Caritas Transsylvania, 15–30.
- 2003 *Hosszú utak megszomorodának... Archaikus népi imádságok, ráolvasók, szentes énekek Erdélyből és Moldvából*. Budapest, Magyar Napló Kiadó.
- Daniélou, Jean
- 1997 *Az angyalok és küldetésük az egyházatyák szerint*. Budapest, Jel Kiadó.
- Dávid Katalin
- 2002 *A teremtett világ misztériuma. Bibliai jelképek kézikönyve*. Budapest, Szent István Társulat.
- Debreczeni kódex (1519)
- 1882 *Nyelvemléktár XI. Régi magyar codexek és nyomtatványok*. (közéteszi Volf György), Budapest, MTA.
- Demény István Pál
- 2001 A lélek túlvilági útja a román rituális énekekben. In Pócs Éva (szerk.): *Lélek, halál, túlvilág. /Tanulmányok a transzcendensről II./* Budapest, Balassi Kiadó, 416–423.

Dienes István

- 1983 A honfoglaló magyarok lélekhiedelmei. In Szombathy Viktor (szerk.): *Régészeti barangolások Magyarországon*. Budapest, Panoráma Kiadó, 170–233.

Diószegi Vilmos

- 1957 Visszafelé számláló ráolvasások. *Néprajzi Közlemények*, II/3–4: 162–173.
1960a Az „agos gyerek” a bukovinai székelyeknél. *Néprajzi Közlemények*, V/1: 88–92.
1960b Embergógyógyítás a moldvai székelyeknél. *Néprajzi Közlemények*, V/1: 35–124.
1982 Vas (a néphitben). In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*. V. Budapest, Akadémiai Kiadó, 495.
1983 *A pogány magyarok hitvilága*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
1998 [1958] *A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben*. Budapest, Akadémiai Kiadó. (Reprint).

Doläus, Johann

- 1703 *Johannis Dolaei, M. D. Opera omnia. Encyclopaedia chirurgica rationalis*. [Johann Doläus orvosdoktor összes művei. Az ésszerű orvoslás enciklopédiája.] Francofurti ad Moe-num, Sumptibus Friderici Knochii.

Domokos Pál Péter

- 1987 *A moldvai magyarság*. Budapest, Magvető Kiadó.

Domokos Pál Péter (szerk.)

- 1979 „...édes Hazámnak akartam szolgálni...” Károni János: *Cantionale Catholicum*. Petrás Incze János: *Tudósítások*. Budapest, Szent István Társulat.

Döbrentei Gábor (szerk.)

- 1840 *Régi magyar nyelvemlékek*. I–II. Buda, A' Magyar Királyi Egyetem' nyomtatása

Dömötör Tekla

- 1964 *Naptári ünnepek – népi színháztársaság*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
1981 *A magyar nép hiedelemvilága*. Budapest, Corvina Kiadó.
1983 [1974] *A népszokások költészete*. Budapest, Akadémiai Kiadó. (Második, változatlan kiadás).

Dragomir, Anca-Irina

- 1973 Numiri de origine slavă ale ființelor mitologice feminine în limba română. [Nőnemű mitologikus lények szláv eredetű nevei a román nyelvben.] *Revista de etnografie și folclor*, XVIII/3: 205–214.

Du-Nay András

- 2004 *A román nép kialakulása és korai története*. Budapest, Mundus Kiadó.

Dundes, Alan

- 1981 Wet And Dry, the Evil Eye. An Essay in Indo-European and Semite Worldview. In uő: *The Evil Eye. A Folklore Casebook*. New York – London, Garland Publishing, 257–312.

- 1992 *The Evil Eye: a Casebook*. University of Wisconsin Press.

Ebeling, Erich

- 1949 Beschwörungen gegen des Feind und des bösen Blick aus dem Zweistromlande. *Archiv Orientalní*, XVII: 172–211.
- Ekler Andrea – Mikos Éva – Vargyas Gábor (szerk.)
- 2006 *Teremtés. Szövegfolklorisztikai tanulmányok Nagy Ilona tiszteletére. /Studia Ethnologica Hungarica VII./* Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- Eliade, Mircea
- 1987 *A szent és a profán.* Budapest, Európa Kiadó.
- 2001 *A szamanizmus. Az eksztázis ősi technikái.* Budapest, Osiris Kiadó.
- 2002 *Az eredet bűvölésében.* Budapest, Cartaphilus Kiadó.
- Előd István
- 1983 [1978] *Katolikus dogmatika.* Budapest, Szent István Társulat. (Második, bővített kiadás.)
- Endes Miklós dr.
- 1994 *Csik-, Gyergyó-, Kászon-Székek (Csik megye) földjének és népének története 1918-ig.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Enyedi Emese (lásd még: Enyedi Kemenes Emese)
- 1992 A természetfölötti világ a gyergyói hiedelmekben. *Néprajzi Látóhatár*, I/1–2: 113–124.
- Enyedi Kemenes Emese
- 1987 A gyergyói hiedelmek archaikus rétege. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*, XXI. 1. sz. 21–27.
- Eperjessy Ernő – Grin Igor – Krupa András
- 1998 *Az együttélés évezrede a Kárpát-medencében.* (A VI. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai. Békéscsaba, 1996. október 2–3–4.) Békéscsaba–Debrecen, Magyar Néprajzi Társaság.
- Erdélyi Zsuzsanna
- 1970 „Hegyet hágek, lőtöt lépék” *Új Írás*, 1970/9. 75–100.
- 1971 Archaikus és középkori elemek népi szövegekben. *Ethnographia*, LXXXII: 343–363.
- 1974 Hegyet hágek, lőtöt lépék... (Archaikus népi imádságok) *Somogyi Almanach*, 19–21. (szerk. Kanyar József) Kaposvár
- 1976 *Hegyet hágek, lőtöt lépék. Archaikus népi imádságok.* Budapest, Magvető Kiadó.
- 1988 Archaikus népi imádságok. In Vargyas János (főszerk.): *Magyar Néprajz*. V. Budapest, Akadémiai Kiadó, 692–748.
- 1990a Csokolja Egész Magyarországot Juliskanéni. Vallásos hagyományaink mentése külszági magyarjaink között. In Fejős Zoltán – Küllös Imola (szerk.): *Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl.* /Vallási néprajz 4./ Budapest, Magyarországi Kutató Intézet, 9–57.
- 1990b „Módúvába' hitték a szegént.” *Új Írás*, XXX/2. 47–57, 3. 87–102.
- 1991 Közös sorsok – „szépénekek”. Román szent szövegek. *Új Írás*, XXXI/11. 92–110.
- 1993 Archaikus népi imádságok. In Diós István (főszerk.): *Katolikus Lexikon*. I. Budapest, Szent István Társulat, 388–396.
- 1999 *Hegyet hágek, lőtöt lépék. Archaikus népi imádságok.* Pozsony, Kalligram Kiadó. (Harmadik, bővített kiadás.)

- 2001 *Aki ezt az imádságot. Élő passiók.* Pozsony, Kalligram Kiadó.
- 2006 Havasok alján, hitek mélyén. (Takács György Aranykertbe' aranyfa és Kantéros, lüderc, rekegő című köteteinek ismertetése.) *Néprajzi Hírek*, 2006/3–4. 65–69.
- Erdész Sándor
- 1984 *Kígyókultusz a magyar néphagyományban.* /*Studia folkloristica et ethnographica* 12./ Debrecen, KLTE Néprajzi Tanszéke.
- Evans-Wentz, Walter Yeeling
- 1911 *The Fairy-Faith in Celtic Countries.* London – New York – Toronto – Melbourne, Oxford University Press.
- Érdy kódex (1524–1527)
- 1876 *Nyelvemléktár. IV–V. Régi magyar codexek és nyomtatványok.* (Közéteszi Volf György), Budapest, MTA.
- Fabó Bertalan
- 1905 Magyar ráolvasások 1651-ből. *Ethnographia*, XVI. 313.
- Fehér Zoltán
- 1975 *Bátya néphite.* /Folklor Archivum 4./ Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoportja.
- Fekete Lajos
- 1907 Jászkún ráolvasások. *Ethnographia*, XVIII. 125–126.
- Ferenczi Imre
- 1973–1974 *Népi gyógymódok a bánsági magyarok körében.* /Néprajzi Dolgozatok 28./ Szeged, Szegedi Nyomda.
- 1977 *Ráolvasások, archaikus népi gyógymódok a Maros mentéről.* /Néprajzi Dolgozatok 34./ Szeged, Szegedi Nyomda.
- Ferenczi János
- 1874 Babonák. *Magyar Nyelvőr*, III. 226–227, 277–278, 320–322, 368, 424–425.
- 1875 „Ráimádkozások”. *Magyar Nyelvőr*, IV. 137–138, 231.
- Fettich Nándor
- 1971 Vallásos jellegű varázs-szövegek a magyar néphitben. *Ethnographia*, LXXXII. 44–66.
- Filimon Aurél
- 1913 Beszterczevidéki oláh ráolvasások és rontások. *Ethnographia*, XXIV. 95–103, 167–169, 217–234, 284–291, 348–357.
- Fórika Éva
- 2001 Népi hiedelmek Heveder faluban. *Honismeret*, XXIX. 2. 32–35.
- Foster, George McClelland.
- 1965 Peasant Society and the Image of Limited Good. *American Anthropologist*, 67 (2). 293–315.
- Franz, Adolph
- 1960 *Die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter.* I–II. Graz, Akademische Druck- und Verlagsanstalt.
- Frazer, James George
- 1994 *Az Aranyág.* Budapest, Századvég Kiadó.

- Frendl Kata
2008 Analógiás gondolkodást tükröző tárgyak székely és csángó települések humán és állatorvoslásában. In Pócs Éva (szerk.): *Tárgy, jel, jelentés. „Tárgy és folklór” konferencia Vaján, 2005. október 7–9-én.* /Studia Ethnologica Hungarica IX./ Budapest, L'Harmattan – PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék, 318–340.
- Frisk, Hjalmar
1960–1972 *Griechisches etymologisches Wörterbuch.* I–III. Heidelberg, Carl Winter, Universitätsverlag.
- Füvessy Anikó
1998 A szemmel való igézés gyógyítása ráolvasással a magyar–román vegyes nemzetiségű bihari falvakban. In Eperjessy Ernő – Grin Igor – Krupa András (szerk.): *Az együttélés évezrede a Kárpát-medencében.* (A VI. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai. Békéscsaba, 1996. október 2–3–4.) Békéscsaba–Debrecen, Magyar Néprajzi Társaság, 260–263.
- Garda Dezső
1999 *Főnépek, lófók, gyalogkatonák Csíkban és Gyergyóban. Csík és Gyergyó gazdasági fejlődése és népességének alakulása 1750-ig.* Csíkszereda, Státus Kiadó.
- Gaster, Moses
1883 *Literatura populară română.* [Román népköltészet.] București, IG. Haimann Librar-Editor.
1891 *Chrestomathie roumanie.* I–II. [Román szöveggyűjtemény.] Leipzig – București, F. A. Brockhaus – Socec & Co.
1900 Two Thousand Years of a Charm against the Childstealing Witch. *Folklore*, XI. 129–162.
- Gazda Enikő – Benedek H. Erika
1997 Pusztinaiak csíksomlyói búcsújárása 1993-ban. *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve*, 5. 259–285.
- Gazda József
1980 *Így tudom, így mondom.* A régi falu emlékezete. Bukarest, Kriterion Kiadó.
- Gazda Klára
2001 A román halotti rítusok tárgyi kellékei és a lélek túlvilági útja. In Pócs Éva (szerk.): *Lélek, halál, túlvilág.* /Tanulmányok a transzcendensről II./ Budapest, Balassi Kiadó, 302–310.
- Gegő Elek P.
1838 *A' Moldvai Magyar Telepekről.* Budán, A' Magyar Királyi Egyetem' Betűivel.
- Gellius, Aulus
1824 *Auli Gellii Noctes Atticae ex editione Jacobi Gronovii...* I–IV. [Aulus Gellius Attikai Éjszakák című műve Jacobus Gronovius kiadásában... I–IV.] Londinum, Curante et imprimendi A. J. Valpy.
- Georgescu-Tistu, Nicolae
1928 *Folclor din jud. Buzău.* [Buzău megyei folklór.] București, Ed. Cultură Națională.

Geréd Vilmos

1998 *Dicsérjétek az Urat. Római katolikus népénektár.* Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség.

Gergely Katalin

2000 *Sátorát letettem romló testemnek... Halottas és temetkezési szokások Gyergyószentmiklóson.* Csíkszereda, Pro-Print Kiadó.

Gombocz Zoltán – Melich János

1914–1944 *Magyar etymologiai szótár.* Budapest, MTA.

Gombos F. Albin

1937 *Catalogus fontium historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descendunt... I–III.* [Magyarország történeti forrásainak jegyzéke az Árpád nemzetségből származott vezérek és királyok korában.] Budapest, Acad. Litterarum de Stephani.

Gorovei, Artur

1931 *Descântecele Românilor.* [A románság ráolvasói.] /Academia Română – Din viața poporului Român XL./ [Gyűjtemények és tanulmányok a román népiélet köréből XL.] București, Regia M. O. – Imprimeria Națională.

1937 *Ouăle de Paști.* [Húsvéti tojások]. București, Academia Română.

Gönczi Ferenc

1914 *Göcsej s kapcsolatosan Hetés vidékének és népének összevontabb ismertetése.* Kaposvár, Szabó Lipót könyvnyomdája.

1937 *A somogyi gyermek: a somogymegyei földművesnép gyermeknevelési módjának s a Gyermek különböző szokásainak leírása.* Kaposvár, Új-Somogy Nyomda.

Graf Orsolya

2001 *A hiedelmek szerepe.* In Pócs Éva (szerk.): *Két csíki falu néphite a századvégen.* Budapest, Európai Folklor Intézet – Osiris Kiadó, 13–80.

Greenfield, Richard P. H.

1988 *Traditions of Belief in Late Byzantine Demonology.* Amsterdam, Adolf M. Hakkert.

Grigoriu-Rigo, Grigore

1907 *Medicina poporului I–II. I. Boalele oamenilor, II. Boalele vitelor.* [Népi gyógyászat. I–II. I. Az emberi betegségek, II. Az állatbetegségek.] București, Inst. de Arte Grafice „Carol Göbl”.

Grynaeus Tamás

1971 *Népi orvoslás. (Sípbal, dobbal, nádihegedűvel...)* In Juhász Antal (szerk.): *Tápé története és néprajza.* Tápé, 759–783.

2002 *Szent Antal tüze.* Budapest, Akadémiai Kiadó.

Grynaeus Tamás – Pócs Éva

1977 *Agos gyerek. (Szócikk.)* In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon I.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 37–38.

Gulyás Éva

1976 *Jászdózsa hiedelmek.* /Folklor Archivum 4./ Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézet, 7–186.

- Gunda Béla
 1936 Ráolvasással történő gyógyítás Apátfalván. *Ethnographia*, XLVII. 319–320.
 1947 Szépasszonyok kútja. *Ethnographia*, LVIII. 281–282.
 1983 Europäische Beziehungen eines ungarisches Zauberspruches. *Műveltség és hagyomány*, XXII. 137–166.
 1989 *A rostaforogató asszony*. Budapest, Múzsák Kiadó.
- Gurevics, Aron Jakovlevics
 1974 *A középkori ember világképe*. Budapest, Kossuth Kiadó.
- Gyárfás Elemér
 1925 *Az erdélyi románok uniója s a román görög katolikus egyházi szervezet kifejlődése*. Dicső-szentmárton, Erzsébet Nyomda.
- Győrei Péter
 1998 „Csak zsírral kenték magokat, úgy repültek.” Hallucinogén anyagok használata a boszorkányságban. In Pócs Éva (szerk.): *Eksztázis, álom, látomás. /Tanulmányok a transzcendensről I./* Budapest–Pécs, Balassi Kiadó – University Press, 307–315.
- Halász Péter
 1996 A bukovinai székelyek állattartásáról. *Néprajzi Látóhatár*, V. 1–2. 136–172.
 2005 *A moldvai csángó magyarok hiedelmei*. Budapest, General Press Kiadó.
 2007 *A moldvai magyarok hagyományos állattartása*. Budapest, General Press Kiadó.
- Harangozó Imre
 1992 „Anyám, anyám, Szép Szűz Márjám...” Régi imádságok a moldvai magyaroktól. Újkígyós, Ipolyi Arnold Népfőiskola.
 1998 „Krisztusz háze aranyosz...” Archaikus imák, ráolvasások, kántálók a gyimesi és moldvai magyarok hagyományából. Újkígyós, Ipolyi Arnold Népfőiskola kiadása.
 2001a „Elmentem a Szent Están templomába...” Kalandozások népi hitvilágunk forrásainál I. Budapest, Masszi Kiadó.
 2012 „Anyám, anyám, szép Szűz Márjám...” Régi imádságok és ráolvasások a moldvai magyaroktól. Újkígyós, Ipolyi Arnold Népfőiskola kiadása.
- Harangozó Imre (szerk.)
 2001b „Ott hul éltek vala a magyarok...” Válogatás az észak-moldvai magyarság népi emlékezetének kincsestárából. Újkígyós, Ipolyi Arnold Népfőiskola kiadása.
- Hartnup, Karen
 2004 *On the Beliefs of the Greeks. Leo Allatios and Popular Orthodoxy*. Leiden, Brill.
- Harva (Holmberg), Uno
 1938 *Die Religiösen Vorstellungen der Altaischen Völker*. Helsinki, Suomalainen Tiedekat.
- Hegedűs Lajos
 1952 *Moldvai csángó népmesék és beszélgetések*. Budapest, Közoktatásügyi Kiadóvállalat.
- Heim, Ricardus
 1892 *Incantamenta magica graeca latina*. [Görög, latin mágikus varázsigék.] Jahrbücher für classische Philologie, XIX. 465–576. Lipsiae, B. G. Teubner.

- Herkely Károly
1937 A matyók betegsége és halála. *Ethnographia*, XLVIII. 181–187.
- Herrmann Antal
1893 A hegyek kultusza Erdély népeinél. *Erdély*, 24–30, 100–109, 137–141, 180–183, 238–242, 346–355, 368–394.
1895 Az idővarázslás a magyar s egyéb hazai népek hitében. *Ethnographia*, VI. 198–205.
- Hilmar, Ernst
1966 Mariä Wanderung. Überlieferung und Geschichte eines geistlichen Volksliedes. *Jahrbuch für Volksliedforschung*, II. 36–57.
- Hodoş, Enea
1912 *Descânţete adunate de E. Hodoş*. [Ráolvasók E. Hodoş gyűjtésében.] /Poezii populare din Banat III./ [Bánáti népköltészet III.] Sibiu, Editura Asociaţiunii.
- Hoffmann Gizella (szerk.)
1989 *Medicusai és borbélyi mesterség. Régi magyar ember- és állatorvosló könyvek Radvánszky Béla gyűjtéséből*. Budapest, MTA Irodalomtudományi Intézete.
- Holl Béla
1971 Hozzászólás Dobozyné Erdélyi Zsuzsanna „Archaikus és középkori elemek népi szövegekben” című előadásához. *Ethnographia*, LXXXII. 371–374.
1989 Jodocus Clichtovetus Elucidatoriuma és a magyarországi himnuszokészlet európai recenziója. In Szelestei N. László (szerk.): *Tanulmányok a középkori magyarországi könyvkultúráról*. Budapest, OSZK, 169–182.
- Hoppál Mihály
1970 Az „igézés” hiedelemkör alkotóelemei. *Népi kultúra – népi társadalom*, IV. 259–286.
1976 Széki hiedelemtörténetek. /*Folklór Archívum* 5./ Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoportja, 63–91.
1989 Aki dudás akar lenni... A fájdalom jelentősége a sámán beavatási rítusban. *Liget*, 1. 66–71.
1992 Pain in Shamanic Initiation. In Hoppál, Mihály – Pentikäinen, Juha (szerk.): *Northern Religions and Shamanism*. /*Ethnologica Uralica* 3./ Budapest–Helsinki, Akadémiai Kiadó – Finnish Literature Society, 151–157.
- Hoppál Mihály – István Lajos
1973 Korondi székel hiedelmek, mondák és anekdoták. /*Folklór Archívum* 1./ Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoportja, 64–77.
- Hoppál Mihály – Jankovics Marcell – Nagy András – Szemadám György
1990 *Jelképtár*. Budapest, Helikon Kiadó.
- Hoppál Mihály – Novák László (szerk.)
1982 *Halottkultusz*. /Előmukálatok a Magyarság Néprajzához 10./ Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport.
- Hoppál, Mihály – Pentikäinen, Juha (szerk.)
1992 *Northern Religions and Shamanism*. /*Ethnologica Uralica* 3./ Budapest–Helsinki, Akadémiai Kiadó – Finnish Literature Society.

- Hoppál Mihály – Szepes Erika (szerk.)
 1987 *A szerelem kertjében. Erotikus jelképek a művészetben.* Budapest, Szépirodalmi Kiadó.
- Horger Antal
 1925 Oláh és olasz. *Magyar Nyelv*, XXI. 175–180.
 1942 Folyosó. *Magyar Nyelv*, XXXVIII. 197–198.
- Horvát István
 1835 A' Magyar Nyelv régi Maradványairól. *Tudományos Gyűjtemény*, XIX(6). 110–113.
- Horváth Cyrill
 1921 *Középkori magyar verseink.* (Régi magyar költők tára I.) Budapest, MTA.
- Horváth István
 1980 *Magyarórzdi toronyalja.* Kolozsvár, Dacia Könyvkiadó.
- Horváth Terézia
 1979 Gyűrű. (Szócikk.) In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon.* II. Budapest, Akadémiai Kiadó, 385–386.
- Horváth Zoltán György
 2004 *Székelyföldi freskók a teljesség igényével.* Budapest, Romanika Kiadó.
- Hunfalvy Pál
 1864 *Reguly Antal hagyományai I. A' vogul föld és nép. Reguly Antal hagyományaiból kidolgozta Hunfalvy Pál.* Pest, Emich Nyomda.
- Húbert Ildikó
 1985 Az Útitárs című imakönyv első kiadása (1639). *Magyar Könyvszemle*, 101/1. 58–62.
- Ilyés Zoltán
 1998 A multietnikus gyimesi kultúrtáj. (Életmód és természeti környezet). In Eperjessy Ernő – Grin Igor – Krupa András (szerk.): *Az együttélés évezrede a Kárpát-medencében.* (A VI. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai. Békéscsaba, 1996. október 2–3–4.) Békéscsaba–Debrecen, Magyar Néprajzi Társaság, 294–299.
 2002 A szakrális térszerkezet változásai a Keleti-Kárpátok egy vallási kontaktzónájában. In Füleky György (szerk.): *A táj változásai a Kárpát-medencében. Az épített környezet változása.* Gödöllő, 261–273.
 2003a Hárompatak település-, népesség- és akkulturációtörténete. In Tomisa Ilona (szerk.): *Hárompatak. Egy ismeretlen néprajzi kistáj Erdély és Moldva határán.* Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézete, 7–46.
 2003b A szakrális táj történeti szerveződése Gyimesben. *Székelyföld*, VII/5. 109–122.
- Ilyés András
 1682 *A' Keresztyeni életnek példaja vagy teukeore, Az-az: A' szentek elete.* Nagy-Szombat, Ki-nyomtatott az Academiai Beotteukkel, Srsnensky Mátyás-által.
- Ilyés Endre
 1931 *A magyar református földművelő nép lelki élete, különös tekintettel vallásos világára.* Szegeď, A szerző kiadása.
- Imreh István – Pataki József
 1992 *Kászonszéki krónika 1650–1750.* Budapest–Bukarest, Európa Kiadó – Kriterion Kiadó.

- Ipolyi Arnold
 1872 Magyar ősvallási- és nyelvemlék. *Századok*, VI. 1–7, 116–119.
 1987 [1854] *Magyar Mythologia*. Budapest, Európa Kiadó. [Pest, Heckenast.]
- István Lajos
 1994 Szokások, hiedelmek a sóvidéki népi állattartás köréből. *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve*, 2. 147–154.
- Istvánffy Gyula
 1895 Palócz babonák és gyermekjátékok. *Ethnographia*, VI. 108–118.
 1896 A borsodi matyó nép élete. *Ethnographia*, VII. 65–83, 165–174, 280–285, 364–373, 447–459.
- Ivanov, Vjacseszlav Vasziljevics
 1986 *Páros és páratlan. Asszimetria az agyban és a jelrendszerekben*. Budapest, Kozmosz Könyvek.
- Jakobson, Roman
 1972 Nyelvészet és poétika. In uő: *Hang–Jel–Vers. Tanulmányok*. Budapest, Gondolat Kiadó, 229–276.
- Jakubovich Emil
 1920 Adalékok nyelvemlékeink sorozatához III. 1488 évi Bagonyai Ráolvasások. *Magyar Nyelv*, XVI. 78–80.
- Jankó János
 1983 *Torda, Aranyosszék, Toroczko magyar (székely) népe: néprajzi tanulmány*. Budapest, Fritz Nyomda.
- Jankovics József
 1981 Négy archaikus ima. *Irodalomtörténeti Közlemények*, LXXXV/3. 329–331.
 1990 Archaikus betegséghárító imádságok. *LYMBUS Művelődéstörténeti Tár*, II. 105–109.
- Jankus Kinga
 2001 Visszajáró halottak. In Pócs Éva (szerk.): *Két csíki falu néphite a századvégen*. Budapest, Európai Folklor Intézet – Osiris Kiadó, 137–216.
- Jávorka Sándor – Csapody Vera
 1958 *Erdő mező virágai*. Budapest, Mezőgazdasági Kiadó.
- Jeremias, Alfred
 1916 *Das Alte Testament im Lichte des Alten Orients*. I–II. (Zweite Auflage; I: 1–192; II: 193–624.) Leipzig, August Pries.
- Juhász Antal (szerk.)
 1971 *Tápé története és néprajza*. Tápé, Tápé Község Tanácsának kiadása.
 1978 *Sándorfalva története és népélete*. Sándorfalva, Sándorfalva Nagyközség Tanácsának kiadása.
- Jung Károly
 1987 Foklóradoatok egy középkori pillérfő értelmezéséhez. In Hoppál Mihály – Szepes Erika (szerk.): *A szerelem kertjében. Erotikus jelképek a művészetben*. Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 75–90.

- 1993 *Az emlékezet útjain. Ötvenöt olvasmány a néphagyományról.* Újvidék, Forum Kiadó.
- Kahane, Mariana – Georgescu-Stănculeanu, Lucilia
- 1988 *Cântecul zorilor și bradului.* [A zorile és a fenyő-ének.] (*Tipologie muzicală.*) [Zenei tipológia.] București, Editura Muzicală.
- Kakas Zoltán
- 1991 Hiedelemmondák Háromszéken. In Halász Péter (szerk.): *A Duna menti népek hagyományos műveltsége.* Budapest, Magyar Néprajzi Társaság, 629–632.
- Kalevala
- 1972 *Kalevala.* (ford. Nagy Kálmán), Bukarest, Kriterion.
- Kalevipoeg
- 1985 *Kalevipoeg. Észet hősének.* (Ford. Rab Zsuzsa), Budapest, Európa Kiadó.
- Kallós Zoltán
- 1958 Hejgetés az erdélyi cigányok kántáló énekében. *Néprajzi Közlemények*, III. 51–53.
- 1966 Ráolvasás a moldvai és a gyimesi csángóknál. *Műveltség és hagyomány*, VIII. 137–156.
- 1977 *Balladák könyve. Élő erdélyi és moldvai népballadák.* Budapest, Magyar Helikon.
- Kallós Zoltán – Martin György
- 1989 *Tegnap a Gyimesben jártam... Gyimes-völgyi lírai dalok.* Budapest, Európa Könyvkiadó.
- Kandra Kabos
- 1897 *Magyar Mythologia.* Eger, Beznák Gyula könyvkereskedő bizománya.
- Kapaló, James – Pócs, Éva – Ryan, William
- 2013 *The Power of Words. Studies on Charms and Charming in Europe.* Budapest – New York, Central European University Press.
- Karjalainen, Kustaa Frederik
- 1921–1927 *Die Religion der Jugra-Völker I–III.* /Folklore Fellows Communications VIII. 41; XI. 44; 63./ Helsinki, Suomalainen Tiedeakatemia.
- Katona Lajos
- 1902 XVII. századi ördögűző könyvecske. *Ethnographia*, XIII. 60–70, 103–111.
- 1908 Orbáncz. *Magyar Nyelv*, IV. 417–418.
- Katona Lóránt (szerk.)
- 1963 *Ukrán–magyar szótár.* Budapest–Uzshorod, Akadémiai Kiadó – Kárpátontúli Területi Kiadó.
- Kazinczy kódex (1541)
- 1877 *Nyelvemléktár VI. Régi magyar codexek és nyomtatványok.* (Közéteszi: Volf György) Budapest, MTA.
- Kákossy László
- 1978 *Varázslás az ókori Egyiptomban.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Kálmán Béla (szerk.)
- 1980 *Leszállt a medve az égből. Vogul népköltészet.* (Válogatta, a vogul nyersfordításokat készítette, szerkesztette, az utószót és a jegyzeteket írta Kálmán Béla.) Budapest, Európa Kiadó.

- Kálmány Lajos
 1881–1891 *Szeged népe*, I–III. Arad, Réthy Lipót és fia.
 1891 Ráolvasók. *Ethnographia*, II. 35–37, 69–72.
 1893 Gyermekek-ijesztők és rablók nyelvahagyományainkban. *Ethnographia*, IV. 225–247, 314–322.
 1918 Rontóige és ráolvasás. *Ethnographia*, XXIX. 105–106.
 Kámán Erzsébet (szerk.)
 2007 *Mélységek könyve. Orosz vallásos népeinek*. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézete – PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék – L'Harmattan Kiadó.
- Kerecsi Ágnes
 1982 Lókultusz az észak-eurázsiai finnugor népek és oroszok halotti szokásaiban. In Hoppál Mihály – Novák László (szerk.): *Halottkultusz. /Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 10./* Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport, 26–45.
- Keszeg Vilmos
 1981 A mezőégi detrethemtelep népi gyógyászata. *Népismereti Dolgozatok*. Bukarest, Kriterion, 97–117.
 1999 *Mezőségi hiedelmek*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó.
- Király György
 1915 A Margit-legenda és rokonai. *Irodalomtörténeti Közlemények*, XXV. 1–25.
- Kiss András – Pál-Antal Sándor (szerk.)
 2002 *A magyarországi boszorkányság forrásai*. III. Budapest, Balassi Kiadó.
- Kiss Áron
 1892 Ráolvasók. Dr. Kiss áron gyűjteményeiből. *Ethnographia*, III. 116–117.
- Kisbán Eszter
 1968 A lepénykenyér a magyar népi táplálkozásban. *Népi kultúra – népi társadalom*, I. 51–91.
- Kiss Lajos
 1919 A születéssel, keresztelessel és felneveléssel járó szokások, babonás hiedelmek Hódmezővásárhelyről. *Ethnographia*, XXX. 84–91.
- KL (Kelemen Lajos)
 1907 Vihar elleni igék. *Erdélyi Múzeum*, XXIV(6). 399–400.
- Klaniczay Gábor – Kristóf Ildikó – Pócs Éva (szerk.)
 1989 *Magyarországi boszorkányperek. Kisebbségi forráskiadványok gyűjteménye*. I–II. Budapest, MTA Néprajzi Kutató Csoport.
- Klein, Samuel
 1944 *Dictionarium valachico-latinum* (1801). [Oláh–latin szótár.] Bevezető tanulmánnyal közléteszi Gáldi László. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen
 1885 *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye I. Az erdélyi törvényhatóságok jogszabályai*. (Összegyűjtötték, jegyzetekkel ellátták Dr. Kolosvári Sándor és Dr. Óvári Kelemen.) Budapest, MTA kiadása

Kolumbán Levente

- 2004 A viasz erejéből. Az ijedtség gyógyításának szimbólumai egy gyergyókilyénfalvi öntőasszony rítusaiban. In Tánczos Vilmos (szerk.): *Képek a folklórban. Tanulmányok az archetipikus szimbolizáció köréből.* /Kriza Könyvek 22/, Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság kiadása.

Kolumbán Samu

- 1895 Hétfalusi csángó babonák. *Ethnographia*, VI. 398–401.
1904 Babonás hiedelmek a dévai csángóknál. *Ethnographia*, XV. 35–42.

Komáromi Tünde

- 2001 Az ijedtség. In Czégényi Dóra – Keszeg Vilmos (szerk.): *Emberek, szövegek, hiedelmek.* /Kriza Könyvek 7/, Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság kiadása.

Komáromy Andor

- 1910 *Magyarországi boszorkányperek oklevéltára.* Budapest, MTA.

Komoróczy Géza

- 1979 *A sumer irodalmi hagyomány.* Budapest, Magvető Kiadó.

Kordé Zoltán

- 2001 *A középkori székelység. Krónikák és oklevelek a középkori székeleyekről. A szöveget válogatta, a kísérő tanulmányokat és a jegyzeteket írta Kordé Zoltán.* Csíkszereda, Pro-Print Kiadó.

Kovách Aladár

- 1903 Lókultusz maradványa a Tolna megyei Sárközben. *Ethnographia*, XIV. 139–141.

Kovács Bálint

- 1895 A zágoni nép szokásai és babonái. *Ethnographia*, VI. 396–398.

Kovács Endre

- 1981 *Doroszló hiedelemvilága.* Újvidék, Forum Kiadó.

Kovács János

- 1898 A kuruzsolás és varázsolás eszközei a szegedi boszorkányperekben. *Ethnographia*, IX. 204–211, 354–363.

Kozma Ferenc

- 1882 *Mythológiai elemek a székel népköltészet- és népéletben.* Budapest, MTA Könyvkiadó-Hivatala.

Kónya Imre

- 1914 Gyergyói népszokások. *Néprajzi értesítő*, XV. 127–129.

Kós Károly – Szentimrei Judit – Nagy Jenő

- 1972 *Kászoni székel népművészet.* Bukarest, Kriterion Kiadó.

Kósa László

- 1979 *Rozmaringkoszorú. Szlovákiai magyar tájak népköltészete.* Pozsony, Madách Kiadó.

Kölönte Béla

- 1910 *Gyergyó története a kialakulástól a határőrség szervezéséig. (Tekintettel a nemzetiségi kérdésre.)* Gyergyószentmiklós, Kossuth Nyomda.

- Kövér Sándor
1891 Babonák. *Magyar Nyelvőr*, XX. 139–140.
- Kramer, Heinrich – Sprenger, Jacob
1580 *Malleus maleficarum in tres divisus partes*. [Boszorkányok pörölye, három külön részben]. Francofurti ad Moenum, apud Nicolaum Baffaeum.
- Kristály Balázs
1895 A „lüdércz” a székely néphitben. *Ethnographia*, VI. 105–108.
1896 A tej elvitel és visszahozatal hiedelme a székelynél. *Ethnographia*, VII. 84–89.
- Kríza Ildikó
1982 *A legendaballada. Epikai-lírai alkotások az irodalom és a folklór határán*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Kriza János
1873 Észrevételek a m. t. társaság által Budán 1838-ban kiadott »Magyar Tájszótár«-ban megjelent több székely szóra. *Nyelvtudományi Közlemények*, X. 325–338.
1875 Válaszok. *Magyar Nyelvőr*, IV. 189–191.
1911 *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény*. I–II. /Magyar Népköltési Gyűjtemény X–XI./ Budapest, Athenaeum.
1975 *Vadrózsák*. Bukarest, Kriterion. (Reprint) [Kolozsvár, Stein János bizománya, 1863.]
- Kriza János – Orbán Balázs – Benedek Elek – Sebesi Jób
1882 *Székelyföldi gyűjtés*. /Magyar Népköltési Gyűjtemény III./ Budapest, Athenaeum.
- Krohn, Gyula (Julius)
1908 *A finnugor népek pogány istentisztelete*. Budapest, MTA.
- Kun Péter
2003 *Szelek szárnyán. A sztyeppe nomádok lovaskultúrája*. Debrecen, Arkadas Bt.
- Kühár Flóris
1944 *Az ősegyház szentségi élete*. Budapest, Szent István Társulat.
- Lahovari, George Ioan
1898–1902 *Marele dicționar geografic al României* I–V. [Románia nagy geográfiai szótára I–V.] București, Stab. Grafic J. V. Socecă.
- Lajtha László
1947 Egy magyar ráolvasó énekelt töredéke. *Ethnographia*, LVIII. 98–101.
- Langdon, Stephen Herbert
1913 *Babylonian Liturgies*. Paris, Librairie Paul Geuthner.
1964 *Semitic Mythology*. /The Mythology of all Races V./ New York, Cooper Square Publishers Inc.
- Laurianu, August Treboniu – Massimu, Ion C.
1873–1876 *Dictionariulu Limbei Romane* I–II. [A román nyelv szótára I–II.] București, Noua Typographia a Laboratoriloru Romani.
- Lángi József – Mihály Ferenc
é. n. *Erdélyi falképek és festett faberendezések* 1. Budapest, Állami Műemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ.

- László Gyula
 1934 Az „agos” (szőrösen születet) gyermek megfőzése. *Ethnographia*, XLV. 186–187.
 1947 *Varázslat egy középkori falusi templomunkban. Jegyzetek a magyarszentpáli pillérfő néprajzához*. Kolozsvár, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet R.-T.
- Lázár István (szerk.)
 1896–1898 *Alsófehér vármegye monografiája*. I–IV. Nagy-Enyed, Nagyenyedí Könyvnyomda.
 Lázár Zelma kódex (XVI. sz. 2. negyede)
 1908 *Nyelvemléktár XV. Régi magyar codexek és nyomtatványok*. (Közzéteszi: Katona Lajos) Budapest, MTA.
- Lercher, Ludovico
 1950–1951 *Institutiones Theologiae Dogmaticae* I–IV. [A dogmatikus teológia rendszere I–IV.] Innsbruck, Oeniponte. (Editio quinta.) [Ötödik kiadás.]
- Léstyán Ferenc
 1996 *Megszentelt kövek*. I–II. Kolozsvár, Gloria Kiadó.
- Lobel, Edgar – Page, Denys Lionel
 1955 *Poetarum Lesbiorum Fragmenta*. [Leszboszi költők töredékei.] Londra, Oxford University Press.
- Locatello, Petrus
 1706 *Exorcismi Potentissimi, & efficaces, ad expellendas aëreas tempestates, à daemonibus per se, sive ad nutum cujusvis diabolici ministri excitatas*. [A legnagyobb erejű és leghatékonyabb exorcizmusok az ég viharainak elűzésére, melyeket a démonok önmaguktól, vagy bármiféle ördögi segítő parancsára szítottak.] Salisburgi, Typis & Impensis Joan. Bapt. Mays.
- Luby Margit
 1928 Rontó babonák. *Ethnographia*, XXXIX. 200–204.
 1983 [1937] *Bábelelte babona*. Budapest, Helikon Kiadó. [Magyar Könyvkiadó.]
- Lupașcu, Dimitrie
 1890 *Medicina babelorū. Adunare de descânțete, rețete de doftorii și vrăjitorii băbesci*. [A bábák gyógytudománya. Javasasszonyok ráolvasóinak, gyógyító receptjeinek és varázslásainak gyűjteménye.] București, Tipografia Carol Göbl.
- Lükő Gábor
 1961 Samanisztikus eredetű ráolvasások a románoknál. *Ethnographia*, XCII. 112–132.
- Macrobius, Ambrosii Aurelius Theodosius
 1556 *Macrobii Ambrosii Aurelii Theodosii [...] In Somnium Scipionis, Lib. II. Saturnaliorum, Lib. VII.* [A. A. Th. Macrobius Scipio álmára vonatkozó két könyve és a Saturnaliák hét könyve]. Lugdunum, Apud Seb. Gryphium.
- Magyar László András (szerk.)
 2005 *Magia naturalis*. Válogatta, fordította, az előszót, a magyarázatokat és a kislexikont írta Magyar László András. Budapest, Kairosz Kiadó.
- Magyar Zoltán (szerk.)
 2003 *A csángók mondavilága*. Gyimesi csángó népmondák. Budapest, Balassi Kiadó.

- 2006 *Lüdérc völégény. Póra Péter meséi. Gyimesfelsőlóki népi elbeszélések.* Budapest, Kairosz Kiadó.
- 2009 *Csinódi népköltészet. Az Úz-völgyi csángók folklórhagyománya.* Budapest, Balassi Kiadó.
- Magyary-Kossa Gyula
- 1929–1940 *Magyar Orvosi Emlékek.* I–IV. Budapest, Orvosi Könyvkiadó.
- Mailand Oszkár
- 1905 *Székelýföldi gyűjtés. /Magyar Népköltési Gyűjtemény VII./* Budapest, Athenaeum.
- Makkai László
- 1983 *A középkori magyar hitvilág problematikájához. Ethnographia, XCIV.* 106–116.
- Mansikka, Viljo Johannes
- 1909 *Über russische Zauberformeln mit Berücksichtigung der Blut- und Verrenkungssegen.* Helsingfors, Druckerei der Finnischen Literaturgesellschaft.
- 1929 *Litauische Zaubersprüche. /Folklore Fellows Communications 87./* Helsinki, Suomalainen Tiedekatemia.
- Marcellus, Burdigalensis
- 1536 *De medicamentis empiricis, physicis, ac rationabilibus liber.* [A tapasztalati, természettudományos és ésszerű orvosságokról szóló könyv.] Basilia, Frobenius.
- 1889 *De medicamentis liber* [Az orvosságokról szóló könyv]. Ed. Georgius Helmreich, Lipsiae, B. G. Teubner.
- Marian, Simion Florea
- 1886 *Descântece poporane române.* [A román nép ráolvasói.] Suceava, Tipografia lui R. Eckhardt în Cernăuți.
- 1892 *Nascerea la români: studiu ethnografic.* [A szülés a románoknál: néprajzi tanulmány.] București, Lito-Tipografia Carol Göbl.
- 1893 *Vrăji, farmece și desfaceri.* [Varázslások, rontások és oldások.] București, Academia Română.
- 1898–1901 *Sărbătorile la români.* I–III. [A románság ünnepei. I–III.] București, Tip. Göbl.
- 1904 *Legende la Maicii Domnului.* [A Szűzanya legendái.] București, Institut de arte grafice „Carol Göbl”.
- Marienscu, Atanasie Marian
- 1971 *Poezii populare din Transilvania.* [Erdélyi népköltészet.] București, Editura Minerva.
- Máriafi István (Szaitz Leó)
- 1788 *Kis magyar frázéológia.* Posonyban, Fűskúti Landerer Mihály' költségével, és betűivel.
- Márton Gyula
- 1956 *A moldvai csángó nyelvjárás szókincsét ért román nyelvi hatásról. Magyar Nyelv, LII.* 92–100.
- 1972 *A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai.* Bukarest, Kriterion Kiadó.
- Márton Gyula – Péntek János – Vő István
- 1977 *A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai.* Bukarest, Kriterion Kiadó.

- Melich János
- 1898 Régi ráolvasás. *Ethnographia*, IX. 324.
- 1908 Orbáncz. *Magyar Nyelv*, IV. 85–86.
- 1920 Fene. *Magyar Nyelv*, XVI. 121–124.
- Méri István
- 1964 Kiaggatott lókoponyák Árpád-kori falvainkban. *Archaeologiai Értesítő*, I. 111–115.
- Mészáros Ágnes
- 1998 Népi gyógyítás Székelyvárságon. In Bárh János (szerk.): *Havasalja havasa. Tanulmányok a székekyvársági hegyi tanyák népéről*. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Székelyvársági kutatócsoportha – Cumania Alapítvány, 391–468.
- Mészáros Gyula
- 1909 *A csuvas ósvallás emlékei*. Budapest, MTA.
- Mészöly Gedeon
- 1911 Elhomályosult igenevek. *Magyar Nyelv*, VII. 246–249.
- Migne, Jacques Paul
- 1844–1856 *Patrologiae cursus completus*. [A patrológia teljes folyama.] *Series Latina* [Latin sorozat]. (PL), Paris, J.-P. Migne.
- 1857–1866 *Patrologiae cursus completus. Series Graeca*. [Görög sorozat]. (PG), Paris, J.-P. Migne
- Mirk László
- 1993 Az aggott gyermeket megfőzték. *Művelődés*, XLII(6–7). 66.
- Mohay Tamás
- 1993 „Megszenteltesék áldott szent neved...” Magyar imádságok Moldvából. *Pannonhalmi Szemle*, 1993/2. 53–66.
- Moldován Gergely
- 1888 A román nép varázsköltészete. Az Erdélyi Múzeum-Egylet Bölcsélet-, Nyelv- és Történet-tudományi Szakosztályának kiadványai, V. 1–23, 81–114.
- 1897 Alsófehér vármegye román népe. In Lázár István (szerk.): *Alsófehér vármegye monografiája*. I – IV. Nagyenyed, Nagyenyedi Könyvnyomda, I. 2. 725–1048.
- 1914 A szem a román néphitben. *Ethnographia*, XXV. 217–232.
- Molnár Ádám (szerk.)
- 2003 *A sámánhit emlékei. Török népek*. Budapest, Balassi Kiadó.
- Molnár Zoltán – Németh Zsolt – Vass Csaba (szerk.)
- 2010 *Nyolcvan év Isten tenyerén. Megtartó szeretettel Molnár V. Józsefnek*. Budapest, Ős-Kép Kiadó.
- Munkácsi Bernát
- 1892–1921 *Vogul népköltési gyűjtemény*. I–IV. Budapest, MTA.
- 1896 A régi magyar lovas temetkezés keleti változatai. *Ethnographia*, VII. 297–323.
- Murmellius, Joannes
- 1533 *Lexicon Joannis Murmellii, in quo Latina rerum vocabula in suas singula digesta classes, cum Germanica et Hungarica interpretatione*. [Joannes Murmellius szótára, amelyben a

- dolgok latin elnevezései saját ragozási osztályaikba vannak sorolva, német és magyar jelentéssel.] Cracoviae, per Hieronymum Vietorem.
- Muşlea, Ion
- 1932 Cercetări folklorice în Țara Oaşului. [Folklórkutatások az Ávas vidékén.] *Anuarul Arhivei de Folklor* I. Cluj, Cartea Românească.
- Müncheni kódex (1466)
- 1985 Müncheni Kódex. [1466] *A négy evangélium szövege és szótára.* (Szerk.: Szabó T. Ádám.) Budapest, Európa Kiadó.
- Nagy László
- 1960 *Sólymok vére. A bolgár népköltés antológiája.* Budapest, Magvető Kiadó.
- Nagy Olga (szerk.)
- 2000 *Változó népi kultúra. Társadalomnéprajzi vizsgálat Havadon.* Bukarest–Kolozsvár, Kriterion.
- Nádor kódex (1508)
- 1994 *Nádor-kódex. /Régi Magyar Kódexek 16./* (Közéteszi: Pusztai István.) Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- Nider, Johannes
- 1516 *Formicarius.*[Hangyaboly]. Argentoratum, s. n.
- 1692 *De Visionibus ac Revelationibus.* [A jelenésekről és kinyilatkoztatásokról]. Helmstadt, Typis Salomonis Schnorrii.
- 2013 *A boszorkányok szemfényvesztései. Formicarius V. könyv.* (Fordította: Magyar László András.) Budapest, Gondolat Kiadó.
- N. Szabó Magdolna – Zombori István (szerk.)
- 2010 *Vallásos ponyvanyomtatványok Bálint Sándor hagyatékában. /Devotio Hungarorum 14./* Szeged, Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék – Móra Ferenc Múzeum.
- Nyáry Albert
- 1915 XVII. századi ráolvasások és kuruzsló szokások. *Ethnographia*, XXVI. 40–44.
- Ohrt, Ferdinand
- 1936 Über Alter und Ursprung der Begegnungssegen. *Hessische Blätter für Volkskunde*, XXXV. 49–58.
- Oláh Andor
- 1986 „Újhold, új király!” *A magyar népi orvoslás életrajza.* Budapest, Gondolat Kiadó.
- Oláh Ilona
- 2003 *Mezei bokréta. Madéfalvi és csángó népszokások.* Szatmárnémeti, Profundis.
- Onians, Richard Broxton
- 2011 [1951] *The Origins of European Thought about the Body, the Mind, the Soul, the World, Time and Fate.* Cambridge, Cambridge University Press.
- Orbán Balázs
- 1991 [1868] *A Székelyföld leírása.* I–II. Szekszárd, Babits Kiadó. Magyar Amerikai Kiadó Rt. (Reprint.) [Ráth Mór Bizománya. Nyomatott Panda és Frohna Könyvnyomdájában.]

- Orbán Imre
2001 „*Ecce, iam vici mundum!*” *Antiochiai Szent Margit tisztelete Magyarországon*. Budapest, Magyar Egyháztörténelmi Enciklopédia Munkaközösség.
- Orosz György
1992 A „Tizenkét péntekről” című nagyorosz egyházi népekekről. *Studia Slavica Savariensia*, I. 82–93.
1998 „Csodálatos álmot láttam...” A „Legszentebb Istenszülő álma” című nagyorosz egyházi népekekről. In Pócs Éva (szerk.): *Eksztázis, álom, látomás. /Tanulmányok a transzcendensről I./* Budapest–Pécs, Balassi Kiadó – University Press, 433–453.
- Ortvay Tivadar
1891–1892 *Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején a pápai tizedjegyzékek alapján feltüntetve*. I–II. Budapest, s. n.
- Osthoff, Herrmann
1899 Allerhand Zauber ethymologisch beleuchtet. In Bezenberger, A. – Prellwitz, W. (Hrsg.): *Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen*. Bd. 24. Göttingen, 144–158.
- Otto, Rudolf
1997 *A szent. Az isteni eszméjében rejlő irracionális és viszonya a racionalishoz*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Pais Dezső
1949 Szófejtések. *Magyar Nyelv*, XLV. 269–279.
1975 *A magyar ősvallás nyelvi emlékeiből*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Pallas
1893–1900 *Pallas Nagy Lexikona*. I–XVIII. Budapest, Pallas Rt.
- Pamfile, Tudor
1910 *Sărbătorile de vară la români*. [A nyári ünnepek a románoknál.] /Din viața poporului român culegeri și studii XI./ [Gyűjtemények és tanulmányok a román népelet köréből XI.] București, Librăriile Socec & Comp.
1911 *Boli și leacuri la oameni, vite și păsări după datinile și credințele poporului român*. [Az emberek, marhák és szárnyas jószágok betegségei és gyógyírjai a román nép szertartásai és hitvilága alapján.] București, Librăriile Socec & Comp. – C. Sfetea și Librăria Națională.
1914 *Sărbătorile la Români. Crăciunul*. [Ünnepek a románoknál. A karácsony.] /Din viața poporului român XX./ [Gyűjtemények és tanulmányok a román népelet köréből XX.] București, Socec & Comp.
1916 *Mitologie romanească I. Dușmani și prieteni ai omului*. [Román mitológia. I. Az ember ellenségei és jótevői.] Dușmani și prieteni ai omului. București, Librăriile Socec & Comp.
- Papahagi, Tache
1925 *Graiul și folklorul Maramureșului*. [A máramarosi nyelv és folklór.] /Din viața poporului român culegeri și studii XXXIII./ [Gyűjtemények és tanulmányok a román népelet köréből XXXIII.] București, Cultura Națională.

- 1974 *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic. Dictionnaire aroumain (macédo-roumain).* [Az aromán dialektus általános és etimológiai szótára.] (Második kiadás.) București, Editura Academiei RPR.
- 1979 *Mic dicționar folkloric. Spicuiri folklorice și etnografice comparate.* [Kis folklórszótár. Összehasonlító folklorisztikai és néprajzi szemelvények.] București, Ed. Minerva.
- Passalis, Haralampos
- 2011 Myth and Greek Narrative Charms: Analogy and Fluidity. In Mikhailova, T. A. – Roper, J. – Toporkov, A. L. – Nikolayev, D. S. (eds): *Oral Charms in Structural and Comparative Light. Proceedings of the Conference of the International Society for Folk Narrative Research's (ISFNR) Committee on Charms, Charmers and Charmings 27–29th October 2011 Moscow.* Moscow, Russian State University for the Humanities – Russian Academy of Sciences.
- Pastinszky János
- (1922) *Magyar–török szótár.* A szerző kiadása, h. n., é. n.
- Pataky Arnold
- 1931 *Szent Tamás apostol cselekedetei. Irodalomtörténeti tanulmány a kereszténység első századaiból.* Budapest, Stephaneum.
- Paulson, Ivar
- 1958 *Die primitiven Seelenvorstellungen der nordeurasischen Völker.* /Monograph Series 4./ Stockholm, Ethnographical Museum of Sweden.
- Pál József – Újvári Edit
- 2005 *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából.* (Harmadik kiadás.) Budapest, Balassi Kiadó.
- Pápai Páriz Ferenc
- 1767 *Dictionarium Latino–Hungaricum et Hungarico–Latino–Germanicum.* [Latin–magyar és magyar–latin szótár.] Cibinium, Sumtibus Samuelis Sárdi Typographi.
- 1801 *Dictionario Latino–Hungaricum et Ungaro–Latino–Germanicum.* I–II. [Latin–magyar és magyar–latin–német szótár I–II.] Cibinium et Posonium, Typis et sumptibus Joannis Michaelis Landerer de Fűskút et Martini Hochmeister.
- 1984 [1764] *Pax corporis.* [A test békessége.] Budapest, Magvető Kiadó. [Kolozsvár.]
- Pávay V. Ferencz
- 1907 Oláhlapádi babonák és népies gyógymódok. *Ethnographia*, XVIII. 213–221, 287–299, 354–359.
- Pázmány Péter
- 1719 *Imádságos Keonyv Mellyet irt Pázmány Peter A' Boldog Emlekezeteu Cardinal és Esztergami Érsek.* Nyomtatott Nagy-Szombatban, Az Academiai Beoteukkel.
- 1753 *Imádságos Keonyv, Mellyet irt Pázmány Peter A' Boldog Emlekezeteu Cardinal és Esztergami Érsek.* Nyomtatott Nagy-Szombatban, Az Academiai Beoteukkel.

- Păsculescu, Nicolae
 1910 *Literatură populară românească*. [Román népköltészet.] /Din viața poporului român culegeri și studii V./ [Gyűjtemények és tanulmányok a román népélet köréből V.] București, Librăriile Socec & Comp.
- Pecz Vilmos dr. (szerk.)
 1984 *Ókori lexikon I–IV*. Budapest, Könyvértékesítő Vállalat.
- Penavin Olga
 1971 Látogatás egy javasasszonynál (népi gyógyítások, ráolvasások, babonák, hiedelmek). *Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei*, III/7. 132–138.
 2000 *Szlavóniai (kórógyi) szótár*. Budapest, Nap Kiadó.
- Pesthy Monika
 2009 *Péter-apokalipszis*. (Ge'ez [klasszikus etióp] eredetiből fordította, kommentálta és a tanulmányt írta Pesthy Monika.) Budapest, Corvina Kiadó.
- Petriceanu-Hasdeu, Bogdan
 1972–1976 *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor I–III*. [Románia nagy etimológiai szótára. A románok történeti és népnyelvének szótára.] București, Editura Minerva.
- Piper, Ferdinand
 1847–1851 *Mythologie und Symbolik der christlichen Kunst von der ältesten Zeit bis in's sechzehnte Jahrhundert*. Vol. I. Th. 1–2. Weimar, Druck und Verlag des Landes-Industrie-Comptoirs.
- Polner Zoltán
 1978 *Föld szülte fáját. Szeged környéki ráolvasások és népi imádságok*. Szeged, Somogyi Könyvtár kiadása.
 1996 *Bábakeresztység. Népi szövegek Szeged környékéről*. Szeged, JGYTF Kiadó.
 1997 *Földédősanyám. Népi szövegek Szeged környékéről*. Szeged, JGYTF Kiadó.
 1999 *Gyékényágy, kópárna*. Szeged, JGYTF Kiadó.
 2000 *Isten zsámolyánál. Népi vallásos költészet*. Szeged, Bába és Társai Kiadó.
- Pongrácz Eszter
 1843 *Igaz isteni szeretetnek harmatjából nevedett drága kövekkel kirakott Arany Korona, azaz [...] Imádságok Könyv melyet a' keresztény hiveknek buzgó lelkek javára [...] szorgalmatos munkájával szerzett [...] Pongrácz Eszter... Pest, Nyom. Petrózai Trattner J. M. és Károlyi Istvánnál*.
- Pop Mihai
 1984 *A szépasszonyok*. In Balázs Géza – Hála József (szerk.): *Folklór, életrend, Tudománytörténet. Tanulmányok Dömötör Tekla 70. születésnapjára*. Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoportja, 232–234.
- Porta, Io. Baptista:
 1561 *Magia naturalis, sive de miraculis rerum naturalium libri. IIII*. [Természetes mágia, avagy a természet csudálatos dolgairól szóló négy könyv.] Antverpia, Ex officina Christophori Plantini.

Pócs Éva

- 1964 Zagyvarékas néphite. *Néprajzi Közlemények*, IX. 3–4. 1–291.
- 1968 A magyar ráolvasások műfaji és rendszerezési problémái. *Népi kultúra, népi társadalom*, I. 253–280.
- 1981a Ráolvasás. (Szócikk.) In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977–1982. IV. 304–305.
- 1981b Számláló ráolvasás. (Szócikk.) In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977–1982. IV. 549.
- 1982 Kenyér és lepény. – A régi nyersanyag és technológiai szerepe a halottkultuszban. In Hoppál Mihály – Novák László (szerk.): *Halottkultusz. /Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 10./* Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport, 184–199.
- 1983 Tér és idő a néphitben. *Ethnographia*, XCIV. 177–206.
- 1986a Szem meglátott, szív megvert. *Magyar ráolvasások*. Budapest, Helikon Kiadó.
- 1986b Tündér és boszorkány Délkelet- és Közép-Európa határán. *Ethnographia*, XCVII. 177–256.
- 1988 Ráolvasás. In *Magyar Néprajz*. V. (Főszerk. Vargyas Lajos) Budapest, Akadémiai Kiadó, 633–691.
- 1992 „Nyers és főtt”: halál és élet. A kulturális vívmányok helye az európai parasztság világmésképeiben. In *Kultúra és tradíció*. 1–2. Tanulmányok Ujváry Zoltán tiszteletére. Szerk. Viga Gyula. Miskolc, Herman Ottó Múzeum, I. 11–21.
- 2002 *Magyar néphit Közép- és Kelet-Európa határán*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- 2004 Igézet, szemverés: a nézéssel való rontás hiedelmei és rítusai. In uő (szerk.): *Áldás és átok, csoda és boszorkányság. /Tanulmányok a transzcendensről IV./* Budapest, Balassi Kiadó, 402–435.
- 2006 „Kösziklák hasadnak”. Csodák és lehetetlenségek a folklórban. In Ekler Andrea – Mikos Éva – Vargyas Gábor (szerk.): *Teremtés. Szövegfolklorisztikai tanulmányok Nagy Ilona tiszteletére. /Studia Ethnologica Hungarica VII./* Budapest, L'Harmattan Kiadó, 234–269.
- 2009 Miracles and Impossibilities in Magic Folk Poetry. In Roper, Jonathan (ed.): *Charms, Charmers and Charming. International Research of Verbal Magic*. New York, Palgrave Macmillan, 27–53.
- 2011 Nature and culture – „the raw and the cooked”. Shape-shifting and double beings in Central and Eastern European folklore. In Blécourt, Willem de – Tucsay, Christa Agnes (Hrsg.): *Tierverwandlungen. Codierung und Diskurse*. Tübingen, Francke Verlag, 99–134.
- Pócs Éva (szerk.)
- 1985–1986 *Magyar ráolvasások*. I–II. Budapest, MTA Könyvtárának kiadása.
- 1998 *Ekstázis, álom, látomás. /Tanulmányok a transzcendensről I./* Budapest, Balassi Kiadó – Pécs, University.
- 2001a *Két csiki falu néphite a századvégen*. Budapest, Európai Folklór Intézet – Osiris Kiadó.
- 2001b *Lélek, halál, túlvilág. /Tanulmányok a transzcendensről II./* Budapest, Balassi Kiadó.

- 2001c *Sors, áldozat, divináció.* Budapest, Janus Kiadó – Osiris Kiadó.
- 2002 *Mikrokozmosz–makrokozmosz. /Tanulmányok a transzcendensről III./* Budapest, Balassi Kiadó.
- 2004 *Áldás és átok, csoda és boszorkányság. /Tanulmányok a transzcendensről IV./* Budapest, Balassi Kiadó.
- 2008a *Tárgy, jel, jelentés. „Tárgy és folklór” konferencia Vaján, 2005. október 7–9-én. /Studia Ethnologica Hungarica IX./* Budapest, L'Harmattan – PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék.
- 2008b *Vannak még csodák, csak észre kell venni. /Helyi vallás, néphit és vallásos folklór Gyimesben 1./* Budapest–Pécs, L'Harmattan Kiadó – PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék.
- 2012 *Szent helyek, ünnepek, szent szövegek. Tanulmányok a romániai magyarság vallási életéből. /Studia Ethnologica Hungarica XIV./* Budapest–Pécs, L'Harmattan – PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék.
- Pradel, Fritz
- 1907 *Griechische und süditalienische Gebete, Beschwörungen und Rezepte des Mittelalters.* In Dieterich, A. – Wunsch, R. (Hrsg.): *Religionsgeschichtliche Versuche und Vorarbeiten III.* (1906–1907), Giessen, Alfred Töpelmann.
- Prado, Juan
- 1953–1954 *Vetus Testamentum I. De Sacra Veteris Testamenti historia; II. De Veteris Testamenti doctrina.* [Ótestamentum. I. Az Ószövetség története; II. Az Ószövetség elmélete.] Taurini, Torino–Madrid: Libreria Marietti.
- Propp, Vlagyimir
- 2005 *A varázsmese történeti gyökerei.* Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- Puşcariu, Sextil
- 1905 *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache I. Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen.* Heidelberg, Winter.
- Pusztay János
- 1977 *Az „ugor–török háború” után.* Budapest, Magvető Kiadó.
- Rab János – Tankó Péter – Tankó Magdolna
- 1981 *Népi növényismeret Gyimesbükkön. Népismereti Dolgozatok.* Kriterion, Bukarest, 23–38.
- Rab Zsuzsa
- 1967 *Varázslók, szentek, vitézek. Ó-orosz népi énekek.* Budapest, Európa Kiadó.
- Radocsay Dénes
- 1954 *A középkori Magyarország falképei.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- 1955 *A középkori Magyarország táblaképei.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- 1967 *A középkori Magyarország faszobrai.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- 1977 *Falképek a középkori Magyarországon.* Budapest, Corvina Kiadó.
- Radvánszky Béla
- 1879–1896 *Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században.* I–III. Budapest, Hornyánszky.

- Raffay Sándor
1905 *Újszövetségi apokrifusok*. Pozsony, Wigand Nyomda.
- Rapaics Raymund
1922 A boszorkánykenőcsről. *Természettudományi Közlöny*, LIV. 51–52.
- Rác Sámuel
1778–1780 *Orvosi Tanítás*, Mellyet [...] Magyarra fordított Rác Sámuel A' Nem. Meft. és a' Filof. Meftere; az Orv. Tud. Doktora, és a' Bud. Kir. Univerf. Egyik Tanítója I–II. Budán, A' Királyi Univerfitásnak Beteuivel.
- Ráduly János
1997 *Vettem gyöngyöt. Népköltészeti tanulmányok*. Székelyudvarhely, Erdélyi Gondolat Könyvkiadó.
- Róheim Géza
1915 Adalékok a finnugorság varázserő-fogalmához. *Ethnographia*, XXVI. 255–278.
1984 *A bűvös tükör. Válogatás Róheim Géza tanulmányaiból*. (Válogatta, sajtó alá rendezte, az utószót és a jegyzeteket készítette Verebélyi Kincső.) Budapest, Magvető Kiadó.
- Roper, Jonathan
2009 *Charms, Charmers and Charming. International Research of Verbal Magic*. New York, Palgrave Macmillan.
- Rómer Flóris
1861–1863 Adalék boszorkányperekhez. *Győri Történelmi és Régészeti Füzetek*, I. 176–185, 219–236, 322–333.; II: 74–81, 158–165, 274–276.; III: 176–182.
- Salamon András
1943 Adatok a székelység néprajzához. A tehénrontás szokásai és babonái. Csíkszentgyörgy. (Gy: Salamon András III. o. tanuló.) Csíkszereda, *Határőr*, II. 9–10.
- Salamon Anikó
1987 *Gyimesi csángó mondák, ráolvasások, imák*. Budapest, Helikon Kiadó.
- Sándor János
1876 Babonák. Udvarhelyszék. *Magyar Nyelvőr*, V. 87.
- Schram Ferenc
1983 *Magyarországi boszorkányperek 1529–1768*. I–III. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Schütz Antal
1937 *Dogmatika. A katolikus hitigazságok rendszere*. Budapest, Szent István Társulat. (Harmadik kiadás.)
- Sebestyén Ádám
1972 *A bukovinai andrásfalvi székelyek élete és története Madéfalvától napjainkig*. Szekszárd, Tolna megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya.
1989 *A bukovinai székelység tegnap és ma*. Szekszárd, Tolna Megyei Könyvtár kiadása.
- Sebestyén Gyula
1906 *Dunántúli gyűjtés. /Magyar Népköltési Gyűjtemény. Új folyam VIII./* Budapest, Athenaeum Kiadó.

- Seibert, Jutta
1986 *A keresztény művészet lexikona.* Budapest, Corvina Kiadó.
- Seligmann, Siegfried
1909 *Der böse Blick und Verwandtes. Geschichte des Aberglaubens aller Zeiten und Völker.* I–II. Wien, Amonesta.
- Seres András
1981 Erdők, vizek csodás lényei Háromszéken és a környező vidékeken. In Kós Károly – Faragó József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok.* Bukarest, Kriterion, 185–196.
1994 Moldvai csángó garabonciások. In Kós Károly – Faragó József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok.* Kriterion, Bukarest, 319–332.
- Seres András – Szabó Csaba
(1989) *Csángómagyar daloskönyv. Moldva 1972–1988.* Budapest, Héttorony Könyvkiadó, é. n.
- Silling István
1982 Kilenc nem kilenc. (Kupuszinai ráolvasások.) Újvidék, *Hungarológiai Közlemények*, XIV/51. 249–258.
1992 *Boldogasszony ablakában.* Újvidék, Forum Könyvkiadó.
- S. Lackovits Emőke – Szőcsné Gazda Enikő (szerk.)
2007 *Népi vallásosság a Kárpát-medencében 7.* (Konferencia Sepsiszentgyörgyön 2005 szeptember.) I–II. Sepsiszentgyörgy–Veszprém, Székely Nemzeti Múzeum.
- Soltész Ferenc – Szinyei Endre
1875 *Görög–magyar szótár.* Sárospatak, Nyomtatta Steinfeld Béla, a Ref. Főiskola betűivel.
- Solymossy Sándor
1933 A vas babonás ereje. *Ethnographia*, XLIV. 97–117.
- Sróth Péter
1891 Máramarosi oláh babonák. *Ethnographia*, II. 363–365.
- Steuer János
1889 Franc, francú, francur. *Magyar Nyelvőr*, XVIII. 225–227.
- Stoll Béla
2002 *A magyar kézíratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840).* Budapest, Balassi Kiadó.
- Strausz Adolf
1897 *Bolgár néphit.* Budapest, Magyar Néprajzi Társaság kiadása.
- Sugár István
1987 *Bűbájosok, ördögösök Heves és Külső-Szolnok vármegyékben.* Budapest, MTA Könyvtárának kiadása.
- Şaineanu, Lazăr
1886 *Ielele. Studiu de mitologie comparativă.* [A ielék. Összehasonlító mitológiai tanulmány.] Bucureşti, Sosec.
1908 *Dicţionar universal al limbei române.* [A román nyelv egyetemes szótára.] Craiova, „Sam-itca”.

Șerb, I. (szerk.)

1967–1970 *Folclor din Oltenia și Muntenia: texte alese din colecții inedite*. I–V. [Folklór Olténiából és Munténiából: válogatott szövegek kiadatlan gyűjteményekből I–V.] București, Editura pentru Literatură.

Ștefănuță, Petre

1937 Cercetări folklorice pe Valea Nistrului-de-Jos. [Folklórkutatások a Dnyeszter alsó völgyében.] *Anuarul Arhivei de Folklor*. IV. (Publ. I. Mușlea) București, 31–227.

Szamota István

1896 *A Marmellius-féle latin–magyar szójegyzék 1533-ból*. /Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből XVI./ Budapest, Franklin Kiadó.

Szarvas Gábor – Simonyi Zsigmond

1890–1893 *Magyar Nyelvtörténeti Szótár: a legrégebb nyelvmélekektől a nyelvújításig* I–III. Budapest, Hornyánszky.

Szádeczky-Kardoss Lajos

1927 *A székei nemzet története és alkotmánya*. Budapest, „Hargitaváralja” Kiadó

Szenczi Molnár Albert

1990 [1604] *Dictionarium latinoungaricum*. [Latin–magyar szótár.] [Noribergae, 1604.] /Bibliotheca Hungarica Antiqua XXV./ Budapest, MTA Irodalomtudományi Intézete. (Hasonmás kiadás.)

Szendrey Ákos

1928–1929 Az ősmagyar temetkezés. *Ethnographia*, XXXIX. 12 – 26.

1935 A füstölés a magyar néphitben. *Ethnographia*, XLVI. 42–48.

1986 *A magyar néphit boszorkánya*. Budapest, Magvető Kiadó.

Szendrey Zsigmond

1914 Ember- és természetfeletti lények a szalontai néphitben. *Ethnographia*, XXV. 315–326.

Székely László

1943 *Áhítat a falun*. Adatok Csíkszentdomokos vallásos néprajzához. Csíkszereda, k. n.

1978 A gyimesi csángók lelki élete. *Vigilia*, XLIII. 3. 166–171.

1980 Jonescu, Anca Irina: Lingvistică și mitologie. [Nyelvészet és mitológia.] (Könyvismerető), *Ethnographia*, XCI. 146–147.

(1997) *Csíki áhítat. A csíki székelemek vallási néprajza*. Budapest, Szent István Társulat, é. n.

Székely László – Kósa József

1938 Alkalmi népies imádságok Alcsikban. *Székelység*, VIII/4. 43–44.

Szilády Áron

1873 Néhány ráolvasás. *Magyar Nyelvőr*, II. 305–309.

Szinnyei József

1879 Egy XVI. századi nyelvmélek. *Magyar Nyelvőr*, VIII. 169.

1890 Adalékok a magyar–ugor szótárhoz. *Magyar Nyelvőr*, XIX 150–152.

2003 [1893–1901] *Magyar Tájszótár*. Budapest, Nap Kiadó. (Reprint.) [Budapest, Hornyánszky.]

- SZ. K.
 1913 XVI. századi ráolvasás süly ellen. *Magyar Nyelv*, IX. 87.
- Szombathy Viktor (szerk.)
 1983 *Régészeti barangolások Magyarországon*. Budapest, Panoráma Kiadó.
- Szövérfy, Josef
 1957 *Irisches Erzählgut im Abendland. Studien zur vergleichenden Volkskunde und Mittelalterforschung*. Berlin, Schmidt.
- Szőcs János
 1983 „Bé Moldvába és vissza...” *Hargita Kalendárium*, VI. 81–83.
 1998 Románok megtelepedése, román falvak kialakulása Csíkszékben (1614–1850). *Székelyföld*, II/4. 79–101.
 1999 A románok megtelepedése, román falvak kialakulása Csík-, Gyergyó-, Kászonszékekben (1614–1850). In Bárdi Nándor (szerk.): *A többség kisebbsége. Tanulmányok a székelyföldi románság történetéről*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 98–156.
 2002 A gyimesközéploki iskola alapítása, története (1825–1948). *ACTA–2001. /Acta Hargitensia VIII./* Csíki Székely Múzeum Évkönyve, Sepsiszentgyörgy, 321–334.
 2003 Takács György: Aranykertbe' aranyfa. (Könyvismertető.) *Honismeret* XXXI/4. 124–126.
 2004 Három csíki falutörvény. In *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve*. 2004. 73–121.
- Szőcs Vince – Szőcs András
 2008 *Lármafák öröksége – Csíkszentmihály*. Csíkszereda, Pallas-Akadémia Kiadó.
- Szultán Lukács
 1942 Néprajzi adatok Kászonból. *Határőr. A Segítő Mária Gimnázium Sarlós Boldogasszonyról nevezett Mária Kongregációjának Értesítője*, II. Karácsony, 19–22.
- Tabor, Margaret Emma
 1908 *The Saints in Art with their Attributes and Symbols Alphabetically Arranged*. New York, Frederic A. Stokes Company.
- Tagányi Károly
 1896 *Magyar erdészeti oklevéltár. I. (1015–1742)* Budapest, Pátria.
- Takács György
 1994 „Nyujcs kezét Mária...” *Palócföld*, XXVIII. 268–283.
 1995 „Igizet szálljon az erős kősziklákra!” A kosteleki, gyepecei és magyarc sügési csángók ráolvasó gyakorlata. *Palócföld*, XXIX. 4. 371–383.
 1996a „Imádkozik vala véres könnyhullatásokkal”. Hárompataki csángó imák. *Mandorla Füzetek*, 1. Miskolc, Mandorla Közművelődési Egyesület kiadványa, 74–82.
 1996b „Passt, meine Ohren, auf den Klang der Engel auf!” Gebete des Tschangos aus Hárompatak in Siebenbürgen. *Pannonisches Jahrbuch*, Wien, Literas Verlag, 295–303.
 1997–1999 „Hova mentek, ti kantéros boszorkányok?!” Tejelvétel elleni csángó olvasások I–II. *Főnix*, 5. 48–65; 6–7: 92–106.
 1998 „Menyországba' csenditénék...” Hárompataki csángó imák. *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve*. 6. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 219–258.

- 1999 „Erre ülj fel, ne a csikó hátára!” Egy csángó varázscselekedet ősvallási háttéréről. *Turán*, II/1: 55–65.
- 2000a „Hirdesd a számból eredett szent ígéket...” Csángó archaikus népi imák. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve. 8. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 195–232.
- 2000b „Meg indul a Szent Antal nagy Kalastorombol...” Szent Antal tűzétől való csángó olvasások. In Végvári József (szerk.): „*Kiáltás Telyes Torokal*”. *Képek és írások Pap Gábor művészettörténész 60. születésnapjára*. Budapest, Polar Alapítvány, 219–246.
- 2000c „Semmi gonosz igazat benne ne nyughasson!” Szemverés elleni csángó ráolvasók. *Palócföld*, XLIV/2. 83–96.
- 2000d „Van egy forrás titok alatt...” A víz és a hegyek a Tatros menti csángók hitvilágában. In Buka László (szerk.): *Élő táj. Válogatott írások természetéről, térről, teremtésről*. Debrecen, Dél-Nyírség Bihari Tájvédelmi és Kulturális Értéktörző Egyesület, 246–259.
- 2001 *Aranykertbe’ aranya*. Gyimesi, hárompataki, úz-völgyi csángó imák és ráolvasók. Budapest, Szent István Társulat.
- 2002 „Bódogságos Szűz Mária kiméne egy nagy hegyre...” A hegyen végzett loáldozat emlékei egy különös ráolvasócsoporthoz. In Buka László – Gyarmathy István (szerk.): *Élő táj 2. Válogatott írások természetéről, térről, teremtésről*. Debrecen, Dél-Nyírség Bihari Tájvédelmi és Kulturális Értéktörző Egyesület, 116–125.
- 2003 „Ragyogo csillagok a földre huljatok” Hárompataki archaikus népi imádságok, ráolvasók, szentes énekek. In Tomisa Ilona (szerk.): *Hárompatak. Egy ismeretlen néprajzi kistáj Erdély és Moldova határán*. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézete, 141–210.
- 2004 *Kantéros, lüderc, rekegő. Hárompataki csángó hiedelemmondák*. Budapest, Magyar Napló Kiadó – Fokusz Egyesület.
- 2010 „Őz nyalja fiát a seplőtől...” Egy ígézet elleni csángó ráolvasócsoporthoz. In Molnár Zoltán – Németh Zsolt – Vass Csaba (szerk.): *Nyolcvan év Isten tenyerén. Megtartó szeretettel Molnár V. Józsefnek*. Budapest, Ős-Kép Kiadó, 350–396.
- 2011 Arra mennek az angyalok. Angyali alakok, csoportok és rendek a régi Csíkszék archaikus népi imádságaiban. *Erdélyi Múzeum*, LXXIII/1. 11–42.
- 2012a „Görget az égbe, villámlik a földön...” A kígyó- és menyétmarásra használt csíkszéki ráolvasók eredetkérdéséhez. In Pócs Éva (szerk.): *Szent helyek, ünnepek, szent szövegek. Tanulmányok a romániai magyarság vallási életéből. /Sudia Ethnologica Hungarica XIV./* Budapest – Pécs, L’Harmattan – PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék, 415–478.
- 2012b „Nagy Szent Mária egy nagy asztalt terített...” A hegyen végzett loáldozat és a betegségdémonok megvendégelése egy különös ráolvasócsoporthoz. *Erdélyi Múzeum*, LXXIV/4. 46–84.
- Taloş, Ion
1976 *Solomonarul – în credinţele şi legende populare româneşti*. [A solomonar – a román nép hitvilágában és legendáiban.] (Különlenyomat az Anuar de lingvistică şi istorie literară. XXV. számából.) Iaşi, Univ. Cuza.

Tamás Lajos

- 1967 *Etymologisch-Historisches Wörterbuch der Ungarischen Elemente im Rumänischen*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Tankó Gyula

- 1996 *Gyimesi szokásvilág*. Székelyudvarhely, Erdélyi Gondolat.
2001 *Életvitel a Gyimesekben*. Székelyudvarhely, Erdélyi Gondolat.

Tánczos Vilmos

- 1991a Adatok a csíksomlyói kegyhely búcsújáró hagyományainak ismeretéhez. In S. Lackovits Emőke (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében*. I. (A kötet tanulmányai az 1990. december 8–9-én sepsiszentgyörgyön megrendezett konferencia előadásai.) Veszprém, VEAB Néprajzi Munkabizottsága – Caritas Transsylvania, 136–158.
1991b Archaikus imák Csíkmenaságról. In Halász Péter (szerk.): *A Duna menti népek hagyományos műveltsége*. Budapest, Magyar Néprajzi Társaság, 719–726.
1994 „Feltekinték Napkeletre” Moldvai archaikus imádságok. *Néprajzi Látóhatár*, III/1–2. 217–243.
1995 *Gyöngyökkel gyökereztél. Gyimesi és moldvai archaikus imádságok*. Csíkszereda, Pro-Print Kiadó.
1996 Egy apokrif Szent Antal-ima és műfajkörnyezete. *Néprajzi Látóhatár*, V. 141–150.
1997 A szent megnyilatkozásai a moldvai és gyimesi népi imádságokban. *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve*, 5. 224–239.
1999 *Csapdosó angyal. Moldvai archaikus imádságok és életterük*. Csíkszereda, Pro-Print Kiadó.
2001 *Nyiss kaput, angyal! Moldvai csángó népi imádságok. Archetipikus szimbolizáció és élettér*. Budapest, Püski Kiadó.
2002 About the Demography of the Moldavian Csángós. In Diószegi László (ed.): *Hungarian Csángós in Moldavia. Essays on the Past and Present of the Hungarian Csángós in Moldavia*. Budapest, Teleki László Foundation – Pro Minoritate Foundation, 117–147.
2005 Hol lakik az ördög? *Korunk*, XVI/5. 62–70.
2006 *Foklór-szimbólumok*. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság – Babeş-Bolyai Tudományegyetem Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék.
2008 Hajnali varázslat. *Székelyföld*, XII/1. 129–134.

Tárkányi B. József

- 1859 *Szomorúak vigasztalója. Imádságos és énekeskönyv a hét fájdalmú Szűzanya tiszteletére*. Eger, Érseki Lyceum Ny.

Teleki Domokos

- 1796 *Egynehány Hazai Utazások’ Le-Írása Tót és Horváth országoknak rövid esmértetésével egygyütt*. Béts, Ki adatott G. T. D. által.

Teleki József Gr.

- 1937 *Úti jegyzések*. [1799] (Közli Domokos Pál Péter.) Cluj, Gloria Nyomdai Műintézet.

Temesváry Rezső

- 1899 *Előítéletek, népszokások és babonák a szülészeti körében Magyarországon*. Budapest, Dobrowsky és Franke kiadása.

- Teodorescu, Gheorghe Dem
 1885 *Poesii populare române*. [Román népköltészet.] București, „Tipografia Modernă”.
- Téglás Gábor
 1912 Kalotaszegi oláh mitoszi emlékek. *Ethnographia*, XXIII. 158–170.
 1913 Pásztorszokások Csíkgyergyó határszéli községeiben. *Néprajzi Értesítő*, XIV. 294–296.
- Thaly Kálmán
 1883 Gyógyítások ráolvasás és babonaság által. *Századok*, XIV. 363–366.
- Timotin, Emanuela
 2010 *Descânțelele manuscrise românești (secolele al XVII-lea – al XIX-lea). Ediție critică, studii lingvistice și filologice* [Román kéziratok ráolvasók {17–19. század}. Kritikai kiadás, nyelvészeti és filológiai tanulmányok]. București, Editura Academiei Române.
- Tischendorf, Constantin
 1853 *Evangelia apocrypha*. [Apokrif evangéliumok.] Lipsia, Avenarius et Mendelssohn.
 1876 *Evangelia apocrypha*. [Apokrif evangéliumok.] (2. kiadás) Lipsia, Hermann Mendelssohn.
- Tocilescu, Grigore G. – Țapu, Christea N.
 1900 *Materialuri folcloristice*. I–III. [Népköltészeti adattár I–III.] București, Ed. I. V. Socecu.
 1981 *Materialuri folcloristice*. I–III. [Népköltészeti adattár I–III.] Minerva, București, Ed. Minerva.
- Tokarev, Sz. A. (szerk.)
 1988 *Mitológiai enciklopédia*. I–II. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Tolnai Vilmos
 1904 „Fügét mutat”. *Ethnographia*, XV. 28–31.
- Tomisa Ilona
 2003 Az örökkévalóság ígézetében. A középkori szenttiszelet nyomai Hárompatakon. In uő (szerk.): *Hárompatak. Egy ismeretlen néprajzi kistáj Erdély és Moldva határán*. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézete, 211–225.
- Tomisa Ilona (szerk.)
 2003 *Hárompatak. Egy ismeretlen néprajzi kistáj Erdély és Moldva határán*. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézete.
- Torma József
 1997 „...A tűznek mondom!” (A baskír népi orvoslás mágikus elemeinek mai rendszere). Budapest, Püski Kiadó.
- Tóth G. Péter (szerk.)
 2005 *A magyarországi boszorkányság forrásai*. IV. Budapest, Balassi Kiadó.
- Tóth István
 1896 Kiskunfélegyháza-vidéki néphiedelmek. *Ethnographia*, XVII. 229–232.
- Trencsényi-Waldapfel Imre
 1983 [1960] *Vallástörténeti tanulmányok*. Budapest, Akadémiai Kiadó. (Második kiadás.)
- Turai Tünde

- 2003 Az öregség többféle arca. In Tomisa Ilona (szerk.): *Hárompatak. Egy ismeretlen néprajzi kistáj Erdély és Moldva határán*. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézete, 227–250.
- U. Kerékgyártó Adrienne
- 1992 A csíkiak Negyedfelmegye Havasáról. Adatok egy székely közösség történetéhez. *Néprajzi Értesítő*, LXXIV. 5–47.
- Vaitkevičienė, Daiva
- 2013 Baltic and east Slavic Charms. In Kapáló, James – Pócs, Éva – Ryan, William (eds): *The Power of Words. Studies on Charms and Charming in Europe*. Budapest – New York, Central European University Press.
- Vajkai Aurél
- 1943 *Népi orvoslás a Borsavölgyében*. Kolozsvár, Nagy Jenő és Nagy Sándor Könyvnyomdája.
- 1947 Az ördögös molnárlegény. *Ethnographia*, LVIII. 55–68.
- Vanyó László
- (1991) „Legyetek tökéletesek...” *Tanulmányok a keresztény aszkézis történetéhez a szerzetesség kialakulásáig*. Budapest, Szent István Társulat, é. n.
- Vanyó László (szerk.)
- 1980 *Apokrifek. /Ókeresztény írók 2./* Budapest, Szent István Társulat.
- 1986 *Tertullianus művei. /Ókeresztény írók 12./* Budapest, Szent István Társulat.
- 1988 *Apostoli atyák. /Ókeresztény írók 3./* (II. kiadás), Budapest, Szent István Társulat.
- 1995 *Jeruzsálemi Szent Kírilloz Összes Művei*. Budapest, Seminarium Centrale Budapesti-nense.
- Varga E. Árpád
- 1998 *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája*. I. Kovászna, Hargita és Maros megye. Népszámlálási adatok 1850–1992 között. Budapest–Csíkszereda, Teleki László Alapítvány – Pro-Print Könyvkiadó.
- Varga János
- 1877 *A babonák könyve*. Arad, A szerző kiadása.
- Vasas Samu
- 1985 *Népi gyógyászat*. Kalotaszegi gyűjtés. Bukarest, Kriterion Kiadó.
- Vámbéry Ármin
- 1882 *A magyarok eredete. Ethnologiai tanulmány*. Budapest, A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó-hivatala.
- Vámos Ferenc
- 1943 *A kozmosz a magyar mesében*. Budapest.
- Vámszer Géza
- 2007 *Csík vármegye településtörténete. /Bibliotheka Transsylvanica 53/, Csíkszereda, Pallas-Akadémia Könyvkiadó*.
- Versényi György
- 1883 *Babonák. Magyar Nyelvőr*, XII. 140.
- 1885 *Babonák. Magyar Nyelvőr*, XIV. 187–188.
- 1901 Erdélyi népmondák. *Ethnographia*, XII. 125–127, 219–221, 266–272, 315–320.

- Veszely Károly – Imets Fülöp Jákó – Kovács Ferenc
 1870 *Veszely, Imets és Kovács Utazása Moldva-Oláhhonban.* Maros-Vásárhelyt, Imreh Nyomda.
- Vértes Edit
 1990 *Szibériai nyelvrokonaink hitvilága.* Budapest Tankönyvkiadó Vállalat.
- Viciu, Alexiu
 1914 *Colindele din Ardeal.* [Erdélyi kolindák.] / *Din vieața poporului român culegeri și studii XXII.* / [Gyűjtemények és tanulmányok a román népelet köréből XXII.] București – Leipzig – Viena, Sosec – Harrasowitz – Gerold.
- Vidák Tünde
 2001 *A születés.* In Pócs Éva (szerk.): *Két csiki falu néphite a századvégen.* Budapest, Európai Folklor Intézet – Osiris Kiadó, 81–136.
- Vikár Béla
 1899 *Orvos és javas.* *Magyar Nyelvőr*, XXVIII. 174–175.
 1901 *Kalevalai tanulmányok, vonatkozással a magyar ősvallásra.* *Ethnographia*, XII. 49–56, 97–104, 296–307, 385–396.
- Virt István
 2001a *Elszakasztottad a testemtől én lelkemet. A moldvai és a Baranya megyei csángók halottas szokásai és hiedelmei.* Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság kiadása.
 2001b *A halottkultusz hagyományozódásának szociálpszichológiai vizsgálata a moldvai csángó közösségekben.* In Pócs Éva (szerk.): *Lélek, halál, túlvilág.* / *Tanulmányok a transzcendensről II.* / Budapest, Balassi Kiadó, 311–317.
 2003 *Halállal kapcsolatos szokások és hiedelmek hagyományozódásának jellemzői Hárompatak falvaiban.* In Tomisa Ilona (szerk.): *Hárompatak. Egy ismeretlen néprajzi kistáj Erdély és Moldva határán.* Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézete, 251–300.
- Vitos László
 1995 *Népi imák és vallásos szokások a Székelyföldön.* *Somogy*, XXIII/4. 309–317.
- Vitos Mózes (szerk.)
 2002–2003 *Csikmegyei füzetek. Adatok Csikmegye leírásához és történetéhez.* I–II. Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal.
- Voragine, Jacobus de
 1890 *Legenda Aurea.* [Arany Legenda]. Vratislavia, Ed. Th. Graesse.
- Voronca, Elena N.
 1903 *Datinele și credințele poporului român.* I–II. [A román nép szokásai és hitvilága.] Tipografia Isidor Wiegler, Cernăuți.
- Wagner, Franciscus
 1775 *Universae Phraseologiae Latinae Corpus.* [A latin frazeológiák általános gyűjteménye.] Tyrnaviae, Typ. Tyrnaviensibus.
- Webster, Hutton
 1948 *Magic. A Sociological Study.* Stanford – London, Stanford University Press – Geoffrey Cumberlege – Oxford University Press.

- Wichmann, Yrjö Jooseppi
 1936 *Wörterbuch des ungarischen Moldauer Nordcsángó- und des Hétfaluer Csángódialektes nebst grammatikalischen Aufzeichnungen und Texten aus dem Nordcsángódialekt. /Lexica Societatis Fenno-Ugricae IV./* Helsinki, Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Winkler kódex (1506)
 1874 *Nyelvemléktár II. Régi magyar codexek és nyomtatványok.* (Közzéteszi: Volf György) Budapest, MTA.
- Wlislocki Henrikné
 1896 *Nyál és köpés a magyar néphitben.* *Ethnographia*, VII. 460–465.
- Zakariás Erzsébet
 1992 *Boszorkányok Erdőfülében. Križa János Néprajzi Társaság Évkönyve*, 1. 182–198.
- Zelenin, Dmitrij Konsztantinovics
 1927 *Russische (Ostslavische) Volkskunde.* Berlin–Leipzig, de Gruyter.

Rövidítéssel hivatkozott irodalom feloldása

- BH
 1966 *Biblia Hebraica.* (Edidit Rudolf Kittel.) Stuttgart, Württembergische Bibelanstalt.
- BSV
 1740 *Biblia Sacra Vulgatae Editionis.* [Szent Biblia.] Venetia, Apud Franciscum Pitteri.
- 1922 *Biblia Sacra Vulgatae Editionis.* [Szent Biblia.] Paris, Librairie Garnier Frères.
- BSzI
 1991 *Biblia. Ószövetségi és újszövetségi Szentírás.* Budapest, Szent István Társulat.
- CC (1651)
 1935 *Cantus Catholici I–II.* (Kisdi Benedek) /Magyar Irodalmi Ritkaságok 35, 38./ Vajthó László (szerk.) Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- COD.VOR.
 1885 *Codicele Voronețean cu un vocabulariŭ și studii asupra lui de Ion al lui G. Sbiera.* [A Voroneci kódex, I. G. Sbiera szótárával és tanulmányával.] Edițiunea Academiei Cernăuți, Tipografia Archiepiscopală în Edificiile Reședinței.
- 1981 *Codicele Voronețean. Ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mariana Costinescu.* [A Voroneci kódex. Kritikai kiadás, filológiai és nyelvészeti tanulmány: Mariana Costinescu.] București, Editura Minerva.
- DEX
 1996 *Dicționarul explicativ al limbii române.* [A román nyelv értelmező szótára.] Coteanu, I. – Seche, L. – Seche, M. (Conducătorii lucrării) București, Academia Română Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”.
- DLR
 1913–1990 *Dicționarul limbii române I–VIII.* [A román nyelv szótára. I–VIII.] (Fasc. 1–48.) Iordan, I. – Graur, A. – Coteanu, I. (red. resp.) București, Academia Română.

- DLRLC
1955–1957 *Dicționarul limbii române literare contemporane*. [A kortárs román irodalmi nyelv szótára.] Dimitrie, M. – Petrovici, E. (red.) București, Editura Academia Republicii Romine.
- DVL
2008 *Dictionarum valachico-latinum. Primul dicționar al limbii române*. Studiu introductiv, ediție, indici și glosar de Gh. Chivu. [Oláh–latin szótár. A román nyelv első szótára. Bevezető tanulmány, kiadás, tárgymutató és jegyzetek: Gh. Chivu.] București, Editura Academiei Române.
- EMSzT
1975–2009 *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*. I–XIII. Szabó T. Attila (gyűjt. és szerk.) Bukarest–Budapest–Kolozsvár, Kriterion Kiadó – Akadémiai Kiadó – Erdélyi Múzeum Egyesület.
- EOE
1875–1898 *Erdélyi Országgyűlési Emlékek (1540–1699)*. I–XXI. (Szerk. Szilágyi Sándor) Budapest, MTA Könyvkiadó Hivatala.
- LEX.BUD.
1825 *Lexicon Românescu–Lătinescu–Ungurescu–Nemțescu... seu Lexicon valahico–latino–hungarico–germanicum*. [Román–latin–magyar–német... avagy oláh–latin–magyar–német szótár.] Buda, Typis et Sumtibus Typographiae Regiae Universitatis Hungaricae.
- MNL
1977–1982 *Magyar Néprajzi Lexikon*. I–V. Ortutay Gyula (főszerk.) Budapest, Akadémiai Kiadó.
- MTSz
1838 *Magyar Tájszótár*. Kiadta A' Magyar Tudós Társaság, Budán, A' M. Kir. Egyetem be-tűivel.
- NT
1951 *Novum testamentum graece et latine*. [Újszövetség görögül és latinul]. Merk, Augustinus S. J. (Ed.) Roma, Sumptibus Pontificii Instituti Biblici.
- RMG
1984 *Régi magyar glosszárium. Szótárak, szójegyzékek és glosszák egyesített szótára*. Berrár Jolán – Károly Sándor (szerk.) Budapest, Akadémiai Kiadó.
- RMKT
1974 *Régi magyar költők tára*. XVII. század, 7. Katolikus egyházi énekek (1608–1651). Stoll Béla (s.a.r.) Budapest, Akadémiai Kiadó.
1992 *Régi magyar költők tára*. XVII. század, 15/A. Katolikus egyházi énekek (1660-as, 1670-es évek). Stoll Béla (s.a.r.) Szövegek. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- RMNY
1983 *Régi magyarországi nyomtatványok II.* (1601–1635) Borsa Gedeon – Hervay Ferenc (szerk.) Budapest, Akadémiai Kiadó.
2000 *Régi magyarországi nyomtatványok III.* (1636–1655) Heltai János (szerk.) Budapest, Akadémiai Kiadó.

SL

1705 *Suidae Lexicon, Graece et Latine*. I–III. [Suidas Lexikon, görögül és latinul I–III.] Cantabrigiae, Typis Academicis.

ŞEZ.

1893–1930 *Şezätoarea, revistă de folklor*. [Guzsalyas, népköltészeti szemle.] Folticeni.

SzB

1842 *Szent Biblia, azaz Istennek Ó és Új Testamentomában Foglaltatott Egész Szentírás. Magyar nyelvre fordítottatott Károli Gáspár Által*. Kőszeg, Reichard Károly költségével 's betüivel.

SZOk1

1872–1934 *Székely Oklevéltár* I–VIII. Szabó Károly – Szádeczky Lajos – Barabás Samu (szerk.) Kolozsvár–Budapest, Magyar Történelmi Társ. Kolozsvári Bizottsága – MTA.

SZOT

1983–2006 *Székely Oklevéltár*. (Új Sorozat.) I–VIII. Demény Lajos – Pataki József – Tüdős S. Kinga (szerk.) Bukarest–Budapest–Kolozsvár–Marosvásárhely, Kriterion – Európa Kiadó – Erdélyi Múzeum Egyesület – Mentor Kiadó.

ÚMTSz

1979–2002 *Új Magyar Tájszótár*. I–IV. B. Lőrinczy Éva (főszerk.) Budapest, Akadémiai Kiadó.

Takács György kötetében mintegy négyszáz ráolvasást közöl, amelyeket 1995 februárja és 2008 novembere között gyűjtött a csíki, gyergyói és kászeni székelyek, valamint a gyimesi, hárompataki és Úz menti csángók körében, jórészt tehát a hajdani Csíkszék, a későbbi Csík vármegye területén. A modern gyűjtési technikákkal rögzített hanganyag a nyelvjárási sajátosságokat tükröző lejegyzésben, a szövegek elhangzásának körülményeivel, a kísérő gesztusok, cselekmények pontos leírásával kerül bemutatásra. A könyvben olvashatók az adatközlők beszámolói is a ráolvasás körülményeiről, céljáról, a szövegek átörökítéséről, tanulásáról, írott forrásairól.

A közreadó tematikus csoportokba sorolta adatait; a legterjedelmesebb fejezeteket az ígézet gyógyítására, valamint a zivatar elűzésére mondott szövegek képezik. A kötetet egy hosszú bevezető, az egyes szövegcsoportokat pedig egy-egy rövidebb tanulmány indítja illetve zárja le. Ezekben a szerző utal a nem teljes hosszukban közölt, kismértékben eltérő szövegvariánsokra, egy-egy szövegtípus elterjedtségére, párhuzamaira, és sok esetben a ráolvasások szövegéből és használatuk háttéréből megfejthető hiedelmek kulcsmotívumaira, azok értelmezésére is.

Az olvasó e kötetten keresztül egy töredékeiben még ma is élő, valamikori gazdag hiedelemvilág dokumentumaiba nyerhet bepillantást, amikor ezeknek a „hasznos” szövegeknek még komoly szerepük volt a mindennapi élet szükséghelyzeteiben. Ezen túl egy költői szépségekben is bővelkedő szövegvilág is elének tárul a könyvből, amelynek példáit a „huszonnegyedik órában” sikerült rögzítenie Takács Györgynek.

Takács György (sz. 1965) folklórkutató polgári foglalkozása mellett az 1980-as évek második felétől kezdve rendszeresen és nagy intenzitással végzett néprajzi gyűjtést Székelyföldön és Gyimesben, valamint Székelyföld és Moldva határvidékén, a hiedelemmondák, imádságok, ráolvasások témáiban. Számos, szakfolyóiratokban is megjelenő folklorisztikai tanulmánya mellett több kötetben tette közzé gyűjteményének egy-egy tematikus csoportját (a legfontosabbak: *Aranykertbe' aranyfa. Gyimesi, hárompataki, Úz-völgyi csángó imák és ráolvasók*, 2001; *Kantéros, lüderc, rekegő. Hárompataki csángó hiedelemmondák*, 2004). Utóbbi kötet 2005-ben a Magyar Írószövetség „Év Könyve” díjában részesült.

5990 Ft

ISBN 978-963-236-884-9

L'Harmattan